NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook. PAULUS.

Eerste Deel.

(MEI TOT OCTOBER CIƆIƆCCCXXXIV).

AMSTERDAM,
BIJ G. VAN PEURSEM.
1834.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

> *Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.*
> 2 Cor. IV: 13.

VOORREDE.

Terwijl wij tot Nederlanders over Nederlandſche aangelegenheden wenſchen te ſpreken, en daarmede met dit blad een begin maken, beruſt in de eerſte plaats op ons de verpligting, juist en kennelijk datgene te omſchrijven, wat wij bij uitnemendheid *Nederlandsch* meenen te mogen noemen. Wij leven toch in eenen tijd, waarin de beteekenis der woorden vaak onzeker en onbeſtemd is, en wie zich voor misverſtand wachten wil, behoort thans vooral bepaald en duidelijk uit te drukken, niet ſlechts oppervlakkig aan te wijzen, welke zijne meening is.

Vóór alles wenſchen wij dan door *Nederlandſche aangelegenheden* verſtaan te hebben, alles wat de eer en belijdenis van onzen Heer en Zaligmaker, vooral in of met betrekking tot ons Vaderland aangaat. — Immers wij verlangen niets anders te weten, voor ons noch voor onze landgenooten, dan Jezus Christus en dien gekruist. Zijn Woord en Evangelie ſchamen wij ons niet, maar ſtellen het in alles op den voorgrond. De zaak van Christus is daarom bijzonder die van Nederland, omdat door Hem dat vaderland eenmaal als uit niet tot een toonbeeld van ſchaarsgekende heerlijkheid te voorſchijn trad, en nog op dit oogenblik aan dat van ouds gezegende plekje gronds genade voor genade geſchonken wordt. Zijne eere te zoeken bij alles wat wij alleen in zijne kracht wenſchen te ſchrijven, behoort alzoo ons hartelijk, vrijmoedig beleden en nimmer verloochend doel te zijn.

Zoo éénig intusſchen de bron is waaruit wij verlangen te putten, zoo wijd uitgeſtrekt is het veld, dat wij onder 's Heeren zegen daardoor wenſchen beſproeid te zien. Al wat waarachtig, eerlijk, regtvaardig, rein of lieſelijk is, zoo daar eenige deugd en zoo daar eenige lof is, ontvangt deszelfs waarachtig beſtaan alleen van Hem, in wien alle de volheid is. Dat alles, één in oorſprong, één in wezen, kan echter bij de beſchouwing in verſchillende afdeelingen onderſcheiden worden. Reeds het opſchrift van dit blad wijst de hoofden aan, onder welke de hier te behandelen onderwerpen zullen kunnen gebragt worden. Aan de *Godsdienst*, waaronder wij alles begrijpen, wat tot het in- en uitwendige leven van den Christen behoort, en alzoo eerst en bovenal de kennis van God in Christus uit het algenoegzame woord der Heilige Schriften tot in de bijzonderheden van eene beſtemde Godsdienstleer, zullen deze bladen bij voorkeur gewijd zijn. Door *Staatkunde* verſtaan wij niet alleen, en zelfs niet in de eerſte plaats, de dusgenaamde wetenſchap derzelve als zoodanig, maar eerder de beſchouwing van het algemeen belang van Staten en Natiën, bijzonder wederom van de Nederlandſche, en van alles wat tot derzelver openbare aangelegenheden behoort. De *Geſchiedenis*, [illegible]getuige der [illegible]heid, en die het gebrek aa[illegible] voldoende [illegible]aring [illegible]zins te gemoet komt, zal in [illegible]arom vooral

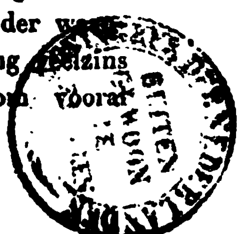

eene ruime plaats beslaan, dewijl zij, zoo wel ten aanzien van de Kerk van Christus, als ten opzigte van ons Vaderland, ons op het regte, echt Nederlandsche standpunt plaatst. Eindelijk, alle voorwerpen van menschelijke kennis of vernuft, onderworpen aan en begrepen onder de wijsheid die van boven is, mogen, wanneer tijd of gelegenheid zich daartoe aanbiedt, niet worden voorbijgegaan door hen, die als Nederlanders, als Nederlandsche Christenen, eene stem wenschen te doen hooren.

Moeijelijk en gewigtig, wij ontveinzen het ons niet, is de arbeid dien wij ons voorstellen; maar tevens zijn wij ten volle overtuigd, dat het pligt is, om nu of nooit in het belang der waarheid te spreken. Wij leven in eene eeuw, waarin de meest openbare belijdenis van het geloof in Jezus Christus, altoos pligtmatig, meer dan ooit noodzakelijk geworden is. De omstandigheden des tijds zijn onzeker; de gedachten onzer tijdgenooten zijn meer dan ooit uit één loopende, onbestemd en wankelende; velen zien, maar meestal te vergeefs, naar een vast steunpunt uit. Wie dat door Gods genade gevonden heeft, wijze daarop zijne naasten als op het plegtanker van behoud; wie licht in de duisternis ziet, verkondige en verspreide dat alomme, opdat het schijne voor de menschen tot verheerlijking van den Vader der lichten. Wanneer wij ons oog op hetgeen rondom ons op het groote tooneel der wereld, en meer bijzonder in ons Vaderland plaats grijpt, vestigen, dan zien wij in alles, wat van menschen is, omkeering, verwarring en ontbinding, maar daaronder als verborgen, een vast, onwrikbaar, hecht zamenhangend geheel, de Kerk van Christus, staande gebleven. Stroomen ongeloofs en bijgeloofs konden dat op den Rotssteen der eeuwen gebouwde huis niet ondermijnen. Overal, ook in ons Vaderland, verwekt en zendt de Heere op nieuw arbeiders in zijnen oogst. Als Christenen, als Nederlanders past het ons wel op het werk van boven, den tempelbouw van God zelven te wijzen, en, terwijl menschen woelen en zich afmatten, op datgene, hetwelk de Allerhoogste doet, opmerkzaam te maken. In ons Vaderland voor het minst zal die verkondiging niet zijn als een roepen in de woestijn, maar op gehoor en ingang bij velen mogen rekenen. Belangstelling in en eerbied voor de Waarheid wordt bij velen; oplettendheid bij anderen; openbaar aan den dag gelegde vijandschap bij de minsten waargenomen; terwijl de algeheele onverschilligheid, meer te vreezen dan de onverdraagzaamheid zelve, niet meer zoo algemeen is als voor eenige jaren. Ten opzigte van de Godsdienst vooral, verheffen zich in Nederland veelvuldige stemmen, die ieder den haar eigenen toon voeren. Hier zien wij Leeraren en Hoogleeraren, die vroeger zwegen, hunne gedachten bekend maken over vroomheid en regtzinnigheid; wij zien afwijkingen van eenmaal algemeen aangenomene waarheden bekend, maar verontschuldigd van den eenen, met bewijzen gestaafd en in sterke kleuren ten toon gesteld van den anderen kant; wij zien eene trapsgewijze toenadering tot de waarheid, eene, voor het algemeen althans, gezegende uitwerking hebben, terwijl elders weder een openbare en onbewimpelde aanval ons de innerlijke zwakheid van hen, die de waarheid tegenstaan, ontdekt. Maar onder dat alles zien wij eene meer en meer zich ontwikkelende, waarlijk godsdienstige opwekking, die, hoewel volgens de profetiën verzeld moetende gaan van afwijkingen, zoowel ter regter- als ter slinkerhand, een krachtig bewijs oplevert, dat de Heer de zijnen leert, en dat Hij ook in dorre, lang verouderde gebeenten een jeugdig bloeijend leven kan wekken. Onder zulke omstandigheden mag het niet miskend worden, dat de gelegenheid om veel en herhaaldelijk, mits getrouw en opregt, te getuigen, dáár is. Eene deur is geopend, en wie zich daartoe geroepen voelt, make daarvan gebruik!

Ook de openbare aangelegenheden van ons land leveren, wanneer wij terug zien op het voorledene, en in het licht daarvan de toekomst te gemoet zien, een schouwspel op van toenemende verwarring, maar tevens van ontwikkeling. In het staatkundige is algemeene beginselloosheid aan den eenen, verkondiging van vaste beginselen door enkele bijzondere personen aan den anderen kant het kenmerk van onzen leeftijd. Vergeefs droomde men voor weinige jaren van toenemende staatkundige verlichting, gebouwd op een denkbeeldig stelsel van volksoppermagt, van een maatschappelijk verdrag, van onfeilbaarheid van constitutionele waarborgen, en wat dies meer zij. De omstandigheden, die ons omringen, openden veler oogen om te zien, dat men op eenen zandgrond gebouwd had. Reeds deinst men terug voor de gevolgen en beeft voor de toekomst. Vandaar zoo de welmeenende Christen gelegener plaats dan immer vindt om het oog van vele misleiden op het vaste fundament zijner hoop voor tijd en eeuwigheid te vestigen. Vandaar zoo ook in deze duistere

nacht het licht van boven geopenbaard wordt, en zoo in de plaats van verbetering en voortgang van menſchelijke beſchaving, integendeel ontwikkeling en bevestiging van datgene, hetwelk van God is, vooral in ons nog zoo bevoorregte Nederland, aanſchouwbaar begint te worden. Klein van omkreits, zwak van krachten, is deszelfs belang, en misſchien zelfs zijn beſtaan, in ſtrijd met hetgeen de groote Europeſche Mogendheden hun belang meenen te moeten noemen. Gedurende de laatſte jaren ſtreed ons Vaderland beurtelings in het veld tegen oproer of vreemd geweld, in de kabinetten tegen den afgod dezer dagen, het heerschende egoïsmus, en bleef door Gods goedertierenheid van binnen kalm, rustig en lijdzaam, te midden van drukkende omſtandigheden. Nederland deelde tot op dit oogenblik niet in den raad zijner tegenſtanders en onderdrukkers, en zoo groot en gewigtig die bewaring Gods is, zoo onmiskenbaar is tevens zijne hand in de bestiering en de verlevendiging van echt Nederlandsche gevoelens. De harten van onze landgenooten, vooral die van den van ouds gezegenden middenſtand, zijn met dankbaarheid vervuld voor hetgeen hun beminde Koning onder zulke omſtandigheden voor en met hen leed en deed; zij leerden wederom kennen wat het zeggen wil, in zijnen Vorst eenen ſtandvastigen beſchermer te bezitten. De naam van Oranje is ſteeds Nederlands roem en behoud als weleer; en het dadelijk belang van de Natie is minder dan ooit van het zijne afgeſcheiden. Ook in de hoogere ſtanden bekleedt zelfs die gehechtheid bij velen de plaats van een beſtemd ſtaatkundig beginſel, of is daaraan naauw en innig verbonden. Vandaar zoo reeds voor weinige jaren onder onze voorgangers op de baan die wij intreden de ſchrijver of ſchrijvers der *Nederlandſche Gedachten*, in het ſtaatkundige vooral, krachtiger dan ooit te voren geſchied was, tegenover oproer, geweld en ontbinding, vaste, behoudende beginſelen verkondigden. Door velen miskend, wegens hunnen ſchrijftrant weinig gelezen bij den middenſtand, vond hun arbeid ſlechts bij enkelen uit de meer geletterden ingang; maar dezen erkenden dan ook daarin veel op echt Nederlandſche wijze gedacht, veel ter eere Gods geſchreven, en overal de vruchten van christelijk geloof en vaderlandsliefde. De tijd is dáár, ten gevolge van de leidingen Gods met ons Vaderland, om deze en diergelijke gedachten, welligt meer ontwikkeld en algemeener toegepast, met luide en hoorbare ſtemmen te verkondigen, en dat niet alleen ten opzigte van de openbare, maar ook van meer bijzondere aangelegenheden, dat is, ten opzigte van alles, wat Christelijk-Nederlandsch zijn kan, en zoodanig, wil de Algoede ons Vaderland ſparen, op nieuw worden moet.

In het verkiezen van den vorm van een *Weekblad* worden wij door de zucht geleid, om niet te veel op eens, maar met aanhoudendheid te kunnen ſpreken, en een nuttig gebruik te maken van dit zoo vaak misbruikte middel van openbaarmaking. De buitenſporigheden der periodieke drukpers zijn ons evenmin als de nuttige vruchten van dezelve onbekend, maar zoo afval en goddeloosheid zich daardoor voortplant, het goede zaad kan en mag daardoor niet minder in onze dagen verſpreid worden. Het ſpreekgeſtoelte van de oudheid is verdwenen om voor vlugſchriften en dagbladen, nieuwe tolken van hetgeen men uit de volheid des harten tot het algemeen wenscht te spreken, plaats te maken, maar deze nieuwe wijze van mededeeling late men dan ook niet bij uitſluiting aan de vijanden der waarheid over. Niet alleen in boekdeelen, maar ook in enkele blaadjes kunnen belangrijke waarheden vervat zijn. Oppervlakkigheid vindt men overal, niet alleen in geſchriften van den dag, maar ook in grootere werken, omdat niet de omvang, maar de kern en inhoud, niet veelheid en omslagtigheid, maar keur en volheid van zaken het kenmerk van grondigheid oplevert. Men verwachte echter in dit blad niet zoo zeer eene doorwrochte bearbeiding der aan te voeren punten, als wel beginſelen en aanwijzingen, ſlechts in zooverre ontwikkeld, als de vorm dezes arbeids dat medebrengt.

Wij maakten ſtraks van eene beſtemde godsdienstleer, uit Gods Woord afgeleid, gewag. Wij vinden die in de geloofswaarheden, die wij overeenkomstig de leer onzer Gereformeerde, dat is oud-Vaderlandſche Kerk, en dus met geheel het oude Nederland belijden. 's Menſchen volkomen en algeheel bederf; de eenig- en algenoegzaamheid van Christus en de geregtigheid in Zijn verzoenend bloed en verdienſte; Gods vrijmagtige en ſouvereine genade, zijn daarvan de onderſcheidende kenmerken. Op deze alleen-behoudende gronden voort te gaan, niet ſtil te ſtaan, is met zulke beginſelen beſtaanbaar niet alleen, maar eenig en alleen daarmede conſequent. Ook bij verſchil van meening omtrent hetgene op het waarachtige fundament, Christus en dien gekruist, moet worden gebouwd, reiken wij ieder opregt belijder van dezen onzen eeuwig gezegenden Koning en Heer de

hand, en wenſchen ſteeds even verwijderd te blijven van levenlooze en bloot leerſtellige regtzinnigheid, als van even geestelooze dweeperij.

Ziet daar onze godsdienſtige belijdenis; onze ſtaatkundige is daarin reeds eenigermate begrepen. Zonder te zijn hetgeen men uitſluitend monarchaal noemt, zijn en blijven wij Oranje- en Koningsgezind, en zien in onzen éénhoofdigen regeringsvorm een duidelijk teeken en bewijs van de beſcherming en bewaring Gods; wij zien daarin een gezag, waaraan wij niet alleen als Christenen onderworpen wenſchen te zijn, maar waaraan wij ook uit gevoel van behoefte en uit overtuiging van deszelfs heilrijken oorſprong en heilzamen invloed in onze dagen, van harte gehecht en verkleefd zijn. Onder dat alles wenſchen wij de waarheid die van boven is immer getrouw te blijven, zonder ooit bij menſchen, wie zij ook zijn, gunst te bejagen. Evenmin wenſchen wij aan eenige begeerte tot tegenſpraak den teugel te vieren, of tegenwerking te verwekken.

Zoo vrijmoedig als wij deze belijdenis doen, zoo blijmoedig en vertrouwende beginnen wij ons werk met het oog op Hem, die magtig is meer dan overvloedig te doen boven al dat wij bidden of denken. De waarheid in de liefde wenſchende te betrachten, verlangen wij die wijsheid na te jagen, welke ten eerſte zuiver, daarna vreedzaam is. IJdele twistvragen en woordenſtrijd, met de hoogere waarheden niet in verband ſtaande, zal door ons zorgelijk vermeden worden; maar dáár, waar wederlegging van hetgeen tegen de gezonde leer geſchreven wordt, noodzakelijk is, wenſchen wij voor vreesachtigheid bewaard en door den Geest der kracht, der liefde en der gematigdheid geleid te worden.

Meer dan eenerlei ſtem zullen wij doen hooren, maar zoo, dat zij te zamen, zoo als wij hopen en vertrouwen, een vereenigd akkoord zullen vormen, waarvan overeenſtemming en verſcheidenheid tevens het kenmerk zal zijn. Onderſcheidene toonen, maar tezamenſmeltende tot één geheel; verſcheidene pijlen, maar in éénen bundel vereenigd, en beſtemd tot hetzelfde doel; zietdaar het werk, zoo als wij het ons voorſtellen.

Het is dezelfde Geest die ons, zoo als wij vertrouwen, vereenigde, en die in verſcheidene vormen, naarmate de Heer het eenen iegelijken onzer gaf, spreken zal. Die Geest des geloofs geeft ons moed en zal ons krachten geven. Die onderſteune ons in onze zwakheid en beware ons bij het toebetrouwde pand! Die blijve ons bij, wanneer Gods zegen bekroonen zal hetgeen in afhankelijkheid van Hem ondernomen werd, en doe ons ſteeds de eere geven aan Hem, die, terwijl hij die plant en die nat maakt *niets* is, alléén den wasdom geeft; die *het vaste fundament gelegd heeft, buiten hetwelk niemand een ander leggen kan*, hetwelk is JEZUS CHRISTUS!

AMSTERDAM, 1 Mei 1834.

Prospectus.

Dit Weekblad wordt uitgegeven bij G. VAN PEURSEM, Boekhandelaar te Amſterdam, in de nieuwe Spiegelſtraat bij de Kerkſtraat, bij wien ook brieven en pakjes *voor de Redactie*, mits kosteloos, ontvangen worden.

Het tweede Nummer wordt op gelijke wijze als dit eerste, algemeen verzonden in de volgende week. Het derde zal alleen aan de Inteekenaren worden gezonden.

Men teekent in voor drie maanden, dat is, twaalf Nummers, beurtelings van een half en van een geheel vel druks, tegen den prijs van ƒ2:50. — Met de post verzonden wordende, betaalt men voor de twaalf Nummers 24 centen bovendien voor het frankeeren.

De opgave voor de Inteekening wordt ontvangen bij den Uitgever, en voorts bij de onderstaande Boekhandelaars:

J. B. VAN LOCHEM	te	Haarlem.
HERDINGH	»	Leyden.
THIERRY en MENSING	»	's Hage.
VAN GOLVERDINGE	»	»
DE ROOY	»	Delft.
Wed. VAN DER MEER en VERBRUGGE	»	Rotterdam.
MUNNIK en WYNANDS	»	Schiedam.
G. VAN DER WEYDE	»	Maassluis.
BLUSSÉ en VAN BRAAM	»	Dordrecht.
VAN DER WAL	»	Gorinchem.
TERVEEN en STRAMROOD	»	Utrecht.
BLANKENBURG	»	Amersfoort.
VAN BENTHEM	»	Middelburg.
MESDAGH	»	Vlissingen.
KLEUWENS	»	ter Goes.
PALIER	»	's Hertogenbosch.
STERK	»	Breda.
MULLER en C°	»	Arnhem.
J. F. THIEME	»	Nijmegen.
WANSLEVEN	»	Zutphen.
VAN WERMESKERKE	»	Tiel.
BOELENS	»	Zwol.
SIGTENHORST	»	Deventer.
VAN GORKUM	»	Assen.
SURINGAR	»	Leeuwarden.
IJPMA	»	Franeker.
DE RUITER	»	Harlingen.
HOLTKAMP	»	Sneek.
OOMKENS	»	Groningen.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

DE BIJBEL,

HET WOORD VAN GOD.

Is de Bijbel, dat is, de verzameling van gewijde Schriften, die door onze Protestantsche Kerken als van Goddelijken oorsprong erkend worden, het Woord van God; of zijn alleen woorden en openbaringen Gods daarin vervat? Ziedaar eene vraag, die nimmer wellicht eene meer bestemde beantwoording vorderde onder de Christen-volken en gemeenten dan in onze dagen. In vroegere eeuwen, bij de eerste verkondigingen en vestiging des Evangeliums, bij den uitgang en uitbreiding der gezegende Kerkhervorming, behoefde men weinig te redeneren over den aart en wijze dier Goddelijke ingeving, waardoor deze Schriften als het Woord, niet van menschen, maar van God werden geëerbiedigd. Het werk zelf bewees genoegzaam de kracht, die kracht overvloedig het gezag en den aart van het eenig daartoe bestemde middel, dat Woord, waaruit alleen elke waarheid bewezen, elke dwaling bestreden werd. Geheel anders is het in onze dagen van Laodiceesche flaauwheid en vertraging gelegen. Het zijn de tijden niet meer, dat men, alleen met den Bijbel onder den arm, den logen, het zij door zijne oudheid ontzachelijk, of door zijne nieuwheid verleidelijk, dorst te gemoet treden, en voor zich nederstorten zag op dat Woord. Zoo veel te meer is het dan de tijd, om te onderzoeken, wat die Bijbel in zich zelven was en is en blijft, niettegenstaande alle menschelijk verzuim of misbruik.

Wij roeren bij de proeve van zulk een onderzoek, als wij ons hier slechts schetsgewijze kunnen voorstellen, het punt der insgelijks vaak aangerande echtheid van deze of gene enkele boeken der Schrift niet aan, die wij met de Protestantsche geloofsbelijdenissen als kanoniek en Goddelijk vereeren. Wij onderstellen hier die echtheid; wij spreken in allen gevalle van alle die Schriften, die wezenlijk van de mannen Gods, Profeten, Psalmisten, Onderwijzers, Apostelen, Evangelisten, afkomstig zijn; en vragen nu: zijn deze Schriften (de Schriften des Ouden en des Nieuwen Testaments), gelijk zij uit mond en pen hunner onderscheidene Autheuren voortkwamen, door den Heiligen Geest ingegeven, en gevolgelijk Gods Woord, geheel en volstrekt; of zijn zij dit slechts in zekere mate, onder zekere beperkingen, en voor een meer of min aanmerkelijk deel?

Zoeken wij over deze hooggewichtige grondvraag de uitspraak, allereerst, van dien Meester en Heere zelven, aan wien de Schriften getuigenis geven! Kennelijk vinden wij die in de wijze waarop Hij, de hoogste Leeraar en Profeet, den onderscheidenen inhoud des Ouden Testaments pleegt te gebruiken. Wat Hij ook daaruit voortbrenge, het zij uit Israëls Wet, of zijne geschiedenis, uit de Psalmen of uit de Profeten, altijd is het Woord waarop Hij wijst, een woord des albeslissenden gezags, altijd, zonder eenige uitzondering, terug houding, of onderscheiding, is Hem de Schrift in haar geheel, zoo wel als de aangebrachte plaats in het bijzonder, de uitgedrukte wil, de stem, het Woord van God. Het zij Hij tot de discipelen spreekt, of tot de scharen, of tot de vijandige Schriftgeleerden, Phariseën, of Sadduceën, altijd doet Hij met der daad en in de toepassing die verklaring gelden, welke Hij zelve aangaande de Schrift, gelijk zij door Israël bewaard en erkend werd, eenmaal gaf: *de Schrift kan niet gebroken* (*losgemaakt*) *worden* (*οὐ δύναται λυθῆναι*, Joh. X. 35.) Doch ook waar Hij den strijd voert tegen andere vijanden dan vleesch en bloed (Eph. VI. 12), tegen den Overste der wereld, den Verzoeker in de woestijne, is dat ontzachlijk *Daar staat geschreven* het eenig wapen, waarmede Hij den aanval van dien vijand wederstaat, en hem verdrijft (Luk. IV 1—13). *Daar staat geschreven*, dat is dus, zóó heeft God het gesproken,

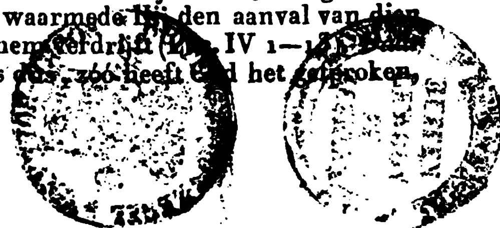

geen ſchepſel! Zoo is het dan als God zelve, onveranderlijk, en mitsdien onomſtotelijk, onwederlegbaar. Daarom ook beroept Jezus, zelfs tot zijnen Vader ſprekende, zich op die Schrift: *Vader, — die gij mij gegeven hebt, heb ik bewaard, en niemand uit hen is verloren gegaan, dan de zoon der verderfenis, opdat de Schrift vervuld werde*, (Joh. XVII. 12).

Niet anders ſpreken de Apostelen. Het eerſte woord, dat Petrus in de vergadering der Discipelen, na 's Heeren opneminge, uitſpreekt, is een getuigenis aan de volſtrekte Goddelijke ingeving der Heilige Schriften: *Mannen Broeders, deze Schrift moest vervuld worden, welke* DE HEILIGE GEEST *door den mond Davids voorzegd heeft* (Hand. I. 16). Op gelijke wijze Paulus tot de Joden te Rome, daar hij eene profecy van Jeſaia aanhaalt en toepast met deze woorden: *Wel heeft* DE HEILIGE GEEST GESPROKEN *door Jeſaia den Profeet tot onze vaderen, zeggende*, enz.; en aan de Hebreeuwſche Christenen bij de aanhaling, b. v. van den vijfen-negentigſten Pſalm (Heb. III. 7.): *Daarom*, GELIJK DE HEILIGE GEEST ZEGT, *heden, indien gij zijne ſtem hoort, zoo verhardt uwe harten niet;* en in den Brief aan de Romeinen noemt hij dit het eerſte voorrecht der Joden, dat hun *de woorden Gods zijn toebetrouwd*, te weten, dat zelfde wat hij in den tweeden Brief aan Timotheus (zijnen laatſten) *de Heilige Schriften* (*τὰ ἱερὰ γράμματα* 2 Tim. III. 15) noemt, en van welke hij aanſtonds daarop die alles zamenvattende en alles afdoende uitſpraak volgen laat: *Alle de Schrift is* VAN GOD INGEGEVEN, *en is nuttig tot leeringe, tot wederlegginge, tot verbeteringe, tot onderwijzinge die in de rechtvaardigheid is* (†).

Dat nu voorts alle deze en dergelijke getuigeniſſen van de Goddelijkheid der Schriften van het Oude Testament evenzeer op die van het Nieuwe toepasſelijk en werkelijk bedoeld zijn, behoeft geen betoog, alzoo toch wel niemand onder de Christenen aan deze laatſten eene mindere waarde van oorſprong en gezag zal toeſchrijven dan aan de Boeken der oudere bedeeling. De Apostelen noemen het Woord, door hen zelve bediend, in denzelfden ruimen en onbeperkten zin en met denzelfden nadruk als dat hunner voorgangers van het Oude Testament, *het Woord, niet der menschen, maar Gods* (1 Theſſ. II. 13).

Maar, (werpt men tegen) Paulus zelve onderſcheidt ergens *zijn* zeggen van het zeggen des Heeren (1 Cor. VII. 10, 12). Hij doet dit, ja, maar in wat opzichte? Niet, zekerlijk! alsof zijn zeggen of ſchrijven in tegenoverſtelling van dat des Heeren, buiten den Geest *die hem in alle waarheid leidde* konde zijn. Het tegendeel zegt hij uitdrukkelijk (vs. 40). Wat dan? Hij onderſcheidt tusſchen een ſtellig *gebod*, hoedanig een hij verklaart, ter zake waarover (vs. 12) gehandeld wordt, niet te hebben ontfangen, en zijn *gevoelen*, dat is toch altijd dat Apostolische *gevoelen*, hetwelk hij mededeelt, als die *van den Heere barmhertigheid gekregen heeft, getrouw te zijn* (vs. 25). Daar zijn dingen, die uitdrukkelijk van den Heere geboden zijn; daar zijn andere, die *zonder zonde* kunnen nagelaten worden, ofſchoon oorbaar om in acht te nemen (vs. 28, 35), en als zoodanig van des Heeren dienstknecht aanbevolen. Doch is daarom deze aanbeveling niet van denzelfden Geest, die hem in al het overige van zijn ampt, ſpreken en ſchrijven tot de Gemeenten, beſtiert en leert? Daar waren insgelijks onder de Israëlitiſche bedeeling, nevens de geboden, die niet ſtrafloos veronachtzaamd werden, ook inzettingen van vrijwillige offeranden, gaven, geloften. Beide evenwel waren van denzelfden God en Wetgever Israëls afkomſtig (Exod. XXXV. 4, 5). Zoo ook hier: *dit zegge ik, niet de Heere*, beteekent niet: dat zeg ik op eigen gezag, zonder den Geest van God dien ik ontfangen heb; maar het beteekent: dit is geen *zeggen*, geen gebod, geen wettelijk bevel des Heeren, maar eene onderwijzing en vermaning tot hetgene de gemeenten nuttig, betamelijk, voordeelig is (vs. 40), volgens de leiding van denzelfden onfeilbaren en den leerenden Apostel onfeilbaar makenden Geest.

Doch zijn dan oòk zulke kleinigheden en bijzonderheden, die de Heilige Schrijvers uit zich zelven konden weten of te boek ſtellen; zijn dan ook de groeteniſſen der Zendbrieven, de geſlachtlijsten der historiſche boeken, en wat des meer is, aan de ingeving des Heiligen Geestes toe te ſchrijven? — En waarom niet, Christenen, zoo wij uit onzen Bijbel geleerd hebben, dat Hij, zonder wiens wille ook geen muschje ter aarde valt; dat Hij, die zichzelven overgaf tot den dood des kruiſes voor zondige kinderen van het ſtof; dat Hij, die in zulke ellendigen als in een tempel wil wonen (1 Cor. III. 16), niets te gering acht, dat tot leering, opbouwing, bewaring en heiliging zijner kinderen, zijner verlosten, zijner gemeenten ſtrekken kan? Of waren dan die geſlachtlijsten, b. v. waarop alle de zekerheid der vervulde profecyen van het Zaad Abrahams, den Zoon van David (Matth. I. 1.), berust, niet wel waardig onder hooger dan menſchelijk opzicht te boek geſteld te worden? of zijn niet de liefde-ademende groeteniſſen aan de broederen, waarmede de Apostel zijne Brieven beſluit, de uitdrukking van *de liefde Gods, die in zijn hart was uitgeſtort door den Heiligen Geest* (Rom. V. 5)? Indien dan die bewegingen zelve van God waren, waarom zoude de Apostoliſche uitdrukking daarvan in woorden, van de drijving des Geestes, die hij in andere gedeelten des Briefs behoefde, moeten uitgeſloten worden? Of blijken die woorden niet (vaak bij het eerſte nadenken reeds) niet ſlechts van zalvinge vol te zijn, maar ook van onderwijzing in de waarheid, van wederlegging van dwalingen en vooroordeelen, hetzij reeds toen beſtaande, of door den Geest als nog aanſtaande voorzien (1 Tim. IV. 1)? Men neme b. v. dien eenvoudigen, door de omſtandigheid van het oogenblik tevens zoo aandoenlijken last van den Apostel, in den ſtraks aangehaalden laatſten Zendbrief aan zijnen Timotheus (IV. 13): *Den reismantel, dien ik te Troas bij Carpum gelaten heb, brengt mede als gij komt, en de boeken, inzonderheid de perkamenten.* Is hier geene nuttigheid tot leering, wederlegging, verbetering, onderwijzing in de rechtvaardigheid,

(†) Het vers behoudt zijne volle kracht, al verdiende ook die lezing de voorkeur, welke het woordje *καὶ* hier uitwerpende, den volzin aldus daarſtelt: *πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος, ὠφέλιμος* enz. Want hetzij met of zonder dat *καὶ*, altijd breugt het Griekſche taaleigen mede, dat achter *θεόπνευστος* het zelfstandige werkwoord *ἐςὶ* verſtaan worde. In allen gevalle kan *de van God ingegeven Schrift* geen minder ruime bedoeling hebben dan *die Heilige Schriften* (v. 15), welke *Timotheus van kinds af geweten had;* en deze waren de geheele kanonieke verzameling bij de Joden.

het keumerk der van God ingegeven Schrift? Leeren wij uit deze woorden niet, op hoedanige waarlijk geestelijke wijze de Apostelen het voorschrift hunnes Heeren (Matth. X. 10) verstonden? de gerieflijkheden des levens met matigheid wisten te gebruiken, zoo wel als te ontbeeren? Wordt hier niet wederlegd de ingebeelde geestelijkheid dergenen, die in het vrijwillig wegwerpen derzelve eene zekere heiligheid zouden zoeken, zoowel als van dezulken, die, bij het onderwijs des Geestes, het gebruik van boeken en schriften zouden meenen te moeten ter zijde stellen? Wordt hier den Christen niet aangeprezen het niet verwaarloozen van de dingen dezes levens, het bestel over zijn eigendom, hetzij dan aanzienlijk of onaanzienlijk? En zal niet dikwijls een enkele diergelijke ter bekwamer gelegenheid aangebrachte Schriftuurplaats meer uitgewerkt hebben, dan vele omslachtige redeneringen, en in nadruk kunnen zijn als die redenen welke Salomo aanbeveelt, als *gouden appelen in zilveren gebeelde schalen* (Spr. XXV. 11)?

Maar schreven dan de mannen Gods als uit Zijnen mond de hun toebetrouwde woorden op, en waren zij dus niet daarbij bloot lijdelijk, enkel werktuig? Of op hoedanige wijze waren te gelijk die woorden van hun zelven, uit hun eigen hart en meening, en te gelijk van den Heiligen Geest afkomstig? — Op dezelfde wijze (voor ons eindig en kortzichtig verstand, gelijk het zijn *moet* in Goddelijke dingen, ondoorgrondelijk, en toch onloochenbaar wezenlijk) waarop ook een iegelijk oprecht geloovige vermaand wordt *zijns zelfs zaligheid te werken*, en onmiddelijk daarop, en juist tot dat einde, God zelve gezegd wordt in hem *te werken beide het willen en het volbrengen naar Zijn welbehagen* (Phil. II. 12, 13). Hier geldt de regel: » *waarheden,* » *die elkander ondergeschikt zijn, sluiten elkander niet uit.*" Zoo is het dan ook met de Goddelijke ingeving der Schriften gelegen. Het zijn Moses, David, Jesaia, Paulus, Petrus, Johannes, die een iegelijk uit zijn eigen hart en naar zijne eigene bijzondere gave en individualiteit spreken en schrijven, leeren, psalmzingen, profeteeren. Het is even wezenlijk en persoonlijk God zelve, die door deze zijne heilige mannen tot Israël, tot de Gemeenten, tot de wereld, tot een iegelijken onzer spreekt, en roept, en getuigt. Gelijk dezelfde adem eenes menschen een ander geluid te weeg brengt door de bazuin, of door de fluit, of door de trompet, zoo is het ook dezelfde Geest, die door middel van de onderscheidene persoonlijkheden der heilige, door Hem in beweging gebrachte en bestierde Schrijvers, dezelfde altijd onfeilbare waarheid door onderscheidene, doch altijd volmaakt juiste, bestemde en levendige uitdrukkingen openbaar maakt. Daar is verscheidenheid der gaven, der werkingen, der bedieningen; doch het is dezelfde God, dezelfde Heer, dezelfde Geest, 1 Cor. XII. 4—6.

Aangaande voorts nog de wijze, waarop de mannen Gods zijne onfeilbare ingeving deelachtig werden; deze wordt ons in de Schriften door drie zeer nadrukkelijke en duidelijke woorden beschreven. De Heilige Geest *dreef* hen, (2 Pet. I. 21) *maakte hen indachtig*, (Joh. XIV. 26), *leidde hen in alle waarheid* (Joh. XVI. 13). Zij werden inwendig in hart en verstand, kennis en geheugen, inzicht en uitdrukking, zoodanig van den Heiligen Geest bewerkt, bewegd, bepaald, bestierd, dat het Woord, van en door hen uitgegaan, enkel waarheid, volkomen waarheid, eeuwig waarheid kon en moest zijn.

Hebben wij dan alzoo in die Heilige Schriften, welken wij den Bijbel noemen, in dien nadrukkelijken zin door ons aangewezen, *de woorden van God*, dan wordt het eerst recht klaar en openbaar, wat het zegt, wanneer de Apostel (1 Pet. I. 23) van een *levend en eeuwigblijvend woord Gods* gewaagt. Wij zullen dat Woord dan eeren, liefhebben, en gebruiken, niet als een woord aan Israël voortijds, of aan de Gemeenten van Romeinen, Galaten, of Thessalonicensen in hunnen tijd, aan Titus, Timotheus of Philemon in hunne personen alleen gericht; maar met en door dezelve tot alle de Gemeenten, tot alle geloovigen, tot allen die verre en die nabij zijn, door alle eeuwen, aan alle plaatsen, gesproken, bedoeld, en bestemd. *Al wat te voren geschreven is, dat is tot onze leering te voren geschreven, opdat wij (als op welke de einden der eeuwen gekomen zijn) door lijdzaamheid en vertroosting der Schriften hope hebben zouden*, Rom. XV. 4. 1 Cor. X. 11.

Christenen! laat ons dan in de kracht van Hem, die dit Woord gaf en ingaf, uitlegt en toepast, wasdom geeft en verheerlijkt, hetzelve tot dat einde gebruiken, waartoe het ons gegeven is. Als de Apostel de gansche wapenrusting, die de geloovige, tot zijne verweering moet aandoen, beschreven heeft, zoo noemt hij ten slotte daarbij, *het zwaard des Geestes, 't welk is Gods Woord* (Eph. VI. 17). Welaan dan! dat zwaard opgenomen, dat woord uitgesproken, die bazuine geblazen. Zoo zal de vijand tegen wien wij den strijd hebben moeten vlieden, zijn grootspraak zal verstommen, de muren van zijn Jericho zullen vallen. Doch boven alles woone dat Woord, *dat Woord van Christus, rijkelijk in ons!* Als Hij, de groote Apostel en Hoogepriester onzer belijdenis zich tot den zoendood voor de zijnen heiligde, bad Hij tot den Vader (Joh. XVII. 17), *Heiligt ze in uwe waarheid, uw woord is de waarheid.*

VERBAND VAN GODSDIENST EN STAAT.

> Heeft God, de sterke God, die eird end hemel schiep,
> Oyt syne hooge macht, oyt syne wysheyt diep,
> Oyt syne wondren groot, end syne gunst gepresen
> Den menschen hier op eird oogschynelick bewesen
> Sulx is te recht geschiedt hier in ons Vaderlandt.
>
> MARNIX.

Toen men in Nederland gereed stond die afscheiding van Godsdienst en Staat te bewerken, welke in 1795 volkomen is tot stand gebracht, en welker gevolgen nog steeds voortduren, verhief zich daartegen eene allerachtingwaardigste stem, die wel is waar gesmoord werd, maar even daarom verdient hedendaags de vernieuwde aandacht van elken Christen-Nederlander met verdubbelde belangstelling te trekken. In 1793 verscheen de eerste Afdeeling van het werk van Mr. H. VAN ALPHEN, *over de ware Volksverlichting, met opzigt tot Godsdienst èn Staatkunde, beschouwd in haren aart, oogmerken, grenzen, bronnen en gevolgen.*

Deze eerste Afdeeling, welke, mogelijk wegens de algemeene tegenspraak, door het overige gedeelte niet is ge-

volgd geworden, werd voorafgegaan door eene belangrijke Inleiding, waarin werd aangetoond: » dat ſtaatkunde en godsdienst, zoolang er beſchaafde natiën en volken geweest zijn, nimmer van elkander geſcheiden waren; dat de aard der zake dit noodzakelijk maakt, en dat er geene reden is om te vermoeden dat daarin thans eenige verandering zoude kunnen gemaakt worden; gelijk ook, dat verlichting in Godsdienst verlichting in Staatkunde veroorzaakt; en dat deze beide, gezamenlijk en wederkeerig, werkzaam zijn tot bevordering van menſchelijk, burgerlijk en ſtaatkundig geluk (*)."

De eerſte Afdeeling zelve behelst eene ſchets van zulk eene verlichte Natie als de Schrijver zich die in verband met het Christendom voorſtelt; de tweede was beſtemd om de bronnen en middelen dezer verlichting op te geven, waartoe vooral de Bijbel gebracht werd; en tevens de voorname hoofdſtellingen van het toen reeds doorgedrongen Liberalismus, vooral deze: *Men heeft geene heerſchende godsdienst noodig*, ter toetſe te brengen.

Gelijk wij zeiden, de voortzetting van dit werk werd verhinderd. Doch het algemeen gewaardeerde geſchrift van denzelfden Autheur, dat in 1803 openbaar werd onder den titel: *predikt het Euangelium allen creaturen!* bevatte menige wenk, die op den inhoud van het geſtaakte werk betrekking had; het trok zelfs dien inhoud zamen in deze opmerkenswaardige woorden (bl. 151):

» Christennatiën mogen het Evangelium zoo min verwaarloozen, als bijzondere huisgezinnen en perſonen hunnen Bijbel mogen achter de bank ſchuiven. Zij mogen het zoo min op zijde leggen, als het hun geoorloofd is hetzelve tot een dekmantel van onderdrukking te misbruiken. Zij mogen het niet met verachting behandelen, omdat de ſchijnheiligheid in Godsdienst en Staatkunde daarvan een nadeelig, ja ſomtijds afſchuwelijk gebruik gemaakt heeft. Het is hunne gewichtige taak, hetzelve ongeſchonden te bewaren, op winst aan te leggen voor zich zelven; en het tegenwoordig geſlacht moet het aan de nakomelingſchap zuiver overleveren."

Het is bekend, met hoeveel kracht (en hevigheid zelfs) die groote vertegenwoordiger der Nederlandſche beginſelen, BILDERDIJK, geprotesteerd heeft tegen de verſcheuring van den band die het Christendom en de nationale Kerk met Oranje en Nederland als tot een drievoudig ſnoer veréénigde. Het is bekend, met hoeveel moeds en trouw aan de beginſelen van het aloude Nederland, dat *ſteunde op Gods woord*, die voortred van den grooten man door velen, te midden der hevigſte beſtrijding en tegenſpraak, is gevolgd geworden. Wij moeten ons nog eenige oogenblikken bij een zeer merkwaardig verſchijnſel onzer dagen ophouden.

De gebeurtenisſen van 1829 en 1830 gaven de geboorte aan een blad, dat wel aanvankelijk de beſtrijding der revolutionaire factie uitſluitend bedoelde, maar zich allengs meer tot de ware hoogte van den Nederlandſchen Christen geleid zag, en dien geest meer en meerder ademde tot op het midden des jaars 1832, wanneer het ophield te verſchijnen. Met klimmenden ernst en kracht drongen de *Nederlandſche gedachten* aan op de hereeniging van Christendom en Staatswezen; met ſteeds toenemende klaarheid en nadruk predikten zij, dat er voor Nederland en Oranje geen duurzame redding is dan aan den voet van het kruis. » De Christen (dus was de inhoud der laatſte nummers), de Christen moet verkondiger en verdediger zijn van het regt. Hij moet de waarheid, de hoogſte waarheid, de Evangeliewaarheid prediken aan alle creaturen; prediken ook gelijk zij in de lotgevallen der wereld, in den bloei en ook in den val van Staten en Volken zich openbaart. GODS woord zij onze wijsheid, ons rigtſnoer, onze ſteun, gelijk het de ſteun der Vaderen was. Misſchien wordt Nederland, over hetwelk het zwaard van GODS geregtigheid ſedert lang opgeheven is, nog geſpaard en beſchermd."

Deze beginſelen, deze gevoelens, zijn ook de onze. Met eene vaste overtuiging zeggen wij: het zijn de echte en aloude beginſelen, waarop de Nederlandſche Staat is geſticht geworden, waarmede hij geſtaan heeft, maar ook gevallen is; de éénige, waardoor zijn verderf is te voorkomen. Nimmer heeft het deze beginſelen aan tolken onder ons volk ontbroken; maar thans meer dan ooit, ja, nu of nooit, eiſchen zij eene verkondiging van de daken, en zullen die vinden. Het jaar 1830 heeft veler oogen doen opengaan, en de ſtemmen, die van deze waarheid getuigen, worden nog alleen in talrijkheid overtroffen door de harten, die voor zulk eene verkondiging geopend zijn.

Vraagt men ons, of wij den ſtaat van zaken vóór 1795 geheel herſteld wenſchen te zien, zoo ontkennen wij zulks ronduit. De Kerk ten minste behoeft dit geenszins. Maar de Staat behoeft, om op eenen Christelijken grond, op het woord der eeuwige waarheid, op nieuw te worden gegrondvest. Men erkent dat geen Staat op een ſtelſel van Atheïsmus kan worden gebouwd. Men erkenne nog, dat de Nederlandſche op geen bloot deïstiſchen grond kan rusten. Men erkenne Christus als Hoofd der Kerk, Christus als Overſten van de koningen der aarde, zijn woord als de opperſte wet. Men plaatse dat woord bovenaan in zijn ſtelſel, gelijk men tot heden met eene filozofiſche ſtaatkunde, een filozofisch recht, een half filozofiſche, half christelijke godsdienstleer gedaan heeft; en ſtraks zal de grondslag van geheel het tot nu toe vastgehouden ſystema met alle deszelfs beginſelen veranderen en vernieuwd worden.

Het is dus de Staat, en niet zoo zeer de Kerk, die deze innige betrekking behoeft. Deze moet op genen zijn licht verſpreiden, gelijk de zon op den wachter onzer nachten. Wij wenſchen haar aldus te beſchouwen, in vereeniging met de Christenen aan alle plaatſen, waar het Liberalismus ook hen niet heeft ingenomen, en zij dus om met te meerdere vrijheid het Evangelie te prediken, het behoud van den Christelijken Staat meenen te kunnen of te moeten opgeven. Het voorbeeld van dezen werpe men ons niet tegen; want behalve dat zij door de anders gevoelenden reeds meer dan eens voldoende zijn wederlegd geworden (†), zoo toont hun toeſtand zelf, meerendeels onder eene

(*) Bladz. VI.

(†) Men denke aan de ſtrekking der meeste artikelen over deze onderwerpen in de *Evang. Kirchenzeitung*.

roomſche regering, of in zulke ſtaten waar geene Christelijke volksherinnering het tegengeſtelde ſyſteem als van zelfs voor de oogen voert, dat men hen in deze opzichten niet behoeft noch vermag te raadplegen.

Wij eindigen dus met de volgende woorden uit den brief van de Staten-Generaal aan alle Koningen, Prinſen, enz. na het afloopen van de Dordſche Synode afgezonden, te vinden in het Groot placaatb. Dl. I. bl. 131.

» Dat het fondament deſer onſer ſeer vermaerde Repu- » blyke is de eenigheyt, ende der eenigheit DE WARE GODS- » DIENST; heeft yeder een wel geweten, ſoo lange als wy » met eenen ende denſelfden vyandt hebben te doen gehadt; » maar ſoo haast de vreeſe wegh genomen was, dat de » gemeene ſaecke geen ſchade van buiten ſoude lyden; ſo » heeft den vyandt des menſchelycken geſlachtes, die al- » tydt op ſyn luimen lydt, alle het geſchut van de mueren » ende vesten tegen de kercke gekeert: welke listige prac- » tijcken, hoe zy min vernomen worden (want daer en is » niet dat den menſche van natueren beter behaegt als on- » heyligheit) hoe ſy meer quaets ende verderfs veroorſaec- » ken. —

» Wy, ons verlatende op de kracht des ghenen, die » hemſelven hier eenmaal eenen ſtoel gheplant, die over- » lange door oneyndige weldaden bewezen heeft, dat hy » alzoo niet allen volckeren gedaan heeft, zoo haest wy » de hellende Republycke in het ſekere dochten geſtelt te » hebben, hebben geacht onſe ſchuldighe plicht te zyn, de » ſaecke des levendigen Godts, van wiens majeſteit alle » auctoriteyt is vloeyende die op aarde te vinden is, met » groote vrymoedigheit bij der handt te nemen."

VERGELIJKING

VAN DEN TEGENWOORDIGEN TOESTAND DER BESCHAAFDE VOLKEREN MET DIEN TEN TIJDE VAN 'S HEILANDS EERSTE KOMST.

Bij de aannadering van 's Heeren verſchijning in het vleesch werd het eerst recht-zichtbaar, dat God de volken der heidenwereld had laten wandelen in hunne wegen. De meest verlichte hadden vergeefs getracht om door eigen kracht tot eenige beſtemd- en gewisheid te komen. De godsdiensten, door den mensch gevonden, hadden zich zelve overleefd, en de tooverkracht, die vroeger de oogen hunner aanhangeren verblindde, was vergaan. Te vergeefs werden er pogingen in het werk geſteld om door nieuwe opſiering haar oud gezag te herſtellen; want alleen de waarheid bevat in zich het beginſel eener gedurige wedergeboorte tot nieuw leven.

De konſtig verdichte ſtelſels der Wijsgeeren hadden hun omloop volbracht; het eene ſtelſel had het andere verdrongen, tot men eindelijk door de menigvuldigheid der ſtelſels zelve, wantrouwend begon te worden omtrent hunne wezenlijkheid, en twijfelende aan alle menſchelijke kennis, des bewust of onbewust, naar een hooger grond van waarheid begeerig uitzag. Men had gezien, hoe alle menſchelijke grootheid en heerlijkheid geen ſtand hield, de bloei van perſonen en volken ras verwelkte, en zelfs het verhevenſte, ſchijnbaar voor eeuwen geſtichte, (de luister van Griekenland en Rome) den ondergang nabij was. Daardoor ontwaakte dan het gevoel van behoefte, om te midden der ſtormen van den tijd, een zekere haven voor oogen te hebben; zich aan iets vast te hechten, dat aan die onophoudelijke wisſeling van op- en ondergang niet mochte blootſtaan, en voor doeleinden te kunnen werken, wier bereiking niet weder tot verſtooring van het gewrochte zoude aanleiding geven. Ook in het zedelijke was de Geſchiedenis recht goed in ſtaat, om de hoovaardige inbeelding van den natuurlijken mensch, zoover hij zich zelf niet volſtrektelijk verblinden wilde, te logenſtraffen. De ſchoone vormen, waarin zich vroeger de ondeugd vertoond had, waren verwelkt. Deze vertoonde zich van nu af in hare naaktheid als ondeugd; en tevens verloren de ſchijndeugden alhaast de omkleedſelen die haar vermomd hadden. » Eene gruwzame worſteling van algemeene verdorvenheid greep ſtand (*Seneca de Ira*, L. II. c. 8)."

Deze ſchildering van de Oude wereld, door eene bekwame hand in Duitschland ontworpen (*), is niet alleen treffend in zich zelve, maar verkrijgt eene meer dan gewone belangrijkheid door de punten van vergelijking met den tegenwoordigen toeſtand van Europa, die zij oplevert. Het is als of dezelfde verſchijnſelen op eene gelijke kwaal, en eene niet min goddelijke herſtelling wijzen. Ook in onze Eeuw is de ongenoegzaamheid van menſchenwil en menſchenkracht door de vreesſelijkſte teleurſtellingen luide verkondigd geworden. Hedendaags ook is het blijkbaar geworden, hoe in de godsdienst alle plante die God zelf niet geplant heeft moet uitgeroeid worden. Thans op nieuw hebben zich de ſtelſels der menſchelijke wijsheid in den draaikolk van onzekerheid en twijfelarij verloren. In de Wetenſchappen waren nog altoos zekere beginſelen erkend, die niet konden bewezen worden, maar moesten worden geloofd (†); dat geloof is omverregeworpen, en de beginſelen zelve worden beſtreden. De ſtelſels van Wijsbegeerte hebben nu weder, na alles in den mensch te hebben willen zoeken, en op de hoogſte beſtendigheid te hebben geboogd, zich in den afgrond van zelfontkenning verloren: men is door hunne teleurſtelling wantrouwend geworden jegens alles, wat zich niet uit den kring der dagelijkſche ondervinding, of de arithmetiſche opſomming van getallen laat opmaken. Het materialisme wordt algemeener dan ooit. De glans, waarin men zich zoo gaarne de ſchrale afgetrokkenheden van verlichting, vrijheid en gelijkheid droomde, maakt plaats voor de nevelen eener toekomst, die niets dan verwarring en onderlinge verwoesting ontdekken laat. Waaraan zal men zich nu vasthouden? Het gebied van het ſchoone zelf wordt overheerd door eene zucht voor het monſterlijke, die eigenlijk toont, dat het gevoel voor rein en

(*) Men vindt ze hoofdzakelijk bij HENGSTENBERG, *Christologie des A. T.* Th. I. S. 5, 6.

(†) Elke Wetenſchap heeft zekere vaste beginſelen, welke men moet gelooven, maar die op geenerlei wijze kunnen worden bewezen, en wanneer men die hardnekkig wil ontkennen, zoo is er tegen den zoodanigen niet langer te redetwisten en de ſpreuk geldt: *Contra principia negantem non est disputandum*, (Men twiste niet met iemand die de beginſelen ontkent.) AGRIPPA de Van. Scient. 7.

teeder schoon verstompt, en de snaren van een hooger zintuig, dat alleen op de zachte tokkeling der hemelsche schoonheid toon geeft, gesprongen zijn. Eene angstige verwachting van schrikgebeurtenissen in Europa is algemeen; en de hoop op eene maatschappelijke wedergeboorte (*régénération sociale*), waartoe niemand de noodige levenskracht recht beseft, houdt nog alleen de weifelende gemoederen tegen de vertwijfeling aan het lot der wereld staande.

De plaats van het Romeinsche Rijk, in de laatste eeuwen der oude Geschiedenis, heeft in deze eeuw een staat ingenomen, die zijn taal, en zeden, en recht, even als weleer de Romeinsche, over de beschaafde aarde verspreid heeft. Even verdeeld door den beurtelingschen zegepraal der partijen van binnen; even machtig door invloed en overheersching naar buiten, heeft het aloude gebied der Karels en Pepynen ook nagenoeg denzelfden stand tegenover de waarheid die uit God is, als weleer die van Romulus: eene vijandige strekking, een zucht tot onderdrukking, een tegengestelde richting; een anti-christelijk beginsel, en waarom zou men niet mogen zeggen, eene vervulling van hetgeen gene voorafschaduwde? Het zij dan zoo, dat de eerste Christenen den val des Romeinschen dwanggezags hebben voorspeld als den eindelijken en grooten zegepraal van den Zoon des menschen; hetzij zoo, dat zij zich hierbij in den tijd bedrogen hebben (*). In de zaak kan eene waarheid zijn verborgen geweest, waarvan men zelfs in later eeuwen naauwelijks het gewicht beseft of vermoed heeft. Men mag in het algemeen zeggen, dat de Apostelen en Discipelen des Heeren voor dat zij den H. Geest ontvangen hadden, of velen der eerste Christenen later, te weinig gelet hebben op datgene, wat onze aandacht veel te veel uitsluitend trekt: het tusschentijdvak tusschen de eerste en tweede komst van den Zaligmaker. *Zij* wachtten de wederoprichting van het rijk in Israël straks na de opstanding des Heeren (†); *wij* wachten die schier in het geheel niet meer; *zij* zagen de verschijning van CHRISTUS als zeer op handen te gemoet; *wij* stellen die zeer verwijderd; *zij* verwachtten die reeds bij den val des Romeinschen Rijks; *wij* niet eens bij den ondergang der hedendaagsche Rijken van Europa. Wanneer men tusschen beide dwalingen eene keuze moeste doen, dan verdient voorzeker het gevoelen der eerste Christenen verre, zeer verre de voorkeur; want terwijl de zorgeloosheid, aan welke door onze dwaling wordt voet gegeven, kennelijk voorspeld is als een der verderfelijkste vruchten des algemeen geworden ongeloofs (§), zoo was daarentegen het heenzien over de tegenwoordige eeuwen een sterke spoor tot levendige waakzaamheid. Want ook hierin ligt een punt ter vergelijking van onzen tijd met dien, welke 's Heilands verschijning vooraf ging; dat de Theocratie miskend, de verwachting van den Heilaanbrenger verwaarloosd, en de profetie slechts bij éénigen in achting en levendig behartigd was. Er werd nog wel hier en daar een geloovige SIMEON gevonden, die Israëls hoop verwachtte, en wien het geloof aan Gods mond de verzekering gaf, dat hij niet zoude sterven, aleer hij den Messias had gezien; maar deze voorbeelden mochten onder de uitzonderingen gerekend worden; en ook thans gelooven wij niet, dat het profetische woord op de schatting van den geest des tijds mag aanspraak maken; ook thans wordt de regering Gods algemeen miskend; ook heden zijn de voorbeelden van het tegendeel uitzonderingen. Wel mag men dan in onzen tijd gedurig de waarschuwende opwekking herhalen, met welke onze getrouwe Schotsman voor 15 jaren een geheel nieuw tijdperk voor onze Kerk geopend heeft: *Ziet ik kome als een dief, zalig is hij die waakt en zijne kleederen bewaart, opdat hij niet naakt en wandele, en men zijne schaamte niet en zie!*

(*) GIBBON, Hist. of the decl. and fall of the R. E. ch. 15.

(†) Hand. 1: 6.

(§) 2 Petr. III: 3, 4.

ARBEID.

Wentelt uwe werken op den Heere en uwe gedachten zullen bevestigd worden.
SPREUKEN XVI. vs. 3.

Onder de oorzaken van toenemende nijverheid wordt door de hedendaagsche schrijvers over Staatshuishoudkunde onder andere opgenoemd: de uitbreiding van menschelijke kennis, eene goede wetgeving en administratie, met andere meer onmiddelijk werkende, als daar zijn: de verdeeling van het werk, een verbeterd gebruik der werktuigen, enz. (†); maar de hoofdoorzaak van wezenlijke nijverheid wordt geheel en al door hen over het hoofd gezien.

Immers het onderwerp van deze wetenschap is, zoo als dat van elken anderen tak van menschelijke kennis, allereerst en onmiddelijk van den zegen Gods afhankelijk; en de Christen behoort ook op dit nieuwlings geopende, maar reeds veel betreden veld van onderzoek, met zoo veel te meer behoedzaamheid te werk te gaan, naarmate eene liberale en geheel en al materialistische school zich daarvan meer uitsluitend heeft meester gemaakt. Nijverheid (industrie) wordt door deze de vereenigde werking van allerhande soort, ook van verstands-werkzaamheden der burgers, genoemd. Die werking *gemakkelijk* te maken, zie daar het doel, dat zij zich voorstelt, en daarmede meent zij genoeg gedaan te hebben, zonder een woord te reppen van datgene, hetwelk haar denkbeeldig werktuig in beweging moet brengen.

Onzes inziens is en blijft de eerste en waardigste taak van den Staatsman, die ook de materieele welvaart zijner medeburgers wenscht bevordelijk te zijn, deze, dat hij de werkzaamheid of werkenslust, indien wij het zoo eens mogen noemen, van bijzondere personen trachte te vermeerderen, en die taak is, wij schromen het niet te zeggen, onuitvoerlijk, waar het hedendaagsch égoisme (als beginsel) alleen den schepter voert, en de afgod is, welke aan het volk meer dan ooit ter aanbidding wordt aangeprezen. Het woord Gods toch leert ons, dat juist uit een tegenovergesteld beginsel, dat van liefde tot de naasten, de

(*) Men zie onder anderen J. B. SAY, Catéchisme d'Economie politique. Bruxelles 1826. p. 51.

waarachtige arbeidzaamheid haren oorsprong neemt: datzelfde woord getuigt, dat geen andere drijfveer duurzaam werken kan. Dit kortelijk aan te toonen in eenen tijd, waarin het bedrijvige leven dikwijls zelfs onbestaanbaar met het leven des geloofs geacht wordt, kan niet onnut zijn.

Reeds de geschiedenis onzer gezegende Kerkhervorming, die zoo krachtig in al de aangelegenheden van het burgerlijke leven ingreep, leert ons den invloed kennen, die de zuivere prediking van Gods woord tót aanmoediging van werkzaamheid gehad heeft. Wij zien door die prediking niet alleen de kerk, maar ook de maatschappij zelve als een nieuw leven ontvangen; de kloosters verlaten, en de beschouwende (contemplative) voor eene geheel praktische levenswijze plaats maken. Dien ten gevolge deden de Christenburger en de Christenhuisvader en huismoeder, vooral in ons Nederland, ook in hun dagelijksch verkeer eene werkzaamheid blijken, die volkomen geschikt was om het licht, hun geschonken, niet tot hunne, maar tot Gods verheerlijking te doen schijnen.

Bewonderend staart het nageslacht op de nog aanwezige gedenkteekenen van hunne waarlijk Christelijke nijverheid. Onze leeftijd, meer gewend in woorden, dan wel in daden bedrijvig te zijn, staat als versuft bij derzelver beschouwing. In geen vak van menschelijke kennis of vernuft ontbreekt het aan de onpartijdigste getuigenissen, die de waarheid onzer stelling, dat hetgeen de voorvaderen deden voor onze krachten als onuitvoerbaar is, bevestigen. Bouwkunde, indijkingen, zeevaart en krijgskunst, met alle andere vakken van geleerdheid, wijzen derzelver beoefenaars terug op de reusachtige werken van het voorgeslacht, en de Christen geschiedschrijver zal en mag het niet onopgemerkt laten voorbijgaan, dat hetgeen hij bewondert onder gebeden en smeekingen tot den levenden God, meestal te midden van den strijd voor Zijn woord en waarheid is daargesteld geworden.

Het zij echter zoo, dat ook andere nevenoorzaken tot het waarlijk ontzagverwekkende van vroegere werkzaamheid hebben bijgedragen, en misschien zal ons iemand tegenwerpen, dat het Christelijk geloof niet leidt tot dergelijke uitkomsten, schoon dan ook toevalliger wijze de opregte belijders van hetzelve zeer werkzaam mogen zijn geweest.

Wij zullen die tegenwerping, door eenige gedeelten van dat woord zelve trachten te wederleggen.

» In het zweet uws aanschijns zult gij uw brood eten, tot » dat gij tot de aarde wederkeert" was het woord des Heeren God, tot onzen gevallen stamvader, maar dat woord behelsde niet alleen de verkonding van straf en vloek met de profecy van datgene, hetwelk thans door eene ondervinding van bijna zestig eeuwen vervuld is: het hield ten zelfden tijde de wet en het bevel des Heeren voor ADAM en zijn nakroost in. Even als de heerschappij des mans over de vrouw, door het woord tot EVA gesproken, eens vooral gevestigd werd, zoo zien wij ook hier eene verpligting; en, indien wij het zoo eens mogen uitdrukken, de uitsluitende voorwaarde van 's menschen bestaan op eene mede onder den vloek begrepene aarde. De wet om te arbeiden was gegeven; en van dat oogenblik af aan was de gehoorzaamheid aan God zonder de pligtsvervulling van arbeidzaam te zijn niet meer mogelijk.

Onder de bedeeling van het Oude Verbond is dat gebod, zoo als elke andere tittel en jota van die wet, welke door onzen Heer vervuld, maar niet ontbonden is, bewaard gebleven en bevestigd geworden. De tien geboden bevatten het alles afdoend bewijs daarvan. Ook daarin lag de belofte van zegen na en op den arbeid. Immers het gebod tot heiliging van den Sabbathdag, die *rust van den arbeid*, bewijst het noodzakelijke daarvan, terwijl de onmiddelijk daarop volgende woorden: » Zes dagen zult gij arbeiden en » al uw werk doen" te gelijk ons wijst op het naauwe verband, dat er bestaat tusschen het dagelijksche, maar ter eere, op bevel, en alleen in de kracht Gods volbrachte werk, en de rust in Hem na de volbrenging daarvan. Ook hier is het tijdelijke en stoffelijke eene afschaduwing van het eeuwige en geestelijke.

Het is dan ook in eenen niet dagelijkschen, maar integendeel in eenen meer verhevenen zin, dat de woorden van hem moeten opgevat worden, die zijne wijsheid van God op het Godebehagelijk gebed ontvangen had. — » Gaat tot de » mieren gij luiaard, ziet hare wegen en wordt wijs." — » Een weinig slapens, een weinig sluimerens, een weinig » handvouwens al nederliggende, zoo zal u de armoede » overkomen als een wandelaar ende uw veelderlei gebrek » als een gewapend man," zegt Salomo (*). — Onder de gruwelen van Sodom wordt door Gods Profeet (†), de zatheid van brood en de stille gerustheid opgenoemd, terwijl ten gevolge daarvan, zegt Gods Geest, » de hand » des armen en des nooddruftigen niet gesterkt werd."

Zoo staat dan ook het bevel om te arbeiden in het naauwste verband met die liefde tot de naasten, welke onze God en Zaligmaker ons leert het tweede gebod te zijn, waardoor wet en profeten vervuld worden. En hier dan ook, zoo ergens, behoort men de waarheid in haar geheel aan te nemen. — Het is toch niet genoeg te werken, maar het doel van den arbeid behoort daarenboven Gode welbehagelijk te zijn. Is het alleen voor uwe nooddruft, om voor u zelven goud te verzamelen, dat gij werkt, Paulus voegt u toe: » Arbeidt liever werkende, dat goed is met » de handen, opdat gij hebt mede te deelen den geenen, » die nood heeft (§)," en laat deze vermaning volgen op de woorden: » Die gestolen heeft, stele niet meer," daardoor ons in het werk den weg aanwijzende om, » den dui» vel geene plaats te geven" en de liefde jegens de naasten in praktijk te brengen. » Maar wij vermanen u," zegt hij op eene andere plaats (**), » dat gij u beneerstigt stille te » zijn en uwe eigene dingen te doen en te werken met uwe » eigene handen." Ziedaar de eerzucht die werkt, niet om God, maar om menschen te behagen, de bemoeizucht,

---

(*) Spreuken VI. vs. 6. XXIV. vs. 33, 34. Verg. XX. vs. 4. X. vs. 4 en 26. enz.

(†) Ezech. XVI. vs. 49.

(§) Ephes. IV. vs. 28.

(**) 1 Thess. IV: vs. 11.

en alle pralerij met weinige woorden gewraakt; maar het gebod om te werken blijft (*).

Gods woord bevat oneindig veel meer over dit onderwerp, dat wij nog niet eens aanroerden. Maar dat woord, (de Christen weet en ondervindt het) behelst geen voorſchrift, of het geeft daarenboven aan den geloovigen de belofte, dat Gods Geest dat in hem zal volbrengen op Zijnen tijd. — Wij gaan dus niet te ver, wanneer wij de waarachtige bron van werkzaamheid zoo als van elke andere deugd in God zoeken, en ons ook in dit opzigt tegenover den heerſchenden tijdgeest ſtellen, die alles van den mensch, alles van beneden, niets onmiddelijk van boven, van den Vader der barmhartigheden verwacht (†). Wij gaan niet te ver, wanneer wij alleen van het geloof in dien Verloſſer, die zulke beloften en zulke bevelen geeft, die kracht van uitwerking ook ten dezen opzigte verwachten, die onze oeconomiſten, vergeefs in bijkomstige middelen tot ſtelſels gevormd, hoe nuttig dat onderzoek ook op zich zelven zijn moge, zoeken. Neen, het is niet genoeg te zeggen: *werkt*, men moet ook in goede conscientie daarbij kunnen voegen, hoe en waarom. Het is niet genoeg, gelegenheid tot werken te geven, maar allereerst behoort de lust en wil om te werken aanwezig te zijn. Vernedert u dan voor uwen God, gij allen, die in de welvaart van uw vaderland belang ſtelt. Van Hem en van Hem alleen daalt die zegen, dien gij op uwen arbeid te vergeefs buiten Hem zoeken zult.

» Vergeefs op 't bouwen toegelegd.
» Vergeefs, om 't huis voltooid te zien,
» Gezwoegd, gezweet, o arbeidsliên!
» Zoo God zijn hulp aan 't werk ontzegt.
» Vergeefs, o wachters! is uw vlijt,
» Zoo God niet zelf de ſtad bevrijdt."

Onder de menigvuldige tegenwerpingen, die de hedendaagſche, hetzij dan zich noemende of niet noemende materialisten, tegen deze en diergelijke ſtellingen wel eens hebben ingebragt, behoort vooreerst deze, dat de geſchiedenis van vroegeren en lateren tijd leeren zoude, dat juist onder Christenen de meeste werkeloosheid, bij deïsten en anderen daarentegen de meeste werkzaamheid gevonden werd. Wij voor ons ontkennen ten ſterkſte, dat zulk een voorgeven gegrond is, mits men ſlechts een behoorlijk en op Gods woord ſteunend onderſcheid make tusſchen die weinigen, welke den heiligen naam van Christen verdienen, en een aantal naam-Christenen, die wel zoo iets of wat van de waarheid, met verſtand of geheugen willen aannemen en deze of geene meening over de waarachtige Godsdienst koesteren, maar wien het leven des geloofs ontbreekt. Wie dat leven ontvangen heeft, zit niet werkeloos; en ſchoon het groote tooneel der wereldgeſchiedenis vooral niet de eenige kring van de werkzaamheid eens Christens is, levert ook dat de voorbeelden op van geloof en werkenslust, daaraan verbonden.

Wie denkt niet, dit lezende, onder anderen aan mannen, als onze Oud-Nederlandſche godgeleerden waren, onder de vreemden aan CALVIJN, aan mannen in andere vakken wegens hunne werkzaamheid beroemd, zoo als een MARNIX en WILBERFORCE? Zoo er echter iets is, dat de min bekende, en op dat groote tooneel minder zigtbare nijverheid des geloovigen kenſchetst, dan is het die van zoo menigeen onzer voorvaderlijke kooplieden, wier ſchatten bij den aanvang met zoo veel arbeids verzameld, thans nog aan zoo vele werkeloozen teerkost verſchaffen. Die ſchatten, met de gedenkteekenen der geleerdheid van die dagen, leveren het beste bewijs onzer ſtelling op; gelukkig zou zich ons geſlacht mogen noemen, indien het niet juist om des arbeids wille de lezing zelve dier boekdeelen verzuimde, welke voor de hedendaagſche korte begrippen (*résumés*) hebben plaats gemaakt. Onbillijk zou het echter zijn te ontkennen, dat ook het ongeloof zijne eigenaardige werkzaamheid heeft. Gaarne erkennen wij, dat Voltaire en de zijnen veel kwaads deden, en dat met veel ijver en krachtsinſpanning. Wij laten hun dan ook die eer, ſchoon b. v. de ſchriften van eerstgenoemden evenveel ongeleerdheid en oppervlakkigheid, als kwaadaardigheid ten toon ſpreiden, en beweren alleen dit, dat alleen de kracht des geloofs in ſtaat is om met ijver te doen arbeiden aan hetgeen *goed* is, terwijl onverſchilligheid en wangeloof hand aan hand gaat met werkeloosheid.

Eene andere aanmerking, die hier en daar wel eens gemaakt is betreft den Zondag. Sommigen toch meenen door de rust en heiliging van dezen dag aan hunne beroeps-bezigheden ten offer te brengen, elke week éénen dag te winnen. Aan dezen kan het niet genoeg gezegd worden, dat de Zondagſche rust onmisbaar is om goed, allernoodzakelijkst is om veel te werken. Zij die het gebod *om den Sabbath-dag te heiligen* verzuimen en hun geweten in ſlaap wiegen, door te zeggen, dat zij hunne overige pligten, dat is de overige geboden, des te ijveriger vervullen, dwalen evenzeer als hij, die het geld aan zijnen naasten ontvreemt, om daarmede den armoedigen ter hulpe te komen. Zij verzuimen het ééne tot voorgewende betrachting van een ander gebod. Even als in alle andere zaken, die de mensch in zijne wijsheid tegen Gods woord zich vermeet, bedriegen zij zich in de uitwerking. Immers ligt het in den aard der zaak, dat even zoo min als de uren tot den slaap gebruikt, voor den dag verloren zijn, de Zondagsche rust ook niet, voor den daarop volgenden arbeid verloren is. Maar dit onderscheid blijft tusſchen beiden, dat geloofs-oefening op den Zondag, behalven rust, onder Gods zegen hernieuwing van lust en wil kan geven, om Gods geboden te betrachten, en alles te doen met vlijtigheid wat de hand vindt om te doen.

Gelukkig zij, die, én des Zondags, én dagelijks, die vernieuwing van boven zoeken, en alzoo door Gods Geest ſtreven en ſtrijden om alles te doen ter eere Gods.

(*) Verg. het voorbeeld van arbeidzaamheid dat de Apostel ons in zich zelven geeft. Hand. XX. vs. 35. en verder, 2 Thess. III. vs. 8, 12, enz.

(†) Die geest drukt zich eigenaardig uit in de thans zoo vaak gebezigde woorden: »*Aide toi, le ciel t'aidera*" (Help u zelven, en de hemel zal u helpen.).

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NUMMER 3. — 1 — **24 MEI 1834.**

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

GODS WOORD,

LEVEND EN EEUWIG BLIJVEND.

Door deze eenvoudige uitſpraak van eenen Apostel (1 Pet. I. 23.) wordt aan twee hoogstverderfelijke beginſelen der Rationalistiſche of Half-rationalistiſche Uitlegkunde de bodem ingeſlagen. Is de Bijbel, zoo als bij een vroeger betoog in deze bladen op den voorgrond geſteld werd, het Woord van God, niet ten deele maar geheel, niet in zekeren zin maar volſtrekt, niet door inhoud en bedoeling alleen, maar ook door ingeving en bewerking; dan moet het ook als zoodanig worden uitgelegd. Men leest en verklaart wel, in het gebied van bloot menſchelijke letterkunde, eenen dichter als dichter, en dus uit het dichterlijke ſtandpunt, in den dichterlijken zin; waarom dan niet in het gebied van Godsdienst en Bijbel-uitlegging het Woord van God, als van God, als in meening en beduiding, in omvang en diepte, Goddelijk? Men zoekt toch ook wel in het dagelijkſche leven in de hoe ook eenvoudige en verſtaanbare woorden van een wijs man een dieper zin, en verder uitziende bedoelingen, dan de oppervlakkige opvatting bereiken kan. Doch de nieuwerwetſche Uitlegkunde verbiedt ons niet alleen dit zelfde te betrachten met de woorden der *veelvuldige wijsheid* Gods, maar is er in tegendeel op uit, om den minst mogelijken nadruk op de uitdrukkingen der Heilige Schrift te leggen, en om bij voorkeur den flaauwſten, den onbeſtemdſten, den onbeteekenendſten zin, die uitgedacht kan worden, aan Gods woorden en uitſpraken te hechten. De meest geliefkoosde ſpreekmanier van deze uitleggers getuigt hiervan reeds genoegzaam. Het is meestentijds bij hen, in hunne Commentarien, Woordenboeken enz.: *de Apostel heeft hier niet anders bedoeld dan*... deze of gene algemeenheid of zedeles! *de woorden* (b. v. *in Christus zijn*, *met Christus gekruiſigd zijn*, *Christus is mij het leven*) *willen alleenlijk zeggen*, *tot de Christelijke Godsdienst te behooren*, *Christus in den weg van zedelijke verbetering navolgen*; en, *Men moet in deze of gene uitdrukking niet te veel zoeken!* Tot niets anders maken deze Schriftgeleerden hunne (zich zoo noemende, doch met der daad zich telkens verloochenende) *letter- en geſchiedkundige Uitlegwijze* dienstbaar dan om, ware het mogelijk, het laatſte ſchijnſel van Goddelijke afkomst en heerlijkheid uit de Schriften weg te redeneeren. Wij dan, eenvoudige Christenen, wachten wij ons van den zuurdeesſem eener Exegese, die zelfs de minſte ongewijde Schrijver op zijne redenen niet gaarne toegepast zoude zien; ja, verwerpt dien geheel en al, gij jonge Godgeleerden, aan wie de Eeuw ze reeds opdrong, om weder te keeren tot de beginſelen dier Hervormers, die de Schrift uit de Schrift verklaarden, onder het gebed om den Heiligen Geest; tot die der eerſte Christenen, die *het Woord ontfingen en aannamen niet als der menſchen woord*, *maar gelijk het waarlijk is als Gods woord*, *dat ook werkt in al wie gelooft* (1 Theſ. II. 13). De mannen Gods getuigen van dat Woord, dat het *krachtig* is (Heb. IV. 12); zoo worde het dan verſtaan en verklaard in geen zwakken, maar *krachtigen* en nadruksvollen zin! het is *ſcherpſnijdender dan eenig tweeſnijdende zwaard;* zoo worde het dan in geen ſtompen en verſtompenden, maar geest en hart *opſcherpenden* zin gebruikt! in één woord, het is *levende*, zoo worde het dan opgevat, in geen dorren, doodigen, levenloozen, maar in zijnen altijd levendigen, altijd levensvollen, altijd vruchtbaren zin.

Doch het is ook een *eeuwig blijvend* Woord; een woord, geſchreven en gegeven voor alle tijden, voor alle volken, voor allerlei menſchen, omſtandigheden, bedeelingen. Te vergeefsch brengt de wijsheid der eeuw alle hare kunstwerktuigen (hare voor het meest zoo onoordeelkundige Oordeel-

kunde, en wat daartoe meer behoort) in beweging, om *het gene te voren tot onze leering geſchreven is* (Rom. XV. 4) te rug te dringen binnen de tijden en plaatſen, waar in het eerst geopenbaard werd; en alzoo de dierbaarſte en vruchtbaarſte waarheden of onder de koornmate te ſtellen, of geheel uit den weg te ruimen! Hetgene tot Israel geſproken, aan Israel in bewaring gegeven werd, was, wat het wezenlijke en innige der zaken betreft, evenzeer gericht tot de Christengemeenten en volken, *op hun olijfboom ingeënt* (Rom. XI); het gene tot Romeinen, Corinthers, Galaten gezegd is, wordt tot hun gezegd als tot menſchen, als tot zondaren, als tot dezulken, die alleen door *wedergeboorte uit water en Geest* konden behouden worden. Hierin juist is de wijsheid Gods, dat Hij zijne eeuwig geldende, eeuwig toepaslijke waarheden, in vormen aan tijden, plaatſen, perſonen verbonden, geopenbaard heeft, niet op dat de toepasſing daardoor bij dezen beperkt, maar op dat zij integendeel des te ruimer, en onbegrensder, en tevens des te beſtemder zoude zijn. God is onveranderlijk; zoo is het ook zijn Raad, en Woord, en Weg; maar ook de mensch als mensch is overal en ten allen tijde dezelfde, zijne zonde dezelfde, zijne ellende, behoefte, en eenig mogelijke redding dezelfde; *daar is geen onderſcheid. Gode zijn alle zijne werken van eeuwigheid bekend*, zegt de Apostel Jacobus, als hij de dingen des Nieuwen Testaments uit de profecyen des Ouden afleidt en toelicht, Hand. XV. vs. 15—18.

HET GELOOF IN DE STAATKUNDE.

De fidei, quae fidei sunt.

BACO.

De Christen gelooft, dat God het willen en het volbrengen in hem werkt naar Zijn welbehagen.

De Christen gelooft, dat Hij, de Almagtige in wiens hand onze adem en ons leven is, de harten der vorſten en volken neigt als waterbeken, om Zijn raadsbeſluit te volbrengen.

Maar waarom dan toch dat geloof uit de raadsvergaderingen, uit den kring der Staatkunde, uit het kabinet van den Vorst verbannen? Waarom bloot menſchelijke willekeurigheid, voor de kracht des Allerhoogſten, de gave Gods, *het geloof*, in de plaats geſteld?

Zijn het de zeelieden, of is Hij het, die de zee beheerscht, tot wien de geloovige zich wendt bij noodgetij? Zou men vreezen, dat de roerpen met min krachtige hand beſtuurd, de zeilen met minder moed voor den ſtorm geborgen zouden worden, als ſcheepsvoogd en ſchepelingen het hart verheffen tot God?

Neen voorzeker, zoo waarlijk als de gaven Gods volmaakt zijn en het zaligmakend geloof Zijne gave is, zoo onmiskenbaar is de krachtige invloed, zoo onmisbaar is de aanwezigheid van dat geloof op en in de ſtaatkundige aangelegenheden der volkeren. Men bedriege zich echter niet! Het is geene bloot geſchiedkundige aanneming, geene eenvoudig verſtandelijke beſchouwing, geene meening, geene opvatting, geen gevoelen over of van de waarheid, neen het is de waarheid levende in het hart, dat geloof, hetwelk niet alleen een vaste grond is der dingen die men hoopt, maar tegelijk een *bewijs* der zaken die men niet ziet (*), dat het lot van koningen en volkeren beſlist.

Niet ERASMUS de geletterde, maar LUTHER de geloovige, deed als een nieuwe SAMSON, *Dagons* tempel instorten. Geen verbond der edelen, maar het verbond met den Koning der koningen was de ſteun van WILLEM VAN ORANJE en zijne kracht, in thans schaars gekenden nood. Geen partijen of factiën onder verſchillende vaandels vereenigd, geen LUMEY of SONOY, maar de geestelijke band des geloofs vereenigde, beveiligde, bevrijdde onze voorvaderen, toen zij reeds bij voorraad ter dood verwezen, het Spaanſche ſchavot in hun midden zagen opgerigt en het leger Spaanſche beulen hun te magtig ſcheen.

Maar waarom dan thans dien krachtigen hefboom versmaad? waarom hetgeen ons harte behoeft, waarmede het vervuld behoort te zijn, veracht, wanneer het zich openbaart in woorden en daden? Waarlijk de Christen-natiën verdienen dezen gezegenden naam niet meer, wanneer zij zich juist als zoodanig de belijdenis van den Heer, en de openbaarmaking Zijner kracht en heerlijkheid ſchamen. Wee hun indien zij dat doen, want dan zal de Zaligmaker hen ook verloochenen. De tijden die wij beleven, tijden van ontbinding en omkeering, van afval en oproer, wijzen ons meer als ooit op de kracht van boven, op 's Heeren hulp. Zij die in de kracht van den afgod dezer eeuw tegen al wat goed en heilig is ſtrijd voeren, hebben eene banier, eene leus, een beginſel, dat aan hunne woede voedſel geeft, want ook de misdaad heeft deszelfs volhardende dienaars. De omwentelingszucht (thans meer kenbaar geworden door eene aaneenſchakeling van overwinningen) heeft beweegkrachten, wier einde wel verderf, maar wier uitwerkſelen daarom niet minder gewigtig zijn. Ongeloof en bijgeloof, despotismus en revolutie, vruchten van denzelfden boom, hebben beiden hunne doldriftige martelaars gehad. De waarheid in Christus had de haren van ouds in Nederland.

En waarom zoude dan thans, nu de omwenteling haren reeds gevestigden troon niet meer op nieuw in martelaarsbloed behoeft te grondvesten, nu zij heerscht en, hier achter militair geweld, ginds achter domheid en bijgeloof zich heeft weten te verſchanſen, de waarachtige waarheid geene openbare, krachtige, geloovige belijders, juist in ſtaatkundige aangelegenheden, noodig hebben? — Onverſchilligheid is in zulk eenen tijd vijandſchap: onverſchilligheid, onder den zoetvoerigen titel van verdraagzaamheid, of gematigdheid, heeft den weg gebaand voor de revolutionnaire heerſchappij waaronder het waggelend Europa gebukt gaat. Wie Nederlander, wie Christen heeten wil, verachte dan het geloof niet, dat met de vurigheid van geest, met den ſtrijd in gebeden, woorden en daden onafſcheidelijk gepaard gaat. Dat geloof overwint ook zonder

(*) Hebr. XI. vs. 1.

wapenen, omdat het de gave is van dien God, die geene materieele overmagt behoeft om zijn doel te bereiken, dat in zwakheid wordt volbragt.

Mogt die kracht Gods dan ook thans in onze zwakheid geopenbaard worden. Daden zullen daarvan het gevolg zijn!

Nederlanders, Christenen, die in JEZUS CHRISTUS, als levenden Koning en Heerscher van hemel en aarde gelooft, laat ons de zaak van onzen Heer, met vertrouwen op Hem, in gebeden, woorden en daden voorstaan. Die zaak is allereerst onderwerping aan Hem, die is en was en komen zal. Hartelijke onderwerping van onze personen en huisgezinnen niet alleen, maar ook van ieder onzer als burgers, als leden van de groote maatschappij.

Zoo zal tot Gods eer, tot bewijs van ons onvermogen blijken, welke de kracht is des geloofs en hoe beslissend deszelfs invloed is op het lot der volkeren. Zoo zal Nederland wederom in dat geloof, zoo als van ouds, het ware bolwerk van hare nationale onafhankelijkheid vinden. Niet Ruslands meer en meer aangroeijende magt, of met ons vaderland steeds hechter wordende betrekkingen; niet Pruissen, hoe monarchaal deszelfs eigenmagtig gekozene middenweg ook zijn moge; niet Frankrijks dolle partijschappen, of Spanjes zoo gewigtige burgerstrijd, maar alleen het geloof in Hem die de keten van dat alles houdt, en den schepter voert over en boven afval en ontrouw, zal Nederland redden.

Zonder dat geloof is Nederland Nederland niet meer.

GEDACHTEN

OVER DE

OPGEWEKTHEID TOT BIDDEN.

Gewichtig is het voorzeker voor elken Nederlander der XIX[e] Eeuw, te hooren welk het innerlijk gemoedsbestaan onzer Vaderen was, ten tijde als godsvrucht en geloofskracht, nog in den eersten gloed der Hervorming, zoo zegenrijk werkten, zoo overvloedige vruchten droegen, zulke groote dingen tot stand brachten. Bijzonder geschikt is daartoe de volgende plaats van den edelen en vromen PHILIPS VAN MARNIX, Heer van St. Aldegonde, den man, die de boezemvriend was van WILLEM I, die een der grootste rollen speelde in den Staats- en Kerkhandel des Vaderlands in zijnen tijd, en zijn werkzame loopbaan, juist gekenschetst door zijne keurspreuk: *Repos ailleurs*, (*) zoo aandoenlijk besloot met het leggen van den eersten steen tot de Nederlandsche bijbelvertaling. Zij wordt gevonden in de Voorr. voor zijne Psalmberijming (2[e] uitg.), te Middelburg in den jare 1591 gedrukt:

» Het ware wel grootelijcks te wenschen, dat men in alle Gebeden en Lofsangen, het herte altijt wel ende behoorlyck bereydet hadde, met alle vlytige en boetveirdige aendachtigcheyt tot den Heere, maer nademael sulcks een genadige gave Godts is, die de mensch in syner handt ende beleydinghe niet en heeft, alsoo hy selve wil, soo moeten wy den Gheest die menighmael schynt te slapen met allerley middelen die ons de Schrift voirdraeght ende insonderheyt met Godes woirt ende met godsalighe Ghebeden, Lofsanghen, ende Liederen verwecken. Want souden wy altyt wachten, God te bidden tot dat onse herten daertoe behoorlyck van te voren bereydet waren, wy souden de oeffeninge des Ghebets seer selden moghen gebruycken, en in 't laetste geheelyck moeten nalaten. Daerom ist beter, altyt Gods woort in den mondt te hebben, opdat daerdoir het slap en het slaeperig herte tot aendachticheyt verwecket ende ontsteken worde: want des Heeren woirt is ons daertoe sonderling ghegeven, ende wort dieshalven een vyer, een fackel, een lampe ende eenen hamer ghenaemt, omdattet die cracht heeft, dattet onse herten ontsteeckt, verlicht ende vermurwet, als sy van selfs kout, duyster ende hart syn. Want hoewel het niet altyt sulcx en wercket, overmits onse al te groote koude, verstocktheyt ende blindtheyt, nochtans alsoo wy niet en weten, wanneer Godt wercken wil, so en can het niet dan goet syn, altyt ende in alle plaetsen hetselve te versoecken, niet twyffelende of God de Heere en sal syne belofte met dadicheyt volbrenghen, als hy sal kennen die ghelegentheyt ende bequaemheyt voirhanden te wesen."

De godzalige man verstond dus even goed het woord des Apostels: *Werkt uw zelfs zaligheid met vreezen en beving*, als hetgeen er straks op volgt: *Het is God die in u werkt het willen en het werken naar Zijn welbehagen.* Hij gaf even zoowel gehoor aan des Heeren woord: *Bidt zonder ophouden*, als hij overtuigd was van het woord des Apostels: *Wij weten niet wat wij bidden zullen, gelijk het behoort, maar de Geest zelve bidt voor ons met onuitsprekelijke zuchtingen, en die de harten beproeft weet welke de meeninge des Geestes zij, dewijle hij naar God voor de heiligen bidt.*

Deze stem zouden wij nog met vele dergelijke, ware het noodig, van denzelfden tijd kunnen vermenigvuldigen. Uit CATS alleen, als vertegenwoordiger der Vaderlandsche Kerk zijner Eeuw zijn de getuigenissen aan deze waarheden ontelbaar. Voorwaar, Nederland was destijds rijk aan bidders, rijk zelfs aan grooten en aanzienlijken die den Heere in Geest en in Waarheid aanbaden!

OVER DE

SPELLING EN SCHRIJFWIJS ONZER TAAL,

BIJZONDER

OPZICHTELIJK DIT WEEKBLAD.

Men zal hebben opgemerkt, dat wij in dit blad geene volstrekte of algeheele gelijkheid van spelling en schrijfwijze hebben betracht. Indachtig aan ons voornemen » om meer dan eenerlei stem te doen hooren, waarvan overeenstemming en verscheidenheid tevens het kenmerk zouden zijn (bl. 4)", hebben wij de ingevoerde taalregeling van

(*) *Rust elders!*

1805 evenmin uitgesloten, als tot een noodzakelijk vereischte onzer stukken gesteld.

Ook in deze schijnbare geringheid hopen wij onze onafhankelijkheid, zoowel van elken partijzin, als van den heerchenden tijdgeest; (eene onafhankelijkheid welke echter het bestaande gebruik niet veracht;) te vertoonen. Zoo toch kan de vrijheid der meeningen, aan de zijde der eenparigheid van beginselen en gevoelens, worden eerbiedigd. Deze vrijheid is, dunkt ons, in het taalkundige niet klein te achten. Dikwijls worden alleen door haar die eigenaardigheden en schakeringen van stijl, welke men zoo gaarne behoudt, bewaard. Zoo gebruikt de een veelvuldig de zachte *e* aan het eind van enkelgrepige woorden, die de ander, belust op kortheid en kracht, vermijdt; deze zoekt tusschen woorden van verschillende beteekenis een onderscheid ook voor het oog daar te stellen, dat de ander verwaarloost. De stijl b. v. van HOOFT, zou in de hedendaagsche schrijfwijs overgebracht, niet behagen; en schoon gelijktijdige Schrijvers doorgaans zooveel niet kunnen verschillen, als deze van onze tegenwoordige Autheurs; het onderscheid van uitspraak- en spraakorgaan tusschen dezen en dien spreker is wel zoo aanmerkelijk als het verschil van spelling tusschen onze verschillende *Stemmen* zijn zal. De Natuur te volgen, soms te leiden, maar nooit te dwingen, was het beginsel dat wij bij het inrichten van dit blad vaststelden.

Eene aanmerking die zich hierbij als van zelfs aanbiedt, is die, omtrent het gebruik der *Staten-vertaling* des Bijbels. Hare spelling bij elke aanhaling als eene leuze van rechtzinnigheid te beschouwen, kon ons niet in de gedachte komen. Haar even zorgeloos als dit b. v. in het zoogenaamde schakot-testamentje gedaan is, te vervormen, ware nog veel verwerpelijker. Ongaarne verliest men in de aanhalingen het taaleigen van dien tijd; maar zich in eene met het volk als het ware voortlevende bijbelvertaling slaafsch naar al de bijzonderheden van de eerste Uitgave te richten, is ten minste in ons land van den aanvang af nooit betracht. Hij die den oorspronkelijken tekst des Bijbels verstaat, heeft het onbetwistbaar recht om dien op zijne wijze naar zijn inzicht uit te drukken, offschoon altoos onze aloude Vertaling ten gronde leggende; hij die denzelven niet, maar zijne moedertaal wèl, verstaat, behoeft niet te schroomen, eene of andere kleinigheid der oude spelling te veranderen; die noch met deze noch met gene bekend is schroome aan iets te raken; maar allen voorzeker betaamt gelijkelijk hoogen eerbied voor eene bijbeloverzetting te koesteren, die buiten allen twijfel onder de voortreffelijkste, zoowel in trouw als taaleigen, behoort, op welke de Christenheid mag roem dragen!

DE H. GEEST

DE WARE UITLEGGER DER SCHRIFT.

Verhoogde Heer en Heiland! sla
Ons, uw gemeente, ontfermend ga,
En schenk, o schenk ons uwen Geest
Op dit uw heilig rustdagsfeest.

Zijn licht, zijn troost en hemelgloor
Strale uwen dienaar helder voor,
En toone hem uw heerlijkheid
In 't woord des levens uitgespreid.

Leg hem de voorverkonding uit
Van Abrahams en Davids Spruit,
En 't heerlijk heillicht van dien dag
Waar aller ziendren oog op zag.

Leer, leer hem uw verborgenheên
Met eerbiedsblikken nadertreên,
Opdat zijn mond uw liefde roem'
En door den Geest u HEERE noem'.

Hij zie met kinderootmoed in
De diepte van uw zondaarsmin,
En welk een onuitspreekbre schat
Uw dierbaar bijbelwoord bevat.

Het alvermogen van dien Geest
Is steeds uw kerk ten troost geweest:
Hij werke dan met stille kracht
Ook in het wordend Godsgeslacht.

Die heilgenade blijf ons bij
Tot dat geen tijd noch dood meer zij,
Tot dat aan 't wolkend hemelrond
Uw laatste toekomst zich verkond.'

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geſchreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik geſproken, zoo gelooven wij ook, daarom ſpreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

GETUIGENIS VAN EENEN R. C. SCHRIJVER

TEN TIJDE DER REFORMATIE VOOR HET UITSLUITEND GEZAG DER HEILIGE SCHRIFT.

H. CORN. AGRIPPA VAN NETTESHEIM was een der grootſte lichten van de R. C. Kerk ten tijde der Reformatie. Hij werd in zijnen tijd het wonder der Geleerden, en de lieveling der welgezinden genoemd (*). Even beroemd in de Godgeleerdheid, Rechtskennis en Geneeskunde, oefende hij op meer dan eene wijze deze drie vakken in de voornaamſte landen van Europa, in verſchillende betrekkingen uit. In Nederland was hij eenen tijd lang Geſchiedſchrijver der Landvoogdes MARGARETHA VAN OOSTENRIJK.

Het gebruik dat de Hervormers in zijn tijd in het belang van hun gewichtig werk, van de wetenſchappen maakten, en de groote roem, dien zij daarin verworven hadden, bracht hem tot de *paradoxe* ſtelling, dat alle kunſten en wetenſchappen ijdel, en gevaarlijk voor 's menſchen heil waren. Wanneer men echter zijn werk *De vanitate ſcientiarum*, waarin dit gevoelen wordt ontwikkeld, oplettend leest, zoo bemerkt men weldra, dat het veeleer eene *ſatyre* bevat op de wijze, waarop de ſchoolſche geleerdheid destijds werd beoefend, dan eene volſtrekte verwerping van kennis en onderricht.

In zijne *Voorrede aan den lezer* zegt hij al aanſtonds: »Ik wil dat men wete, dat ik dit werk niet geſchreven heb uit haat, uit eerzucht, uit heiligſchennende vermetelheid, noch ſnoode verwaandheid; maar integendeel om de billijkſte en waarachtigſte reden. Te weten, ik zag dat velen zóódanig in menſchelijke geleerdheid en wetenſchappen werkzaam zijn, dat zij de woorden der H. S. (waarin men hun gezochte verſierſelen, hunne kunſtige ſyllogismen, hunne aangenomen bewijsredenen, en vreemde philoſophiſche ſtellingen niet vindt, maar die enkel op geloof en goede werken aandringen) deswege niet ſlechts als gemeen en laag verachten en verwerpen, maar ook aangrijpen en onteeren. Anderen meenen wel vromer te zijn omdat zij CHRISTUS wetten trachten te verdedigen en voor te ſtaan, maar zij hechten meer aan de uitſpraken hunner wijsgeeren dan aan Gods heilige Profeten en Apostelen, terwijl echter deze meer dan hemelsbreedte van hen verſchillen. Daarenboven is in vele, ja bijkans alle Gymnaſiën die verkeerde gewoonte, dat verderfelijk gebruik heerſchende geworden, dat men de ingewijden in hun onderricht, eenen eed laat verrichten dat men ARISTOTELES, of BOËTIUS, THOMAS AQUINAS, of ALBERTUS MAGNUS, of welken anderen ſcholastieken god men dient, nimmermeer zal tegenſpreken; en wanneer men een hairbreed van hen afwijkt, wordt men als kettersch, ergerlijk, vlam en houtmijt waardig, uitgekreten. Men moet dus deze vermetele reuzen, die vijanden der heilige Schriftuur, aangrijpen; hun ſterkten en vestingen aanvallen; en aantoonen hoe blind de mensch is met zooveel kunſten en wetenſchappen; hoe verre hij met al zijne Leeraars en Meesters van de kennis der waarheid afdwaalt, en welk eene vermetelheid het is, de ſcholen der wijsgeeren de Kerk van Christus voor te trekken, en de gevoelens der menſchen te ſtellen boven, of nevens het Woord Gods." —

Daarom eindigt hij dan ook zijn overzicht der onderſcheiden destijds beoefend wordende wetenſchappen met deze aanprijzing van dat Woord der eeuwige waarheid (*Capite* 100):

(*) *Paulus Jovius*, een dergenen die hem ongunſtiger beoordeelen, zegt van hem, dat hij een *wonder van vernuft* was (*portentoſum ingenium*); JACOBUS GOHORIUS plaatſte hem *inter clariſſima ſui Sæculi lumina* (onder de grootſte lichten zijner Eeuw), en de vermaarde VIVES heet hem: *Venerandus Dominus Agrippa, literarum, literatorumque omnium miraculum, et amor bonorum.* Hij werd ook de *Trismegistus* zijnes tijds genoemd. Zie de Dictionaire van *Moréri*, Art. AGRIPPA.

»Gij hebt nu gehoord, hoe twijfelachtig en onzeker, hoe moeielijk en gevaarlijk alle vakken van kennis zijn: en hoeveel er in gevonden wordt, waaromtrent men onwetend blijft wat waarheid zij, zelfs ook in de Godgeleerdheid, wanneer men den ſleutel der kennis en der onderſcheiding niet bezit, die ons den ingang tot zulk een uitgeſtrekten onmetelijken ſchat ontſluite.

»Deze ſleutel nu is geen andere dan enkel en alleen het Woord van God. Dat Woord alleen doet den ſchijn van het wezen onderſcheiden; dat leert, welke redeneringen uit ſofistiſche geſlepenheid voortkomen, en geen waarheid, maar een beeld der waarheid vertoonen, en welke daarentegen de waarheid niet in ſchijn en vernis, maar in der daad en wezenlijkheid bevatten. Hierdoor wordt al de fijnheid van kwaadaardigheid en logen verwonnen, en geen ſyllogismen, geen bewijsvoeringen, geen listige drogredenen kunnen hiertegen ſtand houden. Die niet in dat Woord berust, of daarvan afwijkt, die is (gelijk PAULUS zegt) onverſtandig, en weet niets. Laten wij dus alle gevoelens en ſtelſels van wetenſchap aan dat Woord als aan een' toetsſteen beproeven; en in alles daartoe, als tot een vasten rotsſteen, de toevlucht nemen, daaruit alleen de waarheid in alle dingen opſporen, en over allerlei kennis, alle meeningen en beweerden, oordeel ſtrijken. Want (gelijk GREGORIUS verklaart:) wat daaruit zijn gezag niet ontleent, wordt met even veel gemak verworpen als aangenomen. — De kennis van dit Woord ſchenkt ons geene ſchool van Wijsgeeren; geen vernuft van eenig ſcholastiek Leeraar, maar God alleen, en Jezus Christus door den H. Geest, uit die boeken zelf, welke kanoniek genoemd worden, en waar men naar Gods gebod niets toe, noch iets af mag doen. Want al waar het een Engel Gods die dit dede, hij is vervloekt, naar het bevel des HEEREN. Deze Schriftuur heeft zoo groot eene majeſteit, zulk eene kracht, dat zij alle bijgevoegde commentariën, alle menſchelijke en engelen-verklaringen overſtraalt; en zich geenszins als was naar de inbeelding der menſchelijke verſtanden laat kneeden, noch als een andere Proteus in allerlei vormen en gedaanten laat dwingen; maar zich zelv' genoegzaam is, zich zelve uitlegt en verklaart, en allen oordeelende, van niemand geoordeeld wordt. Uit de woorden die in deze Schriftuur geſchreven ſtaan, uit hun orde en gebruik, worden banden gevlochten, die niemand verbreken, niemand ontworſtelen kan, en die alle kunsttuig van menſchelijke redeneringen zoodanig verbrijzelen en doen uitéénſpatten, dat men erkennen en belijden moet: *dat is Gods vinger!*" —

»Tot deze verwijst ons Christus, leerende dat wij de Schriften zullen onderzoeken. Door deze beveelt ons de Apostel alles te onderzoeken, opdat wij beproeven wat goed is, beproeven de geesten, of ze uit God zijn; om dat hierin de kracht is, van alles rekenſchap te geven en de tegenſprekenden te wederleggen, zoodat wij zelf geestelijke menſchen zijnde alles oordeelen, maar zelve van niemand geoordeeld worden.

»De waarheid en het verſtand van deze kanonieke Schriften hangt enkel af van het gezag Gods, die ze openbaart, en kan door geen getuigenis der zinnen, geen begrip der rede, geene beſpiegeling, geene menſchelijke vermogens of krachten hoegenaamd bevat worden; maar alleen door het geloof in Jezus Christus, van God den Vader in ons harte uitgeſtort.

»Daarom is het redeloos te meenen dat dit Woord alleen voor Godgeleerden zoude zijn; want het behoort tot alle menſchen; allen worden tot deszelfs kennis naar den graad hunner vatbaarheid geroepen; gelijk er geſchreven ſtaat: Deze woorden zullen in uw harte zijn alle de dagen uws levens en gij zult ze uwen kinderen overgeven, en uwen kindskinderen om te betrachten; gij zult ze overdenken in uw huis zittende, en op weg gaande, ſlapende en opſtaande, en gij zult ze als een teeken aan uwe hand binden, en zij zullen zijn tusſchen uwe oogen, en gij zult ze ſchrijven aan de posten uwer deuren en aan den ingang uwes huizes. Dus las JOZUA alle de woorden die in het boek der Wet geſchreven waren, voor de geheele menigte van mannen, vrouwen, kinderen, en vreemdelingen. En ook EZRA bragt het boek der Wet voor de ganſche vergadering van mannen en vrouwen en wie het ſlechts verſtaan kon, en las er in voor geheel het volk in 't openbaar. En Christus beveelt dat zijn Evangelium gepredikt worde aan alle creaturen, over de geheele aarde; en dat niet in de duisternis, niet in de ooren, niet in het verborgen, niet in de binnenkamer, niet voor eenige afgezonderde Leeraars en Schriftgeleerden; maar openlijk, in het daglicht, op de daken, voor het volk, voor de menigte. Want dus ſpreekt Hij tot de Apostelen: wat ik u zegge, dat zeg ik tot allen, wat ik u in de duisternis zegge, verkondigt dat in het licht, en wat gij aan het oor hoort, predikt dat op de daken. En PETRUS zegt in de Handelingen: Hij heeft ons geboden te prediken *den volke*. En PAULUS beveelt ons de kinderen op te voeden in de leering en vermaning des HEEREN; want Christus had ook zelf zijne Apostelen beſtraft, die de kinderkens verhinderden tot Hem te komen, als welker eenvoudigheid en nederigheid door geene ſchadelijke kennis en vooroordeelen opgeblazen, elken hoorder van Gods Woord zoo noodzakelijk is, dat zoo hij niet wordt gelijk die kinderkens, hij in het Koninkrijk der hemelen geenszins kan ingaan. Daarom wil CHRYSOSTOMUS in eene zijner homiliën, dat de kinderen op de ſcholen en in huis met de heilige Schrifture bezig gehouden worden (*); dat echtgenooten en kinderen onderling over deze heilige Schriftuur zamenſpreken, en over dezelve raad en inzicht vragen en geven mochten. En het Niceſche Synode beveelt in zijne beſluiten, dat niemand van de gemeente der Christenen de heilige Schriften des Bijbels moet misſen. Weet dan nu, dat er niets zoo hoog, zoo diep, zoo zwaar, zoo verborgen, zoo heilig is in de H. S., dat niet allen den geloovigen des Heeren Christus toebehoore, ja dat de ganſche Godgeleerdheid allen geloovigen gemeen moet zijn, ſchoon ieder naar de mate zijner vatbaarheid en der gave des H. Geestes."

(*) Mocht men in alle Protestantſche landen, zulke bijbelschgezinde Schoolbeſturen en Schoolopzieners vinden als deze R. C. Schrijver was!

Eindelijk besluit nog AGRIPPA zijn geheele Werk (*in peroratione operis*) met deze woorden:

»In het heilig Bijbelboek alleen is alles bevat en geleerd; doch aldus, dat het niet dan door een van God verlicht gemoed begrepen worde, en voor de anderen raadselen en bloote woorden zij, als met zeven zegelen toegesloten. Bidt dan den Heere in het geloove, niet twijfelende, opdat de Leeuw, die uit de stamme Juda is, kome, en u dat verzegelde boek opene: Hij, die alleen het ware en heilige Lam is, die alleen den sleutel heeft der kennis en der onderscheiding, die opent en niemand sluit, die sluit, en niemant opent. Dat is JEZUS CHRISTUS, het Woord en de Zoon des Vaders, de wijsheid Gods, de eenige Meester; die mensch geworden is, als wij zijn, opdat Hij ons tot kinderen Gods, en Hem gelijk zoude maken; die geloofd en geprezen zij in eeuwigheid. Amen."

GEDACHTEN

OVER

KERKELIJKE GESCHIEDENIS.

Talrijk zijn de vakken, die tot de wetenschap der Christelijke Kerkgeschiedenis behooren, of daartoe betrokken kunnen worden. Om die alle volledig te bearbeiden, ware veellicht meer dan een menschenleeftijd noodig. Doch schoon men ook alles wat van dezelve te weten is had uitgeput, en al kende men in derzelver omvang en bijzonderheden de lotgevallen der Christelijke Kerk van alle tijden en plaatsen, de geschiedenis der leerstukken, die der personen en gevoelens van Kerkvaders, Hervormers, Sectenhoofden, en wat des meer is; die der onderscheidene afdeelingen en takken der Kerk zelve, die van Oostersche en Westersche, Roomsche zoowel als Onroomsche schriften, leeringen, en dwalingen, nog zoude bij deze veel omvattende wetenschap het wezenlijke der zaak kunnen ontbreken, nog zoude het kunnen haperen aan de eigenlijke kennis en geschiedenis van de Kerk van *Christus*. Wij wenschen hier in het kort eenige gedachten te plaatsen aangaande de beginselen, die voornamelijk, naar het ons dunkt, bij het betrachten dezer kennis in aanmerking komen.

Allereerst betrekken wij daartoe het juiste en zuivere denkbeeld van het geen men door de *Kerk* zelve of *Gemeente* te verstaan hebbe. Die met dit woord niets hooger, niets inniger bedoelen dan eene *maatschappij* van aanhangers eener leer, belijders van eenige meer of min bestemde, meer of min verwante, soms ook uit één loopende gevoelens, zullen, bij alle feitenkennis, nimmer ons de Kerk van Christus of hare geschiedenis in haren aart en wezen leeren verstaan. Het denkbeeld, dat ons de Heilige Schriften geven, is van gantsch anderen aart; volgens dezen is de Kerk, *of* in den ruimsten zin des woords de vergadering van alle menschen uit alle tijden en uit alle plaatsen, die door het ware geloof in den beloofden, naderhand in den gekomenen Christus zalig worden (Openb. V: 9, 10.), en mitsdien een lichaam, waarvan Christus het Hoofd, een gebouw, waarvan Christus het Fondament is; *of wel* in engeren zin, eene vergadering (meer of min uitgebreid, meer of min zichtbaar, meer of min vermengd of zuiver behouden) van belijders van dat zelfde geloof, vereerders en verkondigers van dien zelfden Naam. Een goede kerkelijke geschiedenis zal ons dus niet mogen onkundig laten van de wegen, de middelen, de werkingen waardoor, naar het voornemen Gods, zoo wel de algemeene Christelijke Kerk in haar geheel en bij opvolging, als de bijzondere Gemeenten, elk voor haar zelve, en in betrekking tot elkander, van den beginne aan *werden*, en nog steeds *worden* gevormd, ontwikkeld, en geregeerd.

Van zoodanig eene Kerkgeschiedenis geeft ons wederom de Schrift zelve de eerste en volmaaktste beginselen aan de hand. Niet slechts het Boek der Apostolische Handelingen, maar geheel de historische inhoud beide des Ouden en des Nieuwen Testaments zijn, in den eigenlijken zin des woords, geschiedenissen van de Kerk; ja zelfs, geheel de Schrift bevat eene doorgaande onderwijzing en openbaring omtrent de leidingen van God met die Kerk, hare eerste wording (in het Paradijs, onmiddelijk na den zondeval), hare ontwikkelingen, verbasteringen, herstellingen, en voorts bewaring en bestiering door alle tijden (zelfs de nog toekomstige door middel der voorzeggingen) heen. Zoo moet dan eene wezenlijke Geschiedenis der Christelijke kerk niet anders zijn dan eene voortzetting, als het ware, van dezelfde, eenmaal door hooger hand ons als voorgetrokkene lijnen, in dezelfde richtingen, en uit hetzelfde altijd onveranderlijk middelpunt. De Godsregeering, het Godsontwerp, moeten altijd, ook hier, het levensbeginsel zijn aller leeringen en beschouwingen; Gods eer en de verheerlijking zijner aanbiddelijke deugden en daden het doel.

De heilige Algemeene Kerk voorts, als wij zagen, met Christus één lichaam, één gebouw, is ook een Koninkrijk. En wat is nu de geschiedenis van een koninkrijk zonder zijnen Koning? Christus is Koning! Alle Kerkgeschiedenis derhalve moet, wat het binnenste der zake betreft, ten uiterste onvolkomen zijn, die geen acht geeft op het onmiddelijk en onverbreeklijk verband tusschen de lotgevallen der Kerk, met de koninklijke regeering zelve van haar Hoofd en Vorst in den hemel, zoo wel als met zijne koninklijke daden en verrichtingen op de aarde. De discipelen *gingen uit om te prediken, en de Heere, aan de rechterhand Gods, wrocht mede*, zegt Marcus aan het slot van zijn Evangelie; en Joannes op Patmos ziet dien Heere en Koning en Herder Israëls tusschen *de zeven kandelaren*, dat is *de Gemeenten*, houdende *de zeven sterren* (de Leeraars) in zijne rechterhand, en het *tweesnijdend scherp zwaard* (het Woord) in zijnen mond (Openb. I).

Doch op hoedanige wijze nu oefent die overste Herder, Koning en Hoogepriester in den hemel, zijn gebied uit over de Gemeente, van welke Hij, voor eenen tijd, naar den lichame afwezig is? Hij heeft haar, na zijne opneming ten hemel, *eenen anderen Trooster* beloofd, den Heiligen Geest, die altijd bij haar zoude blijven, als in Zijne plaats, (Joh. XIV: 16, 17). Dezen Trooster zien wij dan ook het

werk en bestuur des Zoons in het midden der Gemeenten voortzetten, en den Apostelen bevel en bestemming geven, gelijk Christus met eigenen mond aan hun deed, zoo lang Hij bij hen persoonlijk en lichaamlijk tegenwoordig was (Hand. XIII: 2). Alle Kerkgeschiedenis derhalve, die in de prediking en aanneming van het Evangelie door de wereld, in de handhaving van hetzelve tegen de onderscheidene in- en uitwendige vijanden, in de gezegende Kerkhervorming, in de onderscheidene individueele, meer of min algemeene, of nationale bekeeringen, opwekkingen, herlevendigingen, en wat daaraan verwant is in oorsprong en aart, alleen ontwikkeling van den menschelijken geest, en niet (hoofdzakelijk en oorspronklijk) het werk leert erkennen van den Heiligen Geest van God, is noodwendig in haar beginsel gebrekkig, voor de kennis van het wezen der zaak geheel onvoldoende.

Doch daar is nog meer. Hij, dien wij als den Koning zijner Kerk eeren, wordt in de Schrift ook als *de Overste der Koningen der aarde* uitgeroepen, (Openb. I. 5). *Koning der Koningen*, *Heer der Heeren* is zijn naam. Aan Hem worden *alle Koningen* vermaand zich te onderwerpen, van Hem de *Richters der aarde zich te laten tuchtigen* (Ps. II); van zijne Gemeente moeten de Wereldvorsten *Voedsterheeren*, Koninginnen de *zoogvrouwen* zijn (Jes. XLIX: 23); en eenmaal zullen *alle de Koninkrijken der aarde* (zoo roepen het de volmaakte heiligen in den hemel uit, Openb. XI: 11.) *onzes Heeren en zijnes Christi zijn.* Hij heeft als de Christus en Middelaar *alle macht* ontvangen *in den hemel en op de aarde* (Matth. XXVIII: 18). Geene op Gods Woord gegronde Kerkgeschiedenis zal dan de lotgevallen der Gemeenten en die der wereld als van elkander onafhanklijk beschouwen, of buiten het naauwste verband met elkander behandelen. De Geschiedenis van Israël in de Heilige Schriften is zoowel Staats- als Kerkgeschiedenis, ja die beide te zamen onverdeeld. Wie dan de regeering Gods over de wereld, en die over de Kerk wil van één scheiden, zal geen van beide immer grondig verstaan. (Men vergelijke Bilderdijks opmerkingen in zijne *Opstellen van Godgeleerden en Zedekundigen inhoud*, D[l]. II, bladz. 96 en volg. *Over de heerschappij des Heilands op aarde.*)

Ten slotte: die Koning, wiens rijk wel niet *uit* deze wereld is, maar toch *in* de wereld, en *over* de wereld, die Koning, nadat Hij alles wat van Zijne komst in lijden en vernedering voorzegd was, heeft vervuld, is *henen gegaan naar een ver gelegen land* (volgens de gelijkenis Luk. XIX: 12.) *om zijn koninkrijk* in heerlijkheid aldaar *te ontfangen, en dan weder te keeren.* — *Ik kome weder*, is het afscheidswoord van Koning Jezus aan de Apostelen, aan de Gemeente, aan de aarde. *Ja ik kome haastiglijk, Amen! Ja kom Heere Jezus!* is het slotwoord des Bijbels, het wachtwoord der Gemeenten. Onze betrachting der Kerkgeschiedenis blijft derhalve nog zeer onvolmaakt, zoo lang zij niet ter harte genomen wordt in het licht dier beloste, in het uitzicht dier alles voleindigende voorzegging; zoo lang in onmiddelijk verband met deze groote heilverwachting, in de profecyën des Ouden en des Nieuwen Testaments (bij name ook het Boek van Joannes Openbaring) de sleutel niet gezocht wordt der onderscheidene, reeds vervulde en nog onvervulde lotgevallen der Kerk; bijzonder in Europa, dat middelpunt des Christendoms en der ontwikkeling der menschelijke en Christelijke maatschappij. Alles was voorzegd, wat de eeuwen zedert het Pinksterfeest te Jeruzalem zich zagen ontrollen: alle de door de Gemeente van Christus reeds ondervondene verdrukkingen, vervolgingen, overwinningen, louteringen, alle de verschijnsels van het Antichristendom beide des bijgeloofs en des ongeloofs tot op dezen dag. Alles is voorzegd, wat nog op handen is tot den allerjongsten strijd, en den daaraan toegezegden volkomenen triomf. De *verborgenheid der ongerechtigheid* moet nog vervuld worden, en Christus zal wederkomen van den hemel, en Hij zal dien te niet doen, *die zich tegenstelt en verheft boven al dat God genaamd of als God geëerd wordt* (2 Thess. II); de volheid der Heidenen zal ingaan, gantsch Israël zal bekeerd worden tot hunnen God en tot Messias hunnen Vorst; Zijne heerschappij zal zich uitbreiden tot aan de einden der aarde, en van Zijne kennisse zal de aarde bedekt worden, gelijk de wateren den bodem der zee bedekken (Ps. LXXII. Zach. XIV. enz.). Zie daar de hoofdsom der groote voorzeggingen, op welker volkomene vervulling alle Kerk- en wereldgebeurtenissen van allen tijd en plaats moeten uitloopen. Geen andere ster zal ons ten gids kunnen zijn in de donkere nacht der eeuwen, die reeds verloopen zijn; en insgelijks aangaande de toekomst en de ontknooping van alles, *wij hebben het prophetische woord, dat zeer vast is, en gij doet wel dat gij daarop acht geeft, als op een licht schijnende in een duistere plaats, tot dat de dag aanlichte, en de morgensterre opga in uwe harten* (2 Pet. I. 19).

BEGINSELLOOSHEID.

Een groot kwaad, en tevens een kenmerkende eigenschap van de eeuw waarin wij leven, is *beginselloosheid.* Men lette op den gang en de alles bestemmende neiging der Europeesche staatkunde. Te vergeefs zagen wij, bij de herstelling van zaken met den val van Napoleon, de groote Mogendheden van Europa zich op plechtige wijze en als in den naam van Jezus Christus tot handhaving van Recht en Orde verbinden. Tegen de omwentelingen van 1830 waren noch de schoonst uitgedrukte voornemens en beloften (*), noch de heiligst verklaarde rechten van Vorstenhuizen, Staten, en volken, noch de duidelijkste uitspraak van

(*) Bij het Protocol te Aken (15 Nov. 1818) door de Gevolmachtigde der Hoven van Oostenrijk, Frankrijk, Pruissen, Engeland, en Rusland, werd verklaard, dat de *verbindtenis der Vorsten geen ander doeleinde hebben kon, dan de bewaring van vrede, gegrond op eene verzekerde vervulling van de in de tractaten aangegane verplichtingen, en de erkentenis van alle daaruit voortspruitende rechten;* en straks: *De Souvereinen erkennen als grondslag van hunne onderlinge hooge verbindtenis, het onwankelbare besluit, om noch in hunne wederzijdsche aangelegenheden, noch in hunne betrekkingen jegens andere Regeeringen, van de strengste onderhouding der beginselen van het volkenrecht af te wijken.*

verbonden en verdragen bestand. Wij hoorden eenen hoogen staatsdienaar uit het *juiste midden* in Frankrijk openbaar erkennen, dat al het aldaar zedert en met de *glorierijke revolutie* van Julij gebeurde, onwettig was; en onrecht, doch tevens als *noodzakelijk* handhaven en prijzen. Wij hoorden in Engeland insgelijks door leden der Hooge Regeering het beginsel van *utilisme* (*nut voor recht*) tot verdediging van onverdedigbare handelingen inroepen. Zelfs die kabinetten van Europa, aan welke de handhaving van beter grondstellingen toen bijzonder toebetrouwd scheen, lieten om des lieven vredes wille alles los, wat naar recht en billijkheid vastgehouden moest worden, ja, leenden zelfs de hand aan het geweld, dat dezelve openbaar verkrachtte. Zoo slechts de rust in de wereld bewaard kon worden, en het gemak en het genot aan die rust verbonden, behouden; daarvoor scheen geen prijs te hoog, zelfs niet de *inconsequentie* van in België te handhaven, wat in Polen, Italië, Duitschland, Ierland, Frankrijk zelf, gesnuikt werd en gesmoord. Bij zoodanige beginselloosheid in de Europeesche staatkunde moest Oud-Nederland met het Huis van Oranje, zoo ver menschen vermochten, de lijdende partij zijn, maar daardoor zelve in den weg der Goddelijke Voorzienigheid, het eenige en krachtdadige getuigenis tegen de herhaalde schending der Europeesche maatschappij en harer gronden door enkel overmacht en dwang.

Ongetwijfeld mag ons Vaderland zich dankbaar geluk wenschen met het voorrecht, liever bij de gevolgen der zoo zeer toegejuichte omwentelingen onderdrukt, en tot wederstand tegen haar algeweld te zijn gesterkt geworden, dan of zij in hare vriendschap, verbond, en wettelooze buit een deel had mogen ontfangen. Het tijdstip zal in onze geschiedenis steeds belangrijk, ja roemvol blijven, waarop geheel de natie rondom Koning en Oranje geschaard, en roepende tot den God der Vaderen, de Revolutie niet alleen op de grenzen van Oud-Nederland tegenhield, maar ook openbaar en schitterend een beschamende les gaf door gezindheid en daden, met woorden en wapenen, door volharding en moed.

Doch wat zal ons dat voorrecht, hoe eervol anders, baten, zoo wij verzuimen bij ons zelve en in onzen eigenen boezem te ontdekken en te veroordeelen hetgeen wij verafschuwden en bevochten, toen het tegenover ons stond, en ons bedreigde? Ook hier te lande is maar al te zeer opoffering van recht aan rust, van waarheid aan nut, van beginselen aan overleggingen, algemeen en overheerschend geworden. Men zie het in het voornaamste en alles verder bestemmende stuk van Godsdienst. Zelfs de aangestelde Opzienders en Leeraars der Kerken (en die wel bepaaldelijk) bekommeren zich over het geheel weinig over de vraag tusschen waarheid en dwaling, tusschen recht en onrecht, Gods eere en de eere der menschen, Gods uitspraak, en het gevoelen der menschen. Zoo wij maar, Roomschen en Onroomschen, allen in één mengsel versmolten, tegen elkanders onverdraagzaamdeid verzekerd mochten leven; en dit te onmogelijk bevonden zijnde, ten minsten als Protestanten allen te zamen door een vriendelijk akkoord tegen den gemeenen vijand, bijgeloof en dweeperij geheten, vereenigd mochten staan; en ook dit tweede voor het oogenblik nog niet bereikbaar zijnde, dan toch binnen één zelfde Kerkgenootschap zelfs de meest tegenovergestelde leeringen gelijkelijk plaats geven, en toch vooral daarover niet twisten; dan is deze rust niet te duur gekocht ten prijs der eenmaal dierbaarst geachte waarheden, ja van de waarheid zelve, als waarheid. Rust moet er wezen, en die deze door het vragen naar *beginselen* verstoren, zijn de *beroerders Israëls!* Om haar te verkrijgen is zelfs de Jezuitische grondregel, *doel wettigt middel*, niet te verachtelijk. Doch is dat Christendom? Werd in zulke wegen het Evangelie van Christus eerst verkondigd? Werd met zulke beginselen de Hervorming aangevangen en bevestigd? Werd op dergelijke gronden Nederlands aloude Staat en onafhankelijkheid opgericht?

Doch niet alleen Staatkunde, Godsdienst en Kerkstaat, schier alle vakken en takken van de Europeesche maatschappij leveren al meer en meer hetzelfde jammerlijk verschijnsel op, dat wij hier aanwijzen. Vooral wanneer het op de toepassing aankomt, is de keuze overheerschend van oogenblikkelijke en voorbijgaande nuttigheid voor getrouwheid aan een beginsel; van rust en gemak door toegeven, boven ijver en krachtbetoon in het handhaven; van doving en zussing, voor strijd en worsteling tot ontwikkeling in zedelijke lichamen zoo als in het natuurlijke. Van daar, over geheel de beschaafde (in plaats van Christelijke) wereld, ook in ons Nederland, die zich steeds uitbreidende vreeze voor beteugeling van het kwade, of prediking van eenig reddende waarheden; van daar die telkens vermenigvuldigde behoefte aan allerlei uitspanningen onder alle klassen en rangen van menschen; heillooze en onreine romanlezing, drift naar het steeds meer verbasterend tooneel, naar zang en dans, naar uithuizigheid, in dezelfde evenredigheid, waarin bijbel-lezing, huis-godsdienst, ingetogenheid van leven en levenswijze bij het thans heerschende geslacht verachterde. En wat moet, zoo de Allerhoogste niet genadig daar tusschen komt, het gevolg van dit alles zijn? Wat anders, dan dat (behalve de hoogere verantwoordelijkheid voor God) een ruime weg gebaand wordt voor dat volstrekte ongeloof, voor dien verklaarden revolutie-geest, die men door een eigenwillig *midden* meent te ontkomen. Daar bestaat evenwel een ware, een koninklijke, een heilige middenweg, even verwijderd van de dwaling en het gevaar ter rechter- als ter slinkerzijde, en leidende door waarheid tot vrede, schoon veelal tusschen afgronden en allerlei bestrijdingen heen. Het is die van vaste, van inniger, van hooger beginselen tegen over beginselloosheid, onbestemdheid, onverschilligheid. Vraagt men waar de zoodanige in alles en tot alles te vinden zijn? — In die waarheid, van welke wij nimmer te vergeefs onzen Vaderen zullen hebben nagezegd: OP DEZE STEUNEN WIJ!

DE OORLOG DER ARMEN TEGEN DE RIJKEN.

De zamenspanningen van werklieden, welke nog niet lang geleden te Lyon tot zulke vreesselijke schriktooneelen geleid hebben, zijn een ontzettend verschijnsel dezer dagen. Zij vertoonen de verwezenlijking van dien strijd

tegen meervermogenden, welke door de bladen die de Revolutie predikten, reeds zoo lang aangehitst, door het Simonismus gevoed, door de Omwenteling zelve ontvlamd, zich thans met als de gruwelen, welker uitgebreidheid nog niet kan berekend worden, dreigt te verſpreiden. Te vergeefs houdt men nu deze menſchen voor, dat de weelde der rijken hun levensonderhoud is; te vergeefs predikt men hun de openbare orde; te vergeefs zetten duizende bajonetten en het gebulder van het geſchut aan die prediging een vreesſelijken nadruk bij; de oorzaak blijft, en zal, wordt zij niet weggenomen, eenmaal nog veel algemeener en verſchrikkelijker uitkomſten te weeg brengen dan zich in het voorledene lieten beſpeuren, en thans reeds aanvankelijk hebben ſtand gevat.

Het kan niet ontkend worden, dat in vele landen van Europa de ellende en het gebrek der eigenlijk gezegde volksklasſe dagelijks klimmen. Met de vermeerdering der bevolking nemen ook zij op eene ſchrikbarende wijze toe. Onze eeuw, die zoo gaarne de armoede door eigenmachtige middelen zou uitroeien, verſtomt voor dezen ſtand van zaken. De wetten blijken onvoldoende te zijn, en om iets te vermogen, zouden zij den grondſlag zelven der Maatſchappij, het recht van eigendom, moeten aanranden; een maatregel, waarvoor wel het revolutionnaire ſtaatsrecht niet als onrechtvaardig terugdeinst, maar welker mogelijkheid toch op het algemeene egoïsmus afſtuit.

Wanneer men nu zulke agrariſche wetten niet geeft, zoo loopt men gevaar dat de eens verwekte volksbeweging ze veroveren zal. Allen zijn toch van nature gelijk (dus heeft het Liberalismus hen geleerd), waarom zou de armoedige klasſe, wanneer zich eene gunſtige gelegenheid opdoet, niet hare oorſpronkelijke rechten zoeken te heroveren? Waarom niet den rijken luiaard uit een bezit jagen, dat hem door den willekeur des noodlots geſchonken, en nog ſteeds door onbillijke wetten gewaarborgd werd? Is het niet blootelijk een gelukkig toeval, dat aan den een' meer vermogen verſchaft dan aan een ander; daar men toch zijne geboorte in dezen of genen ſtand aan de blinde fortuin verſchuldigd is; en de verdienſten van elk individu den eenig rechtvaardigen maatſtaf van zijn vermogen daarſtellen?

Op deze vermetele vragen valt, zonder de erkenning van Gods vrijmachtig beſtuur en wereld-regering, niet anders dan bevestigend te antwoorden; maar met de belijdenis dier vrijmacht wordt het blad omgewend, en alles verandert.

Met deze belijdenis in het hart, erkent de arme dat hij zijne armoede aan den Heer van allen; de rijke, dat hij zijne ſchatten aan den Eigenaar van alles verſchuldigd is. Met deze belijdenis houdt zich elk met zijnen, zelfs drukkenden, toeſtand te vreden, wetende dat hij op niets mag aanſpraak maken, en alles uit Gods hand ontvangen moet.

Geeft de erkentenis van een vrijmachtigen God het eenige middel tot ſtilling van den ontvlamden ſtrijd aan de hand, alleen *het Woord Gods* kan den toeſtand waaruit hij voortkwam verbeteren. Dat Woord toch ſnuikt het egoïsmus van den zelfzuchtigen mensch, en ſpoort hem aan tot liefde en mededeelzaamheid. Het geeft de ſterkſte ſporen ter liefde tot armen, in de voorſtelling van *Hem die arm werd opdat Hij ons zoude rijk maken*. Het predikt op het voetſpoor des Heeren *dat het zaliger is te geven dan te ontvangen*. Het leert *den armen te gedenken*, *opdat uit gelijkheid in dezen tegenwoordigen tijd de overvloed der rijken zij om het gebrek der armen te vervullen* (*); en het biedt alzoo het eenige middel aan om de groote ongelijkheid in de verdeeling der aardſche goederen eenigzins te matigen, zonder het heilige eigendomsrecht te ſchenden, door de rijken vrijwillig te maken tot onderſteuning der minder bedeelden; eindelijk het beſnoeit de weelde, die in allerlei wereldſche vermaken haren rijkdom verkwist, en leert liever te arbeiden, opdat men den behoeftige moge bijſtaan; terwijl het tevens de gierigheid, die het als een *wortel van alle kwaad* ſchildert, op het krachtdadigſte tegengaat, en zelfs verklaart, *dat degene die rijk zijn*, *zwaarlijk zullen ingaan in het Koninkrijk der hemelen*.

Maar zal *het Woord Gods* deze heerlijke vruchten voortbrengen, zoo moet het met een levendig geloof worden aangekleefd. Zonder geloof is het onmogelijk Gode te behagen; zonder geloof kan liefde en hoop niet bloeijen; het geloof verbant de zelfzucht, en waar het heerscht kan geen onderlinge krijg tusſchen armen en rijken ontſtaan. Dáár integendeel behoeven de rijken de armen nog meer, om voorwerpen voor hun weldoen te bezitten, dan deze de rijken noodig hebbên om door hen onderſteund te worden. Dit geloof was het beginſel van het weldoen onzer Vaderen. Daarom hadden zij zooveel voor vervolgde Christenen ook in andere landen over. De hulp in 1589 aan het door den Hertog van Savoye in gemeenſchap met Bern belegerde Genève is er een bewijs van. Elk onzer gewesten ſchoot den om onderſtand biddenden ſtedelingen op aanſchrijving der Algemeene Staten met penningen toe. Dit duurde verſcheiden jaren, en telkens werd de hulp herhaald. In 1595 ſchreven de Genevezen aan Hunne H. M. en aan de Staten der bijzondere gewesten op nieuw om onderſtand, en ook dit was niet vergeefs (†). Even zoo kwam men de ongelukkige Waldenzen te hulp, die in de valleiën van Piemont in het begin van 1655 eene der wreedſte vervolgingen van hunnen eigenen Landsheer, den Hertog van Savoye moesten uitſtaan, en door een vurig ſmeekſchrift de Staten dezer landen bezwoeren om hun eenigen bijſtand te bieden. Het was den Staten wel niet mogelijk hen met de wapenen te onderſteunen, maar er werd een algemeene biddag door het ganſche Land uitgeſchreven, eene collecte door alle de vereenigde Gewesten hun ten behoeve gedaan, en het daarbij opgebrachte hun met een liefdevollen brief en gezantſchap toegezonden. Zoo is het geloof der rijken in den nood der behoeftigen werkzaam. Neen, voorwaar, eene liefde uit zulk een geloof geboren is niet afgunſtig; zij zoekt zich zelve niet; zij benijdt niet degenen die meer gezegend zijn van boven; zij verfoeit de middelen die onze tijd in het werk ſtelt, om door allerlei zamenſpanningen de vermogens gelijk te maken, met kneuzing en verbreking van het recht; zij erkent het, *Rijken en armen ontmoeten elkanderen: de Heere heeft zoo deze als die gemaakt.*

(*) 2 Cor. VIII: 14.

(†) Wagenaar, *Vad. Hist.* Dl. VIII. bl. 320.

Zoo dan, de oorlog van de armen tegen de rijken wordt meer en meer algemeen, omdat het gebrek aan geloof door liefde werkende, toeneemt. En gelijk de ziekte voortduurt zoo lang haar bron en oorzaak niet is weggenomen, zoo kan die ſtrijd zonder dat Christelijk geloof weder de harten der volken en Vorſten, der rijken en armen, der aanzienlijken en geringen beziele, niet ophouden. Eene algemeene menſchenliefde, die niet op liefde Gods gevestigd is, kan daarvan de plaats geenszins innemen.

HET WILHELMUS-LIED

DER XVIe EN HET NEDERLANDSCHE VOLKSLIED DER XIXe EEUW.

Menigmaal is het opgemerkt geworden, dat men den geest en de ſtemming eens volks niet beter kan leeren kennen, dan door die zijner nationale liederen, als welke in ieders mond zijnde, deels getuigen van de gevoelens van het Algemeen, deels ook vermogend medewerken om die gevoelens te verwekken, te vormen, en te onderhouden. Het is alleen uit dit oogpunt, dat wij het hedendaagſche welbekende Volkslied willen beſchouwen, in verband met dat van de tijden onzes Opſtands tegen den Spaanſchen Dwingeland; geenszins als voortbrengſel van deszelfs wel te recht beroemden Dichter, onder wiens best gelukte liederen het voorzeker eene voorname plaats inneemt.

Beide liederen gloeien van warme Vaderlandsliefde; het eene bezield door het ſmachtend verlangen naar vrijheid van geloof en geweten, het andere in den welmeenenden wensch om blijvende eendracht tusſchen Vorst en volk bewaard te zien; in ons Volkslied is kenbaar de meerdere bewerking, vorming, ronding, die taal- en versbouw ſedert derde halve Eeuw heeft verkregen; in het Wilhelmus-lied de eenvoudige en onopgeſmukte kracht en degelijkheid van de volkstaal kort na de tijden der Hervorming. De oude trouwhartige krijgsmoed onderſcheidt het eerſte; hedendaagſche kieschheid en juistheid van uitdrukking het laatſte. In het eene hoort men den Prins ſpreken, *die de zake en beſcherming der Christenen en andere verdrukten in den Lande had aangenomen;* in het andere erkent men de taal van het volk, dat na lange miskenning en verwerping, den Vorst dien het verlangde, met liefde en vreugd een meer dan voorvaderlijk gezag had zien aanvaarden. In beide heerscht dus een Vaderlandsch gevoel, eene Nederlandſche gezindheid.

Maar heerscht ook in beide de toon, dien het echt voorvaderlijk geloof-alléén aanſlaat? Dit is eene andere vraag. Hebben wij in het voorgaande verſcheidenheid opgemerkt, hier ontdekken wij verſchil. Het Wilhelmuslied doet ons wel de woorden van den Nederlandſchen Mozes hooren; maar in het later Volkslied ſpreekt het Nederlandſche Israël niet meer.

Hoe ver verſchilt de Pſalmtoon van Davids heilige zangen, in de woorden:

Mijn ſchildt en mijn betrouwen
Sijt gij o Godt, mijn Heer!
Op uw ſoo wil ick bouwen,
Verlaat mij nimmermeer!
Dat ik toch vroom mag blijven,
Uw dienaar 't allen ſtond.
. . . .

hoe zeer verſchilt hij niet van verzen als deze:

De Godheid op haar hemeltroon
Bezongen en vereerd,
Houdt gunstig ook naar onzen toon
Het heilig oor gekeerd:
. . . .
Hij telt bij God een deugd te min,
Die land en Vorst vergeet!

En hoe anders klinken de belangen die hier behartigd worden:

Hier ſmelt het eerst, het dierst belang
Van allen ſtaat en ſtand,
Tot een gevoel in d' eigen zang
Voor Vorst en Vaderland!

dan het doel van den Stichter des Nederlandſchen Staats:

Voor Godes Woord gepreſen
Heb ick vrij onverſaagt
Als een Helt ſonder vreezen
Mijn edel bloet gewaagt.

Hier hoort men het HAC NITIMUR der oude munt; terwijl in het andere ſlechts het algemeener: *God zij met ons* der nieuwe beſpeurd wordt.

Ach, hoe groot is ten deze het onderſcheid tusſchen Nederland bij de bevrijding van Spanje, en Nederland bij de verlosſing van den Franſchen Keizer! Het laatſte doet geen enkel woord hooren, dat aan iets meer dan natuurlijke godsdienst en de leer der Voorzienigheid herinnert; het andere had alles veil voor Gods eere en zijn Woord; en zijn geloof ſpreekt zoo ſterk in zijn trommellied als van zijne munt!

Maar al te juist vertegenwoordigt dit lied het Nederlandſche volksgeloof onzer tijden. Ons volk loochent geenszins het albeſtuur eener Godheid, die de deugd beloont en het misdrijf ſtraft; maar erkent het ook nog Jezus Christus, den Heer der heerlijkheid, als den Overſte der Koningen der aarde? Ons Volk belijdt de noodzakelijkheid van Gods beſcherming en beſtiering; ook van de verlosſing in het zoenbloed van Gods Zoon? Nederland is er van overtuigd,

Hij gloeit voor mensch en broeder niet
In de onbewogen borst,
Die koel blijft bij gebed en lied
Voor Vaderland en Vorst!

Is het ook van de waarheid overtuigd, dat *die den Zoon niet eert, ook den Vader niet eert*, die wil, *dat allen den Zoon eeren zullen gelijk zij den Vader eeren?* En echter, met die erkentenis ſtaat of valt het Christendom, gelijk met Gods heilig Woord alle geopenbaarde Godsdienst.

Het moet dus erkend worden, maar met gevoel, met leedwezen, met diep berouw. Nederland wandelt *niet meer* in de wegen der Vaderen. Nederland kan *niet* door volharding in een reeds gekozen ſpoor, neen, maar door terugkeer tot een verlaten pad worden behouden. Voor de Natie zoowel als voor elken bijzonderen mensch, die, onvernieuwd zijnde, den weg *des vleeſches en der gedachten* bewandelt, is eene geheele omkeering, eene volſtrekte wedergeboorte, een leven uit den dooden noodig, om hetwelk

Hij, *die de dooden levend maakt, en roept de dingen die niet zijn, als of zij waren*, moet worden gefmeekt, met aanhoudend, en volhardend, en vurig gebed om Jezus Christus wille, door *den Geest der wederaanneming tot kinderen*, door welken alléén, afgeweken, afgevallen zondaren tot den Vader kunnen roepen: *Abba Vader!*

NATHANAËL.

Eer u Philippus riep, daar gij onder den vijgenboom waart, zag ik u.
JEZUS. (Joann. I: 49.)

Hoe hijgde ik fints mijn levensmorgen
Naar Silo's zalig vreêgebied,
In 't nakend eeuwverfchiet verborgen!
Mijn ziel, te groot voor 't eeuwig Niet,
Te groot voor 't moedbenemend heden,
En wars van 't uitgebloeid voorleden,
Vloog, naauwlijks nog zich zelv' bewust,
Die heil-eeuw van onftoorbre rust,
Bekroond met meer dan aardfchen zegen,
Op vleuglen van de Hoop in ftille aanbidding tegen.

Pas wandelde op de jonglingsbaan
Mijn voet met ongewisfe fchreden;
Pas leerde ik 't zoekend oog te flaan
Op 's Heeren heilverborgenheden;
Pas zag mijn oog in Mozes wet
De orakeltaal der hoogfte waarheid,
Als door haar onverdraagbre klaarheid
Mijn donkre ziel zich vond verplet.
Ach, fints die vreeslijke oogenblikken
Wat worstling in mijn matte borst!
Wat onophoudlijk zielsverfchrikken!
Naar vrede en laafnis welk een dorst!
Ik kan niet rusten in 't voorleden,
Waar Horebs fchorre donder kraakt;
Waar 't gloeiend vuur des ijvers blaakt,
En mij verhindert, toe te treden!
Vaak trekt het Rijk van Davids Zoon
Mijn blikken lieflijk op zijn troon;
Maar ach, die tijden zijn vervlogen,
En ijlings zinken weêr mijn oogen
Op Israels boezemgrievend TRANS,
Beroofd van aanzien, macht en glans!
Helaas, de klaauw der adelaren
Prangt Juda's Leeuw den gorgel dicht:
Wij, ftarende op Gods zoenaltaren,
Verwachten vruchtloos 't vredelicht
Dat deze nevels op zal klaren:
De neevlen dekken ons 't gezicht!

Alleen de toekomst troost mijn harte,
Dat ligt verflagen onder 't wicht
Van Ebals vloek- en wraakgericht,
Welks dreigend wee 't zoo dikwerf tartte!
Want zulk een onverdraagbre last
Als 't wetboek op mijn fchoudren tast
Kan Silo's heil-eeuw nimmer drukken! —

Jehova! zie uw erfdeel bukken
Voor ftoute heidnen, wier geweld
De ganfche wereld houdt bekneld!
O, laat in 't eind de morgen dagen,
De morgen van uw welbehagen!
Of, laat voor 't minst me een fchemer zien
Van Israels weêr herrezen luister,
Wanneer 't, bevrijd van boei en kluister,
Op heel het aardrijk zal gebiên!
Laat, laat mij 't hoofd ten hemel beuren!....

'T Is of een goddelijke ftraal
Valt in de fcheemring van mijn treuren!
'T Is of ik vrijer ademhaal!
'T Is of ik zie de wolken fcheuren,
De nevels breken dezer nacht!
Gewis! de Heilvorst dien ik wacht,
Moet uit den reinen hemel fpruiten,
Moet dalen van het hoog gewelf.
Wat — zoo eens God — Jehova zelf —
Zijn lijdend erfdeel kwam regeren,
Zoo lang de prooi van vreemde heeren?.....
Wat ftille hoop vervult mijn hart!
Wat zalving voor mijn boezemfmart!
Wordt Horebs wreker eens mijn Koning,
Dan vindt mijn onrust perk en paal.
Volheerlijk uitzicht! — Daal, o daal
Van uit uw hooge hemelwoning,
Mesfias, wien mijn ziel verbeidt,
Omhuld met eeuwge majefteit!

Dan, waar, waar dwaalt mijn zielsoog henen?
Waar blijft, wordt dees mijn hoop vervuld,
De Man van lijden en geduld,
Van weêrfpoed, jammerklacht en weenen,
Die als een weerloos offerlam
Vergaat in 's Heeren ijvervlam
Omdat het Godsvolk heeft gezondigd;
De Menfchenzoon, de Davidsfpruit,
Dien Amos-zoon heeft voorverkondigd,
Door zooveel Zienders voorbeduid?
Wie zal mijn twijfling hier verklaren,
Wie zal mij 't raadfel openbaren?
Hier duizel ik, hier zinke ik weêr
In d' ouden fchemernacht ter neêr!
Ach, heeft mijn uitzicht mij bedrogen,
En werd mijn hart geftreeld door logen,
Dan blijf ik eeuwig zonder troost. —
Maar neen! de morgen gloeit in 't Oost
Wanneer de nacht het langst geduurd heeft.
De heilftraal die mij aangevuurd heeft
Blijft, wat mij fchokk', wat twijfel 'k voed!
De morgenfter voor mijn gemoed!

Dus riep Nathanaël in fchaâuw van 't groenend lover
Eens breeden vijgebooms, wiens welige armen over
Zijn kleinen hof zich wijd verbreidden aan een vliet,
Die langs zijn akker liep. Neen, vrome Israëliet,
Niet ijdel is uw hoop! Gij blijft niet eeuwig treuren.
Vrij moogt ge 't fmachtend oog naar 's hemels tranfen beuren.
De morgen, dien gij wacht, brak reeds in 't Oosten aan;
Ras ftort uw dankend oog den blijden vreugdetraan.
De parel, dien gij zoekt, wordt u welhaast gefchonken;
Niet ijdel is het licht dat u heeft aangeblonken
Van Hem, die *God met ons* en *Menfchenzoon* met één,
Uit Davids lenden fproot, en afkwam naar beneên
Van uit den rijkstroon Gods en 't licht der hemelfferen.
Gewis, gij zult in Hem uw God en Koning eeren,
In Hem, die reeds u zoekt, u nadert! Ja gij zult
Gelooven. SILO komt: de Orakels zijn vervuld.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

nu als vóór de Hervorming, die deze gezegende gewoonte geenszins heeft afgeschaft, noch als een Pauselijken zuurdeesem beschouwd.

Doch omtrent de genoemde bedenking moet iets, in ons oog nog meer afdoend, worden aangemerkt. Zoodra de volken van Europa *als Natiën* het Christendom hadden aangenomen, waren zij daardoor *volksgewijze* onder de bedeeling van Israël gekomen, dat ook Nationaal van God tot zijn volk verkoren is geweest. En dat dit niet tegen de inrichting des Heeren streed blijkt daaruit, dat Hij gezegd had: *Gaat henen, maakt tot mijne discipelen alle volken* (niet: alle menschen), *dezelve doopende*, enzv. Al ware het dus zoo, dat de Christenen uit de heidenen, als enkele bekeerde personen uit een heidensch volk, niet tot nationale boete en gebed konden vermaand worden; al ware het zoo, dat die dagen van openbare smeekgebeden aan Gods Volk waren eigen geweest, zoo blijkt nog geenszins, dat zij voor Christenvolken, als zoodanig, minder heilzaam, plichtelijk, en door God gewild zouden zijn. Integendeel, gelijk de voorbiddingen van enkele personen, die eens huisgezins, de huisselijke Godsdienst niet overbodig maken, even zoo min zijn de gedeeltelijke voorbiddingen in een land voldoende, zonder volksverootmoediging. En heeft men ook niet inderdaad gezien, dat de biddagen even ten zelfden tijde in verval en onbruik zijn geraakt, als de huisselijke godsdienstoefeningen zelve?

Het worde dan erkend, dat oproeping tot openbare verootmoediging en gebeden tot de duurste plichten eener Christelijke Overheid behoort. Onze leeftijd moge niet gaarne andere plichten voor een' Koning erkennen, dan de getrouwe vervulling van datgene, waartoe hem een Staatsverdrag verbindt; de Christen kent toch nog eene hoogere verantwoording voor de Overheid; eene verantwoording, geboren uit hare verplichtingen jegens den Koning aller Koningen, den Heer aller Heeren; en voorwaar, indien Gods woord éénige waarheid heeft (en wat is er waarheid wanneer men het verwerpt?) dan zijn dit de hoogste, de duurste, de heiligste, de onschendbaarste, de onveranderbaarste plichten, die voor één eenigen mensch, in wat stand ook geboren, bestaan!

NATIONAAL ONGELOOF.

'k Erken, het bijgeloof zag zijnen scepter breken,
Maar 't ongeloof heeft zich op zijnen troon gevest;
Wat gruwlen 't Bijgeloof bij 't menschdom aan moog kweeken,
Het ongeloof is grooter pest. —

HELMERS, *Lierzang aan* Mr. A. R. FALCK.

Het is een, zelfs onder geloovige Christenen, zeer verspreid gevoelen, dat, hoe rampzalig heil- en troosteloos het Ongeloof ook in zich zelve moge zijn, in landen echter waar het Christendom tot eene levenlooze rechtzinnigheid verzonken, of met omhangselen van Bijgeloof bekleed geworden is, het Ongeloof een geschikte en zelfs wenschelijke opruiming van dat nuttelooze tuig te weeg brengt, en den weg bereidt voor het strooien van het zaad des Evangeliums. Wij zijn geenszins geneigd om eene doode orthodoxie, die alles aan het leerstelsel hecht, zonder de vernieuwing des harten, de verandering des geheelen menschen door de kracht van Gods genade, en de godzaligheid van woord en wandel te kennen of te waarderen, eeniger mate in bescherming te nemen; veel minder nog om de verderfelijke strekking des bijgeloofs te bemantelen of te vergoelijken; maar wij kunnen echter niet nalaten op het gevaarlijke van het zoo evengenoemde gevoelen, ernstig opmerkzaam te maken. Wie toch waarborgt ons, dat God, wanneer eene natie zich onder voorwendsel van afkeer van het bijgeloof, van Bijbel en Christendom afscheurt, en het kruis van Christus met de zoenleer verloochent, op nieuw zijne gaven en genade aan zoodanig een volk schenken zal? Wie verzekert ons, dat het zaad der heilleer kiemen zal in eenen grond, van de Zon der geregtigheid niet meer beschenen? Enkelen mogen in zulk een land weder tot de verlatene leer hunner Vaderen worden teruggebracht, maar het gros der Natie haalt zich voorzeker de bedreiging Gods op den hals: »*Dewijl ik geroepen heb en gij lieden geweigerd hebt, mijne hand uitgestrekt hebbe en daar was niemand die opmerkte, en hebt al mijnen raad verworpen, en mijne bestraffing niet gewild, zoo zal ik ook in ulieder verderf lachen: ik zal spotten wanneer uwe vreeze komt; wanneer uwe vreeze komt gelijk eene verwoesting en uw verderf aankomt als een wervelwind* (*)." Wel te recht zegt dan een uitmuntend Nederlandsch Schrijver:

»Komt Europa in dien toestand, dat de Christennatiën haar nationaal Christendom door verzuim of stellige verloochening, geheel verliezen, dan wordt hetzelve gelijk aan den toestand van Israël, toen zij den Verlosser der Wereld met versmading verwierpen; en daardoor, even gelijk deze Natie, rijp voor eene groote en geduchte omwenteling, waarvan wij ons zoo min een volledig denkbeeld vormen, als de grenzenlooze gevolgen berekenen kunnen (†)."

Nationaal ongeloof is dus geenszins de weg tot hersteld geloof, maar tot algeheele verwerping.

Ook is het geenszins noodig, dat zulk een jammer- en doodverspreidende storm, als het algemeen geworden ongeloof te weeg brengt, de overblijfselen des Christendoms, die door doode vormen of bekleedselen van bijgeloof ontluisterd zijn, verwoeste, om plaats te maken voor een nieuwen bouw. Toen in Duitschland eene steile orthodoxie de plaats van de levenskracht der Reformatie had ingenomen, bracht de hand der Goddelijke Voorzienigheid geenszins redding aan door een driest maar bodemloos ongeloof; neen, het veel en lang bestreden, maar toch in vele opzichten heil- en zegenrijke piëtisme, bracht leven in vele doode vormen, gaf eene nieuwe en verjongde gedaante aan het Christendom, en wrocht een heilzaam tegenwicht tegen de nutteloos geworden orthodoxie.

Het nationaal geworden, of zich meer en meer geldig makend Ongeloof in de meeste landen van Europa, is dus offschoon zich onder deszelfs heerschappij vele individuële

(*) Spr. I. 24—27.
(†) VAN ALPHEN, *Predikt het Evang. allen Creaturen.* p. 64, 165.

bekeeringen laten bespeuren, een merkwaardig teeken des tijds, wanneer men bedenkt, dat met de verwerping der Christennatiën in het Woord der profetie het herstel van Israël wordt verbonden; en dat het herstel van Israël in datzelfde Woord éénzelvig is met de vestiging van 's Heilands wereldrijk en wereldtroon op aarde; en de roeping van andere vroeger heidensche natiën tot Zijn wonderbaar licht.

Deze verwerping der ongeloovig geworden Christennatiën wordt geenszins onwaarschijnlijk gemaakt door de vele individuele bekeeringen, van welke wij zoo even spraken; zij zou dit zelfs niet worden door eene overvloedige uitstorting van den Geest Gods over tallooze gemeenten der Europesche Christenheid. De uitstorting van dien Geest ten dage van het eerste pinksterfeest op eene schare van 3000 zielen ging juist de verwerping der Joodsche Natie vooraf. Waar van daan zouden ook anders de getuigen zijn gekomen, die de volken, bestemd om in stede van Israël te worden geroepen, zouden verkondigen, dat *de Wensch aller heidenen* gekomen was?

Maar hoe ook deze dingen in den weg der hooge en aanbiddelijke Godsregering tot de ontwikkeling van des Allerhoogsten verheven ontwerp mogen strekken, altoos (wij herhalen het:) altoos is en blijft ongeloof, zoowel voor natiën als voor huisgezinnen en bijzondere personen, de bron van alle ellende en verderf; een gruwel in Gods oogen, en de weg tot algeheele goddeloosheid, vooral wanneer het voortspruit uit den afval van vroeger erkende waarheden. Er is voor Volken, zoowel als voor enkele personen, geen weg tot behoud, dan door het geloof. Niemand verheuge zich dus wanneer hij een of ander gesticht van menschelijken bouw, maar dat op het eenige fondament gevestigd was, voor den bijl des Ongeloofs ziet vallen; want het moge al waar zijn, dat bij de komst van Christus in het vleesch, het loslaten van de leer des veelgodendoms en de onzekerheid der zoekende menschheid eene geschikte voorbereiding geweest zij tot het vinden van *het Licht der heidenen;* deze loslating is in geenerlei wijze gelijk te stellen met die verwerping van Christus juk en gareel, waarvan het tegenwoordig Europa ons een schouwspel oplevert, en waarvan de Dichter des tweeden Psalms geprofeteerd heeft, niet dat zij voor allengs opkomende verlichting en verbetering zal plaats maken; maar, van de volken die er zich aan schuldig maken: *Gij zult ze verpletteren met eenen ijzeren scepter, gij zult ze in stukken slaan als een pottebakkers vat!*

BRON VAN WAARHEID.

Treffend is het gezegde van den bekenden HALLER *Restauration der Staats-Wissenschaft oder Theorie des Naturlich-geselligen Zustands.* Winterth. 1820. Th. I. Vorr. S. IX.

»Zoodra de waarheid in hare bron wordt opgespoord »is zij ook gevonden. Vriendelijk gaat zij hem, die haar »lief heeft, te gemoet en maakt zich bij hem bekend."

Maar welke is nu de bron van waarheid? Het zal toch wel niet genoeg zijn met VOLTAIRE in eene dichterlijke verrukking uit te roepen:

Descends du haut des cieux, auguste vérité!"

ja zelfs niet, met den eerstgenoemden geleerde: »in de »schepping, in de natuur het onderrigt des Almagtigen »te vragen."

Neen voorzeker, de van natuur dwalende, en van alle waarheid verwijderde mensch zocht en tastte te vergeefs naar het licht, met den blinddoek voor de oogen. Hij die het licht niet kent, kan het niet beminnen.

Daarom is het dat God de belofte heeft gegeven, dat Hij der blinden oogen openen zou. Maar Hij heeft ons daarenboven de wijze geopenbaard waarop Hij dat doen zoude. Door Zijn Woord en Zijn Geest namelijk, en dat wel door beiden te zamen werkende. — Aan de orakelen van dat Woord en dien Geest toetse men dan en beproeve men alles wat als waarheid wordt opgedischt, maar vooral *aan beiden te gelijk.* Ziedaar de bron van waarheid, toegankelijk alleen voor het geloof.

Bedriegen wij ons, wanneer wij deze of gene dwaling van den scherpzinnigen HALLER zelven, in de eerste plaats daaraan toeschrijven, dat hij het Woord niet genoeg geëerbiedigd heeft? — Immers, wanneer wij de verklaringen des schrandere mans (in zijne vorrede p. XX. en volg.) opmerkzaam nagaan, dan zien wij, dat het door hem gevormde stelsel niet zoo zeer uit Gods Woord geput, als wel, nadat het reeds in zijn helder hoofd zich had ontwikkeld, daaraan gedeeltelijk getoetst is, en *gedeeltelijk* daardoor bevestigd bevonden is. Hem en den uitmuntendsten onzer geleerden zij het aanbevolen, het voorbeeld van den geleerden Apostel PAULUS geheel te volgen, en op geen ander fundament te bouwen, dan Christus en dien gekruist!

IN EEN ALBUM.

Wat is bestendig op het rond
Der immer wentlende aard?
De dag volgt op den ochtendstond:
Straks zinkt het Zonlicht nederwaart,
En 't oog ziet scheemrend en van verr',
Hoe de opgekomen avondster
Den stillen nacht verkondt.

Zoo voert een kreitsloop, onvermoeid
En zonder stil te staan,
De wereld die ter slooping spoeit
Het jongste daglicht aan.
Moog in dat vreeslijk tijdsgewricht
Ons onverwrikbaar zielsgezicht
Gevest zijn op het Lam,
Geslacht voor onzer zonden schuld;
Thans in een heerlijkheid gehuld,
Die nimmer aanvang nam.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

DE ACHTTIENDE JUNIJ.

Veel is er in Europa, in de Nederlanden, wederom gebeurd zedert die veldslagen geleverd werden, welke beider onafhanklijkheid van de Fransche overheersching voor eenen tijd verzekerden. Mochten wij, op het voetspoor der Vaderen, bij het te rug zien op verlotene jaren en elkander opgevolgde gebeurtenissen meer letten op het gene daarbij tot onze verootmoediging dient voor Hem, die alles regeert naar den Raad Zijns welbehagens, die alles eenmaal openbaar maken en in het gerichte brengen zal te zijner tijd. Smertelijk is het voor den Christelijk-, den voorvaderlijk gezinden Nederlander, dat in dit opzicht vooral, in de laatste jaren, de afwijking van den weg dier Vaderen zoo onmiskenbaar, en als hand over hand is toegenomen. Waar zijn die plechtige Biddagen, waarop eertijds geheel de natie, als één man, zich voor den God des Verbonds plach te vernederen, en waarmede zich zoo vele geestelijke en tijdelijke zegeningen paarden; *zelfs onze vijanden richters zijnde?* Naauwlijks konden het de dreigendste nooden, de vijand van buiten, van binnen de ziekte zoo ver brengen, dat er een Rustdag ten algemeenen Bededag afgezonderd werd; doch na zoo menige sparing en bewaring, zedert ondervonden, waar bleef de dank? In het openbaar althands werd die niet vernomen, maar zelfroem en ijdelheid, dartelheid en onheiligheid hernamen ongehinderd meer dan ooit haren gang. Nog evenwel ontbreekt de gelegenheid niet ten eenenmale, om zich nationaal voor den Allerhoogste te vernederen; nog wordt jaarlijks de dag van Waterloo, voor Nederland en Oranje zoo beslisschend, in onze kerken herdacht, o! moge het dan zijn, om voor het minst niet altijd zich in eigen lof en daden te verlustigen; moge het zijn, om toch eenmaal te beseffen, hoedanige stand den schuldigen mensch, eene schuldige natie, voor het aangezicht van den God des hemels betaamt; moge het zijn om in beide betrekkingen liever eens met de tollenaars- dan met de Phariseërsgestalte in het bedehuis te verschijnen!

Het zij geoorloofd, ja plichtmatig onder menschen eere te geven, wien eere toekomt! Men geve die dan allereerst den Heere. Het moge natuurlijk zijn zich met nationale fierheid in daden en deugden van landgenooten te verblijden; het is betamelijker, het is noodiger, het is de heilige eisch van God, dat men zich verootmoedige voor Hem, dat men bepaald worde bij de nationale zonde en schuld, zoo wel als elks bijzondere overtreding en vergrijp tegen Hem. Vestigen wij, mocht het zijn, in deze gezindheid onze aandacht op de gebeurtenissen, die zich in deze dagen zoo bijzonder aan onze herinnering aanbieden.

Kenbaar was buiten alle tegenspraak de vinger Gods in de verlossing en bewaring van Nederland in de onvergetelijke jaren van 1813 en 1815. Maar hoedanig was onmiddelijk daarop de uitdrukking onzer dankbaarheid? De Staat maakte zich onherroepelijk los van die aloude Hervormde Kerk, uit welke hij eenmaal zijn aanzijn ontfing; en die Kerk zelve, voor zoo veel haar uitwendig bestaan en vertegenwoordiging betreft, verloochende haar eigen levensbeginsel, om zich te laten vervoeren en als verslinden in een algemeen en onbeduidend Protestantismus. Te gelijk drongen van alom, bij name uit dat Frankrijk, dat ons zoo dikwerf reeds door invloed of geweld den ondergang nabij had gebracht, de zoogenaamde *liberale* beginselen als een overstortende vloed bij ons in. Al wat in dat diep bedorven land tegen het recht, de waarheid, de machten Gods ondernomen en geschreven werd, vond hier toejuiching, wederklank, herbergzaamheid. Wij verloochenden onze Nederlandsche eigenaartigheid voor de navolging van Parijs, onze Noord- en Oud-Nederlandsche voor de schittering van Brussel. Van eene vijftienjarige

rust maakte eene leugenachtige vrijzinnigheid gebruik, om troonen en heiligdommen te ondermijnen, en voor ons Vaderland eenen afgrond toe te bereiden, waarvan ons alleen de hand Gods nog heeft bewaard. Wij zaaiden den wind, en maaiden dan ook den ſtorm, dien wij, als hij van uit de glorierijke Julij-omwenteling tot ons overwoei, toejuichende en dartelende te gemoet gingen. Op het punt ſtonden wij van met de aloude Godsdienst, ook onze nationaliteit ten eenenmale te verliezen, en de dierbaarſte banden met de Vaderen, en door de Vaderen gelegd, verſcheurd te zien. Doch het geen ons rechtvaardig ten val had mogen brengen, was, in den weg der Goddelijke lankmoedigheid, barmhartigheid, en trouw, onze redding. Wij ontwaakten voor een korten tijd. Europa zag op nieuw Nederland met Oranje ter verdediging geſteld van een beginſel, door de geweldhebbers der eeuw aangerand. De natie vond zich op nieuw rondom den Oranjeſtam geſchaard in het gebed tot den God der Vaderen, onder de wapenen, en tegen over de Franſche revolutie-heerſchappij. In dezen haren van Hem gegevenen toeſtand en houding gaf de Allerhoogſte eenen anders duizendwerf verbeurden zegen; Hij gaf beveiliging, overwinning, ja, in de vernederingen en verongelijkingen zelve, eene eere ten aanſchouwen van alle volkeren. Middelerwijl bezocht ons ook de roede des oordeels, de ziekte uit den Oosten; ook daaronder waren barmhertigheden en voorrechten het deel van Nederland boven velen. Het ſcheen als of er een indruk van verootmoediging door dat alles te weeg gebracht was of ſtond te worden, die aan de dagen der Vaderen nog eenmaal ons naderbij zoude brengen, of herinneren. Doch met het wijken der gevaren, met de nog ſteeds te loorgeſtelde maar toch teder gekoesterde hoop op vrede met Europa, met het liberale Europa, verdwenen ook deze bewegingen bij ons volk. Weldra gaf men zich met de drift, aan lang te rug gehoudene neigingen eigen, weder aan de dienst der ijdelheid over. Onze redding en ſparing werd gevierd niet in de bedehuizen, maar in de ſchouwburgen, zang- en danszalen, met alle de uitſporigheid aan zelf- en werelddienst verbonden. Meer dan immer wellicht verwijderden zich beide kleinen en grooten van den weg der voorvaderlijke Godsdienst en Godsvrucht. Meer dan immer vermenigvuldigden zich ijdelheid, loszinnigheid, onheiligheid van eigen en vreemden bodem onder alle onze ſtanden; Franſche laſterſchriften van den dag, boeken der leugen, des onverſtands, en der onreinheid. Meer dan immer aan ſtoffelijke belangen en aan de heerſchappij van den Mammon verbonden, verliest men zich in uitſpanningen van allerlei geest en lichaam verdervenden aart. Meer dan immer regeeren alom in ons vaderland (onze hoofdſteden den toon gevende), walgelijke kermisvreugde, of tooneeldrift, in deze dagen van wege de algeheele verbastering zielverpestend, en heiligſchennend; verre boven het geen de aart dier vermaken reeds van zelve medebrengt. Om niet te ſpreken van toenemende en uitbundige weelde in alle afdeelingen der maatſchappij, dwaze en belachlijke kleederpracht, verſpilling van kostbaren tijd en gaven aan ijdelheden hooger geſchat dan de dierbaarſte aangelegenheden van Christendom en maatſchappij; Kerk en Vaderland; eeuwig en tijdelijk behoud. De beginſelen in Godsdienst en Staatkunde door geleerden en ongeleerden, aanzienlijken en geringen, voorgangers en volgelingen gekoesterd en beleden, komen met deze praktijk ten meeste wel overeen. Wat is er, o diep vervallen, hoe ook nog van God bevoorrecht Vaderland! wat is er van zulke elementen te wachten, dan de gewrochten, die gij in naburige natiën voor oogen hebt, *revolutie*, niet te bedwingen dan door het ſtoffelijk geweld der bajonetten van het *juiste midden*, waaraan een waggelende ſtaatkunde zich tracht vast te houden! volſtrekte God- en zedeloosheid, waarin de maatſchappij als in eenen afgrond verzinken moet, ten zij het oordeel van God zelven dat oogenblik voorkome, en haren val verhaaste?

En toch! te midden van alle deze ontzettende verſchijnſelen, beſtaat er ſteeds een overblijfſel, dat naar den levendigen God vraagt, en Zijnen Zoon met aanbidding uit de hemelen verwacht. Dat overblijfſel, in alle landen aanwezig en zich uitbreidend met een nieuwe levenskracht in deze dagen, om te zijn tot een getuigenis tegen over den zich rijpenden afval, in de Schriften voorzegd en beſchreven; dat overblijfſel ook in Nederland onmiskenbaar heeft in Nederland eene naauwer, eene heiliger betrekking op den Staat, dan ergens in de wereld der Christenheid elders. Dat overblijfſel heeft van de Vaderen overgeërfd een dierbare, een Godverheerlijkende last, om voor Koning en Vaderland in de bresſe te ſtaan voor den voetbank des troons van Hem, die de Gemeente gekocht heeft met Zijn eigen bloed, die de Overſte is der Koningen der aarde, die de Verbonds-God was van Nederland en van Nederlands Mozes, Prins Willem den Eerſte van Oranje.

Mocht de Geest der genade en der gebeden worden uitgeſtort over die ſtillen en getrouwen in den lande, die het weten, aan wat keuze voor tijd en eeuwigheid het behoud van Nederland, deszelfs Vorſten en inwoonderen verbonden is! De gedachtenis van den dag van Waterloo zij hun alzoo eene verlevendigende opwekking, om met belijdenis van eigen diepe ſchuld en in die droefheid, die naar God is, over perſoonlijke, huisſelijke, en nationale zonden, tot God te naderen door Jeſus Christus hunnen Hoogepriester en Heer! En Hij, de Machtige Jacobs, de Ontfermer Israëls verheerlijke nog Zijn naam aan Nederland om der Vaderen wil; aan den huize van Oranje, als aan het huis Davids van ouds, om te zijn tot een teeken en tot een getuigenis van de macht, de trouw, de wegen van Hem, die het licht doet ſchijnen uit de duisternis, die Zijne vereerders gedenkt tot in geſlachten, en bij wien geen ding onmogelijk is, dat Hij de Zijnen geeft te bidden, en biddende van Hem te wachten. Hem zij de eer!

OVER HET ZIELSLIJDEN DES HEEREN,

IN DESZELFS VERSCHILLENDE TRAPPEN, BESCHOUWD ALS EENE VOLDOENING AAN GODS STRAFFENDE GERECHTIGHEID.

Want Christus heeft ook eens voor de zonden geleden, Hij rechtvaardig voor de onrechtvaardigen, opdat Hij ons tot God zoude brengen, die wel is gedood naar het vleesch maar levendig gemaakt naar den Geest.

PETRUS.

De beantwoordingen der Prijsvraag over dit onderwerp door het Genootſchap *tot Verdediging van den Christelijken Godsdienst* uitgeſchreven, hebben voor zoover zij zijn openbaar geworden, de voorſtanders van Nederlands aloude Belijdenis geenszins voldaan; en het kan dus niet bevreemden, dat zich eene Nederlandſche ſtem verheft tot verdediging van een gansch ander gevoelen.

Het is overgewichtig om, bij en nevens de liefde Gods des Vaders, waardoor Hij zijnen eeniggeboren Zoon in de wereld gezonden en in den dood overgegeven heeft (*), ook de rechtvaardigheid Gods, en Zijnen gerechten toorn over de zonde, waarin zij zich vertoont, in het offer van Golgotha te aanſchouwen (†). Deze blijkt allerkennelijkst in het afdrukſel van Gods heiligheid, Zijne Wet; van welke gezegd wordt, dat zij *toorn* werkt (§), dat is, ſtraf eischt, die daarom *het recht der Wet* genoemd wordt (**), en elken overtreder der wet onder *den vloek* (de ſchrikkelijke dreiging van Gods gramſchap en toorn) brengt (††). Van dien vloek der Wet, waaronder het ganſche geſlacht van Adam, de geheele wereld, verzonken lag, *heeft ons Christus verlost, een vloek geworden zijnde voor ons* (§§); en het is dus volkomen waarachtig wat de Heidelbergſche Catechismus zegt, (Antw. 37): »dat Christus aan lichaam en ziel den ganſchen tijd zijns levens op aarde, maar inzonderheid aan het einde zijns levens, den toorn Gods tegen de zonde des ganſchen menſchelijken geſlachts gedragen heeft, opdat hij met zijn lijden als met het éénige zoenoffer ons lichaam en ziel van de eeuwige verdoemenis verloste, en ons Gods genade, gerechtigheid, en het eeuwige leven verwierve." Want de verzoening des vervloekten zondaars met God (*καταλλαγὴ*, bevrediging (***)) kon niet tot ſtand komen, zonder *voldoening* (*ἱλασμὸς* eigenl. *toornverzoening*), d. i. genoegdoening aan den eisch en vloek der gerechtigheid (*) bij God; en deze voldoening heeft onze Heere te weeg gebracht door zijn bloed als rantſoen (*λυτρὸν, ἀντιλυτρὸν, ἀπολύτρωσις*) aan te brengen, voor alle degenen die Hij verloſſen wilde. Wèl mag dus deze verzoening eene *bloedverzoening* genaamd worden; wel te recht leert de rechtgevoelende Kerk van CHRISTUS, dat Hij als haar Hoofd en Bruidegom, de Borg en Middelaar des Nieuwen Testaments, den ganſchen last des toorns en der gramſchap Gods, in geheel Zijn leven, maar vooral in de laatſte week deszelven, door Hem met nadruk Zijne *Ure* genoemd, zóó voor haar getorscht en voldragen heeft, dat het bleek hoe de Heer ons aller ongerechtigheid op Hem deed aanloopen, en Hij voor ons eene eeuwige gerechtigheid heeft aangebracht, door zijn bloed.

Dezen toorn Gods nu heeft de Heere in zijne laatſte ure in drie graden of trappen van zwaarte gedragen: door *beangſtiging*, *beſtrijding*, *verlating*.

I. Van het eerſte ſpreken *Lucas* en *Joannes* klaarlijk. Onze Heer zag het verraad van buiten en de benaauwing in zijn binnenſte, ja de ganſche zwaarte der gramſchap Gods (†) tegen de zonde op Hem aanſtormen; en *met dezen doop gedoopt te worden, perste*, beangſtigde *Hem* onophoudelijk, *tot dat het alles zou volbracht zijn* (Luc. XII. v. 50 (§)). *Nu* (zeide Hij nog binnen Jeruzalem, en in den Tempel), *nu is mijne ziele ontroerd; en wat zal ik zeggen? Vader, verlos mij uit deze ure; Maar hierom ben ik in deze ure gekomen* (**). En daarna bij het eten des avondmaals: *Jezus, deze dingen gezegd hebbende, werd ontroerd in den geest, en betuigde en zeide: Voorwaar, voorwaar, ik zegge U, dat een van ulieden mij zal verraden* (††). Het aanſtaand lijden, de naderende zieleſtrijd en het broedende verraad, waren dus de oorzaken *dezer* benaauwing.

II. *Beſtrijding* van den Satan vinden wij als hoofdoorzaak van het lijden van Gethſemané. Bij 's Heilands verzoeking in de woestijne wordt reeds vermeld, als zij ophield: *Toen verliet Hem de duivel voor eenen tijd* (§§). Die tijd was nu geëindigd; want de Heer-zelve zeide, den Hof ingaande (Joann. XIV. v. 30): *De Overſte dezer wereld komt; maar heeft niets aan mij*. Treden wij, vervuld van deze gedachte, den ſomberen en donkeren hof in. Uit de woorden van den Zaligmaker zelf zal ons het overige blijken!

De HEER had zijne discipelen, en in en met deze zijne Kerk van alle eeuwen en geſlachten, leeren bidden: *Hemelſche Vader! Leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den Boozen.* Hieraan herinnert hij thans zijne drie jongeren met deze woorden: *Waakt en bidt, opdat gij*

(*) Joann. III, v. 16.

(†) Onſchriſtuurlijk en verwarrend is de in zwang gaande uitdrukking van *ongenoegen*, en zij wordt niet verbeterd door de bijvoeging van *heilig* ongenoegen. Indien het noodig ware hier door eene bijvoeging alle menſchelijke en verdorven begrippen aangaande God af te ſnijden, zou men moeten zeggen: *heilige toorn, heilige gramſchap*. Doch ook hier mag men tot regel ſtellen: *Ubi S. Scriptura non distinguit neque nostrum est distinguere.* Geheel verwerpelijk is dus de uitdrukking van *ongenoegen*, die aan eene zwakke tegenzin, geenszins aan ſtrafeiſchende gerechtigheid doet denken. Hoe heilig en Godewaardig een rechtmatige *toorn* is, zien wij in het Beeld Gods, J. C., die zelf hardnekkige zondaars met *toorn* aanzag (Marc. III. v. 5), en zal, eenmaal vooral, zichtbaar worden in den *toorn des Lams* (Openb. VI. v. 16).

(§) Rom. IV. v. 15.

(**) Rom. VIII. v. 4.

(††) Gal. III. v. 10.

(§§) Gal. III. v. 13.

(***) Rom. V. v. 10, 11. 2 Cor. V. v. 18, 19.

(*) 1 Joann. II. v. 2 en IV. v. 10.

(†) *Ὀργὴ* is eigenlijk nog eerder *gramſchap* dan *toorn*. *Toorn* is meer voorbijgaande; *gramſchap* duurt, zoo lang de oorzaak niet is weggenomen, ſteeds voort.

(§) Men past dit verkeerdelijk toe op het onmiddelijk voorgaande en volgende. De vergelijking met Matth. XX. v. 22 en Marc. X. v. 38 toont, dat de oorzaak dezer zielsangst geheel anders algemeen en zwaarwichtig was, dan het vooruitzicht van den onderlingen haat, worſteling en ſtrijd, waartoe de Waarheid eenmaal onder hare belijders zou aanleiding geven.

(**) Joann. XII. v. 27.

(††) Joann. XIII. v. 21.

(§§) Luc. IV. v. 13.

niet in verzoekinge komt. Het was dus de verzoeking van den Satan, waarvoor deszelfs bijzondere tegenwoordigheid in den hof deed vreezen. Ook had reeds de HEER tot Petrus gezegd: *De Satan heeft u zeer begeerd te ziften.* Het waken wordt altoos daar aanbevolen, waar de invloed des *Duivels* te vreezen is (*).

Ook was de versterking des Heilands van Gods wege juist berekend naar *deze* bestrijding. Werd de Heere van de macht der hel aangevochten; een hemelsche troongezant vertoonde zich ter zijner schraging, gelijk ook vroeger in de woestijne tegen de verzoeking van den Satan de volzalige dienst der Engelen had overgestaan, Matth. IV. v. 11. De invloed, dien dit gezicht op zijne ziel maakte, wordt straks daarna openbaar toen menschelijke vijanden Hem naderden, als de Heere zeide tot zijne discipelen: *Meent gij dat ik mijnen Vader nu niet kan bidden, en Hij zal mij meer dan twaalf legioenen engelen bijzetten?* Heerlijk voorbeeld van onzen Zaligmaker, die ons leert om met de versterking in vroegere bestrijding ons geworden, straks in eene anders gewijzigde verzoeking te woekeren!

III. Doch men moet deze aanvechting des Heeren wel onderscheiden van zijne *Verlating* op Golgotha. In Gethsemané was de donkerheid in en om Hem; maar een lichtengel verschijnt van den hemel. Op Golgotha verduistert zich de hemel zelf. In Gethsemané kan de Zoon nog uitroepen: *mijn Vader!* op Golgotha roept de *geslagene Gods* (†) alleen: *mijn God!* In Gethsemané wekt Hij zijne Discipelen op, met Hem, tegen den gemeenen vijand te waken en te bidden; op Golgotha heeft Hij alleen met het strafgericht van den zich verbergenden God te doen! In den hof eindelijk was het enkel inwendige benaauwing; op den kruisheuvel stijgt ziels- en lichaamslijden met eene verschrikkelijke overéénstemming tot het hoogste lijden waarvoor de menschelijke natuur vatbaar is. Hier werd ook de bede gehoord: *Mijn God, mijn God! waarom hebt Gij mij verlaten!* (d. i. verlaat mij langer niet!) en straks brak de zon weder helder door, en de uitroep: HET IS VOLBRACHT deed zich als een heerlijk *Amen*, op den allerhoogsten graad van verbrijzeling, toen hij voleindigd was, hooren!

Op dit smeekende MIJN GOD, MIJN GOD! zouden wij dan ook toepassen de woorden van Hebr. V. v. 7: *Christus heeft in de dagen zijnes vleesches gebeden en smeekingen tot Dengene die hem uit den dood konde verlossen met sterke roepingen en tranen geofferd, en is verhoord uit de vreeze.* Want deze *verhooring* vinden wij hier in de verdwijning van de inwendige en uitwendige duisternis met welke het vreeselijke Godsgericht, dat de Heere zwijgende leed, werd opgeheven, terwijl de Heer in Gethsemané van de verhooring afzag, om Zijnen wil aan den wil des Vaders te onderwerpen. Dit eerst was de voleindiging van het lijden; hier eerst kon Paulus van eene *sterke roeping* spreken; want alleen van deze bede getuigen de Euangelisten, dat Jezus met eene *groote stemme* riep (§); terwijl 's Heilands gebed in Gethsemané een stillere smeeking tot den Vader was, die de Discipelen zelfs niet uit hunne sluimering kon wekken.

Zoo blijkt ons dus, hoe de gezegende Hoogepriester onzer belijdenis door lijden geheiligd en voleindigd is. Bij den eersten aanval des zielslijdens zegt de Heere: *Vader verlos mij uit deze ure!* maar neemt het straks terug met de woorden: *maar hiertoe ben ik in deze ure gekomen.* In den tweeden graad van benaauwing is het al aanstonds: *Indien het mogelijk is:* — en: *indien deze drinkbeker niet van mij voorbij kan gaan tenzij dat ik hem drinke, Uw wille geschiede!* — In den laatsten en bangsten strijd is de smeeking enkel geloof en verzekerde verwachting van uitkomst; en terstond eindigen geestelijke en tastbare donkerheid, en de eindpaal des lijdens is daar!

»Wij gelooven dan, dat Christus zich in onzen naam voor zijnen Vader gesteld heeft, om Zijnen toorn te stillen met volle genoegdoening, zich zelven opofferende aan het hout des kruises, en vergietende zijn dierbaar bloed tot reiniging onzer zonden, gelijk de Profeten hadden voorzegd. Want daar is geschreven: dat de straffe op den Zone Gods gelegd is, opdat wij vrede hadden, en dat wij door zijne wonden genezen zijn. Daarom zeggen wij wel te rechte met Paulus, dat wij niet anders weten dan Christus en dien gekruisigd; wij achten alles voor schade en drek voor de waardigheid der kennisse onzes Heeren J. C.; wij vinden allerlei vertroosting in zijne wonden, en hebben niet van nooden eenig ander middel te zoeken, om ons met God te verzoenen, dan alleen deze eenige offerande eenmaal voor ons aan het kruis geofferd, door welke de geloovigen in eeuwigheid volmaakt worden!"

Nederl. Confessie, *Art.* 21.

IETS OVER DEN INVLOED DIEN HET ONGELOOF DER XVIII[e] EEUW OP DE STRAFWETTEN GEHAD HEEFT.

Toen de beginselen des Christendoms zoo als de goddelijke Openbaring die verkondigt, nog in Europa heerschende waren, beschouwde men de openbare straf die tegen misdadigers voltrokken wordt, niet gelijk thans, als een recht der maatschappij, dat zij uit aanmerking van hare veiligheid, nut of voordeel, kan gebruiken, maar als een *plicht* der Overheid, waardoor zij de Justitie, (d. i. de goddelijke Gerechtigheid die haar het zwaard heeft in handen gegeven) vertegenwoordigt. De verwarring, die flaauwe en onbijbelsche denkbeelden omtrent Gods straffende Gerechtigheid in de begrippen die men zich hedendaags van straf maakt, hebben te weeg gebracht, stelt sints lang niet alleen de plicht der Overheid om te straffen, maar ook haar recht tot straf op losse gronden; en verwijdert voor het minst bij de strafoefening alle denkbeelden aan de goddelijke *Justitie*, die juist daartoe Overheden gesteld heeft, om haar heilig recht op aarde te handhaven (*). Doch er is nog een andere niet min schadelijke en

(*) 1 Petr. V. v. 8.

(†) Jez. LIII. vs. 4. Hebr. מכה אלהים

(§) Matth. XXVII. v. 46.

(*) Spr. VIII. v. 15.

verderfelijke vrucht die de *emancipatie* der voormalige Christenſtaten van Christus hunnen Heer, en de losſcheuring derzelve van de vastigheid der waarheid heeft gedragen, en op welke wij thans vooral moeten opmerkzaam maken.

Zoo lang het gezag van God nog niet buiten den Staat was geſloten, begreep men dat dit gezag kon onteerd en geſchonden worden, en dat die ſchennis openbare ſtraf verdiende. 't Is waar, het Bijgeloof heeft deze beginſelen misbruikt, maar dit misbruik neemt dezelve niet weg, anders moest men om het Bijgeloof der Middeneeuwen de geheele Christelijke Godsdienst laten varen. In gevolge van die beginſelen werd godslastering, vloeken, valsch zweren, meineed, Sabbathſchennis, ontucht en onnatuurlijke zonde, geſtraft, ernſtig en geſtreng geſtraft (*). Het ongeloof heeft de ſtraffeloosheid dezer gruwelen tot een ſtelſel verheven, en menigeen meent ter goeder trouw dat de Overheid hare roeping zou te buiten gaan door ze te weren, ofſchoon toch nog altoos een heimelijk gevoel door het geweten verwekt, iets ijsſelijks in de algeheele ſtraffeloosheid vindt, maar zich door de valſche theorie teruggehouden, naauwelijks durft uiten.

Onze Voorvaderen hadden zulk een' afſchuw van de onnatuurlijke zonde, dat zij die, overeenkomſtig de goddelijke wet, met den dood ſtraften. De hedendaagſche wetten ſtraffen die niet dan wanneer zij in het openbaar is gepleegd geworden. Voorheen werd de ontbinding van het huwelijk op eene bewezen beſchuldiging tegen den echtgenoot die zich in dit misdrijf vergrepen had, uitgeſproken. Hedendaags zou men deze ontbinding niet zonder het bijkomen van andere redenen kunnen verwerven. Onze Vaderen gingen het vloeken en zweren ten ſtrengſte tegen(†); in onze dagen heeft men een voorſtel hiertoe aan eene hooge Vergadering gedaan, met een medelijdigen glimlach zien van de hand wijzen. De vermenigvuldiging van den eed, maakt ook de valſche eeden menigvuldig, want men ziet in den eed de heiligheid van Gods naam voorbij, om alleen op het rechtskundige belang te letten. Van het weren van godslastering is de politieke macht zoo ver verwijderd, dat men zelfs de kerkelijke tucht daartegen niet meer gebruikt vindt; en de ontucht wordt nog alleen door het kerkelijk beſtuur, op eenige weinige plaatſen, en dan ſlechts in de laagſte ſtanden der maatſchappij, met eene lichte en zeer bedekte cenſuur heimelijk beſtraft.

Dit is dan ook de ware reden, waarom het ſchuldig en beſchuldigend geweten, zoovelen, wien hetzelve ongeſtrafte en deswege dubbeld zwaar drukkende, ja onder dien last verpletterende vergrijpen verwijt, tot de laatſte en verderfelijkſte toevlucht van allen, den zelfsmoord, drijft. De voorbeelden van dit onzalig gevolg van de wanhoop worden dagelijks, helaas! ook in ons Land, menigvuldiger; en geen wonder: want behalve dat de openbare ſtraf het heimelijk ſmeulen van een verterend en knagend inwendig vuur eenigermate dooft, en gelijk weleer bij onze Vaderen geſchiedde, de rechte heilleer, die nooit den ſchuldig verklaarden onthouden werd, hem gelegenheid tot bekeering gaf, zoo kiemt thans de wanhoop als eene verrotting der beenderen in de ſchuilhoeken van het toegedekte en verſtikte misdrijf, en Gods wraakvuur wordt door de menigte ongeſtrafte gruwelen ingeroepen *als een vuur dat niet uitgebluscht kan worden.*

Dit alles is het gevolg van eene theorie, die, in den Staat, de Justitie, de ſtrafpleging, de handhaving der orde, en reinheid der zeden; niet Gods eer, maar zelfzuchtige belangen, zelfgekozene, in den mensch eindigende, bedoelingen bejaagt.

Indien men al mocht toegeven, dat niet al de opgenoemde vergrijpen als ſchennis van Gods Majeſteit en heiligheid behoorden te worden geſtraft, men moest toch inzien dat zij den Christelijken Staat in zijn levensbeginſel aangrijpen, en als zoodanig moesten geweerd worden. Zoo is het ten minſte met Godslastering, Sabbathſchennis, meineed, en dergelijke; terwijl de (zoogezegde) vleeſchelijke zonden, het edelſte bezit eens volks, reine en Godebehagelijke zeden verwoesten. Het karakterizeert inderdaad onze Eeuw van Materialisme bij uitnemendheid, wanneer men opmerkt, dat het vergrijp op tijdelijke goederen (wanneer het met eenigzins verzwarende omſtandigheden gepaard is) veel zwaarder wordt geſtraft, dan onder die wetgeving, welke van God zelf uitging; terwijl het dierbaarſte eigendom van een volk (zijne zeden) niet of naauwelijks beſchermd worden (ten minſte wanneer de ergernis niet al te openbaar is), en de eere Gods door de wet in het geheel niet betracht wordt.

Tot zulke gevolgen leidt het beginſel, dat men de Christelijke geloofs- en zedeleer geenen invloed moet gunnen op de wetten en inſtellingen van een volk dat den naam van christelijk draagt; en het is niet overdreven ook in dit opzicht toe te paſſen het gezegde der *Nederlandſche Gedachten* (D. III. bl. 160): »Vreesſelijk is het, wanneer men onzen leeftijd uit een Christelijk oogpunt beziet; wanneer men er den voortgang van dien voorbeeldeloozen afval in aanſchouwt, waardoor het Christelijk Europa zijne voorrechten vertrapt, en zich aan de heerſchappij van GOD en CHRISTUS onttrekt. Zich van GOD af te ſcheiden is de oorzaak van dood en verderf voor ieder Volk, voor ieder mensch; en het ſchijnt ons toe, dat de uitſpraak der H. S. dienaangaande ook door de ervaring der revolutionaire en antichristelijke periode niet gelogenſtraft is."

WELVAART.

»Zijt niet bezorgd voor uw leven, wat gij eten en wat
»gij drinken zult, noch voor uw ligchaam, waarmede gij
»u kleeden zult: — alle deze dingen zoeken de Heidenen; —
»zoekt eerst het Koningrijk Gods en zijne gerechtigheid en
»alle deze dingen zullen u toegeworpen worden."

Wanneer wij deze onſchatbare leering en belofte van

(*) Zie omtrent het ſtraffen dezer overtredingen DAMHOUDER, *Practijcke in Criminele Saken.* Rott. 1660. 4°. Dat wij het geheele ſtelſel van dien tijd niet weder ingevoerd zouden begeeren, behoeft den verſtandigen lezer naauwelijks gezegd te worden. Ongerijmd is b. v. de vreesſelijke afſchuw welke hij op bl. 156 tegen »Turken; Sarrazijnen en Joden" aan den dag legt. Maar onze leeftijd heeft met het overtallige ook het wezenlijke verworpen.

(†) KONING, *Lijfſtraffelijke Rechtsoefening te Amſterdam*, bl. 37, 38.

Hem wiens woorden onfeilbaar zijn, vergelijken met hetgeen onze hedendaagsche schrijvers over staatshuishoudkunde ons ten aanzien van nationalen voorspoed en volksrijkdom prediken, dan zien wij een in het oog loopend onderscheid, en zelfs eene blijkbare tegenstrijdigheid, die vreemd moet toeschijnen aan ieder, die niet weet, dat laatstgenoemden van den aanvang af, hunne wetenschap onafhankelijk hebben getracht te maken van alle geopenbaarde waarheid.

In de daad, de geheele staatshuishoudkundige wetenschap, dus genaamd, schijnt van die *bezorgdheid* uit te gaan, welke het Evangelie verbiedt; en terwijl de Mond der waarheid ons vermaant, tusschen God en den Mammon te kiezen, schijnen de voornoemde geleerden, over rijkdom en welvaart geheele boekdeelen vol schrijvende, bij hunne lezers eene reeds gedane keus, maar helaas! die, welke ten verderve leidt, te vooronderstellen. Waarom toch anders nationalen rijkdom en voorspoed zoo geheel materieel, alleen van menschelijke krachtsinspanning afhankelijk, met verzwijging van den onmisbaren, gedurig miskenden zegen Gods, voorgesteld? Waarlijk, indien hunne wetenschap ons leeren moet, hoe de rijkdom der maatschappij geboren, verspreid en nuttig aangewend wordt (*), dan voegde het hun wel, de beginselen hunner leer uit de Openbaring van dien God af te leiden, » van Wien alle goede gaven en volmaakte giften zijn." Doen zij dit niet, dan zoeken zij deze dingen, »als de Heidenen;" maar de toekomst zal dan ook openbaren, zoo als het verledene zulks leert, hoe de bloei en welvaart van die volken, welke zich van God afkeeren, als een schaduwbeeld verdwijnt.

Op iedere bladzijde der H. Schrift zien wij de bevestiging der belofte, welke wij aan het hoofd dezer regelen stelden. Aan Abrabram, aan Izaak, en aan Jacob en hun nakroost, wordt met de vrije zielsgenade, eene volheid ook van aardsche zegeningen toegeworpen, welke onder de buitengewone bedeelingen, waarvan de H. Schrift melding maakt, verdient gerangschikt te worden: en dezen toch zochten bovenal het koningrijk Gods en zijne gerechtigheid. Aan den regtvaardigen Job, aan Ruth, aan David en Salomo, aan eene ontelbare menigte anderen, aan de Joodsche natie, zoolang zij haren God getrouw bleef, worden rijkdommen geschonken, die de vreemde volken, daaraan alleen gehecht, met afgunst en bewondering aanschouwden. Deze voorbeelden haalden wij aan, niet omdat wij rijkdom en voorspoed, als altoos en in alle geval waarachtige goddienst verzellende beschouwen, maar om te bewijzen dat dezelve niet van menschen of menschelijke wijsheid, maar van God afhankelijk zijn, en dat zij, die daarvoor niet bezorgd, het ééne noodige najagen, daarin even zeer deelen als elk ander. Wij willen toch niet beweeren dat *alleen* de geloovige daarin deelt; maar dat Hij, die weet wat zijne kinderen behoeven, voor hen en in hunne plaats daarin voorziet naar Zijn vrijmagtig welbehagen.

Onder de nieuwe bedeeling zien wij deze waarheid bevestigd. Armoedig en ellendig schenen voorzeker de discipelen van den Zoon des timmermans, die alles hadden verlaten om hunnen Heer te volgen; en wat ontbrak hun? De zegen van hunnen God en Zaligmaker deed hier duizenden die Hem gevolgd waren met weinige brooden en visschen verzadigd worden; daar brengt hun de gevangen visch den schattingpenning voor Hem en de zijnen in den mond; terwijl elders de netten der visschers de rijke vangst niet kunnen bevatten, die den Heer van hemel en aarde toebehoort, en waarover Hij ten behoeve van de zijnen beschikt. Schijnen ook de schatten der tegenwoordige wereld voor eenen tijd den Christen niet te volgen, toch ontbreekt hem niets, die den parel van groote waarde gevonden heeft, en eenen schat, die motte noch roest verderft in den Hemel, deelachtig is geworden.

Deze en diergelijke waarheden behoorden onze Economisten niet te vergeten. Terugkeerende tot deze beginselen zouden zij vrij wat minder op getallen en sommen, meer op de innerlijke gehalte van hunne dusgenoemde *waarde* en *rijkdom* letten. Immers is het duidelijk, dat zij juist door het voorbijzien dier hoogere beginselen, alle eigenlijke waardij, zelfs aan hunnen meest geprezenen bloot stoffelijken rijkdom en bezittingen ontnemen. Al nemen wij toch eens aan hetgeen zij beweeren, dat buitenlandsche handel en fabrieken, landbouw, binnenlandsch vertier, openbare finantiën, en wat dies meer zij, volgens hunne methode den meest mogelijken trap van volkomenheid bereiken, zoo is en blijft het echter zeker, dat bij gebreke van de door ons gestelde beginselen, dat alles voorbijgaat in een oogwenk, en, op zich zelve beschouwd, alle nuttigheid mist. Eéne oproerige beweging, en het kanon van het *Juiste midden* schiet geheele wijken plat, zoo als te Lyon, en handel en nijverheid moeten hunne werkplaatsen voor barrikaden en soldaten-kasernen zien plaats maken. Ook dan, wanneer deze en diergelijke groote bewegingen onderdrukt kunnen worden, blijft de wezenlijke vrucht des rijkdoms achterwege. Buiten en zonder den zegen Gods verzameld, zijn de gevolgen van rijkdom diep zedelijk bederf, en daarom eigenlijk gezegde armoede te midden van den overvloed. Openbare, luidruchtige vermaken, spel en weddingschap, uiterlijk vertoon van allerhanden aard, onmatigheid, doen het geen men gewonnen heeft als in eenen poel verzinken. Luiheid, spoedige verzadiging van vermaken, overprikkeling, waarvan het gevolg is eene zekere gevoelloosheid voor het geen vroeger streelend scheen, zie daar de gezellinnen van dien waarlijk voor den Christen niet benijdenswaardigen rijkdom, over welks bejag men thans wetenschappelijke betoogen houdt. En onder dat alles leert ook reeds de ondervinding, dat juist onder degenen, die zulk eenen rijkdom op zulk eene wijze verkregen, droefgeestigheid, zwartgalligheid en wanhoop, tot de ijsselijkste gevolgen heeft aanleiding gegeven.

Hoe geheel anders is het daar, waar de welvaart niet op eenen zandgrond, maar op het waarachtige fundament gebouwd is! Daar zal eene gepaste spaarzaamheid, geheel onderscheiden van gierigheid, bewaren, ten behoeve van zich zelven en de naasten, het geen op het gebed tot God door Hem geschonken, en langs de van Hem verordende

(*) J. B. SAY, *Catéch. d'Écon. politique*. p. 1.

wegen verkregen is, en zulks, zoo wel in de bijzondere huisgezinnen, als in het groote huisgezin van den Staat. Te regt toch zegt de beroemde ſchrijver van den *Rijkdom van Holland* in zijne Voorrede, bl. XIV. »Burgerlijke »maatſchappijen en huisgezinnen ſtaan in dit opzigt gelijk. »Zij bloeijen of vergaan ten gevolge van dezelfde oorzaken; »en men moet niet denken, dat het geen aan een huis- »gezin ten verderve ſtrekt, den Staat voordeelig kan zijn." Het levensbeginſel van den Staat is het zelfde als dat van ieder huisgezin. Maar dit erkennende, erkenne men tevens, dat ook de onnoemelijkſte ſchatten aan de natie even zoo min als aan het gezin baten, zoo zij, ik zeg niet in den dagelijkſchen zin onregtvaardig, maar buiten en zonder opzien tot Hem, die alles ſchiep, verkregen zijn. In eenen godsdienſtigen zin zou men den rijkdom, welken iemand beweeren zou niet aan God, maar aan zich zelven te danken te hebben, als onregtvaardig verkregen, als *ontvreemd* kunnen beſchouwen. Immers men erkent alzoo, dat men zich daarvan meester maakte buiten toedoen en bewilliging van den oorſpronkelijken Eigenaar, van Hem, wiens de aarde is en alle hare volheid. Onregtvaardig verkregen goed gedijt niet, maar ſleept de gevolgen, die wij zoo even omſchreven, met zich. Vergeefs zal men een wezenlijk gelukkig huisgezin zoeken daar waar Christus niet bemind, niet geëerd, zijne leſſen niet betracht worden. Onrust, toomelooze driften, ontevredenheid te midden van de grootſte ſchatten zijn daar te vinden; en de blijmoedige dankbaarheid van den Christen, zijn geloof en vertrouwen, zijne matigheid en ſpaarzaamheid, die onder den zegen van den Heer hem in weinig veel, in gebrek overvloed vinden doen, ſtaan als een toonbeeld van heerlijkheid en zaligheid daartegen over.

Indien het dan eene waarheid is, hetgeen ook de ſtaatshuishoudkundige ſchrijvers leeren, dat hunne wetenſchap voor huisgezinnen en natiën dezelfde is, even als er voor beiden ſlechts eene rekenkunst beſtaat (*), dan voorzeker past het hun niet wel, de vreeze Gods in hunne leerboeken voorbij te zien. Immers over de oorzaken van de welvaart van huisgezinnen ſchrijvende, zouden zij den huisvader, al was het dan ook maar uit een zoogenaamd *politiek* of nuttigheidsbeginſel, op de Godsdienst wijzen, waaraan zij, zelfs bij gebreke van waarachtig geloof, geene behoedende en behoudende kracht kunnen ontzeggen. Dit in den Staat voorbijziende, werpen zij alzoo de door hen zelve geſtelde algemeenheid hunner wetenſchap als om verre.

Mogt het eenmaal door hen erkend worden, ook ten opzigte der natiën: »dat in het huis des regtvaardigen een groote ſchat is, maar in des goddeloozen inkomſte beroerte." (†).

(*) Men zie J. B. SAY, t. a. pl. p. 163.
(†) Spr. XV. v. 6.

WENKEN

AANGAANDE HET BESCHRIJVEN DER NEDERLANDSCHE HISTORIE.

Wanneer de echte Nederlander de geſchiedſchrijvers of redenaars zijnes Vaderlands niets dan menſchenwijsheid en menſchenkracht, of wel alleen de mondigwording van den menſchelijken geest in de ſlaking der kluisters die onze gewesten aan den Spaanſchen tiran verbonden, hoort opmerken, zoo kan hij niet anders, dan zich over eene zoo tastbare ontaarding en verbastering van dat voorgeſlacht, waarop men roemt, ten diepſte te bedroeven. Onze Vaderen dachten geheel anders over de oorzaken van »de opkomst en den bloei der Vereenigde Nederlanden." Wil men hooren, hoe zij begeerd hebben dat wij over hunne daden en lotgevallen, ook nog heden, zouden oordeelen, men lette dan op deze merkwaardige woorden, die bij een' onzer Ouden gevonden worden, en die wij zoo gaarne elken Nederlandſchen ſchrijver, die zich zet om de geſchiedenis onzes alouden Vaderlands te boek te ſtellen, zouden onder het oog brengen (*):

»Onze nakomelingen moeten weten, dat wij ons niet hebben te roemen, dat wij door onze ofte onzer ouderen wijsheid, kloekheid, verſtand, wetenſchap ofte macht zoo lange jaren, zoo machtigen Potentaat niet en hebben konnen verduren en tegenſtaan, en tot deze welvarendheid, daar wij nu, Gode lof! toe gekomen zijn, zijn geraakt; maar dat God almachtig daarvan alleen de prijs, lof en eere toekomt, die ons geholpen, bijgeſtaan, beſchermd en verlost heeft, als alle menſchelijke hulpe failleerde, en geen hope van eenige goede uitkomſte ſcheen voorhanden te wezen. Klaarlijk blijkt het, dat God deze landen altijds in den meesten en uiterſten nood uit hunne groote zwarigheden, de menſchelijke hulp faillerende, heeft verlost en geholpen; en ter contrarie, zoo wanneer wij ons verlatende op de hulp en groote macht van menſchen en onze geweldige heirlegers, dat wij dan minst hebben uitgerecht, opdat waarachtig blijve 't gene ik gezeid hebbe, dat God alleen de lof, prijs en eere toekomt van onze verloſsing, voorſpoed en welvaart."

Mochten deze woorden, tegelijk met die van het moedige en godvruchtige antwoord van den Stichter onzer vrijheid aan SONOY (†), diep in de ziel van elken Nederlandſchen geſchiedkenner en ſtaatsman gegrift zijn, als een getuigenis hoeveel onze voorouderen verſchilden van hen, die vermeenen dat *ons volk alles aan zich zelven verſchuldigd is!*

HOOFT, die anders geenszins gewoon is om de godsdienst in zijne werken op den voorgrond te plaatſen, zegt ergens, zijn werk, de *Nederlandſche Historiën* te hebben aangevangen, in hope »dat God het *te zijner eere* en ten dienſte des Vaderlandts gedijen laate!" Weinig historiſche werken ziet men hedendaags in het licht verſchijnen, waarin dit doel beleden, en mogelijk even weinige waarin het betracht wordt.

Dezelfde ſchrijver erkent in de Opdragt zijns Werk aan

(*) BOR. *Hist. der Ned. oorl.* 8e. *Boek.* *Fo.* 135.
(†) Zie de Verbondsverklaring van 1573, door Mr. I. DA COSTA. Amst. 1831.

den Prins (Frederik Hendrik) van Oranje: »dat dit werk (de vrijheid onzes Vaderlands) gewisselijk gewrocht is van de zienlijke handt Godts, die de bijstere buijen en buldrende baaren breidelde, in 't geweldighst haars woedens, en haar hollende heevigheit leerde luistren naa den teughel, om te wenden en keeren, gelijk tot het uitrichten Zijns raadts, van tijdt tot tijdt vereischt werd."

LODEWIJK VAN NASSAU (*).

Gedenk, o Nederland! bij 't tellen van die helden,
Waar fteeds het Nasfausch zaad zoo welig in ontlook,
Die voor Gods zaak en de uwe, en lijf en leven ftelden,
Gedenk aan Heilgerleê, en Jemmingen, en Mook (†)!
Ja! dat van Lodewijk de nagedachtnis leve
Bij Neêrland, Nasfaus ftam, en Neêrlands Kerk te zaam!
Echt-Duitfche Gravenfpruit, echt kweekling van Genève,
Echt Ridder zonder vrees (*), en Christen zonder blaam (†);
Met Willem van Oranje uit éénen echt geboren,
Was hij één hart met hem, en krijgs- en kampgenoot;
Zijn rechterhand, maar ook zijn voorbeeld lang te voren
In beider keus en deel tot aan en in den dood.
O! blijft dan immer dier aan Vaderlandfche harten
De jongfte raad en zucht van Vader Willems mond:
»Om 's vijands algeweld met kalmen moed te tarten,
»Bewaar, o Nederland! uw Godsdienst en uw Bond!"
Niet minder heilig zij ons, Christen-Vaderlanders,
De leus, waar Lodewijk meê aanvalt of verbeidt!
(Hij voerde dien in 't hart als op zijn oorlogsftanders:)
Voor Christus, NU OF NOOIT (§)! — IN ONSCHULD LIJDZAAMHEID (**).
Maar mag des nazaats oog met dankbren eerbied ftaren
Op 's grooten Zwijgers beeld in 't Delftfche praalgrafsteen,
Zijns broeders overfchot mocht Neêrland niet vergâren;
De held der helden viel, zijn lichaam zelf verdween.
Nooit ftond een Vorstennaam, fints vijf maal vijftig jaren,
In welbemindheid met den WILLEMS-naam gelijk;
Maar wat herinn'ring ook zich aan dien naam moog' paren,
Aandoenelijker nog luidt die van LODEWIJK (††).

(*) Van de vijf Zonen van Graaf Willem (den Oude) van Nasfau, allen krachtige voorftanders van de zaak der Christelijke Godsdienst en der Nederlandfche Vrijheid, was Prins Willem van Oranje de oudfte, Graaf Jan van Nasfau, de ftichter der Unie van Utrecht en ftamvader van het regeerend Vorftenhuis, de tweede, de Graven Adolf en Hendrik de jongften. De derde in orde van geboorte was Graaf Lodewijk, als zijne broeders opgevoed in de Protestantfche Godsdienst, en die, na te Heidelberg en te Genève geftudeerd te hebben, innig doordrongen van de gevoelens der Gereformeerde Kerken, en vol ijver en liefde voor de Waarheid, in de Nederlanden kwam. Aldaar leerde hij den oorlog aan de zijde van zijnen broeder den Prins van Oranje, maar ging hem voor in de openbare belijdenis en onderteekening van de Belijdenis der Nederlandfche Hervormden, en was de ziel van alle de ondernemingen ten behoeve der goede zaak, vooral van het Verbond der Edelen, waarvan Brederode meer in naam dan in het wezen de aanvoerder was. In den veelvuldigen lof van den Nasfaufchen held zijn nagenoeg alle fchrijvers van vroeger en later tijd, Nederlandfche zoowel als vreemde, eenftemmig, Hooft, Huig de Groot, zoo wel als de franfche historiefchrijver de Thou, Schiller, van Kampen (*Vaderl. Karakterkunde*, Dl. I.), enz. Van Haren in de Ophelderingen op zijne *Geuzen* (bladz. 247 van de uitgave door Bilderdijk ten Jare 1784) merkt van onzen held het volgende karakteristieke op: *Zonder een penning waardij aan goederen te bezitten in Frankrijk of in de Nederlanden, en in deze beide gewesten een vreemdeling, werd hij in Frankrijk aangezien als de man, dien de Hervormden meenden, dat na Coligny aan hun hoofd moest zijn, en in de Nederlanden als de rechterhand, en de eenig mogelijke opvolger van zijnen broeder Willem den Eerfte. Mij is geen tweede dergelijk voorbeeld in de gefchiedenis der wereld bekend.*

(†) De flag van Heiligerleê werd door Graaf Lodewijk, die met eenen lastbrief van Oranje uit Dillenburg den inval in Groningerland op zich genomen had, op den Graaf van Aremberg, Stadhouder van dat gewest en van Friesland, luisterrijk gewonnen, den 23ften Mei 1568. Van de Spaanfche zijde kwam Aremberg zelve om, van de onze Graaf Adolf. Bij Jemmingen in Friesland moest daarentegen Graaf Lodewijk voor Alva's overmacht tegen over zijne eigene altijd muitzieke troepen wijken, en redde zelfs zijn leven ter naauwernood. Ten jare 1574 reeds eindigde de zes en dertigjarige krijgsheld zijn fchitterenden loopbaan in die door Prins Willem hoog gevreesde en afgekeurde tocht naar Holland, die den ongelukkigen flag op de Mookerheide ten gevolge had, na evenwel eerst de opbreking van het eerfte beleg van Leyden te weeg gebracht te hebben. Met zijnen broeder Graaf Hendrik, en Hertog Christoffel, zoon van Paltzgraaf Frederik III, liet hij aldaar het leven, zonder dat men immer heeft kunnen te weten komen op hoedanige wijze, daar van geen der drie edele wapenbroeders de lijken gevonden zijn. Men leze eene treffende voorftelling van alle deze veldflagen in Profesfor BOSSCHA's *Nederlands Heldendaden te land*, in de meesterlijke Afdeeling getiteld: *Willem I en zijne broeders.*

SPREUKEN.

De aarde, als zij van de zon zich afwendt, brengt het menschdom de nacht aan; de mensch, van zijnen God zich afwendende, ftort in eeuwige nacht.

YOUNG.

Dat het Christendom alle hoogten moet vernederen, alle eigene gedaante en fchoonheid, niet, als de deugd, matigen en in het fpoor brengen, maar zelfs even als de verrotting moet doen vergaan, opdat er iets geheel nieuws uit geboren worde, daar wil de Rede niet aan. Doch dat behoeft haar ook niet aan te ftaan, zoo het flechts waar is.

CLAUDIUS.

(*) De Historiefchrijver Van Reyd zegt van hem: *Hij was wel ter tale, minlijk in het omgaan, en om der menfchen hart tot zich te trekken; voorts nuchteren, van weinige flaap, altijd onverdroten om te arbeiden, hetzij met zinnen of lichaam; en bovenal God vreezende. — Hij zou de vermaardfte krijgsman van zijnen tijd geworden zijn; want hij had beide fcherpzinnig verftand in aanflagen, en fchier al te veel ftoutheid in het vechten; en zonderling gezag om te gebieden.* En Hooft zegt van hem: *hij had begrips genoeg om het gevaar te merken, moeds te veel om het te mijden.*

(†) De brave Wallingham, Gezant van Koningin Elifabeth aan het Hof van Frankrijk, en die hem aldaar perfoonlijk gekend had, fchreef van hem naar Engeland: *Graaf Lodewijk is waarlijk de volmaaktfte Edelman dien ik gezien heb, zoo lang ik in Frankrijk ben geweest; — ik wenschte dat gij dien man kendet, welfprekende, zinrijk in woorden, maar, dat het voornaamfte is, in het ftuk van Godsdienst zulk een eerlijk man, en onbefproken van leven, als rondborftig en ter goeder trouw in de onderhandelingen.*

(§) *Nunc aut numquam*, was de leus, die hij in het Latijn op zijne vaandels voerde bij den inval in Groningerland, en, *Recuperare aut mori.*

(**) *Patience en innocence*, was zijn bijzondere zinfpreuk in het Fransch.

(††) *Het is eene gepaste en rechtmatige hulde* (zegt Bosfcha ter aangehaalde plaatfe bladz. 190) *aan zijne nagedachtenis, dat in het Vorftelijke Huis van Oranje bij de naamgeving van een Erfprins nog altijd de naam van* LODEWIJK *met dien van* WILLEM *door eene waarlijk zinrijke zamenvoeging vereenigd wordt.*

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

OVER DE TYPEN DES OUDEN TESTAMENTS.

MET BETREKKING TOT DE VERWERPING DERZELVE DOOR DEN HOOGLEERAAR MUNTINGHE IN ZIJNE GESCHIEDENIS DER MENSCHHEID NAAR DEN BIJBEL.

De Hoogl. H. Muntinghe zegt in zijne *Geschiedenis der Menschheid naar den Bijbel* (Dl. IV. bl. 290.) van de leer der Typen, ter gelegenheid der Mozaïsche Wetgeving: »Niemand verwachte, dat ik mij hier begeven zal in de kunstig aangelegde, doch thans (Gode zij dank voor deze zijne voorzorg voor de geopenbaarde godsdienst!) verwoeste doolhoven der zoogenaamde *voorbeeldige Godgeleerdheid*, waarin wij het vernuft van zulke groote mannen, als *Coccejus*, *Vitringa* en anderen waren, nog heden bewonderen; dan die zoo lijnrecht aanloopt tegen de meer redelijke denkbeelden van uitlegkunde, en tegen de inzichten, welke men hoe langs hoe klaarder ontvangen heeft in den trapswijzen voortgang der Goddelijke Openbaring, dat men niet lichtelijk eenen Uitlegger of Godgeleerde van eenigen smaak vinden zal, die daarin meer behagen schept." En hij tracht de leer der Typen te ontzenuwen: 1°. door eene andere uitlegging te geven aan de plaatsen des N. T. die van de *Typen* spreken (*); en 2°. door eenige tegenwerpingen tegen het aannemen derzelve (†).

Dat de kundige Schrijver zich niet in *doolhoven van geleerdheid* verdiept, noch zijnen lezer daar in geleid heeft, verdient voorzeker erkentenis en dank. Maar of de Hoogleeraar, met die doolhoven, niet tevens *de veelvoudige wijsheid Gods* (§), die *veel malen en op velerlei wijzen tot de Vaderen gesproken heeft* (*) voorbijgezien en miskend hebbe; of hij niet, bezorgd voor de belangen der geopenbaarde godsdienst, de hooge en dierbare beduidenis van een gewichtig gedeelte derzelve (het O. V.) aan die bezorgdheid heeft prijs gegeven, en alzoo (voorzeker tegen zijne bedoeling) dezulken, die de kostelijkste waarheden des geloofs, en den gekruisten Christus als het aanbiddelijk middenpunt daarvan, voor eene oppervlakkige zedeleer verloochenen, krachtig in de hand hebbe gewerkt, is eene andere vraag, die wij zullen trachten te beantwoorden door het beproeven en toetsen zijner gronden en bezwaren tegen de leer der Typen, aan Gods onfeilbaar en éénig waarachtig getuigenis.

I. De Apostel (dien wij niet aarzelen PAULUS te noemen) geeft in den Brief aan de Hebreën zulke duidelijke en onwedersprekelijke getuigenissen aan de leer der Typen, dat een der nieuwere Duitsche Godgeleerden, den Messiaanschen zin eener daarin aangehaalde profetie ontkennende, verlegen uitroept: »Uit eenen brief die alles uit het O. T. op alles in het N. betrekkelijk maakt, laat zich volstrekt niets bewijzen!" — Deze verlegenheid mag ons niet verwonderen. Hij die de leer van O. en N. Verbond van één scheidt, kan zich voorzeker noch op het voorbeeld van den Mond der Waarheid beroepen, die betuigt, *dat Hij niet gekomen is om de Wet of de Profeten te ontbinden, maar om die te vervullen* (†), en die tot de verblinde en hardnekkige Joden zeide: *Indien gij Mozes geloofdet, zoo zoudt gij mij gelooven, want hij heeft van mij geschreven* (§); noch op het gezag van Paulus, die in het openbaar verklaarde, *dat hij niets zeide buiten hetgene de Profeten en Mozes gesproken hebben dat geschieden zoude*, *dat de Christus*

(*) Eerste Uitgave. Dl. IV. bl. 298, 299.
(†) Aanteek. bl. 142, 143.
(§) Eph. III. v. 10.

(*) Hebr. I. v. 1.
(†) Matth. V. v. 17.
(§) Joann. V. v. 46. Verg. vooral Luc. XXIV. v. 44, 45.

zaak; het miskent de hoogere beweegkracht die vaste beginselen kunnen hebben, en wordt licht een lokaas tot die veelvuldige misdaden, welke de heerschende geldzucht doet ontstaan. Er geschiedt veel minder groots, althans veel minder goeds door geld, dan men gewoonlijk denkt. Geene van de groote gebeurtenissen der wereld is hoofdzakelijk door geld tot stand gebracht; en zoo het waar is, dat onze materialistische Eeuw vooral door geld beheerscht wordt, dan bewijst dit alleen, dat zij die hoogere beweegkrachten, welke in vroegere tijden werkten, niet kent. Doch dit zelfs is geenszins waarachtig. Een levenloos vrijheidsspook, droombeelden van geluk en beschaving, van verlichting, gelijkheid en overvloed, bewegen de maatschappij. Noch de geest van de groote helden en machthebbers der oude tijden, noch die der Hervormers, noch die van de vrijheidsdrijvers der tegenwoordige dagen, werden hoofdzakelijk door geld bestuurd. Integendeel, zij offerden dikwijls zeer veel schatten op aan de verwezenlijking hunner ontwerpen. En is het al waar, dat Koning Philippus van Macedonië roemde in zijn goud den sleutel tot alle 's vijands vestingen te bezitten, het is niet minder waarachtig, dat zijn naamgenoot in Spanje met al de schatten der nieuwe wereld ons kleine Nederland niet kon heroveren.

Het is dus althans niet het bezit, maar alleen het verstandig gebruik van geld, dat iets belangrijks kan helpen tot stand brengen; en bij zulk een gebruik is het nog altoos een zeer bijkomstige oorzaak van het welgelukken van ondernemingen; nooit eene beweegkracht, altoos slechts een middel; en dán slechts een algemeen werkend middel, wanneer men op gierige gemoederen en zwijgende gewetens rekenen kan.

Zeker is het, dat men meer kwaads onfeilbaar door geld kan bewerken, dan goeds. De Christen verlangt slechts een voldoend levensonderhoud naar zijnen stand, en doet verder daarin, wat zijne hand vindt om te doen; hij die enkel om geld werkt, vraagt meest naar den prijs, dien hij met zijn bedrijf zich verschaffen kan; en het is hem onverschillig of hij goed dan kwaad uitwerke. Als Christen werkende, zal men door verdubbeling van loon niets meer doen dan hetgeen daarbuiten reeds het geweten voorschrijft; zonder dat beginsel, offert men aan die verdubbeling zijn laatste gemoedsbezwaar op.

Doch welke is de reden, dat toch, *of* zooveel door middel van het geld wordt uitgewerkt, *of* zulk een groot vermogen aan hetzelve wordt toegeschreven? Het is de dorst naar geluk, die aller menschen boezems bewoont; een dorst, die alleen recht te lesschen is door het water des levens, dat *om niet* wordt geschonken. Doch de mensch, die deze gave niet als behoeftig in zich zelven wil ontfangen, zoekt lessching in waterlooze bakken van eigen vinding. Hij weet, dat men zich velerlei genot door geld kan verschaffen, en meent het geluk dat hij mist in zulk genot te zullen vinden. Vergeefs! Elk genot maakt nieuwe ledigheid in zijn hart; elk muntstuk dat hij ontvangt toont hem de ongenoegzaamheid van het geld. Nog bedriegt hij zich. Hij meent, dat, zoo hij meerder had, die ongenoegzaamheid zou verdwijnen. IJdele inbeelding! Hoe meer schatten hij verzamelt, hoe slechter hij die gebruikt, hoe sterker zijn geweten wroegt, hoe verder hij zich van het geluk, waarnaar hij hongert, zal verwijderen. Het zal hem eindelijk nog maar zooveel bezigheids kunnen verschaffen, dat hij zijnen levenstijd in gedurige verstrooiïng doorbeuzele, om op zijn sterfbed geenen anderen troost te hebben, dan dien de onrechtvaardige Mammon schenkt, dat is, de vreeselijke woorden van den Apostel: *Welaan nu gij rijken, weent en huilt over uwe ellendigheden, die over u komen. Uw rijkdom is verrot en uwe kleederen zijn van de motten gegeten geworden: uw goud en uw zilver is verroest, en hun roest zal u zijn tot een getuigenisse, en zal uw vleesch als een vuur verteeren!*

Alzoo is het met dien, die zich zelven schatten vergadert en niet rijk is in Gode.

GEDACHTEN EN SPREUKEN.

Eenheid in rijkdom van verscheidenheid zijn in de Schepping, in de Voorzienigheid, in den Bijbel, in het Koninkrijk van Christus, de onveranderlijke kenmerken der *menigvuldige wijsheid* van den *alleen-wijzen* God.

Bestendigheid en ontwikkeling gaan zamen. Men wachte zich *deze* in de veranderlijkheid van menschelijke leeringen te zoeken; men onderscheide *gene* van eene levenlooze onbewegelijkheid in den uitwendigen vorm.

De droefheid naar God is als het branden van den braambosch, waarin de HEER tegenwoordig was: zij ontgloeit het hart, maar verteert het niet.

Staat en Kerk zijn Mozes en Aaron. — Mozes had eene zware spraak, eene zware tong, zware handen, en een nog zwaarder staf, waarvoor hij zelve eenmaal verschrikte, en waarmede hij zich bezondigde in de woestijne. Maar op Aarons borstlap rustte het Licht en Recht (Urim en Thummim) van den Staat.

HAMANN.

Wij kennen God niet dan door Jezus Christus; wij kennen ons zelve niet, dan door Jezus Christus.

PASCAL.

Philosophie zonder geschiedenis — een gril.

HAMANN.

De H. S. is een Oceaan. Een lam kan er zich in baden wanneer het aan den kant blijft; een olifant zinkt weg wanneer hij de diepte wil peilen.

DE RABBIJNEN.

Door de wedergeboorte ontvangen, door de vernieuwing betoonen wij het geloof.

SPENER.

Men kan zich van de waarheid zelve een afgod maken; want de waarheid zonder de liefde, is God niet, maar alleen een beeld. En men mag geen beeld eeren of aanbidden.

PASCAL.

Vorst en Gemeente van Nederlandt plaghten in liefde verknocht te zijn, en onder hen niet dan deze eenighe strijdt, oft bij haar met heusheit, oft zij hem met trouw bet (meer) verplichten zouden.

WILLEM I. (bij Hooft.)

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

DE OPSTANDING VAN CHRISTUS.

Ik geloof in God den Vader den Almachtige, —
En in Jezus Christus, Zijnen eeniggeboren Zoon; —
Ten derden dage opgestaan van den dooden.
Symb. Apost.

God de Vader heeft Zijnen eeniggeboren Zoon, uit de dooden opgewekt, door Zijnen Heiligen Geest; en Jezus Christus onze Heer is door eigen godskracht opgestaan uit het graf; ziedaar de twee waarheden, die, schoon strijdig in schijn, gelijk alles wat in Gods wezen en werking door ons eindig en beneveld verstand niet kan begrepen en dus ten volle overeen gebracht worden, beide nogtans even vast geloofd, even dierbaar geacht, even getrouw moeten behartigd worden.

De laatste dezer geloofswaarheden ligt in het vermelde Artikel opgesloten. Bij de eerste willen wij ons thans nader bepalen.

De gemeenschap die de Zoon als Middelaar op aarde met den Vader bleef behouden, wordt in den Bijbel doorgaand aan den eeuwigen Geest Gods (den Geest der heiligmaking Rom. I. v. 4. Hebr. 9. v. 14,) toegeschreven. Veelal heeft men door deze woorden verkeerdelijk van 's Heilands Goddelijke Natuur verstaan, in plaats van *den Geest des Zoons, die van den Vader uitgaat* (Joann. XX. v. 22). Integendeel, men moet, gelijk de belijdenis van Athanasius wel te recht leert (*), overeenkomstig Gods woord, *alom* de éénheid in de drieheid en de drieheid in de éénheid eeren. Zoo is dan onze gezegende Heer ontvangen geworden van den H. Geest (Matth. I. v. 20); zoo is Hij vervuld geweest van dien Geest, gelijk de eerste mensch Adam van eene levende ziele (1 Cor. XV. v. 45. Luc. IV. v. 1.); zoo heeft Hij zich zelven door dien Geest Gode opgeofferd (Hebr. IX. v. 14.); zoo is Hij door denzelven weder levend (1 Petr. III. v. 18.), en alzoo door die opwekking als van God Zijnen Vader zelven gerechtvaardigd geworden (1 Tim. III. v. 16.) door denzelfden Geest der heiligmaking; want de Geest is het, die (naar het woord des Heilands zelf) levendig maakt (Joann. VI. v. 63). —

(*) Art. 27.

Doch deze levendigmakende werking des Geestes in de opwekking des Zoons moet niet op zich zelve worden beschouwd. Zij ving aan in Hem als het Hoofd, als den eersteling der geheele oogst (1 Cor. XV. v. 22, 23), zij bleef als eene doorgaande kracht voortwerken in de geestelijk doode zondaars (Eph. I. v. 19.) die zij met den Heere Christus medelevend heeft gemaakt (Eph. II. v. 5); en zal eenmaal ten jongsten dage ook de lichamen dergene die alzoo aanvankelijk zijn wedergeboren, herscheppen tot heerlijkheid in de opstanding des vleesches, naar het voorbeeld van den *Vorst des Levens, die in alles moeste de eerste zijn* (Hand. XXVI. v. 23). Daarom zegt Paulus (Rom. VIII. v. 11.): *Indien de Geest desgenen die Christus uit de dooden opgewekt heeft, in u woont, zoo zal Hij die Christus uit de dooden opgewekt heeft, ook uwe sterfelijke lichamen levendig maken door Zijnen Geest, die in u woont.*

Voortreffelijk is dit uitgedrukt geworden door den godzaligen Kerkvader BERNARDUS in zijn werk *de Vita et moribus Clericorum* (*) als hij zegt: »De mensch moet niet slechts andermaal, maar ook ten derde male geboren worden. Ach, hoe ellendig heeft mij de zondeval, hoe rampzalig hare heerschappij gemaakt, dat ik tweemaal moet worden herboren! Want uit lichaam en ziel bestaande, ben ik wel gevallen in ééns, maar kan niet op ééns uit dien val herrijzen. En is het niet billijk, dat mijn voor-

(*) Opp. Ed. Par. 1567. Tom. IV. p. 169, 170.

naamſte deel ook het eerst herſteld worde? Nu weet ieder die iets van zich zelven verſtaat, dat de ziel ons edelſte deel is. Deze dan, eerst gevallen, worde ook eerst weder opgericht; vooral daar van hare ſchuld de ſtraffe des lichaams voortkwam. Daarom is de Heer eerst verſchenen voor de ziele, om de zonden der wereld te dragen; en zal Hij andermaal verſchijnen om het vleesch op te wekken uit het graf."

»Leg u dan in die hope ter doodsrust, o mijn verderfelijk vleesch! Hij die eenmaal voor mijne ziele verſchenen is, zal zich u ten beste andermaal openbaren. Hij die haar hervormd heeft, zal uwer niet vergeten. Worde ſlechts aanvankelijk de ziel herboren, en den beelde van Gods Zoon gelijkvormig in zachtmoedigheid en nederigheid van hart. Door Zijne verdienste zult ook gij herſteld, en Zijn verklaard en heerlijk lichaam gelijkvormig worden in eeuwige glorie!"

De heerlijkſte waarheden ſtaan het meest bloot voor de aanvallen van ongeloof en twijfelarij. Dus was het ook hier; reeds ten tijde der Apostelen ſtonden er twee dwaalgeesten, Hymenéus en Philetus, op, die deze gezegende leer tot eene allegorie maakten, en leerden, dat de opſtanding reeds geſchied was (*), namelijk in een figuurlijken zin, door de opſtanding der Christenen uit den nacht des heidendoms; en dat deze, door den doop afgebeeld, de eenige opſtanding were die men te wachten had. Menander leerde later hetzelfde (†); en Marcion heeft op zijn voetſpoor beweerd, *dat wel de ziel wordt opgewekt, maar dat men aan geene opſtanding des vleeſches moet gelooven* (§). Paulus zag reeds het woord der eerstgenoemden voortēten gelijk de kanker, en riep daarom zijnen geliefden Timotheus zoo ernstig en plechtig toe: *Houd in gedachtenis dat Jezus Christus uit den dooden is opgewekt* (**)!

Dit deden de geloovigen dan ook getrouwelijk. Men vond daarom in de Corinthiſche Gemeente welmeenende Christenen, die om het veldwinnend dwaalbegrip tegen te gaan, en door een uiterlijk teeken te toonen dat zij bij den doop der geloovigen, zoowel aan Christus en hunner dooden lichaamsopſtanding, als aan hunne opwekking uit den geestelijken dood door de kracht zijner verrijzenis, dachten, dien doop in plaats van naar de eerſte gewoonte in rivieren of ruime wateren, op de graven hunner afgeſtorvenen (*ὑπὲρ τῶν νεκρῶν*) in ruime doopvonten bedienden (††).

Deze indrukmakende plechtigheid, die naderhand wel tot bijgeloof in de Roomſche Kerk heeft aanleiding gegeven, en waaruit naar alle waarſchijnlijkheid het ſtichten der Kerken op de graven der geſtorvene heiligen en martelaren geſproten is (*), kwam echter uit zulk een geheiligd beginſel voort, en getuigde zóó ſterk van het levendig geloof dezer Christenen, dat Paulus dezelve niet alleen met goedkeuring vermeldt, maar ook de ganſche gemeente naar dit hun voorbeeld van moedig en ijvervol geloof als een bewijs voor de Opſtanding des vleeſches verwijst, zeggende: indien de dooden ganſchelijk niet opgewekt worden, wat richten *zij* dan uit, die op de graven der ontſlapen zich laten doopen (en wier geloof toch aller erkentenis en eerbied verdient)? Waarom worden zij over de dooden gedoopt?

Het is dan zulk een zinneloos vooroordeel niet als de Geest onzes tijds wel voorwendt, wanneer onze oude godvruchtigen de begrafenis hunner dooden in datzelfde heiligdom wenſchen te behouden, waar hunne kinderen ter gedachtenis aan 's Heilands gezegende verrijzenis uit het graf, nog heden *over de dooden* gedoopt worden. Het is geen louter bijgeloof, dat deze gewoonte in de Christenwereld deed ontſtaan. De oorſprong althans is een heiliger gezindheid dan die, welke zich in de nabootſing der grafſtede van den Franſchen Filozoof Rousſeau vertoont. De vraag of het begraven in de Kerken den welſtand van de levenden al of niet nadeelig zij, vermeten wij ons niet te beſliſſen, ofſchoon de gezondheid der geſtellen onzer voorouderen, in vergelijking met die van hedendaags, daar juist niet tegenpleit, maar wij verdedigen het eerwaardig gevoel onzer Vaderen, en hun ſtervende wensch die ons heilig is. Doch hetzij ons ſtof in Gods heiligdom ruste, of in de ruime lucht den dag der verrijzenis verbeide, moge ſlechts onze ziel ontslapen in het zaligmakend geloof aan de gezegende opſtanding des Heeren, die (gelijk ons zoo treffend uit het aloude Heidelberg toeklinkt) de *Overwinning* van Christus *op den dood* is, *opdat Hij ons de gerechtigheid, die Hij door Zijn ſterven ons verworven had, konde deelachtig maken*, en tevens, zoo wel *de kracht ter onzer opwekking tot een nieuw leven*, als *het zeker pand onzer zalige Opſtanding* (†).

(*) 2 Tim. II. v. 18.

(†) IRENÆUS. *Adv. haereſes.* Lib. I. c. 21.

(§) *Non carnis ſed animae reſurrectionem eſſe credendam.* EPIPHAN. *Haeres.* c. 42.

(**) 2 Tim. II. v. 8.

(††) Dit is de eenvoudigſte, natuurlijkſte, en meest ongedwongen beteekenis der woorden. Ὑπὲρ kan wel *voor*, *ten behoeve van*, *in ſtede van* beteekenen, maar de eerſte en natuurlijkſte beduidenis is *boven*. Ieder kent het oude Homeriſche *Στῆ δ' ἄρ' ὑπὲρ κέφαλης καί μιν πρὸς μῦθον ἔειπε.* Zaamgeſteld met ἄνω gebruikt het ook Paulus in dezen zin Hebr. X. v. 5. *ὑπεράνω δὲ αὐτῆς χερουβίμ δόξης.* Ὑπὲρ τῶν νέκρων beteekent dus hetzelfde als *ἐπὶ τῶν μνημείων τῶν νεκρῶν*, hetgeen, wegens de toenmalige bekendheid der zake, overtollig en langwijlig zou zijn geweest. Ook wil de Apostel de aandacht niet op de *graven*, maar op de *dooden* zelve vestigen. Op eene gelijke wijze zegt AUGUSTINUS, tegen degene die de Christenen beſchuldigden, dat zij door hunne kerkplechtigheden op de graven der afgeſtorvenen, de aloude dienst, weleer voor geſtorven helden gepleegd, vernieuwden: »Quis audivit aliquando fidelium ſtantem ſacerdotem ad altare, *etiam ſuper ſanctum corpus Martyris*, ad Dei honorem cultumque conſtructum, dicere in precibus: Offero tibi ſacrificium Petre, vel Paule, vel Cypriane; cum apud eorum Memorias offeratur Deo?" (de Civ. Dei. Lib. VIII. Cap. 27.)

(*) MOSHEIM. *Hist. Eccleſiast.* Tom. I. p. 411. Volgens NEANDER (*Denkwürdigk. Th. I. s.* 152.) bedienden de eerſte Christenen ook het Avondmaal op de graven der afgeſtorvene Martelaren, in eene heilige *den dood* des Heeren gewijde bijeenkomst. Daaraan ſchakelde zich dan ook lichtelijk de viering des doops, als gedachtenis aan *de Opſtanding* des Heeren. Want dat zij in dezen tijd, als daaraan ten naauwſte verbonden algemeen beſchouwd werd, bewijst deszelfs vastſtelling op Paaſchen, eerst door de gewoonte, daarna door het gezag der Kerke (Verg. des Kerkvaders BASILIUS *Exhortatio ad Baptismum*). En ſtrekte de eene plechtigheid mede tot aandenken van den dood der Martelaren of afgeſtorven heiligen, de andere was geſchikt ter verlevendiging van de verwachting hunner opſtanding. Daarom zegt reeds Theodoretus (*in Epit. de divinis decr.* cap. *de baptismo.*): »*De doop is een onderpand der toekomende goederen, een type der opſtanding des vleeſches.*"

(†) Heidelb. Catech. Antw. 45.

BLIK OP DE HEDENDAAGSCHE EUROPEESCHE STAATKUNDE.

In regen wacht men ſonneſchijn;
Stil weer, als 't hard en ſuer is:
God, zoo d' er yet gered moet zijn,
Zal 't doen als 't tijd en uyr is.

CAMPHUYZEN.

Wij wezen reeds op het *geloof* als eenig redmiddel in de tegenwoordig zoo algemeen heerſchende ſtaatkundige verwarring. Laat ons trachten dat beginſel een weinig meer toe te paſſen op hetgeen werkelijk in onze dagen geſchiedt.

Wat zien wij? De revolutie in hare volle werking, heerſchende op de puinen van omvergeworpen ſtaats-inſtellingen, de ziel en het leven uitmakende van de hedendaagſche ſtaatkunde, niet meer alleen door ééne partij, door éénige leiders, door de verleide volksmaſſa, maar door de grootſte vorſten van Europa en door hunne ſtaatslieden vergood en gediend. Of was het geene revolutie-dienst, dat buigen van alle, ook van de magtigſte kabinetten voor de partij die in Frankrijk had gezegevierd? dat erkennen van de zoogenaamde onafhankelijkheid onzer oproerige gewesten? die gewapende tusſchenkomst van Frankrijk en Engeland, onder toezigt, zonder wederſpraak, van Nederlands zich noemende bondgenooten? Het is zoo, dat alles is voorbij: maar nog bleven dezelfde ſtaatslieden en dezelfde beginſelen. Nog blijft dat omwentelings-beginſel, waarvan egoïsme de hoofdtrek uitmaakt in volle kracht: nog heiligt *het doel de middelen* in het oog der zelfzuchtige ſtaatsmannen. De jongſte gebeurteniſſen van Portugal en Spanje mogen het getuigen (*). Nederlands gewapende houding bewijst het evenzeer. Tegen die kracht, welke de legers van een werelddeel beſtuurt, tegen die zedelijke overmagt elke kracht die men heeft hoe gering ook over te zetten is pligt; daarom komt ons de houding van ons vaderland nog op dit oogenblik gewigtig en edel voor, en verſchijnt ze ons als een troostvol licht in zooveel donkerheid. Maar te regt zegt een overigens van ons geheel verſchillend ſchrijver (†): »tegen eenen voortdurenden aanwas »van zedelijke krachten zijn geene ſtoffelijke wapenen op »den duur beſtand.” Daarom dan ook behoeft Nederland nog iets anders als ſtoffelijke wapenen en legerbenden. Daarom is ook voor haar die alles bezielende, alles in leven en werking brengende kracht des geloofs onmisbaar, die alleen tegen het oproer der eeuw beſtand is. Immers er is geen omwentelings-beginſel of het geloof heeft en is magtig daar het zijne tegenover te zetten, en de heerſchende ſtrekking der ſtaatkunde in eenvoudigheid en opregtheid maar tevens in de kracht van Gods Woord en Geest te beſtrijden. Waar zich dan in ons vaderland of elders het vijandelijke beginſel openbaart, mogen wij dat uit ons ſtandpunt ten toon ſtellen en tegengaan, en het is daartoe dat wij thans met een enkel punt, de *heerſchende verachting namelijk van beſtaande wetten*, eenen aanvang maken.

Immers niet alleen de afgoderij met nieuwlings geſmeede grondwetten, maar ook derzelver moedwillige verkrachting, kenmerkt onze omwentelings-eeuw. Terwijl de meesten (ongelukkig genoeg) in de nieuwerwetſche ſtaats-inrigtingen het bolwerk der vrijheid of althans eenen meerderen of minderen waarborg meenen te zien, ſtemmen zij met de daad daarin overeen, dat die wal mag worden geſlecht of verzwakt, naarmate zulks aan den Vorst volgens ſommigen, aan het volk volgens anderen, zoo maar eens toeſchijnt nuttig of noodig te zijn. Vandaar dat velen ook in ons Vaderland, toen de Julijrevolutie in Frankrijk was volbragt, de ſtraf van verbanning den Koning, van hechtenis deszelfs Ministers aangedaan, hebben toegejuicht. Bij zulk een nuttig doel scheen het tegen alle regt ſtrijdige middel juist niet te ſtreng beoordeeld te moeten worden.

En thans! Welligt zijn ten opzigte van de Julij-revolutie de oogen der meesten geopend. Maar nog blijft men zich daarin getrouw, dat men ſteeds blijft vragen, wat nuttig, niet wat goed, regtvaardig en pligtmatig is. Allereerst blijkt zulks in zekere minachting van wetten, ook bij hen zelve, die dezelve behoorden te handhaven. Zoo verhieven zich dan ook reeds in Nederlands hooge ſtaatsvergadering menigvuldige ſtemmen, herziening en verandering onze grondwettige inſtellingen verlangende, en dat juist onder diegenen, welke zich ijverige voorſtanders der conſtitutioneele vormen noemen. Zoo zagen wij voor weinige jaren in Frankrijk eene nieuwe grondwet ingevoerd, terwijl nog onlangs in Spanje en Portugal hetzelfde, in weerwil van een aanzienlijk gedeelte der bevolking, door de kracht der bajonetten plaats grijpt. Onder die gedurige wisſeling van wetten kwijnt de waarachtige burgervrijheid, maar bloeit daarentegen de revolutionaire dwingelandij. Het voorbeeld van Frankrijk kan ons leeren, hoe zeer de algemeene minachting voor eene nieuwlings geſmeede grondwet, de willekeur van het juiste midden in de hand werkt. Elke nieuwigheidszoeker, ieder die met zijnen ſtaat te onvreden, in troebel water viſſchen wil, vindt daarin ſteun en aanmoediging, terwijl de maatſchappelijke rust onder de gedurige verandering der politieke inſtellingen op dezelfde wijze lijdt, als de handel zou moeten kwijnen onder een gedurig veranderend belastingſtelſel.

Men vergeet vooral dat beſtaande verordeningen, al is het dan ook alleen omdat zij beſtaan, aanſpraak hebben op een wezenlijk en waarachtig, niet alleen tot woorden zich bepalend ontzag; dat de hetzij dan geſchrevene of ongeſchrevene Conſtitutie, een uitvloeiſel is van de magt van dien God, wiens toelating, zoowel als wiens bevel geëerbiedigd behoort te worden, niet alleen door den onderdaan, maar ook door den Vorst.

De vormen eenmaal door den Koning bezworen behooren vooral door dezen als beſtaande, en zoo lang zij beſtaan beſchermd te worden. Niet dat wij zouden willen beweren, dat, nu eenmaal grondwetten beſtaan, deze nimmer, of alleen door verandering zouden kunnen of mogen worden afgeſchaft, gewijzigd of verbeterd.

(*) Zeer juist werd onlangs in het revolutionaire Franſche dagblad *Le Messager des Chambres* opgemerkt, »dat weldra vier tribunes van »Lissabon tot Madrid en van Londen tot Parijs den naderenden vrijheids»geest zouden weergalmen.” Ziedaar hetgeen de staatkunde van de Talleyrands voor Europa's rust kon te weeg brengen!

(†) Mr. J. KINKER. Frankrijk tegenover Europa, Recenſent ook der Recenſenten. XXVIIe Deel. N. 5. p. 185.

Maar de oorzaak en de redenen der voorgeslagene wijziging moeten uit den waren bron voortkomen: nimmer worde zoo iets, roekeloos, ontijdig, vooral niet uit het beginsel zelve der revolutie beproefd.

Voor een geleerd, wetenschappelijk onderzoek moge de vraag of deze of die regeringsvorm verkieslijk, geschrevene of ongeschrevene grondwetten al of niet nuttig of noodig zijn, gewigtig wezen, voor het praktische leven is zij dat niet zoo zeer; en schoon wij bestaande vormen geeerbiedigd wenschen te zien, achten wij de keus tusschen dezen of genen veeltijds onverschillig. Eene geheel op de zoogenaamde radikale leest geschoeide constitutie kan de zelfzuchtigste tirannij of de wezenlijkste burgervrijheid toelaten, en ook hier mogen wij de Geschiedenis als getuige oproepen. Maar wanneer wij op de groote schouwplaats die rondom ons zich ontwikkelt, Vorsten en volken, als vijandelijke partijen tegen over elkander zien staan; wanneer wij niet hier en daar eene oproerige factie (het onkruid, dat ook op den weligen akker blijft groeijen), maar de elementen, de hoofd-bestanddeelen van den Staat zelven d. i. de regering aan deze, het volk aan gene zijde, de wankelende Constitutie van wederzijden, beurtelings zien verdedigen en bespringen; wanneer beide partijen *leve het Charter!* roepen, maar dat verscheuren of beschermen, naarmate de wisselende krijgskans schijnt te vorderen, zoo is er geen hoop dan voor dengenen, die het oog van den chaos hier beneden naar den Heerscher in den Hemel slaat, en zijne gangen rigt volgens den regel van het onfeilbare Woord dat blijft tot in eeuwigheid.

Die dat licht aanschouwt vindt rust en vrede in hoop en geloof. Hij zal geene roekelooze ondernemingen goedkeuren. Zijn pligt is niet het dwingen der omstandigheden, maar, onder derzelver wisselingen, God en geweten getrouw te blijven. Gelijk aan den stuurman op zee, regelt hij wel de bewegingen van roer en zeil en tuig, naar den eisch van het ongestadige weder, maar nimmer zal hij trachten de bouworde van zijn schip, midden in den storm op nieuwe wijze te verbeteren. Is de vertimmering noodzakelijk dat zij in de haven, en ook daar onder opzien naar boven geschiede!

Ontijdig en roekeloos meenen wij dan de pogingen van hen, die zonder klaarblijkelijke noodzakelijkheid en buiten de leiding Gods, bestaande grondwetten veranderd wenschen, te mogen noemen, en zulks terwijl wij bij den onderdaan geene souvereiniteit, of deel daarvan, bij de regering gene uit verbindtenissen geborene magt kennen of vooronderstellen. Maar als Christenen eerbiedigen wij de in- en uitwendige vrijheid van iedere natie. Als Nederlanders laten wij volgaarne aan onze natuurlijke vijanden den roem van zoogenaamde scheppingen (*creatien*), die gelijk staan en voorafgegaan worden door bij ons even-zeer verafschuwde slechtingen (*nivellementen*).

De burgervrijheid, mits op Goddelijk gezag berustende, behoeft geene zamenrotting, geene omkeering, geenen zoogenaamden voortgang tot verdediging of steun, evenmin als de souvereine magt in den Staat in de geweldadige verstoring van een of ander duurzame hulp kan vinden.

Dierbaar Nederland! Gods weg met u leerde u dat en blijft u zulks leeren. Geene revolutionaire vergaderingen, geene vereeniging buiten God, maar de hand van God zelve bragt het beminde stamhuis van Oranje terug, als een middel tot genezing voor de scheuren die tijdgeest en woelingszucht ook op uwen gezegenden grond aanregteden, en nog, zigtbaar of onzigtbaar trachten te verergeren.

Bidden wij dat Hij ons, Vorst en volk, beware voor de vruchten van den kwaden boom, die wij rondom ons zien rijpen en waarvoor een door Gods Geest verlicht oordeel ons waarschuwt. Gezegend Nederland, dat nog tijd en gelegenheid heeft om zich aan anderen zachtkens te spiegelen! ook de rust die wij genieten is eene weldaad van Hem die leeft en regeert, van Jezus Christus den opperften Koning.

HET DOEL DER WERELDGESCHIEDENIS.

Is er geene Wetenschap die niet tot de grofste afdwalingen kan leiden indien zij buiten God en het opzien tot Hem beoefend wordt, hoe zeer is dit waar omtrent de Geschiedenis, waarin de geloovige overal den vinger Gods aanschouwt, terwijl de ongeloovige, al klimt hij ook door zijne scherpzinnigheid op tot de kennis van dat verband van oorzaak en gewrocht dat in de Geschiedenis onmiskenbaar is, echter die eerste oorzaak miskent die alleen alles bezielt en in beweging brengt; heil ons als wij hierin eenig licht mogen ontvangen, en in de wapenrusting Gods het uitgestrekte veld dezer wetenschap mogen betreden.

Wat toch kan de Geschiedenis oorspronkelijk anders zijn dan het verhaal der leidingen Gods met de menschen, dan de herinnering aan dien staat van onschuld waaruit de mensch gevallen is, en tevens aan de bewaring van die hoop die hem geschonken werd, en die de kiem eener betere toekomst bevatte.

Dit is dan ook de inhoud van het oudste en eenig ware geschiedverhaal; doch zelfs in de meer of min verduisterde overleveringen der oude volkeren blijft overal hetzelfde denkbeeld levendig van *val* en *herstel*. Nader bij zijnen oorsprong had de mensch het oorspronkelijke doel zijner bestemming minder vergeten, en de vereering en bewaring van hetgeen eeuwig was schitterde nog in het midden zijner grofste afdwalingen. Bij het voortrukken echter der Geschiedenis daalde zij uit den kring der Goddelijke leidingen geheel in dien der menschelijke gebeurtenissen neder.

Bij de Grieken maakte zij tusschen zoo vele volken nog een nationalen band uit, zoo lang één belang die volkeren in hunne uitheemsche togten of wederstand tegen vreemde onderdrukking vereenigde. In Rome strekte zij alleen ter vergoding van dien trots die het hoofdkarakter uitmaakt van dat volk, hetwelk de aarde als zijn eigendom beschouwde en wiens wapenen de geheele toen beschaafde wereld onderworpen hadden. Aan eenen lateren tijd, waarin alles gezift en uiteengezet werd, en waarin het ware doel der wetenschappen bij eene gedurige afsnippering in ondergeschikte vakken dikwijls verloren ging, was het voorbehouden om de Geschiedenis tot een levenloos geraamte te maken, en onder den schijn van onpartijdigheid gebeurtenissen te boek te stellen zonder eenen band die dezelve

verbindt, zonder het doel om derzelver aaneenfchakeling te doen vermoeden. Zelfs Christen fchrijvers meenden, zoodra zij de hand aan de gefchiedenis floegen, eene zoogenaamde neutraliteit aan te moeten nemen, waardoor hunne oogen verduisterd bleven, terwijl ondertusfchen de vijanden partij wisten te trekken van deze gebreken. Immers terwijl in de ftijve leerboeken der vorige eeuw van de verdeeling tusfchen gewijde en ongewijde Gefchiedenis gebruik gemaakt werd, om den God der openbaring van het beheer der overige wereldgefchiedenis als uit te fluiten, zag Voltaire met fcherpzinnigheid rond in het geheele gebied der Gefchiedenis ten einde een geheel te vormen van al de wapenen die ongeloof en zonde tegen de waarheid die uit God is, hadden toebereid. Bosfuet zag de hand Gods in de Gefchiedenis, en handhaafde Zijne eer. Maar tegen dezen enkelen hoe vele werken die het kenmerk van den geest der verleiding droegen? Gibbon werd bij de puinen van het Colifeum, bezield met het grootsche voornemen om den val van Rome te befchrijven, doch het werd hem niet gegeven om te verkondigen dat dit Rome plaats moest maken voor de Christelijke wereld, voor dat graanveld waarop het onkruid naast de tarwe groeit; voor die vereeniging van tweederlei menfchen, voor ons oog niet te onderfcheiden, maar in Gods oog voor eeuwig verfcheiden, waarvan het eene gedeelte voor een ontzagchelijk oordeel rijpt, en het andere hun Heer uit de hemelen verwacht. Neen, er is maar eene fleutel voor de geheele wereldgefchiedenis, het is *de val van den mensch in Adam*, en *het herftel in Christus.* Zonder de eerfte dezer waarheden, van waar dat oproer in de fchepping van God, die oorlog van alle tegen allen die fteeds beftaan blijft, ook daar waar hij door bevallige en befchaafde vormen omfluijerd fchijnt? van waar die gedurige herhaling van tooneelen van moord en verwoesting die de wereldgefchiedenis ons aanbiedt? En zonder de laatfte, van waar die hoop op eene betere toekomst, die zelfs bij de heidenfche volkeren nimmer geheel uitgeblus cht is geworden; van waar die ftrijd der Christelijke kerk federt achttienhonderd jaren, die in hope tegen hope geftreden heeft om een gedeelte terug te veroveren van dat gebied hetwelk aan *den Overste der wereld* te buit gevallen is? Laten wij het eens bedenken, wij die voorgeven den Bijbel te gelooven en aan te nemen, hoe weinig deze waarheden die de Bijbel leert, den grond onzer oordeelvellingen uitmaakten, zoodra wij die zaken beoordeelden die naar ons inzien niet bepaaldelijk tot het gebied van den Godsdienst behooren. Neen, is Christus onze Heer en onze God, dan zal niets ons uit die vastigheid rukken die zijn Woord ons geeft, dan zullen wij de Gefchiedenis niet befchouwen naar menschelijke berekeningen, maar wij zullen zien op het plan van Hem *die daar zit boven den kloot der aarde, en voor wien de volken zijn als fprinkhanen*, en die ons zoo veel openbaarde als noodig is om ons tot een licht op ons pad te zijn. Vleesch en bloed druifchen dikwijls daar tegen aan; de geest der verleiding wijst ons op de afdwalingen van vroegere eeuwen, en vraagt ons of wij beter dan onze voorgangers den zin en toepasfing dier openbaringen zullen verftaan. De geleerde wereld haalt met medelijden de fchouders op, en wij zelve in zwakke oogenblikken vragen of wij ons aan geene goocheling overgegeven hebben. Maar wanneer in het midden dezer twijfelingen weder een ftraal van geloof ons harte verwarmt en ons oog verheldert, dan zien wij in Hem die was, en die is, en die komen zal, in den beloofden, in het vleesch verfchenen en verwachten Christus het middenpunt der gefchiedenis, en, in alle de beroeringen der tijden het aanbreken der nieuwe bedeeling die in de volheid der tijden verfchijnen zal. De Heer toch heeft Israël zijnen knecht, het volk zijner uitverkiezing dat Zijnen Naam erkende, bewaard, maar Hij regeert ook over Edom en de andere heidenfche volken die tot tuchtiging van datzelfde Israël dienstbaar gemaakt werden. Hij ftrafte de gruwelen der Kanaanieten, toen hunne mate vervuld was, door de hand van zijn volk, gedurende veertig jaren in de woestijne voorbereid. Hij roept Cyrus bij zijnen naam, en doet den kelk Zijns toorns onder de verdrukkers van Israël rond gaan.

De gang der wereldgefchiedenis is geregtigheid. Op het hoofd der verdrukkers keert het loon hunner gruwelen weder. Diegene die overal verwoesting bragten, zien de verwoesting tot hunne haardfteden wedergebragt. De vlammen waardoor Carthago vernield werd waren eene regtvaardige wedervergelding over de afperfingen waaraan zij zoo vele volkeren had onderworpen, en het hoogmoedige Rome werd door den voet der barbaren vertreden nadat hetzelve den last Gods had voltrokken over de ftad der verkiezinge Gods waarin de Tempel was opgerezen, doch die tot eene bloedftad was geworden, niet alleen door de vervolging der profeten, maar door het bloed van Hem, op wien alle de profeten gewezen hadden.

Zagen wij echter alleen op de geregtigheid Gods, de gefchiedenis zoude geen anderen eindpaal kennen dan de geheele vernietiging van een menfchengeflacht dat tegen God zich verheft. Heil ons echter dat, zoodra de val daar was, ook de belofte beftond, en dat er federt geen tijdperk der Gefchiedenis beftaan heeft of de Heer had zijne Kerk in hetzelve, hetzij dan drijvende op de wateren des grooten vloeds, hetzij onder de eikenboomen van Mamre, onder de legertenten aan den voet van Sinaï, of onder de duizenden van Juda. Die Kerk heeft Zijne belofte bewaard; die Kerk heeft hare vervulling erkend. Die Kerk blijft ftrijdende op aarde en is reeds bij aanvang triumferende in den hemel. Zij heeft de belofte dat alles haar mede zal werken ten goede, en nu worden de gerigten Gods tevens verfterkingen voor allen die in Hem gelooven, en op Zijn woord betrouwen; want, hoe hoog ook de ongeregtigheid der menschen moge klimmen, de Christen heeft het woord der profetie dat zeer vast is; hij weet dat eens de geregtigheid deze aarde zal bedekken gelijk de wateren den bodem der zee bedekken. Hij weet dat hoe duister alles om hem heen moge wezen, zelfs de *openbaring van den mensch der zonde* die voorfpeld is (2 Thesf. II.) moet leiden tot dat tijdperk waarin de volheid der heidenen zal ingaan, en geheel Israël zalig zal worden (Rom. XI.).

Doch ook deze kennis, deze wetenfchap, zal zij den Christen kunnen baten, dan moet hij ftaan in dat geloove dat eene gave Gods is, en dat gedurig door den Geest Gods in zijne ziel verlevendigd moet worden. Is dat geloove (Hebr. XI. 3.) noodig om *te verftaan dat de wereld door het woord*

Gods is toebereid, het is zulks evenzeer om bij al de tegenwerpingen die de wereld van buiten en het ongeloof binnen ons onophoudelijk maken, bewaard te kunnen blijven. Door het geloove toch was het dat de discipel, die in den nacht des verraads zijnen Heer verloochende, kort daarop kon ſpreken van die overgifte van Jezus *door den bepaalden raad Gods* en van Pilatus en Cajafas als niets hebbende kunnen doen dan hetgeen te voren in dien raad bepaald was geworden. Die in dat geloof door genade mag ſtaan, behoeft dus niet gelijk de beroemde Johan van Müller aan het ſlot van zijne meesterlijke ontwikkeling der Geſchiedenis, de leiding der menſchelijke lotgevallen aan te ſtaren als een uurwerk waarvan hij de raderen ziet voortrollen, terwijl de kracht die alleen de beweging mededeelt, hem ontſnapt, en ſlechts het denkbeeld eener ſtraffende regtvaardigheid hem eenigzins duidelijk is. Neen, hij weet hier meer, want het woord van God ook in zijn hart tot waarheid geworden is hem niet alleen een gids voor het voorledene, maar ook een licht voor de toekomst. Hij ziet niet alleen het oordeel maar ook de hope, want hij weet dat *het geheele ſchepſel zucht als in barensnood verwachtende de openbaring der kinderen Gods*, en hij *verwacht* naar Zijn woord, *nieuwe hemelen en eene nieuwe aarde*. Voor de geloovigen alleen beſtaat er dan eene Geſchiedenis, gelijk alleen voor dengenen die het kompas bezit een weg op de onmeetbare zee gevonden kan worden. Alleen in de beſchouwing van het geloof heeft het menschdom eene herinnering en eene toekomst. Hem die gelooft zullen alle dingen medewerken, ook de ſchokken die alles dreigen in te ſtorten, voeren des te ſpoediger tot de eindpaal der verwachting. Hier zijn al de oordeelen voorafſchaduwing van den dag des oogſtes die eens eene onherroepelijke ſcheiding zal openbaren. De ſtrijd van vorige eeuwen tegen geweld van buiten en bederf van binnen gestreden, boezemt hem moed in voor de toekomst, en de ſlotsom van de ervaring der eeuwen blijft hem deze waarheid die hem dierbaarder wordt naarmate zij meer in zijn hart wordt erkend: *Vreest niet, gelooft alleenlijk.*

CE SERA MOI, NASSAU!

Graaf Engelbrecht, de tweede van dien naam, was een dier Naſſauſche krijgs- en Staatslieden, die zich, vóór de tijdsbedeeling der Hervorming, in onze Nederlanden even beroemd maakten door trouw en ijver voor de wettige en welbeminde Landsheeren, als hunne nakomelingen, zedert, zich een onſterflijken naam verwierven door de beſcherming des volks tegen meer dan ééne dwinglandij. Regtſchapen Leenman, bekwaam Staatsdienaar, door weinigen geëvenaarde held en Veldoverſte, was Engelbrecht van Naſſau een der krachtigſte ſteunen van vier achtereen volgende regeeringen. Hij leefde onder die van de Hertogen Philips den Goede, Karel den Stoute, Maria van Bourgondië, haren echtgenoot Maximiliaan, en hunnen zoon Philips den Schoone. De dienſten, die hij deze vorſtelijke perſonen bewees, waren niet ſlechts allergewichtigst voor de vestiging van hun gezag, recht, en aanzien, zoo binnen als buiten 's lands, maar ook tot vastmaking van dien van ouds in Nederland zoo dierbaar geachten band van genegenheid en eenigheid tusſchen Vorst en Volk. Hij was (bepaaldelijk in het woelige Vlaanderen) een geſtreng, maar eerlijk, en door vriend en vijand geëerbiedigde handhaver eener vaderlijke Vorſtenregeering tegen over de bewegingen zoowel van het aristocratiſche als van het democratiſche beginſel in deze gewesten, en verdiende daardoor zelve in onze jaarboeken den eernaam van *Vader der Nederlanden*. Op zijn veertiende jaar begon hij zijn glorierijken ridderlijken en krijgskundigen loopbaan onder Karel den Stoute, destijds nog Graaf van Charolois. Ten jare 1473 werd hij door denzelfden Vorst, nevens andere Grooten en Souvereinen, Ridder van de wijdberoemde orde van het Gulden Vlies geſlagen. Het was bij die gelegenheid, dat hij zich, naar de wijze der Ridderen, die veel beteekenende *wapenſpreuk* verkoos: CE SERA MOI, NASSAU! (*Ik zal het zijn, Naſſau!*)

Dit eigenlijk Naſſauſche devies evenwel raakte eenigermate in vergetelheid, als door de opvolging van Engelbrechts broeders-kleinzoon, Reinier van Naſſau Châlons aan zijnen Oom Philibert, Prins van Oranje, dit Prinsdom met alle deszelfs titels, wapenen, en eereteekenen tot het huis van Naſſau overging, tevens met de welbekende ſpreuk: JE MAINTIENDRAI (Ik zal handhaven). Doch heeft laatstgemelde van Oranje afkomſtige leuse in de geſchiedenis der Europeeſche Kerk en Staatsbelangen zedert meer dan twee eeuwen heerlijk uitgeblonken, en hare, men mag zeggen, profetiſche beteekenis wel geſtaafd; ook die der Naſſaus, zoo veel vroeger hier te lande gevoerd en beroemd, verdient wel dat men haar voor de aandacht herroepe, als den niet minder kenmerkenden uitroep der zelfbewustheid eener hooggewichtige beſtemming en verkiezing. Hier althands vinde die herinnering eene plaats, niet zoo zeer om het minder bekende van het feit, noch om het ſchitterend ridderlijke van het woord, als om de overeenſtemming met geheel de kennelijke roeping en geſchiedenis van geheel dat aan Nederland zoo dierbaar Stamhuis. De ſpreuk, van welke wij met weinige woorden den oorſprong vermeldden, galmt ons op alle tijdpunten die voor Nederland, en het Europeeſche Staten-ſtelſel zoo wel als voor Naſſau's ſtamhuis zelve beſliſſchend waren, allerwege tegen.

Allereerst vernemen wij hare bewaarheiding bij den oorſprong zelven van onzen vrijen Oud-Nederlandſchen Staat. Als onder den gewetens-dwang van den magtigſten en geweldigſten der toenmalige Vorſten, de natie ter dood toe benaauwd, de Kerken der Hervorming onder die verdrukkingen zelve geplant, gevestigd en vruchtbaar geworden, tot God om eenen Redder, tot den Heere der Gemeenten om eenen beſcherm- en voedſterheer riepen, die haar mocht uitredden en behoeden aan Zijne hand; wat perſoon, wat geſlacht was het, die al wat zij hadden of waren, ja, zich zelve geheel ten koste zouden leggen aan de grondlegging van Nederlands vrijheid, en hare toewijding aan de dienst van God? Met vier manhafte zonen van het huis zijns vaders antwoordt Willem van Oranje in de mogendheden van den Heere der heirſcharen: *Ik zal het zijn, Naſſau!*

Maar als nu het groote Godsplan met Nederland in het cement van Willems bloed en in dat van drie zijner broeders gegrondvest is, wie zal na hem het naauwelijks opgetrokken, van alle kanten bedreigd en aangevallen gebouw bewaren en handhaven? het grondgebied zelve des Vaderlands veroveren, en zaam verbinden? *Dat zal ik zijn, Nassau!* zegt Maurits, en met hem een tweede teelt van helden zijns geslachts. *De scheute zal een boom worden* (*), hoopte niet te vergeefsch de zestienjarige jongeling; van hoedanigen aart, van hoedanige schaduwe, en van hoedanige vruchten getuigt met Nederland geheel Europa, en kon alleen een onpartijdiger nageslacht waardeeren.

Doch ook hij dient den raad van den God zijnes Vaders uit, en voltooit zijnen loopbaan, maar niet het gantsche werk der volkomene bevrijding. Wie zal na zulke voorgangers zich aan die voltooijing wagen? Wie de grondlegging van Vader Willem, en den opbouw van Held Maurits volmaken? *Dat zal ik zijn, Nassau!* roept Frederik Hendrik uit, en als hij vergaderd wordt met zijne vaderen, wordt de laatste hand gelegd aan de onafhanklijkheid van het Christelijk-Hervormde Nederland.

Nieuwe vijanden, thands vooral van binnen, bedreigen 's Lands Unie, het middelpunt zijner levenskrachten, het fundament zijner vrijheid en zijns voorspoeds. Wie zal zich moedig verzetten tegen de dwang-ontwerpen eener burgeraristocratie, die Kerk en Staat dreigt te ondermijnen? *Ik zal het zijn, Nassau!* verklaart de jeugdige en ridderlijke Tweede Willem; doch een vroege dood neemt hem weg uit het midden eener onwaardige wereld, en hij laat aan het Vaderland slechts de gedachtenis na der eerstelingen van zijn edelen, zijn Godgewijden geest: ja, maar ook eenen nog ongeboren Spruit, bestemd tot hooger roeping ten behoeve van Nederland, ten behoeve van de Protestantsche wereld, ten behoeve van Europa.

Wie is het die Nederland tegen den Franschen Despoot, Engeland tegen de herovering door het Pausdom, Europa tegen beider overweldiging zal staande houden? *Ik zal het zijn, Nassau!* spreekt Willem de Derde, als kind en jongeling reeds door verdrukkingen geoefend in lijdzaamheid, volharding, en gebed! en nog na zijnen dood bewaarheidt zich zijn geslachtsspreuk in de beteugeling van Franschen overmoed en geweld, door middel eener staatkunde, door hem geoefend, van hem geërfd.

Ja zelfs in die sombere dagen van voorbereiding tot de stormen der Omwenteling, in die achttiende eeuw van geest verdovende en leven verstikkende gedachtenis, werd nog in de roeping van Joan Willem Friso en zijn geslacht de naklank onderscheiden, hoe ook in zijne verbreiding belemmerd, van dat Oud-Nassausche *Ce sera moi!* De eeuw die wij beleven, vernam dien nog duidelijker. Zonder het bedoeld of zelfs gewenscht te hebben, stond een oogenblik Nederland met Nassau aan zijne spitse, tegen over het geweld des oproers, en het wanverbond des onrechts, alleen!

En thands! — gewichtiger en beslisschender tijden zijn voor Europa, voor de wereld op handen. De ontbinding der maatschappijen bereidt zich bij de loslating alom van recht en zeden, van Godsdienst en beginselen, van waarheid en trouw. De Christen volken onttrekken zich openbaarder nog dan bij het eerste Omwentelingstijdperk, aan de gehoorzaamheid van den HEERE en Zijnen Gezalfde. De afval, in Gods Woord voorzegd, schijnt te rijpen. Wat Vorst, wat Vorstenhuis zal zich nu de eer van dien Christus, de belangen Zijner Kerk, de dreigingen en beloften Zijner toekomst aantrekken? en met zijn volk afgezonderd mogen blijven van den opstand der Natiën, en harer Gebieders? O dierbaar huis van Nassau en Oranje! in de ure, als het op eene beslisschende keuze zal aankomen tusschen de erkentenis van Koning Jezus, en de dienstbaarheid onder den Geweldhebber dezer eeuw, mocht gij het dan in de kracht des geloofs op dien Heere en Heiland uwer vaderen, weder uitroepen: DAT ZAL IK ZIJN, NASSAU!

(*) Zinspreuk van den jeugdigen Vorst: *Fit tandem surculus arbor.*

OVER DE ONDERLINGE VERHOUDING VAN DE GELEERDHEID EN HET BEZIT DER WAARHEID.

Niet zelden wordt over de verhouding, die geleerdheid tot kennis der waarheid heeft, niet naar het wezen der zake geoordeeld; en menig een werd door het al te hoog schatten van derzelver verband aan het twijfelen gebracht, of door de miskenning van hetzelve in het verkrijgen van belangrijke inzichten verhinderd.

Dikwijls wordt eene leer voor *onhoudbaar* verklaard, omdat mannen van grooten naam en uitgebreide geleerdheid die loochenden en bestreden. Dikwijls wordt den eenvoudigen Christen het vasthouden aan eene waarheid die Hoogleeraren of Leeraren verwerpen, euvel afgenomen, of medelijdend in hem aangezien. Veeltijds beschouwt men hetgeen de Wetenschap in een vak als bewezen voorstelt en verspreidt, voor werkelijk bewezen. Dit alles berust op de verkeerde waardering van wetenschappelijke kennis, in hare verhouding tot het geloof. Meerder kundigheden leveren ook meerder middelen tot nasporing, ontwikkeling, verdediging, en voordracht der waarheid op; maar die kennis kan bij minder geleerdheid even vast en onbetwijfeld zijn, mits zij op een wezenlijken grondslag steune. Doet zij dit, dan is er geen reden van twijfel, offschoon een man van de uitgebreidste geleerdheid meende het tegendeel met vele en schijnbare redeneringen te kunnen betoogen. Tegen de waarheid kan toch geene tegenwerping gelden, wanneer zij eenmaal erkend is waarheid te zijn; en er is geen onfeilbaarder middel om in de grofste en verderfelijkste dwalingen te vervallen, dan om deze of gene leer te verzaken, omdat er eene tegenwerping tegen verspreid is die men zich niet in staat vindt op te lossen.

Wij gelooven bij voorbeeld de schepping der wereld uit niets. Wij weten waarom wij die waarheid gelooven; en deze overtuiging staat bij ons onwankelbaar vast. Maar men stelle dat een vermaard natuurkundige voorgeve uit de kennis der geschapene dingen die leer te kunnen omverre werpen; zullen wij daarom, zelfs indien hij eenige voor ons niet wel verklaarbare bijzonderheden bijbrengt, aan haar mogen twijfelen? Of steekt er eenige vermetelheid

of eigenwaan in, tegen zijn meerder onderzoek en kennis aan, onze geloofsovertuiging vast te houden?

Even zoo is het met de waarheden des Christendoms. Het gezag van den beroemdsten Schrijver mag ons van het geloof aan de leer der drieéénheid, erfzonde, verkiezing, niet in het minste doen twijfelen, al ware het dat eene gansche theologische faculteit die verwierpe. Wij, hervormden, zijn het gezag van menschelijke overleveringen niet ontvloden, om onder dat van menschelijke geleerdheid te vervallen. De waarheid ligt hooger en blijft waarheid, al werd die van alle geleerden der wereld bestreden of miskend. Men late al de zwarigheden die er tegen worden aangevoerd, in hare waarde of onwaarde liggen, en houde vast aan hetgeen men op vaste gronden, dat is, op het getuigenis van Gods Geest en Woord erkend heeft waarheid te zijn. Zonder deze vastigheid van overtuiging wordt men in eene Eeuw van Ongeloof, als de woelige baren der zee herwaart en derwaart gedreven.

Men miskenne echter ook aan den anderen kant niet de gewichtige diensten die vermeerdering van kennis zelfs aan de onbetwijfeldste waarheden kan bewijzen. Niet onverschillig is het b. v. haar verband met andere waarheden, niet nutteloos hare verder en verdere toepasfing aandachtig na te gaan. Wanneer men, om iets te noemen, nagaat, hoeveel er in de geschiedenis van volken en geslachten wordt opgehelderd, door die éénheid van wezen, welke vóór- en nageslacht verbindt, en de grond is dier éénheid van zonde en overtreding welke geheel het menschdom met zijnen Stamvader in éénen en denzelfden afval vereénigd toont, even als het hoofd en de leden, de stam en de takken, de bron en haar beken en vertakkingen, dan worden wij niet alleen gesterkt in het geloof aan de leer der erfzonde, maar de toepasfing derzelve op alle tijden en aangelegenheden des menschdoms wordt ons gemakkelijk en eenvoudig. Een verstandig Schrijver heeft toch gezegd: dat de dingen des hemels niet zonder het geloof aan Gods drieëenheid; noch die der aarde zonder de kennis van 's menschen erfzonde kunnen worden ingezien.

Het is met vele en rijke kundigheden even als met stoffelijke wapenen gelegen. Men kan er zijnen Koning mede verdedigen en bestrijden. Alles hangt af van den geest in welken zij worden opgenomen. Men kan echter den Vorst huldigen ook zonder die wapenen te bezitten. Doch wanneer hij oproept om ze aan te gorden, behoort men hun gewicht en noodzakelijkheid wèl te kennen. Gelukkig is het voor den Christen, dat hij eenen Vorst vereert, die door geen geweld van wapenen kan worden onttroond!

IN HET ALBUM VAN EENEN VRIEND

DIE ZICH TOT DE H. PREDIKDIENST VOORBEREIDT.

De winter dekt het veld: de storm giert door het woud:
De nare nacht des jaars is daar: zijn invloed houdt
Den grond besloten en geen kruid of bloem ontluiken:
Men ziet slechts dor geboomt en schrale heesterstruiken:
Geen groei geen levenskracht vertoont dit droef faizoen.
Zoo heerscht de macht des Doods en aller driften woên
In 't dorre zondaarshart, beroofd van licht en leven. —
Verblijd u, o mijn vriend! haast wordt het u gegeven,
Waar deze doodsnacht heerscht, de lente der genâ
En 't licht der Levenszon den volke vroeg en spâ
Te onthullen, en een gloed van liefde en licht te kweeken.—
o Mocht voor menig hart der zonde nevel breken
Waar gij uw stem verheft; waar gij de waarheid Gods
Verkondigt al 't geweld van 's werelds god ten trots!
Lang spare u 's Heeren gunst voor zulk een heilig streven!
Klaar doe zij in uw ziel het beeld van Christus leven;
En elke stond, die u Zijn toekomst nader voert,
Vereng' den band die u aan Zijnen hemel snoert!

Januarij 1834.

GEDACHTEN EN SPREUKEN.

Ook het marteldom heeft zijne verlokselen, en door de vreeze van in den strik der vleeschelijke voorzichtigheid te vallen kan men de Christelijke voorzichtigheid verwaarloozen.

VINET.

Balsem die niet vervalscht is zinkt in het water neder. De zon vermindert hare schaduw naar mate zij zich hooger boven den gezichteinder verheft, en geeft er geen, wanneer zij rechtlijnig boven onze hoofden staat. Een hart door Gods genade getroffen is op aarde, hetgeen de zon aan den hemel is: hoemeer het door eer wordt verhoogd, des te minder geeft het plaats aan de schaduwen der ijdelheid van de wereld.

LA PISE. *Hist. de la Principauté d'Orange.*

Frederik de Groote zeide van de Joden: de ondervinding der eeuwen heeft mij geleerd, dat men dit volk nooit verdrukt zonder zelf gedrukt te worden. —

Alleen de dwaling bevordert den eigenwaan, wijl zij eene menschenuitvinding is; maar de ontdekking der waarheid maakt bescheiden, wijl zij op bovenmenschelijke uitspraken berust, en het de erkentenis is van eenen God, die steeds den mensch tot ootmoed terugbrengt.

VON HALLER.

Christus is beide het licht onzes verstands, en het leven onzes harten, doch Hij moet eerst ons leven geworden zijn om ons recht tot licht te kunnen strekken.

THOLUCK.

De wijsheid waarschuwt terwijl de voetstap nog op den drempel staat; de dwaasheid ontdekt, wanneer de deur reeds achter haar gesloten is.

SPENCER (*Fairy queen*).

Waar geen openbare strijd is, daar is ook voor het Evangelie geen besliste zegepraal.

HENGSTENBERG.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 Cor. IV: 13.

IETS OVER HET JONGSTE GESCHRIFT VAN DEN ABT DE LAMENNAIS.

De Fransche Abt de Lamennais is een Schrijver door meer dan eenen krachtigen uitval tegen den heerschenden Revolutiegeest, vóór het tijdvak dat zich met de omwendingen van 1830 opende, bekend en beroemd. Vurige hater en bestrijder van het philosophisch ongeloof en de bandeloosheid der Eeuw, gebruikte hij langen tijd geene andere wapenen tegen dezer zich steeds meer en meer uitbreidende heerschappij, dan die hij meende te vinden in een uitgeleefd Ultramontanismus. Tegenover den liberalen afgod dreef hij dan alzoo de begrippen der Roomsche kerk in alle vragen van Godsdienst en Staatkunde op eene wijze, die noch geestelijke noch wereldlijke machten in onze dagen voor hunne belangen oorbaar achtten. Van daar, dat, terwijl zijn middeleeuwsch ideaal (de Opperheerschappij van den Paus, en de ondergeschiktheid aller wereldsche Mogendheden aan dien Kerkvoogd als Stedehouder van Christus) hem in de oogen der heerschende verlichting tot een voorwerp van haat en versmading deed zijn, deze zijn zelfde ijver hem ook van Regeeringswege vervolgingen op den hals haalde, reeds onder den oudsten tak der Bourbons. En toch, konden zelfs zijne vijanden en bespotters geene achting en bewondering ontzeggen aan den man, die met zoo gloeiende kleuren den toestand der verdorvene maatschappij had durven afschilderen, en beschuldiging inbrengen tegen het algeweld van het zoogenaamde Liberalismus onzer eeuw.

Doch met de jongste omkeering van zaken, die in zoo vele opzichten in Frankrijk en Europa de vreemdste verschijnselen ten gevolge had, greep er ook in de denk- en schrijfwijze van Lamennais eene verandering plaats, die zijnen voormaligen vrienden en tegenstanders even onverklaarbaar voorkwam, en evenwel, van naderbij en menschkundig onderzocht, wellicht meer *consequentie* inheeft, dan het gedrag van menig revolutiedrijver, thands een geweldhebber geworden van het *juiste midden*. Men zag op eens den onverschrokken verdediger van het goddelijk recht der koningen naar Pauselijk Staatsrecht, optreden als voorstander der volksoppermacht, en van eene Unie tusschen Catholicismus en Liberalismus, welke hoe ook door het voorbeeld van België geschandvlekt, bij eenen man als onze Abt, niet zoo zeer het uitwerksel van baatzuchtige, bloot stoflijke berekeningen, als wel de inval van een dwalend doch geenszins verachtelijk vernuft kon worden geacht. Van toen aan was het zijn geliefkoosd denkbeeld de zaak der door geene Vorsten meer naar behooren gehandhaafde Kerk en Godsdienst aan den nieuwen Souverein, het Volk, op te dragen. Doch daartoe de Roomsche priesterschap te bewegen, was een hachelijk plan, dat, als te voorzien was, weinig aanmoediging vond, allerminst bij den Pauselijken stoel. Nu zet hij, hierdoor zelve van zijne bijgeloovige ingenomenheid met Pausdom en Priesterschap eenigzins afgebracht, den loop zijner eenmaal opgevatte gedachten voort. Een der kenmerkendste uitwerkselen hiervan is het onlangs in het licht verschenen boeksken, met welks beschouwing wij ons hier kortelijk gaan bezig houden, 's mans op dit oogenblik zoo veel gerucht makende *Woorden van een' geloovige* (*Paroles d'un Croyant*).

Dit bundeltje, dan nu, bestaande uit een veertigtal fragmenten of uitboezemingen over onderwerpen van Godsdienst, volksgeluk, staatkunde, bevat een wonderlijk mengsel van algemeen Christelijk geloof en Catholijk bijgeloof, revolutionnaire wanbegrippen en op Bijbelwaarheid gegronde inzichten en waarschuwingen. Zoo door stijl als door inhoud is het ten hoogsten geschikt om

opzien te verwekken, en indruk te maken, maar vooral ook om bij zijne vroegere Catholijke vrienden zoowel als bij alle voorſtanders der *gevestigde* revolutie-regering, de kreet van verontwaardiging te doen opgaan. Doch terwijl partijzucht van meer dan ééne zijde aan haar oogenblikkelijke drift tegen het geſchrift van den Abt tracht lucht te geven, zij het ons hier geoorloofd, een bedaarder, een onpartijdiger, een hooger ſtandpunt tot verklaring van dit godsdienstig en letterkundig verſchijnſel te zoeken. De opſteller van dit artikel heeft zijn gevoelen over het zonderlinge boek van den zonderlingen ſchrijver nagenoeg volkomen voor oogen in het volgende oordeel, door een Hervormden Leeraar van grooten naam in dit Koninkrijk geuit: » Hebt gij reeds kennis (vraagt hij eenen vriend,) » aan het jongſte werk van den Abt de Lamennais, reeds » bekend door verſcheiden werken, door zijn dagblad » *l'Avenir*, dat opgehouden heeft ter zelfder tijde, dat hij » eerst eene voorwaardelijke, en later eene volſtrekte on- » derwerping aan den Paus geteekend, en daardoor zich » met Z. H. verzoend heeft, doch dat ſchijnt niet oprecht » geweest te zijn, of ſlechts voor een tijd, want in zijn jongſte » werk *Les paroles d'un Croyant* komen dezelfde ſtellingen » voor, als waardoor hij zich de ongenade van den Paus » *cum suis* heeft op den hals gehaald. In de *Paroles* is een » mengſel van onkruid en tarwe. Ik kan hem zijn repu- » blicanisme nog al vergeven, daar hij den ſleutel mist om » de tegenwoordige staatkundige wereld recht te beoor- » deelen. Zoo lang men de regeeringen die beſtaan, on- » partijdig beoordeelende, en zoo veel Antichristendom » bij de besten opmerkende, niet (*met eenige beſtemdheid*, zouden wij hier tusſchen voegen) aan het duizendjarige » rijk (*) gelooft, dan is het begrijpelijk, dat men zich aan » herſenſchimmen vergaapt, als Republiek, vrijheid, ge- » lijkheid van goederen, ongeacht zoo veel ondervinding » in onzen leeftijd. Intusſchen is de onrust van den men- » ſchelijken geest toch opmerklijk; wanneer zulke mannen » zich losrukken van dien ſtoel, die Europa eens zoo opper- » machtig regeerde, dan behooren wij dit als teekenen des » tijds te beſchouwen, waarop te letten valt ter beoordee- » ling van de waarſchijnlijke nadering van die toekomst, » waarvan wij zoovele en zoo heerlijke beloften hebben." Hetgeen wij voornemens zijn over het geſchrift van den Abt aan te merken, is voor het meest niet anders dan de ontwikkeling dezer denkbeelden.

Het eerſte dat de aandacht hier trekken mag, is de ſtijl en toon, waarvan zich de met roem bekende Franſche Schrijver in deze zijne Brokſtukken bedient. Tot een proef (te gelijk ook van eenige hoofddenkbeelden) diene de volgende aanhaling, uit twee, naar ons oordeel, zijner best geſchrevene afdeelingen (XXIII en XXV).

» Al wat in de wereld gebeurt, heeft zijn teeken, dat » het vooraſgaat. Als de zon zal opgaan, dan kleurt de » horizont zich met duizend verwen, en het Oosten ſchijnt » gantsch en al in vlam. Als de ſtorm nadert, dan hoort » men op den oever een dof geſuis, en de golven bewegen » zich als van zelve. Die ontelbare onderſcheidene denk- » beelden die zich kruisſen en mengen aan den horizont » der verſtandelijke wereld zijn het teeken van den opgang » van de *Zon der wetenſchappen*. Dat verward gemurmel, » die inwendige beweging der zich beroerende volken zijn » het voorteeken van den ſtorm, die over de ſidderende » natiën gaat uitbreken. Houdt u bereid; want de tijden » naderen. Te dien dage zullen er groote verſchrikkingen » zijn, zoo als zij niet vernomen zijn zedert de dagen des » zondvloeds. De koningen zullen brullen op hunne troo- » nen, en hunne door de winden weggerukte kroonen met » beide handen trachten vast te houden, maar met dezelve » te zamen worden weggevaagd. De rijken en machtigen » zullen naakt uit hunne paleizen vlieden om onder de » puinhoopen begraven te worden. Men zal hen zien, dwa- » lende op de wegen, vragende den voorbijganger om eeni- » ge windſelen tot bedekking hunner naaktheid, om een » ſtuksken brood, om hunnen honger te ſtillen, en ik weet » niet, of zij het verkrijgen zullen. En als *de Zon der we-* » *tenſchappen* zal opgaan, dan zullen de geleerden in » hunne geleerdheid verward worden, en deze zal hun toe- » ſchijnen als een kleine zwarte punt. En in plaats van » dit halve licht, dat wij *dag* noemen, zal een levendig en » zuiver licht van boven afſtralen, als een weerſchijn van » het aangezicht van God. Dan zullen de menſchen elkan- » der bij dat licht aanſchouwen, en zeggen: wij kenden el- » kander niet, wij wisten niet, wat de mensch is: thands we- » ten wij het. En dan zal een iegelijk zich in zijnen broe- » der beminnen, en zich gelukkig achten hem te dienen; » en daar zullen geene kleinen en geene grooten zijn van » wege de liefde, die alles gelijk maakt, en alle geſlachten » zullen één geſlacht zijn, en alle de natiën ééne natie. » Dit is de zin dier geheimnisvolle woorden, die de blinde » Joden aan het kruis van Christus hechtten. — Hetgeen » uwe oogen zien, hetgeen uwe handen tasten, het zijn » ſlechts ſchaduwen! en de klank die uwe ooren treft is » ſlechts de doffe echo van eene verborgene ſtem in het » binnenſte, die daar bidt, en aanbidt, en zucht uit de » diepten der ſchepping. Al het ſchepſel zucht, alle ſchep- » ſel is in barensnood (*), om geboren te worden tot het » ware leven, van de duisternis tot het licht, van de we- » reld der verſchijnſelen, tot die der wezenlijkheden. Deze » Zon, zoo ſchitterend, zoo ſchoon, is ſlechts het kleed, » het afbeeldſel van de waarachtige Zon, die zielen ver- » licht en verwarmt. Deze aarde, zoo rijk, zoo groenende, » is toch nog ſlechts de doodzweetdoek der natuur, want » de natuur met den mensch vervallen, ligt met hem in » het graf; met hem zal zij weder opſtaan."

Men erkent ten duidelijkſte hier en elders in dat geſchrift den invloed van den romantiſchen geest der letterkunde van onze dagen, die van de woeling der eeuw, ja! maar ook tevens den invloed van Bijbellezing, hoe ook nog overneveld. Dit laatſte element vooral mag door den

(*) Het spreekt van zelve dat de WelEerw. Briefschrijver dien wij hier aanhalen, evenmin als wij zelve, *een duizendjarig* rijk naar de verbasterde begrippen van lateren tijd bedoelt, maar daarentegen dat heilig en gezegend algemeen vrederijk op aarde, onder de onmiddelijke heerschappij van Koning Jezus, door Profeten, Apostelen, mitsgaders de vroegste Christenheid geloofd en voorzegd.

(*) Verg. Rom. VIII.

welmeenenden Protestantschen Christen, den Christelijk Hervormden beoordeelaar niet onverschillig voorbijgezien worden. De hevige ultramontaansche Priester heeft zich dan nu van de onfeilbare beslisschingen zijner Kerk begonnen af te wenden tot het Boek der Boeken! en hij is de eenige niet in zijn kerkgenootschap die tot eene keuze tusschen die beiden, zonder het nog zelve te bemerken, gedreven wordt. Men moge het dan afkeuren en betreuren, dat zoo dikwijls heilige en volheerlijke Bijbeltaal en toon misbruikt worde door onzen vreemdsoortigen Schrijver tot belichaming van menig revolutionnair of buitensporig denkbeeld; daarover mag en moet men zich toch verheugen, dat (het blijkt ook van elders!) Gods woord in de Roomsche Kerk, bij name in Duitschland, Frankrijk, wellicht ook Spanje en zelfs Italië, onder al het toenemend bederf en verval, door velen gezocht en gelezen wordt. Over en met dat woord toch is de belofte (Jes. LV, v. 10 en 11). Dat woord *hebbe slechts zijnen loop*, en gantsch andere uitkomsten, dan de Liberaal, de Catholijk, of zelfs de bloot ontkennende Protestant zich voorstelt, zijn op handen. De Christen geve acht in alles op hetgene rondom hem plaats heeft, *op de teekenen des tijds*.

Wat voorts den inhoud zelven en de denkbeelden van het geschrift betreft, zekerlijk! zijn de Nederlandsche Stemmen wel verre, deszelfs onmiddelijke beduidenis en strekking goed te keuren, voor te spreken, of zelfs te vergoêlijken; doch uit hooger standpunt beschouwd, is veel daarin voor eene oplossing vatbaar, voor Lamennais hevige voor- en tegenstanders, voor hem zelven wellicht, nog geheel verborgen. Als hij b. v. de hulde weleer door hem toegekend aan Vorsten, die hij als de geroepene handhavers van het Christendom (altijd bij hem in den vorm der Pauselijke Kerk) beschouwde, thans op het volk, de menigte, overbrengt, als hij op *zijne* wijze, dat is toch nog steeds uit een geheel anderen toon, en op geheel andere beginsels dan de eeuw-philosophie, *vrijheid, broederschap, gelijkheid* uitgalmt; dan wenschen wij bij onze billijke verwerping zoo van het Catholijke vooroordeel, als van den liberalen zuurdeesem, vooral toch ook af- en uit te zonderen die bij hem doorstralende zucht naar een inniger beginsel, die verborgen hoop op een hoogere ontwikkeling, waartoe zoowel de gebeurtenissen van den dag, als het onwrikbare getuigenis van Gods woord zijne verwachting richten. Hij gevoelt het, alleen door eene vernieuwing van Godswege en in Christus kunnen de volken der wereld hersteld, gered worden. Doch bestemder begrippen daaromtrent ontbreken hem nog.

Scherp en hevig vaart onze thands liberaal geworden Abt tegen de rijken en gegoeden uit; en men mag niet ontkennen dat hij, dit doende op zoodanige wijze en toon en op zoodanig een tijdgewricht, aanleiding genoeg heeft gegeven, om hem te beschuldigen van onvoorzichtige opruijing tot dien oorlog der armen tegen de rijken, die op meer dan eene plaats de maatschappijen op dit oogenblik bedreigt. Wij hebben vroeger over dit punt ons gevoelen gezegd (*). Doch prediken wij den armen de naauwstgezette gehoorzaamheid aan de machten, en aan de bestaande orde van dingen onder het opperbestuur van den God des hemels, wij achten het niet minder tot de plicht eens Christens te behooren, ook aan de rijken het woord der Goddelijke waarschuwing en bedreiging tegen de aan hunnen stand meer eigene zonden en gevaren te herinneren. De Apostel Jacobus zal toch wel geen oproer of opruijing bedoeld hebben, als hij schreef (IV. v. 1—6.): *Welaan nu, gij rijke! weent en huilt over uwe elendigheden, die over u komen. — Ziet de loon der werklieden die uwe landen gemaaid hebben, welke van u verkort is, roept, en het geschrei dergene die geoogst hebben is gekomen tot in de ooren des Heeren Sabaoth. Gij hebt lekkerlijk geleefd op der aarden, en wellusten gevolgd: gij hebt uwe herten gevoed als in eenen dag der slachtinge. Gij hebt veroordeeld, gij hebt gedood den rechtvaardigen: en hij en wederstaat u niet.* En als nu iemand in onze dagen die leering toepast op de geldgierigheid, het kwade voorbeeld, de zondige lusten en vermaken, de ongodsdienstigheid en het antichristendom maar al te zeer onder de rijken ook dezer tegenwoordige eeuw vermenigvuldigd en heerschende, dan verdient die vermaning als zoodanig, voorzeker geene hatelijke wegwerping, maar veeleer ter harte neming en billijking.

Als voorts de Abt de Lamennais zijne voormalige hoop op de handhaving of herstelling eener Christelijke Kerk- en Staatsgemeenschap door Paus en Priesterstand, Koningen en Gebieders, laat varen, en deze zijne verandering van uitzichten op eene wijze uitdrukt, die van bittere teleurstelling niet min dan van oprechte verontwaardiging getuigt; dan verzaken wij uit den grond onzes harten alle gemeenschap met zijn ongeoorloofd schelden op de bestaande machten, de van God verordineerde Overheid; maar te gelijk letten wij als Hervormde Christenen op de wegen Gods, waardoor de ultramontaansche Catholijk door zijne *consequentie* zelve geleid wordt tot eene uitkomst, waarvan hij te voren terug gebeefd zoude hebben, verwijdering van Paus en Pausdom, ontdekking van Romes doodelijke wond. Doch ook zelfs zijn kreet tegen de Europeesche Vorsten (hoe berispelijk anders!) is toch altijd een verkeerde en vermengde maar nog erkenbare wedergalm van de waarschuwing van den Psalmist: *Nu dan, gij Koningen, handelt verstandiglijk, laat u tuchtigen, gij Richters der aarde. Dient den Heere met vreeze, en verheugt u met bevinge. Kust den Zone, opdat hij niet toorne.* Plichtmatig in allen gevalle verheft zich de stem des Christens tegen de staatkunde, die tegenwoordig de Europeesche Hoofdregeeringen beheerscht, dat stelsel van het *juiste midden*, dat is van geweldadige handhaving eener geweldadig daargestelde orde van zaken; dat stelsel, hetwelk de veiligheid en rust van Regeeringen en Volken zoekt te gronden op een bloote overeenkomst van gemeenschappelijk belang, op verkrachting, dit ten gevalle, van alle verkregene rechten, of heilige beginselen, op de begoochelingen van bloot stoffelijken voorspoed, ijdelheden en vermaken, op eene geweldige zamentrekking van alle de krachten van den Staat in één middelpunt, tot beteugeling van wanorde niet zoo zeer, als tot verplettering van

(*) Men zie ons Nummer 4.

al wat in den weg ſtaat. Ook wij aarzelen niet tegen zulk een ſtelſel even ernſtig als tegen de revolutie zelve te getuigen; en bidden den God der Vaderen, dat Nederland, door Zijne hand voortijds uit dwang en dwaling gelijkelijk gered, dat het huis van Oranje, geroepen van ouds tot beſcherming van Christus Kerk, tot handhaving van de vrijheden der volkeren, moge bewaard worden niet ſlechts tegen de omwenteling, maar ook tegen dat haar verloochenende, ſchoon uit haar geboren en door haar gevoedſterde *juiste midden!* Tegen eene ſtaatkunde beware Hij ons, die ook buiten en met Frankrijk door de groote Mogendheden met der daad gehuldigd, maar al te zeer reeds de kiemen vertoont van dat Antichristendom, in de Schriften voorzegd, waartegen alleen het geloof en de verwachting van Jezus Christus beſtand is, den alleen wettigen Uitdeeler aller wereldkroonen, *den Overſte der Koningen der aard!* Gelijkelijk werden wij het voorwerp van den haat der revolutie, en van de verwaarloozing en wrevel dier Regeeringen, die voor de revolutie bevreesd, en toch met haar bevriend, het in hunne macht meenen te hebben te blijven ſtil ſtaan waar zij willen. Een beter deel zij onze keuze! Met God tegen over het geweld van den oproergeest, met Christus tegenover den leugen van het liberale dwangmidden, zij het eenmaal Oranjes en Neêrlands roeping ſtand te houden tegen den algemeenen afval. Reeds werd die roeping aangewezen in beider geſchiedenis zedert de eeuw der Hervorming, en even kennelijk misſchien in de gebeurtenisſen der vier laatſte jaren. God is machtig meer nog te geven, veel meer nog te doen.

Doch keeren wij tot Lamennais en zijne *Woorden eens geloovigen* terug. Hetgeen in dit geſchrift onder alle dwaling, en buitenſporigheid van denkbeeld of uitdrukking ſchijnt door te willen breken, is die zelfde verwachting, welke bijna overal waar de Gemeenten des Heeren beſtaan, harten en gedachten begint bezig te houden en in beweging te zetten. De Kerk van Christus verwacht eene uitbreiding van zijn Koninkrijk over de ganſche aarde, eene vernieuwing van geheel het gelaat dezer wereld, en, om beide daar te ſtellen, de wederkomst van haren Heer en Koning zelven in Zijne heerlijkheid, tot verſtoring van het rijk der duisternis en van de *verborgenheid* der ongerechtigheid, *van den mensch der zonde*, den Antichrist, die voorzegd is in het woord (2 Theſſ. II. enz.). Die ſtemme *de Bruidegom komt, gaat uit hem te gemoete!* wordt in de meeste landen onder de Christenen meer en meer vernomen uit het onderwijs des Geestes door het Woord, en door de verſchijnſelen der tijden, in welke wij leven. Ook in en van uit de nog aan Rome verbonden, naar Rome genoemde kerken wordt dit getuigenis gehoord; daar is er geen misſchien, uit den aart meer onmiddelijk doodend voor de begrippen en het kwijnend gezag des Pausdoms, dan datzelve getuigenis. Zooveel te treffender is het, in een zoo ijverigen aanhanger dier geestelijke wereldmacht, deze hoogere verwachting als op den bodem en in het binnenſte van zijn geſchrift, hoe ook nog omwikkeld, weder te vinden. Kenlijk zweeft die groote gedachte hem telkens voor de oogen; eene *wederoprichting der gevallene wereldordening door Christus, een tijkvak van vrede en geluk op aarde onder zijne heerſchappij, op handen!* Dit zelfde is de kern der profecyen beide des Ouden en des Nieuwen Testaments. *Nog drie dagen* (roept hij uit in zijn XXIIſte hoofddeel), *en het heiligſchennend zegel zal verbroken worden, en de ſteen zal verbroken worden, en degenen die slapen zullen ontwaken, en het Koninkrijk van Christus, hetwelk is gerechtigheid en liefde, en vrede en blijdſchap in den Heiligen Geest, zal beginnen. Zoo zij het!* Nu, het is ontwijfelbaar, dat waar zulk eene verwachting is, en zich voortontwikkelt, noch de begrippen van het Pausdom, dat ſlechts van zijne altijddurende opvolging en heerſchappij wil weten, noch die van de hedendaagſche verlichting, welke van eene even eindelooze en onbeſtemde zelfsontwikkeling van menschdom en maatſchappij droomt, beſtaanbaar zijn.

Zoo is dan deze R. C. Schrijver onzer dagen aan de afſterving van beide deze thands in hem verbroederde dwaalgevoelens naderbij, dan hij zelve wellicht nog vermoeden kan. Doch wat er ook moge zijn van den man, om wien te beoordeelen het ten minste noodig zoude zijn zijn perſoon zelven nog eenigzins meer in bijzonderheden, dan uit zijne geſchriften kan gedaan worden, te leeren kennen; wat er ook van dat individueele zij, in allen gevalle mag, dunkt ons, geen Protestantſche Christen zijne belangſtelling weigeren aan de worsteling, die zich onder meer dan eenen vorm bij velen onder dat eeuwenoude, der verdwijning nabij gekomene Pausdom aankondigt. Daar bleef immers nog, ook na den uitgang der Hervorming een overblijfſel in dat Babel, hetwelk insgelijks de ſtem van den Overſten Herder zal hooren, wanneer Hij komt. Als Israël weder zal ingeënt worden in zijnen *eigenen olijfboom*, en zijne bekeering *het leven uit den dooden* zal zijn voor de wereld (Rom. XI.), dan zal het zijn op aarde als in den hemel *ééne kudde*, en *één Herder.* Dan zal de heerſchappij van On- en Bijgeloof, van revolutie en eigenmachtig wereldbedwang, in één woord, het rijk van den Antichrist plaats maken voor het koninkrijk van Jezus Christus, en *dat volk der heiligen der hooge plaatſen, welks Rijk een eeuwig Rijk zijn zal, en alle heerſchappijen zullen hem eeren en gehoorzamen* (Dan. VII. Openb XX.)!

GEDACHTEN EN SPREUKEN.

Vlied den goddelooze, want zijn adem doodt. Haat hem niet, want wie weet of God niet alreede zijn hart veranderd heeft.

LAMENNAIS.

De wereld is alles wat wij liefhebben niet in God.

* * *

Men kan het merkwaardige der Nederlandsche Historie in deze twee woorden bevatten: LUCTOR ET EMERGO.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

HET WOORD GODS, DE WAARHEID.

Het woord van den *God die niet liegen kan* (Tit. I. v. 2.) is waarheid. Tusſchen die waarheid, en leugen, dwaling, of vooroordeel is geene gemeenſchap, geen verdrag. Geene ſchriftuitlegging derhalve is echt, welke de toevlucht neemt tot het beginſel van *accommodatie*, dat is, de onderſtelling eener ſchikking naar Joodſche of andere vooroordeelen, in de leere des Heeren en Zijner Apostelen. Daarentegen alleen die Bijbelverklaring is gegrond, welke de uitſpraak van het woord in zijnen tevens diepen en eenvoudigen zin boven alle tegenſpreking ſtelt, en de leeringen der Schrift niet afleidt van de gedachten van menſchen, maar omgekeerd dezen, waar het noodig is, leert verſtaan, ordenen, verklaren, te recht brengen, uit dat woord der waarheid van Boven. Op deze wijze alleen ſtaat het geloof des Christens op de verklaringen des Bijbels vast. Zij zijn even onfeilbaar omtrent het voorledene, het tegenwoordige, en het toekomstige. Zij zijn, als God zelve, waarachtig.

Zoo is dan (dit zij ons een *eerste* voorbeeld ter toelichting!) de hedendaagsch zoo zeer in zwang gekomene bewimpeling van alle die plaatſen des Nieuwen Testaments, welke in Jezus Christus en zijn Koninkrijk *de vervulling der Profecyen* verkondigen, eene overtreding tegen het woord der waarheid, als zoodanig. De ſtelligſte en krachtigſte getuigenisſen der Schrift omtrent die hooggewichtige in de Kerk van Christus ten allen tijde zoo dierbare waarheid worden aangetast, en, ware het mogelijk, weggeredeneerd met deze machtſpreuk: *Jezus en zijne Apostelen voegden zich naar de denk- en redeneerwijze der Joden.* Alsof het mogelijk ware, alsof het niet onteerend ware te onderſtellen, dat de Heere, of die door zijnen Geest ſpraken en leerden, van God zouden getuigd hebben, dat Hij dingen in de Schrift geopenbaard en gebijzonderd heeft, die daarin, alles wel beſchouwd zijnde, niet dan door eene eigenwillige Rabbijnſche uitlegwijze te vinden waren! Weinig (zekerlijk!) mochten, konden, of behoefden die dingen, van welke Paulus getuigde, dat *zij in geenen hoek geſchied zijn*, geſtaafd worden door bijgebrachte plaatſen uit Wet en Profeten, indien het niet *letterlijk* en *wezenlijk* zoo was, als op ieder bladzijde des Nieuwen Testaments ſtaat uitgedrukt: *Dat alles is geſchied, op dat vervuld zoude worden hetgene van den Heere geſproken is door de Propheten* (Matth. I. v. 22. en II.) *De Zoon des menschen gaat henen, gelijk van Hem geſchreven is* (Matth. XXVI. v. 24. bij Luc. XXII. v. 22. *gelijk beſloten is*); en (Luc. XXIV. v. 25—27.) *Jezus zeide tot haar: O onverſtandigen en tragen van herte, om te gelooven al hetgeene dat de Profeten geſproken hebben? En moest de Christus niet deze dingen lijden, en* (alzoo) *in zijne heerlijkheid ingaan?* en (v. 44) *Dit zijn de woorden, die ik tot U sprak, als ik nog met U was, namelijk dat het alles moest vervuld worden, wat van mij geſchreven is in de Wet van Moses en de Profeten en de Pſalmen.* Van Christus heeft *David door den Heiligen Geest* voorzegd (Marc. XII. v. 36. Hand II. v. 25—35): *het Evangelium Gods van zijnen Zoon is te voren beloofd door zijne Profeten in de Heilige Schriften* (Rom. I. v. 2—3); in één woord, *het getuigenisſe Jesu is de geest der profecy.* (Openb. XIX. v. 10).

Nietig in den grond, hoezeer ook door velen opgevijzeld of ontzien, zijn de zwarigheden, die ons hedendaagsch heel-, of half-, of kwart-Rationalismus, op onderſcheiden trappen van bewustheid, conſequentie, of goede trouw tegen deze in de Schrift zoo klaar geleerde profecy-vervulling, vooral waar het op de bijzonderheden aankomt, tracht op te werpen. Om aan den Geest der voorzegging, den Heiligen Geest, toch vooral niet te veel toe te ſchrijven, zift onze hedendaagſche Godgeleerdheid aller-

eerst de uitdrukking, *opdat vervuld werde*. Deze voor ieder onbevooroordeelde, die dezelve of in eene goede overzetting of in het oorſpronklijk leest, zoo ondubbelzinnige zegswijzen tracht men te ontzenuwen, door haar de beteekenis te ontnemen van de aanduiding eener noodzakelijke betrekking tusſchen *te voren geſchrevene*, en *gebeurde* dingen. Dit *opdat* (ἵνα) moet volgens de nieuwe Uitlegwijze *naar de uitkomst* verſtaan worden (ἐκβατικῶς) en zoude diensvolgens in onze taal, naar deze zoogenaamde verbetering, overgezet moeten worden door een onbeſtemd *Zoo dat*, om dan (hoe zeer ook dit niet zonder gedwongenheid) daarmede het denkbeeld van ſtellige voorzegging, beſtemming, voorbepaling, op den achtergrond te ſchuiven, of geheel te doen verdwijnen. Intusſchen wordt reeds in Duitschland zelve de onbeſtaanbaarheid dezer uitvinding met eene echt *spraakkundige* verklaring onbewimpeld door bevoegde Geleerden erkend. WINER, die heden ten dage aldaar voor den besten en bijkans eenigen Schrijver eener goede *Grammatica* voor het Nieuwe Testament wordt gehouden, verklaart zich (hoe zeer anders alles behalve een voorſtander van het *oude* of *rechtzinnige* leerſtelſel!) niet dubbelzinnig tegen dat voorgewende gebruik van het woordeken in den aangeduiden flaauweren zin (*). Hij zelve, om zich van de kracht die deze zijne erkentenis aan het zuivere gevoelen omtrent de profecy-vervulling bijzet, te ontſlaan, neemt de toevlucht tot dat andere, evenmin met de klaarheid en waarheid des woords beſtaanbaar denkbeeld; dat namelijk de Apostelen, *naar Joodſche begrippen van Gods wereldregeering*, elke gewichtige gebeurtenis als van God verordend en bedoeld *beſchouwen!* Zoo ware het dan wederom, volgens deze uitvlucht, geene waarheid, maar ſchikking naar menschlijke dwaalbegrippen, als de heilige Schrijvers, en de Mond zelve der Waarheid, de Heere Jezus Christus, dit begrip, dat hier aan *Hebreeuwsche Theologie* wordt toegeſchreven, op dezelfde eenvoudige en beſlisſchende wijze als alle andere geloofsleeringen op den voorgrond ſtellen en verkonden.

Meer behoefte aan eene verklaring door *accommodatie* mogen die aanhalingen des Ouden Testaments in het Nieuwe ſchijnen te hebben, die ter plaatſe, waar zij oorſpronklijk voorhanden zijn, in verband met geheel de voorgaande en volgende rede, zulk een zin niet aanſtonds vertoonen. Doch ook hier neme men het vroeger door ons aangeprezen beginſel te baat, verklaring van de *bijzonderheden* des woords uit het geheel, oplosſing der zwarigheden door onvoorwaardelijke vasthouding van hetgeen *geſchreven ſtaat*. En men zal bevinden, dat de aanhaling en uitlegging in het Nieuwe Testament den letterlijken zin van het Oude geenszins te niet maakt, of geweld aandoet, maar dien alleenlijk in dat hooger licht, op dat hooger ſtandpunt plaatst, waarin en van waar uitſluitend de Schrift in waarheid, tot heerlijkheid Gods en onze zaligheid, verſtaanbaar is: DE BELOFTE VAN DEN CHRISTUS. Als b. v. Mattheus (II. v. 15.) de profecy van Hoſea, *Uit Egypte heb ik mijnen Zoon* (Israël) *geroepen*, te huis brengt op de terugkomst van het kind Jezus uit Egypte, zoo moge, oppervlakkig beſchouwd, eene zoodanige aanhaling ſchijnen vreemd te zijn; en de (niets oplosſende) oplosſing der *accommodatie* te behoeven. Gantsch anders leeren wij het verband tusſchen het woord van den Profeet, en het verhaal van den Evangelist, inzien, als wij mogen opmerken, hoe geheel de bedeeling Gods met het uitverkoren Israel, in alle de lotgevallen en leidingen en zelfs den naam van dit volk in zich bevatte de ſchaduw, de kern, het beginſel van datgene, dat in Jezus eerst in alle zijne wezenlijkheid en volheid zoude gezien worden, tot in de kleinſte bijzonderheden toe. Te recht zegt een hedendaagſche Duitſche Uitlegger van groote gaven en inzichten, hoezeer zelf niet altijd geheel vrij van de algemeen geworden misvatting omtrent de profecyen en andere geloofswaarheden: »In den zamenhang bij den Profeet ziet de plaats ken»nelijk op de terugbrenging van het volk uit Egyp»ten door Moſes, nademaal dikwijls dat volk, als één man »beſchouwd, Gods Zoon, Gods eerstgeboren heet in het »O. T. Doch de Evangelist vat ze op profetisch, voor »zooverre in den Perſoon van Christus het Israël naar den »vleeſche geestelijk vertegenwoordigd wordt. De lotgeval»len van het aardſche Israël zijn een voorbeeld van die des »Mesſias, in welken het ware Israël zich eerst in zijne we»zenlijkheid hervindt (*).” Calvijn, ſchoon eenigzins met een andere wijziging van gevoelen, ziet ditzelfde in de meening van den heiligen Schrijver: *de gemeente wordt hier in haar Hoofd Christus uit Egypten* (dien doorgaanden *typus* van dienstbaarheid onder zonde en Satan) *uitgeleid, gelijk eertijds in haar lichaam* (het Israël naar den vleeſche). Hiermede ſtemt overeen het zeggen van den Kerkvader Tertullianus, dat er *gelijk met de ſtem, zoo ook door zaken geprofeteerd is;* en het treffende woord van Augustinus: *Het Oude Testament is in zijn geheel ééne groote en wonderlijke profecy, welker vervulling is* CHRISTUS. Doch over *typiſche* profecy is alreede in dit blad een woord gezegd, en hopen wij later nog iets nader in verband met geheel *het profetiſche van Gods Woord* te doen opmerken.

Een *tweede* voorbeeld ter toelichting omtrent den aart dier zoo willekeurige accommodatieleer vinden wij in het gebruik van dezelve gemaakt tot ontzenuwing van de verklaringen der Schrift omtrent het beſtaan en de werking van den Duivel (ὁ διάβολος,) en diens engelen of ondergeſchikte booze Geesten (δαιμόνια). Niets is klaarblijkelijker dan dat Christus en zijne Apostelen de wezenlijkheid van deze hoogere, gevallene en alzoo God en den mensch vijandige wezens overal onderſtellen, bij elke gelegenheid krachtig leeren. Dat Jezus den Satan in de woestijn door

(*) *Ἵνα ſoll oft im N.T. ἐκβατικῶς, alſo vom Erfolge, ſtehen. Wenn nun dies überhaupt möglich wäre, so wird doch Niemand leugnen, daſs die Ausleger von dieſem Kanon den unbegränzteſten Gebrauch gemacht, und die Schuld groſser Uebertreibung auf ſich geladen haben*, u. s. w. WINER, Grammatik des Neutestamentlichen Sprachidioms (1830) S. 382, 383.

(*) OLSHAUSEN, Bibliſcher Commentar (Königsberg 1830), Erſter Band, S. 66, 67. Men vergelijke het gewichtig ſtukje: *Ein Wort über tiefern Schriftſinn*, van denzelfden Hoogleeraar (Königsberg 1824); eene verhandeling, vooral aanbevelenswaardig om de uiteenzetting van den aart, zoo wel als van de geſchiedenis der zoogenaamde allegoriſche Schriftverklaring, waaromtrent in het gebied der hedendaagſche Theologie zoo veel misvatting, miskenning en onkennis te betreuren is.

vasten en bidden bestreed, door het woord der waarheid op de vlucht dreef (Luc. IV.); dat Hij dat hoofd der booze Engelen als een bliksem uit den hemel zag nedervallen (Luc. X. v. 18.); dat Hij dien eenmaal onder de voeten van zijn volk vertreden zal (Rom. XVI. v. 20), binden, in den afgrond sluiten, en ten laatsten in de poele des eeuwigen vuurs werpen zal (Openb. XX.), verklaart het Woord zoo klaar, stellig, en eenvoudig, als het bestaan zelve van God, de zonde in de wereld, of eenige andere door niemand betwijfelde waarheid. *Verlos ons van den Boozen*, leert Christus zijne discipelen dagelijks bidden. *De Duivel gaat om als een briesschende leeuw, zoekende wien hij zoude mogen verslinden*, waarschuwt Apostel Petrus. *Onderwerpt u Gode, wederstaat den duivel, en hij zal van u vlieden*, zegt Apostel Jacobus. Dergelijke uitdrukkingen van Keizer Nero of eenigen anderen menschelijken geest of boosheid te verstaan, is wel de ongerijmdheid zelve. Maar is het minder ongerijmd, hier te denken aan eene schikking van den Heere in zijne leer en voordracht naar de vooroordeelen eener *van de Persische geestenleer* ontleende Theologie? — Is Christus een dienaar der dwaling? — Hoe veel eenvoudiger, en verstandiger, zoowel als Gode waardiger is niet de beschouwing der zaak juist omgekeerd! Die bij de Joden gevestigde, bij de Persen en andere Heidenen onder allerlei gedaantevormingen en verbasteringen overal weder te vinden overtuiging omtrent het bestaan van goede en kwade Engelen, was eenvoudig het gevolg van de wezenlijkheid, die aan dit begrip zelve ter grond legt, dat alleen in het onderwijs der mannen Gods zuiver, heilig, en naar waarheid gevonden wordt. Is het niet in alle gevallen verstandiger, zijn verstand gevangen te geven aan de duidelijke uitspraak van het woord des Heeren, dan zoodanige uitvluchten te zoeken tegen zijn gezag, om geen andere reden dan om dat het bestaan eener *geestenwereld* aan de bespiegelingen niet schijnt te beantwoorden van ons natuurlijk, van ons door de ijdele Eeuw-philosophie bevooroordeeld vernuft? *Daar zijn meer dingen in hemel en op aarde* (zeide reeds in vroeger eeuw de Engelsche Dichter) *dan waarvan uwe philosophie nog gedroomd heeft!* In onzen tijd wellicht bereidt zich alles tot ontdekkingen en openbaringen, die in weerwil van allen menschelijken hoogmoed, getuigen zullen hetgene die alleenheerscheresse (de onafhanklijk verklaarde Rede) zoo vaak hoonend en spottend afwees. Ook hier eenigermate is toepasselijk hetgeen Bilderdijk ergens zegt: »Ik voorzie dat er een tijd komen zal, waarin »meerdere en diepere inzichten ons van achteren waar»heden zullen doen inzien, die wij thands alleen door »het geloof bevatten, en welke men als strijdig met de »reden gewoon is aan te merken. Doch herinneren wij »ons altijd aan 's Heilands woorden, Joh. XX. v. 29."

Ja, het woord Gods heeft de waarheid, leert de waarheid, is de waarheid; en deze alleen maakt waarlijk van vooroordeelen, en inbeeldingen, zoowel als van de zonde vrij, tot zaligheid en heerlijkheid door het geloof in Hem, die van zich zelven getuigen kon: *Ik ben de Weg, de Waarheid, en het Leven.*

OVER HET CATHOLICISMUS IN VERBAND MET HET PROTESTANTSCHE CHRISTENDOM.

Toen het Christendom in den aanvang der IV^de Eeuw in het Romeinsche Rijk de godsdienst van Vorst en Staat, en in het vervolg ook onder de Germaansche volken nationaal geworden was, traden even daardoor de natiën, welke hetzelve als zoodanig hadden aangenomen, onder soortgelijke bedeeling, als waaronder voorheen Israël, als Volk, van God geroepen en afgezonderd was geworden. Het was de weldadige invloed des Evangeliums die ze alle verbond, vereenigde, verbroederde, en als tot éénen Staat zamensmolt. Deze band werd onderhouden en versterkt door de uiterlijke éénheid der Kerke, en aangehaald door de gevaren, welke dit verbond van Volken van buiten dreigden (en waartegen hij wellicht de toen éénig-mogelijke waarborgen gaf), en verwezenlijkte daardoor het denkbeeld van één Christenrijk, het middenpunt van Europa, en door de overheerschende macht en innerlijke gehalte van dat werelddeel, van de bekende wereld. Wij wenschten in eenige trekken de gevolgen te schetsen, welke daaruit ter beoordeeling van de groote aangelegenheden der Midden-Eeuwen, en ter beschouwing van onzen stand en plicht als Protestanten, voortvloeijen.

Vooreerst moeten daaruit de oorlogen der Catholieke Christenheid tegen de ongeloovigen in die Eeuwen worden verklaard. Gelijk het Christendom zich uit zijnen aard altoos, niet alleen tegen het ongeloof verzet, maar ook op het ongeloof overwinningen maakt, zoo waren de veroveringen in dezen tijd, waarin hetzelve zich uiterlijk en zichtbaar voordeed, ook veroveringen op Heidensche *volken*. Israël was als Israël niet bestemd geweest ter uitbreiding van de leer der waarheid, maar ter bewaring en bescherming van dezelve; en daarom waren zijne oorlogen na de inneming van het land Kanaän meer tot bewaring dan uitbreiding van dat grondgebied geweest, uitgezonderd onder den Koning, welke juist tot voorbeeld van het Rijk van Christus was verordend, David. Maar de Christenheid voelde zich geroepen tot de heerschappij der aarde; en, offschoon men dus geen niet uitgelokt geweld eenig volk mocht aandoen, zoo was echter de uitbreiding dezes Christenrijks met de wapenen, eene zaak des geloofs; waarom een Godfried van Bouillon evenzeer ter eere Gods den strijd kan gehad hebben tegen den Sarrazeen, als naderhand Luther tegen het verbasterde Pausdom.

Ten tweede mag men ook (in den geest dier tijden) de pogingen tot verscheuring van den band der eenigheid onder de volken van het Christelijke Europa, als tegen de inrichting en bestemming van de Staten als Christen-Staten gericht beschouwen; eene reden, waarom men, zoolang het Christendom zich enkel in de vormen van het Catholicismus vertoonde, in de bestrijding van Rome, wanneer die bestrijding niet uitsluitend misbruiken betrof, geen heilig beginsel, maar integendeel, een beginsel van ontbinding kan bespeuren. De beoordeeling dezer gebeurtenissen door protestantsche historieschrijvers, welke reeds in de verzetting zelve tegen Rome iets achtingwaardigs en voortreffelijks zien, is dus geheel bezijden de waarheid. En het

is op dezen grond, dat men het goede recht en de ſtrekking van ondernemingen als die van onzen Graaf Willem II, ter ſchraging van den band van Duitschland aan den Roomſchen ſtoel, toen als het zichtbare middenpunt der Christenheid beſchouwd, moet verdedigen (*).

Doch men moet, *ten derde*, tevens in de verbaſtering der Roomſche kerk over Europa, die des Jodendoms ten tijde van onzen Heer opmerken. Toen zij de getuigen voor de gerechtigheid des geloofs in J. C. verdrukte, vervolgde, ter dood bracht, werd zij van den Heere verworpen, even als de Joodsche Natie om haren Meſſiasmoord. Want even als deze had zij van voorlang *het gebod Gods* (de H. S.) *krachteloos gemaakt door hare overleveringen* (†). *Blinde leidslieden der blinden* waren ook hare Priesters en voorgangers geworden. Ook zij reinigde *het buitenſte des ſchotels*, maar verontreinigde zich inwendig. Ook zij was als *de witgepleisterde graven*, *van binnen vol doodsbeenderen.* Neen! onze Hervormers bedrogen zich dus niet, wanneer zij de ſtem volgden: *Gaat uit van haar, mijn volk! op dat gij aan hare zonden geen deel hebt*, *en van hare plagen niet ontvangt.* Dronken was zij van het bloed der heiligen en van het bloed van Jezus getuigen; en gedurig vermeerderde zij hare ſchuld, die reeds tot den hemel reikte. Wel mochten dan onze Vaderen, in haar, ook die hoere van Babel zien, welke onder alle deze merkteekenen was voorverkondigd in Gods heilig woord, en zich vertoonde, gelijk zij afgeteekend was XV Eeuwen te voren.

Doch, *ten vierde*, werd de uiterlijke éénheid van het toenmalig Christelijk Europa niet verbroken, dan om voor eene hoogere éénheid plaats te maken. *Ik geloof eene heilige, catholieke, apostoliſche kerk*, kreeg toen de beteekenis: *ik geloof eene heilige, algemeene, Christelijke kerk*, zijnde, gelijk onze Hervormers ten klaarſte doen verſtaan, de Gemeente die de Zone Gods zich tot het eeuwige leven heeft uitverkoren, en door zijnen Geest en woord in éénigheid des waren geloofs van het begin der wereld aan, vergadert, beſchermt en onderhoudt (§). En de eenheid dezer geestelijke kerk, met de kerk van Christus, vroeger binnen de perken van het Catholicismus beſloten, is voor het geestelijk oog even kennelijk, als die van de Gemeente van 3000 zielen, door de prediking van 's Heeren Apostel op den eerſten Christen-Pinkſterdag toegebracht, met de nationale Joodſche, ofſchoon zij van deze uitging en zichtbaar van het Jodendom onderſcheiden werd.

Maar dit beſtemt dan ook *ten vijfde* (en hierop moeten wij vooral opmerkzaam maken) onze betrekking tot de Roomſche kerk vóór en na de Hervorming. Zij is ongeveer dezelfde als die van den Christen tot de Joodſche natie vóór en na de komst des Heeren in het vleesch. Zien wij nimmer verachtend op het Catholicismus der Midden-Eeuwen neder, bedenkende dat het zwanger ging van de geloovigen die de Hervorming bewerkt hebben. Beſchouwen wij met medelijden de hedendaagſche Catholieken, als op wier aangezicht noch het bedekſel van de verbastering hunner kerke ligt; gaan wij hen nooit tegen om hunne zucht naar uiterlijke éénheid en vereeniging, want ook wij kennen dezelfde beginſelen, maar geestelijk. Doch, wanneer zij ons op nieuw met het juk van hunnen Paus willen belasten, ijveren wij dan met nimmer verflaauwenden moed voor de vrijheid der hervorming, als Paulus tegen de judaïzerende Christenen voor die des Evangeliums tegen het juk van Mozes. IJveren wij vooral in de gebeden, dat het dekſel van hunne aangezichten moge weggenomen worden, gelijk de Apostel der heidenen voor Israël; en ook uit de Roomſche kerk zullen op des Heeren tijd de uitverkorenen vergaderd worden, met ons, tot ééne kudde onder éénen Herder.

Eindelijk, verſcheuren wij den band der éénheid niet, die elke kerkgemeenſchap, even zoozeer als het Catholicismus der Midden-Eeuwen, en de kerk der uitverkorenen van alle tijden in het algemeen, eigen is. Deze éénheid is eene éénheid des geloofs. Eene kerk welke die eenheid mist, is geene kerk meer. Het vrije onderzoek zelf, even min als het recht daartoe, ſtelt geene christelijke kerkgemeenſchap daar. Zonder deze eenheid, die zelfs des noods door ſtrijd en worſteling niet te duur gekocht wordt, is geene kerk tegen de uiterlijke éénheid der Roomſche beſtand; en vandaar dat het Remonſtrantismus in onze ſtreken van ouds, en het afgevallen protestantismus in Duitschland, zoo vele verliezen leed aan leden die tot de Roomſche kerk overgingen. — Deze denkbeelden, welke vooral leiden tot aanwijzing der volſtrekte onbeſtaanbaarheid van het protestantſche Christendom, met de meer of min verbloemde eiſchen van het kerkelijke Liberalismus zullen ons aanleiding geven bij eene andere gelegenheid, om de verhouding der hervormde kerken tegen de vrijzinnige partij onzes tijds meer bijzonder aan te wijzen; want het is de plicht des Christens vooral in onze dagen, om ten minſte even vreemd te zijn van de pogingen des ongeloofs, als van de aanſpraken die het bijgeloof op de van hare pauſelijke eenheid afgewekene kerkgemeenſchappen maakt.

EEN TEEKEN DES TIJDS.

De eerlijke Stilling ſtond, in zijnen tijd, als een wachter getrouw op zijnen post, in het midden van de revolutionnaire koorts, de Christenen waarſchuwende en vermanende om nabij God te blijven, en zich niet te laten aftrekken door de zich meer en meer ontwikkelende gruwelleer, die tegen het laatst der vorige Eeuw, door geheel Europa verkondigd werd. Opmerkelijk is het, dat men in zijne werken ſteeds de aanduidingen vindt, dat hij alles wat in die ontzettende dagen gebeurde, nog maar beſchouwde als het voorſpel van een grooter gevaar, dat van den kant van datzelfde Frankrijk dreigde. Wanneer wij het oog werpen op hetgeen ſedert Julij 1830 gebeurde, en hetgeen nog dagelijks voorvalt, moeten wij erkennen dat zijne vermoedens maar al te gegrond zijn geweest, en dat ſtelſelmatig het werk der revolutie en de toebereiding voor verdere ſchokken voortgaat, ofſchoon ook in het midden eener ſchijnbare rust. Wel mogen wij ons dus verheugen, dat

(*) Men verg. BILDERDIJKS *Hist. des Vad.* Dl. II. bl. 332—334.
(†) Matth. XV. 6. (*παραδόσεις* letterlijk *overleveringen.*)
(§) Heidelb. Catech. Antw. 54.

de ſtem, die zich in den *graauwen man* van Stilling verhief, en die het doel had, om ook vooral de Christenen uit de min gegoede ſtanden der Maatſchappij, op den naderenden nood opmerkzaam te maken, voortgezet wordt door eenen man als Dr. de Valenti, die door vele Christelijke werken aanſpraak op onze achting en liefde heeft. In een der laatſte nummers van dit volksgeſchrift behandelt hij den geest des tijds, en ſtaaft zijn gevoelen omtrent de gevaren die Europa dreigen, door in eenige bijzonderheden te ontwikkelen, hetgeen in het vorige jaar in Bazel heeft plaats gehad. Deze gewigtige gebeurtenis; de zegepraal van boosheid en geweld; de oprigting van een geheel revolutionnair volksgebied; de verkrachting van alle regt; de uitdrijving van al de predikanten, die naar het Evangelie, de gehoorzaamheid aan de beſtaande magten verkondigden; dit zijn allen gebeurteniſſen, die hier onder ons weinig indruk gemaakt hebben; want helaas! wij zijn immers zoo min als andere volken bewaard gebleven voor den waan, waardoor thans meer en meer algemeen wordt, dat men de zaken niet meer naar het regt, maar ſlechts naar hunnen uitſlag en invloed beoordeelt. Wij beklagen ons met regt dat de welgezinden in Europa zoo weinig deelneming in het lot van Nederland, en het onregt ons aangedaan, getoond hebben. Maar waar is nu onze deelneming in de verkrachting van het regt, die in Bazel plaats had? Wij weten niet hoe wij bedrogen worden door de dagbladen die wij dagelijks lezen, en wier gevoelens en redeneringen wij, zonder zelve het te weten, langzamerhand overnemen. De Revolutie doet geen ſtap voorwaarts, of zij heeft eenen goeden ſchijn, eene zekere billijkheid voor zich; het is altijd om eenige hervorming of verbetering te bewerken, dat zij voorwaarts ſchijnt te gaan, en hierdoor verblindt zij de oogen der menigte zoodanig, dat deze de wezenlijke bedoeling niet meer onderſcheiden kan. Zoo is het met Lodewijk den XVI gegaan, van de bijeenroeping der Staten-Generaal van 1789, tot aan de Guillotine van 1793. Onder het geſchreeuw van *Leve de Koning!* is de eene zuil van zijnen troon na de andere weggerukt; en zoo hebben wij nu onder het geroep van: *geen interventie!* eene onwettige interventie in *België* en *Portugal* en *Italië* gezien; en onder het geroep van Vrede! eene volksopruijing, die overal den oorlog voorbereidt, en die nog alleen maar door de bijzondere bewaring Gods, van onze grenzen verwijderd is gebleven. Zoo ooit derhalve moet thans naar het woord *waakt!* gehoord worden; en terwijl wij ditzelfde woord ter neder ſchrijven, moeten wij ons ſchamen over de zorgeloosheid, waarin wij zoo vaak leven; terwijl toch ook wij door de gevaren, die onzen tijd eigen zijn, bedreigd worden. Maar wij zien eigenlijk het gevaar alleen in dat uitſchot van het Republicanismus, dat personen en bezittingen bedreigt, en nu dit gepeupel, door het kanon der ſoldaten van Lodewijk Philips, tot zwijgen gebragt is, houden wij in den grond van ons hart, het gevaar al voor zeer verwijderd. En ondertusſchen deze zekerheid rust toch alleen daarop, dat men de perſonen niet kent, die deze voorhoede der omwenteling in beweging brengen.

De *graauwe man* toch doet met regt opmerken, dat behalve deze tot roof en moord ſteeds genegene benden, die in al de gruwelſtukken, sedert Julij 1830, op den voorgrond geſtaan hebben, dat zelfs buiten hunne onmiddellijke opperhoofden, die in het midden dezer onlusten, zich eenen rang en geld zoeken te verſchaffen, de kern van de ware omwentelingshelden uit de zoodanigen beſtaat, die zich zelven boven dit alles verheven achten; maar die door de ingevingen eener helſche zelfvergoding, het monſter der zoogenoemde Volks-ſouvereiniteit aan het licht gebracht hebben, en voor hunne idealen, die diepe wortelen in hen geſchoten hebben, met eene geestdrift vervuld zijn, waarvoor zij eer, goed, ja zelfs het leven kunnen opofferen. De regtsgedingen die zich, in de laatſte jaren te Parijs, wegens politieke misdaden, zoo vermenigvuldigd hebben, en de moed en diepe overtuiging waarmede de beſchuldigden ſteeds voor hunne gevoelens zijn uitgekomen, kunnen hiervan ten bewijze verſtrekken. Deze menſchen, die de werktuigen van een gemeen Egoïsmus wel gebruiken, maar verachten, zijn ſteeds bereid om martelaars voor hunne partij te worden, en dat ſchavot te betreden, waarop Karel Sand en anderen hen reeds zijn voorgegaan, tot dat de dag van hunnen triumf genaakt.

» Indien," zegt de Duitſche ſchrijver, » het alleen aan » de zoodanigen ſtond, dan zoude het overal zoo hooghar» tig en onbeſproken toegaan, als in Antwerpen, waar de » grootmoedige en de wereld-vrijmakende Franſchen, aan » den gevangenen Hollandſchen Generaal, alle eer bewe» zen!" — Tasten wij nu hierbij in onzen eigenen boezem, zoo zullen wij moeten bekennen, dat bij velen deze eerbewijzingen niet onaangenaam waren; en dat het moeijelijker viel, daarin dien geest der Revolutie te erkennen, die niet alleen verwoesten maar ook vleijen kan, die niet altoos vervolgt, maar ook weet te verdragen. Immers vinden wij in de laatst uitgekomene geſchiedenis van Nederland gedurende den Belgischen opſtand, dit bezoek der Franſche Prinſen als eene voor onze natie vereerende gebeurtenis, door de graveerſtift bewaard.

Wee ons derhalve, wanneer wij ons zeker wanen, zoo lang wij maar de kreet des oproers niet in onze ſtraten hooren! Het bedrog, waardoor naar de ſchrift, zelfs de uitverkorenen, indien het mogelijk ware, verleid zouden worden, is fijner geſponnen, dan de ruwe omwentelingsleer van Marat en Robespierre, waarvoor ieder, die nog menſchelijk gevoel bezit, terugdeinst. Deze verleiding kan vergezeld gaan met eenen ſtaat van vrede, die alle onze verwachtingen vervult, met eene vrijheid van Godsdienst, die alle vroegere banden ſlaakt, terwijl zij ondertusſchen alleen het gevolg eener volſtrekte onverſchilligheid is. Immers zou men naar den inhoud der ſchrift en de ondervinding der leidingen Gods en der listige verleidingen des Duivels, niet kunnen verwachten, dat wanneer de kerk haren laatſten ſtrijd tegen den mensch der zonde te ſtrijden zal hebben, deze juist daardoor de zielen der menſchen zal verblinden, dat hij zal voorgeven, een rijk van vrede en algemeene verbroedering buiten en zonder Christus hier op aarde te ſtichten? Dit immers was en is de verwachting van al de wijsgeeren hier op aarde, want ieder droomt toch ten gevolge van zooveel ſtrijd en woeling

eene betere toekomst voor de menfchelijke maatfchappij, en deze is alleen te verwachten, of van de hand Gods, die het oproer zijner fchepping temt, of van den fteeds meer volmaakt wordenden mensch.

Dr. Valenti zoekt aan deze verwachting nog meer waarfchijnlijkheid bij te zetten, door te doen opmerken, dat de voorfpelling in Daniël Kap. VIII. v. 25, wegens den Koning die op het laatst des Koningrijks verfchijnen zal, aldus luidt: »En door zijne kloekheid zoo zal hij de be» driegerij doen gedijen in zijne hand, en hij zal zich in » zijn hart verheffen, en in *stille rust* zal hij er velen ver» derven."

Door dit woord *ftille rust* meent hij dat *welvaart* verftaan moet worden, en inderdaad beide woorden hebben in zoo verre eene gelijke beteekenis dat zij aantoonen, dat de hoogfte verleidingen gefchieden kunnen in eenen tijd, die uiterlijk door (eene valfche) rust en (eenen valfchen) vrede gekenmerkt kan worden.

Dit weinige zij dan genoegzaam ter waarfchuwing van de zoodanigen, die geen gevaar duchten, dan ten gevolge van volksopftanden of geweldige aanrandingen; daar juist het verderf dat in de *ftilte woedt*, als het gevaarlijkst moet befchouwd worden. Antichristelijke gevoelens kunnen den liefelijkften fchijn aannemen, en midden in den droom van menfchengeluk te verfpreiden, en de gouden eeuw des menschdoms te doen aanbreken, kunnen wij in den dienst van den vijand Gods ftaan.

Welke blijft derhalve onze toets? Het Woord, en de leer daarop gegrond, de verheerlijking van God in de zaliging door en in Christus, van den in zich zelven geheel verlorenen zondaar. De Schrift toont ons geene langzame opklimming van het menfchelijk geflacht tot veredeling en zelfverheffing, maar wel een voortgaanden ftrijd, rijpende tot een aanftaand oordeel. De hand Gods alleen kan ons bewaren. Zijn Geest make ons opmerkzaam. Zijne kracht doe ons vaststaan in het midden der verleidingen van het vleesch, en fterke ons in dat geloof, waardoor onze ziel bewaard blijft, en waardoor wij onze broeders kunnen waarfchuwen in de ure der verzoeking.

DE ONDERGANG DER EERSTE WERELD.

Ieder weet dat deze woorden den titel uitmaken die een fchoon Treurfpel van Vondel aan het hoofd draagt, en tevens dien van den onvoleindigden heldentoon dien de Vondel der XIXe Eeuw, Bilderdijk, aan het Vaderland achterliet (*). Doch niet gelijk is de beduidenis dezer twee voortbrengfelen in de poëtifche loopbaan en ontwikkeling onzer beide hoofddichters. Laten wij, alvorens ons nader met den vermelden heldenzang in te laten, de oorzaak van dit gewichtig onderfcheid trachten in beider gevoelens te ontdekken.

Vondel dacht te christelijk, om niet het Christendom tot het lichtverfpreidend en helder middenpunt zijner voortbrengfelen te ftellen; maar te weinig, om door geestelijk inzicht in Gods woord, de waarheden des Evangelies en der Hervorming met een geloovig hart te omhelzen. Voor zulke gemoederen heeft het Catholicismus een onwederftaanbare tooverkracht, en er behoeven zich flechts eenige gunftige omftandigheden, dikwijls flechts ééne gelegenheid, op te doen, om hen in den fchoot dier Kerke hun toevlucht te doen zoeken. Voor de leer der Vaderlandfche Kerk onverfchillig, zelfs fterk tegen haar ingenomen, kon het onbeftemde en bloot ontkennende Remonftrantismus zijne behoefte naar iets ftelligs noch zijne levendige verbeeldingskracht voldoen, en was het genootfchap waarin hij was opgevoed, hem te louter geestelijk; alleen de Roomfche Kerk was in ftaat, hem door haar ftatelijke dienst, mythologifche overleveringen, en plechtig kerkgebaar aan zich te boeien. Hij drukte dit zelf zeer treffend uit in een inleidend vers voor zijne *Poëzij*, in den jare 1650 uitgegeven, met deze woorden:

» Mijn jonckheit bondt door errefleer
» Zich aen een Sekte, en geene meer,
» Tot datme, door een klaerder blijk
» Van 't weereldlijk en kerkelijck,
» Ontdekt wiert in een fchooner dagh
» De Perle, die verborghen lagh,
» Waervoor men 't al met winst verliest.
» Geluckigh die het beste kiest!"

Zoo is dan geheel zijne dichterlijke loopbaan een gedurige voortgang en toenadering tot het Catholicismus; eerst door het fchier uitfluitend behandelen der Oud-Testamentifche Gefchiedenisfen in eene reeks van historifche Treurfpelen, waaronder het opgenoemde: *Noach, of de ondergang der eerfte wereld*, eene plaats bekleedt; voorts door het bezingen van den oudften Keizer en Held dier Kerk, *Conftantijn*, en de overlevering van het *Labarum*; door zijn meesterftuk in dit vak, *de Maagden*; en eindelijk door het aangrijpen van die Oud-Testamentifche vormen, waarmede zich de Roomfche kerk getooid heeft: *Altaargeheimenisfen, Offerfpijze, Offereere, Offerhande*, enz. — De *Noach* is flechts een der vroegfte fchakels van deze keten; en dit ftuk kon dus voor Vondels hart nooit dat innige belang hebben, hetwelk *de ondergang der eerfte Wereld* voor dat van Bilderdijk bezat, omdat hij juist die fnaar roerde, welke den toon geeft, die Bilderdijks leven even krachtdadig beheerschte, als de toenemende zucht tot het Catholicismus dat van Vondel.

Deze toon is de toon der verwachting en aankondiging van de voleindiging dezer wereld en de toekomst van den Zoon des menfchen. Reeds wordt die toon, fchoon nog zeer flaauw, gehoord in een gebed, vóór 's Dichters verbanning uit het vaderland gemaakt, en hetwelk men vindt in de *Verfpreide Gedichten*, Deel I. bl. 69.

Zie 't Christendom gefcheurd, vervallen en veracht:
Verfterk het in mijn hart; doe me aan uw heilwoord kleven.
Verzeker me Uwe komst, waarop mijn hart verwacht;
En is 't uw wil, mijn God! o laat ze mij beleven!

(*) Van welk Dichtftuk onlangs een zeer nette en keurige herdruk is uitgegeven door den Boekhandelaar Suringar. (Leeuw. 1833.)

Het is de gedachte aan deze *voleindiging der eeuwe* (gelijk de Bijbel die noemt), en den ondergang der tegenwoordige wereld, die alle de latere voortbrengſelen des Dichters beheerscht, en als vervult; daarop ziende zingt hij in den toon der hooge geestverrukking:

Welhaast, en 't ſchittervuur des hemels trekt het hoofd
Een zwarten ſluier om, die half zijn glans verdooft;
Welhaast, en 't eind is daar, de renbaan afgeloopen,
En 't ſchriklijk uur genaakt dat aarde en zeemoet ſlopen!
Wat dubt ge, o ſterveling? ontſluit het ſluimrend oog!
Het vonnis ſtaat geprent in aarde en hemelboog (*).

Zoo dus dit denkbeeld in Bilderdijks dichterlijke gevoelsuitſtortingen, hoe hij op de levensbaan verder vorderde, des te meer overheerſchend werd; is het dan wonder dat het zich (even als ook bij Vondel het zijne) in het hoogſte zijner dichterlijke vlucht mede als Ideaal openbaart (†)? Ziedaar dan de reden van de hooge ingenomenheid van Bilderdijk met dit onderwerp; want hij zag in het voorledene den ſleutel van het toekomstige (§); hij zag in den ondergang der eerſte wereld het voorbeeld van het einde der tegenwoordige, naar de woorden van PETRUS, ter gelegenheid van ſommiger ſpottend vragen: *Waar is de belofte van 's Heeren toekomſte; want van dien dag dat de vaderen ontſlapen zijn, blijven alle dingen alzoo, als van het begin der ſchepping?* — »Willens is hun dit onbekend, dat door het woord Gods de hemelen van overlange geweest zijn, en de aarde uit het water en in het water beſtaande, door welke *de wereld die toen was*, met het water des zondvloeds bedekt zijnde, vergaan is; maar *de hemelen en de aarde die nu zijn*, zijn door hetzelve woord weggelegd, en worden ten vure bewaard tegen den dag des oordeels en der verderving der godlooze menſchen (**)."

Daarom vindt men dit gevoel reeds uitgedrukt in den aanvang van de voorrede, waar de Dichter verklaart, »nimmer iets zoo te hebben betreurd, als door het Lot geplaatst te zijn in deze ongelukkigſte aller tijden, het tijdſtip van den pijnlijken en ontzetlijken arbeid en worſteling van geheel de Natuur, om uit een afgrijslijke nacht het geheel verduisterde morgenlicht van waarheid en wezendlijkheid te doen voortbreken, hemel en aarde te hereenigen, en het echt en miskende verband tusſchen het eeuwige Geestenrijk en deze voorbijgaande ſchijnwareld te herſtellen (††)." Daarom was het, dat hij wellicht meer dan eenig vroeger Heldendichter, door de inſpraak zijns gevoels zelve, het besef had van de innerlijke noodzakelijkheid der *machine* in het heldendicht; dat is van den invloed van hooger wezens op het lot der aarde; want ook voor hem was, gelijk HERDER ergens van de gewijde Hebreeuwſche Dichters opmerkt, hemel en aarde een verband, waarvan het eerſte lid licht en leven over het andere verſpreidt; eene parallelie, waarvan de eerſte rei voor het aanzijn zelfs der tweede niet kan gemist worden.

Eerst wanneer men BILDERDIJKS ontwerp in dit licht beſchouwt, wordt het recht belangrijk en treffend. Welk ander heldendicht toont in deszelfs aanleg zooveel gevoel van de ware beſtemming der menschheid; zulk eene hooge verheffing boven het gevoel der tijden en den drang der omſtandigheden; zulk een levendig terugzicht op het verre voorledene; zulk een ruimen en onbelemmerden blik in de toekomst? Welk ander is zoo zeer uitgegaan van de behoefte der ziel naar eene goddelijke ontknooping van de verwardſte der gebeurtenisſen, toen nog, of niet, of naauwelijks in de kiem, voorhanden? Waarlijk, uit dat oogpunt is dit meesterſtuk onzes grooten Dichters de vurigſte bewondering waardig van geheel onzen leeftijd, voor zoover zich deze boven de bemoeienisſen en belangen van den dag eenigzins verheffen kan!

Ook wanneer men op de uitmuntende *détails* acht geeft, komt de *Ondergang der eerste wereld* niet minder treffend voor als door deszelfs aanleg. Hoe aandoenlijk is niet het berouw en de boete van Kaïn, bij de geboorte zijns eerstgeboren' zoons in den eerſten zang! Hoe keurig de beſchrijving van het feest ter eere der Hemellichten in dien zelfden zang; verder, de onvergelijkelijke ſchildering van Elpines weemoed; en het bezoek van haar verheven Geliefde in den tweeden! Hoe treffend wordt in denzelfden zang zoowel als in den volgenden de Helleraad beſchreven! Hoe roerend is het afſcheid dat Segol, in het derde boek tot de hoogſte Monarchie der aarde geroepen, van zijne beminde Zilpa neemt; en hoe verheven raadſelachtig de wijze, op welke aan het einde des Gedichts in zijne verheerlijking door eene onzichtbare hand, zijne toekomstige roeping als in ſchemerlicht te aanſchouwen wordt gegeven! Men zou het dichtſtuk geheel moeten bezitten, om den zamenhang der deelen, en vooral dien van dit eerſte met hetgeen te volgen ſtond, wel te beſeffen; maar reeds hetgeen wij hebben toont een verwonderbaar talent om de ſchijnbaar afgezonderdſte ſchakels dezer keten in elkander te hechten, en de belangſtelling telkens te ververſchen; want zoo verwikkeld en onzeker aan het einde van elk boek de uitſlag der gebeurtenisſen van hetzelve zich vertoonen, zoo helder is het licht dat elke nieuwe zang er over doet opgaan; alsof aan het einde van elken vorigen door den Dichter een knoop gelegd werd, dien alleen *zijn* geest, *zijne* verbeelding, *zijn* zang kon ontwarren, en alzoo het geheel in harmonie brengen door de genialiſche aanéénſchakeling der deelen.

En echter kan men met reden twijfelen, of de ſchat dien onze Letterkunde in dit fragment verkreeg, niet nog onderdoet voor de verrijking, die taal en verskunst er uit ontleenen. Hier is de majeſteit en kracht, de ernst en nadruk van ons Oud Nederduitsch van Vondels tijden, met de vorming, ontwikkeling en liefelijkheid van later eeuw, of onafſcheidelijk vereenigd, of liefelijk geſchakeerd;

(*) *Wit en rood*, Dl. I. bl. 34.

(†) De vraag, of niet wellicht tusſchen deze twee groote gebeurtenisſen, de wederkomst van Christus en de ſlooping en vernieuwing der *wereld die nu is*, nog een aanmerkelijke tusſchenruimte (het duizendjarig Rijk des Heeren) te verwachten zij, (eene vraag, die B. later waarſchijnlijk zelf bevestigend zou hebben beantwoord) kan natuurlijk *hier* in geene aanmerking komen.

(§) In 't voorleden
Ligt het heden,
In het nu wat worden zal. (BILD.)

(**) 2 Petr. III: v. 3—7, en de behandeling van deze plaats bij Bilderdijk in zijne *Geologie* bl. 88, 89.

(††) Aan den Lezer, bl. VI, VII (2de Uitg.)

Vondels Alexandrijnen, door den invloed van Fransche verzen verlamd, door dien van Duitsche hexameters verdrongen, weder tot in hunne oorspronklijke kracht herroepen, in hunne eerste rechten hersteld, de toon voor den toekomstigen Heldendichter aangegeven; de verscheidenheid niet aan de regelmatigheid, noch de geregeldheid aan de kracht opgeofferd. Bilderdijks doorluchtig voorbeeld bewijst, dat zoo men na hem geen gedicht van zoo hooge voortreffelijkheid als het ware heldendicht is, bekomen moge, althans geene ongeschiktheid onzer taal voor dat gewichtig vak van Letterkunde daarvan in het allerminste als reden kan gelden.

Groot voorzeker is het gemis,'t welk het niet voleindigen van dit Heldendicht de Letterkunde, en alzoo den roem des Vaderlands, heeft doen lijden. De middelijke oorzaak van het staken der voortzetting des werks kan wel nergens anders in gezocht worden, dan in het vertrek van Koning Lodewijk, en de schade, moeiten en teleurstellingen, aan welke de Dichter hierdoor onderworpen werd. Dan, daar ook deze alle onder hooger bestuur en leiding staan, heeft men diezelfde verhinderingen wel eens in verband beschouwd met 's Dichters bede (bl. 5):

Verlosser! Zie, zie neêr op dit vermetel pogen!
Begunstig 't, is 't iets meer dan dichterlijke logen;
Maar stijgt het stouter dan eens Christens godvrucht past,
Verstoor het uit genade, en leg mijn waanzin vast!

Men mag vragen, of niet wellicht de verhooring der bede in den onvolbrachten arbeid zichtbaar is? of niet, hoe treffend, verheven, en rein van bedoeling het ontwerp en de aanleg mogen geweest zijn, die Paradijs-engelen, die maagdelijk schoon huldigden en dienden en aanbaden, boven den Schepper die te prijzen is in der eeuwigheid; — of niet die zamenspanning, om het Eden, door God afgesloten met het lemmer van den gerichtsengel, door vereende krachten te heroveren; (alles niet meer dan »*eene Poëtische verziering die door 't Dichtstuk gevorderd scheen, doch den Schrijver zelven zeer dikwijls geheel vreemd was* (*)"); — of dit alles niet lichtelijk den Dichter hadde kunnen vervoeren, om *stouter te stijgen dan eens Christens godvrucht past?* — Het zij ons geoorloofd deze vragen onbeantwoord te laten. Doch laat ons in de gevoelige teleurstellingen, waaraan B. door Gods genadige schikking onderworpen was, wijsheid, ontferming en vaderzorg erkennen. Want gelukkiger zonder twijfel is hij, die door veelvuldige droefenissen, druk en rampen, tot eene hartverbrijzeling wordt gevoerd, waartegen het weêrbarstig vleesch geneigd is zich met zooveel tegenworsteling aan te kanten, dan hij, die na het verkrijgen van alle zijne wenschen, ten top des roems, van allen geëerd en gehuldigd, maar met een onboetvaardig en ongebogen gemoed, zonder als schuldige genade te ontvangen, de eeuwigheid intreedt!

(*) Voorr. bl. XVI. (2e Uitg.)

DE STATENVERTALING.

Archief voor Kerkelijke Geschiedenis, inzonderheid van Nederland. Ve Deel. Leid. 1834.

Dit deel van het *Archief* der Heeren Rooijaards en Kist bevat (bl. 58 – 202.) een opstel van den Hoogl. Heringa, waarin allerbelangrijkste *bijzonderheden* voorkomen, *betreffende de vervaardiging van de gewone Nederlandsche Bijbelvertaling* (meest uit schriftelijke bescheiden). Zeer merkwaardig zijn deze bijzonderheden, omdat zij niet alleen een allergunstigst licht verspreiden over den ijver, de christelijke wijsheid en gematigdheid van den »min gekenden en te veel miskenden Bogerman", (om de eigen woorden van den Hoogl. te gebruiken), van wien men hier ook een voortreffelijk Latijnsch gebed, uitgesproken ter opening der vergadering, waarop de werkzaamheden ter bijbel-vertaling beraamd werden, vindt; — maar ook, omdat het hier medegedeelde op nieuw getuigt van de bijzondere kunde, werkzaamheid en naauwgezetheid der Overzetters bij het vertalen, zoo wel als van hun uitnemende godsvrucht en geloofskracht, toen zij bij de hevige pest in 1635 te Leiden woedende, na een vurig gebed, eenparig besloten hun post en gewichtige werkzaamheden niet te verlaten, (bl. 162, 169). Mogen de stemmen die zich van alle kanten over de uitnemendheid onzer Staten-vertaling, een werk dat zelfs in Duitschland sints lang, en ook nog, op hoogen prijs wordt geschat, verheffen (*) Nederlands gereformeerde Christelijke Kerk, ja geheel ons Vaderland, krachtig aansporen om dezelve niet voor eene of andere in der ijl gemaakte verbetering, geen goud voor koper, te verwisselen!

GEDACHTEN EN SPREUKEN.

Gelijk de hemellichamen in de onzichtbare vloeistof, zoo bewegen zich alle Gods geopenbaarde waarheden in het ruim Zijner ondoorgrondelijkheid.

Wanneer Christus in het schip komt, zoo blijft de zee niet lang rustig. Maar dan doen ook storm en onweder erkennen, dat men den Heer der Schepping aan boord heeft.

LUTHER.

De openbare ongeloovige is een redelijk mensch, in vergelijking met hem, die den Goddelijken oorsprong des Evangelies toestemt, en het echter tot een bijkomstig voorwerp zijner gedachten en gedragingen maakt.

ERSKINE.

Overal is in de Natuur het gedeelte een beeld, een afdruk, een afschijnsel van het geheel.

BILDERDIJK.

(*) Zie hieromtrent ook het bericht des Bijbelgenootschaps van het verledene jaar, n° 48. Men zegt dat de brave Stilling altoos in zijn boeken bidvertrek een Exemplaar der Statenvertaling met de kantteekeningen, op welke hij hoogen prijs stelde, opgeslagen had liggen.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

DE OFFERANDEN DER OUDHEID. (*)

Sollten einmal die verschiedenen heidnischen Religionen bloss nach äussern Gegenständen oder Gebräuchen eingetheilt werden, so würden die Verschiedenheiten des Opfers wohl den wichtigsten Eintheilungs-Grund abgeben.
FR. VON SCHLEGEL.
Philos. der Geschichte.

Onder de schoonste plaatsen in BILDERDIJKS dichterlijke werken bekleedt die, welke den oorsprong der kleeding en daarin tevens de instelling der Offeranden beschrijft (†), eene voorname plaats. Heerlijk wordt daar het gevoelen van de besten onzer oude Godgeleerden voorgesteld, die den Offerdienst niet van menschelijke willekeur, maar van de goddelijke inrichting zelve, gegrond op dien eisch der eeuwige gerechtigheid: *zonder bloedstorting geen vergeving* (§)! en alzoo het zoen- of schuldoffer als de oudste offerande, door den Heere bij de dooding der dieren, wier huid Adam en zijne gade kleeden moest, ingesteld, afleiden. Na de schildering van het diep verval van 's menschen geest en lichaam beide, waarvan het laatste, thans niet meer geschikt om weêrstand te bieden aan al wat het schaden mocht, blootstond aan de mede verguurde en van haar vroeger zoo milde koelte in kou of hitte veranderde lucht, gaat de Dichter voort:

o Welk een toestand thands! Naar woesten grond gedreven
Aan 't onherbergzaam strand zijn zweet, zijn bloed te geven
Door Zomers gloênde toorts, door Winters scherpen tand,
Door noodweêr, kille nacht vijandig aangerand
En wijd en zijd bestookt van de onopnoembre benden
Van weën (nooit beproefd, en ach! niet af te wenden,)
Op 't onbeschutte lijf zoo teeder! — o Mijn God!
Heb deernis met den mensch in 't onverduurlijkst lot.

God had die. Ja, Hij zag de menschheid diep gebogen;
Onmachtig 't door te staan. Zijn weldoend Alvermogen
Trad toe in 't bliksemvuur. Ziet op, gedoemde twee:
Het brengt vertroosting, 't brengt verzachting aan uw wee.
Twee lamm'ren dwalen rond, en hupplen voor uw voeten,
Als wilden ze in zijn val hun meester nog begroeten.
Onnozlen! ja met recht; hij is, hij bleef uw vorst,
Al waggelt bij zijn kroon, de schedel die haar torscht.
Wat koomt ge? — uw bloed, u-zelf hem offren, teedre lammeren?
Ja, gij zult de eerste zijn die deelen in zijn jammeren.
Gods bliksem fist, ontbrandt, dat heel de schepping beeft,
Doorsplijt de dunne lucht die alles samenkleeft,
En treft den tweeling. Huid en ingewanden kraken
En scheuren. Hart en long en vet en spieren blaken,
Door 't hemelvuur ontvlamd; en de afgeschilde vacht
Wordt, opgeheven, 't paar ten deksel toegebracht.
Een oogwenk trof, en flachtte, en voerde voor hunne oogen
Het kleed den stervling toe, het offer naar den hoogen,
En Adam hangt den rok in dankbre ontzetting om,
En heiligt aan zijn God het vleesch ten eigendom.

Deze onderstelling, reeds door WITSIUS aangenomen (*), wordt meer dan waarschijnlijk, wanneer men bedenkt, bij vergelijking van het eerste met het negende Hoofdstuk van Mozes eerste boek, hoe het dierlijk voedsel den mensch eerst na den zondvloed ter spijze werd gegeven; en dus het gedierte van welks vellen God de Heere Adam en zijne gade rokken maakte, zoude het niet als een schadelijk aas in de lucht blijven rotten, door vuur moest verteerd worden; en treffend volgt dan de instelling der bloedige

(*) Dit stuk werd gesteld vóór de Uitgave der hoogstbelangrijke *Sermons* van den Heer Sécretan (te Amsterdam bij de Boekhandelaren Messchert en Hövcker). Des te meer genoegen en bevestiging geeft ons de overeenkomst van hetzelve met zijne tiende Leerrede.
(†) *Zedelijke Gispingen*, bl. 12—15.
(§) Heb. IX. v. 22.

(**) *De Sacerdot. Aaronis et Christi.* p. 12.

menschelijke instellingen door de langdurigheid van tijd, verdorvenheid en blindheid der menschen, of liever door de vlijtigheid des Duivels iets kwaads ingekropen, dat of verbetering, of t' eenemaal te niet doeninge vereischt, ofte dat schijnt te behooren gereformeerd te zijn, naar 't voorschrift van de goddelijke wet, en tot nut van het volk Gods, dat moet eerstelijk van God, die de allerwijsste en rechtvaardigste Regeerder is van alles dat in hemel of op aarde is, gedaan worden, die wil, dat wij in deze zake alleen aan zijne goedertierenheid hangen, en dat dezelve Reformatie Hem en Zijner eer alleen toegeschreven worde. Ten andere moet ook deze Reformatie ofte verandering van de gezette Macht, van Koningen, van Raden, zoo particuliere als universele en niet van eenige privé-menschen verwacht worden; 't en ware dat die ordinaire Macht alzoo verdorven ware, dat ze geen gelijkheid had met de Justitie en goddelijke Instellinge; maar dat ze dezelve veeleer tegen was, en tegen de eere Gods en tot tyrannie tegen Gods volk gebruikt wierd. In welken gevalle God-zelf door Zijne wrekende Justitie als Hij wil, zijnen dorschvloer zal zuiveren en zal de tyrannie en de onverstandige Prinsen, die Hij somwijlen om de zonde Zijns volks in blindheid en geweld laat regeren, die Zijne eer en de gemeene ruste schadelijk zijn, van hier wegnemen, en zal Zijnen Geest in andere manhaftige en godzalige Prinsen verwekken, die naar de ware Justitie zullen hongeren en dorsten, die, de menschelijke wetten gezuiverd hebbende, de goddelijke wetten te beter zullen doen onderhouden, als zijn geweest: David, Jozias, Ezechias, Theodosius, Constantinus, meer anderen, zoo in het Oude als in 't Nieuwe Testament; die God over zijn volk gesteld heeft om alle dwalinge uit zijne Kerk weg te nemen, en de ware religie te bevestigen (*)."

Wanneer men hieraan onzer vaderen opstand tegen den Koning van Spanje, maar ook onze hedendaagsche omwentelingen beproeft, dan is het niet duister, welke den toets al, en welke dien niet kunnen doorstaan. Christelijke bladen in Frankrijk, welke anders met de Julij-revolutie vrij ingenomen waren, hebben te recht geklaagd dat niemand schier ter eere Gods gehandeld, niemand dankbaar Gods hand in het gebeurde erkend had. Geheel anders was het met onze vaderen, die openlijk erkenden dat de Heere *in de opkomst dezer landen tegen en boven de gedachten en raadslagen ook van de wijssten en kloekmoedigsten heeft gehandeld in baarblijkelijke betooning van zijne Goddelijke voorzienigheid, opdat Hij van alles de eer voor zich zelven zoude behouden, en die niemand mededeelen* (†).

Men heeft in de politieke hervormingen, die hedendaags in ons Vaderland van velen gewenscht worden te veel op het bij naburige volken ingevoerde gezien. In een constitutionelen regeringsvorm meende men, kan men ook geene andere dan constitutionele staten tot voorbeeld nemen. Deze meening leidt tot verachting van het historische staatsrecht, hetgeen den aanwezigen toestand als eene ontwikkeling van den vroegeren aanmerkt en wil beschouwd hebben, en wel hervormingen, maar hervormingen naar den aard der natie, niet naar dien van vreemden of naburen voorschrijft. Men spele toch niet langer met het woord *constitutie*. Als beschrijving en vestiging, herstelling of volmaking des noods, van het historisch bestaande, of bestaan hebbende recht, kan eene constitutie in onzen tijd wenschelijk geacht worden; maar als een regeringsvorm, in navolging van het revolutionair geworden Frankrijk, en in overeenstemming met zoo vele volken als deszelfs staatsvormen hebben aangenomen, verdient zij waarlijk geene aanprijzing. In ons vaderland herstelle men vooral het levensbeginsel onzer aloude constitutie, het nationale christendom, en op dezen bodem gevestigd, zullen de hervormingen gewenscht en gezegend zijn. Onder deze verdient zeker eene voorname plaats de *decentralisatie* (gelijk men het wegnemen der *centralisatie* in een uitmuntend staatkundig blad in Duitschland (*) onlangs is begonnen te noemen) welke men als de vrije werking der gewestelijke en plaatselijke overheden, der gezamenlijke en bijzondere rechten, onder het beschermende schild der Monarchie, zou kunnen omschrijven; en die vooral in een land, van ouds slechts door eene Unie vereenigd, als in de openbare herinneringen der natie gegrond, mag beschouwd worden; doch de ontwikkeling onzer denkbeelden over dit onderwerp blijve bespaard voor het vervolg, daar hetzelve zich niet wel in het algemeen, zonder aanvoering van vele bijzonderheden, laat behandelen.

(*) Men verg. hiermede den inhoud der Nederlandsche Confessie (die toen 's Lands openbare belijdenis was) Art. 36.

(†) Van Meteren op het jaar 1570.

(*) Het *Berlin. Politischen Wochenblatt*.

GEDACHTEN EN SPREUKEN.

Wanneer de Christen in een staat van geluk en welvaren zich bevindt, kan hij velerlei boeken benevens den Bijbel lezen, maar wanneer hij verzocht wordt, of in het ongeluk verkeert, zoo neemt hij tot den Bijbel alleen de toevlucht.

Ons oog zal meer of minder klaar in de Schrift zien, naarmate wij der wereld meer afsterven; want hoe meer wij der wereld leven, des te ongeschikter zijn wij, om geestelijke dingen geestelijk te onderscheiden.

AUGUSTINUS.

Die Jesus Christus uit de Schepping wegneemt, neemt hare zon weg, en alles wordt rondom hem koude en duisternis.

VAN ALPHEN.

Hoe grooter de middenstand onder een volk is, des te grooter is de algemeene bloei; en omgekeerd, hoe kleiner, des te dieper is deszelfs verval.

LUZAC.
Hollands Rijkdom.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

HET WOORD GODS, PROPHETISCH.

De God, van wien het Woord des Bijbels is, is een eeuwig God. Die is, die was, en die zijn zal, is Zijn Naam. Zoo is ook Zijn Woord. Met het voorledene en het tegenwoordige is ook het toekomstige onafscheidbaar deszelfs onderwerp en inhoud. Het Woord Gods is uit zijnen aart prophetisch. Daardoor tevens is het in overeenstemming met de behoefte van den mensch, die ook in zijnen val en zondestaat zelven nog steeds de kenmerken behield, dat hij oorspronklijk naar Gods beeld geschapen werd, en dat hem, naar zijnen aart, de toekomst zoo wel als het voorleden mag en noodwendig moet bezig houden. Van daar bij alle volkeren der aarde van alle tijden, van alle plaatsen, in allerlei toestanden van ruwheid of beschaving, die zucht naar de kennis der toekomst, zich openbarende in velerlei verschijnselen, als: orakelen, waarzeggingen, droomen, in welke de bloote inbeelding, of bedriegerij zelve de dieper waarheid, die ten grondslag ligt, bewijzen en huldigen. Want het is in alle opzichten, en in alle vakken waar, dat er geene nabootsing, geen verdichtsel bestaat, waarvan niet ergens de waarheid aanwezig is; geen valsche munt zou immer geslagen worden, bestond er geen echte; geen valsche Godsdienst, of gehuichelde Godsvrucht zoude er zijn, indien er niet eene waarachtige was; geen verdichte openbaring, zonder ééne wezenlijke van God afkomstige, waarvan alle de overigen of verbastering of namaaksel zijn. En dus is het insgelijks met prophecy. God heeft inderdaad aan menschen toekomende dingen geopenbaard, en dat van den beginne, en doorgaande, door alle tijden heen, die in de Heilige Schriften beschreven worden, en ook daarna. Men opene slechts die Schriften, en overal zal men bevinden dat derzelver groote inhoud, kenmerk, ziel en leven, beloftenissen en aankondigingen zijn aangaande toekomende tijden en gebeurtenissen, dat is prophecy. Deze voorzeggingen nu, elkander opvolgende, aan elkander verbonden, maken te zamen ééne lijn uit, die als een straal van hemellicht de eeuwen en lotgevallen der wereld doortrekt en verheldert. Het is toekomst, wat de HEERE na den zondeval aan het eerste menschenpaar bekend maakt; het is de geschiedenis der nog niet geborene menschheid, de toekomst van alle volkeren der aarde, vervat in weinige woorden van genade en van oordeel (Gen. III. v. 14—19). Het is toekomst, wat de Aartsvader des menschdoms na den zondvloed uitspreekt, als hij Japhet de inwoning in de tenten Sems toezegt, en Kanaän hem ten knechte maakt (Gen. IX. v. 25—27). Het was toekomst wat God aan Abraham versprak, en waarop Hij zijne hope richtte, zeggende: *In uwen zade zullen gezegend worden alle de volken der aarde; als de sterren aan den hemel zoo zal uw zaad zijn;* en, *uw zaad zal vreemd zijn in een land, dat haarlieden niet en is, en zij zullen hen dienen, en zij zullen ze verdrukken vier honderd jaar.* Het was toekomst, waarop Isaac en Jacob zoowel als Abraham zagen en zich verblijdden, daar zij zelve *in het land der belofte inwoonden als in een vreemd land* (Heb. XI. v. 9.) Het was toekomst, waarop en Jacob en Joseph de stamvaders van Israël wezen op hunne sterfbedden (Gen. XLIX. en L. v. 24 en 25). Het was toekomst, wat aan Moses toebetrouwd werd, wat hij zijn leven lang voor oogen had en Israël voor oogen hield, en waarvan hij ten einde toe propheteerde (Deut. XXXII. en XXXIII.). Het is toekomst, wat God aan *den man naar zijn harte* laat bekend maken (2 Sam. VII), wat deze alle zijne dagen lang bezingt (Hand. II. v. 25 en volg.), en waarvan zijne laatste woorden roemende getuigen (2 Sam. XXIII. v. 1 en volg). Toekomst is het, wat God aan Israël door den mond van alle Zijne propheten, nevens hunne zonden en Zijne gerechtigheid tot troost of bedreiging bekend maakte, en Hij stelt die voorzegging van toekomende dingen tot het

kenmerk Zijner waarheid tegen over de afgoden: *Verkondigt dingen die hier na komen zullen, opdat wij weten dat gij goden zijt! — Ik ben de* HEERE, *dat is mijn naam: en mijne eere zal ik geenen anderen geven, noch mijnen lof den gesnedenen beelden. Ziet de voorgaande dingen zijn gekomen: en nieuwe dingen verkondige ik; eer dat zij uitspruiten, doe ik ulieden die hooren* (Jes. XLI. v. 23. XLII. v. 8, 9). Maar ook en evenzeer aan de Apostelen, en door hen aan de Kerk des Nieuwen Testaments wordt de Heilige Geest beloofd niet alleen als de *Leidsman in alle waarheid*, maar ook als *de Verkondiger der toekomende dingen* (Joh XVI. v. 13). Prophecyen, zoowel als leeringen en vermaningen, doorloopen het gantsche Evangelie, de prediking door den mond des Heeren en die door de dienst Zijner jongeren. Het Boek der Openbaring van Joannes, dat alles verzegelend slotgeschrift des gantschen Bijbels, is een boek der prophecy. *De Heere, de God der heilige Propheten heeft zijnen Engel gezonden, om zijne dienstknechten te toonen hetgene haast moet geschieden. Zalig is hij die de woorden der prophetie dezes boeks bewaart* (Openb. XXII. v. 7).

Doch daar is meer! Alle die voorzeggingen, alle die beloften van den beginne der wereld aan, vereenigen zich in één middenpunt, hebben één groot, een éénig voorwerp, waarvan zij uitgaan, waarop zij uitkomen: de belofte van den Christus. Als onmiddelijk na den val, vijandschap wordt gezet tusschen den Verleider en de moeder des menschdoms, en van *het zaad der vrouw* voorzegd wordt, dat het *den kop der slang zal vermorselen*, zoo is *dat zaad* niet bloot in het algemeen *het menschelijk geslacht*, maar zeer bepaald en bestemd Hij, van wien de Apostel getuigt: *wanneer de volheid des tijds gekomen is, heeft God zijnen Zoon uitgezonden, geworden uit eene vrouw, geworden onder de Wet* (Gal. IV. v. 4). En insgelijks als aan Abraham beloofd wordt dat in *zijnen zade* de geslachten der aarde gezegend zullen worden, zoo verklaart dezelfde Apostel uitdrukkelijk: dat zaad wordt niet verstaan van *velen*, maar van *éénen*, dat is CHRISTUS (Gal. III. 16). Als God aan David toezegt, dat *zijn zaad in eeuwigheid bevestigd zal worden, zijn troon opgebouwd van geslachte tot geslachte* (Ps. LXXXIX enz.), zoo is de vervulling dezer woorden wel aanvankelijk zichtbaar in de langdurige en onafgebrokene opvolging van Davids afstammelingen op den troon van Juda; maar den vollen en wezenlijken zin der Goddelijke belofte openbaart ons de Engel als hij de geboorte des Heeren Jezus aankondigt: *En God de Heere zal hem den troon zijn vaders Davids geven. En hij zal over het huis Jacobs Koning zijn in der eeuwigheid, en zijns Koninkrijks zal geen einde zijn.* Van al wat in de Wet, de Propheten, en de Psalmen, dat is, geheel het getuigenis des O. T. geschreven is, is Jezus Christus, de lijdende en verheerlijkte, de vernederde en eeuwig verhoogde Godmensch, en zijn koninkrijk, het uiterste einde; en alle de beloftenissen Gods voor tijd en eeuwigheid hangen met deze hoofd- en moederbelofte zamen, zijn er in begrepen, *zijn in den Zone Gods Jezus Christus, Ja, en zijn in Hem Amen* (2 Cor. I. 20). Hij zal *komen*, Hij zal *wederkomen*; zie daar de ziel, het leven, het wezen aller reeds vervulde en nog onvervulde prophecy.

Doch deze prophecyen (wij merkten het reeds bij eene vroegere gelegenheid aan) bestaan niet slechts in *woordelijke*, maar ook in *zakelijke* aanduidingen. Bij wege van Goddelijke raadselen, die hunne oplossing alleen door Christus, en in Christus vinden, gaf de Heilige Geest vele dingen te kennen in typen en voorbeelden, dat is, door middel van bezielde en onbezielde voorwerpen, heilige menschen en geheiligde zaken onder de schaduwbedeeling des O.T., van welke de overal harmonieerende beteekenis kan worden nagegaan, en tot bestemde, ja, onbedrieglijke uitkomsten leiden, als eenmaal de sleutel, of mag het zoo uitgedrukt worden, het alphabet dezer zinnebeeldige taal gekend is. *Overal*, zegt een oud schrijver (*), *heeft God het beeld van zijnen Christus gegraveerd of ingeweven. De offeraar zoo wel als de offers droegen dat beeld, en daar was in den tabernakel of tempel geen plaats, geen dienstvat of sieraad, dat niet als het ware het cijfer en zegel droeg van den Heere des huizes.* Zoo was het dan prophecy, als onophoudelijk 's morgens en 's avonds, dagelijks en op den Sabbath, op den jaarlijkschen Verzoendag en alle de feesten, lammeren, runderen, bokken ten offer geslacht of verbrand werden: waardoor (behalve nog menige bijzonderheid bij het licht des Nieuwen Testaments volkomen helder geworden (†)) in de eerste en voornaamste plaats dit aangeduid werd: dat de vergeving der zonde verworven moest worden door bloedstorting; dat *met éene offerande*, waarvan Christus te gelijk de offerende Hoogepriester en het geofferde Lam zoude zijn, *in eeuwigheid volmaakt stonden te worden degene die geheiligd worden* (Heb. X. v. 14); in één woord, dat een plaatsbekleedende Lijder en Vloekdrager eenmaal *onzer aller ongerechtigheid op zich zoude doen aanloopen en door zijne straffe ons den vrede, door zijne striemen ons genezing aanbrengen* (Jes. 53.) Zoo was het dan prophecy, in diepzinnige maar heerlijk zamenhangende beeldspraak, als de *verborgenheid der Godzaligheid*, de woning Gods onder de menschen, de menschwording en het lijden des Zoons (1 Tim. III. 16) werd aangeduid door de Arke des Verbonds, door het schijnsel der heerlijkheid op den Tabernakel, en in het binnenste des heiligdoms, door het voorhangsel, dat is *zijn vleesch* (Heb. X. v. 20) en alle die Levitische inzettingen waarvan (Heb. IX. v. 5 en 8) de Apostel zoo duidelijk te kennen geeft, dat zij stuk voor stuk beteekenis hadden, als van den Heiligen Geest. Zoo is het insgelijks niet alleen historie, maar ook prophecy, als wij alle de Bijbelheiligen des O. T. door vernedering en smerten en vele beproevingen tot heerlijkheid zien verheven of hersteld; Joseph uit de kuil, door het huis van Potiphar en den kerker henen, opgeleid en verhoogd tot eenen Redder zoo zijner eigene broederen, als der volkeren van Egypte en van Kanaän; Mozes, als een jonggeboren wicht op de wateren drijvende, na veertig en nog eens veertig jaren van opleiding en afzondering tot een verlosser, wetgever en middelaar voor het hem miskennende Israël; David, te Bethlehem geboren en van achter de kudde geroepen, gezalfd tot een Herder en Koning over het volk van God, maar in

(*) DES BERGERIES, *Moïse sans voile*, Chap. I.
(†) Heb. XIII. v. 11—15.

hét bezit van het hem gegeven koninkrijk eerst na vele gevaren en verdrukkingen gesteld. Alle deze en zoo vele andere mannen Gods, als ons bestek hier niet toelaat op te noemen, zijn en blijven voor de Kerk des Nieuwen, even als zij het waren onder de bedeeling des Ouden Testaments, voorbeelden zoowel als getuigen dier veel bevattende waarheid, door den Heere zelven uitgesproken: *Moest de Christus niet lijden, en alzoo in zijne heerlijkheid ingaan?* Luc. XXIV. v. 26.

Zie daar, opdat wij het in het voorbijgaan opmerken, eenige beginselen dier typische Bijbelkennis of Godgeleerdheid, door de Christenkerken der vroegere dagen zoo hoog gewaardeerd, door de halve wijsheid onzer eeuw met al wat innig en diepzinnig is, of smadelijk ter zijde geworpen of onaangeroerd gelaten. Neen! het zijn geene spelingen van scherpzinnige Coccejanen, of welmeenende maar bekrompene Kerkvaders, geene inbeeldingen van de school van Philo of Origenes, maar het is het onderwijs der Apostelen, het is de harmonie van geheel de Schrift, van geheel de schepping, het is de uitspraak van den Heiligen Geest, waarop de leer der prophetische typen gegrondvest is. Dat Melchisedek door zijnen naam reeds, en ampten, en korte maar gewichtige verschijning in het boek van Genesis (XIV, v. 18—20), een voorbeeld was van Jezus Christus, den *Koning van gerechtigheid en vrede*, *en Hoogepriester in der eeuwigheid* (Heb. VII.), dat leert ons tot in de fijnste bijzonderheden, geene menschelijke spitsvondigheid, maar Apostolische waarheid en eenvoudigheid. Insgelijks dat Sara en Hagar, Ismaëls spot en Isaäcs kindschap personen en zaken zijn, die eene *andere*, eene hoogere *beduidenis* hadden, leert ons wederom geen menschelijk gezag, maar de Apostel, *geroepen niet van menschen, noch door een mensch, maar door Jezus Christus en God den Vader, die hem uit de dooden opgewekt heeft* (Gal. I. v. 1. IV. v. 11 enz.) Laat het dan nu zoo zijn (want waarom zoude het niet gewillig erkend worden?) dat ook in deze stoffe menschelijk vernuft of verbeelding hooi en stoppelen, zoo wel als goud en edelgesteente, op het fundament der Apostolische leere gebouwd hebbe! Zal de gedeeltelijke dwaling in de toepassing de waarheid Gods te kort doen? Of ligt niet meermalen de verhevenste waarheid op een handbreed afstand van de onzinnigste inbeelding? Of beslischt niet op het snarentuig de ruimte van een halven vingertop de juist- of valschheid van den aan te geven klank? Ook in de Godgeleerde beschouwingen is *geoefendheid der zinnen tot onderscheiding* een eerste vereischte. Doch daar zijn ook tot te gemoet koming van verkeerde opvattingen beginselen aan te wijzen; wij bepalen ons, onder menig ander, bij deze drie. Eene goede typische Godgeleerdheid offert nimmer den letterlijken zin aan de geestelijke beduiding op, maar leidt deze af uit genen, en bevestigt alzoo beide gelijktijdig; als Paulus ter straks aangehaalde plaatse in den persoon van Melchisedek, in de geschiedenis van Abrahams huisgezin, verborgenheden van prophecy en geestelijke beteekenissen ontdekt, dan doet hij dit niet ten koste, maar op grond van de historische waarheid zelve. Eene goede typische Godgeleerdheid geeft evenmin aan de *woorden* der Schrift meer dan éénen zin, maar zoekt de dieper en rijker leering in de beduidenis der *zaken*, door de woorden uitgedrukt; als b. v. dezelfde Apostel ons leert, dat *het dekfel, hetwelk Mozes op zijn aangezicht legde, tot op den dag van heden den kinderen Israëls bijblijft in het lezen van het Nieuwe Testament* (2 Cor. III. 13—16), zoo hecht hij aan dat woord *deksel* geen tweederlei beteekenis, maar hij ontdekt de prophetische bedoeling van den Heiligen Geest met de *zaak*. Eindelijk, eene goede typische Godgeleerdheid werkt niet met eigen verbeelding en menschelijk vernuft, maar met het getuigenis van God, vreezende *wijs te zijn boven hetgene geschreven is*, maar juist daarom niet vreezende door onderzoeking en vergelijking der Schrift tot steeds verdere ontwikkeling en uitkomsten te geraken, tot opbouwing in *de waarheid die naar de Godzaligheid is.* Zij beijvert zich de voorgetrokkene lijnen alleenlijk te verlengen naar dezelfde regelmaat, dat is, in dezelfde richting, binnen denzelfden omtrek, en altijd uit hetzelfde middelpunt, hetwelk is de belofte van den Christus, Zijn werk, Zijn zoenlijden, Zijne kerk, Zijne heerlijkheid.

Van alles dan, dat geschreven is, is prophecy, en wel bepaaldelijk Messiatische prophecy het einde, het levensbeginsel, de sleutel. Men onderscheidt uit den aard der zaak, in onze tegenwoordige bedeeling, die prophecy in reeds vervulde en nog onvervulde voorzeggingen. De vervulde zijn met het zoenlijden dat op Golgotha *volbracht* werd, hetgeen dat aanvankelijk ook van de heerlijkheid alreede gezien werd, de opstanding, de hemelvaart, de uitstorting des H. Geestes, de uitbreiding der kerk onder de volkeren der wereld. De onvervulde vereenigen zich wederom als in één middel- en brandpunt op die groote heilverwachting der Kerk naar het woord: des Heeren *wederkomst.* Daarin is dan noodwendig tevens vervat al hetgeen dat, in gelijkvormigheid en gemeenschap met haar verheerlijkt Hoofd, aan die Kerk voorzegd is van verdrukkingen en benaauwingen tot op den dag der volkomene verlossing (Luc. XXI. v. 28). Doch als gezegd is, alle deze verwachtingen zoo van oordeelen over de wereld, als van heerlijkheid voor de Kerk, voor oud-Israël, voor geheel de aarde, zijn onafscheidbaar te zaam verbonden met-, zijn te zamen gevat in ééne persoonlijke openbaring of toekomst (παρουσια, ἐπιφανεια) van Christus. Hij, *die eenmaal geofferd werd om veler zonden weg te nemen, zal ten anderen maal zonder zonde gezien worden van degene die hem verwachten tot zaligheid* (Heb. IX. 28).

Op deze openbaring van den Messias in heerlijkheid, en eene daarmede gepaard gaande wederoprichting van Davids troon, van Israëls stammen, mitsgaders onderwerping aller Heidenen het zij onder de straffende roede (Ps. II.), of onder den gouden scepter (Ps. XLV, LXXII.) van dien beloofden Goël en Koning, wijzen Psalmen en Propheten, mitsgaders de schaduwen en voorbeeldingen van Israëls geschiedenis en de ceremoniewet van Mozes. De Joden, die zich aan den lang verwachten Davids Zoon ergerden, toen hij verscheen, zondigden niet daarin, dat zij heerlijkheid en een Koninkrijk van en met Hem verwachtten, maar dat zij zich stieten aan dat gene, zonder hetwelk dat Koninkrijk niet opgericht kon worden, aan die vernedering, aan dat lijden, aan dat kruis, aan die uitwendige *gedaante-*

loosheid (Jes. LIII.), waarvan even stellig geschreven stond, als van de *heerlijkheden, daarna volgende* (1 Pet. I. v. 11.). De Heere zelve, en de door zijnen Geest gedrevene Apostelen, scheiden deze dingen niet van elkander. Nimmer spreekt Jesus van Zijne heerlijkheid, dan in verband met Zijn lijden, en als het vruchtgevolg daarvan (Luc. IX. v. 22—32.); maar ook nimmer van vernedering en lijden, dan in verband met de heerlijkheid en het Koninkrijk (Luc. XXII. v. 27—30. 2 Tim. II. v. 11, 12.). Daar henen strekken zijne leeringen, voorzeggingen, gelijkenissen: *Ik ga henen, en kome weder* (Joh. XIV. v. 3.); — *het teeken van den Zoon des menschen zal in den hemel verschijnen, en dan zullen alle de geslachten der aarde weenen, en zullen den Zoon des menschen zien komende op de wolken des hemels, met groote kracht en heerlijkheid* (Matth. XXIV. v. 30.). — *Het Koninkrijk der hemelen zal gelijk zijn tien maagden welke hare lampen namen, en gingen uit, den Bruidegom te gemoet. — En te middernacht geschiedde een geroep, ziet, de Bruidegom komt, gaat uit hem te gemoet. — Zoo waakt dan, want gij weet den dag niet, noch de ure, in dewelke de Zoon des menschen komen zal* (Matth. XXV.). Insgelijks bij de inzetting van het Pascha des Nieuwen Testaments, het Heilige Avondmaal *tot Zijne gedachtenis*, verbindt Hij de leere der verzoeninge van de zonden in Zijn bloed (dat is, het doel Zijner eerste komst) met de verwachting Zijner tweede, die tot heerlijkheid en oordeel. *Zoo dikwijls gij dit brood zult eten, en dezen drinkbeker zult drinken, zoo verkondigt den dood des Heeren*, TOT DAT HIJ KOMT (1 Cor. XI. v. 26.). Als voorts in de oogenblikken, die 's Heeren wederopneming ten hemel voorafgaan, de discipelen vragen, of de tijd der wederoprichting van Israëls koninkrijk daar was, zoo leert hun het antwoord geene verwerping maar bevestiging dezer heilverwachting, alleenlijk het kwam hun nog niet toe te weten *de tijden en de gelegenheden* (Hand. I. v. 6 en volg.). Straks daarna, op het Pinksterfeest der uitstorting van den Heiligen Geest, is de dag, de wederkomst des Heeren, het eerste dat Petrus uit die gebeurtenis afleidt, uit den Propheet Joël aan de Israëlitische natie verkondt (Hand. II. v. 14—21.); en insgelijks in de prediking bij gelegenheid van de genezing des kreupelgeborenen (Hand. III. v. 12. en volg.): *Betert u, en bekeert u, op dat uwe zonden mogen uitgewischt worden: wanneer de tijden der verkoeling zullen gekomen zijn, van het aangezicht des Heeren, en Hij gezonden zal hebben Jezus Christus, die u te voren gepredikt is, welken de hemel moet ontfangen tot de tijden der wederoprechting aller dingen, die God gesproken heeft door den mond aller zijner heilige Propheten van (alle) eeuwe.* Aan de Gemeenten uit de Heidenen wordt steeds dezelfde toekomst voorgehouden. Het is Israëls bekeering in het laatste der dagen, *en de Verlosser, komende uit Sion* (Rom. XI. 26.). Het is de *opstanding der genen die Christi zijn in zijne toekomste* (*de opstanding der rechtvaardigen*, overal in de Schrift ook ten opzichte van den tijd zeer naauwkeurig onderscheiden van de *algemeene opstanding* ten laatsten oordeele); *de overgeving van het koninkrijk aan God den Vader, de te niete doening van alle heerschappij en macht en kracht, en van den laatsten vijand, den dood* (1 Cor. XV. v. 20. en volg.). Het is de *tot één vergadering van alles in Christus beide dat in den hemel is en dat op de aarde is* (Eph. I. v. 9.). Het is de aanbeveling van eenen *wandel in de hemelen*, WAARUIT *wij ook den Zaligmaker verwachten (namelijk) den Heere Jesus Christus, die ons vernederd lichaam veranderen zal op dat hetzelve gelijkvormig worde zijnen heerlijken lichame na de werking waardoor hij ook alle dingen hem zelven kan onderwerpen* (Phil. III. v. 20, 21.). Het is eene *openbaring in heerlijkheid* (φανερῶσις) *van Christus die ons leven is, en van de genen wier leven met Hem verborgen is in God, met Hem* (Col. III. v. 1—4.). Het is eene *wederbrenging der genen die in Jesus ontslapen zijn, met Hem in zijne toekomste*, wanneer *Hij zelve met een geroep, met de stem des Archangels, en met de bazuine Gods zal nederdalen van den hemel* (1 Thess. IV. v. 14—17.). Het is eene openbaring (eerst) van *den mensch der zonde, den zoon des verderfs, den ongerechtige, dien de Heere verdoen zal door den geest Zijnes monds, en te niet maken door de verschijning Zijner toekomst* (2 Thessal. II. v. 1—8). Het is *het oordeel* (de regeering) *van Jesus Christus over levenden en dooden in zijn Koninkrijk* (2 Tim. IV. v. 1.). Het is de *zalige hoop en verschijning der heerlijkheid van onzen grooten God en Zaligmaker Jesus Christus* (τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ, Tit. II. v. 13.). Op deze ontzachelijke gebeurtenis, als op het slot en de kroon van alles, wijst ons ook de Apostel Jacobus (v. 8): *Weest lankmoedig, versterkt uwe herten: want de toekomst des Heeren genaakt.* Petrus insgelijks spreekt van *eene zaligheid die bereid is geopenbaard te worden in den laatsten tijd* (1 Pet. I. v. 5.); van eene *onverwelkelijke kroone der heerlijkheid, die behaald wordt als de Overste Herder verschenen zal zijn*, (v. 4.); van *het einde aller dingen, dat* NABIJ is (1 Pet. IV. 7.), nademaal *één dag bij den Heere is als duizend jaren, en duizend jaren als één dag* (2 Pet. III. v. 8.); *van den dag des Heeren, die komen zal als een dief in den nacht; het voorbijgaan der hemelen, het branden en vergaan der elementen, de nieuwe hemelen en de nieuwe aarde, in dewelke gerechtigheid woont* (2 Pet. III. v. 7—14.). Op diezelfde toekomst wijst Apostel Judas met de woorden van Henoch (Jud. XIV. v. 24); en ten slotte van allen de Openbaring van den Apostel-Propheet Joannes, in welke die groote heilverwachting der eeuwen, de verschijning van Jesus Christus tot inbezitneming van Zijn Koninkrijk over de aarde, aan de kerk wordt vertoond in woorden en toonen, verwen en beelden, van Moses en alle de Propheten des Ouden Testaments ontleend, maar zamengesmolten in de taal des Nieuwen, tot een nieuw, een volheerlijk geheel van prophecyen des oordeels en der beloftevervulling, der verwoesting en der wederoprichting, der heerlijkheid en des toorns. Met deze woorden: *Ziet, ik make alle dingen nieuw! — Ziet, ik kome haastelijk, en mijn loon is met mij. — Ja, ik kome haastelijk, Amen!* kondigt de Heere zelve bij dit slot van alle de getuigenissen Gods, het einde aan, waarop door alle eeuwen heen de oogen Zijner kerke moesten gericht zijn, de volheid van al het beloofde aan Adam, Abraham, en Israël, de morgensterre der ver-

wachting van alle de gemeenten, in alle hachelijke tijden voor Kerk en wereld, allerbijzonderst in de onze! Het Woord van God is prophecy van het begin tot het einde. *En zalig is hij, die leest, en zijn zij, die hooren de woorden dezer prophetie, en die bewaren 't gene in dezelve geschreven is, want de tijd is nabij*, zegt geen mensch, maar de Heere (Openb. I. v. 3.). Bij Hem zij ons harte, *die wederkomt met de wolken des hemels, en alle ooge zal hem zien, ook de gene die hem doorstoken hebben, en alle geslachten der aarde zullen over hem rouw bedrijven: Ja, Amen.* (Openb. I. v. 7.)!

EEN WOORD OVER NIET-KERKELIJKE GODSDIENST-OEFENINGEN (KONVENTIKELS).

De achtingwaardige Dr. J. F. VON MEIJER, een man, die offchoon te Frankfort een regeringsambt bekleedende, aan de beoefening van generlei wetenschap vreemd is, en aan Christendom en Christelijke Godgeleerdheid gewichtige diensten heeft bewezen, verklaart in een zijner diepdoordachte werken (*Blätter für höhere Wahrheit*, Band V.) zijn gevoelen over de zoogenaamde konventikels op de volgende wijze:

»Ieder Christen heeft de bevoegdheid en roeping om tot zijne naasten te zeggen: kent den Heere! Ieder huisvader, iedere huismoeder behooren hunne huisgenooten tot Christelijke godsvrucht, tot het gebed en het lezen van Gods woord te vermanen, en zelfs met en voor hen huisselijke Godsdienstoefening te houden. Willen zich verscheiden vrienden tot een dergelijk stichtelijk doel veréénigen, zoo is daar tegen op zich zelf niet alleen niets aan te merken, maar de Overheid moet het zelfs gaarne zien, en bevorderen. Eene vergadering tot opwekking des gemoeds heeft althans evenveel aanspraak om te worden geduld, als zamenkomsten om te spelen, te dansen, te drinken, enzv. Laat zich in deze laatste eenige onbetamelijkheid, die reden tot openbare ergernis geeft, bespeuren, zoo worden zij daarom nog niet verboden; men sluit ze slechts in den hoogsten nood. Wanneer zich nu in zoogenaamde godsdienstige oefeningen (welke eenige Predikanten niet mogen lijden, omdat er van eenen bijbelschen Christus, dien zij niet meer prediken, wordt gesproken) iets onbetamelijks dat ergernis geeft, gebeurt, zoo moest men slechts op dezelfde wijs handelen. De wanorde moet geweerd en gestraft worden; de zaak zelve moet bescherming genieten, en men verbiede die slechts, wanneer de wanorde op geene andere wijze kan worden beteugeld."

»Mocht echter de Overheid zich genoopt vinden om eenige Christelijke zamenkomst te verhinderen, zoo moeten derzelver leden dit niet aanstonds als een verbod van het waarachtig Christelijk geloof (hetgeen eigenlijk niet kan verboden worden:) noch als eene vervolging van het Christendom aanmerken. Daar men gehouden is de Overheid te gehoorzamen in al wat niet wezenlijk tot de eeuwige zaligheid vereischt is, en eene bepaalde wijze om zich en anderen te stichten, hier blijkbaar niet toe behoort, wijl soms een enkel woord van gepaste vermaning op een zondig gemoed meer werkt dan het bijwonen der ijverigste predikatie, die vrij wat hooger doelt; zoo kan wellicht zulk een verbod eener (zelfs onchristelijke) Overheid een middel worden in de hand Gods (die, als wij bemerkten, op allerlei wijzen zielen kan redden) om daar, waar nog geen sectengeest of dweepzucht heerscht, te voorkomen dat die plaats grijpe, terwijl zij mogelijk inderdaad aanstaande zijn. Heeft dus de Overheid ook al geen recht om ware Christelijke stichting te verhinderen, in welken vorm zij ook gegeven worde; zoo moeten toch ingeval van verhindering de verongelijkten bedenken, dat hun niets anders wordt ontnomen, dan de onwezenlijke vorm, waarachter wellicht een heimelijk gevaar loerde."

Tot dus verre de wijze V. MEIJER. Voor Duitschland gesproken, hebben deze aanmerkingen ook een wezenlijk belang voor Nederland. Het mag echter tevens niet ontkend worden, dat een land, hetwelk tachtig jaren lang goed en bloed met den volhardendsten ijver heeft prijs gegeven en opgeofferd, om naar het geweten God den Heer in vrije godsdienstoefening te dienen, en daaraan het bestaan zelf verschuldigd is; dat een Staat, waarvan de Stichter met veegen mond verklaarde, dat hij geen drie dagen zonder vrije oefening der zuivere leer bestaan kon; dat een Volk, hetgeen weleer een *theologizerend* volk mocht genoemd worden (1); dat zulk een Land en Natie, wellicht meer dan eenige andere, op vrijheid ten deze mag aanspraak maken, als in hare volksherinneringen en zeden op het onuitwischbaarst ingegrift en als vastgewassen (†). Mocht de listige vijand des menschdoms, steeds bereid om in het verborgen onkruid, ook onder de beste tarwe, te zaaien, nergens in Nederland harten besluipen, die zich voor de waarheid openen, om deze vrijheid op eene ergerlijke wijze te misbruiken; mocht hij nimmer der Overheid ingeven om eene niet misbruikte vrijheid te besnoeien, zoowel geschikt om Hem te vereeren die beloofd heeft tegenwoordig te zijn, waar twee of drie in Zijnen naam vergaderen!

AMSTERDAM.

Het is meermalen opgemerkt, dat hetgene van ouds onze Nederlandsche, bijzonder onze Hollandsche landaart onderscheidt, juist het tegendeel is van het gene men gewoon is *vroegrijpheid* te noemen. In de geschiedenis der ontwikkeling van het Europeesche volkswezen, zoo wel als in die der gezegende Kerk-hervorming, zien wij dit afgezonderd plekje grond, dat wij met dankbaarheid tot God ons Vaderland roemen, eerder laat en langzaam, maar dan ook zeker en geregeld door de hand eener goedertierene Voorzienigheid bearbeid, en tot gewichtige doeleinden, en duurzame uitkomsten gevormd. Dezelfde opmerking, die op dat vaderland in het algemeen past, geldt, mag men zeggen, van deszelfs hoofdstad zeer bijzonder. In orde van tijd is zij nagenoeg de laatste van alle voorname Europesche

(1) W. A. Ockerse. Ontw. van eene algem. Charakterkunde, III Stuk, bl. 132.

(†) Men zie vooral VOETIUS, *Polit. Eccles.* Pars II. Lib. II. Tract. IV. cap. 2. pag. 525.

ſteden, met betrekking tot hare verheffing tot eene eigenlijke vrije ſtad en *poorte*. Niet alleen de ſteden der Zuidelijke Nederlanden, als welke bijna altijd en in alles die van ons Noorden zijn voorgegaan, om ſtraks aan dezelve hare plaatſen te geven en het uitnemendste uit haar eigen midden in het onze over te planten; niet alleen deze, zeggen wij, maar ook de voornaamſte onzer Hollandſche, Zeeuwſche, Gelderſche, Stichtſche ſteden, beſtonden reeds als zoodanig, toen Amſterdam onder de grafelijke regeering van Floris den Vijfde nog niet meer dan een onbemuurd en onbevrijd ſtedeke was. Eerst met het uiteinde der dertiende eeuw, en dus na de uitſterving van ons eerſte Grafelijke ſtamhuis in Holland, werd de naderhand zoo beroemde wereldſtad werkelijk eene *ſtad*. Straks nam zij in omvang, welvaart, en uitbreiding als met reuzenſtappen toe, doch bleef nog ſteeds verre ten achteren bij den weelderigen bloei van ſteden als Brugge, Gend, en reeds veel vroeger Leuven, of eenigen tijd later, Antwerpen. Laatstgemelde plaats was als wereldkoopſtad in de zestiende eeuw, wat in de vijftiende Brugge geweest was, en boven beiden, Amſterdam ſtond te worden onder eene gantsch nieuwe bedeeling van Staat en Kerk. Doch ook voor de Hervorming, en bepaaldelijk voor de Gereformeerde Kerk was Antwerpen in de tijden van derzelver vestiging in deze gewesten, wat vervolgens Hollands hoofdſtad werd, insgelijks in zeker opzicht in Antwerpens plaats. Amſterdam had evenwel mede, reeds vroeg het zaad der Hervorming ontfangen; doch zestig jaren moesten elkander opvolgen, eer deze ſtad nu (Ao. 1578) geheel van den zuurdeesſem der gezuiverde prediking doorzuurd, van de Spaanſche heerſchappij bevrijd werd, en kort daarop van eene Roomschgezinde regeering, die met alle de uitwendigheden der vroegere kerkdienst eerder als een dorrend blad afgeſchud, dan met geweld ter neder gehaald werd. Sedert, en vooral na dat in 1585 Antwerpen aan den Prins van Parma was overgegaan, om nimmer meer in de Republiek der vereenigde Gewesten weder ingelijfd te worden, nam Amſterdam de haar zoo kenlijk bereide plaats in, onder de hoofdſteden van Europa, zoo wel als in het binnenſte van den Nederlandſchen Staat. En gelijk deze nu het bolwerk van het Protestantismus, voor Europa en hare vrijheid, werd, zoo lag in Holland veelzins de kern van dien kleinen maar veelbeteekenenden Staat; in Amſterdam, in gelijke evenredigheid, die van de provintie, waartoe zij behoort; terwijl wederom de zedelijke kracht der hoofdſtad zelve berustte op haren nederigen en ſtillen, maar van Christendom, Hervorming, Oranje- en vrijheidgezindheid doortrokken middelſtand, gelijk hare ſtevige gebouwen op de palen en masten, gedreven en verborgen in den moerasſigen grond. Van daar dan ook de groote invloed ten goede door Amſterdam in hachelijke oogenblikken (men denke aan 1618, 1672, enz.) geoefend, zoo dikwijls hare Regeering (hetgeen niet altijd het geval was) in den ſtraks beſchreven zin van het lichaam des volks en der burgerij hare handelingen en gevoelens richtede. Ook in deze tegenwoordige hachelijke dagen kan nog die invloed met zegen vernieuwd worden, niet alleen met betrekking tot het Vaderland van binnen, maar ook naar buiten, voor een aanmerkelijk deel der Europeeſche bevolking; zoo ſlechts de ſtroom dezes tijds geen vernietiging maar ontwikkeling van echt voorvaderlijke, levendige Christelijke beginſelen te weeg brengt! Mocht onze Amſterdamſche middelſtand, bij deszelfs maar al te zichtbare verbastering en verachtering, bewaard worden van verdere, van algeheele ontzenuwing, verſlapping, ja, ontbinding, die het noodzakelijke gevolg zijn van nabootſing der uitheemſche ijdelheid, kweking van lichtzinnigheid in zeden, kleeding, levenswijze, vermenigvuldiging van tooneelvermaak, ſpel, zang, en dans, en wat dies meer is, onder alle klasſen en leeftijden van menſchen. Mochten hare hoogere en mindere ſtanden liever wederkeeren tot de degelijke eenvoudigheid der vaderen, dan wegloopen met de oppervlakkigheid en vroegrijpheid onzer ſchijnwijze eeuw! Mogen hare ſteeds onwrikbare trouw en verknochtheid aan Vaderland, Koning, en Oranje, niet op de wisſelende belangen van den dag, noch zelfs alleen de ongedwongene genegenheid des harten, maar daar te boven op de onverwelkbare beginſelen van Godsdienst en Geſchiedenis gegrond zijn! Moge, voor alle dingen, de prediking van Christus, de ware leer des kruisſes, luide worden gehoord, innig en ſteeds inniger ter harte genomen! Dan zoude zoo wel tijdelijke als geestelijke welvaart nog grootelijks voor Stad en Land, voor Kerk en Staat zich kunnen vernieuwen en uitbreiden; dan zoude, ſchoon ook de tijd der gronding harer prachtige Raad- en woonhuizen moge voorbij zijn, de heerlijkheid onzer Oud-Nederlandſche hoofdſtad nog, in nederigheid, ontzachelijk kunnen zijn, als van ouds; dan zoude de nalezing van den zegen der Vaderen overvloediger kunnen zijn, dan menig rijke oogst, uit later gezaaiſel afkomſtig. Dat geve de Verbonds-God van Nederland, de Onveranderlijke, wat ook verandere, genadig. *Zoo zij het!*

LECTUUR.

»De Lectuur is voortgebragt geworden »om den geest bezig te houden, bij »gebrek van eigene denkbeelden!"

Montlosier.

»*Ziet toe hoe gij hoort!*" is de ſpreuk der Goddelijke Wijsheid; en als hiermede in verband ſtaande mogen wij de waarſchuwing beſchouwen: »*Ziet toe hoe en wat gij leest!*" Het lezen, in vroegeren tijd, meer de bezigheid van diegenen, die bij uitſluiting geleerden waren, is thans eene volksbehoefte geworden; en dewijl van den eenen kant de kennis in vele opzigten hierdoor toegenomen is, zijn de nadeelige gevolgen, van die dikwijls ontijdige of overdrevene voeding van den geest door gedachten van anderen, niet te miskennen. Er is eene wijze van lezen bij velen, helaas! in zwang, die meer tot verſtomping dan tot opheldering dient; en men vindt menſchen die jaren lang lazen, en alleen eene verwarring van verſchillende gevoelens daarvan hebben overgehouden, zonder dat hunne denkbeelden daardoor eenige meerdere helderheid verkregen hebben. In de wapenrusting des geloofs kan men ook de grootste vijanden des Evangelies in de hand nemen, en nut daarvan hebben, indien het God behaagt om ons de nietigheid hunner tegenwerpingen te doen zien en den

grond hunner vijandschap in de diepte van het menschelijk bederf te doen opsporen; en houden wij daarbij in het oog dat wat niet uit den geloove is, zonde is. Maar is het zoodanig dat wij lezen? of is niet veel meer ons lezen meestal de voldoening eener ijdele nieuwsgierigheid, of eene poging om die ledigheid, die ieder mensch in sommige oogenblikken gevoelt, en die hem moet doen erkennen, dat zelfs het grootste geluk, dat deze aarde kan aanbieden, niet in staat is om zijne behoefte aan een onvergankelijk heil te vervullen, te verdringen, door ons in eene denkbeeldige wereld te plaatsen, waarin wij te meer voortdroomen, naar mate de wezenlijkheid ons meer tegenstaat?

Ten gevolge van het ons inwonend bederf vinden wij trotschheid en zinnelijkheid in al de uitgangen van ons hart als ingeweven. Van daar dan ook de vreugde die het kind al spoedig gevoelt, bij de geschiedenis der helden van Griekenland en Rome, die hem een denkbeeld van menschelijke grootheid geven, dat tegen den onderworpenen toestand, waarin hij zich meent geplaatst te zien, afsteekt; en nu troost hij zich over zijne vernedering of zijnen geringen invloed, wanneer hij in verbeelding met Miltiades het leger der Perzen stuit, of met Hannibal over de Alpen trekt. Hij begint met slechts naar ware gebeurtenissen te verlangen, doch naar mate bij eenen verderen leeftijd zijn smaak nu bedorven is, zoekt hij ook meer in het rijk der verbeelding rond te waren, en doet de helden der geschiedenis door die der Romanwereld vervangen. Nu wordt de zinnelijkheid, door schilderingen van eenen anderen aard, en die haren weêrklank in het jeugdige hart hebben, aangelokt en geprikkeld. De Lectuur is nu vaak niet meer eene uitspanning of eene bezigheid, maar eene drift, een zwijmeldrank, een dronkenschap als van sterken drank, die onontbeerlijk geworden is, en waaraan pligten en betrekkingen dikwijls op de schandelijkste wijze worden opgeofferd.

Helaas! niet het lezen zelve, maar de wijze waarop het geschiedt; het lezen zonder doel, is een dreigend gevaar; want niets is onverschillig, en wat ons niet tot God voert, leidt ons van Hem af. Een wel opgevoed mensch zal kwaad en onzedelijk gezelschap schuwen; en echter hoe dikwijls is de slotsom van het kwaad, hetgeen dit gezelschap hem geleerd zoude hebben, in een bevallig ingebonden boek, dat in zijn huisvertrek ligt, opgenomen. Men bedriege zich niet: het gif is overal te vinden! het toont zich niet alleen in die werken, wier schrijvers als ongeloovige bekend staan, het regeert in alles hetgeen wij in handen nemen; tot in de nieuwspapieren, die voorgeven geene kleur te bezitten, en die roemen in hunne gewaande onzijdigheid; daar er geene zoodanige onzijdigheid bestaan kan, en alles, indien men diep doordringt, of uit het standpunt van den Christen, of uit dat eener vijandige wereld geschreven is. Wie heeft ooit die onzijdigheid bewaard? De koudste dagbladen verliezen hunne onverschilligheid, wanneer de zoodanigen moeten beoordeeld worden, die, niet in den geest der eeuw instemmende, voor dweepers worden uitgekreten, en tijdschriften die voorgeven buiten alle godsdienstgeschillen te staan, laten echter geene gelegenheid voorbij gaan, om bij voorbeeld nu eens de godsdienstige gevoelens van eenen Helmers te roemen, dan weder eene bijzondere bedeeling Gods in den Bijbel op eene natuurlijke wijze te verklaren. Dit gif vindt men nog meer in die maandschriften, die met zooveel graagte gelezen worden, en die er sinds jaren op uit geweest zijn, om leerstellingen, welke niet naar hunnen smaak zijn, in een hatelijk daglicht te plaatsen. Men vindt het in reisbeschrijvingen, die met de meeste oppervlakkigheid, al hetgeen hunne beschouwing hun opleverde, naar hunnen bekrompenen gezigteinder beoordeelen, en aan alles eene kleur geven, die alleen uit vooroordeel en laster oorspronkelijk is, en die dikwijls den lezer, voor jaren tegen de waarheid, of de verdediging derzelve, innemen. — Men vindt het eindelijk in zoogenaamde stichtelijke lectuur, waarin men de schijnbare oneffenheid van het woord Gods door fijn gesponnene redeneringen effen tracht te maken; waarin de waarheid en logen dikwijls vermengd worden, terwijl in anderen dat zout ontbreekt, door hetwelk het Evangelie, ook in onzen tijd, als ergernis voor den Jood en dwaasheid voor den Griek openbaar moet worden.

En echter die ontzettende vermenigvuldiging van boeken in onze dagen, heeft ook nog dat nadeel, niet zoo zeer dat men te veel leest, als dat men dikwijls niets leest, en dat onze wetenschap zich bepaalt tot de kennis der boeken uit titels of beoordeelingen. Men gewent zich aan eene oppervlakkige beoordeeling der slotsom uit ieder werk, zonder die slotsom aan de eeuwige bron van waarheid te toetsen. Men vergeet, dat er geene noodzakelijkheid is om met alles bekend te zijn; dat het er voor onze zielen niet op aankomt, om de duizende wegen der dwaling, maar om den éénen weg der waarheid te kennen. Zoo heeten velen het dan met hunnen tijd voortgaan, wanneer zij met dezelfde onverschilligheid de stelsels der mode-philosophie, die dagelijks veranderen, of de verdediging der waarheid die uit God is, met den meesten spoed hebben doorgeloopen, zonder van den eenen kant afschuw, van den anderen kant liefde en dankbaarheid gevoeld te hebben. Deze stemming is misschien nog de gevaarlijkste van allen; want de geestdrift van den jongeling voor zijne geschiedenis of romanwereld is eene dikwijls nog afgaande koorts; de zaden des verderfs, in dag- en maandschriften vervat, worden dikwijls door den wind des daags en de bezigheden des levens weder weggedreven; maar heeft eens de waarheid haren hoogen ernst voor ons verloren, meent men eens dat dezelve in het midden van dien tegenstrijdigen vloed van gevoelens niet meer te vinden is; ja dat er geene waarheid, die voor allen geldig is, bestaat; dan verzinkt ook de ziel in een zee van twijfelingen, waar zij geen anker weet uit te werpen. Zij heeft den tijdgeest leeren onderscheiden, die onder steeds verschillende vormen voortsnelt; — maar wat zal haar dit baten, wanneer het uur slaat, waarin het er op aankomt, of zij waarheid gekend, en of zij voor zich zelven deel daaraan heeft gehad?

Voor iederen stand en iederen ouderdom derhalve heeft de Lectuur eigenaardige gevaren. Terwijl voor de hooge kringen der Maatschappij de geheel verwilderde Fransche

letterkunde onzer dagen openſtaat, die niet alleen beneden het peil van Godsdienst en zedelijkheid, maar van alle eerbaarheid en menſchelijk gevoel gezonken is, is er ook onder de mindere klasſe reeds veel verderfelijks verſpreid, en de Comedieboekjes en Romans hebben aldaar ook reeds veel ingang gevonden. Welke verleiding ligt er nu voor den geleerden en ſtudeerenden in die menigte ſchrijvers, die door de listigſte voorſtellingen de geopenbaarde waarheid in de ſchaduw ſtellen, ten einde hunne, zoo het heet, meer verlichte begrippen ingang te verſchaffen! Wat gevaar ligt er niet voor hem, bij wien het natuurlijk godsdienſtig gevoel opgewekt is, in die werken, die voorgeven aan deze behoefte op eene ſtichtende wijze te voldoen, en die ondertusſchen den God hunner verbeelding, niet den weg des levens in Christus verkondigen!

Poëzij is minder dan voorheen gezocht. Immers zijn de genietingen des levens, eer, rang en geld thans eene grooter behoefte dan de droomen der verbeelding; van daar dan ook dat men minder ontleedt, minder uiteenzet dan voorheen, in alles over de middelen heen wil treden om onmiddellijk tot het doel te geraken. In den tijd onzer vaderen werd in het theologiſche vak de uitvoerige ſchriftuitlegging de Engelsche Godgeleerden vertaald. Alle godsdienſtige en zedekundige onderwerpen werden in uitgewerkte vertoogen behandeld, en zelfs de Roman leverde onder de pen van Richardſon, eene tot in de minste kleinigheden gaande ſchildering van de menſchelijke hartstogten op. De ſmaak is ſedert in alle opzigten veranderd, en men heeft in alles den weg korter gemaakt. Onze tijd toch is zoo vol van gebeurtenisſen en lotwisſelingen, zoo vol van verwachting van nieuwe ſchokken, dat de kalmte ook uit de huisſelijke betrekkingen ſchijnt gevloden te zijn, en hierdoor nog de oppervlakkige kennis en de oppervlakkige lectuur vermeerderd wordt. Nooit werd er zoo veel geſproken over letterkunde, nimmer werden er zoo vele boeken geſchreven, en daarbij beſtond er misſchien nimmer een tijd, waarin er zoo weinig werken van langen adem gelezen werden.

Wij leven in eene eeuw van overſpanning. Geen bezit, geen roem, geene verkregene waardigheid, in den eenen of anderen tak van nijverheid, of ondervinding in eenig vak van geleerdheid, geeft rust of zekerheid, daar iedere dag nieuwe uitvindingen, nieuwe ontdekkingen aan den dag brengt, en hetgeen dat eens vastgeſteld ſcheen, terſtond van alle kanten beſtreden wordt. De leeslust wordt bij zoo veel dat uitkomt gedurig geprikkeld en nimmer voldaan. Pieter Nieuwland zeide eens tot een zijner vrienden: dat hij na een paar jaren voornemens was niet meer te lezen. Het is hem niet vergund geworden dit voornemen ten uitvoer te brengen. — Er is dagelijks behoefte aan nieuw voedſel, en hoe weinig daarvan gaat behoorlijk in voeding over. Allen zijn wij kinderen van onzen tijd, en hij zelve die deze ſtem verheft, gevoelt hoezeer hij ook nog door dien geest, welken hij aanklaagt, bevangen is, en hoe dikwijls het hem aangenaam en ligter valt, een ander voor zich te laten denken en ſpreken, en op boeken en aanhalingen te ſteunen; hetgeen ſteeds zooveel gemakkelijker is, dan die worſtelſtrijd des gemoeds, waardoor de wezenlijke kennis op overtuiging gegrond, in onze harten wasdom ontfangt.

Waartoe moeten dan nu deze wenken ſtrekken? Zoo wij hopen daartoe, om ons opmerkzaam te maken op hetgeen wij lezen, en hoe wij lezen. In hetgeen wij als een bloot tijdverdrijf beſchouwen ligt dikwijls de grond van groote verkeerdheden. Duizende gedachten overſtelpen, vaak onder het lezen, ons onbewaakt gemoed, en trekken hetzelve van de eenige bron der waarheid af. Zoo wij niet bewaard worden, hoe zullen wij ons zelve bewaren? Zoo wij geen doel voor oogen hebben, hoe zullen wij tegenſtand bieden? In den middelijken weg is veel goede raad te geven. Hier mag men die orde aanprijzen, die ook in het lezen zoo veel nuttigheid heeft; hier mag men nu de jongelingen en ſtudeerenden toeroepen: Lees met de pen in de hand! doorblader minder boeken, maar geef u zelven rekenſchap van hetgeen gij leest! Aan den Christen zij echter herinnerd, dat ook die bezigheid bij hen ter eer van Christus geſchieden moet; en wanneer hij belijden moet, hoe dit bij hem ontbreekt, dan worde hem getoond hoe God het den zijnen uit genade ſchenkt: hoe Paulus zelfs tegen de heidenen *hunne eigene Profeten* (Tit. I. v. 12) aanhaalde, hoe Augustinus zijne heidenſche geleerdheid ter eer des Evangelies wist te gebruiken; hoe de hervormers ook menſchelijke kennis ontvingen om in den ſtrijd tegen Rome pal te ſtaan; en wij zullen leeren vertrouwen, dat evenzeer in onze eeuw dengenen die geloofd alle dingen zullen medewerken ten goede, en dat zelfs de listige aanvallen van den vijand onzer zielen waarvoor wij in onze dagelijkſche lectuur gedurig bloot ſtaan, zullen afſtuiten op dat ſchild des geloofs onder welks bedekking alleen, wij in het uur des ſtrijds kunnen pal ſtaan.

SPREUKEN.

Daar is geene Theodicee mogelijk, die een voetſtap verder gaat dan de Openbaring; en die eene andere zoekt, wikkelt zich in de ſchrikkelijkſte verwarring.

BILDERDIJK.

Men heeft juist opgemerkt dat de volkomenſte onpartijdigheid niets anders zoude zijn dan de onverſchoonlijkſte partijdigheid.

WACHLER.

Het leven van den enkelen mensch vertoont ons het leven des volks in het klein. Van daar dat ieder in de richtige beſchouwing zijns eigenen levens den ſleutel der geſchiedenis, datgeen hetwelk hem het leven der volkeren verklaart, vinden kan.

HERDER.

Krachtdadige dwalingen zijn krachtig alleen door de waarheid, die onder dezelve verborgen, en door dezelve verbasterd is. Om gene te beſtrijden, moet men deze zooveel te ſteviger vasthouden, zoo veel te inniger verstaan.

* * *.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

OVER DE ZEGEN- EN VLOEKPSALMEN.

Het is onze flaauwe opvatting van *heiligheid* en *zonde*, die ons eenen weêrzin verwekt, tegen de bedreigingen die de heilige Zangers aan de vijanden Gods doen. Omdat wij de zonde in ons niet als opſtand tegen God beſchouwen, zoo kunnen wij dezelve ook buiten ons niet als zoodanig aanmerken (*).

HENGSTENBERG.

De zegen- en vloekpſalmen moeten niet enkel worden beſchouwd als openbaringen van het oogenblikkelijk gevoel hunner makers als bijzondere perſonen; zij moeten gezien worden in verband met de geheele oude huishouding des Sinaïtiſchen verbonds; want alleen dan, en wanneer men de eene met de andere in hun waar licht beſchouwt, worden die menigvuldige tegenwerpingen en vermetele oordeelvellingen in den wortel afgeſneden, welke vooral onze Eeuw, die gaarne van zegen en voorſpoed hoort, zonder aan de ſtraf en vloek der overtreding te denken, tegen die gewichtige gedeelten van Gods woord heeft ingebracht.

Onze leeftijd toch meent genoeg te doen met vloek en ſtraf weg te ſchaffen, ook wanneer zonde en overtreding blijft beſtaan. Geheel anders eischt en leert de wet van den heiligen God. Gerizim en Ebal ſtaan tegen elkander over; er ſtaat: *Welgelukzalig is een iegelijk die den Heere vreest, en in zijne wegen wandelt;* maar ook: *Vervloekt is wie niet blijft in al wat in het boek der wet geſchreven is.* Dat was de ſtaats-inrichting van Israël; de leer der Profeten; het doel hunner prediking. Zóó alleen kon de wet, die veroordeelt, een tuchtmeester worden tot Christus; en zij werd het, in den weg Gods: dat is, door de tegenſtelling van Horeb en Golgotha.

Ebal en Gerizim, ziedaar wat dan ook in de heilige toonen van Davids Pſalmen weêrklinkt. Ook daar is de toon der profetie zegen over hem *welken God de rechtvaardigheid toerekent zonder werken* (Rom. IV. v. 6.), *welker ongerechtigheden vergeven zijn, en welker zonden bedekt zijn* (Pſ. XXXII. v. 1, 2.), en die daarvan blijk geven door het *wandelen in de inzettingen des Heeren* (Pſ. XV): vloek daarentegen over zulken *die twistgierig zijn en der waarheid ongehoorzaam, maar der ongerechtigheid gehoorzaam* (Rom. II. v. 8.), en dit betoonen door weêrſpannigheid tegen God en zijn Gezalfde, tegen zijn Volk, zijn dienst, zijne wet, zijn heiligdom. In den een-en-veertigſten en zeventigſten Pſalm, die te gelijk profetiſche zegen- en vloekliederen zijn, vindt men het een en het ander vereenigd, op eene zoo kennelijke wijze, dat het, zoo men afziet van 's menſchen natuurlijken afkeer van Gods heiligheid en rechtvaardigheid, billijke bevreemding mocht baren, dat men zich aan het ééne geſtooten heeft, het andere daarentegen gaarne aanneemt.

Gods woord toch luidt tot de Profeten: *Zegt den rechtvaardigen dat het hem wel gaan zal, dat zij de vrucht hunner werken zullen eten. Maar wee den godloozen: het zal hem kwalijk gaan, want de vergelding zijner handen zal hem geſchieden* (*). Het ſtond den Godsmannen niet vrij, om alléén zegeningen uit te ſpreken; niet vrij, om alleen zienders en verkondigers van goede dingen te zijn; integendeel: *Als ik tot den godloozen zegge* (ſpreekt God tot den profeet): *o godlooze, gij zult den dood ſterven; en gij ſpreekt niet om den godloozen van zijnen weg af te manen, die godlooze zal in zijne ongerechtigheid ſterven, maar zijn bloed zal ik van uwe hand eiſchen* (†). Het behoorde dus onafſcheidelijk tot de profetiſche roeping om

(*) De voortreffelijke Hoofdſchrijver der *Evangelische Kirchen-Zeitung* maakt deze treffende opmerking ter gelegenheid der plaatſing van een hoogstbelangrijk ſtuk van den grijzen Staatsman MOSER *over de Psalmen.* Dit ſtuk is met eenige bijlagen onlangs in onze taal overgebracht geworden door den Predikant H. P. Scholte. (Amſt. bij Meſchert en Höveker, 1834.)

(*) Jes. III. v. 10, 11.

(†) Ezech. XXXIII. v. 8.

ook den vloek op den ongerechtige uit te ſpreken. Doch deze vloekſpraak vooronderſtelde altoos volharding in onbekeerlijkheid; want, *wanneer de godlooze zich bekeert van alle zijne zonden die hij gezondigd heeft* (zegt God wederom), *en alle mijne inzettingen onderhoudt, en doet recht en gerechtigheid; hij zal gewisſelijk leven, hij zal niet ſterven. Alle zijne overtredingen die hij gedaan heeft, zullen hem niet gedacht worden: in zijne gerechtigheid, die hij gedaan heeft, zal hij leven* (*).

Het blijkt alzoo klaar, dat David, als zijnde te gelijk Koning (Gods gezalfde, wien de aanranding der Godsregering perſoonlijk betrof) en Profeet (wien het uitſpreken des oordeels over de verachters der zake Gods plicht en roeping was), den ſchijn van zijne eigen vijanden te vloeken, juist wegens die vereeniging der twee ambten, niet ontgaan kon. En wij zien aan den anderen kant, dat hij zoo ver was van zijn eigen vijanden wraakgierig te bejegenen, dat hij den boozen Saul, toen nog deze de gezalfde Gods was, als deszelfs leven in zijne hand was geſteld, geen hair krenken wilde, zeggende: *de Heere zal richten tusſchen mij en tusſchen u, en de Heere zal mij wreken aan u, maar mijne hand zal tegen u niet zijn* (†).

Voorts, ofſchoon, als gezegd is, deze profetiſche zegen- en vloekſpraken gansch bijzonder aan de Sinaïtiſche wetbedeeling, bezegeld op Ebal en Gerizim, eigen waren, zij waren daaraan geenszins uitſluitend verbonden. Ook alreeds de Aartsvaderen profeteerden ſtervende zegen of vloek over hun nageſlacht, naar gelang van Gods ingeving; en deze bijzonderheid verdient te meer opmerking, omdat men bij den ſtervenden Vader toch wel geen wraakzucht tegen de vruchten zijner lendenen zal onderſtellen. Zoo was het b. v. dat dezelfde mond die een zegen over Sem en Japhet uitſprak, eene vloekſpraak op Cham moest verkondigen (§). Zoo was het, dat Israël, die den Mesſiaanſchen zegen der eerstgeboorte over Juda deed hooren, ook den vloek op Simeons en Levi's bedrijf niet mocht achterhouden (**). Even zoo ſprak ook Gods Zoon zelve het veelvoudige *wee* over de verharde Farizeën uit; even zoo zal Hij eenmaal *wanneer Hij zal komen in de heerlijkheid zijns Vaders, en al zijne heilige engelen met Hem*; Hij, wiens lippen eens op den berg der zaligſprekingen van zegeningen overvloeiden, ten jongſten dage aan degenen, die aan Zijne linkerhand zullen ſtaan, deze geduchte woorden doen hooren: *Gaat weg van mij, gij vervloekten, in het eeuwige vuur, hetwelk den Duivel en zijne engelen bereid is* (††).

Men ergere zich dus niet langer aan de verkondigingen van zegen en vloek in Davids Pſalmen; want diezelfde verkondiging is de geest van den geheelen Bijbel. Tegen zegen en leven ſtaat vloek en dood over. Alleen door Hem die den vloek der Wet heeft gedragen, werd des eerſten Adams ſchuld uitgewischt voor degenen die in dien grooten Lijder en Vloekdrager gelooven. Want de vloek die op de vijanden van David als den gezalfde des Heeren rustte, en op hen door den man Gods als Profeet werd ingeroepen, blijft rusten op hen die van JEZUS CHRISTUS, den grooten Gezalfde Gods, zullen gezegd hebben: *Wij willen niet dat deze over ons Koning zij.* Zoo toch degene die tegen den zoon van Izaï rebelleerden, zoo geducht werden gevloekt, *hoeveel te meerder ſtraffe, meent gij, zal hij waardig geacht worden, die den Zone Gods vertreden heeft, en het bloed des testaments onrein geacht heeft, waardoor hij geheiligd was, en den Geest der genade ſmaadheid heeft aangedaan?* Ook van deze zal de Rechter zeggen: *Brengt ze hier en ſlaat hen dood aan mijne voeten. — Want zoo wij willens zondigen, nadat wij de kennisſe der waarheid ontvangen hebben, zoo blijft er geen ſlachtoffer meer over voor de zonden, maar eene ſchrikkelijke verwachting des oordeels en hitte des vuurs, dat de tegenſtanders zal verſlinden* (*).

Het gezegde blijkt vooral uit den honderd-negenden Pſalm, die door Petrus juist in denzelfden zin wordt aangehaald dien wij zoo even, uit vergelijking van het tiende Hoofdſtuk des briefs aan de Hebreën, aan deze oordeelspſalmen in het algemeen toekenden. Door deze aanhaling van den vloek op den verrader des gezalfden van den ouden dag uitgeſproken, als in hoogeren zin op dien van den Gezalfde des nieuwen Verbonds doelende, wordt te gelijk het gevoelen van diegenen wederſproken, die van vs. 6—20 in dezen Pſalm, niet de uitſpraak van den Profeet, maar integendeel de ſmaadredenen zijns vijands meenen te vinden. Hoe toch zou in dat geval hetgeen de vijanden tegen David ſpraken, op Judas toepasſelijk zijn? Daarenboven toont de overeenkomst van dezen Pſalm met den 69en genoegzaam, dat hier de woorden van den Profeet zelven gegeven worden; want ook de uitſpraken van dien Pſalm worden door Paulus (Rom. XI. v. 9.) aangehaald als eene profetie op Israël, dat zich als volk en in masſa tegen J. C. den Gezalfde Gods in openbaren opſtand bevond, door de verwerping van zijnen perſoon en zijne wetten. En het is opmerkelijk, dat bijna *al* de zoogenaamde vloekpſalmen, die men voorgeeft zoo weinig overeen te komen met den geest des Nieuwen Testaments, door de Schrijvers van hetzelve worden aangehaald en toegepast, als geldig op de nieuwe bedeeling, na de komst van Christus in het vleesch. Trouwens ook de Christelijke kerk heeft twee ſleutelen, door welker éénen (in de nieuwe bedeeling niet ongelijk aan het *Gerizim* en *Ebal* der oude), *achtervolgende het bevel van Christus en zijne Apostelen, allen en een iegelijk geloovige verkondigd en openlijk betuigd wordt, dat hun, zoo dikwijls zij de belofteni des Euangeliums met waren geloove aannemen, alle hunne zonden van God om de verdiensten van Christus vergeven zijn; daarentegen allen ongeloovigen en die zich niet bekeeren verkondigd en betuigd wordt, dat de toorn Gods en de eeuwige verdoemenis op hen ligt, zoo lang als zij zich niet bekeeren: naarvolgende welk getuigenis des Evangeliums God beide in dit en in het toekomende leven oordeelen wil.* (*Heidelbergſche Catech.* Antw. 84.)

Een der vloek- of ſtrafpſalmen, waaraan men zich het meeste ergert, is de 137ste, in welken hij die het oordeel Gods over Edom en Babel, ook door het verpletteren der

(*) Ezech. XVIII. v. 21, 22. (†) 1 Sam. XXIV. v. 23. verg. Hebr. X. v. 30. (§) Gen. IX. v. 25—29. (**) Gen. XLIX. v. 4—7. (††) Matth. XXV. v. 41.

(*) Heb. X. v. 26, 27.

kinderen aan de steenrotsen, zou uitvoeren, gezegend en gelukkig gesproken wordt. Men meent dat deze daad hierdoor als eene daad van godsvrucht wordt voorgesteld, en wraakt eene zedeleer die zulke bedrijven toelaat en goedkeurt. Het is noodig deze plaats te vergelijken, om haar in 't rechte licht te beschouwen, met hetgeen God zegt tot en van Jehu, die zijn oordeel aan het gansche huis en geslacht van Achab heeft uitgeoefend. De Schrift doet ons dat bedrijf van dezen Vorst geenszins als eene daad van naauwgezette godsvrucht beschouwen; integendeel, zij leert ons, *dat Jehu niet waarnam te wandelen in de wet des Heeren des Gods Israëls met zijn gansche harte, en dat hij niet afweek van de zonden Jerobeams, die Israël zondigen dede*; en toch wordt Jehu's ijver in het uitvoeren van Gods oordeel geroemd, en hem de belofte geschonken, dat zijne afstammelingen tot in het vierde lid op den troon Israëls zouden zitten; waardoor intusschen geenszins de wijze, waarop hij de wrake Gods aan Achabs huis ten uitvoer bracht, lof ontvangt. Even zoo is het met den krijgsman, die Gods oordeel over Babel, en deszelfs grooten en kleinen, tot de minsten toe, zou uitvoeren. De bedrijven van den ruwen krijgsman worden niet geroemd als bewijzen van teedere godsvrucht; maar een tijdelijk geluk wordt hem toegezegd voor het volvoeren van Gods bedreigingen over Babel. Even zoo was aan Nebukadnezar, den Koning van datzelfde Babel, een tijdelijk loon verssproken voor de harde dienst, die hij zijn leger had laten dienen tegen Tyrus, aan welke ook door Gods profeet de ondergang was bedreigd (*); zonder dat echter daardoor de woeste overheerscher iets meerder of beter werd dan hij was; *eene roede Gods*, om wiens wille zelfs het vermelde oordeel over Babel gekomen is, naar het woord van Jezaïa den Profeet (†): *Want ik zal tegen haar opstaan, spreekt de Heere der heirscharen, en ik zal van Babel uitroeien den name, en het overblijfsel, en den zone, en den zoons zone, spreekt de Heere.*

Hetgeen boven gezegd is van den profetischen zin dezer Psalmen wordt nader bevestigd, wanneer men hun spoor midden door de volgende profeten heen volgt. *Hoort gijlieden de woorden dezes verbonds* (zegt Jeremia (§)) *en spreekt tot de mannen van Juda en tot de inwoners van Jeruzalem, en zegt tot hen: Zoo zegt de Heere de God Israëls: Vervloekt zij de man die niet hoore de woorden dezes verbonds, dat ik uwen Vaderen geboden hebbe.* En elders biddende tot den Heere: *Stort uwe grimmigheid uit op de heidenen die U niet kennen en over de geslachten die uwen naam niet aanroepen; want zij hebben Jakob opgegeten, en hem verteerd, en zijne woning verwoest* (**). En Maleachi profeteert van de algemeene verwoesting der godloozen ten jongsten dage: *Dan zullen alle hoogmoedigen en al wie godloosheid doet een stoppel zijn, en de toekomstige dag zal ze in vlamme zetten, zegt de Heere der heirscharen, die hen noch wortel noch tak laten zal* (††).

Op dezen vreesselijken maar heerlijken *dag der openbaringe des Heeren Jezus van den hemel met de engelen Zijner kracht, met vlammenden vure wrake doende over degenen die God niet kennen en over degenen die het Evangelie onzes Heeren J. C. niet gehoorzaam zijn, dewelke zullen tot straffe lijden het eeuwig verderf van den aangezichte des Heeren en van de heerlijkheid Zijner sterkte, wanneer Hij zal gekomen zijn om verheerlijkt te worden in zijne heiligen en wonderbaar te worden in allen die gelooven* (*), op dien dag (zeg ik) zien ook de voleindigde heiligen en martelaren in Joannes profetisch gezicht, wanneer zij van uit hunne graven tot den Heere roepen: *Hoe lange, o heilige en rechtvaardige Heerscher! oordeelt en wreekt gij ons bloed niet van degenen die op de aarde wonen? En hun wierd gezegd dat zij nog een kleinen tijd rusten zouden tot dat ook hunne mededienstknechten, en hunne broeders zouden vervuld zijn, gelijk als zij* (†).

Die dag dan, de dag der algemeene verrekening, is de volkomen en laatste vervulling van alle zegen- en vloekspraken van Oud en Nieuw Verbond. God geve ons, mijn lezer, dat wij te zamen mogen zijn, op dien dag, onder *de gezegenden des Vaders, wien het Koningrijk bereid is vóór de grondlegging der wereld!* Het zij zoo!

OVER ONDERDANEN-REGT EN PLIGT.

Het heerschende gebrek aan beginselen, en de verderfelijke gevolgen daaruit voortvloeiende werden reeds in dit blad aangeduid. In het staatkundige vooral laat zich meer en meer eene onverschilligheid bespeuren, welke de plaats heeft ingenomen van de vroegere vergoding van eenen denkbeeldigen middenweg. Men weet niet welk beginsel aan te kleven, en schroomt tusschen twee gevaarlijke uitersten te kiezen.

Aan den eenen kant heeft men eenen afschuw van blinde, lijdelijke onderwerping aan de bestaande magt; aan de andere zijde ziet men de schrikkelijkste gevolgen van het ten uitvoer gelegde regt van wederstand. In zulk eenen tijd past het den vaderlandschen Christen van zijne beginselen te spreken, en die algemeen geldende waarheden luide te verkondigen, welke vooralle tijden, plaatsen, omstandigheden en personen in Gods woord geschreven zijn.

Doch er is meer. Ook de wetenschap van het Staatsregt behoort op die beginselen te steunen, zal zij iets anders dan een zamenstel van bloot menschelijke wijsheid zijn. De regten en pligten van vorsten en onderdanen berusten, even als die van vaders en kinderen, op eene onderlinge betrekking die door God zelven is daargesteld. Wie waarlijk Christen is zal hier aan geen toeval (dat gewrocht zonder oorzaak!) denken, en allereerst onderzoeken wat de Almagtige, tot zijne schepselen in de voorschriften en voorbeelden van Zijn woord sprekende, van die betrekking gezegd heeft. Uit de toepassing dier uitspraken op hetgeen hij als burger van den staat, waarin hij leeft, ondervindt en rondom zich ziet plaats grijpen, zal hij leeren, wat hij als zoodanig doen, wat nalaten moet, en zoo allengs een Christelijk staatsregt, in zijn hart geschreven, bezitten, dat op zijne daden eenen even onmiskenbaren als heilzamen invloed moet hebben.

De grenzen van dit ons onderzoek gedoogen geen uitge-

(*) Ezech. XXIX. v. 18, 19. (†) Jez. XIV. v. 22. (§) C. XI. v. 2. (**) C. X. v. 25. (††) Mal. III. v. 1.

(*) 2 Thess. I. v. 7—10. (†) Openb. VI. v. 10, 11.

werkt betoog over den aard van het Christelijk staatsregt; maar een hoofdbeginsel, voor zoo verre zulks den onderdaan betreft, aan te geven en eenigermate te ontwikkelen, kan bij de algemeen heerschende miskenning van hetzelve niet ongepast zijn. Dat beginsel is: »Onderwerping aan »de bestaande magt, die van God is geordineerd. Erken»ning dat al de magten die daar zijn, van God zijn, »zoodat, die hem tegen de magt stelt de ordinantie Gods we»derstaat" (Rom. XIII. v. 1. verg. Matth. XXII. v. 21).

Onderwerping! Verschrikkelijk woord in onze dagen, waarin men zoo veel van zijne regten, zoo weinig van zijne pligten gewoon is te gewagen, maar dat daarom juist tot een meer naauwkeurig onderzoek mag aanleiding geven, en, van naderbij beschouwd, niet zoo vreemd of ongewoon, niet zoo terugstootend is als het schijnt.

Onderwerping baart *vrijheid*, ziedaar de slotsom tot welke eene Christelijke beschouwing van dit vraagpunt leidt. Even als de Heere en Heiland, en zijne Apostelen, dan eens van zijn juk en last, dan eens van de vrijheid door welke Hij ons vrijgemaakt heeft gewagen; even als die twee waarheden, hoe schijnbaar in strijd met elkander, beiden erkend, geloofd, en geestelijk verstaan kunnen en moeten worden, zoo gaan ook burgerlijke onderwerping en burgerlijke vrijheid te zamen. Beiden behooren als regt en pligt tot datgene, hetwelk Gods woord den Christen als burger toekent en oplegt.

Neen, het is geene slaafsche geheel en al lijdelijke onderwerping die ons de Apostel predikt. Hij zelve geeft ons reden waarom, bepaling waaraan men onderworpen behoort te zijn. »Want daar is geene magt dan van God." »De magt is Gods dienaresse", zegt hij t. a. p. »Zijt dan »alle menschelijke ordeninge onderdanig — het zij den »Koning — hetzij den Stadhouderen," leert ons Petrus, en ook deze voegt er bij: »om des Heeren wille." Ziedaar dus dadelijk alle bloot lijdelijke en als werktuigelijke gehoorzaamheid uitgesloten. De Christen mag en behoort in den geloove te onderzoeken, welke magt over hem gesteld, wie Koning, wie Stadhouder is. Hij mag en behoort partij te kiezen tusschen Willem den III^de^ en Jacobus den II^de^, tusschen den Spaanschen Philips en het onder Prins Willem van Oranje nieuw geboren Nederlandsche gemeenebest, zelfs tusschen Lodewijk Philips en Hendrik den V^de^.

Als Christenburger bezit hij eene vrijheid van beoordeeling te dien opzigte, die hem verre verheft boven

Het dreigend oog van een vergramd tyran

en

De drift eens volks, dat hem tot euvel lokt.

Niet alleen de keus tusschen reeds bestaande mededingers, maar daarenboven ontzegging van gehoorzaamheid, wederstand zelfs, wanneer die kennelijk van God bevolen wordt, behoort tot het regt van den Christen, als burger. In den geloove daarvan gebruik te maken is dikwijls dure pligt. De geschiedenis geeft ons daarvan voorbeelden, in het voorbijgaan van Sauls wettige afstammelingen, door de stammen van Juda en Israël; in de volharding onzer voorvaderen bij hun geloof en de uitoefening daarvan, niettegenstaande bloedplakkaten en verbodswetten. Wie *om 's Heeren wille* gehoorzaam wenscht te zijn, zal immer Gode meer gehoorzaam zijn dan den menschen (Hand. V. v. 29), en in onderscheidene gevallen gehoorzaamheid mogen en moeten weigeren.

En echter onderwerping in den volsten en volstrektsten zin des woords! gehoorzaamheid aan de bestaande magt! Verpligting om den Keizer te geven hetgeen des Keizers is! maar dat alles niet uit vrees, niet uit gunstbejag, niet om bij-oogmerken, maar uit den geloove alleen; ziedaar de staatkundige belijdenis van den Christen. Deze maakt hem vrij, onafhankelijk van alles wat niet van God is. Hij is geen slaaf, noch van eigen toomelooze drift, noch van eenige bestaande partij. Geen oogendienst, geen menschenbehagen, maar ook in het maatschapelijk leven en als burger zijn gedrag naar Gods woord te rigten, is zijn hartelijk doel. Even als het kind zijne ouders eerende en gehoorzamende *in den Heere*, even als de dienstknecht zijnen meester onderdanig zijnde, Gods gebod vervult, zoo doet zulks ook de Christenburger. En zoo wordt het duidelijk wat de Apostel (1 Petr. II. v. 16.) bedoelt, zeggende: »Zijt dan alle menschelijke or»dening onderdanig — *als vrijen en niet de vrijheid heb»bende als een deksel der boosheid maar als dienstknech»ten Gods.*" Immers hij alleen die God dient is waarlijk vrij; en die Hem dient is aan de magt onderworpen.

Het ligt voor het oogenblik buiten ons bestek, deze beginselen op bepaalde gevallen en omstandigheden, vooral niet op die van onzen leeftijd toe te passen. Dit alleen herinneren wij uit de vroegere geschiedenis der Christenheid, dat even als onderwerping onder de vreesselijkste vervolgingen en martelvuren weleer moest strekken om het Christelijk geloof uit te breiden; even als de kerk, niet door het zwaard, maar door den smadelijksten dood of verguizing harer leden moest worden gevestigd; zoo ook Christenstaten juist aan dit beginsel van vrije lijdzaamheid en onderwerping hun bestaan te danken hebben gehad. Gaarne erkennen wij ook, dat waar Gods regering in Christus den grondslag van den staat uitmaakt; dat waar de genade Gods niet slechts in woorden, maar in de daad erkend wordt te zijn de bron der bestaande magt, de Christenburger zich onder eene andere bedeeling bevindt, dan zij die onder heidensche regeringen Christus en zijn kruis aankleefden en dienden. Het is niet te ontkennen, dat in Christen-maatschappijen de toestand van den geloovigen in zekeren zin meer gelijk staat met dien van den Israëliet onder zijne Rigters en Koningen; maar wij mogen het ook niet onopgemerkt laten voorbijgaan, dat naarmate in de laatste voorbijgegane eeuw vorsten en regeringen zich meer en meer van hunnen waarachtigen Koning, Christus, hebben losgemaakt, en zelfs den schijn en den naam van als Zijne stedehouders te regeren, met versmading hebben van zich geworpen, naar die mate de Kerk en derzelver leden meer en meer op zichzelf zijn begonnen te staan, en meer en meer zich bevinden in den toestand van hen, die onder van God vervreemde regeringen genoodzaakt zijn te leven. Maar van daar dan ook dat zij, die eenig herstel en vernieuwing in den maatschappelijken toestand wachten of hopen, meer dan ooit *onderwerping* moeten prediken, als een van God gegeven stellig gebod, en als het van ouds gezegende middel tot uitbreiding en bloei van de kerk, en tot vestiging van Christen-staten.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

PROEVE EENER BESCHOUWING
VAN HET KONINKLIJK AMBT VAN DEN HEERE CHRISTUS
IN VERBAND MET HET OORDEEL OVER LEVENDEN EN DOODEN.

Wij gelooven in den eeniggeborenen Zone Gods, God uit God, Licht uit Licht, waarachtig God uit waarachtig God; — — *En dat Hij zal wederkomen met heerlijkheid* om te oordeelen de levenden en de dooden: *Wiens Rijke geen einde zal hebben.*
De geloofsbelijdenis van *Niceën.*

De Christelijke kerk heeft, van haar' aanvang af, in J. C. onzen Heer, overeenkomstig de klare en doorgaande leer der H. S., een drievoudig ambt erkend; dat van Profeet zijnes volks, Hoogepriester des Nieuwen Testaments, en Koning in het Rijk der hemelen. Maar niet genoeg wellicht is met deze waarheid in betrekking beschouwd de leer van het laatste oordeel; die evenwel uit dat verband een treffend en heerlijk licht ontvangt. Tot de aanwijzing van hetzelve zijn deze regelen bestemd.

Onder Israël was een der voornaamste plichten van den Monarch de rechtspraak; men denke slechts aan *de woorden Lemuëls, den last waarmede hem zijne moeder onderwees,* Spr. XXXI. v. 1—9. En van den grooten Koning, den Gezalfde bij uitnemendheid, was voorspeld: *dat Hij het volk des Heeren zou* RICHTEN *met gerechtigheid en de elendigen deszelven met recht* (Ps. LXXII. v. 2, 4), zoowel als *dat hij in gerechtigheid zou* REGEREN (Jez. XXXII. v. 1). Van daar dat in de Messiaansche Profetie het *oordeel* en het *koningrijk* nooit van elkander worden afgescheiden, maar het eerste altoos als een gedeelte, eene eigenschap, een aanhangsel (mag men zoo spreken) van hetzelve wordt voorgedragen.

Er is echter tusschen die beide denkbeelden dit onderscheid, dat alleen *richten, verdrukking* en *onrecht* als bestaande onderstelt. Van hier dat de MESSIAS aan zijn getrouw volk blootelijk als *Heerscher;* aan verdrukkers en verdrukten daarentegen als *Richter,* genen tot hun schrik en waarschuwing, dezen tot hun troost en opbeuring, wordt verkondigd. Zoo stelt dan ook, overeenkomstig met deze leer, de Apostel des Heeren Hem in het N. T. aan Zijne kerk voor, als den *Overste der koningen der aarde* (Openb. I. v. 5), als den *Koning der koningen en den Heer der heeren* (Openb. XIX. v. 10). Voor het heidensche gerechtshof te Athene daarentegen verkondigt Paulus den Heer, als *den Man door wien God de wereld rechtvaardig zal oordeelen* (Hand. XVII. v. 31). En de door den *Overste dezer wereld* verdrukte gemeente van Christus, onder het beeld eener *weduwe* voorgesteld, wegens het vertrek des Heeren ten hemel, roept in de gelijkenis, in de verwachting zijner toekomste: *Doe mij recht tegen mijne wederpartij* (*)! — Uitnemend wordt dit uitgedrukt in onzen *Heidelbergschen Catechismus*, waar de geloovige discipel als den troost, dien het Art. van het oordeel over levenden en dooden hem verschaft, dezen noemt: »dat ik in alle droefenis en vervolging met opgerichten hoofde even denzelven, die zich te voren om mijnent wille voor Gods gerichte gesteld en al den vloek van mij weggenomen heeft, tot eenen Rechter uit den hemel verwachte, die alle zijne en mijne vijanden in de eeuwige verdoemenis werpen, maar mij met alle uitverkorenen tot zich in hemelsche blijdschap en heerlijkheid nemen zal." Wie had ook wel beter dit Artikel in den geloove kunnen verstaan, dan de eerste gemeenten der Hervorming, die zich meestal *onder het kruis*

(*) Luc. XVIII. v. 1—8. Dat hier van de toekomst des Heeren gesproken wordt, blijkt uit vs. 8. *Doch de Zoon des menschen zal hij ook, als Hij komt, geloove vinden op aarde?*

verzamelden, gedoemd door ſtrenge plakkaten, verdrukt, vervolgd, ten bloede toe, door wreede tyrannen, en uit wier vergadering dus wel de ſtem der weduwe tot *den Rechter der ganſche aarde: doe mij recht van mijne wederpartije! als het kirren eener duive* moest opgaan!

Zooveel is dus zeker, dat 's Heeren rechterambt ten oordeel over levenden en dooden, in zijne koninklijke waardigheid begrepen is. Men heeft deze twee naauwverbonden denkbeelden te dikwijls in de Christelijke kerk zoodanig van elkander geſcheiden, als of onze Heer wel zijn koninklijk ambt reeds bij zijne hemelvaart aangenomen hadde, maar zich intusſchen eerst als Richter openbaren zoude, wanneer men Hem zal zien wederverſchijnen op de wolken des hemels, als waardoor dan de koninklijke waardigheid voor de rechterlijke gezagsoefening zoude plaats maken. Doch dit gevoelen, hoe algemeen ook verbreid, komt geenszins overeen met de doorgaande leer van Gods woord, volgens hetwelk Christus *als Hoogepriester* in den hemel (als het binnenſte heiligdom) is ingegaan, om zich met het bloed van Zijns zelfs offerande, voor het aangezichte Gods, voor ons te ſtellen (Hebr. IX. v. 11, 12, 24, 26), overeenkomſtig het voorbeeld van Aaron (Lev. XVI. v. 11, 14, 15, 16, 21, 34). *Maar Christus, de hoogepriester der toekomende goederen, gekomen zijnde, is door den meerderen en volmaakteren Tabernakel niet met handen gemaakt, noch met het bloed van bokken en kalveren, maar met zijn eigen bloed ingegaan, niet in het heiligdom dat met handen gemaakt is, hetwelk is een tegenbeeld des waren, maar in den hemel zelven om nu te verſchijnen voor het aangezichte Gods voor ons.*

Evenzeer was het eene dwaling der Joden in Jezus tijd, te meenen dat het koningrijk Gods (d. i. het Rijk van den Mesſias, *dat de God des hemels verwekken zoude; het rijk, dat in der eeuwigheid niet zal verſtoord worden, en dat geenen anderen volke zal overgelaten worden, opdat Hem alle volkeren, natiën en tongen eeren; want zijne heerſchappij is eene eeuwige heerſchappij, en zijn koningrijk zal niet verdorven worden.* Dan. II. v. 44, en VII. v. 14), het was, zeg ik, de destijdſche dwaling, *dat dit rijk terſtond zoude openbaar worden* (Luc XIX. v. 11). Want, offſchoon Christus wel naar den hemel is henengegaan, *om voor zichzelven een koningrijk te ontvangen, en dan weder te keeren* (Luc. XIX. v. 12), waarom Hij ook bij zijn vertrek van de aarde zeide: *Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde;* zoo zal Hij toch eerst bij Zijne wederkomst geopenbaard worden als *een Koning der koningen, een Heer der heeren*, wanneer de ſtemme zal vervuld worden: *De koningrijken der wereld zijn geworden onzes Heeren, en Hij zal als Koning heerſchen in alle eeuwigheid* (Openb. XI. v. 15).

Offſchoon toch de Heer een eeuwig Hoogepriester (Pſ. CX. v. 4) zoowel als een eeuwig Koning is, en nog voortdurend in den hemel de Profeet en Leeraar zijner gemeente door zijnen H. Geest blijft, zoo is echter, *naar de bedeeling der tijden*, 's Heilands profetisch ambt vooral tot de dagen zijner omwandeling onder den volke; en zijne hoogepriesterlijke waardigheid tot het tijdruim van de ure zijns lijdens af tot op het einde dezer eeuwbedeeling nader bepaald, en vangt zijn koninklijk gezag in deszelfs volheid bijzonderlijk van daar af aan; 't welk, gelijk wij gezien hebben, het rechterambt in zich bevat, *tot dat Hij alle de vijanden onder zijne voeten zal gelegd hebben* (1 Cor. XV. v. 25).

Doch dit neemt niet weg, dat Christus in een ruimeren zin ook thans reeds als Koning gezeten is aan de rechterhand Gods, *ver boven alle overheid en macht en kracht en heerſchappij, en allen naam die genaamd wordt, niet alleen in deze wereld, maar ook in de toekomende* (Eph. I. v. 21) (*). In dezen zelfden zin is Hij ook thans reeds Wereldrechter, en zijne oordeelen zijn op aarde zichtbaar over Volken en Landen in de ontzettende gebeurtenisſen die van tijd tot tijd de wereld doen ſchudden. *Want de Vader zelf oordeelt niemand, maar Hij heeft al het oordeel den Zone gegeven, opdat zij allen den Zoon eeren gelijk zij den Vader eeren* (Joann. V. v. 22, 23). Maar even als alle vroeger en gedeeltelijke oordeelen het jongſte gericht geenszins uitſluiten, maar integendeel bewijzen, voorſpellen, voorbeduiden; even zoo is de heerſchappij die Christus omhoog over de aarde voert, het getuigenis, het voorbeeld, het bewijs, van die heerſchappij op aarde *van zee tot zee en van de riviere tot aan het einde der aarde* (Pſ. LXXII. v. 7) gedurende den tijd van zijn koningrijk en oordeel (†).

Hieruit blijkt alzoo, dat al hetgeen omtrent het koningrijk van den Mesſias vooral in het O. T. is voorſpeld nog even min vervuld is, als hetgeen ons bijzonder het N. omtrent zijne komſte ten oordeel verkondigt. Paulus ſchrijft van beide aan zijnen Timotheus (2 Tim. IV. v. 1): *Ik betuige voor God en den Heere Jezus Christus, die de levenden en de dooden oordeelen zal in zijne verſchijning en in zijn koningrijk;* en de troon van David, waaromtrent de Engel tot Maria van den Zaligmaker ſprekende zeide (Luc. I. v. 31): *Deze zal groot zijn en de Zoon des Allerhoogſten genaamd worden, en God de Heere zal Hem den troon zijns vaders Davids geven, en Hij zal over het huis Jakobs koning zijn in eeuwigheid;* die troon is dezelfde, van welken de Heer zelf zeide (Matth. XXV. v. 31): *Wanneer de Zoon des menſchen komen zal in zijne heerlijkheid, en alle de heilige Engelen met Hem, dan zal Hij zitten op den troon zijner heerlijkheid en voor Hem zullen alle de volkeren vergaderd worden;* eene heerlijkheid in welke Zijne Apostelen onder Hem zouden deelen; want, *ik zegge u* (zeide de Heer tot hen) *dat gij die mij gevolgd zijt, ook in de wedergeboorte, wanneer de Zoon des menſchen zal gezeten zijn op den troon zijner heerlijkheid, zult zitten op twaalf troonen, oordeelende de geſlachten Israëls*

(*) Treffend en juist wordt dit uitgedrukt in het Antw. op de 31e vraag van den Heidelbergſchen Catechismus.

(†) *De middelijke heerschappij des Heilands* (zegt BILDERDIJK, Godgel. Opst. Dl. II. bl. 95.) *kan als voorbeeld en ſchets der onmiddelijke voorafbestemd zijn, zoo deze laatſte waarlijk toegezegd is. Wij weten toch dat de eene gebeurtenis in de orde van Gods Voorzienigheid door de andere wordt voorgeſchaduwd.*

(Matth. XIX. v. 28). Hetgeen hier de *wedergeboorte*, zoo als elders de *wederoprichting aller dingen* (Hand. III. v. 21) wordt geheeten, noemt de Profetische Apostel de *eerste opstanding* uit den dooden, bij den aanvang van het duizendjarig tijdperk van Christus Rijk en oordeel (Openb. XX. v. 6): *Zalig en heilig is hij die deel heeft aan de eerste opstanding; over dezen heeft de tweede dood geen macht, maar zij zullen Priesters Gods en Christi zijn en zij zullen met Hem als koningen heerschen duizend jaren.*

Is dan, gelijk wij gezien hebben, het duizendjarig rijk van Christus op aarde tevens zijn oordeelsdag, (de Heer zelve noemt dat tijdperk *de toekomende eeuw*, Matth. XII. v. 32), niet ten onrechte hebben dan onze Vaderen in het 37e Artikel onzer *Nederlandsche geloofsbelijdenis*, om alle vleeschelijke denkbeelden van dat Rijk van Christus op aarde, die van den aanvang af der Christenheid, maar wel bepaaldelijk in dien tijd, vooral onder de ongebondene Wederdoopers in zwang waren, op het uitdrukkelijkst uit te sluiten, alleen de waarschuwende zijde van dat koningrijk, *het eeuwig oordeel* op den voorgrond gesteld; eene zorge, die des te meer in het oog valt, daar de Fransche Confessie, uit welke de onze hoofdzakelijk is ontleend, dit artikel niet bevat, maar met dat omtrent de leer van de heiligheid der Machten sluit. In Frankrijk toch was de woede der Wederdoopers niet zoo kenbaar geworden; daar het voornamelijk ons land is geweest dat van deze geestdrijverij heeft te lijden gehad. Dat echter die uitsluitende richting van het gezicht op het *oordeel*, in dien tijd de leer van het *koningrijk* zelve eenigermate verduisterd en op den achtergrond gesteld heeft, zouden wij niet durven ontkennen. Hoe dit zij, treffend en aandoenlijk is het einde van het gemelde art.; vooral, wanneer men bedenkt, dat het in de hitte der verdrukking de levendige hope behelst, waardoor zoo menig in zich zelve zwak en onmachtig belijder brandstapels en moordschavotten onverschrokken zag oprichten en besteeg: »Alsdan zullen de geloovigen en uitverkorenen gekroond worden met heerlijkheid en eere. De Zone Gods zal hunnen naam belijden voor God zijnen Vader, en zijne uitverkoren engelen; alle tranen zullen van hunne oogen afgewischt worden; hunne zake, die nu tegenwoordelijk van vele Richteren en Overheden als kettersch en godloos verdoemd wordt, zal bekend worden de zake des Zoons Gods te zijn; en tot zulk eene genadige vergelding zal hen de Heere zulk eene heerlijkheid doen bezitten, als het harte eenes menschen nimmermeer zoude kunnen bedenken. Daarom verwachten wij dien grooten dag met een groot verlangen, om ten volle te genieten de beloften Gods in Jesu Christo onzen Heere, *Amen. Ja kom Heere Jesu!*"

GRONDEN VAN RECHTS- EN STAATKUNDE.

Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER, *Beschouwingen over Staats- en Volkenrecht.* 1e. Deel. Leid. 1834.

De beginselloosheid is eene kwaal van onzen tijd, waarop wij reeds meer dan eens in dit blad hebben opmerkzaam gemaakt. Uit ongeloof en goddeloosheid geboren, heeft zij alle vastigheid weggenomen, de wetenschap verward, de maatschappij ontbonden, rechten en plichten opgeheven, en dreigt al wat nog te midden van dien draaikolk der verwoesting onverwoest bleef, aan diezelfde vernielende macht, die zooveel heiligs en dierbaars, zooveel goeds en heils verstoord heeft, geheellijk prijs te geven. Wel mag men dan in dezen tijd een werk als hetgene wij aan het hoofd dezes vermeldden een heugelijk verschijnsel onzer dagen, te midden van zooveel donkers en bedroevends noemen; een werk, waarin voor rechts- en staatswetenschap *beginselen*, gronden van zekerheid op Goddelijke openbaring en historische wezenlijkheid gevestigd op eene uitmuntende wijze worden voorgedragen; en daarbij tevens een rijkdom van onderwerpen en gewichtige aangelegenheden voor onzen tijd en ons Vaderland behandeld, die men, op den titel alleen afgaande, grootendeels niet zou hebben verwacht.

Dit deel, offchoon het eerste van een uitgebreider werk over Staats- en volkerenrecht uitmakende, waarvan de uitgave nog onzeker schijnt te zijn, zeker nog meer of min verwijderd is, staat ook op zich zelve; en draagt als zoodanig den titel van *Proeve over de middelen waardoor de waarheid wordt gekend en gestaafd.* In vijf hoofdstukken wordt hier de noodzakelijkheid van beginselen voor elke wetenschap uit den aard der wetenschappen en de ervaring vooral onzer tijden getoond, en de vier bronnen opgegeven waaruit de Schrijver de beginselen wil geput hebben; namelijk: *de openbaring*, als waarin de hoogste waarheid besloten ligt; *de wijsbegeerte*, welke de algemeene waarheden toepast, of toont hoe die in de onderscheidene deelen der wetenschap toegepast zijn; *de geschiedenis*, die het leven en werken der beginsels doet aanschouwen, en de *overeenstemming van allen*, die op de waarheid wijst, al is het dat zij haar niet bewijst (bl. 2). — Waar en treffend is hetgeen in het eerste hoofdstuk wordt gezegd over den toestand van het geletterd Europa, vooral ook van ons Vaderland; in het tweede over het ware Christendom, als waarvan in wezen niet verschillend zijn de geloofswaarheden, zoo als de hervorming die op nieuw heeft in het licht gesteld, even onderscheiden van een bedorven Mysticismus als van koude verstands-theologie. Treffend ook is hetgeen in het derde hoofdstuk wordt aangemerkt, omtrent de noodzakelijkheid eener Christelijke wijsbegeerte, zal wijsbegeerte waarheid bevatten; maar gewichtig is bovenal het hoofdstuk dat over den tegenwoordigen toestand der historische studie handelt en de noodzakelijkheid aantoont, om ook daarin zich door de groote waarheden des geloofs te laten leiden, om niet in eenen eindeloozen doolhof van troostelooze afzwervingen te vervallen; en waarin de (ook in ons 8e. Nr. aan-

gegeven) Christelijke beginselen in het helderste licht worden geplaatst. Eindelijk wordt in het laatste hoofdstuk door veelbeteekenende wenken omtrent de *publieke* opinie deze *Proeve* op eene waardige wijze besloten.

De Schrijver stelt dit Werk voor als eene gewijzigde voortzetting, offchoon in zeer verschillenden vorm, van de vroeger uitgegeven, maar na de afwerking van het derde Deel gestaakte *Nederlandsche Gedachten*. Wij hebben onze overeenstemming met de hoofddenkbeelden en gevoelens van dat blad reeds meermalen ondubbelzinnig aan den dag gelegd. De *Proeve* rust op dezelfde grondslagen, en is geschreven in denzelfden geest. Men zal dus niet verwachten dat wij hier ons vroeger oordeel herhalen. Mocht dit werk vele lezers vinden, die *willen* begrijpen wat er in de wetenschap ongoddelijks en onchristelijks is ingeslopen en hoeveel verandering, hervorming, vernieuwing zij behoeft!

OVER DEN GODSDIENSTIGEN TOESTAND VAN FRANKRIJK.

Opmerkelijk zeker voor ieder christen is de staat van de Godsdienst in dat land, dat steeds zoo veel invloed op de overige gewesten van Europa gehad heeft, en nog blijft behouden. Als een volkaan heeft hetzelve verwoesting en zedeloosheid op Europa uitgestort; doch van den anderen kant echter, heeft het er nimmer aan een getuigenis voor de waarheid, ook in de donkerste tijden, ontbroken, en wij verheugen ons dat in de laatste jaren het licht aldaar is toegenomen; vele vrijmoedige belijders van den Heere Jezus Christus in het openbaar Zijnen naam hebben verheerlijkt, en dat op verscheidene wijzen het woord Gods er zijnen loop heeft. Doch waar het licht gezien wordt mag men de duisternis niet voorbijgaan. Wanneer nu in het laatste Maandberigt van het Zendeling-Genootschap met vreugde gewaagd wordt van de blijde kenteekenen die zich in Frankrijk voordoen, zoo had men van den anderen kant ook met een woord voor degenen die minder met den waren staat van zaken van onze naburen bekend zijn, kunnen opmerken, hoe groot de duisternis is in het midden van welke zich deze lichtstralen vertoonen, niet om daardoor ontmoedigd te zijn, maar om met diepe ontzetting de bedeelingen Gods na te gaan, waardoor zulk een groot gedeelte des volks in zijne vijandschap tegen God en Zijne wet nog steeds schijnt toe te nemen. Terwijl men van den eenen kant met deelneming de pogingen gadeslaat welke door de getuigen der waarheid in Frankrijk aangewend worden, ziet men met schrik hoe in een land, in hetwelk, offchoon onder het deksel des bijgeloofs, de naam van Christus toch eenigermate eer ontving, het Christendom en de belijdenis van hetzelve zeldzaamheden geworden zijn, en hoe duizend en duizenden grafwaarts dalen, zonder immer aan de hooge bedoeling van hun leven gedacht te hebben; hoe de Zoon van God op de meest verachtende wijze, door Frankrijks grooten en geleerden gesmaad wordt, die Hem ten hoogste genomen, eene plaats onder de wijzen en beschavers der volkeren willen inruimen; hoe duizende afgoden, en vooral eene zelfzucht die geene palen kent, de plaats van den eenen waren God hebben ingenomen, en de wetgevers der Natie op een der hoogste feesten van het Christendom vergaderen, zonder zich over den Verlosser der wereld te bekommeren. Ja zeker in dat Frankrijk heeft de Heer de Zijnen. Terwijl van den eenen kant de bittere vruchten der omwenteling, als welig onkruid voortgroeijen, terwijl men alleen de wereld en hetgeen in de wereld is lief heeft, is er eene stem vernomen, en de dochter Sions die overgebleven was als een hutje in den wijngaard, heeft de stem hares Herders gehoord.

Droevig was de geestelijke toestand van Frankrijk, bij den val van Napoleon; want de vaste wil van dezen overheerscher had de magt gehad, om de geslotene deuren van den tempel van *Notre Dame* te Parijs, alwaar de laatste Aartsbisschop door de Jakobijnen gedwongen was geworden zijnen God te verloochenen, weder te openen; maar hij die geen denkbeeld van den invloed van geestelijke begrippen had, was met de schors te vreden, en kon aan den geestelijken stand in Frankrijk de achting die zij vroeger genoot, niet wedergeven. In de Protestantsche Kerk waren eenige getuigen der waarheid overgebleven, maar hun werkkring was ten uiterste beperkt, en over het algemeen vond men, helaas, veel meer anti-catholicismus dan wezentlijke godsvrucht in hunne gemeenten; en veelal bestond het punt van vereeniging veel meer in hetgeen men niet aannam, dan in hetgeen men inderdaad geloofde. Aan de Engelschen die, gelijk het uit de geschiedenis blijkt, meermalen de roeping hebben gehad om als zendelingen in de overige rijken van Europa Christus te verkondigen, was men de eerste pogingen verschuldigd om de Fransche gemeenten uit den doodslaap, waarin zij verzonken schenen, op te wekken. De ijver hunner Methodisten, die zeer geschikt is om tot ontdekking te leiden en tot erkentenis van zonde te brengen, had vooral in eenige departementen van het zuiden eenen gezegenden invloed, en weldra werden ook in Parijs, dat in alles den toon geeft, eenige harten opgewekt om het rijk des Heeren uit te breiden. De *Archives du Christianisme*, (gedenkschriften van het Christendom in de negentiende eeuw,) legden, met steeds toenemende vrijmoedigheid, een getuigenis ter eer van het Christendom des harten af; en de oprigting van verschillende genootschappen, in navolging van Engeland, zoo als, bij voorbeeld: Bijbel- en Traktaat-genootschappen, waren de eerste ondernemingen die den voortgang van het rijk Gods ten doel hadden. De toestand der tijden begunstigde deze pogingen. De wederstand van een groot gedeelte der Natie tegen de Bourbons bezorgde aan het Bijbel-genootschap vele inteekenaars, die daarin slechts een politiek protest tegen het Jesuitismus van het hof meenden te zien. De *Archives* gaven met moed hunne deelneming te kennen in het lot hunner Zwitsersche broeders, die onder den naam van Momiers, in hun vrij gemeenebest, aan eene nieuwe Inquisitie werden onderworpen. De schriften der getuigen uit Zwitserland, als: Malan, Gaussen, Merle,

vonden lezers in het aan dezen toon zoo geheel ontwende Frankrijk.. Hierbij werden eenige gewigtige werken, als van Scott, Newton, Bogue, uit het Engelsch vertaald. Het diep verval der Franſche hoogeſchool te Montauban werd aan het licht gebragt, en beſtreden. Toen nu de omwenteling van Julij 1830 plaats had, was het wel niet te verwonderen dat de Christenen alleen op de banden zagen, die hierdoor voor hen verbroken werden; minder op de verkrachting van Goddelijke en menſchelijke regten, waardoor deze omwenteling tot ſtand werd gebragt. Sedert echter heeft de ondervinding hun geleerd, en zal het hun verder leeren, dat de onverſchilligheid der regering dikwijls meer te vreezen is dan de vervolging, en dat het ongeloof ſteeds van onverſchilligheid tot vijandigheid overgaat, overal waar zich de kracht des geloofs begint te vertoonen.

Men zag nu bij de Protestanten alle medewerking, die zij als ſtaatkundige tegenpartij der Bourbons genoten hadden, vervallen, en het eeuwig belang der zielen trad meer op den voorgrond. De ſchadelijke gevolgen van dien vorigen toestand, waardoor velen in de Protestantſche kerk alleen eene vrijheid van den Roomſchen Godsdienst, zonder eenige behoefte des harten gezocht hadden, werden echter blijkbaar; en toen Adolphe Monod, met meer ijver misſchien dan wijsheid, bij het zien van zoo velen die onwaardiglijk aten en dronken, zijne bekende leerrede: *Wie moet Avondmaal houden?* uitſtortte, volgde daarop eene afzetting, welke door de nieuwe regering, die eerst zoo geheel neutraal scheen te zullen zijn, goedgekeurd werd.

Te dezer zelfder tijd begonnen de werkzaamheden van de Theologiſche ſchool te Genève, aan welks hoofd mannen geplaatst werden, die blijken gegeven hadden dat zij de zaak van Christus lief hadden: Gauſſen, die op eene wederregtelijke wijze uit zijne ſtandplaats te Satigny, tot Genève behoorende, verdreven was geworden, en Merle d'Aubigné, die met veel zegen het Evangelie te Bruſſel had mogen verkondigen. Deze ſchool, die eenigzins de behoefte eener regtzinnige hoogeſchool voor het protestantſche Frankrijk moest vervullen, was ſlechts een tak van die Evangeliſche Maatſchappij, die op velerlei wijze de kennis der waarheid zoekt uit te breiden. Dit geſchiedde vooral door de Bijbel-verſpreiding van de zoogenoemde Colporteurs; eenvoudige maar tot Christus bekeerde menſchen, die overal Bijbels en traktaatjes ten verkoop aanboden, en daarbij de zoodanigen, bij wien zij eenige belangſtelling meenden te beſpeuren, op het eenige noodige wezen.

Verſchillend was de ontvangst dier zendelingen (*). Terwijl zij, vooral in de groote ſteden, met verachting en ſmaadheid bejegend werden, en meer dan eens op hunne verklaring, dat zij het woord van God verkochten, het antwoord moesten hooren: »Wij hebben uw »woord van God niet noodig!" — vonden zij op de dorpen en bij vele perſonen zelfs van beſchaving en ondervinding eenen gereeden ingang, zoodat zelfs hier en daar er zich bij velen, wier harten onder de lezing van den Bijbel opgewekt werden, de behoefte tot eene meer bepaalde vereeniging doet gevoelen, en van daar is dan ook reeds de aanleiding ontſtaan tot het zenden van leeraars, die het ſpoor dezer Colporteurs gevolgd zijn. De eerſte derzelver, de Heer Hofman, heeft te Tournus, in het oostelijk gedeelte van Frankrijk, reeds eene kleine gemeente geſticht. Ook te Parijs is eene Evangeliſche maatſchappij voor Frankrijk opgerigt, die op eene dergelijke wijze het rijk Gods tracht uit te breiden. Met genoegen moet men erkennen dat door den zegen van God de harten van de beambten des beſtuurs zoodanig in Frankrijk geleid worden, dat men de geloovigen overal vergunt zich onder elkander te vereenigen en elkander te ſtichten, zonder dat dit, gelijk in andere landen van Europa, als eene ſtaatsmisdaad beſchouwd wordt.

Ziedaar dan de lichtpunten die datzelfde Frankrijk aanbiedt, en zeker, men moet erkennen dat de Christenen aldaar met veel ijver zijn uitgerust, en het talent aan hen toevertrouwd niet in de aarde verbergen. Hunne verſchillende genootſchappen, meer nog dan in andere plaatſen uit behoefte geboren, worden dikmaals in hunne pogingen met zegen bekroond, en hunne verſpreiding van Bijbels en traktaatjes geſchiedt in ſommige oorden met veel ijver en zelfverloochening, daar, bij voorbeeld, in eenige departementen in het Zuiden, Christenen uit de gegoedſte ſtanden het valies op den rug hebben gebonden, en zoo te voet de gebergten doorkruist hebben, ten einde aan hunne broeders aldaar het Woord des levens te brengen.

Doch hoe verkwikkelijk ook al deze lichtpunten van den eenen kant zijn, zij doen van den anderen kant ook de duisternis, waarvan wij reeds een woord geſproken hebben, nog meer uitkomen. Deze duisternis bevindt zich niet alleen in die wereld, die den naam van Christus opentlijk verguist; maar ook in het midden der protestantſche Kerk, die hier, gelijk in andere landen, gedeeltelijk tot een min of meer verfijnd *Rationalismus* is overgegaan, zoodat er eigenlijk geen band van eenigheid des geloofs meer tusſchen de verſchillende gemeenten in Frankrijk beſtaat, en door een groot gedeelte der Protestanten, degenen namelijk, die het Christendom des harten naar de leer der Heilige Schrift verkondigen, als dweepers en Methodisten worden uitgekreten; terwijl die Godsdienst, welke geen andere is, dan die van de belijdenis der Franſche kerken, als eene nieuwe leer, uit Engeland ingevoerd, wordt voorgeſteld. Dit gaat zelfs zoo ver dat bij eenige te zamenkomſten die tusſchen de verſchillende leeraars in dit jaar werden vastgeſteld, bepaald bedongen was,

(*) Een Colporteur ſchrijft (3 Maart) over een vlek in Frankrijk: »Dit »vlek bevat eene bevolking van 3500 zielen, en ik heb er niet meer dan »8 Testamenten en eenige traktaten verkocht. De fatsoenlijke lieden »zeiden, dat zij alles bezaten wat zij noodig hadden. De kooplieden ver»zekerden mij dat die boeken goed voor de Pastoors waren. De werk»lieden lachten mij uit, zij verlangden boeken met vertellingen; de land»bouwers zeiden mij dat zij geen geld hadden, of wel, dat zij naar den »ploeg moesten, dat zij geen' tijd hadden mijne boeken in te zien; einde»lijk waren er eenige openbare ongeloovigen, die mijne boeken voor oude »fabels verklaarden, en zeiden, dat door de zoodanigen te verkoopen, »men de wereld twee of drie eeuwen terug wilde laten gaan!"

dat er over geene leerſtukken zoude mogen geſproken worden. Rampzalige eenheid, die ten koste van waarheid en opregtheid bewaard moet worden (*)!

Bij de deelneming in den ſtrijd onzer Franſche broeders, die wij zoo gaarne aan den dag leggen, gebiedt ons echter de opregtheid om ook eenige opmerkingen te maken, waaruit tevens blijken kan, waarom in sommige punten de overeenſtemming met hen moeijelijker wordt.

Ten eerſte behoort hieronder, dat vele hunner zich als op eenen nieuwen grond ſchijnen te plaatſen, en ten einde bij de verkondiging van het Evangelie aan de Roomſchen eenen ſteen des aanſtoots weg te nemen, den door dezen zoo gehaten en verdachten naam van Protestantsch niet gebruiken, maar zeggen dat zij den Bijbel, en niets als den Bijbel wenſchen voor te dragen, en dus evenmin Luther en Calvijn, als Hildebrand, tot hunne leus nemen. Ook wij wenſchen geene menſchen te volgen; doch is het geene miskenning van Gods weg en weldaden, èn degenen die de waarheid verduisterden, èn zij die dezelve door Gods genade weder in het volle licht ſtelden, als op eenen rang te plaatſen? Is het Evangelie, dat nu naar den Bijbel verkondigd wordt, een ander Evangelie als dat, hetwelk in het begin der zestiende eeuw, in de krachtige eeuw der hervorming, zulke gezegende gevolgen had, en met het bloed der martelaren verzegeld werd? Mogen wij ons afſcheiden van hen, die tot op de brandſtapels den naam des Heeren en Zijne zuivere waarheid beleden hebben, en is er geene kracht in dat voortdurend getuigenis, door alle eeuwen heen, waardoor allen die waarlijk geprotesteerd hebben tegen de verbastering der waarheid, in den geheelen loop der geſchiedenis heen, elkander de hand reiken en die Kerk uitmaken, die door Christus zelven geregeerd en in ſtand gehouden wordt (†)?

Ook in het Staatkundige kunnen wij de inzigten van velen onzer Franſche broeders niet deelen: wij zien hen namelijk, gelijk men in Frankrijk altoos in geſchiedenisſen en tijdſchriften gedaan heeft, hun land alleen ten voorbeeld voor alle andere ſtellen; nimmer van hetgeen dat geſchiedkundig beſtaat, uitgaan; maar ſteeds trachtende om voorbeelden van andere landen, of droombeelden hunner eigene verbeelding te verwezenlijken. Zoo heeft La Faijette van 1789 af, aan de omverwerping van den troon van Frankrijk medegewerkt, om ſlechts zijne Amerikaanſche vrijheid aldaar in te voeren; en zoo zouden dan ook de Franſche Christenen alles wat nog van vroegere inſtellingen in de betrekking van Kerk en Staat is overgebleven, geheel willen afbreken, om maar datgene te zien geboren worden, wat nu in Amerika, door eenen zamenloop van omſtandigheden, en door de leiding die de hand Gods aan de geſchiedenis van dit land geeft, te weeg wordt gebragt; omdat zij door den band, die hen nog met den Staat in eenig verband ſtelt, zich gedrukt gevoelen, en misſchien in ſtaat denken te zijn hunne eigene leeraars te bezoldigen, zouden zij een beſluit willen nemen, waardoor alle Christen Staten op eens zouden ophouden dit te zijn, en wij geheel in den toeſtand des Romeinſchen rijks voor Conſtantijn, namelijk een heidensch rijks, met eene nu eens geduldе, dan weder vervolgde Christenkerk in hetzelve, verplaatst zouden worden. Hiermede ſtaat dan ook in verband hunne miskenning van het regt, in de geſchiedenis van den dag, dewijl zij alleen deel nemen in die gebeurtenisſen waardoor het beſtaande wordt afgebroken en de Staat in verwarring gebragt, mits dat de door hen zoo zeer verlangde vrijheid der Kerk!! die zij niet anders dan in die volſtrekte afſcheiding zien, zich daaruit ontwikkele. Van hier hunne ingenomenheid met de verheffing van het huis van Orleans, en de magt van Christina en Pedro, allen als tegenſtanders van het Jesuitismus; zonder echter te beoordeelen, waar het regt tot al deze troonsbeklimmingen gelegen is. — Dezelfde liefde voor het regerende huis van Orleans maakt hen ten hoogſte onregtvaardig jegens Holland, en doet hen geheel voorbijzien dat Leopold ſlechts als een werktuig der Priester-partij op den troon is geplaatst. Van daar wordt Lord Grey door hen als de weldoener van zijn vaderland beſchouwd, zonder te zien in hoever hij medegewerkt heeft tot het doel van diegenen, die, onder den naam van hervorming in Engeland, niets anders bedoelen, dan hetgeen Frankrijk op het laatst der vorige eeuw ten toon geſpreid heeft.

Eindelijk volgt hieruit eene geheele miskenning van het Profetisch gedeelte der Schrift, in zoo verre hetzelve niet alleen tot bekeering en vermaning verſtrekt, maar ook om de kerk van Christus, in de duistere dagen harer beproeving, voor te lichten, en op de glorierijke overwinning van haren Heer, die zeker te zijner tijd ſnellijk geſchieden zal, opmerkzaam te maken. Zij verwachten eene verandering van de volken der aarde alleen door overreding, naar menſchelijke middelen, die niet altijd in de kracht Gods worden aangevangen. Zij zien niet dat het Evangelie tot een getuigenis allen volken zal gepredikt worden; dat dit de verpligting daartoe niet minder maakt; doch dat de Heere vraagt, of Hij ook geloof zal vinden op de aarde, als Hij komt? dat het voorſpeld is, dat het aan het rijk van God nimmer aan onderdanen zal ontbreken; maar dat ook de toeneming der ongeregtigheid, en de voortdurende beproevingen waaraan de Kerk zal blootgeſteld worden, niet minder duidelijk voorzegd zijn geworden.

Ook wij mogen derhalve in een opzigt inſtemmen in

(*) De *Archives* (12 Julij 1834) van die Circulaire ſprekende, die de Leeraars tot die zamenkomſten had uitgenoodigd, merken op, hoe de geheele toeſtand der Franſche Protestantſche Kerk door dat opmerkelijke ſtuk uitgedrukt wordt. »Welke toeſtand" zeggen zij: »is de onze? waarin zal de overtuigingen genoodzaakt zijn om die ſtem te doen hooren: *Geene »behandeling van leerſtukken tusſchen ons!"*

(†) Het is vooral het Christelijk dagblad de Zaadzaaijer (*le Semeur*), dat zich eenigzins op dezen ſchijnbaar onpartijdigen grond ſtelt. De gevaren die deze ſtrekking heeft, en de verſlaauwing die daaruit volgt, zijn uit dit blad zelve merkbaar. Krachtig heeft daarentegen de Evangeliſche Courant (Gazette Evangélique), te Genève uitgegeven in 1833, bij gelegenheid van de oprigting van de onafhankelijke Kapel door den Leeraar Adolphe Monod te Lyon, beweerd dat de Gereformeerde belijdenis dezelfde waarheden bevatte, die men in deze Kapel uit den Bijbel wenschte te verkondigen.

het lied: *Ja Frankrijk gaat den heildag tegen!* maar bij de geestelijke opwekking die zich daar vertoont, en wier uitbreiding en toeneming wij hopend verwachten, zien wij niet minder de toeneming te gemoet van dien geest van tegenſtand, die zich dáár, bij de grooten en magtigen, bij de wijzen en geleerden, tegen de waarheid die in Christus is, openbaart. Thans, nu in de algemeene opinie het Christendom als een breidel vóor het volk nog wel geduld kan worden, vindt men het niet hinderlijk, dat de voorſtanders van hetzelve ook eens hunne ſtem laten hooren; en men zegt, gelijk de Atheniënſers tegen Paulus: »wat wil toch deze klapper zeggen!" doch wanneer eens dezen en diegenen die tot God bekeerd zijn, hunne ſtem zullen beginnen te doen hooren, en te verkondigen, dat ook de Staatkundige en burgerlijke betrekkingen naar den wil en de wet van God geregeld moeten worden, dan vermoeden wij dat diezelfde vijandſchap, die het Evangelie ſteeds in Frankrijk gevonden heeft, weder opgewekt zal worden. Wij wenſchen onzen broederen aldaar matiging in den voorſpoed, kracht in den ſtrijd, doch vooral ook die overgegevenheid des harten, waardoor wij niets meer vreezen dan werken in eigen kracht, en waardoor wij ſlechts die werkzaamheid verlangen, die uit de gemeenſchap, door het geloof, met onzen Heer en Heiland voortvloeit, en waarvan de lof geheel tot Hem wederkeert.

DE OORZAKEN VAN DE OPKOMST EN BLOEI DER VEREENIGDE NEDERLANDEN.

In het 6de Nummer der *Nederlandſche Stemmen* deelden wij eene belangrijke plaats uit een' onzer oude Historieſchrijvers mede, waaruit blijken kan, in welk licht onze Voorouderen, door wier beleid en moed ons Vaderland vrij werd van Rome en Spanje, deze gewichtige gebeurtenisſen ook door het Nageſlacht wilden beſchouwd hebben: namelijk als *Wonderen des Allerhoogſten* door Zijne machtige hand, in den uiterſten nood ſteeds tot verheerlijking zijns grooten Naams gewrocht. Laten wij nu zien in hoe ver die nakomelingen aan dezen wensch voldaan hebben, en kiezen wij, als twee zeer verſchillende voorbeelden hiervan, het beroemde werk van SIMON STIJL en het nederige, ongeëerde, van den Middelburgſchen Predikant A. VAN DE VELDE: het eene getiteld: *De opkomst en bloei der vereenigde Nederlanden;* het andere geheeten: *De Wonderen des Allerhoogſten.*

Wanneer deze twee Schrijvers in eene hedendaagſche Vergadering van Geleerden kwamen, dan ſtond hun, dunkt mij, omtrent zulk een onthaal te wachten als de Apostel vermeldt van den aanzienlijken man in ſierlijk gewaad, en den armen man in ſlechte kleeding, welker eenen gezegd werd: *Zit gij hier op eene eerlijke plaatſe!* terwijl de andere hooren moest: *Sta gij daar, of zit hier onder mijne voetbank* (*)! — Althans, dit zal op de meeste plaatſen waarſchijnlijk nog wel het lot zijn van beiderlei geſchriften. Doch het is desniettemin, daar de Christen anders oordeelt dan hij *die aanziet wat voor oogen is*, niet onbelangrijk, eenige oogenblikken te letten op het verſchil van beiderlei gevoelens en wijze van beſchouwing, omdat door deze twee mannen twee geheel verſchillende klasſen van onderzoekers der historie worden vertegenwoordigd, van welke wel de eene over het algemeen de meer beſchaafde, en helaas! verre de talrijkſte is; maar de andere het beeld vertoont van *dien armen wijzen man in eene kleine ſtad, en waarin weinige lieden waren, maar die de ſtad verloste door zijne wijsheid; echter en gedacht geen menſche deszelven armen mans* (*).

In het geſchrift van Van de Velde, bevattende *aanwijzing van de oorzaken, wegen en middelen, waardoor de geunïëerde Provinciën uit hare vorige onderdrukkinge zoo wonderbaarlijk tegen vermoeden van de geheele wereld tot zoo groote macht, eere en ontzachelijkheid zijn verheven*, zaamgeſteld in het begin der achttiende Eeuw, vindt men zeker noch die keurigheid en bevalligheid van ſtijl, noch die treffende ſchilderingen, noch die ſtoute beeldtenisſen van voorname perſonen, door welke de verhandeling van S. Stijl, wat de ſchrijſwijze betreft, een ſieraad is van onze Letterkunde; maar een geloovig gemoed, ijver voor de zaak der waarheid, voor Gods eer en de belangen der hervormde Kerk is er de adem van. Het geſchrift is vol plaatſen en getuigenisſen van Gods woord, waaròp als met den vinger telkens gewezen wordt; vermaningen tegen bederf in de Kerk en losheid van zeden; wederleggingen van gevaarlijke dwalingen, belangrijke opmerkingen door andere Historieſchrijvers onzes Vaderlands gemaakt. »Deze Uwe wonderen (dus ſluit hij in een hartelijke toeſpraak en gebed tot den Heere) hebt Gij aan ons Vaderland bewezen; des zijn wij allen getuigen. Want Gij, o Heere, hebt ons in onze nederigheid aangezien, en onze ellende en onze moeite gekend, die ons van onze vijanden zijn aangedaan. Tot U hebben onze Vaderen uit de diepte hunner ellende geroepen, en Gij hebt hen verhoord, en hunne ſtem is gekomen voor U in uwe heilige woningen; daarom zijt Gij hun krachtig bevonden eene hulpe in benaauwdheid en hebt hen uitgetogen uit een ruiſchenden kuil en diepe wateren en geſteld op eene rotſe die te hoog voor hen was. Zij zijn wel gekomen in water en vuur, en Gij hebt menſchen over hun hoofd doen gaan en een' engen band gelegd om hunne lendenen; maar Gij hebt hen weder uitgeleid in eene overvloedige ververſchinge. — Gij hebt ons van onze wreede vijanden verlost, en van onze hateren, omdat ze ons te machtig waren, en hebt de disſelboomen onzes juks verbroken en ons recht op doen gaan. Onze vijanden riepen: wij hebben hen overmocht; dit is de dag, dien wij verwacht hebben; ontbloot, ontbloot ze nu, tot den bodem. Daar hebt Gij ons toen aan onze rechterhand gevat en ons bevestigd, ja ook doen voortſchieten, maar hen hebt Gij geplaagd. O God! dit hebt Gij gedaan naar uw harte, en om Uws zelfs wille

(*) Jacob. II. v. 2, 3.

(*) Pred. IX. v. 14, 15.

o Heere; niet om onze gerechtigheid, maar om uwe barmhartigheid en omdat Gij ons lief hadt: Gij hebt ons gezegend met zegeningen des hemels van boven, en met zegeningen des afgronds van beneden, en hebt ons gemaakt tot eenen liefelijken boom, die zijne takken uitbreidt tot de zee en zijne fcheuten tot de riviere; zoodat wij het Oosten en Westen, het Zuiden en Noorden met de armen van onzen Staat hebben bereikt, en alle de einden der aarde hebben ons hunne inkomften toegebracht. Hierdoor zijn wij vervuld geworden met macht, rijkdom en eere, ja volmaakt geworden in heerlijkheid, tot vreugde van onze vrienden en fchrik onzer vijanden, zoodat ook de Koningen der aarde zich gelukkig hebben geacht, te mogen fchuilen onder onze fchaduwe, en hunne wapenen te mogen voeren met de onze. O God, dit zijn uwe wonderen! Gij hebt uwen arm in dezen ontbloot voor de oogen onzer vijanden, ja van de volken der wereld, en alle de einden der aarde hebben gezien het heil onzes Gods. Dit alles is U nog te geringe geweest, Heere Heere, dat Gij ons met tijdelijke zegeningen zoudt verrijken; maar Gij hebt ons nog, boven dat, overvloed gegeven van genade en waarheid: zoodat, daar, in onzer Vaderen tijden, uw Woord zeer dierbaar was, en dezelve moesten vergaderen in bosfchen, ftruweelen en holen der aarde, en met duizend gevaren des levens, daar hebt Gij ons de middelen der zaligheid gegeven in eene groote ruimte; Gij hebt uwen kandelaar zeer heerlijk onder ons geplant, en ons in groote gemeenten onze godsdienften met alle vrijheid laten plegen, en dat nu vele jaren in fpijt van den Booze en deszelfs werktuigen; zulks dat de hemelen over ons gedropen en de wolken gevloeid hebben van gerechtigheid. Daarom, o Heere! zijt Gij groot, en daar zijn geene wonderen als de uwe. Gij zijt een eeuwige Rotsfteen daarop men vertrouwen mag. Menfchen zijn ijdelheid en min dan ijdelheid, waarom ook de gramfchap der menfchen u nog grooter maakt, en als zij zeer woeden wordt uwe heerlijkheid geopenbaard."

De Verhandeling van SIMON STIJL heeft veel verdienften met opzicht tot ftijl en voordracht, maar weinige met betrekking tot de historifche waarheid. Hij heeft, vooral de Middeleeuwen, nog door het prisma van de filozofie der achttiende Eeuw gezien, offchoon reeds in den tijd der uitgave van het werk, vele, zeer vele vroeger vooroordeelen voor naauwkeuriger onderzoek aanvankelijk waren verdwenen. Zoo begint hij, verblind door eene volftrekte en algeheele onkunde van het leenrecht, met de vroeger of Grafelijke regering des lands te befchouwen als enkel gegrond op geweld; en vindt daarentegen den oorfprong der vrije (?) of Staatfche Regering in het Gemeenebest der Armorichen, omtrent het begin der vijfde Eeuw (!). Voorts beklaagt hij zich dat de aanftelling of *inftructie* der Graven, bij gebrek van historiefchrijvers in die ongeletterde tijden niet tot ons overgekomen is (!). Hij kan zich uit zijn filozofisch ftandpunt naauwelijks voorftellen dat men immer, ook niet in de Eeuw der Hervorming, uit overtuiging, uit geloof gehandeld hebbe, maar ziet, ook daar, in de Regenten flechts fijngefponnen ftaatkunde, in de landzaten ontkluisterde vrijheidsliefde. Trouwens dit was de geest der filozofifche gefchiedenis in de voorgaande Eeuw, waarbij de Schrijvers zeer juist hun eigen beeldtenis afmaalden.

Het is beklaaglijk in dit overigens zoo welgefchreven werk geen fpoor van geloof aan het hooge Godsbeftuur aan te treffen. Het denkbeeld zelfs van eene Voorzienigheid fchijnt doorgaans met voordacht vermeden te zijn. Aan het einde, waar men eene karakterfchets onzer natie aantreft, wordt onder de roerfelen van hunnen geest en hun hart, aan het Christendom niet eens gedacht (*). De oorfprong onzer vrijheid wordt gezocht, niet in de Reformatie, maar in den koophandel (†). Eindelijk, van de Leeraars van het heilig Evangelie, in de tijden van het zuiverfte geloof en de krachtigfte godsvrucht onzer Vaderen, wordt op deze wijze gefproken (§): »Het zijn deze redenaars die met minder bekwaamheid dan Cicero of Hortenfius, hoogmoediger naar gelang van de laagheid hunner opvoeding, de gevoelens van het gemeen, gelijk de Maan de groote wateren, door eene bijzondere aantrekkings-kracht, beftieren. De rede zwijgt voor hunne donderftem. Zoo winnen zij ftraks de fchoonfte helft van het menfchelijk geflacht: zij draaien dikwijls door dat middel de regering op hunnen duim; en de grooten, die hen beurtelings vleiën en befchimpen, hebben nimmer moeds genoeg om het kabinet voor hen te fluiten."

Doch genoeg reeds hebben wij uit een zoo bekend werk aangehaald. De flotzang *ter liefde van het Vaderland*, (dit zullen de bewonderaars van het werk ons wel willen toegeven,) hoe zorgvuldig en keurig bewerkt, hoe befchaafd en gepolijst ook, mist alle dichterlijke verheffing en kwijnt aan eene flaperige eentoonigheid van verfificatie. Zoo Stijl als prozafchrijver uitmunt, als dichter blijft hij voorzeker beneden het middelmatige. In Frankrijk waar fraaiheid en fierlijkheid van ftijl alles voor het publiek is, zou dit werk grooten opgang hebben verkregen. Ook in ons land heeft het dien eenen tijd lang gehad; doch het is te verwachten, dat bij de telkens aanwakkerende beoefening der gefchiedenis onzes Vaderlands, meer en meer het klatergoud voor het echte goud zal plaats maken, en men erkennen zal, dat bij eene fierlijke voordracht de naauwkeurige kennis der historifche feiten, van voorvaderlijk geloof, zeden, recht en wetten onmisbaar, en eene nog wezenlijker vereischte is dan de behaaglijke vorm. Mocht bij deze erkentenis dan ook algemeen het gevoel heerfchen dat onze Voorvaderen aangaande de *oorzaken van de opkomst en bloei der Vereenigde Nederlanden* bezielde, en waarvan de aangehaalde plaats van Van de Velde een getuigenis oplevert, hetwelk wij vertrouwen dat ook nog door het tegenwoordige geflacht op prijs gefteld worden zal.

(*) 2e Uitgave. bl. 373. (†) bl. 368. (§) bl. LII, LIII.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

FRANSCHE LEERREDENEN

IN NEDERLAND.

Sermons ſur quelques textes de l'Ecriture Sainte par J. C. J. Sécretan, Second Pasteur de l'Eglise Wallonne de la Haye; Amſterdam, Mesſchert et Höveker. 1834.

Van ouds beſtond er tusſchen de Waalſche en Nederduitſche Hervormde Gemeenten een innige en lieſelijke band. Van oorſprong en belijdenis één, verdeelden zij zich eerst later (A°. 1578) in twee takken, die langen tijd in ijver voor de waarheden eener met zoo veel bloed betuigde Belijdenis wedijverden, voor de waarheid die in Christus is, eenſtemmig ſtonden en ſtreden. In het algemeene verval van een volgend tijdvak deelden zij gelijkelijk, uitgenomen dat ook hier wederom de Franſche afdeeling, althans in orde van tijd, voorging. Doch bij de Godsdienſtige opwekking, die te midden van den afval der hedendaagſche Europeeſche Christenheid zich uitbreidt, bleef dezelfde taal, (dank en lof zij Hem, die zich een volk vergadert uit alle volken, talen, en geſlachten!) in getuigenisſen niet achter. Wij vernamen niet ſlechts uit Frankrijk, Waadland, Genève, maar ook uit de Waalſche Gemeenten in ons eigen Vaderland wederom in deze laatſte jaren meer dan ééne verſtaanbare en krachtige ſtem, getuigende van Christus, en het woord Zijner genade, tegenover den geest en het anti-christendom onzer eeuw. Onder deze ſtemmen verblijden wij ons te mogen noemen den onlangs uitgegevenen, aan het hoofd dezer bladzijden aangekondigden Bundel Leerredenen, waarvan wij ook ten behoeve dergenen, die dezelve, om de taal waarin zij gepredikt werden, niet in de gelegenheid zijn van naderbij te leeren kennen, niet mochten nalaten hier eenig kort verſlag te geven. Immers wie de zaak en leere des Heeren in ons Vaderland ter harte gaat, zal, al mist hij ook zelve het voorrecht ze te kunnen lezen, des niet te minder met welgevallen de verſchijning vernemen van een twaalftal kerkelijke textverhandelingen, uitnemend als proeve niet ſlechts eener op Bijbel en Bijbelſtudie gegronde manlijke redeneerkracht, maar ook en vooral als de kenlijke vrucht van een oprecht en van God gezegend onderzoek aangaande waarheid en Godzaligheid. De voorname onderwerpen, in deze hoog belangrijke verzameling behandeld, zijn voor een gedeelte reeds in de opschriften aangeduid: *de vereeniging der goddelijke en menschlijke natuur in Jeſus Christus* (Joh. I. v. 14); *het getuigenis der menſchen, en het getuigenis van God* (1 Joh. V. v. 9—12); *de ware zelfverloochening* (Matth. XVI. v. 25); *het dood geloof* (Jac. II. v. 14); *wat moet hij doen, die zegt dat hij in Christus blijft* (1 Joh. II. v. 6); *de kwade gedachten* (Marc. VII. v. 20—23); *het gewicht der vrage omtrent de erfzonde* (Gen. V. v. 3); *de lesſen der geſchiedenis* (Hand. XIV. v. 16); *hetgene verloren was* (Luc. XIX. v. 10); *de verzoening, of de offeranden* (Heb. IX. v. 26); *het Avondmaal beſchouwd als gedachtenis van Christus offerande* (1 Cor. XI. v. 26); *de kerk, deelende in de heerlijkheid van haar Hoofd* (Luc. IX. v. 28—35).

Onder de dierbare geloofs- en grond-waarheden onzer Gereformeerde belijdenisſen, in deze leerredenen uit Gods Woord geſtaafd en toegelicht, behooren vooral die der waarachtige Godheid en menschwording onzes Heeren, die der noodzakelijkheid eener verzoening met God door de voldoening van Christus aan het recht Zijner heiligheid en gerechtigheid, die eener geestelijke geboorte uit God om aan Zijn koninkrijk te kunnen deel hebben, die der verborgene éénheid van Christus en de met Zijn bloed gekochte kerk. In geen ſtuk evenwel

komen de ſtraks geprezene eigenſchappen helderder in het licht, dan in dat van die hedendaagsch zoo zeer miskende leer van 's menſchen aangeborene zonde en zondeſchuld. Wij kunnen ons het genoegen niet ontzeggen, een enkele plaats uit de leerrede die dat onderwerp opzettelijk behandelt, hier ten proeve mede te deelen.

»De Heilige Geest opent het tafereel der geſlachten »uit Adam en Noach afkomſtig (Gen. V.) met de her»haling van die waarheid: *Dit is het boek van Adams »geſlachte, ten dage als God den menſche ſchiep, maakte »hij hem na de gelijkenisſe Gods;* en onmiddelijk daarop »als de zoon vermeld wordt dien God aan onzen eer»ſten ſtamvader gaf in Abels plaatſe, zoo is het niet »meer *naar den beelde* en *naar de gelijkenisſe Gods* dat »deze geboren werd, maar naar de gelijkenisſe zijnes »vaders; *en Adam leefde honderd en dertig jaren en »gewan eenen zoon naar zijne gelijkenisſe, naar zijnen »beelde.* Gij zult zeggen, indien Seth naar de gelijke»nis van Adam gewonnen werd, en indien Adam naar »de gelijkenisſe Gods geſchapen is, zal dan ook Seth het »beeld van God niet gedragen hebben? Ja, indien Adam »bij het voortbrengen van kinderen naar zijne gelijke»nis nog dezelfde was die hij was bij zijne ſchepping »naar Gods beeld. Maar het is er verre van daan! »Adam is niet meer die koning der ſchepping, geroe»pen tot de heerſchappij der aarde, en alles wat op aarde »is. Het is niet meer die mensch, rein als de bron, »waaruit zijn leven den oorſprong ontfing. Het is niet »meer die Adam, die geenen drukkenden arbeid ken»nen, geene dood ſmaken kon. Het is Adam, die het »verbod en het woord: *Ten dage als gij daarvan eet, »zult gij den dood ſterven;* gehoord heeft, en toch »overtreden heeft en de ontzachelijke uitſpraak heeft »moeten hooren. Het is Adam, die reeds twee zonen »had, waarvan de een zijne handen verwde in het bloed »zijns broeders, de ander levenloos ter aarde liggende »aan zijn verſchrikten vader de eerſte vervulling toont »van het vonnis geſlagen over hem en over geheel zijn »geſlacht; in één woord, het is Adam van Eden verjaagd, »Adam zondaar en ſterfelijk, die reeds de zonde en de »dood over zijne kinderen heeft zien heerſchen, en zich »onder de afzichtelijkſte gedaante vertoonen."

En ſtraks: »Zoo het kwaad ſlechts de oppervlakte »raakt, zoo zal het gemakkelijk kunnen weggenomen »worden, en onze goede aanleg zal genoeg zijn, met »eenige zelfwerkzaamheid, om ons over een zoo weinig »verouderd en geworteld kwaad te doen zegepralen! »Wij zullen dan de genade van God niet noodig heb»ben, ten zij wij die blootelijk vragen, en God ons die »wil verleenen, om ons het werk onzer zedelijke vol»making gemaklijker te maken. Maar het is waarlijk »van geen bloote zedelijke volmaking dat het Evangelie »ſpreekt. Het Woord Gods verklaart ons, dat om het »koninkrijk Gods in te gaan, wij vernieuwd moeten »worden, wij op nieuw geboren moeten worden, wij »in alle de uitgeſtrektheid en kracht van het woord »nieuwe menſchen, nieuwe ſchepſelen moeten worden; »wij eene algeheele verandering, eene volkomene her»ſchepping moeten ondergaan in onze denkbeelden, in »onze geneigdheden, in onze gezindheden, in onze be»wegingen, in onzen wil; want *hetgene uit* het *vleesch »geboren is, is vleesch,* en de Geest Gods alleen kan die »vernieuwing in ons werken. En nu, wat duidt de nood»zakelijkheid van zulk eene grondige en algeheele ver»andering aan? Wat anders zegt de verklaring, dat wij, »gelijk wij door onze geboorte zijn, in het koninkrijk der »hemelen niet kunnen ingaan, dan dat er, door de »daad zelve van deze onze geboorte, een grondgebrek »bij ons beſtaat, alleen genoegzaam om ons den ingang »dezes koninkrijks te ſluiten?"

En bij het ſlot: »Gelooft gij, dat gij veroordeeld zijt »als een ſchuldig geſlacht, dat gij God niet zien zult, »dat gij in Eden niet weder ingaan zult, ten zij dat »gij u kunt beroepen op den naam van Hem, die door »onze duisternis en door den dood is heengegaan, om »ons ten prijze zijns levens een *verſchen en levendigen »weg* te banen, naar het licht der hemelen? Die naam »bevat het eenige wachtwoord waarop men daar den »ingang verkrijgt. Hebt gij dat wachtwoord, gij allen »die mij hoort? *Christus de Heere!* Ziedaar degene, op »wiens naam de Cherub zijn vlammend zwaard laat val»len; want het is de naam van den *Koning der Eere!* »Voor dezen Koning ontſluiten zich de eeuwige deuren, »en hunne hoofden verheffen zich om Hem te laten door»gaan, daar Hij wederkomt van de overwinning op hel »en graf behaald. Ja, zij openen zich om Hem te laten »doorgaan, en alle die Zijne zijn met Hem.

En elders in de vijfde leerrede: »Christus is gekomen »niet alleen om ons onze ellende te ontdekken, maar »ook om ze te genezen. Het eerſte daartoe noodig, is »dat wij dezelve gevoelen, dat wij die meesters geen »gehoor geven, die Christus *blinde leidslieden der blin»den* noemt, maar dat wij den Leeraar hooren, die van »God gekomen is. De eerſten zullen u zeggen, dat gij »uwe harten van de beſmetting die van buiten aankomt »moet bewaren, zij zullen u zeggen, dat gij van God »eene reine ziel ontfangen hebt, en dat het er alleen op »aankomt die te beveiligen tegen de verleiding der zonde. »Zij zullen u zeggen, dat gij uwe onreine driften »moet beteugelen: maar *beteugeling* is geene opdrooging »van derzelver bron, is geen uitroeijing van derzelver »beginſel. Onderneemt een ſtinkenden poel te bedekken, »zoodat gij de uitdampingen belet voor den dag te komen; »gij maakt de moeras, waaruit zij voortkomen, daarom »niet beter! — Wanhoopt alleenlijk aan uwe krachten, »uwe middelen, uwe wijsheid, en aan de Evangeliën »van menſchen; en komt alzoo tot Christus, die alleen »u kan afwasſchen, en reinigen, en uwe zielen behouden!"

Wij zouden de aanhalingen hier gemakkelijk kunnen vermenigvuldigen; indien wij hier meer mochten te rade gaan met de belangrijkheid der zaken, dan met het beſtek van deze plaats. Doch bovendien vordert de onpartijdigheid, dat wij ook niet geheel zwijgen van het geen wij als een gebrek, althands gemis, in deze leerredenen van onzen Waalſchen Voorganger beſchouwen.

Wij zouden in dezelve wel eene even ſtellige en uit een gezette verklaring, als de ſtraks geprezene, verlangd hebben, omtrent hooge en innige Bijbelwaarheden met die der algeheele verdorvenheid en erfzonde op het naauwst verbonden, en uit dezelve als het ware voortvloeiende; die van de Uitverkiezing van eeuwigheid, de Volharding der heiligen, den levenslangen ſtrijd in den Christen tusſchen den geest en tusſchen het vleesch. Ook deze waarheden worden miskend en tegengeſproken door de wereld en hare wijsheid op gronden door den Heer Sécretan zoo krachtig wederlegd in toepasſing op de overige. Ook deze waarheden, in Gods Woord geleerd, door Gods Geest aan het hart geopenbaard en geheiligd, door natuur, historie, en de onwillekeurige erkentenis zelve der tegenſtanders mede getuigd, zijn panden aan de Gemeenten en hare Leeraren toebetrouwd, in onze eerbiedwaarde Belijdenisſen opgenomen, verdedigd, en geſtaafd. Ook deze waarheden waren dierbaar ten allen tijde aan het geloof der Gereformeerde Kerken, aan het hart harer getuigen en belijders van ouds, en loopen uit tot de ware verheerlijking van Hem, wiens gezegenden Naam, verzoenend kruis, en eeuwige heerlijkheid, de Schrijver der aangekondigde Leerredenen zich zoo krachtig geroepen toont èn als Christen te belijden, èn als Evangeliedienaar uit te roepen.

EENE STEM OMTRENT DE KERMIS.

Ons verlangen is, getuigenis aan de waarheid te geven, in alle die omſtandigheden waarin wij daartoe eenige roeping zullen vinden. Onze ſtem moge zwak zijn, maar de waarheid is ſterk. Mogten wij den onderzoeker nu en dan opmerkzaam maken, op de diepte van Gods woord of de bijdragen die de geſchiedenis zoo mildelijk oplevert, tot bevestiging der Heilige Schrift; wij wenſchen ook nu en dan in het gebied der dagelijkſche wereld te treden, en tot de verſchillende ſtanden van ons volk het woord te voeren. Wij kunnen en mogen Nederland niet anders beſchouwen dan als een volk dat ook nog in deze laatſte jaren de blijkbaarſte zegeningen uit de hand Gods heeft ontvangen; dat hoewel zelve ongetrouw de getrouwheid Gods ondervindt; dat nog dagelijks de roepſtem hoort om te bedenken, wat tot zijnen vrede dient, en dat nog als afgeſcheiden van de volkeren dáár ſtaat, en door Gods kracht kan behouden worden, al mogt ook nogmaals de vijandſchap van buiten op hetzelve aandringen, of de zaden van verderf van binnen zich ontwikkelen. Mogt dan dit volk niet den weg van de volkeren der aarde gaan, maar de verfoeiſelen van zich doen! Toen voor twee jaren op eens de gevreesde Cholera, in een gedeelte van ons land, daar men dezelve niet verwachtte, het hoofd opſtak, welke was niet de ſchrik en de ontzetting? Hoe talrijk waren niet van alle kanten de oproepingen aan het volk tot verootmoediging; met hoeveel ijver werden dezelve niet verſpreid; met hoeveel graagte niet gelezen; hoe had ieder den dood niet voor oogen, en hoe gaarne zoude men, ware het mogelijk geweest, de vreeze des doods weder afgekocht hebben, door de gelofte, om voor altijd de vermaken en losbandigheden der wereld vaarwel te zeggen! Er hadden ontzettende voorvallen plaats, velen werden getroffen, huisgezinnen ſtierven als op éénen dag uit, en echter er was matiging. Het getal der ſlachtoffers was beneden het peil dat men zich voorgeſteld had, en nu verkregen de overgeblevene hunne gerustheid terug, en wij traden onbezorgd langs de graven onzer landgenooten, in den kring der gewone bezigheden terug. Toen nu in het midden der verdrukking, de Amſterdamſche kermis ons met hare tooneelen van zedeloosheid en ontucht bedreigde, was het ééne algemeene ſtem van vreeze, voor het gif, dat zich in het midden dezer Bacchanaliën verbreiden zoude, en één algemeen gevoel van welvoegelijkheid, dat de kermiswensch ditmaal in een hartelijke wensch van gezondheid deed overgaan; met deelneming meenden vele hierin den doodſtuip te zien eener inrigting die hare oorſpronkelijke bedoeling verloren heeft, en waarvan alleen datgene overgebleven is, hetgeen tot hoon van godsdienst en zedelijkheid ſtrekt. In een volgend jaar echter, niettegenſtaande het wederverſchijnen der plaag, meende men het publiek niet van zijne genoegens te mogen berooven, en de ongelukkige kermisvreugde werd weder gevierd. Elk voorzigtige zag daaruit nieuwen rampſpoed te gemoet; doch het behaagde God, ook hierin Zijne langmoedigheid te toonen, en de gevreesde ziekte, in het midden der kermisweken, niettegenſtaande de losbandigheid niet afnam, te doen afnemen.

Dit was de onbegrijpelijke verſchooning van Hem, die nog roept: »Heden, zoo gij mijne ſtem hoort, ver»hardt U niet!" — Ook dit jaar zijn de weldaden Gods groot. Wij worden geſpaard, en desniettemin gaat de dreigende Cholera, die in Noord-Amerika en in Cuba geheele bevolkingen wegſleepte, die in het hart van Spanje, met moord en oproer omſtuwd, zich vertoont, en als een brieſchende leeuw om ons henen gaat, nog ſteeds voort. En wij zullen kermis houden: hetzij ons ten minſte veroorloofd te vragen: waarom? Is het voor het belang der handelaren? wij twijfelen er aan: want waarlijk als men de duizende wijzen, waarop alles thans aangekondigd en uitgevent wordt, beſchouwt; als men de onafzienbare rei onzer prachtige winkels, waarvan ſommigen eene kleine markt op zich zelve aanbieden, beſchouwt, dan zal men toch geredelijk bekennen, dat die uitstallingen op de Westermarkt, een last voor de verkoopers zijn geworden, zonder dat de kooper er eenige behoefte aan heeft. Is het voor het finantiëel belang der regering, waarop men de begunstiging dezer inrigting, gelijk vroeger die van loterijen en Musico's grondt, ook hier bevestigt het onderzoek, door onpartijdige mannen gedaan, dat alleen in de accijns van ſterke drank, het jaar waarin geen kermis gehouden werd, op het ſtedelijk budget, heeft moeten achter ſtaan. — Is het uit vreeze dat onze natie, te zeer in zich zelve gekeerd, te zwartgallig zoude worden, indien de kermisvreugd haar niet tot eenige verpozing ver-

ſtrekte? men ſla dan de dagbladen maar op, en men zal zien, dat het nog aan geene ſchouwburgen, bals, verlichtingen en vuurwerken buiten den kermistijd ontbreekt. Rijken! hebt gij iets te wenſchen overig? Brengen niet alle landen hunne ſchattingen te zamen, tot de voldoening aan uwe behoeften, tot uwe verpozing na den arbeid? Schenkt de natuur u niet haren rijkdom? en de oorden die uwe vaderen ſlechts na dagreizen bereikten, zijn dezelve niet als de voorhoven uwer ſteden geworden? — Armen! wilt gij kermis houden? uwen gevaarlijkſten vijand, wier verleiding gij in dat uitzinnig feestgejuich niet ontgaan kunt, den ſterken drank, in het gemoet loopen, en u zelven voor den tijd, en zoo veel in u is, voor de eeuwigheid, bederven? — Zijn er die voor tijdelijk gemis in hunne kostwinning vreezen, indien de kermis werd opgeheven? Schaamt u, gij kleingeloovige; de Heer is rijk. Of is Hij het niet, die welvaart ſchenkt, mildelijk en onverwacht, die onze ſchepen uit het Embargo der tegen ons vijandige Mogendheden ontſloeg; die ons den handel van Antwerpen gegeven heeft, welke ſtad reeds op den val van Amſterdam hare grootheid meende gegrond te zien? Is Hij het niet, die een uwer handelſteden reeds weder uit hare muren doet zwellen, die in weinige jaren, eene nieuwe koopvaardijvloot doet verrijzen, en den grond van het welige Java, met vruchtbaarheid als overſtort, om zoo vele bodems met rijke ladingen te rug te doen keeren? Neen, waarlijk, Hij, de Heer van hemel en aarde, heeft de kermis niet noodig, om uwe zaken in ſtand te houden. Leer het woord verſtaan: zoekt eerst het koninkrijk Gods, en alle dingen zullen u toegeworpen worden.

Maar waartoe zal nu deze beſchouwing ſtrekken? Zal de Regering daarom de kermis verbieden? De Regering heeft hare pligten, zij behoort de taak te kennen die haar opgelegd is; wij geven ſlechts eene ſtem. Of dezelve in de lucht verwaait, dan of zij in het hart van dezen of genen weerklank vindt, dat ligt buiten onze magt. De billijkheid vordert echter, dat wij bekennen, dat hetgeen in 1833 zoo gemakkelijk was, toen die verouderde inſtelling hare ſloping nabij ſcheen, en zonder veel tegenſpraak, voor altoos begraven had kunnen worden, thans veel meer moeijelijkheid moet ondervinden, nu het gebeurde in 1833, eene nieuwe wettiging aan deze zaak ſchijnt gegeven te hebben. Maar ook waar de plotſelinge opheffing bezwaarlijk is, zijn er toch misſchien middelen om het kwaad te beperken, om die rampzalige vrijheid, die het kwaad gedurende die dagen, ook uiterlijk ſchijnt te mogen genieten, te beteugelen. Is er b. v. geene mogelijkheid, om ten minſten dien, geheel met alle andere ſteden, ongeëvenredigden tijd, gedurende welken de burgerij van Amſterdam tot deze verlustigingen uitgenoodigd wordt, binnen engere grenzen te beſluiten?

Maar wat ook het Beſtuur in dezen moge goedvinden, mogt het ons allen, die op den naam van Christenen aanſpraak maken, gegeven worden, om, wat ons zelven betreft, en zoo veel mogelijk als Vaders en Hoofden des huisgezins, de kermis als niet beſtaande te beſchouwen, niet tot beknibbeling van het loon onzer dienstboden en werklieden, maar tot weering, naar mate van de kracht die in ons is, van al hetgeen tegen het gebod van God is. Mogten wij niet anderen, maar ons zelven oordeelen! Het zij niet de uitroep: »Wijkt van mij, ik ben heiliger »dan gij!" — neen, het zij de begeerte om te mogen handelen naar het licht dat ons gegeven is, in die eenvoudigheid, waardoor wij zeggen: *ik kan niet anders!* De zucht naar zinnelijk genot, de begeerte naar de wereld, en hetgeen in de wereld is, ligt in ons aller hart, en blijft, tot onzen laatſten ademtogt. Wij ſtaan even ſchuldig voor God, bij het fijne overſpel onzer verbeelding, bij de verborgene genietingen van onzen hoogmoed en eigenliefde, als in de grove buitenſporigheden van de kermis; maar Hij die ons roept is getrouw! Hij zal ons ook een getuigenis naar buiten geven, opdat Zijn naam niet gelasterd worde, opdat het bevestigd worde: »die den »naam van Christus noemt, ſta af van ongeregtigheid!" De Heer geve ons wijsheid, en doe ons bedenken: »Niet »door kracht of geweld, maar door mijnen Geest zal »het geſchieden!"

GEDACHTEN EN SPREUKEN.

De heidenſche wereld levert ook wel menig getuigenis des gewetens van bederf en zonde op; maar zij zegt niet met David tot God: *Tegen U, U alleen heb ik gezondigd.*

Ik zocht naar het gene dat ons den meesten tijd ontroofde, en ik vond, dat het de kwade gedachten waren.

* * *

De booze zaait eene kwade gedachte, en de mensch kweekt haar op, tot dat zij opgewasſen zij tot een grooten boom, die geen enkelen ſtraal van de Zon der gerechtigheid in ons laat doordringen.

* * *

Wanneer den Duivel een nederlaag geſchieden zal, die hem recht grieve, zoo moet het zijn door het jeugdige geſlacht, dat in de kennisſe Gods opgroeit, Gods woord uitbreidt, en anderen leert.

LUTHER.

Wanneer heeft men het vóór den tijd, waarin wij leven durven ondernemen, om den Godsdienst uit de opvoeding te verbannen, om de geheele verſtandelijke kracht van de leden der maatſchappij zich te laten ontwikkelen, zonder eenigen breidel om deze krachten tot onſchuldige of weldadige einden te bepalen?

SOUTHEY.

De Heilige Schrift is (eenigermate) voor ons, wat de ſter voor de Oosterſche wijzen was; maar indien wij al den tijd aan het beſchouwen en bewonderen van haar licht beſteden zonder ons door haar te laten leiden tot Christus, zoo is haar nut voor ons verloren.

TH. ADAM.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

OVER TWEE MESSIAANSCHE PROFETIEËN.
(CHRISTUS ALS VREDESTICHTER EN OORLOGSHELD.)

Heil den Leeuw uit Jesses ſtam,
Die den heilſtrijd heeft begonnen!
Lof aan 't uitverkoren Lam,
Dat door lijden heeft verwonnen!
Krijg, tot dat van Satans rot
De allerlaatſte zij vertreden!
Vrede tot in eeuwigheden!
En in beiden — eer aan God!
DA COSTA.

De twee Godſpraken van het O. V. met welke wij ons eenige oogenblikken wenſchen bezig te houden, zijn afkomstig van zeer verſchillende mannen: den ſtervenden Aartsvader Jakob, en den ontrouwen afvalligen Godsprofeet Bileam.

De eerſte is de overbekende profetie van den SILO (Gen. XLIX. v. 10). Veel, oneindig veel is over deze woorden geſchreven en getwist, vooral tegen de Joden. Ons hedendaagſche ſtandpunt voert ons eerder ten ſtrijd aan, tegen die zich noemende Christenen, welke den CHRISTUS zoo ongaarne in Mozes en de Profeten lezen; ofſchoon toch Hij, wien zij geſtadig *den Stichter hunner godsdienst* noemen, zich op derzelver getuigenis telken male beroept, en uitdrukkelijk verklaart: *zij hebben van* MIJ *geſchreven*. Wij willen ons hier dan enkel bepalen tot eene bevestiging uit plaatſen en uit vergelijking van Gods woord zelf genomen; eerst ter vastſtelling der Mesſiaanſche verklaring; dan tot omverrewerping der daaraan tegengeſtelde toepasſingen.

De meest aannemelijke en bevredigende woordverklaring is die van *Rustaanbrenger*, *Heil- of Vredeſtichter*, d. i. *Zaligmaker*, *Heiland*. Zoo wordt de Koning Israëls aan alle plaatſen ſchier, bij Mozes en de Profeten voorgedragen. Op zijne *zaligheid* wachtte de ſtervende Aartsvader (Gen. XLIX. v. 18, verg. met Luc. II. v. 30 en 1 Pet. I. v. 10, 11), op Zijnen *vrede* de profeterende koning (Pſ. LXXII. v. 3, verg. met Pſ. LXXXIX. v. 23), en op Zijne *ruste* de koninklijke Profeet (Jez. XI. v. 10); en Micha zegt van Hem: *deze zal* VREDE *zijn* (Cap. V. v. 4) (*).

Kennelijk is de terugſlag op deze heerlijke godſpraken wanneer de Heer zelf tot al het volk riep: »Komt herwaarts tot mij, alle die vermoeid en belast zijt, en ik zal u *ruste* geven (†). Neemt mijn juk op u en leert van mij; want ik ben zachtmoedig en nederig van harte: en gij zult *ruste* vinden voor uwe zielen!" Kennelijk werd de profetie vervuld toen Hij, wien de Engelen in Bethlehems velden hadden aangekondigd, als dengene, door wien *vrede* op aarde zijn zoude, zachtmoedig en *vreedzaam* zijne intocht deed in Jeruzalem. Kennelijk zal nog eenmaal die profetie worden vervuld, wanneer Hij, »die de vijandſchap in zijn vleesch heeft te niete gemaakt, namelijk de wet der geboden in inzettingen beſtaande, opdat hij die twee (Joden en Heidenen) zoude in Hem zelven tot éénen nieuwen menſche ſcheppen, *vrede makende* (§)," bij het ſtichten van zijn vrederijk op de geheele aarde, het woord vervullen zal: *Men zal nergens leed doen noch verderven op mijnen ganſchen heiligen berg* (**)!

Maar naast deze christelijke uitlegging, tot welke zich toch ieder, die het O. T. niet met een onevangelisch verſtand onderzoekt, ten minſte onder Christenen, door de vervulling derzelve moest zien geleiden, grepen er twee andere ſtand, welke de voorzegging vervuld vonden, deze in de vestiging der Verbondsark te Silo

(*) Verg. Micha IV. v. 3, 4.
(†) Matth. XI. v. 28, 29.
(§) Eph. II. v. 15.
(**) Jez. XI. v. 9.

(Joz. XVIII. v. 1) (*), en gene in de ſcheuring der rijken van Israël en Juda van één, ten gevolge der volksverzameling te Sichem (1 Kon. XII. v. 1) (†), beide vertalende: *tot dat men te Silo komt.*

Wat aangaat de eerſte uitlegging, deze blijkt ten duidelijkſte niet houdbaar te zijn, wanneer men bedenkt, dat aan den ſtam van Juda in de woestenij noch *ſcepter* noch *heerſchappij* is ten deele gevallen. Mozes, wien de bevelſtaf van God zelf was in handen geſteld, en Aaron zijn broeder, waren beide uit den ſtam van Levi. Jozua was, even min als zij, uit Juda afkomſtig. Zoo deze verklaring dus op eenigen prijs kon worden geſteld, moest dit 10e vers onder de profetie aangaande Levi en Simeon voorkomen; of de ſtervende Godsman zou zich, ſchoon door den Geest des Heeren geleid, bedrogen hebben; dat verre zij! Ook ſtaat er duidelijk in den tekst: *Hem* zullen de volken gehoorzamen, of wil men: *tot Hem* zullen de volken toevloeien; niet: *aldaar* zullen zich de volken vergaderen.

Nog minder aanmerking verdient de tweede verklaring, welke beweert, dat *Silo* hier voor *Sichem*, als in deszelfs nabijheid gelegen, zoude voorkomen. Want vooreerst, is het ongerijmd eene zoo gewichtige verzameling des volks te vermelden, niet naar de plaats waar zij moest voorvallen, maar naar eene andere, offchoon dan ook al niet verafgelegene plaats. Wien zou het immer in het hoofd komen het beroemde Verbond van Utrecht de Unie van Amersfoort te noemen? Maar ten tweede wordt deze ongerijmdheid nog grooter, wanneer men bedenkt, dat Sichem eene overoude, reeds ten tijde van Jakob zeer bekende, ja den Aartsvader zelven door langdurig verkeer zoo gewone plaats was geworden als naauwelijks eenige andere (§); terwijl daarentegen de ſtad Silo, nergens in den geheelen Pentateuchus voorkomende, waarſchijnlijk ten tijde des Aartsvaders nog volſtrekt niet in wezen was. Deze onderſtelling wordt des te waarſchijnlijker, wanneer men bedenkt, dat de naam dezer plaats zal ontleend zijn van het rusten des Tabernakels aldaar, na den tocht door de woestijn; weshalve de oorſprong der ſtad wel niet hooger dan tot den tijd van Jozua kan opgevoerd worden.

Andere nog minder gegronde verklaringen gaan wij met ſtilzwijgen voorbij. — Mogelijk hebben de gemaakte opmerkingen iets kunnen bijdragen om de oude Mesſiaanſche verklaring bij den een of ander tegen hedendaagſche twijfeling of beſtrijding meerder vastheid te geven.

De tweede Voorzegging die wij als Mesſiaansch wenschten te beſchouwen, is die van den *ſcepter uit Israël*, ſtraks daarna een *Heerſcher uit Jakob* genoemd, door Bileam, den Profeet der Moabiten (Num. XXIV. v. 17—19).

Voor den Mesſiaanſchen zin dezer profetie pleit *vooreerst*, ten ſterkſte, de overeenkomst met de zoo even door ons voorgedragene. Het koningſchap van Israël wordt in beide onder dezelfde kenteekenen verkondigd, en de Heerſcher bij uitnemendheid, die in het vorige als de voleindiging van hetzelve voorkomt, is hier, zoowel als in 2 Sam. XXIII, als daarmede bij uitſtek bekleed voorgeſteld. Mozes vermeldt beide in dezelfde hooge en goddelijke uitdrukkingen. Men mag verwachten, dat al had ook Bileam in zijn bezielde taal aldus geſproken, de H. Geest zijne woorden niet evenzoo zou hebben doen te boek ſtellen als die van den Mesſias-verkondenden Aartsvader, zoo men hier aan een bloot aardsch rijk en niet veelmeer aan het Hoofd der eeuwige heerſchappij moest denken (*).

Ten tweede, moet nogtans erkend worden, dat de Heilvorst, in een ander opzicht, hier zeer verſchillend van de voorſtelling bij vader Jakob voorkomt. Maar deze zelfde verſcheidenheid vindt men ook in de Pſalmen die op onzen grooten Koning zien. Dezelfde Christus toch, die in den LXXIIen Pſalm als een SILO, een *Vredevorst* wordt verkondigd, komt in den CXen voor als een krijgvoerend held; en deze is toch zonder eenigen twijfel, naar het getuigenis van den gezegenden Heiland zelven (Matth. XXII. v. 44), Davids HEER zoowel als Davids Zoon, de Jehova des Nieuwen Verbonds.

Ten derde, wanneer men deze woorden: *de kinderen Seths* (†), vertaalt gelijk zij moeten vertaald worden: *kinderen des Oproers*, dan hebben wij hier dezelfde voorſpelling als in den IIen Pſalm. De *kinderen des Oproers* in Bileams profetie zijn de *woedende en woelende volken* in dat lied: zij, wier taal het is van den HEERE en zijnen Gezalfden: »laat ons hunne banden verſcheuren en hunne touwen van ons werpen (§)!”

Ten vierde komt deze profetie allezins overeen met die, welke de Apostel op Patmos geeft van de ontzachelijke, maar verſchrikkelijke wijze, waarop Hij, *uit wiens mond een tweeſnijdend ſcherp zwaard gaat*, en die *den Ongerechtige verdoen zal door den Geest zijns monds* (**), waarop die ontzachelijke Held *deze kinderen des Oproers* zal *ſlaan met de roede zijnes monds*, naar het majestueuze XIXe Hoofdſtuk zijner Openbaring.

Ten vijfde, ontkennen wij echter geenszins, dat deze profetie ook in David, als een Voorvader en voorbeeld zijns grooten Zoons, is vervuld geworden (verg. 2 Sam.

(*) Van dit gevoelen ſchijnt Prof. VAN DER PALM gansch niet afkeerig te zijn. Zie zijne Aant. t. d. pl.

(†) Deze verklaring is o. a. die van den neologiſchen Rabbijn Cahen te Parijs; uitvoerig, ook nog op andere gronden dan de onze, wederlegd in de *Archives du Christianisme au* XIXme *Siècle*, XIVme Année. p. 408—411.

(§) Zie Gen. XXXIII. v. 18. C. XXXV. v. 4. C. XXXVII. v. 13.

(*) Dit volgt met betrekking tot deze plaats ook daaruit, dat de Arameiſche profeet van den *Koning Israëls* gewag makende, Jehova zelven bedoelt. Num. XXIII. v. 21.

(†) שֵׁת voor שְׁאֵת van שָׁאֵת VERSCHUIR in *Opusculis theol.* aangehaald door HENGSTENBERG, *Christologie des A. T.* Th. I. S. 79. VAN DER PALM vertaalt: *de oorlogszuchtigen.*

(§) Vg. Hand. IV. v. 25, 26. Gelijk dan hier *Israël* het Volk Gods, zoo vertegenwoordigt *Moab* de vijanden van Gods volk; blijkens het parallelisme met de *kinderen des oproers* of het oproerig geſlacht.

(**) 2 Theſſ. II. v. 8.

VIII. v. 11—14); maar David moet hier beſchouwd worden in Hem, die *de wortel en het geſlachte Davids* is (*); zijn Zoon en tevens zijn HEER; van wien dan ook de Apostel, wiens godsſpraak wij zoo even aantogen, met diezelfde woorden de uitdrukking van *de blinkende morgenſterre* voegt, daarmede kennelijk doelende (naar ons inzien) op deze zelfde voorverkondiging van *de Ster die verrijzen zou uit Jakob, als een Heerſcher over Israël;* eene profetie, niet minder merkwaardig in den mond van dien afvalligen Arameïſchen Godstolk, als later die van den tegen Christus en zijn volk even vijandigen Joodſchen Hoogepriester, *dat Jeſus ſterven zoude vóor het volk, en niet alleen voor dat volk, maar opdat hij ook de kinderen Gods die verſtrooid waren, tot één zoude vergaderen* (†).

OVER DE ORAKELS DER HEIDENEN.

Ik ben de Heere, die gerechtigheid ſpreekt, die rechtmatige dingen verkondigt! —— Ik hebbe niet in 't verborgen geſproken, in eene donkere plaatſe der aarde.
Jez. XLV. v. 18.

»Onder u zal niet gevonden worden die zijnen zoon of zijne dochter door het vuur doet doorgaan, die met waarzeggerijen omgaat, een guichelaar of die op vogelgeſchrei acht geeft, of toovenaar, ofte een bezweerder die met bezweringe omgaat, of *die eenen waarzeggenden geest vraagt*, oft' een duivels konstenaar, of die de dooden vraagt; want al wie zulks doet is den Heere een grouwel, en om dezer grouwelen wille verdrijft de Heere uwe God deze volken die gij zult erven uit de bezitting."

»Eenen Profeet uit het midden van u, uit uwe broederen als mij, zal u de Heere uw God verwekken; naar Hem zult gij hooren (§)!"

Het is hoogstopmerkelijk dat deze Profetie, die ons de Geest van God door den mond van den Apostel leert vervuld te zijn geworden in den Beloofden aan de Vaderen, Jezus Christus (**), die gekomen is *opdat Hij de werken des duivels verbreken zoude* (††), als tegengeſteld wordt aan de verfoeielijke duivelskonſtenarijen der Kananieten, ten tijde van den intocht van Israël in hun land. Want deze duivelendienst, die zich uit Kanaan en Fenicie over geheel Griekenland en alle verder gewesten die de heidenſche beſchaving en verlichting langs dien weg zijn deelachtig geworden, uitbreidde (§§), is inderdaad overal, vooral ook in Griekenland, door de verkondiging van dien laatſten en grootſten der Profeten uit Israël, te ſchande gemaakt en ten val gebracht geworden (*). Van daar dat de algemeene ſtem van de eerſte Eeuwen des Christendoms eenparig erkende, dat het inderdaad die booze geesten waren, welker rijk door den gezegenden Heiland overwonnen is, die, door de heidenen aangebeden en met offers geëerd, hen door orakelſpraak en afgodspriesters verleidden, en van den dienst des eenigen waren Gods, die hemel en aarde gemaakt heeft, aftrokken. Men vindt dit onder anderen bij Tertullianus en Lactantius op de ſtelligſte wijze geleerd; en uit die plaatſen hunner geſchriften, welke hierop betrekking hebben, blijkt duidelijk, dat het geen van hen zelven opgevat vooroordeel, maar het vaste geloof der Christenen, van de prediking der heilleer af, geweest is. Het is niet genoeg dit voor een toevallig bijgeloof te verklaren. De eeuw der Franſche Sofisten was met zulk eene bloote wegwerping van een historisch feit te vreden; maar de onze eischt, en met recht, eene verklaring, hoe en van waar zulke feiten ontſtaan zijn. En dan, zeker, kan men vóor deze algemeene overtuiging der eerſte Christenen niet licht een anderen grond vinden, dan de leer en prediking der Apostelen zelve, door de Christenen zonder twijfel of aarzeling aangenomen. Te vergeefs zou men voorwenden dat de Apostelen willens en wetens een beſtaand Joodsch vooroordeel onaangeroerd lieten; want de moedige ſtrijd die b. v. Apostel Paulus tegen het bijbehouden der Joodſche Ceremonie-wet geſtreden heeft, toont ten duidelijkſte, dat geene vreeze of inſchikkelijkheid voor eenig bij- of wangeloof den van God-zelven geleerden Apostel bezielde.

Het is zoo, de eeuwen des bijgeloofs hebben deze gevoelens door vele bijvoegſelen van bedrog en menſchelijke vonden opgeſierd, vermeerderd en verbasterd; maar de Hervorming, getrouw aan haar beginſel om alleen tegen menſchelijk gezag en menſchelijke bijvoegſelen te protesteren, heeft wel het bijgeloof dat zich met deze leer gemengd had, maar geenszins de waarheid zelve, zoo als de Bijbel haar te verſtaan geeft, noch het getuigenis der eerſte Christenen, beſtreden; en het was bewaard voor eene eeuw, die het beſtaan des duivels en zijnes rijks geheel en al, of in twijfel trekt, of verwerpt, om ook den invloed van booze geesten op de Orakels der heidenen naar den achtergrond te ſchuiven of te ontkennen.

Want waarlijk, wanneer men de macht en den invloed van den *Overſte dezer wereld* uit de heidenſche

(*) Openb. XXII. v. 16.
(†) Joann. XI. v. 49—52.
(§) Deut. XVIII. v. 10—15.
(**) Hand. III. v. 18, 22.
(††) 1 Joann. III. v. 8.
(§§) De vader der Geſchiedenis, HERODOTUS, wiens vaak miskend gezag door de vorderingen der oudheid-kennis reeds zoo dikwijls is bevestigd geworden, geeft ons daaromtrent een belangrijken wenk, als hij (Hist. Lib. II. c. 52—54) verhaalt, van de Egyptiſche Priesteren te Thebe vernomen te hebben, dat de twee oudſte orakelen, dat van Jupiter Ammon in Africa en het Dodoneïſche in Epirus, geſticht waren door twee vrouwen, aldaar van de Feniciërs uit Egypte gebracht.

(*) De verſtomming der Orakelen, aangevangen bij de verschijning van Christus in het vleesch, werd volkomen, tijdens, onder Conſtantijn, het heidendom als godsdienst des Romeinſchen Rijks werd afgeſchaft. Men kan dit zelfs bij GIBBON vermeld vinden. Het is wel waar, dat ten gevolge der algemeene twijfelzucht, die vooral de Epicuriſche Philoſophie had te weeg gebracht, de Orakels reeds ten tijde van Cicero veel van hun gezag verloren hadden; doch deze, zoo min als de afgoderij zelve kon worden uitgeroeid door eene leer die niet uit God was, en door geene Goddelijke kracht werd geſchraagd.

wereld verbant, zoo laat zich niet licht bevroeden, waar men dezelve aannemen of toeſtaan zal. Ook ontbreekt het hedendaags niet aan menſchen, die de kwalen der bezetenen, van welke men in het N. T. leest, alleen aan een licht-trefbaar zenuwgeſtel of eene verhitte verbeelding toeſchrijven. Doch het is ons doel niet, om hier bepaaldelijk te bewijzen, dat die bezetenheid aan den duivel en zijne engelen (de booze geesten, *δαιμόνια*) door den Heiland en zijne Apostelen blijkbaar ſteeds wordt toegekend, overmits men dit toch niet kan loochenen, zonder den Heer en zijne discipelen, of van dwaling, of van gemeenſchap met en oogluiking voor de dwaling van anderen te beſchuldigen (*).

Het Oude en Nieuwe Testament geven ons twee met elkander zeer overeenkomſtige voorbeelden, het een van Kananitiſche, het ander van Griekſche raadpleging met waarzeggende geesten; waarbij het ſchier onmogelijk is de werking en den invloed van den Vorst der duisternis niet te erkennen: te weten, in 1 Samuel XXVIII. v. 7. en Hand. XVI. v. 16, of: in de vrouw te Endor, en de dienstmaagd te Philippi, die beide een *waarzeggenden geest* hadden; waardoor zelfs de laatſte *haren Heeren een groot gewin toebracht met waarzeggen* (†). De booze geest die in het geval des O. T. een *geest der waarzegging* genoemd wordt, heet in het Nieuwe een *Pythoniſche geest* (§); en de verrukking of verbazing (ecſtaſis) waarin deze de genen die zich aan hunnen invloed onderwierpen, bracht, komt geheel overeen met die van de orakeltolken der heidenen, zoo treffend door den dichter beſchreven:

Toen ze aen den ingangh van den grooten tempel quaemen,
Sprack deze maeght: 't is tijdt, godt om beſcheidt te praemen,
Om 't noodlot te verſtaen: »*Ziedaer de godt, ziedaer!*"
Zij kreegh, terwijl ze voor de deur met dit gebaer
Dit ſprack, het eene kleur op 't ander, en haar wezen
En aenghezicht verkeerde, en al heur hairen rezen.
Zij hijght naer heuren aem, wordt fel van dolle zucht
Bereên, ſchijnt grooter, en van Godt Apol bevrucht
Spreeckt nu niet menschlijk meer (**). —

Deze bezetenheid heeft ook niet weinig overeenkomst met die van Koning Saul, toen God hem aan eenen boozen geest had overgegeven (††); en met die vreesselijke ſcheuringen en trekkingen, welke de bezetenen kwelden van welke in het N. T. wordt melding gemaakt, en die alleen door het goddelijk vermogen van den Zaligmaker, met het uitvaren der booze geesten (démonen) ophielden; waarom dan ook het uitdrijven van den Pythoniſchen geest der waarzegging, van welken wij zoo even ſpraken (Hand XVI. v. 16), geheel op ééne lijn wordt geſteld met het uitwerpen van booze geesten, van hetwelk de Heiland en zijne Apostelen ons zoo vele voorbeelden geven, en waartoe deze van hunnen Heer een bijzonderen last en gezag hadden ontvangen (Matth. X. v. 1). Daarom ook is het, dat de Apostelen zeggen, dat de heidenen, hetgeen zij den afgoden offeren, aan zulke booze geesten (démonen) offeren (1 Cor. X. v. 20).

Door deze werkingen bootſte de Satan op eene onheilige wijze en ter verleiding en verderving van den mensch, van ouds her de geestverrukking der ware profeten Gods na (*). Deze werden door de kracht van Gods Geest in een hoogeren levenskring opgevoerd; met hunne verſtandelijke bewustheid week ook die hunner uiterlijke zinnen terug; het vermogen om hemelſche dingen te aanſchouwen werd levend in hunne ziel, die van hare aardſche kluisters vrij, als een ſpiegel het afſchijnſel der Goddelijke waarheid opnam en terug gaf. De buitengewone lichaamlijke toeſtand waarin zij hierdoor werden gebracht, kwam voort uit de worſteling van hun menſchelijk gevoel, tegen de hoogere kracht; een ſtrijd die met den zegepraal der laatstgenoemde in rustige kalmte eindigde. Bij de heidenſche waanprofeten daarentegen had geen *boven*natuurlijke maar een *on*natuurlijke toeſtand plaats, waarin de lagere dierlijke en zinnelijke werkingen (door een demoniſchen invloed verſterkt) de verſtands-vermogens bemachtigden, en niet tot rust, maar tot volkomen *woede* geleidde (†).

Dit gevoelen is zeer beſtaanbaar met het feit, dat er door de orakelpriesters en priesteresſen veel, zeer veel bedrog en logen gepleegd en geſproken is. Wij weten toch dat de duivel *de vader der logen* is; en al wat list en valschheid, vooral tot 's menſchen ondergang en verderf mag geheeten worden, is het bedrijf van hem, die een menſchenmoorder was van den beginne (§). Ook de Heilige Schrijver van de boeken der Chroniken geeft ons in het XVIII[e] Hoofdſtuk zijns 2[en] Boeks, vs. 20, 21. (niet in een gedicht, maar in een ſtellig historisch verhaal) een duidelijk voorbeeld, hoezeer de booze geest er op uit is, om door bedrieglijke orakelſpreuken den mensch van het ſpoor van Gods wil en wetten af te brengen. Ttreffend benoemt de Apostel zulk bedrijf, de *listige omleidingen* (*μεθοδείαι*) *des Satans*. Zeer eigenaardig zegt daarom ergens een Nederlandsch geleerde (**): »Indien ook al eenige orakelen door het bedrog

---

(*) In het opſtel *Gods woord de waarheid* in ons 10[e] Nummer hebben wij dit punt nader behandeld.

(†) Men moet hierbij niet uit het oog verliezen, dat die onbeſtemde beteekenis van *geest* en *geesten* welke men hedendaags ſoms in de zamenleving aan deze woorden hecht (*er heerscht in deze of die ſtad een goede of kwade geest*, *een geest van gehoorzaamheid*, *wederſpannigheid*, *vaderlandsliefde*, *vredelievendheid*, enz.), aan den Bijbel niet eigen is. De H. Schrijvers hechten aan die woorden doorgaans het denkbeeld van een perſoon of perſonen, hetzij dan van menſchelijke of bovenmenſchelijke natuur. Zie b. v. 1 Petr. III. v. 19.

(§) אֵשֶׁת בַּעֲלַת־אוֹב en *παιδίσκη ἔχουσα πνεῦμα Πύθωνος*.

(**) Virgilius, *naar Vondels vertaling*, VI[e]. Boek.

(††) I Sam. XVI. v. 14, 15.

(*) Tertullianus, (*in Apologet.*) maakt onderſcheid tusſchen deze *ecſtaſis* en de *mania*, welke hij de bezetene logenprofeten toeſchrijft, en welke wij boven mede *ecſtaſis* noemden. Niet ten onrecht: de afleiding der Griekſche benaming eens waarzeggers (*μάντις* van *μαίνω*) bevestigt het voldoende.

(†) Zoo omtrent drukt zich Hengstenberg uit, in zijne *Christologie des A. B.* Th. I. S. 297.

(§) Joann. VIII. v. 44.

(**) Vossius, bij Moreri, in v. *Oracles*.

van verholen priesteren gegeven zijn, zoo volgt daaruit nog geenszins dat er geheel geene zouden geweest zijn die door de booze geesten gegeven werden, om zulken die ze raadpleegden te bedriegen en te verleiden; en waren er dikwijls dubbelzinnigheden in, dat is omdat ook de duivelen niet alwetend zijn, en omtrent het toekomstige in hun vooruitzichten evenzeer aan dwaling onderhevig zijn als menschen; waardoor zij dan, wanneer de gebeurtenis anders dan zij vooruitzagen voorviel, het orakel verdraaiden en verwrongen naar de uitkomst (*)".

Het is wel zoo, dat wanneer in *dezen* tijd de Christen vele zulke in de H. S. en de innige zelfbewustheid der geloovigen van alle Eeuwen diep ingedrukte overtuigingen belijdt, hij den blaam van bijgeloovigheid even min kan ontgaan, als de Hervormers in den hunne de beschuldiging van ongeloovigheid. Doch deze blaam mag niemand van het uitspreken eener nuttige waarheid terughouden. Het is toch eenmaal het lot des Christens, dat hij met den heerschenden geest der wereld niet kan zamenstemmen. Zijn geloof wekt in tijden van ongeloof *noodzakelijk* den schijn van bijgeloof, gelijk het in de eeuwen van overgeloof het voorkomen van ongeloof *moet* hebben. Er behoort altoos moed toe om tegen heerschende vooroordeelen op te komen; doch dit doende mag men zich met de overeenstemming met geloovigen van andere tijden bemoedigen; en deze zeker versterkt allerbijzonderst het gevoelen aangaande de werking van *den Overste dezer wereld in de kinderen der ongehoorzaamheid*, ook vooral onder de heidenen.

Zoo blijkt dan ten klaarste, dat toen de HEERE onder Israël deze duivelachtige waarzeggerij op doodstraffe verbood, dit niet was om eene bloote inbeelding van bijgeloof, maar om de verfoeielijke gemeenschapsoefening met den vijand van God en menschen; die ook zelf de bron en oorzaak van alle afgoderij zoo wel als van bij- en ongeloof beide is; en die nooit beter zijn spel verbergen kan, dan wanneer hij, of in de gedaante van eenen Engel des lichts verschijnt, of den menschen tracht wijs te maken, dat hij ganschelijk niet bestaat. Het eerste heeft hij in de oude wereld; het laatste in onze dagen te werk gesteld. Doch wij, wie de Heer heeft leeren bidden: *Vader! verlos ons van den booze;* wie de Apostel des Heeren heeft gewaarschuwd: *Zijt nuchteren en waakt, want uw tegenpartij de duivel gaat om als een briesschende leeuw, zoekende wien hij zoude mogen verslinden;* erkennen wij hem onder beiderlei vermomming. Het voorbijzien van den booze in de oude Historie is dáárom gevaarlijk, wijl het ons jegens zijnen invloed in de hedendaagsche gebeurtenissen meer zorgeloos maakt. En echter, de tijd is aanstaande, waarin, zoo het mogelijk ware, zelfs de uitverkorenen zouden verleid worden (Matth. XXIV. v. 22).

(*) Men vergelijke over dit onderwerp den uitmuntenden ROLLIN, in zijne *Hist. Ancienne*, Tom. V. p. 22—42.

GEDACHTEN OVER DEN GODSDIENSTIGEN TOESTAND VAN ONS VADERLAND.

Wij spraken in een onzer laatst verschenen artikelen over den Godsdienstigen toestand van Frankrijk. Wanneer wij dien van ons Vaderland daarmede vergelijken, dan is het ontegensprekelijk, dat wij ons in het bezit van menig voorrecht boven deze onze met den ongoddelijken geest dezer eeuw gantsch vereenzelvigde naburen wel mogen verheugen. Minder gunstig zoude in vele opzichten de vergelijking met andere Christenlanden uitvallen. Doch al ware dit ook anders, zoo zoude nog de stof des roems niet groot zijn in eenen tijd, waarin alle banden, die kerken en maatschappijen plachten te zamen te snoeren, openbaar gescheurd, of heimelijk losgemaakt worden; in eenen tijd, waarin ieder nieuwe Staatkundige gebeurtenis, ieder nieuw uitkomend geschrift getuigenis geeft tegen den ontchristenden staat der Europeesche wereld; waarin praktikale zoo wel als stelselmatige onverschilligheid de plaats heeft ingenomen van allen ijver voor God en Zijne waarheid, Christus en Zijne eere; en waarin de *van God geordineerde Macht* verloochend wordt voor denkbeeldige *volkssouvereiniteit*, of materieele *algemeene orde;* Christelijke nationaliteit voor philanthropische vrijzinnigheid; het gewicht eener eeuwigheid voor het geen hedendaagsch de leus van volken en huisgezinnen, kleinen en grooten, schijnt geworden te zijn: *levensgenot!*

Men zoude zich zeer bedriegen, indien men meende, dat de overblijfselen van beter dagen, die ongetwijfeld in Nederland (als in een oudtijds van Christendom en Hervorming doortrokken Staat) in vele opzichten aanwezig zijn, dit ons dierbaar Vaderland voor alle gemeenschap met den straks beklaagden afval hebben bewaard. Even onderscheidenlijk als die overblijfselen van voorvaderlijke Godsvrucht en zegen onder onze natie aan te wijzen zijn, even kenlijk (misschien door de tegenstelling des te kenlijker) openbaart zich ook de ontzettende, verwoestende en ondermijnende invloed van den Tijdgeest, in alles wat wij ook hier te lande voor oogen hebben, en zich ontwikkelen zien. Wij wenschen kortelijk naar den aart van ons bestek te dezer plaatse, den toestand en invloed van de Godsdienst in ons Vaderland in een drieledig opzicht te beschouwen; dat is, het *nationale*, *kerkelijke* en *individueel-geestelijke*.

Men behoeft slechts weinig van de gesteldheid onzes lands en volks zedert de vestiging der gezegende Kerkhervorming te weten, om bij den eersten oogopslag, de verregaande en diep beschamende afwijking van het tegenwoordige geslacht, als Christennatie, te bemerken. Eenige weinige voorbeelden mogen hier ter herinnering voilstaan. Is het niet een veel beteekenend kenmerk van den invloed van het Christendom in een land, wanneer de dag des Heeren door deszelfs bewoners afgezonderd geheiligd, althands geëerbiedigd wordt? Doch hoe bedroevend is niet hetgene te dezen opzichte in onze dagen, bepaaldelijk in onze groote of aanzienlijke steden, wordt waargenomen! Het openen van winkels, het ver-

menigvuldigen van openbare tuinen en buitenvermaken, zelfs van ſchouwburgen en vertooningen op den Rustdag, gaat de evenredigheid ver te boven, die men zich daaromtrent nog uit de bijwoning van den openbaren Godsdienst op dien dag (hoezeer dan ook deze door meer dan eene oorzaak verachterde en verflaauwde) zoude mogen voorſtellen. Men behoeft waarlijk geen ſtrenge Voetiaan van den ouden dag te zijn, om met droefheid te erkennen, dat, zoo ooit en ergens, zeker wel in beduidende plaatſen van ons vaderland, door huisgezinnen en bevolkingen, aanzienlijken en geringen, de Zondag ten meesten als een *zondedag*, niet dan bij enkelen als een dag van *heilige verlustiging* wordt beſchouwd.

Hetzelfde verval is niet minder in het oog loopend met betrekking tot de Biddagen. Het Evangelie heeft zeker den alouden Israëlitiſchen zoo wel afzonderlijken als openbaren Biddag geenszins afgeſchaft, maar veeleer met alle geestelijke en zedelijke inzettingen van het Oude Testament in zich over- en opgenomen (Hand. XIII. v. 2. 1 Cor. VII. v. 5. enz.). De Hervorming, dien overeenkomſtig, heeft wel het misbruik der eigenwillige Roomſche dienst ook te dezen aanzien aangetast, en in den wortel afgeſneden, maar geenszins de zaak zelve willen afſchaffen. Protestantſche Kerken en Staten ſchreven in vroeger tijd, ten allerminſten jaarlijksch, openbare het zij nationale of kerkelijke Biddagen uit. Nergens werd hiervan de zegen overvloediger ondervonden dan in ons op het fundament der Hervorming gegronde Vaderland, hetwelk zich tegen zijne verdrukkers en benaauwers gewoon was allereerst met *deze* wapenen te weeren, en alwaar het houden van talrijke Biddagen in het nationaal beſtaan als ingeweven was. Wat zien wij daarentegen in onze dagen? Ter naauwernood konden de dreigende houding van half Europa tegen ons, en eene verſchriklijke ziekte over ons gekomen, hier eene ſchaduw van nationalen Biddag te weeg brengen, die, toen de nood geweken was, zelfs van geenen Dankdag werd gevolgd! Ook in dit opzichte dan gaat Nederland met den ſtroom eener van God en Zijne dienst afkeerige eeuw maar al te kennelijk mede.

Doch ook in het huisſelijk, zoowel als openbaar leven der natie toont zich duidelijk dat zelfde ſmertelijk verval. Bij den hoeveelſten is die eertijds hier zoo algemeene huis-godsdienst met kinderen en dienstboden, nog in gebruik en eere, waarop de vaderen zoo veel prijs ſtelden, waarop, wederom overeenkomſtig het bevel van Gods Woord, de zuivere hervormingsleere zoo bepaaldelijk aandringt? Wat is er, over het geheel, van gezette Bijbellezing in de huizen en op de ſcholen, van grondige oefening van kindsbeen aan in de leere der Waarheid, onder ons juist in dien weg eertijds groot geworden volk overgebleven? Waar is de Christus belijdende Godsvrucht, wáár de praktikale eerbied voor God en Zijn Woord, Regeering, en Voorzienigheid, die in alle openbare en burgerlijke handelingen voorzat; in de kantoorboeken onzer Kooplieden, zoowel als in de plakaten onzer Overheden zichtbaar was?

Van de ook in het gebied van kunst en wetenſchap heerſchende vervreemding van het Goddelijke, het Bijbelſche, het geestelijke beginſel ſpreken wij hier niet eens; van het ziel- en zin-verdervend vergif, dat door middel der *Lectuur*, ten gevolge derzelfde verwijdering van de eenige Bron van leven en wijsheid, aan eene onbedachtzame menigte ingeſtort, door zoo vele harten en verſtanden van jongs af ingezogen wordt, hebben wij reeds in deze bladen (*) een woord gezegd. Hoe moet het niet een iegelijk onder ons, die Godsdienst en Vaderland lief heeft, ter harte gaan, openlijk in de dagbladen de gevaarlijkſte en ſchandelijkſte Franſche en Engelſche ſchriften van den dag, bij gantſche reien, en onder de verlokking van goedkoopen prijs en ſierlijken druk, aan de zinlijke leeslust van een talrijk algemeen te zien aanbieden! Mocht men toch beſeffen, hoe door dergelijke gifverſpreiding de weg der thands zoo gevreesde omwentelingen wordt toebereid! mocht men zich aan de voor oogen ſtaande voorbeelden ſpiegelen; de reeds ontfangene les niet vergeten hebben! Waarlijk! onder den invloed van Franſche Staatkunde niet ſlechts, maar veel meer van Franſche begrippen ſnelde Nederland ſteeds den afgrond te gemoet. En toch! hoe beduidend is niet op nieuw die invloed geworden zedert de kortſtondige en gedeeltelijke ontwaking die de gebeurtenisſen van 1830 en 1831 te weeg brachten. Hoe wordt ons volk, hoe worden onze hoogere, en van daar noodwendig onze mindere ſtanden onder vreemden, zoogezegd liberalen, in den grond meer en meer Godverzakenden invloed gebracht! Wie zal in onze groote ſteden, Amſterdam, Rotterdam, den Haag, de ontzettende vermenigvuldiging ontkennen van openbare verſtrooijingen en uitſpattingen, ſchouwburgen (hedendaags op voorbeeldelooze wijze aan het uitvaagſel der menschlijke verbeeldingskracht dienstbaar), hart en geest verpestende ſpelen en vertooningen, danspartijen bij dag en bij nacht, romans- en vlugſchriftenlezing, ijdele modes en manieren, uithuizigheid en allerlei lichtzinnigheid en onheiligheid? De klachten over het diep verval, en toenemende zedeloosheid der dienstboden zijn algemeen. Maar aan *wie*, en aan *wat* die te wijten zijn, wordt over het hoofd gezien, en het gebrek aan waarachtige Godsdienst, aan de kennis en opleiding in de leere des Heeren, als oorzaak noch erkend, noch zelfs bij de groote menigte beſeft. En evenwel! zal men een boom planten, en zich verwonderen dat hij vruchten geeft naar zijnen aart? zal men den breeden weg ſteeds meer verwijden, beſtraten, verſieren, en zich verwonderen, dat alle ſtanden des volks derwaarts henen ſtroomen? Voorwaar! alle deze door niemand ligt miskenbare verſchijnſelen geven ons een treurig denkbeeld van deszelfs godsdienſtigen toeſtand, *nationaal*.

Doch nu, *kerkelijk!* Is wellicht het heiligdom van de beſmetting zuiver gebleven, en zijn alleen de voorhoven door de gemeenſchap met den afval der eeuw verontreinigd geworden? Zijn wellicht nog onze aloude Hervormde Kerken hetgeen zij waren in de dagen der

(*) Men zie ons Nummer 12.

Vaderen, bewarende het getuigenis van God en Zijn Woord, belijdende en verkondigende den gantſche Raad der verloſsing van zondaren door Christus, waarſchuwende alles wat onder haar bereik is, van den *toekomenden toorn*, vermanende kleinen en grooten tot bekeering, Overheden, Richters, en onderdanen, om *den* HEERE *te dienen met vreeze; te voet te vallen den Zoon, op dat Hij niet en toorne?* Immers deze was van ouds de roeping van Christus Kerk en Zijne dienaren, in het midden der volken naar Zijnen Naam genoemd, even zoo wel als die van Israëls Propheten, en de bedienaars van het heiligdom des O. Testaments. Overeenkomſtig deze roeping waarſchuwden dan ook, zeer bijzonder in ons Vaderland, de Leeraren niet alleen op de predikſtoelen en bij de huizen tegen de heerſchende zonden en uitſpattingen, maar ook in wettige kerkvergaderingen vereenigd kweten zij zich evenzeer van hunnen heiligen last door het eerbiedig maar getrouw vermanen van de Overheid tot hare plicht der voedſtering en beſcherming van de gemeenten van Christus, en der weering, voor zooveel haar ampt, gezag, en invloed medebracht, van ergerniſsen en godloosheden onder het volk. Hoedanig het met dit gedeelte der herderlijke roeping in onze dagen èn elders èn hier te lande geſteld is, weet ieder. Even weinig als de Staat zich als een Christenſtaat meent te mogen gedragen, of te moeten beſchouwen, even zoo weinig achten zich ten meesten de Protestantſche Kerkelijken naar het voorbeeld hunner aloude voorgangers, en der heldhaftige Hervormers, aan de plaats geſteld van Israëls Propheten, om de rechten des HEEREN te verkondigen zoowel aan de natiën en hare Regeerders, als aan de gemeenten zelve.

Doch ook blootelijk ten opzichte van deze laatſten, hoedanig is de prediking van het Evangelium van Christus, hoedanig de bewaring van de panden der Hervorming in onze Nederlandſche Gemeenten en de kerkelijke lichamen, die het opzicht over dezelve in handen hebben, in onze dagen? Om dit te beoordeelen, vragen wij natuurlijk allereerst, in welke betrekking of verband de openbare verkondiging, onderwijzing, regeering onzer Gereformeerde Gemeenten (want het is op deze bepaaldelijk dat wij overeenkomſtig de inrichting van dit Blad het oog hebben) tot derzelver oorſpronklijke Belijdeniſsen ſtaat. Niet dat wij de letter dier belijdeniſsen als zoodanig, ten regel zouden ſtellen van het geloof of van de prediking in de Gemeenten. Het zijn de waarheden, uit Gods levendig en eeuwigblijvend Woord in die Belijdeniſsen afkomſtig en uitgedrukt, het is de Waarheid, die naar de Godzaligheid is, in die Belijdeniſsen getuigd, van welke de getrouwe bewaring, de levendige verkondiging, de oprechte handhaving, of daarentegen de verwerping, minachting, verdraaijing, het kenmerk oplevert van een bloeienden of kwijnenden Kerkſtaat. En wat zullen wij dan, volgens dezen richtſnoer, zeggen, na dat de jongſte rondgaande Brief der Algemeene Synode onzer Hervormde kerken aan de Leeraren, een zoo openbaar blijk en getuigenis heeft gegeven van den, om het minſte te zeggen, hoogstbedenkelijken toeſtand waarin zich de Nederlandſche Gereformeerde Gemeenten te dezen opzichte bevinden?

Men vleie zich met geene inbeeldingen. Het is maar al te openbaar, dat met de dierbare grondwaarheden die het onderſcheidend kenteeken onzer Franſche, Geneefſche, Britanniſche, Nederlandſche Belijdeniſsen uitmaken, ook bij een aanmerkelijk gedeelte van Voorgangers en Gemeenten geweken is de wezenlijke kennis en prediking van dat eeuwig gezegende Hoofd en Fundament en Middelpunt van alles: CHRISTUS! CHRISTUS, zeggen wij, niet zoo als Hem de wijsheid der eeuw, het volle of gewijzigde Rationalismus der nieuwerwetſche Godgeleerdheid bevat, maar zoo als Hem voorſtelt het Woord van God, als den *ons gewordenen wijsheid van Gode, en rechtveerdigheid, en heiligmaking, en verloſsing;* als den eeuwig levenden Leeraar van Zijne Kerk door den Heiligen Geest, als het verzoenend Gods Lam, als de voorbiddende Hoogepriester bij den Vader voor Zijn volk, als het beloofde Zaad van Abraham en David, Israëls Goël en Zijn Koning, der Gemeente uit alle talen en natiën Heiland en Heer, den Overſte der koningen der aarde, den Heerſcher der volken, den Richter der wereld, het *Zaad der vrouw* aangekondigd in het Paradijs, *God boven allen te prijzen in der eeuwigheid geopenbaard in het vleesch!*

Buiten de volle prediking en aanbiddende verheerlijking van dien levendigen Christus, kan er in de kerk geen leven, geen bloei, geen wezenlijke voortgang van Godsdienst en Godsvrucht zijn. Met alle eere, die den getrouwen in den lande toekomt, zij het ons geoorloofd recht uit te zeggen, dat het hieraan onze Vaderlandſche kerken in deze dagen over het geheel ontbreekt. De bloote vergelijking van het eerſte het beste Christelijk Gereformeerde geſchrift van den ouden tijd, met het meest nog daarnaar gelijkende van de predikwijze naar de hedendaagſche begrippen, bevestigt deze klacht onwederſprekelijk.

En hoe kan het anders? Onze Hoogeſcholen, de kweekplaatſen onzer Herders en Leeraars, zijn in deze laatſte jaren al meer en meer door den invloed der Neologie uit Duitschland wel niet geheel en openbaar ingenomen, maar toch in meerdere of mindere mate als onder cijns gebracht, of beheerscht, of ondermijnd. En terwijl men op zommige der beduidendſte Hoogeſcholen in dat Duitschland zelve met nieuwen ijver en kracht des geestes tot eene echte Kerkelijke, Bijbelſche, maar tevens door de jongſte worſtelingen des te meer ontwikkelde en verlevendigde rechtzinnigheid te rug keert, blijft men zich hier te lande nog maar al te zeer verſchanſen in een ſoort van *juiste midden*, en denkbeeldige gematigdheid, waardoor alleenlijk bevorderd wordt de naam *van te leven, terwijl men dood is*, en de onbeſtemdheid omtrent de wezenlijke gronden onzer gezegende Godsdienst aan allerlei dwaalbegrippen, afwijkingen, en verbasteringen het uitgeſtrektſte veld ontſluit.

Niet weinig werkt hiertoe mede de aart zelve van ons Kerkbeſtuur, als hetwelk nagenoeg geheel ingericht op den voet van eene wereldlijke *administratie*, het denkbeeld

van een geestelijk en levendig *lichaam*, *waarvan Christus het Hoofd en de Behouder is*, ten eenenmaal uitsluit. En dit is te meer openbaar, naar mate de strekking kenlijk is, die in alles bovendrijft, om vrede aan waarheid, rust aan levenswerkzaamheid voor te trekken; en alzoo noodwendig de leere van Hem, die *geene vrede bracht maar verdeeldheid* (Luc. XII. v. 51), ook in dezen tijd en in dit land liever voor die eener *secte overal tegengesproken* (Hand. XXVIII) *en de wereld in roer stellende* (Hand. XVII) gehouden, immers uitgekreten wordt.

Doch zoude er daarom in den lande geen levendig, geen geestelijk Christendom voorhanden zijn? Deze vraag brengt ons van zelve tot het derde en laatste punt, dat wij hier wenschten te onderzoeken. Ongetwijfeld zijn er nog, door de genade van God, op Nederlands beide nationaal en kerkelijk grondgebied *goede dingen* overgebleven. Ongetwijfeld heeft God ook nog in dezen tegenwoordigen tijd aldaar zijne duizenden die geen knie gebogen hebben voor den Baal. En niet alleen dit, maar behalve een overblijfsel, talrijker dan onder ons wellicht vermoed wordt, van een vroeger geslacht, hetwelk aan de Waarheid, gelijk die in Christus is, van harte toegedaan of genegen is, zoo mag men niet ontkennen, dat ons land ook in die nieuwe levensopwekking begint te deelen, welke bijna overal in Europa (om van America hier niet te gewagen) midden onder den afval des tijds zich zoo kenlijk openbaart en uitbreidt. Meer en meer worden op nieuw onder ons, vooral bij het opkomend geslacht, oogen door Gods vrijmachtige genade geopend voor de kennis, harten voor de geloofsgehoorzaamheid der Waarheid, zielen *van de duisternis bekeerd tot het licht, en van de macht des Satans tot God!* Op nieuw wordt onder ons in meer dan eene taal, zoo wel als in de Vaderlandsche zelf, de naam, het kruis van Christus beleden, bij monde, bij schrifte verkondigd *tot zaligheid eenen iegelijk die gelooft*. Van dag tot dag neemt het getal toe der genen, die aan de gruwelen, de begoochelingen, de wijsheid der eeuw, en eindelijk ook aan zich zelven, van wege de zonde en de ellende door de zonde, eenen walg beginnen te hebben, en naar eene andere gerechtigheid, naar eene hoogere, eene zaligmakende waarheid beginnen te vragen. Van uit alle standen, geringe en aanzienlijke, verheffen geletterden en ongeletterden hunne stemmen, om te getuigen tegen het antichristendom en onchristendom onzer dagen, om te getuigen van het *even dierbaar geloof*, dat ook hun van de vaderen overgeleverd, dat ook hun van God geschonken werd. Van uit het midden zelve der geordende Leeraren en Herders in de Vaderlandsche Gemeenten zijn er opgestaan, en zullen er nog meerder opstaan, om dit getuigenis door het hunne openbaar te ondersteunen en te bekrachtigen. Daar wordt wederom in de Waarheid belang gesteld, als waarheid, als waarheid voor de eeuwigheid. De gevoelens van velen worden openbaarder; een tot het leven in de Kerk van Christus onmisbare strijd is aangebonden; en de voller ontwikkeling van alle deze verschijnselen schijnt dagelijksch op handen te zijn. Doch ook bij en in dat alles, wat stoffe overal van schaamte, verootmoediging en belijdenis van schuld! Wat al bijkomstigheden, zoo al niet ergernissen, die de gemeenschap en vooruitgang der belijders van Christus eere en smaadheid nog belemmeren! Wat klove nog veelal tusschen degenen die *het eerste huis* binnen Nederlands Israël zagen, en het jonger geslacht, dat wellicht geroepen werd tot den opbouw van *het tweede* en *mindere* (Ezra III. v. 12, 13)! Wat oneenigheden hier en daar over onwezenlijke punten! Wat onverschilligheid dikwijls voor wezenlijke! Wat gebrek aan liefde jegens de broederen, en jegens allen! Wat gebrek bij de meesten (Christenen! broeders! mochten wij het met tranen belijden voor onzen Heer!) aan vrijmoedigheid, aan vastigheid, aan oprechtheid met voorzichtigheid, aan vurigheid van geest, aan tederheid en innigheid van hart en wandel! Wat gebrek vooral ook hier in de kennis, de belijdenis, de verkondiging van Christus en Zijne volheid! Wat al menschelijke stellingen en bevindingen dikwijls aan de verklaringen van Gods Woord, de getuigenissen van Gods Geest, voorgetrokken! Wat in de plaats stelling zelfs van echte, geestelijke, en geheiligde bevinding aan of nevens Hem, die alleen alles en in allen zijn wil en kan, Jesus Christus, onze Heere! En toch — laat ons *den dag der kleine dingen niet verachten!* Wat God begonnen heeft onder ons, in ons te werken, dat zal Hij voleindigen tot op den grooten dag. Zie daar de eerste, de wezenlijkste aanleiding van hope voor Nederlands toekomst als Christenvolk in het midden van wat tijden ook zich bereiden om ons heen! — Hier dan ook eindigen wij onze beschouwing van den Godsdienstigen toestand van ons Vaderland, met het voornemen, om in een volgend stuk het een en ander in het midden te brengen over den eenigen weg en de daarmede bestaanbare middelen, door en van welke nog voor Nederland de zegen van herstel en bewaring zoude mogen verwacht worden, te midden van dezen, voor Kerk en wereld allerhachelijksten tijd!

SPREUKEN.

Geene nederigheid, zonder de erkenning dat wij niet nederig zijn.

De Godsdienst is het eenige kruid dat de wetenschap voor bederf bewaart.

DE MAISTRE.

Wie het leven des geloofs, der liefde, en des vertrouwens *mystiek*, en mystiek *onzin* noemt, heeft eene nieuwe lastering der oude waarheid uitgevonden.

* * *

Indien Jezus Christus een bloot mensch is geweest, zoo bestaat het grootste gedeelte des Bijbels enkel in woordenpraal en overdrijving.

ERSKINE.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

OVER DE BEVOEGDHEID VAN LEEKEN

TOT HET OORDEEL OVER ZAKEN VAN GODSDIENST.

Weet dan nu, dat er niets zoo hoog, zoo diep, zoo zwaar, zoo verborgen, zoo heilig is in de H. S. dat niet allen den geloovigen des Heeren Christus toebehoore, ja dat de ganſche Godgeleerdheid allen geloovigen gemeen moet zijn, ſchoon ieder naar de mate zijner vatbaarheid en der gave des H. Geestes.

AGRIPPA.

Deze woorden van een R. C. Schrijver, die wij reeds bij eene vroeger gelegenheid aanhaalden, zijn bijzonder merkwaardig om de kerkgemeenſchap waartoe hij behoorde. Onder protestantſche Christenen daarentegen had de daarin vervatte bevoegdheid der leeken tot het oordeel over vragen van Godsdienst nooit behooren te worden betwijfeld; en zoo dit al immer het geval moge geweest zijn, in den tegenwoordigen tijd zeker, waarin men meer en meer erkent, dat het recht verſtand der H. S. de hoofdbezigheid, om niet te zeggen het bijna uitsluitende doel der Godgeleerdheid is, immers haar eenige grondſlag uitmaakt, kan dit minder dan ooit worden tegengeſproken. Trouwens de hervorming zelve, waaraan het Staatswezen der Vereenigde Nederlanden zijn oorſprong is verſchuldigd, is in ons land grootendeels door leeken gepredikt, verſpreid en gevestigd geworden; en te recht zegt daarom een kundig en ſchrander Predikant (*): *Een geest van vrijheid en tegenſpraak is aan de Hervormde Kerk eigen; hare zinſpreuk is het woord van Mozes: Och dat al het volk profeten ware!*

Daarenboven heeft ons land van den tijd der Reformatie af menigvuldige leeken voortgebracht die zich op het grondgebied der Godgeleerde kundigheden onderſcheiden hebben. Het is genoeg *Marnix*, *Huyghens*, *Nieuwentijt*, *Voet*, *van Alphen* te noemen. Niet weinige jonge lieden, nog in de vorige Eeuw, die zich aan de Hooge Scholen op andere vakken van kennis of wetenſchap bepaaldelijk toeleiden, lieten zich in de gehoorzalen waar de Godgeleerdheid onderwezen werd vinden; en droegen van daar die vorming van verſtand en hart mede, die hen bij uitnemendheid in ſtaat ſtelde om over verſchillen in kerk of godsdienstleer met juistheid te oordeelen.

Hier komt ten aanzien onzer volkseigenaardigheid nog iets bij. Ons Volk werd van ouds met recht een *theologizerend Volk* genoemd (*). Vragen over de waarheden van de godsdienst, waren hier, zelfs in den tijd toen nog de geleerde ſtand van de gemeente door den ſcheidsmuur der geleerde taal was afgezonderd, bijna altoos nationaal.

Thans, nu die afſcheiding grootendeels is weggevallen, is het vroeger reeds in zwang zijnde nog veel algemeener en ſtelliger doorgedrongen. Men heeft de wetenſchappen van uit de ſtudeerkamers der Geleerden meer en meer onder het volk gebracht; is het wonder, zoo ook de leeken der Kerk zich bevoegd kennen tot het oordeelen over theologiſche vraagſtukken?

Het is dus moeielijk te zeggen of men zich meer over de onkunde dan wel over de kwade trouw te verwonderen hebbe van dezulken, die hedendaags, vooral in de meestgelezene tijdſchriften zoo luide klachten aanheffen over de onbevoegdheid van hen, die den voorſtand van de eer of leer der hervormde kerk, door de Geestelijken dier kerk te lang verwaarloosd, ter harte

(*) BROES, *de Kerk en de Staat.* Dl. I. bl. 13.

(*) W. A. OCKERSE, *Ontw. van een algemeene Charakterk.* IIIe Stuk, bl. 132. en KLINKENBERG, *Zondagsblad.* Dl. II. bl. 365.

en op zich nemen. Men meent geheel verantwoord te zijn, door te zeggen dat het Advocaten, Geneesheeren, enzv. zijn, die zich met het vak der Godgeleerden bemoeiën. Zoo doet men b. v. in het bijzonder met de schriften van VAN DER KEMP, welker degelijkheid en bewijskracht moeielijk te ontkennen valt, en die men daarom gaarne als ongepast zou doen voorkomen. Onzes inziens kunnen er zeer wel tijden bestaan (en daartoe behoort onze leeftijd) waarin men zoowel de pogingen van leeken als van eigenlijke Godgeleerden in het belang en tot herstel der kerke behoeft; in welke dus juist dien ten gevolge de eerstgenoemden eene niet onduidelijke roeping hebben, om elk met het hem toebetrouwde talent, ook op het gebied der godsdienstleer, werkzaam te zijn; en op zulke gevallen zijn de aan het hoofd dezes geplaatste woorden van AGRIPPA bij uitnemendheid van toepassing.

OVER DE LEER DER VIER MONARCHIËN.

De leer der vier Monarchiën, ontleend uit de profetische gezichten van Daniël, werd voorheen ten gronde van de beschrijving en het onderricht der oude Geschiedenis gelegd. Twee oorzaken schijnen vooral te hebben gestrekt om deze methode geheel te doen verwerpen; eerst, dat men het gevoelen hetwelk in de vierde Monarchie het Romeinsche Rijk ziet (het éénig-ware naar ons inzien) reeds lang is begonnen te verlaten, ten gevolge van die verklaringswijze, welke in de voorspellingen des Bijbels uitsluitend op het naastbijzijnde, en niet, of bijna niet op het ver in de toekomst gelegene ziet; — vervolgens ook, dat door de toegenomene kennis van de landen en volken der Oudheid, verscheiden gedeelten der vroegste historie, op welke men uit het standpunt der vier Rijken minder had gelet, meer bijzonder de aandacht hebben getrokken. Deze studie moge tot belangrijke uitkomsten geleid hebben, en vruchtbaar geweest zijn aan vele opmerkingen van vroeger te weinig geschatte zaken; zij moge hebben aanleiding gegeven tot gewichtige oogpunten om vroeger min bekende Staten te beschouwen; zij sluit de leer der vier Rijken geenszins uit; integendeel is deze hoognoodwendig om de Oude Geschiedenis uit het Bijbelsche standpunt te overzien, en te worden ten gronde gelegd voor een helder inzicht en eene juiste verklaring van de gezichten der Profeten, ja tot Joannis Openbaring toe; daar deze heilige mannen, onder den invloed en de leiding van Gods Geest, uit het middenpunt der hooge Gods-regering, het eenige gezichtspunt dat alles ordent, alles in hooger licht kan doen zien, den gang der menschelijke gebeurtenissen beschouwen en voorstellen. Laten wij dus ons standpunt kiezen, niet op de Acropolis van Athene, niet op de rotsen van het Capitolium, maar op *Sions kruin;* dat is, het middenpunt van licht en leven, van waarheid en wijsheid, voor de oude wereld; ja zelfs voor de eeuw der toekomst!

De Rijken die in dat licht als de hoofdrijken der wereld voorkomen, hebben dit kenteeken, dat zij, vooreerst met betrekking tot de woonstede van Gods volk een algemeen en overheerschend gebied bezitten; ten tweede dat hun bestaan tegenover het Rijk der aanbiddelijke Godsregering in eene vijandige, immers bedreigende of onderdrukkende houding zich bevindt. Het zijn heerschende Monarchiën met betrekking tot dat volk, *aan hetwelk de woorden Gods toebetrouwd zijn.* Van daar dat Egypte, waar Israël 430 jaar in onderdrukking werd gevangen gehouden eer dat hetzelve nog tot een Staat was geworden, onder deze Rijken niet voorkomt; offschoon anders Egyptes diensthuis als beeld van slavernij (bepaaldelijk van die des duivels en der zonde) eene gewichtige beduidenis vooral in de profetische Schriften des Bijbels bezit.

Het eerst verdient dus onze opmerking die in de H. Schriften telkens in alle betrekkingen plaats hebbende tegenoverstelling tusschen Jeruzalem en Babel, van den tijd af dat Salem onder het gebied van *Juda's scepter en Wetgever* was gekomen. Dat Babel, hetwelk van den geweldenaar Nimrod, kleinzoon van den gevloekten Cham, gebouwd, al vroeg door macht en heerschzucht geducht was, en Assur, Noachs kleinzoon uit Sem waarschijnlijk uit het dal Sinear verdreef (*), welks Koning door den in het geloof sterken Aartsvader, wien daarom de hoog-heerlijke zegen van den Priestervorst van Salem gewierd, overwon, werd toch reeds vroeg toegerust tot de wegvoering van Davids vorstelijk huis met al zijne schatten en het grootste deel zijns volks; vooral sints Hiskias den gezanten uit dat Rijk ter kwader uur en uit zondige ijdelheid zijne schatten ten toon stelde. Het is vooral Nebukadnezar, die als een andere Nimrod, een geweldig overheerscher van geheel het Oosten, zich onderscheidt; en wien de last was opgedragen om Gods, door menigvuldige profeten gedreigde straf, aan Kanaän, aan Israël met deszelfs verwante volken, zoowel als aan Tyrus en Egypte, te voltrekken. Opmerkelijk is het echter, dat, alvorens Israël den Koning van Babel zoude dienen, dat van Chams kleinzoon gevestigde gebied door een Semitisch volk, de Chaldeeuwen, moest overheerd worden. Want Cham was van God bestemd niet om Sems nageslacht dienstbaar te maken, maar integendeel om hetzelve in slavernij te dienen (†). Sedert werden deze gebeurtenissen het beeld en voorteeken van al de jammeren, die tot op den huidigen dag het volk en erfdeel des Heeren, het land en de stad zijner uitverkiezing, zijn overgekomen; een beeld door hetwelk nog in Joannes Openbaring de laatste macht, die Gods gemeente verdrukken en vervolgen zal, door diezelfde doorgaande tegenstelling van Babel en Jeruzalem wordt uitgedrukt (§).

Benevens Babel, was het voornamelijk Assur (Assyrië en deszelfs hoofdstad *Ninevé*), hetwelk, met eerstgenoemd rijk om den voorrang worstelende, de volken van Azië voor Israël als het ware vertegenwoordigde,

(*) Gen. X. v. 10.
(†) Gen. IX. v. 25.
(§) Openb. XIV, en XVIII.

en tegenover Samarie ſtond, gelijk Babel tegenover Jeruzalem; tot Pul, een zijner machtigſte Koningen, bij de toenemende goddeloosheid en afval in het Rijk der tien ſtammen, dit Koningrijk begon aan te vallen. Het verdient opmerking, dat het Asſyriſche rijk, hoe oud en machtig ook, eerst na de verovering van Syrië onder Benhadad, en dus juist ten tijde toen God door zijne Profeten den tien ſtammen den ondergang liet dreigen, hun recht geducht werd, en hen onder het juk en onder tribuut bracht; tot eindelijk Salmanasſar, Hozea's trouwelooze en onverduldige onderwerping moede, dien Vorst gevangen nam en in den kerker voerde, Samarie veroverde, en de Israëliten overbracht in zijn land; terwijl daarentegen de aanval van Sanherib op het Rijk van Juda en Jeruzalem door Gods almacht zelve, en den ſlaanden Engel des Heeren werd afgewend, waarna de ontzettendſte verwoesting, thans niet meer door nationale verootmoediging en bekeering, als vroeger op de prediking van Jona afgewend, nu dat volk den raad des Heeren had vervuld, naar de vreesſelijke maar majestueuze voorſpelling van Nahum (C. 3) over hetzelve werd uitgebreid.

Daar intusſchen, gelijk boven werd aangemerkt, de Rijken van het Oosten bij de Profeten alleen uit het oogpunt der Theocratie, van welke het Rijk der tien ſtammen zich had losgeſcheurd, beſchouwd worden, zoo volgt hieruit als van zelf, dat (niettegenſtaande de veelvuldige vermelding van het Asſyriſche gebied, vooral in de boeken der Koningen, die de Geſchiedenis van Israël zoowel als die van Juda bevatten) van deze twee groote Rijken van Azië uit dat theocratiſche gezichtspunt, alleen Babel als de *eerſte Monarchie* kon worden voorgeſteld. Dat Babel, waar de volkeren verſtrooid werden; dat Babel, waar nog lang de toren, het overblijfſel der gewichtigſte gebeurtenis, bewaard bleef; dat Babel, waar het eerſte uitgebreide Rijk, met geweld geſticht, zich vestigde; dat Babel, zoo belangrijk voor geheel het Oosten door de reuzenondernemingen van Nebukadnezar, *den knecht des Heeren* (*), door zijne ontzagwekkende en voorbeeldelooze krijgstochten, en de macht en den rijkdom van zijn gebied, verdiende wel aan het hoofd der wereldrijken in den Bijbel vermeld te worden. De volken en ſpraken, dáár verſtrooid en verward, de rijks- en eeuwbedeeling, dáár begonnen, zullen niet eer ophouden, voordat *de* HEERE (de Mesſias) *zal wonen in Sion* (†), en dat *alle geſlachten der aarde zullen optrekken naar Jeruzalem om aan te bidden den Koning, den Heere der heirſcharen* (§), *en de* HEERE *één zal zijn, en Zijn naam één over de ganſche aarde,* gelijk reeds aanvankelijk op den eerſten Pinkſterdag de talen in het aloude Babel verward en verſpreid, hereenigd werden in datzelfde *Jeruzalem, de ſtad des grooten Konings* (**).

Dat de vestiging van het Medo-Perziſche Rijk in Babel door de overwinningen van CYRUS als eene *tweede Monarchie* in de Heilige Schrift voorkomt, kan wel geen verwondering baren. Ook de hedendaagſche geſchiedkunde erkent het hooge gewicht des gebieds van dezen Vorst voor de lotgevallen van het Oosten. »Door hem (zegt een nieuwer historieſchrijver) hebben de menigvuldige woelingen der Aziatiſche volken, die in den omkring onzer historiſche kennis vallen, rust en een middenpunt gevonden in het eindelijk alles omvattende Perziſche Rijk. Daar ook Egypte hierbij werd gevoegd, zoo vereenigde deze Staat al de beſchaving van de oude historiſche wereld. Nu trad Azië als een geheel tegenover Europa; en ſtraks met het eerſte en belangrijkſte Volk dezes werelddeels, de Grieken, in eenen worſtelſtrijd, die voor de geſchiedenis der volgende tijdvakken rijk is in gewichtige gebeurtenisſen (*)".

CYRUS is het, wiens heerſchappij beſtemd was om het herſtel van Israël na de 70 jaren der Babyloniſche ballingſchap tot ſtand te brengen; en heerlijk vervulde de van God-zelf verwekte Vorst zijne roeping. Van hem is het dan ook dat Gods profeet eeuwen te voren voorſpeld had: *Alzoo zegt de Heere tot Zijnen gezalfde, tot Cores, wiens rechterhand ik vatte, om de volken voor zijn aangezichte neder te werpen; en ik zal de lendenen der Koningen ontbinden: om voor zijn aangezicht de deuren te openen, en de poorten zullen niet geſloten worden. Ik zal voor uw aangezichte gaan en ik zal de kromme wegen recht maken: de koperen deuren zal ik verbreken en de ijzeren grendelen zal ik in ſtukken ſlaan; en ik zal u geven de ſchatten die in de duisternisſe zijn, en de verborgene rijkdommen; opdat gij moogt weten dat ik de* HEERE *ben, die u bij uwen name roepe, de God Israëls* (†).

Maar ook de regeringen zijner opvolgers waren belangvol voor Israël. Een hoog gewichtig tusſchen-verhaal van deze theocratiſche beſtemming der Perziſche Koningen omtrent Gods volk, vinden wij in *Esther* (dat boek der kenbare Voorzienigheid Gods): waarin tegenover de diepſte vernedering en het dreigendſte gevaar de heerlijkſte redding uitblinkt; eene redding, welke tevens het voorteeken was der uitbreiding die de vrijheid der Joden kort naderhand onder *Ezra* en *Nehemia* tot herſtel van Staat en Tempel mocht erlangen. *Haggai*, *Zacharia* en *Maleachi* ſtaan als lichtende ſterren aan de nog donkere luchtgewelven dezer eeuw, en kenmerken het einde der profetiſche bedeeling des Ouden Verbonds.

Dat het Griekſche of Macedoonſche Rijk in Azië (erfgenaam van dat Babel, hetwelk ook het Perziſche Rijk tot middenpunt en zetel had gehad; en tevens opvolgende in die tegenſtelling welke ſteeds tusſchen deze ſtad en Jeruzalem had beſtaan) algemeen en overheerſchend was met betrekking tot Gods volk, en dus van het ſtandpunt der Theocratie, blijkt niet dubbelzinnig uit de geſchiedenis. Gedurende het Perziſche gebied waren de Joden door alle de landſchappen dezes rijks ver-

(*) Jer. XXV. v. 9.
(†) Joël III. v. 21.
(§) Zach. XIV. v. 16, 18.
(**) Pſalm XLVIII. v. 3.

(*) BECKERS *Weltgeſchichte.* 5e. Ausg. Th. I. S. 175.
(†) Jez. XLV. v. 1—3.

ſpreid geweest; even ver, en verder nog, moest zich het gezag van Alexander uitſtrekken. Griekſche taal, beſchaving en letteren werden van hem door die ganſche ruimte verbreid; en alzoo, toen ten einde der bedeeling des Ouden Verbonds, de Hebreeuwſche ſpraak hare dienst had uitgediend, de voorbereiding en aanſtalte gemaakt tot de vorming der taal des Nieuwen Testaments. Niet zonder hoogwijze en hoogheerlijke bedoelingen dus moesten de overblijfſelen van Israël ook onder de Macedoonsch-Griekſche heerſchappij gebracht worden; en deze heerſchappij, waarin zelfs het eigenaardig Oosterſche bijna geheel verloren ging voor Europeſche ſpraak en zeden, wordt, zeer natuurlijk, tegen Babyloniërs en Perzen, als koper tegen goud en zilver overgeſteld (*).

De verdeeling van Alexanders Rijk in vier deelen wordt klaar en kennelijk in het Woord en de beelden der profetie uitgedrukt; maar zonderling is het, dat men van een dezer vier deelen, die zoo klaarblijkelijk tot de overblijfſelen der derde monarchie behooren (het gebied der *Seleuciden*), het vierde Rijk heeft willen maken, en aldus het Romeinſche, dat zoo bij uitnemendheid de eigenſchappen bezit, die wij gezien hebben dat tot de bijbelſche Hoofd-monarchiën behooren, van de profetie uitgeſloten. Integendeel, Rome, dat nieuwe Babel, hetwelk het oude zoo blijkbaar in den weg der hooge Godsregering opvolgde, was voor den Israëlitiſchen Tempel en Staat nog ruim zoo gewichtig als het vroegere. Want, had het eerſte Babel den Israëliet ſlechts voor zeventig jaren gevangen gehouden, het Romeinſche Babel voerde dit volk in eene ballingſchap die nog heden duurt. Ook kan het uit de overeenkomst van Daniëls vierde dier met het zevenhoofdige en tienhoornige monſter van Joannis Openbaring, door welke koppen de zeven bergen van Rome (*Urbs ſepticollis*) worden uitgedrukt, genoegzaam blijken, wat men van Daniëls *vierde Monarchie* te houden hebbe.

Niet min bevreemdend dan deze ingeſlopene meening is die, volgens welke men door den ſteen, die, (zonder handen gemaakt,) het beeld der wereldſche Staten vergruist, de eerſte komst van Christus en de vreedzame prediking des Euangeliums verſtaat. Wel verre toch van wereldrijken te verpletteren, werden de gezanten van den gekruisten Koning der Joden zelve door de machthebbers van dezelve ten bloede toe vervolgd en jammerlijk omgebracht. Bepaaldelijk van 's Heeren eerſte verſchijning en vernedering was het gezegd, wat geſchreven ſtaat: *Het koningrijk Gods komt niet met uiterlijk gelaat; maar het is binnen in u.* De bewuste Profetie kan dan alleen zien op den tijd van Christus wederverſchijning op de wolken des hemels; wanneer Hij zal komen om *te oordeelen en krijg te voeren in gerechtigheid* en *uit zijnen mond een ſcherp zwaard zal gaan om daarmede de heidenen te ſlaan. En Hij zal ze hoeden met een ijzeren roede; en Hij treedt den wijnpersbak van den wijn des toorns en der gramſchap des almachtigen Gods, en Hij heeft op zijn kleed en op zijne dije dezen naam geſchreven: Koning der Koningen en Heer der Heeren* (Openb.).

Eindelijk, hoe vreemd dit oppervlakkig ſchijne, moet door ons worden opgemerkt, dat deze vierde Monarchie, (die der Romeinen) waarlijk de laatſte, en beſtemd was om tot op den dag der toekomst van Christus te duren. Inderdaad, er is na het Romeinſche Rijk geene Monarchie geweest die de eigenſchappen bezat welke wij boven in de bijbelſche Hoofdmonarchiën gevonden hebben. Men herinnere zich hetgeen wij in verſcheiden vroeger Artikelen omtrent het optreden van de gedoopte Christenvolken in de plaatſe van Israël gezegd hebben. Noch het Rijk van Konſtantijn den Groote, noch dat van Charlemagne ſtonden tegenover de Christenheid, en heerschten over haar, gelijk Babel over Jeruzalem; want beide behoorden zelve tot die Christenheid. Rome alleen heeft ook onder de Christelijke bedeeling, in zoover zij zich tegen het zuivere en ware Christendom overſtelt, en dat onderdrukt, de eigen verhouding tot hetzelve als Babel tot Jeruzalem weleer; waarom dan ook de ſtad op de zeven bergen in Joannis Openbaring met dien naam uitdrukkelijk genoemd wordt (Cap. XVIII.); zij mocht dien met allerbijzonderſten nadruk in de tijden der hervorming dragen; en is beſtemd, naar het woord der Profetie, om zich nog eenmaal in de volſte kracht des woords als antichristelijk Babel te openbaren; maar alsdan ook haar algeheele verwoesting en ondergang, bij de verſchijning van den Zoon der menſchen, te zien genaken. — En zal dan Rome bij dat alles tot in dien laatſten tijd toe minder eene opvolging uitmaken van de *Vierde Monarchie*, hoe lang deze uit het gewoon historisch ſtandpunt beſchouwd, ſchijne te hebben afgedaan, dan bij voorbeeld een *Antiochus Epiphanes* van het derde of Macedoonſche Rijk was, gelijk wij boven gezien hebben?

Ten ſlotte: hoevele en welke oogpunten de onderſcheidene wijzen van beſchouwing der Historie voor hare beoefening mogen aan de hand geven; hoe oneindig verſchillend de verdeeling welke men van volken en Staten maakt, het verband waarin men dezelve onderling voorſtelt, ook mogen zijn; ja zelfs hoe ongeſchikt den voorgedragen viervoudige opvolging voor eene gewoon menſchelijke behandeling der Historie ſchijnen moge; ons dunkt het zeker, dat de leer der vier Monarchiën, wanneer men den loop, de ontwikkelingen en de lotwisſelingen van het Godsrijk in de wereld uit het zuiver theocratiſche ſtandpunt, dat is in het licht der hooge Godsregering beſchouwt, deze leer niet alleen onmisbaar is tot het waar verſtand der Profetiën; maar ook gegrond op de voorſtellingen die Gods woord ons van volken en landen, van tijden en bedeelingen geeft, en niet weinig licht verſpreidt op menig anders donker, onzamenhangend, en naauwelijks verſtaanbaar gedeelte der Heilige Schrift.

(*) Dan. II. v. 39.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 Cor. IV: 13.

HET WOORD,

BESCHOUWING DER ACHTTIEN EERSTE VERZEN VAN HET EVANGELIE VAN JOANNES.

Wij hebben voor ons een Schrift van Joannes, den Discipel *dien Jesus lief had*, die vallende op de borst des Meesters, de verborgenheden aldaar mocht leeren vragen en verstaan (*). Gelijk alles in Gods werken, in Gods woord, orde en harmonie is, zoo bestaat er ook eene overeenkomst en zamenstemming tusschen de personen en karakters der vier Evangelisten, en hunne onderscheidene beschouwingen en voorstellingen van dat Eenige en alles in zich vereenigende voorwerp van hun geloof en van hunne prediking; CHRISTUS. Het Evangelie van Joannes is op eene van zijne drie voorgangers zich wonderlijk onderscheidende wijze, dat der diepste Verborgenheid, dat der innigste Liefde, dat der eeuwige Godheid van den Zoon. Evangelist, Apostel, Propheet, draagt ieder schrift, iedere uitdrukking van dezen *afgezonderden* onder 's Heeren discipelen het kenmerk der tederste vertrouwelijkheid met Hem, die aan de rechterhand der Majesteit in de hoogste hemelen dezelfde is en blijft voor de Zijnen, die Hij was aan den oever der zee van Galiléa, of aan de tafel des Avondmaals in de heilige stad. In hoogen ouderdom (hoogstwaarschijnlijk na de verwoesting van Jerusalem) alleen van alle de Twaalve en zijne vroegste medearbeiders overgebleven, schreef Joannes zijn getuigenis tegen de ijdele bespiegelingen eener *valschelijk zoogenaamde wetenschap* (die der Gnostieken); maar terwijl hij deze dwaalgeesten als op hun eigenen gekozenen grond bestrijdt en ontzenuwt, opent hij te gelijk eene nieuwe deure tot diepten van wezenlijke kennis in die waarheid die naar de Godzaligheid is. Hetgeen veelal bij de drie vroegere Evangelie-schrijvers meer in de uitwerkselen en uitwendige toedracht der zaken voorgesteld staat, dat wordt bij Joannes beschouwd in zijne diepste en verborgenste oorzaken, aanschouwelijk gemaakt als uit het binnenste des heiligdoms van boven. Zijne verhalen van Jesus wandel en werken onder de menschen zijn eigenlijk eerder tafereelen, gelijksoortig met die, waarin hem later op Patmos de lotgevallen der Gemeente en der wereld, de teekenen van 's Heeren toekomst en heerlijkheid in den Geest werden vertoond. Gelijk voorts in alle derzelver deelen de schriften des Ouden en die des Nieuwen Testaments zich wederzijds in elkander afspiegelen, zoo is datzelfde op eene bijzondere wijze zichtbaar in het Evangelie, de Brieven, vooral ook het Boek der Openbaring van dezen Apostel. De geestelijk-gezinde opmerker hervindt overal in zijne schriften Moses, Salomo, Jesaia en alle de Propheten; hunne uitdrukkingen, hunne kleur, zoo wel als hunne van God ingegevene en eeuwig onveranderlijke leer. Het is dan eens de toon van het scheppingsverhaal, dan eens die van het Hoogelied, dan eens die van het Boek der Spreuken, dan eens van geheel die profecy, *waarvan de geest het getuigenis van Jesus is*, Openb. XIX. v. 10. Eindelijk, ingeleid te worden in de eerste, de meest geestelijke en verborgene beginselen, en die uit te drukken in den aller-eenvoudigsten en te gelijk aller-verhevensten vorm; door kleine, nimmer genoeg opgemerkte en overdachte woordekens de diepzinnigste waarheden met de volkomenste juistheid en in hare fijnste schakeeringen voor te dragen, dat is op de alleronderscheidenste wijze, en in de hoogste mate, de gave des Geestes, aan den geliefden discipel toebedeeld. Daarom dan ook, nadat de Evangelisten, zijne voorgangers, de afstamming van den

(*) Joh. XIII. v. 23—26. XXI. v. 20.

Heere uit Abraham (*) en Adam (†) hebben beſchreven; vangt Joannes zijn Evangelie aan met de verklaring van zijn eeuwig voorbeſtaan, van zijne Godheid. Daarom dan ook ontwikkelt hij de vervulling der prophecyen in bijzonderheden, te voren onaangeroerd gelaten, en als voor dezen laatſten en innigſten aller Evangelisten en Apostelen bewaard (§). Daarvan daan insgelijks dat altijd bijzondere kenmerken der werken zoowel als der geſprekken, die bij Joannes van den Heere te boek geſteld zijn; de genezing van een blind*geborenen*, de vergeving van eene *op de daad gegrepene* zondareſſe, de opwekking van een reeds *vier dagen begravenen*, reeds *riekenden* Lazarus. Is het wonder, zoo de altijd ongeestelijke en bekrompene Neologie Jeſus bij Joannes als een geheel anderen meent voorgeſteld te zien, dan bij de vroegere Evangelisten? Bij alle vier Dezelfde, en door denzelfden Geest in een iegelijk hunner geopenbaard, is evenwel het ſtandpunt waarop zij ſtaan, een iegelijk in hunne verkondiging en beſchrijving, verſchillend; dat van Joannes het verhevenſte, het diepzinnigſte zijnde, brengt noodwendig eene voorſtelling mede, van de vroegere onderſcheiden, niet afgeſcheiden, veel min afwijkend; even als de Perſoon zelve des Heeren, altijd en in eeuwigheid Dezelfde, toch wederom anders in de kribbe te Bethlehem, en anders in den doop aan den Jordaan, en anders in de verheerlijking op den berg, en anders in de verſchijningen na zijne Opſtanding gezien werd. Eenheid in menigvuldigheid en rijkdom van verſcheidenheid is ook hier weder kenmerk van Goddelijke heerlijkheid en waarheid.

Vs. 1. *In den beginne was het Woord, en het Woord was bij God, en het Woord was God.* Moſes had geſchreven: *In den beginne ſchiep God den hemel en de aarde.* Joannes hierop terug ziende vangt aan in den zelfden toon zoo wel als met dezelfde uitdrukking: *In den beginne*, dat is, voor het dáár zijn van eenig ſchepſel, op dat ondoorgrondelijke punt van overgang tusſchen de nooit begonnen eeuwigheid, en de met het werk der ſchepping noodwendig zamenhangenden aanvang des tijds, dat is derhalve, van eeuwigheid. In dat begin dan *was* het Woord. Het *werd* niet (ἐγένετο), maar het *was* (ἦν). Dat Woord dus, aan hetwelk geen *worden*, geen aanvang nemen van beſtaan, maar een *aanwezen* bij den beginne toegeſchreven wordt, dat was nimmer een ſchepſel, maar de Schepper zelve en God. Voor niets minder dan dit, erkent, belijdt, en verkondigt hier Joannes zijnen Heer met de uitdruklijke verklaring: *Het Woord was bij God, en het Woord was God;* καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος; en in dat zelfde Evangelie de Apostel Thomas, *antwoordende en tot Hem zeggende: mijn Heer en mijn God.* Joan. XX. v. 28. Ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν αὐτῷ· ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου; en Paulus: *Uit welken Christus is zoo veel het vleesch aangaat, dewelke is God boven alle te prijzen in der eeuwigheid, Amen.* Rom. IX. v. 5. ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, Ἀμήν. Dus had ook in vroeger eeuwen de Propheet Jeſaia van den beloofden Meſſias, *waarachtig mensch* en *waarachtig God*, geſproken: *Een kind is ons geboren, een Zoon is ons gegeven, en men noemt zijnen naam Wonderlijk, Raad, Sterke God, Vader der Eeuwigheid, Vredevorst.* Jeſ. IX. v. 5. verg. X. v. 21.

Die Zoon dan nu van ouds beloofd, dat Woord van eeuwigheid beſtaande, *was bij God*, te weten den Vader, die in de Schrift bij *uitnemendheid* (niet bij *uitſluiting* van den Zoon of van den Geest) dezen aan geen ſchepſel mededeelbaren Naam draagt. *Bij God* of *in den ſchoot des Vaders* (vs. 18) was Hij, en Hij was met den Vader *God*. Want het Goddelijke Wezen (en voor deze diepte der eenvoudige geopenbaarde waarheid zijn de twijfelaars aan de verborgenheid der H. Drieëenheid maar al te zeer blind!) het Goddelijke Wezen is in zich zelve wel éénе volmaakte, onverdeelbare, en onzamengeſtelde, doch geensins eene werkelooze, afgetrokkene Eenheid; maar van alle eeuwigheid zich zelven denkende en beminnende brengt de God des levens en der liefde zich zelven altoosdurend voort, drukt Hij zich zelven allervolkomenst uit, deelt Hij het leven, dat in Hem zelven is, in alle deszelfs volheid en Wezen mede; en ziedaar het *bij* en *met* den Vader van eeuwigheid beſtaan hebbend Woord, de Zoon, Joh. V. v. 26, het *uitgedrukte Beeld Zijner zelfſtandigheid.* Heb. I. v. 3. Alle deze denkbeelden en benamingen zijn geen bloote te gemoetkomingen aan onze menſchelijke of zinlijke begrippen; maar juist omgekeerd, de voortbrenging van menſchen uit menſchen, het woord dat ook uit des menſchen binnenſte uitgaat en hem uitdrukt, de afſpiegeling en afbeelding van het eene ſchepſel in het andere is niet dan eene gelijkenis door God van Zijne eigene natuur aan Zijn ſchepſel ingedrukt, en in de hoogſte uitnemendheid aan den mensch. Gelijk dan de zoon eenes menſchen mensch is, zoo is de Zone Gods God; gelijk het woord des menſchen van uit het binnenſte zijnes wezens uitgaat, hem uitdrukt, hem vertegenwoordigt, ſchoon van wege de eindigheid en onvolkomenheid van het ſchepſel, ſlechts ten deele; zoo is het *Woord*, hier door Joannes verkondigd, de volkomene, de levendige, de perſoonlijke uitdrukking van den Vader. *De eeniggeboren Zoon, die in den ſchoot des Vaders is, die heeft Hem ons verklaard* (v. 14). *Die mij gezien heeft, die heeft den Vader gezien.* (XIV. v. 9). *Ik en de Vader zijn één* (X. v. 30). *Het woord* alzoo *was bij God, en het Woord was God.*

Vs. 2. *Dit was in den beginne bij God. Dit* Woord (οὗτος te weten ὁ λόγος) was in den beginne bij God. De Apostel ziet hier in den Geest niet ſlechts op het verhaal der Schepping bij Moſes, maar ook op de Perſoonlijke voorſtelling (niet Oosterſche *persoonsverbeelding*, gelijk de nieuwe uitlegkunde wil) van de *Wijsheid* bij Salomo, die in zijn diepzinnig Spreukenboek geen bloote regelen van levenswijsheid en zedelijkheid gaf, maar de onderwijzingen dier volmaakte, dier *Opperſte Wijsheid*, die naderhand gezien en gehoord onder de menſchen kin-

(*) Matth. I.
(†) Luc. III.
(§) Verg. b. v. Joh. XIX. v. 23, 24. met Matth. XXVII. v. 35.

deren van zich zelve getuigde: *meer dan Salomo is hier*, te weten geen Wijste onder de wijzen, maar de Bron zelve aller wijsheid, Christus, *de kracht Gods, en de wijsheid Gods*, 1 Cor. I. v. 24. Heerlijk is de harmonie tusschen de beschrijving van dien Goddelijken Persoon in de hoogverheven raadselspreuk van den Jerusalemschen Koning, en het begin des Evangeliums van den Galileeschen visscherszoon, hetwelk wij hier voor oogen hebben! Wat deze laatste uitdrukt door dat korte maar alles bevattende, *In den beginne was het Woord!* dat werd door genen, eeuwen te voren aldus beschreven, SPREUKEN VIII. v. 22—31: JEHOVAH *bezat mij in het beginsel Zijnes wegs, voor Zijne werken, van doe aan. Ik ben van eeuwigheid gezalfd geweest van den aanvang, van de oudheden der aarde aan. Ik was geboren als de afgronden nog niet waren, als nog geene fonteinen waren, zwaar van water. Aleer de bergen ingevest waren, voor de heuvelen, was ik geboren. Hij had de aarde nog niet gemaakt, noch de velden; noch den aanvang van de stofkens der wereld. Doe hij de hemelen bereidde, was ik daar: doe hij eenen cirkel over het vlakke des afgronds beschreef. Doe hij de oppervlakte van boven vestigde; doe hij de fonteinen des afgronds vast maakte. Doe hij de zee haar perk zettede, op dat de wateren zijn bevel niet zouden overtreden; doe hij de grondvesten der aarde stelde. Doe was ik een voedsterling* (*) *bij Hem* (de Eeniggeboren Zoon, die in *den schoot* des Vaders is), *en ik was dagelijks zijne vermakingen* (de geliefde Zoon, in wien al het Welbehagen is) *t' aller tijd voor zijn aangezichte spelende* (dat zijn die spelingen der Eeuwige Wijsheid in de voortbrengselen der schepping en hare harmoniën, in de wegen der Goddelijke Alregeering en hare bedeelingen, in de zamenstelling der Heilige Schriften en hare diepten); *en mijne vermakingen zijn met der menschen kinderen* (de vermakingen van Hem, die ook als een mensch eenmaal onder de menschen verkeerd heeft, schoon van eeuwigheid geweest en blijvende in de gestaltenisse Gods), — En straks, aldaar v. 35, 36: *Die mij vindt, vindt het leven, en trekt een welgevallen van den Heere; Maar die tegen mij zondigt, doet zijne ziele geweld aan: alle die mij haten hebben de dood lief*; gelijk bij Joannes (III. v. 36.): *Die in den Zone geloofl die heeft het eeuwige leven: maar die den Zoon ongehoorzaam is, die zal het leven niet zien, maar de toorn Gods blijft op Hem.*

Vs. 3. *Alle dingen zijn door hetzelve gemaakt, en zonder hetzelve en is geen ding gemaakt, dat gemaakt is.*

De Schepping van alle dingen wordt hier en elders aan den Zoon zoo wel als aan den Vader toegeschreven; zoo b. v. alleronmiddelijkst in den Brief aan de Hebreën (I. v. 8, 10): *Maar tot den Zone zegt hij, Uw troon o God, is in alle eeuwigheid — en, Gij Heere! hebt in den beginne de aarde gegrond, en de hemelen zijn werken uwer handen.* In dien zin noemt Christus zich zelven *het Begin der Scheppinge Gods* (Openb. III. v. 14), te weten, *het werkende Begin*, de Oorsprong. God de Vader, de Onzienlijke en Verborgene, kon zich noch met eenig schepsel noch met de schepping zelve in betrekking stellen, dan door dat van Hem uitgaande Woord, den van eeuwigheid (nimmer geschapenen, maar) gegenereerden Zoon. Ware Deze (gelijk het de doodelijke dwaalleer van Arius en Brouwer medebrengt) slechts een verheven Schepsel, een Geest van hoogere natuur, zoo had dat wezen zelve wederom op zijne beurt de tusschenkomst van een nog hooger noodig gehad, om in het bestaan te worden geroepen, en dus in het oneindige. Beslisschend tegen deze wangevoelens is de krachtige herhaling alhier: *En zonder hetzelve is geen ding gemaakt, dat gemaakt is*, of liever, *is geen ding geworden, dat wording had*; ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν. *Worden* (γένεσθαι), kent de heilige schrijver toe aan al wat *schepsel* is; *zijn* (εἶναι) *wezen*, alleen aan den Schepper, den ongeschapen Zoon, den God van eeuwigheid. Zoo is dan nu en Hij *uit* wien, en Hij *door* wien alle dingen zijn (1 Cor. VIII. v. 6), een en dezelfde God, persoonlijk onderscheiden als Vader en Zoon, het schepsel voortbrengende, bezielende, bewerkende door den Heiligen Geest. En dit is de verborgenheid van het woord der aanbiddelijke Drieëenheid reeds bij Moses (Gen. I. v. 26). *Laat* ONS *menschen maken* (*)! Ook op deze uitdrukking heeft Joannes in zijn Evangelie den weêrklank in dat ontzachelijke *Wij* en *Ons*, waarmede Jesus zijne volmaakte evengelijkheid en eenswezenheid met den Vader te kennen geeft. *Mijn Vader zal hem liefhebben* (XIV. v. 23) *en* WIJ *zullen tot hem komen, en zullen woninge bij hem maken*; en (XVII. v. 21, 22): *Opdat zij alle een zijn, gelijkerwijs gij, Vader, in mij, dat ook zij in* ONS *één zijn. En ik heb haar de heerlijkheid gegeven, die gij mij gegeven hebt, op dat zij één zijn, gelijk als* WIJ *één zijn.* Met even dezelfde gemeenzaamheid met welke Jesus als een mensch onder de menschen tot zijne discipelen zegt: *Lazarus* ONZE *vriend slaapt*, verklaart Hij in de aangehaalde plaats zijne Goddelijke eenzelvigheid met den Vader, door eene uitdrukking van gelijkheid en gemeenschap, die geen bloot schepsel, hoe hoog ook verheven, zonder Majesteitsschennis omtrent den Oneindigen God had kunnen gebruiken: WIJ.

Vs. 4. *In hetzelve was het leven, en het leven was het licht der menschen.*

God is het, in wien *wij leven, ons bewegen, en zijn* (Hand. der Apost. XVII. v. 28). *Ik ben uw Leven*, zegt God door Moses aan Israël (Deuter. XXX. v. 20). *Ik ben het Leven*, zegt Jesus tot zijne discipelen. Dat *Leven* nu, die Goddelijke Persoon, in wien de volheid des Goddelijken Levens, en even daarom de oorsprong en het beginsel en de altijd vloeiende bron van alle schepsellevens is, dat Leven was ook *het Licht der menschen*, dat was de oorsprong, het beginsel, de bron van alle ver-

(*) Hebr. אָמוֹן.

(*) Hebr. נַעֲשֶׂה אָדָם

ſtand, van alle heiligheid, in één woord, van al wat in den mensch het evenbeeld Gods daarſtelde. Joannes ſpreekt hier nog ſteeds van de betrekking van het ongeſchapen Woord tot de *eerste* Schepping, tot den oorſpronklijk goed en recht geſchapen mensch; en hij blijft op de beſchrijving der Opperſte Wijsheid bij Salomo zinſpelen: *Raad en het wezen zijn mijne; Ik ben het verstand, mijne is de ſterkte* (Spreuken VIII. v. 14).

Vs. 5. Maar nu daalt de heilige Schrijver af tot de Schepping, tot den mensch, zoo als die zijn na dat de zonde (*de duisternis*, VIII. v. 12. 1 Joh. II. v. 8—11) in de wereld gekomen is. *En het licht ſchijnt in de duisternisse, en de duisternisse heeft hetzelve niet begrepen.* — Het *licht*, (*dat* Licht, het Levenswoord, de Zoon) *schijnt in de duisternis*, heeft zich van den beginne na den zondeval geopenbaard in het midden van de zondige, door de zonde verduisterde wereld. Want zoo dikwerf zich God geopenbaard heeft, zoo heeft Hij zich geopenbaard door en in *het Woord.* De Engel des Verbonds in het O. T. en alle perſoonlijke verſchijning Gods aan de geloovigen van die vroegere bedeeling was dat *Woord.* Maar *de duisternis heeft hetzelve* (het Licht) *niet begrepen.* Op dat de menſche zie, is het niet genoeg dat er een Zon zij, die ſchijnt; daar moet ook een geopend, een voor het licht vatbaar oog zijn, zonder hetwelk voor hem te vergeefsch die Zon haar ſchijnſel geeft. Zoo ook in de geestelijke dingen. Zal de mensch zijnen God kennen, zoo is het noodig niet ſlechts dat zich God openbare in Christus, maar dat ook door den Heiligen Geest aan het in de zonde blind liggend ſchepſel de oogen geopend worden, op dat hij zie. De opening der oogen is de gave des geloofs, der bekeering, der zaligheid; en zonder deze, maakt de Openbaring van God aan een volk (als Israël) of in het midden der uitwendige Christenkerk door het woord der prediking, den mensch des te ſchuldiger en onverantwoordlijker. Dit is hetgeen den Propheet reeds te gelijk met zijne Goddelijke zending (Jes. VI. v. 10) verkondigd werd; en hetgeen Paulus in den Eerſten Brief aan de Corinthers (II. v. 14) niet minder uitdruklijk, als hier Joannes, verklaart: *De natuurlijke mensch begrijpt niet de dingen die des Geestes Gods zijn. Want zij zijn hem dwaasheid, en hij kan ze niet verſtaan, omdat zij geestelijk onderſcheiden worden*; en in de bede in den Brief aan die van Epheſen (I. v. 17 en volg.): dat *de God van onzen Heere Jeſus Christus, de Vader der heerlijkheid u geve den Geest der wijsheid, en der openbaringe in Zijne kennis; verlichte oogen des verſtands*, enz.

Vs. 6, 7, 8. Gelijk op de dwalingen der Gnoſtieken, zoo heeft hier en verder in zijn Evangelie de Apostel het oog ook op de onvolkomene kennis der Sabeërs en andere navolgers van Joannes den Dooper, dien zij met miskenning van Jeſus als den reeds gekomenen Meſſias, niet blootelijk den verkondiger des Lichts, maar *het Licht* zelve noemden. Van daar de veelvuldige melding van *dezen grootſten der Propheten* en de daaruit bij wege van tegenſtelling en vervollediging afgeleide verheerlijking des Heeren. (Men zie met geheel dit Hoofdſtuk, ook nog het Derde, vs. 23, 24; het Vierde, vs. 1; het Vijfde, vs. 33, 36; het Tiende, vs. 40, 41; en ook de vroegere Evangelisten hier en daar.) Eer de Apostel dan nu hier verder voortgaat met de voorſtelling van dat perſoonlijke Woord, dat ook *het Leven* zelve, en *het Licht der menſchen* is; zoo geeft hij eerst met weinige woorden een beſtemd denkbeeld van Joannes den Voorlooper, zijn perſoon, zijne roeping en zijn getuigenis. *Daar was een mensch van God gezonden, wiens naam was Joannes. Deze kwam tot een getuigenis, om van het licht te getuigen, opdat zij alle door hem gelooven zouden. Hij was het licht niet, maar* (was gezonden) *opdat Hij van het licht getuigen zoude.* Daar *was* (letterlijk *werd, ἐγένετο*, in tegenoverſtelling ſteeds van het ἦν [*was*] des ongeſchapenen beſtaans, hier gedurig aan *het Woord* geëigend) *daar was een mensch van God gezonden;* zie daar zijne roeping erkend, en op den voorgrond geſteld, als Propheet! *zijn naam was Joannes, en hij kwam tot een getuigenis om van het licht te getuigen;* een Godsgetuige derhalve, op welken zich ook de Heer zelve beroept als op den Engel voor Hem uitgezonden, om Hem in Zijn Koninkrijk uit te roepen; *om te getuigen van het Licht, opdat zij allen* niet zouden blijven discipelen van den voorlooper, maar onmiddelijk van den Heere, Joan. I. v. 35—37, *door Joannes*, door zijne bediening, in den Christus, wiens heraut hij was, *gelooven zouden. Hij was het licht niet;* hij beleed het, en riep het uit, dat hij ſlechts eene ſtem was, die in de volheid van dat WOORD verſmelten moest en zich verliezen; *het licht niet*, maar alleenlijk *een brandende en lichtende keerſe* (III. v. 35) aangeſtoken aan dat eenig oorſpronkelijke en ongeſchapen *Licht* van hetwelk hij gezonden was *om te getuigen. Hij was het Licht niet*, maar kondigde het alleenlijk aan, gelijk de morgenſter den opgang van de Zon bij wier verſchijning en voortgang alle maan- en ſterrenlicht verſchiet en verdwijnt (III. v. 30). Hij was de Bruidegom niet, maar als de vriend des Bruidegoms verblijdde hij zich de ſtem te hooren van Hem, die van boven kwam, en boven allen was (III. v. 29, 31). Welgelukzalig de Christen, de Leeraar, de dienstknecht, de geloovige wie hij zij, die aldus, gelijk Joannes den Dooper reeds onder het hart zijner moeder gegeven werd (Luc. I. v. 43, 44), ſteeds op dien Christus mag wijzen, en daarin de volkomenheid zijner vreugde mag vinden, dat Christus moet *waſſen*, hij zelve *minder worden* (III. v. 30).

Vs. 4. *Dit was het waarachtige Licht, hetwelk verlicht een iegelijk mensch, komende in de wereld.* De eigenaartigheid van den oorſpronkelijken text duldt niet alleen, maar ſchijnt te vorderen, eene andere zamenvoeging in de overzetting; te weten: *Het waarachtige Licht hetwelk verlicht een iegelijk mensch, was komende in de wereld.* Nergens in de ſchrift wordt het *komen in de wereld* (ἔρχεσθαι εἰς τὸν κοσμὸν) van de geboorte van een bloot mensch gebezigd; maar meermalen, vooral bij Joannes, van de verſchijning des Heeren in het vleesch. Joan. III. v. 19. IX. v. 39. XI. v. 27, enz. Heb. X. v. 5.

Heerlijk ſtaan alzoo (vs. 6 en vs. 9) tegen elkander over de *mensch Joannes*, en Hij die zelve *het waarachtige Licht* is; gene was *van God gezonden*, maar deze was *in de wereld komende*; gene *werd*, en deze *was*. Het *waarachtige Licht* kan geen ander zijn dan dat Wezen zelve, dat ook bij Joannes elders *een Licht* genaamd wordt *in het welk gantsch geen duisternis is*, 1 Joh. I. v. 5, hier *het waarachtige* in tegen overſtelling niet van ſchijn- of valsch-, maar van alle ontleend of geſchapen licht. Dat Waarachtige Licht *verlicht een iegelijk mensch*, eerst en oorſpronklijk in de natuur, omdat alle ſchepping, bijzonder die van den mensch niet dan door het Woord is; vervolgens en vooral in het rijk der genade, omdat dezelfde *God die gezegd heeft, dat het Licht uit de duisternis zoude ſchijnen, degene is die in onze harten geſchenen heeft, om te geven verlichtinge der kennis der heerlijkheid Gods in het aangezichte Jeſu Christi*; en elders: *Ontwaakt gij die ſlaapt, en ſtaat op uit den dooden, en Christus* (in de plaats van Jeſaia waarop aldaar gezien wordt, *de heerlijkheid van Jehova*) *zal over u lichten*. Eph. V. v. 14. Jes. LX. v. 1.

(*Het ſlot in een volgend Nummer*).

OVER DE WARE NATUUR VAN DEN STAAT.

Wij hebben in N°. 2, bl. 3—5 van dit Weekblad gezegd, dat Godsdienst en Vaderland twee denkbeelden zijn die niet van elkander mogen worden afgeſcheiden, en dat derhalve, althans in Nederland, ook volgens de dierbaarſte herinneringen onzer godvruchtige voorvaderen, *de Staat Christelijk* moet zijn. Doch daartegen verheffen zich al aanſtonds *en* de geheel materiële, *en* de bloot filozooſſche denkbeelden omtrent de Staatsleer. Om dus ons gevoelen nader vast te ſtellen is het noodig die vooreerst te wederleggen.

Sommigen beſchouwen den Staat geheel ſtoffelijk als eene *machine*. Mocht deze meening plaats vinden, dan ware voorzeker de gedachte aan een *christelijk werktuig* al zeer ongerijmd. Vernederender denkbeeld intusſchen voor den mensch laat zich wel naauwelijks uitdenken. De leden van den ſtaat als onbezielde beelden voor te ſtellen, die door zichtbare of onzichtbare ſnoeren uit een gemeen middenpunt worden in beweging gebracht, ziedaar een denkbeeld, dat alleen door het uiterſte materialismus kon worden uitgedacht, geliefkoosd, aangeprezen, aangewend. Intusſchen is deze voorſtelling in naauw verband met de volſtrekte *Centraliſatie* die in revolutionaire Staten meer en meer ſtand grijpt, en van het zoogenaamd vrije Frankrijk een *adminiſtratief Despotismus* gemaakt heeft. Hoe zou ook anders een *juist midden* dat eigenlijk van geene enkele partij geliefd of ontzien wordt, zich tegen een zoo groot gedeelte der Natie kunnen ſtaande houden? Hoe zou het hebben kunnen ſtand grijpen? Hoe zou alle wederſtand verpletterd worden als op een wenk? — Doch de beſchouwing van den Staat als eene *machine* is in ons land gelukkig niet algemeen. Daarentegen des te meer de andere beſchouwing die in den Staat, niets meer dan een bloot menſchelijk gewrocht, een door menſchen ingeſteld genootſchap vindt, ofſchoon men dan nog wel wil toegeven dat de natuur tot het aangaan van dat genootſchap aanſpoort; even als het ongeloof in Frankrijk het huwelijk noemde: *Un contrat inſpiré par la nature même*.

Dit gevoelen, hetwelk zich eigenlijk alleen op den naam *Maatſchappij* grondt, die zeker in het burgerlijk recht een genootſchap of vennootſchap aanduidt, zou zeker ook, mocht het doorgaan, het onze aangaande den *christelijken Staat*, den doodſteek geven. Een genootſchap toch formeert zich tot eenig bepaald doel, bij het aangaan van hetzelve vastgeſteld; hier, bij voorbeeld, het algemeen nut der leden; of hun onderlinge volmaking, of de waarborging van eenige hunner rechten, of iets dergelijks. Alsdan kan de godsdienst wel een zeer wenſchelijke gezindheid der leden uitmaken, om hun goede trouw in de naleving hunner verbindtenisſen te bevorderen, of hen des te ijveriger in het bejagen van het eenmaal met eenparig goedvinden vastgeſtelde doel van hun genootſchap te maken; maar aan een *christelijken Staat* valt dan eigenlijk even weinig te denken, als b. v. aan zulk een commerciël genootſchap of brand-waarborgmaatſchappij. Het doel van dergelijke verbindtenisſen ligt buiten het gebied des Christendoms. Juist daarom is de wederlegging van dit gevoelen, dat in de zamenleving blootelijk een van menſchen ingeſteld genootſchap ziet, van zooveel gewicht.

Geheel anders toch is het geſteld met den Staat, d. i. met de zamenleving van menſchen, die onder ééne Overheid, door dezelfde openbare inſtellingen verbonden zijn. Geen voortbrengſel is hij van menſchelijke kunst of willekeur, maar 's menſchen natuurlijke ſtand, van God zelven in de eerſte vormen der zamenleving, dat is het Aartsvaderlijk leven, ingeſteld; door Zijne voorzienigheid bewaard, door Zijn woord geheiligd. Even als de huisgezinnen toch, zijn de natiën oorſpronkelijk vereenigingen van menſchen door banden des bloeds, door gezamenlijke herinneringen, lotgevallen, gedenkteekenen, ééne geſchiedenis, ééne Godsdienst verbonden (*), en haar *ſtaat* is, gelijk het woord reeds aanduidt, de ſtand, d. i. het geheel der rechten en verplichtingen, die haar als zoodanig eigen zijn.

Dat deze *ſtand* zich nu naar den aard des volks vormt, en vormen moet, daar kan wel geen twijfel aan vallen. Laat ons het volk van God ten voorbeelde nemen. Dit volk was, wel is waar, hard van harte, maar een grondgebrek zal men toch in deszelfs inſtellingen, als die van God oorſpronkelijk zijn, wel niet aantreffen. Godsdienst en Vaderland waren bij hen op het innigſte vereenigd (†). Hun geheele ſtaat was gebouwd op de geopenbaarde Godsdienst, de dienst van Jehova, en hunne verwerping is niet anders geweest dan de ſtraf op de verwerping van den Mesſias, hun beloofden He-

---

(*) Het is intusſchen waar, dat men ook landen vindt, waar *al* deze eigenſchappen niet meer zamen beſtaan.

(†) VAN ALPHEN, *de Christelijke Spectator*, 6de Vertoog.

melkoning, waarop hun gansche Staatswezen ingericht was.

God heeft de Christenheid (vroeger heidensche Natien) in Israëls plaats geroepen, en wel volksgewijze. Volksgewijze toch moesten zij, naar alle de profetiën toegebracht, volksgewijze door den doop tot het Christendom worden ingelijfd. Sedert is hun *stand* die des nationalen Christendoms geworden. Ziedaar den oorsprong der Christenstaten.

Wij vragen nu of deze *feiten* door de *theorie* die van den Staat een Genootschap maakt, mogen worden omvergeworpen of bestreden? Of tegen deze leer der eeuwen de theorie der afscheiding van Staat en Christendom kan worden toegelaten?

Wij hebben in een der vorige Nrs. van dit weekblad den bekenden VON HALLER geroemd, niet om de katholieke strekking die wij erkennen dat zijn stelsel heeft, maar omdat het (en in zóóver verklaren wij hetzelve te omhelzen) deze beschouwing van den Staat, als een kunstgewrocht en inrichting van menschen, vernietigt.

Onbewimpeld verwerpen wij dus zoowel de leer die van den Staat eene enkel menschelijke inrichting, als die er een bloot werktuig van maakt. Neen; het Staatswezen, even als het huisselijk leven, kan niet, zonder de Godsdienst als fundament te erkennen, bestaan, en waar het dit beproeft, is het onder de macht van *nationaal ongeloof* gebracht, en dus rijp voor het verderf. Het Christendom, dat op alle standen van menschen weldadig werkt, heeft ook den onmiddelijksten invloed op dien des volks als zoodanig. Een christenstaat is zoo wezenlijk als een christenhuwelijk of huisgezin; en ongelukkig hij, die deze denkbeelden enkel voor droombeelden zoude houden.

Een *nationaal Christendom*, is echter nog iets anders dan eene *nationale Kerk*; en dit was het dat wij bedoelden toen wij in N°. 2 zeiden de noodzakelijkheid niet in te zien dat alles op den voet hersteld worde, dien het vóór de omwenteling van 1795 had. Men kan zich een Christelijk huisgezin voorstellen, ook wanneer niet al deszelfs leden tevens leden van één kerkgenootschap zijn; ook wanneer er onder gevonden worden die nog uiterlijk tot geene kerkgemeenschap behooren. Maar dit verhindert die christelijke Godsregering niet, welke in ieder huisgezin stand grijpt waar Gods woord de heerschende wet van ouders en kinderen, van vrijen en dienstboden is. Ook het huurcontract tusschen deze en die neemt deze gezegende werking der heilleer niet weg; zoodat zelfs, indien men de leer van een staatsverdrag tusschen Vorst en Volk, (die wij voor ons op wetenschappelijke gronden stellig verwerpen,) aannam, de leer van eenen *christelijken Staat* daarbij niets zoude lijden.

Deze aanmerking is van gewicht, omdat men soms, door te bewijzen, dat onze Voorvaderen ten tijde hunner vrijwording van Spanje (en wel bepaaldelijk in den Handel met ANJOU en ORANJE (*)) meermalen aan een verdrag tusschen Vorst en Volk gedacht hebben, ook tevens meent te voldingen, dat zij de nieuwerwetsche begrippen koesterden omtrent het wezen van den Staat. Deze meening is geheel willekeurig. Niets ging onze Vaderen zoo zeer ter harte, als de stichting van eenen Staat van *de zuivere gereformeerde christelijke religie* (zoo als men gewoon was zich uit te drukken), gelijk wij uit de woorden van den brief der Staten-Generaal aan alle Vorsten en Prinsen van Europa ten klaarste meenen te hebben aangetoond, en uit alle Staatsstukken en handelingen van die tijden overvloedig blijken kan.

Dit gevoelen omtrent den band van éénheid tusschen Godsdienst en Staat is dus geenszins uitsluitend monarchaal, offschoon zeker een Monarch, wien het oprechtelijk om de eer en dienst van den Koning der Koningen te doen is, den Staat (en dezen nog meer wellicht dan der kerk) uitnemende diensten kan bewijzen. Ook Republieken kunnen op dezen grondslag gebouwd worden, gelijk het voorbeeld der aloude *Vereenigde Nederlanden* zoo heerlijk uitwijst. Maar alles hangt er, voor zoover ten minste de Staatkunde betreft, van af, dat men zich een waarachtig denkbeeld van den Staat als eene inrichting, niet van menschen, maar oorspronkelijk van God zelf, en dus niet als een kunstmatigen maar als den natuurlijken toestand van den mensch in de zamenleving, make. Zeer juist wordt dit reeds aangetoond door den titel zelven van HALLERS groote werk: *Herstelling der Staatswetenschap, of Leer van den natuurlijken staat der zamenleving* (*).

(*) Zie HOOFT, XVII[e] en XX[e] B. vooral bl. 745–757. KLUIT, *Hist. der Holl. Staatsr.* Deel I. bl. 298.

(*) Dit stuk was als nader ontwikkeling van ons Art. *over het verband van Godsdienst en Staat* reeds voor eenige maanden bestemd om straks daarop te volgen. Men zie thans ook onze hoofdgedachte bevestigd in het onlangs door ons aangekondigde Werk van den Heer GROEN VAN PRINSTERER, bl. 158.

OVER DEN GODSDIENSTIGEN TOESTAND DER PRUISSISCHE RIJNLANDEN.

De Pruissische Rijnstreken, die onder Duitschlands schoonste gewesten een voorname plaats innemen, zijn ook in menig ander opzicht dan in dat van de schoone Natuur hoogmerkwaardig. Even als in Duitschland (als één groot geheel beschouwd) staat ook dáár het Catholicismus tegenover de Hervorming, en deelt met haar het land; maar de laatste bleef hare roeping op verscheidene plaatsen getrouw, en behield de haar toebetrouwde waarheden die elders door ongeloof en onverschilligheid vervielen, beide in kerk en hart. Bijzonder is dit waar omtrent die kleine streek, welke men met recht de kern dezer gewesten mag noemen, de levendige, welvarende, en arbeidzame boorden van de Wupper, eenige uren oostelijk van Dusseldorp, waar *Elberfeld*, *Barmen*, *Gemarke*, *Wupperfeld*, *Solingen*, *Kronenberg* en andere naburige plaatsen gelegen zijn, in een bekoorlijk dal tusschen de heuvelachtige hoogten die op geringen afstand van de Wupper gevonden worden; welbevolkt, en van den kleinen stroom die

als een kronkelende zilverdraad zich tusſchen de dicht bebouwde en bewasſen hooger en lager velden henenwentelt, gezondheid, vruchtbaarheid, beweegkracht voor fabrieken en werktuigen, en alle verdere voordeelen die kleiner en grooter rivieren gewoonlijk aanbrengen, ontvangende.

In een tijd, dat in vele landen de leer, die hier ſedert de hervorming levendig en zuiver is bewaard gebleven, met nieuw leven en nieuwen ijver herrijst, en alsdan niet zelden door afgeweken theologanten of onverſchillige naam-Christenen als eene nieuwe secte, vreemde leer, ondragelijke dweeperij, enzv. wordt gebrandmerkt, verdient het inderdaad de meeste aandacht van den Christen, die het eerwaardig geloof, dat hem van uit de Eeuw der hervorming zoo helder en hoorbaar toeklinkt, zoo ſchamper door de wereld hoort hoonen, de ſtemmen dezer geloovige bewoners van het Wupperdal op te merken. God zelf verheerlijkt zich zoowel in de ſtandvastige bewaring en behoeding van het echt geloof dat ons van de Vaderen overgeleverd is, als in de opwekking van nieuw geloof, nieuw leven, nieuwe aangrijping der van ouds beledene waarheid.

Daarenboven is deze opmerking van bijzonder belang voor ons Nederlanders. Er heeft van den tijd der hervorming af een nauwe band tusſchen de Gemeenten dezer Rijngewesten, en die van onze ſtreken beſtaan. De beste Godgeleerden onzes Vaderlands, zelfs die in onze taal ſchreven, werden er vlijtig gelezen; onze ſpraak zelve was er vrij bekend, en ſommige Gemeenten zijn er zelfs door de zorge der onze geſticht. De godvruchtige Jorisſen heeft ook ten hunnen behoeve, en niet weinig op hun verzoek, zijne voortreffelijke H. Duitſche Pſalmberijming vervaardigd. In de tijden der Franſche Omwenteling leden zij even als wij van de Franſche wapenen, en thans dringt hen hetzelfde belang om tegen Franſche taal en zeden Hoogduitſche, als ons om Nederduitſche Nationaliteit tegen dezelve te handhaven; terwijl zij onder eene ons bevriende regering leven, en, even als wij den onze, hunnen koning oprechtelijk getrouw zijn en beminnen.

Deze gewesten prijzen zich den christelijken kenner der Geſchiedenis reeds vóór de Hervorming aan, als het Vaderland van Tauler en Thomas a Kempis, van welke de eerſte, een der grootſte Duitſche prozaſchrijvers zijnes tijds, onder de vrome nog onverbasterde Myſtieken der R. C. Kerk behoorde; de andere later een ſieraad van ons Vaderland, in het bijzonder van het Augustijner klooster nabij Zwol geworden is; een man van echt-Apostoliſchen geest en van waarachtig christelijken wandel, waarvan eens zijne tijdgenooten getuigen waren, thans nog zijne ſchriften, vooral dat hoogberoemde *van de Navolging Christi* luid ſpreken.

Het Rijngewest heeft ook, zoowel als het overige Duitschland, martelaren der hervormde waarheid gehad. *Adolf Klarenbach* en *Petrus Flieſtadt* werden, nadat zij met onbezweken ijver in deze ſtreken gepredikt en een vrijmoedig getuigenis van Christus hadden afgelegd, onder den toenmaligen Keurvorst en Aarts-Bisſchop van Keulen, die echter zelf naderhand der hervorming werd toegedaan en daarvoor zelfs zijn gebied moest derven, ten vure verwezen en te Keulen als ketters verbrand. De eerstgenoemde vooral wordt de eerſte Hervormer van het Bergſche land geheeten en zoowel om geleerdheid als geloofsijver hoog geroemd. Kort na hem werd een niet minder geleerd en beſchaafd man, *Koenraad Heresbach*, voortzetter van hetgeen door *Klarenbach* was aangevangen. Eerst met Erasmus, met wien hij veel punten van aanraking had en die groote achting voor hem koesterde zeer bevriend, kwam hij na deszelfs dood in naauwer betrekking met Melanchthon, aan wien hij veel verplichting kreeg en ſoms groote dienſten bewees. Zoowel deze als ook Bucerus en andere evangeliſche predikers uit andere gewesten van Duitschland, verkondigden hier de heilsleer met veel zegen. Hier leefde naderhand de eerwaardige Leeraar Joachim Neander, naar wien de ſchoone grot tusſchen Dusſeldorp en Elberfeld, aan de diep tusſchen rotſen en hoog en laag daarlangs afhangend geboomte doorſtroomende Dusſel, genaamd werd; een man door christelijke godsvrucht, dichterlijk talent en ſtille liefde tot de ſchoone natuur bekend, doch die niet, gelijk verkeerdelijk de overlevering meldt, in den hervormingstijd voor wreede geloofsvervolging herwaarts vluchten kwam en eenigen tijd in afzondering in het woud leefde; maar geboren in 1610 te Bremen, hier verſcheiden jaren rustig het evangelie verkondigde, en in hoogen ouderdom als Leeraar in zijne Vaderſtad overleed. In diezelfde Neandersgrot hield ook naderhand Terſteegen godsdienſtige bijeenkomſten. Later nog, op het einde der vorige Eeuw, verkeerde de vermaarde en niet minder godzalige Jung Stilling jaren lang te Elberfeld. In het Wupperdal bleven, ook na zijn verſcheiden, de christelijke door geen ongeloof bevlekte geloofswaarheden leven, tot de vaderlandſche ijver tegen het Franſche juk, in den tocht tegen Napoleon geopenbaard, den eerſten ſchok gaf tot nieuw leven ook in de Kerken van dat vroeger zoo begenadigde, in het begin onzer eeuw zoo diep in het ongeloof vervallene Duitschland; een opwakend leven, dat toch eerst met de viering van het derde eeuwfeest der Hervorming tot eenige heldere zelfbewustheid kwam. Intusſchen waren in het Bergſche nog buiten het Wupperdal verſcheiden recht getrouwe en levendige getuigen der waarheid te midden der duisternis overgebleven, onder welke de eerwaardige Leeraar Krafft te Keulen, nog ſteeds in de dankbare nagedachtenis eener liefhebbende Gemeente blijft leven.

Toen de Univerſiteit van Bonn, thans onder eene protestantſche regering geplaatst, in 1815 benevens de R. C. ook eene Evangeliſche theologiſche faculteit verkreeg, openbaarde zich ook in deze welhaast een betere geest dan aan de meeste Hoogeſcholen van Duitschland. Ook hier was het Eeuwfeest der Hervorming een tijdſtip van veel gewicht en beduidenis. Duitschland, ſints zoo lang in een geestelijken doodſlaap verzonken, begon de oogen te openen.

Met vreugde zag het Wupperdal in het uitgebreide Duitſche Vaderland het Christendom herleven. De on-

regelmatigheden of onbestemdheid, welke elders hier en daar die herleving vergezelden, vond men er niet, even als een geloovige, die sints jaren den weg des heils kent, doorgaans voor vele afdwalingen van den jongbekeerden veilig is. Doch de getrouwe Leeraars van het dal vonden zich door deze heugelijke verandering tot nieuwen ijver voor het Rijk des Heeren genoopt. De oude rechteerwaardige Predikant KRUMMACHER, een man, wien nog de tijd der vroeger rechtzinnigheid geheugde stond in vele opzichten vooraan. Zijne prediking is krachtvol, echt-gereformeerd, diep in het gemoed ingrijpend, veelzins gevormd naar den geest van den godzaligen Lampe. Nog onderscheidt zich aldaar niet weinig zijn jeugdige kracht- en genievolle, doch al te beeldrijke, en soms van eene te weelderige voordracht niet geheel vrije geslacht- en naamgenoot, Dr. F. W. KRUMMACHER van Gemarke, wiens leerredenen ook in ons Vaderland in het oorspronkelijke en vertaald bij duizende exemplaren zijn verspreid geworden, en nog worden. Voor weinige jaren vonden de Leeraars van deze streek zich opgewekt, om ten blijke hunner innige zamenstemming in den weder van nieuws opgewekten geest des Evangeliums en der hervorming, gezamenlijk van elk een hunner eene leerrede ten behoeve der bijbelvereeniging en zendeling-genootschappen uittegeven, die ook onder den titel *Evangelische Zeugnisse aus dem Wupperthale* (Evangelische getuigenissen uit het Wupperdal) zijn openbaar geworden.

Ook van elders vloeien uit Duitschland bij opengevallene plaatsen geloovige jonge Leeraren tot het Bergsche Rijnland toe, van welke zich voor het vervolg heerlijke vruchten laten verwachten. Bijbel-, zendeling- en tractaat-genootschappen zijn er doordrongen van dien geest des geloofs, buiten welken zij schier nutteloos zijn. De geestelijke belangen der heidenenwereld wekken er de levendigste deelneming; en naar alle zijden richt zich van daar het oog op de oorden waar het geloof op de vroeger duisternisse nieuwe veroveringen maakt. Geen wonder dan, dat de wereldszin, het ongeloof en de dwaalleer ten hoogste tegen deze gemeenten zijn ingenomen, en het Wupperdalsche *Mysticismus* onder de dusgezinden door geheel Duitschland (en ook helaas! in ons land) niet weinig in kwaad gerucht staat. Doch de Christen verblijdt zich in den geestelijken bloei vàn die streken, en bidt bij de vergelijking van het Nederlandsche *Laodicea* met dezelve, met verdubbelden ijver: *Heere, uw koningrijk kome, ook onder ons!*

Zoo is dan ook thans nog in ons Vaderland, (een land alwaar vele getuigenissen gehoord worden, even als in de dagen van ouds,) de belangstelling in den kerkstaat van alle landen waar eens de Hervormde Waarheid bloeide, geen onbekende zaak. Verheugden zich niet de Christenen in Nederland, toen bij het woeden van den Belgischen opstand de zoo bekende Christenleeraar *Merle d'Aubigné* op den Haagschen kansel, naar aanleiding van Matth. XXIV., de heerlijke toekomst van Christus verkondigde, waarvan het rumoer der volkeren eene voorbereiding moet zijn? Vonden velen onzer vromen niet het gevoel huns harten terug in de innige wijze waarop de leeraar van Hörstgen, de eerwaarde *Ball*, in het voorleden jaar de dierbaarheid van Christus aanprees? — Ook dezer dagen hadden eenigen onzer in eenen vriendenkring het voorrecht eene uitlegging van een kapittel van Joannes te hooren uit den mond van den hierboven vermelden F. W. KRUMMACHER, die zich eenige dagen te Amsterdam ophield. Naar aanleiding van het verhaal der *voetwassching*, door den Heer aan zijne discipelen verricht, behandelde hij met den meesten nadruk een leerstuk, neen, het geheele Evangelie, de blijde boodschap des heils, die toch alleen gelegen is in die Waarheid, dat *Hij, die geen zonde gekend heeft, tot zonde gemaakt is voor ons, opdat wij zouden worden rechtvaardigheid Gods in Hem.* Hier waren geen bloemen van welsprekendheid, maar de nadrukkelijke verkondiging van onze diepe ellende en onze heerlijke verlossing, met de getrouwe vermaning aan een iegelijk om zich zelve wel te onderzoeken, of hij in de daad de kracht van Christus bloed heeft leeren kennen. — Zeker zouden velen onzer mede-Christenen zich verheugd hebben in de krachtige verkondiging dier waarheid waarmede de Kerk staat of valt, en die, levendig verkondigd, nog nimmer onvruchtbaar geweest is tot bekeering der harten, daar het woord Gods niet ledig wederkeert; en het heeft derhalven velen diep bedroefd dat het aanzoek, hetwelk gedaan is geworden om aan dezen geachten leeraar eene predikbeurt hier ter stede af te staan, van de hand is gewezen. Wij willen niemand in hetgeen dat hij zijn plicht vermeent te zijn beoordeelen, doch geven alleen in bedenking of dit een blijk dier zoo hoog geroemde verdraagzaamheid is, welke men steeds voorgeeft dat in Nederland haren zetel gevestigd heeft.

SPREUKEN.

Hoe vele menschen die telkens op hunne liefde tot de waarheid roemen, zouden haar verwerpen, wanneer zij zich vertoonde. De Joden hadden twintig eeuwen lang eenen Messias verwacht, en riepen toen Hij in hun midden was: *Kruist hem!*

De beduidenis der getallen, die voor den aandachtigen opmerker op vele plaatsen der H. S. zeer gewichtig is mag niet worden voorbijgezien; want niet vergeefs wordt tot lof van God gezegd: *Gij Heere, hebt alles naar maat, gewicht en getal geschapen.* AUGUSTINUS.

Geen bedrijf lijdt zooveel aanstoot, als het ontwerpen van groote plannen; want God wil den mensch niet toelaten de hand aan zijn opperbestuur te slaan. LUTHER.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NUMMER 19.

men verwikkele zich minder in vormen, belem-
dikwijls voor de handhaving zoo wel van waar-
van billijkheid en recht! De vorm worde or-
acht genomen, maar zij worde tevens door
ve der zaken levendig en daaraan dienstbaar
wezen nu bestaat in de leer en voorstand

al in dit stuk (de leer), dat zich onze
rmde Kerk op een bedroevend stand-
Niettegenstaande alle herhaalde be-
bewaren het onderscheidende
onder de overige Protestantsche
den grond en met de daad
vend, veeltijds maar al te
ntismus, hetwelk tegen
groote pand, dat be-
bescherming genomen.
zich zoo weinig la-
ke aanvallen, die
er Gereformeerde
ids, vorname-
zoo zeer van
op de aan-
De waarhe-
e overige
feilbaar
aard,
verk,
in
an

NEDERLANDSCH

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED-

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

EENIGE WENKEN OMTRENT DEN WEG TOT HERSTEL.

(Vervolg van N°. 16. bl. 5—8.)

Bij het slot onzer Gedachten over den Godsdienstigen toestand van ons Vaderland stelden wij ons voor, onze meening later te uiten ook over den weg, door welken een gewenscht herstel uit het aangewezen verva zonde mogen gehoopt worden. Doch voor dat wij ondernemen in eenige bijzonderheden deswege te treden, zoo worde hier eerst en bovenal dat vaste fundament eener wezenlijke hoop-verwachting herinnerd en gelegd, buiten hetwelk alle redeneeringen en overleggingen niet dan bloote bespiegeling, ja ijdelheid, bevonden worden. Het is die eenvoudige, aan onze vaderen zoo dierbare, door ons geslacht (juist ten gevolge der algemeene verachtering) zoo treurig miskende waarheid: *Het moet al van boven komen.* Men wachte van geene menschelijke, hoe ook welmeenende pogingen, hoe ook wel aangelegde middelen, iets wezenlijks zonder den voorkomenden, vergezellenden, en achtervolgenden zegen van God! *Alle goede gave en alle volmaakte gifte is van Boven, van den Vader der lichten afkomende,* zegt de Apostel. *Zonder mij*, verklaart de Heere Jesus aan Zijne Apostelen, en door hen aan de Gemeenten, de Opzienders, de Christenen van allen tijd; *zonder mij kunt gij niets doen.* En als met den Tempel te Jerusalem ook de Staat en het volk van Juda stond hersteld te worden, zoo was het woord des Heeren tot den man, dien Hij daartoe geroepen had: *Niet door kracht, noch door geweld, maar door mijnen Geest zal het geschieden.*

Doch tusschen de Vrijmacht Gods, om Zijnen zegen genadig te geven, of rechtvaardig te onthouden, en onze gehoudenheid aan de verordende middelen, wijst ons de verzoening, die door het bloed en de voorspraak van Jesus Christus is, een gebaanden weg: het gebed. *Hij wil er van den huize Israëls om* ... *het hun doe*; en op het gebed ... van ouds de heerlijkste en dierbaar... in de geschiedenis van het Vaderland ... derlandsche Kerk voor oogen. *Bidt en* ... *gen* is het moedgevend woord der God... ning; *Stort uwen Geest der genade en der* ... *o Heere!* het wederantwoord des ootmoedig...

Het is eerst wanneer deze gronden geleg... aanbiddende erkenning van Vrij- en Almacht ... zijde Gods, en de dierbare noodzakelijkheid des ... aan de onze, (en ook dit *niet uit ons*, *het is Gods gave*) dat wij het mogelijk, maar dan ook wenschelijk, ja onmisbaar achten over middelen, over uitzichten van herstel te spreken. Wij ondernemen het dan alzoo, ons gevoelen hier omtrent (kortelijk, als de beperktheid van ons bestek in dit blad medebrengt,) te kennen te geven in de drieledige betrekking onzer nationale, kerkelijke, individueele behoefte; doch zoo, dat wij eene omgekeerde orde hier ter plaatse geleidelijker achten. Immers heeft het geestelijke leven der enkelden op den bloei der Gemeenten, deze wederom op het Christelijk bestaan der natie de allernaauwste betrekking, den meest bestemmenden invloed.

Het is dan allereerst tot personen, dat onze gedachten zich wenden; het is ook tot onze medegeloovige landgenooten, maar het is ook tot de ongeloovigen, halfgeloovigen, twijfelenden onder hen, tot de menigte dergenen, wier Godsdienstige beseffen of behoeften verzwolgen liggen in den vloed der begrippen eener wufte Godverzakende eeuw, in één woord, tot de genen die nog *zonder Christus zijn in de wereld*, dat wij, in verband met het hoofd-onderwerp, dat wij hier behandelen, een woord uit het hart wenschen te richten. Tot de laatstgemelden dan spreken wij, hetgeen een iegelijk Christen, hoe gering en onaanzienlijk ook in

zich zelven, gelijkelijk de roeping van God in Zijn woord ontvangen heeft om te getuigen: herinnering aan de dringende noodzakelijkheid van bekeering en het zoeken van de waarheid, de zaligheid, het leven, in dien eenigen Naam, die daartoe gegeven is onder den hemel, JESUS CHRISTUS; waarſchuwing tegen de ſchijnverlichting van een bedrogenen, en zich zelven bedriegenden leeftijd, en heenwijzing op dat eenige *waarachtige Licht*, *hetwelk verlicht een iegelijken mensche*, JESUS CHRISTUS; noodiging tot het verlaten van die niets beduidende inbeeldingen van eigen volmaakbaarheid, algemeene wereldbeſchaving, algemeen menſchen- of volksbelang, volksſouvereiniteit of bloot-maatſchappelijke orde, voor de gehoorzaamheid des geloofs en de onderwerping aan die Opperſte Wijsheid zelve, den Leeraar aller Leeraren, den Koning aller Koningen, JESUS CHRISTUS. O! is er vreugde in den hemel over éénen zondaar die zich bekeert, er is geen mindere ſtof daartoe hier op aarde voor de kerk welke van dien Christus en Zijne waarheid getuigt, voor een land als het onze zeer bijzonder, welks behoudenis aan het beſtaan en den bloei dier kerk zoo naauw verbonden was van ouds. Weinig weet onze menschlijke bekrompenheid te berekenen, van hoedanig een gewicht, de bekeering, het geloof, de belijdenis van een eenig mensch voor velen, voor kerk en natie en Vaderland, in de hand des Heeren kan zijn.

Doch voor de genen die tot een *even dierbaar geloof* van God verwaardigd werden, is de hoofdſom van geheel hunne roeping, ook met betrekking tot het onderwerp van deze onze overdenkingen, in deze ééne uitſpraak van de Schrift bevat: *Met het herte gelooft men ter rechtvaardigheid*, *en met den mond belijdt men ter zaligheid.* Zijnen Heer voor de menſchen in woord en leven en wandel te belijden, zie daar de last des Christens, zijn dierbaar voorrecht, en het voorname middel hem toebetrouwd om mede te arbeiden voor het koninkrijk van God. Belijdenis dan, geliefde medechristenen! vrijmoedige belijdenis van den Heere Jeſus, Zijn kruis, Zijn volk, Zijn ſmaad, tegen over het ongeloof, de verblinding, de vijandſchap van eeuw en wereld, in het midden onzer betrekkingen, hooge of lage, kerkelijke of wereldlijke, dagelijkſche of buitengewone; zie daar, zoo dikwijls God daartoe de gelegenheid geeft, en de genade verleent, een wapen, krachtiger *tot nederwerping* aller Hem tegengezette *hoogten*, *tot gevangenneming der gedachten onder zijne gehoorzaamheid*, dan alle wijsheid en kracht van menſchelijke bedenking. Met die belijdenis is ook de prediking naauw verwant, ja veeltijds eenzelvig. Heerlijk is daartoe uwe roeping, o gij van God geſtelde Leeraren en Herders der Gemeenten! heerlijk zal de vrucht uwes arbeids en *de vergeldinge uwes loons* in den dag van Jeſus Christus zijn, als gij Hem zult verkondigd hebben, onverſchrokken door haat of ſpot, niet zoo als Hem de wijsheid der wereld nog wel dulden wil, maar zoo als Hij door de dwaasheid der prediking en door de ergernis van het kruis zalig maakt de genen die gelooven. Op deze wijze, en op deze wijze alleen, zijt gij *het zout der aarde*, het *licht op den kandelaar*, *de ſtad op den berg*, tot zegen van de Gemeente waarover gij geſteld zijt, tot behoudenis wellicht nog van het volk, waaronder gij woont, en waartoe gij behoort. — Verre intusſchen is het er van daan, dat de bekendmaking van Christus, *de verkondiging van de deugden des genen*, *die ons uit de duisternis geroepen heeft tot Zijn wonderbaar licht* (*), bij uitſluiting aan deze zijne dienstknechten zij bevolen of overgelaten. Behoudens allen eerbied voor de van God gewilde orde in de Gemeenten, voor de ordening en het ampt harer Opzienders en Leeraars, is en blijft de priesterlijke zalving en roeping onder de bedeeling van het Evangelie aan alle Christenen (een iegelijk naar de mate hunner gave, hunner plaatſing) gemeen. Van dit beginſel gingen de Hervormers uit, zeer bijzonder in Duitschland, in Frankrijk, in ons Vaderland. Hoe hetzelve in ons Hervormde Nederland ten allen tijd met de daad erkend is, en ook elders door allezins bevoegden heden ten dage erkend wordt, herinnerden wij reeds een en andermaal in deze bladen (†). Zamenkomſten tot eer van God en gemeenſchaplijke opbouwing zijn, naar Gods woord en de leer der Hervorming, niet binnen de openbare kerkgebouwen bepaald. Bijbellezing en verklaring, zoo wel als lof-en pſalmgezang, zijn tot oefening in de kennis van waarheid en Godzaligheid ook binnen de huizen geoorloofd, nuttig, aanbevolen. Niet als huisvader alleen (ſchoon in deze hoedanigheid wel voornamelijk en bepaaldelijk), maar ook als broeder onder de broederen, mag een iegelijk, die daartoe de gave en vrijheid in zijn gemoed bevindt voor den Heere, naar de regelmaat des geloofs, en in den weg van orde en welvoeglijkheid, tot ſtichting van Zijnen naaste ſpreken. De zegen is beloofd niet alleen waar menigten in het openbaar, maar ook overal, waar twee of drie vergaderd zijn in 's Heeren naam (Matth. XVIII. v. 20). Wij achten èn elders, èn bij name in ons Vaderland, Godsdienstige bijeenkomſten in de huizen (de zoogenaamde *Oefeningen*), met behoorlijke afkeuring van-, en waarſchuwing tegen het mogelijke misbruik, in zich zelve geenszins bevorderlijk aan ſcheuring, maar integendeel een krachtig middel juist ter inſtandhouding van de Kerk, en bevordering van geestelijk leven *binnen* haar (§).

Doch ziedaar ons als van zelve op het *kerkelijke* gekomen. Over de godsdienſtige en geestelijke behoefte onzer Gereformeerde Kerk valt zekerlijk oneindig meer te zeggen, dan wij hier zelfs zeer van verre kunnen aanduiden. Wij bepalen ons dan tot drie, in onze ſchatting de hoofdzaak rakende aanmerkingen, waarvan de eerſte betrekking heeft tot den Kerkvorm, de tweede tot de leer en belijdenis, de derde tot de Godgeleerdheid als wetenſchap, in het (zoo men hedendaagsch ſpreekt) Hervormde Kerkgenootſchap van ons Vaderland.

(*) 1 Pet. II. v. 9. (†) N. 12 en 17.

(§) Zoo noemde ze ook de *Evangeliſche Kirchenzeitung* (Jan. 1832, p. 32): *Dieſes die christliche gemeinſchaft fördernde, die Kirche belebende Gnadenmittel*; en elders (Jul. 1834. p. 485): *Solche geistliche Privatgemeinſchaft wird wohl, wie auch Luther dafür hielt, nirgends ausbleiben können, wo geistliches Leben vorhanden ist.*

Wat dan in de eerſte plaats den vorm en het beſtuur betreft, waaronder zedert het jaar 1816 de Gereformeerde Kerken van ons voormalige Gemeenebest tot één geheel zijn gebracht; wij willen daartegen, op zich zelve beſchouwd, geene bezwaren inbrengen. Waar de vraag het leven of de levenloosheid eener Christelijke Gemeente geldt, daar kan tot zekere hoogte zelfs die over den meer of min Geneefsch-Presbyteriaanſchen, of Duitsch-Consistorialen, of Engelsch-Bisſchoppelijken vorm van Kerk en Kerkbeſtuur dikwijls al zeer bijkomſtig zijn. Dat de voormalige *Democratie in onze Kerkelijke Republiek is overgegaan tot eene aan Oligarchie* (regeering van weinigen) *naderende Aristocratie* (regeering der voornaamſten), is eene openbaar erkende zoo wel als bekende zaak (*). Deze verandering, wij willen het niet tegenſpreken, zij een onmiddelijk, een noodzakelijk ja in zeker opzicht heilzaam gevolg van onzen vernieuwden Staatsvorm, van de eenheid onzer Nederlandsche Gewesten onder eene monarchale regeering geweest! Wij kunnen nog meer zeggen: de vroegere inrichting zoude op zich zelve genomen, zoo als thands openbaar genoeg de gevoelens der meeste Kerkelijken ſtaan, even weinig als de tegenwoordige, gebaat hebben tot behoudenis en handhaving dier waarheden, over welker verzuim en miskenning in onze Gemeenten wij ons beklagen. Doch terwijl wij ten vollen overtuigd zijn, dat eene gewenschte levensherſtelling onder den tegenwoordigen kerkvorm zeer wel denkbaar is, zoo zien wij evenwel in het ophebben met dien vorm als zoodanig, geen heil, maar eerder belemmering voor den geestelijken bloei en wederopbouw der Gemeenten. Het behoort tot den geest des tijds, aan eene geregelde en gemaklijke bewerktuiging (*organiſatie* is de fransche uitdrukking voor het uit Frankrijk meestendeels ontfangen denkbeeld) veel op te offeren, dat in geestelijke of zelfs bloot zedelijke betrekking onvoorwaardelijk behoorde te gelden. Centraliſatie, vorming eener goede *machine*, is in Kerkzoo wel als Staatsbeſtuur, in onze ſtoflijke eeuw eene verlokkende maar hoogst gevaarlijke ſtrekking. Daarenboven is maar al te zeer bij onze onderſcheidene Kerkbeſturen een wijze van doen, en vorm van ſtijl in zwang gekomen, die meer aan de diplomatie van een kabinet, aan de dispoſitiën van een ministerie, of aan de zittingen eener wereldſche rechtbank herinnert, dan aan den herderlijken eenvoud der Apostoliſche Synoden (Hand. XV. 22—29) (†). Verlangt men leven in het lichaam der Kerk, men verwikkele zich minder in vormen, belemmerend dikwijls voor de handhaving zoo wel van waarheid als van billijkheid en recht! De vorm worde ordeshalve in acht genomen, maar zij worde tevens door het wezen zelve der zaken levendig en daaraan dienstbaar gemaakt. Dit wezen nu beſtaat in de leer en voorſtand der waarheden.

Doch het is vooral in dit ſtuk (de leer), dat zich onze tegenwoordige Hervormde Kerk op een bedroevend ſtandpunt geplaatst heeft. Niettegenſtaande alle herhaalde betuigingen van te willen bewaren het onderſcheidende kenmerk harer belijdenis onder de overige Protestantſche afdeelingen is het toch in den grond en met de daad ſlechts een algemeen vredelievend, veeltijds maar al te zeer bloot ontkennend Protestantismus, hetwelk tegen over de Roomſche Kerk als het groote pand, dat bewaard worden moet, wordt in beſcherming genomen. Ware het anders, hoe zoude men zich zoo weinig laten gelegen zijn aan de onophoudelijke aanvallen, die tegen de kenmerkendſte leerſtukken onzer Gereformeerde belijdenis gedaan worden, niet als eertijds, voornamelijk van buiten af, maar thands ruim zoo zeer van binnen, ja van uit het binnenſte, en van op de aanzienlijkſte leer- en eereſtoelen onzer Kerk? De waarheden die onze belijdenisſen èn met èn boven de overige Protestantſche Gemeenten uit en naar Gods onfeilbaar Woord bevatten, zie daar hetgeen geleerd, bewaard, verdedigd, gehandhaafd moest worden; ziedaar het werk, de roeping, het levensteeken van eene ware, niet in naam ſlechts, Christelijke Hervormde Kerk. Daarom dan ook is de bekende rondgaande brief van de Algemeene Synode dezes jaars geheel onvoldoende voor de behoefte van onze kerkgemeenſchap. Geen bloote aanbeveling aan de Leeraren om zich te onthouden van hetgeen verdenking zoude kunnen baren, volſtond hier; de vraag was en is over het al of niet ſchriftuurlijk-waarachtige, prakticaal-wezenlijke en onmisbare van de leer in onze belijdenisſen vervat. Bloot om de orde, niet om hare waarheid gehandhaafd, leveren zelfs formulieren geen waarborg op van inſtandhouding, veel minder nog een middel tot verlevendiging der Evangelie-prediking. Doch op het ſtuk der formulieren hopen wij nader en bij eene opzettelijke behandeling terug te komen.

Het is intusſchen grootendeels de toeſtand, waarin zich in ons land de Godgeleerdheid als wetenſchap bevindt, die het (zonder hoogere verlichting) voor velen ten uiterſte moeilijk maakt, om ter goeder trouw tot de erkentenis en verkondiging der aloude waarheden terug te keeren. Men verkeert op dit punt in eene wonderlijke zelfbegoocheling hier te lande. Men ſpreekt veel van de vorderingen, die de theologiſche wetenſchappen in de laatſte jaren gemaakt hebben; men ziet neder op de voorſtanders der rechtzinnige leer, als voor het minst niet op de hoogte van onzen tijd ten opzichte

(*) Prof. ROOYAARDS, *Hedendaagsch Kerkrecht bij de Hervormden in Nederland* (1834) bladz. 66.

(†) De onderſcheiding tusſchen de ééne algemeene christelijke (uit haren aart hier op aarde onzichtbare) Kerk en de verſchillende (zichtbare) Kerken of kerkgenootſchappen (Prof. ROOYAARDS t. a. p. bl. 2—4) laten wij gaarne gelden, mits men nimmer zulk eene gemeenſchap in aart en wezen, hoezeer dan ook op een meer verheven trap, gelijk ſtelle met andere in den Staat beſtaande genootſchappen of maatſchappijen (ald. bl. 34). Ook de *zichtbare* kerken, gemeenten van meerder of minder uitgebreidheid of verband onder elkander, blijven van alle menſchelijke maatſchappijen *wezenlijk* onderſcheiden, door dien de band van vereeniging niet bloot *in de kerkelijke wetgeving*, maar allereerst in de betrekking tot Christus ligt, als die het Hoofd is niet alleen van die *ééne en algemeene uit het ganſche menſchelijk geſlacht door Hem verkorene gemeente* in haar geheel, maar ook van een iegelijk der afzonderlijke, plaatſelijke, zichtbare gemeenten op aarde, als te Rome, te Corinthe, te Epheſen, en overal elders, waar zij in kleiner of grooter omvang geſticht zijn geworden. De Apostel noemt ook deze afdeelingen ieder op zich zich zelve, *de gemeente Gods* (1 Cor. I. v. 2), *de gemeente in God den Vader en den Heere Jezus Christus* (1 Thesſ. I. v. 1) enz.

van gezonde uitleg-, oordeelkunde, en wat des meer is; terwijl zij, die ons deze verwijten doen, met der daad toonen bij de ontwikkeling en vernieuwing, die heden ten dage in het wetenschappelijk en godgeleerde Duitschland plaats heeft, zelve een tiental jaren ten achteren te zijn. Men behoeft slechts eenigzins anders dan uit partijdige aankondigingen in neologische tijdschriften, bekend te wezen met de schriften van Hengstenberg, Olshausen, Tholuck, Steiger, Hävernick, Sartorius en vele anderen, om te weten, dat het oude geloof, waarop hier te lande zoo vaak minachtend of meêlijdend van op de hoogten der wetenschaplijke wereld wordt afgezien, elders door de uitkomsten van een dieper en inniger studie dagelijks meer en meer gerechtvaardigd en bevestigd wordt; dat men om tegen het ruwste rationalismus te schuilen, waarlijk de toevlucht niet behoeft te nemen tot een vreesachtig en toegefelijk *juiste midden* in de heiligste en heerlijkste aller wetenschappen; maar dat veeleer de tijd is aangebroken, waarop alle ontdekkingen en vorderingen, door welke men de dienbaarste verborgenheden en waarheden des geloofs meende weg te redeneren, aan dat geloof de glansrijkste hulde, de volledigste bevestiging moeten brengen. Moge ook in onze Vaderlandsche Godgeleerdheid weldra zulk eene verheerlijking gezien worden der altijd oude, en toch voor nieuwe ontwikkeling en bevestiging altijd vatbare waarheid.

En nu ten slotte, nog een woord omtrent het onderwerp dat wij hier behandelen, in betrekking tot het geheel der *natie*. Om tegen de instroomende en instormende goddeloosheid en lichtzinnigheid der eeuw, het overblijfsel van de godsvrucht en de deugden der vaderen onder ons te bewaren, veel min te doen herleven, is waarlijk geene hoe ook geroemde *beschaving* en *verlichting* in staat. Men heeft op het onlangs gevierde feest der Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen* aan deze beide tooverwoorden der eeuw hooge verwachtingen voor ons zedelijk en staatkundig volksbestaan gehecht. En toch, het werd door een geëerden Spreker verklaard, dat de Maatschappij op *Christelijk geloof* gegrondvest is. Wel nu dan! dat Christelijk geloof, immers zoo wij het uit de verklaringen van Gods Woord en niet uit de bespiegelingen van menschen moeten afleiden, predikt geene bloote verlichting, beschaving, zedelijke verbetering of ontwikkeling, noch aan menschen, noch aan volken, maar dit: *De zaligmakende genade Gods is verschenen alle menschen, en onderwijst ons, dat wij de godloosheid en de wereldsche begeerlijkheden verzakende, matig, en rechtvaardig, en godzalig leven zouden in deze tegenwoordige wereld, verwachtende de zalige hope en verschijninge der heerlijkheid van onzen grooten God en Zaligmaker Jesus Christus, die hem zelven voor ons gegeven heeft, opdat hij ons zoude verlossen van alle ongerechtigheid, en hem zelven een eigen volk zoude reinigen, ijverig in goede werken* (*). Op dezen grond dan, naar deze beginsels, worde de opvoeding der jeugd, het onderwijs des volks gericht! Hier alleen is ware vervulling voor nationale, zoowel als individueele en kerkelijke, geestelijke zoo wel als tijdelijke behoefte. Met bijzondere toepasing op ons Vaderland ontga het de aandacht niet, hoe geheel de geschiedenis getuigt, dat dezelfde waarheden die het levensbeginsel der Hervormde Kerken uitmaken, ook dat onzer oud-Nederlandsche nationaliteit, welvaart, en heerlijkheid daarstelden, en ook nog (daartoe zij de God der vaderen wederom genadig met hun nageslacht!) ons zouden kunnen bestand maken tegen het vereenigd geweld der omwentelingen, der tyrannyen, der Godverzaking onzer eeuw!

(*) Tit. II. v. 11—14.

G. D. I. SCHOTEL. *Gedachten over het oude Volkslied Wilhelmus van Nassauwen en den Vervaardiger van hetzelve.* Leid. 1834.

De kundige Schrijver, die in 1830 het Wilhelmuslied met eenige aanmerkingen uitgegeven heeft, en bij die gelegenheid op bl. XI de volgende woorden gebruikte: »de vervaardiging van dit lied wordt met meer waar»schijnlijkheid aan *Philips van* MARNIX *Heer van Mont »Sint Aldegonde*, de rechterhand en den boezemvriend »van *Vader* WILLEM, dan aan *Dirk Volkertzoon Coorn»hert* toegeschreven," handhaaft in deze *Gedachten* met de meeste naauwkeurigheid en kennis van zaken en oude geschriften zijn vroeger geuit gevoelen, eerst door het vaststellen dat het lied niet in 1572 maar hoogstwaarschijnlijk in 1568 of in het begin van 1569 toen of kort nadat de Prins het Land verlaten had, moet vervaardigd zijn; — door eene uitvoerige en welgestaafde opgave der lotgevallen van MARNIX in dezen tijd (bl. 39—49); — en voornamelijk door de wederlegging of oplosing der inwendige tegenbewijzen en zwarigheden, die de Heer *Van Someren* tegen het auteurschap van MARNIX had ingebracht. Hierbij geldt vooral de welbewezen aanmerking, dat de taaleigenheden van MARNIX, die men in het Wilhelmuslied mist (b. v. het standvastig gebruik van *Du* en *Dy* in het enkelvoud voor *Gij* en *U*), eerst jaren later door dezen Staatsman, en toen nog bepaald voor den plechtigen Psalmtoon, zijn aangenomen geworden.

Zeker zal elk, die het oude Nederland niet enkel om letterkundigen roem, maar vooral ook om getrouwheid aan de Evangelische waarheid en zuiverheid van belijdenis bemint, zich verheugen dat dit voorvaderlijk kleinood veeleer aan den godvruchtigen en innig hervormden MARNIX dan aan den meer filozofischen en aan de ongewijde Oudheid gehechten COORNHERT, wiens geest het ook dunkt ons, minder dan dien van genen voortreffelijken Staatsman ademt, verschuldigd en toe te schrijven is. — Na hetgeen wij vroeger (in ons 2e Nummer) van dit lied zeiden en roemden, is het gevoelen ons te aangenamer dat het van een der groote lichten der oorspronkelijke rechtgevoelende hervormde Kerk spruit, en voelen wij ons dubbel genoopt om van het aangekondigde belangrijke geschrift thans in dit blad gewag te maken.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NUMMER 20. — 1 — 20 SEPTEMBER 1834.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

HET WOORD.

(Vervolg en slot van Nr. 18, bl. 1—5.)

Vs. 10, 11. *Hij was in de wereld, en de wereld is door hem gemaakt: en de wereld heeft hem niet gekend. Hij is gekomen tot het zijne, ende de zijnen hebben hem niet aangenomen.* De wereld in den zin van *menschheid* wordt in het Evangelie meer dan eens geſteld tegen over het afgezonderde Israël. Dat Israël wordt hier in betrekking tot het Eeuwige Woord *het Zijne, de Zijnen* (τὰ ἴδια, οἱ ἴδιοι) genaamd, in den zin waarin zij elders, uit kracht hunner uitwendige voorrechten als het uitverkoren volk, *kinderen des koninkrijks* (*) gezegd worden, en derhalve wel te onderſcheiden van Jeſus *eigene ſchapen* (†), die Zijne ſtemme als de ſtemme des goeden Herders hooren en Hem volgen, *kinderen Gods, die hem aannemen door het geloove* (v. 12), die Hem *uit de wereld, van den Vader gegeven zijn* (§). Groot is de verborgenheid en heerlijk voor het geloof de dwaasheid der prediking. Hij, die de wereld gemaakt heeft, kwam in de wereld, en was in de wereld, en de wereld kende Hem niet, zag geene heerlijkheid of geſtalte in Hem, om dat zij duisternis geworden was door de zonde; Hij, was en bleef het Waarachtige Licht. Israëls Koning was Hij, zoo wel als de Verbondsgod der Vaderen, en als de uit die Vaderen beloofde Spruit naar Zijne menschheid; Davids Zoon en Davids Heer. En als Hij, naar de prophecyen, in de stad Davids zoude geboren worden, was er aldaar voor Zijne geboorte geen plaats in eene menſchelijke woning. *Hij is gekomen tot het Zijne*, Zijn volk, Zijn erfdeel, Zijn land van ouds, *en de Zijnen hebben hem* als den Beloofden (dit is de nadruk van het zamengeſtelde παρέλαβον in tegenoverſtelling van het bloote en meer algemeene ἔλαβον van het volgende vers) *niet aangenomen.* Dus was het voorzegd bij Jeſaia (*), en door geheel het prophetisch woord.

Vs 10. *Maar zoo vele hem aangenomen hebben, die heeft hij macht gegeven kinderen Gods te worden,* (namelijk) *die in zijnen naam gelooven.*

Die nu Hem aangenomen hebben, dat is, die in Zijnen Naam gelooven, het zij uit Israël, hetzij uit de wereld der overige volkeren, die heeft Hij macht gegeven (geen bloote vrijheid, toelating, of aanleiding, maar, gelijk de kracht van het Griekſche woord ἐξουσία medebrengt, de *werkelijke macht*, de *waardigheid met het recht*) kinderen Gods te *worden. Te worden*, ſtaat er, niet als of dezulken door het geloof niet reeds met der daad kinderen Gods *zijn*, maar met betrekking tot de heerlijkheid en het volle genot van dat kindſchap in de toekomende wereld: in welken zin ook Paulus de *aanneming tot kinderen* als *eene verwachting* voorſtelt, eenzelvig met de *verloſſing hunnes lichaams* (†); ſchoon in een anderen zin, de geloovige reeds werkelijk in dit leven kinderen Gods zijn (§). Zoo verre intusſchen is het er van daan, dat de mensch blootelijk als mensch *een kind Gods* zoude genaamd worden, of God (naar den onchristelijken ſtijl dezer eeuw) de *Algemeene Vader* van het menschdom! *Vader* en *Schepper* zijn twee zeer verſchillende betrekkingen bij God, en in de Schrift; God is *van nature* de Vader alleen van Jeſus Christus, en *bij aanneminge* van allen die in den Zone gelooven, *in wier harten God den Geest Zijnes Zoons uitzendt roepende Abba*

(*) Matth. VIII. v. 12. (†) Τὰ ἴδια πρόβατα. Joh. X.
(§) Joan. XVII. v. 6.

(*) Hoofdſt. LIII. enz. (†) Rom. VIII. v. 23. verg. met v. 19; en Openb. XXI. v. 7. (§) Gal. IV. v. 5, 6. Phil. II. v. 5.

Vader (*). Te gelooven, voorts, *in den Name* van Christus, ſluit de erkentenis Zijner eeuwige Godheid in. *In den naam* van een bloot ſchepſel (hoe hoog ook anders verheven) te gelooven, op een ſchepſel zijn zielsvertrouwen te plaatſen, van een ſchepſel zijne zielsbehoudenis te wachten, dat ware een gebod, hetwelk de bedeeling des Nieuwen Testaments zonder vergelijking beneden de voorrechten des Ouden zoude ſtellen, dat geenen Zaligmaker kent dan God zelven.

Vs. 12. *Welke niet uit den bloede, noch uit den wille des vleeſches, noch uit den wille des mans, maar uit God geboren zijn.* Het geloof is een gave, een werk Gods in den mensch, *eene geboorte uit God.* Die in den naam van Christus gelooven, die hebben *die macht om kinderen Gods te worden* ontfangen niet *uit den bloede*, (Gr. ἐξ αἱμάτων, in het meerv., tot aanduiding van voortreffelijkheid), eene bevoorrechte afkomst, als waarop de Joden roemden; niet *uit den wille des vleeſches*, de natuurlijke geboorte, die de heidenſche of wijsgeerige eigengerechtigheid genoegzaam acht tot bereiking van heerlijkheid en volmaaktheid; niet *uit den wille des mans*, zoo als b. v. naar menſchelijke rechten iemand zich eenen zoon kan aannemen (*adopteeren*), doch zonder hem daardoor in waarheid tot een eigen spruit zijner lendenen te kunnen veranderen. Maar welke God in Christus tot Zijne kinderen aanneemt, die *heeft Hij ook te voren verordineerd den beelde Zijnes Zoons gelijkvormig te zijn* (†), die maakt Hij *de Goddelijke nature deelachtig* (§). Daarom zegt Joannes *dat zij uit God geboren zijn*, om dat zelve in zijne hoogste en diepste eigenaartigheid uit te drukken; dat de vroegere Evangelisten *bekeering* noemen; maar (wederom bij Joannes) de Heere zelve als *wedergeboorte*, *geboorte uit water en Geest* kenmerkt, tegen over de natuurlijke geboorte, en de voortbrenging uit den gevallen menſchenſtam (**).

Vs. 14. *En het Woord is vleesch geworden, ende heeft onder ons gewoond (ende wij hebben zijne heerlijkheid aanſchouwd, eene heerlijkheid als des eeniggeboren van den Vader) vol van genade ende waarheid.*

Dat Woord dan dat bij God was, en God was, door Wien de wereld gemaakt is, en zij heeft Hem niet gekend; die tot het Zijne gekomen is, en de Zijnen hebben Hem niet aangenomen, — hoe heeft Hij degenen die in Zijne Name gelooven de macht kunnen verwerven kinderen Gods te worden? *Groot*, zegt een ander Apostel, *is de verborgenheid der Godzaligheid: God is geopenbaard in het vleesch* (††); gelijk hier Joannes: *Het Woord is vleesch geworden.* God bleef dat Woord, en Hij werd tevens mensch, ja, naar de eigene Schriftuurbeteekenis van het woord *vleesch*, een mensch, aan alle menſchelijke zwakheid en ellende onderworpen; doch *zonder zonde; heilig, onnoozel, onbeſmet, afgeſcheiden van de zondaren* (§§), en toch, *des vleesches en bloeds mede deelachtig geworden*, om Zijne aangenomene broederen een waarachtige *Goël* (*Bloedverwant-Losſer*) te zijn; waarachtig God alzoo en waarachtig mensch, niet door eene *naauwe vereeniging* (gelijk men het al te dikwijls naar het Nestoriaanſche dwaalbegrip uitdrukt) tusſchen de Godheid en de menschheid, maar in de volſtrektſte eenheid des perſoons; *het vleesch geworden Woord*, in wiens diepſte vernedering Zijne hooge heerlijkheid bij elke gelegenheid zich openbaart. Hij heeft *onder ons* (het menschdom in het algemeen, de Joden in het bijzonder, Zijne discipelen in de allerbijzonderſten zin) *gewoond*, (Gr. ἐσκήνωσεν) *een tabernakel gehad*; tabernakel en tempel onder Israël waren van ouds de afbeelding en voorſchaduwing van een wezenlijker, door de menschwording letterlijk waarachtig geworden woning Gods onder de menſchen (*). Daarvan daan het getuigenis van Joannes in den aanhef van den Algemeenen Zendbrief: *Hetgene van den beginne was, hetgene wij gehoord hebben hetgene wij gezien hebben, met onze oogen, hetgene wij aanſchouwd hebben, en onze handen getast hebben van het Woord des Levens; want het Leven is geopenbaard* (†)! en hier ter plaatſe: *Wij hebben zijne heerlijkheid gezien, eene heerlijkheid als des Eeniggeboren van den Vader* (§); eene heerlijkheid als alleen de Eeniggeboren Zoon, van den Vader uitgegaan, in den ſchoot des Vaders van eeuwigheid beſtaande, kon bezitten, eene heerlijkheid Hem met den Vader van eeuwigheid gemeen, de eeuwige onmededeelbare Godheid zelve. Verg. Joan. XVII. v. 5. XI. v. 4. XII. v. 41 en Jes. VI.

Onder de benamingen des Heeren Jeſus, die alleen in de ſchriften van Joannes voorkomen, behoort ook die van *Eeniggeboren*, *Eeniggeboren Zoon*, *Eeniggeboren van* (παρὰ) *den Vader.* Dat *Eenig* ſluit alle denkbare gelijkſoortige betrekking van eenig ſchepſel als zoodanig tot den Vader volſtrektelijk uit. Daar is maar één Zoon, gelijk daar maar één Vader is, en maar één Heilige Geest. *En deze drie zijn één* (**). Geboren is de Zoon van den Vader door eene voortbrenging van zich zelven, even eigen in hare volmaaktheid en oneindigheid aan het wezen der Godheid van eeuwigheid, als zij het is in de beperktheid des ſchepſels en binnen de omſchrijving van tijd en ruimte aan al wat door Gods woord en adem leven ontfangen heeft. Wat leeft, deelt zijn leven mede, en genereert.

Het Woord is vleesch geworden, het heeft onder ons gewoond, en wij hebben zijne heerlijkheid gezien, Zijne heerlijkheid als des Eeniggeboren van den Vader. Ook in de diepte Zijner zelfvernietiging van de kribbe tot aan het kruis, in den hemel zoowel als op de aarde zijn die beide onafſcheidelijk vereenigd gebleven. Geene plaats, geene uitdrukking in de Schrift, waar ons de eene wordt voorgeſteld buiten verband of zonder herinnering van de andere. De geboorte van het kindeke te Bethlehem wordt met engelengejuich gevierd uit den hemel. Bij de ceremonieele reiniging in den tempel

(*) Gal. IV. v. 6. Rom. VIII. v. 15.
(†) Rom. VIII. v. 29.
(§) 2 Pet. I. v. 4.
(**) Joan. III. v. 3, 5, 6, 7.
(††) 1 Tim. III. v. 16.
(§§) Hebr. VII. v. 26.

(*) Joan. II. v. 19, 20.
(†) 1 Joan. I. v. 1, 2.
(§) Gr. παρὰ τοῦ πατρὸς.
(**) 1 Joan. V. v. 7, 8.

wordt hij als *de zaligheid Gods, het licht der Heidenen, de heerlijkheid Israëls* beleden en geloofd (*). Wordt hij door een menschenkind, Zijn maaksel, in den Jordaan gedoopt, de hemel opent zich, en Hij wordt verklaard de Zoon van God. Aan het kruis ten vloek gesteld en verlaten, doet Hij de steenrotsen beven en scheuren, als voor de stemme van Israëls sterken God (†). De engelen, die de heerlijkheid Zijner opstanding verkondigen, geven hunnen Heer bij die gelegenheid, geen anderen naam dan die van *Jesus den Nazarener* (§). In den hemel der hemelen wordt Hij van al het schepsel aangebeden en verheerlijkt als *het geslachte Lam*. En als Hij wederkomen zal op de wolken des hemels, dan zal alle ooge Hem zien, kenbaar door de teekenen der doorsteking, in de profecyen vermeld (**). Zoo was en blijft in eeuwigheid die Emmanuël *een teeken*, in wien de hoogste hoogte met de diepste diepte vereenigd werd (Jes. VII. v. 11 en 14). *Het Woord is vleesch geworden: Het heeft onder ons gewoond; en wij hebben zijne heerlijkheid gezien, eene heerlijkheid als des Eeniggeboren van den Vader, vol van genade en waarheid.*

Deze laatste woorden (*vol van genade en waarheid*) staan in verband en zamenstemming met het volgende 16de vers, alwaar aan den eisch der zedelijke wet van Moses *de genade*, en aan de schaduwen der ceremonie-verordeningen *de waarheid* (of wezenlijkheid) wordt tegenovergesteld. De volheid van beiden was in Hem, die zelve zich *de Waarheid* noemt, en wiens *genade* nevens de liefde des Vaders, en de gemeenschap des Heiligen Geestes de allervolmaaktste ontwikkeling in het Nieuwe Testament is van den alouden Hoogepriesterlijken in de bedeeling des Ouden. (Num. VI.)

Vs. 15. *Joannes getuigt van Hem, ende heeft geroepen, zeggende: Deze was het van welken ik zeide, die na mij komt is voor mij geworden, want hij was eer dan ik.*

Wederom herinnert de Apostel tegenover de Sabeërs het getuigenis zelve van den Dooper, Jesus Voorlooper en Getuige. Hij heeft *luide uitgeroepen* (κέκραγεν, een woord in dit Evangelie en de overige schriften van Joannes veelvuldig voorkomende) ter beteekening van het krachtige, het zekere, het Goddelijke van Zijn getuigenis, en met terugzicht op de woorden zelve van Jesaias profecy aangaande den Wegbereider: *Een stemme des roependen in de woestijne!*

Deze was het (dit getuigde de Dooper van zijnen Heer, na de nederdaling van den Heiligen Geest bij den doop in den Jordaan) *van welken ik zeide, die na mij komt is voor mij geworden, want hij was eer dan ik;* liefelijke en verhevene uitdrukking van het eenigermate raadselsgewijze voorgesteld, en toch zoo eenvoudig als waarachtig getuigenis. *Die na* (††) *mij komt*, (die in de orde des tijds *na mij* aangekondigd, *na mij* geboren, *na mij* in het openbaar verschenen is) is *voor mij geworden* (*), heeft mij nu ingehaald, en gaat mij voor, terwijl ik voor hem ga plaats maken, en *minder moet worden, naarmate Hij wast* (†); want *Hij was eer dan ik* (§): hoezeer later geboren dan ik, bestond Hij, naar Zijne Goddelijke natuur, vóór mij; in denzelfden zin waarin Jesus zelve tot de Joden dat ontzagverwekkende woord gebruikt: *Eer Abraham was,* BEN *ik* (**).

Vs. 16. Dit getuigde de eerste Joannes, Propheet-Apostel, en Wegbereider van 's Heeren eerste komst. *En* (voegt er nu de laatste Joannes, Apostel-Propheet en Verkondiger van 's Heeren komst in heerlijkheid, bij) *uit Zijne volheid hebben wij allen ontfangen ook genade voor genade.* Uit de volheid van die genade, die in Christus woont, en van Hem, als de Bron en levendige Fontein zelve van alle geestelijke gave en heerlijkheid, den geloovigen toestroomt, hebben *wij allen*, niet slechts Joden maar ook *de wereld* der volken buiten Israël (eene bij Joannes telkens wederkeerende tegenstelling) genade *ontfangen*, *genade voor genade*, dat is steeds vernieuwde, de eene door de andere vervangene, de eene uit de andere voortvloeijende genade. Paulus drukt dezelfde waarheid uit met deze woorden: *De rechtvaardigheid Gods wordt in het Evangelie geopenbaard van geloove tot geloove* (Rom. I. v. 17). Van des menschen zijde beschouwd wordt het werk zijner zaligheid *van geloove tot geloove* gewerkt, van de zijde Gods in Christus, den eenigen Gever en Werker van dat geloof, is het *genade voor genade.*

Vs. 17. *Want de wet is door Moses gegeven, de genade ende de waarheid is door Jesum Christum geworden.*

Gelijk straks tegen over Joannes den Dooper, zoo wordt de Christus, hier, tegen over Moses gesteld. *Deze was getrouw in het huis als een dienaar tot getuiginge der dingen die gesproken zouden worden, maar Christus als de Zoon over zijn eigen huis* (††). Door Moses was de wet *gegeven* (§§), door Jesus Christus is de genade en de waarheid *geworden* (*daargesteld*) (***) als door eenen Zoodanigen, in wien de volheid en oorsprong van beiden bestaat en berust.

Het is voorts niet zonder reden, dat de naam van *Jesus Christus* niet vroeger dan in dit vers, bijna aan het slot van deze Inleiding (vs. 1—18) uitdrukkelijk genoemd wordt. Zoo doet de geliefde Discipel ook bij den aanhef van zijnen eersten Algemeenen Zendbrief, eerst den lezer op nieuw bepalende bij dat eeuwig voorbestaan van het Woord des Levens, en voorts ten slotte (vs. 3) den gezegenden Naam uitsprekende van den mensch geworden Zoon, God geopenbaard in het vleesch, *Jesus Christus*. Ook dit is wederom in het bijzonder gericht tegen de Gnostieken, die de Apostel, zonder eigenlijk met hun in twist te treden, gedurig hier voor

(*) Luc. II. v. 30—32. (†) Ps. XXIX. Jes. IX. v. 5. Matth. XXVII. v. 50, 51. (§) Marc. XVI. v. 6. (**) Joan. XIX. v. 37. (††) Gr. ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος.

(*) Gr. ἔμπροσθέν μου γέγονεν. (†) Joan. III. v. 30. (§) Gr. ὅτι πρῶτός μου ἦν. (**) Joan. VIII. v. 58. (††) Hebr. III. v. 5, 6. (§§) Gr. ἐδόθη. (***) Gr. ἐγένετο.

de aandacht heeft, en alleen door het uiten der ſtellige waarheid overvloedig ontdekt en wederlegt. Deze dwaalgeesten, namelijk, maakten onderſcheid tusſchen het Woord en den Zoon, zelfs tusſchen Jeſus en den Christus, als zoovele verſchillende uitvloeiſels (*emanatiën*) der Godheid. Het behaagde doorgaans de Goddelijke Wijsheid het plaatſelijke en tijdelijke tot onderwijs en opbouwing van de Kerk van *alle* tijden en *alle* plaatſen te gebruiken, en aan dat voornemen ook de verregaandſte en gruwelijkſte dwalingen door alle de tijdperken heen der Kerkelijke geſchiedenis dienstbaar te maken. Geene dwaling, geene ketterij was er immer, die niet heeft moeten medewerken om de miskende en verdraaide waarheid krachtiger en blinkender dan ooit te voren te doen hervoort treden. Men vergelijke 1 Cor XI. v. 19.

Vs. 18. *Niemand en heeft ooit God gezien; de eeniggeboren Zone, die in den ſchoot des Vaders is, heeft* (hem ons) *verklaard.*

Het Wezen der Godheid in zich zelve is onzienlijk, verborgen (*). Hij *bewoont een ontoeganklijk licht, niemand heeft Hem ooit gezien, noch kan Hem zien* (†). En toch: Hij maakte zich zichtbaar, Hij liet zich *verklaren!* — Hoe? — in den Eeniggeboren Zoon, onder de bedeeling des Ouden Testaments, *de Engel des Verbonds*, van Jehova gezonden, Jehova zelf (§); onder die des Nieuwen, de volheid der tijden gekomen zijnde, *den menſche Christus Jeſus.* De eeniggeboren Zoon *die* IN *den ſchoot des Vaders is*, (het Griekſche voorzetſel εἰς geeft een *blijven* en *leven* te kennen) die heeft Hem ons verklaard; Hij is die Opperſte Wijsheid, die zich een *voedſterling bij God* noemde eer dat de wereld was (††). Zoo getuigde Hij van zich zelven bij Salomo; en in het Evangelie van Mattheus: *Niemand kent den Zoon, dan de Vader, nochte iemand kent den Vader dan de Zoon, en dien het de Zoon wil openbaren* (§§), als in antwoord op dat verheven raadſel wederom der heilige Spreukenverzameling: (***) *Wie is ten hemel opgeklommen, en nedergedaald? wie heeft den wind in zijne vuisten verzameld? wie heeft de wateren in een kleed gebonden? wie heeft alle de einden der aarde geſteld? Hoe is Zijn naam, en hoe is de naam Zijns Zoons? zoo gij het weet.* —

En als dan nu de Apostel in deze Inleiding van zijn onvergelijkelijk Evangelieboek de verborgenheid heeft aangekondigd van het Woord dat bij God was, en God was, en vleesch werd; zoo gaat hij verder voort, Hem met dezelfde eenvoudigheid en verhevenheid van gang en uitdrukking, voor te ſtellen als *het Lam Gods, dat de zonde der wereld wegneemt* (†††); den Mesſias van *welken Moſes in de Wet geſchreven heeft en de Propheten* (§§§); den Bruidegom die de bruiloft der Zijnen heiligt en verheerlijkt door Zijne tegenwoordigheid, en tot een voorbeeld ſtelt dier eeuwige heerlijkheid, welke elders door denzelfden Discipel genaamd wordt *het Avondmaal van de Bruiloft des Lams* (*); als den *Menſchenzoon uit den hemel nedergekomen*, Gods Zoon *in den hemel; verhoogd gelijk de ſlang door Moſes in de woestijn, opdat een iegelijk, die in Hem gelooft niet verloren ga, maar het eeuwige leven hebbe* (†); den Herder der ſchapen, die ze tot vermoeiens toe opzoekt en wederbrengt bij de hitte des daags, om hun te geven water des levens, ſpringende tot in het eeuwige leven (§); *den Zone des Vaders*, dien *de Vader gegeven heeft het leven te hebben in zich zelven*, dien *allen moeten eeren, gelijk zij den Vader eeren* (**); den Gever en Vermenigvuldiger des broods, zelve het *Brood des levens*, *gevende zijn eigen vleesch voor het leven der wereld* (††); de Fonteine der levendige wateren, en *die in Hem gelooft, ſtroomen des levendigen waters zullen vloeijen uit zijnen buik* (§§); den Wetgever Israëls, die alleen kan veroordeelen, en vrijmachtig vrij ſpreekt (***); de Verwachting van Abraham, en *eer dat Abraham was, is Hij* (†††); het *Licht der wereld*, die de oogen der blinden (ja, blind*geborenen*) opent, en *tot een oordeel in de wereld gekomen is, op dat degene die niet zien, zien mogen, en die* (meenen buiten Hem te kunnen) *zien, blind worden* (§§§); den goeden Herder, die Zijn leven ſtelt voor de ſchapen, en zij hooren Zijne ſtemme, en volgen Hem waar Hij gaat (****); *het Leven en de Opſtanding*, en waar Hij verſchijnt en ſpreekt, daar geeft de dood en het graf het reeds verdervende lichaam levendig weder (††††); den Koning Zions op het veulen der ezelinne, den Heere zelven der hemelſche heerlijkheid, en *wie heeft Zijne prediking geloofd* (§§§§)? den Heere en den Meester, wasſchende de voeten van Zijne Discipelen (*****); den Voorlooper, *ingaande in het huis des Vaders door Zijn eigen bloed, om plaatſe te bereiden voor de Zijnen* (†††††); de *ware Wijnſtok*, wiens ranken zij zijn, die in Hem gelooven, om in Hem te blijven, en vruchten te dragen, en *zonder Hem vermogen zij niets* (§§§§§); de Voorſpraak bij den Vader, die den Trooster den Heiligen Geest uitzendt van den Vader (******); den Hoogepriester, zichzelven voor de Zijnen offerende, de Zijnen heiligende en voor hen biddende (††††††); het waarachtige Paſcha eindelijk, in wiens kruiſiging en ſlachting alle de prophecyen, zinnebeelden, aanduidingen des Ouden Testaments tot in hare fijnſte graveerſelen zich vervullen en hervinden (§§§§§§); den grooten Herder der ſchapen, door het bloed des eeuwigen Testaments wedergebracht, en krachtig bewezen uit de opſtandinge der dooden, der Zijnen *Heer*, der Zijnen *God* (*******); den Gebieder over de diepten der zeeën, die ſpreekt en het is er, die beveelt en het

(*) Jes. XLV. v. 15. 2 Chron. VI. v. 1. enz. (†) 1 Tim. VI. v. 16.
(§) Vergelijk de gewichtige verhandeling van Dr. A. Capadoſe, JEHOVAH-JESUS, Eerste Stuk, bl. 30—62. (††) SPREUKEN VIII.
(§§) Matth. XI. v. 27. (***) Spreuken XXX. v. 4. (†††) Joan. I. v. 29.
(§§§) I. v. 42, 46.

(*) Joan. II. v. 1—11. Openb. XIX. v. 9. (†) Joan. III. v. 13—15.
(§) IV. v. 14. (**) V. v. 23, 26. (††) VI. v. 11, 48, 51.
(§§) VII. v. 38. (***) VIII. v. 1—11. (†††) VIII. v. 56, 58.
(§§§) IX. v. 1—7, 39—41. (****) X. v. 4, 11. Openb. XIV. v. 4.
(††††) XI. v. 25, 39, 43, 44. (§§§§) XII. 15, 41.
(*****) XIII. v. 14. (†††††) XIV. v. 2. (§§§§§) XV. v. 5.
(******) XV. v. 26. XVI. v. 7. (††††††) XVII. (§§§§§§) XVIII. XIX.
(*******) XX. v. 28. Rom. v. 4. Hebr. XIII. v. 20.

ſtaat er (*)! Al wat in den hemel, op aarde, en onder de aarde is, roept Hem uit en aanbidt Hem als *het Lam dat geſlacht is, en waardig is te ontfangen kracht, en rijkdom, en wijsheid, en ſterkte, en eere, en heerlijkheid, en dankzegginge. Amen.*

BESCHOUWING VAN EENIGE HOOFDBEGINSELEN, VAN WELKE HET FRANSCHE (VOORAL BURGERLIJKE) RECHT UITGAAT, IN HET LICHT DES CHRISTELIJKEN GELOOFS (†).

Het is eene juiste opmerking, en die nog nimmer zoo ontwikkeld is voorgedragen als in onzen leeftijd, dat het rechtswezen, als uitvloeiſel van het volksgeloof, de gevoelens en zeden eener natie, deze deels aanwijst, deels door dezelve eerst recht grondig in zijnen aard gekend wordt. Deze opmerking, wanneer men haar op het franſche Recht, hetwelk in dat land tusſchen de jaren 1789 en 1814 ontſtaan is, toepast, doet ons reeds vooruit onderſtellen dat de denkwijs, de zeden en het verdere volks- en ſtaatswezen dezer revolutionaire periode in dat zamenſtel van wetten, hetgeen wij in de franſche *Codes* bezitten, zullen uitgedrukt liggen. En deze meening is inderdaad gegrond.

De hooger beginſelen die eigenlijk recht tot recht maken, zijn in die wetboeken zoodanig, als men die in eenen tijd, die de goddelijke waarheid, bron en oorſprong van recht en wet, voor valſche theoriën van vrij- en gelijkheid varen liet, verwachten kon. Daar tegenover ſtaat echter, wanneer men van die hoogere beginſelen afziet, aan de andere zijde, menige uitmuntende eigenſchap, wel meestal ſlechts de redactie betreffende, maar die men echter om billijk te zijn geenszins mag voorbij zien, als zijnde inderdaad de vrucht eener ondervinding van eeuwen, door welke de zoo bij uitnemendheid practiſche zin van den rechtsgeleerden ſtand in Frankrijk is gevormd geworden.

De franſche Omwenteling heeft, onder ſchijn eener algemeene afſchaffing van misbruiken, Frankrijk en de Staten in welke zij, in navolging van dit land, meesteres werd, van den alouden grond des Christendoms afgeſcheurd. Met de volſtrekte afſcheiding van Kerk en Staat, een beginſel dat zij in het rechts- en ſtaatswezen met de meestmogelijke conſequentie heeft doorgezet, deed zij die geheele onafhankelijkheid der wetgeving van alle geopenbaarde godsdienst gepaard gaan, welke niet alleen het christelijke rechts- en ſtaatsbeginſel, maar ook dat van een albeſchikkend Godsbeſtuur en wereldregering verwerpt. Van daar dat de rede van ſtaat, 's menſchen natuurlijk vernuft, en hetgeen men de uitſpraken der natuur noemt, hare hoogſte beginſelen zijn, en zij geheel in den mensch en menſchenwillekeur en uiterlijk belang eindigt.

Volgens de H. Schrift is het huwelijk, die eerſte kiem van het huisgezin en alzoo ook van den Staat, eene goddelijke inſtelling; het mannelijk gezag in hetzelve van God verleend; de gehoorzaamheid aan de ouderen, in alles wat niet tegen de goddelijke wet ſtrijdig is, een eerſte gebod; de ſtand waarin men geboren is of geplaatst wordt, zoowel de hoogere en die der Overheid als de lagere en meest onderhoorige, eene ſchikking van Zijn vrijmachtig beſtier, een kennelijk uitvloeiſel van Zijnen wil; en eindelijk de maatſchappelijke orde een afſchijnſel van Zijne wereldörde, eene ontwikkeling van de zamenleving der familiën, en eene inrichting die Zijne heiligheid door den ſcepter des gezags en het zwaard der gerechtigheid handhaaft.

De franſche Wetgeving daarentegen beſchouwt den echt als een bloot menſchelijk verdrag, ofſchoon dan ook al door de Natuur ingeboezemd; het mannelijk gezag als eene willekeurige ſchoon noodwendige inrichting om der orde wil; dat der ouders, als alleen verordend opdat daardoor de opvoeding zoude worden mogelijk gemaakt; Staat en zamenleving als enkel menſchelijke gewrochten, en de Overheid als eene uitvinding, geſchikt om zekere zelfgekozene orde in dezelve te handhaven.

De Revolutie toch, en haar ten gevolge de franſche Wetgeving, maakte de menſchen, als oorſpronkelijk vrij en gelijk, zooveel mogelijk onafhankelijk van elkander, maar elk, afzonderlijk, geheel afhankelijk van den algemeenen wil door de Regering uitgedrukt of vertegenwoordigd, en deze als niet onderworpen aan de Goddelijke wet, alvermogend. Zij loste dus alle ſtanden en rechten op in het recht van den Staat, als een denkbeeldig wezen, aan hetwelk over al deszelfs burgers een onbepaalde macht werd toegekend.

Van deze begrippen zegt dan wel te recht een verſtandig en doorzichtig Schrijver onzer Eeuw: »Ik zie in die algemeene dweeperij voor de herſenſchim van den *abſoluten* Staat, de *abſolute* Wet, en de *abſolute* Rede, niets anders, dan het ſtreven en trachten van een vervallen geſlacht naar het hervinden van dien perſoonlijken God, waarvan het moedwillig is afgevallen. Al de afgoderij welke met die denkbeelden van *Staat, Wet* en *Rede* tot op dit oogenblik wordt bedreven, zag men in de eerſte dagen der Franſche Revolutie zich openbaren. Thans even als toen heerscht de heillooze waan, dat de mensch zijnen God, en niet God den mensch ſchept; en toch toont die zucht, dat het ſtreven des menſchen naar eene eeuwige Rede, naar eene opperſte Wetgeving, en naar een éénige Staats-vereeniging, waarin alle Staten en ſtanden van menſchen mochten opgenomen worden, het vermogen en gezag vooronderſtelt, om allen tot dat doel te doen zamenwerken."

Van daar dan ook die onbepaalde onderwerping van den rechterlijken ſtand, door God zelven in Zijn Woord zoo hoog verheven, aan die alvermogende Wet, als afgetrokken begrip, als uitdrukking van den wil der

---

(*) Joan. XXI. v. 6, 11.

(†) Men beſchouwe dit Opſtel in verband met dat van ons Nr. 6. *Iets over den invloed dien het ongeloof der XVIIIe Eeuw op de ſtrafwetten gehad heeft.*

volksmeerderheid, of immers van vergaderingen die dezelve vertegenwoordigen. Niet onaardig zegt daarom een beroemd Staatsman en Rechtsgeleerde: »*De Rechters zijn in dit nieuwe ſtelſel chineſche Pagoden, die op voorgelegde vragen met het hoofd knikken of ſchudden.*" Trouwens dezelfde beginſelen, die de Overheden, met de hoogſte macht bekleed, aan zoogenoemde conſtitutiën dienstbaar maken, onderwerpen ook den rechterlijken ſtand aan de volſtrekte macht der Wet. De daartegenſtaande beginſelen verlangen, noch voor het hoogſte, noch voor het rechterlijke gezag, willekeurige macht; maar doen de wet voor beide als de regeling, niet als de overheerſching eener geſtelde macht eerbiedigen. Zoo dachten ook van ouds onze Vaderen, toen geheel hun Staatswezen op dat eerbiedwaardige HAC NITIMUR gevestigd was. »De mensch" (zegt een vermaard Rechtsgeleerde der oude dagen) »de mensch heeft zijne rechtvaardigheid, zoo hij eenige heeft, van de Goddelijke rechtvaardigheid verkregen, en behoort dezelve, voor zooveel als in hem is, naar den regel derzelve te ſchikken. En hoe iemand, mits navolgende de goddelijke rechtvaardigheid, die getrouwer uitdrukt, zooveel te rechtvaardiger moet hij van elk geacht worden." Verder: »Deze rechterlijke Justitie is degene die den Koningen, Magiſtraten en Rechteren competeert, die wij ook ordinaire noemen, omdat ze den menſchen van God om de wereldſche zaken te modereren, gegeven en geordonneerd is, en die elkeen zonder uitzondering van één eenig perſoon behoort onderdanig te zijn, zoodat die deze ordinantie wederſtaat, niet den mensch, maar God zelven wederstaat." En elders: »Alle Rechter doet in 't recht niet zijn, maar der gerechtigheid en Gods perſoon aan, van 't welk ik wilde, dat alle rechteren zoo wel bewust waren, als het inderdaad waarachtig is."

De zucht tot gelijkmaking van alle ſtanden, het ſloopen van alle rechten en verplichtingen van onderlinge ondergeſchiktheid, dienstbaarheid en trouw, in zoover die niet op de liberale theorie gegrond zijn, is dan ook de grond van die vijandſchap, welke de franſche Wetgeving voedt tegen dat onderſcheid van ſtanden en betrekkingen, hetwelk in de christelijke Staten door het Leenſtelſel was gegrond geworden. Het leenrecht is door eene onpartijdige historiſche ſtudie erkend geworden, niet alleen eeuwen lang dienstig te zijn geweest ter geleidelijke ontwikkeling der volken, maar ook als in zich bevattende de zaden van meerder vrijheid en maatſchappelijke voordeelen dan menig ander (*). Ook geniet nog Engeland de voordeelen van deszelfs geregelde ontwikkeling meer dan eenig ander land. Maar, even als de overblijfſelen des Christendoms, werden ook die des Leenrechts door de Franſche Revolutie aangetast en verwoest; en hiermede de omſtorting der aloude pijlers van de vroeger europeſche Staatsgebouwen voltooid.

Bekend genoeg zijn de verzen van Bilderdijk:

(*) Men zie VON HALLER, *Restauration*. Th. III. S. 241—266. en HALLAM, *l'Europe au moyen âge*. Tom. I. p. 378—382. (Twee getuigeniſſen, het eene van een anti-liberalen, het andere van een liberalen Schrijver).

Hoe! alles dan in ſchrift! geen woorden meer verbinden?
Geen recht dan voor 't papier of pergament te vinden?
Verdragen geldt niet meer; in de akten is 't verband,
En de Akten-Grammarchie regeert geheel ons land?
Dat Monster van zijn throon, geheid op ganzenpennen,
Kan zelfs gerechtigheid in zijn gareelen mennen;
Dringt ons zijn stokbeurs op voor Themis gulden roê;
En nagelt haar den mond en knijpt haar gorgel toe!

Men weet, zij zien op die bepaling, welke alle overeenkomst omtrent meer dan 150 francs geldwaarde, zal zij in rechten geldig zijn, in ſchrift gebracht wil hebben. En inderdaad deze bepaling, vooronderſtelt zij niet de onbeduidendheid of minachting van gegeven woord of trouw zonder dat verband? zal dan hier het getuigenis van twee of drie geloofwaardige perſonen, onder aanroeping van Gods naam, minder gewicht hebben dan dat, hetgeen de wetgeving die van God zelven uitging, daaraan toekent zelfs in lijfſtraffelijke zaken, waaraan eens menſchen leven kan verbonden zijn?

Maar in niets van dit alles is de verachting des Wetgevers voor het heilige zoo kenbaar en ſtootend, als in de zaak des huwelijks, die zuil der maatſchappelijke zamenleving, waar eigenlijk alle betrekkingen van den Staat meerder of minder op gegrond zijn; die heilige verbindtenis, die de eerſte, oudſte, plechtigſte, onſchendbaarſte van allen is; en met welker behoud alle volksgeluk zoodanig ſtaat of valt, dat zij als het onderſcheidingsteeken van den ſtaat der volkszeden zoowel als volkswetten mag beſchouwd worden.

De kleinachting der echtbreuk in het Franſche recht is al te bekend om er lang bij ſtil te ſtaan; de geringſte dieſſtal wordt zwaarder geſtraft (*). In den man wordt zij bijna als natuurlijk beſchouwd, mits de palen der grofſte onbetamelijkheid niet binnentredende (†). Deze onwaardige gevoelens blijken ook in de bepaling van Art. 312: *L'enfant conçu pendant le mariage a pour père le mari*; en in die van Art 340: *La recherche de la paternité est interdite*, verg. met Art. 341: *La recherche de la maternité est admiſe.* Men beſchouwt alzoo het kind als eigenlijk der moeder toebehoorende: »deze is verplicht het zoolang te voeden en op te kweeken, tot het zich zelf kan helpen. Wie vader is kan niet bewezen worden. Somtijds kan niemand het weten, zelfs de moeder niet. Vaderſchap kan dus alleen door eigen vrijwillige erkenning worden vastgeſteld. Deze betrekking van den eenen mensch tot den anderen, waaruit wederzijdſche plichten en rechten ontſpringen, berust dus blootelijk op de vrijwillige verklaring dat men vader is, of zijn wil. Wie een huwelijk ſluit, geeft daardoor te verſtaan, dat hij vader van de kinderen zijner vrouw wil zijn; en daarom geldt hij er ook voor." Ziedaar de gevoelens die ten gronde dezer wetbepalingen liggen; lijnrecht ſtrijdig met de heiligheid des huwelijks, en met de beginſelen van Godsdienst en zedelijkheid.

(*) Zie *Code pénal.* Art. 337, 338. verg. met Art. 401. De Wet van God verklaart haar voor een *doodschuldig* vergrijp: Lev. XX. v. 10.
(†) C. *P.* Art. 339.

Dat de Wetgever in het huwelijk eigenlijk niets heiligs vindt, niets onschendbaar erkent dan de burgerlijke vorm, dien de wet aan eene natuurlijke zamenwoning geeft, blijkt ook uit de onverschilligheid, met welke hij de verbreking der heiligste trouwbeloften beschouwt, die, wat er ook op moge gevolgd zijn (behalven alleen materiële schade) ingevolge van datzelfde Art. 340 als van geen beteekenis en als met den wind vervlogen, worden aangemerkt. Het is waar, men beroept zich bij dergelijke bepalingen op de noodzakelijkheid om de zedelijkheid te ontzien en het schaamtegevoel des publieks te sparen; doch het valt in het oog, dat men alzoo wel den uiterlijken schijn redt, maar ontrouw en misdrijf in het verborgen laat voortkruipen en aanmoedigt; *het buitenste pleistert, van graven, die van binnen vol doodsbeenderen zijn.* Ook zouden er middelen in overvloed bestaan, om het algemeen niet van alle deze ergerlijke verborgenheden der ongerechtigheid deelgenoot te maken.

Doch de grenzen van dit blad gedoogen niet om hieromtrent in meerdere bijzonderheden te treden. Wij moeten, om niet onbillijk te zijn nog alleen zien wat dit Rechtsstelsel inderdaad aanbevelingswaardigs bezit, om de eene zijde van het tafereel zoowel als de andere in aanschouw te nemen. Verdiende achting voor mannen van doorzicht die lof aan deze Wetgeving hebben geschonken, gebiedt om ook de gronden van dit gevoelen ter harte te nemen.

Vooreerst dan, zijn geenszins alle bepalingen van het Fransche Recht aan den omwentelingsgeest toe te schrijven. Niet weinig is ook uit het vroegere recht overgenomen, en dit recht was het gewrocht van eene Natie die men *rechtsvormend* zou mogen noemen, en onder hetwelk sints lang de gelukkigste omstandigheden voor de ontwikkeling van deszelfs rechtswezen hadden zamengewerkt. Men weet dat reeds het eerste ontwerp van den Representant Cambacerès werd afgekeurd, omdat men daarin te veel van het vroeger bestaande recht, te weinig nieuwe filozofische denkbeelden vond. En men mag tot eere der Fransche Rechtsgeleerden zeggen, dat zij destijds, hoeveel zij ook aan den diepverdorven, verheidenschten en verdierlijkten geest huns volks moesten toegeven, doorgaande voor het betere, tegen erger en onchristelijker beginselen dan de hunne waren, geworsteld hebben. Eene oppervlakkige lezing reeds van de beraadslagingen die tijdens de wetgeving hebben plaats gehad, betoont dit duidelijk.

Ten tweede. Frankrijk had lang voorheen uitmuntende Magistraten en Rechtsgeleerden, wier gevoelens en schriften niet konden nalaten op de later levende Juristen een' merkbaren invloed uit te oefenen.

Ten derde; is den Franschen Juristen een practische zin eigen die men niet ligt in zulke mate onder een ander volk zal aantreffen. Het opstellen van reglementaire bepalingen en de eigenlijke uitvoering der wetten was hun dus uitnemend aanbevolen.

Ten vierde. Zoowel door deze eigenschappen als door de welsprekendheid en vaardigheid van uitdrukking die fransche praktizijns eigen is, viel aan hunne taal eene rechtskundige vorming ten deele, die schaars of niet sedert den val des Romeinschen rijks werd geëvenaard. De juistheid en keurigheid zoowel als de onderscheidende klaarheid van uitdrukking die hieruit ontstaan is, behooren tot die voordeelen, welke reeds de klassieke talen der oudheid in zulk eene groote maat bezaten.

Ziedaar voorzeker aanmerkelijke voordeelen. Ook moet erkend worden, dat een ijver en kracht van doorzetting aan de zamenstelling dezer wetgeving zijn besteed, die men bij een ander volk naauwelijks zoude gevonden hebben. Het mag insgelijks niet vergeten worden, dat het verbazend veel kost om een nog ongebakend spoor geregeld door te streven. En Frankrijk had in het zamenstellen van Wetboeken weinig voldoende voorbeelden; geene voorgangers waarop men zich verlaten kon. Het overheerschend vernuft van den man die het grootste deel van Europa wist te beheerschen, en in vrede en oorlog buitengewone talenten aan den dag leide, heeft tot het een en ander niet weinig bijgedragen.

Doch, wat lof om zamenstelling, bewerking, uitvoering, ook aan de fransche Wetgeving moge geschonken worden, in het licht des christelijken geloofs hare beginselen beschouwende, kan men geen ander oordeel over haar vellen, dan dat zij in allen deele de kenmerken voert van hare geboorte aan die groote periode van Ongeloof en afval te zijn verschuldigd, welke de Europesche volken een halve eeuw lang van de waarheden der heilleer, in welke alleen het ware geluk van menschen en volken te zoeken en te vinden is, verwijderd houdt. Rampzalige waan, waardoor men zich verbeeldt zonder Hem die alleen de bron van waarheid is, door bloot menschelijke wijsheid een vasten grond te kunnen leggen van recht en wetten, die, zullen zij haar eigen wezen en verbindende kracht gestand doen, niet kunnen bestaan zonder de erkentenis van Hem, wiens Natuur de vlekkelooste gerechtigheid, wiens wil en woord de hoogste, en eenigst volmaakte Wet is!

HET GEDENKTEEKEN VAN SIGANFU IN CHINA.

Dit merkwaardige gedenkteeken, door sommige Schrijvers te onrecht voorgesteld als eene uitvinding der Jezuïten, bestaat uit een plaat van marmer waarop men chinesche, syrische en chaldeeuwsche opschriften vindt. Er wordt onder anderen het volgende op gelezen:

»Deze steen is opgericht geworden ter eeuwige gedachtenis en ter eere der Wet van licht en waarheid, in China aangebracht en verkondigd door den achtbaren Ta-cyn." — Het geheele opschrift is verdeeld in twintig paragrafen. De eerste bevat een kort begrip der christelijke leer; de volgende maken een soort van kroniekjen uit, waarin gemeld wordt het doel, de werkzaamheden en de vorderingen der evangelie-prediking in China, sedert het tijdstip waarop zij werd aangevangen tot op den tijd op welken het gedenkstuk is opgericht, namelijk van het jaar 636 tot 780. De namen der

zendelingen die in China waren aangeland, ten getale, naar het schijnt, van zeventig, en waaronder verscheidene bisschoppen, priesters en diakenen, worden op deze steenen tafel insgelijks gevonden.

De afdeeling waarin van de christelijke leer gehandeld wordt, luidt als volgt:

Er is een groot, wijs en eeuwig geestelijk Opperwezen, dat alle dingen uit niet heeft geschapen; één in wezen, maar in drie personen bestaande. Als Hij den mensch schiep, bekleedde Hij dien met gerechtigheid, gaf hem heerschappij over de dieren, en maakte hem meester over alle zijne driften. Doch de Satan onderwierp hem der verzoeking, verdorf de krachten van zijnen geest, en vernietigde den vrede zijner ziel. Van daar zijn al de kwalen afkomstig die het menschdom kwellen; al de scheuringen die het verdeelen. Van dat rampzalig oogenblik af hebben de menschen in gedurige duisternis gewandeld, zonder eenig vermogen om den weg der waarheid te vinden, tot dat een der drie goddelijke personen zich met de menschheid bekleed heeft. Deze mensch werd de Messias geheeten. Een engel verkondigde zijne komst, en kort daarna werd hij in Judea uit eene maagd geboren. Een nieuwe ster wees deze wonderdadige geboorte aan; en koningen, die de beduidenis dezer ster erkenden, kwamen aan het goddelijk kind geschenken brengen, opdat de voorspellingen van twintig profeten vervuld zouden worden. Hij is het die voor de rechtvaardigen den hemel heeft geopend; hij heeft den doop ingesteld tot reiniging der zonden; hij is op een kruis tot behoudenis der wereld gestorven, en bij vollen dag ten hoogen hemel gevaren. De leer, die hij ter bekeering der wereld achterliet, is vervat in zeven-en-twintig boeken. (*Archives du Christianisme.* 1825. *VIII.*)

BILDERDIJKS ODE: NAPOLEON.

Onlangs werd door ons in het ontwerp van den *Ondergang der Eerste wareld* van BILDERDIJK de ontwikkeling dier hoofdgedachte vertoond, die het grootste gedeelte van 's mans dichterlijke loopbaan beheerschte: DE HEERE KOMT! Het kan niet onbelangrijk schijnen datzelfde denkbeeld op te merken en aan te wijzen in den drie jaren vroeger (in 1806) gemaakten Lierzang op NAPOLEON, een gedicht, dat, offschoon niet geheel vrij van vleiënden lof aan den Held toegebracht, »die den Nijl en de Jordaan van den schrik zijns naams deed gewagen; — die aan het monster des schrikbewinds den laatsten doodsteek gaf, die de gedaante van Europa vormde en veranderde, gelijk de konstenaar eenen wasklomp herkneedt;" — echter door het onverstand later gruwzaam miskend en gesmaad, vrij wat hoogers bevat, dan de bloote roemvermelding van den grooten en vreesselijken krijgsman. Immers is het uit geheel het beloop der Ode blijkbaar, dat de Dichter Napoleon als den Augustus beschouwde, die een ander Romeinsch Rijk stichten moest, om de uitéénverspreide Natien ter naderende toekomst van CHRISTUS te herééénigen; ja, wiens Rijk door dat van dien veel grooteren Koning zoude vervangen worden. Hoe duidelijk wordt dit voorgesteld in de treffende strophe die met deze regelen aanvangt:

Zie, aardrijk, zie uw scepters duiken!
De ontzachlijke Aadlaar is niet meer;
Een nieuwe tijdkring gaat ontluiken;
Reeds daalt hij uit de wolken neêr!

En hoe is het mogelijk de aanstaande Christus-heerschappij op aarde en de wederoprichting van Davids troon op de puinen van den Islam, te miskennen in deze heerlijke verzen:

Reeds schittert in een' gloed van stralen
Een scepterstaf van meer dan goud!
Geen aardkreits kan zijn glans bepalen,
Geen arm van aardomzwalpend zout!
Is 't waar, herrijst na zooveel eeuwen
Het eeuwig Godsrijk der Hebreeuwen,
En krimpt de Maan haar horens in?
Verschijnt de Middagzon in 't Oosten,
Om Hagars zwervend zaad te troosten
Voor d' overmoed der Muslemin?

Verbeelding, sta! en gij, valt open,
Gij, poorten, die de toekomst sluit!
Een aard met zooveel bloed bedropen
Schiet palmen en olijven uit!
Het zwaard, gekromd op menschenschonken,
De spies van 't bloed der helden dronken
Doorklieven 't land als ploeg en spâ;
En 't klateren der schriktrompetten
Verkondigt blijde vredewetten
En 't eind van 's Hemels ongenâ!

Het is zelfs bevreemdend, dat men niet al aanstonds heeft gemerkt dat deze Ode veel meer een loflied was op de Monarchie die het Keizerrijk eenmaal vervangen zou, dan op dat Keizerrijk zelf: — zeker ten minste is het voor ons, die thans de geheele poëtische loopbaan van onzen Dichterkoning en de ontwikkeling van dat groote hoofddenkbeeld derzelve kunnen overzien, dat het ook hier heerschend is. Bilderdijk, toen nog geheel vervuld van den schrik der Anarchie van de Omwenteling, zag in elke Monarchie eene aanschemering van Christus rijk. Later, toen de vorsten en regeringen zelve alle meerder of minder het Liberalismus, uit die omwenteling geboren, begonnen de hand toe te reiken of te huldigen, voorzag hij dat het Rijk des Heeren zich niet dan door hunnen val zoude vestigen. Maar altoos was zijn oog op dien eindelijken zegepraal van zijnen Heer en Koning gevestigd. Het is waar dat deze verwachting nu en dan met dwaling, en eenen schijn van vleierij gepaard kon gaan. Maar zoo is het steeds met het geloof en de hope des Christens gesteld. Hetgeen van God is wordt vaak beneveld door hetgeen uit ons zelven is. — Moge deze wenk genoegzaam zijn om het schoone dichtstuk uit een ander dan het gewone oogpunt te doen beschouwen, en deszelfs verband met geheel den gang van Bilderdijks dichterlijken geest aan te wijzen.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

DE VERWACHTING DER KERK.

Voor een hart dat waarachtig lief heeft, is altoos de afwezigheid van den Geliefde smertend; de herinnering zijner tegenwoordigheid liefelijk; de hoop op zijne wederkomst opbeurend en troostend. De Gemeente van Christus, zijne bruid, wier kenmerk echte liefde tot den Heere is (*de liefde*, zegt zij (*), *is zijne banier over mij!*) roept daarom aan het eind van Joannes Openbaring uit, (en Gods Geest spreekt het in haar hart:) *Ja, amen, Heere Jezus, kom haastelijk!* Weêrklank op die trouwe liefdestem is het woord der Profetie: *Zie, ik kome haastelijk!* 't welk de Geest Gods van den Zoon getuigt, in het woord, aan de Gemeente achtergelaten, om haar steun en troost te zijn gedurende al den tijd van zijn afzijn in den hemel; en men mag dus dit woord, reeds door Jezus vóór zijn vertrek van de aarde gesproken, en duizendmaal door den Trooster dien Hij gezonden heeft in zijne plaatse, aan zijne Kerk herhaald, (hoe verschrikkelijk ook voor de verachters Gods en versmaders van Zijnen Gezalfde,) onder de zalige verwachtingen der Kerk de eerste plaats niet ontzeggen.

De liefde van en tot Christus, het Hoofd, werkt ook eene innige broederliefde onder al zijne leden; en in dat zalig gevoel vervult zich het gebed des Heeren tot den Vader in zijne laatste ure, vóor alle degenen die door het woord zijner jongeren in Hem gelooven zouden: *dat zij allen één zijn, gelijkerwijs gij Vader in mij en ik in U, dat ook zij in ons één zijn: — ik in hen en Gij in mij, opdat zij volmaakt zijn in één!* Één door den Geest der liefde, die de Geest is des Vaders en des Zoons, verliest elk lid zijne eigenliefde, voor zoo ver in hem de zonde gedood wordt, in de liefde tot Christus en alle zijne leden, en de verwachtingen van dat geheele lichaam worden de zijne door die éénheid des Geestes. En dat niet slechts jegens alle de jongeren van den Heer die nu leven, maar ook jegens hen die vroeger ontslapen zijn, en degene die nog leven zullen *tot dat Hij komt.*

Dat gezegend en heerlijk gevoel, het kenmerk van Jezus ware discipelen, vertoonde zich vooral heerlijk in de Apostelen, die de lotgevallen van Christus Kerk, tot in de laatste tijden, beschouwen en behartigen, als hen persoonlijk en allerbijzonderst aangaande. Meest in Joannes, den Apostel der liefde, wien met betrekking tot 's Heilands tweede komst een gelijk voorrecht te beurte viel als den vader aller geloovigen, Abraham, met betrekking tot 's Heeren eerste verschijning, daar van dezen getuigd wordt *dat hij den dag van Jezus Christus gezien heeft* (namelijk, in het helderst en heerlijkst geloofsgezicht) *en is verblijd geweest.* Even zoo werd in Joannes vervuld het woord zijns dierbaren Meesters: *indien ik wil dat hij blijve tot dat ik kome*, (dat is: tot dat hij mijne wederkomst als tegenwoordig zie) *wat gaat het U aan?* De Apostel-profeet toch werd door dien Geest Gods, voor wien geen afstand van tijd (even min als van plaats, Hand. VIII. v. 39, 40) bestaat, overgebracht in het midden dier Gemeente van het laatste der tijden, die Jezus eenmaal met eigen oogen zal zien; en hij zag den Heere, gelijk nog niemand anders Hem gezien heeft, komende op de wolken des hemels!

Naast Joannes was uitnemend in de liefde de groote Apostel der Heidenen, *geroepen niet van menschen noch door een mensche*, maar door den Heer uit den hemel, *wanneer het Gode behaagde zijnen zoon in hem te openbaren, opdat hij denzelven door het Evangelie*

(*) Hoogl. II. v. 4.

onder de heidenen, zoude verkondigen, en die niettegenſtaande deze roeping tot de heidenen, zoo vurig was in de liefde jegens zijn volk en zijne maagſchap naar den vleeſche, *dat hij zelve wel zoude gewenscht hebben verbannen te zijn van Christus voor zijne broederen, de Israëliten.* Is het wonder, dat dan ook deze Apostel, ofſchoon *bereid te ſterven te Jeruzalem voor den name des Heeren* (*), en wetende *dat hij als een drankoffer ſtond geofferd te worden;* ja die *begeerte had om ontbonden te worden;* nogtans de verwachting der Kerk als één geheel, één lichaam des Heeren, door den loop der tijden heen, in den Geest der liefde en vereeniging, tot de zijne maakt, en de hoop op zijne aanſtaande ontbinding als het ware verloochent, om met zijne medebroederen in Christus van de op aarde ſtrijdende kerk, geloovig te hopen op de toekomſtige wederverſchijning haars Heeren, om haar met en in Hem te doen zegepralen, ten jongſten dage! Daarom ſchrijft hij onder anderen (†): *Want dit zeggen wij u door het woord des Heeren, dat wij die levendig overblijven zullen tot de toekomst des Heeren, niet zullen voorkomen degenen die ontſlapen zijn; want de Heere zelve zal met een geroep, met de ſtemme des Archangels en met de bazuine Gods nederdalen van den Hemel, en die in Christus geſtorven zijn, zullen eerst opſtaan; daarna wij die levendig overgebleven zijn zullen te zamen met hen opgenomen worden in de wolken den Heere te gemoete in de lucht, en alzoo zullen wij altijd met den Heere wezen. Vertroost malkanderen met deze woorden!*

Doch de dierbaarſte waarheden, worden door het Ongeloof het hevigſte miskend. Deze éénheid der Apostelen met de kerk van alle tijden die zij ſtichteden, dit hun voortleven (mag men zoo ſpreken) met de geliefde gemeente, door alle de Eeuwen der Christenheid henen, gelijk de vader die van de aarde ſcheidt zijne kinderen en kleinkinderen op de levensbaan als verzelt, in hen blijft voortbeſtaan, en in en met hen lijdt of triumfeert, ziet de neologie in dit profetisch getuigenis der liefde geheel voorbij, en beſpeurt ſlechts een ijdele begoocheling en zelfsbedrog der Apostelen, even als hadden deze, ſchoon naar het woord des Heeren door den Geest der onfeilbaarheid geleid en beſtierd, en door dien Geest ſprekende en ſchrijvende, zich dwaasſelijk verbeeld, dat de wereld wel door hen in eenige weinige jaren te bekeeren ware, en dat alsdan, binnen zeer korten tijd, Christus hun Heer zoude wederkomen (§). Het tegendeel hiervan is waar. De Apostelen wisten zeer wel dat de *dag van Christus* niet in dien zin aanſtaande was: *want die komt niet tenzij dat eerst de afval gekomen zij, en geopenbaard zij de mensch der zonde, de zone des verderfs, die zich tegenſtelt tegen al wat God genaamd, en als God geëerd wordt;* — de Antichrist (*); maar zij ſpraken in de profetiſche taal het geloof der Kerk uit, in onderſcheiding en tegenoverſtelling van die *ſpotters, welke zeiden: waar is de belofte zijner toekomſte? want van dien dag dat de vaderen ontſlapen zijn blijven alle dingen alzoo, gelijk van het begin der ſchepping* (†).

De profetiſche taal toch, de taal der mannen die van Gods Geest gedreven werden, beſchouwt en draagt de wereldgebeurtenisſen, niet uit de menſchelijke laagte voor, maar uit de hoogte Gods, bij welken *één dag is als duizend jaren en duizend jaren als één dag* (§); ja, wiens *heden* is het heden der eeuwigheid; zoodat het *ſpoedig*, en *haastelijk* der profetiſche Schriften, naar dezen maatſtaf berekend, den loop van eeuwen niet noodzakelijk uitſluit (**); en het *Maran atha* (*de Heere komt*) des Nieuwen Verbonds in het boek van Joannes gezichten, in dergelijke uitgebreidheid is op te vatten als dat van den laatſten Profeet des O. T. wanneer hij van den Mesſias voorſpelt: *En* SNELLIJK *zal tot zijnen tempel komen die* HEERE *dien gijlieden zoekt, te weten de Engel des Verbonds aan den welken gij lust hebt: ziet Hij komt, zegt de Heere der Heirſcharen* (††). Immers de zeer ſpoedige en binnen weinige eeuwen of jaren ingeſlotene vervulling der profetiën is eene geheel menſchelijke, naar menſchelijke bekrompenheid uitgevondene uitlegging, die in de woorden des eeuwigen Gods geenszins mag worden ingebracht.

De voornaamſte bedenking waarachter men, bij het ver verwijderd ſtellen van de toekomst des Heeren ſchuilt, is deze: » Christus zal niet wederkomen, dan wanneer eerst de volheid der heidenen zal zijn ingegaan en alsdan zal geheel Israël zalig worden. Niet eerder is Christus toekomst te verwachten. En hoeveel duizend millioenen heidenen zijn er nog, die zelfs volksgewijze nooit de boodſchap des Evangeliums gehoord hebben! Hoeveel duizende jaren mag men wachten dat nog met hun-aller bekeering zullen verloopen!"

Deze bedenking ſteunt op het XIe Hoofdſtuk van Paulus brief aan de Romeinen vs. 25. Men wordt hierbij onzes inziens door eene min juiste vertaling van het ſpoor afgebracht. Men leest in de meeste overzettingen dat »de verharding over Israël gekomen is tot dat de volheid der heidenen *zal ingegaan zijn*, en alzoo zal geheel Israël zalig worden, gelijk geſchreven is: De Verlosſer zal uit Sion komen en zal de godloosheden afwenden van Jakob": en alzoo ſchijnt de wederkomst van Hem, die *Sions Verlosſer* is, de voorafgegane toebrenging van de volheid der heidenen (d. i. de *volle menigte*, als overſtaande tegen *een deel* van Israël (§§)) tot het geloof in Christus te vorderen. Doch daar de Heer zelf bij den Evangelist vraagt: *de Zoon des menſchen, zal*

(*) Hand. XXI. v. 13.
(†) 2 Theſ. IV. v. 15—18.
(§) Dit neologiſche gevoelen is in ons Vaderland afkomstig van den voormaligen Dordrechtſchen Predikant V. BOSVELD, in zijne *Verklaringen der Brieven van Paulus.*

(*) 2 Theſ. II. v. 3, 4. verg. met 1 Joann. II. v. 18.
(†) 2 Petr. III. v. 3, 4.
(§) 2 Petr. III. v. 8.
(**) Openb. I. v. 1, 3.
(††) Mal. III. v. 1. Verg. ook Hagg. II. v. 7. met Hebr. XII. v. 26.
(§§) Tegenover elkander ſtaan dan ook de gelijk gevormde woorden πλήρωμα en ἥττημα. Het eerſte moet hier *volle menigte*, algeheelheid beteekenen, zoo als blijken kan uit vergelijking van 1 Cor. X. v. 26, 28.

Hij, als Hij komt, ook geloove vinden op aarde (*)? en deze plaats door veelvuldige andere van gelijken inhoud verſterkt wordt, zoo dunkt ons ontwijfelbaar, dat de uitdrukking van Paulus (ἄχρις οὗ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ) aldus, althans even zoo overeenkomſtig met het Grieksch als de gewone, moet worden vertaald: *tot dat de volheid der heidenen zal ingaan*; zoodat reeds de *aanvankelijke* roeping der heidenen (vooral wanneer die met de verwerping der vroegere christenvolken van ons werelddeel gepaard gaat) het teeken der naderende toekomst onzes Heeren uitmaakt.

Het is ook de ſtellige wil van Christus dat zijne Kerk hem geſtadig wachte (†); en wanneer deze verwachting uit haar midden vergaat en uit het oog wordt verloren, is dit een bewijs dat beide de wijze en dwaze maagden zijn in ſlaap gevallen (Matth. XXV.); zoodat de meermalen ſchijnbaar te voorbarig als op handen zijnde aangekondigde toekomst van Christus (dit was het geval onder anderen in de Eeuw der kruistochten; meer gelouterd ten tijde der Hervorming en later bij de gezegende opwekking in Duitschland door Spener te weeg gebracht,) ons niet alleen ten blijke en bewijze kan ſtrekken, dat zij eenmaal toch zeker, niet meer voorbarig, maar naar waarheid moet worden verkondigd; maar ook getuigt van een nieuw destijds ontwakend leven in 's Heeren Kerk, door het opwekken der liefde en van het verlangen naar Hem en de bruiloft des Lams.

Dat dan de liefde van Christus, door den H. Geest in onze harten uitgeſtort, rijkelijk in ons wone, en ons hartelijk en vurig doe verlangen naar de wederkomst van Hem die gezegd heeft: *Ik zal u geen weezen laten; ik kome weder tot u.* Laat de wensch die bij de lezing van de omwandelingen in het vleesch van Hem, *die vol was van genade en waarheid*, zich wel eens in het harte verheft: *ach, was Jezus nog op aarde!* een wensch, vergeefsch en onvervulbaar, omdat het God behaagde ons zooveel eeuwen later te doen geboren worden; zich zonder eenige vermindering van het verlangen der ziele, liever veranderen in, en vervormen tot die bede: *Ach kwam Jezus weêr op aarde!* om alzoo met den Geest en de bruid, Christus kerk van alle Eeuwen en geſlachten, uit te roepen: *Kom Heere Jezus, ja kom haastelijk.*

Verwacht den Koning, alle volken!
Hem, die ontzachlijk op de wolken
  Voor de oogen van 't verbaasd heelal
Omſtuwd van heilge hemelmachten,
Tot heil van hen die op Hem wachten,
  In majesteit verſchijnen zal!

De Leeuw uit Juda heeft verwonnen.
Reeds is Zijn algezag begonnen
  Omhoog, aan 's HEEREN rechterhand:
Welhaast, en Davids troon vergadert
De volken, tot zijn' glans genaderd,
  In 't uitverkoren heilig land!

Gij, Sion, eenzaam, woest nog heden,
Door heidnen al te lang vertreden,
  Juich, juich uw Koning in 't gemoet!
Voor wien 't geſchal der luchtbazuinen
D' olijfberg met zijn fiere kruinen
  Als hupplend rundvee davren doet!

Verdrukten, heft het hoofd ten hoogen!
De Silo komt uw tranen droogen,
  Uw banden slaken op zijn' dag.
Volzalig boven wensch en denken,
Hij wien dat heillicht toe zal wenken,
  Eer hij het uur van sterven zag!

Hij komt, Hij komt om de aard te richten!
Het Godverzakend volk zal zwichten
  Voor zijn ontzachlijk vlammend oog.
Dan zullen rond zijn troon zich scharen,
Die Hem getrouw ten einde waren,
  Wier knie zich voor geen Ongoôn boog.

Laat Wangeloof met zielsdwang groeien,
En smeden 't Godsvolk ijzren boeien,
  Zoolang de Heer 't gehengen zal:
Slechts kort zal hij den scepter dragen:
Haast wordt zijn harde kruin verslagen,
  Verneêrd in d' allerdiepſten val.

Natuur zelv' heigt met angtsvol ſmachten
In dezen donkerſten der nachten
  Naar de aanbraak van dien morgenſtond.
Verſchijn, o dag des heils, in 't Oosten,
Kom 't afgezwoegde ſchepſel troosten
  Op 's aardrijks uitgedorden grond!

Kom haastig, kom, gezegend Koning!
Ons hart verblijdt zich in uw krooning,
  Ons hart dat u ter eere juicht:
Reeds ſlaan wij naar de heemlen de oogen,
Waar alles van uw Alvermogen,
  Waar van uw grootheid alles tuigt.

GEDACHTEN

OVER HET BEWEERDE:

»DAT ER TE VEEL MENSCHEN ZIJN."

> Denn ein Christ lebet darum, dass er den Leuten nützlich sey, und nicht die Menschen, sondern ihre Laster vertilge, welches er nicht mag thun, wenn er niemand leiden will, ausser sich selbst.
>
> LUTHER.

Bij het uitbreken van felle oorlogen, hongersnood en beſmettende ziekten hoort men niet zelden van ſommige menſchen de opmerking maken, dat deze verſchrikkelijke plagen geenszins zoo ongelukkig zijn, *wijl er anders te veel menſchen op aarde zouden gevonden worden.*

Deze aanmerking is onbetamelijk en liefdeloos. Onbetamelijk, omdat zij eene zijdelingſche beſchuldiging

---

(*) Luc. XVIII. v. 12.
(†) Luc. XII. v. 36.

bevat van Hem, die tot de eerste menschen zeide: *wast en vermenigvuldigt u;* en deze stem nog in den boezem van ieder, immers van schier iederen mensch die den volwassen leeftijd bereikt, laat hooren. Zij is liefdeloos, omdat men dus gaarne het leven van anderen zou opofferen, om zelf een onbekrompener bestaan te genieten; en dat soms, offchoon men nog geheel geen hinder of nadeel van de voorgewende overbevolking ondervonden heeft. Immers men zal toch wel naauwelijks de grootmoedigheid hebben van zichzelven onder dezen wensch om besnoeïing te begrijpen!

Maar offchoon dan deze klachte noch betamend noch gevoelig kan worden genoemd, heeft zij wellicht evenwel een onmiskenbaren grond van waarheid, welke, hoezeer men het zich ook al mochte trachten te verbergen, echter ondanks die pogingen den onbevooroordeelde in het oog zou springen?

Wij voor ons houden het daarvoor, dat niet de menigvuldigheid, maar de zonde en wrevel van het menschdom, deszelfs liefdeloosheid en zelfzucht, de wereld voor onze natuurgenooten te bekrompen maakt. De mensch, gelijk hij van nature is, is in oorlog met elk die zijn begeerte naar vermaak, genot, of rijkdom tegenstaat, en van deze vijandschap is de uiterlijke oorlog slechts een woedend uitbreken. De liefde daarentegen, die uit het Christengeloof geboren wordt, zoekt zich zelven niet, wordt niet verbitterd, gevoelt behoefte om zich mede te deelen en anderen gelukkig te maken; deze liefde die voorwerpen zoekt om wel te doen, verlangt naar de uitbreiding der bevolking en zoekt te gelijk middelen om in hare nooden te voorzien; en zij bezit die in den zegen van God; zij vermenigvuldigt ze door het gebed tot God; zij verkrijgt ze door het vertrouwen op God.

Eene nevenoorzaak van het gebrek in vele Staten onzes werelddeels is de ongelijkheid der fortuinen. De Filozofie onzer tijden zou die gaarne doen verdwijnen, om aan elk een' naar zijne verdiensten te geven. Behalven dat de uitvoerlijkheid van dit plan zeer te betwijfelen is, zoo zou het nog daarenboven niet voldoende zijn, want groote verdiensten omtrent een Staat brengen niet altoos die wijsheid met zich, welke van het verkregene een heilzaam gebruik maakt. Menig dapper Krijgsman b. v. kan een gierig, of wel een verkwistend huisvader zijn. Maar de ongelijkheid der fortuinen wordt getemperd door liefde tot den naaste; door zucht om anderen in zijne welvaart te doen deelen; door vertrouwen op het woord van Hem die gezegd heeft, dat hij die den armen leent geenszins zal gebrek hebben.

De klachte van overbevolking grondt zich ook doorgaans meer op de vooruitberekening van eene presumptive vermeerdering des menschdoms, dan op reeds bestaande feiten. Men stelt zich zelven eene eeuwige during van den tegenwoordigen staat van zaken voor, en vraagt, hoe hetgeen heden dragelijk is, over een tijdperk van zooveel of zooveel jaren te dragen zal zijn. Deze zorg is ijdel. De toekomst behoort alleen Gode toe. Hij alleen kent ze en kan er in voorzien. Is de staat van zaken *thans* zóó, dat zelfs bij onderling liefdebetoon, wijze vlijt, en ijvervolle werkzaamheid, hier of daar eene overbevolking zou moeten gerekend worden plaats te hebben? In de meeste gevallen zal men *Neen* moeten antwoorden. Men werke dan liever om, door geloof, die liefde te doen geboren worden welke zoo gaarne velen beweldadigt; en waar alle werkzaamheid in den geest des waren Evangeliums onvoldoende mocht zijn, zal God zelf de anders zoo schadelijke, zoo gevaarlijke, zoo moeielijke landsverhuizingen niet alleen gemakkelijk, maar ook dienstbaar maken aan zijne genadige bedoelingen, zoowel voor den landverhuizer zelven, als voor de streken waar hij aanlandt. Doch, in welk eenen geest zijn tot nog toe zulke landverhuizingen bewerkstelligd! Hoe weinig dus, dat men er zegen op mochte verwachten. Hoe weinig in de vreeze Gods, tot zijne eer, tot uitbreiding van zijn koningrijk. Is het dan wonder zoo zij mislukken?

Het is dus zeker, dat het beweerde, als of er te veel menschen zijn, een beklagenswaardig bewijs is van gevoelens, welke tegen de ware belangen eens volks en derzelver behartiging indruischen. En wanneer men deze bedenking hoort maken door menschen, die het hoogst opgeven van philanthropie of menschlievendheid, gelijk niet zelden gebeurt, dan ziet men hoe weinig die menschlievendheid vermag, welke niet uit het geloof voortkomt; niet steunt in het vertrouwen op Hem, die gansche scharen voedde met weinige brooden en vischkens.

Een der verderfelijkste gevolgen van dezen schrik voor overbevolking is de bemoeilijking van het huwelijk. De verwoesting, die in de openbare zedelijkheid eens volks door de maatregelen die hiertoe strekken geboren wordt, is onbeschrijfelijk. Want naar mate men de huwelijken bemoeilijkt, naar die zelfde mate maakt men de ontucht algemeen, en vermindert door deze algemeenheid de waardering en heiligheid des huwelijks; en met de heiligheid van den echt verdwijnt al wat nog in de menschelijke zamenleving van geluk en reinheid overbleef. Ontucht en werkeloosheid gaan altoos hand aan hand, en de laatste grenst aan armoede en gebrek. Waar het huwelijk zijne onschendbaarheid verliest, wordt de mensch meer en meer verdierlijkt; en waar de wellust geen palen meer kent, daar vertoont ook de wreedheid hare gruwzame klaauwen. Onderlinge verdelging volgt gewoonlijk op de verbreking van de banden der huisgezinnen, wier vastigheid in den echtknoop berust.

Het beweren *dat er te vele menschen zouden zijn* vloeit dus voort uit onkennis aan den weg die tot het ware geluk eens volks leidt; gaat gepaard met wantrouwen aan God; rust dikwijls op een laakbare zucht tot vooruitloopen en kan niet anders dan nadeelige gevolgen hebben.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

ABRAHAMS NAKOMELINGEN.

> Wat zijn al de wondertooneelen eener Ilias of Odyssea en hare helden, bij de eenvoudige maar veelbeduidende lotgevallen der eerwaardige aartsvaderlijke geſchiedenis? — De ganſche geſchiedenis van het Joodſche volk vertoont zich ons, overeenkomſtig met den aard en de natuur hunner ceremoniële wet, als een levend, zielverbeffend en hartverkwikkend kort begrip van alle historiebeſchrijving van hemel en aarde.
>
> HAMANN.

Men vindt in Mozes eerſte boek zeven profetiën, die Abraham ter belooning zijner getrouwheid en gehoorzaamheid aan zijnen God, eene uitgebreide nakomelingſchap toezeggen, menigvuldig als 's hemels geſtarnte, en het zand aan den zeeoever; — en in het bijzonder, zoowel aan Ismaël, omdat het *zijn* zoon was, dat de Heere twaalf Vorſten uit hem zou doen geboren worden en hem zelven tot een groot volk ſtellen; — als vooral aan Izaak, den *zoon der belofte*, in wiens zaad alle de volken der aarde moesten gezegend worden (*).

Drie van deze groote beloften ontving de zwervende Herdersvorst en zijne vrouwe, toen zij naar den loop der natuur geen kroost meer konden verwachten (†). En als nogtans Izaak, op eene wondervolle wijze geboren, tot jongelingsjaren was opgegroeid, werd den Aartsvader geboden, den zoon, van wiens leven de vervulling van al deze beloften afhing, Gode te ſlachten, even als of de Heer zijne eigene toezeggingen had willen te ſchande maken. En evenwel geloofde Abraham God, en het werd hem gerekend tot regtvaardigheid. Waarlijk, indien immer, dan behoorde er toen het ſterkſte en ootmoedigſte geloof toe, om aan de beloften Gods niet te twijfelen! — Abraham rust thans met zijne Sara ſints duizenden van jaren in zijne grafſtede bij Hebron; maar nog *ſpreekt hij door zijn geloof nadat hij geſtorven is.* Mochten wij dan nu het onze verſterken, door op de heerlijke vervulling te zien, die Eeuwen na de belofte het nageſlacht van den Geloofsheld gewierd; waarvan de Pſalmist reeds God verheerlijkend zong (Pſ. 105):

God zal zijn waarheid nimmer krenken,
Maar eeuwig zijn Verbond gedenken:
Zijn woord wordt altoos trouw volbracht
Tot in het duizendſte geſlacht.
't Verbond met Abraham zijn vrind
Bevestigt Hij van kind tot kind.

I.

NAKOMELINGEN VAN HAGAR.

Hagar was de moeder van Ismaël, den ſtamvader der Arabieren. »De Arabier (zegt een der grootſte land- en volkenkenners van onzen tijd (*)) kent geen begrensd land gelijk de Europeër, wiens landpalen men op de kaart kan aanwijzen. Zoo ver zijne kudden trekken en zijne horden hun gebied kunnen handhaven, zoo ver ſtrekt zich zijn Vaderland uit. Overal waar Ismaël, Abrahams zoon, zijn vee weidde, zoo ver (en wie kan hier de grenspaal onderſcheiden?) behoort ook den hedendaagſchen Arabier, naar zijne vaste overtuiging, van rechtswege al wat eenige waardij voor hem heeft. Als

(*) 1°. Gen. XII. v. 1—3.
2°. » XIII. v. 16.
3°. » XV. v. 2—5.
4°. » XVI. v. 10.
5°. » XVII. 1-6, en 15-21.
6°. » XXI. v. 12, 13.
7°. » XXII. v. 15—18.

(†) Rom. IV. v. 17—22.

(*) RITTER. *Erdkunde.* Th. II. s. 263.

bewijs is hem de oude overlevering voldoende: »dat Ismaël de Stamvader der Arabieren was.” Tot een ſchriftelijk bewijs van zijn aangeboren recht op dit grondbezit beroept de Arabier zich op de uitſpraken van den Koran, en past de plaats van Mozes eerſte Boek uit het XVIe Kap. het 12^e^ vers met blijkbaar welgevallen op zichzelven toe, waar van den Stamvader zelf gezegd wordt: »Hij zal een woudezel van een mensch zijn: zijn hand zal tegen allen zijn, en de hand van allen tegen hem.” Zoo verre dus de Arabieren vrij wonen, zoo verre ſtrekt voor hen Arabië.”— — — »Door Arabië, dat is: *woestland*, *land der Nomaden*, moeten wij, volgens Jones, de landſtreek tusſchen den Tiger, de landengte van *Suez* en de roode zee verſtaan, wijl ſedert onheugelijke tijden de Arabiſche ſpraak, zeden, en levenswijze der bewoners, in den naauwſten zamenhang waren met de natuur des lands, en geheel als inheemsch te beſchouwen zijn. In de woestenijen van Mezopotamië werd in de oudſte tijden zoowel als nog heden Arabisch geſproken.” —

Het Arabiſche ſchiereiland bevat alleen 50,000 vierkante mijlen; is meer dan viermaal zoo groot als Duitschland, en even zoo uitgestrekt als voorheen het Romeinſche Rijk was. De Arabier echter bepaalde zich niet bij dit ſchiereiland. Het werd (zegt RITTER) de wieg van de zwervende horden der keerkrings-ſtreken van Noord-Africa en Zuid-Azië, eene levende bron van menſchen, wier ſtroom ſints duizenden van jaren zich heinde en veer naar het Oosten en Westen heeft verſpreid. — — *In tallooze vorſtengeſlachten hebben de Arabieren meer dan honderd verſcheidene troonen nog buiten hun ſchiereiland bekleed* (*).

»In de vroegſte tijden vóór Mahomed bevonden zich hunne ſtammen reeds in geheel het westelijk Azië, Syrië, Palestina, Egypte, Mezopotamië, aan den Tiger, tot Iran; in Dekane, (Oost-Indië) ſedert Agatharchides leeftijd tot op de aankomst der Portugezen; in Africa, langs den Nijl opwaarts, tot Meroë, en langs de kust tot kaap Korientes. Schier op ieder eiland van den grooten Indiſchen en oostelijken Oceaan tot aan de Molukken hadden zij, zoo ver flechts in de geſchiedenis opgeſpoord kan worden, lang voor de aankomst der Portugezen, hunne volkplantingen.”

»Zulke Arabiſche Coloniën vindt men in Africa op de Oostkust van Quiloa en Moſambique, bij de bewoners van Tigre en Habes, bij het Nijlkatarakt en Nubië, langs de noordelijke oevers van den Niger en Senegal, bij de Oazen, de dalen van den Atlas, de kustſtaten van Marokko oostwaarts tot aan den Nijl (†); voorts in Azië in Bengale, Malabar, de vlakte van Dekane, van het land der Afghans (§), in het hooger Bucharije, Balk, Samarkand, Korazan, Iran en langs de kustlanden van den Indus tot de Delta van den Eufraat. Hunne vroegere zeevaarten gingen over Ceylon in Oost-Indiën tot Kanton, waar zij onder eigene hoofden (Kadis) ſtonden.” — Waarſchijnlijk hebben zij ook Madagaskar bevolkt. — In het Westen overſchreden zij de palen van het vaste land van Africa, bevolkten van 712—1491 de zuidelijke helft van het Iberiſche ſchiereiland, en heerschten aldaar zeven eeuwen lang. Karel Martel ſtelde paal en perk aan hunne voortſchrijdende macht door de luisterrijke overwinning van Tours en belette alzoo het Mahomedanismus om verder door te dringen.

Laten wij, nadat we, grootendeels op het voetſpoor van RITTER, de verbazende uitbreiding van Ismaëls nakomelingen, wier taal nog van Indië tot Marokko wordt geſproken, en door een derde gedeelte van Azië verſtaan wordt, gezien hebben, nog eens terugzien op den onmerkbaar kleinen aanvang derzelve in Gods beloftenisſen aan den Aartsvader, en zijne toezegging aan de zwervende Hagar: »Wat is u Hagar? vrees niet, want God heeft naar des jongens ſtem gehoord: ſta op, hef den jongen op, en houd hem aan de hand; want ik zal hem tot een groot volk ſtellen. En God was met den jongen, en hij werd groot; en hij woonde in de woestijne Paran, en werd een boogſchutter; en zijne moeder nam hem eene vrouwe uit Egypteland (*).

Zijn de profetiën vervuld geworden?

II.

NAKOMELINGEN VAN SARA.

Van de afſtammelingen van Hagar komen wij tot die van Sara (†), door Izaak.

1. Van deszelfs zoon Ezau (Edom) ſtammen de Idumeërs (Edomiten) af, die ten zuiden van Palestina tot aan de roode zee toe woonden.

2. Van Jakob zijn de Israëliten afkomſtig.

Zien wij nu eerst op de tien ſtammen van Israël, als welke het eerst uit hun land verdreven en door Salmanasſar den Koning van Asſyrië naar het land der Meden en aangrenzende volken werden gevoerd, dan vinden wij ook velen uit hen, zoowel als uit de Stammen van Juda en Benjamin, die na de vermeestering der Oostelijke Rijken door Cyrus, in het Joodſche land zijn teruggekeerd. Reeds het vijfde Hoofdſtuk van het eerſte Boek der Makkabeeuwen, en verſcheiden plaatſen der geſchiedenis van Jozefus leveren hiervan bewijzen; maar ook in het Nieuwe Testament vinden wij niet alleen een geheele Apostoliſche brief (die van Jacobus) aan de *twaalf* Stammen die in de verſtrooiïng waren

(*) *Erdkunde*. Th. II. S. 291.

(†) Eene treffende beſchrijving van deze Ismaëlitiſche ſtammen in de omſtreken van Algiers vindt men in het rapport van de Commisſie door de Franſche Regering in het voorjaar gezonden naar de Africaanſche kust om de belangen van het door de expeditie van 1830 veroverde gebied op te nemen en na te gaan. Ook de inhoud van dat *rapport* toont de letterlijke vervulling van het omtrent Ismaël en zijn nakroost in de boeken des Bijbels voor zoovele eeuwen voorſpelde duidelijk aan. Zie *le Semeur*. 1834. N°. 26.

(§) Volgens *Sir* W. JONES (*Asiatic researches*. Vol. II. N°. 4.) zouden de Afghans, die hier door RITTER als vermengd met Arabiſche Stammen worden voorgeſteld, oorſpronkelijk Joden zijn, en wel van de in ballingſchap weggevoerde tien Stammen. Het getuigenis der beste Perziſche Geſchiedſchrijvers zou daarheen leiden, en hunne namen en overleveringen het ondubbelzinnig bewijzen. FABER, *on the prophecies*. Vol. II. p. 412, 413.

(*) Gen. XXI. v. 17—21.

(†) De *Midianiten*, ofſchoon door *Ketura* van Abraham afkomſtig, worden hier niet door ons vermeld, omdat de beloften en voorſpellingen aan den Aartsvader gedaan niet onmiddelijk op hen betrekking hebben.

gericht; maar ook in het heilig geſchiedverhaal zelf komen enkele perſonen voor, als de Profetes Anna, die tot eene der tien Stammen behoorden. Voorts is ook hun ſpoor in het Oostelijk Azië niet verloren gegaan. Naar *Benjamin van Tudela*, een ſchrijver door den bovengenoemden treffelijken RITTER aangetogen, woonden omſtreeks het jaar 1173 na Chr. geb. vele Joden uit de Stammen *Dan*, *Naphtali*, *Zebulon* en *Azer* aan den Opper-Gihon. Hun gebied zou zich 20 dagreizen ver langs die rivier hebben uitgeſtrekt: hun Opperhoofd was (in navolging van Mozes) een Leviet. Zij gaven voor te behooren tot de Stammen die Salmanasſar naar gindſche zijde van den Eufraat heeft overgevoerd (*), en van welke reeds Jozefus zegt, dat zij vele duizenden in aantal waren. Kooplieden uit Bucharije bevestigden dit ten tijde van Peter den groote; en nog in het midden der XVIIIe Eeuw dienden 3000 Joden in het leger van den Perziſchen Nadir Schach. De nog verſche naſpeuringen van Buchanan bevestigen dit bericht, hetgeen men zoo dikwijls als fabelachtig heeft willen doen voorkomen. Deze vier ſtammen maken ſlechts een deel uit van die 65 Joodſche volkplantingen welke de *oude* of de *zwarte*, in tegenoverſtelling van diegene welke naar Jeruzalem zijn teruggekeerd, genoemd werden. Zij ſtaan van Buchara tot den Indus en China door oostelijk Azië heen, onder despotieke vorſten, zijn zeer welvarend en trekken in alle richtingen door Middel-Azië henen. De gemelde *Benjamin van Tudela* ſpreekt ook van 50,000 Joden, in Samarkand wonende; en ook in Bochara is nog hedendaags hun aantal niet gering.

Zoo zijn dan deze tien Stammen wel alleen in Azië, maar aldaar ook over eene uitgeſtrektheid van 1000 mijlen verſpreid. Verdreven uit het land der belofte, maar welvarend, vrij en ontzien, ſchijnen zij voor den voorvaderlijken afgodsdienst veel minder ſtreng te worden geſtraft, dan de Stammen Juda en Benjamin voor den grootſten gruwel, immer begaan, voor de kruisſiging van den Christus!

Zullen wij de verſtrooïing der afkomelingen van deze twee ſtammen over geheel de aarde aanwijzen? Men zou eer kunnen vragen: Waar vindt men geene Joden, dan waar vindt men er? In Europa, van Lisſabon tot St. Petersburg; in Azië heinde en veer; in Africa door vele kustlanden heen; in Abysſinië, in de Roofſtaten; op de Zuidwestkust; in het hart des werelddeels. Voorts in Noord-America, enzv.; overal.

»Wie kan het ſtof Jakobs tellen, en het getal van het vierdedeel van Israël?" Zijn de profetiën vervuld geworden?

Doch hier biedt zich als van zelf de vergelijking tusſchen Abrahams nakomelingen door Izaak, en die door Ismaël aan. Welk een onderſcheid! Arabië vertoont zich zoo ver ſlechts de Geſchiedenis reikt, als een veroverend, maar nooit veroverd land, noch door de Perzen, noch door Alexander den groote, noch door de Romeinen overwonnen (*). Het Arabiſche ſchiereiland is eene *levendige bron van menſchen*, waaruit wilde krijgslieden voortſtroomen en de volken van den muur van China tot de zuilen van Hercules overwinnen (†); terwijl Izaaks nakroost daarentegen van oude tijden af, eerst van Salmanasſar en Nebukadnezar; later van Titus; eindelijk van Trajanus overweldigd, gevangen weggevoerd, verkocht, in alle landen verſtrooid werd; zoodat zij op de ganſche aarde geen Vaderland meer bezitten: en toch, zij zijn en blijven, ook buiten Palestina en Jeruzalem, één Volk!

»De verwoesting der heilige ſtad" (zegt BUCHANAN) »zweeft den Indiſchen Joden ſteeds voor den geest, zoo dikwijls zij van zich zelve als van eene natie ſpreken; want ofſchoon zij geenen Koning en geen Vaderland hebben, toch beſchouwen zij hun volk ſteeds als één in wezen. De verwijdering van tijd en plaats ſchijnt hen van de herdenking aan Jeruzalems verwoesting niet te berooven. Dikwijls heb ik daarbij gedacht aan de woorden van den Pſalmist: *Indien ik u vergete, o Jeruzalem! zoo vergeet mijne rechterhand zich zelve!* — Het is op eenige plaatſen eene verordening der Rabbijnen geworden, dat, wanneer een Israëliet een nieuw huis bouwt, hij een klein gedeelte van hetzelve onvolkomen moet laten; op welke hoogte dan deze woorden worden aangeſchreven: »Ter gedachtenis aan de verwoesting!" — Even als dus Arabië het middenpunt is, van waar het van alle zijden gevreesde volk naar alle zijden zich in zegepraal en met woeste verdelging uitbreidde; zoo zijn Palestina en Jeruzalem het middenpunt, waarheen het overwonnene, naar alle kanten verſtrooide, van de geheele wereld verachte en verdrukte volk der Joden in de herdenking aan zijne aloude heerlijkheid onder David en Salomo, altoos het hopend en verlangend oog richt.

Tegenover de bovenſtaande ſchildering van den woesten krijgsmoed der Arabieren, ſtaat met eene vreesſelijk verheerlijkte waarheid de voorzegging van den alouden Godsman aan Israël over (§):

»Indien gij de ſtemme des Heeren uwes Gods niet zult gehoorzamen, om waar te nemen dat gij doet alle zijne geboden en zijne inzettingen die ik u heden gebiede, zoo zullen alle deze vloeken over u komen en u treffen. De Heere zal u geven geſlagen voor het aangezicht uwer vijanden: door éénen weg zult gij tot hen uittrekken en door zeven wegen zult gij voor hun aangezichte vlieden; en gij zult van alle koningrijken der aarde beroerd worden. Gij zult op den middag omtasten, gelijk als een blinde omtast in het donkere, en zult uwe wegen niet voorſpoedig maken; maar gij zult alleenlijk verdrukt en beroofd zijn alle dagen, en daar

(*) 2 Kon. XVII.

(*) Aelius Gallus, die onder Augustus het diepst in Arabië indrong, moest zonder hetzelve te onderwerpen, met groot verlies terug trekken.

(†) »Ze zijn trotsch op hunne vrijheid" (zegt een Oostersch Dichter van hen:) »zij vinden vermaak in oorlogsdaden, en maken met het bloed hunner vijanden de aarde rood als wijn; en vullen met hunne lange ſpeeren de lucht als een bosch van riet."

(§) Deut. XXVIII. v. 15, 25, 29, 33, 37, 64, 65, 66.

zal geen verloſſer zijn. De vrucht uwes lands en allen uwen arbeid zal een volk eten dat gij niet gekend hebt; en gij zult alle dagen alleenlijk verdrukt en geplaagd zijn. Gij zult zijn tot eenen ſchrik, tot een ſpreekwoord en tot eene ſpotrede, onder alle de volken, daar u de Heere henen leiden zal. En de Heere zal u verſtrooien onder alle volken van 't ééne einde der aarde tot aan 't andere einde der aarde; daartoe zult gij onder dezelve volken niet ſtille zijn en uw voetzole zal geen ruste hebben, want de Heere zal u aldaar geven een bevend harte, en bezwijking der oogen, en mattigheid der ziele; en uw leven zal tegenover u hangen, en gij zult nacht en dag ſchrikken en zult uwes levens niet zeker zijn." —

Is zulk eene nakomelingſchap de zegen van Abraham? Is het nakroost van den beloofden Izaak een ſpot geworden van den bastaard Ismaël? —

Ja, en echter is het het uitverkoren Volk Gods, waarop de grootſte der aan Abraham gedane beloften rustte. »Gijlieden" (zeide Petrus tot de inwoners van Jeruzalem (*),) »zijt kinderen der Profeten en des verbonds 't welk God met onze Vaderen opgerecht heeft, zeggende tot Abraham: en in uwen zade zullen alle geſlachten der aarde gezegend worden (†)."

De bovennatuurlijke afſtamming dezer kinderen des verbonds van de bedaagde en onvruchtbare Sara was reeds eene voorbeduiding dat zij van de wet der natuur, waar de heidenen geheel aan onderworpen waren, onttrokken zouden worden, en God eene nieuwe wet, de voorbereiding der nieuwe geboorte voor alle volkeren der aarde, zoude daarſtellen.

»De Silo is gekomen, tot welken de Volken verzameld worden; de ſter is opgegaan uit Jakob! 't Is te geringe dat gij mij een knecht zoudt zijn om op te richten de ſtammen Jakobs en om weder te brengen de bewaarden in Israël: ik hebbe u ook gegeven tot een licht der heidenen, om mijn heil te zijn tot aan het einde der aarde (§)." Wie kan de Christenen door alle werelddeelen heen verſpreid tellen? Hun getal wast met elken dag aan, en zal aangroeien door de prediking van het Evangelie onder den ganſchen hemel. — De heidenen zijn geacht als een droppel aan den emmer.

Hoe verandert de Heer het aanſchijn der wereld naar zijn welbehagen! Was niet eenmaal de geloovige Abraham als een kleine droppel aan den grooten emmer der heidenen? — Eindelijk zal het ééne kudde en één Herder zijn. Christus, door wien alle volkeren der aarde moesten worden gezegend zal zich eenmaal ook over het rampzalig nakroost van Israël ontfermen. — »Hebben zij geſtruikeld opdat zij vallen zouden? Dat zij verre. Maar ook zij, indien ze in het ongeloove niet blijven, zullen weder ingeënt worden; want God is machtig hen in te enten. Want indien Gij (Christen uit de heidenen!) afgehouwen zijt uit den olijfboom, die van nature wild was, en tegen nature in den goeden olijfboom ingeënt, hoe veel te meer zullen deze die natuurlijke takken zijn in haar eigen olijfboom ingeënt worden (*)!"

Ja, de tijd is aanſtaande wanneer de Joden zullen zeggen: Gezegend is Hij die daar komt in den name des Heeren! Treffend ſpreekt hen de Dichter in deze treffelijke verzen aan (†):

Schiet, lang verachte ſtam, in blij gebladert uit!
God wilde uw hoogmoed eens, en d' onzen thands verlagen:
Hereend zal onze olijf zijne oogst van vruchten dragen:
Hereend heft hij zijn kruin ten wolken, en omvat
Heel 't aardrijk, en de daauw des hemels drenkt zijn blad,
En 't drupt van 't manna der onſterflijkheid! — Hebreeuwen!
Verliest geen voorrecht van een dertigtal van eeuwen,
In roeping, weldaân, en kastijding omgegaan,
Om 't onherroeplijk pad des afgronds in te ſlaân!
Aanbid, o edel Volk, door de Almacht uitverkoren,
Den Zoon van David, reeds in Abrams heup gezworen!
Houd onverwrikbaar aan uw heilbeloftnis vast;
Het oogenblik genaakt. Hij beve wien 't verrast!

Ten ſlotte nog eene belangrijke bijzonderheid. Van Ismaël daalt de Arabiſche ſtam Koreisch af; en van dezen ſtam was: — Mahomed! Hier biedt zich een gewichtig punt van vergelijking aan. Gelijk van den beloofden Izaak de ware Meſſias is geſproten, van welken een geestelijke zegen zich ver buiten den kring van de Joodſche Stammen over alle volken der aarde zonde uitbreiden, zoo is van den bastaard Ismaël de bastaard-Meſſias voortgekomen, die over zoovele volken vloek en logen gebracht heeft, welke met de Arabiſche ſtammen evenmin verwant waren. Even als in den Bijbel de Joden als Gods uitverkoren Volk, als bewaarders en getuigen van de ware Godsdienst ons voor oogen ſtaan, even zoo heet het ook in den Koran: »Dus hebben wij u, Arabieren! tot een volk midden in de volkeren geſteld, opdat gij als getuigen moogt optreden tegen de overige geſlachten der menſchen (§)!"

Zoo ſprak de valſche Profeet. Om zijnent wil is Abrahams nakomelingſchap uit Hagar niet tot een zegen, maar ten vloek der menſchen. Abraham had reeds driemaal de belofte van een' zoon ontvangen: eerst als hij zijn Vaderland verliet; daarna toen hij van zijnen neef Loth ſcheidde; eindelijk na het XV[e] Hoofdſtuk van Geneſis. Men zou bijna zeggen dat Sara door ongeloof (even als weleer Eva) Abraham verleid had om Hagar ter vrouwe te nemen; daar uit dezen echt, die niet op Gods bevel was geſloten, de valſche Profeet, de leugen-Meſſias afſtamt (**).

(*) Hand. III. v. 25.
(†) Verg. Gal. III. v. 16.
(§) Jez. XLIX. v. 6.

(*) Rom. XI. v. 15.
(†) Bilderdijk. *Navonkel.* Dl. I. bl. 48, 49.
(§) Men rekent dat er heden ten dage nog 160 millioenen Mahomedanen zijn tegen 175 millioenen Christenen.
(**) Het mag echter ter verſchooning van Abraham niet voorbijgezien worden, dat hem omtrent dezen tijd nog niet ſtellig ſchijnt geopenbaard te zijn geweest, dat de Zoon der belofte uit Izaak moest geboren worden. Men zie de Leerrede van S. R. C. Gaussen: *Sara épousant Agar.* Par. et Gen. 1834.

Toen Hagar voor Sara in de woestijn gevloden was, ſprak de Engel des Heeren tot haar: »Keer weder tot uwe vrouwe, en verootmoedig u onder hare hand;" — onder de rechtmatige vrouw en ſtammoeder van den Mesſias. Dit geldt ook van de geestelijke afkomst van Ismaël: wederſtreven zij Christus, »zoo zal het licht Israëls een vuur zijn en zijn Heilige een vuurvlam, die Mahomeds dorpen en dreven zal aanſteken en verteeren op éénen dag." Want allen die Hem wederſtaan zullen te ſchande worden. De tijd der vervulling genaakt.

(Gedeeltelijk naar aanleiding van de *Evang. Kirchenzeitung*).

EEN BLIK OP DEN STAAT DES CHRISTENDOMS IN HET OOSTELIJK GEDEELTE VAN PRUISSEN.

Wij hebben in een vroeger nummer ons oog op de oevers van den Wupper en de Pruisſiſche Rijnlanden gerigt, en wij verheugden ons over het zout, dat de Heere ook daar nog heeft doen overblijven, op dat het ook in het midden van het afgeweken en rationalistisch Duitschland aan geen getuigenis ter zijner eere zoude ontbreken.

Wanneer ons harte treurt over de kracht der dwaling, die zich hier in de ſchitterende pracht van het bijgeloof, ginds in de dorheid en zedeloosheid van het ongeloof openbaart; als wij de gemeente Gods bedreigd of miskend zien; dan verkwikt ons de aanblik van die oorden, alwaar het Christendom des harten, gedurende eenigen tijd beſcherming en opkweeking ſchijnt te vinden.

Onder deze plaatſen verdient zeker Berlijn, de hoofdſtad des Pruisſiſchen Rijks, en in het oostelijk gedeelte van dat gewest gelegen, eene bijzondere melding. Niet alleen wordt aldaar door eenige christelijk gezinde leeraars, als Theremin, Strauss, Neander, Gossner, het Evangelie als eene kracht Gods ter zaligheid verkondigd, maar aldaar zijn ook in de laatſte jaren vele zielen uit de duisternis, waarin hier, op zeer weinige uitzonderingen na, de beſchaafde klasſen bijna geheel gedompeld waren, tot het waarachtige licht gebragt, en de overlevering der waarheid, die onder de mindere ſtanden nog ſteeds bewaard was gebleven, is weder meerder aan het licht gekomen, waardoor het bleek dat het licht der waarheid nimmer geheel uitgedoofd was geweest. Hoeveel had ondertusſchen, de door de wereld om zijne gaven geëerde, doch voor zich zelve zoo rampzalige Frederik de tweede niet gedaan, om dit geloof der vaderen in zijn rijk uit te roeien. Trots alle zijne spotternijen en de aanvallen der franſche wijsgeeren, die hij om zich heen vergaderde, toonde God dat hij getrouw is in geſlachten, door op den bodem des volks eene kleine ſchare belijders van het onveranderlijk Evangelie te doen overblijven, die door den afval der hovelingen, of de verachting der vrijgeesten niet uit hunne vastigheid geſchokt wierden. Toen omtrent het einde der vorige eeuw de Letterkunde eene ſoort van godsdienst geworden was die den Bijbel moest vervangen, en men met Schiller en Goethe dweepte als of dezen de zielen van den dood zouden kunnen verlosſen, toen op de meeste kanſels niets was overgebleven dan de bloemen eener doellooze welſprekenheid, of de ſtelſels eener aan ſmaak en mode onderworpene wijsbegeerte, getuigde te Berlijn nog ter eere der waarheid de ſtem van een eenvoudig leeraar, Hermes genaamd, in een vergeten gasthuis dier ſtad. De parochie waartoe deze kerk behoorde was zoo arm dat het aan geld ontbrak, om dezelve bij den avonddienst behoorlijk te verlichten; en de arme vromen, die zich aldaar in de verkondiging der oude waarheid verlustigden, bragten hunne kaarsjes mede, die zij gedurende het gezang opſtaken. Ook de vrome Jänicke, door zijne werkzaamheden tot de toebereiding en uitzending van zendelingen bekend, bleef gedurende dit tijdperk, waarin de waarheid geheel vergeten ſcheen, de eer van zijnen Heer handhaven. Toen nu het gewigtig jaar 1813, het tijdſtip der afſchudding van het franſche juk, verſcheen, dat aan geheel Duitschland de vrijheid, en aan zoo velen gemoederen eenen weldadigen ſchok gaf, was deze indruk bij de meesten wel is waar uitſluitend van eenen ſtaatkundigen en vaderlandſchen aard, doch zij was echter tevens de aanleiding bij velen, die tot nader onderzoek bragt, en die, vooral toen zoo vele dichterlijke droomen van geluk en volksglans niet verwezenlijkt wierden, troost deed zoeken in die godsdienst, die men eerst gemeend had wel te kunnen ontberen. Velen gingen den ouden Hermes hooren, en er ontſtond bij hen eenig vermoeden, dat het Evangelie iets anders was dan hetgeen zij tot nu toe daarvoor hadden aangezien. De oprigting der hooge ſchole te Berlijn was ook niet zonder invloed ten goede geweest. Zij had plaats in het midden van de grootſte rampen des Rijks, en hare eerſte Profesſoren waren diegenen, die vroeger in Halle waren aangeſteld geweest, welke ſtad tijdelijk een deel van het gebied van Jerome Napoleon uitmaakte. Deze mannen, Schleiermacher, de Wette, Marheinecke en Neander, hoewel in hunne opvatting van het Christendom zeer onderſcheiden, waren echter alle geſchikt om den lust tot onderzoek onder de ſtuderende jeugd op te wekken, en er beſtond van toen af ook te Berlijn een kamp tusſchen licht en duisternis die met ieder jaar in belangrijkheid toenam, en zeker was de invloed van Neander, die met klimmende helderheid de waarheid des Evangelies huldigde, aan velen tot zegen; terwijl het beſluit, door den koning tot afzetting van de Wette genomen, bij het ontdekken van eenen brief van dezen aan de ouders van Sand, die de misdaad van hunnen zoon in een verſchoonlijk daglicht ſtelde, het bewijs gaf, hoe het zijn vaste wil was, de beginſels van regt en waarheid, op de ordeningen Gods gegrond, te handhaven.

Niettegenſtaande deze flikkering bleef echter nog het grootſte gedeelte van Duitschland in eene dikke nacht gehuld. De pogingen van zoo vele vijanden des Evangelies waren niet zonder vrucht gebleven, en het Antichristendom was eene magt geworden, die niet met éénen ſlag uit te roeien was. Het ongeloof had zich

geheel van alle de wetenschappen meester gemaakt. Men spaarde vlijt noch schijnbare geleerdheid om de onechtheid van bijna alle de boeken des Bijbels te beweren. De waarheden werden in een hatelijk of belagchelijk daglicht gesteld, en zelfs de goddelijke leer der verzoening werd met den naam van bloedtheologie gebrandmerkt. De aanhangers der oude waarheid werden overal als geestdrijvers en steilhoofden uitgekreten. De jeugd werd reeds vroeg door Dinter en zijne leerlingen in den grond bedorven; men gaf hun boeken in de hand, waarin de geschiedenis vervalscht en de heilige Schrift als een sprookje behandeld werd. In eenen rijperen leeftijd wachtten hen de onderwijzingen van eenen Paulus, Wegscheider of Gesenius, die hunne geleerdheid tegen de waarheid die uit God is, misbruikten. Alle journalen en tijdschriften waren geheel in handen der Rationalisten, die zelfs in sommige Staten eene ongestoorde heerschappij voerden, en de tegenovergestelde gevoelens geheel meenden verdelgd te hebben; terwijl in andere gewesten de lust tot zinnelijk genot alle sporen van eene hoogere behoefte scheen te hebben uitgewischt. Zoo bevonden zich dan de geloovige gemeenten in Duitschland, en de Christenen die hunnen Heer getrouw waren gebleven, als zoo vele palmenboschjes in eene dorre zandwoestijn. Zij kenden elkanders stemme niet, zij waanden dikwijls alleen te zijn overgebleven; maar het behaagde God ook nu weder te openbaren, dat Hij zich in het midden van den afval nog de zevenduizend bewaard had, die hunne knieën voor den Baäl niet gebogen hadden. De persoon die door God bestemd was om in Duitschland de stemme zijner waarheid doende hooren, tusschen de verspreidde geloovigen een band uit te maken, en Bijbel en Openbaring schrede voor schrede tegen de aanmatigingen des ongeloofs te verdedigen, was Professor Hengstenberg, uit West-Pruissen geboortig, die op zulk eene wijze vroeger in de diepten van het Rationalismus was verzonken geweest, dat iemand toen van hem zeide: »Nu, als Hengsterberg bekeerd wordt, dan kan ik alles gelooven.” Deze kwam tijdens het schrijven zijner dissertatie tot licht, en nog zeer jong tot Professor te Berlijn benoemd, werd hij aldaar in 1827 de stichter en hoofd-redacteur van het zoo gewigtig weekblad de *Evangelische Kirchen-Zeitung*, (Evangelisch Kerkblad,) een tijdschrift dat vele medearbeiders telt en hetwelk zoo wel tot verdediging der waarheid, tot mededeeling van al hetgeen met de uitbreiding van het rijk Gods in verband staat, als ook tot beoordeeling der gebeurtenissen van den tijd uit een christelijk standpunt, strekkende is. Onwrikbare moed en groote belezenheid werden er vereischt om in deze onderneming pal te mogen staan, niettegenstaande de listige aanvallen der vijanden en de flaauwhartigheid veler vrienden. De eersten waren onvermoeid bezig om de onderneming te doen mislukken, en daar hunne hevige aanvallen of laaghartige paskwillen zonder uitwerking bleven, lieten zij niet na om meermalen de regering opmerkzaam te maken op den gevaarlijken invloed van een blad, zoo geschikt om den vrede der kerk te storen. Ook met de vrienden was de verhouding niet gemakkelijk, want toen de Kirchen-Zeitung de diepte van den afval die aan de hoogeschool van het eenmaal zoo bloeiende Halle heerschte, met moed ontsluierde, had er zelfs eene schudding in de betrekkingen tusschen de medewerkers plaats, en de beroemde Neander vond het raadzaam zijn deel aan de Redactie op te geven. Toen dit blad na de omwenteling van 1830 het goddelijk regt in den Staat verdedigde, en de nietigheid der liberale stelsels uit de ondervinding onzer dagen aantoonde, verloor hetzelve hierdoor geheel haren invloed bij de Christenen in Frankrijk, die hunne geliefde afgodsbeelden, hoe dikmaals ook reeds derzelver nietigheid gebleken was, niet wilden opgeven.

Eindelijk heeft de Redactie, hoewel zich geheel en al met de Luthersche symbolische boeken vereenigende, thans eene moeilijke betrekking tot de zoogenaamde Ultra-luthersche partij, die in Silesië ontstaan, zich over Pommeren uitbreidt, en meer en meer alle diegene wier harten opgewekt zijn geworden vereenigt in den tegenstand tegen de Unie van Lutherschen en Gereformeerden, door den Koning van Pruissen zoo zeer gewild en begunstigd.

Deze partij, offschoon zich echte Christenen onder dezelve bevinden, is tegen de Gereformeerden met eene verblinding ingenomen, die door Prof. Hengstenberg geenszins gedeeld wordt; hoezeer dan ook de gereformeerde lezer bij al den ijver waarmede deze geleerde de waarheden verdedigt, die de Hervorming weder aan het licht bragt, wel eens stuit op die miskenning van dierbare waarheden, welke dit Luthersche standpunt medebrengt. De band tusschen degenen die tot handhaving der waarheid tegen ongeloof en bijgeloof geroepen zijn, zal echter door dit verschil niet gestoord worden, want wij weten dat hoewel alle de geloovigen één zijn in Christus, de tijd nog niet gekomen is waarin het heeten zal éène kudde en één Herder.

Onder de redenen die het ons tot eenen dierbaren pligt maken, ook in onze nederduitsche Stemmen, van deze hoogduitsche stem tot handhaving der waarheid te gewagen, behoort deze, dat het den Nederlandschen Christen niet dan aangenaam kan wezen, diegenen te leeren kennen, die in andere landen in den grooten strijd van het licht tegen de duisternis begrepen zijn. Opmerkelijk is het tevens, dat gelijk wij dit onlangs van den West-Pruissischen D^r. F. W. Krummacher mogten melden, ook deze getuige voor de eer van den Verlosser in Oost-Pruissen (wij bedoelen Professor Hengstenberg) zich voor weinige weken op onzen vaderlandschen bodem bevond, toen hij zich ter herstelling eener gezondheid die door de inspanning, tot zulke uitgebreide werkzaamheden vereischt, reeds veel geleden had, naar de baden te Scheveningen had begeven. Het behage den Heere om den wakkeren strijder weder op te rigten en te sterken. Doch wat ook zijn verdere loopbaan zij, het zaad, nu reeds door hem gestrooid, zal zijne vruchten voortbrengen, en zij die in den dienst hunnes Heeren staan, weten dat niets hen kan scheiden van de liefde Gods

die in Christus is, want de roeping en genadegiften Gods zijn onberouwelijk.

Is het een groot voorregt voor een land, wanneer het een godsdienſtig tijdſchrift bezit, niet beſtemd om de waarheid te ondermijnen, maar om dezelve te handhaven; niet minder gewigtig zijn die werken van meerderen omvang, waarin het godlijk verband tusſchen Oud en Nieuw Verbond, tusſchen belofte en vervulling overtuigend wordt aangewezen. Ook in dit opzigt heeft Hengſtenberg de vruchten zijner belangrijke naſporingen in het licht gegeven. Immers, werd er eene waarheid in Duitschland aan de verguizing des ongeloofs overgegeven, dan was het zeker die verkondiging van den Christus uit het Oude Testament, die voor het geloovig hart in alle eeuwen zoo dierbaar is geweest. Hengſtenberg's *Christologie* des Ouden Testaments behandelt dit punt met de meeste helderheid, terwijl zijne verdediging van de echtheid van het boek van Daniël als een meesterſtuk wordt beſchouwd in die wetenſchap der kritiek, die door velen alleen gebruikt wordt om de waarheid van Gods woord te beſtrijden.

De tijdingen uit Berlijn, door den voornoemden hoogleeraar medegedeeld, waren in vele opzigten van eenen verheugenden aart. Daaronder behoorden de toenemende belangſtelling in de verkondiging der waarheid; de toon van eerbied omtrent het Evangelie, die in de hoogere kringen heerscht; de onderſcheiding waarmede christelijke mannen, gelijk nog onlangs de bekende Sartorius van Dorpat, door den Koning behandeld worden, en meer nog dan dit alles de vrijmoedigheid waarmede de Kroonprins van Pruisſen voor dat geloof des harten uitkomt, dat toch ſteeds in alle tijden den Joden eene ergernis en den Grieken eene dwaasheid blijft.

Naast dezen tempel Gods blijven zich echter nog vele Baäls-kapellen verheffen. Velen is het Christendom te eenvoudig, en zij zoeken, gelijk de oude Gnostieken, zich door eene hoogere wijsbegeerte van den grooten hoop te onderſcheiden. Bij anderen zijn kunst en ſmaak de afgoden waaraan gewierookt wordt. Hiervan leverden de onlangs in het licht verſchenen brieven eener beroemde vrouw, die zich daarop verhief, dat zij den eeredienst aan Göthe (*den Göthe-cultus*) in Berlijn had ingevoerd, een treurig bewijs op. En deze brieven zijn ondertusſchen door velen met groote toejuiching ontvangen geworden. Ook moet men hier weder erkennen, hoe overal, waar het Christendom des harten eenige genade in de oogen der wereld vindt, de geest des tijds nimmer nalaat invloed op hetzelve uit te oefenen, waarvan meestal eene verflaauwing het gevolg is.

Zoo moeten er daar dan ook wel gezelſchappen gevonden worden, waar alles in eenen christelijken vorm geſchiedt, en waar christelijke voorlezingen gehouden worden, terwijl ondertusſchen de erkenning van zonde en ellende en het leven des geestes te vaak gemist worden. Doch de Heere kent wie de zijnen zijn, hij reinigt hen, en doet hen meer vrucht dragen. Hij weet die oogenblikken te doen geboren worden, waarin het blijkt, waar het zaad in eene goede aarde viel, en waar hetzelve door de hitte des daags verſchroeid werd.

Niettegenſtaande deze opmerking blijft Berlijn een gewigtig punt voor de europeeſche Christenheid. Ook Silezië getuigt van een nieuw leven, dat echter juist door de pogingen die van regeringswege zijn aangewend om eene vereeniging daar te ſtellen, die alleen tot het gebied behoort van Hem die de harten neigt, eene tegenovergeſtelde rigting neemt, waardoor de aandacht van den Christen van de gewigtigſte waarheden wordt afgetrokken, om in een enkel punt het geheele Schibboleth der waarheid te ſtellen. Diep te betreuren zijn zulke broedertwisten; maar de Heer der Kerke laat dezelve onder zijne kinderen toe, op dat de zielen het oog van de ſchepſelen mogen afwenden, en hetzelve tot den Schepper keerende, bij Hem alleen hunne vastheid mogen vinden.

In Oost-Pruisſen blijft het nog duister. Eene oppervlakkige beſchaving, eene heidenſche letterkunde en valſche wijsbegeerte hebben in dat land veel goeds verwoest. Ondertusſchen ſchijnt het, dat vooral te Dantzig in den laatſten tijd de waarheid krachtig verkondigd werd. Te Koningsbergen was de geestelijk-geſtemde, doch naar het oordeel van velen nog niet geheel uit de omwindſelen der Neologie losgerukte Profesſor Olshauſen als veel te krachtig en dweepzuchtig voorgekomen, en men had hem het leven verbitterd.

Het komt ons voor dat het voor ons Nederlanders geenszins onbelangrijk is te weten, dat in dat Rijk, hetwelk ook op onze Nederlandſche aangelegenheden zulk eenen gewigtigen invloed uitoefent; in dat Vorſtenhuis, wiens leden met dat van Oranje zoo naauw vermaagſchapt zijn, getrouwe belijders van den Heere Jezus Christus en getuigen tegen den geest der eeuw gevonden worden. De gemeenſchap tusſchen die Christenen en ons worde levendig gemaakt door Hem, die alleen de zijnen kent, en die hen elkander doet erkennen, waar zijne wijsheid dit noodig oordeelt. Is men vroeger ijverig genoeg geweest om het gif der Duitſche Neologie in te zwelgen, men ſchroome ook niet, om die vruchten te leeren kennen die van eene betere afkomst getuigen. In een oogenblik waarin Frankrijk zijnen verpestenden invloed weder meer en meer over ons vaderland begint uit te ſtorten, ten einde hetzelve op nieuw rijp voor deszelfs dwinglandij te maken, zij het ons vergund op een land opmerkzaam te maken, door naauwe banden met ons vereenigd, en alwaar het beſtuur niet ſchroomt om aan de waarheid van het Evangelie opentlijke hulde toe te brengen. De Heere vereenige alle degenen die waarlijk in zijnen name gelooven: zij behooren tot die ſchare uit alle volken en natiën, die niemand tellen kan, en die Hem eeuwig verheerlijken zal.

DE SARRACENENSTRIJD.

Van dien tijd af waarop het Rijk onzes Heeren begon op aarde gevestigd te worden, zijn omtrent XVII (meer dan XVIII) eeuwen verstreken. Gedurende dit tijdruim heeft het reeds verwonderlijke en luisterrijke gewrochten te weeg gebracht, en het geluid der donderen van JEZUS CHRISTUS, gezeten ter rechterhand des Vaders, heeft door heel de wereld heen geklonken. Die dit alles gering acht, moet of onkundig zijn van de geschiedenis dier tijden, of ondankbaar voor de weldaden der genade Gods, en ongeneigd om die op haar waren prijs te stellen.

VITRINGA, *over Jezaïas.* (Opp. Tom. I. pag. 17.)

Wat juichstem golft en dringt me in de ooren
Van uit het vluchtend eeuwverschiet?
Zie 'k Davids gulden Eeuw herboren,
Wien heel het Oosten hulde biedt;
Wien volk bij volk en stam bij stam
Met stillen spijt zien zegepralen,
Gehuld in onverbleekbre stralen,
Wier glans van Boven oorsprong nam?

Neen! 't is geen lofgalm van Hebreeuwen
Aan de oeverboorden der Jordaan!
't Zijn zegekreeten op 't verslaan
Van Sarracener en Maraan,
In d'eerstling van de Christeneeuwen! —
Door Davids hooggeloofden Zoon
Werd van Zijn hoogen hemelthroon
De vijand van zijn rijk verslagen
Als aarden vaatwerk, met den staf
Dien Hem God zelf in handen gaf!
Hier ziet men 't licht des Konings dagen,
Dien 't eeuwig rijk der aard behoort,
Welks glans reeds aan de heemlen gloort!

Daar- daarom juicht de Christenheid!
Zij ziet in de eer en roem en luister,
Die deze rijkstriumf verspreidt,
't Verwinnen van des afgronds duister
Door 't licht, dat, aan de hemelbaan,
De STAR UIT JACOB op deed gaan!

Maar wie, wie was 't, die onder Hem
Die heilge zege mocht bevechten?
Wie stond, gereed op 's Heeren stem,
Ter spitse van de legerknechten,
Aan wier manhafte schaar 't behoud
Van 't Christendom was toevertrouwd?

Gij KAREL! Gij, wiens Neêrlandsch bloed
Van ijver gloeide voor de waarheid,
Gij, op wiens paden, voor wiens voet
Zij 't heillicht spreidde van heur klaarheid;
En Gij, doorgloeid van 't zelfde vier,
o Ridder, edel en doorluchtig,
In 't krijgsbedrijf zoo kloek en fier,
En toch zoo needrig en godvruchtig!
Gij, aan wiens blinkend wapenschild
De waldhoorn, eerblijk van uw Koning,
Een' glans verleent, zoo rein en mild,
Als schaars aan 't vorstlijk hoofd de kroning!

Wel mocht gij, toen ge uw heldenstaal,
Bevrijder van Oranjes wallen,
In diergekochten zegepraal
Op d'ijzren schedel neêr deed vallen
Der Sarraceensche heidenschaar,
Wel mocht gij toen 't gebied verwerven,
Waar voor gij zocht in 't heetst gevaar
Te triumferen of te sterven!

't Is schoon, wanneer een strijdbaar held
Na 't winnen van verheven palmen,
Ver van 't luidruchtig zegegalmen
Ter neêr knielt op het bloedig veld,
En al zijn wapenroem en eere,
Door hoogmoeds lokstem niet bekoord,
Wijdt aan der legerscharen Heere,
Wien alle lof alleen behoort!
Heil, heil uw' naam, doorluchtig Vorst!
Dees dankbetooning kweekte uw borst.

o Eedle teelt van Neêrlands stam,
Gij, nooit uw zelf' ontvallen Friezen!
Wat wending ooit uw noodlot nam,
Het deed u nooit uw eer verliezen (*)! —
Gij meê bracht door uw blikkrend staal
Uw grooten koning roem en zege!
De faam verkondige allerwege
Uw aandeel aan zijn wapenpraal (†)!

Neen, nooit, roemruchte Christenstrijders,
Nooit zal uw heldennaam vergaan!
Nog tuigt de Rhône van uw daân;
Nog roemt hij u als zijn bevrijders:
Zoo lang zijn golven zeewaart spoên
Zal 't stroomgeruisch het hooren doen,
Hoe de aanval van 't verheidend Spanje
Den grond lei tot den roem van 't luisterrijk ORANJE.

AANTEEKENINGEN

OP DEN VOORGAANDEN LIERZANG.

De strijd welken WILLEM *met den hoorn* tegen de Spaansche Sarracenen voerde, en in welken hij de stad en het gebied van *Oranje* zoo manmoedig van hun benden bevrijdde, dat KAREL *de Groote* hem dit gebied als onafhankelijk vorstendom schonk; een strijd die voor het christelijke Europa beslissend mag gerekend worden, is uitvoerig beschreven door LA PISE, *Tableau de la Principauté et Princes d'Orange*, p. 51, 52.

(*) De *Friezen* waren onderdanen van 't Duitsche Rijk, maar duldden behalven of onder den Keizer geen Vorst, en dit mag hun bij overlevering als een recht door Karel den Groote verleend ingegeven te zijn. Het schijnt ook niet geloochend te kunnen worden dat zij in de legers van Karel in Spanje gediend hebben. BILDERDIJK. *Hist. des Vaderlands.* D. I. bl. 252, 253.

(†) De Heer VAN KAMPEN merkt aan in zijne *Vaderl. Karakt.* D. I. bl. 16, dat men het aan den hoogen moed en het nationale gevoel der *vrije Friezen* mag toeschrijven, dat hun gewest het eenige in NAPOLEONS kolossale Rijk geweest is, hetwelk den alouden volksnaam bleef dragen.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

Nummer 23. — 1 — **10 October 1834.**

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 Cor. IV: 13.

DE VOLHARDING DER HEILIGEN.

(Brief aan de Hebreën, Hoofdſt. VI. v. 4 tot 12.)

Het geloof is een genadegifte, het is een werk van God (*); dat, namelijk, hetwelk niet is een *dood geloof, dat de werken niet heeft* (†), maar een geloof *werkende door de liefde* (§), een geloof, dat niet blootelijk groote krachten oefent naar buiten (**), maar in het binnenſte des harten levendig, Christus omhelst, en door en in Hem het eeuwige leven deelachtig maakt. *De genadegifte nu en de roepinge Gods zijn onberouwelijk* (††); het *goede werk, dat Hij begonnen heeft, dat voleindigt Hij tot op den dag van Jeſus Christus* (§§); die geloofd hebben *worden verzegeld met den Heiligen Geest der beloſte* (***); *mijne ſchapen hooren mijne ſtemme*, zegt de Heere, *en ik geve haar het eeuwige leven, en zij zullen niet verloren gaan in der eeuwigheid; en niemand zal dezelve uit mijne hand rukken* (†††). Hij zelve heeft voor hen gebeden, dat, ſchoon zij ook tot hunne groote droefheid *ſtruikelen in velen*, en diep, zeer diep kunnen komen te vallen, *hun geloof evenwel niet ophoude* (§§§); Petrus voorbeeld getuigt het onder de duizenden.

Ziedaar eenige dier menigvuldige uitſpraken van Gods onfeilbaar woord, waarop de Kerk van Christus hare belijdenis grondt aangaande de volſtandigheid der ware geloovigen tot den einde; eene leer, welke nevens die van 's menſchen erfſchuld, zonde, en onmacht, mitsgaders die van Gods vrije en alvermogende ontferming daar tegen over, bepaaldelijk als een pand der leere aan onze Gereformeerde kerken was toevertrouwd, en als zoodanig ook in ons vaderland eenmaal krachtig en getrouw beleden en verdedigd werd. »Alzoo bekomen zij »(de wedergeborenen) dan dit, (zeggen op dit ſtuk de Be»ſluiten van de Dordrechtſche Synode, Hoofdſt V. art. 8), »niet door hunne verdienſten of krachten, maar uit »de genadige barmhertigheid Gods, dat zij noch gant»ſchelijk van het geloof en de genade uitvallen, noch »tot den einde toe in den val blijven of verloren gaan. »Hetwelk, zoo veel haar aangaat, niet alleen lichtelijk »zoude kunnen geſchieden, maar ook ongetwijfeld ge»ſchieden zoude: doch ten aanzien van God kan het »gantſchelijk niet geſchieden, dewijl noch zijn raad »veranderd, noch zijne beloſte gebroken, noch de roe»ping naar zijn voornemen wederroepen, noch de ver»dienſte, voorbidding en bewaring van Christus krach»teloos gemaakt, noch de verzegeling des H. Geestes »verijdeld of vernietigd kan worden."

De tegenwerpingen tegen deze zoo troostvolle als ontzachelijke waarheid ingebracht, voor zooverre die uit het bedenken eener verduisterde en altijd Gode wederſtrevige *natuurlijke rede* afgeleid worden, is het ons voornemen hier niet te wederleggen. Doch voor zoo verre men met den Bijbel in de hand over derzelver ſchriftmatigheid twist of twijfel voert, wenſchen wij door een enkel voorbeeld aan te toonen, hoe ook in dit ſtuk de Schrift met de Schrift vergeleken, en door zich zelve verklaard, de tegenredenen oplost, de waarheid in hare helderheid en onveranderlijkheid doet uitkomen.

De plaats uit den brief aan de Hebreën (VI. v. 4—6) is bekend, waarin men de mogelijkheid van een afval der heiligen, dat is, ware *Christgeloovigen* duidelijk genoeg meent erkend te zien. *Het is onmogelijk*, dus luidt zij, *degene die eens verlicht geweest* [illegible] *en de he*[illegible] *gave geſmaakt hebben, en des Heiligen* [illegible] *deel-*

(*) Eph. II. v. 8. Phil. I. v. 29 enz. (†) Jac. II. v. 17. (§) Gal V. v. 6.
(**) 1 Cor. XIII. v. 2. (††) Rom. XI. v. 29. (§§) Phil. I. v. 6.
(***) Eph. I. v. 13, 14. (†††) Joh. X. v. 27, 28. (§§§) Jac. III. v. 2. Luc. XXII. v. 31, 32.

achtig geworden zijn, en gesmaakt hebben het goede woord Gods, en de krachten der toekomende eeuwe en afvallig worden, die wederom te vernieuwen tot bekeering; als welke haar zelven den Zone Gods wederom kruisigen en openlijk te schande maken. De gevolgtrekking schijnt (oppervlakkig) als van zelve deze te zijn: derhalve kunnen dezulken die eenmaal het geloof deelachtig waren, dat geloof ook weder verliezen, afvallen, onherstelbaar afvallen.

Doch wat, indien het met zekerheid kan aangetoond worden, dat degenen, van welke hier eerst zoo uitnemende, daarna zoo ontzettende dingen gezegd zijn, alles behalve *het geloof* (immers dat geloof, hetwelk wij bij de intrede van dit betoog als het alleen-waarachtige en dien naam waardige uit Gods woord beschreven) deelachtig kunnen zijn geweest? Wij leeren het ten klaarste uit den onmiddelijken zamenhang der Apostolische redeneering. Want nadat hij deze hoog bevoorrechten, straks diep gevallenen, of liever geheel vervallenen (Gr. παραπεσόντας) vergeleken heeft bij *eene aarde die doornen en distelen draagt, verwerpelijk is, nabij de vervloekinge, en haar einde tot verbranding* (v. 8); zoo laat hij tot gerustitelling zoo wel als tot opwekking der ware geloovigen, dergenen die hij *broeders*, die hij *geliefden* noemt, deze woorden volgen (vs. 9): *wij verzekeren ons van u* BETERE *dingen, en met de zaligheid gevoegd* (Gr. ἐχόμενα σωτηρίας, *die aan de zaligheid vast zijn*). En wat waren dan nu deze *betere*, deze *met de zaligheid* (in tegenoverstelling van de vroeger vermelde bloot uitwendige gaven) *gevoegde*, van de zaligheid onafscheidelijke dingen? Het is *de arbeid der* LIEFDE (v. 10), het is de *volle verzekerdheid der* HOPE (v. 11), het is *de navolging dergenen, die door* GELOOF *en lankmoedigheid de beloftenisse beërven* (v. 12). Nu, onder alles, dat in v. 4 en 5 opgenoemd werd, komen juist deze dingen, aan welke alleen en uitsluitend de zaligheid verbonden wordt, niet voor. Zoo waren dan ook de aldaar bedoelde voorwerpen geene ware in Christus geloovigen, Christus liefhebbenden, op Christus hopenden, uit water en Geest wedergeborenen, van God derhalve voor de grondlegging der wereld uitverkorenen, maar zij waren bloot en alleenlijk rijk begaafde, grootelijks door den Geest Gods die Zijne tegenwoordigheid in de Gemeente door krachten en gaven openbaar maakte, opgetrokkene *tijdgeloovigen*, hoedanige èn elders in de Schrift, èn bij name door den Heere zelven in de gelijkenis van den Zaadzaaier, ons beschreven worden (*). Zij waren *verlicht* geworden (Gr. φωτισθέντες), ja, maar alleenlijk door eene bestraling met de *kennis der waarheid* (Hebr. X. v. 26) uitwendig, niet inwendig door eene *opening des harten* (Hand. XVI v. 14), *een schijnen van God in de harten tot verlichting der kennis der heerlijkheid Gods in het aangezicht van Jesus Christus* (2 Cor. IV. v. 6); zij hadden de *hemelsche gave gesmaakt*, dat is (gelijk het onmiddelijk daarna verklaard wordt): zij waren *des Heiligen Geestes deelachtig geworden*, zij hadden de wondergaven en krachten des Heiligen Geestes ontfangen, doch zij hadden niet met de ware geloovigen *gesmaakt, dat de Heere* (zelve) *goedertieren is* (1 Pet. II. v. 3), noch ook den Geest bij hen blijvende, in hen wonende, met hunnen Geest getuigende, voor hen biddende (Rom. VIII.), hetgeen alleen het kenmerk is van degene die *niet uit vergankelijken, maar uit onvergankelijken zade door het levende en eeuwig blijvende woord Gods zijn wedergeboren* (1 Pet. I. v. 25). Zij hadden *gesmaakt* (*gesmaakt* wederom, niet in zich als voedsel opgenomen, door de bewerking van het geloof des harten zich geeigend) het *goede woord Gods*, en *de krachten der toekomende eeuwe*, dat is, de wonderkrachten die bij de prediking en openbaring van het koninkrijk van Jesus Christus voorzegd waren, (Hand. II. v. 17—19), en die voor eenen tijd het deel konden zijn ook van dezulken, die van het wezen der zaak, van Jesus Christus, zijn persoon, zijne genade, zijnen Geest, voor zich zelven, voor hunne eeuwige behoudenis, voor hunnen eenigen troost in leven en sterven, geen kennisse hadden of begeerden te hebben, maar aan de uitwendige heerlijkheid der gaven genoeg hadden, en (gelijk het den natuurlijken mensch eigen is) om de gave den Gever zelven voorbij zagen, en niet lief hadden. Van dezulken sprak de Mond der waarheid: *Velen zullen te dien dage tot mij zeggen, Heere, Heere, hebben wij niet in uwen naam geprofeteerd, en in uwen naam duivelen uitgeworpen, en in uwen name vele krachten gedaan? En dan zal ik hen* (namelijk die dat gedaan hadden, zonder ook *den wille des Vaders die in de hemelen is* te doen) *openlijk aanzeggen: Ik heb u nooit gekend. Gaat weg van mij, gij die de ongerechtigheid werkt* (*). Van dezulken zijn ons tot ontzettende voorbeelden een Judas in de geschiedenis des N. Testaments; een Saül (†), een Bileam in die des Ouden. Een huurling, een valsche Propheet was deze laatste, nimmer of te voren of naderhand onder het geloovig Israël of zijne bijwoonders gerekend, en toch, zoo lang *de Geest van God op hem* is, zoo kan hij het, zonder onwaarheid te zeggen, uitroepen: *Bileam, de zone Beors spreekt, en die man dien de oogen geopend zijn, spreekt. De hoorder der reden Gods spreekt, en die de wetenschap des Allerhoogsten weet: die des Almachtigen gezichte ziet, die verrukt wordt, en dien de oogen ontdekt worden* (§). Neen, het zijn de hooge verrukkingen en ontdekkingen, zelfs de wondergaven en krachten door den Heiligen Geest niet, die eene ziele kunnen behouden van den dood, het is niet *de prophetie*, het zijn niet *de verborgenheden en alle de wetenschap, de talen van menschen en Engelen*, zelfs *het geloof niet, dat bergen verzet*, dat op zich zelve genomen het onbedriegelijk kenmerk daarstelt van eens Christens genadestaat; maar een iegelijk onderzoeke zich zelven, of hij het geloof heeft (hoe zwak dan ook, hoe klein ook nog, hoe vaak en

(*) Matth. XIII. v. 18 enz.

(*) Matth. VII. v. 21, 22. (†) 1 Sam. XIX. v. 20—24.
(§) Num. XXIV. v. 15, 16.

ſel beſtreden) hetwelk Christus omhelst, naar Christus uitgaat, om Hem zelven, en niet alleenlijk om Zijne gaven! Niet dat een zulke *na de beste gaven* niet zoude mogen, ja, *moeten ijveren* (*); maar nimmer anders dan in *dien veel uitnemender weg*, dien de Apostel onmiddelijk daarop aanwijst (†): *Geloof, hope, liefde, deze drie: en de meeste van deze is de liefde!*

(*) 1 Cor. XII. v. 31. (†) 1 Cor. XIII. v. 13.

EUROPA.

Wanneer men als het *doel der wereldgeſchiedenis* aanmerkt hetgeen de *Nederlandſche Stemmen* vroeger (in N°. 8) als zoodanig voorſtelden, dan is niet alleen de gewijde geſchiedenis (die van Israël) maar ook die van Europa nog geheel anders belangrijk en gewichtig dan wanneer men dit werelddeel blootelijk beſchouwt als overtreffende de overige in verlichting en beſchaving; dan blijkt het duidelijk tot eene geheel bijzondere roeping en beſtemming te zijn afgezonderd geworden, in de historie der menschheid van groote beteekenis.

De profetiſche uitſpraak door den tweeden ſtamvader onzes geſlachts, over zijne drie zonen, van welke de aarde is bevolkt geworden, gedaan, heeft het lot van ons werelddeel in dat van zijn oudſten zoon en deszelfs nageſlacht, op eene treffende wijze bepaald: *God breide Japhet uit* (d. i. doe hem overvloedig vermeerderen) *en hij wone in Sems tenten.* Vierentwintig eeuwen daarna werd deze godſpraak door den Apostel der heidenen, die zelf het Evangelie het eerst in Europa verkondigde, in een ander maar met dat eerſte zeer overeenkomſtig beeld aan de bekeerde Romeinen herhaald als hij het »wonen van Japhet in Sems tenten" uitdrukte door het »inenten van Japhets wilde takken op den olijfsboom van Abraham"; eene gebeurtenis die het tusſchenruim, van de verwerping en afhouwing der natuurlijke takken tot op de weder-inenting derzelve, vervullen moet; waaruit dan ook blijkt dat deze inwoning van Japhet geene voor altoosdurende in bezitneming in zich ſluit, gelijk de verovering van des gevloekten Kanaäns have en woonſtede door Hebers nakomelingen was, maar eene tijdelijke huisvesting, die hoe gewichtig ook voor de geſchiedenis der volken, eenmaal zal ophouden, wanneer de Heer zelve wederom zal verſchijnen in zijnen tempel; en de aarde zal vervuld worden van zijne kennis, gelijk de wateren den bodem der zee bedekken.

Die geſchiedenis van Europa, voor ons, als behoorende tot deszelfs Christenvolken met reden van zoo hoog belang, en met welker kleinſte bijzonderheden de historiſche ſtudie zich zoo zorgvuldig bezig houdt, is met al hare heerlijkheid, met al de groote omwentelingen die zij vertoont; het ſtichten van de ſtaten en rijken, welke zij bevat; de eeuwen die zij vervult, en de hooge beteekenis die ons hart aan dat alles hecht, toch niet anders dan *de tijd eener inwoning;* hooggewichtig boven de lotgevallen onzer vroege voorvaderen vóór die inwoning; hoogst aanmerkelijk boven de gebeurtenisſen en bedrijven der natiën, die het voorrecht dezer bij- en inwoning niet genieten; maar toch met dat al een tusſchentijd, beſloten binnen de perken *hier* van de verwoesting en wegvoering van Jeruzalem en Juda, *ginds* van de wederkeering van dat volk dat bemind is om der vaderen wil, in die tenten van Sem, die hun oorſpronkelijk toekomen.

Dit mag de Christen nimmer vergeten, wanneer de Geſchiedenis, vooral van het nieuwer Europa, hem wordt voorgeſteld als tafereel van hetgeen de menschheid door verlichting (zelfs in den waren zin, als *Christelijke* verlichting) worden zoude. God de Heere toch, bij wien eeuwen zijn hetgeen voor ons oogenblikken gelden, *bij wien duizend jaren zijn als één dag en één dag als duizend jaar*, ziet over deze achttienhonderd jaren, over welker kerkelijke geſchiedenis alleen wij zoovele boekdeelen vullen, henen, als over eene korte inlegering in de tenten van zijn uitverkoren volk, aan hetwelk eigenlijk de eerſte rang onder de natien en ſtammen der volkeren toekómt. Zelfs de hervorming, hoe vele weldaden zij over Europa gebracht heeft, hoe helder zij hier en daar de kandelaar van het Evangelie in enkele landen of gemeenten heeft ontſtoken of doen branden, leed ook doorgaans aan de gebreken en onvolkomenheden in kerkbeſtuur of vereeniging harer kerken met den ſtaat, die zulk een toeſtand van *interim* (mag men zoo ſpreken) noodzakelijk verzellen; en hoeden wij ons, geen duurzame rust, geen blijvenden bloei van het Christendom te verwachten, voor dat *Hij* zal verſchenen zijn, *wiens Rijk een eeuwig Rijk zijn zal en alle heerſchappijen zullen Hem gehoorzamen.*

Doch ook zelfs in deze ondergeſchikte beſtemming van Europa, die wij aanwezen, blijft ons dit werelddeel gewichtig en dierbaar. Niet onverſchillig mogen ons achttien eeuwen in de dienst en onder de weldaden van den Christus Gods, wiens trouw gedurende al dien tijd aan de zijnen nooit ontbrak, immer wezen of worden (*). Het is dikwijls voldoende opgemerkt, hoe het Christendom een aanzienlijk deel had in elke ontwikkeling, bij elke groote gebeurtenis van Europa, en hoe zelfs de vervolgingen en verdrukkingen, uit deszelfs verbastering en ontaarding ontſtaan, tot bevestiging der waarheid geſtrekt hebben. Voegen wij nog de opmerking daarbij, dat ons werelddeel zijn veelbeduidend overwicht over de overige deelen der aarde niet langer behouden heeft, dan het aan het Christendom vasthield, en dat juist deze Eeuw des openbaren ongeloofs het dien voorrang ziet verliezen, dien het vroeger genoot omdat aan hetzelve de woorden Gods waren toebetrouwd geworden en het die bewaarde.

Onverſtandig en onberaden is het dus, dit Europa dat zoovele eeuwen lang zoowel voor volken en ſtaten als voor bijzondere perſonen en huisgezinnen de zegeningen der nationaal beleden en algemeen geloofde waar-

(*) Zeer lezenswaardig is hierover het Engelſche werk van EDW. RYAN, *The history of the effects of Religion on mankind.* Edinb. 1806; te Parijs in 1810 in het Fransch vertaald.

heid genoten heeft, te willen hervormen naar het voorbeeld van America; een werelddeel dat eenen zoo gansch anderen aanleg en beſtemming van den aanvang af had; dat geene eeuwlange christelijke herinneringen kent, en welks bevolking uit geheel andere elementen beſtaat dan de Europeſche (*). Doch deze zucht tot opvolging van Americaanſche voorbeelden zelve is een teeken des tijds; waaruit blijkt, hoe grootendeels ons werelddeel is afgeſchoven van het fundament, waarop het eenmaal, onder Gods kennelijke leiding en beſtuur gevestigd werd. Het is twijfelachtig of de Inquiſitiedwang uit Europa aangebracht meer kwaad aan America gedaan heeft dan de ontijdige en ongepaste navolging der Americaanſche voorbeelden aan Europa doen kan.

Al mocht dan ook Europa zijne bijzondere beduidenis voor de christelijke kerk verloren hebben, altoos zullen de niet Europeſche volken groote erkentenis verſchuldigd zijn aan een werelddeel, dat zoo lange de bewaarſter is geweest van die waarheid, welke niet algemeen verbreid kon worden, eer zij in een beperkter ruimte ingeſloten (het oude Israël getuigt ons dit), haar loop als zoodanig volbracht had; voor een werelddeel, dat hun de waarheden des geloofs zal hebben medegedeeld, nog vóór dat het die zelf verloor; en waar de gemeente van Christus eeuwen lang heeft gebeden voor de roeping en bekeering van hen die nog *in duisternis en doodsſchaduwe gezeten waren.*

Onder deze behoort ook het Nageſlacht van Cham. Offſchoon in de eerſte eeuwen des Christendoms ook daaruit eenige eerſtelingen werden toegebracht, zoo is het toch blijkbaar dat Cham nooit in Sems tenten gewoond, Chams wilde takken niet op Abrahams ſtamboom zijn ingeënt geworden.

Maar offſchoon wij erkennen, dat eene rechtvaardige ſtraffe Gods op dat geſlacht van wegen den in hun Stamhoofd door hen gehoonden Aartsvader moge rusten; offſchoon wij de aanvankelijke vervulling daarvan zien in de verdelging der Kananitiſche volksſtammen, uit het door hen ingenomen gebied van Sems nakomelingſchap, Kanaän; offſchoon wij aan die ſtraf de eeuwlange ſlavernij der Africaanſche lijfeigenen toeſchrijven; ook hunne bevrijding uit de dienstbaarheid ziet de Christen, wanneer die op geloof en kennis des Evangelies gegrond is, even als die der Joden, met hopende verwachting te gemoet.

Men ziet alzoo in hoe ver de *Nederlandſche Stemmen* van het thans vrij algemeen doordringend gevoelen zijn, »dat het verouderde Europa zijnen tijd gehad heeft." Immers niet zoo zeer de *veroudering*, maar de *ontrouw* van een volk of volken, wien de woorden waren toebetrouwd (†), is de oorzaak van hunnen val. En in volken wordt deze nog meer kenbaar thuis gezocht dan op bijzondere perſonen, wijl dezen eene toekomst der vergelding na dit leven wacht, welke de eerſte niet te gemoet ſnellen, omdat zij na dit leven niet volksgewijze meer zullen beſtaan.

Indien dan nu de verwerping van Israël voor eenen tijd de aanneming is geweest van ons, die vroeger heidenen waren, hoeveel te meer zal de wederkeering van Sems geheiligd nakroost, in zijne eigene tenten, voor de wereld zijn? Voorzeker een leven uit de dooden! Zoo heeft dan God ze alle (naar het woord des Apostels) onder de ongehoorzaamheid beſloten; opdat hij allen zoude barmhartig zijn! SEM, in zijn erfelijk Azie het eerst tot de kennis der waarheid geroepen in één uitverkoren ſtam, dien van Heber, Abraham, Izaak, Jakob; JAPHET in zijn Europeſche nageſlacht geroepen tot de inlegering in de tenten van zijnen broeder, tot heden toe; CHAM (ſchoon beide gediend hebbende, en de laatſte bevrijd en verlicht) deelende in Sems zegeningen, dan wanneer deze in zijne woningen zal herſteld en vermenigvuldigd zijn! Welk een heerlijke ſchakel der verkiezing!

Maar men ziet ook uit de gewichtige plaats die Europa in dezen ſchakel van lotwisſelingen en eeuwbedeelingen inneemt, met hoeveel wijsheid in het Nieuwe Testament onzes Heeren, zoo uitnemend voor deze Europeſche eeuwbedeeling verordend, de overgroote meerderheid der Apostoliſche brieven door middel van dien Apostel ons geſchonken zijn, wien de prediking des Evangelies in Europa, immers voor zoover wij die uit de Handelingen der Apostelen kennen, eerst en meest was toebetrouwd (PAULUS). De Kerkelijke Geſchiedenis toont den hoogen invloed dien met name de Brieven aan de Romeinen en aan de Galaten ten tijde, en tot bewerking van de Hervorming hebben uitgeoefend. De Openbaring van Joannes, offſchoon ook toen belangrijk tot oprichting van den moed der geloofsgetuigen, ſchijnt meer (wat het recht verſtand betreft) voor den tijd dien wij bij de algemeene wording van het ongeloof beleven, beſtemd te zijn.

Want ook nog mag men voor Europa hooggewichtige, offſchoon, juist om dat algemeen ongeloof, vreesſelijke lotwisſelingen te gemoete ziet. Ook nog kan Europa met het talent, haar toebetrouwd, voor zoo ver zij het nog behouden heeft, veel gewichtigs uitwerken; maar ſtrijd en worſteling ſchijnt in alle gevalle aanſtaande; en zonder ſtrijd en worſteling, vooral tegen den Overſte dezer wereld, mag men niet hopen, dat de HEER één zal zijn, en zijn naam één zal worden over de ganſche aarde!

(*) Men heeft lang getwist of America uit Europa door Groenland, uit Africa, of noordelijk uit Azie, of zuidelijk, bevolkt is geworden. Het overgroote verſchil van zeden, taal en overleveringen der volken die het bewonen, hebben in onzen tijd met veel grond doen vermoeden dat de bevolking van America oorſpronkelijk uit alle drie de oudere werelddeelen, ſchoon in ongelijke mate, moet afſtammen.

(†) Pſalm CIII. v. 5. Rom. XI. v. 20.

Bericht.

De *Nederlandſche Stemmen* worden voor het aanſtaande halfjaar van November tot Mei met een tweede Deel vervolgd. De inteekeningen, die voor den eerſten November niet zullen ingetrokken zijn, worden beſchouwd als voor het tweede Deel verlengd.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

IETS OVER GEVANGENEN EN GEVANGENISSEN.

Terwijl de vraag over het al of niet noodzakelijke van de doodſtraf met ijver en warmte meestal tusſchen de voorſtanders van de oude op Gods woord gegronde regtsinſtellingen, en hen, die uit nieuwerwetſche denkbeelden of uit een algemeen gevoel van menschlievendheid regten en pligten willen afgeleid zien, bepleit wordt, heeft zich onder de meeste volkeren van het beſchaafd Europa een ander geſchil opgedaan, dat zich bijzondere perſonen meer onmiddellijk kunnen aantrekken en waaromtrent de Christen vooral niet onverſchillig mag blijven. Wij bedoelen het al of niet nuttige en noodzakelijke der pogingen van de genen, die aan de met gevangenis geſtrafte misdadigers, zoo wel gedurende den tijd, als na het verloop hunner gevangenisſtraf, trachten nuttig te zijn.

Wanneer wij bedenken, dat de Overheid het zwaard niet te vergeefs draagt, en dat ingevolge de ordinantie Gods ook hier beneden reeds de ſtraf den misdadiger aangedaan werkelijk *ſtraf*, d. i. een lijden, als gevolg van misdrijf ter voldoening aan den eisch van het regt is, en uit haren aard zijn moet, dan komen ons reeds dadelijk die pogingen verwerpelijk voor, door welke de gevangenisſen en tuchthuizen tot aangename, ja zelfs in zekeren zin vermakelijke verblijven zouden herſchapen worden, en die, uitgaande van hunne zoogenaamde menschlievende begrippen, geene ſtraf, maar alleen maatſchappelijke veiligheid beoogen. Van dezen behoeven wij echter hier niet te ſpreken. Het ligt toch wel in den aard der zaak, dat zij, die dit gevoelen koesteren, niet in waarheid het oog kunnen hebben op de verbetering van den misdadiger, wiens geweten wel door dezen uitwendigen welſtand maar niet door de kwellingen van wezentlijke tucht, gevaar loopt in ſlaap gewiegd te worden.

Het kan niet genoeg gezegd worden, dat de aard en en het doel der maatſchappelijke ſtraffen werkelijk daarin beſtaat, »dat het beleedigde regt gewroken en de misdadiger getuchtigd worde," ofſchoon dan ook die tucht (wij erkennen het gaarne) een van God voorbeſchikt middel tot zijne verbetering zijn kan. Van daar, dat uit geene der voorſchriften, die tot de liefde jegens de naasten als tot ons zelven behooren, de afſchaffing der ſtraf kan afgeleid worden. Noch ligchaamskastijding, noch doodſtraf zelve wordt gewraakt, zoo de openbare magt die verordineerd heeft, en de geloovige, wanneer Gods genade hem daartoe brengt, de beſtraffing als zoodanig lief te hebben, vindt daarin niets ſtrijdigs met de hoogſte Liefde. Veeleer vindt hij het daarmede overeenkomſtig de tijdelijke ſtraffen, als voorbeelden der eeuwige door den Heer van hemel en aarde ingeſteld, op Zijn bevel en uit liefde tot Hem voor te ſtaan en te verdedigen, overtuigd zijnde, dat alleen langs dezen wettigen en door Gods woord als geheiligden weg de liefde in waarheid kan betracht worden.

Aan deze oorzaak is het intusſchen toe te ſchrijven, dat op zoo vele Christenen de verdenking en de blaam van onmenschlievendheid rust, terwijl in waarheid hunne liefde ſlechts meer verheven boven vleeschelijke indrukken en gemoedsaandoeningen, meer overeenkomſtig met Gods woord en onderworpen aan Zijn wijs beſtel is. Hetgeen wij hier aanmerken dient onzes inziens vooral door de zoodanigen, die zouden willen medewerken tot de verbetering van het levensgedrag van misdadigers, in het oog gehouden te worden. Werkzaamheden, allerlei ſoort van bezigheden, het genot van geldelijke voordeelen daaraan verknocht, aan den misdadiger gedurende zijne gevangenis te willen ſchenken, is zijn lot veraangenamen, en ſchoon wij hem, als menſchen, elke verademing ook in het ligchamelijke

van harte gunnen, kunnen wij den menschenvriend niet genoeg waarschuwen, dat zoo iets op zich zelven niet tot waarachtige verbetering van levensgedrag leiden kan, en alzoo nooit zijn doel zijn moet. Het lot der gevangenen behoudens de straf te verzachten, dat in zoo verre te verbeteren als noodzakelijk is om hun des te geleidelijker de blijde boodschap, de zaligheid in en door Christus, te verkondigen, zie daar het doel van den Christen, die als zoodanig zijnen naaste (de gevangenen niet het minst) lief heeft. Dit was het oogmerk van Howard in eenen tijd, toen wreedheid en onbeschaafdheid de Europesche kerkers, vervuld van ellende, voor den troost des Evangeliums op de meeste plaatsen toegesloten hield (*), maar men vergete niet, dat het materialisme, de zucht voor zich en anderen om het slechts in deze wereld goed te hebben, en de hooge waardering van levensgenot eenen slagboom tegen de pogingen van den Evangelieverkondiger opwerpen, veel hechter en ondoordringbaarder dan wreede cipiers en zware ketenen. Deze wijken schielijk wanneer de stem van bloot menschelijke meêwarigheid daarop zekeren blaam werpt; gene zijn diepgeworteld en gegrond in het booze hart en verdwijnen niet dan voor de onwederstaanbare genade Gods, voor de alles vernieuwende werkingen van zijnen Geest. En waarom dan toch door het wegnemen van het kwaad der straf het natuurlijk bederf des menschen nog meer geprikkeld?

Het doel van hen, die in ons vaderland of elders zich op de duurzame verbetering van het levensgedrag van misdadigers toeleggen, kan, hoe welgemeend ook, voorzeker niet door dit of dat uitwendig middel, ook niet door eenvoudig onderwijs in het lezen, schrijven enz. worden bereikt, maar alleen door de genade-middelen van het Evangelie, zoo het den Heer behaagt daarop zegen te geven. Met de verkondiging van Christus en dien gekruist te beginnen, daarop elke poging te gronden, daarmede voort te gaan bij elken stap, dien men voorwaarts wenscht te doen, is pligt voor den Christen en noodzakelijk, wil men het beoogde doel bereiken. Hetgeen rondom ons in andere gewesten, welke ons in diergelijke zaken voorgingen, geschiedt, moge ons tot leering en waarschuwing strekken! Om toch van Amerika, waar de godsdienstige inrigting der gevangenissen zoo vele goede vruchten heeft opgeleverd, te zwijgen, willen wij ons liever beroepen op de verklaring van eenen bevoegden beoordeelaar, die omtrent het van ouds aan ons verwante Genève eene getuigenis aflegt, dat ons tegen uitwendige verbeteringen met voorbijzien van alles wat geestelijk en inwendig is, op onze hoede moet doen zijn (†). Deze, na op goede gronden betoogd te hebben, dat het gevangenisstelsel te Genève bij gebreke van de behoedende en behoudende kracht der waarachtige godsdienst, geene vruchten opleverde, wijst de schrikbarende vermenigvuldiging der misdaden juist gedurende de laatste 12 jaren, den tijd sedert welken dat stelsel is ingevoerd, aan. Nadeelig werkt, volgens hem, de overdrevene en als doel van het nieuwe stelsel beschouwde verbetering van de uitwendige omstandigheden des misdadigers (*). »Vrijheid, opgeruimdheid, »luidruchtige blijdschap, meerder genot dan buiten de »gevangenis deed te Genève het lot van den misdadiger »uitwendig gelukkiger schijnen, dan dat van den eer»lijken arbeider" zegt hij (†). Overigens, schoon wij in dit belangrijk werkje te vergeefs die openbare belijdenis en dien roem in het kruis van Christus zoeken, welke door den geloovige zoo gaarne vernomen worden, zien wij echter met genoegen daarin erkend (§), »dat »geene zedelijke lessen waarachtige bekeering kunnen »uitwerken, en dat deze, op zich zelven genomen, over»bodig zouden kunnen schijnen ten opzigte van mis»dadigers, wier geweten hen reeds veel gevoeliger dan de »stem des zedeleeraars verklaarde, dat steelen onregt is."

»Dat de godsdienst de voornaamste beweegkracht tot »verbetering is, en dat ook dan, wanneer de waarach»tige bekeering ontbreekt, hare voorstelling van het »natuurlijke bederf, de zonde en regtvaardige verdoe»menis des menschen, waarvan alleen in Christus ver»lossing is, meestal zoodanigen diepen indruk maakt, dat »de uitwendige maatschappelijke verbetering des misda»digers daarvan het gevolg is."

Het is op deze en dergelijke getuigenissen, die menigvuldig zijn in onze dagen, dat wij hen, die invloed in Staat en maatschappij uitoefenen, opmerkzaam trachten te maken. In ons vaderland wenschen wij vooral zoodanige stemmen te zien doordringen tot hen die als hoofden en leden van het sedert tien jaren onder ons bestaande *Nederlandsch genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen*, onder bescherming van onze geëerbiedigde Regering, zoo veel invloed op het lot der gevangenen uitoefenen.

Wanneer wij het verslag der algemeene vergadering van dat genootschap op den 15 Mei l. l. gegeven, (immers volgens dit kunnen en mogen wij alleen de handelingen en bedoelingen van het genootschap beoordeelen), lezen, dan vernemen wij daaruit, bl. 5, dat vooral onder de omstandigheden der laatste jaren *geloof*, *moed* en *vertrouwen* met dankbaarheid aan het Opperwezen bij de Hoofd-bestuurders van hetzelve werd verlevendigd. Waar dit plaats grijpt kunnen wij onze bedenkingen des te vrijmoediger openbaren, ook dan wanneer wij van die der geëerde mannen, van wie wij hier spreken, verschillen. Wij merken dan, ten aanzien van hetgeen ons met opzigt tot de werkzaamheden van het genootschap gebleken is, op: »dat de verkondiging »van Christus en dien gekruist althans geen hoofddoel »van deze inrigting schijnt te zijn, maar dat integen»deel de verbetering van het levensgedrag van den mis»dadiger en die van zijne uitwendige omstandigheden, »althans na het ontslag, overal op den voorgrond wordt »gesteld." Indien wij ons in deze meening (welke wij zoo hartelijk gaarne grondig wederlegd zagen) niet be-

(*) In vele opzigten maakte echter ons Vaderland, volgens de getuigenis van Howard zelven, hierop eene gunstige uitzondering.

(†) Men zie *Documens sur le système pénitentiaire par L. G. Cramer Audéoud, membre de la commission de surveillance morale des prisons. Genève.* 1834.

(*) t. a. p. bl. 75. (†) t. a. p. bl. 21 en 22. (§) t. a. p. bl. 84.

driegen, dan mogen wij vragen of de bescherming en voorspraak, die ontslagene gevangenen zoo ruimschoots ondervinden, niet eigenlijk op de tegen alle regt strijdigste wijze ten nadeele werkt van den armen eerlijken arbeider? Vreemd moge het overigens schijnen, dat de godsdienstige onderwijzingen en opleidingen aan geenen geordenden Leeraar, ja zelfs, op eene enkele uitzondering na, aan geenen ongeordenden, maar eenvoudig aan dezen of genen onderwijzer der jeugd, wiens rang als zoodanig uitdrukkelijk vermeld wordt, werden toevertrouwd. Immers schoon wij gaarne willen gelooven dat onder deze laatsten (en wij kennen de zoodanigen) waarachtige Christenen, getrouwe verkondigers van het Woord gevonden kunnen worden, behoort toch in dit opzigt de onderwijzer in die bijkomstige kennis, bij hem, die opzettelijk tot den arbeid in den wijngaard des Heeren geroepen is, achter te staan. Althans dit eerste, dit gewigtigste, dit onmisbare onderwijs aan hen toe te vertrouwen, die op geene wettige wijze van hunne kunde of geschiktheid bepaald tot deze zaak deden blijken, zou reeds dadelijk het vermoeden kunnen voedsel geven, als of hier waarlijk de godsdienst slechts als iets geheel bijkomstigs, voor schrijven en lezen als hoofdzaak beschouwd, moest wijken. Zoo iets met raad en daad, met woorden en werken tegen te gaan, behoorde, dunkt ons, tot de taak en onder den werkkring van onze leeraren! Mogten diergelijke inrigtingen onder dezen veel echt-christelijke ondersteuning en werkzame hulp vinden!

Het is er dan ook verre van daan dat wij alleen uit zulk een (welligt onwillekeurig) gebruik van onderwijzers der jeugd, eenige beschuldiging tegen het genootschap zouden willen afleiden. Wanneer wij zeggen, dat de verkondiging der blijde boodschap hier geen hoofddoel schijnt te zijn, dan maken wij zulks daaruit op, dat over de teekenen van waarachtige bekeering, den overgang van dezen of genen uit de duisternis tot het licht, zelfs geen enkel woord, hetzij dan van vreugde bij de ontdekking, of van droefheid bij veelvuldige teleurstelling, in het verslag des genootschaps gemeld wordt, en daarentegen de maatschappelijke toestand van vele misdadigers, hun levensgedrag, enz. naauwkeurig schijnt nagegaan te zijn en gekenschetst wordt. Met leedwezen moeten wij vragen, of dan hier door de *zedelijke* verbetering iets anders werd verstaan, dan die waarachtige verandering en vernieuwing, die herschepping van hart, welke van den Almagtigen Schepper afkomstig is en door Hem alleen gewerkt worden kan?

Gewigtig is deze vraag, en waarlijk zij verdient eene rondborstige beantwoording! Immers het is thans meer dan ooit tijd openhartig te belijden wat men gelooft, nader te beschrijven wat men door woorden, die hunne beteekenis verloren, bedoelt. Zulks is vooral het geval met het woord *zedelijk*, waarvan de beteekenis in deze eeuw vooral geheel en al onbestemd werd. *Zedelijk* noemt menig fransch schrijver verhalen, die vol zijn van verderfelijke stellingen en zamenspreekingen, de goede zeden bedervende (1 Cor. XV. v. 33 (*)). Zedelijkheid beschouwt men in den tijd, waarin wij leven, als geheel onafhankelijk van en bestaanbaar buiten de dienst des Heeren.

(*) Men denke b. v. aan de zoogenaamde *Contes moraux* van Marmontel.

Het is en blijft dus nog altoos de vraag, welke zeden men bedoelt, welke men aan onze gevangene natuurgenooten leeren wil, en of de verkondiging van verzoening met God in Christus daarvan den grondslag uitmaakt? Mogten eenmaal deze en dergelijke vragen ten opzigte van onze openbare vooral van door 's lands Regeering beschermde inrigtingen overbodig zijn! mogt door deze vooral erkend worden, dat al het bedenken van het vleesch zonde is! dat niemand iets zonder Christus doen kan, en dat aan God de eere behoort van al, wat Hij door en in menschen werkt naar Zijn welbehagen.

Wij meenen onze lezers geene ondienst te doen door hier een voorval mede te deelen uit het leven van den Graaf VAN ZINZENDORF, den beroemden en moedigen beschermer der Moravische broeders, die, op zijn gebied ontvangen, aan hem hun behoud te danken hadden. Deze (het is de boven aangehaalde schrijver, die ons dit verhaal mededeelt) ontmoette eenmaal op eenen afgelegenen weg iemand, die hem gewapend de beurs afeischte. De Graaf brengt een stuk geld te voorschijn, en, hem strak aanziende, zegt, terwijl hij het hem ter hand stelt, op plegtigen ernstigen toon: »Mijn vriend! uw »gedrag brengt u eenmaal vroeg of laat op het schavot: wanneer gij in het gerigt komt, wanhoop dan »niet aan het behoud van uwe ziel, maar herinner »u, dat gij in Jezus eenen almagtigen Verlosser bezit, »en smeek in Zijnen naam om genade." Drie jaren later ontmoet onze Graaf denzelfden man, die hem aanspreekt, hem in zijne woning bij zijne vrouw en kinderen brengt, en hem verhaalt hoe de bovenstaande woorden zijn gemoed hadden getroffen, hoe hij daardoor verontrust geene vrede gevonden had, voor en aleer hij die vernieuwing des gemoeds had ondervonden, waardoor hij thans als Christen trachtte te leven.

Dit voorval behoort onder diegenen, welke de Graaf van Zinzendorf zich het liefst herinnerde. Mogten velen, die werkzaam zijn omtrent het lot van hen, die door de Overheid gestraft werden, zich dergelijke gebeurtenissen voor den geest kunnen brengen en de vruchten gezien hebben der verkondiging van dat Woord, dat eene kracht Gods is tot zaligheid dengenen die gelooft.

DE VERVULLING DER PROFETIE TEGEN TYRUS.

E. G. HENGSTENBERG, *de rebus Tyriorum Commentatio Academica.* Berol. 1832. 98 pag. 8°.

De *Nederlandsche Stemmen*, offschoon vooral lettende op hetgeen ten goede van de zaak des geloofs in ons Vaderland geschiedt, gevoelen echter ook de levendigste belangstelling in de pogingen van hen die in andere gewesten voor dezelfde zaak in het strijdperk treden, dezelfde wapenen tot bescherming derzelfde belangen voeren, hetzij dit geschiede te *Dorpat*, te *Berlijn*, te *Genève*, of waar ook elders. In Duitschland munt onder die verdedigers der oude, maar met nieuw leven verdedigde waarheid, de doorgeleerde en moedige Hoogleeraar Heng-

ftenberg uit, wiens *Evangelifche Kirchen-Zeitung* in dat land fints lang een band der geloovigen uitmaakt, en krachtig werkt ter beftrijding van het daar algemeen geworden Rationalismus. Van hem is deze belangrijke historifche verhandeling over de lotgevallen van Tyrus, die wij gelooven ook in ons Vaderland wèl algemeen te mogen bekend maken, omdat het groot en in vele opzigten welverdiend gezag, dat de beroemde *Heeren* ook onder ons heeft verworven, in het onderhavige onderwerp de ftrekking heeft om verfcheidene plaatfen des Bijbels verdacht te maken, als verzwakt of weêrfproken door de geloofwaardige gefchiedenis.

Voorlang alreeds had men twijfel gevoed omtrent de inneming en verwoesting van Tyrus door Nebucadnezar den Koning van Babel, offchoon die gebeurtenis ondubbelzinnig door Jezaias en Ezechiël was voorfpeld. *Scaliger* meende, dat de HEERE den Tyriërs even als weleer den inwoneren van Ninivé, nog vóór de uitvoering van het ftrafvonnis vergiffenis had gefchonken. *Petavius* oordeelde de zaak zeer duister te zijn, doch hield de uitdrukkingen der Profeten bij de voorzegging der volkomen en algeheele verdelging met aanmerkelijke verzachting, voor toepasfelijk op een onderfteld verdrag van overgave en onderwerping. *Usferius* en *Salianus* in hunne Annalen hebben zich bij dit gevoelen gevoegd. In onzen tijd heeft Dr. *Gefenius*, een der hoofden van de rationalistifche partij in Duitschland, allen eerbied voor de H. S. afleggende, ronduit durven verklaren, dat de Profeten in hunne verwachting zijn bedrogen geweest, en dat Tyrus nooit door den Koning van Babel is ingenomen, veel min verwoest geworden. Drie beroemde Historiefchrijvers, waaronder de groote *Heeren* geteld wordt, hebben het beweerde van *Gefenius* overgenomen, en het ftond gefchapen, dat deze meening in de geletterde wereld algemeen zoude worden. Wel ter goeder uur werd dan deze *Commentatie* tot bewijs van het tegendeel gefchreven; en gaarne geven wij, om het gewicht van het onderwerp, een eenigzins uitvoerig verflag van dezelve.

De Verhandeling beftaat uit vier hoofdftukken:

1°. Een vertoog over de ligging van het oude *Tyrus*.

2°. Over de inneming van Tyrus door den Koning van Babel.

3°. Over de lotgevallen der Tyriërs.

4°. Een aanhangfel over de vermeende afkomst der Feniciërs van de kusten der Roode zee.

Men meende vrij algemeen, dat het aloude Tyrus op het vaste land gefticht was, en dat eerst na de verwoesting van hetzelve door *Nebucadnezar* een later Tyrus ware verrezen op het eiland tegenover de plaats waar het eerfte was gelegen geweest. *Hengftenberg* bewijst zoowel uit den naam zelf (צר, een *rots* of *klip*,) als uit verfcheiden getuigenisfen der Oudheid, dat reeds het vroegfte Tyrus op dat eiland gebouwd was, doch naar alle waarfchijnlijkheid door eene landtong aan het vasteland is gehecht geweest, en aldaar eene ruime voorftad bezat, die men om hare eerdere verwoesting *het voormalige Tyrus* (ἡ πάλαι Τυρός) genoemd heeft; welke benaming, offchoon later in Palætyrus veranderd, (als ware het ἡ παλαία Τ.) nog gevonden wordt in den *Periplus* van *Scylax*, en aanleiding heeft gegeven, dat men het oude Tyrus als uitfluitend op het vaste land gebouwd, aangemerkt heeft. De ftichting dier voorftad zou ten tijde van Salomo hebben plaats gehad.

Het ftilzwijgen der meeste oude Gefchiedfchrijvers omtrent de eerfte inneming van Tyrus moet niemand bevreemden. De berichten omtrent het Oosten zijn bijzonder zeldzaam voor dien vroegen tijd. Herodotus zelf, de groote Vader der Historie, fchijnt van Nebucadnezar en zijne overwinningen zelfs niet te hebben hooren fpreken. De Israëlitifche Gefchiedenis geeft, ook wanneer men haar enkel uit een menfchelijk oogpunt befchouwt, omtrent de groote gebeurtenisfen die toen het Oosten beroerden, de eenige berichten waarop men ftaat kan maken. Nogtans heeft de Schrijver verfcheiden bewijzen opgezameld, uit welke de volftrekte ongegrondheid der meening, door *Gefenius* met zooveel zelfsvertrouwen voorgedragen, kan opgemaakt worden.

Vooreerst wordt hiertoe gebracht eene plaats van *Menander*, die de Tyrifche jaarboeken in het Grieksch heeft overgezet, welke bij *Jozefus* gevonden wordt, en die, offchoon geen uitdrukkelijk gewag makende van de inneming der ftad, (van den trots der Tyriërs, die zich zooveel op eene volftandig verduurde belegering door Salmanasfar lieten voorftaan, was dit wel niet te wachten!) echter meldt, dat met het einde van den tijd des belegs ook dat van het leven en de regering van den laatften koning zamenvalt; dat de inwoners vervolgens zulke Rechters hebben gehad, als men weet dat de Joden in Gedalia kregen, na het innemen van Jeruzalem en de vermoording huns Konings; — en dat de Tyriërs daarna twee Koningen van vaderlandfchen ftam van Babel tot herftel der koninklijke waardigheid hebben moeten gaan verzoeken en halen. Alles zoovele bewijzen, dat het eertijds zoo vermetele Tyrus voor eenen geduchtenBabijlonifchenOverwinnaar had moeten bukken.

Ten tweede brengt de S. voor de inneming van Tyrus noch acht bewijzen bij, welke wij hier kortelijk willen opgeven.

1°. De voorzegging van *Ezechiël* tegen Egypte, Hoofdft. XXIX. v. 17, na den tocht van Nebucadnezar tegen Tyrus gedaan, waaruit blijkt, dat de Koning zijnen van Godswege ontvangen last volbracht had. Deze nu was geene andere geweest dan de verftoring van die ftad.

2°. De vrijwording van Cyprus, hetwelk vroeger aan Tyrus was onderworpen geweest, en nu bij haren ondergang het juk der dienstbaarheid zich fchijnt te hebben van den hals gefchud.

3°. Bij de overwinning van Cyrus wordt niet gefproken van de onderwerping van Tyrus. Wanneer wij het getuigenis der profetie (Jez. XXIII. v. 15) aannemen, zoo was daarentegen juist de heerfchappij van Cyrus de oorzaak van hare wederoprichting zoo wel als van die des Joodfchen Staats geworden.

4°. De aloude voorrang der Tyriërs boven de Sidoniërs was, ten tijde der Perzifche Monarchie zoodanig

vervallen, dat bij *Ezra* en *Herodotus* de eerſte rang kennelijk wordt toegekend aan de laatſten. Eene bijzonderheid die *Heeren* zelf niet voldoende weet op te losſen.

5°. *Justinus* ſchrijft in navolging van *Trogus Pompejus* dat de Tyriërs t' eenigen tijde door hunne dienstſlaven in een' algemeenen moord zijn omgebracht. Aan dezen opſtand der huurlingen, bij dergelijke langdurige belegeringen niet ongewoon, mag men niet zonder grond de overgave der ſtad aan den Koning van Babel toeſchrijven. Ook *Curtius* maakt gewag van vele noodlottige gevallen, Tyrus omtrent dezen tijd overgekomen.

6°. *Jezaias* had voorſpeld (Hoofdſt. XXIII. v. 6, 7) dat de Tyriërs na het verſtoren hunner ſtad naar vreemde landen zouden verſtrooid worden. Bij *Herodotus* vindt men bij de beſchrijving van Memphis, eene wijk bijzonderlijk voor de Tyriërs beſtemd; en dat hoewel vroeger, toen Tyrus nog de mededingſter harer grootheid was, deszelfs koopvaardijſchepen de toegang tot Egypte ſtrengelijk verboden was. Ook de Joden werden na het ombrengen van Gedalia, gunſtig in Egypte opgenomen en wel voornamelijk te Memphis. (Jez. XLIV. v. 1.)

7°. Opmerkelijk is ook hetgeen de Historieſchrijver *Megaſthenes* bij *Jozefus* van den tocht van Nebucadnezar tegen de Libyërs en Iberiërs (volkplantingen der Tyriërs) ſchrijft, en waaruit ſchijnt te blijken, dat hunne ſchepen hem gediend hebben, om ook de dochters der t' ondergebrachte moeder te beſtoken. Verſcheidene ſterke uitdrukkingen der Profeten doen vermoeden, dat de Geſchiedſchrijver die bijzonderheden geenszins verdicht heeft.

8°. Men vindt ten tijde van *Farao Necho* melding gemaakt, van vele zwervende Feniciërs, onder anderen van diegene, welke *Herodotus* verhaalt dat Afrika omgevaren hebben. Niets is natuurlijker, dan hier aan ballingen te denken, die have en ſtede verloren hebbende, even als weleer de Trojanen, een ander Vaderland gingen zoeken. — Voorts komt hier nog bij in aanmerking de afſchudding van het Tyriſche juk door de Foceërs ten tijde van *Nebucadnezar.*

Er blijft echter na dit alles nog eene gewichtige zwarigheid over. *Ezechiel* voorſpelt de volſlagen en onherſtelbare verwoesting van Tyrus, terwijl de geſchiedenis leert, dat zij; ofſchoon nooit weder tot haar voormaligen bloeiſtaat verheven, echter verſcheidene eeuwen daarna een rijke en handeldrijvende ſtad is geweest. *Hieronymus* verſtaat dus den ſtaat van verwoesting, der ſtad voorſpeld, van hare onderwerping aan vreemde Vorſten: *Hengſtenberg* verklaart het uit den aard van 't profefetiſche vergezicht, waardoor twee verwijderde gebeurtenisſen, van welke de eerſte de latere overſchaduwt, in de profetie in één loopen. Hetzelfde vindt men in de tweevoudige verwoesting van Jeruzalem, en in de profetiſche bedreigingen aan Egypte gedaan. Zoo ziet men dan ook hier, dat *Jezaia* de twee verwoestingen van Tyrus, die *Ezechiel* in één ſmelt, door de vermelding van tijdelijke herſtelling onderſcheidt (Hoofdſt. XXIII. v. 15—17). Men vergelijke hiermede nog Zach. Hoofdſt. IX. —

Ten laatſte wordt die eindelijke verdelging van Tyrus in de Verhandeling betoogd uit menigvuldige zamenſtemmende getuigenisſen van latere Geſchiedſchrijvers en Reisbeſchrijvingen, van welke de laatſte, die van *Brown* (te Leipz. 1800 uitgegeven (*)), deze merkwaardige woorden bevat: »Weinige visſchershutten, ter noordzijde des eilands gelegen, wijzen de plaats aan, waar het prachtige Tyrus geſtaan heeft. Behalven drie brokſtukken van kolommen, heb ik geen ſpoor meer van haren vorigen ſtaat beſpeurd. Het eiland is hedendaags verwilderd en ſteenachtig, en geen ſtruik noch kruiden worden er gezien. De weinige landlieden en visſchers, die deze plaats bezoeken, hebben zelfs de minſte kennis niet aan de vroegere heerlijkheid van den grond dien zij betreden. Wie herinnert zich bij deze beſchrijving niet de woorden van den Godsman: »Ja, ik zal haar ſtof van haar wegvagen en zal ze tot eene gladde ſteenrotſe maken. Zij zal in het midden der zee zijn tot uitſpreiding van netten: want ik hebbe het geſproken, ſpreekt de Heere HEERE."

Naar hetgeen de H. S. ons meldt, zijn de Kananieten of Feniciërs de eerſte bewoners hunner landen na de algemeene Volksverſpreiding geweest. *Bochart*, *Perizonius*, *Vitringa* en *Reland* hebben ook dit gevoelen zonder twijfel aangenomen. Doch *Michaëlis* en de meeste nieuweren hebben het gezag van eenige Griekſche Schrijvers in het afleiden dezer volken van de kust der Roode Zee gevolgd, en het vroeger aangenomen gevoelen geheel laten varen (†). De getuigenisſen der ongewijde Schrijvers, die gezegd worden dit te bevestigen, worden door den Hoogleeraar onderzocht, en hij toont langs dezen weg, hoe die van *Herodotus* en *Strabo* (de eenige die onder de Grieken hierbij in aanmerking komen) afkomſtig zijn van de Perziſche Geſchiedkundigen (λόγιοι), gelijk die der latere Arabiſche Schrijvers, van ongeloofwaardige berichten der Arabieren, die het er op gezet hadden om aan den machtigen Tyriſchen Staat hun beider volksſtammen tot ſtichters te geven; terwijl de grond dezer verdichting meer dan waarſchijnlijk gelegen is in de overeenkomst van de namen der Feniciſche ſteden Tyrus en Aradus met die der twee eilandjes van dienzelfden naam in de Perziſche golf, welke met den Arabiſchen zeeboezem in oude geſchiedverhalen niet zelden verwisſeld wordt. Zoodat de Arabiſche of Perziſche afkomst der Feniciërs op geen betere gronden rust dan die der Franſche ſtad Troyes van de Trojanen of der Parijzenaren van Paris, den Rechter der Bevalligheden.

Het blijkt dus weder uit deze belangrijke Verhandeling hoe de wèl onderzochte oudheid van allen kant getuigenis geeft aan de waarachtigheid van Gods woord. De tijd ſchijnt gekomen, waarin iedere nieuwe ontdekking eenige dwaalbegrippen van het duistere einde der vorige

(*) Verg. hiermede het korte, maar aller belangrijkſte werkje van A. KEITH, *ſur l'évidence des prophéties.* Par. 1829. p. 53.

(†) *Er zijn toch velen* (zegt de Hoogl. H.) *die nog heden dezen, wel zeer scherpzinnigen, maar veelvuldige malen van het rechte ſpoor afdwalenden Geleerde bij voorkeur volgen, aan wien eene menigte wijd en zijd verſpreide dwaalbegrippen alleen te wijten zijn.*

en begin dezer Eeuw moet doen verdwijnen. Hoe vele zijn er reeds ſedert een tiental jaren gevallen! Het komt ons voor dat de overweging hiervan den geloovigen Christen in onze dagen een bijzonder belang in soortgelijke onderzoekingen moet doen nemen; zelfs wanneer hij anders mocht gewoon zijn, minder prijs op dezelve te ſtellen; en ziedaar ook de reden, waarom wij dit eenigzins uitvoerig verslag niet wilden terughouden. Menſchelijke ſtelſels en meeningen vergaan met den tijd die ze geboren zag worden; en *alle heerlijkheid des menſchen vergaat als eene bloeme des velds; maar het woord des Heeren blijft in der eeuwigheid.*

DE DIEREN VAN BILDERDIJK.

Dat de geheele aardſche ſchepping, met zijnen oorspronkelijken Heerſcher, den Mensch, gevallen, met hem lijdende, zuchtende, uitziende is naar het heerlijk en volzalig herſtel aan de aarde in grootſche heilvoorſpellingen toegezegd, is een even waarachtig als dichterlijk en verheven denkbeeld, op de doorgaande leer der H. S. gegrond. Dat het gedierte tot dat *zuchtende ſchepſel* behoort, als deelgenoot van zooveel ellenden en jammeren waaraan zich de mensch onderworpen heeft, ja van den dood zelven die hem als ſtraf op de zonde was bedreigd, loopt in het oog. BILDERDIJK heeft, om den indruk hiervan levendiger en krachtiger te maken, zich bediend van eene overlevering, die wel niemand als historisch gewis zal aannemen; (te weten, dat de ſchepping der dieren eene inkerkering van gevallen geesten in een broos en ſterfelijk ligchaam zoude zijn, waaruit zij hijgen en verlangen en zuchten om ontflagen te worden;) een gevoelen echter, dat als uitdrukking en inkleeding van het genoemde denkbeeld zoo veel *poëtiſche* waarheid bevat, zoo veelbeduidend overſtaat tegen de leer van het materialismus, 't welk in de dieren niets dan werktuigen ziet, op gronden, die den mensch evenzeer tot *machine* zouden maken; — dat het waarlijk te verwonderen is, dat men de dichterlijke *fictie* die ten gronde des ontwerps van den *Ondergang der eerſte Wareld* ligt, heeft kunnen toejuichen; en daarentegen *de Dieren* als geheel ongerijmd verwerpen. Was het uit gehechtheid aan den eenvoudigen letter des Bijbels dat men deze verdichting zoo verre van zich wierp, waarom dan zoo hoog geroemd 's Dichters *Asſenede* (*), die eene Romance bevat uit de geschiedenis van Jozef en Potiphar ontleend, en door dichterlijke verſiering althans niet minder van historische waarheid afwijkt, dan deze voorſtelling van de ſchepping der Dieren? Voorzeker, onze *Stemmen* zijn verre, zeer verre verwijderd van het onheilig vermeten om éénigen dichterlijken droom, hoe verheven en veelbeteekenend ook, naast de reine waarheid Gods te ſtellen, of daarmede éénigzins te verbinden; maar gaarne erkennen zij toch met den dichter, »dat ook de ruwste en zinnelijkſte begrippen die de godsdienstleer inboezemt zekerlijk meer innige waarheid hebben en het hart nuttiger zijn, dan eene valsche Filozofie, die ze *meent* te zuiveren en een ſlip van het gordijn op te lichten, dat nog over 's menschen ziel en hare betrekkingen overhangt (*)".

(*) *Nieuwe Mengelingen*, Deel II.

Wil men zich hiervan overtuigen, welaan! laat ons eene plaats uit *de Dieren* vergelijken met éene over hetzelfde onderwerp van zulk een filozofisch dichter; en men zal aanſtonds zien, in welk van beide voortbrengſelen de meeste waarheid besloten is; en of niet B. voor dit zijn gedicht verklaren mocht: »men zal licht begrijpen dat ik mij hier in geen theologisch geſchil wil inlaten, veel minder nog iemand ontſtichten: *het opbouwen, en niet het afbreken van al wat godsdienſtige ſtrekking heeft, was altijd mijn doel.*" Het onderwerp dat wij bedoelen is: *de oorſpronkelijke ſtaat van den eerſten mensch.* Men hoore eerst BILDERDIJK in *de Dieren:*

Nu trad de Heerſcher op die God op aard moest heeten,
Dat pronkstuk dat God- zelf in 't ſtoflijk overkleed
Des lichaams (aarde en ſlijk!) voor 't zintuig ſchittren deed:
Onwraakbaar door den geest uit God hem ingevloten;
Onwraakbaar door de ſtof, op 't godlijk woord ontſproten,
En onverdorven als in d' eerst geſchapen dag;
Onwraakbaar, door zijn vorm waarin Gods afdruk lag. —

't Gedierte juicht hem toe en knielt voor dezen Koning
Van Goddelijk gezag, wien de ijdle praalvertooning
Geen gloeiend kinkhoornbloed of hermelijnen vacht
Om d' achtbren schouder hangt, noch 't hoofd met goud bevracht,
Maar ſchoonheid, wijsheid, kracht, uit oog en leden blinken;
En voor wiens opſlag zelfs heel de aard ſchijnt weg te zinken,
De bosſchen buigen, en de golven roerloos staan! —

En nu de filozofische verzen van HELMERS (†).

Met nacht en beestlijkheid omtogen
Kroop de eerſte mensch het aardrijk rond,
Beroofd van zeedlijk denkvermogen;
Zijn hut was 't hol geboomt, zijn legerſteê de grond!
Zie zie hem nog op Vuurlands rotſen
De ſneeuw van duizend winters trotſen
Verlaagd beneden dier en plant;
Een vuige last en pak der aarde
Sterft hij een leven door onkenbaar met zijn waarde,
Gevoelloos, woest als 't ijzig ſtrand.

Zie zie hem zich den nacht ontſcheuren!
Hij geeft zich wet en zeedlijkheid;
Zie hem zijn kruin ten hemel beuren;
En dier en plantenrijk ſtaan op zijn wenk bereid. — enzv.

Het is noodeloos, hier nog iets over het verſchil dezer twee ſtukken te zeggen.

De voorſtelling van den oorſprong der menſchelijke taal, van de verleiding en den val van het eerſte menſchenpaar, (een waardig tegenſtuk van Miltons ſchildering in het IX Boek van het *Verloren Paradijs*, en die van Vondel in *Adam in ballingſchap*) van het vonnis over mensch en dieren uitgeſproken, alles in dit uitmuntende Dichtſtuk voorkomende, zijn ook nog meesterlijk ſchoon; zoo wel als de beſchrijving van den aard der *dieren*. Laat ons uit deze laatſte, van welke menige aan dergelijke beſchrijving in de H. S. herinneren, nog

(*) De Dieren. Voorr. bl. 8.
(†) Gedichten. Deel III. bl. 116, 117.

die van het paard met de ſchildering van hetzelve in het boek Job vergelijken;

Als oorlogsbrieſcher, trotsch op 't menschlijk eerlivrei,
Die 't ſchuimende gebit beknabblend met de tanden
Hem over ſtruik en heg door bosſchen en waranden,
Door ſtroom en meeren voert, en, juichende in uw vracht,
Gemoedigd door zijn ſtem en vuur en ſtaal belacht! —

Hebt Gij (zegt Elihu bij Job) hebt gij het paard ſterkte gegeven; hebt gij zijnen hals met manen bekleed? Zult gij het opjagen als een ſprinkhaan? Verſchrikkelijk is het geſnuif van zijn briesſchen! Het graaft in den grond, en het is vrolijk in zijne kracht, en trekt uit den geharnaschten te gemoete. Het belacht de vreeze en wordt niet ontſteld, en keert zich niet om van wege het zwaard. Tegen hem reutelt de pijlkoker en vlamt het ijzer van ſpies en lans. Woelig en ſchuddend ſlokt het den grond op, en houdt geen ſtand bij het geluid der bazuine. Bij het luide geklank der bazuine briescht het luider; het riekt den ſtrijd van verre; den donder der Vorſten en het krijgsgeſchrei! —

Wel mocht dan onlangs in de eerezuil op den ontſlapen Dichter van *de Dieren* worden aangemerkt: »Dit ſtuk is minder bekend dan het verdiende, en wordt meestal door eene machtſpreuk van zijnen indruk beroofd. Men zegt: het is een paradox, en meent hiermede de zaak afgedaan te hebben, gelijk meermalen in dergelijke gevallen de woorden Theorie, Mysticismus, Abſolutismus, of andere meer gebezigd worden. Wie daardoor niet verſchrikt wordt, zondere een half uurtje voor *de Dieren* af, en hij zal daarin niet alleen eene heerlijke éénheid, maar eenen rijkdom van verbeelding en eene kracht van uitdrukking vinden, die hem verrukken zal.”

Het leven van den eerwaardigen Augustus Montague Toplady, predikant te Broad-Hembury. Uit het Engelsch vertaald. Te Amſterdam, bij Mesſchert en Höveker. 1834.

Het werkje, dat wij ons haasten bij onze lezers bekend te maken, was wel waardig op onzen bodem, zoo als zulks werkelijk geſchied is, te worden overgebragt.

Het behelst niet zoo zeer eene uitvoerige levensbeſchrijving van den eerwaardigen Christen, wiens naam op het titelblad voorkomt, als wel eene reeks van getuigenisſen van hem zelven in den vorm van een dagboek gedurende den tijd van tien maanden bijeenverzameld, en waarachter door zijne vrienden eenige merkwaardige berigten over zijn leven gevoegd zijn. Het is op deze wijze dat wij meer van het innerlijk geestelijk beſtaan, dan wel van de uitwendige omſtandigheden, lotgevallen en belangen van Toplady leeren kennen, en daardoor vooral leert men dit geſchrift van de tegenwoordig zoo menigvuldige gedenkſchriften (mémoires) gunſtig onderſcheiden. Men doorbladere die reeks van vooral op Franſchen bodem zoo menigvuldige gedenkſchriften, door de autheurs over hen zelven en hunne omſtandigheden opgeſteld, welke geheele boekenkasſen kunnen vervullen! Overal ziet men eene kwalijk verborgene eerzucht, een behagen in zich zelven, een verlangen om toch door het nageſlacht geprezen te worden ook onder het masker van zelfsverloochening en nederigheid, de hoofdrol ſpelen. Overal de nietswaardigſte gebeurtenisſen alleen omdat men zelve daarin deel nam, omſtandig verhaald, weinig of geene eigene denkbeelden te boek geſteld, en zoo zulks al geſchiedt, dan nog aan bloot menſchelijk vernuft, vaak ten koste van hart en geweten, den vrijen teugel gevierd. Hier en daar misdaden verbloemd, als deugden geprezen of listig verdedigd, nergens vaste beginſelen erkend of nageleefd; zoo dat men eindelijk genoodzaakt is met walging van ſchrijver en gedenkſchrift het boek ter zijde te leggen en zich gelukkig noemen mag, indien men bij eenig geſchiedkundig of ſtaatkundig onderzoek, dergelijke bronnen niet behoeſt te raadplegen.

Hier vindt men juist het tegenovergeſtelde. Levendig en indrukwekkend is het dagboek van Toplady. De Christelijke lezer wordt in zijne binnenkamer ingeleid, hoort hem belijdenis van zonde doen en bidden, en leert alzoo de gevoelens en bevindingen kennen van een geloovig hart. Het is als het ware de zuivere leer der kerk, in het voorbeeld van eenen onzer broederen, ons voor oogen geſteld; de troost van den Christen, zijn ſtrijd, het geloof, de hope en de liefde, hem van boven geſchonken, aanſchouwelijk gemaakt in de gedachten, in de gebeden, in de verhalen des ſchrijvers. Aangenaam en verkwikkelijk is die beſchouwing, en zij is zulks daarom te meer, omdat het ſchilderij eenvoudig en onopgeſierd daar voor ons ligt, zoo als van iemand die alleen vermeerdering van zelfskennis, geen lof van vriend of vijand daarmede beoogde. Die onzer lezers, welke de gedachten van Pascal en die van Adam kennen, zullen geen berouw gevoelen zich ook met dit leven van Toplady bekend te hebben gemaakt. Wat bij de eerſten beſchouwenderwijze, en niet zoo zeer met toepasſing op zich zelven gedacht werd, vindt men hier ondervonden, in het leven des ſchrijvers ingeweven, en juist daardoor uitnemend krachtig voorgeſteld.

Wij zijn den vertaler en de uitgevers van dit werkje zeer verpligt voor de nette en naauwkeurige uitvoering van hunne zoo wel gekozene taak. Gaarne vereenigen wij ons met den wensch en het gebed des eerſten, »dat »de ondervindingen van Toplady, ten opzigte van de »dingen, die het Koningrijk Gods aangaan, naar de mate »van Gods vrije bedeelingen, door genade, ook zijne on»dervindingen zijn of worden; en die van zoo velen »als deze bladen zullen lezen.”

JOHAN VAN NASSAU (*).

Graaf Jan van Nassau strekt, aartsvaderlijk omgeven
 Van 't vorstlijk tachtigtal, dat uit zijn lenden sproot (†),
En juichend in de hoop van 't onverganklijk leven,
 Der dagen zat, en kalm, zijn leden uit ter dood (§).
Hoe! broeder van Oranje, en vriend der Nederlanders!
 En als zijn broeders niet gesneuveld of geveld (**)?
Neen! wel had ook dees held Gods Evangeliestanders
 Gevoerd, ja, die het eerst in Willems hand gesteld (††)!
Wel had hij voor 't behoud van Neêrlands Christenscharen
 Het vaderlijke goed ten broederdienst verpand (§§).
Wel mocht ook hij beleid en moed en wijsheid paren,
 Aan 't roer hem toebetrouwd in 't edel Gelderland (***).
Wel mocht hij 't achtbaar Hoofd dier heilvolle Unie heeten,
 Waar, zedert, storm op storm vergeefsch op heeft gewoed (*)
Niets voor de zaak van God en 't Godgetrouw geweten
 Scheen ook van hem gespaard, behalve alleen Zijn bloed.
Zijn bloed? neen! ook dat bloed werd voor u prijs gegeven,
 o Neêrlands Land en Kerk! in heldenzoon op zoon,
Die d' ouder Prinsentak in roem op zijde streven,
 Kampstrijders al te zaam om de onvergankbre kroon!
Of was het niet zijn bloed, dat Koeverden (†), dat Santen (§),
 Dat Bislich (**) vloeien zag, Roermonde (††), en veld aan veld,
Waar Johans kindren meê hun leeuwenbaander plantten,
 Trotseerend Spanje en Rome, en Frankrijks algeweld? —
Prins Willems mannenoir bereikt slechts vier geslachten;
 Graaf Johan! uit uw zaad verrijst hun 't tweede huis (§§);
Wien, nog verheevner glans dan 't eerste, staat te wachten,
 Wanneer 't, als Gij, voor eer, den smaad verkiest van 't kruis!

(*) Graaf Johan (bijgenaamd de Oude) was de tweede zoon van Graaf Willem (den Oude) van Nassau en Gravin Juliana van Stolberg; hij werd geboren A°. 1535. Prins Willem van Oranje, zijn oudste broeder, had hem bij eene onder de Nassausche Vorsten gewone overeenkomst, het Dillenburgsche erfgoed afgestaan, zich met dat van Oranje en de Nederlandsche bezittingen te vrede houdende. Graaf Johan werd door zijne zonen George, en Johan (de Jonge), de stamvader der huizen van Nassau-Dillenburg, Nassau-Siegen, Nassau-Hadamar; insgelijks van dat van Nassau-Dietz door zijnen zoon Ernst Casimir, van wien in de rechte mannelijke lijn onze regeerende Koning afstamt.

(†) Zijne moeder Gravin Juliana had haar zeven en zeventigste jaar mogen bereiken, en beleefd een getal van honderd en zestig Graven en Gravinnen uit haar gesproten, te zien. Graaf Johan bereikte den ouderdom van een en zeventig jaren, en zag voor zijn overlijden zeven zonen en vijf dochters, en uit dezelve drie en zeventig klein- en achterkleinkinderen.

(§) Van Meteren, Nederl. Hist. f. 541, teekent zijn overlijden aan op volgende wijze: *In dezen winter* (van A°. 1606) *is tot Dillenburg gestorven de Grave Johan van Nassouwen, broeder van Willem, Prince van Orangien, nu tot goeden ouderdom gekomen, zijnde een wijs, kloek, vroom en verstandig Heere, die bij verscheiden huisvrouwen veel kinderen en kindskinderen nagelaten heeft, vele in de Nederlanden in den krijg dienende, als zijnen oudsten zoon Grave Willem Lodewijk, Gouverneur in Vriesland en Groningen, meer Grave Philips, die in der landen dienste storf bij Bisligh; noch den Grave Ernest van Nassou, Maarschalk van 't leger, meer Grave Lodewijk Gunther, na lange dienst getrouwd mette Gravinne van den Broeck, in Vlaanderen tot Sluys gestorven, ende noch andere meer, enz. Den Grave Johan van Nassouwen is gestorven den achtsten dag van October, 's nachts ten twee uren, zeer beklaecht ende bemint, ende was in Duitsland bij sijn gebueren, om sijn vroomheid in groot aensien.*

(**) Behoeft het wel herinnering dat alle vier zijne broeders, Graaf Adolf bij Heiligerlee gesneuveld, Graaf Lodewijk en Graaf Hendrik op de Mookerheide gebleven, en eindelijk Prins Willem van Oranje door de hand eens moordenaars, voor Nederlands Godsdienst en vrijheid het leven lieten?

(††) Het schijnt dat de Prins van Oranje, die toen bij ten jare 1567 ten inde uitweek zich nog alleenlijk als een beschermer der verdrukten om der Godsdienst wille, maar niet als een aanklever der Hervorming, of belijder der Gereformeerde Godsdienst had gedragen, gedurende zijn verblijf te Dillenburg, en niet zonder den heilzamen invloed van zijnen broeder Graaf Johan aldaar, tot dezen gewichtigen stap bepaald werd. Althands het is voor het eerst in den te Dillenburg gedagteekenden lastbrief (A°. 1568) aan Graaf Lodewijk, dat hij de Hervormde leer *het zuiver woord en dienst Gods* noemt, en zich door de ingezetenen dezer landen zoo wel *van wege het Evangelium als de Roomsche Kerke* tot het opnemen der wapenen verzocht verklaart te zijn. WAG. Dl. VI. bladz. 271 en 272.

(§§) *Graaf Johan van Nassau, dat pas, bewees den Prinse een broedersproef, stellende zijn heerlekijen tot onderpandt, om zoo staatlijk een som te vinden, dat al 't geen door Kaizer Karel bij Koning Christiern van Denemark, ofte door Hartogh Karel van Borgonje bij Eduart van Engelandt, hunne verdreeve zwaaghers gedaan was, bij deeze hulpe niet haalen moght.* HOOFT. Nederl. Hist. fol. 175.

(***) Hij werd ten jare 1578 tot Stadhouder over Gelderland verkoren. In deze hoedanigheid bracht hij, niet zonder smaad en ondank bij velen, grootelijks toe tot de invoering der Hervorming in dat Gewest; en was hij ook elders in de Noordelijke (bij name Utrecht) de rechterhand van den Prins van Oranje, wiens tegenwoordigheid destijds het meest in Braband gevorderd werd. Hij stond van het Geldersche Stadhouderschap af ter oorzake van den handel met Anjou, dien hij als Duitsch Rijksvorst niet gunstig konde zijn (A°. 1581); en bleef de overige vijf en twintig jaren zijns levens vreedzaam zijne Dillenburgsche Staten regeeren.

(*) Met recht werd bij *Hoofd en Directeur van die* zedert zoo vermaarde *Unie* van Utrecht genaamd, welke hij lang had helpen beleiden en voorbereiden, en als Stadhouder van Gelderland het eerst onderteekende. Hij was in dat werk meer dan de rechterhand zijns broeders, die, hoe ook van de noodzakelijkheid eener nadere Unie tusschen de Noordelijke gewesten overtuigd, op het oogenblik van de sluiting te Utrecht, nog zeer ijverig bezig was te Antwerpen het althands niet minder geliefkoosd plan eener Unie tusschen *alle* de Nederlanden, zoo mogelijk, te verwezenlijken. Van daar dat hij zelve niet dan vier maanden later voor zijn persoon tot de *nadere Unie* toetrad, en ook toen niet met uitsluiting dier meer algemeene, waarvan het ontwerp eerst eenige maanden later geheel verviel. Men vergelijke over deze bijzonderheid de hoogstbelangrijke en uitvoerige aanteekening van VAN WIJN, in de Bijvoegsels en aanmerkingen op Wagenaars VII^de Deel, bl. 248, r. 12.

(†) Graaf Willem Lodewijk, Grave Johans oudste zoon, Prins Maurits beroemde neef en behuwdbroeder, boezemvriend en wapenbroeder, ontfing bij de belegering van Koeverden (A°. 1580) door een kanonskogel aan het linkerbeen een wonde, waarvan hij zedert levenslang kreupel bleef.

(§) Graaf Adolf de Jonge (een zijnen oudoom Graaf Adolf, die bij Heiligerleê bleef, wel waardige naamgenoot) overleed twee en twintig jaren oud, in de nabijheid van Santen in Kleef, aan eene menigte ontfangene kwetsuren bij gelegenheid dier Luxemburgsche tocht en strijd, welke men onder anderen bij OALERS (Afkomst en Daden der Graven van Nassauw) uitvoerig beschreven kan vinden; (A°. 1608). Deze Adolf was een kleinzoon van Graaf Johan, uit zijnen zoon Graaf Johan den Jonge, die ook de vader was van Johan Maurits, den Gouverneur van Braziliё, en van diens voorganger in het Veldmaarschalks-ampt, Graaf Willem van Nassau, die (A°. 1641) voor Gennep een wond in den buik ontfing, en in het daaraanvolgende jaar overleed.

(**) Men zie van Prins Maurits aanslag en legering te Bislich, den heldenstrijd der Graven van Nassau bij die gelegenheid, mitsgaders de doodelijke daarbij ontfangene wond van Graaf Philips, insgelijks een zoon van onzen Graaf Johan, VAN METEREN, Nederl. Hist. fol. 361.

(††) In de loopgraven voor Roermonde sneuvelde (A°. 1632) Graaf Ernst Casimir, zoo even als de stamvader van het huis van Nassau-Dietz door ons vermeld. Zijn zoon, en opvolger in het Stadhouderschap van Friesland, Groningen en Drenthe, Hendrik Casimir I, sneuvelde (A°. 1640) in Vlaanderen, en werd in Friesland vervangen door zijnen broeder Graaf Willem Frederik, van wiens *Godvruchtig leven en sterven* bijzonderheden opgeteekend zijn bij AITZEMA.

(§§) Als Koning Willem, des grooten Zwijgers achterkleinzoon, zonder kinderen (A°. 1702) overleden was, volgde hem niet slechts in den titel en in de rechten van Oranje, maar ook in geheel deszelfs roeping en betrekking tot Holland, mitsgaders alle de geuniëerde Gewesten, de dappere en voortreflijke, jong en ongelukkig (A°. 1711) omgekomene Prins Johan Willem Friso op, zoon van Prins Hendrik Casimir II en vader van Nederlands deugdzamen Erfstadhouder, Prins Willem den Vierde, onzes Konings Grootvader.

Bericht.

De *Nederlandsche Stemmen* worden voor het aanstaande halfjaar van November tot Mei met een tweede Deel vervolgd. De inteekeningen, die voor den eersten November niet zullen ingetrokken zijn, worden beschouwd als met het tweede Deel verlengd.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

HET WOORD GODS
EN
DE GELOOFSBELIJDENIS DER KERK.

(Aanhangsel op Nr. 19. bl. 1—4.)

Met het hart gelooft men ter rechtvaardigheid, en met den mond belijdt men ter zaligheid (Rom. X. v. 10). Met deze voor alle eeuwen geldende verklaring des Apostels ftemt van den beginne de gefchiedenis van het Evangelie ten innigften zamen. Op de vraag des Heeren: *Wie zegt gijlieden dat ik ben?* antwoordt Petrus als uit aller naam, en belijdt: *Gij zijt de Christus, de Zone Gods!* en op die belijdenis volgt de uitfpraak: *Zalig zijt gij — vleesch en bloed heeft u dat niet geopenbaard, maar mijn Vader die in de hemelen is.* En op gelijke wijze de Kamerling, bij de lezing der Propheten door middel der prediking van den Evangelist in het hart geraakt en overtuigd, belijdt en wordt gedoopt, en reist zijnen weg met blijdfchap (Hand. VIII). Wat beleed hij? niet het gezag alleen der Prophetifche Schriften, maar derzelver grooten en alles in zich bevattenden hoofd-inhoud: JESUS CHRISTUS, *den Zone Gods.*

Belijdenis derhalve is volgens de Schrift, (dit worde hier allereerst tot de voorgenomene befchouwing herinnerd!) eene verklaring, niet in het algemeen van te gelooven al wat in de Schrift geleerd wordt, maar bepaald en beftemd van *hetgeen dat* men, op het getuigenis van God in dat Woord, aanneemt en gelooft. Op zoodanige wijze beleed de Apostel, beleed de bekeerde Jodengenoot, belijdt een iegelijk waar lid der Christelijke Kerk; op geene andere die Kerk zelve (of ook deze en gene bijzondere Gemeente) befchouwd als één geheel, één zedelijk lichaam; *Want één lichaam is het, en één Geest, ééne hope, één Heere, één geloof, één doop* (Eph. IV. v. 4, 5).

Die belijdenis intusfchen in den beginne zoo beknopt als eenvoudig, moest noodwendig niet zoo zeer bij de uitbreiding der Gemeenten, als wel bij het indringen en vermenigvuldigen der vooraf aangekondigde ketterijen zich insgelijks uitzetten en ontwikkelen. Elke uit de Schrift wederlegde dwaling bracht weldra in de Belijdenis der algemeene Christelijke Kerk eene toevoeging te weeg, waarbij door eene korte aanduiding de valfche zin werd afgewezen, die door de dwaalleer aan deze of gene uitdrukking der Schrift mocht gegeven zijn. Zoo vermenigvuldigden zich, bij het vermenigvuldigen der dwalingen, ook de artikelen der oude (Apostolisch gezegde) Belijdenis; zoo, de Kerk-Belijdenisfen zelve in den vorm van Befluiten of Leerregelen (*Canones*) door Kerkvergaderingen, hetzij algemeene, of meer plaatfelijke, tegen de indringende leer, hetzij van eenen Arius, Macedonius, Nestorius, Eutyches, Pelagius of anderen vastgefteld. Jammer alleenlijk, dat bij de handhaving der waarheden naar en uit Gods eenig onfeilbaar Woord, veelal door middel dier zelfde kerkvergaderingen zich ook de invoering en bekrachtiging van zoo vele menfchelijke inzettingen en begrippen, bijgeloovigheden en ftellige dwalingen reeds vroeg begon te voegen. Van daar in dat wonderlijke gewrocht der Roomfche, ftraks Paufelijke, eindelijk Antichristifche Kerk, die mengeling van ware en valfche leeringen, beide met gelijken ijver en met gelijke duurzaamheid bewaard, terwijl intusfchen de vroegere eenvoudige Belijdenisfen voor de leeken met der daad zoo goed als verloren gingen, en alle geloof van dezen gevorderd, zich tot een ingewikkeld geloof in het gezag en de onfeilbaarheid van den Roomfchen Stoel bepaalde. De Hervorming bracht met zoovele andere levensteekenen in de Gemeenten, ook de ftellige, beftemde, en fchriftuurlijke Geloofsbelijdenisfen weder te voorfchijn, en in ... van ...lijke

en wereldlijke machten om het getuigenis van Jesus Christus en Zijne waarheid vervolgd niet alleen, maar ook, gelijk de eerste Christenen, van allerlei valsche en gruwelijke leeringen beticht, beijverden zich Hervormers en Hervormde Gemeenten, op allerlei wijze, naar Gods woord, *verantwoordinge te doen van de hope die in hun was*, en van hunne leere (1 Pet. III. v. 15); en zich aldus te onderscheiden van alle secten en gevoelens, hetzij binnen, hetzij buiten de palen der Roomsche kerk. Zoo ontstond dan die Confessie, die naar den Rijksdag van Augsburg den naam behouden heeft, waarbij de Evangelische leeraars en kerken van Duitschland voor God en de menschen, voor den Keizer, den Rijksdag, en geheel de wereld verklaring aflegden van hun geloof en van hunne gevoelens, in onderscheiding en tegenstelling zoo van het Pausdom, als van alle andere uit hetzelve uitgegane secten, kerkgenootschappen, Gemeenten of Leeraars; met deze meening, als voor oogen ligt: *Ziedaar ons geloof, zoo als wij het gronden op, en bewijzen uit de Schrift: zoo gevoelen wij in onze harten, zoo belijden wij voor de wereld, zoo leeren en prediken wij in onze kerken.* Spreekt het niet van zelve, dat zoodanig eene belijdenis, ook zonder de heiligheid van eed of onderteekening, de verplichting van getrouwheid aan geheel de leer, in dezelve uitgedrukt, immers voor zoo ver iemand tot die gemeenschap wilde gerekend zijn, veelmeer, daarin voorgaan, noodzakelijk medebracht?

De Formulieren van eenigheid der Gereformeerde Kerken in de onderscheidene landen van Europa hebben een gelijksoortigen oorsprong. Overal stelde de Belijdenis, die de Gemeente naar buiten in het midden der wereld kenmerkte, en het zij van de Roomsche of andere kerkgenootschappen of secten onderscheidde, ook uit den aart der zaak den band van eenigheid dáár, tusschen hare leden van binnen, en de verbindtenis van verplichting onder dezelven onderling, de Leeraars en onderteekenaars daaronder niet het minste begrepen. De artikelen des geloofs, in overeenstemming met de leer der Geneefsche, Fransche, en andere Gereformeerde Kerken door den getrouwen Leeraar en bloedgetuige Guido de Bres opgesteld, werden (A°. 1562) als *Belijdenis des geloofs gemaakt met een gemeen accoord door de geloovigen die in de Nederlanden overal verstrooid zijn*, den koning van Spanje aangeboden, en straks in druk gegeven. Vervolgens op de eerste hier te lande gehoudene Synode der Waalsche en Nederduitsche kerken (te Antwerpen a°. 1566) nog nader overgezien, door de voornaamste Opzienders en Leeraars der Gereformeerden binnen en buiten 's lands goedgekeurd, en, in dat zelfde jaar als hunne Geloofsbelijdenis op den Rijksdag aan Keizer Maximiliaan II overhandigd, werd hunne onderteekening door onderscheidene, meest onder het kruis gehoudene Synoden, aanbevolen, en allengskens in zwang gebracht; later, daarneven, die van den Heidelbergschen Catechismus, A°. 1563—1566 bij de Nederduitsche gemeenten ingevoerd. Deze onderteekening was in het wezen der zaak niet meer dan eene bekrachtiging van hetgeen buitendien reeds de verplichting van Leeraars en leden voor God en menschen medebracht: getrouwheid aan-, en handhaving van de waarheden, in beide die Symbolische schriften uitgedrukt, en voor zoodanig openbaar erkend; en dat niet zoo zeer uit hoofde eener wederzijdsche verbindtenis tusschen Gemeenten en Leeraren, dan wel in de eerste en voornaamste plaats uit kracht van gehoudenheid aan het Woord Gods, waarop derzelver inhoud gegrond, waaruit de beledene leerstukken afgeleid en bewezen waren. Doch als nu door Arminius en zijne volgers niet slechts in het bijzonder de leer der Voorverordening en Verkiezing met den aankleve van dezelve, maar ook het geheel der waarheden door de Gereformeerde kerken als fundamenteel beleden, en bij name de Confessie en Catechismus waren aangerand geworden; zoo werden, na twaalf jaren van uitvoerige wederzijdsche behandeling dezer geschillen, alle die punten door de Synode van Dordrecht (A°. 1618 en 1619) uit Gods alleen onfeilbaar en gezaghebbend Woord beslischt, en de ware leer onzer Hervormde Kerken in eenige uitnemend krachtige, gematigde, en Schriftmatige leerregelen nader bepaald en ontwikkeld. Voorts werd op diezelfde Synode de Nederlandsche Belijdenis en Heidelbergsche Catechismus op nieuw goedgekeurd en bevestigd, en ten slotte een formulier van onderteekening dezer onzer Symbolische Schriften ontworpen, waarbij *de Bedienaren des Goddelijken Woords in goeder conscientie als voor den Heere, met deze hunne onderteekening, verklaren van harte te gevoelen en te gelooven dat al de artikelen en stukken der leer, in de Belijdenis en Catechismus der Gereformeerde kerken, mitsgaders de verklaring over eenige punten der voorzegde leer in de nationale Synode in het jaar* 1619 *te Dordrecht gedaan, in alles met Gods Woord overeenkomen; en beloven derhalve deze leer naarstig te zullen leeren en getrouwelijk voorstaan*, enz. Dit formulier bleef in onze vaderlandsche kerken in wezen, en op eene enkele uitzondering na, in gebruik, tot op het jaar 1816, als wanneer de Synode, destijds in ons herboren Vaderland te zamen geroepen, hetzelve veranderde in het thands bestaande, waarbij de onderteekenaar verklaart dat hij *de leer, welke overeenkomstig Gods heilig Woord in de aangenomene Formulieren van eenigheid der Nederlandsche Hervormde Kerk is vervat, ter goeder trouw aanneemt en hartelijk gelooft, en dezelve naarstig zal leeren en handhaven*, enz. Het is bekend, hoedanige strijd, zedert de vernieuwde opwekking en belangstelling in deze dingen onder ons volk, over de aangeduide verandering in het onderteekeningsformulier gevoerd is, en nog wordt (*). Wij voor ons te dezer plaatse stellen ons minder de vraag voor over

(*) Men zie het *Adres aan mijne Hervormde Landgenooten*, A°. 1827 bij den Boekverkooper DEN OUDEN uitgegeven; de *Gedachten over de Beschuldiging tegen de Leeraars der Gereformeerde Kerk* van Prof. HOFSTEDE DE GROOT; de *wederlegging dier gedachten door* Mr. C. M. VAN DER KEMP; de *Zeven Stellingen* van Prof. HERINGA; de *twee Geschriften* uit DAMBAR (A°. 1834 te Groningen), bepaaldelijk dat *over de Formulieren van Eenigheid in de Hervormde Kerk van Nederland*, en anderen.

het al of niet wezenlijke dier verandering, het al of niet verplichtende van de tegenwoordige wijze van onderteekening. Hetzij de verplichting om zich aan de aloude Gereformeerde leer getrouw en naauwgezet te houden door de Synode van 1816 opgeheven werd of niet; hetzij de uitdrukkingen en handelingen dier Synode dubbelzinnig of twijfelachtig geweest zijn, of geheel rondborstig en oprecht; hetzij zelfs alle verbindtenis aan kerkelijke schriften, in zich zelve reeds niet bestaanbaar zij, of al; wij voor ons leiden de grondverplichting om overeenkomstig onze aloude Formulieren te leeren niet eerst af van de onderteekening, maar van de Schriftuurlijke waarheid zelve der in dezelve beledene, de Gereformeerde Kerken van den beginne toebetrouwde leerstukken; wij voor ons zien er weinig wezenlijk voordeel in voor de zaak van Christus en Zijne Gemeente, dat de verplichting tot zekere hoogte als bestaande erkend worde, daar waar zij onder (of ook zonder) voorwendsel van protestantsche vrijheid of wetenschaplijke vordering met der daad zoo algemeen en ongehinderd overtreden wordt, als wel klaarblijkelijk in onze Vaderlandsche Gemeenten het geval is; wij voor ons wachten het heil der kerk niet van eene blooteerkenning dat de Leeraars volgens hunne onderteekening jegens de Gemeenten, als uit krachte van een wederzijdsch verdrag, gehouden zijn aan de leer der Gereformeerde Kerken, maar wij zien hetzelve biddend te gemoet als van den Heere der Gemeenten, in den weg eener levendige en waarachtige overtuiging van die leer, in de harten beide van Voorgangers en leden onzer kerk, uit Gods Woord en door Gods Geest.

Dierbaar dan en hooggewichtig blijven ons uit meer dan ééne oorzaak de Formulieren van éénheid onzer aloude Hervormde kerken: die Belijdenis, wier zeven en dertig artikelen de leere der zaligheid gelijk zij in Christus is zoo helder, zoo krachtig, zoo aandoenlijk dikwijls, voorhouden en als in een kort begrip betuigen; de Catechismus, dat kleinood van echte Godsvrucht en stelselmatige Godgeleerdheid; die Dordrechtsche Leerregels, zoo vol van geestelijke uit de Schrift van God ontleende kracht, zalving, en gezond verstand. Dierbaar zijn zij ons, als de nog heden ten dage even noodige en geldige belijdenis eener Christelijke kerk tegen over Ariaansche en Pelagiaansche, Roomsche of Sociniaansche, of hedendaagsche rationalistische, of valsch-mystische, en zoo vele andere steeds bestaande of dreigende gronddwalingen en afwijkingen het zij ter rechter- het zij ter slinkerhand. Dierbaar zijn zij ons als leuzen van eenigheid tusschen de geloovigen van allen leeftijd en landaart, zoo velen als er in de daarin uitgedrukte waarheden hunne troost en sterkte voor de eeuwigheid door de genade Gods mochten vinden. Gewichtig zijn zij ons als zoo uitnemend beproefde middelen naast en onder den Bijbel, tot opleiding voor onze kinderen, voor onze huisgezinnen, voor de Gemeenten, in de kennis der waarheid die naar de Godzaligheid is. Gewichtig zijn zij ons eindelijk als *getuigenissen* tegen over de genen, die ons beschuldigen van vreemde leeringen, van dweeperijen, wanneer wij de verkondiging en levendige betrachting verlangen dier waarheden, welke zedert drie eeuwen de Gereformeerde Kerk onderscheiden en kenmerken, en de leer daarstellen aan welke (onder hoedanige zinsbehoudingen dan misschien ook) toch nog altijd in die kerk hier te lande Leeraars en Synoden getrouwheid beloven.

Doch hoe dierbaar, hoe eerbiedwaardig, hoe liefelijk uit alle tijden, uit alle plaatsen, en onder welken vorm van uitdrukking het zij, voor onze harten de Belijdenis onzer kerken is, aangaande de waarheden onzer gezegende Christelijke Godsdienst, de Heilige Drieëenheid, de menschwording des Zoons, de verzoening in Zijn bloed, de erfzonde, de toegerekende gerechtigheid, de eeuwige genadeverkiezing, de onverdienstelijkheid en toch noodzakelijkheid der goede werken uit het geloof, en wat al meer aan deze hoofdwaarheden vast is; nimmer vergete men, dat dezelve op geen anderen grond vast staan, dan dien van Gods eigen, eeuwig blijvend, eenig onfeilbaar getuigenis. Nimmer vergete men, dat onze gehechtheid aan de leer onzer Belijdenisschriften niet rust, gelijk in het Pausdom, op gezag van menschen, op eenige onfeilbaarheid van menschelijke schriften, maar enkel en uitsluitend en onmiddelijk op den Bijbel, het woord van God. Verre zij in eeuwigheid van ons zelfs de schijn van eenige gelijkstelling tusschen dat Woord, en de woorden ook der trouwste belijders, der krachtigste getuigen, der uitnemendste verkondigers! *Niemand* (zegt een in onze Gereformeerde kerken hooggeachte Leeraar (*) van de vorige eeuw) *zij zoo kwaadaartig, dat hij zou meenen, dat ik of iemand uit de onzen den Catechismus voor een kleinen Bijbel zou houden. Liever zagen we hem en alle andere goede boeken uit de wereld gebannen, dan dat zij in eene gelijke waardigheid met Gods onmiddelijk en onfeilbaar ingegeven Woord zouden gesteld worden. Wij gelooven de leerstukken van den Catechismus, niet om den Catechismus, maar alleen om Gods Woord, uit en naar welk de Catechismus is opgesteld. Hebben wij achting voor dit boekje, wij hebben nochtans meer liefde voor Gods Woord.* Het worde hem met meerder nadruk dan immer nagezegd in dagen als de onze, waarin tegen de van alle kanten ingebroken en inbrekende dwaling, vijandschap en leugen, geen ander wapen beproefd zal uitkomen dan dat ééne: *het zwaard des Geestes, hetwelk is Gods Woord* (Eph. VI. v. 17)! Bij de hartelijkste gehechtheid dan aan onze Gereformeerde Formulieren van eenigheid, bij de oprechtste erkenning van de in dezelve beledene grond- en hoofdwaarheden, houde men steeds (het worde hier voor vriend en vijand dier voortreffelijke schriften onbewimpeld gezegd!) de volgende noodzakelijke onderscheidingen steeds in het oog.

De Formulieren kunnen wel de waarheden der Schrift stuk voor stuk, klaar en ondubbelzinnig tegen alle on- of schijnrechtzinnigheid handhaven, verdedigen, uitdrukken; maar geen menschelijk schrift, hoe getrouw,

(*) J. VAN DER KEMP, in de Voorrede zijner voortreflijke Predikatiën over den Heidelbergschen Catechismus.

hoe uitnemend Bijbelsch ook anders, kan deze waarheden te gelijk van alle zijden, in haar volkomen verband, in hare tederſte ſchakeeringen en graveerſelen geheel en volmaakt wedergeven, gelijk zij in de Schriften *dier heilige menſchen Gods* ſtaan, *welke van den Heiligen Geest gedreven zijnde geſproken hebben* (2 Pet. I. v. 21). Altijd is de voorſtelling eener Goddelijke Schrifttuurwaarheid in de ſchriften van niet onmiddelijke ingeving tot die des Heiligen Geestes zelven in zijn Woord, als (mag men hier dit voorbeeld ter opheldering bijbrengen!) de zuiverſte, de fijnſte, de best uitgewerkte plaat (*gravure*), die, wat zij ook wedergeve, het coloriet der oorſpronkelijke ſchilderij, het leven des penſeels van den ſchilder nooit wedergeven kan.

De Formulieren, voorts, mogen in zich kunnen bevatten wederlegging of verwerping van alle vroegere en latere reeds werkelijk te voorſchijn getredene dwalingen en ketterijen; het is alleen de alles *te voren voorziende Schrift* (Gal. III. v. 8) die tegen elke nieuwe, elke nog te verwachten of mogelijke dwaling, of ſchijnwaarheid, de wapenen aan de hand kan geven, de beſtemdſte wederlegging reeds in haar binnenſte bevat.

Dooh daar is nog meer: De waarheden der Schrift, hoe zeer ook in zich zelve onveranderlijk en eeuwig dezelfde, zijn evenwel van de zijde der menſchen, der geloovigen, der Kerk, voor ſteeds nieuwe, ſteeds verſche ontwikkeling in bevatting, kennis, inzicht, toepasſing vatbaar, en dat tot op eene voor geen ſchepſel doorzienbare diepte en lengte. Houden wij derhalve krachtig en getrouw vast het geen wij hebben in de Belijdenisſen onzer Kerk, doch laten tevens onze oogen en onze harten niet geſloten zijn voor die ſteeds dieper, ruimer, inniger ontdekkingen, welke het God behaagt door Zijnen Geest te geven in de waarheden, de verborgenheden, de beloftenisſen van Zijn Koninkrijk, van Zijne genade, van Zijn woord. In dat Woord ſterke zich de geloovige, de oprechte belijder der leer onzer van God eenmaal uit Babel uitgeleide Kerk. Met dat Woord, als het woord *niet van menſchen, maar van den levendigen God*, wapene hij zich tegen de veelvuldige vijandſchap en dwaling van den geest dezer eeuw; gevende ook zelfs den ſchijn geen plaats, als of de dierbare waarheden welke wij in leven en ſterven wenſchen te belijden, alleen achter onze kerkelijke Formulieren en de overlevering der Vaderen veilig waren, en niet ten alle tijde in het open veld, alleen met den Bijbel in de hand, tegen de wederpartij het zij van binnen of van buiten het grondgebied onzer kerken, kunnen verdedigd worden. Dat Woord zij, onder het ootmoedig, geloovig, aanhoudend gebed om den Geest, die het ingaf, onze gedurige onderzoeking, *alle onze vermakinge;* het heeft alleen de belofte Gods, dat, *gelijk de regen en de ſneeuw van den hemel nederdaalt en derwaarts niet wederkeert, het ook alzoo niet ledig tot Hem, van wiens mond het uitging zal wederkeeren, maar doen zal hetgene Hem behaagt, voorspoedig zal zijn in hetgene waartoe Hij het zendt* (Jes. LV. v. 10, 11). Wat dan ook den geest dezer eeuw tegen onze aloude Hervormde kerken, en hare vroegere vastigheden moge toegelaten zijn of nog worden, ten uitvoer te brengen, of te bedenken; tegen dat ontzachelijke *Daar ſtaat geschreven*, vermag noch hij, noch alle de macht van menſchelijke wijsheid, of duivelslist. Dat Woord eeuwig, onveranderlijk, altijd levendig, is het getuigenis van Hem, die het ook zelve in Zijnen mond voert, *als een ſcherp tweeſnijdend zwaard* (Openb. II. Hebr. IV.), daar Hij wederkomt om krijg te voeren tegen Zijne vijanden, maar vrede te brengen aan al wie voor dat Woord beeft, op dat Woord hoopt, in dat Woord zich door het geloof in Hem verblijdt. In Zijne hand is het lot der wereld, het heil van alle de Gemeenten. Amen.

HET MUZYKFEEST.

Menschelijke kunſten en gaven worden op tweederlei wijze gebruikt: ter eere Gods, of buiten Hem; ook de Muzyk. De Nederlandſche Stemmen zullen hier in geene redeneeringen over het jongst gehouden Muzykfeest treden. Zij wenſchen alleen, wijzende op het woord van God, en op de gedachtenis der Vaderen, te doen opmerken, hoe weinig eene muzyk, waarvan het doel zich bij zingenot en menſchenroem bepaalt, met de beſtemming overeenkomt van eene plaats, toegewijd aan de verkonding van eenen voor zondaars gekruiſigden Heer! Gevaarlijk is de zielsbegoocheling der muzyk boven velen, juist om een ſchijnbaar Godsdienſtig gevoel, dat zij zoms verwekt en dat van de Godsdienst *in Geest en Waarheid* wel het allerverst verwijderd is. Doch ook die vermenigvuldiging van feesten in ons Vaderland zedert eenigen tijd, komt ons, zelfs uit een bloot mensch- en Staatkundig oogpunt beſchouwd, hoogst bedenkelijk voor; hoe veel te meer uit dat der Godsdienst! Niet dat het Evangelie feestvieringen wraakt: in Israël waren zij talrijk en inzettingen Gods; en de Heere door Zijne tegenwoordigheid gaf heerlijkheid aan den bruiloftsdisch. Maar daar waren ook bid- en boetedagen in Israël (Zach. VIII. v. 19): in Nederland, weleer, mede! Waar is hedendaagsch, vooral nationaal geſproken, onze droefheid *naar* God, onze blijdſchap *in* God?

o Nederland! dierbaar Vaderland, het is blijdſchap, dat wij U toewenſchen, geen leed! maar welke blijdſchap? die, met welke midden in de jammervolſte tijden het volk van JEHOVA vertroost werd: *Ik zal ze reinigen van alle hare ongerechtigheid met welke zij tegen mij gezondigd hebben, — en in de ſteden van Juda, en op de straten van Jeruſalem zal nog gehoord worden de ſtemme der vrolijkheid en de ſtemme der blijdſchap, de ſtemme des bruidegoms en der bruid; de ſtemme der genen die zeggen: Looft den* HEERE, *want hij is goed; want zijne goedertierenheid is in eeuwigheid* (Jer. XXXIII).

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Overzicht.

Terwijl wij door den zegen des Heeren, aan het einde des eersten Deels van dit Weekblad zijn genaderd, dunkt het ons niet ongepast, eenen blik op den afgelegden weg terug te werpen, en alsoo bij wijze van Overzicht der tot nu toe verschenen 25 Nummers, den inhoud van dit Deel der *Nederlandsche Stemmen* op te geven. Dit is ons te aangenamer, omdat wij gedurende dit halfjarig tijdperk de bevestiging van ons vertrouwen mochten ondervinden, hetwelk wij reeds aan het einde der Voorrede uitdrukten: dat ons tot de voortzetting moed en kracht van boven zou geworden; en onze onderneming (hetzij met dankend en ootmoedig erkennen der genade Gods gezegd!) niet zonder aanmoediging gebleven is, niet zonder zegen schijnt geweest te zijn. Wij herhalen dan des te meer en met vernieuwden aandrang der ziele de bede, waarmede wij toen sloten: »die Geest des geloofs, welke ons vereenigde, blijve ons bij, en doe ons steeds de eere geven aan Hem, die terwijl hij die plant en die nat maakt niets is, alléén den wasdom geeft; *die het vaste fundament gelegd heeft, buiten hetwelk niemand een ander leggen kan*, hetwelk is JEZUS CHRISTUS!"

Van de vier hoofdonderwerpen, met welke wij ons voornamelijk bezig hielden, stond steeds de *Godsdienst* vooraan. »Aan de kennis van God in Christus, uit het algenoegzame Woord der Heilige Schriften tot in de bijzonderheden van eene bestemde Godsdienstleer, zullen deze bladen bijzonder gewijd zijn," werd daaromtrent in de Voorrede reeds bepaald. Allereerst en meest was het de Bijbel, de eenige bron van waarheid en waarachtige kennis, door niemand die den naam van Christen verdient te dragen niet als de hoogste waarheid erkend; en Christus, die het groote, het eenige onderwerp der Schrift is; en de Geest, door wien zij aan het harte wordt geheiligd, waarover wij spraken. De Opstellen desaangaande, zijn, met eene geringe verschikking van de orde der plaatsing, de navolgende:

Ons beginsel was: het hoogste gezag toe te kennen aan Gods woord, uit en door zichzelve verklaard, en in alles, ook hetgeen de rechtzinnige kerkleer betreft, alléén op den voorgrond gesteld. Wij maakten echter ook in de Voorrede van eene bestemde Godsdienstleer, uit Gods woord afgeleid, gewag. Wij verklaarden uit den grond onzes harten, oprechtelijk zamen te stemmen met de aloude belijdenis van het gereformeerde Nederland. Wij gaven als de *kenschetsende* leerstukken onzer Kerk op: »'s Menschen volkomen en algeheel bederf; de éénig- en algenoegzaamheid van Christus, en de gerechtigheid in zijn verzoenend bloed en verdienste, en Gods vrijmachtige en souvereine genade; en (voegden wij er bij) ook bij verschil van meening omtrent hetgene op het waarachtige fundament, Christus en dien gekruist, moet worden gebouwd, reiken wij ieder oprecht belijder van dezen onzen eeuwig gezegenden Koning en Heer de hand, en wenschen steeds even verwijderd te blijven van leven-

looze en bloot leerſtellige rechtzinnigheid als van even geesteloose dweeperij."

Ten gevolge van dit ons voornemen hebben wij ook enkele waarheden uit de godsdienstleer nader uit Gods Woord behandeld. De opſtellen hiertoe betrekkelijk, zijn:

1. *Over de bevoegdheid van leeken tot het oordeel in zaken van Godsdienst*............ N°. 17. Bl. 1, 2.
2. *Over het zielslijden des Heeren*............ » 6. » 3, 4.
3. *De Opſtanding van Christus*............ » 8. » 1, 2.
4. *Over het Koninklijk ambt van Christus in verband met het laatſte oordeel*............ » 14. » 1—3.
5. *Over de wederkomst van Christus* (de verwachting der Kerk)............ » 21. » 1—3.
6. *De volharding der heiligen*............ » 23. » 1—3.

Aan de *Staatkunde* hebben wij een ruime beteekenis en wijden omvang gegeven. Wij doelden hierop reeds in de Voorrede, als wij zeiden » daardoor niet alleen, zelfs niet in de eerſte plaats te verſtaan de dusgenaamde Wetenſchap derzelve als zoodanig, maar eerder de beſchouwing van het algemeen belang van Staten en Natiën, bijzonder wederom van de Nederlandſche, en van alles wat tot derzelver openbare aangelegenheden behoort."

Wat de Staatswetenſchap zelve aangaat, het is bedroevend op te merken, hoe diep hier te lande dat hedendaags heerſchende vooroordeel is ingedrongen, hetwelk de waarheden der geopenbaarde godsdienst enkel tot het kerkgebouw beperkt, en daarbuiten als ongepast en dweepachtig aanmerkt. Alle invloed van christelijke denkbeelden wordt daardoor, vooral uit *deze* wetenſchap, geweerd; en het ſchijnt, dat men de eerbiediging van elks gewetens-vrijheid meent het best te kunnen bevorderen, door de overtuiging van elk die nog geweten heeft te krenken, en algeheele ongodsdienſtigheid als de algemeene godsdienst aan te nemen. Op eene beklagelijke wijze treft men dit vooroordeel zelfs bij ware Christenen aan, door de telkens herhaalde, maar ook telkens misbruikte woorden van Christus: *Mijn koningrijk is niet van deze wereld*; even als of Christus, omdat zijn Rijk niet aardsch is, daarom ook geen Heer der geheele aarde, geen *Overſte over derzelver koningen* ware, geen *Hoofd van alle overheid, en macht, en naam die genaamd wordt, beide in deze wereld en in de toekomende;* even als of de profetiſche Pſalmist vergeefs tot de Koningen en Richters der aarde geſproken had: *Dient den* HEERE *met vreeze en verheugt u met beving: kusſet den Zoon opdat Hij niet toorne!* als of het ook voor de Overheid en in zaken van Staat niet waarachtig ware, wat geſchreven ſtaat: *De vreeze des Heeren is het beginſel der wijsheid: de dwazen verachten* [*die*] *wetenſchap en tucht!*

Tot wederlegging hiervan behooren dan deze opſtellen:

1. *Het verband van Godsdienst en Staat*..... N°. 2. Bl. 3—5.
2. *Over de ware natuur van den Staat*..... » 18. » 5, 6.
3. *Het geloof in de Staatkunde*............ » 3. » 2, 3.
4. *Nationaal Ongeloof*............ » 5. » 3, 4.
5. *Bron van Waarheid*............ N°. 5. Bl. 4.
6. *Over Onderdanen-recht en plicht*.......... » 13. » 3, 4.

Verder behooren de volgende ſtukken meer tot de Staatkunde van den dag en de huishoudelijke belangen des Volks:

1. *Blik op de hedendaagſche Europeſche Staatkunde*............ N°. 8. Bl 3, 4.
2. *Een teeken des tijds*............ » 10. » 4—6.
3. *Over politieke hervormingen*............ » 11. » 3, 4.
4. *Arbeid*............ » 2. » 6—8.
5. *De oorlog der armen tegen de rijken*....... » 4. » 5, 6.
6. *Welvaart*............ » 6. » 5—7.
7. *Geld*............ » 7. » 3, 4.
8. *Eene ſtem omtrent de kermis*............ » 15. » 3, 4.
9. *Over het beweerde dat er te veel menſchen zijn.* » 21. » 3, 4.
10. *Over gevangenen en gevangenisſen*......... » 24. » 3—5.

Tot den innerlijken toeſtand des Volks behoort nog het rechtswezen. Twee ſtukken zijn daaromtrent door ons medegedeeld:

1. *Iets over den invloed van het ongeloof op de ſtrafwetten*............ N°. 6. Bl. 4, 5.
2. *Beſchouwing der hoofdbeginſelen van het franſche Recht*............ » 20. » 5—7.

Wat eindelijk de godsdienſtige belangen onzes Volks aangaat, wij plaatſten:

1. *Beginſelloosheid*............ N°. 4. Bl. 4, 5.
2. *Is het overeenkomſtig met den aard van een Christenvolk om openbare biddagen te houden?* » 5. » 2, 3.
3. *Een Woord over niet-kerkelijke Godsdienstoefeningen*............ » 12. » 5.
4. *De achttiende Junij*............ » 6. » 1, 2
5. *Het Muzijkfeest*............ » 25. » 4.

Het is zoo, wij hebben al deze onderwerpen niet uitvoerig kunnen behandelen, niet wijdloopig mogen uitéénzetten. Onze ſtukken waren niet meer dan *Stemmen* over de aan het hoofd vermelde onderwerpen. In het kiezen van den vorm eens Weekblads konden wij dit voorzien. Ons doel was » om niet te veel op eens, maar met aanhoudendheid te kunnen ſpreken;" en met opzicht tot de hetzij geestelijke, hetzij uiterlijke belangen en aangelegenheden eens Volks is dit voorzeker niet onverſchillig noch nutteloos. Of onze ſtem over deze onderwerpen voortaan gehoor of ingang zal vinden is onzeker en blijve den Heere aanbevolen. Over de aangelegenheden eens Lands en Volks, waar voorheen alles uit het kerkelijke oogpunt mocht beſchouwd worden, moet uit een hooger dan het gewone bloot materiële ſtandpunt worden geoordeeld; en God geve ons daarbij altijd Zijne eere alléén te bedoelen!

»De *Geſchiedenis* (zeiden wij verder in de Voorrede) zal in deze bladen daarom vooral eene ruime plaats beſlaan, dewijl zij zoowel ten aanzien van de Kerk van Christus als ten opzichte van ons Vaderland ons op het rechte echt Nederlandſche ſtandpunt plaatst."

Hierdoor werd dan al aanstonds tweederlei onderwerp van ſtemmen over de historie aangegeven, het kerkelijke, waaronder wij mede de beſchouwing van den tegenwoordigen toeſtand der Gemeente des Heeren ook in andere landen bevatten, en het algemeener historiſche; vooral het Vaderlandſche, dat ons op de leidingen Gods met ons gezegend voorgeſlacht wijst. Tot het eerstgenoemde behooren deze opſtellen:

1. *Gedachten over Kerkelijke Geſchiedenis*.... N°. 4. Bl. 3, 4.
2. *Over het Catholicismus in verband met het protestantſche Christendom*............... » 10. » 3, 4.
3. *Het gedenkteeken van Siganfu*.............. » 20. » 7, 8.
4. *Over den godsdienſtigen toestand van Frankrijk*............................... » 14. » 4—7.
5. *Over den godsdienſtigen toeſtand der Pruisſiſche Rijnlanden*....................... » 18. » 6—8.
6. *Blik op den godsdienſtigen toeſtand van het oostelijk gedeelte van Pruisſen*............ » 22. » 5—7.
7. *Gedachten over den godsdienſtigen toeſtand van ons Vaderland*, en *Eenige wenken omtrent den weg tot herstel*................................ » 16. » 5—8.
en » 19. » 1—4.
8. *Het woord Gods en de geloofsbelijdenis der Kerk* » 25.

De algemeene Geſchiedenis werd ſteeds door ons beſchouwd in betrekking tot die van het volk Gods en de Kerk van Christus; de nieuwe ook in het bijzonder tot die van ons Vaderland. Hieronder waren de volgende ſtukken:

1. *Het doel der Wereldgeſchiedenis*........... N°. 8. Bl. 4—6.
2. *Over de leer der vier Monarchiën*......... » 17. » 2—4.
3. *Abrahams nakomelingen*.................. » 22. » 1—5.
4. *Vervulling der profetie tegen Tyrus*........ » 24. » 1—3.
5. *Over de Orakels der heidenen*............ » 16. » 3—5.
6. *Europa*..................................... » 23. » 3, 4.
7. *Vergelijking van den tegenwoordigen toeſtand der wereld met dien ten tijde van 's Heilands eerste komst*.............................. » 2. » 5, 6.
8. *Wenken aangaande het beſchrijven der Nederlandsche Geschiedenis*.................... » 6. » 7, 8.
9. *De oorzaken van de Opkomst en den bloei der vereenigde Nederlanden*..................... » 14. » 7, 8.
10. *Ce Sera moi, Nasſau*....................... » 8. » 6, 7.
11. *Amſterdam*................................. » 12. » 5, 6.
12. *Marnix, gedachten over de opgewektheid tot bidden*.. » 3. » 3.

Aan het vierde onderwerp aan het hoofd van ons Weekblad opgemeld, *Letterkunde*, gaven wij reeds in de Voorrede eene ruime beteekenis. »Alle voorwerpen van menschelijke kennis of vernuft (zeiden wij daar), onderworpen aan, en begrepen onder de wijsheid die van boven is, mogen, wanneer tijd of gelegenheid zich daartoe aanbiedt, niet worden voorbijgegaan door hen, die als Nederlanders, als Nederlandsche Christenen eene ſtem wenschen te doen hooren."

Onder het meer algemeene hiertoe te brengen, waren de volgende ſtukken:

1. *Over de ſpelling en ſchrijfwijs onzer taal*.. N°. 3. Bl. 3, 4.
2. *Over de onderlinge verhouding van geleerdheid en kennis der waarheid*................... » 8. » 7, 8.
3. *Lectuur*.................................... » 12. » 6—8.

Tot de eigenlijke Letterkunde behooren deze opstellen:

1. *Het Wilhelmuslied der XVI° en het Nederlandsche Volkslied der XIX° Eeuw*........ N°. 4. Bl. 7, 8.
2. *De ondergang der eerste Wereld*.......... » 10. » 6—8.
3. *Bilderdijks Ode Napoleon*................ » 20. » 8.
4. *Over de dieren van Bilderdijk*............ » 24. » 8.

Het doel der *Nederlandsche Stemmen* is eigenlijk in het geheel niet, om van alles wat in ons Vaderland wordt uitgegeven, geregeld verslag mede te deelen. Bij de verscheidenheid der zaken die wij behandelen, zou dit een ongelijk ruimer beſtek vorderen dan het onze is of worden kan. Nogtans komt het met de ſtrekking van dit Blad wel overeen, nu en dan ook beoordeelingen en uittrekſels te plaatſen van zoodanige werken, die, in verband staande met de hoofdonderwerpen, die wij ons voorgesteld hebben, hetzij in Nederland hetzij elders in het licht zijn gekomen of zullen gegeven worden. Wij hebben die verſlagen of beoordeelingen doorgaans met een bijzonder hoofd, naar de zaak waarover het geſchrift voornamelijk handelt, als eene afzonderlijke ſtem in dat gedeelte van ons Blad geplaatst, waartoe die zaken behoorden. Ons voornemen is, hiermede op den zelfden voet voort te gaan, naarmate vooral van de belangrijkheid der openbaarwordende werken ter vestiging van min bekende of miskende waarheden, of ook, naar gelang der noodzakelijkheid, om tegen deze of gene gevaarlijke uitgekomen geschriften te waarschuwen. De vermelde of beoordeelde werken vinden hier gezamenlijk eene plaats:

NEDERLANDSCHE GESCHRIFTEN.

1. Prof. ROIJAARDS EN KIST, *Archief voor kerkelijke Geſchiedenis, inzonderheid van Nederland.* V° Deel. Leid. 1834.............. N°. 10. Bl. 8.
2. MOSER, *Over de Pſalmen*, door H. P. SCHOLTE. Amſt. 1834............................ » 13. » 1.
3. Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER, *Beſchouwingen over Staats- en Volkeren regt.* Leid. 1834.. » 14. » 3, 4.
4. J. C. J. SÉCRETAN, *Sermons ſur quelques textes de l'écriture ſainte.* Amſt. 1834....... » 15. » 1—3.
5. G. D. J. SCHOTEL, *Gedachten over het oude volkslied Wilhelmus van Nasſauwen en den Vervaardiger van hetzelve.* Leid. 1834. » 19. » 4.
6. *Het leven van den eerwaardigen Montague Toplady, predikant te Broad-Hembury. Uit het Engelsch vertaald. Te Amſterdam, bij Mesſchert en Höveker*, 1834. *Te vinden op* » 24. » 7

BUITENLANDSCHE WERKEN.

Ook aan de Poëzij hebben wij geene plaats willen ontzeggen. Een nieuwe geest toch is begonnen in de Poëzij, vooral met Bilderdijk, in ons Holland op te komen, een adem van Christendom, die alleen aan de kunſten de ware ſchoonheid kan mededeelen. In zoo verre behoort de Poëzij tot die vermogens, van welke God zich wil bedienen om het vervallene weder op te richten, en voor te bereiden en op te wekken tot het aannemen en ontvangen van die waarheden, welke door hare bekleedselen dikwerf zoo treffend heenſchitteren. Zij mag dus niet verwaarloosd worden door hen, die als Nederlanders, als Nederlandsche Christenen, eene ſtem wenschen te doen hooren. De volgende gedichten komen in dit eerste Deel voor:

Eindelijk kwam het ons niet onbelangrijk voor, om nu en dan in eene openſtaande plaats puntige, behartigenswaardige *Spreuken* van verstandige Schrijvers aan onze lezeren ter nadenking voor te leggen, en daaronder ſoms enkele *Gedachten* van ons zelven te voegen. Korte gezegden maken dikwijls meer indruk, en blijven langer bewaard in het geheugen dan lange redeneringen. Deze *Spreuken en Gedachten* komen voor in N°. 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 15, 16, 18.

En hiermede mogen wij dan dit ons Overzicht ſluiten. Het tot nog toe gegevene kan wellicht tot eene voorbereiding dienen om op de gelegde gronden voorſpoedig voort te bouwen. Aangenaam zal ons de medewerking zijn van al wie in de geſtelde beginſelen met ons inſtemt. Dat ook dezulken hunne ſtem met de onze vereenigen; het zal ons ſteeds van harte welkom zijn; terwijl wij ten ſlotte ons en onzen arbeid bevelen in de belangſtelling en in de gebeden van al die het wel meent met de Kerk van Christus en met het dierbaar Vaderland.

BERICHT.

Dit Overzicht, *bevattende de inhouds opgave van het eerste Deel der* Nederlandsche Stemmen, *wordt gratis aan de Inteekenaren verzonden. Aan het einde van elk Deel zal een dergelijke inhoud van hetzelve volgen. De prijs blijft vooreerst nog dezelfde als bij het eerſte Deel.*

NEDERLANDSCHE STEMMEN.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.

PAULUS.

Tweede Deel.

(NOVEMBER CIƆIƆCCCXXXIV TOT MEI CIƆIƆCCCXXXV.)

AMSTERDAM,

BIJ G. VAN PEURSEM.

1835.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.

2 COR. IV: 13.

GEDACHTEN

BIJ DE

OPENING DER STATEN-GENERAAL,

op den 20sten October.

Het is ten allen tijde en plaatſe een treffend gezicht, den van God over een volk geſtelden Vorst in het midden dergenen te zien verſchijnen, die onder en nevens hem geroepen zijn over de aangelegenheden van den Staat te beraadſlagen. Nergens is dat denkbeeld wel aan treffender en aandoenlijker herinneringen en gedachten verwant, dan in ons Vaderland, voor al wie met de Godsregeering over hetzelve van ouds, ſlechts eenigermate bekend werd, en daarin belang ſtelt. Een Oranje in het midden van Nederlands Algemeene Staten! de Naſſauſche ſtam geworteld en uitgebreid, in het midden van een volk door geenerlei dwang, maar allerlei liefdebanden aan deszelfs telgen verbonden, en op een door nationaal en vorſtelijk bloed ſteeds op nieuw vrijgevochten grond! Doch daar is veel meer nog: de band die Naſſaus huis met Neêrlands volk zints eeuwen vereenigt, is van geen aardſchen bloot op tijdelijke belangen berustenden oorſprong; maar godsdienſtig, geestelijk, Christelijk. God riep dat ſtamhuis van den beginne (de geſchiedenis ſtaat daar, als getuige!) tot een drievoudigen last, de handhaving van de vrijheid der Nederlanden, de beſcherming der in de wereld ſteeds verdrukte kerk van Christus, en, onafſcheidelijk van die beide, de bewaring van de Protestantſche onafhanklijkheid, en het evenwicht van Europa. In die roeping deelde Nederland zelve met hare gebieders en beſchermers, gelijk een klein maar levenskrachtvol lichaam met zijn hoofd één geheel maakt.

Zoude een mensch, wie hij zij, zich tot zulk eene roeping bekwaam achten zonder ſterkte en wijsheid van boven? zonder het gebed, en de openbare erkenning van de behoefte daaraan, tot God? Hoe ſmertelijk treft dan niet bij de herinnering aan de dagen, aan de daden en godsdienstoefeningen der vaderen, de kenbare invloed onzer ongodsdienſtige eeuw ook in Nederland, en op deszelfs ſtaatsbeſtaan! Waarom toch anders zoude dat plechtig gebed tot Hem, door wien alleen *de Koningen regeeren, en de Richters der aarde gerechtigheid ſtellen*, bij onze tegenwoordige ſtaats- en regeerings-vergaderingen achterwege zijn gelaten? Zekerlijk mag men vertrouwen, dat er niemand in dezelve zitting heeft, die het voor hemzelven zoude durven ontkennen, dat van God de wijsheid, ook de regeeringswijsheid is, en dat het gebed om dezelve voor het minst betamelijk is. En toch! de tijden zijn niet meer waarin een hooge ſtaatsdienaar, een man bij het nageſlacht als nationale christelijke dichter nog grootelijks in eere (CATS), in het midden der Hollandſche Staten-vergadering bij het nederleggen van zijn ampt in hoogen ouderdom, op zijne knieën nederviel, en openlijk het dankgebed uitſprak tot zijnen en des vaderlands God en Heer! De tijden zijn niet meer, dat van de eere Gods, de dienst van Christus, het gebed om Zijnen Geest, alle levenswerkzaamheid uitging onder het nijvere en ondernemende volk, en deszelfs Regeering! — Of dweepte de Vader des Vaderlands, of beging hij misſchien eene ſtaatkundige onvoorzichtigheid, als hij gevraagd naar zijne uitzichten op hulp van mogendheden, bijſtand van menſchen, ten antwoord gaf, *een verbond te hebben gemaakt met den Koning der Koningen?* of leverde *dat plechtige verbond van bekeering tot den God der vaderen in het jaar 1672, waarin, toen Kerk en Staat onder het ſchrikgeweld van Lodewijk XIV dreigden onherſtelbaar verloren te zullen gaan, Kerk en Staat* zoo vurig *zamenſtemden*, een ver-

bond, hetwelk de kerkelijken van hunne zijde aan de overheid en de overheid van hare zijde aan de kerkelijken kwamen aanbieden en plechtig verzekeren, niet een toonbeeld in onze geschiedenis op, nog heden ten dage hoog geprezen (1)? Of ontsiert het den luister der keizerlijke kroon, als Vorst Nicolaas van Rusland in het openbaar met zijn volk nederknielt bij het woeden der plaag, of zijn zestienjarige troonopvolger met tranen, ten aanschouwen van de talrijke scharen, den God aller genade om wijsheid bidt? Of was het zonder eenen kenbaren zegen in de gevolgen, dat in 1830 ons volk te wapen geroepen werd tegen den dreigenden oproergeest in den naam van den God der Vaderen, den Almachtige?

Waarom dan, o Nederlands volk, kleinen en grooten! worden wij niet biddende gevonden in nationale verootmoediging, voor het aangezicht van Dien, *die hooger is dan de hooge*, als, te midden van zoo vele bewaringen en zegeningen, maar ook dreigingen en gevaren, het eerste onzer Staatslichamen zich tot gewichtige beraadslagingen met 's Konings woordvoerders bereidt?

Wie meer onmiddelijk dan gij kan van de behoefte getuigen aan eene bijzondere Goddelijke voorzienigheid en gunst? Wie meer dan gij ondervond het, wat ook voor het leven eens volks Christus waarheid en Zijne dienst te weeg kan brengen. Reeds uw bodem, beneden de oppervlakte van zee en rivieren, maakt uw bestaan tot een soort van wonder; uw Staat was een gewrocht der kerkhervorming, zelve het werk van eenen over Zijne Gemeente altijd wakenden God. Steeds waart gij, met uwe Nassaus aan het hoofd, het voorwerp van den wrok der genen, die deze Gemeente, die Hervorming haatten, en bestookten; maar als zij tegen u vergaderden, en zamenspanden, en overmochten, keerde de hand des Allerhoogsten op het nationaal gebed en schuldbelijdenis, den dreigenden nood. Zelfs deze onze dagen, hoe ook van die vroegere volheerlijke vervallen, zagen het: te vergeefsch vielen de geweldenaars der eeuw op u aan, de machtigen der aarde u af; de God der Vaderen stond u bij: Nederland onder Nassau vereenigd was wederom als de dijk, waarop de golven schuimende stuitten. Doch, Nederlanders! die band, zal zij hecht blijven, behoeft eene steeds vernieuwde inzegening van Boven. Een *drievoudig snoer* was het: Christus kerk, Oranje, en Vaderland. Het zal *niet verbroken worden*, worde het slechts met het oog op God, met de hand op den Bijbel, in den naam van Jesus Christus hersteld. Zouden wij, Christenen, niet bidden, dat zoodanig het hooger beginsel, allereerst, onzer *buitenlandsche* staatkunde moge zijn?

En wat anders dan ditzelfde oud-voorvaderlijke, van ouds beproefde, moet het beginsel ook onzer *binnenlandsche* inrichtingen, verordeningen, voorzieningen worden, zal het ons duurzaam, zal het ons in waarheid wèl gaan? Terwijl de oproer- en omwentelingsgeest overal is uitgegaan onder de volken, om de zamenvoegselen en bindselen van het Europesche Statengebouw te ondermijnen en te verwoesten, ten einde op deszelfs puin een rijk van willekeur en geweld te stichten, werken wij dien geest door onze franschaartige lichtzinnigheid, ingenomenheid met allerlei zinnelijke verstrooijing, schouwburg- dans- en *circus*razernij niet weinig in de hand, in plaats dat wij ons tegen zijnen ziel- en alverdervenden invloed zouden sterken in de gebeden tot God, en in den ijver, met God, voor het onderwijs onzer jeugd, de vestiging aller onzer maatschappelijke inzettingen, de gronding van alle de krachten van onzen Staat op dat ziel- en leven- en alreddende Christendom; dat is, de leere van Gods woord, beide voor het tegenwoordige en voor het toekomende leven; dat is, de waarheid, zoo als zij van ouds in onze van God hervormde kerken beleden werd; dat is, Christus zelve en de zaligmakende genade in het bloed Zijnes kruises en Zijne eeuwige gerechtigheid, der Christenen eenige troost in leven en sterven! Ja, wel is het noodig, dringend noodig te bidden, dat de ons van God gegevene Overheid met geheel het haar toebetrouwde volk tegen den dreigenden Tijdgeest geen steun zoeke op de rietstaven van bloot zedelijke verbetering, verlichting, beschaving, maar in de voorstand en opkweeking van die hooger, en toch zoo hoogst eenvoudige beginselen, die niet gevonden worden dan in de leere des kruises, zoo versmaad door de wijsheid eener zich zelve vergodende, en te gelijk verdervende eeuw?

En onze finantiën? vraagt hier wellicht een dier zich noemende praktikale menschen, die zich van een hoonenden spotlach niet onthouden kunnen, als men van Christus en Christendom tot in de toepassing op tijdelijke, staatkundige, nationale aangelegenheden durft spreken. Zijn dan ook onze finantiën door Christelijke beginselen te redden? — Wel nu, al waren die beginselen, dat verre zij! even bloot bespiegelend en onvruchtbaar in de toepassing, zij waren dan nog ten minsten edeler en eerlijker dan de Staatshuishoudkunde van het liberalismus, dat, in den vorm van revolutie, niet dan bankbreuk, in dien van Constitutionele maatschappelijke orde, niet dan schuld op schuld, en verwikkeling op verwikkeling in Europa heeft te weeg gebracht. Maar neen! ook vo[or] het tijdelijke, ja, finantiele, is er wijsheid, zijn er beloften in het woord van dien God, die gezegd heeft: *Mijne is het goud, en mijne is het zilver!* Het is tot volken, zoo wel als tot enkelden gezegd: *Zoekt het koninkrijk Gods en zijne gerechtigheid, en alle dingen zullen u worden toegeworpen.* Met dat Woord stemt wederom de Geschiedenis van Gods bedeelingen in ons Vaderland overéén. Zij toont ons den zaligen Grondlegger van onzen Staat, gebrek hebbende aan eenige duizend guldens, om eene gewichtige stad (1) op den Spanjaart te herwinnen; zijnen boedel met schulden bezwaard ter zake van den heiligen strijd voor Godsdienst en gewetensvrijheid; en straks daarna de schatten

(1) Broes, *de Kerk en de Staat in wederzijdsche betrekking*, Dl. IV. 1e. Stuk, bl. 56 en 57.

(1) Haarlem.

van Oost en West voor het pas herboren volk ontsloten, de zilveren vloten in onze handen gegeven; en Nederland vrij en rijk gemaakt van God.

Voor dat Nederland hangt heden meer dan immer de veiligheid, de voorspoed, ja wellicht het bestaan zelve, van ééne keuze af; of, met den geest die de eeuw beheerscht, en tegen God en Zijnen Gezalfde aanvoert, van hem gevleid, en hem ontziende, door hem ontzenuwd, daarna verslonden te worden; of, met den God der Vaderen alleen ten Bondgenoot, in het openbaar tegen dien geest over te staan, hem wederstand te bieden, hem te bestrijden.

En gij, o stamhuis van Nassau en Oranje! de dichters hebben het voorlang van U gezongen: *Uwe roeping van God is het temmen van 's menschdoms verdrukkers, het breidelen van 's werelds tyrannen* (1). Ook heden ten dage wordt Gij tegen een geweldhebber geroepen, wreeder dan Philips de Tweede, hoogmoediger dan Lodewijk de Veertiende: den ongeloovigen antichristelijken Tijdgeest. In de kracht van God, die uwe vaderen aangordde tot den strijd tegen de tyrannen van hunnen tijd, zij ook uwe keus tegen dezen: CHRISTUS! uwe leus, als die van uwen grooten Stamvader, *rustig midden op de woedende baren:* JE MAINTIENDRAI JUSTICE ET PIÉTÉ (2).

GEDACHTEN OVER BIJBELVERTALING EN BIJBELVERKLARING.

In de vertaling van geenerlei schriften moet eene zoo naauwgezette oplettendheid en trouw worden betracht als in die des Bijbels, waaraan zich meer dan aardsche belangen hechten, en welker juiste bewerking dus niet alleen van de hoogste aangelegenheid is; maar ook eene ontzachelijke verantwoording laadt op elk, die dezelve ter hand neemt, en hem verplicht wel toe te zien, dat hij niet als Uzza zijne hand aan het heilige sla, en van den wrekenden ijver Gods verteerd worde.

Doch boven en behalve de zwaarwichtigheid van dit werk, heeft het ook eene overgroote moeilijkheid, omdat aan den eenen kant de landen en volken, aan welke Gods Openbaring eerst geschonken is, beide in afstand en tijd ver, eeuwen verre, van ons verwijderd zijn, en dus van ons in spraak en wijze van uitdrukking zeer verschillend; en aan de andere zijde toch het overbrengen hunner spreekwijze en huns taaleigens in het onze, den Lezer van den eigenlijken aard van het oorspronkelijk aftrekt, en in de eigenaardigheden onzer tijden overbrengt.

Het komt ons voor, dat, hoeveel lof de vorderingen mogen verdienen die men in de laatste eeuwen gemaakt heeft in taal- en oudheidkennis, echter de vertalingen van onze tijden schier alle aan *dit* euvel mank gaan, dat zij de oorspronkelijke spreekwijze aan de sierlijkheid of aan het nieuwerwetsche der westersche uitdrukking meer of min opofferen; dat zij, in plaats van ons tot de hoogte der geheiligde Oudheid op te heffen, en in te leiden in den schatkamer dier denk- en spreekwijze, die God zelf voor de uitdrukking van Zijn Woord gekozen heeft, die geheiligde oudheid, die gewijde, onder invloed van den HEERE zelven verkozene denkbeelden en uitdrukkingen, meerder of minder tot onze laagte doen afdalen. Even zoo is het ook, dat vele latere verklaringen, in stede van den lezer tot het verhevene en heilige der uitgedrukte begrippen op te voeren, die begrippen tot de laagte der dagelijksche afbrengen.

Dit onderscheid mag geen verwondering baren. In de vorige tijden, met name in die der Hervorming, van welke de oude protestantsche bijbelvertalingen meerendeels afkomstig zijn, hechtte men minder aan het menschelijke, meer aan het Goddelijke der H. S. Men beschouwde die minder uit het esthetische, meer uit het heilige standpunt. De uiterlijke vormen der Openbaring waren dus evenzeer geëerbiedigd als de hoofdinhoud zelve; en liever bracht men de Hebreeuwsche en Grieksche zegswijze in 's lands godsdienstige spraak over, dan, om de schoonheid, de Oostersche vormen, voor even gelijke uit de westersche wereld te verwisselen.

Vandaar vooral de hooge voortreffelijkheid onzer Staten-vertaling. De grootste naauwgezetheid en trouw aan al de denkbeelden van het oorspronkelijke, deed hun ook in den vorm en de kleur geheel het voorkomen der oudheid teruggeven. Waar de krachtig voortrukkende stijl van Paulus drie-viermaal achtereen *want* (γὰρ) gebruikt, komt het hun niet in de gedachten ten behoeve der sierlijkheid hunner vertolking dit gedurig anders te vertalen. De eenvoudigheid die het telkens herhaalde *ende* vertoont vreezen zij nooit; en het menigvuldig gebruik van *ziet* geven zij zonder schroom terug.

Voorts, men was meer door veelvuldige lezing en oefening in de spraak des Bijbels ingedrongen dan thans. Hetgeen hedendaags beschouwd wordt, als onverstaanbaar voor hem die met de oorspronkelijke talen niet bekend is, was den lezer toen, omdat hij het zoo dikwijls in de Schrift gevonden had, uit overdenking en vergelijking begrijpbaar geworden.

Daarom was het dan, dat onze Vaderen Oud en Nieuw Testament zoo krachtig en zuiver vertolkten. De waarheden van hetzelve waren hun niet vreemd; deze waren het element waarin zij ademden; het waren de vertrouwde gedachten huns harten, die zij uitdrukten, als zij de taal der Apostelen overbrachten: en wie sprak zoo vol geloof en kracht als deze; maar ook wie wist die geloofstaal zoo wel na te spreken als onze Vaderen? In een tijd levende van geloofsbestrijding, even als gene, was hun de kracht des Woords recht kennelijk geworden; en zij wisten bij ondervinding dat *het Woord Gods is levendig en krachtig en scherpsnijdender dan eenig tweesnijdende zwaard, en gaat door tot de verdeeling der ziele en des geestes en der zamenvoegselen en des merges en is een oordeeler der gedachten en der over-*

(1) *The race of Nassau was by Heaven designed,*
To curb the proud oppressors of mankind,
To bride the tyrants of the earth with laws.
ADDISON.

(2) *Gerechtigheid en Godsvrucht zal ik handhaven*; beide, devizen van Prins Willem den Eerste, ook op zijne grafsombe bewaard.

leggingen des harten; — en aldus brachten zij het over.

Tot dit pad moet teruggekeerd worden. Men make van alle taal- en oudheidkundige ontdekkingen gebruik, maar de lezer moet in het Israëlitische Oosten en in de Oudheid worden ingeleid; en niet het oude Oosten in later eeuwen, in Europa, verplaatst. Verklaring blijve afgezonderd van vertolking, en leide zoodanig in den geest van het oorspronkelijk, dat men daarna die verklaring kunne missen.

Maar vooral verbeelde men zich niet, dat Bijbel-vertaling een werk van bloot grammatikale kennis is. Om den bijbel te kunnen vertalen moet men den bijbel verstaan; en dat heilig boek kan niet verstaan worden, zonder geestelijke kennis van, en geloof aan de waarheden die het bevat. Het overzetten des bijbels is geen werktuigelijke arbeid; geen arithmetisch of algebraïsch werk, waartoe de artikels der woordenboeken en de regelen der spraakkunst de getallen of letters zijn.

Er is ééne eigenschap, die al de vertalingen van den tijd der hervorming meerder of minder onderscheidt; het is, dat zij alle op veelvuldige plaatsen de voetstappen drukken der *Vulgata*. Verscheiden onjuistheden heeft deze, offschoon ook wederom hare eigenaardige waardij hebbende vertolking, op de meeste der latere vertalingen overgeplant.

Mogelijk was er eene schudding als die der Neologie noodig, om die onjuistheden hare plaats te doen verlaten. Mocht men niet tevens de kracht en louterheid des woords hebben verloren! Doch met de hulpmiddelen, die ook zelfs gedurende den tijd der heerschende Neologie werden en nog worden opgezameld, ware veel goeds tot stand te brengen, om hier en daar de nog verholene of miskende kracht van den grondtekst nog naauwkeuriger, dan onze Vaderen dat konden, aan den dag te brengen. Dan om dit te doen in den geest en zin onzer Vaderen, die steeds met gebed begonnen en eindigden, en een waren grondsteen voor onze kerk leverden, is wellicht in onze dagen de tijd nog niet gekomen.

Een ander gebrek dat aan onze Vertaling meer bepaaldelijk eigen is, offschoon geenszins van groot belang, is de overvloed van Latinismen, die gelijk toen in geheel onze beschaafde schrijftaal, zoo ook daarin gevonden worden. Tot de Latijnsche spraakvormen, de verhalende *perfecta* (*volmaakt verleden tijd*) en ingevoegde *scilicets* (*namelijk*) toe, kan men er in terugvinden. Doch gelijk wij zeiden, het was het algemeen gebrek des tijds; en wij moeten met dankbaarheid erkennen, dat daartegen over staat de groote zuiverheid der gebruikte woorden, waarop zich de Vertalers bevlijtigd hebben, zoodat men niet licht één onduitsch woord in den tekst zelven zal aantreffen.

Doch vooral ook in de parallele plaatsen, de kantteekeningen en Argumenten of inhoudsopgaven der boeken en kapittelen hebben onze Vaderen ons een onschatbaar geschenk en blijk van hun echt en geestelijk inzicht in de schriften achtergelaten; en reeds alleen het gemis hieraan zou de laatst uitgegevene *Verbetering* of *Vernieuwing* der Staten Vertaling (1), ook mocht zij voor het overige bij de oude niet achterstaan, verre beneden de vroegere Uitgaven van den Staten-Bijbel doen stellen. Al verdiende dus het Nederlandsch dezer nieuwe Uitgave een' even grooten lof als dat van de oorspronkelijke Vertaling (iets waaraan men met allen grond mag twijfelen) men zal toch, hopen wij, inzien, dat zij zoowel voor kerkelijk als huisselijk gebruik geenszins die aanbeveling verdient, waarop de Uitgever aanspraak schijnt te maken.

BIJLAGE.

Tot een voorbeeld van het hierboven geopperde wegens de hier en daar ook in onze voortreflijke Statenvertaling nog niet gantsch aan den dag gebrachte kracht van den grondtext, moge de volgende plaats strekken. In het Evangelie van Joannes bij dat hoogverhevene verhaal van Lazarus opwekking (Kap. XI.) lezen wij in onze zoowel als andere Bijbelvertalingen den uitroep van Maria bij het ontmoeten des Heeren (v. 32), volstrekt gelijkluidende met die harer zuster Martha (v. 21): *Heere, waart gij hier geweest*, ZOO WARE MIJN BROEDER NIET GESTORVEN. Die de woorden daarentegen met het Grieksche oorspronklijk vergelijkt, en naar de eigenaartigheid en tederheid dier taal onderzoekt, zal tusschen de beide plaatsen een diepzinnig onderscheid vinden. Ὁ ἀδελφός μου οὐκ ἂν ἐτεθνήκει, zegt Martha: οὐκ ἂν ἀπέθανέ μου ὁ ἀδελφὸς, zegt Maria. Het eerste (v. 21) is door de gewone vertaling voldoende wedergegeven; het tweede beteekent naar den aart van het Grieksche taaleigen: *mijn broeder had niet* KUNNEN *sterven* (2). Wie erkent niet in deze naauwlijks merkbare, en toch zoo aanmerkelijke wijziging der uitdrukking bij den heiligen geschiedschrijver, de aanduiding van dat zooveel inniger en diepergaande Mariaas-geloof boven dat harer medegeloovige zuster, zoo als beide trouwens ons reeds uit Luc. X. bekend, zich ook in deze geheele geschiedenis bij Joannes zoo treffend onderscheiden? Terwijl Martha (ook zij in het geloof) uit- en ingaat, spreekt, en werkzaam is (v. 20—28, en v. 39), is het Mariaas deel wederom, stille te blijven (v. 20): geroepen zijnde, gaat ook zij uit, Jesus te gemoet, spreekt ééne krachtige belijdenis uit, zwijgt en volgt. Tot haar spreekt de Meester niet als tot hare zuster; want zij heeft het door haar zooveel inniger geloof reeds eenigermate begrepen, hetgeen aan Martha met zoovele woorden gezegd wordt: IK BEN *de opstanding en het leven*; (v. 25). Waar Hij tegenwoordig was, KON de dood niet heerschen.

(1) Bij *Thieme*, te Zutphen en Arnhem (naar de taal en spelling van 1805 veranderd) 1833.

(2) Men vergelijke over deze kracht van de woordekens οὐκ ἂν met den *aoristus secundus*, VIGERUS, *de Idiotismis Ling. Gr.* Cap. VIII. de Conjunct. § 15.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

HET TWEEDE EEUWFEEST VAN HET SEMINARIUM DER REMONSTRANTSCHE BROEDERSCHAP.

In onze Nieuwsbladen werden wij op eene meer bijzondere wijze opmerkzaam gemaakt op dit feest, dat, versierd door de welsprekendheid van éénen onzer beroemdste redenaren, bezongen door eenen met geen minderen lof bekenden dichter, het oor en oog van velen onzer stadgenooten tot zich trok en boeide. Ook wij sloegen het, zonder feestgenooten te zijn, met belangstelling gade, en offchoon poëzy en welsprekendheid ons niet onverschillig zijn, waren er echter andere omstandigheden die ons daarbij sterker troffen, dan de gaven van eenen des Amorie van der Hoeven of Tollens zulks op zich zelve zouden hebben gedaan, en (waarom zouden wij zulks ontveinzen?) met treurige gewaarwordingen vervulden.

Wij dachten daarbij aan den toestand van onze Vaderlandsche Kerk, van die Gereformeerde gemeenten in ons Vaderland, wier herders weleer én van den predikstoel, én bij het huisbezoek, én in kerkvergaderingen vereenigd, met ijver en vurigheid van geest, de waarheden van Gods woord, in onze Gereformeerde belijdenis vervat, verkondigden, aanprezen, handhaafden en beschermden; aan die Kerk, wier tegenwoordige bestuurderen thans aarzelen om een bestemd gevoelen over diezelfde waarheden te uiten, en liever de meest verderflijke dubbelzinnigheid dienaangaande laten bestaan, dan gelegenheid te geven, dat die belijdenissen naar derzelver oorspronklijke bestemming gebruikt worden. Gevaarlijk scheen het der jongste algemeene Synode onzer Hervormde kerken toe, bij zoo veel onzekerheid en verschil, te belijden, wat zij geloofde; gemakkelijker scheen het haar, bij rondgaanden brief, in het algemeen van *de zuiverheid der leer* gewag te maken, met verzwijging waarin die leer bestond, en de vraag onopgelost latende, of de belijdenis der Vaderen nog op dit oogenblik die van onze Nederlandsche Hervormde Kerk is. In zulk eenen tijd levende en met deze gedachten vervuld gaf ons het feest van een Remonstrantsch Seminarium, van eene kweekschool voor die broederschap, welke zich weleer ten gevolge der handhaving van de zuiverheid der Gereformeerde leer van de onze afscheidde, geene stof tot vreugd. Immers terwijl de uitsluitende eigenaardige kenmerken van onze Kerk verdwijnen, zien wij die der Remonstranten, niet alleen door dezen, maar door de meesten onzer eigene leeraaren en een aanmerkelijk deel der Gemeente, gekoesterd, gevleid, geprezen. Ja, zóó ver is het met die afwijking gekomen, dat het niet genoegzaam schijnt de leer, die tegen de grondstellingen onzer Kerk regtstreeks indruischt, openlijk te huldigen, maar dat die instemming zelfs stilzwijgend bij het meerendeel vooronderSteld wordt. Van daar dan ook dat de tegenwoordigheid van een aantal onzer hervormde Godsdienst-Leeraren en Hoogleeraren bij dat feest geene verwondering mag baren. Overeenkomst in beginselen is daar: overeenkomst in onverschilligheid, laauwheid; in verwerping van alles wat bestemd en zeker is; in het verkiezen vooral van eenen uitwendigen vrede boven de waarachtige éénheid in Christus. Zoodanig eene overeenkomst van gevoelens doet dan ook het denkbeeld, als of de wijsheid *van boven*, die *ten eerste zuiver* en *daarna vreedzaam is* (1), de drijfveer tot deze verbroederingen zijn zoude, verdwijnen. *Verbroederingen* zeggen wij, want hoezeer wel uitdrukkelijk bij deze feestviering geprotesteerd is, dat het bestaan van eene geleerde instelling, en

(1) Jac. III. v. 17.

niet van een kerkgenootſchap daarvan het onderwerp was, gevoelt echter ieder, dat de leſſen van eenen Episcopius, Curcellaeus, Limborch, Clericus enz. *in de godgeleerdheid*, hier wel niet konden worden geprezen en dankbaar herdacht dan door diegenen, die de Remontrantſche leeringen toegedaan of gunſtig zijn. Het moge derhalve zoo zijn, dat ook de Hoogleeraar van der Hoeven in zijne rede, en velen met hem, den wensch van den dichter der Cantate tot den hunne hebben gemaakt:

»Hoor, God van goedheid! hoor de bede
Die tot uw zetel ſtreeft!
Geen derde jubel volg' dit tweede;
Het zij voor 't laatst beleefd!"

wij voor ons kunnen ons daarmede niet vereenigen, ten zij men vooraf bepale, welk het uitzigt zij, 't welk dat derde Eeuwfeest als niet wenſchelijk doet voorkomen. Is het omdat men den tijd vooruit meent te zien, wanneer de meer en meer verbasterde Gereformeerde Kerk, van binnen verraden, blijmoedig hare poorten voor de tegenpartij van buiten openen zal? wanneer ieder die niet Roomsch is, en overigens niet verklaart wie of wat hij is, in een algemeen Protestantsch kerkgenootſchap zal kunnen aan- en opgenomen worden? Uit de omſtandigheden die dit feest vergezellen, zoude men zoodanig iets vermoeden, en wij behoeven niet aan te toonen, dat de Christen, die nog in de belijdeniſſen der Gereformeerde gemeenten die der waarheid ziet, deze wenſchen niet deelen kan, maar veeleer de inſtandhouding wenscht van die weinige vastigheden, overblijfſelen van betere dagen, waardoor hij zich ook in het uitwendige nog eenigzins mag afgezonderd toonen van verbroederingen die hem een aanſtoot zijn.

Neen voorzeker: »zoo eendracht, liefde en hartgron»dige gehechtheid aan de waarheid en liefde in Chris»tus, kenmerken der blijde boodſchap zijn," hetgeen wij uit den grond des harten beämen, dan bedenke men allereerst, dat men hier ſpreekt van de blijde boodſchap van Hem, die het Licht, de Waarheid en het Leven is. Van Hem, van Hem alleen, die den zondaar met God verzoende, *vrede makende door het bloed zijnes kruiſes*, ſmeeke men voor zich en voor anderen die liefde af, welke, van Hem oorſpronkelijk, door Hem gewerkt wordt. Maar dit is geheel iets anders dan hetgeen men thans in eenen geheel wereldſchen zin *liefde* noemt. Immers is het niet genoeg, dat het vuur der twisten gesmoord, of het *bang krakeel van kerk en ſtaat* geeindigd wordt, zoo zulks ten koste van de waarheid in Christus, althans buiten Hem geſchieden moet. En toch niet onduidelijk geeft ons de dichter van dit feest te kennen, hoe zeer hij den uitwendigen vrede van meer belang beſchouwt dan de zuivere prediking van Gods woord, die alleen tot waarachtige ook kerkelijke vereeniging leiden kan. Wanneer hij zich zelven tegenwerpt:

»Maar als Gods tempelzuilen ſchokken
»En 't vuur verſtrooid ligt op 't altaar?"

geeft hij te kennen dat tweedragt in allen gevalle vrij wat grooter kwaad is, met de woorden:

»Ja, driewerf banger 't heilloos wrokken
»Van priester- tegen priesterſchaar."

En wat zullen nu alle deze liefde en vrede ademende uitdrukkingen met veronachtzaming van het eenige waarachtige fundament der éénheid in Christus ten gevolge hebben? Wat zal het baten, dat men, de beteekenis van die vereeniging in één ligchaam, waarvan Christus het Hoofd en alle geloovigen leden zijn, voorbijziende, zich bepaalt tot eene uitwendige vereeniging, die door geen kenteeken meer onderſcheiden wordt van elke andere zich Christelijk noemende gezindheid, en die voorzeker, al was het ſlechts om deze reden, nimmer de zigtbare kerk van Christus zal kunnen genoemd worden, of zijn zal? Alle deze en diergelijke pogingen, hetzij men ze openlijk beproeft of voorzigtiger bedekt houdt, terwijl men van den voortgang der tijden derzelver verwezenlijking verwacht, komen ons zeer verderflijk voor. Zij zijn het gevolg van eene verblinding, die alles van menſchen, niets van God verwacht, en datgene wat alleen door den Heiligen Geest om en in Christus geſchieden zal en kan, zelve wil ten uitvoer brengen in eigen kracht, langs wegen die Zijn woord veroordeelt.

Ja! wij ook verlangen naar dien tijd, wanneer het *ééne kudde* zijn zal en *één herder*. Maar wij verwachten dien alleen van en door Hem, die *gerechtigheid* en *waarheid* tot gordel zijner lendenen heeft, en die door zijnen Apostel ons verkondigt: dat *wij gemeenſchap met malkanderen hebben indien wij in het licht wandelen, gelijk hij in het licht is.*

OVER EENE CATHOLIJKE NEDERLANDSCHE STEM.

Eene Catholijke Nederlandſche Stem bij de tegenwoordige godsdienstwoelingen in ons Vaderland. 's Hertogenb. 1834.

Deze *Catholijke Stem*, blijkbaar als wederklank op de *Nederlandſche Stemmen* openbaar gemaakt, moet ſtrekken »om naar eisch te bewijzen dat betrekkelijk de echtheid, geloofwaardigheid, volkomenheid; — betrekkelijk de getrouwheid der overzetting (1); — betrekkelijk den regten, den eigenlijken, den waren zin van de Heilige Bijbelboeken, er geene gegronde overtuiging denkbaar is, zonder een levend, ſprekend en onfeilbaar Regter, als hoedanig *wij* (de) Catholijken de oordeelvelling *onzer* (hunner) door den Heiligen Geest in alle waarheid geleide kerk eerbiedigen (bl. 47)".

De Schrijver beſchouwt de R. C. Kerk gelijk Paulus de Israëlitiſche, *aan welke de woorden Gods toebetrouwd waren* (Rom. III. v. 2); haren »Souvereinen Opperpriester" als den Hoogepriester des O. Verbonds (offchoon de Schrift leert, dat onze éénige Hoogepriester is CHRIS-

(1) Hierover hebben wij in ons vorig Nummer gehandeld. Zie *Gedachten over Bijbelvertaling en Bijbelverklaring.*

tus: Hebr. VIII v. 1); en hare geestelijkheid als de ſchriftgeleerde Priesters onder Israël (*Bedienaars van het heiligdom*, bl. 51). — Volgt nu daaruit niet als van zelve en bij de wettigſte gevolgtrekking, dat wij, onzen eenigen Heer en Meester Christus navolgende, ook met alle recht de *inzettingen* (Gr. παράδοσις, *overlevering*, *traditie*) *der ouden* (Matth. XV. v. 2), en den *zuurdeesſem der Schriftgeleerden en Farizeën* verwerpen, gelijk Hij die verworpen heeft, en ons ſteeds beroepen op dat gewichtige: *daar ſtaat geſchreven*, dat Hij ſprak (Matth. IV. v. 4)? Volgt er niet uit, dat onze Hervormers in de XVIe Eeuw, diezelfde lijn van gedrag navolgende, verlicht door Gods genade, in de voetſtappen van den Heer en zijne Apostelen getreden hebben?

Anders denkt de ſchrijver der *Catholijke Stem* er over, als hij verklaart (bl. 48): »Op de Heilige Schriftuur *en op de Traditie* rust als op twee zuilen van een gewelf het gebouw onzer kerk," en geeft daarmede allerduidelijkst te kennen, dat zijne kerk bij het christelijke en goddelijke het Farizeeuwſche en ongoddelijke element gevoegd, en alzoo de leer van Paulus verduisterd heeft, die van dien tweeden zuil niets weten wil, maar de Kerk éénig en alléén op het fundament der Profeten en Apostelen vestigt (Eph. II. v. 20). Deze *Stem* bevat dus niet alleen hare wederlegging, maar ook de veroordeeling der Kerk, die zij verdedigen wil, in zich zelve, en wij behoeven niet te vreezen, dat zij, gelijk de bedoeling ſchijnt te zijn, velen uit onze kerkgemeenschap in den boezem van de verbasterde Kerk doe terugkeeren.

Maar de *Nederlandſche Stemmen* hebben bij deze korte beantwoording nog aan tweederlei roeping te voldoen; eerst ter verdediging harer vroeger geſtelde beginſels en gevoelens tegen eenige bedenkingen en tegenwerpingen van den Schrijver; dan (de aangenaamſte!) ter erkenning van het goede en lofwaardige dat een leek, die zich nog in de gemeenſchap der verbasterde kerke bevindt, hier aan den dag legt.

De Schr. zegt, bl. 41: »dat wij bij het betoog *De Bijbel het woord van God*, een nieuw klaarblijkend bewijs leveren, dat het onmogelijk is zonder hulp der overlevering ſtaande te houden dat de H. S. *geheel* het woord van God is." Wanneer daarmede bedoeld wordt, dat wij erkennen, dat het O. T. door de overlevering der Joodſche, het N. V. door de overlevering der christelijke kerk tot ons is gekomen; en wij dus in dit opzicht aan die beide, inzonderheid ook aan de catholieke kerk der middeneeuwen tot op het aanlichten der gezegende kerkhervorming, eene overgroote verplichting hebben, dan ſtemmen wij dit volgaarne toe, en danken God van harte voor de groote genade ons hierdoor bewezen; doch zien geenszins in, dat de Schr. daarmede iets wint voor het beweerde, dat het Pausdom de zuivere waarheid (en nog wel bij uitſluiting!) zoude deelachtig zijn: immers, indien dit iets gold, dan zou hierdoor met één het bewijs voor de waarheid der Joodſche leer worden geleverd; en hierdoor zal de Schrijver ons wel willen toeſtaan, dat te veel zou bewezen worden.

Elders (bl. 66, 67) beſchuldigt ons de *Catholijke Stem* van inconsequentie, omdat wij tegen de verwerping der Typen door Prof. Muntinghe een paar ſchoone plaatſen van Augustinus en Bernardus hebben aangetogen, even als waren wij daardoor in de verplichting gebracht, om ook hunne gehechtheid aan de R. C. Kerk (men herinnere zich dat er toen nog geene gezuiverde kerk beſtond!) te deelen. De Schr. bedenke, dat wij dit zelfde bewijs tegen *zijne* R. C. rechtzinnigheid zouden kunnen aanvoeren, daar hij in deze brochure niet alleen gedurig protestantſche Schrijvers aanhaalt, maar zich zelfs niet ontziet, om het oordeel van den ongodist Hume over godsdienſtige punten in te roepen (bl. 52).

Eindelijk wordt in de *Catholijke Stem* gedurig op de in onze kerk ingedrongen neologie, als een punt van bezwaar tegen de hervormde gemeenten, gewezen; maar te gelijk erkend (bl. 51): »dat de verderfelijke zucht tot zoogenoemde godsdienstverbetering uit het rampzalig Silezië herwaarts (in de R. C. Kerk) is overgekomen, die als nieuwe wijze, ſommigen (?) der onzen (d. i. der Roomſchen) — zelfs gelijk men wil, Bedienaars van het heiligdom — heeft beneveld." Zoo is dan, volgens de beſchouwing zelve van haren verdediger, de R. C. Kerk even min vrij van Neologie als de Hervormde.

Het is gaarne en met veel genoegen, dat wij ook het ſchoone en ware, in dit geſchrift als echte tarwe onder het onkruid voortkomende, opmerken. Veel waarheidsliefde, bij voorbeeld, erkennen wij in den Schrijver, wanneer hij op bl. 45 zegt: »Het vaste ſtandpunt, hetwelk ik door Gods genade heb gevonden, wilde ik gaarne hebben gevestigd in elken bedaarden geest, in elk waarheidlievend hart. Daarop wijs ik mijne naasten, die met mij voor eenen losprijs zijn vrijgekocht en naar hetzelfde Vaderland reizen, als op het plechtanker van behoud. Dat is het licht 't welk ik in de duisternis zie, en zooveel in mij is verſpreide; opdat het ſchijne voor de menſchen, den Zone Gods ter eere, die ons heeft lief gehad tot den einde toe, en onze zonden heeft gewasſchen in zijn ſchuldverzoenend bloed."

Zeer juist is voorts de opmerking op bl. 30. »Ik moet bekennen, dat ik in allen, die van Christus *zinſpelingen op de Joodſche vooroordeelen* ſpreken, ſlechts verfijnde navolgers van BAHRD (BAHRDT) zie, die Christus en zijne Apostelen tot vrome bedriegers willen maken."

Eindelijk, van harte vereenigen wij ons met de treffende woorden waarmede deze R. C. Stem wordt beſloten: »Zone des Vaders, Woord en Wijsheid Gods, die u verwaardigd hebt mensch te worden om ons ten eenigen dage aan uwe goddelijke Natuur deelachtig te doen zijn! God boven alles, in eeuwigheid te prijzen, die wilt dat alle menſchen zalig worden en tot de kenniſse der waarheid komen; Gij hebt gezegd: »*Wanneer ik van de aarde zal verhoogd zijn zal ik allen tot mij trekken:*" Och trek allen tot u; allen! — Gij die uit de waarheid zijt: *De Meester is daar en Hij roept u!*"

Deze laatſte woorden roepen ook wij welmeenend onzen R. C. broederen toe, met opzien tot Hem die eenmaal zijn zal: ***Één Herder over ééne kudde.***

KERKELIJKE HISTORIE DES VADERLANDS.

B. GLASIUS, *Geschiedenis der Christelijke Kerk en Godsdienst in de Nederlanden vóór het vestigen der Hervorming.* Iᵉ Dl. Leid. 1833. IIᵉ Dl. Ibid. 1834.

Hem, wien over den weg der aanbiddelijke Voorzienigheid het licht der Openbaring is opgegaan; wien niet alleen de wijsheid van het Godsbestuur in de regeling van menschelijke bedrijven en lotgevallen, maar vooral ook de heerlijkheid van Christus als het eind en doel der Godsregering voor het oog des geloofs klaar werd; hem is de Geschiedenis der kerk van Christus, der kleine maar dierbare kudde, die de Vader dien Herder en Opziender der zielen uit de wereld gegeven heeft, de Geschiedenis van het koningrijk des gezalfden Konings uit Juda, het middenpunt, het hart, het heiligdom der wereldgeschiedenis. En *alzoo deze Koning een eeuwig koning is, welke zonder onderdanen niet zijn kan* (1), zoo vordert deze beschouwing, den draad van die historie, van dat rijk, van die kerk, door alle eeuwen heen te vervolgen, nergens uit het oog te verliezen of los te laten. *Ubi Christus, ibi Ecclesia* (waar Christus is daar is de kerk), is de spreuk en grondregel, die, ontleend uit de naauwe en innige vereeniging tusschen het hoofd en de leden, ons in deze beschouwing moet ten leiddraad verstrekken, en den toetssteen geven om ten allen tijde de kerk des Heeren te onderscheiden van diegenen, welke zich wel *in* de kerk bevinden, maar niet van de kerk zijn.

Het is waar, het wezen, de geaardheid en vorming der volken zijn in de onderscheiden eeuwen der nieuwer historie hoogstverschillend geweest. Er zijn eeuwen geweest van diepe duisternis; zij zijn gevolgd door eeuwen van meerder verlichting en beschaving. Diepe verbastering en betrekkelijke verheffing uit dat verval hebben beurtelings elkander afgewisseld; maar de Geschiedschrijver van Christus kerk heeft te bedenken, dat hij niet de Historie der zedelijke verlichting, der ontwikkeling van verstandelijke kennis, van het toe- of afnemen der vooroordeelen te vermelden heeft, maar die van de kinderen Gods, *dat is van de ware Christgeloovigen, alle hunne zaligheid verwachtende in Jezus Christus, gewasschen zijnde door zijn bloed, geheiligd en verzegeld door den H. Geest* (2), *welke men kennen kan uit de merkteekenen der Christenen, te weten: uit het geloove; en wanneer zij, aangenomen hebbende den eenigen Zaligmaker Jezus Christus, de zonde vlieden en de gerechtigheid najagen, den waren God en hunne naasten lief hebben, niet afwijken noch ter rechter noch ter slinkerhand, en hun vleesch kruisigen met zijne werken; niet als of er nog geen groote zwakheid in hen ware, maar zij strijden daartegen door den Geest alle de dagen hunnes levens, nemende gestadig hunnen toevlucht tot het bloed, de dood, het lijden en de gehoorzaamheid des Heeren Jezus, in dewelke zij vergeving hunner zonden hebben, door het geloof in Hem* (1).

(1) *Nederl. Confessie.* Art. 27.
(2) Ibid.

Daarin verblijde ik mij, zegt de Apostel des Heeren, *dat Christus op allerlei wijze, hetzij onder een deksel, hetzij in der waarheid verkondigd wordt.* Het is vooral bij de Geschiedenis der kerk van Christus in de middeneeuwen dat deze woorden hunne plaats vinden. Het is niet de redelijkheid der begrippen, de reinheid der leer, de uiterlijke nederigheid der Geestelijken, de opgeklaardheid der leeken, de vredelievendheid der Vorsten, de verlichting of beschaving der volken, die men van deze eeuwen verwachten of verlangen kan; maar de vraag is (en hieraan hangt het leven der kerk), of men, onder al de ruwheid der vormen, de algemeenheid der vooroordeelen, de barbaarschheid der zeden, de krijgszuchtigheid van Koningen en Volken, nog het geloof in Christus als het groote Godslam en zijn verzoenend bloed kan terugvinden; en het is zeker, dat dit geloof te midden der dikste duisternis nooit geheel geweken is.

Doch om dat geloof, waar het in zulke tijden woonde, niet te miskennen, moet den Geschiedschrijver eene groote onpartijdigheid jegens de ware of vermeende voordeelen zijner eeuw eigen zijn; iets dat juist niet licht gevonden wordt in eenen tijd, die zich zoover boven vroegere Eeuwen in godsdienst, zedelijkheid, verlichting en beschaving verheven acht als de onze. Vooral daar men het zich dikwijls bepaaldelijk ten doel stelt: om den lezer tot dankbaarheid aan de Voorzienigheid op te wekken, dat hij zooveel beter en verlichter tijden mag beleven (2). Hij moet al de vooroordeelen zijns tijds ter zijde stellen om zich op het standpunt, in de omstandigheden, de zeden en gevoelens van den alouden tijd de stellen. Hij moet vooral zich trachten eigen te maken de aanschouwing van wereld en kerk, van Christenheid en zamenleving, waaraan men vroeger gehecht was; en dit alles echter, zonder ééne waarheid des geloofs voor zich zelven te verloochenen of op den achtergrond te stellen; ja hij moet, juist om deze toegevendheid jegens andere tijden en omstandigheden te kunnen oefenen, des te vaster gegrondvest zijn in de waarheden, die tegenover de dwalingen van dezelve overstaan en die omverre werpen. *Deze* bestemdheid van gevoelen gepaard met gene onpartijdigheid, zouden wij verlangen in den christelijken Geschiedschrijver dier tijden in evengelijke mate aan te treffen.

Wat den Schrijver van het bovenvermelde werk betreft, offchoon wij gaarne erkennen dat hij een zeer nuttig werk heeft ondernomen; offchoon wij aan zijne arbeidzaamheid en onderzoek gereedelijk hulde doen; offchoon wij niet miskennen de vrucht die uit het gebruik zijns werks kan worden ingeoogst; het valt desniettemin in het oog, dat hij het inzicht, dat wij van den Auteur eener kerkhistorie van de Middeneeuwen

(1) Ibid. Art. 29.
(2) De Schrijver van het bovenvermelde werk heeft een dergelijk doel. Dl. II. bl. 11, 12.

vorderden, nog niet bezit. Immers het blijkt, vooreerst, dat ook hij meer of min in het ongerijmde gevoelen deelt, volgens hetwelk de menschheid zich door telkens toenemende verlichting en beſchaving, telkens meer in het beoefenen van Godsdienst en zedelijkheid veredelt (1); en dat men hierdoor een zeker rijpen van den menſchelijken geest tot de hervorming in de kerk en het onafhankelijk zijn van den Paus mag toeſchrijven. Hierom zegt hij b. v. ook van Karel den Grooten, dat deze wel beproefd had de godsdienst te zuiveren en de geestelijkheid te verbeteren, doch dat voor het welgelukken zijner poging zijn leeftijd *nog niet* geſchikt was, daar allen nog te veel aan het Roomſche Gezag verſlaafd bleven, bladz. 13. Voorts veronderſtelt hij bij de voornaamſte handelende perſonen in de Middeleeuwen meestal ſtaatkunde en ſtaatkundige bedoelingen. Ziedaar eene der grootſte misvattingen van de Filozofie der vorige eeuw in het behandelen der Geſchiedenis. De Middeneeuwen waren niet de Eeuw der Staatkunde, maar des bijgeloofs; en het is dus een Anachronismus (tijdvergisſing) hier alles aan arglistige berekeningen van eigenbelang, buiten de godsdienst om, toe te kennen. Hieraan is echter onder anderen zijne hoogst ongunſtige beoordeeling van Paus Hildebrand (Gregorius VII.) toe te ſchrijven (2), van welken de onpartijdiger onderzochte Geſchiedenis getuigt, dat hij niet zoo zeer uit vuig eigenbelang, maar veel meer om zijn hoogst heilzaam geacht doel, de volkomen en algeheele onafhankelijkheid der kerk te bewerken, alles tot vestiging en bevestiging der volſtrekte pausſelijke Monarchie in het werk ſtelde (3). Eindelijk ziet de ſchrijver om het onwezenlijke (verlichting en beſchaving, eenvoudigheid van leven en gedrag, reinheid van leerbegrippen op het onderwijs van Jezus gegrond (4)) het wezenlijke, het geloof in Christus, hoe omwikkeld in vooroordeelen, hoe beneveld door de duisternis der tijden, hoe kinderlijk-bekrompen zich ook vertoonende, voorbij.

De Schrijver verdeelt de Geſchiedenis der christelijke kerk in ons vaderland vóór de Hervorming in vier Tijdperken, van welke het eerſte bevat de *invoering en vestiging des Christendoms in de Nederlanden*; het tweede: *de voortgaande verbastering des Christendoms aldaar*, tot op de eerſte hoewel vruchtelooze pogingen tot verbetering; het derde: *den aanvankelijken ſtrijd tusſchen licht en duisternis*, of pogingen ter hervorming van geestelijkheid en godsdienst, tot het eerſte vervolgingsbeſluit tegen Luther en deszelfs aanhangers in de Nederlanden; het vierde eindelijk *den val en ondergang der Roomſche kerk*, tot op de volkomen vestiging der Hervorming. De drie eerſte Tijdperken zijn in de bereids uitgekomen twee deelen des werks vervat: het derde deel zal het vierde of laatſte Tijdperk, en daarmede het ſlot des werks behelzen. — Wij willen na het algemeener over de wijze van beſchouwing van den Schrijver gezegde, nog ſommige enkele punten eenigzins meer van nabij beſchouwen, in welke vooral de beginſelen, welke een Auteur toegedaan is, gewoon zijn op de behandeling der Historie aanmerkelijken invloed te oefenen.

1. Wat vooreerst het karakter en de regering van Karel den Groote betreft, de Schrijver miskent die voorzeker grootelijks, wanneer hij (Dl. I. bl. 121, 122) van dezen uitmuntenden Christenvorst en held zegt: »Als vorst en overwinnaar was Karel tot bevordering van het Christendom verplicht, indien hij duurzame vruchten van zijne onophoudelijke oorlogen wilde plukken; als beminnaar des Nederlandſchen bodems dreef hem de liefde tot deszelfs bewoners daartoe. Hooger doel in Karels dikwerf bloedig bekeerings-werk te zoeken zou eene dwaasheid zijn. In vele deugden en verdienſten, wel is waar, blinkt hij boven andere overwinnaars uit; maar ook van zijn karakter was de hoofdtrek onbepaalde heerschzucht. Aan deze waren alle zijne daden ondergeſchikt en moesten ook zoo tot het einde zijns levens blijven, indien zijn uitgeſtrekt gebied niet door zwakheid van beſtuur zoude verloren gaan." Dit oordeel blijkt onbillijk te zijn, wanneer men overweegt, hoe kennelijk het denkbeeld van de vestiging en meest mogelijke uitbreiding (ook door geweld van wapenen en ſtout doortastende ſtaatkunde) van één welbeheerd, en onder Christus, den Koning, der koningen ſtaande Christenrijk, waarin godsvrucht en daarop gegronde verlichting, vrijheid en volksgeluk heerſchen mocht, alle zijne ſchreden beſtuurde. Hij wenschte daarin het Rijk van Israël onder koning David na te volgen, en dien ten gevolge was het dat hij zich dien Koning in geheel zijn leven als voorbeeld en model voorſtelde, en zelfs voor zich aan zijn hof deszelfs naam aannam. Wanneer men dit bij den Vorst heerſchende denkbeeld naar de meer geestelijke begrippen die de tijden der hervorming van Christus gezag in zijne kerk door zijn Geest en Woord vormden beoordeelt, is men zeker hoogstonbillijk. De eeuwen van het Catholicismus, in zoovele opzichten aan den toeſtand van Israël onder de oude bedeeling gelijk, moeten niet naar de begrippen die men zich hedendaags uit de enkele beſchouwing des

(1) Zoo ſchrijft hij het bijgeloof dat nog in het 2e. Tijdperk de Heiligen en Geestelijken hoog deed vereeren, vooral daaraan toe, *dat het hart niet door den invloed van ware zedelijkheid gevoeliger gemaakt, noch het verſtand door kunsten en wetenſchappen beſchaafd was*, Dl. II. bl. 22.

(2) Dl. I. bl. 161, 164, 227.

(3) »Zijn groote denkbeeld" (zegt *Voigt*, zijn laatſte levensbeſchrijver) — »want hij had er ſlechts één, waar al zijn denken, ſtreven en pogen zich in verloor, — ligt ons voor oogen: de vrijheid der Kerk. Ziedaar de zon van zijn leven, wier ſtralen zich door de gansche wereld uitbreidden; de brandſpiegel van geheel zijn bedrijf, waarin zich al zijne woorden en daden als zonneglanſen in verzamelden. Daarheen ging zijn ganſche leven uit; daarvoor offerde hij al zijne dagen op. Dit was de ziel van zijn aanzijn en handelingen. Even als de Staatsmacht er naar had geſtaan, om een in en door zich zelve zelfſtandig geheel te worden, zoo wilde hij hiertoe de Kerk verheffen, dat zij eene volkomene éénheid uitmaakte, verheven boven alle andere machten. De Kerk moest groot, vrij en almogend zijn; de Staat onderdanig en onderworpen aan de kerk, wijl de eerſte van God verordend is voor een eeuwig aanzijn, deze daarentegen door menſchen ontſtaan en tot een beperkt doel is ingericht. — Dit te bewerken, en voor alle tijden en volken te verzekeren, was het doel van 's Pauſen leven, en naar zijne overtuiging de verplichting van zijn ambt. Duidelijk is dit zichtbaar in zijne brieven, de beste bron eener billijke beoordeeling van zijn karakter."

(4) Zie onder and. Dl. I. bl. 35, 39, 147, 256. Dl. II. bl. 23.

N. T. met ter zijde ſtelling der behartiging van het oude vormt, worden beoordeeld (1).

2. Hieruit blijkt dan ook dat de formering der Roomſche Kerk naar het voorbeeld van den Israëlitiſchen kerkſtaat geene onbepaalde afkeuring verdient, gelijk bij Glaſius, als hij Dl. I. bl. 40 zegt: »Men maakte de menigte diets, dat de gedaante der christelijke kerk naar die der Joodſche moest worden ingericht. Volgens dit beginſel eigenden zich de bisſchoppen den naam van Hoogepriester toe, en werden de andere geestelijken met de Priesters en Leviten van Israël vergeleken". Immers de dwaling beſtond niet daarin, dat men zich den kerk- en burgerſtaat in hun onderling verband naar het voorbeeld van Israël voorſtelde; maar integendeel in de miskenning, dat Christus de éénige Hoogepriester onzer bedeeling is, en dat alle zijne geloovigen een koninklijk priesterdom zijn. Want ook onze Hervormers hebben de aanſtelling der hedendaagſche leeraars en oudſten der gemeente naar het voorbeeld der Priesters en Leviten onder Israël niet geſchroomd (2).

3. De Schrijver miskent, door de inſchikkelijkheid en onverſchilligheid onzer tijden medegeſleept, niet zelden de overblijfſelen van waarlijk ſchriftuurlijke handelingen en plechtigheden in de R. kerk, die, hoe ook verbasterd en ontaard, naar een Apostoliſchen oorſprong henenwijzen. Hij ziet b. v. het Apostoliſche overgeven aan den Satan geheel voorbij in de priesterlijke excommunicatie der middeneeuwen, wanneer hij (b. v. Dl. II. bl. 26) zegt: »Gruwzame en beklagelijke tijden, in welke zij die zich Priesters van den God der liefde noemden, zelve medewerkten, om den ongelukkigen alle de gevolgen van hunnen godlasterenden vloek te doen gevoelen." Het is toch onrecht, den, ja destijds vaak misbruikten, maar toch in den grond bijbelſchen kerkban, uit het ſtandpunt onzer in de kerktucht zoo zeer verſlapte tijden te beſchouwen.

4. Even zoo is het ook met de kloosterſtichtingen en de inrichting van geestelijke orden, oorſpronkelijk beſtemd ter afſcheiding van eene wereld, die ten allen tijde, maar toen zoo grof en openbaar als ooit, in het booze lag. Wanneer de ſchrijver (b. v. Dl. I. bl. 166. Dl. II. bl. 19.) die onbepaald veroordeelt en verwerpt, zoo bedenkt hij wellicht niet genoeg hoe de hervormde Christen alle deze dingen, ofſchoon meer geestelijk, kent en moet betrachten. Immers ook nog is het voor den waarachtigen geloovige plicht, *de wereld en hetgeen in de wereld is niet lief te hebben*, en zich af te ſcheiden van dezelve, in zoover namelijk God hem er niet in roept tot vervulling van de plichten der liefde en des gezelligen levens.

5. Ook dunkt ons, dat de Christenheid der middeneeuwen wordt miskend door het toeſchrijven der bedevaarten naar het Joodſche land aan louter bijgeloof, Dl. I. bl. 256. Elders (bl. 295) zegt hij: »het bijgeloof ſpoorde tot deze tochten aan, en de belangzucht der Priesters bevorderde die waar dit in hun vermogen ſtond." Immers wanneer, gelijk elders in ditzelfde werk te recht geleerd wordt (Dl. II. bl. 355.), tusſchen de dienst van den Zaligmaker, met hoeveel bijgeloovigheden ſoms vermengd, en die van de Heiligen der Roomſche Kerk zorgvuldig onderſcheid moet gemaakt worden, dan mag men ook billijk onderſcheiden tusſchen die pelgrimstochten, welke de kinderlijke eenvoud der vroegere middeneeuwen invoerde, toen den Christenen het geſchrevene Woord zelf onthouden werd, om de plaatſen te bezoeken die de voetſtappen vertoonden, en nog, door hare namen en herinneringen zelve luide getuigden van den aanbiddelijken Zaligmaker; en tusſchen die bedevaarten, welke blootelijk ter eer der heiligen, uit bijgeloof of gewoonte, naar Compostella of Scherpenheuvel werden ondernomen. Immers het bezoeken van het graf onzes Heeren was reeds zeer oud in de christelijke kerk, en is geenszins ontleend uit het bijgeloof der Mahomedanen jegens het graf van hunnen Profeet, maar heeft integendeel daartoe aanleiding gegeven.

6. Ook over de uit deze pelgrimstochten naar het beloofde land voortgekomene kruistochten oordeelt onze Auteur niet gelijk het den kerkelijken historieſchrijver, die vrij is van den invloed des ongeloofs en der onverſchilligheid van de jongstverloopene eeuw, betaamt. De kruisvaarten worden hier voorgeſteld als enkel beraamd door de listige ſtaatzucht der Pauſen, tot ſtand gebracht alleen door de belofte van wereldsch voordeel, en volvoerd met bloeddorſtige wreedheid. Men ziet bij deze voorſtelling de inwendige noodzakelijkheid voorbij, die met de aangroeiende macht der Sarrazenen in het oosten, en den toenemenden ijver der pelgrims in het westen om het land der aloude wonderen des Heeren te bezoeken, eindelijk eene botſing tusſchen gene macht en die van den koloſſus der catholieke christenheid moest doen ontſtaan; men ziet voorbij de waarlijk godsdienſtige opwekking, die bij het prediken des heiligen ſtrijds werd verwekt, waarvan de ijver en ingenomenheid van eenen Bernardus voor die prediking getuigt; en eindelijk, men vergeet de waarlijk ſchoone trekken van geloof en moed, die niet ſpaarzaam tusſchen de woestheid door van zulke gemengde ſcharen volks en eenen zoo bloedigen oorlog hier en daar uitſchitteren. Wat de gunſtige gevolgen der kruistochten betreft, deze heeft onze S. door de beter onderrichte geſchiedkunde onzer tijden voorgelicht, juist en naar waarheid ontwikkeld.

7. Eindelijk, wij bedoelen met onze aanmerkingen over de rechte waardering van het catholieke Christendom in de middeneeuwen geenszins eene zoodanige voorſtelling van hetzelve, alsof de gezegende kerkhervorming niet volſtrekt noodzakelijk zoude geweest zijn. Groot en dringend was de behoefte aan eene hervorming, maar eene grondige, niet zulk eene als b. v. Erasmus wilde (1), blootelijk in de toeneming van kennis en

(1) Zie ons opſtel over *het Catholicismus* in Nr. 10. bl. 3, en vergelijk onzen Schrijver zelven, Dl. I. bl. 169.

(2) Men zie het formulier onzer kerk *ter bevestiging van Ouderlingen en Diakenen*.

(1) Het is jammer dat de S. die in het beſchouwen van Erasmus doorgaans de denkbeelden van Prof. Ypey volgt, daar hij het voorlaatſte Hoofdſtuk des tweeden Deels met de opmerking ſluit, »dat Nederland,

verlichting en de verbetering van de zeden der geestelijkheid bestaande. Maar juist hier vinden wij ook weder een verkeerd inzicht van den Schrijver. Het grondige en volstrekte der noodig geworden Reformatie zoekt hij in de afschudding van het pauselijke juk (2); terwijl intusschen de onverdiende genade Gods en de eer van Christus als den *éénigen* Zaligmaker, bij alle de ware Hervormers het beginsel van hun bedrijf en prediking was. Had de S. dit beginsel getrouwer omhelsd en vastgehouden; hij zou voorzeker de *vroomheid* (of vrome zin) niet als eene natuurlijke volksdeugd hebben beschouwd, aan onze Nederlandsche Natie gansch bijzonder eigen (3), en in het algemeen den grondslag uitmakende, waarop het geloof, (naderhand, bij toenemende verbastering, ook het bijgeloof) was gevestigd: Dl. II. bl. 307. In het licht der Reformatie beschouwd, is geen geloof, geene ware godsvrucht te vinden, die niet door Gods genade alleen gewrocht, en op den grondslag: *Christus en dien gekruist*, gevestigd zijn.

Niettegenstaande deze aanmerkingen, die wij niet dan ongaarne, doch door het hooge belang des in dit werk behandelden onderwerps genoopt, maken, is er niet weinig in hetzelve dat te prijzen is. Eerst brengen wij daartoe de hooge waardering van den aanbiddelijk wijzen gang der Godsregering en Voorzienigheid. Deze trof ons vooral in de volgende plaats aan het einde des tweeden deels (bl. 463): »Wie nu in dit alles het doel der Voorzienigheid om van vroege tijden af het Nederlandsche volk tot het voorbereiden en bevorderen der kerkhervorming te bestemmen, niet erkent, of den loop der gebeurtenissen welke deze onderscheidene oorzaken daarstelden, aan den invloed van een wuft toeval en niet aan den vasten en geregelden gang van een wijs Godsbestuur toeschrijft, is doof voor de lessen der Geschiedenis. Onmiskenbaar is toch hier het hooge wereldbestuur zigtbaar. Naar deszelfs wil handelen de in hun oog zoo verhevene Heeren der aarde, volgt de eene gebeurtenis op de andere, om de allesovertreffende macht van den Koning der koningen te toonen!" En straks: »Pligt gebiedt ons om te besluiten met de opmerking, welke de gegevene geschiedenis leert: God regeert! In zijne hand zijn alle dingen. Op zijnen wenk wordt de duisternis zelve de bodinne van het meest verblijdende licht."

Voorts prijst dit werk aan: de vlijtige gebruikmaking van de archieven der voormalige vijf kapittelen te Utrecht, thans onder het beheer der domeinen zijnde, waartoe de permanente commissie van het Amortisatie-Syndicaat den Auteur heeft in staat gesteld (Dl. I. bl. 252). Jammer is het, dat hij de brieven van Bonifacius voor het eerste Deel niet heeft kunnen raadplegen, en dezelve dus enkel uit de aanhalingen van anderen kende. Mocht de voortzetting en voleindiging van dit werk strekken, om ons in de gezegende kerkhervorming het heerlijke werk te doen zien van dien God, die in den beginne zeide: *daar zij licht, en daar was licht; die ook in onze harten geschenen heeft om te geven verlichting der kennis der heerlijkheid Gods in het aangezicht Jesu Christi*(1)!

even als het gedurende dit geheele Tijdvak bij aanhoudendheid vrome mannen, die godsdienstige verbetering bedoelden en beproefden, opleverde, ook bij deszelfs einde den man aan Europa schonk, die in vele opzigten de eerste Hervormer uit de XVIe. Eeuw mag genoemd worden," jammer is het (zeggen we) dag men hierbij het werk van Mr. C. M. van der Kemp tegen Y. en D. (Dl. I. bl. 4—46) niet gekend, of zoo weinig in acht genomen heeft. Doch wij wachten liever hiervan meer te zeggen tot de uitgave van het derde of laatste deel dezer Geschiedenis.

(2) B. v. Dl. II. bl. 336. »Velen zagen het bederf dat de algemeene en ook de Nederlandsche kerk had aangetast en wenschten eene verbetering; geen echter bezat moeds genoeg om opentlijk den kluister van Romes dwingelandij te verbreken."

(3) Dl. II. bl. 391. »Onloochenbaar was de vroomheid het eigendom der Nederlanders"; en elders (bl. 308), »het algemeen was in der daad vroom."

(1) 2 Cor. IV. v. 6.

IS ER WEL ALGEMEEN GELDIGE WAARHEID?

Men heeft in onzen tijd meermalen de opmerking gemaakt, dat door de omwentelingen die denzelven beroeren, zoowel in Kerk en Staat als in de Wetenschappen, eene volslagen Amarchie van beginselen algemeen wordt, daar men door die omwentelingen al het oude ziet verdwijnen en meermalen niets nieuws weet, waar men zich aan kan vasthouden. Velen zijn door het gemis van de vaste begrippen die hen vroeger eigen waren, maar thans ontvallen zijn, er toe gekomen, om de waarheid voor enkel subjectief te houden, d. i. met andere woorden: te meenen dat er geene algemeen geldige waarheid zij.

Geen wonder! voor eene Eeuw van ongeloof kan er geen stellige en vaste waarheid bestaan, omdat het geloof alleen het orgaan is waardoor zij kan gekend worden.

Alle waarheid berust in God. Hij is het die alleen zeggen kan: IK BEN. De Openbaring van zijn wezen, hetzij algemeener in de Natuur, hetzij kennelijker in zijn Woord, is dus alleen *wezenlijkheid*. Neem de Openbaring weg; en er is geen betrekking tusschen Gods wezen en de ziel des menschen; neem het geloof weg, en de Openbaring bestaat voor u niet meer. Te gelijk zinkt alles in den nacht der onzekerheid weg; alles wordt subjectief; de mensch, geisoleerd, vindt geen steunsel voor zijnen voet, en algemeene twijfelarij is het eenigst redelijke gevoelen.

Maar stel de Openbaring van God in de Natuur en in Zijn Woord; straks verdwijnt het louter subjective (eene waarheid voor u, die het niet voor uwen naaste is); en naarmate gij u door dat getuigenis meer laat leiden, naar die mate vereenzelvigt gij al uwe denkbeelden daarmede, en leeft die waarheid in uw binnenste, gelijk zij in dat van uwen geloovigen broeder leeft. De waarheid zal u vrij maken; zij zal u van den onzaligen twijfel dien de tijdgeest voedt, verlossen; zij zal u doen bouwen op de eenigzekere Rots, die staan blijft als alles door het woeden des tijds wordt weggestormd.

Dikwijls hoort men de bedenking herhalen: er is tusschen God, die de eeuwige Rede is, en onze eindige rede geen midden, en dus voor ons, eindige kortzichtige menschen, geen kennis van Hem die een Geest is. Deze bedenking miskent Gods wezen, dat juist bestaat in mededeeling van zich zelven *in* Hem, die het Eeuwige Woord is, *door* Hem die in de harten der geloovigen

woont. Heeft Gods Geest, door het geloof in den Zoon in de ziel te werken, haar onttrokken aan het steeds zich isolerende IK; straks wordt alles voor haar bij uitnemendheid stellig. Het geloof laat geene bloote ontkenningen, geene onzekere algemeenheden toe. Alles wordt door hetzelve bestemd. Elke bevestiging gaat ook wel gepaard met het ontdekken van zwarigheden en ondoorgrondelijke diepten; maar zonder deze zouden de goddelijke dingen niet goddelijk, de hemelsche niet hemelsch meer zijn. Die zwarigheden en duisternissen mogen ons dus even weinig van het geloof aftrekken, als de schittering der zon, die ons belet haar aan te staren, ons immers haar schijnsel doet ontvlieden.

Laten wij dus de zaak erkennen gelijk zij is. Ja, zonder het geloof aan de goddelijke Openbaring wordt alle overtuiging enkel subjectief; maar door het geloof verdwijnt dat louter subjective. Men vangt aan door hetzelve de waarheid te erkennen; die erkentenis breidt zich telkens verder uit. Uit de schuilhoeken van het hart worden alle, tot de minste onbestemd- en onzekerheden allengs meer en meer verbannen. Die erkentenis der waarheid voert tot de zelfskennis, de kennis van anderen, de onderkenning van al wat eerlijk, liefelijk is, al wat wel luidt; zoo daar eenige lof of eenige deugd is, zij onderscheidt ze.

Laten wij dus niet langer op het grenzenlooze dicht-bewolkte meir der ongewisheden zeilen; laten wij de haven der zekerheid instevenen; en meer en meer door het geloof ingelicht worden in de beginselen en toepassingen der kennis die onzer ziel belangrijk is. *Het geloof toch is eene vastigheid der dingen die men hoopt, eene verzekering der zaken die men niet ziet.*

DE JONGELING TE PELLA.

»Geloofd zij 's Heeren naam! Zoo zijn de trotsche wallen
Der lang ontwijde stad dan in het stof gevallen,
Door 't blakend wraakvuur Gods! Heur rookende asch getuigt,
Hoe thans Jeruzalem de kruin ootmoedig buigt
Voor 't needrig Bethlehem, weleer van Judaas steden
De minste. Salems burcht wordt met den voet vertreden,
Nu 't snood misleide volk zijn Koning heeft miskend,
En zich moedwillig stortte in d' afgrond van ellend,
Door Ziender en Profeet bedreigd aan haar godloosheid.
Maar ook deze overmaat der hoogstgeklommen boosheid
Vervult het woord van Hem, wien zij aan 't vloekhout bracht,
(Haar Koning en haar Heer!) als 't offerlam geslacht,
Dat jaar aan jaar den dag verkondt der volksbevrijding.
o Dag van gruwelmoord, dag van verbondsontwijding!
Wie mocht, sints toen, den val nog keeren van een hoofd,
Dat zooveel gruwlen op zich stapelde? — Ach, beroofd
Van 't glansrijk goud der kroon, die ze eens, in vroeger dagen,
Ver boven heel de schaar der heidenen mocht dragen,
Wat bleef haar, dan de dag van straf en ondergang? —
Hij daagde aan 't droevig zwerk in rouw; en pijnlijk, bang,
Was heel natuur in één beklemmend schrikverwachten!
o Dag, veel ijslijker dan d'ijslijkste der nachten,
Wat lijken, wat geween, wat jammren bracht gij aan!
De zon omhulde zich in 't rouwgewaad. De Maan
Werd rood als rookend bloed. De sterren, van den hemel
Neêrstortend, toonden zich in een gemengd gewemel;
Gelijk bij fellen storm, die door de ontvlamde lucht
Met woeste woede giert, de vijgenboom zijn vrucht
Op 't schuddend aardrijk werpt. — 't Was alles aangekondigd!
Uw heerlijk voorrecht hadt ge, o Israël, verzondigd,
Toen gij den grooten Zoon verwierpt en moorddet; toen
Gij allen wederkeer, ja d' aangeboden zoen
Geweigerd hebt; u zelf het wraakvuur prijs gegeven,
En, voor het leven, koost het diepst rampzalig sneven!
Maar zoo volbracht de Heer zijn eeuwig raadsbesluit.
Zijn gramschap zelv' getuigt van liefde tot zijn bruid,
Tot de uitverkoren schaar van zijn verlaten kinderen.
Nooit kan de strenge straf de trouw van God verhinderen,
Haar stille heerlijkheid te onthullen voor het oog! —
Toen Salems hooge trans voor d' aadlaars snavel boog,
Had Pella reeds haar schoot voor 's Heeren bruid ontsloten.
Erkent, erkent die trouw, geliefde lotgenooten!
Erkent de zorg van Hem, die aan de rechterhand
Des vaders waakt voor 't volk, dat zich aan Hem verpandt
In liefde en in geloof, en hoopt op Zijn genade!
O slaat de wegen Gods met dankbre aanbidding gade,
Geloovigen! Aanschouwt zijne alregering, hier
Zich openbarend in een vlammenschietend vier,
Dáár in het zuizen van den ademtocht des Heeren.
Erkent de hand van Hem, wien al wat leeft moet eeren!" —

Dus sprak, van hooge zielsverrukking
Ontgloeid, een zoon van Abraham,
Toen hij, na jaren van verdrukking,
In Pella Salems val vernam.
Zijn oogen blonken uit als stralen,
En deden in dit plechtig uur
Het hem doorgloeiend ijvervuur
In alle harten nederdalen,
Die steeds zijn taal, zijn ziel, zijn oog,
Door woord en invloed overboog:
Zijn stem, zoo krachtig, zoo doordringend,
Klonk hoog, klonk schier niet menschlijk meer,
En forsch zich uit zijn binnenst wringend
Zonk in het hart als donders neêr.
Hij scheen op eens een hooger Wezen,
't Gebied der sterflijkheid ontrezen;
't Was of hij in de heerlijkheid
Van hooger sfeer werd opgeleid,
Gelijk den Godsman eer gebeurde,
Wen zich het floers der toekomst scheurde.
Ontroerend klonk zijn stemgeluid,
En 't brak, voor aller oor, in deze klanken uit:

Eeuwen nadren van verdrukking, van rampzaalge ballingschap
Voor 't verdreven kroost van Jakob, wreed vervolgd van staptot stap.
Eeuwen nadren van verdelging, tot voor 't storten van dat bloed
Dat om dertig zilverlingen werd verraden, zij geboet.
Als verstrooide kudden kleinvee, op 't geheuvelte omgejaagd,
Zullen zij verlaten zwerven, waar hun schreden 't aardrijk draagt;
Maar aan d'eindpaal dezer eeuwen ziet mijn oog Jeruzalem
Weer herrijzen uit zijne asschen, uit zijn puin, op 's Heeren stem;
Ziet mijn oog het volk vergadren, thans naar Noord en Zuid en Oost
Onder alle volken zwervend, zonder heul en zonder troost;
Als de takken, van d'olijfboom waar hun groei zijn oorsprong nam
Afgehouwen, weêr geënt zijn op den eeuwenouden stam.
Ach wat luister blindt mijn oogen in dat uitgebreid verschiet!
Nieuw is de aarde! nieuwe heemlen rijzen uit het duister Niet.
't Aardrijk is opnieuw een Eden. De eerste dingen zijn geweest.
Aarde juicht! juicht hemellingen! viert het eeuwig Sabbathsfeest!

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.

2 Cor. IV: 13.

ONS BEGINSEL OMTRENT SCHEIDING UIT DE BESTAANDE KERK.

Eene gebeurtenis, die veruitziende gevolgen kan hebben, heeft dezer dagen binnen onze Nederlandſche Hervormde Gemeenten plaats gehad. Twee Leeraren, die zich door krachtigen ijver voor de belijdenis en leere onzer Oud-Vaderlandſche Kerk zedert geruimen tijd bijzonder onderſcheidden, hebben te zamen met hunne Kerkenraden en Gemeenten het beſluit genomen, en aanvankelijk ten uitvoer gebracht, om als op zich zelve ſtaande Gereformeerde Gemeenten, zich van het beſtaande Kerkbeſtuur te ſcheiden. Offchoon de Nederlandſche Stemmen de verplichting geenszins op zich namen, om over de gebeurteniſſen die in Kerk of Staat de opmerking dag aan dag tot zich trekken, telkens en dadelijk hunne gedachten te ontwikkelen; zoo wordt evenwel eenige openlegging van gedachten met betrekking tot een zoo teder en gewichtig punt, als waartoe het evengemelde voorval betrekking heeft, billijk miſſchien verwacht, in verband met de vroeger in dit Blad geuite denkbeelden over den Godsdienſtigen toeſtand van ons Vaderland, zoo kerkelijk, als nationaal, en individueel (1).

In de geheele zaak en handeling van en met de beide bedoelde Leeraren (de Wel-Eerwaarde Heeren de Cock van Ulrum, en Scholte van Genderen en Doeveren), mitsgaders de daartoe behoorende perſoneele vragen te treden, is in den tegenwoordigen ſtand der dingen, daar nog geene genoegzame uiteenzetting van gronden zoo vóór als tegen de genoemde Dienaars des Woords algemeen bekend is, hier niet wel mogelijk. Maar om in afwachting van die nadere en meer beſtemde kennis van zaken, beweegredenen, en omſtandigheden, een *beginſel* daar te ſtellen, waarvan de toepasſing op het gebeurde naderhand een meer volledige uitkomst zal mogen opleveren, daartoe verklaren wij ons volgaarne naar vermogen bereid. Ziedaar dan hetzelve, in korte woorden uitgedrukt, en van eenige weinige in ons gevoel noodzakelijke aanmerkingen verzeld:

»Offchoon ook het lichaam onzer Nederlandſche Ge»reformeerde Kerk in openbare leer, beſtuur, en tucht »van hare oorſpronkelijke belijdenis en beſtemming on»getwijfeld is afgeweken, zoo ſtelt deze afwijking, op »zich zelve beſchouwd, nog geenszins het kenmerk dáár »dier *valſche kerke*, waarvan men volgens art. 28 on»zer Nederlandſche Geloofsbelijdenis moet uitgaan, noch »geeft zij naar Gods Woord den waren geloovigen, zonder »nader bijkomenden wenk en leiding van Boven, vrij»heid om zich van de gemeenſchap dier Kerk af te ſchei»den, en eene nieuwe te vestigen."

De vooronderſtelling, van welke wij hier uitgaan, het diep verval der Kerk, is bij eene vroegere ſtraks herinnerde gelegenheid opzettelijk in dit blad behandeld en, zoo wij vertrouwen, geſtaafd. Wij vatten met betrekking tot de leer (want deze is het, die ons in de eerſte en hoogſte plaats mag en moet ter harte gaan, en in bijzonderheden van anderen aart te treden is thans ons voornemen niet!) wij vatten, zeg ik, de klachten over het verval in de leer onzer aloude Gereformeerde Kerk in deze hoofdſom te zamen: het plaats maken van de leer der Vrije en Souvereine genade Gods in het zaligen van zondaars, voor die van de algemeene genade en vrijen wil (ziedaar de ontrouw aan het Gereformeerde beginſel); het plaats maken van de leer van wedergeboorte en gerechtigheid in Christus, voor die eener godsdienſtige of bloot zedelijke zelfverbetering (en ziedaar de ontrouw aan het Protestantſche beginſel); het plaats maken van de volle en beſtemde belijdenis van een hel-

(1) Dl. I. N°. 16 en 19.

lig Drieëenig God voor de begrippen van een algemeen Vaderſchap (hetwelk is de ontrouw aan het algemeen-Christelijke beginſel).

Diep is dit verval, en hartgrievend deze verbastering. Maar zoolang binnen den omvang der Kerk nog gevonden worden zoowel voorgangers als leden die aan de waarheid, zoo als die in Christus is, aan de ware en levendige belijdenis der rechtzinnige leere in hart en leven verbonden zijn, behoort noch behoeft men die gemeenſchap des geloofs te zoeken of op nieuw te vormen buiten de beſtaande Kerk. Dat leert ons het voorbeeld zelve in het meergemelde artikel onzer Nederlandſche Belijdenis bijgebracht, daar het ons wijst op *die zevenduizend welke zich de Heere gedurende den gevaarlijken tijd onder Achab behouden had, die hunne knieën niet gebogen hadden voor Baäl.* Immers hadden deze geloovigen zich wel van de gemeenſchap met Baäl, maar niet van die met het volk Israël afgezonderd; en insgelijks op andere tijdsgewrichten in Juda en Israël zien wij gedurende de donkerſte dagen (zelfs bij het ſluiten van den Tempel te Jeruſalem) de geloovigen niet tot uitgang en ſcheiding, maar tot verbeidend en biddend hopen op een genadig, van den Heere dan ook meer dan eens geſchonken herſtel (1). Men houde voorts in het oog, dat voor zoover het geſtelde in onze Belijdenis omtrent de *ware* (of Hervormde) tegen over de *valſche* (of Roomſche) Kerk op de verbasteringen ook onzer tijden, volgens Gods Woord, mag toepasſelijk gemaakt worden, de Roomſche of liever Pausſelijke Antichristisch gewordene Kerk zelve, tijdens deze uitſpraak onzer voorvaderlijke Belijdenis, bij alle hare overige kenmerken van verderf en afval, dat alles beſlisſchende daarenboven van *onherſtelbaarheid* (2) openbaar vertoonde; een kenmerk, dat niemand wel zal durven beweeren, in de onze voor als nog aanwezig te zijn.

Sluiten wij dan hier alle mogelijkheid van geoorloofdheid, of plichtmatigheid eener ſcheiding van de beſtaande Kerk uit? Verre zij het van ons, iemands conscientie door zoodanig eene algemeene uitſpraak te willen gebonden hebben, veel min eenige bepaling te maken omtrent hetgene het den Heere der Gemeenten zoude kunnen behagen, hetzij in den weg van rechtvaardig oordeel, of in dien van genadig herſtel, te beſchikken, te werken, of toe te laten! Dit alleen wilden wij te kennen geven, dit moeten wij hier op het ernſtigst uit den grond onzer zielsovertuiging herhalen: het ſein tot den uitgang eener eenmaal van Christus geſtichte, van Hem eenmaal geregeerde, van zijnen Geest eenmaal bewoonde Kerk ligt niet reeds in het feit alleen der verbastering, der levenloosheid, des vervals; daar moet nog iets bijkomen, nog een kennelijk bewijs, nog eene (wel niet hoorbare of uitwendige, maar toch) onderſcheidbare ſtem van Boven: *Gaat uit, mijn volk.* Zoodanig eene ſtem was het, waarop de Kerk van Christus, niet jaren maar eeuwen lang onder en binnen het gantsch verbasterde, gantsch antichristelijk gewordene Pausdom gewacht, geduld, en beleden hebbende, eindelijk op de beſtemde ure zich het bevel der ſcheiding bewust werd; als Luther, alleen met *het zwaard des Geestes* in de hand, tegen den aflaat den ſtrijd aanbond; en in dien weg, zonder iets dergelijks van den beginne te bedoelen, den uitgang uit Babel bewerkte.

Geene ſcheiding of uitgang dus uit de beſtaande Kerk, dan eene zoodanige, als ons door Gods Woord en in Zijnen weg wordt aangewezen! Als de blindgeborene voor een Gode vijandig gewordene Kerk Jeſus belijdt, *gaat* hij niet uit, maar wordt hij *uitgezet* (1). Aan de Apostelen wordt van den Heere voorzegd, niet dat zij *uit de Synagogen* ſcheidende zullen uitgaan, maar dat zij *uit dezelve zullen worden geworpen* (2); en wij zien dan ook dien ten gevolge dat èn Petrus, èn Paulus, èn alle de Apostelen en Christenen uit de Joden, zich als leden dier Joodſche Kerk blijven beſchouwen, en gedragen, die, hoezeer aan Mesſias-loochening en moord ſchuldig, eerst na veertig jaren door de verwoesting van tempelſtad en tempel voor die bedeeling een einde neemt. Zoo was het ook later bij de gezegende Kerkhervorming. Luther beleed en ſtreed, binnen de Kerk; hij werd uitgezet; de Heere zelve richtte eene nieuwe en gezuiverde kerkgemeenſchap voor en door de Zijnen op. Een iegelijk dan blijve aan zijne plaatſe, en verbeide den weg, het werk, den wenk van God!

Zullen wij dan ſtil zitten, en niet handelen, niet werkzaam zijn voor de goede zaak der waarheid, voor de handhaving der fundamenten van Christus Kerk? Dat zij verre! maar op wat wijze? Christenen! geloovigen! broeders! het komt hier aan op bidden en waken, belijden en getuigen, in de vreeze Gods, door de liefde van Christus, in afhanklijkheid der leidingen van Zijnen goeden Geest! Het komt hier aan op een gebruik van onze *geestelijke* wapenen; de ſchijn zelfs van die *des vleeſches*, die der wereld, worde vermeden! *Onze beſcheidenheid zij alle menſchen bekend. De Heere is nabij!* Phil. IV. v. 4.

In den weg dezer vrijmoedige beſcheidenheid, door *den Geest* (dien God ons genadig verleene!) *der kracht, der liefde, en der gematigdheid* kan nog veel in de zaak onzer Christelijke Belijdenis gedaan worden. *Vreezende God, en eerende den Koning*, ja *gevende eere aan* al wie *wij* burgerlijk of anderzins *eere ſchuldig* zijn, mogen wij als ware Gereformeerde geloovigen veel verwachten, onder den alleen machtigen zegen Gods, van die ons aanbevolene *bereidheid tot verantwoording van de hope die in ons is, met zachtmoedigheid en vreeze* (3); van een getrouw en vrijmoedig uitkomen voor de waarheid,

(1) 2 Chron. XVII, XXIX, XXX, XXXIV, enz.
(2) De *onherstelbaarheid* der Roomſche kerk heeft zich uitdruklijk door de bepalingen, uitſpraken, en anathema's van het Concilie van Trente verklaard, doch was ook reeds vroeger, althands na het onthaal aan de Protestantſche Confesſien te beurt gevallen, genoegzaam openbaar.

(1) Joh. IX. v. 34.
(2) Joh. XVI. v. 2.
(3) 1 Pet. III. v. 15.

voor den smaad van Christus, en Zijn arm en ellendig volk, overal waar wij geplaatst zijn, en in de gelegenheid gesteld worden om onder allerlei rangen van menschen getuigenis af te leggen. Gij, vooral, Leeraars en Voorgangers die het, schoon minder luide wellicht tot hier toe, toch in het hart met de Belijdenis der Vaderen houdt! zoude uwe openlijke verklaring omtrent den tegenwoordigen toestand onzer Kerk, en de waarachtige leer die haar eenmaal werd toebetrouwd, ter plaatse daar het behoort ingebracht, niet van gewichtigen invloed kunnen zijn, om bij de Hooge Overheid zoo wel als bij het volk het droevig misverstand te verhoeden, waardoor belijders van de Christelijke, de echt Hervormde, de waarlijk voorvaderlijke leere voor nieuwigheiddrijvers en oproerlingen zouden kunnen gehouden worden; ja, voorkomen, dat zelfs min voorzichtige ijver niet als scheurziekte, kerkelijke bewegingen niet als oproerigheid behandeld worden?

De Nederlandsche Stemmen wenschen evenmin genade te vragen voor waarheid en recht, als eenigerlei onwettigheid of geweld voor te spreken. Doch vreest men de werking van een verkeerd gerichten Godsdienstijver (zaden van onkruid zijn zekerlijk naar des Heeren woord overal te voorzien, waar Hij zelve het goede zaad gezaaid heeft (1)); men hoore wat een kerkelijk Schrijver van gezag in ons Vaderland omtrent dit verschijnsel in de Geschiedenis van Engeland en Schotland aanmerkt: *Neme al wie in eenig Staats- of Kerkbestuur gesteld is, ter harte, dat laauwheid in geloof, en geloofsdwang den Puritein meest hebben doen ontstaan, en dat hetgeen hem allengs ondragelijk maakte, gelegen was in scherpe, wreede, en onrechtvaardige beteugeling* (2). Dergelijke beteugeling zouden wij in allen gevalle niet dan met een bloedend hart zoo wegens de broederlijke betrekking tot personen, als wegens het wezenlijke belang van Kerk en Vaderland, Overheid en Natie, kunnen aanzien.

Wat ons betreft, wij buigen de knieën voor den God en Vader van onzen Heere Jesus Christus, biddende dat het Hem behagen moge, naar den rijkdom Zijner ontfermingen, naar den raad Zijns welbehagens, de tegenwoordige beroeringen in de Vaderlandsche Kerk te doen strekken tot openbaarmaking van Zijne waarheid aan veler harten, tot herstel eener gewenschte op die waarheid gegronde vrede, tot wederbrenging van kleinen en grooten in Nederland aan de voeten van Hem, voor wiens naam zich eenmaal moet buigen al wat in den hemel, op de aarde, en onder de aarde is, den Naam van Jesus Christus, welken toekomt de heerlijkheid en de kracht in alle eeuwigheid. Amen.

---

(1) Matth. XIII. v. 24—30.
(2) Broes, *Kerk en Staat in wederzijdsche betrekking.* Dl. III. bladz. 336.

IETS OVER HET TOENEMEN VAN DEN ZELFSMOORD IN ONZE DAGEN.

Men zal zich herinneren dat nu juist twee jaar geleden onder dezen titel eene nuttige en afdoende brochure door Mr. C. M. van der Kemp werd in het licht gegeven (1) tegen het beweerde der *Vaderlandsche Letteroefeningen*, dat de leer der vrije genadeverkiezing Gods, vooral zoo als die overeenkomstig Gods Woord door de Nationale Synode in 1618 en 1619 werd beleden en vastgesteld, eene natuurlijke aanleiding tot den zelfsmoord zoude geven; eene brochure, waarin de leer dier Synode krachtig werd verdedigd en gehandhaafd, en aangetoond, dat veeleer de leer van de algemeene Vaderliefde Gods, die de *Letteroefeningen* gedurig verspreiden, zou kunnen gerekend worden den zelfsmoord niet weinig te bevorderen. Dit alles is recht goed; maar wij meenen nog verder te moeten gaan, en te kunnen toonen, dat de leer, welke de hedendaagsche Neologie algemeener en algemeener verspreidt, de eenige hoofdoorzaak is van den nog gedurig toenemenden zelfsmoord; ofschoon daardoor geenszins andere nevenoorzaken (vooral die welke wij in Dl. I. Nr. 6. vermeldden: de straffeloosheid van vele misdaden) worden uitgesloten. Wij rekenen het plicht, op die brochure en op dit geheele onderwerp terug te komen, omdat helaas! sedert de uitgave van dezelve het gewraakte kwaad zoowel binnen als buitenlands weder aanmerkelijk is toegenomen, en de ware oorzaak nog geenszins recht wordt onder het oog gehouden, zelfs bij betergezinden dan die, waartegen het geschriftje gericht was.

Het is toch, onzes inziens, gewis, dat de verduistering, verwarring, miskenning en loochening der vroeger algemeene begrippen van Gods vlekkelooze heiligheid en wrekende gerechtigheid (die men thans een oud Joodsch denkbeeld gelieft te noemen) de éénige hoofdrede is van de zoo menigvuldige verkorting van eigen leven waarvan wij spreken, en dat dus enkel en alleen de Neologie, welke dat zoogenaamde Joodsche schrikdenkbeeld uit de openbare prediking des woords verdrongen heeft, de schuld van het toenemende euvel dragen kan. Men stelle zich, om dit duidelijk in te zien, een leger voor, waarin eenige vijandelijke spionnen het gerucht verbreid hebben, dat de Vorst, als algemeene Vader zijner troepen, voortaan geene executie zal dulden, en steeds, door goedertierenheid bewogen, de misdaden die anders in de krijgsdienst het gestrengst plegen gewroken te worden, met een toegevend oog blijven aanzien. Wij vragen het vrijmoedig: zou iets anders zoo machtig kunnen werken om de desertie van aangewezen post en plicht, ja zelfs het ontwijken en ontvluchten van geheel de krijgsdienst gemakkelijk en algemeen te maken?

Ook het menschelijk leven is een krijgsdienst onder den God der heirscharen; en wie zijn post zonder oproeping of bevel verlaat (een heidensch wijsgeer zelfs heeft deze opmerking gemaakt) begaat *desertie.* Wie

---

(1) Te Amsterdam, bij J. H. den Ouden. 1832. (24 bladz. in 8o.)

dus de krijgstucht als verslapt en onvermogend ter strenge straffe voorstelt, is de verrader der goede zaak; niet degene die den Vorst, het hoofd der krijgsschaar, als gestreng rechtvaardig en een wreker der overtredingen verkondigt.

Ook in ons Land, helaas! worden de zelfsmoorden dagelijks algemeener. Wil men de bron des kwaads kennen, men leze de meeste doodsberichten in onze Nieuwsbladen. De *blijde eeuwigheid* wordt ondersteld allen te wachten. Aan eene groote scheiding tusschen schapen en bokken, tusschen degenen die ter rechterhand en ter slinkerzijde des Rechters ten jongsten dage zullen staan, wordt schier door niemand meer gedacht. Wij kennen ze immers, de boeken die onder den schoonen Titel van *Uitzigten in de eeuwigheid* (1) van die eeuwigheid als geenszins onderscheiden in hemel en afgrond gewagen! Wij kennen immers de geschriften die de geheele leer der Verzoening loochenen, als natuurlijke ontwikkeling van hetgeen men reeds lang begon: het wegredeneren der strafeischende gerechtigheid Gods! En is niet nog onlangs onder den bedriegelijken titel van *Wien zult gij gelooven den mensch of God?* een blaadje bij duizenden verspreid geworden, waar in de leer des Bijbels valsch voorgesteld, en alzoo de begrippen van Rechtvaardigheid en verzoening geheel verdonkerd zijn? Men houde dan op, zich over de vermenigvuldiging der zelfsmoorden te verwonderen; men keere terug tot de leer des Bijbels (d. i. van Oud zoowel als van Nieuw Testament), en de algemeene prediking dier leer zal den zelfsmoord onder Gods zegen ongetwijfeld weder doen verminderen.

NOG IETS OVER HET MUZYKFEEST.

A. CAPADOSE, *de Ontheiliging van het huis Gods op den 16den en 17den October 1854 te 's Gravenhage.*

Wij hadden slechts gelegenheid eenen enkelen wenk omtrent de in 's Hage gehoudene feestviering te geven. Wij konden verwachten dat er zich eene stem zoude verheffen, meer met de bijzonderheden bekend, en in meerdere ontwikkeling omtrent deze gewigtige gebeurtenis tredende. Deze stem verhief zich dan ook in het hierboven aangehaalde blaadje, en wie hetzelve leest zal toch wel met weemoed vervuld zijn, en betreuren, hoe zoo vele onsterfelijke zielen, waarvan velen ter goeder trouw, zich zoodanig hebben laten verblinden, dat zij vermeend hebben, niet alleen een kunstgenoegen maar eene soort van stichting bij deze plegtigheid gesmaakt te hebben. Deze weemoed heeft, dunkt ons, ook den Schrijver bezield, en hoewel hij hier en daar zeer krachtig spreekt, zoo is het op den toon eener innige belangstelling en geenszins eener onchristelijke bitterheid. Wij weten dat dit boekje bij velen, op het zien van den titel, reeds ter zijde gelegd zal worden, en echter indien velen hetzelve onbevooroordeeld in handen namen, zij zouden misschien tot erkentenis komen. — Dierbare landgenooten! de tijden zijn gewigtig en ontzaggelijk! Is er dan niets hetgeen den stroom der ligtvaardigheid kan stuiten? is er dan geene stem sterk genoeg die in uwe harten kan doordringen? Zijn wij niet alle oogenblikken in de handen van den almagtigen God, die alleen kan redden voor de eeuwigheid? Wij wenschen ons niet in het kleed eener farizeeuwsche zelfgeregtigheid te hullen; wij weten dat alle begeerlijkheden ook in ons eigen hart verscholen liggen; maar als vrienden, als landgenooten roepen wij u toe: Bedenkt wat tot uwen vrede dient! Zoekt den God uwer vaderen, eer de laatste vermaning in een ligtvaardig feestgedruisch versmore! Bij Christus is rust, vrede en zaligheid; doch Hij moet niet door den tooverspiegel der kunst, maar in waarheid gekend worden. Het behage God deze kennis aan velen te geven, en dan kan datgene, hetwelk tot diepe droefheid der geloovigen gestrekt heeft, nog door de hand van dien God, die ook het kwade regeert, vruchten voor de eeuwigheid voortbrengen.

(1) Door den Heer B. Verwey, (1826).

GETUIGENIS UIT DE RUSSISCHE (GRIEKSCHE) KERK AANGAANDE DE LEER DER RECHTVAARDIGING DOOR HET GELOOF.

In eene leerrede over Eph. II. v. 8, 9. beantwoordde, eenige jaren geleden, MICHAËL, in leven Metropolitaan van Petersburg en Novogorod, de vraag omtrent het geloof en de goede werken, op volgende wijze: »Bij de »schepping der wereld was de zaligheid van het schep»sel bedoeld: zij werd door de zonde verbeurd, zonder her»stelling dan door loutere genade door het lijden van Chris»tus. Al wat de mensch doet voor dat hij wedergeboren »wordt, komt voort uit de begeerlijkheid der oogen, de »begeerlijkheid des vleesches, den hoogmoed, en is derhalve, »met wat schijn ook van het goede overdekt, zonde. Geen »mensch kan door zijne werken de zaligheid verwerven; »hij kan het goede zelfs niet willen. Maar Christus roept »tot zaligheid, en geeft het geloof (want het geloof zelve »is eene genade-gave Gods), en stelt daardoor in staat de »zaligheid te omhelzen. Door het geloof leven wij, be»wegen wij ons, en zijn wij in God; en zoo zijn dan »alle goede werken de eigenaartige vruchten des geloofs. »In zoo verre zijn zij dus in de rechtvaardiging noo»dig, dat zij bewijzen zijn van het aanwezen des geloofs; »en dit is het, wat Jacobus vordert. Waar *leven* is, »daar is ook *doen*. Niemand kan zich zelven *leven* »geven; het aardsche ontfangt hij van zijne ouders, het »geestelijke van Christus; doch heeft iemand dit laat»ste, zoo moet het ook zijne vrucht voortbrengen." (*Evang. Kirchen-Zeitung.* Sept. 1854.)

O! zeg niet: 'k draag den leer van Jesus in 't gemoed. —
't Komt op Zijn Godheid aan, de zoenkracht van Zijn bloed.

BILDERDIJK.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook

2 COR. IV: 13.

DE SABBATH EN DE DAG DES HEEREN.

I.

Wanneer over een gewichtig ſtuk der christelijke leere veel is getwist, zelfs in den boezem van die Gemeente, welke den Heere in waarheid toebehoort, en op den eenigen grondſlag, Jezus Christus en Dien gekruist, ſteunt en bouwt, dan voelt de Christen telkens levendiger de behoefte, om tot het woord der eeuwige waarheid, en daartoe uitſluitend, om licht en wijsheid te gaan, en niet meer te vragen wat deze of die, maar wat de Geest Gods zelve leert. Het gezegde geldt vooral omtrent den aard en de viering van den dag des Heeren, een punt waar op men bijkans zeggen zou dat geene Algemeen-christelijke, maar alleen eene Kerkelijk-nationale rechtzinnigheid beſtaat. In ons land, tusſchen die gewesten waar in men over dit onderwerp het meest onderling verſchilt (Engeland, Frankrijk, Duitschland) gelegen, is deze leer altoos eene zeer behartigde geweest, en eene vernieuwde beſchouwing derzelve in het licht van Gods woord kan dus in dit weekblad niet ongepast ſchijnen.

Met reden en wijsheid vangt het Boek der Goddelijke Openbaring met het ſcheppingsverhaal aan. De dienst en eer van den God, die hemel en aarde gemaakt heeft, was het pand, aan alle volkeren in de Aartsvaderlijke geſlachten toebetrouwd, ofſchoon welhaast door de menſchen, van nature tot afval geneigd, zoo ſchandelijk verdonkerd, dat *zij de heerlijkheid des onverderfelijken Gods hebben veranderd in de gelijkenisſe eenes beelds van een verderfelijk menſche, en van gevogelte en van viervoetige en kruipende gedierten; als die de waarheid Gods veranderd hebben in de leugen, en het ſchepſel geëerd en gediend hebben boven den Schepper, die te prijzen is in der eeuwigheid.* Er is dus wel geen twijfel aan, dat dit verhaal, (Gen. I—II. v. 3) hetzij in mondelijke of in ſchriftelijke overlevering, niet alleen beſtond, maar zelfs den grondſlag en regel der dienst Gods bleef uitmaken, van den tijd af dat men den naam des Heeren begon aan te roepen, te weten, in openbare vergaderingen (Gen. IV. v. 26), tot zoolang de overlevering der kennisſe van *God den Allerhoogſte, die hemel en aarde bezit* (dus eerde Hem nog Melchizedek de niet-Hebreeuwſche Priester des Allerhoogſten Gods, Gen. XIV. v. 18, 19) onder de volken in wezen bleef (1). En de innerlijke éénheid van dat verhaal, zoowel als de noodwendige zamenhang van al deszelfs deelen, maken de onderſtelling bijna ongerijmd, dat men daarvan minder *den dag der ruste des* HEEREN (Gen. II. v. 2) dan dien der ſcheppinge van zon en maan (Gen. I. v. 14) of van mensch en landdieren (Gen. I. v. 24—27) zou gekend en herdacht hebben. Waaraan toch anders dan aan dit verhaal der zeven ſcheppingsdagen is de weekverdeeling, die reeds Noach kende (Gen. VII. v. 10. en VIII. v. 10, 12), en die ſedert dezen Aartsvader aan zoovele uit zijn geſlacht geſproten volkeren bekend en eigen geweest is (2), toe te ſchrijven? Want men moge al meenen, dat de Sabbath eerst door Mozes bij de Sinaïtiſche Wetgeving ingeſteld zij; van de weekverdeeling des tijds is het niet mogelijk dit aan te nemen, daar die kennelijk reeds bij den uittocht van Israël uit Egypte in zwang ging (Exod. XII. v. 15, 16). En wijl het niet

(1) Dit getuigt EUSEBIUS, *Praep. Evang.* Lib. XII. cap. 12, 13; en JOSEPHUS (contra Apion. Lib. II. c. 3.) zegt: *daar is geen Staat van Grieken of barbaren, ja geen volk, waar de gedachtenis van den zevenden dag niet is bewaard gebleven.*

(2) Deze weekrekening was bij alle Oosterſche volkeren ſteeds in gebruik; ja men vond dezelve naderhand bij de Romeinen, de Gallen, de Britanniers, de Germanen, de bewoners van het Noorden, en zelfs bij de Americanen. Zie GOGUET, *sur l'Origine des lois, des Arts et des Sciences*, Tom. II pag. 87, 88. en de *Mémoires de l'Académie royale des Inſcriptions et belles lettres*, Vol. IV. p. 45.

denkbaar is, dat dezelve gedurende den tijd der dienstbaarheid is ingevoerd, zoo volgt van zelf dat zij reeds in de dagen der Aartsvaderen moet bestaan hebben. De herdenking en gedachtenisviering van dien *dag van Jehova's ruste*, was dus onafscheidelijk verbonden aan de vereering van den Heer, als Schepper van hemel en aarde; en van daar dat Philo den zevenden dag zeer eigenaardig den *feestdag van de schepping der wereld*, en de week, *het afdruksel van de scheppingsdagen*, *als van een zegel*, *op de tijdverdeeling* noemt (1).

Het is waar, dat het gebod van den Sabbath in de Goddelijke Wetgeving door Mozes als een wezenlijk gedeelte van de Mozaïsche eerdienst, waarop zelf het geheele hebdomadaire (zeventallige) stelsel van vrij- en jubeljaren gebouwd is, voorkomt; zoodat de Heere ergens tot Israël zegt: *Gij zult mijne Sabbathen onderhouden*, *want dit is een teeken tusschen mij en tusschen u bij uwe geslachten*, *opdat men wete dat ik de Heere ben die u heilige* (2); maar even zoo was het ook met de besnijdenis, die echter reeds lang voor Mozes aan Abraham geboden was; even zoo met de offeranden, die, offschoon zij een wezenlijk gedeelte, ja den grondslag zelven der heilige plechtigheden van Israël uitmaakten, echter reeds lang te voren, ja straks na den val (gelijk vroeger in dit weekblad, Deel I. N^r. 11, werd aangetoond) ingesteld waren: het is dus alleen het strenge: *en raakt niet noch en smaakt niet*; het verbod zelfs van den minsten arbeid, en de doodstraf op de overtreding daar van, die de Israëlitische Sabbathswet onderscheiden, (Exod. XXXI. v. 14, verg. met Hebr. X. v. 28, 29). Intusschen was er nog een groot verschil tusschen de echt-Mozaïsche viering van den Sabbath en de farizeeuwsche wijze derzelve (de inzettingen der ouden). Immers deze brachten dat gebod door menschelijke bijvoegselen in strijd met de groote wet der liefde (Matth. XII. v. 10), reeds door Mozes gegeven: Lev. XIX. v. 18. De Heer leerde door woord en voorbeeld deze verschillende dingen naauwkeurig onderscheiden. Hij, die een *Heere des Sabbaths* was, hield nogtans den Sabbath (Luc. IV. v. 16); als zijnde *geworden onder de wet*, *opdat Hij degenen die onder de wet waren verlossen zou*, *opdat wij de aanneming tot kinderen verkrijgen zouden* (Gal. IV. v. 4, 5); maar leerde te gelijk, dat het geoorloofd was op den Sabbath goed te doen (Matth. XII. v. 12); dat Hij, een meerdere zijnde dan Tempel en Wet, boven den Sabbath verheven was; en eindelijk, *dat de mensch niet was om den Sabbath*, *maar de Sabbath om den mensch* (Marc. II. v. 27). Men versta dit echter niet van den *dag der ruste des Heeren*, als welke volgens Gen. II. v. 2 om de eere Gods als Schepper van hemel en aarde (niet om den mensch) was verordend; maar van den Mozaïschen Sabbath, welke, als de geheele wet, die *om der overtredingen wille gesteld is*, *tot dat het zaad zoude gekomen zijn dien het beloofd was* (Gal. III. v. 19) *een tuchtmeester* is geweest *tot Christus*, *waaronder zij waren in bewaringe*, *en zijn besloten geweest tot op het geloove dat geopenbaard zoude worden* (v. 23, 24). Wanneer dan nu de Apostel der heidenen zoowel den Israëlitischen Sabbath (Col. II. v. 17) als de offeranden der oude bedeeling (Hebr. VIII. v. 5) eene *schaduw der toekomende dingen* noemt, en de Joodsche Sabbathsviering even zoo zeer eene verloochening van Christus heet (Gal. IV. v. 10, 11) als de Apostelen in de Jeruzalemsche Synode de wettische vasthouding der besnijdenis daarvoor verklaarden (Hand. XV. v. 24), dan volgt daaruit wel de typische beduidenis van alle deze plechtigheden in de oude bedeeling (immers dit getuigt de Apostel wanneer hij dien dag als de afschaduwing der eeuwige ruste voorstelt, Hebr. IV. v. 3, 5.), maar geenszins de meening alsof de oorsprong der viering van het scheppingsfeest, niet zoo oud als de wereld zoude zijn.

Het is echter niet alleen de eeuwige ruste in het algemeen die door den Sabbath werd afgeschaduwd, maar zeer bijzonder de ruste des grafs, en wel in de eerste plaats die van Christus, het Hoofd; daarna en ten andere die van alle degenen die Hem toebehooren (1); waarom ook de Heer den Sabbath vervuld heeft in de stilte zijner begrafenis, en zijn volk, zijne geloovigen met Hem (Rom. VI. v. 4); want door Hem is ons de dood een ingang in de ruste geworden. En zoo is de Sabbath de dag des ontslapens, gelijk de eerste dag der weke die der herleving, met evengelijke beduidenis als de besnijdenis *de afsterving van het lichaam der zonde des vleesches*, de doop daarentegen *het opstaan met Christus uit den dooden* voorstelt; zoodat de vervanging van den Sabbath door den dag des Heeren op even duchtige gronden rust, als die van de besnijdenis door den heiligen doop, ja als die van geheel de oude bedeeling, welke zich tot in hare minste plechtigheden afschaduwt, door de nieuwe, welke is de bedeeling van den opgestanen Christus. Want gelijk (naar de boven gemaakte opmerking) de zuivere godsdienst onder de oude bedeeling was gelegen in de verzaking van alle afgoderij door de erkentenis van JEHOVA *den Schepper van hemel en aarde* (schoon met uitzicht op de vervulling der belofte in de menschwording van Gods Zoon), zoo is de heilsleere onder de nieuwe bedeeling meer bijzonder gegrond op de geloofs-erkentenis van JEHOVA *onze gerechtigheid*, dat is van Christus gelijk Hij is opgestaan tot onze rechtvaardiging. Daarom grondt Paulus (1 Cor. XV) geheel het Christendom en de vastigheid van alle deszelfs dierbaarste waarheden enkel en alleen op de Opstanding des Heeren. En aldus is wel te recht het feest der schepping, na dat de Heiland aan het kruis had uitgeroepen, HET IS VOLBRACHT, in het feest der herschepping, de zevende dag der weke in den eersten, overgegaan.

Men heeft zich dikwijls verwonderd, en wellicht heimelijk bij zich zelven de eeuwige Wijsheid van gebrek aan wijsheid beschuldigd, omdat wij in het Nieuwe Testament geene stellige afschaffing van den Joodschen Sabbath, geene onmiddelijke instelling van den dag des Heeren als Christen-vierdag, even zoo min als de uitdrukkelijke verorde-

(1) Bij SELDENUS, *de Jure Nat. et Gent.* Lib. III. cap. 10. pag. 332.
(2) Exod. XXXI. v. 13. Verg. met Nehem. IX. v. 14.

(1) Zie Openb. XIV. v. 13.

ning van den kinderdoop in plaats der besnijdenis aantreffen. Deze bevreemding intusschen komt alleen daar uit voort, dat men zich niet met de gedachten in den tijd der Apostelen weet te verplaatsen. De vraag omtrent de betrekking van het oude Israëlitismus tot het nieuwgeboren Christendom was toen de eerste en hoofdvraag, die zich bij elk geloovige uit de Joden moest voordoen, gelijk zij dan ook tot de eerste of Jeruzalemsche Synode heeft aanleiding gegeven. Zij kon inderdaad menige zwarigheid verwekken; maar zoodra zij, of inwendig in het harte door de verlichting des Heiligen Geestes, of uitwendig door de getuigen des Heeren, gelijk in de vergadering der Apostelen en discipelen te Jeruzalem, beslist was, zoo waren in die ééne hoofdvraag te gelijk al de mindere zwarigheden opgelost. De vraag aangaande de noodzakelijkheid der besnijdenis voor de Christenen, was daarom eene vraag van het hoogstmogelijke belang, vooral in dien tijd. Dat *Christus het einde der wet is eenen iegelijken die geloofd*, sneed alle onzekerheid af omtrent hetgeen men *de Joodsche strijdvraag* zou mogen noemen, en waaronder de vragen omtrent den Sabbath, de Israëlitische feestdagen, de offeranden, het Levitische en Ääronitische priesterdom, en wat daartoe meer kan gebracht worden, begrepen zijn. Van daar dat een groot gedeelte van Paulus brieven eene authentieke verklaring en uitvoerige toepassing van de besluiten der genoemde Synode bevat. Zie Rom. II. v. 17—IV. v. 25. V. v. 20—VII. v. 26. X. v. 1—13 en XIV. v. 5, 6. 1 Cor. IX. v. 20—23 en X. v. 7—33. Gal. II. v. 2—V. v. 14. Eph. II. v. 4—22. Col. II. v. 4—23. en de geheele brief aan de Hebreën.

De *eerste dag der weke* (Hand. XX. v. 7) werd dan, krachtens de Opstanding van Christus, die het fundament en beginsel is der gansche nieuwe bedeeling, de DAG DES HEEREN (Openb. I. v. 10); en in deze benaming ligt de gansche beduidenis opgesloten, die hij voor den Christen alle de Eeuwen door, tot dat de Heere wederkomt en alzoo de groote dag des Heeren, de dag van duizend jaren (2 Petr. III. v. 8. verg. met Openb. XX. v. 2) aanvangt, blijft behouden. Immers, uit geheel de oude eerdienst was het voor alle de discipelen bekend genoeg om geene nader verklaring te behoeven, dat al hetgeen *des Heeren* was, van het gewoon en menschelijk gebruik ten dienste Gods werd afgezonderd. Want zoo had de Heere gesproken door Mozes tot het volk: *de eerstelingen der eerste vruchten uwes lands zult gij in 't huis des Heeren uwes Gods brengen* (1); en voorts: *de offerande der eerstelingen, die zult gij den Heere offeren* (2); en elders: *de eerstelingen uwes koorns, uwes moste en uwer olie, en de eerstelingen der beschering uwer schapen zult gij Hem geven* (3). En wanneer de Heere zeide: *den eerstgeborene uwer zonen zult gij mij geven* (4), dan was het openbaar dat zij denzelven niet voor zich behielden, maar dat hij geheel den Heere heilig was. Verg. 1 Sam. I. v. 11, 24 en 28.

(1) Exod. XXIII. v. 19.
(2) Levit. II. v. 12.
(3) Deut. XVIII. v. 4.
(4) Exod. XXII. v. 29.

Offschoon dan hieruit blijkt, dat de H. S. des Nieuwen zoowel als die des Ouden Testaments éénen dag van elke week bij uitnemendheid den Heere heiligt, het mag aan de andere zijde niet voorbijgezien worden, dat ook van den eersten dag der weke geldt, hetgeen Paulus zegt (1): *Indien de eerstelingen heilig zijn, zoo is ook het deeg heilig, en indien de wortel heilig is, zoo zijn ook de takken heilig*; en dat alzoo, even gelijk onder de nieuwe bedeeling niet meer blootelijk één enkele stand, maar ook de gansche gemeente van Christus een *heilig priesterdom* is, even zoo (zeg ik) ook de gansche weke bij den Christen van haar eersten dag eene heiligheid moet ontleenen, welke de oud-testamentische week *zóó* niet eigen was. De *dag der ruste des Heeren* was den Heere geheiligd bij afzondering; de *dag der Opstanding des Heeren* is Hem heilig bij uitnemendheid.

Wij verwerpen dus op grond van de doorgaande leere der Schrift zoowel aan den eenen kant het gevoelen van al wie, onder wat voorwendsel ook, den Joodschen Sabbath op farizeeuwsche wijze (Hand. XV. v. 1) in de christelijke kerk zouden willen invoeren (Hand. XV. v. 19, 28, 29); als aan de andere zijde van al wie leert, dat niet de geheele eerste dag der weke den Heere heilig is, afgezonderd van de overige dagen der week, en eene gedachtenis van den grondslag en het groote beginsel des Christendoms, *de Opstanding van Christus*, tot dat Hij wederkomt (2).

II.

Na de voorstelling van de leer der Schrift omtrent den zevenden en eersten dag der weke, kan het nuttig zijn een kort bericht van de lotgevallen dezer leer in de Nederlandsche kerk te geven. Wij bepalen ons bij de Vaderlandsche kerk, omdat nog onlangs in een Duitsch Kerkblad (de *Evangelische Kirchen-Zeitung*) dat verscheiden onzer Lezeren niet onbekend zal zijn, eeneuitvoerige ontwikkeling van de leer der algemeene christelijke, vooral Protestantsche kerk, over dit punt is medegedeeld.

Calvijn beschouwde den rustdag der oude bedeeling niet alleen als geheel afgeschaft door de verschijning van Christus in het vleesch, maar wil ook, dat ons van het vierde gebod niets anders overgebleven zij dan de heilige inrichtingen die tot de geestelijke orde der Kerk behooren, voornamelijk de kerkelijke vergaderingen in Gods bedehuis en de afsterving der doode werken (3). Deze uitnemende hervormer hecht dus, gelijk uit het bovengestelde blijken kan, veel te weinig gewicht aan de heiliging van den dag des Heeren als zoodanig, dien men zelfs zou kunnen beweren dat hij met andere dagen gelijk stelde (4). Onze *Nederlandsche confessie* daarentegen zwijgt van den Sabbath; schoon men uit Art. 25 zou kunnen opmaken dat de Opsteller eenigzins overhelde tot het gevoelen van den Geneefschen

(1) Rom. XI. v. 16.
(2) Men verg. met dit geheele stuk het vroeger door ons gegevene: *De Opstanding van Christus*. Dl. I. Nr. 8.
(3) Men zie den Catechismus in onze Waalsche Kerken gebruikelijk, Zondag XXVI.
(4) Dit beweert de *Evang. K. Z.* 1833. S. 651, 652.

Hervormer. De Heidelbergsche Catechismus (1) laat dit punt mede onbeslist, daar hij aan den éénen kant de dag des Heeren *den Sabbath* noemt, aan de andere zijde daarentegen omtrent de heiliging van denzelven in den geest van Calvijn spreekt. De Symbolische Schriften onzer kerk onderscheiden zich derhalve allergunstigst boven die van andere protestantsche gemeenten daardoor, dat zoo zij al niet het bijbelsche gevoelen in deszelfs volle kracht en ontwikkeling bevatten, zij echter ook niets behelzen dat het zoude kunnen geacht worden tegen te spreken.

Geen wonder, dat weldra, en kort voor de bijeenroeping der Dordrechtsche Synode, tusschen eenige Leeraars onzer Kerk geschil ontstond, hoe verre de rust op den Sabbath moest worden uitgestrekt? De Nationale Synode, welke verzocht was geworden om dit verschil te beslissen, heeft over hetzelve uitspraak gedaan op zulk eene schriftuurlijke wijze, met zoo veel waarheid en juistheid, als geene kerk in eenig ander protestantsch land heeft gekend of betracht. Zij leerde, *dat een zekere en gezette dag tot de godsdienst is verordineerd, en zoovele rust als noodig is tot de godsdienst en deszelfs heilige overdenking. De Sabbath der Joden afgeschaft zijnde, zoo moet des Heeren dag solemneelijk geheiligd worden. Deze dag is van de Apostelen af in de oude katholieke kerk altijd onderhouden geweest. Dezelve dag moet alzoo tot de godsdienst toegewijd worden, dat men van alles ruste, uitgezonderd de dingen die tot de liefde en tegenwoordige noodzakelijkheid, behooren en ook van zoodanige vermakelijkheden die de godsdienst verhinderen* (2). »Ware dit slechts de leer onzer kerk" (zegt Joh. van der Kemp te recht in zijne *Predicatien over den Catechismus*. 16e druk, Rott. 1763. bl. 738) »'t zou ons niet genoeg zijn om het na te volgen, maar Gods woord doet het ons voor eene zekere waarheid houden." Dit gevoelen toch, waar van wij boven de waarheid gezien hebben, verschilt niet alleen van het valsche denkbeeld dat men, vooral in Duitschland (ten gevolge der *Augsburgsche Confessie*, Art. 28), koestert, dat de viering van den Zondag geen bijbelsche instelling, maar eene verordening der Kerk is; welke Belijdenis daaromtrent het volgende zegt: »Zij die het daarvoor houden, dat de verordening van den Zondag in plaatse des Sabbaths als noodwendig zij ingesteld, dwalen zeer; want de H. S. heeft den Sabbath afgeschaft en leert dat alle Ceremonien der oude Wet naar de openbaring des Evangeliums kunnen nagelaten worden: en echter, wijl het noodig is geweest eenen bestemden dag te bepalen, waar op het volk wete dat het kan zamenkomen, zoo heeft de christelijke kerk den Zondag daartoe verordend, en deze verandering des te meer gewild en begeerd, opdat men den menschen een voorbeeld der christelijke vrijheid geve, opdat men wete, dat noch het houden van den Sabbath, noch van eenigen anderen dag noodig zij" —; maar even ver verschilt ook onze leer van die der Engelsche Puriteinen, die de geheele Mozaïsche leer van den Sabbath op de christelijke kerk overbrachten, en dus de vreeze van Paulus voor de Galaten, in die Engelsche kerk verwezenlijkten: *Ik vreeze voor u, dat ik niet eenigzins te vergeefs aan u gearbeid hebbe* (1)!

Het is jammer, dat men zich niet eenvoudig bij deze zoo bijbelsche bepalingen der Synode van 1618 en 1619 gehouden heeft. Bekend is het, tot welk eene hoogte de Voetiaansche en Coccejaansche verschillen den strijd over den Sabbathdag wederom hebben doen klimmen. In het jaar 1658 begon als het ware eene nieuwe periode voor dien strijd. Heidanus en Coccejus te Leiden, en tegenover hen Hoornbeek te Leiden en Essenius te Utrecht, wisselden hierover eene menigte geschriften, eerst in de Latijnsche, daarna ook in de Landstaal, waardoor dit strijdpunt geheel nationaal werd (2). Voetius ging daarin te verre, dat hij, naar de Engelsche Puriteinen overhellende, de viering van den dag des Heeren op Mozaïschen grondslag bouwde, en de typische beduidenis van den Israëlitischen Sabbath geheel in de schaduw stelde; Coccejus dwaalde daarentegen hierin, dat hij den oorsprong van den dag der ruste niet in het scheppingsverhaal vinden wilde, en de heiliging van den *geheelen* dag des Heeren uit het oog verloor; ja zelfs niet onduidelijk op dit punt de leer van de Augsburgsche Confessie verspreidde. Dit verschil, dat tusschen de Voetianen en Coccejanen tot in het midden der vorige Eeuw gevoerd werd, had zonder twijfel nadeelige gevolgen. Want offschoon men het verhaal daaromtrent voorkomende in de bekende *Geschiedenis der Nederlandsche hervormde kerk* (Dl. III. bl. 34—36) wellicht voor overdreven mag houden, zeker is het, dat de viering van den dag des Heeren niet anders dan ontheiligd kan worden, wanneer men van dezelve eene party-leus maakt. En dit was zeker bij velen het geval, behalven dat nog daarenboven vele anderen door tijdelijke baatzucht gedreven werden, om het met de Coccejanen één te zijn; ten minste om het geschilpunt te beschouwen als iets, waar over voor en tegen konde geredetwist worden, en dat dus geheel onverschilligwas (3).

De stadhouderlooze tijd tusschen 1651 en 1672, waarin ook de prediking des woords op vele plaatsen krachten geesteloos was geworden, was ook het tijdperk waar in deze twisten vooral woedden, en de ontheiliging van des Heeren dag het verste ging. De staat van Godsdienst en Kerk werd grootelijks hersteld door dat plechtige verbond van bekeering tot den God der Vaderen in het jaar 1672, waar in, toen Kerk en Staat, onder het schrikgeweld van Lodewijk XIV, dreigden onherstelbaar verloren te gaan, Kerk en Staat zoo vurig zamenstemden; een verbond, hetwelk de kerkelijken van hunne zijde aan de Overheid, en de Overheid van hare zijde aan de kerkelijken kwamen aanbieden en plechtig verzekeren. Hoe treurig is het, dat het revolutionaire tijdperk van 1795 tot 1813 niet alleen den nadeeligen

(1) Vr. en Antw. 103.
(2) Men zie de *Postacta*, Sess. 14, 162, 163, 64.

(1) Gal. IV. v. 11.
(2) Men zie KOELMANS *Historie van den Christelijken Sabbat.*
(3) YPEY en DERMOUT. t. a. pl. bl. 34.

invloed van het voorvermelde ſtadhouderlooze is komen vernieuwen, maar het kwaad nog veel erger over ons Vaderland heeft doen losbarſten! Hiermede komen wij tot een derde punt hetgeen wij wilden behandelen, namelijk den tegenwoordigen toeſtand van ons Vaderland met opzicht tot den dag des Heeren, en de middelen die tot herſtel daartoe zouden kunnen worden aangewend.

III.

In den jare 1815 werd door Z. M. onzen Koning den 1sten Maart de navolgende Wet uitgevaardigd:

»Wij Willem bij de Gratie Gods Prinſe van Oranje Naſſau, Souverein Vorſt der Vereenigde Nederlanden, enzv. enzv. enzv. Aan alle degenen die deze zullen zien of hooren lezen, ſalut! doen te weten:

»Alzoo wij in overweging genomen hebben de noodzakelijkheid, om op het voetſpoor onzer godsdienſtige voorvaderen, die daarop ſteeds den hoogſten prijs ſtelden, de pligtmatige viering van den dag des Heeren en andere dagen, den openbaren christelijken godsdienst toegewijd, door eenparige en voor de geheele uitgeſtrektheid der Vereenigde Nederlanden algemeen werkende maatregelen te verzekeren;

»Zoo is het, dat wij, den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten Generaal dezer landen, hebben goedgevonden en verſtaan, gelijk Wij goedvinden en verſtaan bij deze:

»1. Dat op zondagen en op zoodanige godsdienſtige feestdagen als door de kerkgenootſchappen van den christelijken godsdienst dezer landen algemeen erkend en gevierd worden, niet alleen geene beroepsbezigheden zullen mogen verrigt worden, welke den godsdienst zouden kunnen ſtoren; maar dat in het algemeen geen openbare arbeid zal mogen plaats hebben, dan ingeval van noodzakelijkheid, als wanneer de plaatſelijke regering daartoe ſchriftelijke toeſtemming zal geven.

»2. Dat op deze dagen, met uitzondering van geringe eetwaren, geene koopwaren hoegenaamd op markten, ſtraten of openbare plaatſen zullen mogen worden uitgeſtald of verkocht, en dat kooplieden en winkeliers hunne waren niet zullen mogen uitſtallen noch met opene deuren verkoopen.

»3. Dat gedurende den tijd voor de openbare godsdienstoefening beſtemd, de deuren der herbergen en andere plaatſen alwaar drank verkocht wordt, voor zooverre dezelve binnen den beſloten kring der gebouwen liggende zijn, zullen geſloten zijn, en dat ook gedurende dienzelfden tijd, geenerhande ſpelen, hetzij kolven, balſlaan of dergelijke, mogen plaats hebben.

»4. Dat geene openbare vermakelijkheden, zoo als ſchouwburgen, publieke danspartijen, concerten en harddraverijen op de zondagen en algemeene feestdagen zullen gedoogd worden; zullende het aan de plaatſelijke beſturen worden vrijgelaten, hieromtrent eene uitzondering toe te ſtaan, mits niet dan na het volkomen eindigen van alle godsdienstoefeningen.” — enzv.

De overige artikelen betreffen de ſtraf (eene boete van ƒ 3—25, of driedaagſche gevangenis) en de tenuitvoerlegging der Wet (1).

Dan deze Wet, ofſchoon reeds beneden de maatregelen die in den tijd der Vaderen tegen de ſchending van des Heeren dag genomen zijn geweest (2), ſtond nog zooverre boven het peil der openbare godsdienſtigheid, of het Volk is ſedert dien tijd in godsdienst en zedelijkheid zoo diep vervallen, dat dezelve noch vóór noch na de afſcheiding van België algemeen betracht, en thans bijna geheel vergeten ſchijnt te zijn. Het is, reeds uit een bloot ſtaat- en rechtskundig oogpunt beſchouwd, eene groote fout, eén groot kwaad, eene wet te bezitten die algemeen verwaarloosd en overtreden wordt, (gelijk door alle rechtsgeleerden eenparig wordt erkend); maar hoeveel meer zegt het dan niet in het licht des Christendoms beſchouwd, dat juist *deze* Wet onder diegene behoort, welke ſtraffeloos overtreden, en dus voor niets geacht worden!

Voor een paar jaren werd door een ſchrander en geleerd Schrijver, dien men toch wel geen mystieke of dweeper zal noemen, met achtingwaardige vrijmoedigheid het volgende gevoelen en verlangen geuit omtrent datgene, wat ook Z. M. onze doorluchtige Koning in 1815 *noodzakelijk* oordeelde, om de *plichtmatige* viering van den dag des Heeren te verzekeren:

»Verre is het van mij de verwaarloozing van den dag des Heeren, welke bij ons maar al te veel is ingedrongen, in het minſte te verſchoonen. Veeleer ſtem ik vurig in met den wensch, dat ook te dezen opzigte het N. Amerikaanſche *te veel* ons tot leerzamen wenk ſtrekke, en van het tegenovergeſtelde *veel te weinig* af naar het regte midden ons terug leide. Nevens een gematigd gezag van den Staat over de Kerk voegt eene gematigde ſtaatswet ten opzigte van de viering van des Heeren dag. Die mag van wege noodzakelijk verband tusſchen ingeſtelde openbare eeredienst en toezigt op derzelver ongeſtoorde en waardige inachtneming, op geenerlei wijze ontbreken: en welligt ware, ten einde van eene betamelijke en wenſchelijke, doch niet overal evenzeer houdbare naauwgezetheid het minst mogelijke af te ſtaan, als het beste middel aan te prijzen: dat aan de plaatſelijke Regeringen wierde opgedragen, om onder Gouvernements goedkeuring tot het algemeen geldende koninklijk voorſchrift (3), overeenkomſtig plaatſelijke omſtandigheden het meerdere bij te voegen (4).”

Maar helaas! hetgeen vóór naauwelijks twintig jaren nog door den Souvereinen Vorst en de Vertegenwoordigers der Natie voor *plichtmatig* en *noodzakelijk* verklaard werd, ſchijnt thans vrij algemeen als de wensch van dweepers beſchouwd te worden; en men rekent het onder de niet minst dierbare der conſtitutionele vrij-

---

(1) Zie *Staatsblad der Vereenigde Nederlanden.* 1815. No 21.

(2) Zie de *Bijlage* tot dit ſtuk hieronder. Onze Voorvaderen bebielden der Overheid de vrijvergunning niet voor, van openbare vermakelijkheden na de godsdienstoefening op den dag die den Heere heilig is, toe te laten.

(3) Het ſchijnt dat de kundige Schrijver zich hier vergist, en de boven vermelde Wet voor een koninklijk beſluit genomen heeft.

(4) Broes, *de Kerk en de Staat.* Dl. IV. bl. 332, 333.

heden om ook van den dag des Heeren ontslagen te wezen! Wat zal, dus voortgaande, over nog twintig jaren niet al voor dweeperij gehouden worden! —

Doch het is niet alleen van Staatszijde, maar ook en vooral van den kant der Kerk, dat de heiliging van den dag des Heeren moet worden bevorderd. Op drieërlei wijze kan dit geschieden: door *krachtige prediking*, door *herderlijke vermaning*, en *kerkelijke tucht*.

Wat het eerste betreft, men kan niet genoeg bejammeren, dat juist de Leeraars niet het minste van den liberalen geest zijn doordrongen, en dat zij veelaal vreezen zouden de gelijkstelling der godsdiensten (eene theorie die onze Eeuw als haar kostbaarst kleinood voorstelt) te benadeelen, door de prediking van de verplichting tot nationale heiliging van den eersten dag der weke; en voorts, dat de vreeze voor overdrijving, de zucht om noch koud noch heet te wezen, eene flaauwheid ook in de verkondiging van deze verplichting veroorzaakt, die dezelve bijna zonder uitwerking laat.

Wat de herderlijke vermaning aangaat, deze zou met opzicht tot viering van den dag des Heeren veel kunnen bijdragen, indien zij met meer ijver werd betracht. Doch hierin zou vooral, ook bij ontstentenis van eigenlijke herderzorg, de ijver der overige opzienders van de gemeente van veel vrucht zijn. Bovenal echter behoorde hiertoe de leerzaamheid der gemeenten zelve, die tucht en leiding zoodanig ontwend zijn, dat men hen naauwelijks meer zonder groote botsingen ernstig zou kunnen vermanen. Waarom het inderdaad te vreezen is, dat, indien de herderlijke vermaning niet ondersteund kan worden door tucht, zij hare kracht meer en meer zal verliezen.

Eindelijk zou men mogen vragen, of niet, wanneer de Staat den plicht nalaat om te waken voor de onderhouding van den dag des Heeren, de verplichting voor de kerk dubbel klemmend wordt om de ontheiliging van dien dag, ten minste uit haar midden, door de kerkelijke tucht te weren? »Wat de burgerlijke Wet" (zegt een boven reeds aangetogen Schrijver) »hetzij rechtens of onrechtens, meent buiten hare grenzen te liggen, dat laat zij over aan de zedelijke Wet; en hoe meer er aan de zedelijke Wet is overgelaten, des te meer heeft deze, ten einde haar voor te staan en te handhaven, behoefte aan de moederlijke hand der kerktucht."

»Eer ik afbreke, (dus eindigen wij gaarne met de slotwoorden van den recht eerwaardigen Van der Kemp over dit onderwerp (1)) moet ik nog eens zeggen: dat elk een den Sabbath moet onderhouden, ook Overheden, niet alleen voor zich zelve, maar ook voor hunne onderdanen, *die in hunne poorten zijn*, om die te doen rusten. Ach, dat die eens met zulk een' ijvergeest als Nehemia vervuld waren (2)! Den rustdag moeten ook de ouders vieren, en maken dat het ook hunne kinderen en dienstboden doen, gelijk de Wetgever in het vierde Gebod beveelt. Niemand denke dat de Rustdag een heiliger godsdienst vereische dan de overige dagen: al onze dagelijksche bezigheden, ook ons eten en drinken, moeten tot Gods eere dienen; maar de Rustdag vereischt eene andere wijs van godsdienst. Dan moet zij plechtig en in het openbaar geschieden. Ook moet men zich niet inbeelden, dat de rust op zich zelve God gevallig zij; want zij is Hem niet aangenaam, tenzij men zich met haar tot des Heeren dienst verledige. *De lichamelijke oefening toch is tot weinig nut; maar de godzaligheid is tot alle dingen nut*, *hebbende de belofte des tegenwoordigen en des toekomenden levens*. Houdt u niet op met vele twistvragen wat op des Heeren dag al of niet geoorloofd zij, maar *gewent u* (volgens den raad van Elifas (1)) *aan den Heer*, *ontvangt de wet uit zijnen mond*, *en legt zijne redenen in uw harte*, alleenlijk lust hebbende om Gods wil te vragen en te doen: *de Heer zal U raad geven en uwe nieren zelfs des nachts onderwijzen*, gelijk het David mocht ervaren. Dat zal u veel Sabbath of ruste in uw gemoed geven, en de Heere God zal u eens eeuwig en volzalig doen Sabbath houden; want, gelijk de Apostel zegt, »*er blijft eene ruste over voor het volk Gods!*"

(1) *De Christen geheel en al het eigendom van Christus in leven en sterven.* bl. 749, 750.

(2) Nehem. XIII. v. 15, 22.

(1) Job XXII. v. 21, 22.

BIJLAGE.

EXTRACT UIT HET VERTOOG VAN DE SYNODE GEHOUDEN TE GOES IN DEN JARE CIƆIƆCXX.

»In het derde Artykel des derden Capittels onser Acten versocht de Synodus aan uwe Ed. Mog. dat het haer believe, order te stellen tegens de ontheyliginge van den Rustdag, ende de onthoudinge der Paapsche Feestdagen hier te Lande gepleegt. Want ten eersten, het vierde Gebodt wort openbaerlyk overtreden (zijnde nochtans het selve van gelyke weerde, als de andere Geboden) tegens welke Sonde, seer schrikkelijke dreygementen van Godt in sijn Heylig Woordt zijn uytgekondigt, dewelke Hy ook door veelderley straffen menigmaal heeft uytgevoert, niet alleen in 't particulier tegens bijsondere Personen, maar ook in 't gemeyn tegens het geheele Landt. Ende wat aangaat den dag des Heeren, die in de plaatse van den Sabbath der Joden door der Apostelen ordonnantie gekomen is; Augustinus schrijft: zoo de ongeluksalige Joden met soo grooten devotie haren Sabbath houden, datse daer in geene aardsche werken en oeffenen, hoeveel te meer moeten de Christenen op den dag des Heeren, hen Gode alleen toeëygenen. Uyt de kerkelyke Historie is ten vollen kenbaer, hoedanige Wetten Constantinus Magnus heeft gestelt, ende wat neerstigheid hij heeft aangewent, opdat den dag des Heeren onder syn gansche Ryk behoorlyk onderhouden mochte worden. De Kerken vóór hem onder het kruyce zynde, hebben wel haer selve in desen deelen wel gequeeten; maar de Keyser heeft gewilt, dat ook de Heydenen ende Sectarisen, hen op dien dag souden hebben te onthouden van hunnen ordinairen arbeydt, ende denselven tot eene openbare ende solemneele ruste in de versorginge hunner zielen saligheid

beſteden: opdat de Christenen Godsdienst niet en ſoude door de openbare dienſtelyke werken ende woelingen der andere geſtoort, ofte ergernisſe gegeven worden. —

Ook is 't notoir, dat merkelijken aenſtoot wordt gegeven, niet alleene den vromen Inwoonderen, maar ook den vreemdelingen, die uyt andere Gereformeerde Landen hier komende, de ontheyliginge des Sabbaths ende eenige overblijſſelen der Paapſche ſuperſtitiën hier opentlijk aanſchouwen. Daarna door de licentie dewelke in deſe Landen is, over het ontheyligen van den Rustdag, worden ſeer vele menſchen, die onder andere ſtaan, verhindert Gods Woort te hooren ende te lesen, ende hare ſalicheid te betrachten, daarſe nochtans van herten toe geſint zijn, en dat het vierde Gebod klaarlyk mede brengt, dat de Overhoofden ſelfs ſchuldig zijn hun dienstvolk tot de heyliginge van den Rustdag ernſtelijk aan te porren. Boven deze wort in velen bevonden eene merkelyke verachtinge van de inſtellinge des Heeren, overmits datſe nimmermeer ſoo veel moeyte ende arbeyds, maken ofte reyſen ende ſlaven, ofte ydelheid opentlyk aanſtellen en bedryven, als op den dag des Heeren. Welke dingen alle, ſoo Uwe Ed. Mog. believen die ſerieuſelyk te overwegen, wy verhopen datſe eenigen weg zullen konnen vinden, om na hare wysheid ende vromen yver, de voorverhaalde gebreken in te toomen."

OVER 'S MENSCHEN REDE.

(HET DENKVERMOGEN.)

Nog altoos wordt door velen, ook in ons Vaderland, eene tegenoverſtelling of ten minſte onderlinge gelijkſtelling van *rede* en *godsdienst* (althans geopenbaarde godsdienst) aangenomen, en daardoor, *en* omtrent het wezen van 's menſchen natuur, *en* omtrent het Christendom een geheel verkeerd begrip voortgeplant, dat ook op andere vakken van wetenſchap en onderzoek een' zeer nadeeligen invloed heeft. In dit opſtel zullen wij trachten aan te toonen, dat onze Vaderen daaromtrent veel gezonder denkbeelden hadden; en dat ook hier de waarheid hoogst eenvoudig en bevattelijk is, wanneer men haar van willekeurige vonden en vooroordeelen zuivert.

Onze Vaderen leerden, dat God gekend wordt door twee middelen: de *Natuur* en de *Openbaring* (*Nederl. Confesſie*, Art. 2.), dat is, uit eene middelijke en onmiddelijke openbaring, die samen gekend, in verband, ja in éénheid beſchouwd, over elkander wederzijds licht verſpreiden, ja als ziel en lichaam moeten worden aangemerkt. Dit leert ook Paulus, Rom. I. v. 20: »De onzienlijke dingen Gods worden van de ſchepping der wereld aan uit de ſchepſelen verſtaan en doorzien, beide Zijn eeuwige kracht en goddelijkheid, opdat zij (de heidenen) niet te verontſchuldigen zouden zijn." Want deze hebben door de ſchuld hunner Vaderen en hunne eigene, meer en meer de gedachtenis en het geheugen der onmiddelijke openbaring verduisterd en verdorven; waardoor de openbaring Gods in de natuur haar zin en beduidenis voor hen heeft verloren, even als een lichaam waaruit de ziel verkwijnt en verſterft. »Want (gaat de Apostel voort, vs. 25) zij hebben de waarheid Gods veranderd in leugen en het ſchepſel geëerd en gediend boven den Schepper die te prijzen is in der eeuwigheid, Amen." Allerbelangrijkst is inderdaad de Geſchiedenis der heidenſche wijsbegeerte wanneer men haar uit dit oogpunt beſchouwt. Zij toont ons het gedurig raden naar het raadſel der Natuur, van 't welk de oplosſing verder en verder uit de gedachten verwijderd en verloren raakte. Daarom was het, dat de voornaamſten onder de oude wijsgeeren henen reisden naar de Oosterſche landen, *Chaldea*, *Phenicië*, *Egypte*, *Perzië*, eenigen hunner zelfs tot in *Indië*, om aldaar met de wijzen van het Oosten te raadplegen over de hoogſte waarheden, die hun alleen de geheimenisſen der natuur zouden kunnen ontſluiten. Die waarheden zijn de kennisſe Gods en van vele goddelijke en menſchelijke dingen, uit eene natuur, welker godſpraken men al minder en minder verſtond, omdat het Woord Gods verloren was, dat dezelve oplost. Van toen af werden *Theologie* en *Philosophie*, oorſpronkelijk éénzelvig, geſcheiden (1), de natuur ontgodlijkt, als waarover de openbaring geen licht meer verſpreidde, en de mensch aan dwaling en duisternis ten prooi.

Die afſcheiding der Natuur van de Openbaring bij de heidenſche volken; der philoſophie van de ware en zuivere godsdienstleer; der natuurwet van de geopenbaarde wet, wordt door den grooten Apostel in de eerſte Hoofdſtukken zijns briefs aan de Romeinen diepzinnig en veelbeteekenend geſchetst in haren aard en gevolgen. Doch ſpreekt van zelfs, dat bij alle volkeren waar de leere des heils wordt verkondigd, een aanhoudend ſtreven moet ſtand grijpen om Natuur en Openbaring te hereenigen, theologie en philoſophie weder te verbinden, en eindelijk de laatſte zich in de eerſte te doen oplosſen (2). Heerlijk vooral werkt de H. Schrijver deze leer uit met betrekking tot 's menſchen geweten, in wat land of volk, onder wat graad van kennis of onkunde, licht of duisternis hij leeft. Dat geweten toch geeft getuigenis aan de Wet Gods, even als geheel de Natuur aan de Openbaring; maar deelt ook in de neiging, om van dat licht meer en meer beroofd, en alzoo zichzelven onkenbaar en onverſtaanbaar te worden.

Maar hetgeen wij eigenlijk wilden doen opmerken, is, dat de H. Schrijver niet, gelijk men hedendaags pleegt, de rede als een bron opgeeft waaruit of God of goddelijke en menſchelijke dingen zouden gekend worden; neen, maar integendeel als het vermogen waarmede hetzij Natuur hetzij Openbaring wordt gekend en doorzien (*νοούμενα καθορᾶται*, dat is, *ὑπὸ τοῦ νοῦς καθορᾶται*); want gelijk hij hier de rede de dingen der natuur doet

(1) Van hier de onderſcheiding der heidenſche Theologie in *mythische* (die de overlevering der oorſpronkelijke Openbaring, hoe verbasterd ook, bevatte,) en *phyſiſche* (die der Philoſophen) welke uit het onderzoek der Natuur, geboren was, of liever beoefend werd. Zie AUGUSTINUS, *de Civ. Dei.* Lib. VI. cap. 5. Varro voegt er nog de *burgerlijke* bij, die eigenlijk niet anders is, dan de toepasſing der eerſte op den Staat.

(2) Zulk eene afſcheiding en daaruit gevolgde ſchijnſtrijdigheid, die door hereeniging moet wegvallen, noemt men in de wijsgeerige ſpreekmanier onzer Duitſche naburen: *ein Gegensatz.*

verſtaan en bevatten, zoo elders de dingen des Heeren, namelijk, *welke de goede en welbehagende en volmaakte wille Gods zij* (Rom. XII. v. 2); doch dewijl *het licht dat in ons is duisternis is* van nature (Matth. VI. v. 23), dat is van onze geboorte af, zoo voegt de Apostel er bij: *wordt* (daartoe) *veranderd door de vernieuwing uwes gemoeds.*

Vatten wij het gezegde dan nog eens zamen, zoo blijkt, hoe God en alle goddelijke en menschelijke dingen gekend worden uit *Natuur* en *Openbaring;* twee kenbronnen, die oorſpronkelijk maar één zijn, en ook voor elk die Gods Woord mag leeren kennen, weder één moeten worden; en hoe de rede eigenlijk ſlechts het kenvermogen is, waarmede de eene zoo wel als de andere verſtaan en overwogen worden; maar nooit kan of mag op ééne lijn worden geſteld met de *Natuur*, of de hoogere *Openbaring;* zoo min als het oog met de voorwerpen die het ziet (Matth. VI. v. 22): en eindelijk, dat al onze vermogens, en bijzonder ook de rede, van nature verdorven en verduisterd zijn (Eph. IV. v. 18): *Want de keersſe des lichaams is de ooge: indien dan uw oog eenvoudig is zoo zal uw geheele lichaam verlicht wezen; maar indien uw ooge boos is, zoo zal geheel uw lichaam duister zijn.* Zoo dat ook met betrekking hiertoe de mensch moet worden herboren en vernieuwd naar het beeld van Gods Zoon.

En deze leer wordt door de beteekenis der woorden geſtaafd. De rede beteekent in de meeste ſpraken geenszins een *inwendig licht* gelijk men er van heeft willen maken, een bijna onfeilbaren leeraar van goddelijke en menſchelijke dingen; neen! maar eenvoudig: het denkvermogen. Nemen wij drie talen ten voorbeeld. In het Grieksch is hetzelfde woord (een woord van hoogen zin!) *de rede*, en *het woord*, wegens de naauwe en innige verbinding van het denk- en ſpraakvermogen (1). In het Latijn is niet minder duidelijk het woord dat *rede* beteekent van *denken*, *oordeelen*, ontleend (2): In ons Hollandsch eindelijk is de *rede* (het denkvermogen) even zeer verwant met het Hoogduitſche *reden*, dat de werkzaamheid van het ſpraakvermogen aanduidt; of (gelijk Bilderdijk zegt) (3): »het duidt eigenaardig de ſamenſchakeling aan van de uitſpraken des verſtands (*ae judicia*) hetzij dan in 't denken, hetzij in het ſpreken."

En dus hebben er altoos onze Vaderen over gedacht, op welken (hoogeren of lageren) trap van ontwikkeling deze begrippen ook bij hen ſtonden. De geleerde Cuchlinus onder anderen, deed bij gelegenheid van de opening van het theologiſche Staten-collegie te Leiden in 1592 eene Oratie, waarin hij breed uitwijdde over het verband van Philoſophie en Theologie, en waarin hij mede de eerſte uit de Natuur, de tweede uit den Bijbel afleidde; maar geenszins, gelijk men zich later heeft aangewend, uit eene *rede*, die geenszins hiertoe verordend is (1). Daar zegt hij onder anderen: »Ik weet wel datter eene bovennatuurlijke wijsheit is, die in de boeken des ouden en nieuwen Testaments geopenbaert is; maer daer is ook een natuurlijke die God in de natuur en ſchepping aller dingen ontdekt heeft." De *rede* is dus evenzeer noodig bij het overdenken van theologiſche als bij het bedenken van philoſophiſche zaken, en de wijsgeerte heeft niets meerder met haar gemeen dan de godsdienstkennis: de Christen die biddend en aandachtig Gods woord leest, gebruikt niet minder (maar integendeel edeler en voortreffelijker) zijne rede, dan de natuuronderzoeker, die de geaardheid en de geheimenisſen der ſchepſelen naſpeurt en tracht te ontdekken. Nog eens: de rede heeft niets meer gemeens met de wijsgeerte dan met eenige andere kennis of wetenſchap hoe ook genaamd.

Men ziet uit het aangevoerde, hoe verkeerd de gelijkſtelling is van hetgeen de *rede* en de *Godsdienst*, of *de rede* en *de Bijbel* leeren, en op hoe verwarde begrippen deze voorſtelling berust. Het is als of men ſprak van het onderſcheid of de overeenkomst tusschen datgeen wat ons oog, en hetgeen de ſchilderij die wij zien, ons leert. Men ziet er uit, hoe dwaasſelijk zij die de Schrift verwerpen, meenen hunne rede hoog op te vijzelen, daar zij in tegendeel datgene verwaarloozen, wat de heerlijkſte en verhevenſte werkzaamheid aan de rede ſchenkt; en hoe valsch de beſchuldiging is, tegen hen ingebracht, die in alles zich kinderlijk en afhankelijk, uitſluitend aan het woord Gods wenſchen te houden, als of zij hunne rede verwaarloosden en op den achtergrond ſtelden.

Elke voorſtelling die de rede zelfſtandig maakt en onafhankelijk van de Natuur en vooral van de Schriftuur, leidt tot zelfsaanbidding (*Autolatrie*). Maar (zeggen wij het onzen Heer na tot den Vader) *dit is het eeuwige leven, dat zij U kennen als den eenigen waarachtigen God, en Hem wien gij gezonden hebt, Jezus Christus* (2): Want *de Zoon Gods is gekomen en heeft ons het verſtand gegeven, dat wij den Waarachtige kennen; en wij zijn in den Waarachtige, namelijk in zijnen Zoon Jezus Christus.* Wie Hem kent, leert ook zich zelven kennen, en erkennen als in alles onderworpen aan dien God, *om wien, en door wien, en tot wien wij zijn.* In dat licht mag ons ook de mensch- en zielkunde recht gewichtig zijn. Immers, hoe meer, gelijk wij boven gezien hebben, onze Philoſophie en Theologie, onze kennis van de Natuur en van Gods woord, tot één worden, des te meer leeren wij in beiden denzelfden God erkennen, wiens volmaaktheden en heerlijke eigenſchappen zich afſpiegelen in alle zijne werken; ook in de natuur; ook in den mensch; maar allermeest in de overgifte van Hem voor zondaren, die zijn eeniggeborene, zijn geliefden Zoon is; *die in de geſtaltenisſe Gods zijnde, zich zelven vernietigd heeft, en in gedaante gevonden als een menſche gehoorzaam geworden is tot den dood, ja den dood des kruiſes* (Phil. II. v. 7).

(1) *Λόγος.* Waar van een diepdenkend Schrijver zegt: *La parole est engendrée par l'esprit et en est la manifestation. Elle le revèle d'abord lui-même à lui-même, et le maniſeste ou le revèle enſuite au dehors. De même Dieu ſe reconnaisſait dans ſon Fils, appelé par l'Ecriture ſa parole, comme l'esprit ſe reconnait et ſe contemple lui-même dans ſa parole,* (SÉCRETAN, *Sermons*).

(2) *Ratio*, van *reor, ratus ſum.*

(3) *Verklarende Geslachtlijst.* Dl. II. in *v.*

(1) Bor, Dl. I. bl. 650—657.

(2) Joann. XVII. v. 3.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

JESUS CHRISTUS,

ONZE GROOTE GOD EN ZALIGMAKER.

(Brief aan TITUS, Hoofdſt. II. v. 13.)

Onze getrouwe Bijbelvertalers hebben de veelzins gewichtige plaats, hierboven aangehaald, meer *woord voor woord* dan *letterlijk* aldus overgezet: *Verwachtende de zalige hope en verſchijninge der heerlijkheid des grooten Gods en onzes Zaligmakers Jeſus Christus* (1); doch »voegen er in de kantteekening deze allezins gegronde verklaring bij: »Dat is: *van Jeſus Christus onzen grooten God en Zaligmaker;* want beide deze »titelen worden Jeſus Christus hier toegeſchreven, ge»lijk blijkt, vermits hier van zijne heerlijke verſchijning »ten oordeel geſproken wordt, en gelijk de t'zamen»voeging der Griekſche woorden ook uitwijst."

Ons doel in dit korte opſtel is aan te toonen, dat de verklaring onzer kantteekenaars niet ſlechts als *verklaring* mag gelden, maar ook als eigenlijke *vertaling* in den text mag en moet opgenomen worden.

Wij voor ons vonden en vinden ons allezins op grond van het Griekſche taaleigen gerechtigd, de woorden τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν altijd aldus te vertalen: *van onzen grooten God en Zaligmaker Jeſus Christus;* niet als of deze meening niet alreede in de woorden door onze Bijbelvertalers gebezigd, ligt, (want zij betrekken, overeenkomſtig de woordvoeging bij hunnen tijd in onze taal gebruikelijk, den titel van *den grooten God* evenzeer als dien van *onzen Zaligmaker*, tot den naam van *Jeſus Christus*); doch tot wegneming *vooreerst* van de dubbelzinnigheid, die den hedendaagſchen lezer in deze plaatſing der woorden zoude kunnen belemmeren (1); *ten tweede* tot herſtelling eener meer naauwkeurige plaatſing ook van het bezittelijk voornaamwoord *onzes*, hetwelk evenzeer tot de *beide* titelen behoort, en niet blootelijk tot dien van *Zaligmaker*.

Wij gronden onze vertaling van de plaats op de volgende bewijzen en opmerkingen:

1. Daar, waar twee zelfſtandige naamwoorden, aan elkander verbonden door het voegwoordje καὶ (*en*), onder ſlechts één en hetzelfde lidwoord begrepen worden, dáár zijn beide die naamwoorden, naar den aart der Griekſche taal, ook tot één en dezelfde perſoon betrekkelijk. Dus b. v. wordt in de Schrift des Nieuwen Testaments ontelbare malen de Perſoon des Vaders in het Goddelijk Wezen ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ (*de God en Vader*) genaamd. Doch vooral, en zonder uitzondering, geldt deze regel, wanneer de beide naamwoorden, behalve door het gemeenſchappelijk lidwoord, nog daarenboven door een evenzeer gemeenſchappelijk bijvoegelijk naamwoord of bezittelijk voornaamwoord aan elkander verbonden zijn; zoo als (om een afdoend voorbeeld uit de H. Schrijvers des Nieuwen Testaments aan te voeren) in den Tweeden Brief van den Apostel Petrus, op drie plaatſen (I. v. 11; II. v. 20; III. v. 18) de woorden τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ niet anders vertaald mogen worden, gelijk zij dan ook in alle de Overzettingen niet anders vertaald zijn, dan op deze wijze: *onzes Heeren*

(1) De Griekſche text luidt: *Προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ.*

(1) Het zoogenaamde Schakot-testamentje, welks drukfeilen ongelukkig meest in den zin eener ontzenuwende en vervalſchende *neologie* zijn uitgevallen, neemt deze dubbelzinnigheid weg, door eenen volſtrekt tegen het Grieksch indruiſchenden zin in de plaats te ſtellen: *Verwachtende de zalige hoop en verſchijning der heerlijkheid des grooten Gods en* (NB. een *accuſativus* in plaats van den *genitivus*!!) ONZEN ZALIGMAKER *Jeſus Christus.*

en Zaligmakers Jeſu Christi; en geenszins: *onzes Heeren*, *en* DES *Zaligmakers Jeſu Christi*, als of er van twee onderſcheidene perſonen geſproken werd. Nog veel ſterker loopt de toepaſſelijkheid van den ſtraks gemelden regel aan de plaats, die wij hier bepaaldelijk behandelen, in het oog. De bloote lezing reeds overtuigt den kundigen en voor de eigenaartigheid der Griekſche woordvoeging gevoeligen lezer, dat er tusſchen de woorden τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ geene ſcheiding mogelijk is, en hier dus aan geene onderſcheiding tusſchen de heerlijkheid Gods en die des Zaligmakers kan gedacht worden, maar dat in dit vers bepaald en geheellijk van den Perſoon des Zoons geſproken wordt. Zoo hebben dan ook voorname taalgeleerden van vroeger en later tijd de plaats opgevat, onder anderen Pricaeus (1), Ernesti (2), en met ſtaving door uitvoerige verhandelingen en bewijsplaatſen, twee deswege zeer vermaarde Engelſche geleerden, Granville Sharp (3), en Middleton (4). Ware hier eenige onderſcheiding door den Apostel bedoeld geweest, hij had die door de eenvoudige tusſchenvoeging van het klein lidwoordje (τοῦ) voor de woorden σωτῆρος ἡμῶν (*onzes Zaligmakers*), zonder eenige dubbelzinnigheid, en naar den vollen eisch van de taal waarin hij ſchreef, kunnen uitdrukken. Huig de Groot, die onze opvatting van de plaats niet gunſtig is, kan evenwel den klem der ſtraks gevoerde redeneering uit het gebruik van het Griekſche lidwoord niet ontgaan, dan door de uitvlucht, dat *in deze Boeken* (de Heilige Schriften) *het artikel meermalen geplaatst wordt, waar het niet noodig is, en omgekeerd, weggelaten, waar het gebruik zoude vorderen dat het geplaatst werd* (5); waarover deze Geleerde door den vermaarden Coccejus (6) zoo krachtig als beſcheiden te recht gewezen wordt. Insgelijks heeft in onze dagen de Griekſche taalkenner Winer de eigenaartige beteekenis der woorden in de opgemerkte zamenvoeging te dezer plaatſe, niet kunnen wederleggen, maar ſlechts willekeurig tegenſpreken: *In de woorden Tit. II. v. 13, ἐπιφάνεια enz. houde ik op gronden*, WELKE IN HET LEERSTELSEL VAN PAULUS LIGGEN, σωτῆρος *niet voor een tweede praedicaat* bij Θεοῦ, *als of Christus eerst de groote God, en dan Zaligmaker genoemd werde* (7). Inderdaad! een vreemde bewijsrede in den mond van menſchen, die altijd zoo hoog opgeven van hunne *louter ſpraakkundige*, zonder inmengſel van *leerbegrippen* beſtaande Schriftverklaring!

2. Voor de door ons uitſluitend aangenomene opvatting en vertaling der plaats pleit ook ten ſterkſte de vergelijking met geheel dezen brief aan Titus, waarin het verband tusſchen den naam van *Jeſus Christus*, *God*, en *Zaligmaker*, op eene bijzondere wijze uitkomt; men zie Hoofdſt. I. v. 3 en 4; II. v. 10; III. v. 4 en 6, en vergelijke 2 Pet. I. v. 1 en 11.

3. Ten ſlotte mag men als eene alles afdoende bevestiging van al het boven aangemerkte beſchouwen de onwederſprekelijke bijzonderheid (waarop zich ook zoo wel onze kantteekenaars als Coccejus t. a. p. beroepen), dat de *verſchijning*, *toekomst*, of *openbaring* (ἐπιφάνεια, παρουσία, ἀποκάλυψις) nergens in het Nieuwe Testament aan God den Vader, maar overal uitſluitend aan Jeſus Christus wordt geeigend; men zie 1 Theſſ. I. v. 10; 2 Theſſ. I. v. 7, 9 en 10; 1 Tim. VI. v. 14; 2 Tim. I. v. 10, IV. v. 1 en 8; 1 Theſſ. II. v. 19, IV. v. 15, enz. 1 Pet. I. v. 7 en 13, en vooral IV. v. 13. Van den Vader wordt (in onderſcheiding van deze *perſoonlijke openbaring* des Zoons in Zijne verheerlijkte menschheid) gezegd, dat *geen mensch Hem gezien heeft*, *noch zien kan*, 1 Tim. VI. v. 15 en 16. Zie daar de verborgenheid van de Eenswezenheid en toch drievoudig onderſcheidene Perſoonlijkheid des Vaders, des Zoons, en des Heiligen Geestes.

Indien dan èn hier èn elders de Apostelen met alle de volheid der erkenning en aanbidding, den Heere Jeſus Christus verkondigen en verheerlijken, als *hunnen God* (Joan. XX. v. 20), *God boven alles te prijzen in der eeuwigheid* (Rom. IX. v. 5), *onzen grooten God en Zaligmaker*, enz. wat betwijfelt, ja wederſpreekt men dan thans openbaar aan onze Academiën die eenig gegronde opvatting der woorden van Joannes Eerſten Zendbrief (Hoofdſt. V. v. 20), waarbij aan den Zoon, gelijk als aan den Vader, de naam *van den waarachtigen God* en (in perſoonlijke onderſcheiding van den Vader die van) *het eeuwige leven* wordt toegeſchreven? Aan God den Vader toch werd door niemand der genen, die Joannes beſtrijdt, betwijfeld, dat deze naam, die hier met zoo grooten nadruk uitgeroepen wordt, toekwam. Doch het moest ook van den Zoon erkend worden, zouden *de kinderkens zich wachten van de afgoden, en van den Antichrist*, 1 Joan. V. v. 21, en II. v. 22 en 23.

EENE KERKELIJKE STEM OVER WAARHEID EN GELOOF.

R. ENGELS, *Pred. te Nieuwolda, Waarheid en Geloof, of mijne Ontboezeming in eenige voorname bijzonderheden nader opgehelderd en ontvouwd.* Gron. 1834. 100 bl. 8°.

Toen het eerſte ſtukje van den eerwaarden Schrijver in het licht trad, werden de *Nederlandſche Stemmen* nog niet uitgegeven. Wel vermeldden wij dat geſchrift in de Voorrede van ons eerſte Deel in algemeene uitdrukkingen, als een merkwaardig getuigenis, eene kerkelijke Stem, die opmerking en behartiging verdient; maar de tijd ſcheen nog niet gekomen, om uitvoerig

(1) *Bene faciunt; qui utrumque hoc praedicatum ad unum ſubjectum (nempe Christum) referunt.* Cf. Coccejus ad. h. l.

(2) Biblioth. Theol. T. VIII. p. 770.

(3) GRANVILLE SHARP, *Remarks on the Uses of the Definite Article in the Greek Testament, containing man y new proofs of the Divinity of Christ.* 1798.

(4) Dr. MIDDLETON, *Doctrine of the Greek Article.* 1808.

(5) GROTIUS, in Annot. in N. T. ad h. l.

(6) In Comment. ad. h. l.

(7) WINER, *Grammatik des neutestamentlichen Sprachidioms als sichere Grundlage der neutestamentlichen Exegeſe bearbeitet.* Leipzig 1830. (Dritte Auflage) p. 115.

onze meening over hetzelve te uiten. De openbaarwording van een tweede ſtukje geeft ons de ongezochte gelegenheid om vrijmoedig en eenigzins breeder over de gevoelens daarin blootgelegd te ſpreken.

De recht eerwaardige Leeraar die ons weder in deze brochure eene openhartige ontboezeming zijner gevoelens geeft, ſpreekt in het geloof, roemt zijnen Heer en Zaligmaker, belijdt Hem openbaar en voor de wereld; ziedaar hetgeen wij al aanſtonds met innige liefde en blijdſchap erkennen. »Op Christus, mijn Hoofd, mijn Plaatsbekleeder, mijn Voorſpraak bij den Vader; op zijn leven en werken en lijden en ſterven, op zijne magt en voorbidding, — op hetgeen Hij is, belooft en geeft, is al mijne hoop gevestigd," zijn 's mans woorden (bl. 19). En elders: »Dit herhale ik nog eens: Christus is mijn roem, hierdoor, dat ik met Hem gekruist, met Hem geſtorven, met Hem opgewekt en in den hemel verheerlijkt ben, namelijk als mijn plaatsbekleedend Hoofd. Is dit eigenroem? Of is dit eene belijdenis, die ik ſchuldig ben aan Hem en aan mijnen medemensch? Eene verplichting die op mij rust; eene hulde die ik moet, neen, niet *moet*, maar gaarne (wil) toebrenge (n)? Mag ik dan, kan ik dan mijne innerlijke overtuiging in welke ik leef, voor mijne medezondaren verbergen? (bl. 18)". Eene heerlijke belijdenis, die wij zoo gaarne aan vele hedendaagſche Leeraars onzes Vaderlands in onderſcheiding van ontrouwe predikanten zouden hooren afleggen!

Allervoortreffelijkst is dan ook hetgeen daarop verder wordt gebouwd, bij voorbeeld op bl. 7: »Men ſpreekt van de leer van Jezus, en noemt het Geloof in Hem eene aanneming en betrachting van zijne leer; terwijl men uit het oog verliest, dat Hij zelve als Gods Zoon, als Middelaar, als Degene die door Zijne tusſchenkomst ons tot God brengt en weder aan God verbindt, de inhoud is van hetgeen Hij zelve leerde en door zijne Apostelen deed verkondigen. Inderdaad wij verwerpen Hem als onzen éénigen Leeraar, wij gelooven niet aan zijn onderwijs, wanneer wij Hem niet als onzen éénigen Verlosser, door de eeuwigdurende kracht van zijn heilig leven en ſterven *voor* ons en in onze plaats, geloovig eerbiedigen." En verder, bl. 55, 56: »Hem aan te prijzen, op Hem heen te wijzen in alle onze predikatiën, als de kracht en de wijsheid Gods, als de Alpha en de Omega, waarmede wij beginnen en eindigen moeten: dit is het groote doel van onze roeping en moet het hoofddoel zijn van onze bediening. — Of is Hij niet het einde der Wet; de inhoud der Openbaring; het Woord van God zelve; het leven en het licht der menſchen? — Zonder Hem is alles nacht en duisternis. Zonder Hem is de geſchiedenis des Ouden Verbonds, die der Aartsvaderen, der Wetgeving, der aloude Godsregering met betrekking tot een bijzonder, uitgelezen maar wederſpannig volk, van hunne Wet en Godsdienstinrigting, van hunne lotgevallen, van de opvolgende reeks hunner Profeten, derzelver Voorſpellingen, derzelver uitzigten in de toekomst, met eenen donkeren ſluijer overdekt. Door Hem wordt al het donkere opgehelderd, het raadſelachtige opgelost, het wonderbare natuurlijk, als behoorende tot den aard en het wezen der uitvoering van het hooge Gods-ontwerp, waar op de verhevendſte Geesten met verrukking blijven ſtaroogen, terwijl zij de diepte des rijkdoms beide der wijsheid en der kennisſe Gods in alle de werken en wegen der goddelijke Voorzienigheid in verband met het groote Verlosſingswerk van Hem, die ook hun Hoofd en het begin der Schepping Gods is (1), aanbiddend bewonderen."

»En wij die er bijzonder toe geroepen zijn, wij zullen Hem in onze prediking niet voorſtellen als de eenige onuitputbare bron van leven en licht, van rust en heiligheid en zaligheid; door Welken wij boven de wereld en boven ons zelven verheven, in de naauwſte betrekking tot God geplaatst, der goddelijke Natuur deelachtig worden?"

»Hoe! Hem, in wien de volheid der Godheid ligchamelijk woont; Hem, den eeniggeborenen en geliefden des Vaders; Hem, door Wien en tot Wiens hoogſte verheerlijking alles geſchapen is; die waardig geacht wordt van Engelen en gezaligden daar boven te ontvangen de dankzegging, en de eere, en de heerlijkheid, en de kracht in alle eeuwigheid! — Hem zullen wij in onze prediking, wat wij ook daar benevens verkondigen, één oogenblik uit het oog verliezen!"

»Krachteloos zijn onze vermaningen, onze waarſchuwingen, onze vertroostingen, onze opwekkingen — krachteloos is ons ganſche onderwijs, hoe ſchijnbaar welſprekend ook; hoezeer wij ook de aandacht van onze toehoorders boeijen, hunne ooren ſtreelen, hunne hartstogten roeren, hun een korſtondig vermaak verſchaffen, wanneer Hij niet de ziel is van al wat wij verkondigen. *Die zal mij verheerlijken:* met dit woord ſcheidde Hij van zijne discipelen. Zij hebben Hem verheerlijkt door dien Geest. In betooning van dien Geest en kracht ſpraken zij alomme. Die Geest, welke Hem verheerlijkte, werd uitgeſtort over — medegedeeld aan — de geloovigen, die in Hem roemden en juichten. En wij, Leeraars, ook wij worden *geestelijken* genoemd; maar waar is het bewijs, dat wij, ook *wij*, dien Geest deelachtig zijn, indien wij ſprekende tot heil van onze medezondaren, Hem niet trachten te verheerlijken, en al ons voorſtel tot dat hoogſte doel rigten, dat Hij van onze Hoorders door geloof en liefde verheerlijkt worde?"

Niet minder openhartig en ſtellig uit de Schrijver zijne verontwaardiging over de dubbelhartige handelwijze eener Synode, die »openlijk verlof geeft en toeſtaat (al is het dan bij wijze van ſtilzwijgen en niet besliſsing), dat men de formulieren teekenen kan met deze voorbehouding van zin: *in zoo verre* zij met Gods Woord overeenſtemmen; en dan nog evenwel de Leeraars vermaant, om in hunne Leerredenen toch voorzigtig te zijn, en niet te verre af te wijken van de leer der Kerk, en aan de kwaadſprekendheid en onkunde geen voedsel te

(1) Het verwonderde ons zeer, deze benamingen, die aan geen bloot ſchepſel toekomen, op bl. 15, aan den verlosten Christen gegeven te zien.

geven (bl. 87, 88)." Hij toont ook bij uitnemendheid wel bekend te zijn met den ſtrijd die tusſchen geloof en ongeloof, twijfelarij en Evangeliewaarheid, vooral in de laatſte twintig jaren, in Duitschland is gevoerd geworden. Hij neemt levendig belang in dien ſtrijd, en verblijdt zich over hetgeen ook in ons land tot herlevendiging van die groote waarheid des Evangeliums en der Hervorming: de rechtvaardiging uit het geloof, wordt in het werk geſteld. Jammer maar, dat deze bijna uitſluitende ingenomenheid met de Duitſche Lutherſche kerk, en de godgeleerdheid zoo als zij zich in dezelve vertoont, hem datgene, wat onze Nederlandſche Gereformeerde kerk als zoodanig kenſchetst en onderſcheidt, als meer onverſchillig doet beſchouwen, en hen die daarvoor hoofdzakelijk ijveren, niet zeer billijk, ja overmatig ſtreng doet beoordeelen. Niet dat wij de hooggeſtrenge vermaningen en beſtraffingen bl. 60—67, aan degenen die hier *Separatisten* genoemd worden gedaan, voor ten eenenmaal ongepast en ontijdig zouden rekenen, al zijn zij van eenzijdigheid en overdrevenheid niet vrij te ſpreken (1); maar ook buitendien wordt de gereformeerde leer tegen hetgeen de Schrijver *Mystiek*, noemt als *Dordſche rechtzinnigheid* overgeſteld (bl. 18). Dit is ons allervreemdst voorgekomen, vooral wanneer wij de beſchrijving die de Auteur (bl. 8) van deze Mystiek geeft, in aanmerking namen. Daar toch zegt hij, deze benaming te hebben gekozen »om hierdoor met een enkel woord uit te drukken de tegenſtelling, die er in zijne godsdienſtige denkwijze plaats heeft tegen het dorre Rationalisme, tegen eene bloote verſtandstheologie, tegen het Pelagianisme, tegen de begripsheerſchappij, tegen werktuigelijke godsdienſtigheid, tegen ſchijnvroomheid en werkheiligheid." Immers ieder waar Christen, hoe ook met de nationale Synode van 1618 en 1619 ingenomen, zal deze afdwalingen en ketterijen van harte verwerpen. Wat mag dan den Eerw. Schrijver bewegen, om ſchoon hij zelf bladz. 77 oordeelt, dat niet alleen de Catechismus en Geloofsbelijdenis, maar ook de »Dordſche opehelderingen" de groote en dierbare waarheden des geloofs naar den Bijbel en in zamenhang voorſtellen, desniettegenſtaande (bl. 22) in plaats van die Dordrechtſche leerregels, de formulieren van Doop en Avondmaal te beſchouwen als uitmakende benevens Confesſie en Catechismus de ſymboliſche Schriften onzer Kerk? Zijn dan de twee leerſtukken van Doop en Avondmaal niet uitvoerig, klaar en krachtig genoeg in de Confesſie en den Catechismus behandeld? — In het voorbijgaan zij hier nog gezegd, dat wij in den uitbundigen lof aan onze kerkelijke gezangen door den Schr. toegezwaaid, niet kunnen inſtemmen.

Wij zouden ook in dit werkje wel eene meer geregelde orde van behandeling, minder afgetrokkene termen in de voorſtelling der godsdienstwaarheden, en in het geheel een minder Duitsch voorkomen gewenscht hebben. Wij zouden gaarne den invloed van Jacobi's *gevoels-filosofie* binnen veel beperkter grenzen terug gewezen hebben gezien. Doch wij onthouden ons liever van aanmerkingen over zaken van weinig belang, daar niet alleen de hoofdzaak zoo uitnemend goed is, maar ook daarbenevens zich hier zoo veel behartigingswaardigs laat vinden. Daartoe behooren nog de aanmerkingen over de noodzakelijkheid der kennis van bepaalde dogmen (bl. 13, 14); over de wijze waarop men de Evangelieprediking met Christelijke liefde en zachtmoedige wijsheid moet hooren (bl. 57); over het ware beginſel der Hervorming (bl. 84); en eindelijk, de vrijmoedige en opene erkentenis (bl. 59): »Zulke ernſtig denkende menſchen, die een hooger voedſel verlangen (dan hedendaags vele predikers weten te geven), en zich beklagen over de oppervlakkige en ongeloovige denkwijze, welke onder den naam van hoogere verlichting wordt uitgevoerd, en die zich, ja ook in bijzondere zamenkomſten zoeken te ſtichten en den ligtzinnigen tijdgeest met al hunne krachten tegenwerken, moeten geenszins met den ſpotnaam van *Separatisten* en dweepers of obscuranten beſtempeld worden. In tegendeel, ik kom er openlijk voor uit, dat ik mij met hen, al zijn zij ook van beroep geene Leeraars of Godgeleerden, van ganſcher harte vereenig." Hebben wij reeds in de Voorrede van ons eerſte Deel verklaard, dat wij gaarne de hand reikten aan ieder die met ons op hetzelfde fundament *Christus en Dien gekruist* bouwt, al mocht hij met ons in zaken van geringer aanbelang verſchillen; wij reiken die dan ook van harte gaarne aan den eerbiedwaardigen grijzaard, wiens vrijmoedige belijdenis ons dit zijn geſchrift recht gewichtig maakt, en danken den Heer voor het verwekken ook van dezen getuige Zijner waarheid.

(1) Wij verblijdden ons echter in dit tweede ſtukje niet die hevige en personele beſchuldigingen tegen hen te vinden, die wij in het eerſte met leedwezen aantroffen.

GEDACHTEN EN SPREUKEN.

Daar is een hemelsbreed onderſcheid tusſchen den *rechten weg*, en hetgeen men door het *juiste midden* gewoonlijk verſtaat. Het juiste midden is een ſtip, die gedurig verplaatst moet worden, naarmate de beide uiterſten die men vermijden wil, zich willekeurig verzetten, of op onderſcheidene wijze vertoonen. De rechte weg is een lijn, die midden door het breede veld naar het doel, dat is waarheid en recht heen getrokken, al het overige het zij ter rechter- of ter slinkerzijde laat liggen. Luther vergelijkt den natuurlijken mensch bij eenen beſchonkene, van zijn paard vallende, die, aan de eene zijde opgeholpen, van de tegenovergeſtelde er weder afvalt. Wat doet nu het juiste midden? Het bindt den dronken man op zijn paard, en meent hem aldus veilig. Hoe geheel anders de nuchteren en bekwame ruiter, die zijn lichaam in evenwicht, en het paard in bedwang houdt.

De politiek, zegt MILNER, was de klip, waarop deze groote en goede man (WIKLEF) ſchipbreuk leed, en in zijne geſchiedenis ſtraalt het duidelijk door, dat het werk van God niet door eenen arm van vleesch gedreven moet worden.

Drie dingen onderhouden de Kerk: zuiverheid der leer, ijver in het gebed, gewillige lijdzaamheid. LUTHER.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

stelligen historischen oorsprong. Zij ontwikkelen zich als van zelf met de behoeften der maatschappij. Zij zijn even heilig eigendom van hen die ze bezitten als zijne goederen. Een Vorst moge zijne verplichting om die te ontzien bezweren of niet, de verplichting zelve bestaat reeds door het bestaan der rechten zelve.

Ziedaar dan onzes bedunkens het ware wezen der Vrijheid. De geheele geschiedenis is daar om te bewijzen, dat de volken waarlijk vrij waren, waar zij zulk eene genoten (immers voor zoover men op eene aarde waar nog de heerschappij der zonde gevestigd is, vrij kan wezen). De theoretisch uitgedachte *rechten van den mensch en burger* hebben nog niemand eenige wezenlijke vrijheid doen genieten; en daar waar zij in meerder of minder mate in de Staatsregeling zijn opgenomen heeft men nog wel soms het genot van ware vrijheid *ondanks*, maar nimmer *door* dezelve. De antirevolutionnaire beginselen daarentegen, die op godsdienstigen en historischen bodem rusten, zijn zoowel geschikt om de echte vrijheid te schenken, als om het gezag der Overheid te doen erkennen als eene inzetting Gods; deze zijn het dus alleen, die inderdaad zoowel anarchie als servilisme, zoowel dwangheerschappij als verwarring weren.

Doch wij mogen dit stuk niet behandelen, immers niet sluiten, zonder de aanmerking, dat uiterlijke vrijheid, hoe wèl bevestigd ook, en uit hoedanig zuivere beginselen gehandhaafd, volken en bijzondere personen luttel baat, zonder die oneindig gewichtiger vrijwording van zonde en dood, welke alleen het geloof in Hem schenkt, die de zonde en den dood heeft overwonnen. Immers, wat helpt hem de vrijheid, die een slaaf des Satans is en blijft? Alleen dan *dien de Zoon zal vrijgemaakt hebben, die zal waarlijk vrij zijn.* Inderdaad de Christus-heerschappij is het Rijk der ware vrijheid. Daarnaar zucht en smacht dan ook het *der ijdelheid onderworpene schepsel* (Rom. VIII. v. 22), en het streven en trachten der rampzalige menschheid naar de hersenschim der vrijheid, ja zelfs het bejagen eener vrijheid die niet uit God is, toont wat de onvervulde behoefte is zijner natuur!

FRANCISCUS JUNIUS.

Het is een opmerkelijk verschijnsel in de Christelijke Kerk- en Staatsgeschiedenis, dat hetzelfde Frankrijk, hetwelk een vaak zoo noodlottigen invloed op de Europeesche wereld oefende, te gelijk zoo onberekenbare diensten in andere opzichten aan de volken en gemeenten der Christenheid bewezen heeft. Het is in de geschiedenis der Kerkhervorming in de zestiende eeuw, dat deze veelzins begaafde natie zich eerst recht belangrijk, ja eerbiedwaardig voordoet, door het groote aantal belijders, martelaars, Leeraars, en Verkondigers van die heilige Evangeliewaarheid, welke eeuwen lang onder de Roomsche koornmaat verborgen, op eens, als de Allerhoogste daartoe het teeken gaf, met nieuwen glans en heerlijkheid midden onder de verdrukkingen en vervolgingen weder op den kandelaar werd geplaatst. Wel mocht de Hervorming in dat machtige land het Pauselijk Antichristendom niet van den zetel zijner wereldlijke heerschappij destijds uitdrijven, maar juist deze mislukking strekte in de hand der Goddelijke Opperregeering tot een des te grooter zegen voor de verbreiding en den triumf des weder aan het licht gebrachten Evangeliums. Het is als of Franschen, om die leer, om den smaad van Christus, uit hun Vaderland verdreven, in dezelfde mate zegen moesten aanbrengen aan de volken, waarin dienzelfde natie en hare Regeering beurteling door bij- en ongeloof, door Despotismus en Revolutie zoo vaak ten geesel der wereld was. Het uitnemendste van Frankrijk, in de Hervorming als overgevoerd en overgeplant in vreemden grond, schoot aldaar wortel, en breidde zich uit in menig vrucht- en schaduwrijken boom, waarvan de zegen zich kenmerkt tot op den huidigen dag. Calvijn, met geheel de Kerk en Hoogeschool van Genève door hem verzorgd, is hiervan een algemeen beroemd voorbeeld. Doch ook elders, en zeer bepaaldelijk in de Nederlanden, is de Hervorming van en uit Frankrijk zoowel voor de Gemeenten uit het Roomsche Babylon uitgegaan, als, in de gevolgen, voor de vorming van ons Christelijk-Nederlandsch Volks- en Staatsbestaan van onberekenbaren invloed en zegen geweest. Wat ons Noord-Nederland aan de Kerken der Zuidelijke, bij name ook der Waalsche Nederlanden, die wederom aan de Fransche, en de van Frankrijk overgekomene predikers en belijders te danken hebben, kan onze geschiedenis overvloedig getuigen, offschoon het uit hoofde van meer dan eenerlei partij-zin te vaak door Schrijvers onzer Vaderlandsche Geschiedenis voorbijgezien, althands weinig gewaardeerd wordt.

Aan de Fransche Hervormde Kerken zijn de Nederlandsche ten deele haren oorsprong, ten eenenmale hare eindelijke en meest bestemde richting en vestiging verschuldigd. De Fransche Geloofsbelijdenis is de moeder van onze Waalsche en Nederduitsche, waarvan die trouwe geloofsheld Guido de Bres (geboren te Bergen in Henegouwen en te Valenciennes ten jare 1567 ter dood gebracht) de opsteller was, en aan welker invoering en verdediging ook de voortreflijke uit Frankrijk afkomstige Françiscus Junius een zoo beduidend deel had. Het is van dezen laatsten, naar zijne verdiensten jegens Nederland in meer dan één opzicht, op verre na niet genoeg gewaardeerden Evangeliebedienaar, dat wij hier eenige bijzonderheden gaan vermelden.

François du Jon (in de geleerde wereld naar de gewoonte dier tijden onder den naam van Franciscus Junius bekend gebleven) was de zoon van een Fransch Edelman, te Bourges woonachtig, die ter oorzake van zijne hervormingsgezindheid, en betoonde trouw te gelijk aan het Vorstelijk gezag, op eene moorddadige wijze aan zijn einde kwam. Zorgvuldig had hij te midden der woelingen van zijnen leeftijd de opvoeding van zijne negen kinderen bestierd, onder welke onze Franciscus, die op zijn dertiende jaar reeds (A°. 1558) in zijne geboortestad de rechten studeerde onder Hugo Donellus, en van

zijnen amptgenoot Gomarus tegen den reeds in de Gereformeerde Kerken verdachten, door sommigen tot het Profeſſoraat gedoodverwden Arminius ten ernſtigſte waarſchuwde. Desniettemin heeft de anders tegen, al wat zijne Remonſtrantſche Voorgangers niet begunſtigt, zoo hoogst onbillijke Brandt, aan Franciscus Junius de volgende hulde niet kunnen onthouden, in deze regelen onder 's mans afbeeldſel, waarvan intusſchen de laatſte evenzeer door waarheid en geſchiedenis wordt gewraakt, als de lof der overigen door beiden wordt bevestigd:

Beroemde Junius, rechtſchapen Predikant,
Vierdubbel Edelman, van afkomst, door verſtand,
Door wetenſchap, door deugd, gij past op 't martelmoorden
Der Spaanſche wreedheid niet. Het wapentuig van woorden,
De kracht der Bijbelſchrift, het ſcherpe zwaard der Geest,
De ſchild van lijdzaamheid is uw geweer geweest.
Gij hebt het valsch door 't waar, den haat door min beſtreden.
Het harde Pausdom wijkt voor 't zacht geweld der reden.

WILLEM LODEWIJK VAN NASSAU (1).

ô Achtbaar Dillenburg! wat heeft uw ſchoot al ſtrijders
Gekweekt voor Neêrlands heil, en JEZUS heilbanier!
Gij zaagt daar 't eerſte licht, gezaligde Bevrijders,
Prins Willem! en, met hem, zijn broeders, vroom en fier (2)!
En gij, gelijk een ſter in donkre nacht verſchenen,
Vorst Maurits! als voor 't oog van 't zinkend Nederland
Uw Vader, en de hoop, voor altoos ſcheen verdwenen;
Gij, van die hoop voor beide op nieuw het onderpand (3)!
Ook hij wien, Johans zaad en Willems kweekling t'zamen,
Het Christen Nederland als beider zoon vereert (4),

(1) Graaf Willem Lodewijk van Naſſau was de oudſte der talrijke zonen van Graaf Johan den Oude (men vergelijke het vers en de aanteekeningen in ons eerſte Deel N°. 24), en dus een broeder van Ernst Caſimir, den ſtamvader van Naſſau-Dietz, en het regeerende Oranjehuis. Willem Lodewijk werd geboren ten jare 1560, zeven jaren vóór Prins Maurits, wien hij in den militairen loopbaan nog voorging, en na Prins Willems dood eenigermate opleidde, later zijn getrouwe wapenbroeder, als hij, in kloekmoedigheid en in wijzen raad beide te velde en aan het roer van Staat gelijkelijk uitſtekend. Men zie over de verdiensten van Graaf Willem Lodewijk met betrekking tot de nieuwe door Maurits nader ontwikkelde en ingevoerde krijgskunde, de plaatſen en Schrijvers aangehaald bij BOSSCHA, *Nederlands Heldendaden te land*, Afd. MAURITS, bl. 275 en 276. mitsgaders bl. 292. In Friesland en Groningen voerde hij zoo wel alleen, als met Maurits, groote daden uit tot bevrijding en bewaring dier beide gewesten, en bekwam hij meer dan eene wond. Na ontelbare dienſten, zoo in den oorlog als in het beſtier, zoo binnen als buiten deszelfs grondgebied aan den Staat der Vereenigde Nederlanden bewezen, ontſliep hij zacht en zalig, ten jare 1620. Als hij van de ziekte die een einde aan zijnen aardſchen loopbaan maakte, aangetast werd, en bijna ſprakeloos lag, werd nog altijd bij herhaling dit woord van hem vernomen: *God zal mij genadig zijn om zijns lieven Zoons wille*, en *Heere Jeſu! ontſerm U mijner.* Aandoenlijk werd van den godzaligen held en diens ſterfbed nog door Maurits op het zijne gewag gemaakt. Men zie Mr. I. DA COSTA's *Inlichtingen omtrent het karakter* van dien Vorst, bladz. 48.

(2) Graaf Johan, Graaf Lodewijk, Graaf Adolf, en Graaf Hendrik.

(3) Prins Maurits werd geboren in dat voor zijnen vader, voor de Hervormde Kerk, en voor de Nederlanden zoo ſombere en ſmartvolle jaar van 1567, op den 13den November, nadat even te voren (op den 10den September) 's Prinſen oudſte zoon Philips Willem door geweld van den Hertog van Alva aan de Hoogeſchool van Leuven was ontvoerd, en naar Spanje gezonden.

(4) Graaf Willem Lodewijk kwam na eenige jaren van ſtudie te Heidelberg, met zijnen vader in de Nederlanden (A°. 1579) en werd door dezen aan het opzicht en de dienst toebetrouwd van zijnen oom, Prins Willem den Eerſte, die hem reeds A°. 1583 het Stadhouderſchap van Friesland opdroeg. In 1588 huwde hij zijne nicht, Gravin Anna, eene volle zuster van Maurits, in welken echt hij zich ſlechts een jaar mocht verheugen. Hij verloor haar door den dood, en bleef sedert ongehuwd.

Zoon, zulke vaders waard, en broeder, al die namen (1)
Met wie verbroederd ook zijn roem den tijd braveert;
Graaf Willem Lodewijk had Dilles oevers mede
Ten bakermat. Zijn lof bevat dit ééne woord:
Waar Maurits de eerste ſtond, daar was die held de tweede,
Wien, was geen Maurits dáár, de hoogſte plaats behoort!
Maar ook naast Maurits vaak was dees zijn halsvriend de eerſte,
Door zeden, zilverblank (2); in d'ijver, trouw en ſterk,
Den ijver voor Gods huis, die vroeg zijn hart beheerschte (3);
In 't vorſtlijk voedſteren van Christus volk en kerk!
Gedenk den vroomen held, die heel zijn zielezucht prentte,
o Neêrland! in de dienst, tot uw behoud verricht!
Gij, Friesland, 't allereerst, met Groningen, met Drenthe (4)
Zijn wakkre vaderzorg zoo duur, zoo teêr verplicht!
Gedenkt hem, Naſſaus huis, gij, zijn doorluchte neven,
Van ouds gedragen op der Christnen heilgebed!
Gij, uit zijn Frieſchen ſtam op Neêrlands troon verheven,
o Koning, op wiens keus meer dan Europa let!
En gij, naast Vaders troon ons meer dan eens hergeven!
Geroepen erfgenaam van 't Nederlandſche rijk,
In wien we op 't oorlogsveld een Maurits zien herleven!
Gedenk aan Maurits en aan Willem Lodewijk.

(1) De heldenroem van Maurits en Graaf Willem Lodewijk maakt met die hunner talrijke broederen en bloedverwanten, als het ware één geheel uit in de oorlogsgeſchiedenis van hunnen leeftijd. *Alzoo dat dit Nassousche geslacht* (zegt VAN METEREN, *Nederl. Hist.* op het jaar 1595 fol. 344) *een zeer groot, en in krijgszaken het vermaardste van Christenrijk tegenwoordig is, mits dat zij haar bloed gestort hebben, eerst enz. Hier en boven hebbende op* DIT PAS *noch wel tien als mannen in actie meer van den zelven huize, en nog veel jonghe aankomelingen, die dagelijks haar bloet wagen voor de Nederlandſche Vrijheden, behalve noch der ſusters kinderen, mannen, ende ſwagers, ende haar kinderen.* Hij ſpreekt van Maurits bloeitijd, in onze dagen op zoo classieke en tevens echt Nederlandſche wijze beſchreven in het hier meermalen aangehaalde werk van den Hoogleeraar BOSSCHA, hetwelk wij wel herhaaldelijk aan de lezing en aandacht van alle beminnaars onzer vaderlandſche Geſchiedenis mogen bevelen.

(2) Onder zijne overige Christelijke hoedanigheden roemt Ubbo Emmius, Frieslands vermaarde historieſchrijver en zijn tijdgenoot (in de Latijnsche Lijkrede, te Groningen gehouden en uitgegeven A°. 1621, bl. 231) ook deze: *Hij was van zeden uitſtekend kuisch, betoonende in daden en woorden zijnen afkeer van wellust en onreinheid, en van alle oneerbaarheid.*

(3) Op grond van zielsovertuiging en ware bevinding van de waarheid en ſchriftmatigheid der Gereformeerde leer, ijverde hij zeer, en lang voor dat Prins Maurits zich aan de zijde der Contra-remonſtranten ſchaarde, voor de handhaving derzelve in de Nederlandſche Kerken. Bij den triumf der zaak, die hij voorſtond, in Kerk en Staat A°. 1618 en 1619, was hij een dergenen, die bij Prins Maurits bijzonder aanhielden tot het verleenen van gratie aan Oldenbarneveld. De redenen, waarom de Prins, hoe ook daartoe uit zich zelven buitendien genegen, in dit verzoek niet treden *kon*, zie men in DA COSTA's *Ophelderingen aangaande de rechtspleging van Oldenbarneveld*, bl. 131 en volg.

(4) De Hoogeſchool te Franeker werd onder zijn Stadhouderſchap ten jare 1585 geſticht; die van Groningen A°. 1614 op zijn ſterk aanraden, tot bewaring en verdediging van de echt Hervormde Godsdienst en Godgeleerdheid. Men zie deze bijzonderheid door Ubbo Emmius, ſchoon in het voorbijgaan, toch uitdrukkelijk herinnerd, t. a. p. bl. 230. Van de vele gewichtige dienſten door Graaf Willem Lodewijk in dezelfde hoedanigheid van Stadhouder over Groningen aan de Kerken in die Provintie en aan die van Drenthe bewezen, kan men nazien BRUCHERUS, *Geſchiedenis van de opkomst en vestiging der kerkhervorming in de Provintie Groningen* (bij Oomkens A°. 1821) bladz. 311 en volg. YPEY en DERMOUT, Geſchiedenis der Nederlandſche Hervormde Kerk, Dl. II. bladz. 103, 107 en volg. en anderen.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.

2 COR. IV: 13.

BEDENKINGEN OVER HET NUT EN GEBRUIK DER MOZAÏSCHE WETGEVING VOOR ONZE DAGEN.

Het was ons voornemen geweest, dit onderwerp beknoptelijk te behandelen ter gelegenheid eener beoordeeling der onlangs uitgegeven Verhandeling over hetzelve door het Zeeuwsche genootschap der Wetenschappen; doch de onbeduidendheid dier Verhandeling doet ons verkiezen afzonderlijk eenige bedenkingen over het belang der Mozaïsche Wetgeving voor ons Christenen, vooral in den tegenwoordigen tijd, mede te deelen.

Vooral in den tegenwoordigen tijd, zeg ik: — een tijd, waarin eene volslagen beginselloosheid stand gevat, of ten minste eene voorbeeldelooze ongewisheid van alle nog aangekleefde beginselen plaats gegrepen heeft. In vroegere eeuwen, toen men algemeen aangenomen vaste beginselen van staats- en rechtswezen had, was dit belang zeker minder. In gevestigde staten, onder lang geregelde regeringsvormen, bij weltoereikende wetten, wordt het gebruik van, de behoefte aan de aloude Israëlitische staatsinrichting en Mozaïsche wetgeving niet zoo kenbaar: maar dan wanneer de fundamenten der Rijken schudden; de regeringsvormen telkens veranderd worden; de bestaande wetten onvoldoende zijn; dan zoekt men met recht naar beginselen die op een meer dan menschelijk gezag steunen. Wanneer de storm het hevigst woedt, ziet de stuurman het meest uit naar het gesternte dat hem leiden moge, en bij den dichtstbewolkten hemel ondervindt men de dringendste behoefte aan het kompas.

Men heeft, onzes bedunkens, vroeger (en ook thans weder in de bovenvermelde Prijsverhandeling) zich veel te veel uitsluitend toegelegd op het aanwijzen van enkele geboden, die, hetzij tot de zedeleer behoorende, hetzij wegens derzelver nuttigheid, nog heden ten dage met vrucht zouden kunnen geraadpleegd of zelfs wel overgenomen worden onder thans bestaande wetten. Men heeft, in zoover men van *meer algemeene grondbeginselen* te spreken had, gewezen op de liefde Gods en des naasten; op zekere algemeene welwillenheid, zorg voor hulpeloozen, liefdadigheid, mededoogen jegens de dieren, afkeer van wreedheid, enzv., in de wetten van Mozes doorstralende. Maar wanneer men eenige kennis draagt aan den tegenwoordigen stand en de behoefte der rechtsgeleerdheid en wetgeving, zal men weldra zich kunnen overtuigen, dat hiermede al zeer weinig gewonnen is: want noch *deze* algemeene zedeplichten, noch gene enkele Israëlitische geboden (die ook wel nimmer in onze wetboeken zullen worden overgenomen) dragen iets bij om ons in de rechtsleer ware beginselen te doen vinden; ons voor te lichten omtrent de grondslagen van rechts- en staatswezen; en een leidend gesternte te toonen, ter beoordeeling van al die filosofische rechtsstelsels die elkander opvolgen, verdringen, en vervangen, tot gedurig toenemende verwarring van denkbeelden en begrippen.

Wij kunnen ons de mogelijkheid niet voorstellen, van in onzen tijd eenig overgenomen gebod uit de Wet van Israëls volk als Artikel in een *Code* te doen inlasschen. wij denken hierbij onwillekeurig aan de Engelsche independenten, die 's Lands Wet afschaften, om in stede daarvan den Pentateuchus als recht aan te nemen. Maar wij kunnen ons zeer wel voorstellen dat de Israëlitische Wetgeving op de rechtswetenschap, die de begrippen en denkbeelden formeert van hen die onze hedendaagsche wetten moeten vervaardigen, een ruimen en gezegenden invloed zou kunnen oefenen (1). Men zou daartoe de volgende

(1) »Wanneer voor de rechtsgeleerdheid nog ééne groote vordering rijpt" (zegt een achtingswaardig Overheidspersoon en rechtsgeleerde in

of dergelijke vragen aan de oude bedeeling van God met Israël moeten richten: — Welk is, naar Gods Wet aan Israël gegeven, het wezen der Overheid? — Welke is, naar dezelfde Wetgeving, de aard van een Staat? — Welk verband moeten, naar die Wet, Godsdienst en Staat onderling hebben? — Laat de heiligheid des huwelijks wel echtfcheidingen toe? — Mag en moet de overheid ook den dag des Heeren handhaven? — Welke is de natuur der ftraffen op de misdaden gefteld? — Welke foort van zonden moet de overheid ftraffen? — Welke ftraffen zijn aan de oude bedeeling in onderfcheiding van die des Nieuwen Verbonds eigen? enzv.

Uit dit onderzoek zouden dan, onzes inziens, geheel anders gewichtige uitkomften voortkomen dan de vraag of men eene of andere oude gebodsbepaling nog met vrucht zou kunnen navolgen: b. v. 1. De leer van de heiligheid der machten. 2. Het verband van Godsdienst en Staat. 3. De toelating der echtfcheiding in geval van noodzaak, wegens de hardigheid des harten eens volks. 4. De leer van den erfelijken eigendom. 5. Het goddelijk recht van de doodftraf; en verfcheiden andere.

»Uit dit oogpunt" (zegt de achtingswaardige H. van Alphen ergens over ons onderwerp) »is zeker de Mozaïfche wetgeving éénig in hare foort, en tevens in derzelver grondbeginfelen volkomen. Dit niet alleen; maar zij wordt daardoor in deze hare eerfte grondbeginfelen (al het tijdelijke en plaatfelijke daarvan afgezonderd) het model voor alle wetgevingen in alle eeuwen; een model, hetwelk door de opkomst van de christelijke godsdienst niet ter zijde gefchoven, maar flechts volkomener en algemeener in de toepasfing op verfchillende natiën gemaakt is (1). Dit zal eens ter zijner tijd blijken, tot heil van menfchen en volken. De Wet zal eens in volle kracht van Sion uitgaan, en des Heeren Woord van Jeruzalem; dat is, burgerlijke verordeningen zullen eens zoodanig zijn ingericht, dat zij tot haren grondflag hebben de zuivere Godsdienst, en aan de hooge oogmerken van God en Jezus Christus geheel ondergefchikt en dienstbaar zullen zijn.

»Deze is eene der karakteristieke trekken van het Mesfiaanfche Rijk; en hij, die natiën, regeringsvormen, en wetgevingen wil beoordeelen, moet het doen naar dezen volmaakten ftandaard. Naarmate men van dezelve afwijkt of tot dezelve nadert, is men verder af, of meer nabij de volkomenheid. Zoekt eerst het koningrijk Gods en zijne gerechtigheid, en alle andere dingen zullen u toegeworpen worden, is een eerfte beginfel, zelfs van zedelijkheid, hetwelk op alle menfchelijke daden zonder onderfcheid moet invloeien. Ik kan mij toch, na alles wat ik over de theorie der wetgeving en over de verfchillende ftelfels derzelve gelezen en gedacht hebbe, nog niet ontdoen van die gedachte, dat de hooge Voorzienigheid aan het geheele menschdom twee buitengewone weldaden bewezen heeft, welke tot aan de voleindiging dezer huishouding zullen voortduren; hoezeer zij in den uitwendigen vorm bij verfchillende tijdperken aanmerkelijke veranderingen ofte verfcheiden wijzigingen ontvangen. De eerfte is de oprichting van het Rijk der waarheid, door middel der Openbaring. — — — De tweede is: — de Mozaïfche Wetgeving. In deszelfs eerfte beginfels werden op eene buitengewone wijze de gronden gelegd tot menfchelijk en burgerlijk geluk op aarde; welke beginfels, insgelijks, door het zedelijk bederf overal verdonkerd of verminkt werden: gelijk zulks, door de geheele oude gefchiedenis, die der meest geprezene Republieken niet uitgefloten, bevestigd wordt (1)." —

Het is alleen in onzen tijd, afgewend van fchriftuurlijke denkbeelden in alle openbare zaken, door de verwoestingen die de Filozofie der XVIIIe Eeuw heeft aangericht, dat deze denkbeelden vreemd voorkomen: de vroegere fchrijvers over recht en ftaat hebben eenparig het gebruik en gewicht der Goddelijke wetgeving voor het menfchelijk recht erkend en aangenomen. Het zal genoeg zijn deze drie der voornaamften te noemen: Bodinus in Frankrijk (2), Seldenus in Engeland (3), en Grotius in zijn *Recht van Vrede en oorlog;* waar hij in de voorrede ftellig verklaart (§. 48), »zooveel hij kon de dwaling van diegenen vermeden te hebben, die meenen, dat men na de tijden der openbaring des N. T. in deze dingen het O. T. niet meer zoude behoeven te gebruiken", gelijk hij ook bepaaldelijk bij al de boven opgegeven vraagftukken de inftellingen der oude huishouding gedurig te rade trekt. Want men bedriegt zich, wanneer men meent dat Grotius de leer der rede in het recht ten gronde van zijn ftelfel heeft gelegd; de geheele inrichting van zijn werk is met deze meening in ftrijd; offchoon hij zeker aan het ftellige Goddelijke recht niet zoo veel hechtte als velen zijner tijdgenooten, gelijk uit de aangehaalde voorrede kan gezien worden.

Laat ons eindelijk ten flotte dezer bedenkingen nog de woorden van een overigens geheel liberalen, en ver, zeer verre van ons in gevoelens verfchillenden Schrijver over dit onderwerp aanhalen (4): »Al de groote beginfelen van zedeleer en ftaatkunde zijn in den Pentateuchus begrepen. Onafhankelijk van tijden en omftandigheden heeft de Stichter van den Israëlitifchen Staat het veld der wetgeving overzien; in de hoogfte mate heeft hij, meer dan eenig ander Hoofd eens volks de

Duitschland: Von Meyer,) »zoo is het voorzeker die, voor welke zij tot nog toe meer en meer de oogen gefloten heeft: namelijk het gewichtige en veelbeduidende onderzoek, in hoeverre het menfchelijke recht met het Goddelijke, reeds federt Mozes, van de fchepping der wereld af geopenbaarde, kan worden in overéénftemming gebracht, en daarnaar in alle zijne deelen en wel voor de christelijke wereld zou moeten hervormd worden. Hieruit zou eindelijk de eenig mogelijke algemeene Wetgeving voortkomen, die flechts in onwezenlijke bijzaken hare plaatfelijke wijzigingen, bijvoegfelen of affchaffingen zou behoeven." *Blätter für höh. Wahrheit.* 5 Stück. s. 59.

(1) Een diepdenkend Godgeleerde onzer dagen, de Leeraar J. J. Le Roy, laat zich over de Mozaïfche Wetgeving juist op dezelfde wijze uit: *De Goddelijke Openbaring des Bijbels.* Dl. I. bl. 246 volg.

(1) Verg. des Schrijvers *Prijsverhandeling over de voortreffelijkheid der wetten van Mozes boven die van Solon en Lycurgus.* —

(2) Zie Gronov. in Not. ad Grot. *de J. B. ac P. Prol.* § 48. N°. 14.

(3) Men zie zijne boeken *de Jure Naturali et Gentium sec. doctrinam Hebraeorum;* waarop alleen aan te merken is, dat hij zeer te onpas meermalen *Rabbijnfche* en *Talmudifche* fabelen voor Bijbelwaarheid heeft opgedischt.

(4) Salvador, *Hist. des Inst. de Moyse.* Tom. I. p. XV.

theorie met de practijk in verband gebracht, en zijne wijsbegeerte is de Eeuw waarin wij thans leven nog verre vooruit.” Bevat deze getuigenis waarheid, gelijk inderdaad het geval is, wie zal dan zulke inrichtingen, (instellingen welke op zoo verheven waarheden die wij gelooven op Gods eigen gezag, rusten) niet veel liever raadplegen, dan eene redeleer, die geheel subjectief is, en welke ieder leeftijd naar zijne eigene begrippen en de denkbeelden der heerschende wijsgeerte formeert? —

OVER DEN INVLOED VAN FRANSCHE ZEDEN EN FRANSCHE LETTERKUNDE OP HET NEDERLANDSCHE VOLK.

Een onzer Nederlandsche dagbladen, voor weinige dagen al de gevaren optellende, die het gevolg eener hereeniging met België zouden zijn, rekende daaronder de meerdere gemakkelijkheid, waarmede wij alsdan door fransche zeden en fransche ligtzinnigheid besmet zouden kunnen worden. Ons viel daarbij de opmerking in, dat de stremming van ons verkeer met België ongelukkigerwijze geenszins als een muur beschouwd kan worden, die ons tegen de listige aanvallen der fransche verleiding bewaart. Immers heeft deze stremming geenszins belet, dat de voortbrengselen der fransche Letterkunde onzer dagen, waarbij alle schaamte uitgeschud en alles wat heilig is onder de voeten getreden wordt, zich in de huizen onzer aanzienlijken bevinden, en aldaar met graagte gelezen worden. En mogten er bij deze boeken, die al wat schandelijk is in praktijk voorstellen, nog die drogredenaars der vorige eeuw ontbreken, die al de gaven die hun geschonken waren tegen de waarheid gebruikten, zoo ontbreekt het niet aan dienstvaardige reizigers die met zoodanige werken rondreizen, dezelve overal ontpakken, en nog door bijzondere verlaging van prijs hunne waar des te beter zoeken aan te bevelen. — Ontzettend groot is ook de invloed van het schouwtooneel. Toen men na de Julij-omwenteling de beschrijving las der gruwelijke stukken door de Franschen ten tooneele gevoerd, steeg er in het hollandsch hart een kreet van verontwaardiging op, en men begreep dat zoo iets alleen in zulk een bedorven land mogelijk was. De ondervinding leert, dat niets meerder indruk maakt op de volkeren dan derzelver schouwtooneelen, en dat zoodra aldaar wreedheid en onzedelijkheid ten toon gespreid worden, de invloed niet binnen de muren van het schouwtooneel beperkt blijft, maar weldra in het leven overgaat. Toen het Romeinsche volk niets meer dan brood en openlijke spelen verlangde; toen het met wellust het bloed der zwaardvechters zag stroomen, was het ook weldra gewend om de Christenen voor de wilde dieren te zien werpen. Ook voor ons Vaderland bestaat dit gevaar. Reeds hebben onze Zuidhollandsche schouwburgen een stuk ten tooneele gevoerd, *Richard Darlington* genaamd, hetwelk bij het schetsen van de gevaren der eerzucht, gruweltooneelen bevat, waarvan de vertooning voor alle zedelijkheid niet dan allerverderfelijkst zijn kan, wijl zoo dikwijls daardoor gedachten, die de zondige mensch bij zich zelven voelt opwellen, doch die hij niet zoude durven bekennen te voeden, eene wezenlijkheid verkrijgen die de bron der misdaad wordt. Of zullen wij hier gewagen van *Robert le Diable* (Robert de Duivel), een zangstuk met zoo veel gejuich opgevoerd, en welks vertooning door zulk eene menigte onzer landgenooten is bijgewoond? In het Handelsblad van 18 Sept. las men een verslag van dat zangspel, eindigende met deze woorden:

»Alle menschkundige en dichterlijke waarheid is met »voeten getreden, en de onzedelijke strekking om allen »eerbied voor deugd en godsdienst te pogen uit te roeijen »(het schijnbare doel, helaas! van zoo vele fransche schrij»vers) is in deze opera niet te miskennen.”

Moest het derhalve na deze bekentenis niet verwonderen, toen eenige weinige dagen daarna de Directie van den franschen schouwburg het publiek verwittigde, dat de aanvragen van gezelschappen, ook buiten de stad, om dit stuk te zien, zoo buitengewoon menigvuldig waren, dat ieder zijne beurt zoude moeten afwachten!

Ziet daar nu reeds den invloed der fransche boeken en fransche schouwspelen in volle werking. Wat ontbreekt ons nu nog om tot die heillooze onverschilligheid te geraken, waardoor zoo velen onder dit volk, die, de verharding huns harten volgende, meer en meer verstompt worden voor alles wat hooger dan het zigtbare gaat, en zich eindelijk met eene dierlijke gevoelloosheid in den gapenden afgrond storten; gelijk zulks die onophoudelijke berigten omtrent de ontzettendste zelfmoorden bewijzen, waarvan hunne dagbladen opgevuld zijn. In het midden dezer diepe duisternis blijft echter alles waar, het geen wij I^e^ Deel, N^r^. 14, over dat zelfde Frankrijk gezegd hebben. Waar de Heere zich openbaart, daar is het licht; en wanneer wij derhalve hier van den invloed van Frankrijk spreken, zoo is het alleen van dat Frankrijk dat Gode vijandig is, dat Zijnen naam niet kent, de herinnering aan Zijne inzettingen meer en meer uit zijn staatsbestuur zoekt uit te wisschen, en dat alleen levende voor deze aarde die vergaat, echter door eene helsche aandrift anderen van die rust zoekt te berooven, die voor hem zelven verloren is.

Wij zouden hier nog in meer bijzonderheden getreden zijn, indien niet reeds dit gevaar waarvan wij gewag maken door velen opgemerkt werd. Leeraars hebben in den laatsten tijd met kracht tegen eenige der afwijkingen die wij aangewezen hebben, geijverd; kleine geschriften zijn daartegen uitgegeven, en een geest van kalmte en billijkheid, welke door den zegen Gods nog bij den Nederlander overig is, blijft die verleiding, die zich in zulke grove afzigtelijke vormen vertoont, tegenstaan, behalve bij die personen en kringen, alwaar het nationaal gevoel voor een zeker algemeen wereldburgerschap heeft plaats gemaakt, en wier gevoelens dezelfde zijn als die van de fatsoenlijke wereld op alle plaatsen, die niets meer vreest, dan hetgeen zoude kunnen doen denken dat zij den geest des tijds niet volgde, maar zich daarvan wilde onderscheiden.

Doch het is niet genoeg eene kwaal te kennen, maar vooral wenschelijk derzelver geneesmiddelen aan te wijzen. Men heeft deze dan ook gezocht, en schijnt tot grondslag genomen te hebben, om den zoo volwassenen als jeugdigen landgenoot een groot denkbeeld van zijne waarde als Nederlander, en een nederzien uit de hoogte op de andere natiën te geven. Dit geneesmiddel kan toch ten hoogste voor eene poos bedwelmen, doch ook niet meer; want wanneer de Nederlander, die zich op zijne Vaderlandsliefde, zijne eensgezindheid, moed, en wat al niet meer beroemt, eens alle deze deugden in praktijk moet brengen, zonder dezelfde omstandigheden die vroeger derzelver ontwikkeling begunstigden, hoe zal hij dan niet van zijne ingebeelde hoogte vallen en dikwijls tot een tegenovergesteld uiterste overslaan?

Dit beginsel toepassende heeft men na 1830 ons zelfvertrouwen geheel op onze krijgshaftigheid willen doen rusten. Men heeft levende en afgestorvene helden bewierookt, en bij verdienden lof belagchelijke grootspraak gevoegd. Ondertusschen blijft het desniettemin waar, dat, hoewel Gods hand met Nederland was, zoo wel in de treffende uitkomst der tien dagen, als in de velden van Nieuwpoort in de dagen onzer Vaderen, en hoewel zich de natie in vele opzigten door moed en gelatenheid mogt onderscheiden, de krijgszucht en heldhaftigheid geene drijfveren zijn waardoor het Nederlandsch gemoed bij uitsluiting kan bewogen worden.

Het schijnt dan ook, dat deze hefboom bij het soort van bestand hetwelk wij ingetreden zijn, zijne kracht reeds eenigermate verloren heeft, en dat de hoogte, waarop men thans den Nederlander wenscht te stellen, meer die der *beschaving* en *verlichting* is. Hiertoe moet toch die feestgalm strekken, die van het eene einde des lands tot in het andere geklonken heeft. Indien deze nationale roem stand zal houden, behoort toch duidelijk voorgesteld te worden, wat men eigenlijk onder deze woorden verstaat, en wij vermoeden, dat indien men vele deelnemers aan deze feesten vroeg, wat zij eigenlijk door deze deelneming bedoelden, de antwoorden nog al uit elkander zouden loopen.

Wij voor ons moeten betuigen, dat wij geen beginsel kennen dat magtig is dien indruischenden stroom van franschen invloed en begrippen te wederstaan, dan het levendig Christendom, dat het gevolg is van die verandering des harten, die de Heer als een onmisbaar vereischte voorstelde, om in het Koningrijk Gods in te gaan, en die Hij-alleen kan geven. Uit het hart toch komen alle onze overleggingen en handelingen voort, en dit hart moet de wereld lief hebben of God; het gaat den weg zijner zondige gedachten, of er is in hetzelve een strijd geboren, waardoor het, offschoon zondig in zich zelven, heeft leeren uitzien naar Hem die alleen genezing kan geven. Zoolang het hart met de ijdelheden vervuld is, wat baat het of hiertegen geijverd wordt? Eene of andere te weelderige tak moge uitgesneden worden, de grond blijft. Wij weten dat bij velen zulk eene verklaring niet dan verwondering kan wekken, daar men in dit Christendom dat wij bedoelen, niet anders wil zien dan het zich verschuilen achter oude vormen, en het napraten van uitdrukkingen die men niet verstaat. En dit zijn nog de liefderijkste oordeelaars, terwijl anderen de zoogenoemde *waarheidskraaijers* niet anders dan als eene soort van Belgische petitionarissen beschouwen, die men niet spoedig genoeg den breidel in den mond kan leggen. Wij eeren de regtzinnigheid, wanneer zij op het Woord Gods gegrond is; doch hetgeen wij daarbij voor ons zelve en voor onze landgenooten verlangen, is dat leven der ziele, hetgeen bij God alleen gezocht moet worden; dat geloove, hetwelk in Hem rust, kracht en vrede voor tijd en eeuwigheid vindt. Is dit geloove levendig in onze ziel, dan behoeven wij geene verstrooijingen te zoeken; dan zal het ons aan geene bezigheid ontbreken; dan moge er al gestreden, geleden en gebeden worden dag op dag, het geheele aanzijn heeft een ander doel, een ander belang verkregen. Wij zullen haten hetgeen wij lief gehad hebben, en Christus kracht zal in ons niet werkeloos blijven. Wie dat gevoelt, ja reeds wie het verlangt te gevoelen, zal de waarheid dezer woorden getuigen. Waar de leeraar met dit leven in het harte optreedt, daar spreekt hij zoodanig, dat alle zijne toehoorders, hetzij in zijne bedreigingen, hetzij in zijne vertroostingen, zich als het ware tot hem getrokken gevoelen en hunne eigene geschiedenis meenen te hooren. Daar verkondigt hij geene beloften, die slechts in het midden geworpen worden zonder bepaalde toepassing, maar dien weg des geloofs en der bekeering, langs denwelken wij deel aan Christus hebben voor de eeuwigheid.

Hoe vele stillen in den lande zijn er nog, bij welke dit leven geopenbaard is geworden, en die, biddende voor een land dat hen niet kent, en waarvan zij het zout uitmaken, hunnen weg in blijdschap betreden. Is het niet in de woelingen zelfs van dezen tijd een gewigtig teeken, dat, terwijl er zoo velen uit de hoogere standen in het genot der weelde en de belangen van den dag verzonken zijn, er onder de mindere klassen velen zijn, die slechts één belang kennen: dat hunner zaligheid; en die zich daarvoor laster, bespotting en verachtering in hun tijdelijk bestaan getroosten. In eene wereld van verderf en zonde zal ondertusschen nimmer het goud zonder schuim gezien worden, en de geschiedenis van alle geestelijke bewegingen in de gemoederen der menschen getuigt, dat er geen goeds te weeg is gebragt zonder dwalingen ter regter en ter linker zijde. Dit echter blijft waar, en het getuigenis der verloopene eeuwen bevestigt het, dat het Nederlandsch volkskarakter slechts dan zijne volle ontwikkeling verkrijgt, wanneer het de waarheid die in Christus is heeft leeren kennen; dat het dan alleen op de Rots gefundeerd is, van waar fransch ongeloof en fransche ligtvaardigheid hetzelve niet zullen afrukken: en wij kennen derhalve ook in dit dreigend gevaar, geenen anderen schutsmuur dan het gebed: *Uw koningrijk kome!*

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.

2 COR. IV: 13.

DE MENSCHWORDING.

Het ſchoone Kerstfeest is op handen. Christenen! wat is het dat wij gedenken op dien dag? Is het de geboorte van eenen Wet- of Zedeverkondiger? van den Stichter eener Godsdienst? van eenen Weldoener der volken? een Propheet? Is het de verſchijning van eenen uit de hooge hemelſfeeren gedaalden Geest of Aartsengel? naast of zelfs de naaste aan den Allerhoogſten God?— Neen! het is wat anders, dat de Engelen Gods aan de Bethlehemſche herders bekend maken, op de Bethlehemſche velden doen wedergalmen. Het is de *groote verborgenheid der Godzaligheid: God is geopenbaard in het vleesch* (1)! Het is het Apostolisch Evangelie: *Het Woord was bij God, en het Woord was God; en het Woord is vleesch geworden* (2)! Het is de vervulling der aloude Godsſpraak: *Een kind is ons geboren, een Zoon is ons gegeven, en men noemt zijnen naam Raad, Wonderlijk, Sterke God, Vader der eeuwigheid, Vredevorst* (3). Op deze getuigenisſen grondt zich de vreugde der Kerk om de geboorte van den *Zaligmaker, welke is Christus, de Heere*; of hare feestviering is geen Godsdienst, maar ſchepſelvergoding, en zij ſtaat achter, verre achter, het Israël van den ouden dag, dat zich in geenen anderen Zaligmaker verheugen mocht of kon, dan GOD (4)!

Ja, God is geopenbaard in het vleesch; de Zone Gods, die God is, werd een menſchenzoon, een mensch. *In de geſtaltenis Gods zijnde* (1) *achtte hij het geenen roof Gode evengelijk te zijn* (2), *maar hij vernietigde zich zelven* (3), *de geſtaltenisſe eens dienstknechts aangenomen hebbende, en werd den menſchen gelijk.* Ziedaar dat teeken, dat de Propheet in de dagen van Juda's Koningen tot eenen vasten grond der hope ook voor tijdelijke verlosſingen ſtelde (Jes. VII). God geeft door zijnen Propheet aan Koning Achaz vrijheid een teeken (een wonder ten bewijze van de zekerheid der hem aangekondigde dingen) van *beneden in de diepte*, of *van boven uit der hoogte* te eiſchen. Op de weigering van den goddeloozen ongeloovigen Vorst, *geeft* nu *de Heere zelve een teeken aan het huis van David: Ziet, eene maagd zal zwanger worden, en zij zal eenen zoon baren en zijnen naam* IMMANUËL *heeten*; een teeken alzoo dat de diepſte *diepte* en de hoogſte *hoogte* vereenigt in den Geborenen te Bethlehem, in Hem, die *nadat hij is nedergedaald in de nederſte deelen der aarde, opgevaren is verre boven alle de hemelen, opdat hij alle dingen vervullen zoude* (4). »De Heilige Schrift (zegt een voornaam Godgeleerde onzer dagen) »ſtelt ons nevens »de grootheid Gods in het groote, Zijne grootheid in »het kleine voor; nevens de grootheid in de hoogte, de »grootheid in de diepte; nevens de verhevenheid de ver»nedering; nevens de almacht de barmhartigheid; ne»vens de heerlijkheid de zelfvernietiging; nevens Gods »Majesteit Zijne knechts-geſtalte. — Konde God ſlechts »groot en heerlijk zijn, zoo als Hem ons de ſtarrenhemel »vertoont, zoo ware Hij *machtig* niet *almachtig*; maar »dat Hij te gelijk groot en gering, oneindig en eindig,

(1) 1 Tim. III. v. 16. De lezing *Θεὸς* werd krachtig gehandhaafd door Ernesti, Mill, vooral door Venema (die *Θεὸς ὃς* verkiest) in *Exercit. de vera Christi Divinitate*, p. 36. *sqq.* en Bengel *in Appar. Crit.* ad h. l. De verdere wederlegging van Griesbachs gronden voor de lezing ὃς behoort niet tot ons beſtek te dezer plaatſe. Bengels heerlijke opmerking (in Gnom. ad h. l.) doet voor het *inwendige* bewijs van die van *Θεὸς* alles af.

(2) Joh. I. v. 1, 14. (3) Jes. IX. v. 5. (4) Jes. XLIII. v. 11.

(1) Phil. II. v. 6. Gr. *ὑπάρχων*, *zijnde en blijvende.*

(2) Gr. *τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ*, *esſe pariter et convenienter Deo.* (Bengel ad h. l.)

(3) Gr. *ἐκένωσεν ἑαυτὸν*, eigenlijk, *ontledigde zich zelven.*

(4) Eph. IV. v. 9, 10.

»Het Oude en Nieuwe Testament in dien geest en tot dat einde te onderzoeken, en de voornaamſte plaatſen waarin de Godheid van den Heere Jeſus Christus zelven, of wel de meerderheid der perſonen in het éénig en waarachtig goddelijk Wezen geleerd wordt, te verzamelen, opdat onze wetenſchap mannelijk, maar vooral onze liefde tot den Heere inniger worde; ziedaar het doel dat wij ons hebben voorgeſteld (bl. 20).”

Met dit doel dan wordt de goddelijke openbaring »van het Paradijs tot op Patmos” doorwandeld; van welke behandeling het eerſte ſtukje de vijf boeken van Mozes, het tweede de verdere boeken des O. V. tot dat der Pſalmen toe bevat, telkens met aanééնſchakeling der onderſcheidene plaatſen uit hetzelfde boek door aanmerkingen, die ons het verband van deszelfs deelen doen kennen; en met in acht neming tevens van de volgende allezins juiste opmerking (bl. 146, 147): »Zeer onderſcheiden voorwaar is de vraag, wat het een of ander deel der profetiſche ſchriften van den gezegenden Verlosſer leert en bevat, ’t zij dan in voorſpellinge, ’t zij in vooraſſchaduwende beelden en typen, en wat de Profeet zelve en ’t geloovig volk in Israël van die leeringen verſtonden en in die typen zagen. — Dat de zaligmakende leer in alle tijden dezelfde geweest is; dat geen Abraham, Mozes of Elia, noch een éénige der geloovigen in Israël door een ander geloof dan dat van Paulus, Johannes of Jacobus, of van eenig ander in de huishouding des N. T., wat het wezen der zake betreft, behouden werd, is buiten allen twijfel; maar dat de voorwerpen voor het geestelijk oog klaarder, en in helderder glans, en meer in geheel hunnen omvang, bij het hooger klimmen van de zon des heils, bij de duidelijker openbaringe der innerlijke bewegingen der barmhartigheid onzes Gods met welke ons bezocht heeft de Opgang uit der hoogte, door de geloovigen in ’t N. Verbond beſchouwd worden, is evenmin aan eenigen twijfel onderworpen. Bij het onderzoek des ouden Testaments is ’t dus niet alleen geoorloofd, maar ’t is plichtmatig, hetzelve bij het licht des nieuwen te beſchouwen, en veeleer naar *de meeninge des Geestes* te vragen, dan naar de meerdere of mindere mate der kennisſe hier van bij dezen of genen Profeet, of bij de geloovigen in Israël.” —

Op die wijze dan worden hier voorgedragen: de woorden van het verhaal der ſchepping; de verſchijning van den Engel des Heeren aan Hagar; die aan Abraham, in het eikenwoud van Mamré, bij de verwoesting van Sodom, en bij de offerande op Moria; de verſchijning des Heeren aan Jakob te Bethel en te Mahanaïm; de woorden van dien Aartsvader op zijn ſterfbed, en de openbaring aan Mozes in den brandenden braambosch; de Engel des Heeren die de ſcharen Israëls door de woestijne leidt; de Aäronitiſche zegen; de Engel die verſcheen aan Bileam; en — (hier vangt het tweede ſtuk aan) — die zich openbaarde aan Jozua; de woorden van Israël (Joz. XXII. v. 13); de verſchijning van des Heeren Engel te Bochim; van den Verbondsengel aan Gideon, en later aan Manoach; Davids laatſte woorden; de plaatſen des O. T. die van het wezen Gods in het meervoud ſpreken; en eindelijk, de tweede, achtſte, twee- en drie-en-twintigſte, drie-en-dertigſte en vijf-en-veertigſte Pſalm.

Tot eene proeve van den geest, in welken het een en ander behandeld is, ſtrekke het volgende (bl. 16, 17): »Dit zij dan ſteeds onze ſtemming bij het biddend onderzoek dezer heilige bladeren (des Bijbels): een ootmoedig kinderlijk aannemen van hetgeen God wil dat men gelooven moet; en terwijl wij ons zorgvuldig wachten, om aan de diepe verborgenheden, die de Heere niet heeft goedgevonden te openbaren, in vermetelheid den ſluijer te willen onttrekken; laat ons ook op onze hoede zijn dat men ons niet verleide om datgeen voor eene verborgenheid die niet angstvallig onderzocht moet worden te doen doorgaan, hetwelk God werkelijk geopenbaard, ja als den éénigen grond onzer hope ons genadiglijk aangewezen heeft. Want wij zijn niet als die mannen van Athene, die een onbekenden God dienden; maar *God is bekend in Juda; Zijn Naam is groot in Israël* (Ps. LXXVI).” En voorts (bl. 176): »Wij zijn van voornemen, in plaats van de gevoelens der waarheidbeſtrijders te wederleggen, ons zelven veeleer en den lezer met hetgeen ’t woord van God aangaande de Godheid des Heeren in bijzonderheden leert, bekend te maken” (eene wel gegronde, maar wat al te lang gerekte terechtwijzing van den Hoogl. van der Palm over den profetiſchen zin des XLVsten Pſalms, bl. 161—176, maakt alleen hier op eene uitzondering) »opdat door het toenemen in de kennisſe der verborgenheid Jeſu Christi, ons geloof opgehelderd en bevestigd, onze hope gefundeerd en bekrachtigd, onze liefde verlevendigd en aangevuurd worde, en wij aldus, Christus ons leven geworden zijnde, in de blijde zielverrukkende verwachting en het welgegrond vertrouwen mogen wandelen, dat het ſterven ons gewin zal zijn.”

Eindelijk ſtrekke het volgende tot proeve der ſchoone opmerkingen, van welke wij boven gewaagden:

»Als men de wijze, waarop de Zone Gods verſchenen is, en den perſoon, die met die verſchijning verwaardigd wordt, te zamen beſchouwt, dan wordt men hier een verband gewaar dat treffend is. Aan den herbergzamen Aartsvader was de Zone Gods als een reiziger verſchenen. Den worſtelaar die reeds vóór de geboorte met zijnen broeder geworſteld had, en den naam van Jakob (hielhouder) kreeg, omdat hij, ter wereld komende, de verzenen Ezaus in de hand hield; die naderhand in zooveel ſtrijd geoefend werd, kwam de Heere te gemoet als een man die met Hem worſtelde tot de dageraad opging. Mozes, die zachtmoediger was dan eenig ander mensch, en gekozen werd om op den rookenden berg Sinaï onder donderen en bliksemen en zware wolken de heilige wet te ontvangen, moest vooraf eene verſchijning des Heeren hebben in eene vlamme des vuurs uit het midden van den braambosch. Den valſchen profeet Bileam verſcheen de Heere met een zwaard in de hand als zijn tegenſtander, maar opende daar de mond van het ſtomme dier, zoodat het met menſchelijke ſtemme ſprak, ter aanwijzing dat het ook *zijn* macht zou zijn, die de lippen van den profeet zoude openen, om in plaats van vloek zegeningen

uit te ſpreken over het volk dat Hem dierbaar was. Wat wonder dan, dat Hij ook hier den held voor Jericho's muren, als een held, als een krijgsman verſcheen! — O ja, gezegende Verloſſer! die neerbuigende liefde hebt gij ook na uwe opſtanding vertoond, en wildet den wandelaars naar Emmaus als een wandelaar op zijde treden, om hen te onderrichten, te leiden, te troosten, en U te bewijzen die God te zijn, die gisteren en heden en in der eeuwigheid dezelfde zijt (bl. 92)."

Wellicht zal iemand oordeelen, dat in den loop van dit werkje te veel gebruik is gemaakt van Joodſche Schrijvers, in zonderheid Rabbijnen; maar ons dunkt, dat daardoor de waarheid van den hooger' zin der Schrift niet weinig wordt bevestigd. Bilderdijk ſchreef daarvan te recht reeds in 1820: »Wenſchelijk ware het, dat, gelijk Episcopius en anderen van dien aanhang, uit wie heel de verderfelijke neologie eigenlijk geſproten is, nu zoo lang bij de later Joden ter ſchool gegaan zijn om des Verloſſers Godheid en verzoenend lijden, hun vroeg bij een Christelijk onderwijs ingeprent, af te leeren; men zich van den anderen kant bij de oudere Rabbijnen in deze aloude en rechtzinnige gevoelens en de daaraan verknochte leerſtukken verſterkte; die zoolang plaats behielden tot de algemeene vijandelijke tegenſtreving der Joden tegen Jezus Christus hunne latere leeraren bewoog, nieuwe uitvluchten, en dus nieuwe uitleggingen te zoeken, om de duidelijke en in het oog loopende toepaſſingen te ontduiken. De kracht welke dit aan de profecyen geeft, dat zij t' allen tijde, en eer er reden van plooien was, zoo verſtaan zijn als Jezus en zijne Apostelen en geheel de oude Kerk haar toepasten, is onvergelijklijk (1)." — En wat lager zegt dezelfde groote man: »Het is echter van weinig vrucht dezen ſamenhang (der profecyen) aan te dringen, indien men niet van de Paradijsbelofte af, alle de aartsvaderlijke gebeurteniſſen door, in alles dien Verloſſer herkent en weêrom vindt, die geen oogenblik uit het oog der geloovigen, geen oogenblik uit het doel der godſpraken was; en waarvan, na Abrahams begunſtiging met het onſchatbare voorrecht, dat deze Slangvertreder en redder des menschdoms uit zijne heupe ontſpruiten zou, ieder zijner afkomelingen ſteeds de diepſte overtuiging en onverſtoorbaarſte verwachting had. Die ook overal onderſteld, overal voor- en afgeſchaduwd wordt, en op wien alles zinſpeelt en uitziet. Wiens daden, wiens wonderen, wiens lijden, wiens dood, opſtanding, hemelvaart en aanſtaande wederkomst, zoo duidelijk voorſpeld zijn, dat vóór en na zijne verſchijning in 't vleesch, bij Joden en Christenen, niets dan valſche en hardnekkige ſtelſelzucht dit ooit kon miskennen of loochenen (2)."

Wat betreft hetgene ons in dit geſchrift minder voldeed: daartoe behoort, vooreerst, de ſoms plaats gegevene zucht om bijzonder veel aan te wijzen in woorden, waar in zich die ruime beduidenis, op ſpraakkunſtige gronden, niet wel laat rechtvaardigen; bij voorbeeld in de plaats Joz. XXII. v. 22, waar, voor de aangenomene opvatting, eigenlijk alleen de vertaling der LXX Overzetters pleit; terwijl אל אלהים יהוה uit vergelijking van andere plaatſen (b.v. Pſalm XCV. v. 3, XCVI. v. 4, CXXXV. v. 5.) geen andere beteekenis kan hebben, dan *Jehova de alleen-waarachtige God* (die boven alle goden is).

Eene tweede aanmerking maken wij op het gezegde over de Pſalmen. Wij ſtemmen volkomen zamen met de waarſchuwing tegen het terugzetten van dit heilig en dierbaar boek; maar zien in het gebruik van kerkliederen (mits die in waarheid op het woord Gods gegrond zijn) evenmin een *graven van bakken die geen water houden*, als Luther (die hier vreemd wordt bijgebracht) er dat in zag, blijkens zijne vele voortreffelijke liederen, die door heel Duitschland onder den kennelijken zegen Gods worden gebruikt. Immers, al wat ten behoeve van het gebruik van ſchriftuurlijke formulieren van éénigheid en liturgiſche ſchriften benevens den Bijbel, kan worden aangevoerd, geldt ook omtrent kerkliederen, als welke ook zelve een ſoort van liturgiſche ſchriften zijn.

Ten laatſte, ofſchoon de ſtijl van dit werkje wel soms eenigzins ongeregeld, maar toch doorgaans vol kracht, vol gloed en leven, ſoms zeer verheven en dichterlijk is, zoo is het jammer dat taal en ſpelling (of mogelijk alleen, dat de correctie van den druk) vooral in het eerste ſtukje zoo zeer verwaarloosd zijn; een gebrek dat echter in het tweede reeds aanmerkelijk verbeterd is.

Het derde ſtuk volge ſpoedig, en doe ons de heerlijkheid van Christus, die zaligheid voor den zondaar ook in de Profeten aanschouwen, *denwelken geopenbaard is dat zij niet zich zelven maar ons bedienden deze dingen, die ons nu aangediend zijn, bij degenen die ons het evangelium verkondigd hebben, door den Heiligen Geest die van den hemel gezonden is*, IN WELKE DINGEN DE ENGELEN BEGEERIG ZIJN IN TE ZIEN (1 Petr. I. v. 12).

DERDE JAARFEEST DER THEOLOGISCHE SCHOOL TE GENÈVE.

De Evangeliſche Maatſchappij van Genève heeft haar derde verjaarfeest op den 30en April en eersten Mei dezes jaars gevierd, waarvan het berigt ook ditmaal weder gedrukt is, en talrijke bewijzen oplevert, dat met hoe veel moeilijkheden deze inrigting ook te kampen heeft, zij zich echter niet alleen verheugen mag in de onderſteuning en gemeenſchap van vele Christenen, zoo wel in dit werelddeel als in America, maar ook in den bijzonderen zegen van Hem die de harten neigt, die aan deze vereeniging zoo vele bijzondere uitkomſten beſchikt heeft, en die haar meermalen hulpbronnen geopend heeft, welke niemand had kunnen verwachten (1).

De bijeenkomst op den eerſten dag, door den Preſident Tronchin geopend met een algemeen overzigt der blijken van overeenſtemming en deelneming, door de Maat-

(1) Naſchrift op CHALMERS, *Bewijs en Gezag der Christelijke Openbaring*, bl. 245, 246.
(2) Ibid. bl. 248.

(1) Dit Berigt, uitgegeven onder den titel van *Aſſemblée générale de la Société Evangelique de Genève*, is verkrijgbaar bij Meſſchert en Höveker alhier.

ſchappij ontvangen, was vooral gewigtig door de verſchillende mededeelingen die er gedaan werden omtrent den voortgang der verkondiging van het Evangelie in Frankrijk, zoo door het doen verkoopen van Bijbels door middel van Colporteurs of rondventers, waartoe bekeerde lieden uit den handwerksſtand werden gekozen, als door het uitzenden van geordende leeraars, ten einde de zielen, door de lezing van het Woord opgewekt, verder te voeden met de leer der waarheid en tot kleine gemeenten te vereenigen. Een der leeraars die het eerst tot deze zending gebezigd werd, de Heer Hofman, die zich te Tournus ophield, en van wien wij Dl. I, N°. 14 reeds gewag maakten, was zelf bij deze bijeenkomst tegenwoordig, en zijne verhalen omtrent den toeſtand van Frankrijk bewijzen van den eenen kant de belangrijkheid van den oogst die hier rijpt, doch tevens van den anderen kant de ontzettende hinderpalen die het Evangelie er ontmoet, en die alleen in de kracht Gods overwonnen kunnen worden. Zeker, die kracht is noodig om niet ontmoedigd te worden in het midden der bevolkingen, waarvan het eene gedeelte zonder eenige kennis of onderzoek aan den wil zijner priesters onderworpen, op hun bevel den Bijbel verbrandt, terwijl het andere, aan het groſſte ongeloof overgegeven, het woord des levens met diepe verachting behandelt, en de verkondiging met ſpotternij en Godslastering beantwoordt. En echter ook hier regeert de Heer, en harten, het meest geſloten, naar het ſcheen, voor de waarheid, werden geopend voor het licht dat in de duisternis schijnt. Treffend zijn de bijzonderheden die daarvan medegedeeld worden. Krachtig zijn de aanhalingen van den eerwaarden Gauſsen uit den martelaarstijd der Zwitzerſche hervorming, toen Frankrijk zijnen Farel, Calvijn en Beza naar Genève zond, om aldaar het Evangelie te verkondigen; aandoenlijk is zijne herinnering, hoe de Kerk van Genève later hare dankbaarheid betoonde, door het uitzenden van zoo vele getrouwe arbeiders die in Frankrijk de brandſtapels beklommen, en zijne aanmaning om in dit gewigtig oogenblik, nu het door zoo vele omwentelingen gefolterde Frankrijk naar rust en waarheid begint om te zien, niet te vertragen, maar op het ſpoor der Vaderen te treden, waartoe de Heer zelf den weg ſchijnt te openen. De zending der Colporteurs, wier werk overal eene ſoort van voorbereiding uitmaakt, wordt nog met ijver voortgezet, en brengt aanvankelijk zijne vruchten voort.

Het berigt omtrent de Theologiſche ſchool werd op den volgenden dag door de Heeren Merle d'Aubigné en Galland, beide Hoogleeraars aan dezelve, medegedeeld. Uit hetzelve blijkt dat reeds eenige leerlingen met lof de ſchool verlieten en er weder anderen verwacht werden. Het gewoon getal der leerlingen is ongeveer zestien. Met de meeste openhartigheid bekent men dat er nog, zoo wat de innerlijke werkkring als het verdere lot der kweekelingen betreft, groote zwarigheden te overwinnen zijn. In het laatſte opzigt vindt men daarin eenen hinderpaal, dat de franſche regeering ſteeds weigert om de ſtudenten, die den cursus der ſchool gevolgd hebben, tot het doen der examina toe te laten, zich beroepende op de wetten deswegens ten tijde van het keizerrijk gemaakt, en die alleen de ſtudiën erkennen op eene franſche hoogeſchool volbragt; hoewel deze zelfde regeering daarvan ten gunſte der Geneeſſche academie gedurig afgaat. De beſtuurders der ſchool, hun werk in het geloof begonnen hebbende, blijven ook met vertrouwen het wegvallen dezer zwarigheid te gemoet zien.

Bij de ſtudiën zelve leverden de verſchillende graad van ontwikkeling, en het onderſcheid in de kundigheden vroeger door de kweekelingen verkregen, nog al moeielijkheden op, als mede het ontbreken van de kennis die tot voorbereiding moest dienen. Dit gaf dan ook aanleiding tot het oprigten eener toebereidende ſchool tot betere opleiding der ſtudenten, waartoe ook reeds gaven verzameld zijn. Ook de Duitſche geleerdheid is voor de franſche ſtudenten, min gewoon om tot den bodem der theologiſche wetenſchappen door te dringen, bevonden min geſchikt te zijn, en de deure voor de waarheid in Frankrijk geopend, ſchijnt een wenk Gods om aan de geheele inſtelling eene meer praktikale wending te geven, en nog meer te trachten levendige verkondigers des Evangeliums dan geleerde verdedigers van hetzelve te vormen. Ondertusſchen leert de ondervinding, dat mannen die dagelijks de magtſpreuken van het bijgeloof en de spitsvondigheden van het ongeloof geroepen zijn te beantwoorden, geene geringe mate van kennis noodig hebben, ten einde bij hunne verkondiging der waarheid ook de wederlegging van den logen te voegen.

Zoo ſtaat dan nog deze inrigting, onder den zegen Gods, met de geringſte middelen begonnen, en echter toenemende in bloei en invloed, daar het haar nu gegeven werd dit Jaarfeest te vierén in eene door haar gebouwde kapel, alwaar, behalve de geregelde verkondiging des Evangelies, ook bijbeloefeningen en zondagsſcholen gehouden worden. De liturgiſche ſchriften der oude Geneeſſche Kerk zijn bij deze Maatſchappij aangenomen, daar zij zich geenszins beſchouwt van de Kerk van Genève geſcheiden te zijn; want *zij* is het, en niet deze, die aan de oorſpronkelijke belijdenis getrouw gebleven is. Zij behield hare vrienden in alle de landen van Europa. — Onder de opmerkelijke teekenen van bijval die zij ontving, behoort een brief, door een zeer aanzienlijk getal geestelijken der Engelſche bisſchoppelijke Kerk onderteekend, waarin deze allen hunne inſtemming te kennen geven met de waarheden door de Geneeſſche ſchool gehandhaafd, en voorts de gift van eene zeer aanmerkelijke ſom, welke twee broeders in America zich bewogen gevoelden, jaarlijks, zoo lang de ſtaat hunner geldmiddelen hun dit zoude veroorloven, aan de ſchool te verzekeren. Als Nederlanders mogen wij ons verheugen, dat in eene ſtad, vroeger met zulke teedere banden aan ons Gereformeerd Nederland gehecht, en waar het Rationalismus zulk eene heerſchappij had verkregen, de groote waarheden van de Godheid onzes Heeren, de kracht van zijne verzoening, het verderf onzer menſchelijke natuur en de regtvaardiging door het geloove luide verkondigd worden. Deze inſtelling is een gewigtige ſchakel in die keten van getuigenisſen, welke van alle kan-

ten gehoord worden ten einde de Protestantsche Kerken uit den slaap, waarin de meesten derzelven verzonken waren, op te wekken. Vereenigd in één geloove, zonder daarom alles tot navolging aan te prijzen, meenen wij met vrijmoedigheid deze instelling aan de voortdurende belangstelling onzer Christelijke landgenooten te mogen aanbevelen. De Heeren L. G. James, Predikant te Breda, en Willem de Clercq, te Amsterdam, die in 1832 kennis van het gebeurde te Genève gaven, mogten de hand Gods erkennen in de belangstelling die zich hiervoor ontwikkelde, en in de gaven zoo van rijken als geringen die door hunne handen mogten gaan. Deze medewerking werd ook te Genève dankbaar erkend, gelijk op meer dan ééne plaats van dit rapport blijkt, en het zij hier alleen herinnerd dat, daar de behoeften alle jaren nieuw zijn, daar het veld, vooral voor de verkondiging van het Evangelie in Frankrijk, telkens zich meer uitbreidt, ook de voortduring der gaven welkom is (1).

Het moge niet vreemd schijnen, dat in een oogenblik waarin de behoeften in ons Vaderland zelve groot zijn, wij het oog op vreemde landen rigten; dat in een tijdstip waarin ook onder ons de godsdienstige schuddingen zich beginnen te vertoonen, wij ons met de geestelijke belangen van Frankrijk en Zwitserland ophouden. — In het rijk van God bestaat geene scheiding van volkeren; allen die waarlijk door den Geest Gods geleid worden, zijn kinderen Gods, leden van een ligchaam, en kunnen omtrent elkander niet onverschillig zijn. Wij gevoelen al het gewigt van den tijd dien ons Vaderland te gemoet gaat, want wij weten dat ook hier eene behoefte ontstaat die alleen door de kennis der waarheid vervuld kan worden. — In het midden van zoo vele strijdende en afwijkende gevoelens, zullen de zielen meer en meer gedrongen worden om bij God, die Zijnen Geest beloofd heeft aan hen die denzelven vragen, die oplossing te zoeken die geen mensch hun geven kan. Wij blijven derhalve opmerkzaam op hetgeen dat in ons Vaderland plaats heeft; onze belangstelling is met allen die voor de waarheid strijden en lijden, doch wij wenschen daarom niet minder die vrienden te bedenken, wier werk aanvankelijk door den zegen Gods bekroond wordt, met wie wij ons door banden der liefde in Christus verbonden gevoelen, die bij onze gaven vooral ook onze gebeden verlangen, en die door genade blijken hunner wezentlijke belangstelling in de zaak van het koningrijk Gods hebben mogen geven.

(1) Zie, *Iets over den voortgang van het Rijk Gods in Nederland*, bij J. H. den Ouden, en, *Berigt van de oprigting eener school van Godgeleerdheid in de hervormde Kerk van Genève*, bij denzelfden.

ORGANISEREN.

Alleen hetgeen werkelijk leeft, en dus, hetgeen uit de hand Gods voortkomt, is begaafd met een *organismus*. Hetgeen door eene menschelijke hand werd voortgebracht, al is het ook nog zoo kunstig ingericht, kan alleen den schijn van een organisch leven aannemen, en ten hoogste onze bewondering trekken als *mechanismus* (machinerie). Men vergelijke nu het levende dier met een kunst-automaat. Het eerste ontwikkelt zich door innerlijke kracht, groeit op, neemt weder af, en sterft; het laatste blijft onveranderd zoo als de kunstenaar het eens vervaardigd heeft. Het levende dier is een zamenstelsel van oneindig veel afzonderlijke organen, die alle weder voor zich zelve een eigenaardig leven bezitten, en daardoor het leven van geheel het lichaam bevorderen en aankweeken; in den automaat gaat integendeel alle beweging van één punt uit; al de raderen en veren zijn in zich zelve levenloos, en worden slechts door eene kracht van buiten aangedreven en bewogen. Daarom kan het eerste zich zelf in het leven behouden terwijl het door zijne duizende organen voedsel nuttigt en verteert, en daarna het verbruikte weder uitwerpt; in het andere moet de verslapte veer na een bepaald tijdperk door vreemde bewerking weder gespannen worden. Daarom eindelijk herstelt zich het lichaam van het dier in de meeste gevallen na toegebrachte kwetsing door de inwonende levens- en heelkracht; de machine daarentegen, zoodra slechts één eenig harer raderen schade bekomen heeft, staat stil, en kan slechts door menschenhand worden in order en aan den gang gebracht.

Even als een enkel dier of een enkele mensch, zoo zijn ook volken en staten oorspronkelijke levendige organismussen, die mede, wanneer zij niet van buiten af worden belemmerd of verstoord, zich ontwikkelen en tot rijpheid komen.

Hier uit blijkt dan, dat een Staat even zoo weinig als iets anders dat leven heeft, door menschelijk vernuft kan worden geschapen, dat is georganiseerd. De mensch kan wel het leven waar hij het vindt vernielen, en in plaats van het verwoeste organismus een werktuiglijk kunstwerk stellen; maar geheel valsch wordt dit désorganiseren en mechaniseren, waartoe noodwendig en algemeen de *Centralisatie* wordt aangewend, door den geest onzes tijds organiseren genoemd. Van daar die vrees en angst, met welke landen of enkele provinciën die van beheerscher veranderden, die organisatiën te gemoete zien, welke hun als de bron van alle geluk worden toegezegd. Van daar dat zij aan duizend wonden lijden zoodra de kunstbewerking dadelijk wordt aangewend, offchoon ook de openbare bladen die niet hoog genoeg weten te roemen. Van daar dat zoo menige inrichting van eeuwen-ouden oorsprong, zoo haast zij in haar nieuwerwetsche reglementaire keurslijf wordt ingeregen, zoo spoedig verkwijnt, en aan eene langzame teering heen gaat.

(Naar het *Berliner politisches Wochenblatt.*)

NIEUW TESTAMENT IN 32°.

(Bij de Nederlandsche Bijbelcompagnie te Amsterdam en te Haarlem uitgegeven, A°. 1834.)

Bekend zijn bij velen de klachten ingebracht of geuit tegen de verregaande onnaauwkeurigheden niet slechts, maar ook opzettelijke afwijkingen van den echten text

onzer voortreflijke Statenvertaling in het zoogenaamde ſchakot-testamentje van A°. 1825. Wij haalden daarvan een gewichtig voorbeeld aan in Nr. 5 van dit tweede Deel onzer *Nederlandſche Stemmen*. De aanwijzing van eene menigte anderen van meer of min belang, in een Godsdienſtig Tijdſchrift (1), had ten gevolge eenen brief aan de Redactie van datzelfde Tijdſchrift, geſchreven door den Wel-Eerwaarden Heer H. Weyland, Predikant te Amſterdam, aangeſteld door het Provinciaal Kerkbeſtuur in Noord-Holland tot onderteekening der Bijbels enz. welke te Amſterdam worden uitgegeven (2). Bij dezen Brief werd gemeld, dat de oplage van het Nieuw Testament in 32° van het jaar 1825 geheel uitverkocht was; dat eene nieuwe oplage van denzelfden ſtereotypen druk ten jare 1832 door de Bijbelcompagnie bereids (15 Julij 1832) buiten omloop geſteld was, en de verdere druk geſtaakt; en eindelijk, dat er op dat oogenblik aan eene verbeterde uitgave in hetzelfde formaat naar de ſpelling van Keur gearbeid werd. Het ſtrekt ons tot bijzonder genoegen te kunnen berichten, dat deze nieuwe met den text onzer Dordrechtſche Bijbelvertaling getrouw overeenkomſtige uitgave werkelijk onlangs in het licht verſchenen is; en alzoo inderdaad niet alleen, gelijk die van 1825 en 1832 eene aangename zakuitgave, maar ook tevens (waar het voor alles op aankomt) eene zuivere en wel vertrouwbare vertaling van de Schriften des N. Testaments oplevert. Wij voor ons achten het in het belang der Christelijke waarheid, der Vaderlandſche Kerken, en zelfs in dat onzer Nederduitſche ſpraak- en taalkennis van belang, dat onze aloude Statenvertaling geheel onveranderd, overeenkomſtig den ſtandaart der oorſpronklijke uitgaven, blijve gedrukt worden. Doch ook de genen, die van meening zijn, dat voor onze aloude Bijbeloverzetting eene hedendaagſche omkleeding in taal en ſpelling verkieslijker ware, zullen ons ten allerminſte dit wel toeſtemmen, dat eene uitgave, waarin alles naar den alouden, bekenden en conſequenten regelmaat gevolgd is, verre weg te wenſchen was boven eene zulke, waarin willekeurig en onregelmatig in het wezenlijke van den zin, zoowel als in het bijkomſtige van de ſpelling op elke bladzijde de ſtorendſte veranderingen werden ingevoerd; aangaande welke wij dan ook bij deze gelegenheid op nieuw de bezitters of lezers van de ſchakot-testamentjes van 1825 tot 1832 meenen te moeten waarſchuwen.

(1) *De Leer des Bijbels, of Bijdragen van en voor Gereformeerde Christenen*, te Amſt. bij J. H. den Ouden. Dl. II. bl. 80 en volg.
(2) Ald. bl. 191 en 192.

GELOOFS-VRIJMOEDIGHEID.

Die mij belijden zal voor de menſchen dien zal ik ook belijden voor mijnen Vader die in de hemelen is.
DE HEER.

Wat nacht zich over de aard verbreid',
Wat noodſtorm ruisch', wat onweêr loei',
De Christen vindt zijn veiligheid,
Zijn vrijheid (zelfs in ijzren boei)
In 't reddend woord van hemeltroost,
Het heilwoord van Gods Zoon,
Die heerscht van 's hemels troon
Tot dat het morgenwekkend Oost
Van 't licht van Zijn verſchijning bloost!

Neemt midlerwijl, verloste ſchaar,
In dit ons hachlijk tijdsgewricht
De teekenen der tijden waar,
En vest het hopend zielsgezicht
Op 't rijk van Hem die komen zal,
Door weinigen verwacht,
In 't uur van middernacht,
Met daverend bazuingeſchal,
Opdat de troon des Satans vall'.

Wordt 's aardrijks ruim alom bedekt
Door hartbedwelmend ongeloof,
Dat overal beroering wekt,
En, voor 't geklank der waarheid doof,
In woeste wrevelzucht ontbrandt;
Een goddelijke kracht
Wekt een vernieuwd geſlacht,
Houdt tegen aard- en helmacht ſtand,
En maakt heur overmoed te ſchand.

DES HEEREN RAAD BLIJFT STEEDS BESTAAN:
Dat woord, in vlammend letterſchrift
Schoon aard en menschdom moog' vergaan,
Op eeuwge tafelen gegrift,
Blijft, door der eeuwen wisſelloop,
't Geen 't mateloos heelal
Beveiligt voor den val;
Der boozen ſchrik, der vromen hoop,
Wat de afgrond in zijn vuurkolk ſloop'!

Hoe luisterrijk blinkt eens de kroon
Van hem, die 't nimmer feilbaar woord,
Beducht voor laster, ſpot noch hoon,
Door goud noch wereldgunst bekoord,
Gehuldigd heeft in 't oog der aard!
Hem wacht een eeuwig loon,
Gezeten in den troon
Van HEM, die aller hulde waard,
Als Vorst der eer zich eens verklaart!

Aanbidlijk Hoofd van 's HEEREN huis,
o Geef den uwen kracht en moed,
Om als getuigen van uw kruis
Te roemen in dat dierbaar bloed,
Welks goudwaardij hun niets ontrooft,
Vrijmoedig, zonder schroom! —
Dat niets de tong betoom'
Die U belijdt, U prijst, U looft,
U, der Verlosten heerlijk Hoofd!

Stort, stort dan uit den Geest der kracht,
o Heer, o Koning uwer Kerk,
Op 't heilig, U gewijd geſlacht!
Bekroon uw eigen godlijk werk,
Uw naam, uw heilgen naam ter eer!
Vermeerder ons 't geloof,
Voor elken twijfel doof,
Dat bergen overzet in 't meir,
En juichend uitroept: KOOM O HEER!

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

EENE STEM UIT GENEVE.

J. H. MERLE D'AUBIGNÉ, *La voix de l'Eglise une sous toutes les formes successives du Christianisme.* Gen. et Paris, 1834. 51 pag. (Ook te bekomen bij Messchert en Höveker à *f* 0,60.)

De welsprekende stem van den, ook bij ons als een getuige der zuivere bijbelwaarheid bekenden Schrijver, die der Kerk van Christus door al de verloopene Eeuwen heen voorstellende, verdient wèl ook in Nederland door velen gehoord te worden. De uitmuntende redenaar doorloopt de vier verschillende vormen, in welke zich de christelijke kerk ontwikkeld heeft; die van het *christelijk leven;* het bestemde *leerstelsel;* de middeneeuwsche *scholastiek*, en de gezegende *hervorming*. Hij stelt de laatste voor, als de drie vroegere vormen in zich opnemende, door de ontwaking van geestelijk leven, de bestemdheid der leer, en de formering van het gezuiverd kerkelijk stelsel; hij toont, hoe gedurende al deze Eeuwen die groote waarheden: *het drieëenig bestaan Gods*, *de algeheele verdorvenheid van den mensch*, *en de tusschentreding van den Godmensch als Middelaar* standvastig de belijdenis der Kerk hebben uitgemaakt, en eindigt met eene opwekking, dat geen ongeloof zijne hoorders van die groote verborgenheid: *God geopenbaard in het vleesch*, moge aftrekken. Luid klinke deze stem in oor en hart ook van Nederlands jongelingschap, bijzonder aan onze Hoogescholen, en verwekke menigen vrijmoedigen getuige der waarheid tot heil der Kerke, die de Heer gekocht heeft met zijn eigen bloed. *En Gij* (dus eindigen wij met den eerwaardigen Redenaar) *Gij*, *driewerf heilige God, bestraal ons door uw licht*, *waarbij men de waarheid aanschouwt*, *en open ons zelf de deure dier wetenschap*, *wier onmetelijke schatten alle verborgen zijn in Jezus Christus!*

GETUIGENIS DES GELOOFS IN DE RAADSVERGADERING TE BAZEL (1).

»Het is door het beroepen van Hoogleeraren, elders wegens revolutionaire beginselen en ongodsdienstigheid afgezet (twee euvelen die steeds in naauw verband staan), dat men zich zelven de roede toebereidde, waardoor wij thans zoo pijnlijk gekastijd worden; dat men zich de geesfels vlocht die ons reeds zoo diep verwondden; dat wij ons in dien toestand brachten, die ons nu zoo groote verlegenheid verwekt.

Ja, Edelachtbare Heer Burgermeester en Leden van dezen Raad! erkennen wij het onbewimpeld, wij dragen allen meer of minder een deel aan de gemeene schuld. Reeds lang had het openlijker in deze zaal behooren te worden verklaard, dat, wanneer men het toenemen van ongodsdienstigheid en verachting van Gods woord gedoogt of bevordert, men zware schulden op het vaderland hoopt, die vroeger of later, maar eenmaal zeker, door geduchte oordeelen moeten gevolgd worden.

Hoe jammerlijk blind is toch eene Regering, die het niet wil bemerken, dat men, ongeloof zaaiende, oproer maait; dat men vergeefs eenen staat hoog optrekt, wanneer men zijne grondzuilen: geloof aan, en eerbied voor het woord Gods, laat ondermijnen, en onder den naam van *Vrijheid van onderwijs*, eene propaganda

(1) Het is ons recht aangenaam, hetgeen wij omtrent de openbare getuigenis der waarheid, ook in openbare landsvergaderingen in N°. 1. van dit Dl. der N. S. zeiden, met een treffend voorbeeld (offschoon tot ons leedwezen niet uit ons Vaderland) te kunnen aandringen. Men herinnere zich hierbij hetgeen wij in Dl. I. Nr. 10, bl. 5. van Bazel gezegd hebben. De Redevoering die het belangrijke tijdschrift waar uit wij dit stuk ontleenen, terzelfder plaatse bevat, welke uitgesproken werd door den President en Burgermeester der stad Bremen op het Raadhuis aldaar, is niet minder treffend, en verdient van velen, ook in ons Vaderland, gelezen te worden. Onze *Stemmen*, die vooral zich met Nederland moeten bezig houden, konden slechts één van beiden ter proeve geven.

van ijdele leeringen des menschelijken vernufts en begrippen van den geest der Eeuw aanvoert, die haren zetel aan onze Hoogescholen vestigt, van waar zij hopen kan troonen te beheerschen en kerken te regeren.

Het is derhalve hoog tijd, dat men het niet slechts vrij bedenke, maar ook vrij uit zegge en luide doe hooren, dat er op onze Hoogescholen eene ontzettende schuld weegt, welker ontdekking en straf wellicht voor onzen tijd, of de nabij zijnde toekomst, wordt bewaard. Het kan niet luide genoeg worden gezegd, dat alle beschaving wanbeschaving is, wanneer zij voor onze toekomstige Volksleeraars en Staatsdienaars *het licht der wereld*, het woord Gods onthoudt, ontgoddelijkt, verdonkert of verdraait, en onze jongelingen in plaats van den vasten rotssteen der eeuwige waarheid, den zandgrond eener vergankelijke wereldwijsheid geeft. Wanneer onze Regenten in dezen rusteloozen tijd zulke vrijmoedige stemmen van christelijke overtuiging en ondervinding niet willen hooren, zoo zullen zij moeten gevoelen, met naberouw gevoelen, hetgeen zij niet wilden hooren.

Vergeefs bestrijdt men den geest des oproers en der omwenteling met de wapenen die de geest der eeuw aanbiedt en met vleeschelijke middelen. Er is slechts één geest die hooger is dan de geest der Eeuw, en zulke booze geesten niet slechts wederstaat, maar ook overwint: het is de geest des christelijken geloofs en der christelijke liefde; de Geest van Jezus Christus die de wereld verwint. Of deze goddelijke alles overmogende Geest op de meeste onzer hoogere en lagere scholen wordt ingeroepen, of hij niet veelmeer wordt tegengewerkt, uitgesloten, verbannen, dat is voor degenen die zien, lezen en denken kunnen, helaas! niet twijfelachtig. De geschiedenis onzer dagen beantwoordt het luid en duidelijk genoeg."

(Uit de *Neueste Nachrichten aus dem Reiche Gottes* voor 1834. bl. 326.)

ANTOINETTE BOURIGNON.

Onderzoekt de geesten of ze uit God zijn.
JOANNES.

De geschiedenis der eigenlijk gezegde *Mystieken* is even als die van alle overige afdwalingen der menschen voor den naauwlettenden opmerker belangrijk en leerzaam. Wanneer men hen uit het bloot menschelijke en wereldsche oogpunt beschouwt, ziet men slechts overdrijving, en zucht tot afscheiding van de wereld en vereeniging met God in hen, en verwart hen niet zelden met ware godvruchtigen, in wier hart liefde tot God in Christus en kennis aan den eenigen weg der zaligheid woont. Wanneer men hen daarentegen in het licht van Gods Woord beoordeelt, vindt men doorgaans geheel iets anders in hun binnenste, namelijk gebrek aan geloof op Gods getuigenis en het Woord zijner waarheid, waardoor dan hun Godsdienst, hoe gevoelig en welgemeend ook, eigenwillig wordt; vooral vindt men in hen de onwederstaanbare zucht tot *zelfverzoening*; en van daar zoo vele zelfkastijdingen, onthoudingen, zelfmartelingen en waanverdiensten als vooral de Mystieken der Roomsche kerk ons het voorbeeld van aanbieden. Wat zijn deze toch anders dan verloocheningen van het geloof in den eenigen Middelaar *die door ééne offerande in eeuwigheid volmaakt heeft degene die geheiligd worden?*

Een kennelijk voorbeeld van het gezegde, is de vermaarde *Antoinette Bourignon*, geboren te Rijssel in 1616 en na veel omzwervens en velerlei vervolgingen, om hare vreemde gevoelens ondergaan, in 1680 in Duitschland overleden. Van hare vroege jeugd af legde deze merkwaardige vrouw een diep schuldgevoel en eene levendige gezindheid voor hemelsche dingen aan den dag. Als klein kind reeds vroeg zij dikwijls, waar toch het land der Christenen was, zich niet kunnende voorstellen in het midden van Christenen te leven. Treffend gevoelde zij toen alreeds hoe weinig bloote naam-Christenen verdienen naar den gezegenden Heiland genoemd te worden. Van daar dat zij om de aardsche zorgen te vermijden standvastig het huwelijk schuwde. Van daar ook dat zij om zich het eeuwig leven *waardig* te maken 4 jaar lang in een liefdegesticht harer vaderstad met veel getrouwheid en liefde de behoeftige kinderen die zich in hetzelve bevonden bezorgde en verpleegde, en veel, onbegrijpelijk veel opofferingen voor hare innige overtuiging zich getroostte. Op een harer reistochten kwam zij (in 1667) te Amsterdam, en maakte daar de kennis van vele merkwaardige personen, die hare vermaardheid, door verscheiden schriften verworven, tot haar had getrokken. Daaronder schijnt ook de beroemde Natuurkenner *Swammerdam* te zijn geweest, wiens hart mede behoefte aan meerdan aarsche genietingen gevoelde, en die zich deswege zoo naauw aan haar verbond, dat hij haar schier in alles raad, en dikwijls verlof vroeg; onder anderen ook tot het uitgeven van zijn niet onbelangrijk werkje: *afbeelding van 's menschen leven vertoond in het haft of oeveraas*, hetgeen hij, in hare gevoelens vervallen, vreesde nog te veel schijn van wereldsche wetenschap te zullen dragen. Eenige brieven tusschen *Swammerdam* en *Bourignon* gewisseld, die in dit werkje voorkomen, leggen een duidelijk getuigenis van beider onzuiver mystieke, en toch niet goddelooze, maar schijnbaar zeer vrome en heilige gevoelens af.

Bourignon, in de Roomsche Kerk opgevoed, kende de rechtvaardigheid des geloofs niet, en daarom bestond haar streven enkel in eene eigengerechtige afscheiding van de wereld en de zinnelijke lusten. Met sterksprekende kleuren wordt in haar brieven wel 's menschen diepe ellende geschilderd, doch de weg tot herstel wordt niet aangewezen in het geloove in Hem die voor den schuldigen zondaar voldeed, maar in het *navolgen* der zelfverloochening en des lijdens van Christus. Is dit b. v. niet duidelijk zichtbaar in de volgende woorden eens briefs van *Bourignon* aan *Swammerdam* (bl. 370, 372): »Ik geloof dat gij naar dat geluk (om vrij van de zonde te leven) streeft, maar dat gij het nog niet zijt deelachtig geworden, wijl gij mij verzoekt u de naauwkeurigste navolging van Christus die ik kan, te schetsen.—

»Christus heeft mij klaarlijk doen zien den ellendigen staat waarin zich de mensch door de zonde gestort heeft,

met de verzekering dat hij nimmer kan worden behouden, wanneer hij die verdorvenheid zijner natuur niet verloochent; dat degeen die haar volgt, in gedurige zonden leeft, en dat hij zelfs deze verdorvene natuur slechts te volgen heeft, om in de hel te komen; zoodat het noodzakelijk is zich zelven te verloochenen om zalig te worden. En om deze verloochening beter in beoefening te brengen heeft Christus ons sterfelijk vleesch aangenomen, om ons een voorbeeld te geven, en te toonen hoe men in alle dingen aan zich zelven verloochend moet zijn."

Ziedaar een genoegzaam bewijs van hare dwaling. Zelfverloochening in de plaats van het geloof in Hem, die *eene verzoening is voor onze zonden*; de Middelaar als *voorbeeld* van de kruisiging des vleesches, in plaats van als schuld- en zondedragend zoenoffer; en navolging van Christus, in de plaats van de inlijving in hem door den *Geest der aanneming tot kinderen*.

Voorts leerde *Bourignon* met alle bedorven Mystieken, dat zelfhaat en schepselhaat het natuurlijk uitvloeisel zijn van de liefde Gods; terwijl integendeel het Woord leert, dat de liefde des naasten, liefde tot de broederen, (*gelijk* aan de zelfliefde, Matth. XXII. v. 39) en liefde tot allen die de HEERE met ons verbonden heeft, de *vervulling der Wet* is (1); — en ons alleen gebiedt, Vader, Moeder, enzv. te haten, wanneer de liefde tot hen tegen de liefde Gods zoude strijden (Luc. XIV. v. 26). De Roomsche mystieke daarentegen leerde, niet dat wij alles wat ons dierbaar is *in God* en naar zijn gebod moeten liefhebben; maar dat wij alles behalven God moeten haten. Ook hier is het, affscheiding van God en zijne schepping, in plaats van tegenstelling van God en de zonde. Eene manicheïsche dwaling, waardoor men het schepsel en de stof als het wezen van het kwaad beschouwt, ligt ten gronde van al deze misbegrippen.

Eindelijk vloeide uit de miskenning der liefde *als vrucht des geloofs* door *Bourignon*, voort, dat zij zich de getrouwheid aan het aardsch bedrijf, hetwelk God in den weg zijner voorzienigheid ook zijnen kinderen heeft opgelegd, niet als een bedrijf dat in den geloove kan worden verricht, en alzoo tot Gods eer en verheerlijking strekt, kon denken. Door dit gevoelen had deze vrouw dan ook hare volgers, *Swammerdam*, en zelfs den vromen *Luyken*, die mede eenen tijd lang aan hare onderrichtingen gehoor gaf (2), weten te bewegen, den een' om zijne natuurstudie, den ander om zijne graveerstift te laten varen. Van *Swammerdam* vindt men dit breeder ontwikkeld in zijn *Vertoog over de redenen, waarom dat men alles om de liefde Gods te verkrijgen, moet verlaten, dat geen beroep noch oefening mag beletten of verhinderen, voorgesteld in een' brief aan een vertrouwd Vriend* (Amst. 1675); waarin hij zoo ver gaat, van te beweeren, dat Adam, niet als straf op de overtreding van Gods gebod, maar in vrijwillige ballingschap, het Paradijs heeft verlaten, om alzoo door zelfverloochening en verlating van al hetgeen hij bezat, de liefde Gods te winnen. »Adam onze eerste Vader" (zegt hij) »heeft op dit geloof het Paradijs en zijne wellusten verlaten, om met de enkele noodzakelijkheden te vreden te zijn. En hoewel de figuur en de schorse der Schrift schijnt te zeggen dat Adam tot straffe zijner zonden uit het Paradijs verzonden is, zoo was het in *essentie* of wezen, het eenige genademiddel tot zijne zaligheid. Want hij nam door het voorbeeld en de borgtocht van den Zone Gods zijne versmaadheid en navolging op zijne schouderen, om aldus door eene geweldige boete van armoed en lijden weêr te keeren tot de liefde Gods die hij had verloochend, doordien hij zijne genegenheden aan de schepselen en de wetenschappen was komen te hechten, waardoor het gebod Gods van hem was gebroken, en hij van zijne liefde gevallen, alzoo hij niet hadde gedaan wat hem bevolen was. — En straks: »Dat God van Adam wilde dat heeft hij van zijne nakomelingen gewild; dat wil Hij onder de wet, en dat wil Hij door de genade, tot bevestiging van de wet, zoo uiterlijk gegeven als inwendig in het harte geschreven. Want God is onveranderlijk." —

Geheel anders is de leer van den Apostel. Wat verstaat deze door *het dooden van de leden die op aarde zijn? Het vlieden van hoererij, onreinigheid, schandelijke bewegingen, kwade begeerlijkheid en de gierigheid welke is afgoderij* (1). Maar de dingen die de Roomsche Kerk (en hier ook de Roomsche mystieke *Bourignon*) verordent, noemt hij *dingen, ingevoerd naar de geboden en leeringen der menschen, dewelke wel hebben eene schijnreden van wijsheid en eigenwillige Godsdienst, en nederigheid, en in het lichaam niet te sparen, doch zijn niet in eenige waarde, maar tot verzadinge des vleesches* (2).

Bourignon werd in verschillende geschriften sterk aangegrepen door de Labadisten. Eerst was zij door dezen aangezocht tot de vereeniging van beiderlei aanhang; doch daartoe was geene mogelijkheid bevonden. Deze bijzonderheid heeft zulke Schrijvers, die zoowel de laatsten als de eerste met den algemeenen naam van *Mystieken* bestempelen, en dus tot ééne klasse brengen, niet weinig bevreemd. Er is echter, wanneer men beide wel beschouwt, niets verwonderends in. De *Labadisten* waren geene mystieken gelijk Mevrouw *Guyon*, *Poiret*, *Bourignon*, en anderen van dien stempel. *De Labadie* was uit de Roomsche kerk formeel tot de hervormde overgegaan, en zijne geheele school was stellig anticatholiek. Zij helde meer over tot den *separatistischen* geest, dan tot dien der Roomsche mystieken; dat is, zij was gezind om zich af te scheuren van de bestaande, offschoon dan ook al rechtzinnige kerkgemeenschap, ten einde een genootschap van enkel wedergeborene te formeeren, en in stand te houden door eene allerstrengste kerkelijke tucht. De Labadisten hadden dus veel van de hedendaagsche *Mômiers* in Zwitserland; even als deze, waren zij rechtzinnig in de gereformeerde leer, en dus sterk tegen het Catholicismus gekant, waartegen zij zelfs in hunne denkbeelden aangaande de noodzakelijke

(1) Rom. XIII. v. 8, 10.
(2) Men vindt hiervan eenige blijken in zijnen dichtbundel *Jezus en de ziel*, vooral in het laatste vertoog *van 't eeuwige Vaderland en deszelfs vreugde*, hetwelk vrij wat verwarring en duisterheid bevat.

(1) Col. III. v. 5.
(2) Col. II. v. 23.

inrichting der uiterlijke kerk, vlak overstonden (1). Bourignon daarentegen met hare geloofsverwanten was vrij onverschillig omtrent de leer, waartoe hare terugzetting van de beduidenis des *geloofs* in de godsdienst, veel mag bijgedragen hebben.

Aan dit verschil is het toe te schrijven, dat *Bourignon* niet besluiten kon, offschoon zij, overal verdreven, nu hier dan ginds moest rondzwerven, om zich in het Holsteinsche aan de Labadisten aan te sluiten. Zij werd ook van daar, vooral door den invloed der Luthersche predikanten, wegens het veelvuldig drukken en verspreiden harer werken verbannen, en overleed te Frankfort op reize den 30sten October 1680.

Het is niet gemakkelijk om uit de wijd uiteenloopende berichten die gelijktijdige Schrijvers ons gewoonlijk van *Theosophen* en *Mystieken* geven, de waarheid op te maken. Deze menschen, die niet zelden in groote en gevaarlijke dwalingen of buitensporigheden vervielen, kwamen doorgaans tot dezelve, doordien het bloot uiterlijke en levenlooze Christendom, van hetwelk zij omgeven waren, aan hunne behoeften niet voldeed; en zij worden dus van hunne tijdgenooten doorgaans boven mate geminächt. Alleen wanneer men, wel gefundeerd in de leer der waarheid, hunne eigen geschriften in het licht dier waarheid oplettend leest, is het mogelijk hen billijk te beoordeelen. In dien geest beschouwd is *Antoinette Bourignon* geenszins onbelangrijk, overmits zij op verscheiden vermaarde Nederlanders van dien tijd eenen veelvermogenden invloed uitgeoefend heeft.

DE UITGANGEN DES JAARS.

Plechtig en ontzachelijk zijn voor den Christen de uitgangen des jaars, de aanbrekingen van het nieuwe. O! dat zij door niemand, die dezen naam draagt, anders dan als zoodanig, anders dan op gebogene knieën en met naar Boven gerichte harten betracht werden! Roept niet ieder dag, ieder ure, hoe veel te luider ieder op nieuw vervulde jaarkring ons toe: *het einde is nabij?* en wel, zoo wij door de genade geloofd hebben, met deze verzekering: dat de *zaligheid ons nu* zoo veel *nader bij is!* maar aan al wie nog tot hier toe geene keus deed voor zijne ziele, voor de eeuwigheid, met deze vermaning: *Heden, zoo gij zijne stemme hoort, verhardt uwe herten niet.* Niemand bedriege zich zelven: in Christus alleen is rust, is hoop, is heil, iets wezenlijk, iets blijvend, iets waarachtig.

Maar mag en moet een iegelijks eerste en dringendste zorg de behoudenis zijner onsterflijke ziel door dien eenigen van God verordenden Weg zijn, het is er verre van daan, dat deze zorg-alleen *onze hemelsche roeping* uitmake. Niets vreemder van de dienst onzes Gods in geest en waarheid dan een alles bloot tot zich zelven betrekkende belangstelling. Wie door den Geest des Zoons God als Vader mag aanroepen (2), heeft onmiddelijk daarop, niets meer ter harte dan het: *Uw name worde geheiligd, Uw koninkrijk kome* (1)! In den zin dezer laatste bede is hij, in waardiger en verhevener zin dan de uitvinders van dat woord naar de wijsheid der eeuw bedoelen konden, *een wereldburger.* Wel gaat de wereld voorbij met alle hare begeerlijkheid; maar diezelfde wereld in vernieuwde en verheerlijkte gedaante is als eene erfenisse toegezegd aan alle *die in de voetstappen van den geloovigen Abraham wandelen* (2), aan Abrahams waarachtig Zaad, dat is aan Koning Jesus, en Zijne kerk (3). Eens *worden de koninkrijken der wereld onzes* HEEREN *en Zijnes Christi.* En, *wij verwachten na Zijne beloften nieuwe hemelen en eene nieuwe aarde, waarop gerechtigheid woont.* Dit is het, wat van den beginne af aan de belofte van eenen Verlosser beide voor Israël en voor de volken verbonden werd, en aangekondigd in zich steeds klaar en klaarder ontrollende prophecy. Dit is het wat met bazuingeschal uitgeroepen werd onder de schaduwbedeeling des Ouden Verbonds, bij ieder plechtig jubeljaar: het aangename jaar des Heeren, de openbaring van Zijn koninkrijk en heerlijkheid, die van *de kinderen Gods, op welke heel de schepping zuchtende wacht.* Een nieuw hart, een nieuw verbond, een nieuw schepsel, eene nieuwe schepping; ziedaar de kern der ware en onvervalschte Christusleer. *Ziet ik make alle dingen nieuw*, zegt Hij, die van alle deze beloften en verwachtingen het levendig makende middelpunt is, de Christus, de Heere. Daarom wordt op Zijne wederkomst de geloovige gewezen telken dage, (ook bij de viering des Heiligen Avondmaals, 1 Cor. XI. v. 26;) en werd de Kerk reeds voor achttien eeuwen op die volheerlijke wederverschijning gewezen, als *nabij.* Hoe veel te meer is zij dat dan in onze dagen, waarin zelfs de bloote wereldbeschouwer verschijnselen en kenteekenen waarnemen kan, die eene *crisis* als op handen zijnde aankondigen, in welke te zamen de godsdienstige, de staatkundige, de kerkelijke, zelfs de physieke wereld begrepen staat te worden. Deze verschijnselen worden ons in de Schrift als *teekenen der tijden* ter opmerking en ter harte neming op het ernstigste bevolen, en in verband gebracht met de toekomst van dien *Koning der eere*, Jesus Christus, op de wolken des hemels. Met en in deze komst is er ook voor de wereld, *als een leven uit den dood* op handen, doch niet dan na schuddingen en schokken, oordeelen en gerichten, welker ontzachelijkheid de Heere zelve aan zijne Discipelen uitvoerig voorstelde, toen Hij nog bij hun was in het vleesch; en sedert veel uitvoeriger door het Woord der Openbaring en der Prophecy. Wat das ook in persoonlijke, nationale, kerk- en wereldlijke betrekking ons moge te gemoet snellen, over de wereld, in Europa, in ons Nederland; de vervulling van alles, de toevlucht voor alles, de oplossing van alles is in dat éene slotwoord begrepen: *Ziet, ik kome haastelijk.* Die dit zegt, is *de Alpha en de Omega; het Begin en het Einde, de Eerste en de Laatste.*

(1) Men mag hierbij echter ter gunste der laatsten, waaronder inderdaad veel godzaligheid wordt gevonden, niet voorbijzien, hoe veel dieper de nationale kerk in Zwitserland vóór 10 jaren gezonken was, dan onze Nederlandsche in de Stadhouderlooze tijden van 1651 tot 1672.

(2) Gal. IV. v. 6.

(1) Matth. VI. v. 9, 10. (2) Rom. IV. v. 12, 13. (3) Gal. III. v 16, 29.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 Cor. IV: 13.

DE TEEKENEN DER TIJDEN BIJ DEN AANVANG VAN 1835.

Opmerkelijk is het tafereel hetwelk de Bredasche Courant in haar nommer van den 13den December l.l. heeft opgehangen omtrent de voornaamste gebeurtenissen die het jaar 1834 gekenmerkt hebben. Waarlijk, waar men het oog keert, men ontmoet ontzettende rampen, wel geschikt om den sterveling uit zijne droomen van geluk en rust op deze vergankelijke aarde op te wekken. Hier woedt de burgerkrijg, ginds naderen misgewas en hongersnood het hart van Europa; de aardbevingen doen den grond schudden, de Vesuvius werpt vlammen uit; de orkanen loeijen; de vlam sloopt steden en dorpen; de Cholera en meer gevreesde, doch niet meer treffende ziekten slepen talrijke offers weg.

In het midden van dit alles blijven alle de groote vraagstukken der Europeesche staatkunde onafgedaan. Nederland nadert meer en meer eenen finantiëelen afgrond. Men moge de namen van Peel en Wellington al noemen, er bestaat geen wederstand meer, daar waar men zich reeds op het terrein van den vijand bevindt. De tijd der zoogenoemde hervormingen is in Engeland begonnen; de ontwikkeling van dit beginsel moge eene poos worden uitgesteld; wie zal dezelve tegenhouden? — In Frankrijk zegeviert het Gouvernement, dewijl het eenen onbepaalden wil uitoefent, met eene aan hetzelve onderworpene kamer, en den krachtigen bewijsgrond der bajonnetten.

In het midden van dit alles is ons volk gerust en de omstandigheden die in 1830 en 1831 eene zoo dreigende houding schenen te hebben, zijn nu, als het ware, in rozenkleur gehuld. Niemand is ontrust, elk houdt zich met zijne belangen, weinigen met die des vaderlands bezig. Gelijk in een fel bestookt vaartuig ieder het oog op den stuurman gerigt houdt, zoo is er bij ons slechts één wijzer, waarnaar de publieke opinie zich wendt, namelijk de stand der staatspapieren: en wat zal deze beslissen, nu dezelve meer dan ooit de speelbal is geworden van de groote kapitalisten, en in andere landen zelfs van staatkundige kunstenarijen?

Gaan wij de wereld in, alles noodigt ons tot gerustheid. De publieke vermaken zijn talrijk en druk bezocht. Feesten van allerlei aart verspreiden den walm van zelfverheffing en genot om zich heen. Er schijnt niets te vreezen dan de kreet van eenige duisterlingen, die vergeefs deze overeenstemming trachten te verbreken.

En echter, in het midden van dit alles, wij blijven waarschuwen, wij hopen dit in des Heeren kracht te doen aan ons zelven, aan anderen. — Wij houden de tijden voor hoogstgewigtig, en wij lezen het woord des Heeren dat ons toeroept: *Waakt!* De geesten der verleiding zijn uitgegaan en hunne werking is zigtbaar. De Julij- en Augustus-dagen staan niet op zich zelve, hunne ontwikkeling gaat voort. God waarschuwt ons in de schokken der natuur, in die der staatkundige wereld, in de woeling der gemoederen. Mogten wij de profetiën niet verachten, die vele teekenen voorspeld hebben. Dan zullen de geloovigen het hoofd om hoog heffen: hunne verlossing is nabij. Den dag en de ure kan niemand bepalen; doch wij mogen letten op de teekenen. Dit verkondigen alle deze gebeurtenissen: de wereld gaat voorbij; bekeert u! Mogten wij die roepsten hooren en den Heere ons geheele hart geven. Hij wil alles voor ons zijn. Gelooft alleenlijk, zie daar het bevel: de gave zij het voorwerp onzer begeerte. Zijn wij in Hem gevonden, welkom dan, 1835, met uwen duisteren gezigteinder! In hem zijn wij bewaard voor tijd en eeuwigheid. Christus kent de zijnen. Ook de kerk moge ontrust zijn, de ware kerk staat op de rots gegrond. Waar benaauwing der tijden ontstaat, zal de Heere de zijnen ook

met elkander opwekken en troosten, en hun die liefde schenken, waaraan de wereld zal erkennen dat zij zijne discipelen zijn. *Heere, vermeerder ons het geloove!* Ziedaar den wensch aan de intrede des jaars.

EEN WOORD BIJ GELEGENHEID VAN HET BESLUIT DER REGEERING OMTRENT DE SCHEIDING DER DRIE GEMEENTEN IN NOORD-BRABAND.

Wij hebben over het punt van afscheiding uit de bestaande Kerk ons gevoelen een- en andermaal gezegd. Wij verklaarden ons tegen alle scheiding of uitgang, zoolang het gewenschte herstel *binnen* de Kerken mogelijk is, zoolang behalve het erkende verval geene nog nadere drangrede en leiding van Boven zulk eenen stap gebiedend vordert, en onberispelijk te weeg brengt. In de toepassing, keurden wij bepaaldelijk den door de Gemeenten van Doeveren, Genderen, en Gansoijen gedanen stap af, *ten eersten*, om het straks herinnerd beginsel, *ten tweede*, om het gebrek der geheele handeling aan wettigheid in den vorm, beradenheid des geloofs in de uitvoering (1). Thands achten wij ons verplicht nogmaals op deze zaak terug te komen. Het antwoord op een verzoek om vrije Godsdienst-oefening, op last Zijner Majesteit door het Ministerie voor de zaken der Hervormde Kerk aan de zich afscheidende Gemeenten gegeven, is door de dagbladen openbaar gemaakt; en te gelijk het bericht, dat Ds. Scholte dezer dagen bepaaldelijk door het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Braband is afgezet.

Wij zouden onoprecht zijn, indien wij ontveinsden, hoe innig het ons bedroefde, zoo om des persoons wille dien wij broederlijke genegenheid toedragen, als om de zaak zelve der zuivere en getrouwe Evangelieprediking, dat eene uit het jammerlijk verval der Kerken wel niet verschoonbare, maar toch maar al te zeer daarmede in verband staande onvoorzichtigheid een jongen Leeraar van zoo bijzondere gaven en verwachtingen buiten de gelegenheid gesteld heeft, om zijn gewichtig dienstwerk als wettig Leeraar, binnen de bestaande Hervormde Kerk voort te zetten! Doch wij hebben het gezegd, en herhalen het uit den grond onzer harten: even verre zij het van ons, eenigerlei onwettigheid voor te spreken of te vergoêlijken, als in eenig geval genade te vragen voor waarheid en recht. Wat recht is, geschiede (2)! Wij verblijden ons, op goede gronden te mogen overtuigd zijn, dat Ds. Scholte, hoedanig men ook zijn gedrag tegen over de Kerkbesturen beoordeele, zich in allen gevalle daarbij aan geene wederspannigheid of oneerbiedigheid jegens Zijne Majesteit of Hoogstderzelver Regeering heeft schuldig gemaakt.

Wat ons betreft, bij meer dan ééne gelegenheid hebben wij, naar onze dierbare christelijke roeping, onze landgenooten, op grond van hooger dan bloot maatschappelijke beginselen, eerbied en gehoorzaamheid aan de gestelde Machten, liefde en gehechtheid jegens den Vorst en het Vorstelijk Stamhuis trachten in te boezemen. Zooveel te openbaarder vereenigen wij dan ook onze stem met het gebed van alle welgezinden en geloovigen binnen onze Hervormde gemeenschap, dat het den Koning Zijner kerke, dien Koning aller koningen, behagen moge, Zijner Majesteits Regeering omtrent de ware geestelijke behoeften en kerkelijke belangen des volks licht en wijsheid te schenken; op dat ingezien moge worden, dat niet de kerkelijke organisatie maar de echte Gereformeerde leer het wezen der Gereformeerde Kerk uitmaakt; en opdat de bedoelingen nooit gelukken mogen der genen, die de hand der wereldlijke Overheid zoo gaarne zien medewerken tot ondermijning dier eeuwige waarheden, op welke zoo wel het heil van Nederland en Oranje, als de heerlijkheid onzer van God Hervormde Gemeenten in de dagen der Vaderen gegrond werd.

Als Christenen voorts, als Nederlanders, als leden der Gereformeerde Gemeente, mogen wij tevens niet nalaten de bestaande en erkende kerkbesturen, in deze allezins gewichtige dagen, met vrijmoedigen ernst bij herhaling te vragen, of het niet meer dan tijd werd, dat men zonder dubbelzinnigheid wete, wat er in waarheid van onze aloude Hervormde Belijdenis thands geworden zij, en of het te verantwoorden is, dat, terwijl de Regeering des lands voor het behoud der kerkelijke reglementen en verordeningen meent te moeten waken, de leer zelve, de waarheden, die het wezen onzer gezegende Godsdienst uitmaken, zoo jammerlijk niet alleen veronachtzaamd, maar openlijk ontkend, heimelijk verdonkerd worden door leeraren, door leden der aangestelde kerkbesturen zelve.

Te gelijk kunnen wij op grond van Gods onfeilbaar Woord, en de ondervinding Zijner wegen met Zijne kerk, allen wie het heil van die Kerk en van het Vaderland ter harte gaat, niet genoeg tegen alle vleeschelijke, alle eigenwillige bemoeijingen, tegen alle vertrouwen op menschen, op menschelijke middelen waarschuwen. Hij, die *de landen alreede wit* doet worden *om te oogsten*, die zal ook te Zijner tijd Zijne arbeiders vermenigvuldigen in dien oogst. Wat er ook voor onze Vaderlandsche Kerken te hopen of te vreezen zij; *niet door kracht, noch door geweld zal het geschieden, maar door mijnen Geest, zegt de Heere*, de God Israëls, de Verbonds-God der Vaderen. Ons oog zij op Hem.

NICOLAAS SCHOTSMAN,

GEB. 1 NOV. 1754 TE PURMEREND; OVERL. IN 1822.

De Geschiedenis der kerk van Christus leert ons onderscheiden voorbeelden kennen van die stille getrouwheid in dienst en roeping, die voor den Heere met ijver en veelal in het verborgen werkt zonder opspraak of gerucht te verlan-

(1) Over de afscheiding der Gemeente van Ulrum in Groningen zijn ons geene genoegzame berichten ter hand gekomen, om die op volstrekt gelijke wijze te kunnen beoordeelen.

(2) Zoo b. v. laten wij hier aan de beslissing van dat recht over, de in het Besluit onderstelde aanspraak van het Hervormde Kerkgenootschap op de kerkgebouwen en kerkelijke goederen der particuliere gemeenten.

gen of te begeeren; maar wanneer de tijd daar is, waarop God zijnen dienstknecht in de woeling der openbare wereld of voor het aangezicht van Koningen en grooten brengt, met vasten moed en edele zelfsopoffering de waarheid voorftaat, en om lief noch leed éénen voetftap van den door God hem gebaanden weg afgaat. Ver verwijderd van de drift die woelige heethoofden bezielt, maar niet minder ver ook van de flaauwmoedigheid die den ftrijd en de worfteling vreest, zijn zij flonkerende lichten aan den fterrenhemel der kerke; even eerbiedwaardig om hunne volharding en hun aanhouden in ftillen dienstijver, als om den trouwen moed met welken zij het openbare licht van de fchouwplaats der wereld niet fchroomen. Zulke mannen waren onze Hervormers; en ofschoon Calvijn in werkzaamheid den Sakfifchen geloofsheld verre te boven ging, en daarom ook duurzamer, ja tot aan het einde zijns levens toe, der Hervorming en den gemeenten die haar toegedaan waren, de grootfte diensten bewees; ook Luther was niet blootelijk de man die voor Keizer en Concilie en Doctoren en Priesters verfchijnen durfde; maar ook als Hoogleeraar en Prediker de zake des geloofs met rusteloozе werkzaamheid en zorg in zijn ambt en bediening dienstbaar.

Met veel minder schittering, maar niet minder eerbiedwaardigen ijver en getrouwheid, diende Schotsman onze Vaderlandfche kerk eene reeks van 55 jaren, tot dat hij op het laatst van zijn leven; fchijnbaar toevalligerwijze en zonder het bepaaldelijk te zoeken, ja, wel werd blootgefteld aan al de pijlen van ongeloof, laster en wraakzucht, maar tevens, in Gods kracht, ook den aanvang van een herftel wrocht, dat thans, midden door belemmeringen, verkeerdheden en menschelijke driften heen, zich meerder en meerder doet erkennen als *een werk van God.*

Nicolaas Scholsman, in den burgerstand geboren, was opgeleid tot Apotheker, en oefende dit beroep reeds met goed gevolg uit. Wel was de lust tot de heilige bediening hem reeds van de eerfte jeugd af eigen geweest; doch het verlangen hiernaar werd in dat vroegere tijdperk van zijn leven door onderfcheiden omftandigheden onderdrukt. »Dan deze flapende begeerte" (het zijn 's mans eigene woorden (1)) werd weder opgewekt, nadat ik Jezus voor mij zelven in zijne beminnelijke liefde had leeren kennen. Toen was het: *Volg mij!* en gij, getrouwe Jezus! die allen tegenftand voor mij overwont en alle toegangen opendet, gaaft mij genade om u te volgen." Schotsman was toen reeds gehuwd en had den ouderdom van bijna 25 jaren bereikte. Hij begaf zich desniettegenstaande naar Leiden, nadat hij zich twee jaren elders in de talen geoefend had; genoot vier jaren lang het onderwijs van Ruhnkenius, Valckenaer, Schultens en Van de Wijnperfe in de voorbereidende wetenschappen, en van de toenmalige Profesforen in de Godgeleerdheid, onder welke hij den grijzaard Gillisfen als zijnen voornaamften meester telde, en werd, door den Hoogleeraar te Water in de Clasfis van Leiden onderzocht, tot de heilige bediening in 1787 toegelaten.

(1) Leerrede over Joh. XXI. v. 15—17. bladz. 20.

Kort daarna ontving hij zijn eerfte beroep naar het dorp *Spanbroek* en *Opmeer* in Noord-Holland. Niet lang arbeidde hij daar; naauwelijks één jaar. Hij had, nog ftudent zijnde, dikwijls gewenscht in het fchoone dorp *Oudshoorn* aan den Rijn het Evangelie te mogen verkondigen. Derwaarts werd hij dan ook beroepen, en genoot er een tijd lang genoegen en zegen. *Oudshoorn* (fchrijft hij) was mij ruim twee jaren een liefelijk Elim (1). Toen zond Jezus mij naar *Schoonhoven* in eenen weg van donkerheid en zelfsverloochening. Daar drie jaren gepredikt hebbende, riep men mij eenparig te Leiden. Te Leiden meende ik op mijne rust te zullen zijn, en juist daar kwam mij de grootfte onrust en beproeving nader. Ik had mijne gemeente lief, arbeidde met zegen en wierd van haar bemind; dan op het onverwachtst werd ik veroordeeld en politiek ontzet van mijne ambtsbediening." In 1793 was Schotsman te Leiden beroepen: drie jaren was hij daar als Leeraar werkzaam geweest, en in 1796 moest hij wegens zijne gehechtheid aan 's Lands wettige regering en het huis van Oranje zijn predikambt verlaten. »Zestien maanden" (dus vervolgt hij) »wachtede ik, zonder te weten wat de uitkomst dezer beproeving zijn zoude; dan alles werd meer en meer donker. Daar ik, te *Sloten* en te *Molenaarsgraaf* beroepen zijnde, besloot Jezus te volgen en op zijne eerfte roepftem naar Friesland over te fteken, werd zulks door tusfchenkomst van zonderlinge omftandigheden van hoogerhand anders beftierd: ik werd verhinderd naar *Sloten* te gaan, en moest naar *Molenaarsgraaf* vertrekken, tot ik door eene tweede beroeping te *Sloten* kwam, en van al deze wegen zeggen moest: *tot hiertoe heeft mij de Heere geholpen.*

»Sloten (fchrijft hij verder) was mij een veilig Pella. In Sloten werd mijn dienst aanmerkelijk gezegend." Doch in 1798 werd hij reeds weder naar Sneek beroepen. Driemalen werd deze roeping herhaald; en hij was gewoon die bij de driemaal tot Samuel gekomene Godsftem te vergelijken.

»Ik ontving (zegt hij) die roeping te Leiden toen ik bij mijne lieve gemeente een bezoek afleide. Op het vernemen dezer tijding werd ik wel bedroefd, daar ik gevoelde dat ik nu niet langer bij mijne beminde Slotenaren zoude kunnen blijven, maar ik vond het betamelijk om op dat aanhoudend geroep: *Samuel, Samuel!* eerbiedig te antwoorden: Zie, hier ben ik: fpreek Heere! want uw knecht hoort! Derwaarts leidde ook de raad der oudften, der wijzen, der godvruchtigen te Leiden. Nu braken mijne banden, en ik mocht vrijmoedig op de vraag van mijnen Zender antwoorden: *Heere, gij weet alle dingen! gij weet dat ik u lief hebbe: ik zal u volgen waar gij ook henen gaat!*"

Te Sneek verkeerde Schotsman zeven weken minder dan drie jaren in de aanhoudendfte werkzaamheid, met den vurigften ijver zijn Leeraars-ambt waarnemende. Tot eene proeve hiervan mogen de volgende woorden uit zijne affcheidsrede aan die Gemeente ftrekken, toen

(1) Exod. XV. v. 27.

hij in den jare 1801 op last van de toenmalige regering der Stad Leiden, als ook uit hoofde der algemeene amnestie zich weder naar deze ſtad ging begeven om zijne vroegere dienst op nieuw te aanvaarden: »Ik heb het voorrecht gehad eene onafgebroken gezondheid te genieten, en kan mij niet herinneren immer door ongeſteldheid buiten ſtaat geweest te zijn mijn dienstwerk te verrichten. God heeft mij krachten gegeven, genoegzaam tot mijnen Evangelie-arbeid. — Het werk mijner bediening was hier mijn lust en leven. Deze is de driehonderd zeven en veertigſte leerrede die ik van deze hooge plaatſe mocht uitſpreken. Negen en zestig malen heb ik zoo hier als in de kleine kerk de openbare catechiſatie waargenomen. Driemalen heb ik het jaar beſloten met een dank- en bid-uur. Zeven bid-uren heb ik in deze benaauwde dagen reeds met u gehouden. Binnen den tijd van drie jaren heb ik derhalve vier honderd zes en twintig malen openbare dienst gedaan, en daarenboven nog vijf en dertig malen gepredikt buiten deze Stad. Menigmalen heb ik op des Heeren dag, nadat ik drie predikatiën gedaan hadde, mijnen God mogen danken voor zijne onderſteuning, wijl ik over geene vermoeidheid behoefde te klagen, en naauwelijks kon merken dat mijne krachten verminderd waren. Ik moet den God mijner goedertierenheid looven voor den toegang dien hij mij ſchonk tot uwe geopende harten.”

Nog te Sneek zijnde hield Schotsman twee treffende redenen, de eene tot beſluit der achttiende Eeuw, bij derzelver uitgang, in een dank- en bid-uur, de andere ter opening der negentiende »*over onzen thans bedenkelijken toeſtand*”; in welke beide hij toonde toen reeds den toeſtand van Kerk en Vaderland helder in te zien, diep te gevoelen, en zorgvol op het harte te dragen. Hij trachtte in de voorſtelling derzelve de ſchriften van *Witſius*, *Costerus*, *van der Velde*, *Fruitier*, *Blomhert* en ſoortgelijken te volgen die hij ſterk aanbeval »als behoorende in geen godsdienſtig huisgezin onbekend te zijn.” Beide predikatiën werden te Sneek volgens Kerkenorde uitgegeven en binnen korten tijd één en andermaal herdrukt.

Kort na dien tijd, als Schotsman naar Leiden was teruggekeerd, gaf hij eene Kerkrede over 1 Theſ. III. v. 9-13, onder den Titel van *Vernieuwing der verbindtenis eens Leeraars aan zijne Gemeente*, eene preêk die met diepe getroffenheid van aandoening en dankgevoel was aangehoord. In 1807 verſcheen van hem eene *Toeſpraak* aan zijne Gemeente na de ramp van Leiden in den *bundel van Leerredenen*, gehouden bij die gelegenheid, ter herinnering waarvan hij in het volgende jaar nog drie Leerredenen openbaar maakte. De gebeurtenissen van 1814 deden hem eene predikatie uitgeven over 2 Chon. XVII. v. 16, of: *de Godsdienſtige Veldheer*. Doch de vereeniging met België, de ſtaatsinrichting die toen ſtand greep, en de terugzetting van Christendom en gereformeerde Kerk, griefden hem diep, en vestigden zijne aandacht op den invloed dien het ongeloof meer en meer op algemeene en bijzondere aangelegenheden, in het bijzonder ook op de leer en belijdenis der waarheid, begon te erlangen of van dag tot dag meer kreeg. De eerſte vrucht daarvan was de uitgave in onze taal van de *Kunstgrepen*, *waarvan het hedendaagsch ongeloof zich bedient om de godsdienst door den Bijbel en den Bijbel door de godsdienst te beſtrijden*. Dit werkje, uit het H. D. vertaald, was vroeger (in 1785) in de toenmalige *Nederlandſche Bibliotheek* ſtukswijze geplaatst geworden. Nu vond S. zich genoopt het op nieuw uittegeven, bij gelegenheid van de vergiftige aanvallen tegen onze kerk en kerkleer, voorkomende in het toen veel gerucht makende werk: *Christendom en Hervorming vergeleken met den protestantſchen kerkſtaat in de Nederlanden*, waarvan de Auteur Z. M. dringend en vleiënd verzocht en bad, om »de Dordrechtſche kluisters te verbreken”, en waarin de ſymboliſche Schriften onzer kerk *allerellendigste formulieren* worden geheeten, en van den Heidelbergſchen Catechismus gezegd, »dat het een oud ſchoolboek is, hetwelk zich noch door ſtijl noch door inhoud tegenwoordig meer aanbeveelt.” De bitſe en ſchampere aanmerkingen die toen reeds in het openbaar, ſchoon nameloos, tegen Schotsman werden gemaakt, toonden wat hem te wachten ſtond, indien hij mocht voortgaan de oude waarheid te verdedigen, en weigeren den nek onder de publieke opinie, wier organen de meest gelezen tijdſchriften zich noemden, gedwee en gehoorzaam te krommen.

Doch dit vooruitzicht belette Schotsman, den ijverigen en geloovigen Schotsman, geenszins, om in den jare 1819, drie jaren na de uitgave der *Kunstgrepen*, twee Leerredenen, ter gedachtenis der Dordrechtſche Synode gehouden, (de eenige in ons Vaderland voor die gelegenheid, voor zoo ver ons bewust is, beſtemd) vooral op raad van een allerachtingwaardigst en godvreezend Hoogleeraar, een onzer voornaamſte geleerden, uitgegeven. En inderdaad (gelijk met alle recht in de Voorrede werd aangemerkt) »in eenen tijd, waarin men de kerkelijke geschiedenis zoo vlijtig beoefent en die beoefening zoo ijverig aanprijst, kon men het voorwaar niet afkeuren, dat een Gereformeerd Leeraar zijne gemeente van den Leerstoel te binnen brengt, wat er voor twee Eeuwen in ons Vaderland betrekkelijk de gronden onzer geloofsleer is voorgevallen, en dat hij bij die gelegenheid op de zuiverheid onzer belijdenis en de reinheid van onzen wandel, wel zedig, maar te gelijk ernstig aandringt.” Het is niet noodig den in de kerkhistorie bijna voorbeeldeloozen ſmaad en hoon te herinneren, waarmede van alle kanten op den braven Schotsman werd aangevallen. Veel mag hiertoe hebben bijgedragen, dat de oplettendheid die de *Eerezuil* algemeen opwekte, het geliefkoosd ontwerp van velen tot verbroedering der Protestanten ten koste der waarheid, deed in duigen ſpatten. Vruchteloos was dan ook het overleg van diegenen, die alle moeite deden om het werk te ſmoren, door verzoek en aanſchrijving om het niet openbaar te wederleggen. Maar nog grooter was de invloed die de *Eerezuil* had door het opwekken van een geduchter ſtrijder om in het worstelperk te treden. Het is bekend, dat de ſtrijd, dien Bilderdijk tegen de Neologie van dien tijd afgevoerd heeft, vooral is toe te ſchrijven aan de verguizing die zijn vriend om de verdediging der waarheid

leed. Bilderdijk nam zijne zaak op in de Voorrede van eene tweede uitgave der *Eereuil*, waarin hij de tegenſtanders van Schotsman, gelijk men zich herinneren zal, zeer onzacht bejegende, en hun met recht, al hunnen ſmaad op het hoofd deed terugkeeren. De strijd tegen den *Geest der Eeuw*, sedert meer en meer een ſtrijd voor de waarheid Gods tegen de wereld geworden, is uit deze beginſelen geboren.

Schotsman ging na dien tijd ſteeds voort om de belangen van de gereformeerde waarheid en kerk, die hij zoo zeer behartigde, met mond en pen voor te ſtaan. Tenzelfden jare gaf hij nog eene vertaling uit van *Pareus redevoering over de Dordſche Synode*, voor tweehonderd jaar door dien geleerden man te Heidelberg gehouden; twee jaren later *het godsdienstig Genève* van Bost, waarvoor hij eene uitgewerkte inleiding over den toeſtand des Christendoms in die ſtreken plaatſte; en het jaar daarop *Asher, De afval der Christelijke kerk*, uit het fransch, met eene voorrede van zijne hand. De *ſtukken betreffende de afzetting van Malan* werden eerst na zijnen dood uitgegeven (Leid. 1822).

Zoo werkzaam als Schotsman ten behoeve zijner verſchillende gemeenten ſteeds geweest was, bleef hij tot zijne laatſte ure toe. Dat getuigt nog de kudde waaraan hij in zijn laatſten tijd zijne herderlijke zorgen beſteedde; de ſtad, waar hij meer de hutten der armen dan de huizen der rijken bezocht. Nog geeft zij hem den eerbiedwaardigen naam van *Vader Schotsman*, en herdenkt den tijd zijner evangeliedienst met hoogachtende liefde en dankbaarheid. Wel mocht dan Nederlands eerste Dichteres, de godvruchtige en innemende K. W. Bilderdijk zingen:

»Gij droeven, die verſtomd bij SCHOTSMANS doodbaar ſtaat,
Hoe zou hier 't ſchreijend hart uw leedgevoel verzwelgen?
Zoo wordt eens vaders dood beweend van dankbre telgen.
Uw tranen voegen hier, uw diep gevoelde rouw:
Wie leeft er, die zijn dood die ſchatting weigren zou?
Weent, ongeveinsden, weent: uw tranen zijn hem hulde
Die met zoo warm een hart den Leeraarsplicht vervulde,
Zoo ijverig in de dienst des Opperherders ſtond,
En trouw en waakzaamheid aan liefde en moed verbond.
In eenvoud hun gelijk die God heeft uitgelezen
Om tolken van zijn woord langs heel deze aard te wezen;
In nederigheid, als zij, voor eigen glorie koud,
Maar blakend voor de leer zijn lippen toevertrouwd,
En moedig als de telg van Izaï in 't hoeden
Der lamm'ren uit zijn ſtal, als leeuw en woudbeer woedden!
In liefde en dienstbetoon, waar ooit de noodkreet rees
Steeds vaardig tot de hulp die hij zijn hoordren prees.
Hoe zeer 't zijn rechterhand de ſlinker mocht bedekken,
Zoo vaak hij haar tot hulp en redding uit mocht ſtrekken,
Toch brak de weldaad voort, hoe christlijk ook verheeld,
En 't zijn de duizenden met raad en troost bedeeld
Die in den Leeraar vriend en raads- en leidsman derven,
Die thans verpletterd ſtaan bij dit zoo ſmartelijk ſterven.

SOCRATISCHE WIJSGEERTE.

PH. W. VAN HEUSDE, *De Socratiſche ſchool of Wijsgeerte voor de negentiende eeuw*. Utr. 1834.

De ſpreuk van den voortreffelijken Claudius, die wij in het 6de Nr. van ons eerſte Deel gaven: »Dat het Christendom alle hoogten moet vernederen, alle eigen gedaante en ſchoonheid, niet als de Wijsgeerte matigen en in het ſpoor brengen, maar even als het graf moet verteeren, opdat er iets geheel nieuws uit geboren worde, daar wil de Rede niet aan. Doch dat behoeft haar ook niet aan te ſtaan, zoo het ſlechts waar is": deze ſpreuk bevat eigenlijk het groote bezwaar, dat wij tegen het invoeren eener heidenſche, zelfs Socratiſche Philoſophie in een christenland, hebben. Immers deze, hoe ſcherpzinnig ook aan het licht gebragt, hoe juist ontwikkeld, hoe keurig voorgeſteld, hoe ſchrander toegepast, en aan hoeveel eerbied voor den Bijbel gepaard, is en blijft altoos dit grondgebrek behouden, dat zij wel de beſchaving, veredeling, verheffing en verheerlijking van den natuurlijken mensch, maar nimmer die nieuwe geboorte, die geboorte uit God door het zaad des Woords leert of bevat, buiten welke naar het Woord der eeuwige wijsheid Gods, niemand (*niemand* zonder éénige uitzondering van volken, tijden of plaatſen) het koninkrijk Gods zien zal.

Van daar dat de geleerde Profeſsor Tholuck te Halle, vóór eenige jaren eene uitgewerkte en allermerkwaardigſte verhandeling ſchrijvende *over het wezen en den zedelijken invloed des Heidendoms, bijzonder onder Grieken en Romeinen, uit het ſtandpunt des Christendoms beſchouwd* (1), zich gedrongen gevoelde om ten ernſtigſte te waarſchuwen tegen de aanwending der klaſsieke Literatuur, en vooral der Griekſche Philoſophie, tot de vorming der gevoelens en gezindheden die der christelijke jongelingſchap moesten ingeboezemd worden; hoezeer dezelve overigens ook mogen ſtrekken, om door grondige geleerdheid den ſmaak te vormen, de kennis te vergrooten of de inzichten te doen toenemen, »want dat eerſte (voegde hij er bij) mag alleen geſchieden door den éénigen Leeraar Jezus Christus en Zijn Geest. Daarom ligt op den onderwijzer aan geleerde ſcholen, die als Christen zijn ambt vervullen wil, de heilige plicht, om zijne kweekelingen altijd van nieuws af aan daarop te wijzen, dat de Geest, dien niemand kent dan die Hem ontvangt, ook bij diegenen die hem ontvangen, een geheel nieuw leven in de ziele verwekt. En zoo men ergens te bedenken heeft, dat ook goud te duur kan gekocht worden, zoo is het bij de beoefening der klaſsieke Oudheid (2)."

Voorzeker zal niemand aan den geleerden en ſmaakvollen ſchrijver den boven aangewezen lof van ſcherpzinnige ontdekking, juiste ontwikkeling, keurige voorſtelling en ſchrandere toepaſsing der Socratiſche Philoſophie, noch ook eerbied voor de H. S. willen weigeren; maar dit neemt niets af van de gemaakte aanmerking. Immers alle deze eigenſchappen hebben den Auteur geens-

(1) In Neanders *Denkwürdigkeiten aus der Geschichte des Christenthums und des Christlichen Lebens*, 2te Ausg. Berl. 1825.
(2) Ald. Th. I. S. 290.

zins van zulke voorstellingen als de volgende terug gehouden, welke inderdaad geheel strijdig is met de denkbeelden die Gods Woord ons van den oorsprong der godsdiensten, als verbasteringen van ééne waarachtige openbaring geeft: bl. 103. »Ziedaar, dacht ik toen, den oorsprong der godsdiensten in den mensch zelven voorhanden! Niet door uiterlijke omstandigheden, door nooddwang van buiten — hoe ware dit mogelijk geweest?— maar door godsdienstzin, die in hem zat, is hij tot vereering van hooge, van goddelijke wezens gekomen, en die vereerde hij als kinderen hunne ouders, met eerbied en ontzag; die diende hij, die vreesde hij, met bijgeloof en allerlei ongerijmdheden; maar toch, als de kinderen het doen, met liefde, ja uit liefde!" — *Zij hebben* (zegt de Bijbel) *de waarheid Gods veranderd in de leugen, en het schepsel geëerd en gediend boven den Schepper die te prijzen is in der eeuwigheid, Amen!*

Even zoo als de Hoogl. hier de godsdiensten uit den godsdienstzin des menschen afleidt, zoo ontwikkelt hij de kunsten uit 's menschen kunstzin of liefde tot het schoone; de wetenschappen uit den waarheidszin of de liefde tot het ware; en ziedaar dan den inhoud van dit eerste Deel, hetwelk bevat het eerste gedeelte der *Encyclopedie*, namelijk de *Schoone Kunsten* en *Wetenschappen.*

Wat de *Kunsten* betreft, zoo blijkt ons al spoedig de invloed van het zoo even vermelde denkbeeld op derzelver beschouwing. Op bl. 87 zegt de Schrijver: »Nu was het mij als ware ik eensklaps op het standpunt gekomen, waaruit de geschiedenis der kunsten, ja der menschheid moest beschouwd worden. Ik zag den mensch, zoo naakt hij daar voor den dag gekomen was, door dien kunstzin alles zelf uitvinden en daarstellen wat aan de dieren zoo ruimschoots was toegedeeld geworden: ik zag hem voor zich kleederen maken, wapenen smeden, huizen bouwen. Nog meer: ik zag hem dat alles door dienzelfden zin verbeteren en volmaken, zoodat hij door dat vermogen vooral zich hoog boven de dieren verhief, heer der aarde werd, en de aarde zelve zoowel bebouwde en vruchtbaar maakte, als haar met huizen en tempels, met de schoonste en prachtigste voortbrengselen aller beeldende kunsten versierde."

Ook de waarheidsliefde, het beginsel der *Wetenschappen*, wordt ons hier geenszins voorgesteld, gelijk het inderdaad is, als een flaauwe afdruk, ons, ook na den val, nog van het beeld Gods overgebleven, (hoe toch zou eene heidensche wijsgeerte dit schriftuurlijke beginsel ons kunnen aan de hand geven?) maar als de herinnering en liefde die de ziel nog heeft van haar voorbestaan, vóór de inkerkering in het lichaam, in eene bovenaardsche wereld, te midden van de koren der Goden. Wie zou zich over deze schoone verdichting bij den heidenschen wijsgeer verwonderen? wie zou niet gaarne het zweemsel van waarheid, dat er als het ware door henen speelt, erkennen? Maar ook, wie is; wanneer hij de waarheid kent van hetgeen de heiden slechts droomde: den staat der regtheid en den val; wie is bij de gedachte daaraan met het verdichtsel van Plato als beginsel te vrede?

Neen! wanneer men Hem kent en erkent, *die de Weg, de Waarheid en het Leven is*, dan zal men elders eenen Leidsman ter waarheid zoeken dan de Schr. bij den aanvang zijns onderzoeks doet, in den *genius van Socrates* (bl. 24): »Wel nu dan jongelingen! (roept de Auteur daar uit) dat diezelfde genius ons dan gedurende ons geheele leven in denken en handelen, en zoo ook nu bij dit ons onderzoek, voor ligtvaardigheid en overijling behoede! dat die ons dan vooral inhoude, dan vooral krachtdadig ons weêrhoude, wanneer wij aan de denkbeelden van anderen, en vooral aan de onze te veel toegevende, op het punt staan van daarop door te gaan, daarop voort te draven, en zoo tot dwalingen van allerlei soort en tot allerlei buitensporigheden te geraken! dat daarvoor ons dan die genius, dit wenschen wij, beware! Of — wat ons nog wenschelijker is, nog zekerder ons op het regte spoor zal doen voortgaan, en zulks ook bij Socrates wel zal hebben te weeg gebracht — dat wij ons zelve beteugelen en ons zelve meester blijven!"

Neen! deze wijsheid is niet die, van welke Salomo zeide, dat de vreeze des HEEREN haar beginsel is; en wij mogen dus niet met den Schrijver wenschen, dat zij de leer onzer eeuw en onzes Vaderlands worde. Verre zij het van ons, dat wij eene waarachtige wijsbegeerte zouden haten; maar wij zoeken haar in andere beginselen. *Verkrijgt wijsheid* (zegt Salomo wederom) *verkrijgt verstand: vergeet niet, en wijkt niet van de reden mijnes monds* (1). *De wijsheid is het voornaamste; verkrijgt dan wijsheid, en verkrijgt verstand met al uwe bezittingen* (2). Men moet dan *verkoopen al wat men heeft* (alle menschelijke en heidensche wijsheid buiten Gods Woord) en *Jezus volgen* (3); *want daar is geschreven: Ik zal de wijsheid der wijzen doen vergaan, en het verstand der verstandigen te niete maken* (4). *Want nademaal in de wijsheid Gods de wereld* (ook Socrates en Plato) *God niet heeft gekend door de wijsheid, zoo heeft het Gode behaagd door de dwaasheid der prediking zalig te maken die gelooven: overmits de Joden een teeken begeeren en de Grieken wijsheid zoeken; doch wij prediken Christus den gekruisten, den Joden wel eene ergernis en den Grieken eene dwaasheid; maar hun die geroepen zijn, beide Joden en Grieken,* CHRISTUS, *de kracht Gods en de wijsheid Gods* (5)

Wij voelen ons gedrongen nog eene aanmerking te maken, die door den geest en de strekking onzes tijds wordt gevorderd. Zij vloeit voort uit die, met welke wij deze beoordeeling openden. De Schrijver verlangt de invoering in onze heiligdommen van instrumentaalmuziek en koren om »te gelijk met onzen godsdienstzin ook ons zedelijk gevoel op te wekken en te veredelen" (bl. 108). Ook hier zien wij dus weder die zucht tot veredeling en opponking van den natuurlijken mensch (die in tegendeel door God moet *herschapen* worden) welke het kenmerk is dezer wijsgeerte. Anders voorwaar was het welbehagen van Hem, *die onder de lofzangen*

(1) Spr. IV. v. 5. (2) v. 7. (3) Matth. XIX. v. 21.
(4) 1 Cor. I. v. 19. (5) 1 Cor. I. v. 19, 23.

Israëls verklaarde *te willen wonen.* Ook daar heette het wel: *Komt laat ons den Heere vrolijk zingen: laat ons juichen den Rotsſteen onzes heils: laat ons Hem juichen met Psalmen!* maar wat ſtaat er bij? *Komt en laat ons aanbidden en nederbukken; laat ons knielen voor den HEERE, die ons gemaakt heeft, want Hij is onze God en wij zijn het volk zijner weide en de schapen zijner hand. Heden zoo gij zijne stemme hoort, verhardt uwe harten niet* (2)! Bekeering dus predikt de Schrift; *bekeering*, opdat de prediking des geloofs niet buiten de harten blijve geſloten, gelijk bij degenen, van welke de HEERE tot den Profeet ſprak: *Gij zijt hun als een lied der minne, als een die schoon van ſtemme is, of wel ſpeelt; daarom hooren zij uwe woorden, en doen ze niet* (3). Daarom vermeed Paulus die uiterlijke bevalligheid, *opdat het kruis van Christus niet verijdeld wierde* (4).

Wij rekenen het dus van onze heilige plicht, onze Lezers uit de Socratiſche ſchool te roepen in die van den wijsſten der koningen, ja van alle menſchen die vóór of na hem geweest zijn: van Salomo; maar vooral van dien *Meerdere dan Salomo*, van welken God de Vader zelf uit zijnen hoogen hemel tot de menſchen roept: HOORT HEM!

(2) Psalm. XCV.
(3) Ezech. XXXIII. v. 32.
(4) 1 Cor. I. v. 17.

DE GEUZEN VAN JONKH. O. Z. VAN HAREN.

De meest geſchatte Heldendichten van ſchier alle volken die dezelve bezitten, hebben bij en met, ſoms zelfs boven het nationale belang, eene godsdienſtige ſtrekking; doch die dikwijls meer verborgen, en ſlechts hier en daar door de verhaalde heldendaden heen ſpelende, gevonden wordt. Hierin ligt de grond van het wonderbare, dat eigenlijk niets anders is dan de ontwikkeling van datzelfde denkbeeld, door het verhaal hier en ginds als belichaamd doorſchijnende. 't Is de verzinnelijking van het Godsbeſtuur, dat de dichter als eerſte Leeraar zijns Volks, diep, onuitwischbaar diep, en met ſterke trekken der Natie moet inprenten; een beginſel, waaraan zelfs een openbare ſpotter als Voltaire in zijn episch voortbrengſel heeft moeten hulde bewijzen. Nu eens ſtraalt die zorg der Voorzienigheid door het bedrijf des Helds, als de zonneſtralen door het wolkenſloers henen; dan weder vertoont zich de hand, die alle dingen leidt en regelt, helder als de morgenſtond in het oosten; ſoms ook ſchijnt eene goddelijke tusſchenkomst door de woeling en barning der hartstochten, als een bliksemſtraal door opéêngepakte donderwolken heen. Dus vertoont zich bij den Meöniſchen zanger ſtraks na de vermelding van Achilles wrok daarachter, en als daarboven de raadſlag van het Hoofd der Goden:

»— Zoo volbracht Jupijn zijn Godlijk raadsbeſluit!"

Dus bezingt de Dichter der Eneïs zijnen Held, als »over land en zee omgedreven door de macht der Goden —, opdat hij zijne heiligdommen in Latium brachte." (1)

Bij christelijke Dichters is dit nog merkbaarder. Het ontwerp van Tasſo bevat de hoogſte aangelegenheid, die de catholijke christenwereld in de middeneeuwen kende; en de leiding Gods in de verovering van het heilige graf, bijzonder door zijne heilige throonwachters, wordt op elke bladzijde ſchier in *het bevrijde Jeruſalem* uitgedrukt of aangeduid. Ook Engelands Heldendichter geeft van den aanhef zijns meesterſtuks af zijn verheven doel te kennen: »om Gods eeuwige Voorzienigheid te bewijzen (2), en de Dichter der Mesſiade voert de eerſte en dierbaarſte aangelegenheid van het hart des Christens, te gelijk met de hoogſte en goddelijkſte gebeurtenis der wereldhistorie, voor de aandacht zijns Lezers met de verhevene woorden: »Alzoo geſchiedde des Eeuwigen welbehagen!" —

Op een eigenlijk gezegd heldendicht heeft onze Natie tot heden toe vergeefs gewacht. VONDEL werd door den dood zijner huisvrouw belet, zijn *tocht van Conſtantijn naar Rome* te voltooien, en de voleindiging van den *Ondergang der eerſte wereld* werd verhinderd door onze inlijving in Frankrijk. Gelukkig dat BILDERDIJK het voorbeeld van de Agrippijnſche zwaan in het vernietigen van den onvolbrachten bouw niet gevolgd heeft; maar dit neemt niet weg, dat zijn werk een *fragment* blijft. Welke voorts de betrekkelijke waardij van andere meer of min epiſche voortbrengſelen van eenige onzer Dichters moge zijn; geen enkel is recht nationaal geworden dan DE GEUZEN van onzen VAN HAREN, nadat zij door BILDERDIJK uit eene onverdiende vergetelheid gerukt, en in een behaaglijk gewaad het algemeen waren voorgeſteld geworden. Offchoon dan ook geen eigenlijk heldendicht, dit dichtſtuk mag gerekend worden, althands in de belangſtelling der Natie, daarvan de plaats in te nemen, en, in eenen meer lyrischen vorm, de achtbaarder heldenverzen van andere volken te vervangen.

De lyrische vorm der GEUZEN ſneed als van zelfs den mannelijken en deftigen aanhef der epiſche Muze af. Men kan dus in den aanvang van dit Dichtſtuk het plechtige: »Aldus regeerde God der dingen wisſelloop" niet wel verwachten. Ook laat het onderwerp, als zijnde uit de nieuwe geſchiedenis geput, het wonderbare in den zin der oude of bijbelſche heldendichten moeielijk toe. Maar dat de Schrijver der *Lijkrede op* WILLEM IV, die in deze uitmuntende Redevoering de vrijwording onzer Vaderen zoo roerend en treffend bij den uittocht van Israël uit Egypte, WILLEM VAN ORANJE bij *Mozes*, en den dapperen MAURITS bij *Jozua* vergeleek, nog op hooger daden dan ſlechts op deze voortreffelijke helden zag, en door het gewoel der ſtaatsbelangen heen, den rijksſtaf van Gods wereldbeſtuur aanſchouwde, zou zich, ook buiten den aanhef van den zevenden zang, zonder aarzeling laten onderſtellen. Doch

(1) — *Multum ille et terris jactatus et alto,*
Vi Superûm! —
Multa quoque et bello passus, dum conderet urbem,
Inferretque deos Latio.

(1) *That — I may assert eternal Providence.*

wij hebben daaromtrent een getuigenis dat niet genoeg bekend is, en dat men ons deswege vergunne hier over te nemen, daar wij wel wenschten dat het ſteeds voor oogen gehouden, en als aan het hoofd der GEUZEN, bij derzelver algemeen gebruik mochte geplaatst worden. In zijne *Nationale Leerreden van een Oud man aan de Jeugd van Nederland, ter gelegenheid van het begin der derde Eeuw van de Unie van Utrecht*, zegt VAN HAREN het volgende van diezelfde gebeurteniſsen, welke in de GEUZEN bezongen worden: »Nederlanders! Gij zijt ook onder de theocratie of onmiddelijke Godsregering geweest (1). Wie anders dan God alleen beheerschte u, wanneer deze Republiek in hare geboorte, gelijk Israël in de woestijne, eene zwervende horde te water was? Wanneer eenige weinige, aan het zwaard des onderdrukkers ontkomene mannen, zonder andere bezitting aan de Vrijheid, in ſlechte ſchuiten, onder half verrotte zeilen, op den woesten noorder-Oceaan ginds en weder dobberden? wie anders verzamelde in Engeland onder de bevelen van één hoofd die ſchepen, aan dagelijkſche verwarring gewend, tot geſtadige verwarringen genoodzaakt? Wie bewoog Elizabeth om die vluchtelingen te verdrijven, uit havenen, voor hun alleen onherbergzaam geworden? Wie gaf in holle en donkere nacht aan eene vloot, naar Enkhuizen beſtemd, die twee koopvaardijſchepen, die door Dovelens en Hedding genomen en onder de vlag gebracht, deden beſluiten, om de makkers van die rijkgeladene kielen in de Maas op te zoeken? En wanneer deze laatſten, hunne ankers kappende, met den vloed tot voor Rotterdam opklommen, waren, wie boezemde aan de Geuzen in, om tot vergoeding van den gemisten buit, den Briel aan te tasten, en ten minſte niet zonder roem weder zee te kiezen? Wie anders dan God alleen, zond in de ziel van een kleine maar dappere handvol volks het moedig voornemen, om uit de weerlooze muren van den Briel niet te vertrekken, het uiterſte aldaar af te wachten, alles te wagen, en van daar iets groots te beginnen of in die wallen begraafplaats te vinden?"

En ſtraks daarna: »Het is buiten twijfel dat gij aan God alleen verſchuldigd zijt de keus van dien eerſten Richter, van dien ORANJE, dien de goddelijke Voorzienigheid voor u hadde geſchapen, dien de eeuwige Wijsheid uit zoo vele andere Nederlandſche Grooten voor u hadde uitgekipt, voor u heeft bewaard; van dien man, groot in voornemens, ſtoutmoedig in de uitvoering, bedaard in voordeelige, onberoerd in nadeelige tijden; van dien man, die in alle ſoorts omſtandigheden de goede en kwade gevolgen met een nimmer feilend oog voorzag; die in rampen nooit bezweek, en in voorſpoed niets meende gedaan te hebben, zoolang er iets meerder overbleef te doen; die in alle duistere zaken helderheid, in alle verwarringen klaarheid bracht; die in tweeſpalt ieder wist te vergenoegen; die, nooit doorgrond, oogenblikkelijk kende den inborst van elk, met wien hij omging; die, zonder eenigen rijkdom, veel min ſchatten te bezitten, den machtigen Meester van alle goud-en zilvermijnen van de bekende wereld niet alleen verarmde, maar hem tot de noodzakelijkheid dwong, om van den troon een ſchandelijk voorbeeld van bankroet aan zijne onderdanen te vertoonen! Van dien Stadhouder, die zonder andere hulp dan zijn moed en eenige weinige nieuwe ſoldaten, uwe landgrenzen wist te beſchermen; die uit uwe eendracht, door hem bewerkt, en door uwe verbindtenis tot Utrecht, door hem aangeraden, door hem ingeſteld, door die Unie van zeven kleine Landſchappen, de talrijke koopvaardijvloten deed ontstaan, die nog dagelijks alle werrelddeelen verbazen!" —

Doch zoo voortreffelijk als deze woorden zijn, en zoo heerlijk er uit 's Dichters erkentenis van Gods aanbiddelijk albeſtuur over de gebeurteniſsen der wereld, en in het bijzonder over de lotgevallen onzes Vaderlands en deszelfs vrijwording van Spanje in elks oogen ſchittert, even zoo waar is het echter, dat wij hier, en vooral in den, overigens grootschen aanhef van den zevenden zang, ongaarne het opzien tot HEM miſsen, *door welken de Vader alle dingen regeert;* en dat zelfs in die bekende strophe, waar van den Allerhoogste gezegd wordt:

Bij alle volken aangebeden
Schoon geen van hun zijn wezen kent,
Wordt Hij gezocht in plechtigheden,
Geleerd bij Koran, Vedam, Zend.
Hem eert de Wilde in zon of winden:
Elk arbeidt om zijn wet te vinden,
Elk zoekt een autaar in de ſmart.
o Stervling! ga in uw geweten:
Daar is zijn vaste wet gezeten;
Zijn autaar ſtaat in 't deugdzaam hart,

dat in deze woorden (zegge ik) zelfs eene zijdelingſche miskenning ligt van HEM, die gezegd heeft: *Ik ben de weg, de waarheid en het leven: niemand komt tot den Vader dan door mij!* — Met droefheid en leedwezen (voorwaar!) treft men dergelijke trekken aan in het anders uitmuntende gedicht; en het wordt daardoor voor den Christen als een gewest, aan welks bewolkten hemel geen koesterende en lichtende zon schijnt.

Jezus Christus, dien de Wetenschap behoort te erkennen als de EEUWIGE WIJSHEID en het WOORD des Vaders, door wien alle dingen zijn; is ook de *Overste van het heir des Heeren;* en alleen zulk een held verdient door den Christen als voorwerp van het heldendicht te worden beschouwd, wiens machtige bedrijven zoodanig in het plan van Gods wereldregering onder Hem hebben gewerkt, dat God hem, als Cyrus bij den Profeet, MIJNEN GEZALFDE zou hebben genoemd. Zulk een Held was Willem I. die ſtervend nog het woord JA op de lippen voerde, waarmede Hij de vraag beaamde, of hij zijne ziel in de handen van zijnen God en Zaligmaker ſtelde.

(1) Men ziet hieruit dat onze Voorvaderen geen zwarigheid maakten nog ſterker te ſpreken dan de Heer DA COSTA, wanneer hij (in zijne *Inleid. tot eene reeks van Voorl. over de geschiedenis van het Vaderland*, bl. 14) ſpreekt »over die hoogstmerkwaardige overeenkomst tusſchen Israël en Nederland, ons voor oogen ſtellende de lotgevallen en ondervindingen van ons Vaderland, onder de leiding en regeering van dien God, die gedurende meer dan 250 jaren als Nederlands Verbondsgod aangeroepen werd en verhoorde."

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 Cor. IV: 13.

DE SCHEIDING.

H. P. SCHOLTE, *Merkwaardig voorbeeld van hedendaagsche verdraagzaamheid van het Nederlandsch Hervormd Kerkbestuur ten opzigte der Gereformeerde gemeente van Doeveren, Genderen, en Gansoyen en derzelver Herder en Leeraar ('s Gravenhage, bij J. van Golverdinge*, 1834).

Terwijl het opstel van ons vorig Nummer omtrent de dispositie der Regeering op het rekwest der drie gemeenten reeds ter perse lag, kwam ons een tweede geschrift van Ds. Scholte ter hand, waarvan wij niet uitstellen mogten eenige melding te laten volgen. Wij werden door deze uitgave van stukken, nader tusschen het Kerkbestuur en de afgescheidenen gewisseld, in onze vroeger geuite gedachten op nieuw bevestigd. Doch van de *Inleiding* en *Narede*, waarmede de Wel Eerw. Uitgever dezelve begeleidt, betuigen wij volgaarne, naar de ons voorgestelde onpartijdige oprechtheid, dat daarin veel, zeer veel voorkomt, dat de ernstige overdenking van alle Leeraars en leden der Nederlandsche Hervormde Kerk wel grootelijks verdient. Hiertoe betrekken wij bepaaldelijk de aanwijzing van een maar al te zeer zamenhangend en zich ontwikkelend ontwerp tot omverwerping der wezenlijke gronden van Neêrlands aloude Gereformeerde Kerk (bladz. 1 tot 14); insgelijks des Schrijvers tegenbezwaren op het stuk der hem ten laste gelegde verbreking van de belofte bij de intrede zijner herderlijke bediening afgelegd (bladz. 36 tot 41), en nog andere punten meer.

Doch hoeveel krachtiger zoo wel als betamelijker zoude dergelijke aanklacht en strijd tegen het ingedrongen leeren Kerkstelsel door den Schrijver gevoerd zijn geweest op den hem *binnen* de Kerk aangewezen post! Zoo als hij zich zelven thans geplaatst heeft, wordt de werking der anders geldigste klachten en bewijzen, deels door *den schijn*, deels ook door het *werkelijk dáár zijn* van persoonlijkheid en onwettigheid verlamd. Wij zouden voorts, al ware het boekske zelfs geheel zuiver van dien kant, in allen gevalle de *ironie* van den titel moeten afkeuren. — *Kwellingen en vervolgingen* (bl. 15) die door middel der kerkelijke verordeningen aan getrouwe Verkondigers der waarheid aangedaan worden of kunnen worden, leveren nog voor den Christenleeraar geenen grond van scheiding op. Niet derwaart wijst ons *de lijdzaamheid en het geloove der heiligen* in de Schrift. De gang naar Ulrum in verband met het gebeurde aldaar wordt door het ingebrachte (bladz. 41) niet goed gemaakt. Tegen de (meer of min bewimpelde) oproeping tot navolging van het voorbeeld der drie gemeenten (bladz. 44, 45) stellen wij vrijmoedig de stemme uit Gods Woord: *In stilheid en vertrouwen zal uwe sterkte zijn!* Een iegelijk blijve aan zijne plaatse en verbeide alzoo het werk des Heeren!

Ook wij vertrouwen, door de genade van God, dat het voorwerp onzer innigste zielsverwachting het koninkrijk, de heerlijkheid, de koninklijke triumf en heerschappij van Jesus Christus is, beide in de Gemeente en over de wereld, beide in het midden van Neêrlands Kerken, en in het midden van Neêrlands volk en Nassaus Vorstenhuis. Deze denkbeelden zijn bij ons in de hope naauw verbonden; doch zij leiden ons tot geene plannen van scheiding, maar tot het gebed tot den God des levens en aller genade, om herstel van het vervallene, behouding van alles wat behouden kan worden; afbreking van alles wat met Gods eere en waarheid niet kan bestaan.

Broeders in den eeuwig-gezegenden naam van Jesus Christus! laat ons nimmer vergeten, dat waar *de schi-*

ren hem met geweld wilden nemen opdat zij hem Koning maakten, Hij zelve *ontweek*, en zich aan hun onttrok (Joh. VI. v. 15). Ja, nogmaals en zonder ophouden zij het gezegd, en het worde ons van dien Heere zelven gegeven, dat ons oog zij op Hem, *gelijk de oogen der knechten zijn op de hand hunner heeren, gelijk de oogen der dienstmaagd zijn op de hand harer vrouw!* Hij zal het openbaar maken te Zijner tijd, dat HIJ *regeert*, en dat *Zijn koninkrijke komt met kracht.*

HET STILSTAAN VAN ZON EN MAAN ONDER DEN GROOTEN SLAG VAN JOZUA TEGEN DE KANANIETEN.

De gewichtigste veldslag voor het Volk Gods, van welken in de H. bladeren wordt melding gemaakt, is voorzeker die van Gibeon. Door den uittocht van Israël uit den diensthuize onder Mozes was de heilige natie een volk, door de goddelijke wetgeving op Sinaï een staat geworden. De in bezitneming van het land, dat de Heere hunnen Vaderen gezworen had hun te zullen geven, ontbrak er nog aan. Vijf Hoofdvorsten der Kananieten hadden eene verbindtenis gemaakt, in schijn tegen Gibeon dat zich aan Israël onderworpen had, inderdaad om de vermeestering des Lands door den Veldheer Israëls te beletten. Deze eerste maar grootste veldslag was dus van het hoogste gewicht; alle de beloften Gods over zijn Volk tot in de diepte der eeuwen, offchoon nog verborgen in den onnaspeurlijken raad van het goddelijk besluit, stonden of vielen met de overwinning van den geloofsheld, tot welken de Heer straks na den dood van Mozes gesproken had: *Niemand zal voor uw aangezichte bestaan alle de dagen uwes levens. Gelijk als ik met Mozes geweest ben, zal ik met u zijn. Ik zal u niet begeven, noch zal u niet verlaten. Zijt sterk en hebt zeer goeden moed, want gij zult dit volk dat land erfelijk doen bezitten, dat ik hunnen vaderen hebbe gezworen hun te zullen geven.* (1).

Van dezen Veldheer dan en van dezen Veldslag staat ons in de heilige oorkonde een wonder geboekt, geëvenredigd alleen aan de aanbiddelijke grootheid Gods, aan het gewicht der gebeurtenis (de grootste in de jaarboeken der Godsregering), en aan de kracht des geloofs, van hetwelk de Mond der waarheid zeide: *Voorwaar ik zegge u, zoo gij een geloof haddet als een mostaardzaad, gij zoudt tot dezen berg zeggen: ga henen van hier derwaarts, en hij zal henen gaan; en niets en zal u onmogelijk zijn* (2). *Toen* (zegt de Heilige Schrijver; namelijk te midden van het hittigste najagen en vervolgen van den vijand, als deze reeds van den donder en hagel was getroffen, ten blijke, dat Israël de overwinning niet door eigene krachten, maar alleen door de almacht Gods had verkregen) *toen sprak Jozua tot den* HEERE, *ten dage als de* HEERE *de Amoriten voor het aangezicht der kinderen Israëls overgaf, en zeide voor de oogen der Israëliten: Zonne sta stille te Gibeon, en Gij Mane in het dal Ajalons. En de son stond stille, en de mane bleef staan, tot dat zich het Volk aan zijne vijanden gewroken had.* (*Is dit niet geschreven in het boek der Oprechten?*)

De zonne nu stond stille in het midden des hemels, en haastede niet om onder te gaan, omtrent eenen volkomenen dag.

En daar was geen dag dezen gelijk, vóór hem noch na hem, dat de Heere de stemme eenes mans alzoo verhoorde; want de Heere streed voor Israël (1).

Het is geenszins ons oogmerk om hier op geologische of astronomische gronden te verklaren, *hoe* dit wonder gebeurd zij (2), maar enkel met de treffende getuigenissen, die de geheele oudheid, in de jaarboeken van schier alle volkeren aanbiedt, eene gebeurtenis te staven, die wel voor het ongeloof een steen des aanstoots, maar voor degenen die gelooven een heerlijk bewijs is der éénheid van den God der Schepping en der Natuur met den Jehova der ouder en nieuwer Openbaring, *die alleen groote wonderen doet; die de hemelen met verstand gemaakt heeft; die de groote lichten heeft gemaakt: de zonne tot heerschappij in den dag, de maan en sterren tot heerschappij in den nacht; want zijne goedertierenheid is in der eeuwigheid* (3).

Onder Israël heeft men nooit aan de waarheid van het wonder getwijfeld: het is gelijkelijk gestaafd door geïnspireerde en nietgeïnspireerde Schrijvers. Straks na de gebeurtenis werd het getrouwelijk opgeteekend in het reeds vermelde *boek der Oprechten*. Een halve Eeuw daarna werd het in het boek dat den naam draagt van *Jozua* uitdrukkelijk bevestigd met de woorden die wij zoo even hebben ter neder gesteld. Acht honderd jaren later vermeldt de Profeet Habakuk het met evenveel bestemdheid, (eene plaats waarop wij beneden zullen terugkomen). Nog vier eeuwen later wordt het herhaald door den Joodschen Schrijver Jezus Sirach (4); en ten tijde

---

(1) Joz. I. v. 5, 6.
(2) Matth. XVII, v. 20.

(1) Joz. X. v. 12—14. Wij weten wel, dat sommigen deze plaats voor een dichterlijk uittreksel uit het *Boek der Oprechten* houden, en aldus met het *lied van Debora* (Richt. V. v. 20) vergelijken; doch zoo wij ook al toegeven, dat dit van vs. 12 geldt, vs. 13 is kennelijk de geschiedkundige herhaling van het reeds vermelde; en in allen gevalle zal ons niemand licht zulk eene aanmerking over eene beeldspraakige verdichting, als de woorden van vs. 14 bevatten, in eenig oostersch of westersch Dichter aantoonen.

(2) Degenen die eene aannemelijke aanwijzing hiervan mochten verlangen, verwijzen wij naar L. A. Chaubard, *Elémens de Géologie*, Par. 1833. pag. 284—327. Belangrijk is onder anderen zijne redenering (bl. 323 en 324) ten bewijze, dat het verhaal van den gewijden geschiedschrijver geenszins het Ptolemeïsch stelsel der wenteling van de zon om de aarde begunstigt of onderstelt; maar veeleer het tegenovergestelde (van Copernicus), nademaal het volgens het laatstgemelde even hetzelfde is te zeggen. *Sta stil gij Zon* (met bijvoeging van) *en gij Maan*; of: *Sta stil, aarde!* — *Want*, zegt hij, *men spreekt sterrekundig juist op twee zeer verschillende manieren: namelijk: 1°. naar de wezenlijkheid der zaak, als men zegt: de aarde volbrengt hare wenteling om haren as in vier en twintig uren. 2°. Naar onze menschelijke gewaarwording* (κατὰ τὸ φαινόμενον) *als men zegt: de Zon, de Maan, en de overige hemellichamen volbrengen hunne omwenteling* enz. De Schrift nu, volgens Chaubard, gebruikt inderdaad de laatste spreekwijze alleenlijk zonder melding van de overige hemellichamen, behalve zon en maan, om dat het dag was, en er aldus van geene sterren kon gesproken worden.

(3) Psalm. CXXXVI. v. 4, 5, 7, 8, 9.

(4) Cap. XLVI. v. 1—5. » Jezus de Zoon van Nave was sterk in den oorlog en kwam in Mozes plaats in de profetiën. Welke groot wierd volgens zijnen naam in de verlossing zijner uitverkorenen, om

van den ondergang des Israëlitischen Staats vermeldt de half-ongeloovige en zeker aan de wonderen der Schrift niet overmatig gunstige historieschrijver Jozefus het met deze woorden: »Ja zelfs werd de dag veel langer (dan gewoonlijk), zoodat het invallen van den nacht, waardoor de moed der Hebreeuwen teruggehouden zou geworden zijn, verhinderd werd," en hij voegt er straks bij: »en dat deze dag verlengerd werd, is tot buitengewone lengte voortduurde, blijkt uit de Schriften die in den Tempel bewaard worden (1)."

Aan dit geloof van het Joodsche Volk hecht zich dat van de Mahomedanen. »Joschoua (dus luidt hun verhaal,) leverde slag aan de reuzen op vrijdag avond. Als de nacht inviel, en Joschoua niet op den Sabbath wilde krijgvoeren, bad hij van den Hemel den noodigen tijd af, om den slag te eindigen en den vijand te verdelgen. Hij werd verhoord, en de zon bleef aan den gezichteinder, anderhalf uur langer dan gewoonlijk."

Het geloof aan deze gebeurtenis is zóó sterk onder de Mahomedanen, dat het één der voornaamste redenen uitmaakt, weshalve zij den vrijdag tot een heiligen dag hebben aangenomen, in plaats van den zevenden dag der Joden of den eersten der Christenen (2).

Van de Egyptenaren verhaalt Herodotus, dat zij zich overtuigd hielden, dat vóór eenige honderden van jaren de zon eenen rugwaartschen loop had aangenomen, zoodat zij na dien teruggang andermaal ter westerkim was gedaald. Volgens het verhaal der Egyptische Priesters zou dit één- en andermaal gebeurd zijn (3).

Onder de Grieken heeft Homerus eene treffende bijzonderheid, die op eene verlenging van den nacht in Griekenland (zooveel meer westelijk als Kanaän, en dus van den dag voor Israël (4)) wijst. Hij schrijft de verlenging der nacht waarin Ulysses zich weder met zijne geliefde Penelope verbonden vond, aan de gunst van Minerva voor den held toe (5):

»De rozenkleurige dageraad zou over hen zijn op-
»gegaan terwijl zij den doorgestanen jammer nog
»betreurden, zoo niet de blonde Minerva iets anders
»voor hen had uitgedacht. Zij hield den nacht lan-
»ger aan de kim terug, en deed den gouden dage-
»raad over den Oceaan stand houden, en liet zijne
»paarden en de schitterende morgenster die het
»menschdom den dag aanbrengen, niet toe voort
»te rukken."

Ovidius heeft onder de Romeinen de geheugenis van een' meer dan gewoon langen dag in de fabel van Phaëton bewaard (1). Het verdichtsel zelf doet aan eene reeds bestaande overlevering desaangaande denken.

Van Griekenland en Latium gaan wij over naar America. De verlengde dag in het land Kanaän moet ook in de nieuwe wereld een verlengden nacht hebben veroorzaakt. Wij vinden de overlevering daarvan in de volksverhalen van het volk van Florida, en van de inwoners van Otahiti. De eerste zijn volstrekt overeenkomende met de hebreeuwsche Geschiedenis. Zij melden, dat bij zekere gelegenheid de zon een geheelen dag lang vertoefde op te komen, en dat daaraan eene overstrooming van het groote meer Theomi is toe te schrijven. Van de Otahiters leest men het volgende in het belangrijke werk van den Heer Ellis (2):

»Eene der zonderlingste overleveringen van dit volk aangaande den loop der zon, heeft eene merkwaardige overeenkomst met het gebeurde ten behoeve der Joodsche natie. Men verhaalt, dat Maui, een oud stamhoofd, eenen tempel bouwde, toen hij bemerkte, dat de zon onderging en verdween voordat zijn dagwerk geëindigd was. Toen was het, dat Maui (volgens de overlevering) de zon bij hare stralen aangreep, en die met een koord aan den tempel vastmaakte, en zijn werk ten einde bracht. Ik behoeve (zegt Ellis) omtrent deze overlevering, die op de genoemde eilanden algemeen aangenomen is, geene nadere aanmerkingen te maken."

In China wordt verhaald, dat onder de regeering van den Keizer Yao, de zon tien dagen bleef schijnen zonder onder te gaan, en dat deze ongehoorde gebeurtenis eene algemeene verbranding der natuur deed vreezen. Deze tien dagen worden verschillend uitgelegd. Sommigen meenen er de tien graden van Achas zonnewijzer in te bespeuren; anderen, waarschijnlijk wel richtiger, vinden er tien uren verlengering van den dag in, als gevolg van het wonder, gewrocht op het woord van Jozua, waarvan de chinesche overlevering lichtelijk tien dagen kan hebben gemaakt (3).

In de geschiedenis van Indië van De Marlés vindt men het volgende (4): »Rama, de Indiaansche Hercules, de wonden zijns broeders Lakschman willende genezen, werd door eene hemelsche openbaring onderricht, dat de kranke zijnen welstand zou hernemen door het bezigen van zekere kruiden, die hij op een' hoogen berg vóór het opgaan der zon zou moeten gaan plukken. De berg was ver afgelegen en de nacht nabij. Hanuman,

---

wraak te doen aan de vijanden die tegen dezelve opstonden, en om Israël te brengen tot de bezitting van zijn erfdeel. — Hoe is hij verheerlijkt geworden als hij zijne handen ophief en het zwaard tegen de steden uittrok! Wie heeft eer dan hij dus gestaan? Want de oorlogen des Heeren heeft hij gevoerd. Is de zon niet door zijne hand achterwaarts gegaan? en is niet één dag als twee geworden?"

(1) *Antiq. Jud.* Lib. V. cap. 1.

(2) Van hieraf nemen wij onze meeste opmerkingen over uit de *Gazette de France* van 27 Nov. 1834, welke naauwkeurige uittreksels bevat van het *Gentleman's Magazine* en *Monthly Review*.

(3) Herod. *Hist.* Lib. II. cap. 142.

(4) Verg. Exod. XIV. v 20. Chaubard ten minste meent (p. 296), dat de zon in den morgenstond, en dus aan de oosterkim hebbe stilgestaan, waardoor dus de dag in het Oosten, de nacht daarentegen in het Westen moest verlengd worden.

(5) *Odyss.* Lib. XXIII. v. 241. Men vergelijke hiermede den verlengden nacht van Jupiter bij Alcmene, zoo als deze fabel bij Apollodorus onder de Grieken, en Plautus onder de Romeinen voorkomt.

(1) *Metamorph.* Lib. II.

(2) W. Ellis, *Polynesian Researches, during a residence of nearly 6 years in the South Sea Islands*, Lond. 1830. Vol. III. p. 170. In het geographische tijdschrift van Bennet en Tyerman, door Montgomery uitgegeven (Vol. I. p. 170): vindt men dezelfde traditie, alleen met dit onderscheid, dat daar de Priester zijne hand op de zon legt, en haar terug houdt, om zekere noodige werkzaamheden, zijner vrouw ter bevolking van het eiland te kunnen doen volbrengen.

(3) Kämpfer, *Histoire Comparée du Japon.* Vol. I. p. 147.

(4) M. de Marlés, *Histoire de l'Inde.* Vol. XI. p. 127.

een boodschapper van Rama, ging op weg om dezen last ten uitvoer te brengen; maar Ravan, Ramas gezworen vijand, de koning der Reuzen, beval aan de zon om te middernacht over den berg te verrijzen. Als Hanuman dus aankwam, was de geneeskracht dezer kruiden reeds vergaan. Hanuman, verwoed wegens deze teleurstelling, greep het hemellicht dat hem dit onheil verwekt had aan, verhinderde het zijnen loop voort te zetten, en dekte het zoodanig, dat de nacht waaraan hij voor zijnen last behoefte had, zich aanstonds over de aarde uitbreidde."

Deze legende is ontleend van den Ramayan, een oud heldendicht van den Indischen Dichter Valmick. Naar de aangenomen tijdrekening van hetzelve (die van Bleyney) komt de tijd van dit voorval ongeveer met dien van den veldslag tegen de Kananieten overeen: het bevat, wanneer men deze overeenkomst aanneemt, het oudste bericht dezer gebeurtenis na dat van de heilige Schrift. Het wezen des verhaals, wanneer men er de dichterlijke opsiering van afzondert, is, dat de zon bij de vermelde gelegenheid den loop des nachts verkort en beperkt heeft, hetgeen wezenlijk door het wonder van Jozua in Indië heeft moeten plaats grijpen.

Hierbij valt nog op te merken, dat deze in den Indostan bewaarde overlevering tevens den stilstand der maan bevestigt, waarvan in het heilige geschiedverhaal wordt gesproken: »de Reuzen (heet het al verder bij de Hindoos) maakten zich meester van de stralen der maan, waaruit zij meenden eenen levensdrank, om zich het genot der onsterfelijkheid te verschaffen, te kunnen bereiden; doch zij werden aangegrepen en tot wijken gebracht door Indra, den God des hemels."

Het blijkt dan alzoo uit deze merkwaardige historische getuigenissen, die, naarmate zij zich meer van het terrein der gebeurtenis verwijderen, des te ongerijmder worden, dat niet te min in de jaarboeken der meeste volkeren, waarvan ons eenige berichten zijn ter hand gekomen, meer of min duidelijke sporen eener overlevering gevonden worden, welke in het wezen bij alle dezelfde is, en wel door allen bewaard, maar zeer ongelijk verklaard of dichterlijk opgesierd is geworden. Immers zoo eenparig de geschiedverhalen in de zaak zijn, zoo verschillend zijn zij in de verklaring; en dáár juist ligt het grootste bewijs harer waarheid in. Om hier enkel een uitwerksel van het toeval te kunnen zien, moet men een gemoed tot dit onderzoek brengen, dat door het vaste voornemen beheerscht wordt, om geen sporen van het Joodsche geschiedverhaal buiten Kanaän te willen vinden. Doch zie daar dan ook het vooroordeel tot deszelfs hoogste hardnekkigheid verheft, of liever verlaagd!

Laat ons nu, na alle deze heidensche voorstellingen dezer gebeurtenis nog ten slotte aan die van den Profeet des HEEREN het oor leenen; eene voorstelling, zoo verheven en heerlijk, als die van de meeste der heidensche natiën dwaas en ongerijmd zijn. De heilige man bezingt hetgeen de HEERE voor Israël gedaan had in het gewichtigst en hachlijkst tijdsgewricht, waarin zich het volk immer had bevonden, toen met dien hemelschen bijstand alle de beloften, aan Abraham, Izaak en Jakob geschied, moesten bestaan of ondergaan, en hij bouwt op deze openbaring der goddelijke heerlijkheid des Almachtigen zijn vertrouwen in den bangsten nood.

»God kwam van Theman en de Heilige van den berg »Paran": — (de tocht der wolk- en vuurkolom (1)). »Zijne heerlijkheid bedekte de hemelen, en het aardrijk »was vol van zijnen lof": — (de Wetgeving (2)).

»Voor zijn aangezicht ging de pestilentie; en de vurige kole ging voor zijne voeten henen:" (de plagen in de woestijn (3)).

»Hij stond en mat het land: Hij zag toe en maakte »de heidenen los, en de gedurige bergen zijn verstrooid geworden: de gangen der eeuwe zijn zijne:" (de toedeeling van het beloofde land aan de stammen Israëls (4)).

»Ik zag de Tenten Kusans verbaasd: de gordijnen des »lands Midians schuddeden:" (Jozua's overwinningen (5)).

»*De Zonne, de Mane stonden stille in hare woninge:* »met het licht gingen uwe pijlen daarhenen: met glans »uwe bliksemende spiesse:" (de donder en bliksemen na den slag van Gibeon (6)). —

Wel mocht dan de heilige Godsman, door de herdenking van deze wonderen des Heeren getroffen, en zijn geloofs-vertrouwen op den *Machtige Jakobs* door dat van Mozes en Jozua versterkt gevoelende, aan het einde zijns lieds met de juichende blijdschap van de volle verzekerdheid der hope, op JEHOVA, *den Rotssteen wiens werk volkomen is*, uitroepen: »Alhoewel de vijgeboom niet bloeien zal, en geen vrucht aan den wijnstok zijn zal; dat het werk des olijfbooms liegen zal, en de velden geene spijze voortbrengen; dat men de kudde uit de kooie afscheuren zal, en dat er geen rund in de stalling wezen zal, zoo zal ik nogtans in den HEERE van vreugde opspringen: ik zal mij verheugen in den God mijns heils. De Heere HEERE is mijne sterkte!"

SPREUKEN.

Inconsequentie is steeds de geleidsvrouw van de dwaling; want de mensch kan zich nooit van alle waarheden losmaken, en diegene die hem bijblijven, of die hij in bedaarder oogenblikken herneemt, dwingen hem, ook wanneer hij het niet wil, tot wederspraak met zich zelven.

HALLER.

Daarhenen leidt de zuivere behandeling der Schrift dat Christus alleen hoog verheven zij, en de mensch zich zelven niets kunne aanmatigen; want even zoo veel wordt aan de eere van Christus onttrokken, als men zich zelven eere toeeigent. Alzoo blijkt dat *zij* de bedervers der leer zijn, die hun eigen gezag zijn toegedaan, en eigen roem zoeken, welke Christus geheel verdonkert.

CALVYN.

---

(1) Deut. XXXIII. v. 2. (2) Exod. XIX. en XX. v. 18, 19. (3) Num. XXV. v. 9. (4) Joz. XXIII. v. 3, 4. (5) Joz. XIII. (6) Joz. X. v. 11.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 Cor. IV: 13.

OVER DE GEESTELIJKE OPWEKKING IN DE XIX[de] EEUW.

Niets geeft een oppervlakkiger denkbeeld van den tijd waarin men leeft, dan wanneer men de gebeurtenissen die zich voordoen, alleen op zich zelve beschouwt, dezelve aan beperkte oorzaken toeschrijft, en niet wil inzien, dat deze gebeurtenissen geenszins afgescheiden staan, maar door eene algemeene rigting van den geest des tijds worden voortgebragt. — Zoo worden, bij voorbeeld, door velen de woelingen in de kerk als eene toevallige gebeurtenis, ten gevolge van den persoonlijken invloed van dezen en genen beschouwd, daar zij niet zien, hoe het de bestemming der negentiende eeuw is, om de godsdienstige waarheden, in den loop der achttiende eeuw door de drogredenen der zoogenoemde wijsgeeren ondermijnd, daarna onder de stormen der omwenteling of het onder Napoleon regeerende materialismus bij zoo velen in vergetelheid gebragt, weder aan het licht te brengen, en op nieuw den strijd tegen bijgeloof en ongeloof te hervatten, die in de eeuw der hervorming met zoo veel moed en onder den kennelijken zegen Gods werd aangevangen. Geen land bestaat er of die strijd doet er zich meer of min gevoelen; en zoude dan Nederland, door de godsdienst alleen groot geworden, waar men over het algemeen, zelfs daar waar de waarheid der zaak niet meer gevonden wordt, toch nog uiterlijk godsdienstige vormen ontmoet, buiten deze schokken kunnen blijven? Bestaat er dan ook hier niet een verval in de dienst van God, en dien ten gevolge in de zeden, hetwelk zelfs door diegenen wordt opgemerkt, die in verlichting en beschaving de redmiddelen van dit kwaad vermeenen te moeten zoeken? Immers wanneer men de geschiedenis der laatste twintig jaren van de verloopene eeuw nagaat, kenmerkt dan niet alles eene toenemende verflaauwing in de godsdienst, en eene vermenging derzelve met de heerschende begrippen der eeuw, ten einde nog een gedeelte te kunnen redden? De verspreiding eener lectuur, bijna geheel uit werken bestaande, vijandig tegen den waren geest des Evangelies, bragt veel toe om in de fatsoenlijke standen eene zich meer en meer uitbreidende ligtvaardigheid van beginsels te doen geboren worden. Toen de ijzeren scepter der tirannij van Frankrijk op ons land rustte, was de Godsdienst voor velen een troost in die kommervolle dagen, doch scheen haar gewigt in de zamenleving geheel verloren te hebben.

De herleving van het nationaal beginsel in 1815 gaf groote verwachtingen, die echter weldra geheel verijdeld werden, toen de vereeniging met België het Gouvernement geheel buiten het protestantsche standpunt der vroegere dagen stelde, en eene soort van middenweg tusschen de Catholijken en Protestanten deed aannemen, die de ijverige voorstanders van hun gevoelen aan beide zijden geenszins bevredigde. Men trachtte nu de Godsdienst bij alle beraadslaging op zijde te zetten, en geheel van allen invloed op den Staat uit te sluiten; doch waar de zaak zelve bestaat, kan haar invloed door geene vormen verijdeld worden. Terwijl schijnbaar allerlei staatkundige grieven in België werden opeengestapeld, waarvan de opwerpers zelve de nietigheid gevoelden, werd de tegenstand, uit de godsdienst gerezen, onoverwinbaar, daar het den Belgischen omwentelingsgezinden toch niet mogelijk zoude geweest zijn het gevestigde gezag te verbreken, indien de geestelijkheid niet haren kromstaf in de schaal had gelegd.

De eerste jaren na het uitbreken der omwenteling zijn onder het gedruisch der wapenen daar heen gevloden; de tiendaagsche veldtogt en de citadel hielden aller oogen op zich gerigt. Doch thans in eenen toestand ons bevindende, welke niet oneigentlijk bij dien van het bestand in het begin der zeventiende eeuw kan verge-

leken worden, zoo is het niet vreemd, dat bij de meerdere rust van buiten, die onderwerpen worden behandeld en besproken, die steeds den echten Nederlander het dierbaarst geweest zijn. Is het te verwonderen zoo diegenen, die in de geloofsbelijdenis der Vaderen de uitdrukking vinden van die waarheid, welke bij de lezing van het Woord door den Heiligen Geest aan hun hart openbaar werd, ontrust zijn geworden bij de verguizing die overal dengenen ten deel viel, welke het waagden voor deze verdrukte waarheden in de bres te springen; terwijl van de zijde dergenen, die eene verklaring konden geven van hetgeen in dezen bedoeld werd, dezelve geheel uitbleef, en daarentegen in boeken en personen alles geduld werd, wat de aangenomene en in zoo veler harten bevestigde waarheid aanrandde; ja terwijl daarentegen de minste hevigheid in het tegenspreken dier aanranding, met eene uitgezochte gestrengheid behandeld werd? Is het te verwonderen dat onder zoodanige omstandigheden een geest van tegenstand (zelfs van bitterheid al te vaak) opgewekt wordt, onder dezulken die zich hun dierbaarst kleinood, de prediking der waarheid die hun harte dierbaar is, zien ontrooven? Of is het voor dezen niet grievend, om, wanneer zij alleen verlangen wat billijk is, dat namelijk in de kerk geleerd worde wat de kerk zelve erkennen moet hare leer te zijn, te worden beschouwd als duisterlingen die alleen de gewenschte eenheid verbreken, en daarbij tevens niet zelden van kwade trouw te worden verdacht?

Men bedriege zich niet: de geest die in ons vaderland ontwaakt, is niet uit eene afspraak of overeenkomst van menschen ontstaan, en zoo in deszelve, bij alle die verscheidenheid in gevoelens en betrekkingen, eene eenheid aanschouwd wordt, zoo is deze alleen daaruit af te leiden, dat deze takken, hoe ook verscheiden in vorm en ontwikkeling, op denzelfden stam ingeënt zijn geworden. Aan afwijkingen en overdrijvingen zal het niet ontbreken, daar ook deze schat in aarden vaten gedragen wordt; maar de begeerte naar de verkondiging dier krachtige waarheden, die in de Hervorming ten grondslag gelegd werden, is niet, zoo als men voorgegeven heeft, de laatste stuiptrekking eener verouderde secte, maar het gevolg van een nieuw leven dat zich in de kerk ontwikkelt, en waarvan de vrucht eerst dan regt bespeurd zal worden, wanneer de middelen van verleiding, waarover ongeloof en bijgeloof in deze beslissende eeuw te beschikken zullen hebben, ten volle zullen geopenbaard zijn.

Engeland toch was van oudsher het land der verkondiging, en van daar zijn de eerste boden uitgegaan, die hier de blijde boodschap overbragten, bij de eerste prediking van het Evangelie in deze landen. Ook nu is daar, bij het einde der XVIII[de] eeuw, een nieuwe geest levendig geworden. Het formalismus had er veel veld gewonnen, en vooral de Anglikaansche kerk bijna geheel ingenomen. Nu verwekte de Heere mannen, die gelijk Leigh-Richmond, Haldane en anderen, niet zonder invloed op hunne tijdgenooten bleven. De begeerte tot uitbreiding van het rijk Gods door middel van Bijbel- en Zendeling-genootschappen was daarvan de vrucht. Het eerste vervulde eene in dien tijd vooral bestaande behoefte, en de vertolking van het woord in zoo vele talen, waarin nog nimmer het Evangelie was verkondigd geworden, leverde een teeken des tijds op dat gewigtig was, en dat aan de voorzegging des Heeren, hoe het Evangelie tot een getuigenis aan alle volkeren zoude verkondigd worden, herinnerde.

De Zendeling-genootschappen zagen op vele plaatsen hunnen arbeid door den zegen Gods bekroond, en het gevolg hunner prediking in de Zuid-zee eilanden toonde, hoe God dezelfde blijft, en hoe ook thans nog een geheel volk *op eenen dag kan geboren worden*. De schriften der hervormers werden nu met nieuwen ijver gelezen en herdrukt; die van Scott, Newton, Owen en anderen hadden eenen gezegenden invloed op hunne tijdgenooten. Een ijver tot onderzoek der profetiën ontwaakte, en offschoon men, gelijk bij iedere eerste ontdekking eener waarheid, hierin soms te ver ging, en bij het staren op den Christus in heerlijkheid wel eens den lijdenden borg op Golgotha voorbij zag; hoewel de afdwalingen van eenen man als Irving, die zoo vele treffende denkbeelden omtrent de Schrift ontwikkelde, eene heilzame vreeze moeten doen geboren worden, zoo zal de waarheid die door de schrijvers van die school gehandhaafd is geworden, en waardoor de toekomst Christi weder eene levende hope voor de kerk werd, niet zonder invloed blijven. In de Engelsche kerk verhief zich nu ook eene evangelische partij, die de godsdienst des harten voorstond, en door welke de belangen der europeesche Christenheid meer en meer ter harte werden genomen. De toestand van Engeland in dit oogenblik is gewigtig. Het gebouw, dat op de ondervinding der eeuwen gegrond was, hare staatsinrigting namelijk, wordt van alle kanten ondermijnd. De emancipatie der Catholijken, die, zoo men voorgaf, de onlusten en de tweespalt geheel zoude dempen, is slechts het begin van eenen nieuwen strijd geweest. Het Catholicismus vereenigt zich met de Radicalen, om, onder het geroep van hervorming, alles te slopen wat nog Engeland tot een protestantsch land maakt. Onder het gejammer over den toestand der Roomsgezinde Ieren doet men eene vervolging van het Protestantismus aldaar vreezen, en zoo nadert Engeland veelligt, in het midden van zoo veel uitwendige glans en beschaving, eene crisis, waarbij de vijandschap tegen Christus en de zijnen, zich even zeer kan openbaren, als zulks bij het einde der vorige eeuw in het afgevallen Frankrijk het geval was.

Ook Zwitserland werd den invloed van eenen vernieuwenden geest gewaar, zelfs in dat Genève, dat eenmaal fier op zijnen Calvyn, thans een standbeeld aan Rousseau oprigt, en aan wier Academie de leer van Socinus de waarheid die uit God is verdrongen heeft. Malan werd, door het hem opgelegde verbod van de hoofdwaarheden des Christendoms te prediken, als het ware tot den uitgang gedwongen. Hij vereenigde eene gemeente om zich heen, doch de indruk van zijn personeel gevoelen en rigting bleef in alles blijkbaar; en grooter nog was zijn invloed op velen der vreemdelingen die

Zwitserland bezochten, dan op zijne landgenooten zelve. — Meer nationaal was de opwekking der zoogenoemde Momiers, vooral in het Waadland; doch daar de gevoelens van dezen in de zamenleving doordrongen, en scheiding in de burgerlijke betrekking en huisgezinnen veroorzaakten, ontwaakte nu ook de haat van den natuurlijken mensch in volle kracht. Het Waadland gaf eene wet uit, de tijden der Inquisitie waardig. Ballingen om de zaak van Christus, moesten zij in andere landen van Europa rond swerven. Dan, sints eenige jaren helderde de gezigteinder op. De afgescheidene gemeenten kunnen thans niet alleen hunnen God in vrede dienen, maar ook in de nationale kerk is een nieuw leven ontstaan, en een groot getal leeraars van het Waadland gaven hunne toetreding te kennen aan de beginselen der theologische school van Genève. Deze school wordt in de voornoemde stad geduld, nadat de vijandschap door de verdrijving van Gaussen uit Satigny, en de afzetting van Merle, zich eerst eenige voldoening verschaft had. De toestand der geloovigen in Zwitserland blijft echter hagchelijk. De radicale partij triumfeert ook daar geheel in den staat; en deze is te wel overtuigd, dat de ware Christenen geene gemeene zaak met haar kunnen maken.

Frankrijk was bij de instorting van het rijk van Napoleon in het godsdienstige in den droevigsten toestand. Naauwlijks waren er eenige overleveringen der waarheid bewaard gebleven, en zelfs onder de daarop volgende regeering der Bourbons scheen het Protestantismus langen tijd meer eene soort van liberale oppositie dan de verkondiging der waarheid ten doel te hebben. Echter behaagde het den Heere dat ook hier het goede zaad gestrooid werd, en het waren de Engelsche Christenen, die het eerst de Fransche gemeenten op hun diep verval opmerkzaam maakten. In Parijs vormde zich een kring van belangstellende Christenen, die, zoowel door de uitgave van een Christelijk tijdschrift, als door de daarstelling van vele nuttige inrigtingen, een middenpunt uitmaakten voor alle de genen die in dit steeds voor Europa zoo gewigtig land zich tot de dienst des Heeren getrokken voelden. De heerschende partij in de protestantsche kerk, die in de meeste kerken en ook op de hoogeschool het gebied voerde, zocht deze vrienden der waarheid als dweepers en Methodisten te brandmerken; Monod werd afgezet, Felice meermalen beschuldigd; doch desniettemin opende de Julij-revolutie, door de meerdere vrijheid die zij voor de vrienden van het Evangelie te weeg bragt, een ruim veld voor hunnen arbeid. Dezelve was niet ongezegend, doch blijft bijna ongemerkt, wanneer men het verbazend getal diergenen in aanmerking neemt, die in dat land aan het grofste materialismus zijn overgegeven. Nog altoos is het te duchten, dat, zoodra de Christelijke invloed eens merkbaar zal worden, zich ook hier zal openbaren, wat in de harten verborgen ligt.

Opmerkelijk is het echter, hoe in Frankrijk, nadat men al de wegen des ongeloofs doorkruisd heeft, en de letterkunde met de schandelijkste voortbrengselen is besmet geworden, een zucht zich begint te openbaren, om eenen vasteren steun in de godsdienst te vinden; een zucht, die zelfs in de buitensporigheden van het St. Simonismus erkend kan worden; terwijl de zoogenoemde wijsgeeren en de romanschrijvers, nog kort geleden spotters met de waarheid, thans van een *Neo-Christianisme* (*nieuw Christendom*) beginnen te droomen.

De Roomsche kerk zocht zich ook uit de versmading waarin zij in Frankrijk gevallen was, op te heffen. *De Maistre* en *La Mennais* stelden, bij de handhaving van de leer hunner kerk, ook vele Christelijke waarheden in het licht; doch de overgang van den laatsten tot eene radelooze verbroedering met Jacobijnsche beginselen tegen de van God gestelde Magten, terwijl zelfs de bekwame *de Genoude*, uitgever der *Gazette de France*, zich met meer flauwheid aan de partij der beweging aansluit, bewijzen op nieuw de strekking van het Catholicismus om zich, door toenadering tot den liberalen geest der eeuw, te versterken, terwijl daarentegen elk, die door Gods genade tot het waarachtig geloove in Christus gebragt is, alleen op den Heere, en niet op het getal der vijanden ziet, en overtuigd is, dat, al was de geheele wereld hem ongenadig, dan nog geen hair van zijn hoofd zal vallen, zonder den wil zijns hemelschen Vaders.

In Duitschland is de kerk door de valsche wetenschap verwoest geworden, en het ongeloof aan het woord Gods drong zeker nergens dieper door, zoodat de kansel en de opvoeding er gelijkelijk door besmet werden. Die wetenschap zelve begint thans, gelijk wij vroeger reeds opmerkten, door eenen beteren geest geleid te worden, en tot wederopbouw van hetgeen verwoest was te strekken. Offchoon wij het goede, dat Berlijn, het Wuppertal, en vele andere plaatsen opleveren, waarderen, betreuren wij het echter, dat de waarheid nog zoo weinig in het leven des Duitschen volks is ingedrongen, en dat het ongeloof aldaar bij het ontzettend verval der meeste hoogescholen, nog zulke diepe sporen heeft overgelaten, dat het te vreezen staat, dat, bij eene nieuwe uitbarsting van het Republikanismus in Frankrijk, hetzelve ook aan gene zijde van den Rijn eenen geduchten weêrklank zoude vinden. Verheugen wij ons echter daarin, dat op vele plaatsen van Duitschland de magt van het Rationalismus verbroken en een betere tijd voorbereid wordt.

In Denemarken daarentegen is het Rationalismus nog zegevierend; doch de tegenstand, door Grundtwig en zijne vrienden aan hetzelve geboden, toont dat aldaar een nieuw leven opgewekt is geworden, terwijl ook uit het meer afgelegen Zweden en Noorwegen nu en dan verheugende tijdingen tot ons overkomen.

Ziedaar eenige wenken, doch genoegzaam om te bewijzen dat het één werk is, hetwelk over geheel Europa openbaar wordt; de herleving, namelijk, der oude waarheid, die in de dagen der hervorming den zetel van het Pausdom deed schudden, en eene nieuwe gestalte aan de Europesche wereld gaf. Is deze zaak uit God, gelijk wij vertrouwen, dan zal iedere tegenstand tot hare verdere ontwikkeling moeten strekken. Men wachte zich dus wel, uit hoofde der inmengselen van menschelijk be-

derf, datgene te verachten hetwelk door God geschonken is, maar men *beproeve alle dingen en behoude het goede!*

EENIGE NADERE OPMERKINGEN BETREFFENDE DE LEER DER TYPEN.

Wij hebben in het Eerste Deel van dit Weekblad (Nr. 7 en 12) het een en ander in het midden gebracht omtrent de Typen, of die beteekenisvolle voorwerpen (hetzij personen, zaken, of gebeurtenissen) waardoor het den Heiligen Geest behaagde onder de bedeeling des Ouden Testaments, den Persoon, de ampten, het verzoenend lijden, de heerlijkheid, het verlossingswerk, mitsgaders de Kerk van den CHRISTUS, die komen zoude, voor te beelden, af te schetsen, aan te duiden. Wij vinden de aanleiding om op dit onderwerp nogmaals terug te komen in het versch uitgekomen Voorbericht van den Wel Eerw. Ds. MOLENAAR voor den tweeden jaargang zijner *Praktikale Bijbel-beschouwing*. In hetzelve verdedigt deze geachte Voorganger de leer der Typen op eene wijze die derzelver aanwezen en gewicht in den Bijbel klaarblijkelijk voor oogen stelt; evenwel tegelijk ons voorkomt aan derzelver toepassing geene genoegzame ruimte te laten, of liever, derzelver aart en beginsel niet diep genoeg uit de Schriften op te delven, en daardoor niet geheel haren eisch te geven. Met recht van eene eigenwillige en daarom buitensporige opvatting van schriftuurplaatsen in typischen zin afkeerig, beperkt de Wel Eerw. Schrijver ten onrechte, dunkt ons, de wettige opvatting alleen tot die personen of zaken, welke uitdrukkelijk en bij name in de Boeken des Nieuwen Testaments als *typen* of *voorbeelden* van den Heere Christus en Zijne Gemeente worden bijgebracht. Zoo b. v. zullen wel Adam, Melchisedek, Moses voor de zoodanigen kunnen en moeten gehouden worden; maar men zal dit van den Aartsvader Joseph, onder anderen, niet mogen vasthouden, omdat eene aanwijzing daarvan *met zoo vele woorden* in het Nieuwe Testament niet kan getoond worden.

Doch het zij ons geoorloofd, tegen deze onzes inziens onvolledige toepassing van het beginsel der typenleer hier allereerst te herinneren aan den bekenden grondregel onzer Hervormers en Hervormde Godgeleerden omtrent de aanwending en de kracht der Heilige Schrift in het algemeen: dat namelijk *niet slechts wat met uitgedrukte woorden daarin is geleerd, maar ook hetgeen bij wettige gevolgtrekking bewezen wordt daarin opgesloten te liggen, voor leere der Schrift mag en moet gehouden worden* (1). Dit beginsel toch is evenzeer op de leer der typen, als op ieder andere toepasselijk. Ook hier mag ons de *regelmaat* (of *analogie*) *des geloofs*, of hetgeen wij elders *de geloofsbevatting van het geheel* noemden (2), tot de ontwikkeling van steeds inniger en meer gebijzonderde waarheden en toepassingen leiden; en de vraag *wat staat geschreven?* ons niet bepalen bij eene of andere enkele plaats, maar zich uitstrekken tot het *resultaat* der met zich zelve vergelekene Schrift in haar geheel, den rijken zin harer, door geestelijke zamenvoeging met zich zelve, als vermenigvuldigde uitspraak.

Onze door Godzaligheid zoowel als Godgeleerdheid algemeen in de Protestantsche kerken vermaarde WITSIUS heeft aan deze waarheid met betrekking tot de leer der typen op volgende wijze getuigenis gegeven (1): »God »heeft in merkwaardige personen des Ouden Testaments, »aan welke iets buitengemeens geschied is, zoowel als »in geheel zijne dienst, eene juiste en zoo groot eenen »Konstenaar waardige schilderij willen voorstellen van »CHRISTUS te zamen met zijn geestelijk lichaam. Dit »is hetgeen de Apostel in de brieven aan de Galaten »en aan de Hebreën tegen de Joden redeneerende, als »van wederzijde erkend en buiten twijfel stelt. En het »is op dit fundament, dat hij op Goddelijke wijze tot »de toepassing der typen overgaat. Want zoo dikwijls »in een tegenbeeld de gelijkenis van het voorbeeld ge»vonden wordt, beweert men te recht dat God, die het »alles van den beginne geweten heeft, het voorbeeld »zoodanig heeft ingericht, dat de tegenbeeldige wezen»lijkheid daarin te voren werd aangeduid. Tenzij ie»mand liever wilde beweeren, dat de overeenkomst tus»schen de kunstige schilderij en het afgebeelde voorwerp »aan louter toeval, en geene bedoeling des konstenaars »zij toe te schrijven: hetgeen tegen alle rede strijdt. Het »is dus ook voor anderen, dan de onmiddelijk van den »Heiligen Geest gedrevene Leeraars, niet slechts geoor»loofd, maar zelfs plichtmatig in hetzelfde spoor te tre»den, en op dezelfde wijze de Typen des Ouden Testa»ments te verklaren. Want men moet niet meenen, dat »er *of* een onfeilbaar gezag tot derzelver verklaring noo»dig is, *of* dat alle de Typen des Ouden Testaments in »het Nieuwe opgenoemd zijn. Niet het eerste: want »waarom zoude er voor de uitlegging der typen een on»feilbaar gezag noodiger zijn, dan voor die der prophe»cyen en andere heilige raadsels der Schrift? daar het toch »zeker gaat, dat God Zijne kerk ook door die *schaduw»achtige voorbeelden* heeft willen onderwijzen, en der»zelver uitvinding thands, van wege de klare kennis van »het tegenbeeld, veelal ruim zoo gemaklijk is, dan de »verklaring van vele prophecyen, die het nog zoo zeker »niet is, waar zij op behooren te huis gebracht te wor»den. Niet het tweede: Want wat rede hebben wij »meer om te denken, dat in het Nieuwe Testament alle »de typen, dan dat in hetzelve alle de prophecyen, op »CHRISTUS ziende, behandeld zouden zijn? Te meer daar »de Apostel getuigt, dat hij *van alle deze dingen niet »stuk voor stuk zoude zeggen*, Heb. IX. v. 5. Men moet »derhalve vasthouden, dat de onmiddelijk van God ge»drevene Leeraars ons (in de Schrift) den weg en de »wijze geleerd hebben, waarop wij in de kennis der ty»pen verder moeten voortgaan, en dat zij ons den sleu»tel hebben overgeleverd, om deze verborgenheden te »openen."

(1) Men zie b. v. BRAKELS *Redelijke Godsdienst*, Hoofdst. II. *van het Woord Gods*, § XXI.

(2) Dl. I. Nr. 5. bl. 1.

(1) In zijne *Oeconomia foederum Dei* (Huishouding der Verbonden), Lib. IV. Cap. IV. § 5 et 6.

Tot dus verre WITSIUS, wiens gematigdheid of liever gezond verſtand (σωφροσύνη, noemt het Paulus (1)), onder zijne andere gaven als Leeraar en Schriftverklaarder algemeen bij onpartijdigen wordt erkend. Evenzeer mag men hier eenig gewicht leggen op het gevoelen van eenen man als Vitringa (de beroemde uitlegger van Jeſaia) die in eene opzettelijke verhandeling het typiſche, bepaaldelijk, in den perſoon en geſchiedenis van den Aartsvader Joſeph heeft aangetoond (2).

Doch, daargelaten thands alle gezag van menſchen, hoe uitnemend ook, zoo willen wij hier liever tot den grond zelven der zaken trachten door te dringen naar de leiding van Gods eigen en volmaakte Woord! Hoe ſtelt ons dat Woord het beginſel der typen voor? en tot hoe verre ſtrekt zich, volgens deszelfs leere, de vrijheid uit, om zaken en perſonen, inſtellingen en geſchiedeniſſen typisch op te vatten?

Wij zagen het alreede, en het wordt in het Voorbericht zelve van den WelEerw. MOLENAAR op den voorgrond geſteld: het heeft de Opperſte Wijsheid behaagd, Zijne kerk van ouds te onderwijzen, en hemelſche en toekomende dingen voor te ſtellen door middel van zinnebeelden en aanduidingen, zoo wel, als door woord of ſchrift van Leeraar en Propheet. Van daar dat volmaakte zamenſtel van den Tabernakel welke met al deszelfs geheiligden inhoud (van de Arke aan tot op het dekſel des voorhangſels toe) geestelijke dingen beduidde, naar de bedoeling niet van menſchen, maar van den Heiligen Geest (3). Van daar insgelijks de met die Tabernakel- of Tempelinrichting naauw zamenhangende Priesterlijke en Levitiſche bedeeling, in één woord heel die Sinaïtiſche offer- en ceremoniedienst, *die Wet*, van welke Paulus zegt, dat zij *eene ſchaduwe der toekomende goederen had* (4). Ook door middel van gebeurteniſſen, lotgevallen en bedieningen van heilige menſchen, behaagde het God een evenzeer typisch onderwijs in de Heilige Schrift aan Zijne Kerk toe te voegen. Geheel Zijne leiding met Zijn uitverkoren Israël in Egypte, in de woestijne, in Canaän, was niet alleen leering in den weg Zijner aanbiddelijke Voorzienigheid voor de Kerk en hare leden van alle tijden en plaatſen; maar bevatte daarenboven in de bijzonderheden honderdvoudige overeenkomſten met hetgeen eerst de toekomst zoude ontwikkeld of geopenbaard zien. Deze overeenkomſten nu lagen noodwendig in het plan Gods; zij behoorden tot de *veelvuldige wijsheid* van geheel het zamenſtel Zijner Openbaring; zij hebben haren grond in die hooge en toch zoo eenvoudige waarheid: *Gode zijn alle Zijne werken van eeuwigheid bekend;* in Zijne onveranderlijkheid; in de eenzelvigheid van het voorledene, het tegenwoordige, het toekomende, bij Hem wiens naam is JEHOVA. Reeds in het rijk der ſchepping zien wij gelijkſoortige afſpiegelingen en (niet toevallige) harmonijen tusſchen de hemelſche en aardſche, zedelijke en ſtoffelijke, redelijke en dierlijke wereld. Alles is beeld en uitdrukking het één van het ander. Eén is de Almachtige Formeerder, uit wien alle dingen zijn beide in de huishouding Zijner ſchepping en onzer verloſſing; één het plan, en het wezen dier verloſſing; één de aart, de behoefte, de roeping en beſtemming van de Gemeente der verlosten door alle tijden en onder allerlei bedeelingen heen; één is het levendige en levendig makende Middelpunt van alles, Jeſus Christus, het zij beloofd of reeds gekomen, zittende ter rechterhand der Majesteit of wederkomende op de wolken des hemels. Van Hem en van Zijne kerk getuigt niet alleen hier en daar, in deze of gene bijzonderheid, het Testament der beloften, der prophecyen, en der ſchaduwen, maar beide het geheel en de deelen dragen dat beeld, die gelijkenis, dien afdruk eener verborgenheid, die niet dan ſtuksgewijze kon gekenmerkt worden, eer dat *de volheid des tijds* dáár was, en de beloofde en voorgebeelde Gods-Perſoon geopenbaard was in het vleesch. En wanneer dan nu het Apostolisch onderricht ons wijst op Tabernakel en Ark, Rotsſteen en Manna, gouden Kandelaar en Altaren, voorhangſel en voorhoven, priesterampt en offerdienst, als zoo vele typen van den Goël die te komen ſtond, zoo worden daardoor niet uitgeſloten, maar veeleer daarin begrepen, daarin onderſteld, alle de overigen naar denzelfden regel, volgens hetzelfde beginſel, uit hetzelfde geheel. En gelijk dit van de *zakelijke* typen geldt, zoo mag het even veilig van de *perſoneele* worden vastgeſteld. De Heilige Schrift juist door het voorſtellen van zoodanige typiſche perſonen, als waarin wij van ons zelven wel het minst ons verſtouten zouden zoo diepe verborgenheden te zoeken (1), geeft aan het geestelijk geoefend verſtand des te meerder vrijheid om zoovele andere, meer nog als van zelf voor oogen liggende typen, voor zoodanige te erkennen. Even kennelijk zijn Adam en Abel, Enoch en Noach, Izaac en Joſeph, Moſes en Elia, Boäs en David, Jona en Samſon, Salomo en Zerubabel, historiſche typen van den Christus, die komen zoude, om door ééne gehoorzaamheid velen rechtvaardig te maken, en door Zijn bloed betere dingen te verwerven dan ſtraffe en wraak (Adam en Abel); om alles volbracht hebbende opgenomen te worden in den hemel, en Zijne kerk te behouden door de wateren des doops (2) (Enoch en Noach); om geofferd te worden op het hout des kruiſes, verkocht en overgeleverd zijnde door zijn eigen broederen naar het vleesch (Iſaac en Joſeph); om door veertig dagen en nachten van vasten en bidden den Satan te overwinnen en Zijne heerlijkheid als Middelaar te openbaren in teekenen en wonderen (Moſes en Elia); om de Bloedverwant-Losſer (Boäs) Zijner kerk te worden door aanneming van hun vleesch en bloed (3), haar Herder en Leidsman te zijn, geboren (als David) te Bethlehem,

(1) Hand. XXVI. v. 25; en 2 Tim. I. v. 7.
(2) CAMPEGII VITRINGA *Obſerv. Sacrarum* Lib. VI. Cap. 21.
(3) Hebr. VIII en IX.
(4) Hebr. X. v. 1.

(1) Een Melchiſedek b. v., ſlechts tweemaal zeer kort en in het voorbijgaan in het O. T. vermeld, geeft den Apostel de ſtoffe eener ontwikkeling van Christus koninklijk Priesterdom, zoo rijk en uitvoerig, als wij die vinden in het zevende Hoofdſtuk aan de Hebreën.
(2) 1 Pet. III. v. 20 en 21.
(3) Heb. II. v. 14.

en over Zion als Koning gezalfd; om na drie dagen (als Jona) gebleven te zijn in het hart der aarde (1), door zijne opstanding te triumfeeren over den laatsten vijand, te niete gedaan door zijnen dood meer nog zelfs dan door zijn leven (Samson); om Vredevorst te zijn in eeuwigheid over het Jeruzalem Gods, en in den Tempel, in Hem gegrond, door Hem herbouwd (Salomo en Zerubabel); en om zooveel meerdere te voren afgeschaduwde dingen te doen tot verzoening en heerlijkheid als tot welker vermelding *de tijd zoude ontbreken*.

Spreekt dan nu de met zich zelve vergeleken Schrift zoo klaar en zoo overvloedig door beelden uit zaken, personen en gebeurtenissen gevormd, als door zoo vele zinvolle letteren en woorden; waarom zouden wij hiervan uitsluiten die bijzondere zamenvoeging van beteekenisvolle omstandigheden in het aartsvaderlijke huisgezin, waarin ons de Apostel (Gal. IV. v. 22—31) op Sara en Hagar, Isaak en Ismaël wijst, als op zoo vele aanduidingen van geestelijke dingen, van bedeelingen en ondervindingen aan de Kerk eener latere huishouding toebereid? Wij moeten dan hierin wederom verschillen van het *Voorbericht*, als het welk in de gewichtige door ons bedoelde plaats geen type, maar bloote *vergelijking* erkent. Wij weten zeer wel, dat die opvatting, hedendaagsch zeer algemeen, ook door vroegere en in de kerk hooggeachte Uitleggers, zelfs Calvijn eenigermate (2), begunstigd wordt. Doch wij houden het evenwel daarvoor, dat ook hier onze Bijbelvertalers de zaak volkomen goed gevat hebben, als zij de woorden: *hetwelk dingen zijn die andere beduidingen hebben*, aldus toelichten: *d. i. die wel eene ware geschiedenis zijn, maar nevens dien ook wat anders beduiden, als zijnde voorbeelden of afbeeldingen van geestelijke zaken: gelijk ook de kopere slang*, Joh. III. v. 14, *het huwlijk van Adam en Eva*, Eph. V. v. 32, *de doorgang der Israëlieten door de roode zee*, 1 Cor. X. v. 1, 2, *de zondvloed*, 1 Pet. III. v. 20.

Wij gronden deze onze instemming met de aangehaalde kantteekening *ten eerste*, op den zamenhang van de redeneering des Apostels, *ten tweede*, op de door hem zelven gebezigde uitdrukking vs. 24.

De zamenhang van des Apostels rede tot de Galaten komt hierop neder: *Gij wilt onder de wet zijn*, dat is, in slaafsche dienstbaarheid aan de Wet van Mozes en hare door Christus vervulde en dus te niete gedane ceremoniën onderworpen blijven, en op die wijze, *u eene gerechtigheid oprichten naar de wet* (3)! waarom *hoort* gij niet veel liever *de Wet*, dat is hier in den ruimen zin des woords, den gantschen inhoud van den Pentateuchus? waarom geeft gij niet veel meer acht op den veelbeteekenenden zin van de geschiedverhalen van Gods wege daarin te boek gesteld, om u te zijn tot *voorbeelden* (*τύποι*, 1 Cor. X. v. 1—6)? Indien het dan nu niet wezenlijk de bedoeling des Heiligen Geestes geweest was in de geschiedenis van Abrahams huisgezin (behoudens altijd de historische waarheid-zelve) tevens eene voorbeelding en aanduiding te leggen van geheel het wezen der kerke Gods, destijds binnen dat huisgezin alleen besloten; wat kracht van bewijs, wat grond ter overtuiging zoude er dan in dat alles met betrekking tot die hoogstgewichtige vraag over *Wet* en *Genade* voor de afgedwaalde Galaten gelegen zijn geweest? De redeneering door Prof. Borger (1), (vrij onvoegzaam in den ironischen vorm eener zamenspraak tusschen Apostel Paulus en eenen met hem twistenden Jood) tegen den typischen zin dezer plaats aangewend, wordt op vrij wat beter grond omgekeerd. Eenmaal erkend zijnde, dat er wezenlijk een *typisch* onderwijs in de Heilige Schriften bestaat, zoo is de opvatting van de plaats uit Genesis in den Brief aan de Galaten in typischen zin alles behalve ongerijmd, maar veeleer naar de tegenovergestelde opvatting gantsch onbegrijpelijk eene poging des Apostels om zijne Galatiërs uit de Wet te overtuigen door een soort van vernuftspel, waarop ten volle toepasselijk zoude zijn hetgeen wij bij eene vroegere gelegenheid tegen de leer der *accommodatie* in het algemeen inbrachten (2).

Wat (ten tweede) de beteekenis aangaat van het woord hier door den Apostel in den grondtext gebruikt (ἅ τινά ἐστιν ἀλληγορούμενα), het is er wel verre van daan, dat hetzelve *geenszins een voorbeeld of zaak van andere en hoogere bedoeling aanduidt*. Wel hebben sommige Uitleggers beweerd, dat dit woord ook beteekenen *kan*: de bloote vatbaatheid voor allegorische overbrenging. Doch ook deze vinding, uit vrees voor de zaak zelve en geenszins uit een juister inzicht in de beduidenis der Grieksche uitdrukking geboren, houdt bij grondiger grammatisch onderzoek geen stand (3). Allezins juist wordt de ware zin van het woord ἀλληγορούμενα uitgedrukt door de Grieksche kerkvaders, als Theodoretus: *de goddelijke Apostel bedoelt dingen, die ook andere beteekenis hebben, want hij neemt de geschiedenis niet weg, maar hij leert hetgeen in de geschiedenis te voren afgebeeld werd* (4); Theophylactus (5): *deze geschiedenis leert niet dit alleen, maar verkondigt ook nog wat anders, waarom zij ook allegorie genaamd wordt, want het waren voorbeelden der zaken hier voorhanden* (6).

(1) Matth. XII. v. 40.

(2) *Eenigermate*, zeggen wij, want nadat deze beroemde Godgeleerde (in Comment, ad h. l. v. 21) *het bewijs door allegorie niet krachtig genoeg op zich zelve* genoemd heeft, zoo laat hij straks (ad v. 22) volgen: *gelijk het huis van Abraham destijds de ware Kerk was, zoo is het ook niet twijfelachtig, dat voorname en boven anderen gedenkwaardige gebeurtenissen in hetzelve, ons zoovele typen zijn; gelijk dan in de besnijdenisse, de offeranden, geheel het Levitische Priesterschap eene allegorie was, en nog heden in onze Sacramenten; zoo was het ook in het huis van Abraham; doch dit doet ons van den letterlijken zin geenszins afwijken.*

(3) Rom. X. v. 2. Phil. III. v. 9.

(1) In zijne *Interpretatio Epist. Pauli ad Galatas*, pag. 292 et sqq.

(2) Dl. I. Nr. 10. *Het Woord Gods de Waarheid.*

(3) Tegen de opvatting van den Hoogleeraar GREVE (*dingen, die in eene andere beduiding worden overgebracht*) strijdt beslissend het gebruik van het *zelfstandige werkwoord* met het *participium* (ἐστιν ἀλληγορούμενα). Het woord zoude in zulk een geval ten minsten in den *praesens indicativi* moeten staan: ἀλληγοροῦνται.

(4) Ἀλληγορούμενα εἶπεν ὁ θεῖος Ἀπόστολος ἀντὶ τοῦ, καὶ ἑτέρως νοούμενα· οὐ γὰρ τὴν ἱστορίαν ἀνεῖλεν, ἀλλὰ τὰ ἐν τῇ ἱστορίᾳ προτυπωθέντα διδάσκει.

(5) Ad. h. l.

(6) Τοῦτ᾽ ἔστιν· ἡ μὲν ἱστορία αὕτη οὐ μόνον τοῦτο δηλοῖ, ἀλλὰ καὶ

Zoo ſta het dan tot nadere bevestiging en opheldering van die heerlijke leer der Typen des Ouden Testaments vast, dat de Apostel, ook in dezen geleerd *niet van menſchen noch door eenen menſche* (Gal. I. v. 1), ons in het huisgezin van den Vader aller geloovigen reeds de kiem, de kern, het voorbeeld doet hervinden van dien ſteeds bestaanden ſtrijd tusſchen het geestelijk en het vleeſchelijk Israël, tusſchen het innerlijke en het bloot uitwendige Christendom, tusſchen de genen, die als Abraham, hunne zaligheid vinden in *de beloften der genade*, en de genen die haar zoeken als door *de werken der wet.* Van de ware geloovigen was Isaac een type, hij, die zijnen vader geboren werd, niet naar den gewonen weg des vleeſches en der natuur, maar uit kracht eener belofte van God. Want het zij dat den *honderdjarigen* en *verſtorvenen Abraham* uit de insgelijks reeds *verſtorvene moeder in Sara* (1), een zoon geboren wordt, of dat een in zonde en ongerechtigheid geboren Adams kind ten eeuwigen leven wordt wedergeboren, het is dezelfde kracht en belofte Gods (hierin juist ligt de overeenkomst van het voor- en tegenbeeld in dezen!), het is dezelfde *God*, *die de dooden levendig maakt*, *en roept de dingen die niet en zijn*, *alsof zij waren* (2). Gelijk wijders Hagar wel Abraham ter vrouw was voor eenen tijd, en hem eenen zoon baarde, maar evenwel *dienstbaar* in Abrahams huis was en bleef, zoo zoude ook het verbond op Sinaï wel gelden met betrekking tot de tijdelijke en uitwendige voorrechten (gelijk aan die van Ismaël) van het aardſche Jeruſalem en het Israël naar den vleeſche; maar het Israël Gods, de kinderen der beloftenis, de kerk van Christus, die zouden, vrij van de Sinaïtiſche Verbondswet der dienstbaarheid, kinderen zijn van het Jeruſalem *dat boven is*, even als Isaac, de zoon der belofte was, de zoon eener vrije, eener vorſtelijke moeder Sara. Van daar dat Sara zelve dan ook, eerst in hare langdurige onvruchtbaarheid, ſtraks in hare gezegende vruchtbaarheid door de belofte Gods buiten en boven de natuur, een type is bij den Propheet Jeſaia zoo wel als bij den Apostel Paulus (3) van die ware Godskerk, welke ten allen tijde op gelijke wijze werd gebouwd en verheerlijkt, zoo als overal hare geſchiedenis getuigt. Zelfs de beſpotting, die aan den jonggeborenen erfgenaam der beloftenisſen door zijn ouder broeder naar den vleeſche (Ismaël) wordt aangedaan, had, naar des Apostels ſtellige en diepzinnige verklaring eene typiſche beteekenis (4). Wat tusſchen de kinderen *beſpotting* was, werd tusſchen het dienstbaar Jodendom en de vrije Christenkerk *vervolging*, en het is juist door dien prophetiſchen zin van het gebeurde in des Aartsvaders huisgezin, dat het ſtreng bevel zijne verklaring vindt: *Werpt de dienstmaagd uit en haren zoon; want de zoon der dienstmaagd zal geenzins erven met den zoon der vrije* (1).

Noemt iemand dergelijke overeenkomsten ver gezocht, hij zie toe of deze beſchuldiging niet, in het wezen der zaak, tegen geheel het zamenſtel der Schrift gericht zij. Alles hangt af van het wél vatten van het beginſel, het geestelijk gevoel van de harmonij des geheels. Misbruik en onbruik moeten bij alle goede, hoe veel te meer in de geestelijke dingen, gevreesd en verhoed worden. Doch de oprechte onderzoeker vindt tegen beide eene onbedriegelijke toevlucht in dat Godebehagelijk gebed, aan welks noodzakelijkheid ook de WelEerw. Schrijver der *Praktikale Bijbelbeſchouwing* zijnen lezer bij de intrede herinnert: *Ontdek*, (Gij, Heere!) *mijne oogen, op dat ik aanſchouwe de wonderen uwer wet!*

ἄλλα τινὰ ἀγορεύει. διὸ καὶ ἀλληγορία κέκληται· τύπος γὰρ ἦσαν ἐκεῖνα τῶν παρόντων.

(1) Rom. IV. v. 18—20. Heb. XI. v. 11, 12.
(2) Rom. IV. v. 17.
(3) Jeſ. LIV. v. 1. Gal. IV. v. 27.
(4) Klaar en eenvoudig wordt geheel dit historiſche zinnebeeld door den Weleerw. [illegible] verklaard, in zijne *Goddelijke Openbaring des Bijbels* (Dl. II. bl. 375 en 376), alwaar echter wel het juiste en treffende, maar niet het *typiſche* der overeenkomſten getoond wordt. — Alles hangt af van de vraag: of deze overeenkomſten aan toeval, of aan opzettelijke bedoeling zijn toe te ſchrijven? aan het vernuft van Paulus, of aan de wijsheid van den Heiligen Geest? aan eene Rabbijnſche ſpeling, of aan eene Apostoliſche ſchriftonthulling?

HET TESTAMENT VAN CALVYN.

IN DEN NAAM DES HEEREN. AMEN.

Ik, Joannes Calvyn, dienaar des Heeren in de kerk te Genève, door verſcheidene kwalen bezocht en gedrukt, zoodat ik lichtelijk mag onderſtellen, dat de Heere God heeft vastgeſteld mij welhaast uit dit leven op te roepen, heb mij voorgenomen mijn testament en uiterſten wil te maken en te beſchrijven, in den vorm als volgt.

Allereerst breng ik Gode mijnen dank toe, dat Hij mij wien Hij geſchapen en in de wereld geplaatst heeft, in ontferming heeft aangezien, en niet alleen uit de diepe duisternis der afgoderij, waarin ik verzonken lag, uitgevoerd en in het licht zijner Evangeliewaarheid overgebracht, en de leere des heils heeft leeren kennen; weldaden, die ik genſchelijk onwaardig was; en dat Hij niet alleen naar diezelfde goedertierenheid en genade mijne veelvuldige zonden en gebreken lankmoedig en ontfermend heeft verdragen, om welke ik verdiende van Hem verſtooten en verworpen te worden; maar ook, dat Hij mij de groote goedertierenheid en weldadigheid bewezen heeft, zich te verwaardigen, om mijn dienst en werk tot de prediking en verkondiging zijner Evangeliewaarheid te bezigen; en ik betuige en verklare, dat ik voorhebbe het overige mijns levens door te brengen in diezelfde godsdienst en datzelfde geloof, die Hij mij door zijn Evangelium heeft geſchonken, en geen andere toevlucht of vastigheid der behoudenis te hebben, dan die genadige kinds-aanneming, waar alleen mijne behoudenis op gegrond is; waarom ik van ganſcher harte de barmhartigheid Gods omhelze, welke Hij mij in Jesus Christus bewezen heeft, alle mijne misdaden verzoenende door de verdienſten zijns lijdens en ſtervens, zoodat alzoo voor alle mijne zonden en misdaden zij geboet, en derzelver gedachtenis zij uitgewischt. Ook betuig en verklare ik dat ik, ootmoediglijk van Hem begeere, dat Hij mij alzoo door het bloed van dien grooten Verlosſer, uitge-

(1) Gal. IV. v. 30. Gen. XXI. v. 10.

ſtort voor de zonden des menſchelijken geſlachts, van de zonden afwasſche en reinige, dat ik voor zijnen rechterſtoel, voor Hem, zonder verſchrikking moge verſchijnen. Ik verklare ook, dat ik ijverig, naar de mate der genade en der goedertierenheid die mij God bewezen heeft, mij toegelegd hebbe, om *en* in de vergaderingen, *en* in mijne ſchriften en verhandelingen waarachtig en zuiver zijn woord te verkondigen en zijne heilige Schrifture te verklaren. Ook betuig en verklare ik, in alle verſchillen en twistingen, die ik tegen de vijanden des Evangeliums te voeren heb gehad, mij van geene kunſtenarij of kwade listen en ſofisterijen bediendte hebben. Doch helaas! dat ſtreven, die ijver van mij, waren (mogen zij nog dien naam verdienen) zoo nalatig en flaauw, dat ik moet erkennen, in tallooze dingen tot het wel bedienen van mijn ambt te zijn te kort geſchoten, alzoo dat, indien Gods oneindige goedheid mij niet ware nabij geweest, al die pogingen ledig en vruchteloos zouden geweest zijn. Ook gevoele ik, dat ware niet diezelfde goedheid mij te ſtade gekomen, de gaven des Geestes die God mij heeft gegeven, mij meer en meer aan zonde en nalatigheid zouden hebben ſchuldig gemaakt voor zijn gerichte, waarom ik verklaar en betuig, geene andere hope der zaligheid te hebben, dan deze eenige, dat God die de Vader der barmhartigheid is, terwijl ik mij erken een ellendig zondaar te zijn, zich mijn Vader betoone. Voor het overige begeere ik, dat na mijn verſcheiden dit mijn lichaam op die wijze en met die plechtigheid worde ter aarde beſteld, welke in deze ſtad en kerk gebruikelijk zijn; tot dat de dag der welgelukzalige verrijzenis aanlichte. Wat aangaat mijne geringe bezittingen die de Heere mij heeft gegeven, en waarover ik in dit Testament wilde beſchikken: mijn erfgenaam zij Anton Calvyn, mijn veelgeliefde broeder; doch alleenlijk eershalve: hij ontvange vooruit de zilveren kop die Varannes mij heeft ten geſchenke gegeven, en houde zich daarmede op mijn verlangen te vrede. Want het overige wat zich in mijne nalatenſchap bevindt, verlange ik dat hij bij zijnen dood aan zijne kinderen overgeve. Van dezen zelfden mijnen broeder en erfgenaam vermaak ik tien kroonen aan de armenſchool; evenveel aan uitlandſche armen, en nog eens zooveel aan Joanna, dochter van Karel Costanus en mijner behuwddochter. Ook wil ik, dat van dezen mijn erfgenaam, wanneer hij zal komen te ſterven, aan Samuel en Joannes, zoons van dezen mijn broeder, worden overgegeven 400, aan Anna, Suzanna en Dorothea zijne dochters 300, en aan David hunnen broeder, tot ſtraffe zijner jeugdige onbezonnenheid en lichtvaardigheid, ſlechts 25 gouden kroonen. Ziedaar de ſom van alle bezittingen die God mij op deze aarde geſchonken heeft, voor zoover ik kan nagaan, naar de waardering mijner Bibliotheek en van den prijs mijner meubelen en al mijn overige goederen en vermogen. En indien er meerder mocht bevonden worden, zoo wil ik dat dit naar evenredigheid aan mijns broeders kinderen toegedeeld worde, waarbij ik zelfs David niet uitſluite, indien hij door Gods goedertierenheid wederkeert tot goed gedrag. Doch indien er ook al iets mocht zijn, dat de bovenvermelde ſom te boven gaat, zoo vertrouw ik echter dat dit niet aanmerkelijk zijn zal, vooral nadat mijne ſchulden voldaan zullen zijn; welker betaling ik mijn' genoemden broeder dringend aanbeveel, wiens trouw en welwillendheid ik dit toebetrouw; weshalve ik hem begeer en aanſtel als uitvoerder van dit mijn Testament, met en benevens den edelen Heer Laurens Normand, hun macht en last gevende om inventaris mijner goederen te maken, zonder verder ſolemniteit of forme; hun te gelijk toeſtaande, om mijne meubelgoederen te verkoopen, en uit den opbrengst derzelve aan mijn beſchreven uiterſten wil te voldoen: welken ik hebbe opgegeven en voorgezegd dezen 25sten April 1564 aan

P. Chenelat.

HET BIJGELOOF ONZER EEUW.

Het bijgeloof onzer eeuw! Dat luidt vreemd. Doch waarom niet? *de uiterſten raken elkander*, is eene hedendaagſche zeer in achting gehouden ſpreuk. Tegen de beſchuldiging van *ongeloof* zal zich de tijdgeest toch wel niet *willen* verweeren. Maar tegen die van bijgeloof zal hij het evenmin *kunnen*. Was niet de Dichter Byron, in wien velen de levendige uitdrukking van onzen leeftijd eeren, een ongeloovige? En evenwel! was hij niet te gelijk (en even daarom!) een aan allerlei bijgeloovigheid overgegeven mensch?

Op den bodem van het heerſchende ongeloof ligt de kiem van een afſchuwlijk bijgeloof. Zelfs de taal geeft hiervan getuigenis in onzen tijd. Alles is heden ten dage *ijslijk*, *ontzettend!* Overal *verbazing*, om dat er nergens *aanbidding* is. Men lacht met godsdienstige *dweeperij*, en men dweept met een dichtſtuk, met een ſchilderij, met een tooneelspel, met een aria, met een muzykfeest!

In Frankrijk ſchrijft Hugo eerst oude Catholiek vroome liederen, en laat onder de uitgave een zwart kruis drukken, en ſtraks brengt zijne pen ontuchtige ſchandtooneelen voort.

Zedelijke afſchuwelijkheden, geesten, en duivelen zijn de geliefkoosde voorwerpen der tegenwoordige Franſche poëzy. De hel, waarvan in de kerk niet meer mag geſproken worden, moet op het tooneel een ijzingvol handgeklap uitlokken. Men vindt een getrouwen Evangeliſchen Leeraar onuitſtaanlijk, om dat hij het beſtaan des Duivels uit de Schrift vasthoudt en leert. Maar op het tooneel is een romantiſche, Göthiſche, Mephistopheliſche duivel welkom. Die, waartegen Gods Woord ons gebiedt te waken, wordt door den tijdgeest ontkend; maar een zulken, van welken het bijgeloof de hairen te berge rijzen, laat men gelden.

Bijgeloof wordt uit ongeloof, ongeloof uit bijgeloof geboren; zij zijn aan elkander verwant, gelijk revolutie en despotismus in het ſtaatkundige: zij zijn ſpruiten van éénen ſtam.

(*Naar het Hoogduitsch.*)

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.

2 Cor. IV: 13.

OVER DE ERFZONDE.

Het is de belijdenis der algemeene rechtgevoelende Christenheid, welke zich in de woorden van ons hervormd kerkgebed openbaart, wanneer de gemeente tot den Heere ſpreekt: »Wij bekennen en belijden voor uwe goddelijke Majeſteit, dat wij arme, ellendige zondaren zijn, ontvangen en geboren in alle boosheid en verderfeniſſe, geneigd tot alle kwaad en onnut tot eenig goed, en dat wij met ons zondig leven zonder ophouden uwe heilige geboden overtreden, waardoor wij uwen toorn tegen ons verwekken, en naar uw rechtvaardig oordeel op ons laden de eeuwige verdoemeniſſe (1).” En (gelijk een uitmuntend Kerkleeraar onzer Waalſche zustergemeenten zegt) »deze leer is zoo naauw verbonden aan de geheele verordening des heils, aan geheel het Evangeliſche ſtelſel van de rechtvaardiging en heiliging van den zondaar, dat in haar al de practikale waarheden des Evangeliums heur grond en reden hebben. Deze waarheid is het alzoo, die de noodzakelijkheid der overige beſliſt, en zonder haar heeft in ons oog het evangelie geenen zin (2).” Het is alleen de uit zelfzucht en eigenliefde geboren trek van den verdorven en gevallen mensch, om op zich zelf te ſtaan, om onafhankelijk te zijn van het voorgeſlacht en de geſlachtsgemeenſchap waarin hij geboren is, zoowel als van de Overheid waaronder God hem ſtelde, die tot de hardnekkige loochening en beſtrijding dezer bijbelwaarheid, vooral in onze dagen van zucht tot ontbinding en onafhankelijkheid, gevoerd heeft; en zij kan niet beter worden beſtreden, dan door aan te toonen, dat de van God ingegevene Schrift de menſchen nooit als onafhankelijk op zich zelf ſtaande individuën (gelijk de Engelen en duivelen zijn) beſchouwt, maar in tegendeel, altoos in die geſlachtsgemeenſchap, door welke wij, of kinderen, leden, ſpruiten en ſcheuten zijn van den ſtam des eerſten Adams, of, door den Geest der aanneming tot kinderen, met Jezus Christus onzen grooten God en Zaligmaker *ééne plante* geworden (1), en ingelijfd zijn in Hem, die *het Hoofd* is *der Gemeente* (2).

»Zoo maken dan (gelijk een Nederlandsch Schrijver onzer dagen wel te recht aanmerkt) alle de menſchen, die leven, geleefd hebben, en nog in het leven zullen gebracht worden, ééne groote éénheid, één volkomen geheel uit voor God. Wij zijn alle te zamen met Adam onzen eerſten ſtamvader één bloed, éénzelfde boom van allerruimſten omvang, waarvan de takken zich aan alle de einden der aarde wijd en zijd uitbreiden. En hoe duidelijk wordt ons hierdoor die zoo zeer door het ongeloof beſtredene, maar door Gods woord zoo ſterk betuigde leere der gemeenſchap van alle menſchen die geboren worden, aan Adams eerſte zonde, en ſchuld, en ſtraf, en ellende! Adam was naar het beeld Gods geſchapen; in hem, wiens naam (אדם) reeds in de oorſpronkelijke taal alle de uit hem geſprotene menschheid vertegenwoordigt; in hem beſtond de geheele menſchelijke natuur, en alle de toekomende geſlachten lagen in hem als verborgen, gelijk in den eikel des eikenbooms de gantſche ſtam met alle zijne takken, bladen en vruchten, die zich tot zijne volle geſtalte eerst in den voortgang van dagen en jaren ontwikkelen zal. In hem was de gantſche menschheid oorſpronkelijk goed, want God had gezegd: *Laat ons menſchen maken naar on*[illegible]

(1) Zie de *Liturgie der Geref. kerken in Nederland.* Van deze voortreffelijke zoogenaamde *Confeſſion des péchés* wordt terecht door een christelijk tijdſchrift in Frankrijk aangemerkt: »Het gebed dat onze Liturgie opent, 't welk men gewoonlijk de *Belijdenis van zonden* noemt, een heerlijk gebed, is wellicht het beste en meest evangeliſche (na dat des Heeren, met recht het allervolmaaktſte genoemd), hetgeen aan menschelijke lippen gegeven werd uit te ſpreken. Dit gebed bevat in weinige regelen de grondleerſtukken van het Evangelie.” (*Archives du Christianisme*, 1834. p. 11).

(2) Sécretan, *Sermons*. p. 184.

(1) Rom. VI. v. 5.

(2) Eph. V. v. [illegible]

beelde, en naar onze gelijkenisse! en toen Hij den mensch geschapen had, man en wijf, en die beide gezegend en tot hen gezegd had: *Weest vruchtbaar, en vermenigvuldigt, en vervult de aarde, en onderwerpt ze, en hebt heerschappij over al het geschapene op aarde*, zoo zag de Heere God al dat Hij gemaakt hadde, en ziet, het was zeer goed. — Doch is de mensch, is het naar Gods beeld geschapen schepsel, in dien staat en stand gebleven, en mag het ook nog in zijnen tegenwoordigen toestand *zeer goed* genaamd worden? Verre is het daar van daan. Het alleruitdrukkelijkste getuigenis der H. S., de geschiedenis van alle tijden, volkeren, oorden; de ondervinding van ieder dag, van iedere ure, stemmen in de ontkenning dezer vrage op het ondulbelzinnigst te zamen. De eerste mensch zondigde, hij was ongehoorzaam, hij verwijderde zich van God, hij gaf zich over aan de verleiding en aan de macht van den Afgevallenen uit den rang der Engelen, van hem, die zondigt van den beginne, zijn beginsel waarin ook hij geschapen was (want God heeft alle dingen *goed* geschapen) niet bewarende. Deze zonde bracht den mensch onder den vloek van den heiligen en rechtvaardigen God, en onder de heerschappij van den dood, den lichamelijken, geestelijken en eeuwigen dood, naar het te voren bedreigde en plechtig uitgesproken vonnis. Onder dien vloek, onder dat doodvonnis, onder die schuld, was dan ook geheel het menschelijk geslacht, ten gevolge der volstrekte éénzelvigheid van den stam met alle de in hem beslotene en uit hem zich allengs ontwikkelende loten, begrepen. Het doodvonnis over Adam uitgesproken, ondergaat niet hij slechts, maar al dat uit hem geboren is, en tot het einde toe der eeuwen nog zal geboren worden; en aan alle menschen zonder eenig onderscheid, getuigt alles wat om ons is van dat verschrikkelijke vonnis ieder oogenblik: *Gij zult den dood sterven!* Indien dan de straffe des doods over alle menschen gekomen is, zoo moet ook de zonde zelve, en het verderf uit de zonde, en het verlies door de zonde van de heerlijkheid der gelijkenisse Gods, zich niet bij Adam alleen bepaald hebben, maar in hem aan al wat mensch genaamd wordt gemeen zijn. Want hoe zoude er gemeenschap in de straf zijn, indien er geene gemeenschap ware der zonde en der schuld? En dit is hetgeen de Apostel ook uitdrukkelijk leert: *Door éénen mensch is de zonde in de wereld ingekomen en door de zonde de dood. — Door de misdaad van éénen zijn velen gestorven. — De schuld is uit ééne misdaad tot verdoemenisse. — Door de misdaad van éénen heeft de dood geheerscht door dien éénen. — Door de ongehoorzaamheid van dien éénen mensche zijn velen tot zondaars gesteld geworden. — Gelijk ze allen in Adam sterven, zoo zullen ze ook in Christus allen levendig gemaakt worden.* Waarmede overéénstemmen alle die menigvuldige plaatsen der Schrifture, die van de algemeene verdorvenheid, zonde, schuld, volstrekte onmacht ten goede, van alle menschen, naar hunne natuurlijke geboorte, zonder onderscheid, zoo overvloedig en door de daden zelve getuigenis geven. Adam na zijnen val en daarop gevolgde veroordeeling, als Hoofd en Vader van het gansche menschelijke geslacht, wordt gezegd dien zoon, uit wien alle na den zondvloed bestaande geslachten afstammen, te hebben gewonnen naar zijne gelijkenisse, naar zijn evenbeeld; dat is, zondig en schuldig, gelijk zijne ouderen, niet *geschapen*, maar door de verleidinge des Boozen geworden waren; en gelijk ook zoo vele eeuwen later zich de godzalige koning van Israël, bij de beschouwing en betreuring zijner zonden beleed te zijn: in ongerechtigheid geboren en ontvangen in zonde. *Geheel de wereld ligt* sedert dien ontzettenden val *in het booze.* God verklaart aan Noach, dat het gedichtsel van 's menschen harte boos is van zijner jeugd aan; en de Heere Christus aan Nicodemus: dat hetgene uit vleesch geboren is, vleesch is; terwijl de Heilige Geest door den mond des Apostels getuigt, dat het bedenken des vleesches vijandschap is tegen God, ja dat wij allen zijn van nature kinderen des toorns, dood in de misdaden en in de zonden, onbekwaam om de dingen die des Geestes Gods zijn te verstaan, en alzoo in de onmogelijkheid, in ons zelven, buiten de vernieuwinge van ons harte door de kracht des Heiligen Geestes, om het koningrijk Gods te zien. Van daar die algemeene boosheid, waarvan de Schrift getuigenis geeft, van Caïn den eersten broedermoordenaar af tot op de verdelging der eerste wereld door den zondvloed in Gods rechtvaardigen en lang getergden toorn; en wederom van dat tijdstip af door alle eeuwen heen, onder alle volken, zonder onderscheid ook der meest verlichte, allerbeschaafdste, zelfs door Gods eigen woord (gelijk eertijds de Joden, naderhand de Christen-natiën) bevoorrechte geslachten!

Het is overal zonde, bederf, schuld en dood, dat de heilige geschiedenissen in de wereld aanwijzen, bestraffen, veroordeelen, verkondigen. Het is overal oorlog, twist, nijd, vijandschap; haat tegen God en den naasten, waarvan ook alle de ongewijde geschiedenissen, hetzij meer hetzij min openbaar, getuigenis geven; en het zijn wederom dezelfde dingen, die wij in de dagelijksche ondervinding en beschouwing van wereld en menschen, van hunnen handel en wandel, van staten en huisgezinnen, van het binnenste zelve onzer eigene harten, indien wij aandachtig op hetgene ons allerwege voor oogen gesteld wordt willen zijn, terug zullen vinden! Zoodat het niet van een bijzonder gedeelte van Joden of Heidenen, niet met uitzondering van wie of wat het ook zijn moge, dat uit Adam geteeld is, maar over alle en een iegelijken mensche, door Profeten en Apostelen, op afstanden van vele eeuwen; maar in eene allervolstrektste éénigheid en verbindinge des geestes in het geloove en de verkondiging der waarheid geschreven staat: »*Allen zijn ze onder de zonde! Daar is niemand rechtvaardig, ook niet één. Daar is niemand die verstandig is, daar is niemand die God zoekt. Allen zijn ze afgeweken, te zamen zijn zij onnut geworden: daar is niemand die goed doet, daar is ook niet tot één toe. Hunne kele is een geopend graf: met hunne tongen plegen zij bedrog: slangenvenijn is onder hunne lippen. Welker mond is vol van vervloeking en bitterheid. Hunne voeten zijn snel om bloed te vergieten. Verneling en ellendigheid is in hunne wegen; en den weg des vredes hebben zij niet*

gekend. Daar is geene vreeze Gods voor hunne oogen. — *Wij weten nu dat al wat de wet zegt, zij dat spreekt tot degenen die onder de wet zijn* (dat is: onder den rechtvaardigen en heiligen eisch van het onveranderlijke en onschendbare recht Gods; en daarvan is geen éénig mensch, waar of wanneer ook geboren, vrij); *opdat alle mond gestopt worde, en de geheele wereld voor God verdoemelijk zij* (1)".

Doch het is het kwalijk begrepene woord *erfzonde*, dat velen ergernis heeft gegeven, als onderstelde het iets, dat even als de goederen die wij erven, ons wel eigen, maar niet in den grond onzer natuur zelve geworteld is. En echter berust de wezenlijkheid en de grond van alle erfrecht op deze zelfde éénheid en geslachtsgemeenschap tusschen voorouders en nakroost, tusschen stam en afstammelingen, welke ook de eerste zonde algemeen maakt over het gansche geslacht, en den grond en het eigenlijke wezen onzer natuur uitmaakt. Onze val in Adam is ons nog eerder eigen dan onze persoonlijkheid zelve; deze val toch is het feit onzer natuur, vóór dat wij in dezelve als afzonderlijke, enkele personen bestonden. Sedert de eerste zonde van onzen eersten Stamvader, is: mensch te zijn en verloren zondaar te zijn, één en hetzelfde. Het ontkennen van deze oorspronkelijke erfverdorvenheid en zondestaat, stelt ons gelijk met de afgevallen geesten des afgronds, die ieder voor zich zelven gevallen zijn en gezondigd hebben, en welke dus ook in eeuwigheid in eigen persoon en voor zich zelve boeten zullen, zonder Verlosser, zonder redding, zonder zaligheid, zonder hope!

Het is dan deze door den Bijbel van den aanvang af zoo sterk betuigde leer: dat God, in één paar, de menschen, het menschelijk geslacht, het menschdom, rein geschapen heeft; deze leer: dat God niet elken mensch voor zich zelven aan een proefgebod blootstelt, maar allen in Adam onder de ongehoorzaamheid aan het proefgebod besloten heeft, opdat hij *allen* in Christus zoude verlossen en herstellen ter zaligheid, die Hij verkoren heeft in dien Zoon zijner liefde; deze leer: dat wij door onze geslachts-gemeenschap met het overige menschdom, in deszelfs zonde, vloek en dood deelen; eene leer voor den natuurlijken mensch aanstootelijk, maar voor een waarachtig en ter zaligheid leidend Christendom, volstrekt noodzakelijk; deze is het, die wij belijden met de rechtgevoelende Kerk van alle eeuwen, niet alleen van Augustinus af, gelijk men valschelijk voorwendt; maar van den eersten zondaar af, die zijn aangeboren verderf leerde kennen, en zijnen afval in deszelfs wortel en grond, voor het oog van een heilig en rechtvaardig God, oprechtelijk verfoeien. Ja! de doop zelve leert het ons, »dat wij met onze kinderen in zonden ontvangen en geboren, en daarom kinderen des toorns zijn, zoodat wij in het rijk Gods niet komen kunnen, tenzij dat wij van nieuws geboren worden. Dit leert ons de ondergang en besprenging met het water, waardoor ons de onreinigheid onzer zielen wordt aangewezen, opdat wij vermaand worden een mishagen aan ons-zelven te hebben, ons voor God te verootmoedigen, en onze reinigmaking en zaligheid buiten ons zelve te zoeken (1)". En daarom (zeggen wij nog eens met den straks aangetogen Schrijver) »daarom is deze leere der erfzonde den geloovigen zoo dierbaar, omdat ons de genade in Christus Jezus des te rijker en overvloediger geopenbaard is, naarmate wij onze diepe ellende en afval in Adam meer innig hebben leeren kennen, en ons vertrouwen en onze vastigheid in God neemt des te meerder toe, naarmate wij duidelijker met het hart leeren inzien en gelooven, dat, gelijk de zonde van Adam ons door de eerste of vleeschelijke geboorte, door de éénheid onzer nature met dezen eersten algemeenen Stamvader en Hoofd des menschelijken geslachts, rechtvaardiglijk en in der waarheid van God tot schuld wordt toegerekend, alzoo ook de gerechtigheid van Christus, door onze vereeniging met Hem als ons geestelijk Hoofd, en door de tweede of nieuwe geboorte welke de Heilige Geest werkt, ons van den God der waarheid en der genade, genadig, maar evenzeer in waarheid, tot vrijen zaligsprekinge wordt toegerekend."

(1) Jez. LIX. Psalm. XIV. v. 3. en Rom. III. v. 9—19.

(1) *Formulier des Doops*, 1ste Stuk.

DE GRIEKSCHE BESCHAVING EN HET EVANGELIE.

Daar op let men doorgaans niet genoeg, dat de Grieksche beschaving en het Evangelie, niet in trap en mate van licht en inzicht, van godsdienst en zedelijkheid, van leer en leven; neen, maar in den grond zelven, in het wezenlijkst en innerlijkst, en al het overige ganschelijk beheerschende beginsel van dat alles, verschillen; en dat, welke schijnbare en treffende overeenkomsten in een of andere resultaten mogen gevonden worden, de vereeniging van beide met elkander even zoo onmogelijk is, als van licht en duisternis, waarheid en logen, God en Belial. Een enkel maar veelbeteekenend voorbeeld toone dit onzen Lezer nader aan.

In het Evangelie wordt zeer dikwijls van schuldige zondaressen gesproken, ook van dezulke die zich aan onreinheid en wellust hadden overgegeven. Deze worden geenszins van den weg des heils en de prediking der genade uitgesloten; integendeel, de Heer zegt: *Ik ben niet gekomen om te roepen rechtvaardigen, maar zondaars tot bekeering.* Doch wij vinden haar door de Wet Gods veroordeeld, diep verslagen, zich zelf verfoeiende, en aan alle waardij of aanspraak op gunst of ontferming wanhopende, veroordeeld en zwijgend daar staande, of met vele tranen de voeten des Heeren wasschende, en afdroogende met hare, nu niet meer kunstig of sierlijk getooide, maar losse en afhangende hairen; en van zulken is het woord des Heeren: *Vele zonden zijn haar vergeven, want zij heeft veel lief gehad!*

Doch geheel anders komen de dienaressen der wellust in het beschaafde Griekenland voor. Wel verre van boete of berouw, zijn zij vol trots en hovaardij, en geven de wet aan al wat groot en aanzienlijk is onder het volk. In plaats van verlegen en beschaamd eenen leeraar der waarheid om heil en redding te vragen, zoo vindt men integendeel die wijsgeeren, welke voorgaven zulke leeraars te zijn, aan *hare* voeten. Een Socrates, die zijnen hoogmoed onder het vragen naar het gevoelen dergenen die tot hem kwamen, om hen hierdoor te verstrikken, naauwelijks ver-

bergde, achtte het niet beneden zich, om Aspafia te gaan hooren. De blijfpeldichters maken de zaak kennelijk genoeg, wanneer zij verhalen, hoe die befchaafde zondaresfen de oorzaak der gewichtigfte ondernemingen en gebeurtenisfen harer Eeuw waren; gelijk onder anderen de onderwerping van Samos en de aanvang des Peloponnezifchen oorlogs aan diezelfde Aspafia moet geweten worden.

Wat was dan deze uiterlijke verfijning en befchaving anders, dan het witpleisteren van graven, die van binnen vol doodsbeenderen zijn? Wat anders, dan het fchoonvegen van het buitenfte des fchotels, terwijl het binnenfte onrein en ongewasfchen blijft? Wat is deze veredeling anders, dan (ofschoon in een anderen vorm) die der Farizeërs, welke ook een inwendig heerfchend verderf door eenen uiterlijk fchoonen fchijn bedekten? — Wij zijn gewoon de Farizeën en Sadduceën als gruwelijke booswichten te befchouwen, omdat zij ons in de Schrift worden gefchilderd gelijk zij waarachtig waren. Doch men bedriege zich niet. De wereld, blind voor het licht Gods, kon zonder twijfel in deze voorgangers der Joodfche Natie niets anders dan achtbare en edele mannen zien, die in zedelijkheid en godsdienst zeer hoog ftonden. Het was alleen tegenover Hem die zijne eere met niemand deelen kan, en die alleen de Weg, de Waarheid en het Leven is, dat de natuurlijke boosheid huns harten aan het licht trad. Het is alleen in de van Gods Geest ingegeven Schrift dat zij ons in hun bederf geteekend ftaan.

Het is ons niet onbekend, dat vele, zelfs zeer christelijke Schrijvers gemeend hebben, dat Socrates en Plato zoo weinig verwijderd waren van de groote waarheden des Christendoms, dat zij, met een enkelen lichtftraal meer, tot derzelver erkentenis zouden zijn gekomen; en dat, ware hun de waarheid gepredikt, zij dien zonder twijfel met gretigheid en heilbegeerte zouden hebben aangenomen: waarom men dan ook deze wijsgeeren niet zelden zelfs op ééne lijn plaatst met den Heer en zijne Apostelen. Ons integendeel komt het waarfchijnlijk voor, dat deze zoo hoog befchaafde en fijn veredelde mannen ook oneindig bitterder en fcherper vijandfchap dan het gemeen zouden hebben aan den dag gelegd, tegen de leer van eene wet, die *beide Joden en Grieken befchuldigt, dat ze allen onder de zonde zijn, opdat alle mond geftopt worde en de geheele wereld voor God verdoemelijk zij;* zoodat degenen die gelooven, *om niet gerechtvaardigd worden uit zijne genade door de verzoening die in Christus Jezus is.*

En dit blijkt inderdaad uit de gefchiedenis. Paulus, (zelfs de verftandige Paulus) werd nergens zoo flecht ontvangen als onder de wijsgeeren te Athene, waar *fommigen van de Epicurifche en Stoïfche Philofophen met hem ftreden, en zeiden: wat wil toch deze klapper zeggen?* Het is waar, men heeft dit feit willen wegredeneren door van deze philofophen de verachtelijkfte fofisten te maken; doch vergeefs. Want offchoon wij wel willen erkennen, dat destijds de bloeitijd der Griekfche wijsbegeerte voorbij was; het blijkt ons nergens uit, dat deze Atheners zulke verachtelijke menfchen waren; zij behoorden zonder twijfel onder degenen die wat vroeger (1) *godsdienftig* (σεβόμενοι) genoemd worden.

Zoo was het dan te Athene. Was het te Corinthe beter gefteld? Waren het daar de wijzen, de aanzienlijken, de grooten, die hun hart openden voor de prediking der waarheid en des heils? Integendeel, al wat er eigenlijk deel had aan de *Griekfche befchaving*, was innig vijandig aan het Evangelie. *Gij ziet uwe roeping, broeders* (fchrijft de Apostel der Heidenen aan die van Corinthe), *dat gij niet vele wijzen zijt naar den vleesche, niet vele machtigen, niet vele edelen; maar het dwaze der wereld heeft God uitverkoren, opdat hij de wijzen befchamen zoude; en het zwakke der wereld heeft God uitverkoren, opdat hij het sterke zoude beschamen; en het onedele der wereld heeft God uitverkoren en hetgene niets is, opdat Hij hetgene iets is te niete zoude maken; opdat geen vleesch zoude roemen voor Hem.* Juist te Corinthe wilde Paulus geene wijsheid van woorden gebruiken, *opdat het kruis van Christus niet verijdeld mochte worden.*

En wie zou het zich vermeten, om te zeggen dat Paulus alleen verachtelijke fofisten bedoelde, en niet de fcherpzinnige wijsgeeren der betere eeuw van de Griekfche wijsgeerte, wanneer hij tot diezelfde Corinthifche gemeente fchreef: *Waar is de wijze? Waar is de Schriftgeleerde? Waar is de onderzoeker dezer Eeuw? Heeft God de wijsheid dezer wereld niet dwaas gemaakt? Want daar is gefchreven: ik zal het verftand der wijzen doen vergaan, en het verftand der verftandigen zal ik te niete maken.* Wie zou met grond kunnen beweren, dat Paulus die wijsgeeren als zoo na aan de waarheid befchouwde, welke in eene eeuw hebben geleefd, die hij mede onder *de tijden der onwetenheid* begreep?

Neen! het blijkt ons nergens uit, dat de Apostel der heidenen immer de bedoeling gehad hebbe, om het Christendom op den wortel van Griekfche wijsbegeerte of Griekfche befchaving te planten. Immers *het licht dat in de duisternis fchijnt*, zal dáár wel het minst gezocht worden, waar men zich het ijverigst op het ontfteken van kunstlicht toelegt. Dat eigen licht moet worden vaarwel gezegd zal de dageraad helder fchijnen en de zon opgaan in het harte, opdat God, *die gezegd heeft in den beginne, daar zij licht, in de harten schijne, om te geven verlichting der kennis der heerlijkheid Gods in het aangezicht van Jezus Christus.*

Niemand meene, dat wij uit vooringenomenheid onbillijk tegen de Griekfche en Romeinfche oudheid zijn. Integendeel, wij erkennen in dezelve den hoogften graad van verheffing, waartoe 's menfchen kunstvermogen en befpiegelend vernuft het in eigen kracht kon brengen. Wij doen gaarne hulde aan het vele voortreffelijke, wat in hunne fchrijvers, wijzen, staatslieden, en vooral dichters gevonden wordt; maar wij willen tevens erkend zien, dat het Evangelie geene zamen- of gelijkftelling met de Griekfche wijsheid en befchaving dulden kan, en dat deze moeten onderdoen, waar het zich vertoont; of, bij gebreke van dien, er in de meeste vijandige houding tegen over ftaan. Men behoeft de flonkering van het nachtgefternte niet gering te fchatten, om groot en heerlijk van de zon te denken; maar den zonnefchijn zoo zeer te willen verflaauwd zien, dat bij dag ook de fterren zichtbaar worden, is een verlangen, onteerend voor den Schepper, die *de Zon* gaf *tot heerschappij des daags.*

(1) Hand. XVI. v. 17.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

EENE BIJDRAGE OMTRENT DEN TOESTAND DER KERK.

P. HOFSTEDE DE GROOT, C. H. VAN HERWERDEN C. HZ. en M. A. AMSHOFF, *Christelijke Betrachtingen*, (te Groningen, bij R. J. Schierbeek, 1834).

Drie Leeraars van de Nederlandſche Hervormde Kerk, waaronder één Hoogleeraar aan de in onze Vaderlandſche Kerk- en Staatsgeſchiedenisſen zoo gewichtige Academie van Groningen, geven onder dezen titel eene verzameling uit van Redevoeringen of Vertogen, waarover wij ons in deze oogenblikken door meer dan ééne beweegrede geleid zien, ons gevoelen te zeggen in dit Blad.

De inhoud van dezen Bundel, wij erkennen het volgaarne, beveelt zich allezins aan bij een iegelijk, die op klaarheid en bevalligheid van ſtijl prijs ſtelt. Ook ontbreekt het hier niet aan ernſtige zaken, op ernſtige wijze voorgedragen, aangaande de nationale, zedelijke, en zelfs Godsdienſtige aangelegenheden onzes volks. Doch zedelijkheid en godsdienſtigheid zijn nog iets anders, geheel iets anders, ja bij velen het tegenovergeſtelde van Christendom en geestelijk leven. Vragen wij ons, of hetgeen ten opzichte dezer beide, in den bundel der drie Leeraren verkondigd wordt, waarheid is naar Gods woord? het geloof Zijner Kerk? in één woord, de waarachtige Christus? zoo moet het antwoord met treurige zielsovertuiging: *Neen!* zijn.

Wij geven van deze onze overtuiging volgaarne reden. Daartoe zonder verdere vooraſſpraak overgaande, zoo is de eerſte vraag hier als van zelve: wat dunkt dezen kerkelijken ſchrijvers van den CHRISTUS? En hier reeds dadelijk openbaart zich de grond van alle die miskenningen en misvattingen der geopenbaarde waarheid, welke geheel het boek zoo ſmertelijk kenmerken. Waar Jeſus Christus niet erkend wordt als *de waarachtige-*, maar bloot voor eenen *dus genaamden God*, daar kan ook geen *waarachtig* maar alleen een *dusgenaamd* Christendom zijn. De ſchrijvers der Betrachtingen ſpreken van Jeſus Christus met bijbelſche en onbijbelſche uitdrukkingen, titelen van lof en bewondering; maar de aanbidding en verheerlijking van den Heiland als God ontbreekt er, ja wordt er wederſproken. Hij is hun de *hoog verhevene* (bl. 272), *de plaatsbekleeder Gods bij de menſchen* (bl. 254), *de liefſte dien God had*, *de eerſte naast Hem* (bl. 154 en 149). Maar als het aankomt op het wezen der Godheid, dan wordt er eene ſcherpe lijn getrokken tusſchen dat des Vaders en dat des Zoons. *De Zoon* (zeggen zij bl. 249), *de Eerstgeborene aller ſchepſelen, die terwijl Hij zulk eene heerlijkheid van den beginne bij den Vader had, zelve God heet.* God *heet?* De Schrift zegt: Hij IS God! *In den beginne was het Woord, en het Woord was bij God, en het Woord* WAS *God*, zegt de Apostel Joannes (1). Thomas antwoordt en *zegt tot Hem: mijn Heer en mijn God* (2)! Joannes wederom zegt van Hem: *Deze is de waarachtige God en het eeuwige leven* (3). Paulus brengt hem de hoogſte aanbidding en de allervolſtrekte gelijkheid met den Vader toe: *Christus, welke is God boven allen te prijzen in der eeuwigheid, Amen* (4). En Jeſus Christus zegt van zich zelven: *Ik en de Vader zijn één* (5). *Ik ben de eerste en de laatste* (6). — *En alle de gemeenten zullen weten, dat ik ben die nieren en herten onderzoeke, en ik zal ulieden geven een iegelijk na uwe*

---

(1) Joh. I. v. 1.
(2) Joh. XX. v. 28.
(3) 1 Joh. V. v. 20.
(4) *Οἵτινες εἰσὶν Ἰσραηλῖται; — ὧν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.* Rom. IX. v. 5. verg. Rom. I. v. 25. 2 Cor. XI. v. 31. Eph. IV. v. 6.
(5) *Ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν.* Joh. X. v. 30.
(6) Openb. I. v. 17. II. v. 8. Jes. XLI. v. 4.

werken (1). Wij herhalen het: waar die waarheid (de eeuwige Godheid van Jefus Christus) niet ten grond gelegd wordt; waar Hij niet als *Middelaar Gods en der menschen* (dat is, waarachtig God en waarachtig mensch) maar bloot als *Middelwezen* (tusfchen Godheid en menschheid in) geëerd wordt, daar wordt Hij ook niet gekend als *de weg, de waarheid, en het leven;* daar worden alle de grondwaarheden der Schrift, in dezelfde evenredigheid, van kracht, van leven, van wezenlijkheid ontbloot, en een middelding tusfchen christendom en onchristendom daargefteld, dat hemel en aarde, God en mensch, niet te zamenbrengt, maar fcheidt.

Met de ontkentenis van de ware Godheid des Zoons, vervalt noodwendig ook de erkenning van het perfoonlijk Godsbeftaan van den Heiligen Geest. Door dezen naam verftaan de Schrijvers dan ook blootelijk eene *heilige gezindheid*, eene *gezindheid van God, dien God ook door Christus aan de menfchen heeft medegedeeld* (bl. 260). En toch, de Schrijvers zelve (want het ontbreekt hier ook aan geene tegenftrijdigheden) noemen (bl. 248) *den geest*, in tegenoverftelling evenwel van ftoffelijke zinnelijke kracht, een *zedelijk werkzaam, gevoelend*, en *willend wezen.* Nu! eene bloote *gezindheid* is toch geen wezen, maar hoedanigheid of gefteldheid van een wezen of zelfftandigheid. Evenmin kan aan eene *gezindheid* als zoodanig het *willen* worden toegefchreven. Zoo is dan de Heilige Geest, aan welken de Schrift een perfoonlijk *beftaan* (2), een perfoonlijk *fpreken* (3), een perfoonlijk *willen* (4) toefchrijft, geene *gezindheid* in God, maar een Perfoon; en als wij gedoopt worden in den naam des Vaders, des Zoons, en des Heiligen Geestes, zoo is het één naam, één wezen, ééne Godheid in drie zelfftandigheden, drie manieren van beftaan, drie perfonen. *De Vader is God, de Zoon is God, de Heilige Geest is God* (zegt de aloude belijdenis der Christelijke Kerk, niet naar een ftelfel van feilbare menfchen, maar naar de uitfpraken der onfeilbare Schrift) *en nochthands zijn het geen drie Goden, maar het is één God.* De verborgenheid der Godzaligheid is groot!

Een Christelijk Schrijver van onzen leeftijd heeft deze waarheid der aanbiddelijke Drieëenheid te recht genoemd den fleutel der kennisfe van God, en van alle Gods werken, en daden, en deugden; gelijk daartegenover, de leer der Schrift aangaande *de zonde*, den fleutel van alle kennis van den mensch, zijnen toeftand, en beftemming, en al wat hij is en doet. Weinig ftemmen ook op dit tweede punt de *Betrachtingen* met het woord van God overeen. Weinig vinden wij hier gemeld van die *ongerechtigheid*, *waarin* de man naar Gods herte bekende *geboren te zijn, en in zonde ontfangen;* van die zonde, om welke te verzoenen, *Hij, die geen zonde gekend heeft, zonde gemaakt is voor ons, opdat wij zouden worden rechtvaardigheid Gods in Hem* (1); van die *godloosheid en ongerechtigheid, over welke de toorne Gods geopenbaard wordt van den hemel* (2); van die zonde, *die door éénen mensch in de wereld gekomen is, en door de zonde de dood* (3); weinig, van dat *getrouwe* en *aller aanneming waardige woord, dat Jefus Christus in de wereld gekomen is, om zondaren zalig te maken, van welke ik* (zegt de Apostel) *de voornaamfte ben* (4). *De Zoon des menfchen*, zegt de Heere, *is gekomen om te zoeken en zalig te maken hetgene verloren is* (5). Maar de fchrijvers der Betrachtingen fpreken dus: »Diep mogen wij door de zonde gevallen zijn, »het beeld des Eeuwigen moge ontluisterd en bezoedeld »zijn, niet geheel zijn wij verloren, niet onherftelbaar »bedorven. De Vader in den hemel, wiens naam liefde »is, fchonk ons zijnen eigenen Zoon, om ons den weg ten »waarachtigen leven bekend te maken. Ziet, hoe de On»eindige daardoor getoond heeft de waarde des menfchen »hoog te fchatten."

Overeenkomftig dan ook de begrippen der eeuw en niet de leeringen der Schrift, zijn de denkbeelden der drie Leeraren over *de verzoening met God in Christus.* Genoegdoening aan het recht der Wet, aan eene gerechtigheid die of volmaaktheid of ftraf eischt, komt bij hen niet in aanmerking. *Verzoening* is hun alleen eene wederbrenging tot God, die, aller menfchen Vader, door het Evangelie van Christus den weg laat bekend maken om tot Hem weder te keeren. Hoe geheel — en tot in den wortel der zake — anders fpreekt de Apostel: *Daar is gefchreven: Vervloekt is een iegelijk die niet blijft in al het gene gefchreven is in het boek der Wet, om dat te doen. En dat niemand door de Wet gerechtvaardigd wordt voor God, is openbaar: want de rechtvaardige zal uit den geloove leven. Doch de Wet is niet uit den geloove: maar, de mensch die deze dingen doet zal door dezelve leven. Christus heeft ons verlost van den vloek der wet, een vloek geworden zijnde voor ons. Want daar is gefchreven, Vervloekt is een iegelijk die aan het hout hangt* (6). En dat God de Schepper, de Behouder, de Weldoener, maar geenszins *de Vader* is van alle menfchen als zoodanig, maar alleen van de geloovigen, door *de aanneming tot kinderen* door en in Christus, *den Eeniggeboren Zoon*, is openbaar: ZOO VELEN HEM AANGENOMEN HEBBEN, *dien heeft Hij macht gegeven kinderen Gods te worden*, namelijk, *die in zijnen naam gelooven* (Joh. I. v. 12). Zij waren derhalve te voren geene *kinderen Gods*, maar *kinderen des toorns, gelijk ook de anderen* (Eph. II. v. 3). God de Vader heeft dien hoog-heerlijken naam in zich zelven, en niet van wege eenige betrekking tot het maakfel zijner handen; van eeuwigheid is en was Hij Vader, omdat evenzeer van eeuwigheid bij Hem was de Zoon, *het affchijnfel zijner heerlijkheid, het uitgedrukte beeld Zijner zelfftandigheid.*

Doch wat is dan nu in waarheid die verzoening door Christus te weeg gebracht in Zijn bloed, waardoor ver-

(1) 2 Chron. VI. v. 30. *Gij alleen* HEERE (God Israëls)! *kent het herte der menfchen kinderen.* Jer. XVII. vs 10. *Ik de* HEERE *doorgronde het herte, en proeve de nieren: en dat, om eenen iegelijken te geven na zijne wegen, na de vrucht zijner handelingen.*
(2) Hand. der Apost. V. v. 3.
(3) Ald. XIII. v. 2.
(4) 1 Cor. XII. v. 11.

(1) 2 Cor. V. v. 21. (2) Rom. I. v. 18. (3) Rom. V. v. 12.
(4) 1 Tim. I. v. 15. (5) Luc. XIX. v. 10. (6) Gal. III. v. 10—13.

lorene zondaren in zich zelven, bij aanneminge *kinderen des Allerhoogſten* worden? Verzoening is wegneming van toorn. Is er dan toorn bij God? De Godgeleerdheid der eeuw ontkent het. »Niet meer (zeggen de Betrach»tingen, bladz. 184) ſtelt men ons het oneindig Wezen, »dat hooger is dan de treffendſte ſchildering reiken kan, »als een vertoornd God voor, die den Zoon zijner »hoogheid bloeden deed te Zijner verzoening." Neen! zekerlijk de Schrift ſpreekt niet van eenen *Zoon van Gods hoogheid die bloeden moest tot Gods verzoening*; maar zij ſpreekt van *den Zoon zijner liefde, in welken wij hebben de verloſſing door zijn bloed, de vergeving onzer zonden* (1); van Hem, die eene *verzoening is voor onze zonden* (2), en van welken even daarom geſchreven ſtaat: *Die in den Zoon gelooft, die heeft het eeuwige leven: maar die den Zoon ongehoorzaam is, die zal het leven niet zien: maar de toorn Gods blijft op hem.* (3)

Men verſta ons intusſchen wel! Als wij ſpreken van eene *verzoening*, dat is voldoening aan het recht der eiſchende en vloek-uitſprekende wet van Gods eeuwige gerechtigheid, dan zeggen wij niet dat God, door de offerande van Christus, zich heeft *laten bewegen* om menſchen weder in gunst aan te nemen, die Hij anders of te voren haatte. Neen! het gantſche werk der verloſſing gaat uit van de liefde des Vaders, die Zijnen Zoon gegeven heeft tot *eene verzoening voor de zonden der wereld.* Hier is niet, als bij de Heidenen (bij wien intusſchen ook zelfs *hun* denkbeeld van verzoening verbastering was van eene hoogere en zuiverder waarheid) eene vertoornde, eene vijandige Godheid, die door gaven en offeranden, van de zijde der menſchen aangebracht, moet bevredigd worden; maar hier is een God van liefde en van waarheid, van gerechtigheid en van vrede, die alle deze zijne volmaaktheden te zamen vereenigd verheerlijkt in het plaatsbekleedend lijden en de gehoorzaamheid van Zijnen voor de zonden Zijnes volks tot in den dood gegevenen Zoon.

Doch het is ons voornemen niet aan deze plaatſe alles als van blad- tot bladzijde na te gaan, wat in deze *Betrachtingen* ontbreekt, om aan haren titel van *christelijk* te beantwoorden; hetzij door verzwijging van waarheid of door leering van onwaarheid. Na al het tot

(1) Eph. II. v. 7. Coloſſ. I. v. 14.

(2) 1 Joh. II. v. 2. IV. v. 10. *ἱλασμὸς*, wel te onderſcheiden van *καταλλαγή*, dat door onze Bijbelvertalers insgelijks door *verzoening* wordt uitgedrukt, doch eigenlijk die *wederbrenging* of *vrede* te kennen geeft, welke het gevolg der te weeg gebrachte *verzoening* of *voldoening aan het recht Gods* is, welke zoo krachtig als wezenlijk wordt te kennen gegeven door de woorden *ἱλασμὸς, ἱλάσκεσθαι, λυτρὸν, ἀπολύτρωσις*. Men vergelijke het opſtel *over het zielslijden des Heeren* in ons eerſte Deel, Nº. 6.

(3) Joh. III. v. 36. Op welke plaats Dr. Olshausen in zijn *Bibliſcher Commentar*, 2ter Band, S. 100, te recht aanmerkt: *Johannes, der Prediger der* LIEBE *Gottes, kennt auch ſeinen Zorn, der nothwendig da ist, wo Kraft und Ernst der Liebe ist, indem ſich im Zorn nur der andere Pol der Liebe darstellt. — Die Liebe kann demnach nicht ſeyn ohne den Zorn, und wie keine göttliche Eigenschaft wirkt ohne die andere (indem alle in Ihm weſentlich Eins ſind) so wirkt die Liebe nicht ohne die Belohnung* (*oder beſſer: ohne wohl zu thun*), *der Zorn nicht ohne die Strafe* (*oder: wehe zu thun*) *als die beide Offenbarungsformen der Gerechtigkeit.*

hiertoe aangehaalde en aangewezene, zal het wel geene melding behoeven dat de begrippen der Schrijvers omtrent *Wet en Evangelie*, *genade*, *toegerekende gerechtigheid* (1), *uitverkiezing van voor de grondlegging der wereld* (2), en wat verder in Gods woord met deze waarheden zamenhangt, tegen de gezonde leer ten eenenmale in ſtrijd ſtaan.

Niet dat hier van tijd tot tijd niet ook gewichtige opmerkingen, heldere inzichten, ja zelfs waarheden, of eigenlijk liever woorden en denkbeelden, die op een goed fundament geplaatst en bearbeid, heerlijke waarheden zouden zijn, gevonden worden. Vooral trof ons dat verſchijnſel in de afdeeling over de wedergeboorte (*wedergeboorte des Christens*, bl. 201—216); alwaar de ſchrijvers de noodzakelijkheid der wedergeboorte *voor alle menſchen*, *hoofd voor hoofd*, *zullen zij het Godsrijk zien*, erkennen; dezelve noemende eene *herſchepping*, eene *geboorte uit den Geest van God*, enz. En toch wordt (bl. 209) ontkend, *dat de wedergeboorte in deze dagen nog in even ſterken zin moet plaats hebben, als bij Jeſus komst op aarde!* Maar indien wedergeboorte eene tweede geboorte is, eene nieuwe ſchepping, eene overbrenging van de duisternis tot het licht, eene roeping uit den dood in het leven (en zoo predikt haar overal de Schrift), hoe kan hier dan aan een meerder of minder *ſterken zin* gedacht worden? Om mensch te zijn, moet men heden als voor honderd en voor duizend jaren *geboren* worden; om het koninkrijk Gods te zien, moet men heden als voor honderd en duizend jaren *wedergeboren* zijn. Doch van waar ook weder in dit grondſtuk der Christelijke waarheid de eerſte dwaalleer der ſchrijvers? om dat zij Christus niet kennen in zijne Godheid, om dat zij het werk der wedergeboorte *in* den mensch niet in verband zien met die verzoening *buiten* ons en *voor* ons geſchied, met die *verhooging* aan het kruis, waarbij Jeſus zelve onmiddelijk na de prediking der wedergeboorte Nicodemus bepaalde (3); het is, eindelijk, om dat zij de wedergeboorte niet kennen als een werk, niet bloo-

(1) De Schrijvers waarſchuwen ergens tegen hetgeen zij noemen eene *vreemde toerekening* (bl. 180). Maar Paulus waarſchuwt tegen eene *eigene gerechtigheid*, en wijst ons op eene *toegerekende* gerechtigheid als op den eenigen rots van ons behoud: Rom. IV. v. 1—8. X. v. 3. Tit. III. v. 4 en volg. 1. Cor. I. v. 30. Jerem. XXIII. v. 6.

(2) Op bl. 183 der *Betrachtingen* wordt geſproken van een *raadsbeſluit Gods, dat den lijdenden mensch als bij den greep bepaald heeft, dien ter zaligheid, dien ter verdoeming: iets dat alle werkzaamheid opheffen moet, door ze overbodig te ſtellen!* wij houden ons hier evenmin op bij vijandige verdraaijing der waarheden, als dat wij sommiger onſchriftuurlijke en onheilige voorſtellingen derzelve zouden wenschen te verdedigen. Maar de uitſpraken der Schrift omtrent Gods vrijmacht (dat is, zijn alleen uit Hem zelven afkomſtige en door zijne Goddelijke deugden bepaald beſluit), zijn gemaklijker te verdraaien en hatelijk te maken, dan weg te redeneeren. God *ontfermt zich wiens Hij wil, en Hij verhardt dien hij wil* (Rom. IX. v. 18) is geene harde of tot wanhoop leidende leer; nademaal even ruim en dringend zijn Evangelie van genade verkondigd mag en moet worden aan alle menſchen zonder onderſcheid. Doch de eer der bekeering, en der behoudenis door de bekeering, blijft onverdeeld van het begin tot het einde aan God.

(3) Joh. III. v. 14, 15. *Gelijk Moſes de slang in de woestijn verhoogd heeft, alsoo moet de Zoon des menſchen verhoogd worden, op dat een iegelijk die in Hem gelooft* (*die Hem aanſchouwt en in Hem gelooft*, Joh. VI. v. 40. verg. met Num. XXII. v. 8 en 9) *niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe.*

telijk *uit God* (door openbaring, vermaning, aanmoediging, medewerking) maar geheel en al *van God*, van Hem, *die het goede werk begint, en tot den dag van Jesus Christus voleindt*. Phil. I. v. 6.

Wij hebben dan alzoo in eenige voorname bijzonderheden de leer en prediking der Groningsche Leeraars uit hunne in het licht gegeven *Betrachtingen* leeren kennen. Wij hebben die onderzocht en beoordeeld, niet naar eenig menschenwoord of menschengezag, maar naar de vergelijking met het onfeilbaar woord van God. Wij deden dit, niet slechts om dat wij hier te doen hebben met de zulken die er openbaar voor uitkomen, dat zij in de Belijdenis onzer Hervormde Kerken geenerlei verbindtenis voor zich zelven erkennen, maar ook om dat wij zelven in dien heiligen *strijd voor het geloof dat ons overgeleverd is*, geen ander wapen behoeven of begeeren, dan dat ééne: *het zwaard des Geestes, hetwelk is Gods woord* (1).

Doch daar is nog eene andere beschouwing van het uitgegeven geschrift der drie Leeraren, tot welke wij ons hier ter plaatse ten duurste verplicht achten. De schrijvers zijn leden, zijn Leeraars van de Nederlandsche Hervormde Kerk. Hoe zij zelve over deze hunne betrekking en de daaraan verbondene verplichting ten aanzien van onze Gereformeerde formulieren van eenigheid denken, zagen wij reeds, en is wereldkundig. Wij treden hierover voor het oogenblik in geenen verderen strijd, onze overtuiging en denkwijze omtrent het bestaan en den grond dier verplichting hebben wij vroeger geuit (1). Thans, met toepassing op de plaatshebbende kerkberoerte bij name in de provintie van Groningen, vragen wij alleenlijk of het (zelfs bloot burgerlijk gesproken) billijk is, ja, of het eerlijk is, op de voorstanders der gezonde leer, die overeenkomt met de openbaar erkende Belijdenis der Nederlandsche Hervormde kerk, allen den blaam, den laster, de hatelijkheid te werpen van beroeringen, die haren eersten en wezenlijken oorsprong hebben in het verlaten, verloochenen, en verdraaien van de leer der vaderen, de leer der Hervorming, de leer der Heilige Schrift?

Wat de ontstane beroeringen aldaar betreft, derzelver aart, omvang, en bestanddeelen zijn ons niet genoeg bekend om die grondig te kunnen beoordeelen; evenmin alle de bijzonderheden betrekkelijk de scheiding van Ds. de Cock en zijne Gemeente. Wij gelooven, dat onze gedachten omtrent den weg Gods met Zijne Kerk hier te lande van de hunne verschillen. Ook konden wij ons met de uitdrukking, ja zelfs met de richting van hunnen ijver meer dan eens niet vereenigen; vooral ook niet met den gedanen stap van uitgang. Evenwel blijven wij Ds. de Cock steeds beschouwen als een krachtigen en oprechten verdediger der waarheden onzer Gereformeerde Kerk tegen den afval en ontrouw in haar binnenste. Hoog strenge maatregelen zijn tegen de ontstane kerkelijke onrust in dat gewest genomen; in de verdrukkingen onzer broederen in Christus ter zake Zijner waarheid deelen wij met voor hun biddende harten. *De God der lijdzaamheid en der hope*, zij hun, en allen die het wel meenen met Kerk en Vaderland en Oranje, nabij! Hij zelve zal Zijnen dorschvloer zuiveren, Zijne waarheid handhaven, Zijn volk *heil* geven! Doch hoe diep ook het verval der Kerk zij, men zoeke voor haar het heil niet in dien weg van *scheiding*, die zoo dikwerf bleek veel te beloven, en weinig uit te richten. Het herstel is alleen in de *levendigmaking van het verstorvene*; en deze wachten wij, biddende tot den Heere, en Hem belijdende voor de menschen, alleen van Hem. Uit Bethanië bij het graf des gestorvenen, des reeds riekenden Lazarus roept Hij zelve de Zijnen toe: *Heb ik het U niet gezegd, dat zoo gij gelooft, gij de heerlijkheid Gods zien zult?*

(1) Eph. VI. v. 17. (1) Men zie ons Eerste Deel. No. 25.

OPVOEDING.

De boosheid des menschen is menigvuldig op de aarde en al het gedichtsel zijns herten t' allen dage alleenlijk boos, zegt Gods woord (1), en zoo er eenige waarheid is die miskend wordt onder menschen, zoo er eenige is, die uit hoofde van haar gewicht en onmiskenbaren invloed op alle menschelijke daden en betrekkingen het eerst moest gekend en behartigd worden, dan waarlijk is het deze. In geen opzicht echter wordt dezelve meer en tot grooter nadeel van bijzondere en openbare belangen verdonkerd, dan bij de opvoeding van het tegenwoordige geslacht.

Het is als of de vijand des menschdoms vooral bij de opvoeding der jeugd zijne fijnste listen bezigt, om in het jeugdig hart den grond te doen leggen van dat zelfbedrog, waaruit de volwassene mensch vroeger of later op de vreesselijkste wijze ontwaken moet. Immers is er niets bedekt het welk niet zal ontdekt worden, niets verborgen hetwelk niet zal geweten worden (2). Maar hoe treurig valt het dan niet, zoo vele middelen te zien gebezigd om die ontdekking, terwijl het nog de *welaangename tijd is*, op allerlei wijze tegen te werken. Is het niet een kenmerk dezer eeuw, ook aan de kinderen hunne verplichtingen voor te houden als gegrond, niet op het gebod Gods, maar op hunne redelijke natuur als schepselen; terwijl men voor hun verzwijgt, dat zij alle zondaars, van nature onder den vloek der wet liggende zijn, en dat al hun bedenken *zonde* is. »Gevoelt uwe waarde als mensch," ziedaar hetgeen men de argelooze jeugd toeroept, als of dezelve uit haren aard niet reeds te zeer in trotsheid en eigengeregtigheid verzonken was. Uit dat gevoel van eigenwaarde, die eerzucht, lofbejag en vrees voor schande, werd reeds een geheel stelsel van opvoeding gevormd, en onze tegenwoordige onderwijzers twijfelen er niet aan, of zoodoende beantwoorden zij aan hunne roeping. Intusschen behoeft men juist niet ver na te denken, om te begrijpen, dat dit alles met zich zelven in strijd is. Of

(1) Gen. VI. v. 5. (2) Lucas XII. v. 2.

is het niet de ééne zonde bezigen om de andere te bestrijden (vreesselijke handelwijze, die wat het wezen der zaak betreft, het rijk de Satans moet bevorderlijk zijn), wanneer men b. v. het trage kind tot den arbeid aanspoort door deszelfs trotschheid te prikkelen, of door den lof (openbaren lof vooral bij zoo vele openbare prijsuitdeelingen en aankondigingen daarvan in de couranten enz.) of de schande tot aansporing of bestraffing te gebruiken? Voorzeker kan dit tot niets anders dan tot eene overmatige gehechtheid aan de goedkeuring van anderen, en vooral tot eene afhankelijke vrees om misprezen te worden, tot veronachtzaming van de goed- of afkeuring van de stem van het geweten, en tot eene slaafsche onderwerping aan de meening van anderen voeren; gelukkig nog voor het kind, zoo in deszelfs gemoed die verbasterde eerzucht niet in eene verschrikkelijk woedende drift ontaart, en tot afgunst en nijd, tot wrevel bij het zien der vorderingen, waardoor jeugdige makkers hem vooruitstreven, tot toorn en lichtgeraaktheid ook bij een anders zachtaardig gestel aanleiding geeft. Het is zoo, dat alles zou geen plaats kunnen hebben, indien niet het zaad dezer driften in ons hart verborgen lag, maar juist omdat die driften bestaan, is opvoeding en tucht in den middelijken weg noodzakelijk. Is dat nu de verstandige hovenier, die zijne gewassen weliger bloei en tier meent te kunnen verschaffen, door wesp en ongediert daarop ongestraft te laten azen, en het heilzame snoeimes terug te houden? Neen voorzeker! het is geene wenschelijke zaak voor ouders, hunne kinderen van natuurlijke traagheid of van een gebrek aan zekere geestvermogens schijnbaar (want verder brengt men het niet) genezen te zien, maar daarbij hunne meer en meer ontwikkelde laatdunkendheid of onnatuurlijke misnoegdheid te moeten verdragen; en de dagelijksche ondervinding getuigt bij menigvuldige voorbeelden, van welk eenen verderfelijken invloed in dit opzicht de hedendaagsche opvoedingswijze was. Het kwaad daarenboven loont zijnen meester: overprikkeling werkt gevoelloosheid; en de eer- en ijverzuchtige werkenslust van het kind verdwijnt weldra in den jongeling, die van de school ontslagen, bij zijne intrede in het maatschappelijk leven of in den academischen loopbaan, bij ontstentenis van de vroeger gekende prikkels der eerzucht, aan zich zelven overgelaten, zich weldra aan luien ledigheid overgeeft.

Het is waar dat er een gevoel van eer en schande bestaat, dat in allen, ook in de jeugd, mag en behoort te worden opgewekt, en zelfs versterkt, maar het is alleen dat, het welk met de overtuiging van goed en kwaad, met de inwendige stem van het geweten te zamenstemt; niet dat, het welk verstand of geleerdheid, of welk ander uitwendig wereldsch goed ook, tot voorwerp heeft. Indien derhalve de jeugd op onze scholen met God en zijne dienst allereerst werdt bekend gemaakt; indien de eere Gods te zoeken, als doelwit van elke waarachtig Christelijke daad, aan de kinderlijke zich allengs ontwikkelende rede van den aanvang af werd voorgesteld, dan zou men haar waarachtige denkbeelden van eer en schande inboezemen, en het onderscheid leeren kennen tusschen *eigene* eer en de eere van Hem die Jezus Christus in de wereld gezonden heeft (Joann. VII. v. 18).

Maar hoe is het met het onderwijs in de Godsdienst op de meesten onzer scholen gesteld? Zonder deze of gene op het oog te hebben, kunnen wij in het algemeen daarop antwoorden, dat dezelve, even als de huisselijke Godsdienst, of geheel veronachtzaamd, of als eene bijkomstige zaak behandeld wordt. Wie onzer lezers kent of hoorde niet van die ontelbare zaken welke ook zeer jonge kinderen in deze eeuw leeren? die met zóó veel spoed en door zulke middelen hun in het *hoofd* gebragt, de aangelegenheden van het *hart* op den achtergrond doen stellen. Leert het kind geschiedenis, men maakt niet meer zoo als vroeger met de bijbelsche eenen aanvang: maar maakt het zelve allereerst met de Grieksche en Romeinsche, daarna met de Vaderlandsche geschiedenis bekend, vergetende dat de drie laatsten, hoe belangrijk ook voor den Christen, oneindig minder leerrijk, geloofwaardig, en nuttig vooral voor kinderen zijn. Immers alle de leeringen en vermaningen van het Nieuwe Verbond, vinden wij in het Oude door zoo vele waarachtige geschiedenissen gestaafd, en door dezen verduidelijkt en in sprekende schilderijen voorgesteld weder, die eenen levendigen, oneindig heilzamen invloed op het kinderlijk gemoed uitoefenen; en zoo men van eenige geschiedenis zeggen kan, dat zij eene leermeesteresse der waarheid is, dan is het van de bijbelsche.

Het gevolg van dit laatste verzuim, gevoegd bij den zooveel grooteren prijs die het kind zijnen leermeester op de kennis van menigerlei talen, rekenkunde, schrift, aardrijkskunde, en wat niet al, stellen ziet, kan niet anders zijn dan eene zekere minachting voor dien verondeerden, van allen behagelijken vorm ontblooten Bijbel, die het kind nog niet als Gods Woord leerde eerbiedigen. Het is dan ook geen wonder, dat een weinig later, wanneer dit zoo vroeg ingezogen vooroordeel zich bij den natuurlijken afkeer van Gods geboden voegt, de cathechisatiën, ook van vrome en ijverige predikanten, weinig uitwerken.

Men zegge niet om dit alles te ontzenuwen, dat de jeugd in deze dagen toch zooveel verlichter en meergevorderd is dan vroeger. Het is met dien zoogenoemden voortgang, zoo als met alle de thans zoo hooggeroemde wetenschappelijke vorderingen gesteld: zij betreft alleen den uitwendigen vorm en schijn, niet het wezen der zaak zelve. Zoo zal men het voorzeker moeilijk kunnen vasthouden, dat de sedert de invoering der nieuwere leermethoden zoo schielijk verkregen kundigheden bij den eindelijken uitslag zoo veel grooter slotsom opleveren, dan die door de jeugd in vroegere dagen gemaakt werden; of hetgeen op hetzelfde nederkomt, dat onze jonge geleerden zoo verre boven vroegeren uitmunten. Maar het zij zoo, dat die vorderingen in op zich zelve nuttige kundigheden werkelijk daar zijn. Wat baat het dan nog? Voorzeker hangt de bloei van een land, en veel minder nog het eeuwig welzijn van deszelfs inwoners af van de menigerlei talen die aldaar gesproken,

of van de meerdere of mindere kennis en geleerdheid die aldaar gevonden worden. Even zoo min is het huisselijk geluk afhankelijk van dezelve, maar integendeel van geheel andere, op den levenswandel veel grooter invloed uitoefenende indrukken, namentlijk van Gods woord en waarheid, hoe vroeger hoe beter de jeugd in het harte geprent. Het is waar, onafhankelijk van menschen en menschelijke voornemens werkt de vrije genade Gods in het hart van den zondaar: maar toch wij mogen de middelen niet miskennen, die Hij tot vervulling van zijnen raad zegenen wil.

Daartoe zij dan vooral de Evangelie-prediking op de scholen door ons gewaardeerd, dewijl wij weten dat onze Heiland niet alleen volwassenen, maar ook vooral kinderen tot Hem riep, en dezen zelfs tot een geestelijk voorbeeld aan genen voorstelde, en door zijne Apostelen, niet alleen aan de ouderen van dagen, maar ook aan de kinderkens de blijde boodschap, met de lessen en vermaningen daaraan verknocht, deed bekend maken (1).

Dit zij dan, zoo als een Duitsch Schrijver teregt aanwijst (2), de grond en het hoofddenkbeeld van opvoeding, dat zij, naar het voorbeeld van de groote leidingen Gods met het menschdom, eerder de terugbrenging van den zondaar tot eenen door hem verlatenen weg, dan voortgang op den van nature bewandeld wordenden ten doel hebbe; en zoo moge dan ook daarbij vlijtig worden gebruik gemaakt van de door God verordende middelen!

Hartelijk wenschen wij, dat onze Stemmen over dit onderwerp niet alleen tot de onderwijzers, maar vooral ook tot hen zullen doordringen, aan wien het opzicht over de scholen werd toevertrouwd. Het is bekend, dat de onverschilligheid van dezen, gepaard met eene kwalijk begrepene verdraagzaamheid, tot vele toegeeflijkheden, vooral ten gunste der Roomsch-Catholijken heeft aanleiding gegeven; en dat het mede daaraan te wijten is, zoo onze scholen, door het weeren van het gebruik der Heilige Schrift op dezelve, buiten het gebied des Christendoms verplaatst werden, om eene soort van *onzijdigheid* in acht te nemen. Even als of zulk eene onzijdigheid niet veeleer vijandschap tegen Christus ware; en als of er tusschen onzen Heer en Belial geene keus moest gedaan worden, volgens het woord der waarheid, »wie niet met mij is, is tegen mij, en wie met mij niet vergadert, die verstrooit". (Lucas XI. v. 23.)

(1) Ephes. VI. v. 1. Coloss. III. v. 20.
(2) J. C. A. Heinroth, *von den Grundfehlern der Erziehung*. Leipzieh, 1828, S. 430.

JOHAN DE LABADIE,

GEBOREN TE BOURGE DEN 13den FEBRUARIJ 1610, OVERLEDEN TE ALTONA OP DENZELFDEN DAG IN 1674.

I.

Jongelingschap en werkzaamheid van de Labadie binnen de Roomsche Kerk.

Verval, verbastering, onverschilligheid, bijgeloof en ongeloof, wanneer zij in eene kerk algemeen worden, veroorzaken scheuringen en afscheiding van dezelve: ziedaar eene leering welke de kerkhistorie aller eeuwen en landen geeft; ziedaar een getuigenis, hetwelk ons uit de jaarboeken der Roomsche en Protestantsche kerkgemeenschappen gelijkelijk toeklinkt; een getuigenis, daarom vooral zoo merkwaardig, wijl het ons leert, dat de eenige weg om scheuringen te voorkomen of tegen te gaan, niet de verdrukking der nieuwe secten is, maar het herstel der waarheid binnen den boezem der kerke, in hart, in leer en wandel; en dat alleen diegenen de scheurzucht in haren grond en wortel en met goed gevolg kunnen tegengaan, die alle middelen welke in hun vermogen staan gebruiken, om de bestaande afwijking te bestrijden, en het verval der kerke te herstellen. Ook de geschiedenis onzer Nederlandsche gemeenten bewijst de waarheid van deze opmerking. Het werd door ons in vroegere nummers van dit Weekblad reeds meer dan eens aangewezen, dat er in het stadhouderlooze tijdvak van 1651 tot 1672 zulk eene aanmerkelijke afneming en versterving van geloof en godsvrucht was ingedrongen, welke God genadig door de geduchte bezoeking van 1672 heeft hersteld; eene bezoeking, waarvan de schrik nog lang levendig bleef voortduren; want men vindt in schriften van dien tijd, dat nog in 1700 door bedaarde en verziende mannen gevreesd werd, dat de Heer met het begin der nieuwe eeuw een einde met de Republiek zoude maken (1). De langdurige vrede in het midden der XVIIIde eeuw heeft weder veelvermogend medegewerkt tot verslapping en verachtering; een teruggang, die tot den val van kerk en staat in 1795 geleid heeft; doch inderdaad reeds een geheele eeuw lang voorbereid was, en zonder de schuddingen van het einde der vorige (XVIIde) eeuw veel vroeger ware te wachten geweest.

Het verval der kerk gedurende het genoemde stadhouderlooze tijdvak heeft dan ook tot de opkomst van verscheiden nieuwe secten aanleiding gegeven, onder welke die der Labadisten voorzeker de achtingwaardigste was; iets, waarvoor de hoogachting die de godvruchtigste Godgeleerden van dien tijd, een Voetius, Brakel en Witsius, haar toedroegen, gewis sprekende bewijzen zijn.

Het is wel der aandacht waardig, om den belangrijken levensloop en de gevoelens van het hoofd dezer secte, en de wegen en omstandigheden die hem tot de afscheiding hebben gebracht, naauwlettend gade te slaan, en wel vooral met een christelijk onpartijdig oog, zonder dat men zich door vooringenomenheid, *of* voor de bestaande kerk, *of* voor de afscheiding, beheerschen late, en zonder eenig gehoor te geven aan de lasteringen en valsche betichtingen, die, gelijk natuurlijk is, door de Roomschen wier gemeenschap hij verliet, vooral door de Jezuiten, tegen hem zijn ingebracht geworden (2).

Jean de Labadie werd in een aanzienlijken stand geboren. Zijn vader was gewoon Edelman van de kamer des Konings en Gouverneur van Bourge in Guienne, en

(1) Zie Fruitier, *Dankpredikatie voor de Overwinning bij Oudenaarde* (1708), bl. 44.
(2) Een voorbeeld hiervan vindt men in de *Dictionnaire* van (den R. C.) Moreri, in v. *Labadie*.

beſtemde dezen zijn zevenden zoon tot de rechtsſtudie, om hem later een of ander ſtaats- of rechterlijk ambt te zien bekleeden. Hij werd reeds op zijn zevende jaar te Bourdeaux op het collegie der Jezuïten gezonden, die zoo goede verwachting van hem opvatteden, dat zij beſloten alles in het werk te ſtellen, om den zooveel beloovenden jongeling aan hunne orde te verbinden. Maar de jonge Labadie gevoelde reeds in zijne teederſte jaren een trek en behoefte naar hemelſche dingen, die door geen menſchen konden vervuld worden. »Het was zijn lust om tot God te naderen, zich voor Hem open te leggen, zijne goddelijke volmaaktheden te beſchouwen, en met geloof en liefde na te denken over de verborgenheden van Jezus Christus, aan wien hij zich van toen af en in het vervolg opdroeg, en zich van ganſcher harte overgaf, vuriglijk wenſchende om op allerlei wijze, die den Heer zoude mogen behagen, dienſtig te mogen zijn aan zijn koningrijk (1)." Toen reeds leerde hij met innig gevoel geheele gedeelten uit Gods heilig Woord in het Latijn van buiten: toen reeds was het hem onmogelijk zich met het bloot uiterlijke der R. C. eerdienst, waarboven zijne medgezellen niet gingen, te vergenoegen; en het eenige wat hem nog in die kerk beviel, was hare leer van de boetedoeningen, kastijding en dooding des vleesches, welke hem toen nog een gereed middel ſchenen, om te beter voor 's Heeren dienst geheel te kunnen leven.

Toen hij zich later te Bourdeaux meer bepaaldelijk op de godgeleerdheid begon toe te leggen, ſtond hij verbaasd te zien, hoezeer hetgeen men onderwees verſchilde van hetgene God hem door zijn Woord en Geest geleerd had, in zonderheid in de ſtukken der voorverordening, der genade, der onmacht van den mensch, en al hetgene daarvan afhangt; terwijl de ijdele en dorre ſchoolſche wijs, op welke hij de goddelijke waarheden hoorde behandelen, of in de hem ter hand gekomene boeken vond, zijne ziel vervulde met ſmert en wanſmaak. Dus werd het lezen des Woords, vergezeld met overdenking en gebed, gepaard met dooding zijns vleeſches zijne gedurige bezigheid, waarbij hij de lezing van eenige kerkvaders, vooral van Augustinus en Bernardus voegde. Hierdoor werd hem het verderf dat in de Roomſche kerk was ingeſlopen zoodanig ontdekt, dat hij een walg aan haar kreeg, zijne aandacht onophoudelijk vestigde op de eerſte Christen-kerk ſtraks na den grooten Pinkſterdag, en toen reeds het vurig verlangen opvatte om eene kerk te vinden die naar deze oorſpronkelijke gemeente des Heeren gelijken mocht. Het Jezuïtendom, waaronder hij gemeend had buiten de wereld te zullen zijn, werd hem als een genootſchap, geheel van haren geest vervuld, ondragelijk; het was en bleef hem onmogelijk om de gevorderde ſolemneele belofte aan hetzelve te doen, en hij peinsde nacht en dag op de verwezenlijking van zijn wensch naar eene zuivere kerk. Ziedaar den ſleutel tot geheel zijn volgend leven en ſtreven!

(1) *Oprecht verhaal van het leven, gedrag en gevoelen van J. de L.* Amſt. 1754. bl. 3. (Een werk dat wij voornamelijk in onze twee eerſte Artikelen gevolgd zijn).

Hij wilde echter, alvorens uit het genootſchap te ſcheiden, zich op hare verbetering (zoo zij ten minſte zich wilde laten verbeteren) toeleggen; hij trachtte bij elke gelegenheid de oogen ook van anderen, die hij daartoe gezind oordeelde, over haar bederf te openen, klaagde en bad, en wekte zijne medgezellen op om hem in zijne pogingen behulpzaam te zijn tot hervorming der orde; doch juist hierdoor haalde hij zich, eerst de verdenking, daarna den afkeer en eindelijk den onverzoenlijken haat der Jezuïten op de ſchouders.

Reeds vroeger had hij, nog vóór zijne inzegening, meer dan eens met kracht en zalving gepredikt en catechiſatie gehouden. Thans tot het priesterſchap bevorderd, en nog altijd wachtende op eenen wenk van boven om de orde te verlaten, predikte hij met meer vuur en aandrang dan immer, en God gaf overal zijnen tastbaren zegen over zijn woord. Hij trok op alle plaatſen waar hij kwam eenigen tot zich, die zijne hulp of beſtiering begeerden, en velen die door zijn omgang en ſpreken eerst werden getroffen. Gedurende dit alles lag het hem onwederſtaanbaar bij, dat hij vooreerst op dien weg moest voortgaan, wijl God hem omtrent zijnen dertigjarigen ouderdom in eenen ſtaat van vrijheid zoude ſtellen om Hem naar zijne begeerte te dienen. Juist op dien leeftijd werd hij door de Jezuïten voor den raad des Aartsbisſchops te Bourdeaux beſchuldigd van het heimelijk koesteren van Calviniſtiſche gevoelens, en ſlinkſche bedoelingen van hervorming, van dweepachtige gezichten, vijandſchap tegen de monniken, enz. Doch voor dezen raad verſchijnende om zich te verantwoorden, ſprak hij met zooveel beſcheidenheid, vrijmoedigheid en kracht, en beſchaamde door echte beſcheiden en afdoende bewijzen zoodanig de lastering zijner vijanden, dat zij op de beſchuldiging niet nader durfden aandringen. Ook opende hij zijn hart met zooveel ernst, en ſprak zoo indrukmakend van zijne genegenheid en begeerte om God te dienen en bevorderlijk te zijn aan de uitbreiding van zijn koningrijk, aan de bekeering van zielen en aan de verbetering der ingeſlopen misbruiken en verbasteringen, dat de Raadsheer Gaud, naderhand Bisſchop van Marſeille, en zeer gezien van alle Janſenisten in gansch Frankrijk, tot zijn ambtgenoot die naast hem zat, met de grootſte verbazing zeide: *Zijn dat woorden van een' bezetene?* Waarna hij van den vergaderden Raad ten vollen vrijgeſproken, macht ontving om aan alle plaatſen van dat Aartsbisdom te prediken en te leeren met alle vrijheid, hetgeen hij ook, vooral te Parijs, welhaast begon met onvermoeiden ijver te doen.

Eene nieuwe beſchuldiging van geheim Calvinismus te Parijs, deed hem eindelijk naar Pikardye vertrekken, waar de Bisſchop van Amiens hem reeds lang genoodigd had; een Apostolisch man, die hem eens te verſtaan gaf »dat hij nog verwachtte en te gemoet zag de omkeering en vernieuwing van alles, en geloofde, dat God hem (De Labadie) eenmaal maken zoude tot een Priester zonder outer, en een Prediker zonder formulierboek, en zonder al dat uitwendige daar men aan verbonden was, en dat God wilde gaan vernietigen."

De Labadie was vroeger door den Abt de Ciran te Parijs uitgenoodigd geworden om zich, uit aanmerking zijner onophoudelijke verontrusting en vervolging door de Jezuïten, bij de Jansenisten (van *Port Royal*) te voegen, om gelijkelijk te arbeiden tot handhaving der waarheid, hem beloovende alle bescherming en hulpe van deze mannen, die inderdaad zijne vrienden waren; doch De Labadie, die zich in Pikardye, alwaar hij zich verbonden achtte, in groote en gewichtige werkzaamheden zag ingewikkeld, deed hem verstaan te gelooven, dat God hem verder zoude doen gaan dan deze heeren dachten; waarom hij zich geroepen achtte, om vooreerst te blijven waar hij zich bevond, en zich niet verder met hen in te laten, dan de gemeene handhaving derzelfde waarheden hem daartoe verplichten zoude tot eere Gods en onderlinge broederliefde.

Door de kunstenarijen van de Jezuïten bij den Cardinaal Mazarin vond De Labadie zich aan nieuwe vervolgingen blootgesteld. De Intendant van Justitie in Pikardye, de Heer de Chaune, werd naar Amiens gezonden om gerechtelijk onderzoek en daarop rapport van zijne leer en leven te doen in 's Konings raad. De Chaune, daarna verslag brengende voor het Hof van zijn bevinden te Amiens, werd door den Cancelier, verwonderd en verstoord over den uitslag des onderzoeks, met deze merkwaardige woorden bejegend: »Men heeft verwacht, dat gij mij iets ter hand zoudt stellen, waarmede men proces tegen dezen man zoude kunnen voeren; en gij brengt mij een geheel boek tot zijne verdediging!" Immers het bleek, dat hij, wel verre van door zijn prediking, gelijk men voorgaf, de menschen tot wanhoop te hebben gebracht, integendeel de éénige geweest was, die door geestelijken en tijdelijken bijstand, hun den toestand, waarin zij verkeerden, dragelijk gemaakt had.

Te Amiens had De Labadie in zijne kerk (die van St. Nikolaas) bijzondere vergaderingen tweemaal 's weeks aangelegd, ter besturing der gemoederen die de waarheid lief hadden. Deze waren zoo gezocht, en door de geheele stad werden de harten met zulk een ijver om er aan deel te nemen vervuld, dat een groot getal soldaten zich in hun corps de garde begaven tot het lezen der H. S. en zich ernstig beterden op het hooren zijner predikatien, waar op zij zooveel prijs stelden, dat zij hunne officieren, die hen daarvan wilden afhouden, ten antwoord gaven, veel liever hun dienst te willen verlaten, dan dezelve te moeten missen. Het was in een van deze vergaderingen dat hij de vrijmoedigheid had om zich dus te uiten: »O dat het Gode behagen mochte dat de tijd kwam, waarin men alles kon herstellen in de eerste zuiverheid en eenvoudigheid, het nachtmaal houden volgens zijne eerste instelling, en onder de beide teekenen genieten; het woord lezen en prediken naar de gewoonte der vroegste kerk, en de kerk zelve herstellen in haar eersten stand!" terwijl hij zijne hoorderen niet onduidelijk te verstaan gaf, dat het zijn bepaalde doel was om de zaken derwaarts heen te leiden, en dat zij allen met hem dit doel moesten voor oogen houden.

De Jezuïten, die niet rusten konden, brachten 's mans zaak andermaal voor den Cardinaal Mazarin, die hem en Dabillon (zijn medestander) bij zich in zijne boekenkamer liet komen, en hun zeide: wel te gelooven dat zij beide vrome en bekwame mannen waren, maar dat hunne leer en predikatiën den Staat beroerden, en dat daar in moest voorzien worden. De Labadie antwoordde, dat de beroering niet van hen voortkwam, en dat de vreedzaamheid en bedaardheid hunner toehoorders daar van het bewijs was; maar dat zij verwekt werd door degenen die hen niet in vrede wilden laten, noch dulden dat zij de vruchten van hunnen arbeid inzamelden. De Cardinaal, alles aangehoord hebbende, antwoordde, dat de Cancelier hun den wil des Konings zoude te kennen geven. Naderhand werd geantwoord, dat inzonderheid De Labadie zich voor eenigen tijd moest onthouden van het prediken, het Hof volgen, en groote belooningen van hetzelve mocht wachten, zoo hij de vreemde gevoelens en nieuwe leeringen die hij predikte wilde loslaten. De Jansenisten kanteden zich hier wel krachtig tegen, als nadeelig voor de waarheid en strijdig tegen de vrijheden der Gallicaansche kerk, doch de invloed der Jezuïten wist desniettemin te bewerken, dat terwijl Dabillon weder naar Pikardye keerde, De Labadie naar Basas werd gezonden om eenige aldaar ingeslopene dwalingen te bestrijden.

Aldus verliet hij Pikardye, waar hij nimmer wederkeerde, offschoon hij gemeenschap bleef behouden met die personen, welke door de waarheid getroffen waren, en waarvan velen hem later tot Genève toe, als hij daar Predikant werd, volgden.

(Het vervolg in een volgend Nummer.)

GEDACHTEN EN SPREUKEN.

De ware voortgang kan alleen langs dien weg plaats hebben, die naar het doel leidt dat men bereiken wil. Hoe harder men loopt op den verkeerden weg, hoe verder men zich van het doel verwijderd ziet.

Wij leeren uit de Schrift, dat men altoos mag en moet zoeken naar een bekwamen en geschikten weg om tweespalt te bedaren, dewijl de Heere steeds zoo ernstig den vrede aanbeveelt; weshalve de geloovigen met der daad moeten betoonen, dat het niet aan hun te wijten is, zoo de kerk beroerd wordt. De eerste in rang is altoos bij hun de waarheid, om welker handhaving zij geen beroeringen duchten; maar zij zullen steeds hunnen ijver alzoo matigen, dat zij geenen aannemelijken weg van overeenstemming verwerpen.

Deze middelmaat moeten wij dus vasthouden, zoo dat wij door geene overmatige geestdrift buiten de juiste perken worden voortgedreven. Want wij moeten wel moedig zijn in het verdedigen der ware leer, maar niet overmoedig noch vermetel.

CALVYN.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

WENKEN AANGAANDE DIT WEEKBLAD.

Wat willen de Nederlandsche Stemmen? Ziedaar eene vraag die dikmaals gedaan wordt, en die ieder naar zijn gevoelen en beschouwing beantwoordt. Zich aan dat gene te houden, hetwelk de schrijvers in hunne Inleiding aankondigden, ware zeker het gemakkelijkst; doch dit is wel het laatste waartoe men overgaat. In tegendeel sommigen zoeken geheime drijfveren en bedoelingen te ontdekken, en vinden er dan ook dikwijls zoodanige, waaraan de Opstellers niet gedacht hebben. Overtuigd dat een werk, zoo velerlei onderwerpen omvattende, niet zonder gebreken kan zijn, wenschen wij de aanmerkingen die ons gemaakt worden, geenszins in den wind te slaan, doch veeleer ons nut daarmede te doen; maar wij vermeenen toch wel eens op ons standpunt nu en dan terug te moeten komen; en zonder hier in eenige bepaalde uiteenzetting of verantwoording onzer gevoelens te treden, achten wij, dat veelligt de mededeeling der navolgende wenken den een of ander onzer lezers welkom zal kunnen zijn.

De eerste aanmerking die wij wenschen te maken, is, dat wij niet het dagblad eener *partij* zijn. Wij hebben in ons eerste Nommer onze geloofsbelijdenis als Gereformeerde Nederlanders afgelegd; doch wij hebben daarom geenszins de verbindtenis op ons genomen om in diegenen, die in gevoelens met ons verwant zijn, alles goed te keuren, in de anderen alles af te keuren. Dit toch is het plan van ieder Journaal dat eene partij kiest, om in een te voren opgemaakt systema alle gebeurtenissen te wringen, en van te voren alle personen te beoordeelen en te rangschikken, zonder dat hunne verdere daden daarop voortaan eenigen invloed meer kunnen uitoefenen.

Wij daarentegen, wij verlangen alleen oprecht te zijn, telkens te zien wat de wegen Gods zijn, en door Hem geleerd te worden. Staande in de overtuiging van de leer der vrije genade Gods, weten wij, dat een Saulus morgen een Paulus kan worden, en wenschen dus de waarheid te handhaven, niet zonder personeele toepassing waar dit vereischt wordt, maar zonder personeele bitterheid. Waar wij dus bij eenen vriend iets opmerken of zoeken aan te vullen, zoo geschiedt dit niet tot verachting van zijn werk, maar ter liefde dier waarheid die ons nog dierbaarder zijn moet. Wat zijn wij toch allen? werklieden die eenige bouwstoffen veellicht door de genade Gods mogen bijeenbrengen; doch die den tempel bouwt, en alles bijeen vergadert, is de Heere.

Liefelijk is ons de zamenstemming met de geloovigen in den lande, en wij bekennen gaarne dat hunne opmerkingen en teregtwijzingen ons als blijken van broederlijke belangstelling welkom zijn; doch wij wenschen dat zij mogen opmerken, dat ons weekblad niet uitsluitend bestemd is om hun eene stichtelijke en opwekkende lectuur te verschaffen; maar dat ons verlangen tevens uitgaat tot diegenen, die nog niet aldus Christus als hunnen Heer en Heiland met het harte erkend hebben; die nog in de bewindselen van de wijsheid dezer eeuw zijn bevangen, maar in wier hart reeds eenige belangstelling blijkbaar is. Belangrijk is het te onderscheiden, dat onder degenen die in den tegenwoordigen tijd zich tegen de waarheid verklaren, zulks niet altijd het gevolg eener opzettelijke vijandigheid is; maar dikwijls in den middelijken weg het gevolg der vooroordeelen waarin zoo velen door eene verkeerde opvoeding zijn gewikkeld geworden, en waarin zij versterkt worden door dat venijn, dat, gelijk wij meermalen opmerkten, in zoo vele instellingen en wetenschappen doorgedrongen is. Daarom nu was ons verlangen, den vijand op zijnen eigenen grond aan te vallen, het verkeerde van zoo vele drogredenen

aan te toonen, en het beginsel te handhaven dat alle deze wetenschappen, in het geloove beoefend, getuigenis moeten geven aan Hem, voor wien zich eens alle knieën in den hemel, op de aarde, en onder de aarde buigen zullen. De Heere Jezus zegt op éene plaats (Marc. XII. v. 30): *wie met mij niet en is, die is tegen mij*; en op eene andere (Marc. IX. v. 30): *wie tegen ons niet is, die is voor ons.* Beide verzekeringen zijn waar; en alleen de geest des onderscheids, die eene gave Gods is, kan ons leeren, hoe schijnbaar op hetzelfde uiterlijke standpunt, reeds de een de oogen naar de zon der gerechtigheid opslaat, terwijl de andere den rug tegen derzelver schijnsel gekeerd houdt.

Het spreekt tevens van zelve, dat wij geene verbindtenis op ons genomen hebben om alles wat tegen de waarheid gezegd en geschreven is, op te nemen en te beantwoorden. Wij wenschen in dezen geleid te worden; en daar, waar het een of ander geschrift eene strekking te kennen geeft die wij vermeenen te moeten bestrijden, oordeelen wij dat de ontwikkeling onzer denkbeelden door de aanhaling van een zoodanig geschrift duidelijker wordt, zonder dat daarom dit blad bepaaldelijk als een recenseerend tijdschrift beschouwd moet worden.

Die waarheid, dat de zondaar uit genade, en om de verdiensten van Christus zalig wordt, blijft door alle de eeuwen heen dezelfde, en daarin is geene verandering; maar dit belet niet dat de Heere in zijne leiding met zijne kerk dan over dit, dan over eenig ander punt meer licht geve. Of verwekt hij niet een Athanasius, een Augustinus, een Luther, een Calvijn, om de gewichtige punten van de Godheid van Christus, het grondverderf der menschelijke natuur, de gerechtigheid door het geloof, en de voorbeschikking Gods, in een helderer daglicht te stellen, hoewel de ware kerk steeds met het hart alle die waarheden heeft aangenomen? Wij sluiten derhalve de macht Gods geenszins uit, om even gelijk hij de bijzondere zielen leidt, ook zijne kerk deze of gene waarheid meer bepaaldelijk op het hart te drukken; want zijn woord is geen menschenwoord, maar het is eene diepte, waarin Hij zelf inleidt naar zijnen wil en op zijnen tijd. Is dit eene algemeene waarheid met de geheele Schrift, zoo is het nog meer bepaaldelijk waar van het profetisch blad, waarvan de diepe beduidenis zich ontrolt naarmate de lotgevallen der kerk voortgaan. Wij zien, hoe de Heere telkens aan zijne kerk gegeven heeft, wat zij noodig had te zien, hoe hij Het oog der eerste Christenen op den val van Jeruzalem, dat der eerste gemeenten op de tienjarige vervolging, dat der vervolgden onder de Waldenzen en hervormden, op den grooten afval van Rome heeft gewezen. Ook in de tijden die thans wordende zijn, en waarin ongeloof en bijgeloof de handen in één beginnen te slaan, zal Hij de zijnen tot licht wezen. Wij weten dat alle de profetiën geestelijk op de verloste ziele kunnen toegepast worden, doch wij vermeenen ook bij die geestelijke toepassing het ligchaam zelve der profetiën te moeten behouden tot vertroosting der geloovigen en getuigenis tegen eene ongeloovige wereld. Of zijn de profetiën van Daniël en Joannes niet daar, als zoo vele, lichtpunten op den weg die de kerk nog te bewandelen heeft? Waar toch is de scheidbrief dien de Heere zijn oude volk Israël gegeven heeft? en belooft Hij niet, dat Hij niet alleen door bekeering van dezen en genen uit hen, maar door wonderen van genade, aan hen als volk bewezen, ter zijner tijd zijn naam zal verheerlijken? De God van hemel en aarde, wiens zegel zelfs nog in de diepe verborgenheden der natuur die ons omringt, hoe zeer zij ook vervallen moge zijn, onmiskenbaar is, heeft ook den stempel der vervulling van zijn woord, op het door de heidenen vertreden Jeruzalem, op de puinen van Babel, op zoo veel gewichtige gedenkteekenen der geschiedenis gedrukt, op dat hemel en aarde, wetenschap en geschiedenis, tot in de laatste tijden zouden getuigen: *dit geschiedde op dat de Schrift volbracht werde.*

In de kerkelijke aangelegenheden nemen wij het levendigste deel. Waar wij onze afkeuring hebben uitgedrukt van stappen, die naar onze overtuiging niet naar den weg des Heeren waren, hebben wij niet verzuimd te erkennen, dat de grond van deze handelwijze door de verdrukking der waarheid was veroorzaakt; en wij achten dat ons gevoelen omtrent de scheiding aan de vijanden dier waarheid niets toegeeft; maar dat juist het bestaan *in de kerk* van eene kern, die zich tegen overheersching en afval verzet, dat gene is, het welk het minst verlangd wordt door de tegenstanders. Ons oog zij op den Heere. Hij zal leiden.

Omtrent den Staat, is het onze begeerte en onze hoop, dat het den Heere behage, denzelven op den grond der geopenbaarde waarheid, dat is op den rotssteen Christus, te vestigen. Waar het Christendom als de godsdienst des volks aangenomen is, kwamen zoo de regeering als het geheele volk onder de verplichting van eenen christelijken staat; en deze waarheid wenschen wij bij toepassing op de voorkomende omstandigheden te handhaven, zonder daarin nog eenigen vorm te willen bepalen. Wij zijn overtuigd, dat de geheele leiding Gods met ons land, ons op het huis van Oranje wijst tot bescherming van onze godsdienstige en burgerlijke voorrechten, en wij achten hierin met het gevoelen der natie dat zich in deze gewichtige dagen nog zoo bijzonder heeft doen kennen, volkomen overeen te stemmen. Verre zij het echter van ons onder eene wenschelijke bescherming van de kerk door den staat, eenen staatkundigen invloed in de kerk te verstaan. Diep betreuren wij daarentegen alle maatregelen, waarbij de onafhankelijkheid der kerk van Christus aangetast wordt; en wij gruwen van beginselen, naar welke de begeerte om Gods woord in zuiverheid te hooren verkondigen met eene politieke misdaad gelijk gesteld wordt.

En nu; wie zijn wij, dat wij de hand aan dit werk hebben geslagen? Krachteloos en onbekwaam van ons zelven, wenschen wij dat meer en meer te erkennen, en uit te zien naar die kracht, die in zwakheid wordt volbragt; zonder eenigen menschelijken steun of verbindtenissen staan wij daar, en vertrouwen, dat de geloovigen in den lande ons hunne deelneming niet weigeren,

onze bedoelingen niet miskennen zullen. Waar de inzichten mochten verschillen, zij het woord Gods onze vraagbaak; waar de gedachten uiteenloopen, zij Christus de band; en het zal blijken, dat er desniettemin eenigheid des geloofs, gemeenschap der liefde bestaat. Broeders in onzen Heere Jezus Christus, bidt voor ons, en de Heere geve wasdom en genade! Zoo zij het.

DE CATHOLYKE NEDERLANDSCHE STEMMEN OVER GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Van den aanvang van dit ons weekblad af, was het nimmer ons voornemen bij uitsluiting het Catholicismus aan te vallen, of onze Stemmen te doen strekken tot wederlegging en bestrijding der drogredenen, waarmede de Roomsche hierarchie haar bestaan en beginsel tracht te rechtvaardigen. Wel overtuigd, dat de waarheid op zich zelve genoegzaam is om de leugen te doen vlieden, zoo als het licht de duisternis verdrijft, trachtten wij slechts deze openbaar te maken; en zulks niet enkel tot beschaming van bijgeloof en afgoderij, maar ook, en wel voornamelijk, tot waarschuwing tegen het daarnevens zich meer en meer ontwikkelend ongeloof. Uit het geloof wenschten wij te spreken tot ontdekking der leugen: hier, ongeloof en vrijgeesterij onder den schijn van Evangelische vrijheid, verdraagzaamheid, en liefde, daar, bijgeloof onder den dekmantel eenes godsdienstijvers verborgen ziende, ontveinsden wij ons niet, dat het eerste meer algemeen en openlijk, het laatste meer heimelijk en in het duister, maar dat toch beiden elkander ondersteunende, vorderingen maakten; maar onze eerste Stemmen waren uit den aard der zaak voornamelijk tegen den afval der eeuw, zoo als die zich in het alom verbreide ongeloof openbaart, gericht. Intusschen kon het niet anders, of de verkondiging der waarheid moest ook het Catholicisme kwetsen; en het is dan ook geen wonder, zoo tegen over ons een Weekblad zich verhief dat uit den schoot van het Pausdom zijn bestaan ontving, onze belijdenis en verkondiging als voornamelijk tegen haar gerigt beschouwt, en daarom, reeds in de eerste nummers, vooral tegen onze *Nederlandsche Stemmen* het woord voert. Dat het zich daartoe juist onzen geheelen titel met den ganschen uitwendigen vorm van ons blad eigende, daar alleen de uitdrukking *Catholyke* toe voegende, komt ons minder gepast en eenigermate onkiesch voor.

Maar van waar die zoo vurige aanval juist tegen ons? Waarom eerst nu het Protestantisme, zoo als dat in onze Stemmen voorkomt, bestreden, met voorbijgang van zoo vele maandschriften en uitgebreide werken en leerredenen, van andere protestanten afkomstig? Het antwoord is gereed: omdat de onverschilligheid in onze kerk heerschende, den besten weg tot stille voortzetting der geheime proselyten-makerij; het heerschende ongeloof daarenboven den gereedsten overgang tot bijgeloovigheid daarstelt; en alleen dat Protestantisme voor het Pausdom gevaarlijk is, het welk uit stellig geloof, niet uit bloot onzijdige en onbestemde meeningen zijnen oorsprong neemt; en dat geene wijsgeerige beschouwingen, maar alleen het zwaard des Geestes, hetwelk is Gods Woord, als wapen kent, en onder de genadige leiding Gods gebruikt. Dat Protestantisme, hetwelk geboren uit waarachtige onderwerping aan den Heer en Koning zijner gemeente, onze eerste Hervormers na de in hun kennelijk gewordene roepinge Gods, deed uitgaan uit de onherstelbaar vervallene kerk. Dat Protestantisme, hetwelk hier, in ons van ouds gezegend vaderland, eene Gereformeerde kerk vormde, waarvoor het Pausdom terug moest wijken; en dat sedert innig verbonden met-, en als in een gesmolten en ingevloeid in de teerste levensaderen van den Nederlandschen Staat, onafscheidelijk werd van denzelven, zoodat met de vernietiging daarvan en van de hervormde kerk, Nederland als natie, en ons vaderland als zoodanig te gronde moet gaan. Vragen wij dan nog wat de Roomschgezinde vreest? of weten wij niet, dat het is de stem der oude en waarachtige Hervorming, waarvoor zijne afgoden vielen? Dusgenaamde voortgang, verlichting en beschaving kan het Pausdom licht verdragen, ja het gebruikt die vaak tot bereiking van zijn doel, zoo als wij nog onlangs in het voorbeeld van België en hare priester-heerschappij, en in de vereeniging van Catholicisme met Liberalisme aldaar gezien hebben, en ook thans weder in Frankrijk (men leze de *Gazette de France*) kennelijk is. Zoo lang het alleen laauwheid en onverschilligheid waren die onder den titel van Protestantisme den scepter voerden, zwegen onze Catholieke landgenooten, en deden stilzwijgend hun voordeel met den slaap hunner tegenstanders. Toen vervolgens hier en daar eene stem zich verhief die het nieuwe geestelijke leven in de kerk als voorspelde, zwegen zij nog, ten einde door openlijken tegenstand niet meerdere veerkracht aan de andere zijde te verwekken. Maar nu eindelijk dat leven en dat licht zich alomme openbaart, en de doode geraamten van ongeloof en bijgeloof daardoor aanschouwbaar worden, nu, oordeelt men, is het tijd om openlijk het woord op te vatten, ten einde die nieuwe opwekking tegenstand te bieden.

Gaarne erkennen wij, dat die onverhulde aanval ons in het belang der waarheid, om de zaak van Christus, aangenaam was. Men zal even daardoor in staat worden gesteld om hetgeen zoolang heimelijk gepredikt werd, openbaar te kunnen tegenspreken, en niet alleen onze Catholieke, maar alle onze landgenooten des te meer op de waarheid zoo als die in Christus is te wijzen. Niet dat wij voornemens zouden zijn, elke aantijging te wederleggen, elken aanval te beantwoorden, en alzoo van onze Stemmen een twistschrift te maken; maar de eere van Christus ook tegen het Catholicisme te verdedigen, en te blijven toonen, hoe het belang der natie met dat der Hervormde Kerk zamenhangt; ziedaar eene taak die wij in het geloof op ons namen, en onder Gods zegen hopen voort te zetten. De Catholieke Stemmen spreken van »eene »godsdienstpartij die tegenwoordig in ons vaderland zoo »veel opziens baart, en die zij zullen nagaan — ten einde »zoowel de regeering en de onderscheidene protestant»sche gezindheden, als onze (Roomsche) geloofsgenooten

»oplettend te maken op eene partij, die uit hoofde harer »leer en grondstellingen tot alle uitersten vervallen kan; — »die zelfs bij de overige Protestanten zoo weinig bekend »is, dat zij haar met den naam van *Nieuw licht* bestem»pelen" (1). Tot die *partij* zouden dan volgens eene reeks van niet onduidelijke aanwijzingen onze Stemmen behooren! Wij antwoorden, dat onze *Nederlandsche Stemmen* nimmer het orgaan zijn geweest of wenschen te zijn van deze of gene partij in kerk of staat; en schoon wij overtuigd zijn, dat deze verklaring weinig baten zal bij menschen, die zich geene geestelijke maar alleen menschelijke opwekking, geenen ijver zonder eigenbelang, geen zoeken van de eere van Christus boven en buiten de eere van menschen, schijnen te kunnen voorstellen; des niet te minder betuigen wij hier plechtig, dat wij geene partij uitmaken of voorstaan. Door den Heer der heirscharen zal het geschieden, en menschelijke kracht en vleeschelijke ijver blijve daar buiten! Op de daden Gods in en met ons vaderland en onze vaderlandsche kerk, op zijne barmhertigheid en trouw, zijne liefde en lankmoedigheid, zijne bedreigde straffen en heerlijke beloften te wijzen, zie daar het geen wij beoogen. Alleen Christus wenschende te volgen, zonder ruggespraak of gemeenschap met menschen of menschelijke wijsheid, wereldlijke eer of tijdelijken voorspoed, verwachten wij alles van Hem, die gezegd heeft: »Ziet! ik kome haastelijk."

HET GELOOF, NIET UIT ONS.

Uit genade zijt gij zalig geworden door het geloof, (schrijft de Apostel aan *de geloovigen in Christus Jesus*) *en dat niet uit u: het is Gods gave; niet uit de werken: opdat niemand en roeme* (2).

Dat het geloof in die genadegifte Gods, welke is *het eeuwige leven*, begrepen is; en geenszins eene van de zijde des zondaars gevorderde voorwaarde, van welker al of niet vervulling dan het voornemen Gods om hem zalig te maken af zoude hangen: is eene grondwaarheid der kerk van Christus, een pand in het bijzonder aan onze Hervormde belijdenissen tegenover alle Pelagiaansche dwalingen toebetrouwd. De belijdenis des geloofs door den eersten en ijverigsten der Apostelen uitgesproken, wordt door den Heere zelven niet aan iets dat uit den mensch is, maar aan de *openbaring des Vaders die in de hemelen is* toegeschreven. *Niemand*, zegt de Heere Jezus, *kan tot mij komen tenzij dat de Vader die mij gezonden heeft, hem trekke.* En aan de geloovigen te Philippi verklaart het de Apostel ten duidelijkste: *Het is u uit genade gegeven in Christus te gelooven.* Philipp. I. v. 29.

Hetzelfde betuigt hij dan ook in die heerlijke beschrijving van de bekeering ten leven, waarvan de aan het hoofd dezes herinnerde woorden een deel uitmaken. Evenwel hebben sommigen, wier aanhankelijkheid anders aan de leer van vrije en voorkomende genade niet dubbelzinnig is, de woorden: *En dat niet uit u*, wel eens betrokken tot het gantsche werk der zaligheid in het gemeen, en niet zoo bepaaldelijk tot *het geloof.* Doch de echte en zeer bestemde zin der woorden laat zich hier wederom op afdoende wijze uit den zamenhang aantoonen. Had Paulus hier in het algemeen *het zalig worden* bedoeld, zoo ware er (geheel tegen den aart zijner steeds zoo veelbeteekenende tusschenzinnen) hier geen bijzondere nadruk te vinden in die herinnering: *niet uit u, het is Gods gave;* daar hij even te voren reeds verklaard had, dat *de zaligheid uit genade* is, en straks daarop wederom laat volgen: *niet uit de werken, op dat niemand en roeme.* Dat stellige: *en dat* (in het oorspronklijk nog veel stelliger: καὶ τοῦτο) *niet uit u*, moet dus op de naast voorgaande uitdrukking: *door het geloof*, te huis gebracht worden; en de zin is eenvoudig deze: *Uit genade zijt gij zalig geworden door het geloof; en* ook *dat* zelve (uw gelooven) is *niet uit u*, is niet van u afkomstig, maar van God: het is immers alles, geheel en al, *de gave Gods*, zoo wel de zaligheid, als het eenige middel waardoor zij omhelsd wordt; *niet uit de werken*, in wat gewijzigden zin ook, maar enkel en alleen genade voor genade, *op dat niemand roeme.*

In deze woorden (Eph. II. v. 8—10: den text der eerste openbare Hervormde preek, voor de zaamgevloeide menigte uit Amsterdam en Haarlem, te Overveen gehouden, in den jare 1566) in deze woorden ligt de kern der vastigheid van onze echt-hervormde belijdenis zoo tegen het Pausdom aan de eene zijde als tegen de Arminiaansche en neologische ontrouw aan de andere.

SPREUKEN.

De H. Schrift is de ware proefsteen, waaraan alle leeringen moeten onderzocht worden. Indien iemand tegenwerpt, dat deze proeve onzeker is, omdat de Schrift dikwijls onzeker is en in onderscheidenerlei zin wordt uitgelegd, zoo zegge ik, dat men hierbij te gelijk een geestelijk oordeel moet aanwenden, hetwelk men niet ten onrechte den geest der onderscheiding noemt, welke eene gave Gods is. Onder de leiding van Zijn Geest zullen de geloovigen over allerlei leere nergens anders dan uit den Bijbel oordeel vellen.

CALVYN.

Het mag wel opgemerkt worden, dat niet enkel van een ijveraar, die meent door het *autodafé* Gode een dienst te doen, vervolging ter zake van het geloof is te wachten; maar evenzeer van een koud onverschilligen, misschien weinig geloovenden Staatsman als de Richelieu; ja zelfs van dezen schier nog meerder, omdat hij, anderen naar zich zelf afmetende, niet begrijpt, hoe aan iemand zijn geloof boven goed en leven dierbaar kan wezen.

BROES, *De Kerk en de Staat.*

(1) Men zie *Cath. Ned. Stemmen*, N. 3. 17 Jan. 1835. bl. 13.
(2) Eph. II. v. 8, 9; en I. v. 1.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

JESUS CHRISTUS,

DE WAARACHTIGE GOD EN HET EEUWIGE LEVEN.

Wij weten, zegt de Apostel Joannes aan het slot van zijnen eersten Zendbrief (Hoofdst. V. v. 20) *dat de Zone Gods gekomen is, en heeft ons het verstand gegeven, dat wij den Waarachtigen kennen. En wij zijn in den Waarachtigen* (namelijk) *in zijnen Zoon Jesus Christus. Deze is de waarachtige God en het eeuwige leven* (1).

Meermalen in dit Blad beriepen wij ons op de uitspraak dezer laatste zinsnede als op een krachtig getuigenis van de eeuwige en waarachtige Godheid van onzen Heere Jesus Christus, dezelve betrekkende (ook hier in overeenstemming met onze voortreflijke Kantteekenaars) tot de even voorafgaande woorden, en dezelve derhalve verstaande van den ZOON. Het is bekend hoe sommigen, en dat niet slechts onder Arius of Socinus openbare aanhangers, om de kracht van dit getuigenis te ontzenuwen, de benamingen hier ter plaats: *Waarachtig God en het eeuwige leven*, van den Vader willen verstaan hebben. Ons voornemen is, hier in het kort de onbestaanbaarheid dezer laatste opvatting voornamelijk door drie bewijsredenen aan te toonen. De *eerste* grondt zich op de kracht van het aanwijzend voornaamwoord: *deze* (οὗτος); de *tweede* op den zamenhang der Apostolische rede; de *derde* op de zamenvoeging der beide titelen: *de waarachtige God* EN *het eeuwige leven*.

Wat het *eerste* dezer bewijzen betreft, het is bekend, dat zoowel in de Grieksche als in onze en andere talen, het voornaamwoord *deze*, *dit*, regelmatig en eigenlijk, betrekking heeft op het onmiddelijk voorgaande zelfstandig naamwoord, hetzij eene zaak, of naam, of persoon uitdrukkende. Nu is in de plaats hier voor onze oogen, het onmiddelijk voorgaande voorwerp der rede op het kennelijkst geen ander dan JESUS CHRISTUS: *Wij zijn in den Waarachtigen, in zijnen Zoon Jesus Christus*, en daarop dadelijk: DEZE *is de waarachtige God en het eeuwige leven*. Wij weten wel, dat er op den straks herinnerden regel eener gezonde spraakkunst uitzonderingen bestaan; en wij willen den geleerden WINER die uitzondering gaarne aldus laten bepalen: *Het voornaamwoord* οὗτος *slaat somwijlen niet op het naastvoorgaande, maar op een meer verwijderd naamwoord, dat, het hoofd-onderwerp uitdrukkende, daarom den schrijver zielkundig het naaste was* (1). De vraag zij dan nu alleen: welk was hier het hoofd-onderwerp van des Apostels rede? en hieromtrent is toch wel uit den zamenhang van geheel het vers en van geheel den brief (verg. Hoofdst. I. v. 1 en volg.) klaar, dat het hier zeer bepaaldelijk *Gods Zoon* is. In allen gevalle is de door WINER en anderen te baat genomene gelijkstelling tusschen deze plaats en die van het Boek der Handelingen (IV. v. 11) gantsch ongepast. Immers wijst het zich *dáár* zonder eenige spraakkundige redeneering van zelve aan, dat door het woord *deze* (*is de steen die van ulieden de bouwlieden veracht is*, enz.) niet de genezene kreupelgeborene, hoe zeer het laatste genoemd, kon verstaan worden. De uitzondering op den gewonen regel wordt dus aangewezen door den ongerijmden zin, dien deszelfs strenge toepassing daar zoude geven. Geheel anders is het gelegen met de plaats, die wij *hier* onderzoeken. Daar bestaat geene *ziel-* of *redekundige* grond hoegenaamd, (tenzij bij vooringenomenheid tegen de leer zelve van 's Heeren waarachtige Godheid), waarom de gewone en eigenaartige regel hier niet zoude mogen gelden. Ja, tot de

(1) Οἴδαμεν ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἥκει, καὶ δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινόν. καὶ ἐσμὲν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ· οὗτος ἐστιν ὁ ἀληθινὸς θεὸς καὶ ζωὴ αἰώνιος.

(1) *Grammatik des neutestam. Sprachidioms*, Sect. 23.

uitzondering hier de toevlucht te nemen, ware der uitdrukking van den Apostel eene aan de Heilige Schrift geheel vreemde en onnatuurlijke dubbelzinnigheid toeſchrijven. Zoo behoudt dan de gewone, de algemeen-taalkundige regel hare volle kracht, en het voornaamwoord: *Deze*, ſlaat hier op den even te voren genoemden naam van JESUS CHRISTUS, zonder eenigen billijken of redelijken twijfel (1).

Onze *tweede* bewijsrede grondt zich op den zamenhang der Apostoliſche rede. *De Zone Gods*, leert de Apostel, *is gekomen, en heeft ons het verſtand gegeven, dat wij den Waarachtigen* (dat is, als van zelve ſpreekt, hier: *den Vader*) *kennen*. Door deze kenniſe *zijn wij in den Waarachtigen*, zijnde *in zijnen Zoon, Jeſus Christus* (2). En welke is nu de grond van deze gemeenſchap met den Vader, dat *zijn* der geloovigen *in den Waarachtigen*, dewijl zij *in zijnen Zoon zijn?* Het antwoord is eenvoudig, bevattende tevens heel de grondleer van des Apostels Zendbrief, van zijn Evangelie, van geheel het Woord Gods; het is, om dat de Zoon zelve geen wezen buiten God is, maar met en gelijk de Vader, *de Waarachtige God*, van den Vader voorts perſoonlijk onderſcheiden door eene tweede benaming: *Deze is de Waarachtige God* EN HET EEUWIGE LEVEN. Men zie dezen zamenhang der Apostoliſche verkondiging uitvoerig en met zooveel innigheid als waarheid ontwikkeld in het hieronder aangehaalde Vertoog van VENEMA p. 120 en volg.; maar vooral vergelijke men de kracht der gezonde opvatting van deze plaats met de flaauwheid van die der tegenpartij, welke de meergemelde ſlotuitſpraak des Apostels van den meer verwijderden Perſoon *des Waarachtigen* (d. i. des Vaders) willende verſtaan hebben, hem eigenlijk niet anders laten zeggen dan dit: *De Waarachtige is de Waarachtige God en het eeuwige leven*; terwijl integendeel de echte zin der woorden deze ontzachelijke ſlotſom van heel het Apostoliſche getuigenis oplevert: »Van den Zone Gods die ons het verſtand gegeven »heeft om zijnen Vader, den Waarachtigen, te kennen, »van dien Zoon, in wien wij zijnde daardoor tevens in »den Vader zijn, van JESUS CHRISTUS verklaren wij u, »dat Hij zelve *de Waarachtige God en het eeuwige le»ven is*."

Het *derde* bewijs voor de zekerheid van dezen zin vinden wij in de naauwe en onverbreekbare zamenvoeging tusſchen de beide titelen *waarachtig God* EN *het eeuwige leven*. Uit dezelve volgt noodwendig dat beide de titelen van éénen en denzelfden Perſoon gezegd zijn. Die hier de *waarachtige God* genaamd wordt, van dien wordt tevens en als in éénen adem door den Apostel getuigd dat hij *het eeuwige leven* is. Deze laatſte benaming nu vinden wij nergens in de Schrift aan God den Vader gegeven, maar wel in den aanhef zelven van dezen Brief, en elders meer dan eens, aan den Zoon. Het is dan ook daarom, onder anderen, dat wij het gevoelen niet kunnen aannemen, hetwelk anders ook aan VENEMA ſchijnt te behagen, dat hier namelijk te gelijk van den Vader en van den Zoon gezegd wordt: *Deze (of dit) is de waarachtige God en het eeuwige leven.* Doch, behalve dat de laatſte benaming, als wij reeds deden opmerken, met het perſoonlijk onderſcheidende des Vaders niet wel overeen komt, zoo zoude hier ook, in zulk een geval, een meervoudig gebruikt zijn: *Deze zijn* enz. even als in het Evangelie van denzelfden Apostel (H. X. v. 30) *Ik en de Vader* ZIJN *één*.

Te recht laat de Wel Eerwaarde LE ROY, nadat ook hij den echten en Godverheerlijkenden zin van de te dikwerf miskende plaats heeft aangewezen, nog deze gewigtige aanmerking volgen (1): »Hetgene (v. 21) volgt, »en waarmede de Brief geëindigd wordt, *Kinderkens*, »*bewaart u zelven van de afgoden*, *Amen!* ziet niet op »de heidenſche afgoden, van welke in den geheelen Brief »niets geſproken was, maar doelt op die dwalende lee»ringen omtrent de Godheid, op welke hij ſteeds in de»zen Brief het oog heeft, waarbij de Vader zonder zijnen »Zoon wordt voorgeſteld, en dus beiden te gelijk ver»loochend (verg. Hoofdſt. II. v. 23), welke leeringen en »verbeeldingen van de Godheid, Johannes met regt door »de benaming van afgoden in hare verderfelijkheid en »God onteerenden aard voorſtelt."

En buiten allen twijfel, (men houde het toch in deze dagen van afval en ontrouw, maar ook van aanbrekende oordeelen en heerlijkheden Gods ſteeds voor oogen!) de ontkenning of wegredeneering van JESUS eeuwige en waarachtige Godheid is niets minder dan die *loochening van den Zoon*, welke ook de *loochening van den Vader is* (1 Joh. II. v. 22 en 23). Leeraars en Hoogleeraars in ons Vaderland, neemt het ook gij (en wel gij in de eerſte plaats,) ter harte! ſchrikkelijk is Gods oordeel over *Schriftverdraaijing* (2 Petr. III. v. 16); maar over geene ſchriklijker, mag men veilig ſtellen, dan over die, welke gericht is tegen de majesteit en heerlijkheid van Hem, die in de dagen zijner zelfvernietiging van zich zelven en van zijnen Vader getuigde: *Daar is er één, die mijne eere zoekt, en oordeelt.* Joh. VIII. v. 50.

(2) VENEMA in zijne *Exercitationes de verâ Christi Divinitate* (de Loco 1 Joh. V. v. 20.) p. 133: »Pronomen demonſtrativum, tale enim hic »occurrit, et non ſimpliciter relativum, SEMPER et natura rei et usu »linguae illud monstrat ſubjectum, cujus proxima facta fuerat mentio NON »PER ACCIDENS ET OBITER, quod probè notandum, verum ex professo et »praecipuè, ut rectè posuit et vindicavit Placaeus.

(3) Joh. XIV. 20—23, XVII. v. 21. 1 Joh. I. v. 3. II. 24.

OVER DEN GROND VAN HET OPPERGEZAG EN DE PLIGHTEN VAN OVERHEDEN EN ONDERDANEN.

I. I. LE ROY, *Bekroonde Verhandeling ter beantwoording der prijsvraag van het Stolpiaansch legaat.* Leid. 1834. 92 bl. in 4°.

I.

De vraag door Curatoren van het Stolpiaansch legaat ter beantwoording voorgeſteld, is deze: »Daar er heden hevig getwist wordt over den grond van het oppergezag, en de pligten van Overheden en onderdanen, wordt gevraagd: welke waarheden en voorſchriften nopens deze beiden door Christus en zijne Apostelen

(1) *Goddelijke Openbaring des Bijbels*, Dl. II. bl. 556.

zijn geſteld, en hoe daaruit de hedendaagſche verſchillen moeten beſlist worden?" Deze vraag bevat reeds in zich den grond van het hoofdgebrek, dat wij in deze anders hoogstbelangrijke Prijsverhandeling zullen moeten aanwijzen. Zij bevat de onderſtelling in zich, dat het geheele woord van God ons, als zoodanig, geenszins aangaat, en dat uit hetzelve moeten afgetrokken worden »de waarheden en voorſchriften, door Christus en zijne Apostelen geſteld." Van daar dan ook, dat de Eerwaardige Schrijver, offchoon nu en dan eenen terugblik in het Oud Verbond doende, en daarbij het ſpoor tot hooge en gewichtige waarheden banende, echter doorgaans dien vasten grondſlag mist, welke alleen door de onderlinge verbinding van Oud en Nieuw Verbond, zamen uitmakende één woord Gods, in de allerinnigſte en allernaauwſte éénigheid des Geestes ingegeven en daargeſteld, verſchaffen kan. — Hoe kon men toch hier Oud en Nieuw Verbond zoo uitdrukkelijk van één ſcheiden, daar Paulus zijne eerbiedige onderworpenheid aan het gezag der Overheid voor den Joodſchen Raad op het gebod Gods onder Israël grondt: *daar is geſchreven*: »*den Overſte uwes volks zult gij niet vloeken!*" Doch dit is doorgaans het geval in onzen tijd bij de beantwoording van opgegevene Prijsvragen, dat men, om die in den zin der opgave te behandelen, zich reeds op het grondgebied van den geest der Eeuw moet verplaatſen, en aldus een ſoms geheel verkeerd ſtandpunt verkrijgt.

Van daar is het, dat de Schrijver, die door geheel zijne Verhandeling heen zoo uitnemend veel gewichtigs zegt over de *plichten* van Overheid en onderdanen, daarentegen bijna niets of niets wezenlijks over den *grond* van het Oppergezag heeft. Wij moeten dus, alvorens ons nader met den inhoud van het ſtuk zelve bezig te houden, dit punt naar behooren vastſtellen (1).

De grond van alle heerſchappij ligt in het beeld van God. *God zeide: Laat ons menſchen maken naar onzen beelde, naar onze gelijkenisſe, dat zij heerſchappij hebben over de geheele aarde.* — *En God ſchiep den mensch naar zijn beeld; naar het beeld van God ſchiep Hij hem, man en wijf ſchiep Hij ze. En God zegende hen, en God zeide tot hun: weest vruchtbaar en vermenigvuldigt en vervult de aarde, en onderwerpt ze u, en hebt heerſchappij over de visſchen der zee, en over het gevogelte des hemels, en over al het gedierte dat op de aarde kruipt* (2). Daarom was dan reeds in den ſtaat der rechtheid de eerſte mensch een goddelijk Heerſcher over al het geſchapene; en offchoon de mensch met zijnen val *die* heerſchappij, welke hem in zijn oorſpronkelijken ſtand was eigen geweest, verloor, nogtans heeft hij van het beeld Gods ook na dien val *zekere overblijfſelen* behouden (3), onder anderen ook in de verſchillende trappen en graden van heerſchappij zichtbaar, welke door God onder de menſchen geſteld zijn. Daarvan is de oudſte het *Vaderlijk gezag*, gegrond in het beeld van God, in zoover de vader als Hoofd zijns geſlachts, vooral in de patriarchale bedeeling, Hem vertegenwoordigt, *uit welken al het geſlachte in de hemelen en op de aarde genaamd wordt* (1). Verder, toen de patriarchale bedeeling begon op te houden, formeerde zich het *Rechterlijk gezag*, waarvan men reeds bij de inſtelling der doodſtraf den eerſten grond mag aannemen (2), en eindelijk ontwikkelde zich uit de eene en andere macht (in Israël door onmiddelijke roeping en zalving, onder de andere volkeren door den gang en de natuur zelve der dingen, onder het beſtuur der hooge Voorzienigheid) de *Koninklijke waardigheid*; ook deze gegrond op het beeld van Hem die *een Koning der koningen, een Heer der Heeren is*; en onder Israël, naar deszelfs bijzondere bedeeling en onderſcheiding van alle andere van Gods openbaring verſtoken volkeren, de onmiddelijke Dienaar en Stedehouder, de Gezalfde des Heeren; van welk denkbeeld echter zich onder al de overige volkeren der Oudheid meer of min duidelijke, meer of min verbasterde, meer of min vermengde ſporen laten ontwaren; en hetwelk onder de bedeeling des Nieuwen Verbonds naar den aard der thans niet meer (of nog niet) onmiddelijke, maar middelijke Godsregering, door Jezus Christus, onzen Koning en Heer, over de Christenwereld, is herſteld en vernieuwd geworden; en dat zoowel met betrekking tot de Overheid in Republieken als in Vorſtendommen en Monarchiën.

Het is waar, deze beginſelen worden door onzen Schrijver niet geheel voorbijgezien. Op bl. 67 geeft hij aldus den oorſprong der Overheid op: »Het eerſte, natuurlijke onvervreemdbare en aan den mensch van zijne eerſte jeugd af aan zich van zelve opdringend Oppergezag is zeker het ouderlijk, bijzonder het *Vaderlijk gezag*. — Elk huisgezin, elke familie is als een Volk op zich zelve, waarover het opperbeſtuur door het natuurlijk gevoel zelve den Vader wordt toegekend. Zijn meerder en rijper doorzicht maakt hem tot den geſchikten Leidsman en natuurlijken Wetgever van de zijnen, wier meerdere zwakheid en geheele afhankelijkheid van hem, gepaard met minder doorzicht en ondervinding hen van zelve tot eerbied en onderwerping leidt. Zoo wordt dus de eerſte Staat geboren, en een natuurlijk beſef van oppermacht en gezag gevormd." Zoo juist als deze geheele voorſtelling is, zoo ongaarne misſen wij hier de voorſtelling van het *beeld van God*, die toch alleen den grond van dit gezag uitmaakt; een denkbeeld, ook daarom zoo vruchtbaar, wijl het den Regeerder in zijne onderzaten mede het beeld van God, offchoon in eene andere en ondergeſchikte betrekking, leert eerbie-

(1) Wij doen dit vooral naar aanleiding van twee opſtellen in de *Evangeliſche Kirchenzeitung* voor 1831; het éénein Nr. 18 en 19 (*Vom göttlichen Rechte der Herrſcher nach protestantiſchen Grundsätzen*), het ander in Nr. 30 en 31. (*Die Grundzüge der Lehre der H. Schrift von der Obrigkeit.*)

(2) Gen. I. v. 26—28.

(3) *Nederl. Confesſie.* Art. 14.

(1) Eph. III. v. 15. Op deze zelfde wijze heeft ook het eerstgeboorterecht in deze aartsvaderlijke ſtammen, en later koninklijke geslachten en regeringen, zijnen grond in het beeld van Hem, die de *Zoon der liefde Gods is, de Eerstgeboren aller creature* (Col. II. v. 15), het *Hoofd van alle Overheid en macht* (cap. III. v. 10).

(2) Gen. IX. v. 6. Ook hier ligt de grond dezes gezags in het beeld van Hem wien reeds Abraham *den Rechter der ganſche aarde* noemt, Gen. XVIII. v. 25.

digen; en daarin de heiligste en krachtigste terugwijzing van alle tyrannij en onderdrukking daarstelt.

Niet minder juist is bij den Schrijver de voorstelling van den oorsprong des rechterlijken gezags op bl. 66: »Ja, houden wij onder het oog, hoe God aan Noach na den zondvloed, en in hem aan geheel het volgend menschdom, die wet der rechtvaardige vergelding tot weering van den doodslag heeft gegeven en ingesteld: »Wie 's menschen bloed vergiet, zijn bloed zal door den mensch vergoten worden;" zoo worden wij daardoor geleid tot de gedachte, dat God ook wel omtrent de wijze hoe dit bevel uit te oefenen, nader onderricht zal gegeven hebben; waarmede de instelling van een gezag, aan hetwelk het zwaard der gerechtigheid was toevertrouwd, naauw was verknocht." Maar ook hier missen wij weder als den grond van dit gezag dat van den *Richter der gansche aarde*.

Volkomen naar waarheid vinden wij ook weder bij onzen Auteur op bl. 68 nevens den oorsprong der wettige en rechtmatige regeringen (in de Hoofden en Stamvaders der Volken) ook het eerste voorbeeld en den aanvang der onrechtmatige en geweldddadige overheerschingen aangewezen. »Reeds vroeg (zegt hij) maakt de Schrift van eenen Nimrod melding, die eigendunkelijk gezag zich aanmatigde, door geweld hetzelve grondde en uitbreidde, en zoo de stichter werd van een, en wel het eerste der groote wereldrijken, zoo als in den loop der eeuwen verscheidene op aarde hebben plaats gehad, en elkander zijn opgevolgd, waarvan de wettige oorsprong niet duidelijk is aan te wijzen, maar welker geschiedenis integendeel, zoo ten opzichte van het ontstaan als de uitbreiding en bewindvoering zelve, blijken van geweld, onrecht en verdrukking oplevert." Doch zoo waarachtig deze opmerking is, zoo zeer missen wij, uit het overige, ook historische gedeelte des Ouden Verbonds, de aanwijzing, welke Vorsten de H. Schrift als wettige en rechtmatige Vorsten voorstelt, en welke daarentegen als ongerechtige Overheerschers en Tyrannen; en dit ware toch wel noodig geweest, daar wij gedurig in deze Verhandeling (en met recht) onderscheid vinden gemaakt, tusschen hetgeen onze Heer en zijne Apostelen hebben voorgeschreven met betrekking tot rechtmatige Koningen, en wat daarentegen met opzicht tot geweldddadige en onrechtmatige heerschers. Maar van dit alles, waartoe de Schrijver zoo uitnemend berekend zoude geweest zijn, worden wij afgewezen met de enkele bemerking, zeker op grond van de inrichting der Prijsvraag zelve: »doch het zou ons te ver van het spoor brengen, daar wij alleen bepaaldelijk te spreken hebben van hetgeen Jezus hieromtrent gesteld heeft (bl. 9)." Wanneer men het geheel der uitspraken van Gods gansche Woord over den grond en de ordening der Overheid zamenvat, behoeft men ook niet (gelijk hier gedaan wordt) de toevlucht te nemen tot onderstellingen van een bijzonder verkeer van God met de menschen in den oudsten tijd, doch dat ons maar ten deele zoude bekend zijn (bl. 66). Immers de inrichting, eerst der patriarchale, daarna der rechterlijke, voorts der koninklijke overheidsvorm, is ons duidelijk genoeg in den Bijbel als eene verordening van Godswege voorgesteld; waarom wij ons dan ook niet zoo dikwijls op de »natuur" en de »stem Gods in het geweten" als tot formering dezes gezags en dezer banden geleid hebbende, behoeven te beroepen.

Maar is deze Verhandeling onvolledig met opzicht tot den waren grond van het oppergezag, zoowel als in betrekking tot de onderscheiding tusschen rechtmatige en onrechtmatige heerschappij, wij houden haar voor zeer voldoende in de voorstelling der plichten van Overheid en onderdanen, waartoe de leer van het Nieuwe Testament dan ook een overrijken voorraad biedt. Na de, reeds boven vermelde, korte en eenigzins oppervlakkige voordracht van eenige leeringen des Ouden Testaments, vindt men hier, eerst het onderwijs van Christus in verscheiden zijner gelijkenissen; voorts zijne leer betrekkelijk de eerbiediging der maatschappelijke verordeningen, zoo als zij destijds in het Joodsche Land bestonden; daarna in zijn voorbeeld zelve; dan de voorstelling van alle die plaatsen, waar 's Heeren woord en voorbeeld toont, hoe ver de Christen van die slaafsche onderwerping moet verwijderd zijn, welke het kwade, omdat het door de Overheid geschiedt, goed noemt, of zich daaraan medeplichtig maakt. Deze ontwikkeling (bl. 16—22) is voortreffelijk en verdient alle opmerking, omdat het ongeloof voorwendt, dat men, door het voordragen der leer van de heiligheid der machten, in het drijven van zulk eene blinde gehoorzaamheid zoude vervallen. Eindelijk, ten vijfde, wordt hier nog meer bijzonder in aanschouw genomen het gewichtig gezegde des Heeren: »Geeft den Keizer wat des Keizers is en Gode wat Godes is", en voorts de slotsom der waarheden en voorschriften opgegeven, welke door het een en ander kunnen worden opgemaakt uit Christus woord en voorbeeld opzichtelijk de plichten van overheden en onderdanen.

Niet min belangrijk is hetgene vervolgens van de leer en het voorbeeld der Apostelen wordt bijgebracht (bl. 32—75); en wel eerst hun gedrag en leer, naar aanleiding der geschiedenis in de *Handelingen der Apostelen:* 1°. ten opzichte der Romeinsche overheden; 2°. omtrent de Joodsche overheid; en bijzonder 3°. het gedrag van Apostel Paulus in onderscheiden gevallen. Doch wij kunnen ons niet vereenigen met het beweerde »dat Paulus wat sterk in zijne wijs van uitdrukking aan zijne drift (tegen Anania, den Voorzitter des Joodschen Raads) heeft bot gevierd (bl. 39, verg. Hand. XXIII. v. 2, 3)". Want hoe zou men zulk eene handelwijze overeenbrengen met de belofte des Heeren (Matth. X. v. 17. 20): *Het zal u in die ure gegeven worden, wat gij spreken zult, want gij zijt het niet die spreekt; maar 't is de Geest uws Vaders die in u spreekt?* Ook hier weder wordt overigens uitnemend aangewezen, hoever de Discipel van Jezus verwijderd is van die blinde en slaafsche onderwerping, welke de rechten der waarheid door openbaar getuigenis en vrijmoedige belijdenis, ook des noods tegen de Overheid, niet zou durven handhaven.

In de behandeling van de leer der Apostelen in hunne

zendbrieven worden weder bijzonder in aanfchouw genomen die twee beroemde plaatfen, de ééne uit het XIII^de Hoofdftuk van Paulus brief aan de Romeinen; de andere uit het II^de Hoofdftuk des eerften Briefs van Petrus. Indien de Schrijver echter den boven door ons opgegeven grond en oorfprong der Overheid had op den voorgrond gefteld, hij zou hier de inftelling der wettige Overheid niet behoeven aan te merken »als beftaande in een Goddelijk bevel in het hart van den mensch, even als al wat goed en recht is, in het menfchelijk gemoed is ingefchreven, en zich in hetzelve als van Gods wege aanprijst (bl. 48)." Ook hier ware de boven verlangde aanwijzing bepaaldelijk uit het Oude Testament noodig geweest, welk gezag de Bijbel als rechtmatig, welk daarentegen als ongerecht fchildert (1); waardoor dan de beflisfing dezer vraag niet aan de Romeinen, die *of* meer onderworpen aan het keizerfchap, *of* voor de oude Romeinfche vrijheid ijverende waren (bl. 47), behoefde overgelaten te worden; men vergelijke hiermede vooral bladz. 26, 27. Ook het recht van wederftand tegen eene onwettige macht, of tegen hetgeen tegen Gods ftellig gebod ftrijdt, wordt hier op eene waardige wijze gehandhaafd. Eindelijk worden ook de revolutionaire woelingen en oproerzucht onzes leeftijds even waar als juist uit den tweeden Brief van Petrus en uit dien van Judas krachtig te recht gewezen.

(*Het tweede gedeelte in een volgend Nommer.*)

JOHAN DE LABADIE.

II.

Overgang tot de Gereformeerde kerk en verblijf te Montauban en Oranje.

De Labadie met de Bisfchoppen van Orleans, Poitiers en Bafas, naar laatstgemelde plaats reizende, en wederom hoorende van de vervolgingen die hem om zijne Calvinistifche gevoelens ftonden aangedaan te worden, zocht eindelijk onder het reizen de *Inftitutio Religionis Christianae* van den Geneeffchen Hervormer in handen te krijgen, wiens werken hij nog altoos vermeden had te lezen, om met waarheid te kunnen zeggen, dat hij, hetgeen hij leerde, uit des Heeren woord en van zijnen Geest ontvangen had; en door de Oudvaderen zelfs, tegen welke men toch geen vooroordeel hebben konde, daarin bevestigd was geworden. Eenigen tijd daarna antwoordde hij aan eenen vriend, die hem naar zijn gevoelen over de Roomfche kerk vroeg: »dat hij geloofde de Roomfche geestelijkheid en derzelver Opperhoofd eindelijk een openbaren oorlog te zullen moeten aandoen, ofschoon hij tot nog toe geen de minfte gedachten had om zich bij de Gereformeerden te voegen." Doch als hij eenige maanden later op een kasteel nabij Toulouze zich fchuil houdende, met de uiterfte verbittering door gewapende manfchappen, die op nieuw door zijne vijanden op hem afgezonden waren, was gezocht, en door eene fchier wonderdadige bewaring Gods uit hunne handen ontkomen, zeide hij: Dit is de laatfte maal dat Rome mij zal vervolgen in het midden van haar gebied. Tot nog toe heb ik getracht haar te helpen en te genezen, binnen hare kerkgemeenfchap blijvende: nu is het tijd om mij van haar af te fcheiden, en alzoo geheel tegen haar te verklaren." Reeds lang toch had hij gezucht onder zoovele bijgeloovigheden en afgoderijen die hij in de kerk zag de overhand nemen. Met verbaasdheid was hij bevangen dat God aldaar zoo weinig in geest en waarheid, in geloof en liefde, en met zoo weinig eerbied voor zijne Goddelijke Majesteit, gediend werd; doch hij had er nimmer toe kunnen komen, om zoovele goede zielen als hij daar gevonden of voor de waarheid gewonnen had, achter te laten. Doch na het laatfte geweld te Toulouze hem aangedaan, zag hij duidelijk in, dat hij alles Gode moest aanbevelen en Hem volgen, onder verwachting van nog iets ten minfte voor hen te doen, door het voorbeeld dat hij hun ftond te geven in zijnen uitgang uit de wereldfche en antichristelijke kerk die hem verftiet; want hij had door eene lange en droevige ondervinding gezien, dat het niet mogelijk was die kerk inwendig te hervormen. Hij had ernftig getracht haar te genezen en te herftellen, en daarom veel uitgeftaan en verdragen, maar zij wilde niet genezen worden.

Zijne inftemming met de fchriften van Calvyn moest hem natuurlijk doen befluiten tot de Gereformeerden over te gaan. Doch reeds te Eufe, waar hij doortrekkende het Avondmaal wenschte te gebruiken, vond hij onder de Hervormden veel minder ware en levendige godsvrucht dan hij gehoopt had, wanneer hij meende onder die Gereformeerden, die zoo luide getuigden om dezelfde dingen, welke hem reeds zoolang tegenftonden, uit de Roomfche kerk te zijn uitgegaan, eindelijk te zullen vinden »een volk dat Gode leefde door Jezus Christus, door in alles, het zij wat de leer en Godsdienst, het zij wat den wandel aangaat, hun gedrag te regelen naar de waarheid des Evangelies, of ten minfte dat zich met gemak daartoe zoude laten terug brengen." Te Castets op het kasteel van den Grave de Favas, met wiens echtgenoote hij vermaagfchapt was, en waar hij goedgunstig ontvangen werd, ging hij voort met het bedaard overdenken, wat hij ftond te ondernemen met zich tot de Gereformeerden te voegen; hetgeen hij ook deed met vele fmeekingen om den Geest, en met het onderzoeken van de H. Schrift, gelijk ook van de historie des Concilies van Trente, benevens hetgeen Bellarmyn op het krachtigfte den Gereformeerden had tegengeworpen, aan de eene, en de herhaalde lezing van Calvyns *Inftitutiën* aan de andere zijde.

Hoe meer hij biddend las en overpeinsde, des te meer werd hij overtuigd, dat hij door zich gereformeerd te verklaren, niets anders doen zoude, dan openbaar die waarheden te belijden, welke God voor lange in zijn hart gelegd en meer en meer opgeklaard had. Doch na dit befluit openlijk te hebben bekend gemaakt, kon De Labadie niet veilig op het kasteel van den Graaf blijven

(1) Vooral daar de Schrijver de woorden *αἱ δὲ οὖσαι* (ἐξουσίαι) van de *wezenlijke* (rechtmatige) Overheden verklaart.

vertoeven. Hij moest vertrekken, en, eenigen tijd onzeker of hij zich naar Holland, naar Genève of Montauban zoude begeven, koos hij eindelijk de laatste stad tot zijn verblijf. Hier werd hij met veel ingenomenheid van alle de Professoren en Predikanten ingehaald, welke hem hunne blijdschap over zijne komst, en over 't geen God door hem gedaan had, betuigden. De Hoogleeraar Garissoles, onder anderen, was zoo getroffen van hetgeen hij zag en gevoelde in zijnen omgang, dat hij aan zijn huisgezin zeide, niet te gelooven, dat er sedert Calvijn en de eerste Hervormers zulk een persoon tot de gemeenschap hunner kerk overgekomen was. Doch naauwelijks was hij daar op rust, of de Roomschen vormden het plan om hem nog vóór het doen zijner belijdenis te vatten. Hij deed die echter kort daarop in de Consistorie onder het voorzitterschap van den Heer de Lon, en daags daaraan openlijk in de kerk, waar hij na de predikatie verhaalde hetgeen God sedert lang aan zijn harte gedaan, en waardoor Hij hem al toebereid had, om te komen tot deze belijdenis der waarheid, door zijne genade aan Hem geopenbaard; en waarom hij zoo veel had moeten lijden onder het Pausdom, hetwelk hij nu verloochende.

Een jaar daarna ondervond hij de gevolgen van den wrok der Priesters door eene poging om hem met geheel zijn huisgezin met rottenkruid te vergiftigen, waaraan hij niet dan met levensgevaar en veel lijden ontkwam; hij belette dat men de bedrijvers van dit gruwelstuk zoude nasporen, ofschoon er reeds waren die deswege onder zware vermoedens lagen.

Om hem te meer aan Montauban te verbinden, maakte men Labadie Rector van de Academie. In dezen post was hij niet minder zorgvuldig en ijverig om de Studenten tot zuivere zeden te brengen dan de anderen: hij volbracht dit, door, na eenigen van de wildsten bestraft te hebben, de overige tot orde te leiden, en deed hen door zijne getrouwe vermaningen en waarschuwingen een geheel andere wijze van leven volgen. Hij werd ook belast om uit naam der Academie aan die van Saumur te schrijven, met uitnoodiging om ook daar het wereldsch en ongeregeld leven der studenten tegen te gaan en te bedwingen.

Doch dit strenge opzicht zoo wel als de vijandschap van Roomschen en Jezuïten lieten hem niet toe ook hier op den duur te blijven. Hij begaf zich in den jare 1656 van Montauban naar Oranje, waar hij terstond, niettegenstaande de heimelijke kunstenarijen zijner tegenstanders, volle bescherming genoot.

Gedurende den korten tijd dien hij te Oranje doorbracht, was hij voor dat Prinsdom en de handhaving der gereformeerde godsdienst en van 't recht des huizes van Oranje op hetzelve van groote dienst, terwijl het Fransche Hof de aanspraken van het huis van Longueville, dat den Roomschen stoel zeer toegedaan was, ten sterkste begunstigde. De Labadie, hiervan door den Gouverneur onderricht, bood zich aan, om zich op het kasteel te begeven, en hetzelve tot het laatste toe voor den Prins en de gereformeerde Religie te verdedigen. Het Fransche Hof vond zich genoodzaakt den weg van onderhandeling in te slaan; maar vergaf sedert nooit aan De Labadie de vurigheid van geest, die hij in deze zaak tegen hetzelve had aan den dag gelegd.

Als De Labadie dus ook te Oranje in groot gevaar was geraakt, en wachtende was, hoe hem God uit den kuil der leeuwen verlossen zoude, zoo werd hem het beroep van de Fransche gemeente van Westminster te Londen, welke hem eenparig, zonder dat er ééne stem aan ontbrak, verlangde, ten zijnent gebracht. Hij zag hierin den vinger Gods, die hem door dit middel uit Oranje wilde trekken. Hij nam dus het beroep bij voorraad aan, inzonderheid van wege het gerucht van godzaligheid dat van de Engelsche gemeenten uitging, zich de volle aanneming voorbehoudende, tot dat hij in Engeland gekomen en de gemeente zoude gezien hebben.

Door Frankrijk heen te reizen was onveilig. Hij moest door Savoye en Zwitserland zijnen weg nemen, om alzoo den Rhijn af door Holland naar Engeland over te schepen. Dan, ofschoon hij Genève enkel wenschte door te trekken, de Goddelijke Voorzienigheid hield hem in die stad op gedurende verscheidene jaren; want zoodra hij daar was aangekomen, werd hij ernstig tot prediken uitgenoodigd, waarna hem van den Magistraat, de Predikanten en de gemeente met algemeene overeenstemming het beroep als Leeraar gewierd, ten welken einde men van de kerk te Westminster wist te verkrijgen, dat dezelve hem in Zwitserland mocht laten, waartoe hij ook van zijnen kant niet ongenegen was, daar de zaken in Engeland door den terugkeer van Karel II. eene andere wending hadden genomen.

(Het vervolg en slot later.)

NEDERLANDSCHE HERINNERINGEN.

Rijk is de geschiedenis van ons Vaderland, bepaaldelijk zedert de eeuw der Hervorming, aan merkwaardige tijdpunten, dagen van beslisschenden invloed op de dierbaarste belangen van Kerken en Staten, zoo buiten als binnen ons land. Wij ondernemen het niet, dezelve hier op te noemen; alleenlijk bij alle gelegenheden de bijzonderste opmerkzaamheid aan te bevelen op hetgeen door het Godvreezende voorgeslacht *de Wonderen des Allerhoogsten met Nederland* genoemd werd, achten wij een voornaam gedeelte te zijn van de bestemming van dit Blad. Eene proeve van zoodanige *Nederlandsche Herinneringen* als wij straks bedoelden, levert ons de beschouwing op van hetgeen, onder anderen, van vijftig tot vijftig jaren, onze latere geschiedenis (van A°. 1500 tot op dezen dag) telkens als bij ontwikkeling voor onze oogen brengt.

Wij verplaatsen dan, allereerst, onze gedachten bij het slotjaar dier vijftiende eeuw, welke in zoo vele opzichten, even als de onze, eene eeuw der voorbereidingen mag genaamd worden. Wie is die Vorstelijke telg, die te Gend op den 24sten Februarij des jaars 1500 den huize van Bourgondië-Oostenrijk geboren werd? wien de Nederlandsche Abten op zijnen doopdag de Boeken

des Ouden en des Nieuwen Verbonds ten geſchenke bieden, met het opſchrift: *Onderzoekt* (1)? Het is Karel de Vijfde, de beſtemde Heerſcher over alle de Spaanſche koninkrijken, over alle de Nederlandſche puikgewesten, over nieuw ontdekte werelden, over Europa's middelpunt en moedergrond: het Duitſche Keizerrijk! Groot zoude hij zijn boven alle Vorſten, zijne tijdgenooten en opvolgers; groot, als keizer van Duitschland tegenover Rome; groot, als erfgenaam van Bourgondië tegen over Frankrijk; groot, in het midden zijner wel gekozene krijgsoverſten en ſtaatslieden; groot, in het midden van vaderlijk beminde onderdanen; groot, door menigvuldigheid van gaven en talen, van werkzaamheden en ontwerpen; klein alleen tegenover dat dierbaar Godsontwerp, de Kerkhervorming, gelijktijdig met zijne regeering geboren en opgewasſen, te vergeefsch door hem beſtreden en gehaat. Zoo wel het geluk als de tegenſpoed zijner wapenen en zijner ſtaatkunde moest aan hare zaak dienstbaar zijn. Een oogenblik; en hij zag haar als aan zijne voeten! een ander oogenblik; en de hand van God had haar weder opgericht. Zat van wereldſche heerlijkheid en te loorſtelling, oud vóór den tijd door vorſtelijken arbeid en zorg, maar uitgeput vooral door zijne worſtelingen tegen de beweging des levens, in zijne dagen aan de kerk van Christus vernieuwd, legt hij kroonen en ſcepters vrijwillig neder; en hij gaat, in de eenzaamheid zijner laatſte dagen in de Schriften van Augustinus en Bernardus de troost en kracht dier leer te zoeken, die hij in het kleed der Hervorming had veroordeeld, en tot den bloede toe vervolgd (2).

Die herinnering leidt ons in het jaar van 1555, het jaar der vrede van Pasſau, en der bij die vrede bevestigde erkenning van Protestantſche Kerken en Staten. Dat was het namelijk voor Duitschland; in ons eerst zoo veel later bevoorrechte Vaderland ſtelt het ons de overdracht der Nederlanden voor op koning Philips. Op den vijf en twintigſten October van dat merkwaardige jaar, hetwelk de zestiende eeuw geſchiedkundig in tweeën deelt, zien wij keizer Karel den afſtand zijner machtige heerſchappijen aanvangen met die der Nederlandſche. Te Brusſel, omringd van allen den luister zijnes hofs en zijns geſlachts, zijner dienaren en onderdanen, neemt hij een vorſtelijk en vaderlijk afſcheid van zijn volk, en draagt de regeering over aan een hem ongelijken, hoe ook in enkele trekken gelijkenden, zoon. Onder dezen, den Spaanſchen opvolger van een Nederlandſchen Vader, moest de vervolging der van God gezuiverde Godsdienst haren hoogſten trap bereiken, en uit die diepten zelve voor hare belijders het uur eener machtige uitleiding geboren worden. De prediking van het echte Evangelie wordt, te midden der vervolgingen, overal in de Nederlanden gehoord, weldra openbaar. Niettegenſtaande alle vermengingen van menſchelijke verkeerdheid en dwaasheid in de uitvoering, blijkt des te ſchitterender de Hervorming een werk niet uit menſchen, maar uit God, die ſtraks door teekenen en wonderen Nederland aan zijn Spaanſchen Pharao ontrukt. Door welk eenen Mozes? Door Willem van Oranje, aan het hof en in de wijsheid van een vroeger en beter Pharao groot geworden. Met geheel zijn geſlacht wordt hij geroepen tot een Goddelijken last voor eeuwen: de handhaving van heilige conſcientievrijheid, de beſcherming der hervorming, de grondlegging en bewaring van Nederlands vernieuwden ſtaat en kerk. In het verbond met den Koning der koningen, zijnen God en Heiland, aanvaardt hij den last, voert dien uit, en bezegelt hem als martelaar met zijn bloed. Binnen de vijf en veertig laatste jaren dier zelfde eeuw, die de Hervorming zag geboren worden, Karel den Vijfde henengaan, Philips den Tweede vernederd en weggenomen, was in de Noordelijke Nederlanden een onverbrekelijk ſnoer bevestigd (dat God het genadig tot in geſlachten gedenke!) tusſchen de kerk van Christus, het bevrijde Nederland, en het ſtamhuis der Oranjes.

Wederom ſtaan wij aan het beſluit eener eeuw! Op den tweeden Julij 1600 zegeviert de drie en dertigjarige Maurits van Nasſau over Albert van Oostenrijk en over de heirlegers van Spanje; en geeft, nedergeknield op het behoudene ſlagveld, de eer aan God, *die sich over arme zondaars ontfermt!* Treffend is deze overwinning, niet van wege eenig aanmerkelijk voordeel in de gevolgen eener roekelooze onderneming, tegen den raad der bekwaamſten en van Maurits zelven, door de Staten van Holland doorgedrongen; maar van wege de ſchitterende eer, die zij, onder het hooge Godsbeſtuur, over dien Maurits brengt, over de helden van zijnen ſtam, en over heel het pasgeboren vaderland, ten aanſchouwen van vriend en vijand, van heel Europa (1). Treffend is het oogenblik, waarop in de duinen van Nieuwpoort geſtreden, en binnen de muren van Ostende gebeden wordt, in den naam van *den Vorst der legerſcharen Gods*; en zelfs de oudſte van Prins Willems zonen, Catholiek en Spaansch, zijne ſtemme tot God verheft, voor de bewaring zijner beide broeders, om ſtraks zich in zijn hart, met al wat God en Nederland lief heeft, te verheugen in de overwinning, hun zoo ſchitterend verleend (2). Doch ook veelbeteekenend en beſlisſend was dat oogenblik voor heel de aanbrekende toekomst. Reeds ontwikkelden zich de kiemen van die twee afdeelingen der Nederlandſche natie, waarvan de eene de zaak harer vrijheid tegen Spanje, als op die van God en Zijne kerk, van Christus en Zijne waarheid, gegrond en daarvan onafſcheidelijk beſchouwde; de andere, buiten dat verband,

(1) *Scrutamini Scripturas* (uit Joh. VI).

(2) Schoon het zeer zeker gaat, dat keizer Karel ten opzichte van de kerkhervorming tot zijn einde toe onveranderd van gevoelen gebleven is, zoo is het evenwel opmerkelijk, èn bij hem, èn bij ſommige andere beroemde Catholieken, dat zij, als het aankwam op de zaligheid hunner zielen, en hunne bijzondere opbouwing, zoo grootelijks op hadden met de Schriften dier twee genoemde kerkvaders, bij welke de leer van *vrije genade*, en *rechtvaardiging door het geloof* zoo krachtig als zalvend ſteeds op den voorgrond ſtaat.

(1) Men zie, behalve de oude historieſchrijvers, BOSSCHA, *Neêrlands Heldendaden te Land*, bl. 340 en volg.

(2) Men zie deze bijzonderheid van Philips Willem Prins van Oranje verhaald bij LA PISE, *Histoire des Princes et de la Principauté d'Orange*, p. 576 enz. en uit hem bij Prof. VAN CAPPELLE, in zijne levensbeſchrijving van dien Prins (Haarl. 1828).

als eene zaak van menfchelijke overlegging, en menfchelijke kracht. Aan *deze* ging zich aanfluiten het gevoelen dergenen, die in de kerk het werk der zaligheid deelen wilden tusfchen God en den mensch; met *gene* door tederder en heiliger beginfelen dan die van eigenbaat en ftaatkunde verbonden, zoude Maurits eenmaal niet zijn zwaard, maar de plicht van zijn ampt en het getuigenis van Gods woord in de fchaal leggen, op dat gehandhaafd werde het fondament der Hervormde, der aloude Christelijke kerk, tegen ondermijning en geweld.

Het jaar 1650! Maurits en Fredrik Hendrik werden met hunne vaderen vergaderd. De erfgenaam van hunnen naam, last, en roem wordt in dat jaar van treurige herinnering weggenomen uit eene onwaardige wereld. Willem de Tweede fterft, zonder eenen zoon aanfchouwd te hebben, in den prilften bloei zijner jeugd. Is de roeping des huizes van Oranje voleind? heeft de vrede van Munfter Nederlands onafhanklijkheid (door hunnen arm en bloed bevochten) onafhanklijk gemaakt ook van deze zijne vaders en helden? Neen, roept het treurend, het biddend, het in de daden des Heeren roemend volk! en in den fpruit, acht dagen na 's Prinfen dood ter wereld gebracht, verheerlijkt de God van Nederland zijne getrouwheid. Die fpruit afgefmeekt met zoo vele tranen, op zoo vele gebeden gedragen en als gekoesterd, is Willem de Derde, de man, die geoefend door verdrukking en lijdzaamheid, in gebed en geloof, Nederlands redder, Engelands bevrijder, Europa's befchermer moestzijn. Zoo is ons Vaderland, zoo het huis van Oranje, even als de kerk zelve van Christus, fteeds *op hope als tegen hope* bewaard.

De achttiende eeuw is ingegaan, en Koning Willem fterft kinderloos (18 Maart 1702); maar niet zijne nagedachtenis, noch zijne ftaatkunde, noch zijn werk. Na zijnen dood nog temt zijn geest dien van den hoogmoedigen Lodewijk aan het hoofd van Frankrijk en van het Pausdom. De last en titel van Oranje gaat over op den nazaat van Graaf Johan van Nasfau, den erfgenaam hunner helden- en christendeugden, beroemd door Oudenaarden, en Malplaquet. Maar wederom wordt de fcheute afgebroken, de verwachting te loor gefteld, de hoop gefchud, het geloof geoefend. Prins Johan Willem Friso komt om (1711) in de wateren van den Moerdijk. *Heere! helpt ons, wij vergaan*, roept met den zinkenden held het rouwend Vaderland uit. Ook hij zag geenen zoon voor zijnen dood. Maar nog eenige weken; en de vorftelijke weduwe (Maria Louifa, die moeder in Israël!) draagt eenen manlijken fpruit op aan den God hares heils en harer hope. Het is Willem de Vierde, ook hij jaren lang in Nederland de hoop en het uitzicht, in 1747 bij den inval der trouwlooze Franfchen het teeken der redding in den dreigenden nood; ook hij flechts kortftondig een Vader des Vaderlands, en in het midden zijner jaren aan deszelfs liefde en verwachtingen ontrukt!

Wederom ziet het midden eener eeuw (1751) het huis der Stadhouderen en heel ons volk in rouw; en ftraks, zijnen zoon en opvolger, van de minderjarigheid aan, overgegeven aan de fchudding der woelende partijen, aan den losbrekenden ftorm van buiten. De omwenteling triumfeert. Franfche heirlegers betreden den Nederlandfchen bodem, en het huis van Oranje in drie geflachten wijkt uit. Doch de God des Verbonds leeft, die de tranen telt, en de verzuchtingen hoort. —

Veertig jaren vervulden hunnen kring, zints (op den negentienden Januarij 1795) de kleinzoon van Neêrlands laatften Stadhouder, een Erfprins van Oranje, tweejarig kind en balling, op de wateren dobberde der Noordzee, terwijl hem, in het machtige Rusland, op dienzelfden dag eene gemalin werd geboren. De gebeden der duizenden verzelden hem. Zij bleven voor hem opgaan, als hij was in het land der vreemdelingfchap, op de kampplaatfen tegen Frankrijks algeweld in Spanje, bij Quatrebras en te Waterloo, in Brusfel en te Antwerpen, bij Hasfelt en voor Leuven; en ftraks op het krankbed, *in zorgelijke omftandigheden*, aan den oever des doods. Is het waarlijk alzoo, o Nederlands volk! hebt gij in die voor heel uwe toekomst zoo hachelijke ure gebeden? *tot den Heere gebeden* (1)? Wel nu dan! *betaalt*, bij de verwaardigde uitkomst, *den Allerhoogfte uwe geloften! Offert hem dank*, daarin dat gij u tot Hem bekeert. Ja! bekeert u, op eene zoo krachtige ftem der waarfchuwing, gij, kleinen en grooten! van uwe zondige, van uwe onheilige, van uwe God onteerende ijdelheden! van uwe veelvuldige gemeenfchap met den afgod der eeuw, die u eerst verleiden, daarna verpletteren wil. Bekeert u tot den God uwer vaderen! *Aanbidt den Zoon, opdat Hij niet toorne!* Bidt om den Geest der genade en der gebeden! en wordt alzoo door die genade en in die kracht, een Christenvolk, ftaande met Oranje tegen over den opftand en den afval dezer eeuw, voor God en Zijne waarheid, onder Jefus Christus en Zijn koninklijke banier!

En Gij, o van God geredde, aan Nederland op nieuw wedergegeven Prins! Één ding is noodig, zal het U, zal het den lande in de hachelijkheid der tijden, die de wereld te gemoete fnelt, wèl gaan! de keuze van Jofua uit uwen mond: *Ik en mijn huis, wij zullen den Heere dienen!* Die keuze worde gedaan, o Koningszoon! en het woord zal vervuld zijn dat op den dag Uwes doops met biddinge gezongen, heel Christen-Nederland doorgalmde:

Gods trouw rust zelfs op 't late nageflacht,
Dat Zijn verbond niet trouweloos wil fchenden:
Noch van Zijn wet afkeerig de ooren wenden,
Maar die naar eisch van Gods Verbond betracht!
Ps. CIII. v. 9.

GEDACHTENIS.

In de kanzelarije van den koning Darius wierd gevonden een rol, wiens opfchrift was GEDACHTENIS (Ezra VI. v. 1 en 2). Zoo behoorde ook onder onze papieren en boeken altoos gevonden te worden zulk een rolle, wiens inhoud is: *Gedachtenis van de wegen des Allerhoogsten.*

FLORENTIUS COSTERUS.

(1) *Algemeen Handelsblad* van 23 Januarij 1835.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

GETUIGENIS DER WAARHEID IN DE WAALSCHE GEREFORMEERDE KERK.

Brief aan den Heer Serrurier, Predikant in de Waalsche kerk te Dordrecht; bij gelegenheid van zijne leerrede „over de aankleving van de beginselen der hervorming, beschouwd als het beste middel, om zich niet te laten medeslepen door de dwalingen die de kerk verscheuren", door L. G. James, Predikant in de Waalsche kerk te Breda. (Amsterdam, bij W. Messchert, 1835. (1)).

De bovenstaande brief werd misschien door velen zonder belangstelling ter zijde gelegd, en onder de reeks der strijdschriften gesteld, die het meer dan ooit de gewoonte geworden is, met minachting te behandelen, en als onnut tot het verschaffen van eenige stichting te beschouwen. Onze eeuw is hieromtrent zoo kitteloorig geworden, dat zij, terwijl zij in alle geschillen wegens finantieele belangen of staatkundige vragen levendig deel neemt, alle behandeling van de gewichtigste, ja van het eenige waarlijk gewichtige onderwerp, den grond namelijk onzer eeuwige zaligheid, zoodra dezelve eenigzins den vorm van eenen strijd aanneemt, (die toch in eene wereld van zonde en ongeloof bij de verdediging der waarheid moeielijk vermeden kan worden,) als onnutte haarkloverijen beschouwt.

Wij voor ons deelen niet in dit gevoelen. Ook de gewijde Schriften des Nieuwen Testaments zijn ten deele strijdschriften tegen de reeds vroeg opkomende dwalingen. Geene openbaring van het licht, of de duisternis moet tevens tastbaarder worden. — Doch wat is hier de aanleiding der zaak? Een predikant besluit tot de uitgave eener preek, tegen wier titel geene aanmerkingen kunnen vallen, daar zeker de beginselen der hervorming voor geenen echten hervormde hunne waarde verloren hebben, dewijl het de beginsels zijn van het eeuwigblijvende woord Gods. Zijn medeleeraar ontvangt die leerrede, en ziet weldra daaruit, dat omtrent de *beginselen der hervorming* in geene uiteenzetting getreden wordt, maar dat integendeel diegenen, welke deze beginsels wenschen te doen herleven, als de zoodanigen in deze preek worden voorgesteld, welke het kwade zaad in den akker gestrooid hebben terwijl de Heer des huizes sliep, en die hier tevens van domheid, bijgeloof, kwade trouw en de verderfelijkste inzichten beschuldigd worden. Mag nu een Leeraar bij deze droevige ontdekking zwijgen? Mag hij door zijn stilzwijgen erkennen, dat ook hij onder diegenen behoort, die deze aantijgingen deelen? Of is het hem mogelijk, wanneer God hem daartoe opwekt, de aandrift te wederstaan, om voor God en menschen zijne belijdenis af te leggen, en de dwaling te wederstaan? Dit heeft dan ook de Heer James met biddend opzien tot zijnen God en Zaligmaker mogen doen. Hij heeft de waarheid die hem toebetrouwd is, met kracht en bescheidenheid mogen handhaven, en slechts enkele der uitdrukkingen van de bewuste Leerrede opgenomen, terwijl deze hem nog zoo veel meer stof aanbood indien hij alleen had willen gispen, of een strijdschift had geschreven.

Toen in den laatsten tijd de waarheid wel eens met meer hevigheid dan gematigdheid verdedigd werd, hadden de tegenstanders het vooral op dezen vorm voorzien, en verklaarden zij meermalen, dat, wanneer zij slechts op eene bedaarde wijze wierden aangesproken, zij niet nalaten zouden, zich behoorlijk op alle punten

(1) Lettre à Monsieur Serrurier, Pasteur de l'Eglise Wallonne de Dordrecht, au sujet de son sermou *sur l'attachement aux principes de la Réformation, considéré comme le meilleur moyen pour ne pas se laisser entraîner par les erreurs, qui déchirent le sein de l'Eglise*, par L. G. James, Pasteur de l'Eglise Wallonne de Breda. Amsterdam, chez W. Messchert, 1835.

te verantwoorden. Thans ſchrijft de Heer James aan zijnen ambtgenoot met waardigheid en zachtmoedigheid tevens, en men was verlangende om te hooren op welk eene wijze deze toeſpraak wederlegd zoude worden, toen, eer bijna nog de exemplaren van den brief van den Bredaſchen leeraar rondgezonden waren, reeds een *antwoord met omgaande post* aangekondigd werd. Dit antwoord verſchijnt, en wat behelst hetzelve? Twee regels, waarin de Heer Serrurier aan zijnen ambtgenoot ſchrijft: *Mijnheer! ik zal korter zijn dan gij, gij hebt mijne preek niet begrepen.*

Ziedaar dus eene mededeeling van denkbeelden tusſchen twee Leeraars van het Evangelie, door een ſtudentengrap afgebroken. Wij willen deze daad niet beoordeelen, maar laten dezelve aan het oordeel van den ſchrijver zelven, bij meerder kalmte en nadenken, over.

De verklaring die aan den Heer James door zijnen ambtgenoot gegeven wordt, dat hij namentlijk de leerrede niet begrepen had, heeft ons onmiddelijk tot de lezing van dezelve doen overgaan; en wij moeten erkennen dat deze lezing bij ons van eenen diepen weemoed vergezeld ging. Ook ons begrip ſtemt met dat van den Heer James overeen, en wij kunnen in die leerrede, die voorgeeft de beginſels der hervorming te huldigen, niet dan de vertreding en verguizing dierzelfde beginſels zien. Wij willen niet dezelfde wapens aanvatten, waarvan de Heer Serrurier zich op zulk eene grievende wijse bedient; maar alleen elken onbevooroordeelde noodigen, om met bedaardheid beide ſtukken achter elkander te lezen, en indien hij dan niet met de wereldſche lichtzinnigheid van eenen Pilatus zegt: *wat is waarheid?* maar met den ſtokbewaarder door den indruk der genade Gods mag uitroepen: *wat moet ik doen om zalig te worden?* dan zal zijne keuze niet lang twijfelachtig zijn.

Vele der voorname waarheden waarop de Christelijke belijdenis rust, en die het onderwerp des meer genoemden briefs uitmaken, zijn ook in dit blad reeds behandeld. Wij hebben bij eene met deze zaak eenigzins in verband ſtaande gelegenheid (Dl. II, Nr. 14.) ons gevoelen ontwikkeld over de waarheden, omtrent welke in iedere eeuw, en als het ware in ieder jaar, dezelfde lasteringen worden herhaald, ofſchoon dezelve ook even dikmaals wederlegd zijn geworden. Wij hebben (Dl. I, Nr. 1, 2, 3, 5, 6,) in verſchillende artikelen aangewezen, wat de Bijbel voor ons is, en bepaaldelijk ontwikkeld (Dl. I, Nr. 25), hoe geene menſchelijke beſlisſing voor ons eenige waarde heeft, dan op grond van het gezag van het woord Gods. Wij weten echter met dit alles, dat zoo lang aan de menſchelijke rede alleen het oppergezag wordt toegekend, men texten met texten kan laten ſtrijden, maar dat alleen de Geest Gods de overtuiging kan geven. Gelijk Hij veracht is geweest op aarde die het licht der wereld was, zoo was zijne waarheid reeds vroeg eene ergernis den Jood, en eene dwaasheid den Griek, en moet dit tot aan het einde blijven voor elk, die zijne rust in eigen gerechtigheid of menſchelijke wijsheid zoekt.

Verre zij het van ons, dat wij den Heer Serrurier zouden verdenken van die opzettelijke kwade trouw (*disſimulation*), van welke hij diegene beſchuldigt, die volgens hem de dwaling over dit land uitſtorten. Wij gelooven dat hij ter goeder trouw is, dat hij inderdaad vermeent de waarheid te handhaven, dat hij eenen ijver heeft, maar zonder dat verſtand 'twelk de Heere alleen geven kan. Wij willen hier niets ter neder ſtellen, dat hem in zijn ambt of betrekkingen zou kunnen benadeelen, maar verwijzen hem alleen naar het woord Gods, voor het hart onfeilbaar, mits in het gevoel van eigen onmacht en onkunde gelezen; naar de ondervinding der geloovigen van alle eeuwen; naar de ſchriften dier Hervormers wier beginſelen hij aanprijst; naar de belijdenisſen, waarin zij den indruk die het woord Gods door genade op hunne harten had gemaakt, met zooveel kracht en volledigheid hebben uitgedrukt; eindelijk naar de ervaring van zijn eigen hart, 'tgeen hem leeren zal, dat wij in onzen gevallenen ſtaat eene hoogere verlichting noodig hebben, daar de rede, zelfs in de bloeiendſte tijden der menſchelijke wetenſchap het nooit verder dan een *misſchien* heeft kunnen brengen, daar waar *zekerheid* noodig is.

Zijn er buitenſporigheden; zijn er afwijkingen; wie zal die loochenen? Of zijn ze allen Christi die den naam van christenen dragen? Maar geeft dit het regt, om zoowel de aankleving aan de leer der vaderen, als de erkenning van de levendige kracht des Geestes die ook nu nog het rijk Gods uitbreidt, als verderfelijk bijgeloof en dweeperij te doen beſchouwen?

Ten ſlotte zij het ons nog vergund op te merken, dat de vergezochte toeſpeling, waardoor het *henengaan* van den vijand nadat hij het onkruid gezaaid had, op de verſpreiding van hetgeen door den Heer Serrurier met den naam van dwaling beſtempeld werd, is toegepast, geenen grond heeft. Dit toch mogen wij vertrouwen, dat zij die tot verſpreiding der waarheid in deze dagen medewerken, zich het Euangelium Christi niet zullen ſchamen. De namen dergenen, die in dien ſtrijd gewikkeld werden, zijn immers bekend; en wij die dit ſchrijven maken evenmin, waar dit vereischt wordt, een geheim van de onze. Onze gevoelens liggen bloot voor onze landgenooten. De verdedigers der waarheid in ons land zijn dus niet *henen gegaan*, maar wenſchen *ſtaande te blijven* voor het aangezicht Gods, moge het zijn, niet in hunne, maar in Zijne kracht.

Gereformeerde landgenooten! twee Leeraars, die beide tot eene zelfde gemeente behooren, staan op een geheel verſchillend ſtandpunt omtrent de leer der waarheid. Hetgeen de een als grond van zijn geloof en hope opgeeft, beſchouwt de ander als het onkruid dat ten verderve voert. Waar zult gij henen vlieden? De zaak is gewichtig. Het geldt eene eeuwigheid. De kennis van Christus is het éėne noodige. Hoort de roepſtem: Onderzoekt de Schriften! Gelooft niet ons, maar gelooft God; Hij laat zich niet onbetuigd. *De verborgenheid des Heeren is voor degenen die Hem vreezen, en zijn verbond om hun die bekend te maken* (Ps. XXV. v. 14).

HET VRIJE ONDERZOEK.

(LE LIBRE EXAMEN.)

Dezen titel draagt ſints eenigen tijd het weekblad, dat, door den Heer Coquerel te Parijs uitgegeven, vroeger *le Protestant* heette. De Roomſchen maken zich, gelijk men licht begrijpen zal, zeer lustig over eene kerk, die na drie eeuwen dat zij beſtaat, nog niet verder gekomen is dan tot vrij onderzoek naar de waarheid, en vergelijken haar bij die vrouwtjens van welke de Apostel ſpreekt, die altoos leerden en nooit tot kennis der waarheid kwamen. De voorſtanders van dit bloot ontkennende Protestantismus ſchijnen inderdaad niet te begrijpen, dat zij zich door de bewuste verklaring hunner denkwijs, geheel buiten het gebied der kerk, en op dat van de wijsgeerte ſtellen. De wijsgeerte toch *zoekt* de waarheid; de christelijke kerk *bezit* haar door het geloove. Het *geloof* was de bronader der Hervorming, en meer dan iemand mochten de godzalige mannen die haar onder Gods leiding bewerkten, bij hunne tegenſpraak tegen het Pausdom zeggen: »Ik hebbe geloofd, daarom ſprak ik". De aanhangers der tegenovergeſtelde beginſelen hebben zich voor waarheidlievende wijsgeeren verklaard, en toonen eenige achting voor den Bijbel te hebben, dien zij ook nu en dan gebruiken; maar christenen, waarlijk hervormde christenen, hebben zij opgehouden te zijn, luidens hunne eigen belijdenis.

Het beſtaande onderſcheid tusſchen de Lutherſche, Gereformeerde, Doopsgezinde en andere Protestantſche kerkgemeenſchappen is hedendaags eenigermate in den achtergrond getreden, of van minder beduidenis geworden. Het heeft plaats gemaakt voor den ſtrijd van tweederlei beginſels die zich in onze eeuw openbaart, en eene ſcheiding bewerkt, die wel uiterlijk nog niet is tot ſtand gekomen, maar inwendig des te beſlisſender zich vertoont; die, namelijk, tusſchen Christelijke Protestanten en wijsgeerige Protestanten. De band die de gemeenſchap der eerſten uitmaakt is het *geloof;* de leuze der laatſte is de *vrijheid van gevoelen*, en het godsdienſtig onderzoek, maar zonder den band eens gemeenſchappelijken geloofs. De Roomsch-Catholijken beoordeelen geheel het protestantismus naar de voorgevens dezer laatſte; en ziedaar de reden der volſtrekte miskenning en veroordeeling, waaraan de Hervormde Gemeenten van hunnentwege blootſtaan.

Neen! de geloofsbelijdenisſen die alle oprechte hervormde Kerken ten tijde der Reformatie »*met gemeen accoord*" aflegden, waren het overtuigend bewijs dat zij van een ſtellig *geloof* uitgingen; zoo men immers van het gewrocht tot de oorzaak mag beſluiten. Wij, omdat ook wij met geheel de rechtgevoelende kerk onzer dagen van een vast geloof wenſchen uit te gaan als zij, en omdat ons, door Gods genade, hetzelfde licht als hun is opgegaan, houden daarom zoo vast aan de leuzen, welke ook die van *hun* geloof waren; geenszins uit een bijgeloovig ontzag voor kerkvergaderingen en kerkelijke beſluiten. Wij begeeren te wandelen in hunne voetſtappen, gelijk de Apostelen reeds in hunnen tijd de Christenen aanmaanden om te wandelen in die van den geloovigen Abraham. Het is eene vrije aanhankelijkheid door Gods Geest gewrocht, en geenszins eene ſlaafſche dienstbaarheid aan menſchengezag, die ons de verklaringen des geloofs onzer voorvaderen met ingenomenheid doet aankleven, omdat wij hetzelfde mochten ontvangen in Gods woord te zien. Ook wij onderzoeken derhalve vrijelijk, maar dit onderzoek brengt ons evenmin van het geloof van de helden der hervorming af, als de Apostelen dat van Abraham verwierpen, omdat hij eenige eeuwen vroeger dan zij had geleefd.

Tusſchen de beide gevoelens die wij vermeldden eenige toenadering of verzoening te willen bewerken, zou eene herſenſchimmige onderneming zijn. Wat overeenkomst toch is er tusſchen de ſtellige overtuiging en het weifelachtig twijfelen? maar onder degenen die *één* geloof mochten deelachtig worden, hoewel tot verſchillende gezindheden behoorende, kan door middel van Gods woord en de werking van den H. Geest, toenadering worden verwacht. Door het geloof toch wordt de Schrift tot in bijzonderheden een geopend boek, en waar de ziel door het geloove licht zoekt over betwiste punten, zal het dat ook op Gods tijd zeker ontvangen. Onderzoekt dan de Schriften, gij die de waarheid en den vrede lief hebt; en ofſchoon u dit onderzoek nooit tot eene zamenſtemming met de protestantizerende wijsgeeren kan brengen (gij verfoeit toch eene vereeniging die niet uit den geloove is!), het zal u onder het gebed om den Geest des Opperſten Leeraars, met alle christelijke hervormden naauwer en naauwer vereenigen; en wanneer zich eens de nog onder het juk des Pausdoms gebondene geloovigen, maar die met u éénen Heer belijden en liefhebben, bij de ontwikkeling der tijden, tot u zullen vergaderd hebben, dan zal de morgen van dien dag, ofschoon wellicht in ſtrijd en lijden, aanbreken, waarin alle de geloovigen aan alle plaatſen zullen worden *ééne kudde onder éénen Herder!*

De afkeerigheid der Redactie van het bovenvermelde weekblad, van het waarachtig en christelijk Protestantismus, doet zich ook op eene allerbedroevendſte wijze kond door de onjuiste, doorgaans ongunſtige berichten, die het van tijd tot tijd mededeelt van het *Evangelisch genootſchap* en deszelfs *Theologiſche School* te Genève. Zoo werd onlangs met veel ingenomenheid in hetzelve geſproken van eene ſcherpe oneenigheid, die in den boezem van het beſtuur der *École théologique* zoude ontſtaan zijn. Deze opgave is ſtrijdig met de waarheid. De Heer Hävernick, Hoogleeraar in de Oosterſche taal- en Bijbelſche uitlegkunde, heeft, wel is waar, Genève verlaten voor eenen leerſtoel in zijn Vaderland te Rostock, doch zijne plaats werd op eene waardige wijze vervuld door den Heer Preiswerk, een Christen van veel kunde en geestelijke ervaring. Onze wenſchen en gebeden blijven zijne en zijner ambtgenooten werkzaamheden ten behoeve der waarheid vergezellen. De bloei der nieuwgegronde Hoogeſchool zij dierbaar ook aan het dat Genève van ouds zoo duur verplichte Nederland!

STERKTE IN GOD.

(HABAKUK, HOOFDSTUK III.)

De heilige Dichter in dit verheven slotgedeelte zijner prophecy ziet in het vergezicht de laatste toekomst des Heeren, mitsgaders de oordeelen over Zijne vijanden, de verlossing en heerlijkheid voor Zijne Kerk, daarmede gepaard, en daaraan verbonden. In zijnen uitroep over dat ontzachelijk tijdstip, drukt hij zich niet zoo zeer uit als een op zich zelven staande persoon, maar vereenzelvigt zich veel meer met de geloovigen, die in dat laatste der dagen *leven zullen, en die hij aldus, (zoo als meermalen de Apostelen en Propheten beide des Ouden en des Nieuwen Testaments,) in deze prophecy vertegenwoordigt. Tevens beschrijft hij die grootste aller gebeurtenissen met kleuren en voorstellingen, ontleend uit de geschiedenissen Israëls, in welke zich de onveranderlijke* JEHOVAH *te gelijk als Richter en als Ontfermer verheerlijkte; bij name, de uittocht uit Egypte onder Moses, de in bezitneming van Canaän onder Josua. Men heeft in de volgende berijming alleen de groote trekken trachten te behouden, zonder daarbij alle die fijner bijzonderheden te kunnen in acht nemen, die het eerder de zaak is eener goede prophetische Uitlegkunde, om uit den oorspronkelijken text naar eisch te ontwikkelen.*

't Gebed des Zienders! — 'k Heb Uw reden
o Allerhoogste God! verstaan.
Op 't woord van Uw gerechtigheden
Greep mij een bange siddring aan!
Maar o! bij 't naderen dier tijden
Van oordeel, toornigheid, en lijden;
Spaar Uwer handen werk, o HEER!
En zie, als voor Uw strafgerichten
Uw vijanden vertwijflend zwichten,
Genadig op Uw erfvolk neer!

God kwam van Theman aangetogen,
In louter heiligheid gehuld!
Van zijnen glans zijn 's hemels bogen,
Van zijnen lof is de aard vervuld!
Op Parans top is Hij verschenen (1);
Een stroom van glans gaat voor Hem henen,
En hoornen lichts, van zijne hand.
De dag des Rechts is aangebroken!
En 't pestvuur in zijn toorn ontstoken,
Verspreidt zich blakend over 't land.

Hij staat, ziet neêr, en meet de gronden,
Ten erve aan Isrel toegezeid:
Der Heidnen gordel is ontbonden,
Hun bergen, zonder vastigheid!
De heuv'len hebben zich gebogen
Voor 's Heeren machtwoord uit den hoogen,
Zijn raadsbesluit van eeuwigheid.
'k Zag Rischataïms trots verdwijnen (2)!
'k Zag, Midian! uw tentgordijnen
Geschud, verstrooid, in 't stof geleid (3).

Op snelle paarden bracht Gij zegen,
o God! Uw wagens waren heil.
Gij kwaamt met macht den vijand tegen —
De diepe waatren stonden steil!
Was dan JEHOVAH op de golven
Van Schelfzee, of Jordaan verbolgen?
Neen! 't is om d' eed van ouds gedaan,
Dat op d' ontblooten grond der stroomen,
Waar Pharao in om moet komen,
De stammen Isrels veilig staan.

Om die ontzachtbre trouwbetooning
Greep barenssmert de bergen aan.
De zon stond stil in hare woning,
De maan, bij Ajalon, bleef staan.
En Gij, o God van Alvermogen,
Met uw gezalfden (4) uitgetogen
Aan Isrels legerscharenspits!
Gij sloegt, bij hagelsteengekletter,
't Hoofd Uwer vijanden te pletter
Met donderslag en bliksemflits! (5)

Ik heb dien dag van verr' vernomen,
Die aarde en hemel schudden zal,
Als Ge op de wolken af zult komen,
o Heer en Richter van 't heelal!
Ik hoorde 't, en mijn krachten zonken;
'k Werd aan mijn standplaats vastgeklonken;
Mijn beendren smolten; ik verging. —
En toch! wanneer Hij op zal trekken,
En de aard met duisternis zal dekken;
Zoo wacht mij rust, geen siddering.

Wanneer de vijg niet uit zal botten,
Geen druif meer zwellen zal van wijn,
De olijf haar kwekers zal bespotten,
En alle vruchtboom kaal zal zijn;
Als nergens graanveld meer zal rijpen,
De herder te vergeefsch zal grijpen
Naar ooi of rund op veld of stal;
Zoo weet ik toch, dat onder 't lijden
Mijn ziel in God zich zal verblijden,
Mijn hart in Hem opspringen zal.

God is mijn heil! ik zal niet vreezen;
Hij is mijn rots! ik wankel niet.
God zal altoos dezelfde wezen,
Die nooit zijn volk, zijn werk, verliet!
De Heere HEERE is Isrels sterkte;
Hij, die van ouds zijn wondren werkte,
Zal mij aan 's werelds dreigend lot
Gelijk een hinde doen ontsnellen,
En op des aardrijks hoogten stellen! —
Zangmeester! stem dit lied voor mijne Neginoth!

(1) Deut. XXXII. v. 2.
(2) Richt. III. v. 8—10.
(3) Richt. VII. v. 13. en volg.
(4) Josua.
(5) Jos. X. v. 11.

SPREUK.

Het geloof heeft zijn stilzwijgen om den Heere gehoor te verleenen; doch het heeft ook zijne beurt van te spreken, om *Amen* te antwoorden. Want er staat geschreven: Ik zal tot hun spreken, Gij zijt mijn volk; en zij zullen tot mij zeggen: Gij zijt onze God.

CALVYN.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.

2 COR. IV: 13.

HET LIJDEN.

De weken, die de viering van het Paaschfeest in onze kerken voorafgaan, bepalen ons op eene bijzondere wijze bij dat gene, hetwelk wel telken dage en ure het voorwerp onzer innigste betrachting, het onderwerp onzer tederste overdenking en zielswerkzaamheid zijn moest: *Jesus Christus, lijdende.* Mochten de dagen, tot deze prediking bijzonder bestemd, voor vele harten gezegend zijn! Mocht die prediking uit den mond van vele dienaren en discipelen des Heeren krachtig en overvloedig gehoord worden alom in de Gemeenten over de aarde, ook in ons Vaderland! Mochten naar deze dingen onzer eeuwige behoudenis toegekeerd worden de gedachten dier duizenden, welke zich, juist in deze dagen bij voorkeur, schijnen te willen dompelen in die zonde, waarvan verklaard staat, dat hare *bezoldiging de dood is.* Mochten veler oogen gericht worden op dien Verhoogde aan het kruis! op de verborgenheid der zielsangsten van den Heilige in Gethsemane; de veroordeeling van den Rechtvaardige uit Gabbatha; de verlating van den Eeuwiggezegende op Golgotha! Mocht Jesus Christus en die gekruisigd als *geschilderd voor de oogen* der Gemeenten staan; zijn kruis onze roem zijn in leven en sterven; die Gekruisigde het leven onzer zielen, de sterkte onzer harten, alle onze hoop en heerlijkheid! Daartoe geve Hij, die dezen zijnen eigenen Zoon niet spaarde tot redding van zondaren, ook de Kracht uit de hoogte, dien Geest, zonder welken niemand de *diepten Gods* kan verstaan; de diepten Gods aan het kruis! Wij verlangen ook hier ter plaatse, mag het ons gegeven worden, gemeenschap van gedachten en beschouwing te oefenen met die Gemeente, die door het bloed des Zoons gereinigd en gekocht, geen dierbaarder voorrecht kent, dan zijne deugden en daden te mogen verkondigen; dan uit te roepen de verborgenheid van dat lijden, die gehoorzaamheid, die offerande, waardoor in eeuwigheid geheiligd worden de genen die door Christus tot God gaan. Wij gevoelen ons hier, onder de menigte gezichtspunten, die deze stoffe van oneindigen rijkdom ons aanbiedt, tot de drie volgende grondwaarheden bepaald: de Persoon des Lijders, God-mensch; zijn lijden, door plaatsbekleeding verzoenend; dat lijden, eindelijk, van den beginne der eeuwen voorzegd en voorgebeeld.

I. DE PERSOON DES LIJDERS! — Wie is Hij, die *in gedaante gevonden als een mensch*, zich zelven ook dan nog *vernedert, gehoorzaam geworden zijnde tot den dood, ja tot den dood des kruises?* Het is Hij, *die in de gestaltenisse Gods zijnde het geen roof achtte* (het was zijn eigen recht van eeuwigheid) *Gode even gelijk te zijn* (1); maar Hij *vernietigde zich zelven*, en *nam de gestaltenis eens dienstknechts aan*, en *werd den menschen gelijk*, om alzoo waarachtig God en waarachtig mensch in onafscheidbare, in alle eeuwigheid onverdeelbare eenigheid des persoons, de *Middelaar Gods en der menschen te zijn, de mensch Christus Jesus* (2). Het is Hij, die zich zelven in dien staat van zelfvernedering en zelfvernietiging *den Zoon des menschen* noemt, maar de Vader uit de hemelen verheerlijkt Hem als zijnen Zoon; als *den Zone des levendigen Gods, hunnen Heer en hunnen God*, aanbidden Hem Apostelen en geloovigen, door den Heiligen Geest. Het is dat *Leven, hetwelk bij den Vader was, en geopenbaard is*, zoo dat oogen Hem gezien, ooren Hem gehoord, handen Hem getast hebben (3), dat *Woord des Levens*, dat

(1) Philipp. II. v. 6. en volg. *In de gestaltenis Gods zijnde* (ἐν μορφῇ θεοῦ εἶναι) onderstelt noodwendig het *God zijn*, gelijk de *gestaltenis eenes dienstknechts* (v. 7) een *dienen*.

(2) 1 Tim. II. v. 5.

(3) 1 Joh. I. v. 1 en 2.

vleesch geworden is, dat *onder ons gewoond* heeft, dat *aanſchouwd* is in *heerlijkheid als de Eeniggeboren van den Vader*, *vol van genade en waarheid;* terwijl Hij tevens daar henen ging, daar ſtond, daar hing als de *verachte ziele*, *die aan welken het volk eenen grouwel had* (1), de ten toon geſtelde aan het vloekhout tusſchen hemel en aarde; om even daardoor in hemel, op aarde en onder de aarde erkend te worden met kniebuiging voor die Hij is: het Lam Gods dat geſlacht is, de Leeuw van Juda die overwonnen heeft, de Koning der eere, JEHOVAH *onze gerechtigheid!*

Het zij dan in eeuwigheid verre van onze gedachten, waarde mede-Christenen! bij de overdenking van het lijden des Heeren, Zijn gezegenden perſoon immer te beſchouwen als een bloot mensch, als een ſchepſel hoe ook verheven, als een Zoon Gods uit eenige andere betrekking dan die der geboorte zonder begin uit den Vader, die der eenswezenheid van alle eeuwigheid met den Vader! En niet alleen dit; maar even verre zij van ons de dwaling, die in Jeſus Christus, het zij in de kribbe of aan het kruis, in de heerlijkheid op Tabor, of in de verlating op Golgotha, de Goddelijke natuur van de menſchelijke, de menſchelijke van de Goddelijke *ſcheidt* (2); of die, welke in dienzelfden perſoon, God en mensch, niet *onderſcheidt* hetgene der Goddelijke, en hetgene der menſchelijke nature eigen is (3). De belijdenis der door zoo vele beſtrijdingen van binnen en van buiten des te meer geoefende Christelijke Kerk ſpreekt daarom in onze Nederlandſche Artikelen te recht (4): »Wij gelooven dat de Zone Gods eene ware menſche»lijke natuur heeft aangenomen met alle hare zwakhe»den, uitgenomen de zonde, — op dat Hij een waar mensch »zoude zijn. — Wij gelooven, dat de *perſoon* des Zoons »onafſcheidelijk vereenigd en zamengevoegd is met de »menſchelijke natuur: zoo dat er niet zijn twee Zonen »Gods, noch twee Perſonen, maar *twee naturen in één »éénigen perſoon vereenigd*, doch elke natuur hare onder»ſcheidene eigenſchappen behoudende. — Hierom bekennen »wij, dat Hij ware God en ware mensch is; ware God, »om door zijne kracht te overwinnen; ware mensch, »op dat Hij voor ons mochte ſterven uit de zwakheid »van zijn vleesch."

Neen! het is geen menſchenwoord, geen ſtelſel van menſchenverſtand of vinding; het is Gods woord, Gods getuigenis: *De Heer der heerlijkheid is gekruist* (5). *De Vorst des levens is gedood* (6). *God*, die *geopenbaard is in het vleesch*, *gerechtvaardigd in den Geest*, *gezien van de Engelen*, *gepredikt onder de Heidenen*, *geloofd in de wereld*, *opgenomen in heerlijkheid* (7), *God heeft de gemeente gekocht met zijn eigen bloed* (8).

Deze waarheid is het, die wij hier uit de verhalen van het lijden bij de Evangelieſchrijvers, in enkele bijzonderheden wenſchen aanſchouwbaar te ſtellen. Eene verborgenheid is hier, eene diepe verborgenheid, gelijk alle waarheid is en zijn moet in deze onze bedeeling van *gedeeltelijke kennis*, en *gedeeltelijke propheteering*, (1 Cor. XIII.) Maar op de verkondiging van juist deze verborgenheid: Jeſus even waarachtige Godheid en menschheid, eeuwigen rijkdom en aangenomene armoede, vrijwillige vernedering en nimmer afgelegde majeſteit, rust als op haren eenig vasten en wezenlijken grond, de leer van verzoening, genade, en onze eeuwige behoudenis.

Wij ſtellen ons dan in de eerſte plaats Jeſus in zijn woord hier voor oogen, daar Hij aanzit aan den disch van het Paſcha, in den nacht, in welken hij verraden werd. Hij, de Zoon, van God *uitgezonden in de volheid des tijds*, *en geworden onder de wet*, Hij onderhoudt en vervult die wet, niet ſlechts hare zedelijke, maar ook hare ſchaduwverordeningen, hare nationale inzettingen, geheel haren inhoud, geheel haren eisch. Als zoodanig viert en eet Hij, als alle Israëlitiſche Huisvaders en Meesters, het Paaschlam met zijne discipelen; en te gelijk, als de Heere, de Wetgever zelve op Sinaï, verandert Hij de inzetting van het Paſcha en zijne bloedige offerande, in die des Avondmaals en de brekinge des broods. In beide werd gezien op zijn perſoon, zijn werk, zijn lichaam, voor zondaren gebroken, geofferd, ter geestelijke ſpijze gegeven voor en aan het Israël Gods. — Aan denzelfden disch zit met Hem aan de verrader, die Hem reeds voor dertig zilverlingen verkocht heeft. Hij laat zich leveren. Maar, Kenner der harten en der gedachten, openbaart Hij aan den discipel dien Hij lief had, wie het is die Hem zal overleveren. Zoo openbaarde Hij weleer toekomende en verborgene dingen aan Abraham zijnen vriend, als Hij hem verſcheen bij de tente van Mamre, en aanzat aan zijnen disch in Engelengeſtalte. De Heere is Hij, en de Meester, die de vee-

(1) Jeſ. XLIX. v. 7.
(2) De in onze Nederlandſche kerken maar al te zeer ingedrongene zuurdeesſem van Nestorius.
(3) De Euthychiaanſche afwijking.
(4) *Nederl. Confesſie.* art. 18 en 19. Heidelb. Catech. vr. 35.
(5) 1 Cor. II. v. 8. (6) Hand. III. v. 15.
(7) 1 Tim. III. v. 16.
(8) Hand. XX. v. 28. *Ποιμαίνειν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἣν περιεποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος.* Wij weten wel, dat in deze plaats de meeste Critici van onzen tijd de lezing *τοῦ Θεοῦ* (*Gods*) verwerpen; en die van *Κυρίου* (*des Heeren*) daarentegen door Griesbach in den text is opgenomen. Doch men geve zich de moeite, om hetgeen door dezen Uitgever tot handhaving van deze zijne lezing aangevoerd is te vergelijken met hetgeen vroeger door Ernesti (tegen Wetſtein), door Bengel, en anderen, tot verdediging van de lezing *Θεοῦ* gezegd is. (Men zie ERNESTI, Opusc. Phil. et Crit. p. 385 et sqq. BENGEL, in Gnomon ad h. l. en vergelijke VENEMA in de meermalen aangehaalde *Exercitationes*, p. 1 et sqq. en HERINGA, *Over het gebruik en misbruik der kritiek*, §. 46). Wat ook de bloote vergelijking der handſchriften (waarvan zommige *Θεοῦ* hebben; zommige zeer geachte *Κυρίου*; een aanzienlijk getal, beide: *Θεοῦ καὶ Κυρίου*) ten voordeele van Griesbachs keuze moge ſchijnen op te leveren, de inwendige bewijzen ſpreken althands niet minder ſterk voor de gewone lezing. Wij kunnen aan deze plaats in uiteenzettingen hieromtrent niet wel treden. Dit alleen herinneren wij, dat de uitdrukking *Gemeente des Heeren* nergens voorkomt in de gantſche Schrift des Nieuwen Testaments; zeer gemeenzaam daarentegen die van *Gemeente Gods*. Tegen de bedenking, alsof naar deze lezing aan de *Goddelijke natuur* een *eigen bloed* zoude toegeſchreven worden, zegt ERNESTI t. a. p. zeer afdoende het volgende: »*God heeft de gemeente gekocht met zijn bloed*; niet dat »de Godheid had, die onlichamelijk is, maar die in dat lichaam was, »hetwelk Hij door de vleeschwording (*ἐνσαρκώσει*) het zijne gemaakt had." Doch ook al zij de lezing *τοῦ Κυρίου* de echte, de zin en bewijskracht blijft even dezelfde, alzoo (gelijk Ernesti wederom zeer klaar bewijst p. 396 et sqq.) door die benaming hier niet anders verſtaan kan worden dan het Hebreeuwſche JEHOVAH.

van Zijner discipelen wascht, en Zijnen dienstknechten dienst doet. Maar het is de taal der Opperste Wijsheid, als zij tevens dat woord vernemen: *Dat ik doe, weet gij nu niet, maar gij zult het na dezen verstaan.* Joh. XIII.

In Gethsemane gaat Hij de bende, door Judas geleid, te gemoet. Zijn woord: IK BEN HET, doet ze achterwaarts gaan en nederstorten (Joh. XVIII. Het is zijne majesteit als God, die Hij straks als bedekt en omwolkt, om zich te *kunnen* overgeven, gelijk *een schaap ter slachting, en gelijk een lam dat stemmeloos is voor dien die het scheert.*

In de zaal van Cajaphas staat Hij dáár, gehoond, bespot, geslagen, bespogen, en zwijgende: *ziet den mensch!* Maar Petrus verloochent ten derden male; en Jesus keert zich om, en ziet Hem aan: het is de Heere! Het is Hij, *die zijne oogen heeft als vlammen des vuurs*, en *Hij onderzoekt de harten en de nieren*, Hij maakt de binnenste gedachten openbaar, het geweten wakker; het hart verbroken, het geloove levendig. Petrus, door geen hanengekraai ontwaakt, versmelt voor den blik dier oogen. *Hij gaat uit, en weent bitter.*

Als een *vervloekte* hangt aan het kruishout Hij, in wien alle de geslachten der aarde gezegend werden. Maar dáár te gelijk beschikt Hij over Paradijs en zaligheid, over tijd en eeuwigheid (Luc. XXXIII. v. 39 tot 43). Ja, die daar uitroept: *mij dorst!* is de Fontein zelve des levens. Die daar klaagt: *mijn God, mijn God, waarom hebt gij mij verlaten!* is dezelfde die tot zijn volk gezegd heeft, en steeds zegt: *Ik zal u niet begeven, en ik zal u niet verlaten.* Die daar den geest geeft en sterft, is Hij, die *het Leven* en *de Opstanding* niet alleen aan het licht brengt, en verwerft, maar zelve is. Die daar nedergelegd wordt in het graf van den rijken, voor dat de Sabbath invalt, is de *Heere* zelve *des Sabbaths*; Hij die op den zevenden dag heeft gerust van het al werk der schepping, door Hem gemaakt en volbracht.

Zie daar de ontzachelijke verborgenheid: in eenen zelfden mensch Christus Jesus, de *sterkte God* en *de man der smerte* niet bloot te zamen gekomen, maar één! Maar ziedaar ook de vastigheid, de dierbaarheid, de zaligheid, Hij is de Zoon: *het afschijnsel van 's Vaders heerlijkheid, het uitgedrukte beeld zijner zelfstandigheid, die alle dingen draagt door het woord Zijner kracht; alle de Engelen Gods moeten Hem aanbidden*, en *tot Hem is gezegd: ó God, uw troon is in alle eeuwigheid* (1)! Maar — *overmits de kinderen des vleesches en des bloeds deelachtig zijn, zoo is Hij ook desgelijks derzelver deelachtig geworden, op dat Hij door den dood te niet doen zoude den genen die het geweld des doods hadde, den duivel* (2).

En nu — Jesus Christus is *gister en heden dezelfde en in eeuwigheid.* Opgestaan uit den dooden, om henen te gaan tot zijnen Vader, behoudt Hij, met den naam, die Hem gemeen is met den Vader en met den Heiligen Geest, tevens dien zijner vernedering en verachting naar het vleesch. *Jesus den Nazarener den gekruisten*, noemt hem de Engel, die zijne opstanding aankondigt (1). *Ik ben Jesus de Nazarener, dien gij vervolgt*, zegt hij tot den door den glans zijner heerlijkheid in het stof geworpen Saulus (2). Met de wolken des hemels komt Hij eenmaal weder, kenbaar als de doorstokene aan het kruis (3). In den hemel der hemelen staat Hij daar in het midden der gekochten door zijn bloed, als *het Lam dat geslacht is, en waardig is te ontfangen de kracht, en de rijkdom en de wijsheid, en de sterkte, en de eere, en de heerlijkheid, en de dankzegging* (4). Zoo is Hij, Israels Goël (en die Goël is geen andere dan de HEERE zelve der heirscharen, (5)) *in alles den broederen gelijk geworden, op dat Hij een barmhertig en een getrouwe Hoogepriester zoude zijn in de dingen bij God, om de zonden des volks te verzoenen* (6). Want van deze ontzachelijke *tot één wording* (7) van Godheid en menschheid, van almacht en zwakheid, van diepte en hoogte, was het groote, het nimmer genoeg te overdenken en aan te staren doel: *Verzoening door plaatsbekleeding.* Hierover, zoo God wil en wij leven, bij eene volgende gelegenheid nader.

(1) Heb. I. v. 2, 3, 6, 8. (2) Heb. II. v. 14.

OVER DEN GROND VAN HET OPPERGEZAG EN DE PLICHTEN VAN OVERHEDEN EN ONDERDANEN.

J. J. LE ROY, *Bekroonde Verhandeling ter beantwoording der prijsvraag van het Stolpiaansch legaat.* Leid. 1834. 92 bl. in 4°.

II.

In het tweede Deel der Verhandeling beoordeelt de Eerw. Schrijver de meest in zwang zijnde gevoelens over het behandelde onderwerp, welke hij tot drie brengt: het *ultra-liberale* (revolutionaire), het *ultra-monarchale* (absolutistische), en het *ministeriële* (of constitutionele) stelsel. Onze Auteur toont ook hier een schrander en zelfdenkend man te zijn; maar alleen het eerste en laatste gevoelen uit eigen onderzoek, het tweede daarentegen blootelijk uit de berichten der liberale partij te kennen. Recht voldoende toch wordt hier de revolutionaire theorie in hare naaktheid en onbijbelsche grondstellingen blootgesteld en wederlegd; zeer opmerkelijk zijn ook des Schrijvers bedenkingen tegen het laatste, waardoor hij meestal het hedendaags heerschende *juiste midden* bedoelt (8); maar den aard en de natuur van het tweede zoogenaamd ultra-monarchale heeft hij niet naauwkeurig voorgesteld. Wij nemen deze gelegenheid te baat, om betrekkelijk hetzelve iets van de staatsleer van Haller en de denkbeelden van Bilderdijk over het onderhavige onderwerp te zeggen; want niet alleen zijn beide tot nog toe, vooral het eerste, door onze liberale schrijvers altoos in een valsch licht voorgesteld, verdraaid, verminkt en ontwricht, maar ook onze kundige schrij-

(1) Marc. XV. v. 6. (2) Hand. XXII. v. 8. (3) Openb. I. v. 7.
(4) Openb. V. v. 12. (5) Jes. XLVII. v. 4 enz. (6) Heb. II. v. 17.
(7) Unio hypostatica.
(8) Zeer juist is het gezegde hieromtrent op bl. 80: *Van het beginsel der algemeene vrijheid uitgaande, wordt de personele en individuële vrijheid daardoor in vele opzichten ten sterkste gebonden.*

der kent dezelve blijkbaar niet dan uit deze bronnen, daar hij, bl. 79, 80, de voorſtanders van dit gevoelen met de volgende woorden beſchrijft. »Zij hebben veel op met den zoo dikwijls misbruikten titel van: *door Gods genade keizer of koning;* houden denzelven voor meer dan voor eene door menſchen gebezigde uitdrukking, zij hechten daaraan inderdaad die krachtige beteekenis, welke deze ſpreekwijs op zich zelve heeft; zij beſchouwen de Overheden als van God zelven aangeſteld als zijne vertegenwoordigers hier op aarde, aan welke derhalve eene onbepaalde onderwerping en gehoorzaamheid moet betoond worden; tegen welke in geen geval eenige tegenſtand geoorloofd is; wier bevel, hoe hard en onrechtvaardig ook, zoo ſlechts niet ten eenenmaal met het geweten ſtrijdig, gewillig moet volbracht worden, of wier ſtraf, in geval het geweten de gehoorzaamheid niet toelaat, met geduld en zonder weêrzin moet gedragen worden; zij voeren de ongelijkheid onder de menſchen ten opzichte van rang en ſtaat ten hoogſten top; beſchouwen dezelve als oorſpronkelijk en erfelijk, niet alleen tusſchen bijzondere individuën, maar tusſchen geheele geſlachten, waarvan het eene tot gebieden, en het andere tot gehoorzamen van God geſchikt ſchijnt.”

Wat dan het ſtelſel van Haller aanbetreft, deze Geleerde onderſcheidt de Staten in VORSTENDOMMEN (indien zij zeer groot en machtig zijn, *Monarchiën*) en BURGERSTATEN (*Republieken*). Door de eerſten verſtaat hij hetgeen door Huig de Groot *patrimoniële Rijken* werd genoemd (1). Een Vorst is (volgens hem) een onafhankelijk, vermogend en machtig grondeigenaar, die krachtens zijne overmacht deels zijne onderhoorige en van hem afhankelijke landzaten, deels andere door dienst- of hulpverdragen aan hem verbondene huisgezinnen of menſchen beheerscht. Hij bezit dit onafhankelijk vermogen, en dienvolgens ook zijn Souvereiniteit (onafhankelijkheid), die hem door hetzelve verkregen werd en gewaarborgd wordt, onder Gods zegen, als het hoogſte en aanzienlijkſte geluksgoed in de zamenleving; en in zooverre *door Gods genade;* doch hij heeft, behalven de aangegane dienst- en hulpverdragen, over de perſonen, huisgezinnen en eigendommen zijner onderhoorigen, even min iets te zeggen als zij over de zijnen. Hij is uit eigen recht (*proprio jure*) heerſcher, en beſchikt alleen over zijne eigen zaken (*domeinen*), gelijk zijne onderdanen over de hunnen. Zijne rechtſpraak over hun grondt zich alleen op de inroeping zijner rechtshulp en rechtsbetooning van hunne zijde, waar zij hun recht zelve niet kunnen doen gelden. Uit dit alles volgt, dat de vorſten niet van het volk geſteld zijn, maar, krachtens het hun van Gods Voorzienigheid geſchonken onafhankelijk beſtaan, vóór het volk (als zoodanig) aanwezig, vóór het volk reeds Vorſten waren, en zouden kunnen vergaan terwijl de vorst onafhankelijk Heer blijft. Ongerijmd is dan het gevoelen dat der vorſten macht eene van het volk uitgegane of verleende en aanvertrouwde macht zoude zijn; ongerijmd alle begrip van overgedragene Souvereiniteit; ongerijmd de ten gronde dezer begrippen liggende volksoppermacht, en evenzeer de leer van een ſtellig beweerd of toch ſtilzwijgend onderſteld maatſchappelijk verdrag, krachtens hetwelk onderling gelijke en geheel vrije perſonen het recht en den plicht om over hen te regeren aan eenig ander perſoon zouden hebben toegeſtaan en opgelegd, en alzoo een volk en eene Overheid geformeerd. Een vorſtendom is dus geen burgerſchap (*civitas*), geen gemeenebest (*respublica*), maar een groot gezin (*magna familia*), en de Vorst beſtaat even min om zijn volk als het volk om den Vorst; elk beſtaat om zich zelven, maar allen zijn door onderlinge liefdeplichten aan elkander verbonden, en in zooverre voor elkander geſchapen. Dezelfde beginſelen worden ook op *burgerſtaten* toegepast. Daar is eene onafhankelijke burgerſchap; wier gezag over landzaten en onderdanen, die niet tot die gemeenſchap behooren, mede niet overgedragen of verleend, maar op onafhankelijkheid en grondbezit gevestigd. Daar is het eene collective gelijk in het vorſtendom eene individuële heerſchappij, welke zich door dienst- of hulpverdragen de landzaten als onderhoorigen verbindt. Ook daar dus beſtaat even weinig als in de rijken, *of* volksoppermacht, *of* overgedragen gezag, *of* ſtaatsverdrag. Met verpletterende conſequentie wordt (gelijk een kundig en beroemd ſchrijver met recht aanmerkt (1), door von Haller deze theorie vernietigd; en de vijandſchap die jegens zijn werk onder de meeste Liberalen in Europa (ook in ons land) ontbrand is, moet men onzes inziens vooral toeſchrijven aan de meerderheid en den bijtenden ſcherts, waarmede hij de liberale theorie verbrijzelt (2). Hoe men ten minſte in de bovenvermelde leer, (die echter niet de *onze* is,) een despotiek ſtelſel meent te kunnen opmerken, is ons niet wel begrijpelijk; vooral daar dit ſtelſel doorgaans de heiligheid van perſonele en verkregen rechten predikt, en de vrijheid van zelfshulp, verzet en wederſtand tegen misbruik van macht althans niet binnen enge grenzen beperkt.

Hetgeen *wij* tegen dit ſtelſel hebben is het volgende: Vooreerst, dat het niet opklimt tot den waren grond van gezag en macht, welke boven door ons als in de H. Schrift gegrond werd voorgeſteld. Niet de overmacht,

(1) *Accidere etiam potest, ut paterfamilias, latifundia posſidens, neminem alia lege in ſuas terras habitantem recipere velit; aut ut quis magnam ſervorum copiam habens eam manumittat, ſub imperii ferendi et cenſus pendendi legibus: quae ſuis exemplis non carent. — — Fieri ergo potest, ut rex in quosdam populos imperium habeat proprio jure, ita ut alienare etiam posſit.* (*De Jure B. ac. P.* Lib. I. cap. 3. § 8, 12).

(1) Ancillon; zie de *Nederl. Gedachten*, Dl. III. bl. 153. Zeer juist is ook het oordeel van den Heer Mr. Groen van Prinſterer over von Hallers *Restauration*, in zijne *Beſchouwingen over Staats- en Volkenregt*, (Dl. I. bl. 157, 158) alwaar met recht gezegd wordt, »dat dezelve allezins naauwkeurige en herhaalde lezing verdient.”

(1) Zoo zegt hij onder anderen bij de vermelding van het gevoelen van diegenen die het maatſchappelijk verdrag ten gronde van hun ſtaatsrecht leggen, ofſchoon zelve erkennende dat deze onderſtelling met den historiſchen oorſprong der Staten niet overeenkomt (Th. I. S. 298): »Men vindt waanzinnigen in dolhuizen, die zich inbeelden Koning te zijn, en naar dit vaste begrip ſpreken en handelen. Maar zij gelooven het ten minſte. Doch hoe zal men daarentegen die nieuwe kwaal noemen, waardoor men erkent, noch koning te zijn, noch geweest te zijn; maar tevens beweert, dat de rede vordert, het moest zoo zijn, en naar dit redebegrip kroon en ſcepter zoude willen dragen of vorderen?”

maar die betrekking van den eenen mensch tot den ander, welke in zekere opzichten een afbeelding van de betrekking Gods tot den mensch daarſtelt, is de grond van oppermacht en gezag (1).

Ten tweede, maakt Von Haller van alle rijken patrimoniële vorſtendommen, en grondt daarop die onafhankelijkheid welke bij hem het kenmerk der Souvereiniteit is; terwijl de geſchiedenis leert, dat de onderſcheiding van Grotius tusſchen zulke patrimoniële rijken en de andere ſtaten, die hij (wellicht min juist) *vrije* vorſtendommen noemt, in welke de vorſtelijke macht door het volk is opgedragen (2) (onverminderd evenwel de Voorzienigheid en vrije Souvereiniteit Gods, uit wien alle wettige macht afdaalt) allezins juist is. Wij hebben hiervan het voorbeeld in Israël, onder hetwelk niet de machtigſte eigenaar of heer, maar een man uit het midden hunner broederen tot koning werd geſteld (3). Even zoo is in Nederland na de afzwering der Grafelijke monarchie (die zonder twijfel een patrimoniëel Rijk daarſtelde), de eminente macht of Souvereiniteit van het huis van Oranje, van den ſtichter en grondlegger van onzen ſtaat af, nimmer gegrond geweest op grondbezit of onafhankelijk vermogen, maar integendeel, op eene door de liefde des volks, den gang der gebeurtenisſen, en boven alles door de Souvereine regering Gods gegronde verheffing van een huis, door de roeping Gods en deszelfs erfrechten naauw aan het volk verbonden.

Ten derde, merken wij op het ſtelſel van Haller aan, dat het, grootendeels gevormd naar de katholieke ſtaten, zoo als zij zich ſedert de midden-eeuwen ontwikkelden, geenszins genoeg de mogelijke wijzigingen in aanſchouw neemt, die zelfs de patrimoniële monarchiën, behoudens haar beginſel, en zonder het aanwenden van de *fictie* der oorſpronkelijke volks-ſouvereiniteit, kunnen aannemen; waarom dan ook op het hervormde Engeland en deszelfs historisch tot ſtand gekomene conſtitutie naauwelijks gelet wordt.

Eindelijk ontkennen wij wel uitdrukkelijk, dat deze leer van volksoppermacht en maatſchappelijk verdrag ten deele of geheel uit de kerkhervorming zoude geboren zijn. De begrippen van dweepende Wederdoopers of overdrevene Puriteinen mogen hiertoe hebben aanleiding gegeven; de boerenkrijg, of de burgeroorlog tusſchen de Stuarts en derzelver tegenſtanders mogen die hebben verbreid, onze eerbiedwaardige Hervormers waren even zeer afkeerig van volksoppermacht, als zij verwijderd waren van het begunstigen van vorſtenheerschzucht; en de gruwelijkſte drijvers der revolutionaire theoriën, gelijk ook de meeste en verfoeielijkſte franſche Sofisten en Encyclopedieſchrijvers, zijn opgekomen uit den boezem der Roomſche Kerk.

Van de overige ſchrijvers, die men mag rekenen dat in de opgegevene Prijsvraag bedoeld, of in 's Eerwaarden Schrijvers uitdrukkingen kunnen gemeend zijn: de Bonald, de Maistre, de St. Ronan, Thorel (1), willen wij thans hier niet ſpreken, omdat de meesten hunner zich meer met de beſtrijding der liberale begrippen en het ſtellen van een tegengeſteld beginſel, dan met het vormen van een volledig ſtelſel, zoo als von Haller, hebben bezig gehouden. Doch zeker is het, dat zoowel in de opgegevene vraag als in de aangehaalde woorden van den Schrijver der beantwoording, zeer bijzonder de ſchool van Bilderdijk is bedoeld geworden.

De rechts- en ſtaatsleer van Bilderdijk uitvoerig te ontvouwen zou hier overbodig zijn; dit is elders geſchied (2). Hij leerde dat alle ſouvereiniteit en macht van God, de bron en ader der oppermacht, afdaalt; en verfoeide al wat zou kunnen ſtrekken, om gelijk de nieuwe theoriën deden, den volkswil in de plaats van God te ſtellen. Maar men herinnere zich wel, dat de ſtrijd, dien hij tegen de liberale begrippen gevoerd heeft, hoe ſterk zijne uitdrukkingen nu en dan ook omtrent *onweêrſtaanbare Vorſten-majesteit* mogen geweest zijn, geenszins die ſtrekking had, dat daardoor eene blinde en ſprakelooze gehoorzaamheid zoude kunnen worden bevorderd, welke onze Schrijver te recht betoogt, dat Christus en zijne discipelen nooit betracht, maar altoos tegen de zonden en ongerechtigheden ook van Overheden een vrijmoedig getuigenis afgelegd hebben. Wil men een voorbeeld van de rondborſtigheid met welke Bilderdijk ook van den handel der Vorſten wist te ſpreken, men leze dan het ſchoone dichtſtuk: *Opſtand tegen God*, in zijne *Nieuwe Vermaking*, en het zou ons zeer bevreemden, indien iemand hierin eene ſtrekking tot blinde onderwerping wist aan te toonen. En wat Bilderdijks discipelen betreft, ons althans is het niet bekend, dat zij zich immer door afkeer van ware vrijheid onderſcheiden of de maatregelen van het hoog gezag ſteeds toegejuicht hebben.

Wij vergunnen ons nog eene aanmerking op deze veelzins rijke en belangvolle verhandeling. Zij is deze: dat de Schrijver doorgaans van rijken en ſtaten ſprekende, uitdrukkingen bezigt, die van gemeenebesten ontleend zijn; even als waren alle ſtaten republikeinsch van aard. Op bl. 72 wordt gezegd, dat de overheden in die hooge betrekking ſtaan, hunnen *medeburgers* ten goede; dat hun de middelen ter uitoefening des gezags hun door *hunne medeburgers* ten dien einde zijn in handen geſteld. Hij ſpreekt zelfs ter naauwernood van *onderdanen*, of voegt er bij: *zoo als wij gewoon zijn dezelve te noemen.* Deze denkbeelden en uitdrukkingen zijn niet volkomen juist, wijl zij het onderſcheid tusſchen rijken

(1) *Evang. K. Z.* 1831. N. 30.

(2) Volgens Bilderdijk (*Toelichting*, bl. 58) door „de ſtem van het dankbare hart, dat gedachtig aan de duizende weldaden van den Almachtige, door een doorluchtig ſtamhuis genoten, vervuld van godsdienſtige erkentenis en liefde, voor beſtaan, vrijheid, bloei, welvaart en aanhoudende handhaving en beſcherming tegen buiten- en binnenlandſchen, dwang zich jegens een afſtammeling van die reeks van weldoeners opheft in zegenende toejuiching en hem tot zijn Voorſtander en Hoofd, tot zijn Vorst en Regeerder uitroept.”

(3) Deut. XVII. v. 14–20. 2 Sam. V. v. 1—3.

(1) De Bonald, *Législation primitive*; De Maistre, *Esſai ſur le principe générateur des conſtitutions et des autres inſtitutions humaines*; De St. Ronan, *ſur le faux et abſurde ſystéme de la ſouveraineté du peuple*; L'abbé Thorel, *La voix de la nature et de ſon Auteur ſur l'origine des ſociétés*; etc.

(2) *Bijdragen tot Regtsgeleerdheid en Wetgeving.* Dl. VI. bl. 449-458.

en gemeenebeiten doen voorbijzien, hetgeen, althans wanneer men de in zwang zijnde politieke gevoelens beoordeelt, niet mag voorbijgezien worden. Indien hier voorts de grond van het gezag in *het beeld van God* ware aangewezen, zoo had tevens kunnen worden aangemerkt, hoe de Schrift dit beginsel ten gronde legt van de onschendbaarheid van het menschelijke leven (Gen. IX. v. 6), en elders (Jac. III. v. 9) van hun persoon tegen opspraak en laster; en hoe dezelve dus in de eerbiediging van dat beeld (hetgeen 's menschen ware oorspronkelijke waardij uitmaakt) alle onwaardige behandeling en verdrukking verbiedt en uitsluit, ook van de zijde der *Machten die in hoogheid gesteld zijn*, jegens onderdaan of onderhoorige.

Dan alle deze aanmerkingen, die wij noodig oordeelden om ons standpunt met betrekking tot de leer van den grond en de heiligheid van het gezag der Overheid te bepalen, strekken geenszins ter miskenning der verdiensten dezer weldoordachte verhandeling, die wij voor ons met veel belangstelling gelezen hebben. Mogen zij veeleer den recht-eerwaardigen schrijver bewijzen, dat wij zijn stuk alle aandacht en opmerkzaamheid waard achten, en deszelfs onderwerp van het hoogste gewicht rekenen.

JOHAN DE LABADIE.

III.

Verblijf te Genève, vertrek naar Nederland, en lotgevallen aldaar.

Hij ving zijne predikatiën te Genève aan met het spreken over deze woorden: *Bekeert u, want het koningrijk der hemelen is nabij gekomen*; eene prediking, zoo krachtig, dat geheel Genève er door werd in beweging gebracht. Straks daarna begon hij ook hier zijne pogingen tot hervorming van openbaar en bijzonder leven. De zondagsche vermakelijkheden moesten voor zijnen ijver zwichten. De herbergen werden gesloten, en eene geheel andere gedaante vertoonde zich op dien dag door de gansche stad. Hij bestreed het spelen, en overtuigde de spelers zoo krachtig, dat sommigen derzelven groote sommen die zij gewonnen hadden, vrijwillig wedergaven. Wanneer hij onder het gaan naar de zieken, ergens gerucht van drinkers of woest getier in de herbergen hoorde, zoo ontzag hij zich niet daar in te treden, en door zijne krachtige en levendige vermaningen hunne gezelschappen te doen uit één gaan. Hij ijverde ook zeer bij de verkiezingen voor de Magistratuur, dat er in de vergaderingen der stemgerechtigden geen kuiperij of kabale mochte plaats hebben, en predikte daartegen bij wijlen krachtig en indrukmakend. Men kan wel denken dat deze openbare bestraffing van allerlei zonden en losbandigheid hem veel wederstand en tegenkanting moest verwekken. Zijn harte was steeds zuchtende, dat zoo weinigen zich zelf door eene ware bekeering en hartelijke vernieuwing tot het beleven van de waarheden des Evangelies lieten brengen.

Ongeveer drie jaren na zijne aankomst te Genève, in 1662, maakte De Labadie de kennis of versterkte hij den band der vriendschap met drie mannen, die een gewichtigen invloed op het overig gedeelte zijns levens gehad hebben: met den broeder van de beroemde A. M. Schuerman, die te Genève gekomen was enkel om den vermaarden christen-leeraar te ontmoeten; met den jongen Yvon, wiens ouders hij te Montauban reeds had leeren kennen, en in drukken omgang had gezien; en met zekeren Heer du Lignon: met welke beide laatsten hij zich weldra in de naauwste en broederlijkste vriendschap verbonden gevoelde. Yvon, die vroeger reeds te Montauban zijne studiën begonnen had, volbracht die te Genève, onder de levendigste indrukken en werkingen van Gods genade, welke ook vroeger reeds zijn harte aan de prediking en den omgang van De Labadie verbonden hadden. Ook maakte deze laatste hier de kennis van den voortreffelijken en godzaligen Spener, die zich te Genève nog allerinnigst aan hem verbonden gevoelde, en levendige hoogachting voor hem opvatte, maar later zijne zucht tot afscheiding en formeering eener nieuwe secte grootelijks afkeurde. Hoeveel overeenkomst was er overigens niet tusschen de treffende hervormings-ontwerpen van beide, en hoe gezegend had De Labadie kunnen werken, ook op onze Nederlandsche kerk, indien niet zijne zucht tot afscheiding de pogingen zijner tegenstanders, om hem uit den zadel te lichten, grootelijks begunstigd hadden!

In het jaar 1666 werd De Labadie beroepen naar Middelburg, waar, sedert het overlijden van den godzaligen Predikant Teeling, eene groote verslaauwing en verbastering in de kerk was ingedrongen. De uitmuntende Hoogleeraar Voetius en zijne christelijke vriendin A. M. Schuerman, die den ijver van De Labadie in het hervormen van misbruiken, in het tegenstaan der toenemende wereldschgezindheid, en de kracht en zalving zijner verkondiging des woords door brieven en door het bericht haars broeders kende, drongen er ten sterkste op aan, dat hij dit beroep als eene roeping Gods mocht beschouwen en niet afslaan, maar ten spoedigste opvolgen. De Labadie met zijne vrienden en medgezellen Yvon en Du Lignon zochten hierop het aangezicht des Heeren met vasten en bidden, en gevoelden weldra, dat het eene stem des Heeren was, waaraan zij niettegenstaande al het gevaar der reize moesten gehoor geven; zij maakten zich dus los van hunne betrekkingen te Genève, waar men hen zoo gaarne gehouden had (1). Te midden van die gevaren volbrachten zij hunne reis door eene bijzondere uitredding Gods gelukkiglijk.

De drie vrienden kwamen te Utrecht aan, waar zij met veel ingenomenheid ontvangen, en De Labadie een en ander maal in de Waalsche kerk gehoord werd; eerst over »het heerlijke koningrijk van Christus," *wanneer Hij zal wederkomen om verheerlijkt te worden*

(1) Aandoenlijk is het verhaal van dit afscheid (ook van de Professoren *Turretin* en *Tronchin*) en de lotgevallen der reize in het *Leven van De Labadie.* bl. 110—117.

in zijne heiligen, en wonderbaar te worden in allen die gelooven in dien dag (1); daarna, ten tweeden male, *over de aflegging van den ouden en het aandoen van den nieuwen mensche* (2), als wanneer hij zeer ernstig sprak tegen de ijdelheid en wereldschen zwier, welke hij bij zijne hoorderen bespeurde, hun voor oogen stellende hoezeer zij misdeden met de livrei der wereld te dragen, en met dezelve te verschijnen op eene plaats, waar men kwam om zich voor God te vernederen. Hij vervolgde voorts dezen geheelen Zondag door, te spreken met vrijmoedigheid en ernst tot de leden der gemeente die hem kwamen hooren.

Doch juist deze vrijmoedigheid gaf de eerste aanleiding tot eenen tegenstand, die niet dan met zijne afzetting eindigde; en daardoor eene afscheiding te weeg bracht die eene afzonderlijke secte van Labadisten deed geboren worden, en alzoo aan alle de gevaren, welke doorgaans met het separatismus gepaard gaan, een aantal geloovigen blootstelde, dat anders het zout der in vele opzichten teruggegane en vervallene gemeenten had kunnen uitmaken. De Predikant Wolzogen, die (om de woorden van Labadies levensbeschrijver te bezigen) aganseh niet en was van de Predikanten die men *Præcisisten* of *naauwkeurigen* noemt, en welks huis en huisgezin meer naar den adeldom, dan naar het herderschap geleek, wiert van doe af zeer gevoelig over de ronde vrijborstigheid die J. de Labadie op zijnen predikstoel gebruikt hadde, en had zelfs eenige aanteekeningen gemaakt (3), om zich ter tijd en plaats daarvan te kunnen bedienen, gelijk naderhand op het Synode tot Amsterdam (in Sept. 1668) gehouden, gebleken is."

Te Utrecht werd overigens De Labadie met zijne beide vrienden door Voetius, Essenius, Lodestein en de hunnen met des te meer broederlijke vriendschap en eenigheid des geestes ontvangen, als aan beide zijden de overtuiging levendig was, dat er in de kerk een groot verval heerschte, en dat er eene grondige hervorming noodig was, hoe moeilijk, ja schier onmogelijk, die ook scheen te zijn. De Labadie verklaarde hun daaromtrent, dat zoo Voetius en zijne medestanders zorge voor de Nederduitsche Gemeenten dragen wilden, hij zelf met zijne vrienden sich verzekerd hield dat hij de zuivering der Fransche kerken onder den goddelijken zegen zoude tot stand brengen. Ik zal, dewijl het zoo wezen moet, (zeide hij tot hun), de eerste spits breken, en mijn stuk vervolgen, al moest ik ook alleen staan. Waarop hem de anderen den krachtdadigen zegen Gods tot het wel gedijen van dit moeilijke werk oprechtelijk van den Heere toebaden.

Het laat zich denken, dat De Labadie met zulk een voornemen in eene vervallen kerk als de Middelburgsche destijds was, veel tegenstand en strijd moest ondervinden. Doch als de hoofdoorzaak van al wat sedert hem ongunstigs bejegende moet de zoo even genoemde Predikant Wolzogen beschouwd worden. Deze gaf in het jaar 1668 een werk uit, getiteld: *De Uitlegger der Heilige Schrift,* (*De Scripturarum interprete, contra exercitatorem paradoxum*). In dit werk beweert de Schrijver het tegenwoordig zoo algemeen aangenomen gevoelen, dat men om den Bijbel wel te verstaan en uit te leggen, niet de verlichtende werking van den H. Geest, maar alléén menschelijke taal- en oudheidkennis behoeft; dat men geenszins moet gelooven eene uitspraak der H. Schrift te zijn, hetgeen men meent tegen de rede te strijden; en dat het plicht is, Gods woord zoodanig te verklaren, dat de zin daarvan niet strijdig zij tegen hetgene hij zelf leert in de Natuur; sprekende voorts altoos alleen van een natuurlijk, nooit van een bovennatuurlijk licht, afdalende van den Geest Gods, die alleen in alle waarheid leidt (1). Hiertegen gevoelde De Labadie zich geroepen een krachtig getuigenis af te leggen. Hij deed dit met bijkans den geheelen Middelburgschen kerkenraad, en in zamenstemming met een groot aantal geloovigen in Nederland, na meer dan eens te hebben verklaard, dat het hem onbegrijpelijk scheen dat de andere Professoren zich deze zaak niet hadden aangetrokken, hetgeen hij aan eene ongeoorloofde lust tot rust en vrede ook van zijnen vriend Voetius toeschreef; van wien men meent dat hij en zijne vrienden door deze zaak sedert verwijderd zijn geworden. Het boek van Wolzogen werd door de Waalsche Synode te Naarden in hetzelfde jaar nog voor rechtzinnig verklaard, en de Labadie moest zich met zijnen kerkeraad, uit hoofde hunner veroordeeling van hetzelve, aan eene strenge kerktucht onderwerpen, die in het volgende jaar op de Waalsche Synode te Dordrecht van eene algeheele afzetting werd gevolgd.

De Labadie achtte zich door eene dus tot stand gekomene afzetting niet gebonden. Hij ging voort met prediken, en zelfs met bediening der heilige bondzegelen; waarop eenige niet geringe volksbewegingen ontstonden, die de Magistraat onderdrukte door hem uit de stad te verbannen. De mededinging die sedert lang tusschen Middelburg en Vere bestond, noopte daarop de regering der laatstgemelde stad, om, wellicht ook met uitzichten op den bloei harer burgerij, maar niet minder omdat Vere altoos ijverig hervormd geweest was, in die stad voor den geliefden Leeraar en zijne aanhangers eene onafhankelijke kerk te stichten, welke men de Evangelische kerk noemde en aan welker hoofd hij zoude geplaatst worden.

Dit plan werd ten uitvoer gebracht, met goedkeuring der Nederduitsche, alsmede der Schotsche hervormde ge-

(1) 2 Thesf. I. v. 10.
(2) Eph. II. v. 10.
(3) Deze aanmerkingen gingen vooral over de leer van het toekomstig heerlijk koningrijk van Christus op aarde, welke destijds in de Gereformeerde kerk voor onrechtzinnig gehouden werd. Hij werd dan ook reeds in 1668 over dit punt in het na te melden Synode te Amsterdam, van Wolzogen, gerugsteund door verscheidene andere predikanten, aangevallen; maar verklaarde hij die gelegenheid zijn gevoelen bij de 1½ uur lang; en nadat hij hetzelve had opgehelderd en bevestigd, door wederlegging der bezwaren die men er tegen had ingebracht, het zuiverende van de menschelijke bijvoegselen, die men er vroeger wel bij versierd had, verklaarde hij op dit punt overeen te komen met den Apostel Petrus en Paulus; waarna de geheele vergadering een diep stilzwijgen bleef bewaren, daar niemand zijnen mond opende, om het minste tegen de leere van het heerlijk koningrijk van Jesus Christus te opperen. Zie het *Oprecht verhaal*, bl. 151—159.

(1) Verg. hierover ons I^ste Deel, Nr. 5. *Het Woord en de Geest.*

meente der ſtad; de eerſte mogelijk meer uit gekantheid tegen den Middelburgſchen Magiſtraat, de andere wegens de groote zucht naar onafhankelijkheid, van ouds den Schotſchen hervormden eigen. Vele voorname Middelburgers verhuisden daarop met hunne familiën dadelijk naar Vere, en dit veroorzaakte alras eene vete tusſchen de beide ſteden die veel bloed had kunnen kosten. Vere weigerde, en bleef weigerig om aan de tegenvertoogen van Middelburg te voldoen, zich beroepende op hare ſtads-voorrechten, en riep al haar burgers op om eenen eed van manmoedige handhaving derzelve te doen; en ſtraks ſtonden de burgerijen der twee ſteden tegen elkanderen in de wapenen. Doch als de vlam van den burgerkrijg op het punt ſtond van uit te breken, vertoonde zich onverwacht De Labadie aan het volk, met eene deftige houding en kalme bedaardheid van geest, en gaf de burgers den herderlijken raad, om de wapenen, voor zijne zaak met meer drift dan beradenheid opgevat, weder neder te leggen. Het rijk des Heeren, wien hij diende, was niet van deze wereld. Hij zelf was bereid, den wenk hem gegeven volgende, de ſtad te verlaten; het eenige middel waardoor het bloed der ingezetenen geſpaard en de orde herſteld ſcheen te kunnen worden. Straks hierop verzocht en verkreeg hij zijn ontſlag, dat men hem onder betuiging van het hartelijkſte leedwezen en de oprechtſte verknochtheid verleende. Hij vertrok, thans het hervormen der kerk opgevende en enkel naar ſcheiding, volſtrekte en algeheele ſcheiding van de wereld en alle naam-christenen hakende (1).

De Labadie had reeds te Genève het gevoelen van eene volſtrekte ſcheiding van wereld en kerk opgevat, en was begonnen dit nog voor zijn vertrek uit die ſtad uitvoerig te behandelen in een werk *over de kenmerken eener ware Kerk*, en meer beknopt en voor de vatbaarheid van het algemeen in een tractaatje getiteld: *l'Egliſe à part* (de afgezonderde kerk); doch zonder evenwel het ontwerp der hervorming van geheel de beſtaande kerk, waaraan hij nog in den boezem der Roomſche kerk zooveel offers gebracht had, te laten varen. Het was dus geen wonder dat, de hindernisſen en belemmeringen waaraan hij zich in ons Vaderland zag blootgeſteld, daarna de vervolgingen die hij zelfs ondervond, hem eerst tot het denkbeeld eener onafhankelijke kerk brachten, en daarna zijn ſtelſel van eene geheel zuivere kerk, dat is eene gemeente van louter wedergeborenen en geloovigen, vooral ook door den aandrang van zijne vrienden Yvon en Du Lignon, die hierin eigenlijk nog hooger gingen dan hij zelve, deden tot rijpheid komen. De Mômiers in Zwitſerland, waaronder zich inderdaad zooveel godsvrucht en geestelijk leven openbaart, zijn eveneens door het verval der beſtaande kerk en de vervolgingen van harentwege geleden, tot hetzelfde gevoelen gebracht. Wij keuren die afſcheiding af, wetende, dat volgens het woord des Heeren tot aan het einde der dagen zich onkruid zoowel als tarwe op den akker des Heeren zal laten vinden, maar het bevreemdt ons niet, dat een Leeraars die de Roomſche kerk had verlaten omdat zij zijne godvruchtige hervormings-ontwerpen tegenſtond, zich dergelijken tegenſtand in eene nieuwgekozene kerk niet op den duur liet welgevallen; vooral wanneer men in aanmerking neemt, wat vurige begeerte hem van zijne jeugd af aan bezield had, om eenmaal ergens eene vergadering van ware geloovigen te vinden, met welke hij gemeenſchap der heiligen en onderlinge viering van den heiligen disch mocht kunnen houden; een verlangen waaraan hij nog maar zoo zelden had mogen voldoen.

Nadat De Labadie Vere verlaten had, vestigde hij zich nog in hetzelfde jaar te Amſterdam, alwaar hij door de Regering zeer vriendelijk ontvangen werd, waartoe ook zeker bijdroeg, dat de toenmalige Burgermeester Van Beuningen niet ongenegen was aan zijne gevoelens. Ook kwam een groot gedeelte van den aanhang die hem reeds te Vere gevolgd was, waaronder de beroemde Jonkvrouw Schuermans zich bevond, zich mede te Amſterdam tot hem voegen. Te Amſterdam was in het eerst de opgang dien De Labadie en zijne vrienden maakten groot. Zij wisten zoowel aldaar als ook in andere ſteden, vooral te 's Hage en Rotterdam kleine vereenigingen in den zin eener gezuiverde kerk zamen te brengen, die zich van de beſtaande gereformeerde kerkgemeenſchap afſcheidden. Hierdoor was het, dat zij ook de nog in een niet gering aantal in de beſtaande kerk aanwezige geloovige en vrome Leeraars geheel van zich vervreemdden, gelijk dan ook van toen af de breuke met Voetius onheelbaar werd. Sedert dien tijd werd de eenmaal zoo gezegende invloed van De Labadie, die zich vroeger zoo ver uitſtrekte, geheel vruchteloos. Zijne kerk (onder het volk te Amſterdam *de Nieuwe Kerk* genoemd) ſmolt welhaast tot eenige weinige lidmaten, die gezamenlijk in een huis een ſoort van kloosterleven voerden; kerkelijke en burgerlijke macht werd meer en meer tegen hen ingenomen; de ſmalle gemeente, door de Predikanten aangeſpoord, beſchouwde hen met ſteeds toenemende vijandſchap, die door valſche aantijgingen en laster van allerlei aard nog vermeerderd werd, en weldra ondervonden de drie vrienden, met nog een' die later reeds in Holland zich bij hen gevoegd had, Jean de Menuret, al de gevaren en nadeelen die zulk een ſeparatismus doorgaans verzellen. Na eenigen tijd werden zij door een beſluit der Regering genoodzaakt zich uit Amſterdam te verwijderen, vanwaar hij dan ook met zijne talrijke huisgenooten in 1670 vertrok, met voornemen om tevens ook het land te verlaten; uitgeleid wordende door eene veel talrijker menigte van Amſterdamſche en andere vrienden die met een ſnikkend vaarwel van hen afſcheid namen. Zulk een treurig einde hadden de ſchoone verwachtingen, die de godvruchtigen (en niet ten onrechte) van De Labadies zeldzame talenten, van zijnen moed en geloofsijver, bij zijne overkomst hier te lande ter hervorming van den Nederlandſchen kerkſtaat hadden gevormd!

(Het slot in een volgend Nommer.)

(1) Zie dit alles breeder verhaald bij Ypey en Dermout, *Geſchied. der Nederl. Hervormde Kerk.* Dl. III. bl. 87—93.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

ding van onzen eigenen leeftijd ſtaat als onwraakbaar getuige dáár.

Maar is het beter geſteld met de mindere ſtanden? Ach! wie wil thands wat praal en lust betreft, tot deze gerekend worden? Kermiswoede en kroegvermaken onder de geringſten des volks wedijveren voorts ſtandvastig met de prachtiger genoegens der meer gegoeden. Het bederf in den ſtand der dienstbaren is algemeen erkend; maar men ſluit de oogen voor de oorzaken. En wat zijn nu de middelen, die men tegen den openbaar voortetenden kanker hier en daar tracht in het werk te ſtellen? Beſchaving, verſpreiding van (oppervlakkige) kennisſen, de boekjes van het *Nut van het Algemeen*, die Jeſus Christus niet erkennen voor den eenigen Rotsſteen des heils, den waarachtigen God en het eeuwige leven? Intusſchen maakt de geest der verſtrooijing van elke gelegenheid, zelfs de gedachtenis der ſtichting van deze maatſchappijen, gebruik, om (niet aan ééne hoofdplaats, dat zich begrijpen liet, maar) als het ware dorpsgewijze feest te vieren, en daarbij rijkelijk te offeren aan menſchelijke zelflof en eigenwaarde, aan de zucht tot ſchittering en tot vermaak. En het Evangelie? de minſte krachtige beweging door hetzelve, naar Gods raad en weg, veroorzaakt, baart bekommernis en ſchrik, alsof de veiligheid van troon en ſtaat daardoor aangerand werd. Het eenige middel tot redding wordt dus verſmaad en verworpen. O! zoo de Heere zelve geene betere voornemens met Nederland had, (en die zal geen menſchelijke macht of wijsheid verijdelen;) wat zoude er van dit ons lieve Vaderland moeten worden!

Gij dan, die niet op menſchen maar op den Heere uwen God en Zaligmaker wenscht te zien (Hij zelve ſchenke ons daartoe genade, die tot alles genoeg is!), merkt op, verbeidt, weest getrouw, wachtende het heil voor kerk en land, gelijk het uwe, van den God uwer hope en uwes levens alléén, en, behoudens de gehoorzaamheid aan Zijn woord, onderdanig zijnde aan *alle menſchelijke ordeninge, om des Heeren wille* (1). o! Mochten in deze gewichtige dagen, die wij wederom in dit jaar beleven, onze oogen en onze harten gericht zijn op dat Lam Gods, Jeſus Christus, dat alleen de zonden verzoent en wegneemt. Mochten onze oogen en alle onze gedachten gericht zijn, van op Golgotha, naar die volheerlijke wederkomst op de wolken des hemels, en *door den God des vredes geheel en al daartoe geheiligd, onze geheel oprechte ziel en geest en lichaam onberispelijk bewaard worden in de toekomſte van onzen Heere Jeſus Christus* (2). Hij toch *die ons roept is getrouw, die het ook doen zal.* (3). Hij die gezegd heeft: *wordt dezer wereld niet gelijkvormig* (4), heeft ook voor de zijnen *gebeden, niet dat zij uit de wereld weggenomen zouden worden, maar dat zij bewaard worden van den boozen; van de wereld niet zijnde, gelijk Hij zelve van de wereld niet is* (5).

Doch gedenken wij ook dit woord, dat Hij geſproken heeft aangaande de teekenen der tijden: *Gelijk het geſchied is in de dagen van Lot: zij aten, zij dronken, zij kochten, zij verkochten, zij plantteden, zij bouwden; maar op welken dag Lot van Sodom uitging regende het vuur en ſulpher van den hemel, en verdorſſe alle; even alzoo zal het zijn in den dag, op welken de Zone des menſchen zal geopenbaard worden.* Luc. XVII. v. 28—30.

(1) 1 Pet. II. v. 13.
(2) 1 Theſ. V. v. 23.
(3) Ald. v. 24.
(4) Rom. XII. v. 2.
(5) Joh. XVII. v. 15, 16.

NADERE TIJDINGEN OMTRENT DE THEOLOGISCHE SCHOOL VAN GENÈVE EN DE VERKONDIGING DES EVANGELIUMS IN FRANKRIJK.

De belangſtelling die vele Christenen in Nederland ſteeds blijven toonen, omtrent hetgeen onder de aanroeping van den Naam des Heeren te Genève tot ſtand heeft mogen gebragt worden, geeft ons de vrijheid, om uit de laatst ontvangene tijdingen, de berichten, door ons in ons Nommer 8 medegedeeld, eenigzins aan te vullen.

Wij meldden reeds, dat de band der liefde en eensgezindheid onder de Beſtuurders der voornoemde ſchool geenen aanſtoot hoegenaamd heeft geleden, en dat het verlies van den Hoogleeraar Hävernick op eene zeer voldoende wijze door de benoeming van den Hoogleeraar Preiswerk, vroeger leeraar te Bazel, vergoed is geworden. Vijfentwintig jonge lieden volgen de lesſen dezer ſchool, en men mag zich verheugen, dat een groot gedeelte derzelve blijken van een levendig Christendom, en van echte bekeering geeft. Aandoenlijk is het deze jongelieden te zien, met ongeduld den afloop hunner ſtudiën afwachtende, ten einde zich aan de dienst des Heeren te kunnen toewijden. Naar den mensch zijn zij zonder vooruitzigten, maar zij zijn bereid om overal te gaan waar de Heere hen zenden zal. Reeds des ochtends ten acht uur vereenigen zij zich, ten einde het woord Gods te lezen, en zich gezamentlijk tot het werk van den dag voor te bereiden, terwijl zij door het doen van huisbezoeken tot verkondiging des Evangelies zich reeds aanvankelijk in hunne gezegende beſtemming oefenen.

Terwijl in Genève zelve, de voortgang des Evangelies nog vele hinderpalen ontmoet, en zelfs de vrienden der Wijsbegeerte het zoo ver gebragt hebben, dat Jean Jacques Rousſeau de eerſte burger dezer Republiek is, aan wien door zijne ſtadgenooten een ſtandbeeld wordt opgerigt, levert het oostelijk gedeelte van Frankrijk eenen akker op, alwaar het den Heer ſchijnt te behagen het goede zaad uit te ſtrooien, en waar zijn zegen eenen rijken oogst ſchijnt te belooven. Deze provinciën en bepaaldelijk de vallei die zich tusſchen Lyon en Chalons ſur Saône uitſtrekt, waren ſedert de ontzettende vervolgingen die de Hervormers aldaar moesten ondergaan, bijna geheel van het Evangelie verſtoken. Thans daarentegen, ten gevolge van de bezoeken der Colporteurs, en der daarop plaats gehad hebbende uitzending van Evangelie-verkondigers, hooren een groot aantal dezer ſteden, als Macon, Sens, Givry en vele andere de Evangelieſtem weêrgalmen, in het midden van bevolkingen, gedeeltelijk in de duisternis des Pausdoms verzonken, of ook weder zoodanig aan een bandeloos ongeloof overge-

TOESTAND DER ZEDEN IN ONS VADERLAND.

Ontzettend is het gezicht, dat de Europesche maatschappij in onze dagen ook van den kant der zedelijkheid oplevert. En hoe kan het anders? Daar zij opgehouden heeft zelfs door uitwendige belijdenis, zelfs in naam een christelijk Statenstelsel te zijn; en het middelpunt dat alle hare bewegingen bestiert of althands bestemt, dat Frankrijk is, bij welks toongevers theorie en praktijk hand aan hand gaan tot verloochening van God en zijn gebod, van Jesus Christus en al wat van Hem afkomstig, of naar Hem genoemd is. Sprekende en luidroepende getuigen hiervan zijn de groote afgoden zelve der eeuw, de drukpers, het toneel, de openbaarheid van Staatsvergaderingen en rechtsplegingen. Alles wat men daar ziet en daarvan hoort, doet aan die ontzachelijke uitspraak over een vroeger ten oordeel gerijpt geslacht gedenken: *God zag de aarde, en ziet zij was verdorven, want al het vleesch had zijnen weg verdorven op der aarde.* (Gen. VI. v. 12.)

Is het in ons vaderland beter daarmede gesteld? Wij hebben in deze bladen meer dan eenmaal onze hoop op eene genadige uit- en afzondering van Nederland midden in den grooten Europeschen afval te kennen gegeven. Doch grootelijks zoude men zich bedriegen, indien men deze verwachting beschouwde als gegrond op eene meerdere *waardigheid* van ons volk, op eenig meerder onder ons aanwezig *zedelijk goed* boven de overige natiën. Als wij steeds eene hope van den meermalen hier gemelden aart voor ons vaderland koesteren, zoo berust die eeniglijk op iets, dat in God is, niet bij ons; op Zijne ongehoudene barmhertigheden, op Zijne getrouwigheden, die Hij aan nageslachten nog vaak bewijst om der Vaderen wil, en op dat woord, dat Hij gezegd heeft: *Zoude mij iets te wonderlijk zijn?* Hij kan *de ongerechtigheid van een land wegnemen op éénen dag.*

Doch des te tederder en dringender is, bij die hope, dan ook de behoefte om het volk, zoo kleinen als grooten, te bepalen bij de grootheid der ongerechtigheid, bij de diepte van het verval. Dit zal, in deze dagen der prediking van 's Heeren lijden, mag men vertrouwen, minder dan immer ongepast kunnen geacht worden. Wij hebben hier, onder de menigte der dingen, tot deze stof te betrekken, bijzonder *den toestand der zeden* voor oogen. Aan de vruchten toch wordt de boom gekend. Wij spraken vroeger over den toestand der Godsdienst. Wat getuigenis geeft daaromtrent, nu nog in meerdere bijzonderheden, de nationale zedelijkheid?

Tot de grooten der wereld wenden wij hier allereerst onzen blik en onze stem. Van hen toch daalt op de mindere standen velerlei invloed. Op hen rust eene dubbele verantwoordelijkheid, voor God en voor de menschen; die van de daad en die van het voorbeeld; op hen, een dubbele verplichting, een dubbele last. Zij willen met rang en goederen en toekomst gewaarborgd zijn tegen het geweld van den omwentelings-geest! En, o dwaasheid, zelfs naar den mensch gesproken! Zij zijn de vurigste ijveraars en drijvers van alle die schrikkelijke middelen van verleiding en verderving, die hij bezigt of bezit. Of was er immer eene eeuw in ons vaderland, waarin ziel- en land-verdervende lichtzinnigheid, woede van verstrooijing en ijdelheid, meer algemeen, meer zichtbaar de overhand had dan thands? Men neme slechts een dagblad in handen! Wat vermenigvuldiging van schouwburgen, en op die schouwburgen van allerlei monsterachtige vertooningen! Want het soort van schouwspelen, waarvan naauwgezet christendom ten allen tijde een afkeer had is geen genoegzame prikkel meer! Geen poëzij of kunst behaagt meer aan die plaatsen. Het moet uitbundige waanzin zijn. Het moet de hel zijn, en wat al in menschelijke harten uit de hel afkomstig, met de hel in verband staat. Het moet zijn eene wellust in afgrijslijkheden, van ontucht en moord, van Godverloochening en ontheiliging. *Vertooningen* moeten wij hebben tot in de huizen, en op de straten; ja zelfs de zalen van rechtspraak over dieven en moordenaren moeten een soort van toneelgenoegen aan de geprikkelde verbeelding opleveren. Te gelijk neemt de drift voor toneel, zang, muzijk, en dans in bedwelmend zingenot van dag tot dag de overhand. Wat ook om ons henen gebeure, wat ons bedreige, wat ziekten de stad ontvolken, wat onweders over Europa zich zamenpakken; men zingt, men danst, men dartelt, luchthartiger dan immer na zoo machtig ondervondene benaauwdheid en uitredding! en het eenmaal Hervormde Nederland viert met Carnavalsvrolijkheden de intrede der weken, aan de prediking van Jesus bloedzweet en kruislijden toegewijd. En is er dan te midden aller uitbundigheden in onze hof- en hoofdsteden, nog tijd van lezen over; zoo bieden Canongette en Vervloet aan de beschaafde wereld, bij lijsten van kolommen lang in de dagbladen, Frankrijks hedendaagsche lettervruchten te koop, om ontucht te drinken als water, Godslastering als hartsterkenden drank, en Hollands vrouwen en dochteren, voor wie deze beestelijkheden openliggen, voor altoos den schaamteblos te verleeren. Wij willen de geheimen der binnenkameren niet verder trachten door te dringen. Maar wie, die zijn gezond verstand gebruiken wil, kan zich ontveinzen hoedanig voor het huiselijke, voor het inwendige leven, de uitwerking dezer openbare en verborgene uitspanningen zijn moet? Wij zouden ons hier geweld moeten aandoen, indien wij u, o grooten en rijken dezer wereld in ons vaderland, die u zelve aan deze dingen schuldig of medeplichtig kent! het woord des Heeren, en het einde van dezen breeden weg niet voor oogen stelden. *Personeel*, zullen deze dingen aan al die zich van dezelve niet tot God in Christus bekeert, bezocht worden met het deel desgenen, die zijn goed ontvangen had in zijn leven (Luc. XVI. v. 25). *Nationaal*, zijn zij het, die in den weg van Gods oordeelen over de volken, den dag des kwaads aanbrengen, krankten, nooden, pestilentiën, verschrikkingen in oorlog of vrede, beroeringen en benaauwdheden, dood en verderf. Opent dan uwe huizen, uwe gebouwen, uwe inrichtingen voor den afgod dezer eeuw! Hij verlangt niets liever dan ze met Fransche bajonetten te komen in bezit nemen. De ondervin-

ding van onzen eigenen leeftijd ſtaat als onwraakbaar getuige dáár.

Maar is het beter geſteld met de mindere ſtanden? Ach! wie wil thands wat praal en lust betreft, tot deze gerekend worden? Kermiswoede en kroegvermaken onder de geringſten des volks wedijveren voorts ſtandvastig met de prachtiger genoegens der meer gegoeden. Het bederf in den ſtand der dienstbaren is algemeen erkend; maar men ſluit de oogen voor de oorzaken. En wat zijn nu de middelen, die men tegen den openbaar voortetenden kanker hier en daar tracht in het werk te ſtellen? Beſchaving, verſpreiding van (oppervlakkige) kennisſen, de boekjes van het *Nut van het Algemeen*, die Jeſus Christus niet erkennen voor den eenigen Rotsſteen des heils, den waarachtigen God en het eeuwige leven? Intusſchen maakt de geest der verſtrooijing van elke gelegenheid, zelfs de gedachtenis der ſtichting van deze maatſchappijen, gebruik, om (niet aan ééne hoofdplaats, dat zich begrijpen liet, maar) als het ware dorpsgewijze feest te vieren, en daarbij rijkelijk te offeren aan menſchelijke zelflof en eigenwaarde, aan de zucht tot ſchittering en tot vermaak. En het Evangelie? de minſte krachtige beweging door hetzelve, naar Gods raad en weg, veroorzaakt, baart bekommernis en ſchrik, alsof de veiligheid van troon en ſtaat daardoor aangerand werd. Het eenige middel tot redding wordt dus verſmaad en verworpen. O! zoo de Heere zelve geene betere voornemens met Nederland had, (en die zal geen menſchelijke macht of wijsheid verijdelen;) wat zoude er van dit ons lieve Vaderland moeten worden!

Gij dan, die niet op menſchen maar op den Heere uwen God en Zaligmaker wenscht te zien (Hij zelve ſchenke ons daartoe genade, die tot alles genoeg is!), merkt op, verbeidt, weest getrouw, wachtende het heil voor kerk en land, gelijk het uwe, van den God uwer hope en uwes levens alléén, en, behoudens de gehoorzaamheid aan Zijn woord, onderdanig zijnde aan *alle menſchelijke ordeninge, om des Heeren wille* (1). o! Mochten in deze gewichtige dagen, die wij wederom in dit jaar beleven, onze oogen en onze harten gericht zijn op dat Lam Gods, Jeſus Christus, dat alleen de zonden verzoent en wegneemt. Mochten onze oogen en alle onze gedachten gericht zijn, van op Golgotha, naar die volheerlijke wederkomst op de wolken des hemels, en *door den God des vredes geheel en al daartoe geheiligd, onze geheel oprechte ziel en geest en lichaam onberispelijk bewaard worden in de toekomſte van onzen Heere Jeſus Christus* (2). Hij toch *die ons roept is getrouw, die het ook doen zal.* (3). Hij die gezegd heeft: *wordt dezer wereld niet gelijkvormig* (4), heeft ook voor de zijnen *gebeden, niet dat zij uit de wereld weggenomen zouden worden, maar dat zij bewaard worden van den boozen; van de wereld niet zijnde, gelijk Hij zelve van de wereld niet is* (5).

Doch gedenken wij ook dit woord, dat Hij geſproken heeft aangaande de teekenen der tijden: *Gelijk het geſchied is in de dagen van Lot: zij aten, zij dronken, zij kochten, zij verkochten, zij planteden, zij bouwden; maar op welken dag Lot van Sodom uitging regende het vuur en ſulpher van den hemel, en verdorſſe alle; even alzoo zal het zijn in den dag, op welken de Zone des menſchen zal geopenbaard worden.* Luc. XVII. v. 28—30.

(1) 1 Pet. II. v. 13.
(2) 1 Theſſ. V. v. 23.
(3) Ald. v. 24.
(4) Rom. XII. v. 2.
(5) Joh. XVII. v. 15, 16.

NADERE TIJDINGEN OMTRENT DE THEOLOGISCHE SCHOOL VAN GENÈVE EN DE VERKONDIGING DES EVANGELIUMS IN FRANKRIJK.

De belangſtelling die vele Christenen in Nederland ſteeds blijven toonen, omtrent hetgeen onder de aanroeping van den Naam des Heeren te Genève tot ſtand heeft mogen gebragt worden, geeft ons de vrijheid, om uit de laatst ontvangene tijdingen, de berichten, door ons in ons Nommer 8 medegedeeld, eenigzins aan te vullen.

Wij meldden reeds, dat de band der liefde en eensgezindheid onder de Beſtuurders der voornoemde ſchool geenen aanſtoot hoegenaamd heeft geleden, en dat het verlies van den Hoogleeraar Hävernick op eene zeer voldoende wijze door de benoeming van den Hoogleeraar Preiswerk, vroeger leeraar te Bazel, vergoed is geworden. Vijfentwintig jonge lieden volgen de lesſen dezer ſchool, en men mag zich verheugen, dat een groot gedeelte derzelve blijken van een levendig Christendom, en van echte bekeering geeft. Aandoenlijk is het deze jongelieden te zien, met ongeduld den afloop hunner ſtudiën afwachtende, ten einde zich aan de dienst des Heeren te kunnen toewijden. Naar den mensch zijn zij zonder vooruitzigten, maar zij zijn bereid om overal te gaan waar de Heere hen zenden zal. Reeds des ochtends ten acht uur vereenigen zij zich, ten einde het woord Gods te lezen, en zich gezamentlijk tot het werk van den dag voor te bereiden, terwijl zij door het doen van huisbezoeken tot verkondiging des Evangelies zich reeds aanvankelijk in hunne gezegende beſtemming oefenen.

Terwijl in Genève zelve, de voortgang des Evangelies nog vele hinderpalen ontmoet, en zelfs de vrienden der Wijsbegeerte het zoo ver gebragt hebben, dat Jean Jacques Rousſeau de eerſte burger dezer Republiek is, aan wien door zijne ſtadgenooten een ſtandbeeld wordt opgerigt, levert het oostelijk gedeelte van Frankrijk eenen akker op, alwaar het den Heer ſchijnt te behagen het goede zaad uit te ſtrooien, en waar zijn zegen eenen rijken oogst ſchijnt te belooven. Deze provinciën en bepaaldelijk de vallei die zich tusſchen Lyon en Chalons ſur Saône uitſtrekt, waren ſedert de ontzettende vervolgingen die de Hervormers aldaar moesten ondergaan, bijna geheel van het Evangelie verſtoken. Thans daarentegen, ten gevolge van de bezoeken der Colporteurs, en der daarop plaats gehad hebbende uitzending van Evangelie-verkondigers, hooren een groot aantal dezer ſteden, als Macon, Sens, Givry en vele andere de Evangelieſtem weêrgalmen, in het midden van bevolkingen, gedeeltelijk in de duisternis des Pausdoms verzonken, of ook weder zoodanig aan een bandeloos ongeloof overge-

geven, dat de bijzonderheden die men daarvan zou kunnen mededeelen, het hart met schrik vervullen. Onze vrienden te Genève vermeenen derhalve in dat licht, hetwelk zich begint te verspreiden in een land dat men geheel beschouwen kan als zonder godsdienst te zijn, een *teeken des tijds* te mogen ontwaren, dat de Heere daar eene gemeente wil oprigten. Zij gaan voort in de uitbreiding hunner werkzaamheden aldaar, en in de geldelijke opofferingen; en hoewel hunne uitgaven hunne inkomsten telkens overtreffen, zoo weten zij dat hun God rijk is, en dat hij het in de harten zijner kinderen kan leggen, om ook hunne gaven aan dit werk toe te wijden. Ook het zoeken van geschikte arbeiders voor zulk eenen oogst geschiedt niet zonder teleurstellingen, maar zij blijven vooral hunne hoop vestigen op die kweekelingen hunner school, die hun, als het ware, van alle kanten worden toegezonden.

Zeer veel belangstelling schijnt er ook bij de geloovigen in Frankrijk en Genève te heerschen omtrent den droevigen staat der kolonie van Algiers, alwaar achttienduizend soldaten en eenige duizenden kolonisten hun leven ten einde brengen zonder eenige godsdienstige opleiding, en alwaar zoo vele duizend kinderen in de droevigste onwetendheid opwassen. Men is ernstig bezig om eenen leeraar te zoeken, geschikt om de gewigtige taak, van een dienaar des Evangeliums in die stad te zijn, op zich te nemen.

De brief die deze bijzonderheden mededeelt, laat daarop deze opmerking volgen:

»Welke merkwaardige eeuw toch is de onze, waarlijk »onbegrijpelijk voor den mensch die de zaken slechts »van hare uiterlijke zijde beschouwt; maar wat is zij »ernstig en plegtig, wanneer men haar met het woord »Gods in de hand aanschouwt! Dat ongeloof, dat alle »standen der Maatschappij doordringt, die stemme des »Satans, die *vrede*, *vrede* roept, terwijl er geen vrede »bestaat. Die Roomsche kerk, wier aangewezen eindpaal »nadert, maar die in de stuiptrekkingen van den dood»strijd nog een oogenblik deszelfs krachten hernemen »moet, om nog gedurende eenigen tijd de zielen te ver»blinden. Van den anderen kant, alle die kinderen »Gods die openbaar worden. Dat woord van God, dat »gedurende achttien jaren onder alle de volkeren der »aarde verbreid wordt. Die belangstelling in het lot der »Joden, na eenen haat van achttien eeuwen. Die volgers »van Mahomet, die Negers, die Chinezen, die alle reeds »den dageraad van een hoogst gewigtig tijdvak zien aan»breken. Hoe zouden wij ons dan niet in het stof moe»ten vernederen, aan de voeten van het kruis van Chris»tus, en den dag des Heeren verkondigen! Want het »schijnt mij zeker, dat wij een dier belangrijke tijdperken »naderen, waarin Christus zijne magt en getrouwheid »openbaart. O! mogten wij dan niet terug wijken, »maar het oog op ons eenig kompas gerigt, moedig voort»gaan. Nog eenige jaren, en onze pelgrimreize is afge»loopen, en wij zijn bij Hem, die ons heeft lief gehad."

Ziedaar dan woorden, waarmede wij ons gaarne vereenigen, en die ook ons ter opwekking en aanmoediging strekken. In oogenblikken waarin de kerk van binnen geschokt wordt, elke uitdrukking vaak in de weegschaal gelegd wordt, en in Christus vereenigde harten gevaar loopen elkander te miskennen, is het dikwijls troostelijk, wanneer ons de Heer zijne werkingen laat zien over de geheele aarde, wanneer Hij ons vereeniging doet gevoelen met de leden zijner verspreide kerk in alle gewesten, en wanneer wij met hun de bede mogen slaken: *Uw koningrijk kome!* Niets is onverschillig. Schepping en geschiedenis zijn in de hand van onzen God. Wanneer de Geest Gods door Jesaias van de wonderen der toekomst getuigde, bepaalde de stroom zijner godspraken zich niet bij Israël en Juda, maar ook de naburige landen, maar ook Babel en Egypte, ja zelfs het schaduwachtig Moorenland zagen hunne bestemming onthuld. De stemme Gods is over het aardrijk, in de beroeringen der volkeren, in de schuddingen der natuur, in de duistere verwachting van eene beslissende toekomst. Stonden wij in het geloove en de kracht onzes Gods, hoe zouden wij Hem aanbidden in de ontwikkeling zijner oordeelen, en tevens zijner barmhartigheden; hoe zouden wij bidden, dat het Hem mogt behagen ons te gebruiken als werktuigen ter zijner eer, als verkondigers der goede boodschap, elk naar de plaats waar Hij ons gesteld heeft. De Heere geve uit genade dat wij op de teekenen dezer tijden mogen letten, dat wij zijne hand niet miskennen, ook daar waar alles niet geschiedt op die wijze die *wij* zouden voorschrijven of verlangen. Zijn naam is wonderlijk. Er is verscheidenheid der gaven, maar het is één Geest. Hij vervulle ons hart met liefde voor die nog in de duisternisse zijn. Zijn naam worde heerlijk over de gantsche aarde.

AUGUSTINUS

OVER DEN DOOD, ALS STRAF OP DE ZONDE.

AUGUSTINUS zegt zeer juist ter gelegenheid van het vermelden der bedreiging Gods op de zonde: *Ten dage als gij van die vrucht eet zult gij den dood sterven*; »Indien men vraagt, welken dood God den eersten menschen gedreigd hebbe, wanneer zij zijn gebod overtreden zouden, en de gehoorzaamheid aan Hem verzaken? of het de dood is der ziele, of des lichaams; of van den geheelen mensch; of die welke de Schrift den tweeden dood noemt? zoo moet daarop geantwoord worden: *Alle.* Want de eerste dood bestaat uit twee deelen: het sterven der ziele en dat des lichaams. De ziel sterft het geheele zondeleven door, en sleept aan het einde daarvan ook het lichaam mede. De tweede dood is, als ziel en lichaam beide de geheele eeuwigheid door sterven. Wanneer God dus in het Paradijs tot den mensch sprak: *Gij zult den dood sterven!* zoo wordt daardoor niet alleen dat begin van den eersten dood, waarin de ziel van God gescheiden, noch die voleindiging waarbij het lichaam van de ziel gescheiden wordt, bedoeld; noch het een en het andere zamen als de eerste dood; maar al wat sterven heeten kan, tot en met den tweeden dood, na welken geen latere kan gedacht worden." —

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.

2 COR. IV: 13.

HET LIJDEN.

(Vervolg van bladz. 105.)

HET LIJDEN, DOOR PLAATSBEKLEEDING VERZOENEND. Alleen reeds de beſchouwing van de waardigheid des Perſoons, wiens lijden wij thans op eene bijzondere wijze gedenken, brengt voor den eenvoudigen en heilbegeerigen onderzoeker de klaarblijkelijkheid met zich van een hooger doel dan enkel onderwijs, voorbeeld, of getuigenis bij de komst van Jeſus Christus in de wereld, de *openbaring Gods in het vleesch.* Wat ook de wijsheid der eeuw, *die dwaasheid bij God is*, wat ook de kunſtigſte ſtelſels van Schriftverdraaijing aan deze dierbare verborgenheid: *verzoening door plaatsbekleeding*, mogen willen in de plaats ſtellen; de Heilige Schrift met zich zelven vergeleken, door zich zelve uitgelegd, de Heilige Schrift met een biddend en ootmoedig hart onderzocht, geeft getuigenis aan de belijdenis der Christelijke Kerk, zoo als wij die in onze Nederlandſche geloofsartikelen vinden uitgedrukt (art. 21). »Wij gelooven, dat Jeſus Christus »een eeuwige Hoogepriester is met eede naar de ordeninge »van Melchiſedek, en heeft zich zelven in onzen naam »voor zijnen Vader geſteld, om Zijnen toorn te ſtillen »met volle genoegdoening, zich zelven opofferende aan »het hout des kruiſes, en vergietende zijn dierbaar bloed »tot reiniging onzer zonden, gelijk de Profeten hadden »voorzegd. Want daar is geſchreven, dat de ſtraf op »den Zoon van God gelegd is, opdat wij vrede hadden, »en dat wij door Zijne wonden genezen zijn; dat Hij ter »dood geleid is als een Lam, onder de kwaaddoenders gere»kend, en als een kwaaddoender veroordeeld door Pontius Pi»latus, hoewel hij Hem onſchuldig verklaard had. Zoo heeft »hij dan betaald dat Hij niet geroofd had, en heeft geleden, »Hij rechtvaardige voor de onrechtvaardigen; en dat zoowel »in zijn lichaam, als in zijne ziel, gevoelende de ſchriklijke »ſtraf, die onze zonden verdiend hadden, zoodat zijn »zweet werd gelijk druppelen bloeds, op de aarde afloo»pende. Hij heeft geroepen: *mijn God, mijn God, waar»om hebt gij mij verlaten?* en heeft zulks alles geleden »tot vergeving onzer zonden. Daarom zeggen wij wel »te recht met Paulus, dat wij niet anders weten, dan »Christus en dien gekruiſigd; wij achten het al voor »drek, om de waardigheid der kenniſſe van onzen Heere »Jeſus Christus: wij vinden allerlei vertroostingen in »zijne wonden, en hebben niet van nooden eenig ander »middel te zoeken of te verſieren, om ons met God te »verzoenen, dan alleen deze eenige offerhande eenmaal »gedaan, door welken de geloovigen in eeuwigheid vol»maakt worden. Dit is ook de oorzaak, waarom Hij »door den Engel Gods genoemd is JESUS, dat is, Zalig»maker, vermits Hij zijn volk verloſſen zou van hunne »zonden".

Het is heden ten dage eene dwaling, zelfs onder beter gezinden, dan het gros der beſtrijders van het woord des kruiſes, verſpreid; dat de Schrift, geene andere verzoening leert, dan van *den zondaar met God*, en dat daarentegen het denkbeeld eener verzoening *van de zijde Gods* zoowel onbijbelsch als Gode onwaardig is. Wij willen hier, in de eerſte plaats, het tegendeel aantoonen van die zoo algemeen geworden uitſpraak. Reeds zagen wij bij eene vroegere gelegenheid (1), dat *verzoening* (ἱλασμὸς) wegneming van toorn is; dat God heilig en rechtvaardig tegen de zonde *toornt*; dat die toorn op alle ſchepſel dat gezondigd heeft rust, en niet weggenomen wordt dan door het geloof in Jeſus Christus. Wij ſtellen hier nogmaals op den voorgrond, dat hiermede geenszins (als bij de Heidenen het verbasterd begrip was) eene *vijandſchap* van God onderſteld wordt, die dan door

(1) Nr. 14 van dit Deel.

eenige offerande, van des menschen zijde uitgedacht en aangebracht, kon weggenomen worden. Neen! de liefde in God, die liefde, die Hem beweegt om aan zondaren het eeuwige leven te schenken, die liefde gaat allervolmaaktst te zamen met den eisch eener gerechtigheid die voldoening vordert, en aan welke dan ook voldaan werd voor *de gegevenen des Vaders* in en door de menschwording en offerande van den Zoon. Het is God, die den verloren zondaar het eerst weder opzoekt; het is de Vader, die hen alzoo lief had, dat Hij zijnen eigenen Zoon niet spaarde, maar voor hun overgaf; het is de Zoon die zich zelven vrijwillig in de plaats stelt, en ten offer brengt. Doch dit alles neemt niet weg, maar bevestigt, dat *verzoening* niet bestaat in de wederkeering alleen des menschen tot God, maar dat zij tevens in zich sluit, of liever, eerst noodzakelijk onderstelt, eene voldoening aan de gerechtigheid Gods (dat is, beide aan den eisch en aan den vloek Zijner Wet); eene wegneming alzoo, van rechtvaardigen en heiligen toorn; *eene verzoening voor de zonden.*

En zoo spreekt en onderscheidt ook de Schrift. Dat men, drukkende alleen op de wederbrenging des zondaars tot God, die voldoening, welke alleen eene zulke wederbrenging mogelijk maakt en uitwerkt, heeft kunnen voorbijzien, mag voor een gedeelte (bij anders recht gevoelenden) veroorzaakt zijn door het niet opmerken van twee in het oorspronkelijk zeer onderscheidene uitdrukkingen, waarvan de eene altijd gebruikt wordt, waar gezien wordt op het uitwerksel, de andere, eveneens overal waar gesproken wordt van de uitwerkende oorzaak zelve. Waar de Schrift het eerste ('s menschen wederbrenging *tot*, of verzoening *met* God) bedoelt, daar bezigt zij zonder uitzondering een woord van meer dagelijksche beteekenis (1); terwijl daarentegen een ander van hooger, plechtiger, en om zoo te zeggen priesterlijker beteekenis op andere plaatsen gebruikt (2), de bevrediging van den Goddelijken toorn, de voldoening aan de Goddelijke gerechtigheid te kennen geeft; eene verzoening derhalve ook van de zijde Gods. Onze Nederduitsche Bijbelvertaling doet evenmin als de Hoogduitsche dit onderscheid uitkomen, maar brengt beiderlei straks genoemde Grieksche uitdrukkingen door een zelfde woord, dat van *verzoening* (*Versöhnung*) over. Veel juister in dit opzicht zijn hier de Latijnsche, mitsgaders de Fransche, Engelsche en andere overzettingen, die het eene denkbeeld (*καταλλαγὴ*) door *reconciliatio*, *reconciliation*; het andere (*ἱλασμὸς*) door *propitiatio*, *propitiation*, uitdrukken. Zoo wordt dan Christus gezegd eene *verzoening* (*ἱλασμὸς*, *propitiatio*) te zijn *voor de zonden* (3). Zoo worden de *zonden* (niet de *menschen*, maar de *zonden*) gezegd *verzoend* te worden (4); of wel *verzoening gedaan te worden voor de zonden*, dat is, de toorn Gods tegen dezelve weggenomen te worden, in de Schrift beide des Ouden en des Nieuwen Testaments (1). En met zoo vele woorden wordt een *verzoend worden van God met den mensch* in de Schrift erkend, in dat dierbare tollenaars-gebed (Luc. XVIII. v. 13) hetwelk wij in onze Nederduitsche Bijbelvertaling lezen: *o God! wees mij zondaar genadig!* maar dat in het oorspronkelijk letterlijk dus luidt: *o God, word met mij zondaar verzoend* (2).

En dit is nog veel meer openbaar, als wij in aanmerking houden en met al het aangehaalde in verband brengen die menigvuldige verklaringen der Schrift, dat *wij om niet gerechtvaardigd worden uit genade door de verlossing* (*ἀπολύτρωσις*) *die in Christus Jesus is*, *welke God voorgesteld heeft tot een verzoening* (*ἱλαστήριον*), *door het geloof*, IN ZIJN BLOED (Rom. III. v. 24 en 25); dat *het* BLOED *van Jesus Christus*, *Gods Zoon ons reinigt van alle zonden* (1 Joh. I. v. 7); dat wij *verlost zijn door het dierbaar* BLOED *van Christus als des onbestraflijken en onbevlekten Lams* (1 Pet I. v. 19), gelijk ook de verheerlijkten voor den troon des Lams (Openb. V. v. 9) het uitroepen: *Gij zijt geslacht*, *en hebt ons Gode gekocht met uwen* BLOEDE, *uit allen geslachte*, *en tale*, *en volke*, *en natie.* Het was dat bloed, in Gethsemané gezweet, in het rechthuis van Pilatus door geeseling uitgeperst, aan het kruis op Golgotha uitgegoten, dat verzoening aanbracht voor in zich zelve verlorenen en onredbaren; het is *door* dit *Zijn eigen bloed*, dat *Christus*, *de Hoogepriester der toekomende goederen ingegaan is in het heiligdom*, en *een eeuwige verlossing te weeg heeft gebracht.* Heb. IX. v. 12.

En (zoo komen wij nu tot het stuk, waarover hier bepaaldelijk ons voornemen was iets in het midden te brengen) hoe kon nu dat bloed des Zoons Gods verzoening, vergeving, verlossing te weeg brengen, verwerven, daarstellen, tenzij Hij dat Lam Gods, dat waarachtige Pascha (3) was, dat de zonde der wereld draagt en wegneemt? tenzij Hij op zich genomen had de zonde, de bloedschuld, de straf van Zijn volk, en als hun Plaatsbekleeder daar gestaan had in het gericht? ten zij Hij, door Zijne menschwording één geworden met de menschheid die gezondigd had, zich aldus (door eene ondoorgrondelijke maar niet minder klaar geopenbaarde en aanbiddelijke verborgenheid) in de mogelijkheid gesteld had, (Hij, *de Zone des Vaders*, God uit God!) om menschen, zondige, doodschuldige menschen te vertegenwoordigen (4), in hunne plaats te voldoen zoo door lij-

(1) *Καταλλάττειν*, *ἀποκαταλλάττειν*, *καταλλαγή*, Rom. V. v. 10 en 11. XI. v. 15. 2 Cor. V. v. 18, 19, 20. Eph. II. v. 16. Colosf. II. v. 20 en 21. verg. 1 Cor. VII. v. 11.

(2) *Ἱλασμὸς*, *ἱλαστήριον*, *ἱλάσκεσθαι*, Rom. III. v. 25. 1 Joh. II. v. 2 en IV. v. 10. Cf. Valck ad Epist. in Heb. II. v. 17, *εἰς τὸ ἱλάσκεσθαι τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ*: *Deo placato et propitio reddito expiantur peccata.*

(3) 1 Joh. II. v. 2. en IV. v. 10.

(4) *Ἱλάσκεσθαι* Heb. II. v. 17.

(1) Het *Verzoeninge doen* (כפר) dat zoo dikwerf in de boeken vooral van Moses (bij name Leviticus en Numeri) voorkomt, kan wel niet de bloote wederbrenging van den Israëlitischen zondaar tot God aanduiden, nademaal de Hoogepriesterlijke bediening, waartoe die verzoening behoorde, geen bediening was bij de menschen, maar *bij God*, Heb. II. v. 17 Door offeranden (wijzende in het voorbeeld en de schaduw op die eenig wezenlijke die te komen stond) *liet* zich de HEERE (die zelve ze had ingesteld en verordend) den boetvaardigen zondaar *verbidden*; 2 Sam. XXIV. v. 25 en elders.

(2) *Ὁ Θεὸς*, *ἱλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ.* Lat. *propitius esto mihi peccatori.* Fr. *Sois appaisé envers moi*, *qui suis pécheur.*

(3) 1 Cor. V. v. 7.

(4) Men vergelijke hierover BILDERDIJKS Verhandelingen *van de Borg-*

den als door gehoorzaamheid, en aldus te vervullen het geen de Evangelische Propheet eeuwen te voren in den Geest gesproken had (1)? *Waarlijk, hij heeft onze krankheden op zich genomen, en onze smerten die heeft hij gedragen; doch wij achteden hem, dat hij geplaagd, van God geslagen, en verdrukt was. Hij is om onze overtredingen verwond, om onze ongerechtigheden is hij verbrijzeld: de straf die ons den vrede aanbrengt, was op hem, en door zijne striemen is ons genezing geworden. Wij dwaalden allen als schapen; wij keerden ons een iegelijk na zijnen weg; doch de Heere heeft onzer aller ongerechtigheid op hem doen aanloopen.—Zijne ziele heeft hij gesteld tot een schuldoffer. — Door zijne kennisse zal Hij, de rechtvaardige, vele rechtvaardig maken, want Hij zal hare ongerechtigheden dragen. — Hij heeft zijne ziele uitgestort in den dood, en is met de overtreders geteld geweest. Veler zonde heeft hij gedragen, en Hij heeft gebeden voor de overtreders.*

En hoe duidelijk, hoe overeenstemmend wordt nu deze overneming, deze plaatsbekleeding, deze verzoenende en eenig reddende ruiling in de Schrift des Nieuwen Testaments geleerd: *De Zoon des menschen*, zegt de Heere van zich zelven (2), *is gekomen om zijne ziele te geven tot een rantsoen* (3) *voor velen* (4); en de Apostel Petrus: *Die zelve onze zonden gedragen heeft in zijn lichaam op het hout, op dat wij der zonden afgestorven zijnde, der gerechtigheid zouden leven* (5). En Paulus: *Dien, die geen zonde gekend heeft, heeft God zonde voor ons gemaakt, op dat wij zouden worden rechtvaardigheid Gods in Hem* (6); en elders. *Ik ben met Christus gekruist; en ik leve, niet meer in, maar Christus leeft in mij, en hetgeen ik nu in het vleesch leve, dat leve ik door het geloove des Zoons Gods, die mij lief gehad heeft, en hem zelven voor mij overgegeven heeft; Christus heeft ons verlost van den vloek der wet, een vloek geworden zijnde voor ons. Want daar is geschreven, vervloekt is een iegelijk die aan het hout hangt* (7); en in den Brief aan de Hebreën (8): *Hij is eenmaal in de voleindinge der eeuwen geopenbaard, om de zonde te niete te doen door* ZIJNS ZELFS *offerhande.*

Beschouwen wij het lijden des Heeren bij dat licht; welk een rijkdom van Goddelijke liefde, wijsheid, vertroosting, genade ontwikkelt zich dan uit iedere bijzonderheid der Evangelische verhalen voor het heilzoekend hart, voor het geestelijk en tevens nuchteren verstand! Als in Gethsemané *banden des doods Hem omvangen, angsten der helle Hem treffen, benaauwdheid en droefenis* (1); als Hij voor Cajaphas gebonden staat, en in het aangezicht geslagen wordt; als Hem de raad der goddeloozen *des doods waardig* uitroept; als Hij door Pilatus te gelijk onschuldig verklaard, en ter kruisiging overgeleverd wordt; als hij op Golgotha de verscheuring zijns vleesches, den smaad des volks, den spot der Oversten, den laster der krijgsknechten, de verduistering van aarde en hemel, de verberging van Gods aangezicht, en eindelijk het vonnis des doods, ondergaat; waarvandaan, waartoe, al dit opeengehoopt lijden aan ziel en lichaam, dit lijden des rechtvaardigen, dit lijden des Zoons Gods, dit lijden zoo gantsch verschillend van-, ja bijna tegenstrijdig met dat van eenen martelaar, of Propheet? zoo het niet is een *ten offer gebracht* lijden (2). En indien dat lijden, die dood dan *een offerande* was, een *rantsoen*, een *losprijs*; zoo was het een lijden, een dood, een straf, des Rechtvaardigen *in de plaats* van overtreders en schuldigen; eene volmaakte genoegdoening door het Hoofd van dat lichaam, *hetwelk de Gemeente is* (3), *in de plaats* van een iegelijk der leden, en van alle te zamen, zoo als zij één lichaam zijn in Hem; en met Hem, eene *verzoening* derhalve *door plaatsbekleeding.* En het is dus geene speling van vernuft of gevoel, maar ontwikkeling van die ééne en zelfde waarheid naar de Schrift, als wij zeggen (4): »Hij werd gebonden, op dat Hij ons »zonde ontbinden; Hij heeft ontallijke versmaadheden »geleden, op dat wij nimmer te schande zouden worden; »Hij is onschuldig ter dood veroordeeld, op dat wij voor »het gerichte Gods vrij zouden gesproken worden, Hij »heeft de vervloeking van ons op zich geladen, op dat »Hij ons met zijne zegeninge vervullen zoude; Hij heeft »zich vernederd tot in de allerdiepste versmaadheid en »angst der helle, met lijf en ziel, aan het hout des »kruises, toen hij riep met luider stemme: *Mijn God, »mijn God, waarom hebt gij mij verlaten!* opdat wij »tot God zouden genomen worden, en nimmer van hem »verlaten worden." Dit alles, en oneindig meer is begrepen in die ééne uitspraak des Apostels: *Gij weet de genade onzes Heeren Jesus Christus, dat hij om uwentwille is arm geworden, daar Hij rijk was, op dat gij door zijne armoede zoudet rijk worden;* 2 Cor. VIII. v. 9.

Alles komt hier aan op die éénheid, welke (door de wedergeboorte uit den Geest) alle de *geloovigen* met Christus hebben, gelijk alle *menschen* (door de natuurlijke geboorte) die hebben met onzer aller vader en stamhoofd Adam. In Adam maakt het gantsche menschdom ééne groote eenheid uit, en heeft met hem, en onderling, ééne gemeenschap van zonde, schuld, en dood; in Christus is de gantsche gemeente der uitverkorenen voor de grondlegging der wereld, insgelijks één

rechtelijke Voldoening (in de *Nieuwe mengelingen*, Dl. I. bl. 135) en *van de Strafvoldoening*, in de *Opstellen van Godgeleerden en Zedekundigen inhoud*, Dl. I. bladz. 4.

(1) JESAIA, Hoofdst. LIII. Men vergelijke de voortreffelijke uitlegkundige toelichting dezer plaats bij VITRINGA, in zijn Commentarie op den Propheet; en, onder de tijdgenooten, bij Prof. HENGSTENBERG, in zijne *Christologie des A. T.*

(2) Matth. XX. v. 28.

(3) Λύτρον; bij Paulus 1 Tim. II. v. 5, 6 ἀντίλυτρον.

(4) Ἀντὶ πολλῶν, letterlijk: *in de plaats van velen*, gelijk ook WINER, *Grammatik des Neutestam. Sprachidioms*, § 51 erkent. *Verwant* (zegt hij aldaar) *ist* ὑπέρ; hetwelk in den zelfden zin voorkomt 1 Pet. III. v. 18 en meermalen elders.

(5) 1 Pet. II. v. 25.

(6) 2 Cor. V. v. 21.

(7) Gal. II. v. 20. III. v. 13.

(8) Heb. IX. v. 26. verg. X. v. 10. IX. v. 14. enz.

(1) Ps. CXVI. v. 3. Marc. XIV. v. 33 en 34. Men vergelijke het Opstel *over des Heeren zielslijden* in ons Eerste Deel, Nr. 6.

(2) Heb. V. v. 7.

(3) Eph. V. v. 23. enz.

(4) *Formulier des H. Nachtmaals.*

geheel voor God, tot eene zelfde gemeenschap van rechtvaardigheid, heiligheid, zaligheid en heerlijkheid. In Adam alzoo hebben wij van nature, door de zonde, den dood; in Christus, door de genade, het leven en de opstanding. Uw deel en het onze zij, waarde Lezer! die genade, welke ons met Christus door het geloof vereenigende als de leden met het Hoofd, als de ranken met den wijnstok, doe leven door en voor Hem, sterven met Hem, roemen alleen in Hem; op wiens plaatsbekleedend lijden en volmaakte gehoorzaamheid, als op twee onwrikbare zuilen voor de eeuwigheid, die uitspraak der onvoorwaardelijkste Genade, der onveranderlijke Liefde berust: *Welgelukzalig is hij, wiens overtreding vergeven, wiens zonde bedekt is. Welgelukzalig is de mensch, dien de Heere de ongerechtigheid niet toerekent en in wiens geest geen bedrog is*, (Ps. XXXII. v. 1) of in de taal des Apostels (Rom. VIII. v. 1): *Daar is geene verdoemenisse voor de genen die in Christus Jesus zijn, die niet naar den vleesche wandelen, maar naar den Geest!*

OVER DE HERVORMING EN HET WARE EN VALSCHE PROTESTANTISMUS.

De als R. C. Schrijver beroemde Von Haller heeft onlangs het Vde Deel zijner in onze bladen reeds meer dan eens aangetogen *Restauration der Staatswissenschaft* uitgegeven, in hetwelk wordt gehandeld van *de in standhouding der geestelijke heerschappijen* (de Hierarchie der R. C. Kerk). Dit deel van het overigens zeer belangrijke werk heeft dus voor den hervormde geen ander belang, dan in zoover het hem mag bedacht maken om ook van zijnen kant te waken voor de in stand houding der protestantsche kerkgemeenschappen, waartoe inderdaad menige wenk in dit werk, in zoover die zoowel de oprechtheid der duiven als de voorzichtigheid der slangen aanbevelen, door ons mag behartigd worden. Doch hetgeen ons vooral trof is, dat men hier ook wederom de oude beschuldigingen der Hervorming, zoo als die, van Bossuets *Variations des Eglises protestantes* af, uit de verwarring van het ware met het valsche Protestantismus voortkwamen, uitgesteld worden. Tegen deze beschuldigingen, zoo dikwijls herhaald, moet ook telkens (en ziedaar de beste wederlegging!) de natuur van het ware protestantismus worden overgesteld, en aangetoond, met hoeveel onrecht de Roomsch-Catholieken de ketterijen die in de protestantsche Christenheid bestaan, aan de Hervorming toekennen, terwijl zij intusschen geen van de misbruiken, in de R. C. wereld ontstaan, aan het Catholicismus willen toegeschreven hebben.

Wat het beginsel van kerk- en staatshervorming aangaat, het blijkt immers ten klaarste uit den Bijbel, dat, van dien tijd af, waarop er een geschreven woord Gods bestond, dat is sedert de Mozaïsche Wetgeving, de gedurig weder inbrekende verbastering, die nimmer naliet, zelfs niet onder het uitverkoren Volk van God, waar *de Stoel van Mozes* stond (1), de heiligste en goddelijkste instellingen te verbasteren, en beide Staat en Kerk aan afgoderij en verderf ten prooi te geven, ook door gedurig vernieuwde kerk- en staatshervorming moest hersteld worden. Wat toch was het anders dan hervormen, grondig hervormen naar de Wet Gods, om hetwelk de godgevallige koningen van Juda, Aza, Jozafat, Hiskia en anderen door Gods Geest zelve zoo hoogelijk geprezen worden? Een hervormen, dat wel niemand verwarren zal met de aanmatiging van het priesterlijk offer, in den vermetelen Uzzia zoo streng gestraft; maar hetwelk niettemin zoowel tot herstel van kerk- als van burgerstaat leidde? Wat anders dan staats- en kerkhervorming was het, waardoor Zerubbabel, Ezra, Nehemia, en later Joannes de Dooper, de Joodsche Natie herstelden, en alzoo het geheele verderf, onder Gods eenig noodigen zegen, en in Zijn vermogen, krachtdadig voorkwamen? Het beginsel van kerk- en staatshervorming, niet naar de verbasterde overlevering, waardoor *het gebod Gods werd krachteloos gemaakt* (1), maar naar het van den Heer ingegeven woord alleen, is er dus zooverre af van tot omwenteling of omverwerping te leiden, dat in tegendeel zonder dezelve nooit noch immer één kerk of staat voor de gruwelijkste verbastering, en ten gevolge daarvan, van algeheelen val en ondergang zal kunnen worden gered of bewaard.

Dat beginsel van hervorming is echter nimmer zoo algemeen en heerlijk gepredikt, als door onzen grootsten Profeet en Leeraar, Christus Jezus. Geheel zijne openbare prediking was eigenlijk een gedurig hervormen van de leer der waarheid naar de van God ingegeven Schrift, met openbaar protest tegen het stelsel van overlevering (*traditie*), de *inzettingen der Ouden* (2). Even zoo was de aanhoudende strijd der Apostelen, door Hem geroepen, gericht tegen de aanmatigingen der Farizeën die dit stelsel van traditie staande hielden, zoowel als tegen het ongeloof der Sadduceën.

Deze hervorming was in de Middeneeuwen meer en meer verwaarloosd geworden (3). Gregorius VII. had met loffelijken ijver de zeden der geestelijken trachten te hervormen, maar hij had tevens de leer ongezuiverd gelaten, en (wellicht met goede bedoelingen) het albeheer van het aloude heidensche Rome aan den bisschoppelijken zetel dier stad getrokken, in plaats van de kerken der verschillende landen hare vrije beweging te laten. Hij had, in plaats der nationale kerken in de Christenheid, eene oecumenische kerk opgebouwd, even als bestond nog het verslindende Romeinsche Rijk, dat al de verschillende natiën in zich plag te verzwelgen. De natiën die tot de Reformatie uit het woord Gods overgingen, heroverden dus op dat alverslindende Rome hare nationale kerken en het recht van nationale hervorming, hetgeen reeds onder Israël was uitgeoefend, door Vorsten, door Priesters, en andere van Gods Geest vervulde mannen; en hetwelk vooral Christus zelf in vollen glans voor de

(1) Matth. XXIII. v. 2.

(1) Matth. XV. v. 6.
(2) Matth. V. geheel Matth. XV. en XIX.
(3) Wij spreken van hier af en voorts alleen van *kerk*hervorming: over de *staats*hervorming hebben wij boven gehandeld, Dl. I. Nr. 11. *Over politieke hervormingen*.

oogen der kerk van alle eeuwen heeft geheiligd en ten voorbeelde geſteld.

Hervorming was dus in de XV[de] Eeuw even zoo min als nu, een werk van omverrewerping, een beginſel van opſtand, van alontkenning, van ongeregelde vrijheidszucht of haat tegen alle gezag en macht; neen, maar een recht en plicht, ten allen tijde eigen geweest aan het volk van God; en heeft zij de palen te buiten gegaan, of is zij hier of daar ſomwijlen in de zoo even opgenoemde euvelen vervallen, de ſchuld daarvan ligt bij den Bisſchop van Rome, die noch van het recht der nationale kerken, noch van den plicht der nationale hervorming weten wilde.

Doch in ſpijt van dien ongoddelijken tegenſtand (niet ongelijk aan dien van eenen Achab of Manasſe tegen degenen die hun het woord des Heeren brachten), waren er verſcheiden landen, die, opgeroepen door ijverige van God aangedrevene mannen, op grond van Gods woord tot den plicht der hervorming, ja door Gods Geest zelven daartoe opgewekt, het recht der nationale kerken heroverden; waardoor een aantal kerkgemeenſchappen tot ſtand kwam, wier belijdenisſen gezamenlijk de leer en het wezen van het Protestantismus, dat wij als het alleen ware erkennen, uitmaken.

Het ware Protestantismus is dus uit de hervorming geboren, en niet omgekeerd. Wanneer wij de belijdenis van het protestantſche Duitschland, die van het gereformeerde Zwitſerland, die van het vrijgeworden Nederland (1), die van het hervormde Engeland en die van het gereformeerde Schotland (de landen waar de Hervorming nationale kerken tot ſtand bracht) voor oogen nemen, zoo hebben wij daarin evenzeer het ware Protestantismus, als wij de uitdrukking van het Catholicismus in het Concilie van Trente bezitten; met dien verſtande echter, dat overeenkomſtig de bovengeſtelde beginſelen, het gezag dier belijdenisſen even zoo op Gods woord ſteunt, als in de Roomſche kerk het gezag van het Concilie op dat van den Paus (2).

Het valſche Protestantismus daarentegen, hetgeen de Roomſchen zeer willekeurig het éénige of eenig conſequente noemen, heeft en erkent geen ſtellig geloof, maar beſtaat enkel uit bijzondere meeningen, die alleen dit gemeen hebben, dat zij geene algemeen geldige geloofswaarheden toelaten; dit valſche protestantismus wordt, ja, onder het ware gevonden; doch niet anders dan gelijk er ſteeds valſche of naam-Christenen onder de ware Christgeloovigen worden aangetroffen; met andere woorden, gelijk de Heere zelf voorſpeld heeft, dat men tot op het einde der eeuwen onkruid onder de tarwe zou vinden.

Met deze onderſcheiding vallen de meeste beſchuldigingen tegen de beginſelen der hervorming weg. Wij achten de uiterlijke kerk niet gering, gelijk men ons nageeft, maar wij beweren dat die even als onder de oude bedeeling, gedurig tegen de menſchelijke verbasteringen, hervorming behoeft; wij verwerpen de overlevering op zich zelve niet, immers door haar zijn ons de heilige Schriften toegekomen; maar wij vestigen de leer der waarheid, op de openbaring bij uitſluiting der feilbare traditie; wij gronden ons geloof op de Schrift, uit zich zelve verklaard, en niet naar de eigendunkelijke opvatting der kerk van Rome; wij vestigen onze kerkleer niet op de faalbare rede van menſchen, maar op het onderwijs van Gods Woord en Geest. In één woord, wij hebben niets hoegenaamd met het ongeloof dezer tijden gemeen, tegen hetwelk wij ſtrijd voeren *met het zwaard des Geestes, hetwelk is Gods Woord;* eenen ſtrijd dien ook de welmeenenden onder onze R. C. medechristenen, doch met het ſtompe wapen der overlevering voeren. Nogtans, ook hun ſtrijd tegen het ongeloof heeft nu en dan (waarom zouden wij dit miskennen?) veel goeds te weeg gebracht, in zooverre namelijk door de bijvoegſelen en omhangſelen hunner kerk de kracht en het licht van het woord Gods henenſcheen. Gaarne erkennen wij het goede, erkennen wij geloof en liefde waar wij die vinden; maar laten ons het juk, waarvan eenmaal onze ſchouders bevrijd werden, niet weder opleggen, en blijven op grond onzes geloofs en onzer belijdenis protesteren tegen de bijvoegſelen en verbasteringen van Rome en Trente.

JOHAN DE LABADIE.

IV.

Verblijf buiten Nederland en overlijden in 1674.

De vriendſchap der godvruchtige Prinſes Elizabeth, Vorstin in den Paltz voor A. M. Schuerman, gaf aan den kring van Labadie de gelegenheid om zich onder hare beſcherming in dat land, en wel te Herford te vestigen. Doch deze vorstin vond zich welhaast op eenen van 's Rijks wege ontvangen last gedrongen hun die beſcherming weder te onttrekken; weshalve het geheele gezelſchap eenigen tijd daarna, als De Labadie meende dat hem door de bezoekende hand Gods over die plaats, en de oorlogsgevaren aan welke zij was blootgeſteld, het vertrek naar elders was aangewezen en opgelegd, zich van daar met de zijnen naar Altona (1672) begaf: alwaar hij wel door de Lutherſche orthodoxe Kerkelijken, die ook Spener zoo zwaar gevallen waren, en voor welke hij van zijnen kant even weinig inſchikkelijkheid betoonde, met bitterheid bejegend en vervolgd, maar door den Koning van Denemarken krachtdadig beſchermd werd.

De Labadie, zijne gemeente tot eenen rustigen ſtand gebracht, en haar zooveel mogelijk van de wereld afgeſcheiden hebbende, geloofde nu zijne groote roeping te hebben vervuld. »Mij is niets overig (zeide hij dikwijls) dan dat ik tot mijnen God henen ga. Eindelijk moet ik in den Heere rusten. Daar ſchijnt nu niets meer

---

(1) Hierin is tevens begrepen de *Confesſion de foi, faite d'un commun accord par les égliſes reformées du royaume de France*, waarvan zij eene op één enkel punt vermeerderde overbrenging bevat.

(2) Eene of andere onvoorzichtige of onjuiste uitdrukking van dezen of genen der Hervormers, vooral uit hun bijzondere brieven genomen; b. v. klachte van moedeloosheid, gelijk aan die van Elia (1 Kon. XIX. v. 10), of eene misgreep als die van Petrus (Gal. II. v. 4) zal ons de Hervorming niet doen opgeven.

voor mij te doen te zijn op aarde." En dan vermaande hij zijne discipelen en leden zijner gemeente, dat zij zich niet alleen zouden afscheiden van de wereld en van de wereldlingen, maar ook van hunne eigenheid; en dat de een den ander niet zoude aanhangen dan in God en in zijne dienst: want (voegde hij er bij) zoo gij mij anders aanhangt, zoo zult gij beroerd worden, wanneer God mij welhaast tot zich zal nemen. »o Mijne beminden! (zeide hij meer dan eens) hoezeer zijt gij verplicht om Gods goedertierenheid omtrent ons te erkennen en groot te maken! Wanneer zal het zijn, dat wij niets zullen doen op aarde, dan hetgeen de zaligen in den hemel doen, welke zonder ophouden den God der heerlijkheid en den heerlijken Zaligmaker verheerlijken! Alzoo brengt de dood geene andere verandering aan degenen die daar aan gewend zijn, dan of iemand uit eene lager of naauwere binnenkamer tot eene hooger en heerlijker opklom." Offschoon wij ook hier weder aan de geloovige en godzalige gezindheid waarin De Labadie verkeerde, oprechte hulde doen, zoo moeten wij op nieuw wijzen op de verkeerde strekking die zijne loopbaan door zijn stelsel van afscheiding en afzondering verkreeg. In datzelfde jaar, waarin hij zijne gemeente te Altona in een' rustigen en vreedzamen stand had gebracht, werd de hand Gods zwaar over Nederland, en deze bezoeking was voor hetzelve niet ongezegend. Plechtig verbond men zich weder aan den Heere, en de menigvuldige biddagen en biduren in den bangen nood, toonden dat men dáár hulpe zocht waar zij alleen kan gevonden worden. Waren de Labadisten, in plaats door het verlaten van kerk en Vaderland en magen een rustig leven des geloofs in het gebied des Konings van Denemarken te zoeken, in het fel bezochte Nederland gebleven, hoeveel zegen had hun woord en voorbeeld te midden van de verdrukking van buiten op de naar heil en redding begeerig gemaakte medeleden der verflaauwde kerk kunnen oefenen! Wie ontdekt niet in deze schijnbare afsterving der wereld eene heimelijke zelfzucht, die de worstelingen en den strijd van het volk Gods in de wereld ontvlucht, om gemakkelijk en zonder dien strijd tegen de verzoeking en verleiding der menschen, slechts voor zich zelven en zijne gelijkgezinde vrienden te leven? —

De Labadie overleed aan een zwaar en pijnelijk koliek op den 13den Februarij 1674, den eigen dag waarop hij 64 jaren vroeger was geboren. Weinig sprak hij wegens de hevigheid der smert op zijn sterfbed, maar die weinige woorden gaven blijk van den geloovigen leerling van Christus, wiens hart van de liefde zijns Heeren vervuld was. Als hij somtijds, van wegen de zware pijn, zich met de borst uit het bed naar den grond boog, zeide hij tot degenen die hem ondersteunden: »Alzoo wil ik mij ook voor mijnen God vernederen," waardoor hij zijne geheele onderwerping aan den Heere te kennen gaf. Dikwijls herhaalde hij ook nog deze woorden: »Zegent God! Verheerlijkt God! Het is nu geen tijd van tranen. Zegent den Heere! Gezegend zij Jezus Christus. Heerlijkheid zij het Lam. Overwinninge, lof, wijsheid, macht en heerlijkheid worde Hem gegeven. Halleluja, Halleluja!" Op een' anderen tijd zeide hij: »Laat ons streven naar de liefde, en wij zullen de waarheid vinden!" En iets later: »Gezegend zij de bron en oorsprong des levens!" En ten laatste: »Straks zal de strijd geëindigd zijn. Bidt! laat ons het geloove behouden;" en nog eens een weinig daarna: »Bidt!" en als men hem daarop vroeg of hij niets meer te zeggen had, antwoordde hij: »Niets, dan: *Uw wille geschiede tot in eeuwigheid, — in eeuwigheid*, Amen!" waarop hij zachtkens ontsliep (1).

De Labadie liet het volgende stuk, bij wijze van uitersten wil en ten blijke zijner onveranderde geloofsgezindheid aan zijne volgelingen achter, waarmede wij dan ook het leven van dezen merkwaardigen en in vele opzichten zoo uitmuntenden man willen besluiten:

»Ik Johan de Labadie, door Gods genade een Christen, en door dezelfde genade een herder over Zijne kerke; dewijl het zijner Voorzienigheid behaagt dat ik niet gezond van lichaam maar veeleer zwaar ziek ben, en mijne kracht zeer verbroken is; en nogtans door diezelfde goedertierenheid gezond van verstand en oordeel; heb geloofd, eer ik ten laatste en voor eeuwig mij Hem in handen stelle, door een geschrift van mijn eigen hand, hoewel zwak en bevende, te moeten getuigen hetgene volgt:

»Eerst getuige ik, dat ik op eene bijzondere wijze aan mijnen God verplicht en verbonden ben, wegens de oneindige goederen zijner genade aan mij onwaardige bewezen, voor welke ik Hem van ganscher harte dank en loove; en gelijk ik schuldig ben, alzoo begeere ik Hem eeuwigen dank en eere toe te brengen; en wel voornamelijk omdat Hij mij door zijnen Geest en zijne krachtdadige genade tot een geloovig Christen gemaakt, en zijne kennisse geschonken heeft, als Vader, Zoon en Heilige Geest, een éénig waarachtig en eeuwig God, in wien ik geloove, op wien ik betrouwe, aan wien ik mij geheel overgegeven hebbe en overgeve voor altoos. Daarna ook, omdat Hij mij door zulke trappen en wegen als Hij gewild heeft, tot de kennisse der waarheid die naar de godzaligheid is, heeft gebracht, zoodat ik mij zoowel in mijn geloof als in mijne wegen, voor zoover zij de leer der waarheid betreffen, van alle dwalingen geloove vrij te zijn.

»Ten tweede betuig ik, dat mijn geloof is in God, Vader, Zoon en Heiligen Geest, en, aan zijn Goddelijk woord, gelijk het Hem beliefd heeft, zich te openbaren in den geheelen Bijbel, en voornamelijk in het Evangelie van Jezus Christus of het Nieuwe Testament; welk alles de ware belijdenis en verklaring mijns geloofs bevat, die ik van ganscher harte onderschrijve als Schriften Gods, door Hem ingegeven, door zijnen Geest verklaard aan het gemoed.

»En vooral, om nog nader mijn gevoelen uit te leggen, betuig ik, dat mijn geloof datzelfde blijft, hetwelk ik in de laatstvoorgaande jaren mijns levens beleden heb en steeds ben blijven belijden. En alzoo ik in den toestand verkeere van plotselijk mijnen God terug te geven het-

(1) Dit verhaal van het sterfbed en den dood van De Labadie hebben wij ontleend uit het 11de Deel der *Eucleria* van Jonkvr. Schuurman, die tot op het laatste oogenblik toe bij zijn sterfleger tegenwoordig was.

geen Hij mij heeft geschonken, namelijk mijne ziel en mijn leven, zoo betuige ik dit te doen in dat waarachtig geloof, hetwelk mijne broeders en zusters in mij gezien, uit mij gehoord, en in mijne laatste schriften en boeken gelezen hebben; in welk geloove ik hen bevestige, en vermane, dat zij daarin volharden als in eene gewisse en ongetwijfelde waarheid.

»Ten derde; hoewel zeer zwak van lichaam zijnde, maar nogtans sterk genoeg van geest, bevele ik mij aan God, bereid zijnde tot alles, wat Hij van mij zal willen, en leve en sterve vergenoegd en berustende in zijn welbehagen. Ik (wat mij zelven betreft) ik ben van nature niets voor Hem, dan een verlorene in schuld en zonden: maar daarom bidde ik Hem ootmoedig om de vergiffenis van al mijne gekende en ongekende, beledene en niet beledene zonden, hopende op zijne genade en barmhartigheid in Jezus Christus mijnen Heere en Zaligmaker, op welken ik betrouwe, en aan wien, ja aan wiens regtvaardigen en heiligen wille, ik mij met lichaam en ziel voor tijd en eeuwigheid toewijde, opdrage, en geheel toevertrouwe. Ik getuige ook, dat ik alleen hiernaar getracht hebbe, om God te zoeken en te vinden in waarheid en liefde, en dat ik niemands ziele, ja dat ik nimmer iemand in zijnen weg heb willen bedriegen, maar dat ik daarentegen door Zijne genade en Geest daar naar gestaan heb, dat ik zelf de wegen des Heeren recht mochte kennen, en anderen die leeren kennen en volgen. Maar wat de wereld aangaat, en degenen die dezelve lief hebben, daar heeft God mij al lange van afgescheiden (hetwelk ik met dankbaarheid erkenne) en heeft mij een vijand der wereld gemaakt, gelijk ook de wereld mij een vijand is, waarin ik vergenoegd leve en sterve, wat zij ook tegen mij en aan mij bedreven heeft, onder Gods heilige toelating: Hij is toch rechtvaardig, maar de wereld onrechtvaardig. Ik geve ook levend en stervende getuigenis tegen dezelve, dat ze niet uit God is, dat ze kwaad is en in het booze ligt, dat ze noch den Vader, noch den Zoon, noch den Heiligen Geest kent, en dat zij en degenen die haar toebehooren, dien niet kan ontvangen; waarom het niet anders kan dan dat zij verloren gaat; en ik geloove dat haar einde nabij is, gelijk ook de aanvang van het Koningrijke Gods en Jesu Christi, 't welk ik verwacht en te gemoet gezien hebbe, gelijk ik het nog verwachte en verbeide. Ik getuige nog eens, dat gelijk ik Godes ben en mij geheel aan Hem verbonden gevoele, ik mij zelven alzoo Hem aanbevele en Zijn welbehagen onderwerpe, en desgelijks mijnen broeders en zusters (de medeleden dezer kerke) aanvertrouwe, dat zij met mijn lichaam doen gelijk hun goed dunkt, mits mij ter aarde bestellende op die wijze als wij onder ons gewoon zijn, in de grootste eenvoudigheid en armoede die mogelijk zijn zal; als ook, dewijl ik steeds ben onderworpen geweest aan groote ellendigheden en lijden, mannen van veel studie en arbeid des verstands en des geestes niet ongemeen, zoo het hun konde nuttig zijn mijn lijk te openen, om daaruit nog na mijnen dood eenig nut tot behoud hunner lichamen te trekken, daarmede vrijelijk naar den eisch van dien te handelen. Want het lichaam dat tot de aarde wederkeert is eene zaak van weinig gewicht; maar de geest keert weder tot God die hem gegeven heeft; waarom ik denzelven ook van ganscher harte aan mijnen God wedergeve en aanbevele als een droppel water aan zijnen oorsprong, den oceaan van alle leven en aanzijn, biddende God, mijn begin en mijn al, dat Hij mij in zijnen schoot ontvange, en voor eeuwig in de diepte van zijn wezen zalige. Ik zoude meer hiertoe voegen indien mij de krachten om te schrijven overig waren; maar dit woord is genoeg: ik blijve vereenigd met den Heere en met de heiligen die in Hem zijn. Hem aan te hangen is alles; en is mij ook genoeg!”

Zien wij dan nu nog eens op den levensloop van dezen merkwaardigen man terug, zoo zullen wij vooreerst, wat den persoon betreft, niet kunnen nalaten hoogachting en liefde voor den godvreezenden en ijverigen man te voeden, wiens wandel door zooveel beproevingen geschokt, door zooveel geloof en godzaligheid gekenmerkt was; maar tevens zullen wij, ten andere, de separatistische richting betreuren, die hij sedert zijne aankomst hier te lande aannam, vooral door zijne geringschatting der uiterlijke, eenmaal door God zelf gestichte en met zooveel genadegaven beweldadigde kerk; een punt waarom hij dan ook niet zonder reden door Brakel (1) en anderen afgekeurd is; eene richting, welker schadelijkheid eigenlijk eerst recht zichtbaar geworden is na zijnen dood in zijne volgers, van welke reeds Yvon, anders mede een geloovig man, gelijk wij boven zagen, aldra in ettelijke dwalingen verviel. Welhaast werden ook de overige leden der gemeenschap onderling verdeeld door twisten, in welke ieder zijne eigene meeningen wilde doen boven drijven. Met het vermogen waarvan zij nog eenigen tijd te Wiewerd in Friesland bestonden, verviel ook hunne kerk; de godsvrucht die er gedurende De Labadies leven nog in gevonden werd, verflaauwde meer en meer; en eindelijk was hun ondergang een sprekend getuigenis tegen elke roekelooze afscheiding uit den boezem der kerk; en een geducht waarteeken van de waarschuwende woorden des Heeren: *Alle plante die mijn hemelsche Vader niet geplant heeft zal uitgeroeid worden!*

WENKEN OMTRENT DE GESCHIEDENIS DES VADERLANDS VAN BILDERDIJK.

Indien het van eenig geschrift waar is, dat het naar zijne dagteekening moet worden beoordeeld, geldt dit bijzonder van de *Geschiedenis des Vaderlands* van onzen grooten Nederlandschen en Christendichter Bilderdijk. Reeds vóór zijne ballingschap in 1795, in den tijd toen hij het meest door den drang van openbare en bijzondere zaken werd beloopen, was door hem het plan gevormd om eene Geschiedenis van Holland te schrijven. En wien kan dit bevreemden, die bedenkt hoe die Geschiedenis was misvormd door partijzucht in Kerk- en Staats-aangelegenheden, door gebrek aan rechtskennis, door den

(1) *Redelijke Godsdienst*, Dl. I. bl. 606.

invloed van heerschzuchtige Regenten, en vooral door de miskenning van, en de vijandschap tegen die leer van Gods vrije zoengenade in het redden en zaligen van verlorenen, die de ziel en het levenwekkend beginsel van haren kerkstaat, en door dezelve van haar politieke aangelegenheden uitmaakt? Doch dit ontwerp werd als zoovele anderen van Bilderdijks onstuimig en rusteloos bewogen leven, door den triumf der revolutie in 1795 verstoord. Bij zijnen terugkeer in het Vaderland waren zijne werkzaamheden, vooral onder koning Lodewijk, vele en velerlei; en het is dus niet te bevreemden, dat het vernieuwde plan om het vroeger ontwerp door te zetten, niet eerder dan na den val van onzen Staat en deszelfs inlijving in Frankrijk in 1810 werd opgewekt.

Toen was het dan, dat eene Geschiedenis werd ontworpen »zoo gesteld, dat ze voor den geleerden beoefenaar nieuw en belangrijk, tevens voor elk burger bruikbaar en leerzaam zij, en in een matig bestek van slechts vijf boekdeelen kort of omstandig ingericht, telkens naar eisch der verschillende onderwerpen en bijzondere gebeurtenissen, en met bijvoeging van alle de noodige voorkennissen, om elk in staat te stellen het ware van het valsche dat in omloop is te kunnen onderscheiden, en de gronden en redenen te kunnen inzien (1).” De oorzaken van het niet tot stand komen des werks in dien tijd worden door den hooggeleerden Uitgever in de *Voorrede* van het eerste Deel in het breede vermeld. Doch wij kunnen geenszins zamenstemmen met het gevoelen daar ter plaatse geuit, dat het tegenwoordige werk, als later uitgekomen en van grooter omvang, ons veel meer zoude geven dan datgene, wat Bilderdijk in de jaren der Fransche overheersching zou geschreven hebben. Immers geheel iets anders is het, eene *Geschiedenis* te schrijven welke voldoet aan de zoo even vermelde vereischten, iets anders, *Voorlezingen* op te stellen, die bijzonder geschikt schijnen om de verkeerde inzichten van vroegere historieschrijvers, vooral van eenen Wagenaar, te bestrijden; iets anders is het, zulke voorlezingen, geheel op den gemeenzamen toon gestemd, (en oorspronklijk geenszins voor de openbare uitgave bestemd) voor eenige vrienden te houden; of, eene historie zamen te stellen voor het geheele Nederlandsche Volk.

Wij beschouwen dus het onderhavige werk van Bilderdijk als *Voorlezingen over, en ter bestrijding van Wagenaar*; gelijk ook de geëerde Uitgever ons in de Voorrede van het tweede Deel leert »dat Bilderdijks epigramma op Wagenaar als de grondstelling kan beschouwd worden, waarvan het werk doorgaande het betoog moet opleveren.” Wij beschouwen het als Voorlezingen ter waarschuwing van Leidens studerende jongelingschap tegen de bestaande, en nog geleerd en verspreid wordende verdraaide Geschiedenissen; en dus als een werk, waarvan het doel veel meer was, af te breken wat verkeerd en verwerpelijk, dan op te bouwen wat historische waarheid en wezenlijkheid is. En het is zeker, dat het collegie van Bilderdijk, gehouden in eenen tijd toen een aantal van veelbelovende en belangstellende jonge menschen aan de Hoogeschool gevonden werd, in dat opzicht rijke vruchten heeft gedragen. Het heeft tot herhaald en vernieuwd onderzoek langs nog onbetreden wegen opgewekt, en even als Niebuhrs beroemde werk over de Romeinsche Historie, den grond gereinigd van vooroordeelen, fabelen en valsche overleveringen, een grond waarop het voortgaand onderzoek een nieuw gebouw moet oprichten. Wij willen niet beslissen of dus de uitgave (de *algeheele* uitgave) dezer zoo gemeenzame Voorlezingen voor het algemeen noodig was; maar mocht zij evenwel het zoo evengenoemde uitwerksel, ’twelk het op velen van ’s Mans leerlingen gehad heeft, ook op het Publiek voortbrengen, zoo zal zich voorzeker niemand over die uitgave kunnen of mogen beklagen!

Doch er moet nog eene aanmerking door ons worden gemaakt, die niet zoo zeer het werk zelve als den persoon van den schrijver betreft. Als men bedenkt dat deze voorlezingen zijn opgesteld en gehouden in 1817 of 1818, dan is het verblijdend en sterkend in aanmerking te nemen, hoeveel Bilderdijk sedert dien tijd, en vooral sints het optreden van den braven en eerbiedwaardigen Schotsman voor de eer en leer der aloude hervormde kerk, in de erkentenis van godsdienst en geestelijke dingen is voortgeschreden en toegenomen. In deze geschiedenis vindt men, even als in andere werken van ditzelfde tijdvak nog maar eene matige kennis van den waren aard der heilsleere, vooral gelijk die tegenover de dwalingen en verkeerdheden der Roomsche kerk, en van het geestelooze Christendom onzer dagen vlak over staat; en meer eene politieke dan echt-geestelijke strekking in de voorstelling van de zaken der kerk. En hierin willen wij deze geschiedenis, wat prijs wij overigens aan Bilderdijks werken toekennen, geenszins verdedigen. Het is toch blijkbaar genoeg, dat eerst de strijd, die in 1819 ter gelegenheid van Schotsmans *Gedenkzuil* ontstond, en die tegen den *Geest der Eeuw*, sints 1823, meer bijzonder bij deze groote waarheden zijn geest en hart bepaald hebben. Want vergelijkt men met deze *Geschiedenis van het Vaderland* vele van ’s mans latere werken, welk een heerlijk onderscheid springt ons dan in de oogen! Het is in deze alsof men reeds de morgenster heeft zien opgaan die vóór 1819 nog gedeeltelijk onder den gezichtseinder verborgen was. Van daar (om mij met ’s mans vriend en kweekeling uit te drukken) »*vooral in de laatste tien jaren* van zijn schitterenden loopbaan die rijkdom van Hymnen en geestelijke zangen, getuigenissen van christendom in zijn binnenste, zoowel als meesterstukken der allerverhevenste poësij! van daar die diep wijsgeerige taalbetrachting, die overvloed van inzichten in allerlei wetenschappen, altijd bij Bilderdijk uitgaande van het beginsel des onbepaalden geloofs aan het woord van God, altijd hart en verstand wederbrengende tot de eenvoudige, maar eeuwig onfeilbare uitspraak der Heilige Schrift (1).”

(1) Woorden van het in 1811 uitgegeven *Bericht van Inteekening*, bl. 5.

(1) *Voorbericht*, der *Opstellen van godgeleerden en zedekundigen inhoud*, bl. IV, V.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.

2 Cor. IV: 13.

IETS OVER DE ONTZONDIGINGEN DER OUDEN.

Geheel de oude Geschiedenis draagt getuigenis van de woorden des Apostels aan de bekeerde Romeinen, *dat ook de heidenen betoonen het werk der Wet geschreven in hunne harten, hunne conscientiën medegetuigende, en de gedachten onder malkanderen hen beschuldigende of ook ontschuldigende;* want niet alleen onder Israël, waar de Wet met de donderslagen en bliksemen van Sinaï en de vloekspraken van Ebal de algemeene schuld en zonde verkondigde, maar ook onder die volken, waar de wet in het binnenste, de getuige in het hart, het vonnis der veroordeeling uitsprak, was het schuldbesef en schuldgevoel zoo ondubbelzinnig als algemeen. Een merkwaardig bewijs hiervan zien wij in dat veel beduidende verschijnsel onder de godsdienstige zeden van zoovelen der oude volken: *de ontzondigingen*, (*expiationes*, *lustrationes* (1)).

Levendig was bij de ouden het besef van nationale of volksschuld. Een bloedschennis, een manslag, een verborgen misdrijf brengt over geslachten, over volken, een gemeenschappelijken, een nationalen vloek, die niet dan door bloed, door boete, door offers kan worden uitgewischt. De bloedschuld ontreinigt het land. De gevloekte draagt overal het heimelijk bloedmerk, dat hem aan de goddelijke wraak onderwerpt, aan het voorhoofd. Ziedaar gevoelens en begrippen die zoo diep in het hart der volken zijn ingeprent, dat zij overal en bij allen worden teruggevonden. Doch van waar is het, dat de ontzondigingen, de boetedoeningen, de offers, ook daar voortduren, ook daar vermenigvuldigd worden, waar men zich van geen bijzonder vloekwaardig misdrijf bewust is? Van waar dat men dezelfde boete die men over personen, geslachten en volken bij zulk een uitstekend misdrijf bijzonder vindt, bij den geheelen hoop, de gansche schaar der volken zamengenomen, overal en gelijkelijk waarneemt; en wel als zulk eene die niet met ééne reis af te doen is, maar eindeloos moet worden herhaald, als waren bij de volgende de vorige reeds weder als niet geschied aan te merken? Vindt men hierin niet klaarlijk het besef van eene schuld die gelijkelijk op geheel het menschdom weegt, en door geen herhaalde, talloos herhaalde dieroffers te boeten is? Ja, is het beschuldigend geweten niet nog verder gegaan? Heeft het niet menschen: eerst slaven, krijgsgevangenen; daarna eigen kroost zelfs, opgeofferd op de rookende altaren of in de gloeiende afgodsbeelden, om den heeten honger, de brandende dorst naar schuldverzoening te bluschen? — Of wat beteekenen die algemeene ontzondigingen, die gedurige reinigingen, wanneer er geen algemeene zonde, geene gedurige bevlekking plaats heeft? Was het alleen eene betrekkelijke onvolkomenheid die in den mensch gevonden wordt? Waarom dan niet blootelijk naar meerdere volkomenheid gestaan? Waarom zooveel strafboetingen en schuld- en zondoffers, door geslachten aan geslachten henen?

Men beroepe zich hier niet op het bijgeloof der nog niet ontwikkelde volken, of de hebzucht hunner priesteren. Wanneer de mensch van nature onschuldig en goed was, zouden er noch zulke afgodische volken, noch zulke hebzuchtige priesters gevonden worden. De afgoderij is het blijk van een verdwaasd verstand; het bijgeloof is het bewijs van een verblind en verduisterd gemoed; de hebzucht dat van een verdorven hart. En deze listige en bedriegelijke priesters en offerpapen zelve, waaraan een lichtzinnige en oppervlakkige Voltaire alle gruwelen bijna die op aarde gebeurd zijn, toeschreef, zijn zij niet ons

(1) Uitvoerig en geleerd is dit stuk behandeld door Lomeier, *de veterum Gentilium lustrationibus.* Ultraj. 1681. 4°.

vleesch en been, met ons ééner natuur deelachtig? De zelfde driften en begeerlijkheden, dezelfde afkeer van heiligheid en deugd, hetzelfde bedrog, de haat tegen den waarachtigen God en hunne medemenschen, die den huichelenden afgodspriester of den gluipenden wichelaar, die menschen vermoordden of beroofden, bezielde, liggen nog in elk menschenhart van nature; en de geschiedenis, zelfs die het ongeloof van de gewoonten en zeden der volkeren geeft, is een levendig tafereel der algemeene zonde.

Doch het is vooral ook opmerkelijk, dat bij de offeranden en ontzondigingen der ouden meest het storten van *bloed* en het plengen van *water* gevonden worden. Van de bloedstorting hebben wij vroeger gesproken (1); tot een voorbeeld van het laatstgenoemde strekken de volgende regels van den Griekschen Dichter naar de vertolking van Bilderdijk:

Schep eerst uit gindsche bron en altijd vlietende ader
Een zuivrend offernat met elke hand te gader.
Vul een en andre schaal, uit louter goud gewrocht
En voor 't altaar geplaatst, met dit geheiligd vocht.
Bekroon ze, en niet met loof, maar met de zachte vlokken
Der wolle, een jeugdig lam nog versch van 't lijf getrokken.
Vat dan die schalen bij de vatsels, een voor een,
En wend het aangezicht naar 't morgenkrieken heen,
En stort ze op 't aardrijk uit, naar de oude tempelzede (2).

Ook in de Israëlitische offerdienst werd de verzoening en reiniging, de ontzondiging en heiliging, door de bloedstorting en waterwasschingen aangeduid, die in de heilige tempeldienst, gelijk bekend is, gedurig wederkeeren; en deze twee hoofdstukken der waarachtige godsdienst, de verlossing en heiligmaking, worden aan het kruis van Christus, dat schouwspel van wonderen en verborgenheden, verbeeld en uitgedrukt door het bloed en water dat uit de zijde des Heeren afvloeide, gelijk uitdrukkelijk verklaard wordt door den getuige van dat kruislijden Joannes, in zijn eersten brief, cap. V. v. 6, alwaar onze oude maar treffelijke kantteekening aanmerkt, »dat door het water en bloed verstaan wordt datgene hetwelk uit de doorstokene zijde van Christus gevloeid is, daar Joannes alleen van gewag maakt (Joann. XIX. v. 34, 35), en hier weder vermeldt, om te toonen dat daarin eene verborgendheid is: namelijk, dat van Hem vloeit het water des Heiligen Geestes, waardoor wij worden gereinigd en vernieuwd; en dat door het uitstorten van zijn bloed aan het kruis ons is verworven de verzoening met God en de vergeving onzer zonden. En daardoor is vervuld, hetgeen afgebeeld was door de ceremoniën des Ouden Testaments, die meest bestonden in reinigingen met water, en bloedstorting der beesten die geofferd werden."

Het is niet minder opmerkelijk, dat men door geheel de oudheid heen ook het denkbeeld van eene zuivering door uitbranding, van eene reiniging door vuur en sulfer (zwavel) aantreft. Voorbeelden hiervan vindt men onder de Grieken bij Homerus en Theocritus, onder de Romeinen bij Ovidius. Ook dit denkbeeld berust in hooger waarheid. De Heilige Schrift predikt zoowel voor bijzondere personen, als voor de aarde in het algemeen, niet alleen een waterdoop (den zondvloed, dat beeld, naar Petrus leere, van dien doop der wedergeboorte, die ons behoudt (1)); maar ook een vuurdoop, wanneer de elementen eens ten jongsten dage brandende zullen versmelten (2); een beeld, almede van die hoogere kracht, welke in het zondig gemoed de verdorvenheid uitreinigt en ter dood brengt (3). Maar ook reeds onder de oude bedeeling werd hiervan, in zekeren zin, eene proeve gegeven, in de ontbranding dier landstreke, welke bezoedeld was door eene groote onreinheid, die tot den hemel kreet (4). Overal zijn als het ware de sporen, de voorbeduiding, de waarteekenen verspreid van dat louterend vuur, hetwelk de aarde verwacht; en waarmede de Rechter *zal wrake doen over degenen die God niet kennen, en over degenen die het evangelium onzes Heeren Jezus Christus niet gehoorzaam zijn* (5).

OVER DEN GODSDIENSTIGEN TOESTAND VAN ENGELAND.

Er is wellicht geen land, welks godsdienstige gesteltenis zulke gewichtige en sterk uitkomende verschijnselen vertoont als Engeland, en misschien is er tevens geen, over 't welk het moeielijker is een onpartijdig en waarachtig oordeel te vellen. De verschillende godsdienstige zoowel als staatspartijen die er in gevonden worden; de onderscheiden, en zelfs tegenstrijdige beschouwingswijze, die de voortreffelijkste en oprechtste mannen over dezelfde onderwerpen vasthouden; en de verdeeldheid in gedrag en handelwijs waartoe dat verschil geleidt, leveren een schouwspel van verwarring zelfs in het rijk Gods op, dat gevoegd bij het luid geroep en de woede der vijanden die het aanvallen, voor het oog een baaierd van strijdige elementen vertoont, van welken alleen diegenen zich een juist denkbeeld kunnen vormen, die deszelfs uitwerkselen in alle levensbetrekkingen van nabij hebben waargenomen. En echter, het is alleen deze bijzonderheid die eene voldoende verklaring geeft van de schuddingen en beslissende veranderingen, waaraan de toestand van ééne en dezelfde Natie soms onverwacht en in één oogenblik bloot staat. Daar wij derhalve de groote moeielijkheid van dit onderwerp wel gevoelen, wenschen wij, dat onze beknopte mededeeling eerder als eenige onvolkomene wenken, dan als eene eenigzins volledige voorstelling der zake moge beschouwd worden.

Om den oorsprong der bestaande verdeeldheden voldoende te kunnen aanwijzen, is het noodig tot de eeuw der Reformatie op te klimmen, in welke de twee hoofdpartijen waarin de kerk verdeeld is ontstonden. Het is bekend, dat de Hervorming zich in Engeland onderscheidde van die in de Nederlanden, in Schotland, en de meeste andere landen, doordien zij niet werd aange-

(1) Deel I. Nr. 11. bl. 1—3.
(2) Bilderdijk, *De dood van Edipus naar Sofokles*, bl. 27.

(1) 1 Petr. III. v. 27.
(2) 2 Petr. III. v. 10.
(3) Matth. III. v. 11.
(4) Gen. XVIII. v. 10.
(5) 2 Thess. I. v. 8.

vangen van het volk, in tegenstelling van het hoog gezag, maar in tegendeel haar begin, en deels zelfs hare voortzetting kreeg van de regering, te midden der vrij algemeene onkunde en zelfs eenigermate der onverschilligheid van het volk. Van daar is de grootere gehechtheid van hetzelve aan de uiterlijke vormen en het bestuur der Roomsche kerk, boven die der hervormde kerken op het vaste land, af te leiden.

Gedurende de vervolging die op den dood van den godvruchtigen Eduard VI en de regering der bijgeloovige en wreede Maria volgde, vluchteden vele Protestanten naar Genève. Hier werden zij met begrippen omtrent kerkinrichting en bestuur ingenomen, die geenszins aangenaam konden zijn aan de Protestantsche grooten die in het bestuur waren, veel minder nog aan de eigenwillige en naijverige Elizabeth. Deze menschen, in plaats van met matiging en bescheidenheid te handelen, stelden oproerzucht en geweld tegenover hardheid en onrechtvaardigheid, en vormden eene partij, die weldra den naam van Puriteinen ontving. Offschoon zij door de gewelddadige maatregelen van Elizabeth in bedwang gehouden waren, onder haren Opvolger namen zij grootelijks in macht toe, tot dat zij onder de regering van zijnen zoon Karel I het koningschap omverre wierpen, het episcopaalstelsel vernietigden, en de geestelijkheid der landskerk verdreven. Bij de troonbestijging van Karel II hernam de nationale kerk den episcopalen vorm ten gevolge eener bepaling van het Parlement, waardoor tot herstel der eenheid duizenden van presbyteriaansche leeraars op éénen dag van hun ambt ontzet werden.

Deze maatregel was verderfelijk voor de landskerk, want van toen af werd eene verzoening onmogelijk. Hoe afzichtelijk de oproerigheid en huichelarij ook ware, die de zaak der Presbyterianen en Independenten gedurende het tijdperk der Republiek ontsierde, men mag echter niet vergeten, dat velen der thans verdreven geestelijken onder de voortreffelijkste leden van Christus kerk behoorden, en dat het uitwerpen van zulk een aantal van de edelste sieraden der kerke uit haren boezem, haar een schok moest geven, waarvan zij zich nimmer geheel hersteld heeft. En offschoon de troonbestijging des Prinsen van Oranje in Engeland de Dissenters, gelijk zij thans genoemd werden, volle verdraagzaamheid verzekerde, zij bleven echter voortaan eene afgescheiden partij vormen, en alle uitzicht op eene algemeene vereeniging, anders dan door het vernietigen der landskerk, was voor altoos vervlogen.

De toestand der landskerk in het tegenwoordig oogenblik is een bedroevend gedeelte van onze beschouwing. De afzetting van een zoo aanzienlijk gedeelte harer beste leden, gepaard met den vloed van ongeloof en losbandigheid, die de geheele natie had overdekt bij de troonbestijging van Karel II, bracht de gevolgen voort die men had kunnen vooruitzien. Een koude en drooge zedeleer, of ten minste eene levenlooze rechtzinnigheid met eene strenge en dikwijls onverdraagzame gehechtheid aan uiterlijke vormen, trad in de plaats van het zuiver evangelie der zaligheid; of, indien hier of daar een geloovig Leeraar gevonden werd, die het waagde om meer overeenkomstig de geloofsartikelen die hij onderteekend had, of de liturgie die hij genoodzaakt was te gebruiken predikte, zoo werd hij straks het voorwerp van de bevreemding der onkundigen, van de vervolging der bijgeloovigen, van den haat van allen. Ook de gesteltenis der dissentersgenootschappen biedt gedurende dit tijdperk een weinig gunstiger schouwspel aan. Welhaast begonnen zij af te wijken van de strenge en wel wat al te stelselmatige rechtzinnigheid hunner Voorvaderen. Zij waren thans vrij van verdrukking; maar deze uiterlijke vrede was juist niet hetgeen hen in geestelijk leven kon doen toenemen, en de nadeelen die uit het gemis van algemeen aangenomen en vastgestelde formulieren van eenigheid of geloofsbelijdenissen voortvloeien, werden zichtbaar in het overhand toenemen van Ariaansche en Sociniaansche begrippen onder de Presbyterianen; en zoo de Independenten over het algemeen zoo laag niet zonken, overal was toch afwijking in de leer en verflaauwing van levendige godzaligheid merkbaar; of indien er al gelukkige uitzonderingen hierop gevonden werden, zoo waren die noch talrijk noch uitstekend genoeg, om eenigen wezenlijken indruk op de groote meerderheid te maken.

In tijden, waarin algemeene donkerheid en verval in eene kerk heerschen, behaagde het meestal den Heere, de krachtigste werktuigen ter herstelling van ware godvrucht, niet buiten, maar binnen de kerk te verwekken. De Waldenzen en Albigenzen, naauwelijks in staat om hun eigen bestaan te handhaven, konden slechts een zeer geringen invloed op het ligchaam der R. C. kerk maken. In de kerk van Engeland was, wel is waar, eene schriftuurlijke belijdenis (de XXXIX Artikelen) en eene even schriftuurlijke liturgie in stand gebleven, maar het levensbeginsel was, als wij gezien hebben, verdwenen, of althans machtig verflaauwd, en hetgeen overbleef was grootendeels een geraamte. Omtrent het midden der verloopene Eeuw behaagde het den Heere, andermaal den geest des levens in deze beenderen te geven, vooral door middel van twee uitstekende mannen, George Whitefield en Johan Wesley, opgevoed in de Engelsche kerk; mannen, die andermaal de banier des kruisses verhieven door het prediken van de leer der zaligheid door het geloof in eenen gekruisten Zaligmaker, met eene buitengewone kracht, en met dien invloed die de eenvoudige verkondiging der waarheid zoo als die in Christus is, steeds vergezelt. Groote scharen vloeiden zamen om de zeldzaam gewordene klanken te hooren, en velen werden bekeerd van de duisternis tot het licht en van de macht des Satans tot God.

Offchoon beiden gehecht waren aan de gevestigde kerk en begeerden in haren schoot te blijven, zoo werden hun welhaast de leerstoelen ontoegankelijk gemaakt, en waren zij dus teruggewezen naar de openbare velden en wegen, waar zij dan ook predikten, met een gevolg, dat zoowel werking had op de mijngravers van Cornwalles, als op de meer beschaafde bewoners der steden. Hoewel zij door het groot aantal zoowel van leeraars als

leeken in de bestaande kerken werden tegengestaan en vervolgd, men begon desniettemin welhaast een grooten aanwas van ijver en godzaligheid in dezelve te bemerken; sommige kerkelijke personen weigerden niet met hun mede te werken; vele Dissenters werden uit hunnen doodslaap opgewekt, en er ontstond eene herleving van waarachtig christendom, welker gezegende gevolgen in Engeland tot op den huidigen dag toe zichtbaar zijn.

Het getal van Wesleys en Whitefields volgelingen nam welhaast zoo aanmerkelijk toe, dat men meerder bediening begon te behoeven dan van de leeraren der gevestigde kerken kon verwacht worden. Zij waren deswege, schoon ondanks zich zelve, genoodzaakt om ongeordende predikers toe te laten; en na hunnen dood werden de aanhangers van Whitefield, op enkele uitzonderingen na, meestal onder de independente Dissenters opgenomen; terwijl daarentegen die van Wesley, welke van zijnen medehelper verschilde door zijn verwerpen der leerstukken van de verkiezing en volharding der heiligen, tot op heden toe eene afgezonderde kerkpartij, offchoon uiterlijk verbonden aan de landskerk, blijven uitmaken, en zich, offchoon ook al niet de zuiverste in de leer zijnde, nog steeds onderscheiden, meer mogelijk dan alle andere kerkelijke partijen, door hunnen ijver en werkzaamheid.

Doch de vruchten der prediking van zoo hoog begaafde mannen als Whitefield en Wesley waren, bepaalde zich niet tot den kring hunner werkelijke volgelingen. Tegen het einde der vorige eeuw stonden er vele geloovige en getrouwe leeraars op, vooral in de landskerk, welke met open' moed voor de groote waarheden der hervorming uitkwamen. De namen van Hervey, Newton en Romaine, zijn gemeenzaam bij velen in Nederland bekend. Nog vele anderen zouden kunnen genoemd worden, wier pogingen het waarachtig Christendom in Engeland deden herleven, en aan wie men, onder den zegen Gods, naar oogenschijn te danken heeft, dat de godsdienstige en burgerlijke instellingen van dit land bewaard bleven te midden van dien stroom van onheilige en alles omkeerende beginselen, die reeds begonnen zijn het volk te doordringen, en op het vaste land in zoovele gewesten onzes werelddeels troonen en kerken omverre werpen.

Eene andere vrucht van deze herleving van ware godvrucht was de hernieuwing van den zendelingsgeest. Een genootschap genoemd (*the Society for promoting christian knowledge*) *Maatschappij ter bevordering van christelijke godsdienstkennis*, hetwelk reeds sedert de regering van Willem III bestond, en van hem een koninklijken patentbrief verkregen had, zonderde eene onderafdeeling uit deszelfs midden af ter verspreiding van het Christendom in 's lands coloniën. Doch hoe werkzaam deze Maatschappij ook moge geweest zijn, zeker is het, dat zij nog eene ruime baan liet voor den ijver van later zendelingen. De Baptisten (Engelsche Doopsgezinden) verdienen den lof, dat zij in de nieuwere tijden de eersten waren die dit werk hebben bevorderd; doch wijl zij eene geringe minderheid onder de voornaamste kerkgemeenschappen uitmaken, zouden zeker hunne pogingen ongenoegzaam geweest zijn om een voldoend aantal arbeiders in dezen oogst te verschaffen. Veel uitgebreider werkzaamheden waren er vereischt, en werden ook weldra tot stand gebracht, door gemeenzame pogingen tusschen de leden der landskerk en de Dissenters, welke wij door eenige voorloopige aanmerkingen in het rechte licht wenschen te stellen.

(*Het vervolg en slot in een volgend Nommer*).

GEDACHTEN EN SPREUKEN.

Als David, door zijnen zoon Absalom oproerig aangevallen, uit Jerusalem moest wijken, kwam er een man uit het geslacht van Sauls huis, die hem hoonde, met steenen wierp, en vloekte, zeggende: *de* HEERE *heeft op u doen wederkomen al het bloed van Sauls huize, in wiens plaatse gij geregeerd hebt* (2 Sam. XVI). Niet veel anders doet de Roomsche Kerk, als zij bij elke huiselijke beproeving en bestrijding binnen de Gemeenten, uit haren dwang eenmaal uitgeleid, aanstonds zich verblijdt en beroemt, zeggende: *dat zijn nu de vruchten van uwe Hervorming!* Doch ten allen tijde bleek het, en zal het blijken, dat het koninkrijk, om wederspannigheid en eigenwillige Godsdienst van Saul weggenomen, van Davids huis niet wijkt, wat al Ammons, Absaloms, of Adonias, uit zijne lendenen ook moesten voortspruiten; terwijl daarentegen menig beminnelijke Jonathan, in den schoot der Roomsche Kerk geboren, wel het hart van David, maar niet het koninkrijk voor Sauls geslacht behouden kon, veel min herwinnen.

»Men erkent de kunstvolle bewerktuiging van Gods Schep»ping, bij voorbeeld, in planten en bloemen, met dagelijks »naauwkeuriger onderzoek. Men erkenne hetzelfde in Zijn »Woord, in de Heilige Schrift. Hoe naauwkeuriger men on»derzoekt, hoe meer men bemerkt, dat alles daarin tot in »de kleinigheden, zijn opzet, reden, en noodwendigheid heeft, »waarom het zóó en niet anders, in deze en in geen andere »orde zamengesteld is. Tot hiertoe heeft de Kerk nog niet »die volle ondervinding en kennis gekregen van de Schrift, »welke door de Schrift zelve wordt aangebracht. Doch om »daartoe te geraken, zal men ook door kruis en verdrukking »moeten geoefend worden." — Een gezegde van den zaligen BENGEL, wiens schriftuitlegging zich zoo getrouw als kernachtig uitdrukt in den titel onder welken hij ze uitgaf: *Wegwijzer des Nieuwen Testaments, waarin uit den eigenaartigen nadruk der woorden, het eenvoudige, diepzinnige, veelbevattende, en gezonde der Goddelijke uitspraken aangetoond wordt.* (*Gnomon Novi Testamenti, in quo ex nativâ verborum vi simplicitas, profunditas, concinnitas, salubritas sensuum coelestium indicatur.*)

De meest kranke eeuw is niet diegene, welke voor de dwaling met drift ijvert; maar die, welke de waarheid verwaarloost, en veracht.

LA MENNAIS.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

HET LIJDEN.

(Vervolg van bladz 116).

III. HET LIJDEN VAN DEN BELOOFDEN VERLOSSER, VAN DEN BEGINNE VOORZEGD EN VOORGEBEELD. Het Woord van God is uit zijnen aart prophetisch. Dit toonden wij vroeger in eenige bijzonderheden aan (1); en hoe van dat prophetische het leven en het middelpunt, waar alles van uitgaat, waar alles zich in ontmoet en wedervindt, de belofte van den CHRISTUS is, Zijne komst in de wereld, Zijn lijden, Zijne heerlijkheid, Zijne wederkomst. Wij spreken thands meer bepaaldelijk van de prophecyen en voorafschaduwingen van het *lijden;* dat lijden, van hetwelk de Heere zelve voor- en bij- en na deszelfs volbrenging zoo herhaald en nadruklijk getuigde, dat het *voorzegd* was. Als Hij op den berg de drie Apostelen zijne heerlijkheid liet aanschouwen, zoo zeiden *die twee mannen die aldaar met Hem spraken* (Mozes en Elia) *zijnen uitgang die hij te Jerusalem volbrengen zoude* (2); en kort daarop verklaarde Hij zelve het zijnen discipelen nader: *daar is geschreven van den Zoon des menschen, dat Hij veel lijden zal en veracht worden* (3). En in den nacht des verraads, aan den tafel des Avondmaals: *De Zone des menschen gaat henen, gelijk van Hem geschreven is* (4); en in den hof van Gethsemané als Hij zijne discipelen den wederstand verbiedt: *of meent gij dat ik mijnen Vader niet kan bidden, en Hij zal mij meer als twaalf legioenen Engelen bijzetten? Hoe zouden dan de Schriften vervuld worden, die zeggen dat het alzoo geschieden moet?* en tot de scharen, die daar kwamen om Hem te vangen: *Dit alles is geschied opdat de Schriften zouden vervuld worden* (1); en na zijne opstanding tot de wandelaren naar Emmaus: *En moest de Christus niet deze dingen lijden, en* (alzoo) *in zijne heerlijkheid ingaan?* En op den avond van dien dag der dagen tot de vergaderde discipelen: *Dit zijn de woorden, die ik tot u sprak, als ik nog met u was,* (*namelijk*) *dat het alles moest vervuld worden, wat van mij geschreven is in de wet van Mozes, en de Propheten en de Psalmen. En Hij opende haar verstand op dat zij de Schriften verstonden, en Hij zeide tot haar: Alzoo is er geschreven, en alzoo moest de Christus lijden, en van den dooden opstaan ten derden dage* (2).

Wij zullen ons hier niet ophouden met de wederlegging van dat even onheilige als onhoudbare stelsel van *accommodatie*, waarmede men vooral in onze dagen alle kracht van prophecy uit de Schrift heeft pogen weg te redeneeren. Daaromtrent hebben wij elders eenige wenken gegeven (3). Wij willen hier liever op het gepropheteerde lijden des Zoons Gods, door vergelijking van de aanduidingen en voorzeggingen van het Oude Testament met de verhalen en bijzonderheden der Evangeliën, de beschouwing des geloofs trachten te bepalen. Hiertoe biedt al dadelijk dat heerlijke Hoofdstuk LIII van den Propheet Jesaia zich onzer aandacht van zelve aan. De enkele lezing van deze Godspraak, zoo wel als van die, welke in den twee-en-twintigsten Psalm vervat is, stelt ons op het onmiskenbaarst dien grooten schuld- en straf-overnemenden Goël Jesus Christus voor, eerst in zijn diep, in zijn voorbeeldeloos, in zijn met geen ander vergelijkbaar lijden; daarna in zijne heerlijkheid en in zijnen

(1) Dl. I, Nr. 12.
(2) Luc. IX. v. 31.
(3) Marc. IX. v. 12.
(4) Matth. XXVI. v. 24. bij Luc. XXII. v. 22. *gelijk besloten is.*

(1) Matth. XXVI. v. 53—56.
(2) Luc. XXIV. vs 26, 27, 44—46.
(3) Dl. I, Nr. 10.

zegepraal. Doch dat lijden, waarvan het eeuwig heil van zondaren, de behoudenis en heerlijkheid zijner uitverkorene Gemeente afhing en de vrucht was, wordt aan beide de plaatſen, die wij hier als een meer bijzonder voorbeeld van lijdensprophecy voor oogen hebben, niet in het algemeen ſlechts, en in groote trekken voorgeſteld. Met de Evangelie-getuigeniſſen des Nieuwen Testaments vergeleken, brengen ook zij ons den lijdenden Zaligmaker als *geſchilderd voor oogen* (1): zijne geboorte uit het vernederd en ongeacht geworden Davidshuis (Jeſ. LIII. v. 1); zijne uitwendige geringheid en onaanzienlijkheid in de oogen der wereld (v. 2); zijne verachting, en verwerping, en verguizing, ja verloochening door eigen vrienden en discipelen (v. 3); zijn zoenlijden, zijn op zich laden van *onze* krankheden, *onze* ongerechtigheid (*in zijn lichaam*, zegt Petrus (2) *aan het hout*); zijne, naar het uitwendige, van God ondervondene vernedering (v. 4 en 6); zijne in waarheid geledene *verwonding*, verbrijzeling, geesſeling door menſchen, *ſtraffe* (die ons den vrede moest aanbrengen) van God (v. 5); zijn *zwijgen als een lam*, onder de mishandelingen in de Hoogepriesterlijke zaal, de ondervragingen van Pilatus, de beſpotting van Herodes, de doorboring, de lasteringen, de duisternis, de verlating aan het kruis (v. 7); zijne verhooring *uit de angst*, *zijne wegneming uit het gericht*, zijn dood met de overtreders en godloozen (v. 9 en 12); zijne begrafenis *bij den rijken* (v. 9); en daarop zijn triumf en koninkrijk in kracht, *de zonden van velen door hem gedragen zijnde* (v. 10—12). En in nog meerder bijzonderheden treedt de prophetiſche Zanger van den twee- en-twintigſten Pſalm; die Pſalm, waarvan reeds de eerſte aanhef (v. 1) Christus voorſtelt in zijne laatſte en hoogſte lijdensangst: *mijn God, mijn God, waarom hebt gij mij verlaten?* en (in de vijf volgende verzen) de ontwikkeling der vastigheid van dit *mijn God, mijn God!* (daar het gevoel der Vaderlijke liefelijkheid verre van Hem geweken was), in de beloftenisſen aan die vaderen geſchied, uit welke Hij was *naar den vleeſche*, *die God is boven allen te prijzen in der eeuwigheid* (Rom. IX. v. 5). Zien wij Hem verder niet aldaar (v. 7^a) in de diepte der verſmaadheid, naakt uitgerekt aan een vloekhout, een *worm*, *en geen man? een ſmaad van menſchen*, *en veracht van den volke* (v. 7^b), aan dat kruis, daar *allen die Hem zien*, *Hem beſpotten*, *de lippen uitſteken*, *hunne hoofden ſchudden*, (v. 8), en de Overſte des volks, lasterende, het woord van den Pſalm (v. 9) ten volle uitdrukken (Matth. XXVI. v. 41—43): *Hij heeft het op den* HEERE *gewenteld*, *dat Hij hem nu uithelpe*, *dat Hij hem redde indien Hij lust aan hem heeft!* Zijn het niet *varren*, *ſterke ſtieren van Baſan die hem omringen* (v. 13), alle die Overpriesters, die dienaren, die ſcharen, die Pharizeën, die hem *heftig beſchuldigen* (1) bij Pilatus en Herodes, die Hem met mishandelingen overladen in de zaal en in het rechthuis? die *hunnen mond tegen Hem opſperren*, uitroepende met eene woede als *verſcheurende en brullende leeuwen* (v. 14) het: *Kruist hem*, *kruist hem! zijn bloed kome over ons en over onze kinderen!* en als Hij daar ten toon en vloek hangt voor onze zonden: *Ha! gij die den tempel afbreekt*, *en in drie dagen opbouwt*, *komt af van het kruis*, *en behoud uzelven!* (Marc. XV. v. 29)? Werd Hij niet *uitgeſtort als water* (v. 15)? *zijne kracht niet verdroogd als een potſcherf*, *zoodat zijne tong aan zijn gehemelte kleefde* (v. 16), als Hij uitriep in de laatſte ure: *Mij dorst!* (Joh. XIX, v. 28)? *Hadden niet honden hem omſingeld*, *de vergadering der boozen hem omgeven* (v. 17^a)? *Hadden zij niet zijne handen en zijne voeten doorgraven* (v. 17^b)? *Zijn zijne kleederen niet onder hen verdeeld*, *en het lot geworpen over zijn gewaad* (v. 19. Joh. XIX. v. 23 en 24)? Maar als alles *volbracht* was, dat tot het daarſtellen des verzoenoffers noodig was, zoo was ook het gebed dat toen verhoord werd, te voren gepropheteerd (in datzelfde lied, v. 20—22): *Maar gij*, HEERE! *weest niet verre; mijne ſterkte*, *haast u tot mijne hulpe. Red mijne ziel van het zwaard*, *mijne eenzame van het geweld des honds. Verlost mij uit des leeuwen muil* (dood en graf), *en verhoort mij van de hoornen der eenhoornen* (het vereenigd geweld van Joden en Heidenen, krijgsknechten en Pharizeën, en alle de vijanden)! En hoe letterlijk eindelijk wordt hetgeen geſchreven ſtaat (v. 23): *Zoo zal ik Uwen naam mijnen broederen vertellen*, *in het midden der gemeente zal ik u prijzen*, in dat woord vervuld van Jeſus na zijne opſtanding aan Maria Magdalena: *Gaat henen tot mijne* BROEDERS *en zegt hun: Ik vare op tot mijnen Vader*, *en ulieder Vader*, *en tot mijnen God*, *en ulieder God* (2); en op den avond van dienzelfden dag: *Jeſus kwam en ſtond in* HET MIDDEN *en zeide tot hen: Vrede zij ulieden!* (Joh. XX. v. 19).

Doch het zijn niet ſlechts deze beide hoofd-prophecyen van David en Jeſaia, die den lijdenden Goël in het vergezicht aan Israël voor oogen brachten; geheel de Schrift is als bezaaid met voorzeggingen, met aanduidingen, met voorafbeeldingen van dat *lijden dat op Christus komen moest* (1 Pet. I. v. 11). Is het niet de Mesſias, die door den mond Davids in de bedeeling des Heiligen Geestes ſpreekt (3), als wij in den een-en-veertigſten

(1) Gal. III. v. 1. Men vergelijke voorts VITRINGA, *Obſerv. Sacr.* Lib. II. cap. 9: *in quo ex Vaticiniis Veteris Testamenti notatu dignissimis demonſtratur*, *ſupplicium* CAUCIS, *a Christo Jeſu ferendum*, *in iis clarè et perſpicuè esſe praedictum ſignificantisſimis vocibus et phraſibus quales* חלל, הקיף, כור, *aliis; quarum genuina notatio in lucem producitur*, *variisque exemplis confirmatur.*

(2) 1 Pet. II. v. 24.

(1) Luc. XXIII. v. 10.

(2) Joh. XX. v. 17. Matth. XXVIII. v. 10. Het is van belang, op te merken, dat Jeſus niet dan *na zijne opſtanding*, en als Hij zoude henen gaan van de aarde, zijne discipelen met den naam van *broederen* aanduidt. Verg. Heb. II. v. 11, 12. *Hij ſchaamt zich niet hen broederen te noemen.* Hieruit volgt geenszins dat men, behoudens den betamenden eerbied, den Heere Jeſus (gelijk vaak in welmeenendheid, maar buiten het gezag der Schrift geſchiedt) *onzen broeder* kan heeten. God noemt Abraham ook wel *zijnen vriend;* maar zoude Abraham dezen titel hebben durven gebruiken van zijne zijde? O, dat er op de tederheden der ſchriftuurlijke uitdrukking meer gelet werd, ook onder rechtzinnigen in de leer der waarheid! Doch de opmerking daarvan wordt niet geoefend door het gebruik alleen van menſchelijke ſchriften, maar door het onderzoek van Gods Woord.

(3) Hand. der Apost. I. v. 16.

Pſalm lezen: van *den man zijnes vredes*, DIE ZIJN BROOD AT, *en grootelijks de verzenen tegen hem verhief?* Is Hij het niet, die daar roept in den negen-en-zestigſten Pſalm: *Verlost mij, o God! want de wateren zijn gekomen tot aan de ziele. — Ik ben vermoeid van mijn roepen, mijn keel is ontſtoken, mijne oogen zijn bezweken, daar ik ben hopende op mijnen God. — Die mij zonder oorzaak haten zijn meer dan de hairen mijnes hoofds. — Dat ik niet geroofd hebbe moet ik wedergeven. — De ijver uwes huizes heeft mij verteerd, en de ſmaadheden dergenen die u ſmaden zijn op mij gevallen.* (1). — *Zij hebben mij galle tot mijne ſpijze gegeven, en in mijnen dorst hebben zij mij edik te drinken gegeven* (2)? Is niet van Hem geſchreven bij Jeſaia: *Ik geve mijnen rug dengenen die mij ſlaan, en mijne wangen dengenen die mij 't hair uitplukken: mijn aangezicht verberg ik niet voor ſmaadheden en ſpeekſel* (3)? En bij Zacharia (4): *Zij zullen zien, wien zij doorſtoken hebben!* En in die moederprofecy in het Paradijs onmiddelijk na den val: *Het Zaad der vrouwe zal u*, (o Satan!) *den kop vermorſelen, en gij zult het de verſenen vermorſelen* (Gen. III. v. 15)?

Dat lijden dan van den grooten Verloſſer en Slangvertreder, tot heerlijkheid en overwinning en herovering van eene door Adam verzondigde heerſchappij; dat lijden, die vernedering, die dood, verkondigen ons, door heel de Schrift heen, niet ſlechts prophecyen *in woorden* vervat, maar ook in ſchaduwen en voorbeelden van offerhanden, van Priesters, van geheiligde menſchen, geheiligde ampten, bijzondere teekenen. Zoo is de koperen ſlang een opgericht teeken in de woestijn, aanduidende, dat *alzoo de Zoon des menſchen moest verhoogd worden*, op dat, gelijk de aanſchouwing van het teeken den ſlangenbeet genas, even waarachtig het geloovig zien op den beteekenden Verloſſer genezing van de zonde te weeg brachte (5). Zoo ſtrekt ons die zoon Abrahams, hem naar de belofte geboren, Iſaac, tot een voorbeeld van dien grooten Gods- en Menſchenzoon Jeſus Christus, als hij daar henen gaat naar Moria, en zich het hout des brandoffers lijdzaam en gewillig laat opleggen, vragende alleen ééne vrage, door dat zoo veel beteekenend antwoord gevolgd: *God zal zich zelven een lam ten brandoffer voorzien, mijn zoon* (6); terwijl het denkbeeld van *plaatsbekleeding* onmiddelijk daarnevens zich ontwikkelt in de offerande van den ram *in ſtede* des jongelings (7). Zoo was ieder Hoogepriester in Israël een voorbeeld van dien eenigen en eeuwigen *Hoogepriester* Jeſus Christus, als zij jaarlijks *niet zonder bloed* ingingen in het heilige der heiligen, verzoening doende over de zonden hunnes volks (8). Zoo was het ieder brand- en ſlacht- en zoenoffer op den altaar, waarvan het bloed, of de algeheele verbranding, getuigde van die ontzachelijke waarheden: dat *zonder bloedſtorting geene vergeving geſchiedt* (1); en dat Hij, die alleen de waarachtige en eeuwige verzoening kon aanbrengen, zich daartoe *geheel en al*, met geest en ziel en lichaam, zoude heiligen. Zoo, in het bijzonder dat offer van twee lammeren, één des morgens, en één *tusſchen de twee avonden* dagelijksch; en op den Sabbath het dubbel (2). Zoo eindelijk, allerbijzonderst, dat jaarlijkſche Paaschlam-offer, of Paſcha, waarvan de beteekenis, in verband met het daar op volgende *Feest der ongezuurde brooden*, bij den Apostel Paulus de gantſche verborgenheid van des zondaars verloſſing en heiliging omvat, als hij zegt (3): *Zuivert uit den ouden zuurdeesſem, opdat gij een nieuw deeg moogt zijn; want ook ons Paſcha is voor ons geſlacht*, CHRISTUS: *zoo laat ons dan feest houden niet in den ouden zuurdeesſem, noch in den zuurdeesſem der kwaadheid en der boosheid, maar in de ongezuurde brooden der oprechtheid en der waarheid.* Want gelijk het *Paſcha* van Israël zijnen naam had van het *voorbijgaan* (4) en ſparen der met het bloed des Paaschlams beſtrekene deuren der Israëlieten, als God gerichten oefende over Egyptes eerstgeborenen; zoo wordt ook een iegelijk die beſprengd is met het bloed van Jezus Christus door het geloof, voorbijgegaan en geſpaard van den *toekomenden toorn* (5), als God gerichten zal oefenen aan geheel deze wereld, die in het booze ligt. CHRISTUS is dat vlekkelooze, dat volkomene, dat aan het kruis geſlachte, onder de hitte des toorns Gods tegen *onze* zonden als doorblakerde Lam (6), van hetwelk evenwel *geen been mocht verbroken worden* (7). Van daar die naam, bij Johannes in zijn Evangelie en in het boek zijner Openbaring, niet ſlechts bij wege van gelijkenis (als bij de andere Evangelisten en Apostelen), maar als *titel* van konink- hoogepriesterlijke heerlijkheid aan Jeſus geëigend: *het* LAM! In zijn *Evangelie* (het is een gewichtige ſleutel voor geheel deszelfs verſtand en verband!) ſtaat deze titel in de innigſte zamenſtemming met geheel het ſtandpunt, waaruit dat vierde en laatſte der Evangeliën geſchreven is: het Israëlitiſche Paaschfeest namelijk, op het welk Jeſus Christus, het waarachtige Paſcha, verhoogd werd aan het kruis. *Ziet het Lam Gods!* getuigt in den beginne bij Johannes den Euangelist en Apostel, Johannes de Voorlooper, van beider Meester, Goël, en Heer! In de prophetiſche gezichten der *Openbaring* draagt CHRISTUS naauwlijks een anderen naam (8). In zijne heerlijkheid in het midden der triumfeerende kerk in den hemel wordt Hij aanſchouwd (9) als *het Lam, dat geſlacht is, hebbende zeven oogen en zeven hoornen* (alwetendheid en almacht). Voor het *Lam* val-

(1) Joh. II. v. 17. Rom XV. v. 3. (2) Matth. XXVII. v. 34 en 48.
(3) Jes. L. v. 5 en 6. Marc. XIV. v. 65. en XV. v. 19.
(4) Hoofdſt. XII. v. 10. verg. Joh. XIX. v. 37. Openb. I. v. 7.
(5) Joh. III. v. 14, 15. (6) Gen. XXII. v. 6—8.
(7) Ald. v. 13.
(8) Heb. IX. v. 7. en VII. v. 26 en 27.

(1) Heb. IX. v. 22. (2) Num. XXVIII. v. 3 en 9.
(3) 1 Cor. V. v. 7 en 8.
(4) Het Hebreeuwsch woord פסח beteekent dit.
(5) 1 Theſ. I. v. 10. (6) Exod. XII. v. 5, 9.
(7) Ald. v. 46, verg. met Joh. XIX. v. 36, alwaar op de plaats van Exodus en het voorbeeldend Paaschlam gezien wordt, al is ook de aanhaling onmiddelijk uit Ps. XXXIV. v. 21 geſchied. Te recht zegt in het laatſte geval BENGEL: *Psalmus Moſen, Johannes Psalmum, nec non Moſen reſpicit.*
(8) *Ἀρνίον, een Lammeken*, ten klaarſten blijk dat hier overal op het *Paaschlam* gezien wordt.
(9) Openb. V. v. 6.

len de vier Dieren en de vierentwintig Ouderlingen aanbiddend neder, en alle schepsel in het heelal bewijst de hoogste eere gemeenschaplijk *aan Hem die op den troon zit*, *en aan het Lam* (1). Het *Lam* opent de zegelen van het Boek der toekomst, der oordeelen, en der herovering van de koninkrijken der wereld (2). Voor *den toorn des Lams*, als voor *het aangezicht des genen die op den troon zit*, vlieden koningen en onderdanen, grooten en kleinen, naar de spelonken en naar de steenrotzen, op den dag zijner toekomst (3). Die daarentegen uit *de groote verdrukking* met de palmtakken der overwinning voor den troon der heerlijkheid verschijnen, die hebben hunne *lange kleederen gewasschen*, *en wit gemaakt in het bloed des Lams;* het *Lam* is het, die hen *weiden zal en hun een leidsman zijn tot de levende fonteinen der wateren* (4). Het *Lam* is het, die *op den berg Sions staat*, in het midden der verzegelden zijns Vaders; en deze *volgen het Lam*, *waar het ook henen gaat* (5). Tegen het *Lam* zullen eens de machtigen der aarde, *onder het Beest uit den afgrond vergaderd*, krijg voeren; en *het Lam zal ze overwinnen*, *want Hij is een Heere der Heeren*, *en een Koning der Koningen* (6). Het feest der feesten voor hemel en aarde zal zijn het *Avondmaal van de Bruiloft des Lams*, (zijne Bruid is die Gemeente, die Hij gekocht heeft met zijn bloed); en *zalig zijn ze*, *die tot hetzelve geroepen zijn* (7)! Ja, zalig zijt gij, o mijne ziele! moogt ook gij geroepen zijn, om door de genade van een gekruisigden Heiland gemeenschap te hebben met *die groote schare*, *die niemand tellen kan; die daar staan voor den troon*, *en voor het Lam; en met groote stemme uitroepen: De zaligheid zij onzen God*, *die op den troon zit*, *en den Lamme* (8). Amen!

AANHANGSEL OVER PSALM XXII. v. 17.

Zoo ergens, dan blijkt wel in de betwijfeling van den prophetischen inhoud van *dezen* Messiatischen Psalm de onbestaanbaarheid van dat rampzalige *accommodatie*-stelsel, of in het geheel de ongerijmdheid, om dergelijke plaatsen, als, onder vele anderen, het: *zij hebben mijne handen en mijne voeten doorgraven* (1), van eenigen anderen Lijder, dan Jesus Christus, te willen verstaan. Doch de neologie heeft de vervulling dezer prophecy ook van een anderen kant trachten te ontzenuwen, als of het namelijk niet bewijsbaar ware, dat ook *de voeten* des gezegenden Heilands aan het kruis zouden zijn doorboord of doornageld geweest. Wij zullen dit hier ter plaatse niet op algemeen oudheidkundige gronden bewijzen; maar liever alleenlijk uit het getuigenis zelve der Heilige Schrift. Jesus na zijne opstanding overtuigt de vergaderde discipelen (bij Lucas Hoofdst. XXIV. v. 39) van de wezenlijkheid zijner lichaamlijke tegenwoordigheid, zeggende: *Tast mij aan; een geest heeft geen vleesch en beenen*, *gelijk gij ziet dat ik hebbe;* en van zijne persoonlijke zelfheid (*identiteit*), door deze woorden: *Ziet mijne handen en mijne voeten; want ik ben het zelf.* De kracht van dit bewijs toch bestond in de teekenen der doornageling, die dus hier aan de handen en aan de voeten des verrezenen Heilands gelijkelijk worden toegekend.

Men onderstelt algemeen, doch zeer ten onrechte, dat bij Johannes evenwel, in de vermelding van 's Heeren lidteekenen na zijne opstanding (Joh. XX. v. 25 en 27), die der doorboring van de *voeten* ontbreekt. Al ware dit zoo, het zoude tegen het getuigenis van Lucas niets bewijzen; want hoe dikwijls verzwijgt niet de latere Evangelist, wat door een vroegeren voldoende is te boek gesteld! Lucas kon van de wonde der zijde, Johannes daarentegen van die der voeten zwijgen, zonder in het minst de een den ander tegen te spreken. Doch bij naauwkeuriger onderzoek blijkt het, dat Thomas ter aangehaalde plaats (v. 25), en de Heere zelve (v. 27), wel degelijk van de doorboring ook *der voeten* gewag maakt, doch op eene zeer eigenaartige en bijzondere, met de gelegenheid allerovereenstemmendste wijze. Tweemalen toch wordt in ieder der genoemde verzen van *het teeken der nagelen* gesproken. Men betrekt dit zonder onderscheid tot de wonden *der handen*. Kwalijk onzes inziens! Veel eenvoudiger, zoo wel als eigenaartiger, en in Thomas mond gepaster en eerbiediger, is het dus op te vatten: *Indien ik in zijne handen niet* ZIE *het teeken der nagelen*, en *mijnen vinger en steke in het teeken der nagelen* (dit laatste nu van de *voeten* te verstaan) enz. Thomas namelijk, te midden van zijne ongeloovigheid, altijd de tederheid en den eerbied van een Christus liefhebbend hart behoudende, wenscht niet, eerst het teeken in de handen te *zien*, en dan, tot des te meerder zekerheid, in *datzelfde* lidteeken den vinger te steken; neen! maar hij verlangt te gelijk met zijne *oogen* zich te overtuigen van de wonde in de *handen;* met zijnen *vinger* van die in eenen der *voeten;* met de *hand* van die in de *zijde*. En dit alles (deze opmerking is misschien voor geheel de toedracht der zaak niet onbelangrijk) kon door den twijfelenden, maar toch altijd eerbiedigen discipel geschieden in die houding van ootmoed en ontzag, die hem zoozeer voegde, en aan zijn harte dierbaar was. En hiermede stemt wederom overeen het woord des Heeren (v. 27): *Brengt uwen vinger* HIER (wijzende niet met de éene hand op de andere, maar op eenen der doorboorde *voeten*); *en* ZIET *mijne handen*, *en brengt uwe hand en steekt ze in mijne zijde*, *en weest niet ongeloovig*, *maar geloovig!* waarop dan dat heerlijke antwoord van den overtuigden discipel volgt, dat het geloof zoo gaarne met hem tot Jesus Christus aanbiddende richt: *mijn Heer*, *en mijn God!*

---

(1) Openb. V. v. 8—14. (2) Openb. VI. v. 1 en volg.
(3) Openb. VI. v. 15—17. (4) Openb. VII. v. 14 en 17.
(5) Openb. XIV. v. 1 en 4. (6) Openb. XVII. v. 14.
(7) Openb. XX. v. 9. XX. v. 9. (8) Openb. VII. v. 9 en 10.

(1) De deugdelijkheid dezer het zij lezing of vertaling, zie men gehandhaafd bij VITRINGA, *Observ. Sacr.* Lib. I. cap. 2. §. 3. et sqq. niet alleen, maar zelfs bij den althands niet met het oude vooringenomenen GESENIUS *in Lexico*, v. כור; en anderen.

OVER DEN GODSDIENSTIGEN TOESTAND VAN ENGELAND.

(Vervolg en slot van bl. 124.)

De gemeenschap van godsdienstige gevoelens had tusschen de rechtzinnige Dissenters en de leeraars der landskerk, die thans de ware evangelieleer in stede van bloot zedekundige lessen predikten, eene meerdere onderlinge toegenegenheid doen ontstaan dan te voren had plaats gehad; en van nu af ontvingen de laatstgenoemden de benaming van *Evangelischen*. Zij werden met ongunst, en dikwijls zelf met vervolging bejegend door degenen, die aan het hoofd der kerk stonden, welke hen niet zelden aanmerkten als een soort van sectarissen, en hen daardoor in eenen toestand niet veel verschillende van dien hunner broederen onder de Dissenters brachten. Deze toenadering werd weldra zichtbaar in het ontstaan van een aantal van godsdienstige genootschappen die tegen het einde der vorige of het begin der tegenwoordige eeuw geformeerd werden, namelijk het *Traktaatgenootschap*, het *Londensche Zendelinggenootschap*, en het *Bijbelgenootschap*, welke alle onder een gemengd bestuur van leden der landskerk en van Dissenters stonden. Doch de ondervinding heeft, dunkt ons, hedendaags personen van alle gezindheden in Engeland overtuigd, dat overal, waar het voorwerp der vereeniging niet allereenvoudigst is, het werk veel beter door elke gezindte afzonderlijk wordt gedreven. Door deze overtuiging werd dan ook het *Episcopale Zendelinggenootschap*, eenigen tijd later ontstaan, tot stand gebracht, hetwelk uitsluitend wordt bestuurd door leden van 's lands openbare kerk. Het *Genootschap tot bevordering des Christendoms onder de Joden*, nog later opgericht, stond in het begin onder gemeene bestiering van leden der landskerk en van Dissenters; doch nadat het zoowel door tweespalt onder deszelfs leden, als door nog andere oorzaken, op den rand van zijn ondergang gebracht was, werd het op nieuw georddend, en onder het uitsluitend bestuur van Episcopaalkerkelijken geplaatst.

Ook de Wesleyaansche Methodisten droegen aanmerkelijk bij tot het Zendelingswerk door de oprichting van een uitgebreid genootschap, bijna alleen uit leden van die gezindheid gevormd, en hetwelk zijne bestuurders en arbeiders uit zijn eigen kerkgezindte kiest.

Bij het vermelden der oorzaken, welke tot de algemeene herleving en belijdenis des Christendoms in Engeland geleid hebben, zou het niet billijk zijn, geheel niet te spreken over de verspreiding van het godsdienstig onderwijs door het stichten van openbare en zondagsscholen. Het is hier de plaats niet om breed uit te weiden over het gewichtige onderwerp van de opvoeding der lagere standen; maar wij mogen aanmerken dat de laatste soort zich aanbeveelt door bijzondere eenvoudigheid van aanleg, daar godsdienstig onderwijs het eenig voorwerp derzelve is, en de bijbel en catechismus haar eenigste schoolboeken uitmaken, terwijl de onderwijzers, eenige weinige gevallen uitgezonderd, er geheel vrijwillig op werkzaam zijn. Bijkans elke Dissentersgezindte, en zeer vele Episcopale kerken hebben hare afzonderlijke zondagsscholen; en men mag vaststellen dat thans ongeveer 800,000 kinderen op deze scholen wekelijks onderwijs ontvangen. Eene inrichting die wij wegens hare onbesmetheid met de dwalingen die eigen zijn aan den aanleg der meeste scholen voor de mindere standen, in onze tijden gesticht, ook gaarne in Nederland zagen overgenomen.

De toestand der godsdienst in het begin der tegenwoordige Eeuw ging blijkbaar vooruit: het aantal van leeraars die de waarheid verkondigden, groeide gedurig aan vooral in de landskerk, de springvloed van ongeloovige en alles omkeerende begrippen, die, van Frankrijk uitgegaan, zich wijd en breed over het vaste land had verspreid, en Engeland bedreigde, werd onder den zegen Gods, door een standvastig en krachtig Ministerie gestuit, en de kreet van oproer en omwentelingszucht, als zij zich begon te verheffen, werd spoedig versmoord door de stem van een volk, vereenigd in eene stoute worsteling tegen den overweldiger, die hare vrijheden, ja haar bestaan zelf bedreigde.

Gunstiger nog waren de uitzichten, welke zich in 1814 voordeden. Bij het einde des langdurigen oorlogs zag het volk zich tot eene gezegende rust hersteld. De godsdienstige genootschappen, die door den oorlog in hunne werkzaamheden waren belemmerd geworden, zagen zich thans weder een ruim veld geopend, en de krachten der natie, vroeger aan eenen strijd besteed die hare uiterste inspanning vorderde, konden nu in nieuwe richtingen worden aangewend. Het kon niet anders of die genootschappen moesten hieruit aanwinst nemen: de leden der Staatskerk en de Dissenters wedijverden zamen in het bevorderen hunner ontwerpen, ook van den predikstoel, en op de openlijke jaarfeesten waren er aanzienlijken en staatslieden genoeg die deze inrichtingen openlijk voorstonden en verdedigden. Een belijden van godsdienstige beginselen, mits maar niet te streng, werd *mode*, duizenden kwamen op deze bijeenkomsten zamen, en wanneer (gelijk later meermalen gebeurde) iemand het ondernam aan te merken, dat de wereld niet door genootschappen zou bekeerd worden, zoo werd zijne eenzame stem gesmoord door de juichstemmen van geheele scharen; door lof-redevoeringen, wier inhoud hierop neder kwam: Geeft ons meer geld: laat ons meer bijbels, meer tractaatjes verspreiden, meer zendelingen uitzenden; en de wereld zal zich allengs heel en al laten bekeeren!

Men versta ons niet verkeerdelijk: wij willen de werkzaamheden dezer genootschappen niet miskennen. Zij werden door godvruchtige mannen gevoerd, en kwamen uit een heilig beginsel voort; veel goeds hebben zij uitgewerkt, en zij doen voorzeker nog veel nut. Een gewichtig werk van God werd door die genootschappen tot stand gebracht. De bijbel werd schier in alle bekende talen verspreid, levende boden des heils werden tot de verste streken der wereld gezonden, en menigten van zielen werden in waarheid bekeerd tot den levenden God. Het goede op deze wijze bewerkt, ligt elk voor oogen, en kan niet ontkend worden. Doch zoo openbaar zijn niet de nadeelen die er uit zijn voortgesproten,

en alleen het vervolg van tijd kon die ontdekken. Tot die nadeelen behoort onder anderen naar ons gevoelen, vooreerst, dat hierdoor de nog niet zeer oude meening algemeen geworden is, dat de geheele wereld langzamerhand zal bekeerd worden vóór de wederkomst onzes Heeren in heerlijkheid, en wel alleen door de prediking der heilsleere en de verſpreiding van het woord Gods; eene meening die volſtrekt geen grond heeft in de Heilige Schrift, die den ſtaat des menschdoms bij de tweede komst onzes Heeren voorſtelt, als gelijkende naar dien der eerſte wereld toen Noach in de arke ging, of van Sodom, toen de Heere vuur en zwavel uit den hemel op die vijf ſteden deed regenen. Hierbij voegde zich een onmatig vertrouwen op den weg der middelen, eene onmatige bezorgdheid om die geheele machinerie te vergrooten, en eene neiging om de mate van gunſtig gevolg zoo uit te rekenen, alsof die in eene rekenkunſtige evenredigheid ſtond tot het geld en het aantal van uitgezondenen, die er bij gebezigd werden, met voorbijzien, hoe dikwijls in den weg des Heeren de minstbeduidende middelen het meest in de gevolgen gezegend werden.

Een ander nadeel met de genootſchappen verbonden, was het gemak waarmede men zich een voorkomen van godsdienst kon geven. Het voorſtaan dier vereenigingen, of het deelnemen aan haar beſtuur, werd een geleibrief waarmede men de behoudenis meende te winnen. De ſcheidsmuur van kerk en wereld werd hierdoor afgebroken, en eene menigte menſchen, begeerig om zooveel van de wereld als mogelijk is met de belijdenis van Christus te verbinden, werden als geloovigen erkend, hoezeer de waarheid en de kracht der godzaligheid hun in leer en wandel tegenſtond; waarbij nog kwam het verlangen om zich van den invloed van rijke en vermogende mannen te verzekeren, aan wie men wel wist dat zekere leerſtukken niet welbehagelijk waren; weshalve men de waarheid begon zóó voor te ſtellen, als men kon vermoeden dat hunne ooren minder zoude kwetſen.

De toenadering van den geestelijken ſtand in de nationale kerk tot de Disſenters had evenzeer hare eigenaardige nadeelen. Hieraan mag mede die afneming van de zuiverheid der leer worden toegeſchreven, welke ſints dezen tijd onder de Evangeliſche kerkelijken begon gemeen te worden, en meer nog de vermindering van ijver voor het protestantisme en van gehechtheid aan eene nationale kerk, welke men welhaast zag doordringen. Sedert won ook het meer of min gewijzigde denkbeeld veld, waarin men het volk als de bron van het hoog gezag beſchouwde; een denkbeeld dat niet mag bevreemden onder de Disſenters, die het van hunne puriteinſche voorgangers ontleend hadden, maar hetgeen in de landskerk van ongelijk jonger dagteekening is.

Nog andere redenen hebben aanleiding tot verval van ware godsvrucht onder de Disſenters gegeven. Een toenemende voorſpoed en langdurig vrijblijven van vervolging hadden onder hen die begeerte naar wereldsch aanzien, dat verlangen naar invloed in den ſtaat doen geboren worden, waarvan zij zelve de landskerk beſchuldigden. Eenigen der meer vermogenden in hun midden hadden Ariaanſche en Sociniaanſche gevoelens omhelsd; ofſchoon ſlechts weinigen in getal, waren dezen door hun ſtand en hunne talenten van grooten invloed, en werden door de rechtzinnige Disſenters openlijk als hunne *eerwaarde broeders* erkend. Onderling vereenigden zich nu deze alle in genootſchappen *tot handhaving van godsdienstige vrijheid*, en zoo was het, dat de op het ſtuk der drieëenheid volkomen rechtgevoelende leeraars met Socinianen zamenkwamen, als alle te zamen *dienaars des evangelies*; in deze hoedanigheid alleen vrijheid hebbende om aan den koning adresſen of requesten aan te bieden.

Het is waar dat al de Disſenters zich geenszins lieten verleiden om zoo verre te gaan, maar gelijk ſteeds in tijden van algemeene ſpanning de hevigſte en zedelooste drijvers den grootſten invloed verkrijgen, zoo was het ook hier; vrome, beſcheidene mannen trokken zich uit den ſtrijd terug, en werden zooverre gebracht, dat zij zich onderwierpen, of met oogluiking beſchouwden hetgeen zij niet konden goedkeuren.

Intusſchen was een andere reeks van mannen opgeſtaan, beſtemd om eene waarheid in haar waren rijkdom aan het licht te brengen, welke bijkans ſedert de eerſte tijden des Christendoms in vergetelheid had gelegen; maar van den Heiligen Geest ſcheen bewaard te zijn als het bijzonder wapen, met hetwelk de dwalingen dezer laatſte tijden moeten aangetast worden: wij bedoelen de leer van den perſoonlijke wederkomst des Heeren vóór zijn duizendjarig koningrijk ten zelfden tijde met de eerſte opſtanding der dooden. Dit onderwerp werd het eerst behandeld door den Eerw. Heer L. Way, in eene reeks van brieven, uitgegeven in een tijdſchrift omſtreeks het jaar 1819. Hetzelfde onderwerp werd welhaast opgenomen door een of twee kerkleeraars van groote talenten en godzaligheid, en met grooten ijver door hun verdedigd van den leerſtoel en in openbare bijeenkomſten; en ſchoon het te meermalen met minachting bejegend of belachelijk gemaakt, in plaats van met bewijsredenen onderzocht werd, zij gingen voort die weinig aangenomen waarheid aan te dringen, tot dat de overtuiging zich van den wederſtrevenden hoorder bemeesterde; en hoewel ſommigen der voornaamſte voorſtanders dezer leer in dwalingen en uitſporigheden vervallen zijn, zoo wint toch de zaak in belangſtelling tot op heden toe dagelijks meer aan, vooral onder de Episcopaalſche geestelijkheid en gemeenten, die minder zijn medegeſleept door den geest van liberalisme dan de Disſenters, en over het algemeen de waarheden van het Evangelie met meerder beſtemdheid en vastheid, zoowel als ook in betrekking tot de protestantſche ſtaatsinſtellingen handhaven.

Met dit alles vreezen wij, dat over het geheel de uiterlijke godsdienſtigheid wel is toegenomen, maar de geestelijke werking der waarheid, en vooral de echte hervormde belijdenis in de laatſte twintig jaren is verminderd. Het voorbeeld van het vaste land heeft hiertoe zeker veel bijgedragen. »Zie op Duitschland," zeiden de liberalen in Engeland: »zie hoe daar catholieken en

protestanten, door gelijkstelling van godsdienstrecht, vreedzaam overeenkomen!" vergetende daarbij te herinneren dat de vereeniging bloot uiterlijk was, dat menschen gewoonlijk niet twisten zoo lang zij slapen, en dat er strijd gevonden wordt, waar opwekking plaats heeft. Zij wezen hunne landgenooten op de Nederlanden, waar de protestantsche Hollander en de catholieke Belgiër zamen in vrede en eendracht leefden, onder gelijkheid van openbare rechten; maar zij wisten niet, of wilden niet weten, dat onder deze schijnbare eenstemmigheid reeds de zaden van toekomstigen tweespalt gestrooid waren, die op eenen niet grooten afstand van tijd vruchten van omkeering en staatsscheuring stonden te doen rijpen. Voor Engeland was welhaast de gelegenheid daar, om dit voorbeeld van deszelfs naburen op het vaste land na te volgen; en het liet hetzelve niet onbetracht voorbijgaan. De herroeping der wet door welke Dissenters van het beheer van openbare zaken werden geweerd, vond in de beide huizen des Parlements weinig afdoenden wederstand, en ging door, zonder bij de Natie kennelijk te worden afgekeurd. Doch dit was nog slechts het voorspel van een vrij wat gewichtiger maatregel. De zoogenaamde catholieke emancipatie, schoon reeds dikwijls gedurende deze eeuw voorgedragen, was even dikwijls teruggewezen, deels door de persoonlijke standvastigheid van den Koning, deels door den krachtdadigen wederstand der Natie. Eindelijk werd zij voorgesteld als een regeringsmaatregel door dezelfde Ministers die haar tot dus ver altoos hadden tegengestaan; en wie zou haar nu hebben teruggehouden? Zeker niet de politieke protestanten: bij hun stond zij op eens hoog in gunst; niet de hoogkerkelijke partij: deze volgde meestal het voetspoor harer staatkundige leiders, en de rest was te klein in aantal en had te weinig invloed op de meerderheid des volks, om een vruchtbaren wederstand te bewerkstelligen; niet de Evangelische partij, want velen harer leiders hadden zooveel van de begrippen van het liberalismus overgenomen, dat zij over het geheel der maatregel gunstig waren; en het overig gedeelte, door hunne broederen verlaten, was buiten staat om iets van belang tegen den voortgang der zaak te ondernemen; eindelijk niet de Dissenters, want deze waren met zeer weinig uitzonderingen de groote voorsprekers van dezelve. Zoo werd dan de maatregel doorgezet, en Engeland hield op eene *heerschend protestantsche Natie* te zijn.

Dus gingen de zaken voort tot 1830, dat gewichtige jaar, bestemd om in den zedelijken en staatstoestand van zoovele Europesche landen veranderingen te wege te brengen, waarvan men waarschijnlijk thans nog eerst de beginselen aanschouwd heeft. Engeland, offschoon niet meer in den eigenlijken zin eene protestantsche natie, was ten minste een christenvolk; en, zoo deszelfs staatsontwikkeling eene toenadering tot het liberalisme ondergaan had, nog was het geen revolutionaire staat, toen de *glorieuse Revolutie* van Julij in Parijs werd bewerkt, en ongelukkig bijna ten zelfde tijde de dood van George IV inviel. Duidelijk merkbaar was de invloed van de eerstgemelde gebeurtenis. In den eersten oogenblik verblijdden zich alle partijen, Tories en Whigs, Episcopalen en Dissenters, in dezelve, offschoon uit verschillende beweeggronden; een tory-bewind haastte zich het nieuwe fransche stelsel te erkennen; en offschoon de meer bedaarde en nadenkende klasse welhaast van deze eerste opgewondenheid terug kwam en de zaak uit een juister oogpunt begon te beschouwen, de invloed op het Engelsche volk was echter ontzettend, en bleek in de verkiezingen, die kort daarop bij gelegenheid van de troonbestijging van den nieuwen Monarch in Engeland moesten plaats hebben, zoowel als bij andere voorvallen. Wezenlijke of vermeende misbruiken, die eeuwen lang dragelijk geschenen hadden, werden nu voor ondragelijk verklaard: een reformparlement werd verkozen, een reformministerie kwam in het bewind. Op de politieke gebeurtenissen die hieraan volgden is het niet noodig terug te komen: elk kent die genoegzaam; maar de uitkomst van de tegenwoordige worstelingen is alleen aan Hem bekend, in wiens hand de tijden en de gelegenheden zijn.

Hoe duister ook de uitzichten voor de kerk en het volk van Engeland mogen zijn (en wij ontveinzen die donkerheid geenszins), er zijn echter nog gronden van hoop. De godsdienstige en burgerlijke instellingen van Engeland zijn te diep geworteld, om door het oproer achter straatschansen te worden omgekeerd, of door »drie groote revolutie dagen" vernield. Zoo Engelands Constitutie valt, het moet dan zijn door eene daad van zelfsmoord. Niet door geweld van buiten, maar alleen door inwendig verraad kan dit geschieden; en offschoon wij niet op ons nemen te voorzeggen dat het geenszins geschieden zal; onze hoop blijft gevestigd, niet op behoudende Whigs of behoudende Tories, niet op politieke Protestanten van eenige partij; maar de grond onzer hoop is, dat wij het weten: er is nog in Engeland een groot aantal menschen die den Heere vreezen, die worstelende zijn met God in de gebeden voor het behoud van hun Vaderland, en die, offschoon weinig opgemerkt te midden van de woeling der strijdende partijen, nog een groot, offschoon veel verdeeld lichaam uitmaken. Er zijn zelfs in de laatste jaren meer en meer geloovigen openbaar geworden, die getuigd hebben en blijven getuigen tegen den geest der Eeuw, met toenemende kracht. Wel heeft tot nog toe oneenigheid hunne pogingen verlamd; maar wij vertrouwen, dat wanneer de strijd toeneemt, meerder licht, en een grooter mate der onderlinge liefde hun van den Heer der kerke zal geschonken worden, en dat hun getal zal aangroeien door zoovelen, die zich tot heden toe buiten de kampplaats hebben gehouden. Wij verheugen ons, dat zelfs onder de Dissenters velen die zich vroeger door den geest van het Liberalismus hebben laten medeslepen, in deze dagen zelve, waarin wij dit schrijven, openbare blijken hebben gegeven dat de liefde van Christus de partijzucht overwint. Wanneer de strijd meer bepaaldelijk een godsdienstig karakter zal aannemen, zullen zij zonder twijfel aan de zijde des Heeren worden gevonden. En dat dit weldra het geval zal zijn, hiervan

overtuigen ons beide de teekenen der tijden en het getuigenis van het woord van God.

Weldra zal deze ſtrijd ophouden eene worſteling te zijn om vermeerdering van macht bij deze of bij gene partij, en een ſtrijd worden tusſchen Christus en den Antichrist, den Heere uit den hemel en den mensch der zonde. Menſchen mogen door eene bedriegelijke theorie trachten om ſtaatkunde en godsdienst van elkander te ſcheiden: in het woord van God zijn beide ſteeds vereenigd. Hij die het Hoofd is der kerke, is ook de Koning der koningen. Mochten vorſten en volken, zoowel die van Engeland als van het vaste land, aleer het te laat is, luisteren naar de ſtemme die daar ſpreekt in den tweeden Pſalm: *Nu dan, gij Koningen handelt verſtandelijk: laat u tuchtigen, gij Richters der aarde. Dient den Heere met vreeze, en verheugt u met beving. Kust den Zoon, opdat Hij niet toorne, en gij op den weg vergaat, wanneer zijn toorn maar een weinig zoude ontbranden. Welgelukzalig zijn allen die op hem betrouwen!*"

Wij werden door de belangrijke mededeeling van eenen Engelſchen vriend in ſtaat geſteld, dit ſtuk over Engeland te plaatſen. Gezegend en verblijdend is ons de geheele zamenſtemming derzelve met de beginſelen en beſchouwingswijze van dit blad. Zij toont, dat waar Gods Geest de zielen verbindt in Christus onzen grooten God en Zaligmaker en in zijn woord, geen verſchil van landen verſchil van geloof te weeg brengt. Heugelijk en aandoenlijk is ons vooral dit bewijs, niet van *invloed* der Engelſche kerk op de Nederlandſche, maar van innige gemeenſchap der geloovige leden van beide. Meer en meer verbinde ons de Heer in éénen geest, in één geloof, in één gebed; en van uit alle landen worde, meest bij de naderende komſte des Bruidegoms, die eenſtemmige bede: *Uw naam worde geheiligd, uw koningrijk kome,* tot Hem opgezonden, wiens in eeuwigheid is *koningrijk, kracht en heerlijkheid!*

DAVIDS LAATSTE WOORDEN.

Gij, wien ter eer der heilge galmen
Van Isrel ſtegen naar omhoog;
Wiens profetie in Davids Pſalmen
Weêrklonk door Salems tempelboog;
Mesſias, hoop der voorgeſlachten,
Wiens lang beloofde zaligheid,
't Rechtvaardig Godsvolk toebereid,
Hun hart geloovig bleef verwachten!

Hoe heerlijk klonk, gezalfde Koning
Van 't eeuwigdurend vreêgebied,
Die toon uit Davids vorſtenwoning,
Waarmeê hij juichend de aard verliet:
Hoe ſchoon was 't Jesſes ſpruit te hooren,
Voorſpellend van zijn grooten Zoon,
Wien hooger, dan de leeuwen-troon
Van SALOMO, was toebeſchoren!

»De Geest des Heeren heeft geſproken"
(Dus zong de Ziender:) »door mijn' mond,
»In hooge galmen uitgebroken,
»Van 't eeuwig heil- en vreêverbond!
»Ziedaar, wat ſteeds mijn ziel verheugde,
»Mijn uitzicht in de ſtervensuur';
»Hoe lang 't verwijl des tijds nog duur,
»Mijn éénigstdierbre lust en vreugde!"

»De Rotsſteen Isrels deed mij hooren,
»Wat glans, wat eeuwge heerlijkheid
»Dien grooten Spruit is toebeſchoren,
»Wiens komst mijn hopend hart verbeidt:
»Daar zal een Heerſcher zijn op aarde,
»Rechtvaardig, 's Heeren Rijksgenoot,
»En boven al wat mensch is groot,
»Wien de Almacht al zijn gunſten ſpaarde."

»Als 't zonlicht, dat, ontbuld van wolken,
»Verrijst aan 's hemels morgentrans,
»Zal voor 't ontwakend oog der volken
»Het ſchijnſel dagen van Zijn glans.
»Hij zal op 't aardrijk nederdalen
»Als regendropplen op het kruid,
»Waar halm en grasſcheut door ontſpruit
»En heerlijk prijkt in de ochtendſtralen!"

»Ach neen! *mijn* huis, gering van waarde,
»Is de oorſprong van dien Heerſcher niet,
»Wien God Zijn eigen Zoon verklaarde,
»Zijn troongenoot in 't hoog gebied!
»En toch — 'k gevoel het! — uit mijn lenden
»Kwam 't zaad, het heilrijk zaad hervoort,
»Dat ééns in zulk een luister gloort
»Ter zaliging van 's aardrijks enden!

»Dan zal 't verworpen kroost des boozen
»Als doornen branden in den gloed,
»Die 't heilloos rijk der goddeloozen
»Met eeuwge vlam verteeren moet!
»Want aan den grooten Slangvertreder
»Is 't eeuwig oordeel toebetrouwd,
»Opdat hij allen trots verneder',
»Die tegen 't Godsrijk zich verſtout."

o Roem, o glorie der Hebreeuwen,
Dus klonk de godſpraak uit uw mond
Van Silo's rijk aan 't eind der eeuwen,
En 't heil van godlijk vreêverbond!
Welzalig wien zich de oogen ſloten
Gerust in dat geloofsgezicht:
Hem zal geen ſterven, geen gericht
De ziel van 't kleed des heils ontblooten!

Hem zal de jongſte morgen dagen,
(De morgen der verrijzenis)
Als kind van 's Hoogſten welbehagen,
En wien zijn GOËL alles is.
Voleind ons, Heer! in die verbeiding,
Die uit uw heillicht oorſprong nam,
Tot op den dag der binnenleiding
Ter bruilofszaal van 't godlijk Lam!

Bericht.

De *Nederlandſche Stemmen* worden op nieuw voortgezet voor een halfjaar van Mei tot November, op denzelfden voet als tot hiertoe. De inteekeningen die op den 25sten April niet zullen ingetrokken zijn, worden beſchouwd als voor het Derde Deel verlengd.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 Cor. IV: 13.

WAAKT!

Met deze opwekking uit Gods woord ſpraken wij onze lezers en ons zelven toe bij de intrede van dit jaar, hetwelk ook voor ons Vaderland, bijzonder in Godsdienſtige en kerkelijke betrekking, opmerkelijke dingen aanbracht. Gelijk in vele, vooral Protestantſche, gewesten van Europa, zoo is ook hier te lande een beginſel van opwekking uit den algemeenen doodſlaap van onverſchilligheid en *neologie* in de Godsdienst zichtbaar geworden, in de dorre beenderen eene beweging ten leven. De dingen, die boven alles wat ter harte gaan mag, ter harte moesten genomen worden, de behoudenis van zielen, de waarheid in het ſtuk van Godsdienst, worden op nieuw onder velen ter ſprake gebracht. De leer des waarachtigen heilgeloofs, zoo als die door Apostelen en Apostoliſche kerkvaders, door Hervormers en Hervormden begrepen werd, wordt door meer dan een getuigenis tegen den geest des afvals en de laauwheid der eeuw openbaar gemaakt, en verdedigd. De eeuwige waarheden worden wederom gehandhaafd, niet op den grondſlag van menſchelijke overleveringen, of op het gezag alleen van medegeloovigen en voorgangers uit vroeger of eigenen leeftijd; maar van dat altijd nieuw, altijd versch, eeuwig blijvend, eenig onfeilbaar woord van God, en daarom zelve tot eenen rijkdom van ontwikkeling, die door beſtrijding altijd eerder bevorderd dan belemmerd werd. Is het vreemd, zoo met de levensopwekking, die de God aller genade in het midden dezer donkere tijden om Zijns grooten Naams wille te weeg brengt, te gelijk niet ſlechts ſchuddingen, maar ook ſchadelijke inmengſelen, ja ſtellige verkeerdheden zich ontwikkelen; door welke vaak welmeenenden zich laten innemen; en van welke zoo onverſchilligen als vijanden der waarheid zich een voorwendſel maken tot wederſtand aan de waarheid zelve, en hare kracht? Waakzaamheid dan, opmerking, *beproeving der geesten of zij uit God zijn*, zijn noodig, zoodra de doodſlaap, waaruit het eene dierbare plicht en roeping was, en blijft, wakker te maken, eenigzins begint te wijken, en de zuurdeesſem des Evangeliums naar zijnen aart begint te werken in het deeg. Geſtadige afhanklijkheid, gebed, en een oog, als dat van David, *gedurig op den Heere* (1) gericht, zijn er noodig, om niet door verleidingen van zeer tegenovergeſtelden en in het wezen der zaak even gevaarlijken aart, medegeſleept te worden; om in den ijver niet te verſlaauwen, maar dan ook *allen tijd te ijveren in het goede* (2); om den *geest niet uit te bluſschen*, en toch niet mede te gaan met dien, welke eenen Jehu bezielde, of zelfs eenen Petrus in den hof; om geene gemeenſchap met de zonde, de dwaling, veelmin den afval in de Kerk te hebben, en tevens noch ſcheiding noch afſcheiding naar menſchelijke wijsheid, of in eigen kracht, te beramen, maar alles te bedenken en te doen naar de leiding van *dien Geest niet der vreesachtigheid, maar der kracht, der liefde, en der gematigdheid* (3). — Wie is tot deze dingen bekwaam? Niemand uit zich zelven, zegt het woord der vrije genade, en het getuigenis onzer eigene harten en ondervindingen, zoo velen wij in waarheid die leere Gods toegedaan zijn. Maar ook dit ſtaat geſchreven: *Hij die ons roept is getrouw, die het ook doen zal* (4). Wat zullen wij elkander dan toeroepen, broeders in den Heere Jeſus Christus? *Waakt en bidt!*

Maar van de tegenſtanders bedriege niemand zich zelven, zoekende om hetgene dat uit den mensch, en uit menſchelijk bederf of toevoeging is, hetgene dat uit God is te wederſpreken, of verdacht te maken, en zich zel-

(1) Pſ. XXV. v. 15. Pſ. CXXIII. (2) Gal. IV. v. 18.
(3) 2 Tim. I. v. 7. (4) 1 Theſ. V. v. 24.

ven in zijne vijandfchap of onverfchilligheid te verfterken! Het is niet naar hetgeen der menfchen is, dat wij zullen geoordeeld worden, maar het is om de ongehoorzaamheid aan het getuigenis van God dat wij zullen veroordeeld worden. De vraag is niet: wat ergernis, of aanleiding tot ergernis gaf de discipel? maar *wat zegt de Meester?* Wij worden niet gewezen op menfchen, maar op Christus Jefus! Niemand dan verachte *den wel aangenamen tijd*, om dat het gene van den Heere voorzegd is, ook gefchiedt: *Daar moeten ergernisfen komen: een iegelijk zie toe voor zich zelven.* Hij, de Heere, zaait het goede zaad; maar, (Hij heeft het gezegd!) de vijand komt, en ftrooit zijn onkruid daarneven. Zoo ging het toe bij de prediking en uitbreiding van het Evangelie; zoo bij de Hervorming der zestiende eeuw; zoo bij elke wederopwekking van geestelijk leven en geestelijke zielsbehoefte ten allen tijde en plaatfe! Geen dwaalweg intusfchen van Pharifeën of Sadduceën mocht Mofes en de Propheten doen miskennen: geen der velerlei verbasteringen in het Christendom, ontfchuldigt de verwerping van het Christendom zelf; geen razende wederdooperij vermag het Godswerk dier Reformatie verdacht te maken, die zelve tegen dezen gruwel het eerfte getuigde. Verfchil, of oneenigheid, of afwijking zelfs, onder de genen die geacht worden eene zelfde zaak des Heeren voor te ftaan, mag dan ook veelmin in *onzen* tijd, en in *ons* land, die ftem van Boven doen miskennen, die, door alles henen wat gefchiedt, zich zoo onderfcheidenlijk laat hooren, en ons toeroept: *Bekeert u, want het koninkrijk des Heeren is nabij!*

DE PROFEET JONA.

De HEERE zal ons na twee dagen levendig maken: op den derden dag zal Hij ons doen verrijzen, en wij zullen voor zijn aangezichte leven. Dan zullen wij kennen: wij zullen vervolgen om den HEERE te kennen. Zijn uitgang is bereid als de dageraad.

Hoz. VI. v. 2, 3.

Onder de goddelijke boeken des Ouden Verbonds, die in de laatfte tijden door het ongeloof bitterst miskend, en tot de laagte van een verdichtfel vernederd werden, is vooral dat van Jona den Profeet te noemen. Wanneer men Christus uit het Oude Testament wegneemt, dan mogen ook zijne voorbeelden niet als historisch, als werkelijk aanwezig geweest, worden aangenomen; en onder die voorbeelden befluat naar het woord des HEEREN zelf dat van Jona eene heerlijke plaats; *want gelijk Jonas drie dagen en drie nachten was in den buik des walvischs, alzoo moet de Zone des menfchen drie dagen en drie nachten wezen in het harte der aarde* (1). — Hoe veel waardiger en waarachtiger is de beduidenis dezer gewichtige gefchiedenis in haren *Inhoud* bij onze aloude Staten-vertaling opgegeven, alwaar gezegd wordt »dat *God door zijne onbegrijpelijke regering, den Profeet heeft gemaakt tot een voorbeeld van onzen Heere* JEZUS CHRISTUS, dewijl hij na het ftillen des onweders als hij in de zee was geworpen, drie dagen en drie nachten geweest is in den buik des walvischs; ondertusfchen evenwel naar ziel en lichaam levendig behouden, en daarna op het land weder uitgefpogen: gelijk onze Heere Christus, Gods toorn geftild hebbende, drie dagen en drie nachten is geweest in den buik der aarde, en daarna uit den grave verrezen."

Wij willen deze gefchiedenis in het kort als historie en als type befchouwen, vooral naar aanleiding van een belangrijk en uitvoerig vertoog, daarover in een Hoogduitsch kerkblad geplaatst, bij gelegenheid van het doodem paaschfeest onzes Heeren in het jongst-verloopen jaar.

Onder de afgodifche regering van Jeroboam den II^de in Israël, ging het Rijk der tien ftammen meer en meer zijnen ondergang te gemoet. Echter zag de Heere in ontferming neder op de jammerlijke ellenden Israëls (1), en zond hun niet alleen uiterlijk bijftand door den dapperen arm van Jeroboam, maar ook inwendig door de zending der Profeten. Onder hem was het dat Hozea profeteerde. De fchaapherder van Thekoa, van God ten profeet beroepen, Amos gaat onverfchrokken naar den hoofdzetel der afgoderij, naar Bethel, en profeteert met kracht zelfs tegen den afgodifchen Priester Amazia (2). Maar ook het werktuig van hetwelk zich God wilde bedienen om Israël naar het land der dienstbaarheid weg te voeren, was reeds toebereid. Het machtige Asfyrifche Rijk dreigde den kleinen ftaat der Israëlitifche ftammen verderf en ondergang. Israël, in zijne verblinding, in ftede van zich tot den Heere te bekeeren boeleerde met Asfur om eene verbindtenis, en luisterde niet naar de waarfchuwende ftem der Profeten die zijn ondergang als nabij aankondigden, waarin dan ook het rijk der tien ftammen onder hun Koning Menahem verzonk. In dezen zelfden tijd leefde ook Jona de zoon van Amithai, uit den ftam Zebulon. Hij had den koning Israëls aangezegd, dat deze de Syriërs flaan zoude; en zijne voorzegging was vervuld geworden. Doch een ongelijk bezwaarlijker last wachtte hem. Waar God de heidenfche volken een tijdelijken zegepraal over zijn volk toegefchikt of gefchonken had om zijne oordeelen over deszelfs ongehoorzaamheid uit te voeren, betoonde de Heere ook aan deze natiën doorgaans zijne hooge Majesteit en onwederftaanbaren arm,

(1) Matth. XII. v. 39, 40. Het is onbegrijpelijk hoe Profesfor Van der Palm in zijne Inhoudsopgave zeggen kan: »Er is voor de eer der Openbaring niets nadeeligs in gelegen, dat men het voor een leerzaam verdichtfel houdt, waarin vele gewigtige waarheden aangaande God en zijn beftuur, aangaande den mensch en zijne verpligting, op eene levendige en aanfchouwelijke wijze tot leering en onderrigt van alle tijden worden voorgefteld; terwijl desniettemin de Zaligmaker het verblijf van Jona in den visch tot een teeken van zijn eigen verblijf in het graf kon ftellen, daar het hier niet op het ware of verfierde van dit geval, maar alleen op de overeenkomst met de zaak waarvan het tot een teeken gefteld werd aankwam." Want wat beteekenen dan de woorden van den Heere: *De mannen van Nineve zullen opftaan in het oordeel met dit geflachte, en zullen hetzelve veroordeelen; want zij hebben zich bekeerd op de predikinge van Jona?* Of meent men, dat de Mond der waarheid zich hier, hetzij voorbedachtelijk of onwetens naar de inbeelding der Joden van zijnen tijd gefchikt zoude hebben? Men zie ons eerfte Deel, Nr. 10: *Gods Woord de waarheid*, bl. 2.

(1) 2 Kon. XIV. v. 26.

(2) Amos VII. v. 10-17.

om hen voor zijn aangezichte te vernederen. Zoo was het met de Egyptenaren in Mozes dagen; zoo met de Filistijnen in Samuels tijd, met het volk van Babel in dien van Daniël; en thans ook met het Rijk van Asfur in de dagen van onzen Profeet. Ook hier moet Jona den aanftaanden verwoesters van het Rijk Israëls prediken en de heerlijkheid van JEHOVA's naam openbaren. De Profeet heeft zich naar de overoude Hoofdftad het beroemde Nineve te begeven; die ftad van welke een eenigzins later levende Profeet fchrijft, dat zij eene bloedftad was, gansch vol van leugen en verfcheuringe (1). Een zware last voor den Profeet, niet minder dan die welke Mozes ontving om te gaan tot Farao, den koning van Egypte. Daarenboven waren valfche denkbeelden van Gods barmhartigheid bij den Profeet geworteld, terwijl hij niet bedacht, hoe naauw de openbaring en betooning derzelve verbonden was aan die van de goddelijke heiligheid en gerechtigheid (2). Hij verlaat dan het land zijner vaderen, waar hij van den Heere tot Profeet was geroepen; zeker met de gedachte, dat hij buiten dat land, en buiten het rijk werwaarts hij de zending had ontvangen om henen te gaan, ook van die zending ontflagen zoude zijn. Een ras befloten karakter, den Profeet eigen, doet hem het plan omvatten om naar een vergelegen land te vluchten. Te Joppe beftijgt hij een naar Spanje (*Tarteffus*) beftemd fchip. De haven van Joppe en de zee in hare nabijheid is onveilig, en wordt voor een van de flechtfte van de kusten der Middelandfche zee gehouden. Daar voorbij (zegt een der nieuwfte aardrijkskundigen (3)) ftrekken zich tot Gaza toe koraalklippen uit, welke de touwen der fchepen verbrijzelen, en de fchepen lichtelijk den ftorm prijs geven. Aan deze kust, vol fterke brandingen, ligt geen fchip veilig tegen den opkomenden westerftorm. Het is in zulke gevallen verkieslijker de ruime zee te kiezen." Het fchip waarin zich Jonas bevond, werd door eene bijzondere fchikking Gods door een geweldigen wind beloopen. Algemeen was het heidenfche volksgeloof, dat zich de goden in zulke gevallen voor de verachting hunner dienst op de ftervelingen wreekten (4); een geloof, uit de wegen Gods met de menfchen, offchoon niet zonder verbastering, afgeleid (5). Men werpt het lot. Het valt op Jona; Jona moet zijn misdrijf boeten. Het fcheepsvolk roept den God des Profeten aan; en brengt Hem, mede naar heidenfche zede, na genoten redding gewijde offers toe. De Profeet wordt op eene wonderbare wijze gered: een visch verflindt hem, en hij blijft drie dagen en drie nachten in deszelfs buik (6). Hij belijdt zijne zonden, bidt vurig tot God, en wordt van den visch op het land geworpen.

(*Het vervolg hierna.*)

GESCHIEDENIS VAN HET VADERLAND.

Prof. J. BOSSCHA, *Neêrlands Heldendaden, van de vroegfte tijden af tot in onze dagen*, (Leeuwarden, bij Suringar, 1831) Eerfte Deel.

Meermalen reeds beriepen wij ons in dit Blad op onderfcheidene afdeelingen van het echt vaderlandfche werk, waarvan wij hier met genoegen de vervollediging tot een *Eerfte Deel* aankondigen. Bij afleveringen namelijk uitgegeven, wier inhoud aan derzelver belangrijke opfchriften altijd ten volle beantwoordden, vormen thands deze fchoone tafereelen zedert de vroegfte tijden tot en met den leeftijd van Fredrik Hendrik, een bekwaam boekdeel, vermeerderd met eene Opdracht aan Z. K. H. den Prins Veldmaarfchalk, en met een Voorbericht, welks befluit den geest van het boek zelve te zeer naar waarheid kenmerkt, dan dat wij het hier niet als deszelfs eerfte en beste aanbeveling op den voorgrond zouden plaatfen: *De Schrijver*, (dus luidt het bl. XXII) *heeft getracht te zorgen, om de waarheid nimmer op te offeren aan de natuurlijke zucht, om zijn eigen volk te prijzen; en waar hij bevonden mogt worden, hierin niet volkomen geflaagd te zijn, fchrijve men het aan zwakheid toe en onkunde, niet aan opzet of onbedachtzaamheid. Indien zijn werk geen andere vruchten dragen mogte dan ftijving van nationalen hoogmoed, hij zou wenfchen het nimmer gefchreven te hebben; maar zoo het bevorderlijk mag zijn aan werkdadige Vaderlandsliefde, dan zal hij God danken voor de uren, welke hij daaraan heeft mogen befteden.*

Met deze betuiging ftemt ook allezins de inhoud van het werk overeen. Overal ftraalt het in onze dagen zoo zeldzaam gewordén voornemen door, om in de befchrijving der verrichtingen van menfchen, toch niet de verheffing van menfchen als doel voor oogen te hebben; allerminst, ons reeds zoo buitenfporig tot zelflof en verheerlijking gefteinde geflacht door de herinnering der voorvaderen daarin te ftijven, maar veeleer te matigen, en zelfs op verftandige wijze tot befchaming te leiden. Want het zij dat hier de grootheid van eenen Willem den Eerfte en zijne broeders, of de heldenmoed der burgerijen, of de daden der Edelen, of de krijgskunst van eenen Maurits en Frederik Hendrik, met eene even fikfche pen als wel gegronde kennis en oordeel befchreven worden; overal wordt, zoms door het eenvoudige verhaal reeds, op de hand van dien God gewezen, aan wien een fteviger zoo wel als Godvreezender voorgeflacht zoo gaarne de eere toebracht in alles.

Ook fchroomt de Schrijver niet op meer dan eene plaats dit onderfcheid tusfchen onzen leeftijd en dien der vaderen krachtig, hoezeer altijd met edele eenvoudigheid, dikwijls misfchien zonder eenig opzet, te doen uitkomen. Men zie, bij voorbeeld bl. 323. Wij kunnen ons het

---

(1) Nah. III. v. 1. (2) Jona IV. v. 2.
(3) Ritter, *Erdkunde*, Th. II. S. 399.
(4) Cicero, *de Nat. Deor.* III. 26. Hor. Od. III. 2, 25, seqq.
(5) 2. Chron. XX. v. 36, 37.
(6) Onze Nederlandfche vertaling noemt den visch *een walvisch*, eene benaming die voor twee eeuwen zelfs in het Hollandsch (even als het Gr. κητὸς) aan alle monfterachtige groote visfchen werd gegeven. Tegen het verftaan hierdoor van die foort welke wij hedendaagsch uitfluitend *den walvisch* noemen, pleiten vele redenen. Men zie den allezins belangrijken brief van Dr. A. Capadofe, hierover voor eenige jaren uitgegeven, bij J. H. den Ouden. Amft. 1828.

genoegen niet weigeren, eene belangrijke aanmerking, die nagenoeg aan het ſlot van dit eerſte Deel (*de Belegeringen onder Frederik Hendrik*, bl. 491 en volg.) voorkomt, om derzelver treffende waarheid, hier over te nemen: »Hetgeen vroeger ten aanzien van MAURITS is »gezegd, ter verontſchuldiging tegen de aanmerking, »die zou kunnen gemaakt zijn, als ware de lof van dien »Held in deze tafereelen van Neêrlands heldendaden te »veel op den voorgrond geſteld, datzelfde is ook op FRE»DERIK HENDRIK toepasſelijk. En evenwel, hoe weinig »ſtraalt dit door in de *Gedenkſchriften*, onder zijn oog »opgeſteld, waarin hij alles heeft doorgehaald, wat naar »de vermelding van zijnen lof kon zweemen. Trouwens, »zoodanig was in 't algemeen het karakter onzer vade»ren in hunnen roemrijkſten tijd. Wezenlijke verdien»ſten wist men zeer wel te beloonen, maar men ſchaamde »zich voor vleijerij en eigen lof. De bewondering eener »liefhebbende vrouw mogt naderhand het meesterlijk »penſeel van JORDAENS door de afbeelding van den alle»gorifchen triomf op de Oranjezaal bij *'s Gravenhage*, »dienstbaar doen zijn aan de verheerlijking van haren »heldhaftigen echtgenoot: het voorſtel van ſommige leden »ter Statenvergadering, om de uitvaart des Prinſen door »een prachtigen zegewagen te doen vergezellen, werd ver»worpen, omdat men vreesde, dat deze hulde zou zwee»men naar vleijerij. Wij zouden dan ook van menigen »Nederlandſchen krijgsman, wiens naam nu ſlechts ter »loops in de geſchiedenis vermeld wordt, de verdienſten »met meer uitvoerigheid in het licht hebben moeten ſtel»len, indien men destijds gewoon was geweest, van »voorbeelden eener loffelijke plichtbetrachting grooten »ophef te maken. Wat zouden een STAKENBROEK, een »JOHAN WOLFAARD VAN BREDERODE, een JOHAN VAN »WIJNBERGEN, en zoo vele anderen niet hebben kunnen »doen te boek ſtellen, indien de geest van zelfverhef»fing, welke in latere tijden zoo vele gedenkſchriften »heeft doen in het licht komen, de mannen van dien »tijd had bezield, die de vermelding der gewichtigſte »dienſten door hen bewezen, ten hoogſten tot eene be»ſcheidene aanteekening in hunnen familie-Bijbel uitſtrek»ten? (Een merkwaardig voorbeeld van dit laatſte vindt men in de Bijlagen opgenomen). »Wanneer in dagen »van gevaar de ſchutterijen volvaardig uittogen, om de »grensvestingen te gaan beſchermen (A°. 1622, 1624, »1629, 1632 onder anderen), wordt dit niet eens door »de pen der historieſchrijvers vermeld. Het zijn de ſchrij»vers van de beſchrijvingen der ſteden waaruit wij het »vernemen." Doch het waren dan ook nog de tijden, waarin b. v. orders, als de volgende, in het leger geene vreemdigheid waren: *De ſoldaten* (bl. 480 in de aanteekening, uit AITSEMA bl. 1194) *kregen ook last dat de compagnien die de wacht hadden in de approches, alle avonts te ſes uyren in parade ſouden trecken, in het quartier van den Colonel die commandeerde, om een pſalm te ſingen, en een gebed te hooren.*

Wij zouden hier nog vele andere plaatſen uit dit recht aanbevelenswaardige boek kunnen aanvoeren van gelijken aart, om niet te ſpreken van de menigte derzulken, die hier ter proeve konden ſtrekken van den klasſieken en tevens altijd oorſpronklijken ſtijl, zoowel als van de belangrijkheid der zaken, die dezen arbeid van den Hoogleeraar zoo bijzonder onderſcheiden. Hetgeen toch, waarop wij overeenkomſtig den aart van dit Blad voornamelijk de opmerkzaamheid wenschten te richten, is het getuigenis, dat ook wederom dit historisch gedenkſtuk geeft aan eene waarheid, die wij onze natie nooit genoeg kunnen herinneren: *in God* was het, dat de vaderen, dat Neêrlands bevrijders en beſchermers *kloeke daden* deden (Pſ. LX. v. 14). De kracht, die dit ons plekje grond en het handvol volks dat daarop woonde, deed pal ſtaan tegen het geweld der machtigſte Mogendheden van Europa, was van Boven. Het was de hand van Hem, die Nederland onafſcheidelijk met den ſtam van Oranje verbonden had in de verdediging niet alleen van de nationale, maar ook van de Europeeſche vrijheid, de beſcherming van Godsdienst *vrijheid* beide en *waarheid.*

De geleerde Schrijver doet ons in een tweede en derde boekdeel (insgelijks bij afleveringen uit te geven) de beſchouwing der verdere Nederlandſche krijgsbedrijven, eerst die in de oorlogen tegen Frankrijk; daarna die in onzen leeftijd; eindelijk die van ouds ook buiten dit werelddeel verricht zijn, te gemoet zien. Ook deze gedeelten onzer Vaderlandſche geſchiedenis zijn vol van dat zelfde getuigenis, hetwelk wij hier meer dan eens als het dierbaarſte en gewichtigſte voor onze Christelijke nationaliteit voor oogen trachtten te ſtellen. Het worde den Schrijver gegeven, met ſteeds dezelfde opgewektheid van geest zijnen allezins gewichtigen arbeid voort te zetten en te voleindigen; in nadruk, naar den bij hem zelven (het mag uit den inhoud des werks wel onderſteld worden!) diep gekoesterden wensch: *ter eere Gods!*

SPREUKEN.

Er is geene menſchelijke macht, die niet ondanks haar zelve aan hoogere bedoelingen dan de hare dienstbaar is. God alleen weet alles naar zijnen wil te richten. Daarom wanneer men enkel op de bijzondere oorzaken ziet, is alles verwonderlijk, en echter gaat alles in eenen geregelden loop voort.

BOSSUET.

Wanneer ik zoovele menſchen zie, die den Bijbel bezitten, en hem als het woord van God beſchouwen, ja als de leer des heils en des eeuwigen levens, zonder daarin dagelijks onderricht en voedſel voor hun ziel te zoeken, zoo verbeeld ik mij, een kranke te zien die ontwaakt van zijn kwijnenden ſlaap, om van de hand des geneesheers het middel aan te nemen dat zijn herſtel bewerken kan, maar het terſtond naast zich ſtelt, het een en andermaal beſchouwt, en op nieuw in zijn doodelijken slaap terugvalt.

* * *

De onderſtelling dat het christendom in Europa weder zou kunnen worden vervolgd, ſchijnt ongerijmd, en is het evenwel niet. Als het toeziet en zwijgt, kan het worden geduld; maar men vergeet wel eens, dat het echte christendom, waar eene bedriegelijke rust heerscht, rustverſtorend is.

Ned. Gedachten.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

CHRISTUS EN ZIJNE BELOFTE, DE WARE BAND VAN EENHEID DER CHRISTELIJKE KERK.

Reeds meermalen gewaagden wij van de pogingen door eenige ijverige Catholieken vooral in Frankrijk aangewend, om hunne godsdienst weder op te rigten uit het deerlijk verval, waartoe dezelve aldaar geraakt is; en om ter bestrijding van dat heerschend ongeloof, hetwelk met het Catholicismus ook het geheele Christendom verachtelijk verwerpt, van die werken gebruik te maken, waarin Protestanten in verschillende landen de eer en het gezag der openbaring hebben gehandhaafd. Wij mogen ons als Christenen verheugen wegens deze strekking, die zoo gunstig tegen eene alleen afbrekende en der waarheid vijandige Neologie afsteekt; doch wij bedroeven ons tevens, wanneer wij opmerken hoe bij deze verdedigers van het Catholicismus, terwijl zij de Protestantsche bronnen onderzoeken en van de verdediging der geopenbaarde waarheid, die zij aldaar aantreffen, gebruik maken, des niet te min de grievendste vooroordeelen blijven bestaan tegen de hervorming, en de door haar, onder de leiding Gods, weder aan het licht gebragte waarheid. Een dier schrijvers die wij hier bedoelen, is de bekende ijverige De Genoude, wiens werk *la Raison du Christianisme* (het Christendom als redelijk voorgesteld) veel opgang schijnt te maken. In hetzelve doet hij eerst de protestantsche schrijvers ter handhaving der door alle christenen, in tegenoverstelling van het ongeloof, aangenomene waarheden optreden, en klimt dan vervolgens op tot Bossuet en Arnauld, ten einde, gelijk vroeger door de eerst aangehaalde schrijvers het ongeloof wierd aangevallen, door deze laatsten, zoo hij meent, het protestantsch geloof te verpletteren. Zoo wij wel onderrigt zijn, zal eene vertaling van dit werk in het Nederduitsch het licht zien, en tracht men onze landgenooten tot de inteekening op hetzelve te overreden, door eene aanprijzing, waarbij men van de veronderstelling uitgaat, dat sommigen onzer beroemdste mannen in het hart catholiek waren, en tevens beweert, dat er aan geen bloei van eenige kunst of wetenschap buiten den schoot der Roomsch Catholieke Kerk te denken is. Hoewel voor hen die Christus in geest en waarheid wenschen te dienen, deze laatste opoffering niet groot zoude zijn, en zij, wetende dat alle deze heerlijkheid slechts voor een tijd, en hun deel in de eeuwigheid is, gaarne aan Rome hare prachtige praalgebouwen en wegslepende schilderijen zouden overlaten, zoo moet de waarheid ook in deze meer ondergeschikte punten gehandhaafd worden.

Immers ligt er overal voor jonge lieden in hunne eerste geestdrift voor kunsten en letteren veel gevaarlijks in de voorstelling van dat geheel, in een dichterlijk kleed gehuld, en waaraan geen prikkel tot ontgloeijing der verbeelding ontbreekt. Offschoon dan ook bij de kennis der waarheid die hier te lande nog gevonden wordt, en bij de meerdere bedaardheid van den Nederlandschen landaard, dit gevaar minder dreigend schijnt, zoo vermeenden wij toch in het hierboven vermelde eenen genoegzamen wenk te vinden, om in tegenoverstelling van die vereeniging die uit de menschen is, te wijzen op de éénheid die van God afdaalt, maar die in Hem ook onverbrekelijk is.

Wij leven in eenen tijd, waarin veel openbaar wordt en in het leven verschijnt, wat vroeger tot de kamers der geleerden, of de strijdschriften der partijen behoorde. Men zoekt alles onder de menschen te brengen, en te doen gelden, wat reeds zooveel malen met grond werd tegengesproken; en hetgeen voorheen strekte om in de stilheid der bespiegeling overwogen te worden, is nu een voedsel voor de hartstogten. Naauwelijks begonnen ook hier te lande meer en meer die worstelingen zich te open-

baren, waardoor het ware Protestantismus zich van de valsche leer die opgedrongen wordt, tracht af te zonderen, of niet alleen de Catholieken beroepen zich op hunne voorgewende eenheid in tegenoverstelling dezer verdeeldheden, maar zelfs onder de vrienden der waarheid ontstaat de vreeze dat hierdoor het werk Gods afbreuk zoude lijden. Als Petrus, ziet men op den wind en de golven die zich verheffen, maar niet op de hand des Heeren die reeds is uitgestrekt. Waar de eenheid alleen zijn kan, daar bestaat zij, en het woord van Jezus, dat niemand zijne schapen uit zijne hand zal rukken, is ons genoeg. Hij zal ons niet begeven noch verlaten. Laten onze zielen niet ontrust worden. Het anker van de Kerk van Christus ligt vast in den hemel, niet op aarde. Waar de Heere het leven zendt, daar zullen ja, de verschillende bijzonderheden uit de gedachten der menschen openbaar worden; en waar men zich aan menschelijk gezag onderwerpt, waar het Woord Gods zijne kracht verliest, daar is het niet moeilijk eene eenheid, eene rust te vinden; maar het is eene ruste des doods.

De Heere heeft aan zijne kerk geene vaste tabernakelen beloofd tot dat hij wederkomen zal, maar wel dien Geest, die de Trooster wil zijn tot op dien dag. Hij heeft gezegd dat verdeeldheid, en geen vrede, het gevolg van zijne komst zoude zijn, en wanneer wij de profetie der toekomst die hij heeft nagelaten, lezen, vinden wij daarin strijd en oordeelen, tot op het oogenblik waarin (Openb. XIX) de eere en heerlijkheid den Heere onzen God gegeven wordt.

Wij ontrusten ons dus geenszins over de bewegingen in de gemoederen der menschen, wanneer zij de vrucht zijn van de erkenning van eenen staat van zonde en een uitzien op verlossing, al zijn er dan ook nog omwindselen, die later wegvallen, en tegen welke wij vermeenen te moeten waarschuwen.

Wij weten dat de Satan het werk Gods niet onaangetast laat, en dat overal waar zich het leven openbaart dat uit God is, zijn invloed merkbaar wordt. Deze ondervinding is niet nieuw; de tijden der hervorming zoowel als van iedere opwekking toonen ons die mengeling van licht en duisternis, die de oogen van diegenen verblindt, die niet door het waarachtige licht beschenen zijn. Ja, ook van de hervorming laat zich dit zeggen: *Mijne kracht wordt in zwakheid volbragt.* De eenheid die uit God is, blinkt in dat waarachtig Evangelie, dat door dezelve weder uit de ware en eenige bron wierd ontwikkeld. *Christus onze geregtigheid!* dat was het woord der vereeniging, dat overal gehoord wierd, en dat zoo wel in de bloeijende gemeenten van Duitschland, Frankrijk en de Nederlanden, als door de stervende lippen der martelaars op de Auto-da-Fés van Sevilla en Valladolid verkondigd werd.

Deze kracht werd volbragt in de zwakheid der hervormers met al hunne persoonlijke verkeerdheden en verdeeldheden. Ook zij toch konden niet anders zeggen dan de Apostelen: *wij dragen dezen schat in aarden vaten.* Zij werd volbragt in het midden van de verkeerdheden en de buitensporigheden van diegenen, die alleen uit hoofde van den heerschenden geest des tijds zich aan de hervorming aansloten, zonder de kracht Gods aan hunne zielen te hebben ondervonden. Wij kunnen het wel dulden dat men nu dit slijk der hervorming zoekt op te gaderen, en ons voor te werpen, als ware daardoor dit werk van God in het harte aangetast. Neen, de lichtstraal die door het duistere vertrek schittert, blijft onbezoedeld in zijnen glans; en de weder aan het licht gebragte waarheid, dat het werk der zaligheid van den gevallenen mensch, van het begin tot het einde, het werk van dien God is, die als Vader, Zoon en Geest zich geopenbaard heeft, wordt door geene tegenstrijdigheid in de schriften van dezen of genen hervormer, met moeite uitgevorscht, van zijne kracht beroofd. Zij toch, de werktuigen die God gebruikte, waren niet onfeilbaar, maar wel de waarheid die zij verkondigden.

De eenheid die alleen wenschelijk is, is degene die zich in verscheidenheid uit, niet degene, die uit napraten of gelijkheid van uiterlijken schijn bestaat. In een leger kunnen alle de uniformen naar hetzelfde model vervaardigd zijn, zonder dat er eenig denkbeeld van eenheid in hetzelve bestaat. Hier hebben wij vasteren grond dan bij eene menschelijke hierarchie; wij hebben de vaste belofte in het hoogepriesterlijk gebed van Christus vervat, hetwelk niet wankelen zal (1). En wie heeft het dan ook niet ondervonden, als het broederlijk gevoel bij de ontmoeting van den vroeger nooit gezienen broeder getuigt: Ook deze is in Sion geboren? Dit is de betrekking uit God, die door geene menschen kan nagebootst worden, hoewel zij nimmer zullen ophouden daarnaar te trachten.

Geene broederverschillen, geene zonden van onzen kant, kunnen die eenheid vernietigen die uit God is, en schoon hij eene poos moge toelaten dat dezelve verbroken schijne, hij brengt die ook weder aan het harte op zijnen tijd. Van daar dan ook, dat wij met gerustheid de toekomst te gemoet gaan, want wij weten wie aan het roer is. Wij hebben ons, zoo wij vertrouwen, met opregtheid verklaard voor de Gereformeerde belijdenis, doch wij staan op den wachttoren waar wij gesteld zijn geworden, om uit te zien wat de Heere werkt, en wat hij ook in andere gewesten, wat hij ook in Geschiedenis en wetenschap wil te weeg brengen, op dat zijn naam verheerlijkt worde. Dit wenschen wij onzen landgenooten mede te deelen. Wij sluiten de pogingen niet uit van diegenen, die uit een meer bepaald standpunt, tegen ontrouw in de kerk en afbreuk der waarheid waken. Iedere poging om waarheid te handhaven is in den geest onzer bemoeijingen. Elk geve wat hij van den Heere ontvangt, en niettegenstaande de besmetting van onze eigenheden, die zich aan alles vast hecht, zal de eenheid in Hem zijn.

Dus was dan ook ons verlangen, om tot de uitbreiding van het rijk van onzen God dienstbaar te mogen gemaakt worden. Waar echter de logen vooruit gezet wordt, mogen wij niet zwijgen. Het was geenszins onze bedoeling om eenen bepaalden strijd met de Catholieken aan te vangen, maar liever hen opmerkzaam te maken

(1) Joh. XVII.

op de kracht van dat woord Gods, hetwelk de Heere aan ons harte duidelijk wil maken, en dat geene overlevering aan zijne zijde noodig heeft. Liever hadden wij met Pascal de heerlijkheid Gods op de vervulling der profetien, of met Bernardus en Fénélon op den rijkdom zijner liefde gestaard dan eenen krijg met menschelijke redeneering gevoerd, daar toch God alleen de harten veranderen kan. Maar wanneer zij hunne schijnbare eenheid als het ware onderpand der erfenisse willen doen beschouwen, dan mogen ook wij onze stem verheffen om het onredelijke dier aanmatiging aan te toonen, dan mogen ook wij roemen, niet in de kracht van menschen maar in die van God.

Reeds meermalen hebben wij het verband tusschen het Catholicismus en Liberalismus aangetoond; en de juichtoonen die de Catholieken aanheffen, bij ieder steen die er valt van het gebouw der Engelsche Constitutie, dat, met alle de daarin ingeslopene gebreken, toch op wezenlijke beginselen gegrond is, en door de vijanden van orde en waarheid aangerand wordt, bevestigt dit genoegzaam. Voor degenen echter, die door de verwarde begrippen der Volks-souvereiniteit nog niet misleid, door de beloofde vrijheid en het algemeene stemregt nog niet medegesleept worden, staat een ander aanloksel gereed; het bewijs namelijk, dat alleen in de schaduw van het Catholicismus kunsten, wetenschappen en letteren kunnen bloeijen, en de voortgang van deze Godsdienst derhalve met den bloei van alle kunsten en het geluk van alle beoefenaars derzelve in een onmiddelijk verband staat. Aan het gezag van namen om dat stelsel te vestigen, ontbreekt het niet. Manzoni en Huig de Groot, Schlegel en Vondel, Stolberg en La Martine moeten zich daartoe de hand reiken, en zelfs uit hun verband getrokken uitdrukkingen van Bilderdijk worden gebruikt om hem gevoelens toe te schrijven, waaraan hij ten eenenmaal vreemd was. Ziedaar dus het paradijs op aarde: eene kerk die door haar *gezag*-alleen de onrust van ons geweten stilt, en onze zaligheid voor *hare* rekening neemt; eene onbepaalde vrijheid in het burgerlijke, eene onbeperkte verlustiging in den bloei der kunsten en wetenschappen, genot op aarde, en zekerheid van aanneming bij God.

Ziedaar dan de geheele wereld reeds ingenomen; en wat blijft er over voor dat verachte hoopje, dat nog op eene eenheid roemt die niet gezien wordt? Hier blijft de minachting over van de wereld, de smaad van dweeperij en onverdraagzaamheid in deze verlichte en verdraagzame eeuw, die zoo veel dulden kan. Zij bezitten geene Pieterskerken, met het geld der aflaten van Leo X gebouwd. Zij staren op geene hemelsche Madonna's, voorgesteld door een penceel, zoo vaak in de kleuren eener onreine aardsche verbeelding gedoopt. Hunne zinnen worden niet gestreeld door eene toonkunst die het lijden van Christus, met hartbetooverende toonen ineensmelt; en de poëzy van La Martine blijft voor hen niettegenstaande hare verdiensten, alleen de uitdrukking van een onbestemd godsdienstig gevoel, dat de naar Christus zoekende ziele niet voldoen kan.

In het midden van dit alles blijft hun ééne zaak over; en die is hun genoeg; zij is het geloove: een bewijs van de zaken die men niet ziet. Waar dit levendig is gemaakt, daar bestaat de gemeenschap met God in Christus, die geene praalgebouwen, geene wegslepende poëzy, veel min eenen Stedehouder Gods op aarde noodig heeft, daar Hij die alleen de Trooster is, in hunne harten getuigt dat zij kinderen Gods zijn.

Wij zien hier derhalve het onderscheid tusschen die eenheid, die reeds in deze wereld uiterlijk bestaat en bloeit, en die welke geopenbaard wordt uit den hemel en in Christus bewaard wordt. Ziet daar het onderscheid tusschen dat groote Babel, dat met pracht gebouwd is, en de dochter Zions die overgebleven is als *een hutjen in den komkommerhof.* Ziet daar van den eenen kant die gemeente die verzadigd is, die pracht en schoonheid bezit, die de openbaringen der toekomst reeds in den val van het heidensche Rome volbragt ziet, en aan geen ding gebrek heeft! Van den anderen kant, eene gemeente, schijnbaar verdeeld op aarde, erkennende zondig en ellendig te zijn in zich zelve, maar die echter zonder vlek of rimpel is in Hem die haar Hoofd is, en die haar lief gehad heeft van voor de grondlegging der wereld. Zij is arm, maar rijk door den onuitsprekelijken rijkdom van Christus. Haar Hoofd is Hij die uit de hemelen verwacht wordt, en tot wien zij, wanneer de kracht des geloofs levendig is, mag roepen: Kom haastelijk!

Het uur van den strijd is nabij, de teekenen der tijden zijn gewigtig. Vroegere scheidsmuren zijn door onvoorzigtige handen omvergeworpen. Het vermogen tot eene vermenigvuldigde mededeeling van denkbeelden is boven alle mate vergroot geworden. Ieder mensch wordt veel meer dan voorheen in aanraking met alle verleidingen gebragt, en zelfs diegene die in de waarheid gevestigd bleef, is niet altijd in staat om het gif te erkennen, dat hem toegediend wordt. Wij hebben onze landgenooten mogen waarschuwen tegen die uitbarstingen der goddeloosheid die in boeken en tooneelstukken tot hen overkomen; wij waarschuwen hen ook tegen die fijnere verleiding van geschriften, waarin onder het kleed eener onpartijdige navorsching of van een bedaard onderzoek der geschiedenis, het werk Gods in de hervorming en in de leiding zijner kerk gelasterd wordt. Het tegengif bestaat. Moge hetzelve gebruikt worden.

Wij wenschen niet minder te waarschuwen tegen alle die gelegenheden, alwaar Godsdienst met zingenot vereenigd wordt, en alwaar de weg tot den voortgang van het Catholicismus wordt voorbereid. Mistrouwt uwe Muziekfeesten, en alle feest, waar eene vreugd genoten wordt, die niet in Christus geheiligd is.

Geloovigen in Christus! onze eenheid zij in Hem. Mogt hij die liefde in onze harten uitstorten, die, wij erkennen het, niet in ons ligt, maar die Hij alleen geven kan, opdat de wereld erkenne: ziet hoe lief zij elkander hebben! Zoo de Heere ons deel is, wat zal ons ontbreken? Zijn kruis wordt thans verkondigd in ons midden. Mogt het ons gegeven worden daarop te zien, niet alleen in de uren der afzondering, maar

ook in de beſlommeringen dezes levens, maar ook als wij ons in de woelingen der wereld, in het midden van de drogredenen der partijen, in het gevoel onzer diepe zwakheid bevinden. Zijne genade is genoeg, en die de wijsheid vindt, vindt het leven. Mogten de woelingen dezer tijden ons tot Hem uitdrijven, om bij het verlangen naar waarheid in de kerk, waarheid in het binnenſte te doen zoeken, en, in de kracht des geloofs jagen na den prijs onzer roepinge. Mogten velen opgewekt worden uit den ſlaap des doods, en het leven vinden voor hunne zielen!

DE PROFEET JONA.

(Vervolg en ſlot van bladz. 135).

Nadat zich Jona weder op het vaste land, waarſchijnlijk in Fenicië of Palestina, bevond, werd hem ook weder de last gegeven om naar Ninevé te gaan. Deze ſtad was (volgens Cap. III. v. 3) drie dagreizen van omgang; een bericht, volkomen in overeenſtemming met andere getuigenisſen der oudheid daaromtrent (1); gelijk ook het getal der inwoners, hetwelk naar verhouding van dat der onnoozele kinderen, ongeveer twee millioenen moet hebben bedragen, niet verſchilt van hare uit de geſchiedenis bekende bevolking.

De prediking van Jona, die eene dagreize door Ninevé ging, bracht op de inwoners een' diepen indruk voort. Zij geloofden aan God. Offchoon deze indruk geen blijvende, maar een voorbijgaande bekeering werkte, gelijk vooral uit den Profeet Nahum blijkt, zoo moet hij toch eene allergewichtigſte verandering ten goede onder het volk gewrocht hebben; immers onze Heere ſtelt die tot beſchaming van Israël te zijnen tijde voor, als geboren uit geloof aan den goddelijken zendeling. Men moet hierbij niet uit het oog verliezen, hoe in Asſyrië dit verſchijnſel door het hooge aanzien, waarin bij dat overoude volk de kunst van waarzeggen, waarin het uitmuntte, ſtond (2), werd voorbereid. Men voege hierbij het opmerkingwekkende van een vreemdeling, bij wien men geen belangzuchtige bedoelingen kon aannemen, en die, in ſtede van het volk te vleien, gelijk de heidenſche waarzeggers deden, op de klaarſte en krachtigſte wijze den nabijzijnden ondergang verkondigde. Evenzeer kan de betrekking tot het Israëlitiſche rijk waarvan wij vroeger ſpraken, ook reeds hier het gerucht van het vroeger optreden des Hebreeuwſchen Zienders verſpreid hebben.

Men neemt een' algemeenen rouw aan; men vast; men kleedt zich in treurgewaad. De koning zelf neemt daaraan deel, doet een hairen kleed aan, zet zich neder in de asſche, en geeft een edict uit, waarin hij zijn volk beveelt dit zijn voorbeeld te volgen. Men moet zich hierbij den onderſcheiden aard der oosterſche volken herinneren. Bij de Grieken en Romeinen was zulk algemeen vasten zeldzaam, en nooit tot hunne nationale zeden behoorende. In het oosten daarentegen was niets gewoner dan zulke plechtigheid, waarvan zelfs Herodotus meer dan eens gewaagt. Zoo had men dan ook in het oosten algemeene treurfeesten, die meerendeels eene natuurlijke of ook zedelijke beduidenis hadden, zoo als bij voorbeeld in het lijkfeest van Adonis, waarvan ook de afgodiſche feestvieringen der Joden ſoms blijken droegen (Ezech. XVIII. v. 14). De feesthandeling droeg veel gelijkenis met die bij de begrafenis van voorname en aanzienlijke perſonen. Zelfs was, volgens het bericht van Macrobius (een Romeinsch ſchrijver) deze feestplechtigheid bijzonder eigen en algemeen verbreid in Asſyrië; en, hetgeen vooral opmerking verdient, hiertoe behoort noch geheel eigenaardig dat men ook de dieren in den algemeenen rouw deed deelen. Even zoo toch verhaalt Herodotus, dat de Perzen, na den ſlag van Platea, als hun Veldoverſte Maſistius geſneuveld was, zelfs de paarden en andere dieren in het Perziſche leger het hair van den huid afſchoeren.

De Niniviten die zich op deze wijze tot God wendden, vonden verhooring. Even als, bij voorbeeld, Elias den Thisbiter van God werd geopenbaard, dat, wijl Achab zich voor den Heer verootmoedigde, het gedreigde kwaad nog niet over hem, maar eerst later komen zoude, zoo werd ook aan Jona Gods beſluit geopenbaard om de Niniviten nog te verſchoonen. Doch dit goddelijk beſluit is den Profeet onbegrijpelijk. Daarover moest zelf de geloovigſte Israëliet, zonder het helderſte inzicht in den heilsweg van God, tot welks bereiding in de toekomst Israël was beſtemd, met verbazing vervuld worden. Zijne verkeerde begrippen van de verhouding der goddelijke gerechtigheid en genade, droegen hiertoe het hunne bij. Zijne eigenliefde was in haar gevoeligſte gedeelte aangetast; zijne godſpraak (de godſpraak van den eenigen waarachtigen God) bleef onvervuld, en dat voor de oogen aller heidenen! Dit ongeloof wordt beſchamend ontdekt door de goddelijke vrage: *Is uw toorn billijk ontſtoken?* Hoe kon een genadebewijs van God hem tot ergernis ſtrekken, bijna even als den ongeloovige, die de aangebodene barmhartigheid Gods, omdat zij een genadebewijs is, hoovaardig terugſtoot? Doch Jona volhardt in zijnen eigenzinnigen toorn. Hij verlaat de ſtad, en bouwt zich eene hutte daarbuiten. Hier behoeft hij een nieuw en allertreffendst bewijs, om hem tot erkentenis van zijn ongelijk te brengen. God vergunt hem eenen blik in zijn genade- en ontfermingsvolle hart te ſlaan. Men erkent hier de ſtemme van Hem, die zich ontfermde over de ſcharen, omdat zij waren als ſchapen die geenen herder hebben (Marc. VI. v. 34). De eindeloos barmhartige God (zegt Stolberg) boog zich met naamlooze goedertierenheid neder tot den Profeet, die eigenzinnig en onſtuimig, maar oprecht was; die wel ontijdig voor de eere Gods ijverde, maar toch ijver had; die wel morde, maar toch morrend zijn hart voor den Heere uitſtortte. Hoe treffend worden deze trekken van het karakter des Profeten, zijn gedrag je-

(1) Volgens het allezins geloofwaardig getuigenis van Strabo, was Ninevé eene veel grootere ſtad dan Babylon, en deze verhaalt Herodotus 480 ſtadien (ongeveer 12 geographiſche mijlen) van omtrek te zijn geweest.

(2) Verg. Cicero *de Divin.* Lib. I. c. 1.

gens God, zoowel als vroeger jegens zijne ſcheepsgenooten voorgeſteld! Gramſtorig bij afzondering van de menſchen, maar oprecht en rondborſtig, en zelfs bij zijn murmureren tegen God, Hem met geheel zijn gemoed aanhangende, Hem, dien hij zelfs in het ingewand des viſches loofde en prees!”

Voor de wezenlijkheid dezer geſchiedenis laten zich nog twee bewijzen uit de ongewijde oudheid, behalven het alles afdoend gezag onzes Heeren bij de Evangelisten, bijbrengen. Het eerſte is dat van den Joodſchen historieſchrijver Jozefus, die het verhaal blijkbaar als eene historiſche gebeurtenis beſchouwt, en als zoodanig in zijn werk *de Joodſche Oudheidkunde* heeft ingelijfd, ofſchoon met eenige bijvoegſelen, die hij zelf erkent in onderſcheiding van dat verhaal uit de overlevering te hebben overgenomen (1). Het tweede is de vermelding die men van deze Geſchiedenis in de heidenſche oudheid vindt. Herodotus vermeldt de redding van Arion op eenen Dolfijn, als eene Lesbiſche overlevering; en wanneer men op de verwantſchap en het verkeer van het volk van Lesbos met de Feniciërs let, is het niet onwaarſchijnlijk dat dit verhaal van oosterſchen oorſprong zij. De fabel van Hercules en Heſione, alsmede die van Perſeus en Andromeda, doen evenzeer aan Jonas geſchiedenis denken; vooral zoo als de eerstgemelde door den Griekſchen Dichter Lycophron, die gewoon is vele oosterſche toeſpelingen in zijn duister gedicht te vlechten, wordt voorgeſteld. Deze toch doet Hercules in den muil van het monſter ſpringen en in deszelfs binnenſte drie dagen en drie nachten verwijlen. Waarom zouden wij de wonder-verhalen der Schrift niet aannemen, die zooveel wonderlijks in die der overige volkeren ophelderen; waarom den Mond der waarheid geen geloof ſchenken, aan wien nog zoovele monden met veelſoortige en veelſprakige berichten nevens zijne eigene waarachtigheid, getuigenis geven? Want ook hier is het waarachtig, dat het dwaze en zwakke Gods wijzer en ſterker is dan de menſchen, dat God alleen waarachtig is en alle menſchen leugenachtig zijn, en dat der menſchen verkeerdheid den grooten lof van God ſlechts nog grooter kan maken (2).

Al wat te voren geſchreven is, dat is tot onze leering te voren geſchreven, en de dingen die geſchied zijn onder de oude bedeeling, zijn geſchied ons tot voorbeelden, opdat wij door lijdzaamheid en geloove de beloftenis zouden verkrijgen. Zoo is ook de geſchiedenis van Jona wel terecht eene profetiſche geſchiedenis, ja, eene Profetie te noemen, ons ten goede, *over welke de einden der eeuwe gekomen zijn.* Zij is dit, eensdeels in den perſoon van Jona, die den dood en de opſtanding des Heeren verbeeldt; anderdeels in de prediking van boete en bekeering onder de heidenen, waarvan hier een eenig voorbeeld in de oude bedeeling wordt voorgeſteld.

Allereerst verdienen onze opmerking de ſtorm en het onweder die over Jonas ſcheepsgenooten kwamen, en welke door allen aan de gramſchap der vertoornde Godheid werden toegekend. In een vroeger opſtel *Over de ontzondigingen der Oudheid* werd door ons aangetoond, hoe alle volken even zoowel als deze ſchepelingen erkenden, dat wegens hunne overtredingen en ongerechtigheden de toorn der Godheid op hen rustte; en hoe wezenlijk de grond dezer overtuiging was. God ſprak tot deze menſchen in de taal die zij verſtaan konden: in de taal der natuur; en deze taal mogen wij dus van hare beduidenis niet berooven. Het vreesſelijke onweder, dat over het ſchip waarin zich Jona bevond, opkwam, beteekent den toorn Gods, die alleen door de vrijwillige overgave van den Profeet, den gezondene des Heeren, kon geſtild worden: »Aangezien dat de toorn Gods te»gen de zonde alzoo groot is, dat Hij die, eer Hij ze on»geſtraft liet blijven, aan zijnen lieven Zone Jezus Chris»tus met den bitteren en ſmadelijken dood des kruiſes »geſtraft heeft (1)”. Treffend is de wijsheid Gods, door wier beſtelling hier, even als in de offerande van Abraham, voorgebeeld werd dat de *Zoon des menſchen* ſtond geofferd te worden, zonder dat evenwel daardoor het verbod des Heeren om op heidenſche wijze menſchen te offeren, in het minst overtreden werd.

Ten tweede is hier opmerkingwaardig het verſlonden worden van den man Gods door den visch. De Heere leert ons, dat hierdoor zijn verblijf *in den buik des grafs* wordt aangeduid. Het is bekend, dat men niet moet drukken op de drie *nachten*, maar alleen op het *drietal* der etmalen van verberging *in den buik des grafs* (Jon. II. v. 2).

Ten derde, de verrijzenis uit den ſchoot des grafs ten derden dage, en de daarmede verbondene prediking onder de Heidenen. Zoo als dit teeken voor Jona het zegel zijner vernieuwde zending was, zoo leert ons de Schrift ook de verrijzenis des Heeren als de verzegeling zijner zending beſchouwen. *Breekt dezen tempel af*, antwoordt de Heer op de vordering van het bewijs zijner waardigheid, *en in drie dagen zal ik dien weder opbouwen.* Even als Jona, predikt de Heere vóór zijne nederdaling in het graf alleen aan Israël; maar na zijne opſtanding door zijne boden alom onder de heidenen (2).

En dus komen wij tot de andere profetiſche beduidenis dezer geſchiedenis. Het is éénig in de oude bedee-

(1) *Antiq. Jud.* Lib. IX. cap. 10. Hiermede komt overeen de vermelding van deze geſchiedenis in het derde Boek der Macchabeën (cap. IV. v. 8.), alwaar, in een gebed van den Priester Eleazar de redding van Jona uit den buik van het zeegedrocht, met die van de drie jongelingen uit den gloeienden oven, en de verloſſing van Daniël uit den leeuwenkuil wordt gelijkgeſteld.

(2) Afkeuring zeker verdient de wijze waarop de Hoogl. Van der Palm het inſlokken van Jona door eenen visch zoekt verdacht te maken. »Het is zonderling (zegt hij in zijne Aant. op Cap. II. v. 2.) dat in dit lied van geen visch, noch van het inzwelgen, noch van het uitſpuwen van denzelven gewaagd wordt, maar dat de geheele voorſtelling zoodanig is ingerigt, als of Jona door de zee ingezwolgen, en door de zee weder aan ſtrand geworpen was.” Indien de visch wel in Jonas gebed, maar niet in het verhaal vermeld was, zou men zeker gereed zijn om die vermelding aan den dichterlijken pſalmtoon des gebeds als eene poëtiſche verſiering toe te ſchrijven. Thans wordt de algemeene vermelding van de diepte der zee in het ſmeekgebed, welke de profeet kennelijk aan de uitdrukkingen van verſcheiden pſalmen (b. v. Pſ CXX, XLII, L, CXVI, en III.) ontleent, tegen de historiſche waarheid van het geſchiedverhaal ingeroepen, als ware dit laatſte niet meer dan eene fraaie dichting!

(1) *Form. des Avondmaals, Zelfsbeproeving; Eerſte ſtuk.*
(2) 2 Kon. XIV. v. 26. Matth. XV. v. 24.

ling, dat terwijl Israël den weg des heils verwerpt, een Godsman tot de heidenen gezonden wordt. Zoo is deze geschiedenis een voorbeeld van dat verhevener tijdperk, waarin *allen volkeren bekeering en vergeving der zonden zoude gepredikt worden* (Luc. XXIV. v. 47), waarin Israël in zijne snoode ondankbaarheid de boodschap des heils van zich zoude stooten, en deze daarop tot alle heidenen (hier door de Niniviten voorbeeldig voorgesteld) zoude worden gebracht. De verhevenste roeping des Profeets werd aldus verwezenlijkt in Jona, eene roeping welke de Heer in hare gansche verhevenheid beschrijft wanneer Hij zegt tot Jeremia (Cap. I. v. 10): *Ziet ik stelle u te dezen dage over de volken en over de koningrijken, om uit te rukken en af te breken, om te verderven en te verstoren; ook om te bouwen en te planten.* Hetgeen de overige Profeten door hunne voorspelling aan de andere volkeren verkondigden, hunne straf en hun ondergang, maar ook een dag des heils die voor hen stond aan te breken, — dat bevestigt Jona metderdaad, terwijl hij in hun midden als boetprediker optreedt, en hun reeds een verschiet van dien zegen opent, die hen in de eeuwen der vervalling verbeidde. Op deze algemeene beteekenis des boeks ziet ook de aanwijzing van den Verlosser, wanneer Hij het voorbeeld der Niniviten den ongeloovigen Joden voorhoudt, die door de eerstgenoemden zullen beschaamd worden in den dag des oordeels (zie Luc. XI. v. 30, 32. Matth. XI. v. 41). Hierdoor toonde de Heer het ongenoegzame der afstamming uit het vleeschelijk Israël, wanneer men geen boetvaardig gemoed heeft, en hoe zijn rijk niet bestemd was om zich tot één volk te bepalen, maar alle diegenen omvangen zou, die door bekeering hun vorigen weg verlaten, en tot den Heere de toevlucht nemen zouden. *Die den naam des Heeren zal aanroepen, die zal zalig worden.* Dat hierbij het voorbeeld der Niniviten gekozen wordt, toont dat dit Rijk des Heeren ook tot verre heidenen zou worden uitgebreid; en dus staat de bekeering der Niniviten juist met datgeen in verband, wat geschiedde ten tijde der eerste prediking van het Evangelie, de roeping der heidenen, terwijl Israël, het vleeschelijk Israël, in zijne zonden volhardde.

En zoo gaat dan deze profetische beteekenis nog verder voort tot op de Eeuw der toekomst! Dan eerst zullen alle volken, ook de verste en blindste, tot den Heere bekeerd worden. Dan eerst, *zullen de volkeren tot den* op de wolken des hemels verwachten *Heiland toevloeien;* dan zullen *vele heidenen heengaan, en zeggen: komt en laat ons opgaan ten berge des Heeren en ten huize des Gods Jacobs: opdat Hij ons leere van zijne wegen, en wij in zijne paden wandelen* (1). Want tot zijnen dienstknecht, tot zijnen CHRISTUS heeft de Heere gesproken: *'t Is te geringe dat gij mij een knecht zoudt zijn om op te richten de stammen Jacobs, en om weder te brengen de bewaarden in Israël: ik hebbe u ook gegeven tot een licht der heidenen, om mijn heil te zijn tot aan het einde der aarde* (2).

(1) Mich. IV. v. 1, 2. (2) Jez. XLIX. v. 6.

PETRUS DATHENUS.

Nevens Franciscus Junius, wiens levensbeschrijving vroeger in dit Deel door ons werd medegedeeld, was de vermaarde Petrus Dathenus een der voornaamste verkondigers en verbreiders der hervormde leere in de Nederlanden. Gelijk gene den verstandigen ijver der Fransche hervormden allertreffendst uitdrukt in geheel zijne levensgeschiedenis, zoo vertoont deze de meer woelige drift der Vlamingen; en beide vertegenwoordigen op merkwaardige wijze eene tweederlei richting, die destijds (en wellicht niet alleen *destijds!*) in de hervormde gemeenten hier te lande waargenomen wordt; beide echter, gelijk men zonder twijfel mag aannemen, met een oprecht gemoed, met levendige overtuiging der waarheid, en niet zonder uitgebreiden zegen. Beider dienstwerk en ijver stemmen op eene aanmerkelijke wijze zamen met hun voorname standplaats, van Junius te Antwerpen, van Dathenus te Gend; en moet men aannemen, dat de prediking van beiden op den geest en de lotgevallen dier steden niet zonder krachtdadigen invloed is geweest, men mag tevens niet uit het oog verliezen, dat de toestand en lotgevallen derzelve op hun gemoed eene meer of min beslissende werking moesten uitoefenen. De woelige en voortvarende geest van Dathenus, hoe ook in later, in onverschillige dagen, miskend, neme dan naast den onverschrokken moed van Junius zijne plaats in; en herinneren wij ons bij zijnen voornaam, dat de Heer ook den driftigen ijver van den Apostel, zijn naamgenoot, wel met ernst bestrafte, maar tevens ontfermend verdroeg!

Petrus Dathenus (mogelijk in het Nederduitsch *Pieter van Bergen* (1)) was afkomstig van Yperen in Vlaanderen, en werd reeds in zijne jongelingschap Carmelitermonnik te Poperingen in datzelfde gewest. Nog in het klooster zich bevindende, werd hij bekend met de leere der hervorming, die toen reeds hier en daar onder de Vlamingen machtig begon door te dringen, en welke hem, zoowel wegens zijne kennis van de Fransche en Hoogduitsche taal, als door zijne erkende geleerdheid, eerder en meer dan anderen moest ter kennis komen. De omhelzing dezer leer noodzaakte hem zijn Vaderland, waar hij zeker door zijne welspekendheid en vaardigheid in het prediken zich grooten invloed onder de Roomschen had kunnen verwerven, te verlaten, en zich te begeven naar den Paltsgraaf, wiens gebied destijds het algemeene toevluchtsoord der hervormden was (2). Hij werd in het jaar 1555 tot Predikant der Nederduitsche gereformeerde gemeente te Frankfort aan den Mein beroepen, waar hij door zijne bedrevenheid in het Latijn en Grieksch groot aanzien verwierf, en van waar hij

(1) Men vindt van hem aangeteekend, dat hij wegens zijne bedrevenheid in het Grieksch *Pierre d'Athène* geheeten werd, en later te Elbing de geneeskunde beoefenende, zijn eersten naam weder aannam en *Petrus Montanus* werd genoemd.

(2) Men ziet hieruit, hoe onbetamelijk het is als Hooft hem *den verloopen monnik Pieter Datheen uit Poperingen* noemt; gevolgd door Van Kampen, *Vaderl. Karakterk.* Dl. I. bl. 393.

niet week, dan nadat de Luthersche leer er de bovenhand behaalde, en hij zich dus op verlof van den Paltsgraaf in het klooster te Frankendaal ter nederzette. De ophelderende gezichteinder en het eerste dagen der vrijheid in Nederland ten jare 1566 brachten hem in zijn Vaderland terug, alwaar hij, eerst in Holland en Zeeland, offchoon slechts in het doortrekken, straks in Vlaanderen en op zijne vorige woonplaats te Poperingen, met ongeloofelijken toevloed (eenmaal voor vijftienduizend menschen) het Evangelie verkondigde. Nog in hetzelfde jaar vestigde hij zich te Gend, alwaar hij het nieuwe kerkgesticht der gereformeerden met eene leerrede hielp inwijden. Doch het uit één vallen van het verbond der Edelen en de krenking der vrijheid verwijderden hem weder van daar, en brachten hem op nieuw te Frankendaal, daarna te Heidelberg. Intusschen was hij Voorzitter van de Synode der Nederlandsche kerken te Wezel in 1568, en woonde in 1577 dat van Frankfort bij; gelijk hij ook later, in het Vaderland teruggekeerd, wederom Voorzitter was der Dordrechtsche provinciale kerkvergadering in 1578. Hij werd te Heidelberg in een zwaren twist gewikkeld met den Hoogleeraar Erastus, dien hij achtte in het stuk der kerkelijke tucht veel te toegevend, en dus naar het *Indifferentisme* hellende te zijn; van waar men sedert dat gevoelen met den naam van Erastianisme bestempelde. In deze stad verbleef hij tot zijnen terugkeer in het Vaderland in 1578, alwaar hij wederom eerst bij den doortocht hier en daar in de Noordelijke gewesten met grooten toeloop predikte, en voorts wedergekeerd in zijn vaderlijk gewest, aldaar op nieuw te Gend als Leeraar ontvangen werd.

De buitensporigheden waarin Dathenus te Gend meermalen vervallen is, willen wij geenszins vergoelijken, maar trachten te verklaren. »Datheen (zegt een kundig en scherpzinnig Schrijver) wilde geenerlei toegevendheid voor de Roomsch Catholieke kerk; want in zijn oog was hare beeldendienst niet anders dan eene vervloekte afgoderij, en haar voorstaan van het ijdele goede werk eene verloochening van den eenigen Zaligmaker. Hetgeen waarvan de Aza's, Hiskia's en andere godsvruchtige koningen in Juda's rijk zich gekweten hadden, de Baäls en Baalsdienst verbannende, dat, meende hij, voegde evenzeer voor de christelijke Overheid. Hoewel het niet geheel prijzende, dat het protestantsche volk, eigener gezag, kerken en beelden verwoest had, zoo beschouwde hij dit echter niet als een zoo boos misdrijf: wat toch was het meer, dan eene zeer matige en sobere wraakoefening aan hen, die wel meer dan hout en steen, die menschen, de edel bezielde beelden Gods, bij tien duizenden hadden neêrgeworpen? Zuivering van de ontluisterde godsdienst is, roept hij, strijd voor de eer des Allerhoogsten; in dezen strijd is, zonder weifelend omzien, voor uit te streven: en staat er uit denzelven wereldsche schade, verlies van vrienden en bondgenooten, of wat het zijn mag te vreezen, daartegen voorzie Gods raad, geene menschelijke staatkunde (1)".

(1) Broes, *Willem de Berste in betrekking tot de scheuring der XVII vereenigde Nederlandsche Gewesten in de XVIde Eeuw.* bl. 76, 77.

Het naauw verband dat van den aanvang af bestond tusschen de prediking der hervorming en de vrijwording dezer landen, vereenigde ook de behandeling der staatkundige vragen met de prediking des Woords; en gelijk Dathenus in zijne toespraken tot het volk altoos eene grondige reformatie met verwerping van alle sporen des pausdoms voorstond, zoo dreef hij in de zaken van staat de algeheele onafhankelijkheid des vaderlands van andere mogendheden, inzonderheid van Frankrijk. Hierdoor geraakte hij in hevigen strijd met de ontwerpen des Prinsen van Oranje, die zoolang mogelijk het verdragen der beide gevoelens voorstond, en doorgaans de staatkunde van het Fransche Hof tegenover Spanje volgde. De afkeuring van 's Prinsen ontwerpen ontaardde welhaast in brandenden haat tegen zijnen persoon, en men hoorde Dathenus openbaar prediken, *dat het artikel van den geloofsvrede om de Roomsche Religie toe te laten goddeloos was, en dat de Prins van Oranje die zoo zeer op hetzelve aandrong, de Religie achtede en zoo licht veranderde als een omhangsel van een kleed: en dat hij noch om God noch om Religie gaf, maar van staat en nut zijnen afgod maakte.* Van daar dat de ijverende Leeraar 's Prinsen tegenpartij werd, die van zijne zijde hem door bevel en invloed scherpelijk vervolgde, en dat hij zich aansloot aan den aanhang van Imbize, die even als later Leicester, een grooten eerbied voor de waarheid huichelde, en zeker, offchoon uit heerschzucht en eigenbelang, een meer van vreemde mogendheden onafhankelijk gedrag scheen te houden. Want het is zeker dat hij van zijnen aanslag om Gend en Dendermonde den Prins van Parma in handen te stellen aan Dathenus niets heeft medegedeeld. Met waarheid kon deze dus aan een zijner vrienden te Utrecht schrijven: *Ik danke God dat ik niet alleen eene goede conscientie hebbe, maar dat er niemand in de gansche Nederlanden is, die mij mijner leere of mijns levenshalve in 't geringste weet te straffen, gelijk het getuigenis 't welk mij de gemeente van Gend heeft medegedeeld met zich brengt. Alleen ben ik in ongenade des Heeren Prinse van Oranje gekomen, daar ik geene oorzaak van weet dan deze, dat ik met geheelen herte Gods eere zocht te vorderen, en het rijke des Antichrists, 't welk door Gods wonderbare werking was uitgeroeid, nooit heb kunnen noch willen helpen of wederom oprichten. Daar beneven, dat ik van harte gezocht hebbe, dat het Vaderland mocht verlost worden niet alleen van de Spaansche, maar ook van de Fransche en alle andere Tyrannen.* Maar bedroevend was het, dat ook de pogingen van de Synode der Vlaamsche kerken, gehouden te Brugge in 1579 vruchteloos waren, alwaar men besloot om uit naam dier Synode »eenen liefelijken en smeekenden brief aan Dathenus te schrijven, om hem te bidden om Christus wille, en ernstig te vermanen dat hij zich een weinig wilde laten gezeggen, en bewilligen om met Zijne Excellentie te komen tot een loffelijk en gewenscht accoord en vredemaking; op dat zulke zonderlinge zwarigheid, daar toch niet anders dan allerlei bezwaren uit rijzen konden, gestild, en Dathenus (die bij 's Prinsen komst uit Gend

gevlucht was) wederom in zijne dienst hersteld wierde, en hij dezelve voorts met vreugde mocht blijven bedienen." Vooral teekent het eene onbegrijpelijke verblinding in Dathenus, en die zich niet dan uit den haat tegen Frankrijk waarmede hij bezield was, laat verklaren, dat hem nog de oogen niet opengingen toen Imbize een verdrag met Parma beraamde; en schuldig is het, dat hij sedert, uit Gent in Holland gevlucht, nog na 's Prinsen dood in het openbaar tegen den handel met Frankrijk en *voor* dien met Parma bleef prediken. Niet alleen zijne gevangenzetting te Vianen, en daarna op het kasteel te Utrecht was hiervan het gevolg, maar ook later zijne ballingschap uit het vaderland en algeheele verwijdering van het Leeraarschap, waarin hij tot zijnen dood toe niet hersteld werd.

Men heeft Dathenus niet onjuist bij den Priester Abjathar vergeleken, die eerst, met David gevlucht, hem in zijne ballingschap gevolgd was, maar later om zijnen misdadigen handel in den opstand van Adonia door den koning Salomo werd verwijderd van het priesterdom des Heeren, en teruggewezen naar zijne akkeren te Anathot, offschoon hij in het leven werd gespaard omdat hij de arke des Heeren gedragen had, en in alles was verdrukt geweest in hetgeen waarin de koning David verdrukt was (1). Doch wanneer men nog dieper in het gemoed en de gevoelens van dezen merkwaardigen man indringt, vindt men den sleutel tot vele van zijne bedrijven in een zekeren wederdooperschen zuurdeessem, die hem van zeer vroeg, ja van den aanvang af schijnt eigen te zijn geweest. Van daar de groote gematigdheid en zachtmoedigheid, die hij aan den dag leide in de openbare redetwistingen die hij nog te Frankendaal tegen de wederdoopers voerde, en welke voor het overige weinig met zijn bekenden inborst in overeenstemming zijn; van daar zijne demagogische woelingen in Vlaanderen, van daar de gemeenzame omgang, dien hij, buiten het Vaderland geweken, met zekeren aanhanger van David Jorissen, een bekenden wederdooper, voerde. Het is van dit laatste tijdperk zijns levens dat wij nog ten slotte met een enkel woord moeten spreken.

Dathenus was voornemens geweest zich naar Dantzig te begeven, om aldaar in schuts van den koning van Polen, die voor zeer verdraagzaam bekend stond, het overige zijner dagen door te brengen; doch in deze stad, waar zich verscheiden Antwerpsche kooplieden bevonden, was ook een nadeelig bericht van de Gendsche gebeurtenissen verspreid, zoodat zich de Magistraat, die buitendien reeds den Nederlandschen gereformeerden eene gemeenschap met de secte der wederdooperen toeschreef, en hun derhalve geheel niet gunstig was, ten sterkste tegen zijn verblijf nemen in hare stad verzette. Deze tegenstand schijnt Dathenus kleinmoedig te hebben gemaakt, zoodat hij zijn naam en ambt verloochende, en zich onder dien van *Petrus Montanus* te Elbing aan de Oostzee in Polen nederzette, en aldaar de geneeskunst beoefende. Men verhaalde van hem in dezen tijd, dat hij van godsdienst was veranderd, waartoe zeker de gemeenzame omgang met den straks genoemden wederdooper maar al te veel aanleiding gaf. De Haagsche Synode van 1586 dit vernomen hebbende, en bekommerd wegens de ergernis van een zoo diepen val, zond drie predikanten (Alting, Pezelius van Bremen, en Gerobulus) tot Datheen, met den last om onderzoek te doen naar zijn waren toestand en hem christelijk bij te staan. Dathenus ontkende zijn geloof te hebben verloochend of verlaten, maar erkende op de vrage omtrent zijnen omgang met den volgeling van Jorissen, dat hij ja, wel had gestruikeld, maar dat God hem voor een algeheelen afval bewaard had. Ook gaf hij zijnen wensch te kennen van nogmaals het evangelie te verkondigen om dus openlijk zijne belijdenis gestand te doen. Doch — zijn tijd hiertoe was voorbij! — ten kennelijken voorbeelde, hoe men door eenen ijver zonder verstand, en het verlaten van den weg Gods om zich eenen eigenwilligen weg te kiezen, voor Kerk en Vaderland nutteloos, ja schadelijk wordt; zijne eigene ziele in gevaar stelt, en zoo niet de Heer zijne uitverkorenen voor geheelen afval bewaarde, de kroon der overwinning zou derven!

Gedenkwaardig is vooral van Dathenus, zijn arbeid omtrent de symbolische en liturgische schriften onzer kerk. Den *Catechismus van Heidelberg* vertaalde hij gedurende zijn verblijf in den Palts, en bracht dien bij zijne overkomst in deze streken alhier in gebruik. Desgelijks de *liturgische kerkschriften:* de formulieren, in gebruik bij het doen van gemeene gebeden, bij het bedienen der sacramenten, bij de inzegening van kerkelijke personen, en die van het huwelijk, bij de uitoefening van kerkelijken tucht en de vertroosting der kranken; welk een en ander hij deed voorafgaan van eene Voorrede: *aan alle gemeenten en Dienaren Jesu Christi, die onder de tyranny des Antichrists zaten en klaagden;* voorts was hij een der voornaamste overzieners van de *Belijdenis des geloofs der Gereformeerde kerken in Nederland;* en eindelijk werd van hem ingevoerd zijne *Psalmberijming*, die hij (volgens het bericht van Marnix) zelf erkende in groote haast gemaakt, en niet uit het oorspronkelijke, maar uit de berijming van Marot en Beza overgebracht te hebben; eene psalmberijming, die zeker deswege reeds zeer ver bij die van den Heer van St. Aldegonde achterstond, met welke zij ook in al het overige niet te vergelijken is; doch die evenwel, door onkennis van het vlaamsche taaleigen en den verstrant, aldaar in gebruik, aanmerkelijk is miskend geworden. Maar hoe verouderd deze berijming ook moge zijn, niet verouderd is de waarheid van Calvyns gezegde, wiens voorrede Dathenus voor zijne Psalmen plaatste; een gezegde, dat, bij alle betamelijke achting voor echt-christelijke kerkliederen, nimmer mag vergeten worden: *dat wij geene betere gezangen kunnen vinden dan de Psalmen, welke door den Heiligen Geest zijn gemaakt; want als wij deze zingen, zijn wij verzekerd dat ons God de woorden in den mond legt.*

(1) 1 Kon. II. v. 26, 27. Te Water, *Historie der herv. kerke te Gend*, bl. 218—221.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 Cor. IV: 13.

DE BEGRAVING EN DE OPSTANDING.

Het is in de geschiedenis en in de verkondiging van 's Heilands lijden en opstanding in de Schrift, eene opmerkelijke bijzonderheid, dat daarbij een zoo groote nadruk gelegd wordt op zijne *begraving*. De Apostel Paulus, in dat heerlijk gedeelte van den eersten Zendbrief aan die van Corinthe, waarin hij de *opstanding der rechtvaardigen* in onafscheidelijk verband met die van hunnen Heere en Zaligmaker zelven predikt, verbindt het lijden en de opwekking ten derden dage, niet zonder eene bestemde bedoeling, op de volgende wijze (v. 3 en 4): *Ik heb ulieden overgegeven 't gene ik ook ontvangen heb, dat Christus gestorven is voor onze zonden, na de schriften: En dat Hij is* BEGRAVEN, *en dat Hij is opgewekt ten derden dage, na de schriften.* Als Maria de zuster van Lazarus, zes dagen voor het laatste Pascha, de voeten van Jezus zalft, en daarover van den Heere geprezen wordt, zoo is het, omdat *zij dat gedaan had tot zijne begrafenisse* (Matth. XXVI. v. 12, Joh. XII. v. 7). Uitvoerig verhalen alle vier de Evangelisten de bijzonderheden dier begrafenis: de afneming van het kruis door Joseph van Arimathea, de bewinding van het lichaam des Heeren in een zuiver fijn lijnwaad, de balseming met specerijen door Joseph en Nicodemus, enz. Mattheus daarbij naar den aart van zijn Evangelie in het bijzonder ons indachtig makende aan die prophecy van Jesaia, dat de Messias *in zijnen dood met den rijke* zoude zijn, door deze eenvoudige maar nadrukkelijke aanduiding van den man, in wiens nieuw graf de Heere werd nedergelegd: *een rijk man van Arimathea* (Matth. XXVII. v. 57, Jes. LIII. v. 9). Op eene niet minder in het oog loopende wijze wordt het verhaal der opstanding, en der eerste verschijning des Heeren na zijne opstanding, aan de vermelding van zijn graf en hetgene *daarin* en *daaromtrent* op den morgen van dien eersten dag der weke plaats had, verbonden. In één woord, alles is er als op berekend in de Schrift, om de aandacht des geloofs te vestigen, in verband met den smaad en het lijden des kruises en met de heerlijkheid der opstanding, op de verborgenheid en de ruste des *grafs*. Trachten wij, mocht het zijn tot bevordering eener voorbereiding onzer harten voor het ophanden zijnde feest, iets daarvan uit de zamenstemming der Schriften te verstaan.

Het *eerste* dan, dat ons hier treft, is die overgang welke de begraving van Jesus lichaam daarstelt tusschen zijn uiterst lijden aan het kruis, en de aanbreking zijner verheerlijking als de overwinnaar van dood en hel door zijne opstanding ten derden dage; die overgang tusschen den staat van des Goëls diepste vernedering, en den aanvang dier steeds toenemende verhooging, Hem als den beloofden en waarachtig bewezenen Christus Gods toegezegd, en door Hem verworven. Zoo heeft Hij het tevens verworven voor zijne Gemeente, voor een iegelijk der zijnen, voor een iegelijk wiens zielsverzuchting het is met Paulus, *Hem te kennen, en de kracht zijner opstanding, en de gemeenschap zijns lijdens, en de gelijkvormigheid aan zijnen dood tot de weder-opstandinge uit den dooden* (1). Voor dezen toch is uit kracht van het door Jesus Christus volbrachte werk aan het kruis, in het graf en in zijne opstanding, na den voorgestelden strijd, en na de ontbindinge van het lichaam dezes doods, niet slechts het uitzicht verworven op een eeuwig *koninkrijk en heerlijkheid* in de *opstanding der rechtvaardigen*; maar ook reeds onmiddelijk bij den dood een *ontslapen* in vrede, een overgang tusschen het lijden dezer tegenwoordige eeuw en de volle heerlijkheid naar ziel en lichaam in de toekomende, een zalige ruste *der ziel*

(1) Phil. III. v. 10, 11.

in het paradijs met Christus, en *des lichaams* in dat graf, dat voor de in Hem ſtervenden eene zachte *ſlaapſtede* in de Schrift wordt genoemd (1).

De *tweede* merkwaardigheid die de begraving van den Zaligmaker voor het geloof aanbiedt is de tijd waarop zij plaats had; tegen den avond, in de *voorbereiding*, dat is, bij de aanbreking of ingang van den Joodſchen Sabbath (den *grooten Sabbath* genaamd, omdat die midden in het Paaschfeest, en onmiddelijk na het Paaschfeest inviel (2)). Zoo volbracht de Heere Jeſus dan het groote werk der verzoening aan het kruis op den zesden dag; en met den ingang van den zevenden dag begon zijne ruste, zoo veel heerlijker dan die, welke na de wording van hemel en aarde gehouden werd, als het werk der tweede ſchepping door de verloſſing in zijn bloed heerlijker is, dan die der eerſte ſchepping, zoo ras door de zonde ontluisterd. Te gelijk werd door dezen ſlaap van den *Heere des Sabbaths* in zijn graf, de ſchaduw-Sabbath des Ouden Testaments als begraven, om door en met zijne opſtanding op den derden dag over te gaan in den rustdag der nieuwe bedeeling; den eerſteling der dagen van de week en van eene nieuwe ſchepping; *den dag des Heeren.*

Wij beſchouwen, in de *derde* plaats, de begraving des Heeren in verband met twee uitſpraken van den Apostel Paulus, die ons den aart der afwaſſching en wegneming van de zonden van al wie met Christus door het geloof vereenigd wordt, ten klaarſte voor oogen ſtellen. *Weet gij niet*, zegt hij tot de Romeinen (VI. v. 3, 4.), *dat zoo velen als wij in Christus Jeſus gedoopt zijn, wij in zijnen dood gedoopt zijn? Wij zijn dan met hem* BEGRAVEN *door den doop in den dood, opdat gelijkerwijs Christus uit de dooden opgewekt is tot de heerlijkheid des Vaders, alzoo ook wij in nieuwigheid des levens wandelen zouden;* en als hij den overgang der beſnijdenis onder de oude bedeeling in den doop der nieuwe, mitsgaders de verwantſchap van beider beteekenis, doet opmerken aan de Coloſſenſen (II. v. 11 en 12): *In Christus zijt gij beſneden met eene beſnijdenis die zonder handen geſchiedt, in de uittrekking des lichaams der zonden des vleeſches, door de beſnijdenis van Christus, zijnde met Hem* BEGRAVEN *in den doop, in welken gij ook met Hem opgewekt zijt, door het geloof der werking Gods, die Hem uit den dooden opgewekt heeft.* Die in Jeſus Christus waarachtig gelooft, die is *door zijnen dood, der zonde gedood* (3), die is *door de Wet, der Wet geſtorven* (4), die is *welgelukzalig* omdat *zijne zonden hem vergeven zijn,* omdat *zijne overtredingen bedekt* (5), ja met Christus BEGRAVEN zijn. *Bedenkt dan*, zegt dezelfde Apostel, *de dingen die boven zijn, niet die op de aarde zijn; want gij zijt geſtorven, en uw leven is met Christus verborgen in God* (6). Zouden deze uitdrukkingen uit geheel de volheid der Schrift, uit geheel de zamenſtemming der heilswaarheden voortgevloeid, bloote ſpreekwijzen zijn? Zij zijn, in het geestelijke, even letterlijk waarachtig als het waarachtig is dat het lichaam van Jeſus Christus aan het kruis gedood werd, in het graf werd nedergelegd. In dit verband ligt het gantſche werk van 's menſchen zaligheid.

Wij beſchouwen, *ten vierde*, de begraving van den Heere Christus in den hof van Joſeph, in verband met dat woord eenmaal uitgeſproken in den hof van Eden: *Tot ſtof zult gij wederkeeren.* De aarde, die 's menschdoms moeder was, uit welke het geformeerd werd, moest den door den dood vermeesterden mensch een *graf* worden. Maar Christus overwint *door den dood dien die het geweld des doods hadde* (1), en nederliggende, na die door lijden en ſterven volbrachte overwinning, in *een graf*, verandert voor de Zijnen het vonnis des vloeks in beloften van rust en heerlijkheid. *Uwe dooden zullen leven* (*ook*) *mijn dood lichaam, zij zullen opſtaan. Waakt op, en juicht, gij die in den ſtof woont, want uwe daauw zal zijn* (*als*) *een daauw der moeskruiden, en het land zal de overledene uitwerpen.* Jeſ. XXVI. v. 19.

En nu, *ten vijfde*, beſchouwen wij de begraving van Jeſus in verband met het hooge belang dat, vooral onder de ſchaduwbedeeling des Ouden Testaments, aan graf en begrafenis gehecht werd, zoo is uit dat oogpunt *deze* bijzonderheid allermerkwaardigst in het leven van den Vader der geloovigen: dat hij in het hem en zijn zaad beloofde Canaän zelfs *geenen voetſtap* eigendom had (2), totdat hij er voor zich en zijn huis een grafſpelonk kocht, zijn eerst en eenig erfdeel in dat land, hetwelk hij *in de belofte* als geheel zijn eigen reeds beſchouwen mocht en moest. Zoo nam dan Abraham als het ware door graf en dood *bezitting* van de hem verzekerde erfenis; zoo nam ook dat ware *Zaad van Abraham*, Abrahams verwachting en hope, Jeſus Christus, bezit van de erfenis der door zijn bloed en lijden heroverde aarde, door zijne nederligging in het graf; Hij, door wien hemel en aarde gemaakt werden, en die in zijne vrijwilige vernedering en armoede om onze zonden, eenmaal geene plaats had, waar Hij het hoofd zoude nederleggen (Matth. VIII. v. 20); Hij, die ſterkere dan Samſon, die de *poorten des grafs* (3), waarin Hij beſloten en verzekerd lag, ontgrendelde en wegdroeg.

Is het vreemd, dat in tijden van bijgeloovige, en toch niettegenſtaande dat bijgeloof zomtijds zoo diep aandoenlijke vereering, de Christenen zich getrokken gevoelden naar de plaats waar dat graf was, van zoo ontzachelijke, zoo dierbare, zoo heerlijke verborgenheden eenmaal de bewaarplaats, en voor eeuwen het gedenkteeken? Doch neen! de Engelen in het graf roepen het ons toe: *Wat zoekt gij den levende bij de dooden? Hij en is hier niet, maar Hij is opgeſtaan.* Beſchouwen wij dan nu, ten ſlotte, het graf des Heeren Jeſus in verband met zijne opſtanding. *De Heere is opgeſtaan*, ziet daar den heilgroet der Engelen, de boodſchap der Apostelen, de blijdſchap der geloovigen van den vroegſten tijd der kerke. Het zij

(1) Jes. LVII. v. 2.
(2) Joh. XIX. v. 31—42.
(3) Rom. VI. v. 11.
(4) Gal. II. v. 19.
(5) Pſ. XXXII. 1 en 2. Rom. IV. v. 6 en 7.
(6) Col. III. v. 2 en 3.

(1) Heb. II. v. 14.
(2) Hand. VII. v. 5.
(3) Πύλαι ᾅδου.

ook de onze, Christenen! op dit Feeſt, ieder week, ieder oogenblik in ons leven (mocht het zijn!) en in de ure des doods! De Zon der geregtigheid is opgegaan uit de diepte van de grafſpelonk in den *morgenſtond* (dat tijdſtip van ouds en te gelijk dat beeld van tijdelijke reddingen, en eeuwige verloſſing (1)). Wie in Hem gelooft, zal door deze kracht overwinnen, en: *Ik zal hem de morgenſterre geven*, ſpreekt de Heere (2).

Hij is *opgeſtaan*, en deze opſtanding is geen werk, dat zich bepaalt bij het oogenblik zijner perſoonlijke verrijzenis. Zij werkt dóór tot op den grooten dag. Zij is die kracht Gods, die het leven ook uit den dood *der zonde* beveelt, en daarſtelt. De Apostel Petrus *looft den God en Vader van onzen Heere Jeſus Christus die door zijne groote barmhertigheid ons heeft wedergeboren tot eene levende hope, door de opſtanding van Jeſus Christus uit den dooden* (3); en Paulus (4) ſchrijft aan dezelfde *werking der ſterkte der macht, die God gewrocht heeft in Christus als hij hem uit den dooden heeft opgewekt*, ook de bekeering van den in zijne overtredingen dooden zondaar toe: *Ook toen wij dood waren door de misdaden heeft Hij ons levendig gemaakt* (5) *met Christus*, (*uit genade zijt gij zalig geworden*); en onmiddelijk daarop, aan diezelfde hart- en geest- en eindelijk het lichaam zelve bewerkende en doorwerkende kracht, de opſtanding der uit de zonde eenmaal levendig gemaakten; *Hij heeft ons mede opgewekt* (6) ook uit het graf: *en heeft ons nedergezet in den hemel in Christus Jeſus.*

Maar daar is nog meer: ook deze aarde, de plaats van Jeſus diepe vernedering, die aarde die zijn kruis droeg, die zijn bloedzweet dronk, die zijn lichaam ontfing, die aarde wordt eenmaal, door diezelfde voort- en doorwerkende kracht der Opſtanding van Jeſus Christus, vernieuwd en als wedergeboren. Als de zweetdoek, die op Jeſus hoofd was, en als de grafdoeken, in welke zijn lichaam gewonden werd, zoo ſtaat er geſchreven *van de aarde, die Hij gegrond heeft, en van de hemelen die het werk zijner handen zijn, dat zij als een kleed zullen verouden, en als een dekkleed zal Hij ze in één rollen* (7); en *wij verwachten na Zijne belofte nieuwe hemelen, en een nieuwe aarde, in dewelke gerechtigheid woont* (8).

Ziet, ik make alle dingen nieuw, zegt Hij die opgeſtaan is, en Zijne opſtanding tot den eerſten gedenkdag eener nieuwe Schepping inſtelt. Op dien dag, *den dag des Heeren*, verſcheen Hij aan den discipel, dien Hij lief had, op Patmos (9). *En toen ik Hem zag*, ſchrijft die discipel, *viel ik als dood aan zijne voeten; en Hij leide zijne rechterhand op mij, zeggende tot mij: Vrees niet, Ik ben de Eerſte en de Laatſte, en Die leve, en ik ben dood geweest: en ziet! ik ben levendig in alle eeuwigheid. En ik hebbe de ſleutels der helle en des doods.* Amen!

(1) Pſ. XLVI. v. 6. XLIX. v. 15. Jeſ. XXXVI. v. 36. Gen. XXXII. v. 26—31. Exod. XIV. v. 27.
(2) Openb. II. v. 28. (3) 1 Pet. I. v. 3.
(4) Eph. I. v. 19, 20. II. v. 1, 5 en 6.
(5) *Συνεζωοποίησε.* (6) *Συνήγειρε.*
(7) Heb. I v. 10 en 11. Joh. XX. v. 7.
(8) 2 Pet. III. v. 13. (9) Openb. I. v. 9—18.

NAGELATEN GESCHRIFTEN VAN BILDERDIJK.

Mengelingen en fragmenten, nagelaten door Mr. W. BILDERDIJK. Amſt. 1834.

Reeds ſedert eenigen tijd verſcheen deze bundel uit de nalatenſchap des zaligen Dichters in het openbaar. Bekend genoeg is hij zeker reeds, zelfs door den naam alleen van den Auteur, en wij zouden er derhalve hier niet op terug komen, ware het niet, dat thans vooral de kennis der ware gevoelens van den Overledene in meer dan een opzicht van belang mag gerekend worden. Daartoe biedt ook deze bundel meer dan eene gewichtige bijdrage aan. Op deze opmerkzaam te maken, achten wij het van onzen dierbaren plicht, daar Bilderdijk, gelijk hij door een zeer geacht ſchrijver uitnemend juist genoemd werd, inderdaad als de vertegenwoordiger van echt Nederlandſche beginſelen een geheelen leeftijd door mag beſchouwd worden (1). En zoo verwijderd wij zijn van het zweren op alle bijzondere hier en daar van hem verſpreide gezegden of wijzen van beſchouwing, even zoo zeer wenſchen wij toch deze waarheid te erkennen, die voor de hoop en toekomst onzer natie, als Christenvolk, van het hoogſte gewicht is. Ons geloof als Christenen is hieraan geenszins verbonden; dit is onafhankelijk van menſchen of menſchengetuigenis; maar wel onze uitzichten en verwachtingen als Nederlanders, in welken opzichte al wat beſtemd is van uitnemenden invloed op de natie te wezen, ons niet dan aangelegen zijn kan.

Wij willen dus, uit dit oogpunt, hier niet ſpreken van het Opſtel: *Mijne levensbeſchrijving*, dat vele belangrijke bijzonderheden bevat omtrent de kindschheid en jongelingſchap van den Dichter; niet van de recht ſatyrieke *Aanbeveling eener publicatie uit de eerſte dagen der Bataafſche Republiek*; niet van de allezins merkwaardige *Memorie behelzende een ontwerp van coloniſatie voor de Nederlandſche uitgewekenen na de omwenteling van* 1795; noch over het *Letterkundig Testament* (van 1806), waarin men de kiem vindt van zoovele inzichten in taal- en letterkennis, later bij zich aanbiedende gelegenheden nader ontwikkeld, of uitgewerkt; en hetwelk op deze aandoenlijke wijze ſluit: »Mijn toeſtand die bij mijne geweldige zwakte van hoofd eene geweldige bedwelming voegt kan mij hier doen voordragen hetgeen ik anders zelf der moeite niet waardig zou achten. Maar hoe het zij, men beſchouwe dit laatſte geſchrift als eene uiterſte poging om nog nut te zijn aan de wetenſchappen en aan 't nageſlacht voor hetwelk wij eigenlijk geſchikt zijn te werken. Want het tegenwoordige verdwijnt en de toekomst is het doel van de geheele ſchepping, en behoort ook het onze te zijn. Deze woorden bevatten meer dan ik thands onderſcheiden kan uitdrukken. Die ze in al hunnen omvang verſtaat, diens hart zal het

(1) *Nederl. Gedachten* van Dec. 1831.

mijne erkennen. Ik heb gedaan, wat ik konde, het overige blijve thands Gode bevolen, die een gelukkiger tijd doe aanbreken, en aan wiens genade ik mij bevele. Op uwe zaligheid wachte ik, o Heer! Gij die voor mij voldaan hebt, en in de vereeniging met wien alleen alle goed, zoowel verstandelijk als zedelijk, bestaan kan! Amen!" — Wij willen alleen uit de van bl. 101 tot het einde geplaatste uittreksels van brieven, twee of drie plaatsen mededeelen, van bijzonder belang voor 's mans gezindheden vooral in den laatsten tijd zijns levens.

De eerste gaat over zijnen strijd tegen den Geest der Eeuw (bl. 165). Zij luidt dus: »Ieder moet in dezen staat van benaauwdheid zijne innige roeping volgen, en de moed om zijn stem tegen het raaskallend geschreeuw door te doen klinken, werkt meer uit, dan het onderhandsch overhalen van lieden, die het opzien om deze of gene redenen schroomen. Partij te maken, ja, zal beter met zachte en stille *inductiën*, met heimelijk en bedekt *insinueren* en *influeren* gelukken; maar, geloof mij, het is daar meê niet te doen. Wij Christenen moeten, wij mogen geen partij tegen partij stellen. Individueel moeten wij werken, en elk naar zijn aart en ontfangen gaven. Het is onze Heer en God, dien het toekoomt die pogingen in een verband te brengen, hetgeen wij niet kunnen, niet mogen zien, maar dat eeniger tijd blijken zal. Hij-zelf, Hij-alleen, zal zijn Rijk bevestigen, de zijnen redden; maar in de eer daar van koomt het niemand toe, deel te willen hebben. Wij werken hetgeen ons wordt bevolen te doen, onbekwaam tot meer; en ons ook niet moetende aanmatigen in te zien, wat er van worden zal, hier iets nalatende, daar iets buiten hetgeen bevolen wordt, meer doende. Met de beste inzichten kan dit geschieden, maar verkeerd is het van den werkman, aan wien het plan hoe 't worden moet, niet meêgedeeld is. Het Rijk van Christus op aarde moet in ons beginnen, zijn bevel in ons spreken, en blindelings moeten wij gehoorzamen."

De tweede (bl. 177, 178) gaat over de Reformatie. »Ja zeker geeft de rechte beschouwing der reformatie een alleraandoenlijksten indruk voor die haar wel inziet. Doch welke schrijver heeft dit recht gedaan? Bij den eenen is het alleen een middel van tegenwerking tegen het bijgeloof, het zedenverval, enz. Bij den ander een middel van beschaving, van uitbreiding der wetenschappen. Bij den derde, het stellen van een partij tegen een overheerschende partij. Bij den vierde, een vrijmaking van het vorstengezag, en een onderwerping van de kerk aan de aardsche staatsmachten. Ziet iemand er de voorbereiding van het Rijk Gods in? Ach ook hierin is de Geschiedenis altijd misbruikt geworden, en zij wordt het steeds. Gelukkig het land, waar zij eens openlijk, algemeen, en goed geleerd wierd! Het verkeerd begrip van de Historie, en gebrek van de eenheid daarin te beschouwen, is de bron van duizend ongelukken (1)".

De derde plaats is mede aandoenlijk en treffend, (bl. 145): »Het is toch eenmaal zoo op deze aarde, dat wij er eerst een walging van moeten hebben, eer wij den hemel smaken of zelfs verlangen kunnen; en derhalve danken wij Gods Voorzienigheid ook voor dien ijdelen arbeid, en de kwellingen, die hij met zich brengt en na zich sleept, wanneer zij dien in onzen weg stelt; en, lieve vriend, beklagen we ons niet, noch dat hij zoo ijdel is, noch dat wij hem aanvaard en doorgezet hebben. Geen mislukking geen teloorstelling, of zij is een rechtmatige dankstof." En eindelijk, bl. 163: »'t Is de tijd, dat God door zijn kracht de menschelijke wijsheid beschamen wil, en alles spant met de profeciën zamen om ons dit te toonen. De overstrooming moet nog verder gaan, eer God zich kennelijk voor 't oog des Heelals openbaart. Houden wij ons zuiver van de besmetting, maar laten wij die vuil is nog vuiler worden. Hij, het Hoofd zijner kerk, koomt haastelijk, en zijn loon is met Hem."

EENE PROEVE VAN DE HUISSELIJKE ZEDEN ONZER VOORVADEREN.

Onze Voorouders dachten anders omtrent dit punt (de huisselijke vereering Gods) dan tegenwoordig stijl is. Des avonds inzonderheid riep elk huisvader zijne dienstboden zoowel als zijne kinderen tot zich in zijne binnenkamer en bad voor en met hun en gaf hun zijn zegen, alvorens ter nachtrust te gaan. En velen openden op gelijke wijze den dag. Zoo plach (want van het gebed voor de maaltijd, en het danken, waarmeê zij besloten werd, nu meestal afgeschaft, schoon in mijnen bloeitijd niemand dit verzuimd zou hebben, spreek ik niet), zoo plach, zeg ik, in de huisgezinnen ook onder de maaltijd, die volstandig met het overluid gebed van den man des huizes of zijn oudsten zoon ingezegend werd, waartoe bijzondere lezenaars (als men het noemde) in elke huishouding tot het *ameublement* der eetkamer behoorden, en de huisbijbels met zoogenaamde kapittelstokjes, met een ketentjen aan 't beslag vast zijnde, ter plaatse waarbij men gebleven was, inleide. Het morgengebed werd op gelijke wijze in waarde gehouden, waar de drokte van beroep het toeliet, maar het avondgebed was altijd algemeen. Voorbereid door het gebed, at men met gevoel voor Gods weldaad, in de spijs, en dubbeld was de verkwikking; en de nachtrust was verkwiklijk in het gevoel van des Hoogsten bewaking; gelijk men het daaglijksch beroep waarnam met vertrouwen op den afgebeden zegen, in trouw en rechtschapenheid van hart. Moest zoodanig een land niet bloeien, woonde Gods Geest daar niet in? — Doch men heeft zich tot den Baäl gekeerd, en die Geest is geweken, en de zegen met Hem!

(Bilderdijk, *Kerkredenen van Merle d'Aubigné.* bl. 177, 178).

(1) Men verg. hieromtrent vooral de *Opstellen van godgeleerden en zedekundigen inhoud*, Dl. II. bl. 90. »Inderdaad, de geheele loop der zaken toont ons, dat Christus geen zichtbaar, geen ander hoofd zijner kerk wil; en daarom moest dit hoofd in zoovele *écarts* vallen, en zelfs hoe ongaarne ook, gebracht worden tot een wezenlijk Antichristendom."

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.

2 COR. IV: 13.

DE VERSCHIJNING AAN DE ZEE VAN TIBERIAS.

(Eenige opmerkingen over het XXI^ste Hoofddeel van het Evangelie van Johannes).

De Engel, die het eerst aan de vrouwen de opſtanding des Heeren verkondigde, herinnerde haar en de Discipelen, te gelijk aan dat woord hetwelk de Meester zelve in den nacht des verraads tot hun geſproken had: *Nadat ik zal opgeſtaan zijn, zal ik u voorgaan na Galileën* (Matth. XXVI. v. 32). *Aldaar*, voegt er de hemelſche boodſchapper bij, *zult gij hem zien* (Matth. XXVIII. v. 7). *En*, zoo als wij ſtraks daarna (v. 16) bij dezen Evangelieſchrijver lezen: *de elf Discipelen gingen naar Galileën, na den berg, daar Jeſus hen beſcheiden had; en zij zagen hem aldaar, en zij baden hem aan.* Naar zijne bijzondere gewoonte en eigenaartigheid, heeft Johannes uit de geſchiedenis dezer verſchijning in Galilea eenige weinige met het geheel zijns Evangelies treffend zamenſtemmende trekken te boek geſteld; en wel *in de eerſte plaats*, de omſtandigheden onder welke de Heere zich het eerst aan den oever der Galileeſche zee, in den morgenſtond, aan een zevental zijner Discipelen openbaarde; *in de tweede*, het middagmaal dat Hij aldaar met hun hield; *in de derde*, het onderhoud met Petrus, aangaande hemzelven en de hem toebetrouwde ſchapen, en aangaande Johannes. Daarbij laat deze Discipel het in zijn verhaal blijven, zonder in het verder gebeurde (1 Cor. XV. 6) bij die gelegenheid, eenigzins te treden.

Het is ons voornemen hier niet eene aan één geſchakelde uitlegging van het zoo diep zinrijke ſlot dier laatſte en hoogst verhevene Evangelie-beſchrijving te beproeven; wij wenſchen alleen bij de drie ſtraks genoemde onderwerpen, naar de leiding der volgorde, de aandacht in eenige bijzonderheden te richten.

v. 1. *Na dezen openbaarde Jeſus hem zelven wederom den discipelen aan de zee van Tiberias. En hij openbaarde hem aldus.* In deze *openbaring* (1) van Jeſus aan de zijnen in Galilea, maakt ons Johannes opmerkzaam op *de plaats*, op *de perſonen*, op *den tijd* en *wijze*. Wat *de plaats* betreft, het is aan den oever van het Galileeſche meir (waarvan de zee van Tiberias een deel was) dat de Discipelen hunnen Heer hier wederzien; aan den oever van die wateren, welke zij zoo vaak met den Meester, of onder Zijn oog waren overgevaren; van die wateren, meer dan eens door den ſtorm in den nacht beroerd en opgezet, maar door één woord of wenk van Jeſus geſtild; van die wateren op welke Hij eens als op een effen land wandelde, en door Zijne kracht Petrus deed wandelen. Zij geſchiedt aan dien oever, op welke Hij ook ſtond ten dage als Hij Petrus en Andreas, Jacobus en Johannes, van achter het vischnet tot zich riep, zeggende: *Volgt mij na, ik zal u viſſchers der menſchen maken* (2). Ook destijds had een wondervolle vischvangst de tegenwoordigheid des Heeren bij de Zijnen gekenmerkt, na eenen vruchteloos in arbeid doorgebrachten nacht (3). Zoo verbindt die Heere den vroeger en later tijd, de herinneringen der eerſte roeping met de teekenen eener latere zoo machtig sedert ontwikkelde, door het teeken zelve, waarmede Hij zijne heerlijkheid bij beide gelegenheden openbaart. Tot zelfs in de keuze der plaatſen kenmerkt voorts zich de Goddelijke getrouwheid. Wat wonderen zag b. v. niet op afſtand en bij opvolging van tijden en bedeelingen, de rivier des Jordaans? Of op hoe onderſcheidene wijzen en tijden werd niet de olijfberg nabij Jeruſalem door de voeten des Heeren betreden! en nog is de

(1) 'Εφανερώθη, zegt Johannes met eene plech[illegible] dan de overige Evangelisten in het verhaal der opſtandi[illegible]volgde verſchijningen doorgaans gebruiken.

(2) Matth. IV v. 19. (3) Luc. [illegible]

profecy desaangaande niet uitgeput (1). Daarom hielden dan ook de Vaderen onder het Oude Testament de gedachtenis dier plaatsen heilig en onvergetelijk, alwaar hun de God des verbonds verschenen was (2). En ook nu nog herdenkt het geloof zijne plaatsen, en de geloovige kent de plekken, alwaar hij gemeenschap mocht oefenen met zijnen God en Heiland. De Heere komt meer dan eenmaal aan eene zelfde plaats terug. Hij komt ook tot u eenmaal weder, o Sion en Jerusalem! Zijn naam is *Getrouw*.

v. 2. En thands *de personen*, aan welke zich hier het eerst en vroegst op dien dag de Heere vertoont en bekend maakt: *Daar waren te zamen Simon Petrus, en Thomas gezegd Didymus, en Nathanaël, die van Cana in Galileën was, en de zonen Zebedei en twee andere van zijne Discipelen*. Simon Petrus, altijd in zijnen ijver zoowel als in zijne zwakheid de eerste, ook wederom in het voorstel (v. 3) aan de overige Discipelen, om het beroepswerk te hervatten, te midden der heerlijkste en ophanden zijnde verwachtingen; *Thomas*, nu niet meer als bij eene vroeger gelegenheid (Hoofdst. XX. v. 22) verzuimende zich bij de broeders te vinden, als zij te zamen waren; *Nathanaël* (Bartholomeus, als uit de vergelijking der Evangeliën blijkt) van wien wij bij deze gelegenheid vernemen, dat hij in dat Cana te huis behoorde, waar Jesus drie dagen na de belijdenis van dezen discipel (Joh. I. v. 26—52.; II. v. 1) zijne heerlijkheid het eerst openbaarde op de bruiloft; de *twee zonen van Zebedeüs*, Jacobus de vroegste, Johannes de laatste der Apostelen in de vreugde hunnes Heeren ingegaan, met Petrus van den eersten tijd hunner roeping tot de allerbijzonderste aanschouwing van Jesus heerlijkheid en lijden toegelaten (3)); en nog *twee andere zijner Discipelen*, niet onder *de twaalve* behoorende, maar wellicht later tot vervanging van Judas plaatse voorgesteld (Hand. I. v. 21—23). Deze allen waren aan den oever der zee *te zamen*. Het is ten allen tijde, en onder allerlei omstandigheden *goed en lieflijk, dat broeders ook te zamen zijn. Daar toch gebiedt de Heere den zegen* (4), daar openbaart Hij zich, als hier, zichtbaar en persoonlijk, of nog onzichtbaar, door de kracht van den Heiligen Geest.

v. 3. *Simon Petrus zeide tot hen: Ik ga visschen. Zij zeiden tot hun, wij gaan ook met u. Zij gingen uit en traden terstond in het schip, en in dien nacht vingen zij niets*. Opmerklijk is hier wederom *het oogenblik en de wijze*, waarop zich de verresene Heiland aan de zijnen vertoont: zij hadden zich op nieuw begeven tot het dagelijksche werk der handen. De Apostel Paulus vermaant nergens meer bepaaldelijk de geloovigen tot het waarnemen van beroep en arbeid, dan juist in die twee Brieven aan de Thessalonicensen, wier hoofdinhoud is de verkondiging van 's Heeren wederkomst in heerlijkheid. Vleeschelijke menschen plegen uit die waarheid juist het omgekeerde gevolg te trekken. Alles, ook de misbruiken in de toepassing der dierbaarste waarheden, is in de H. Schrift *te voren voorzien*.

v. 4. Maar ook het uur der verschijning is beteekenisvol. *En als het nu morgenstond geworden was, stond Jesus op den oever; doch de discipelen wisten niet, dat het de Heere was*. De morgenstond is, als wij bij eene vorige gelegenheid aanmerkten (1), in de Schrift beide het tijdstip veelal en het beeld van redding, verlossing, uitkomst. Zij hadden den gantschen nacht niets gevangen. Maar de morgenstond brengt hun hooger zegen aan, en den tijdelijken uitwendigen daartoe. *Jesus stond op den oever:* niet meer in het scheepken, of op de zee, maar op het drooge betaamde het den verheerlijkten Verlosser na zijne opstanding bij de Zijnen te zijn. (Eigenaartig wijst Bengel hier op Openb. XXI. v. 1. *De zee*, beeld van de wereld, hare woeling, geweld, en onbetrouwbaarheid, *was niet meer*). Jesus *stond* (2) *op den oever* in dien morgenstond, gelijk Hij *stond in het midden der discipelen* op den avond van den dag zelven der Opstanding, onverwacht, majestueusch, en met macht. Niemand evenwel der discipelen kende Hem dadelijk, evenmin als Maria Magdalena, toen Hij achter haar stond (XX. v. 15.), of de Emmausgangers, toen Hij met hun ging. Niemand ooit kent of herkent den Heere Jesus, waar Hij zich ontdekt en werkt, dadelijk. Hij voorkomt de zijnen altijd, en in alles.

v. 5. *Jesus zeide tot hen: kinderkens, hebt gij niet eenige toespijze? Zij antwoordden hem, Neen*. Hij zelve maakt zich bekend eerst door Zijne stem, dan door Zijne toespraak: *kinderkens!* de toespraak *der Opperste Wijsheid* aan de menschenkinderen in het Boek der Spreuken; en wie is die *Opperste Wijsheid* anders dan de Zone Gods, Jesus Christus? Eindelijk openbaart Hij zich in de vraag naar hetgene Hij zelve aanbrengt; hier, de visch, gelijk in de woestijne de brooden (Joh. VI. v. 5 en 6), en bij de fonteine Jacobs, water (IV. v. 7). Waar Hij vraagt, en het antwoord onzer armoede als dat der discipelen *neen!* moet zijn, daar wil Hij ook zelve geven, het gene Hij vraagt.

v. 6. *En Hij zeide tot hen: Werpt het net uit aan de rechterzijde van het schip, en gij zult vinden. Zij wierpen 't dan, en konden hetzelve niet meer trekken van wegen de menigte der visschen*. In alle deze bijzonderheden ligt eene beteekenis van leering en geestelijke toepassing. Want het zinnebeeldige (symbolische) in vele van 's Heilands handelingen (3), vooral die in het Evangelie van Johannes te boek gesteld zijn, moge door het vernuft van zommige kerkvaders of andere uitleggers kwalijk of buiten de meening des woords aangeduid zijn in de bijzonderheden, het wezenlijke daarvan, en over het geheel van hetgeen men oudtijds tot *Theologia Symbolica* betrok, kan door het eenvoudige

(1) Zach. XIV. v. 4.
(2) Gen. XXVIII. v. 11 en volg.
(3) Matth. XVII. v. 1, 4, en XXVI. v. 37, enz.
(4) Ps. CXXXIII.

(1) Nr. 25 bl. 147. (2) Ἔστη.
(3) *Symbolische Handlung, die nur für uns Abendländer etwas Fremdes hat, im Morgenlande aber eine gewöhnliche Weise des Unterrichts ist und für alle begreiflich minder Entwickelte* (maar niet voor dezulken alléén) *etwas sehr Eindringliches zu haben pflegt*, Olshausen, *Biblischer Commentar*, 2ter Band, S. 428.

oog in de Schriften niet miskend worden, en begint dan ook nu bij de herleving van echte Godgeleerdheid ook in Duitschland, op nieuw meer en meer erkend te worden. Wie bemerkt niet b. v. dat er een zinnebeeldige beteekenis ligt in de voetwasfching (Joh. XIII), in de verandering van water in wijn (Joh. II.), in het vervloeken van den vijgenboom (Matth. XX. v. 18—20)? Zoo dan ook in de wondervolle vischvangst aan deze plaats, bij welke op te merken is de volheid van den zegen, zoodra de Heere zich vertoont en fpreekt; zonder dien zegen toch is de meest ingefpannen arbeid, fchoon altijd in zich zelve bevolen en prijslijk, onvruchtbaar (Pf. CXXVII). Doch men merke ook op, dat ook dan nog de zegen verzeld gaat met een bevel, aan welks uitvoering zij verbonden is niet als voorwaarde maar als van God verordend middel: *werpt het net uit*, niet onverfchillig hoe of werwaart, maar *ter rechterzijde!* Daarop volgt de overvloedige vangst: *zij konden het net niet trekken van wege de menigte der visfchen.* Zoo overvloedig was ook eenmaal, en zal nog ter beftemder ure de toebrenging van zondaren uit de zee van wereld en zonde in de netten des Evangeliums zijn. Die over de visfchen der zee gebiedt, dat zij zich in de netten vergaderen, die gebiedt ook even almachtig over de harten van menfchen, dat zij zich bekeeren, en tot de Gemeente der genen die zalig worden, worden toegevoegd.

v. 7. *De discipel dan welken Jefus lief had zeide tot Petrus, Het is de Heere. Simon Petrus dan hoorende dat het de Heere was, omgordde het opperkleed (want hij was naakt) en wierp hem zelven in de zee.* Aan zijne ftem erkent Johannes den Heere, even als op dien eerften morgen der opftanding Maria Magdalena (Joh. XX. v. 16). Van Johannes verneemt het Petrus, wiens eigenaartig karakter zich hier weder in de wijze waarop hij tot den Meester fnelt, openbaart.

v. 8—10. *En de andere discipelen kwamen met het fcheepken (want zij en waren niet verre van het land maar omtrent twee honderd ellen) flepende het net met de visfchen. Als zij dan aan het land gegaan waren, zagen zij een kool-vuur liggen, en visch daarop liggen, en brood. Jefus zeide tot hun: Brengt van de visschen die gij nu gevangen hebt.* Terwijl de discipelen arbeiden om de visfchen op bevel des Heeren te vangen, is er op den oever reeds een middagmaal voor hun gereed, dat, hoe eenvoudig in zich zelven, dáár ftaat als een zinnebeeld der hemelfche rust en vreugde na den arbeid op de zee dezer wereld verricht. »Christus (merkt Huig de Groot op deze plaats aan) maakt van de visch »op het koolvuur befchikt, en van de andere die de »Apostelen gevangen hadden, eene gemeene maaltijd, om »zoo te toonen dat de genen, die hij zelf bekeerd had »en die hij door de dienst der Apostelen bekeeren zoude, »tot hetzelfde einde beftemd zijn.”

v. 11. *Simon Petrus ging op en trok het net op het land vol groote visfchen tot honderd drie en vijftig, en hoewel er zoovele waren zoo scheurde het net niet.* Door drie bijzonderheden onderfcheidt zich deze laatfte wondervangst na ’s Heeren opftanding van die eerfte bij gelegenheid der roeping der vier visfchers tot Apostelen, Luc. V. v. 4—9. Ten *eerste*, doordien hier alleen *groote* visfchen opgebracht worden; ten *tweede*, het getal derzelve (*honderd en drie en vijftig*) uitdruklijk genoemd is; *ten derde*, het net *niet* fcheurde. Ook dit heeft zijne beteekenis: waarom anders eene zoo opzettelijke en naauwkeurige opgave dezer fchijnbare bijkomftigheden? Door de honderd drie en vijftig groote visfchen wordt hier (vergelijk wederom Grotius t. a. p.) *die groote fchare* verftaan *uit alle geflachten, talen en volken*, waarvan in Openb. VII. en elders gefproken is. Dat het net niet fcheurde, ftemt overeen met de meerdere vastigheid, die alles door en na de opftanding van Christus verkreeg voor de Apostelen; of wil men het liever, met de eenigheid dier ware van God te voren gekende, in der tijd vergaderde Gemeente, die door de prediking des Evangeliums toegebracht wordt, de Heere tegenwoordig zijnde met zijne Kracht.

v. 12. *Jefus zeide tot hun: komt herwaarts, houdt het middagmaal. En niemand van de discipelen durfde hem vragen: Wie zijt gij? wetende dat de Heere was.* Wat door de wereld en door het vleesch zoo vaak ontheiligd wordt, is in de Schrift eene heilige verrichting, een tijd en plaats veelal van ’s Heeren dierbaarfte zegeningen en openbaringen. Wat al heerlijke woorden en werken des Heeren vinden wij in de Evangelien niet opgeteekend aan den disch van middag- of avondmaal. Men verbinde de gedachtenis aan dat der bruiloft te Cana, met dezen maaltijd op het ftrand der Galileefche zee, met het Avondmaal des Heeren in de Gemeente alle eeuwen door, met het Avondmaal eindelijk *van de bruiloft des Lams.* Ook nog onmiddelijk voor zijne hemelvaart heeft Jefus de zijnen vergaderd met broodbreking (1). — De discipelen den Heere aan ftem en daden herkennende, onthouden zich uit ontzag van verdere vragen; zij wisten dat het de Heere was, en toch had Zijn aangezicht na de opftanding telkens iets, dat van wege eene nieuwe heerlijkheid van hetzelve, hun eenigermate vreemd was. Marc. XVI. v. 12. Luc. XXIV. v. 16.

v. 13. *Jefus dan kwam en nam het brood en gaf het hun, en den visch desgelijks.* Hij, fteeds dezelfde die vroeger met vijf brooden en twee vischkens, vijfduizend mannen voedde, Hij, de Heere, *die het brood verleent tot fpijze* (2), en zelve *het Brood des levens* is, dat *gegeten wordt* door het geloof. Joh. VI.

v. 14. *Dit was nu de derdemaal, dat Jefus zijnen discipelen geopenbaard is, na dat hij van den dooden is opgeftaan.* Johannes, naar zijne in dergelijke gevallen zeer beknopte (*elliptifche*) wijze van fpreken, bedoelt hier de *zamenvergaderde* discipelen, in welker midden Jefus *eerst* verfcheen op den avond van den dag zijner

(1) Hand. I. v. 4, alwaar het Griekfche woord *συναλιζόμενος* bij ons door *vergaderd zijnde* vertaald eigenlijk en letterlijk beteekent: *te zamen aanzittende* (Vulg. *convescens*), zoo als overtuigend bewezen is door den beroemden VALCKENAER, *in adnot. crit. in loca quaedam Lib. S. Nov. T.* p. 369 et 370. Verg. Hand. X. v. 40, 41.

(2) 2 Cor. IX. v. 10. Jef. LV. v. 10.

opstanding; *vervolgens* acht dagen later, Thomas tegenwoordig zijnde; en alzoo ten *derdenmale* hier. Zoo deed en doet Hij ten allen tijde meer en overvloediger nog dan Zijne belofte uitdrukt. Hij had beloofd zich in Galilea aan de discipelen te zullen openbaren, en Hij voorkomt hen reeds lang te voren door verschijningen in en nabij Jerusalem, zoo aan allen te zamen, als aan enkelen afzonderlijk.

v. 15—17. *Toen zij dan het middagmaal gehouden hadden, zeide Jesus tot Simon Petrus, Simon Jona* (zoon) *hebt gij mij liever dan deze? Hij zeide tot hem, Ja, Heere, gij weet dat ik u liefhebbe. Hij zeide tot hem, Weidt mijne lammeren, Hij zeide tot hem ten tweeden maal, Simon Jona* (zoon) *hebt gij mij lief? Hij zeide tot hem, Ja, Heere, gij weet dat ik u liefhebbe. Hij zeide tot hem, Hoedt mijne schapen, Hij zeide tot hem ten derdenmale, Simon Jona* (zoon) *hebt gij mij lief? Petrus werd bedroefd, om dat hij ten derdenmaal tot hem zeide, Hebt gij mij lief? en zeide tot hem, Heere gij weet alle dingen, gij weet dat ik u lief hebbe. Jesus zeide tot hem, Weidt mijne schapen.* Vol van dierbaarheid en heerlijkheid is dit gesprek des Heeren met den discipel, die, om dat hij gevallen, zwaar gevallen was, daarom niet minder de waarlijk liefhebbende, van God zelven geleerde, bewaarde, herstelde discipel moest blijken, die in alles, ook in zijnen val en berouw, de anderen ten voorbeeld was en voorging. Jesus ontfermt zich over den aan zich zelven als zoodanig bekend gewordenen zondaar. Hij vergeeft menigvuldig. *Hij ziet hem aan*, terwijl hij ten derden maal verloochent (1), en reeds voor dat hij viel, was het gebed reeds gedaan voor hem, dat *zijn geloof niet zoude ophouden* (2). De eerste, aan wie de Heere na zijne opstanding persoonlijk verschijnt is eene vrouw, welke Hij van zeven duivelen verlost had (3); de eerste der discipelen, aan welken Hij zich openbaart, is de om zijne zonde weenende Petrus (4), wien Hij, nog vroeger, door den Engel zijne opstanding heeft laten boodschappen, bij name (5). Driemaal had Petrus zijnen Heere verloochend, driemaal te vergeefsch te voren gewaarschuwd en aan de waarschuwing herinnerd; driemaal vraagt de Heere hem nu, na hem verschenen te zijn, en met hem aangezeten te hebben: *Simon Jona's zoon hebt gij mij lief?* Doch om de tederheid van des wederopgerichten drievuldig antwoord recht te verstaan, moet hier opgemerkt worden, dat onze Nederduitsche en andere Bijbelvertalingen (kwalijk) door een zelfde woord overzetten twee in het oorspronkelijk zeer onderscheidene uitdrukkingen, te weten: het nadrukvolste ἀγαπᾷν, *liefhebben*, en het eenigzins minder sterksprekend φιλεῖν, *beminnen*. Met terugzicht op Petrus roem: *of zij ook alle geërgerd worden, zoo zal ik toch niet geërgerd worden!* vraagt Jesus allereerst: *Simon Jona* (zoon) HEBT GIJ MIJ LIEF MEER DAN DEZE (meer dan uwe medediscipelen mij liefhebben)? En Petrus antwoordt met de zelfbewustheid, maar tevens met den ootmoed des geloofs, door een minder sterke uitdrukking, en vooral niet meer als vroeger zich boven de anderen verheffende: *Heere, gij weet dat ik u* BEMIN. De tweede vraag des Heeren is, gelijk door de herhaling dringender, door de weglating van het *meer dan deze*, te gemoet komend: *Simon Jona's zoon,* HEBT GIJ MIJ LIEF? Nogmaals is het antwoord: *Ja, Heere, gij weet dat ik u* BEMIN? Bij de derde en voor Petrus doordringendste herhaling is de vraag, met nog nadere te gemoet koming, eenvoudig deze: *Simon Jona's zoon*, BEMINT *gij mij?* waarop dan Petrus zich in het geloof op dien zelfden alwetenden Getuige durft beroepen, dien hij vroeger, *zich zelven vervloekende en zweerende* ten derdenmale verloochend had, zeggende: *Ik kenne den mensch niet.* O diepte der ontfermingen, en dier genade voor genade die in Christus is! — Op iedere betuiging voorts van de liefde des discipels tot dien grooten Herder der schapen, zijnen Heiland en Meester, volgt eene verklaring van het hem toebetrouwde ampt, eerst *het weiden der lammeren* (de kleinen, of *kinderkens* zoo als zij in den eersten Zendbrief van Johannes genoemd worden), het *hoeden* (dat is, bestieren) en *weiden* (dat is, met het woord der waarheid voeden) *der schapen*, dat is, der gemeente in haar geheel beschouwd. Het eerste en hoogste kenmerk dus van een getrouwen Herder en Leeraar in de Gemeenten van Christus, is de liefde tot Christus, den Oversten Herder zelven. Men vergelijke Petrus eersten Zendbrief, Hoofdst. V. v. 1—5.

v. 18, 19. *Voorwaar, voorwaar zegge ik u, doe gij jonger waart, gorddet gij u zelven, en wandeldet alwaar gij wildet, maar wanneer gij zult oud geworden zijn, zoo zult gij uwe handen uitstrekken, en een ander zal u gorden, en brengen waar gij niet en wilt. En dit zeide hij, beteekenende met hoedanigen dood hij God verheerlijken zoude. En dit gesproken hebbende, zeide hij tot hem, Volgt mij.* De dood waarmede Petrus in zijnen ouderdom als een bloedgetuige zijnes Heeren, God verheerlijken zoude, is het kruis, waaraan hij te Rome gehecht werd omstreeks denzelfden tijd, als Paulus, die het Romeinsche burgerrecht bezat, aldaar onthoofd werd. Op Petrus belijdenis *des geloofs* volgde de belofte der heerlijkheid (Matth. XVI. v. 16—18): op die *der liefde* te dezer plaatse, volgt de toezegging van dat kruis, die verdrukkingen, die dood, buiten welke geen andere ingang is in het koninkrijk der heerlijkheid. In het aan deze voorzegging onmiddelijk toegevoegd: *volgt mij*, ligt de geheele genaderoeping en heerlijkheid des Christens. *Deze zijn het die het Lam volgen, waar Hij ook henen gaat*, dat is bij Johannes in zijne Openbaring het kenmerk van de *verzegelden des Vaders.*

v. 20, 21. Maar Petrus, steeds naar den natuurlijken mensch dezelfde, in plaats van zich, als Johannes, bij dat *volgen* te houden, geeft zich wederom toe in eene ontijdige vraag. *Petrus, hem omkeerende zag den Discipel volgen, welken Jesus lief had, die ook in het Avondmaal op zijne borst gevallen was, en gezegd had: wie is het die U verraden zal? Als Petrus dezen zag, zeide hij tot Jesus: Heere, maar wat zal deze?* Het behoeft geene herinnering dat *de Discipel, dien Jesus lief had,*

(1) Luc. XXII. v. 61.
(2) Luc. XXII. v. 32.
(3) Marc. XVI. v. 9.
(4) Luc. XXIV. v. 34.
(5) Marc. XVI. v. 7.

Johannes is. Had dan Jesus de anderen, had hij Petrus *niet* het eerste lief gehad? Buiten alle twijfel is dat woord: *gij hebt mij niet uitverkoren, maar ik heb u uitverkoren; gij hebt mij niet lief gehad, maar ik heb u lief gehad*(1), tot alle die behouden worden zonder eenig onderscheid gericht. Als dan de Schrift in Petrus meer doet uitkomen de liefde *tot* den Heere, in Johannes die *van* den Heere, zoo worden wij hierdoor wel op een onderscheid in de wijze van *werkzaamheid*, waar niet in het *wezen* van beider geloofsleven aandachtig gemaakt. Treffend is in volmaakte overeenstemming met deze tegenstelling het doorgaande karakter, de schriften, ja, het uiteinde van beide deze zoo teder aan elkander verbondene Discipelen. Petrus trad als verkondiger en getuige van Christus onder de twaalve het eerste op, Johannes voert de laatste het woord in de Schrift, die hij met de hem gegevene *Openbaring* besluit, en als verzegelt. Petrus eindigt zijnen loopbaan met den marteldood; Johannes wordt, na eene lang geoefende verwachting der lijdzaamheid, en na vele ook over *zijn* hoofd gegane stormen in hoogen ouderdom ontbonden. Petrus moet *volgen*, Johannes *blijven* (v. 22). Zoo onderscheiden is vaak de weg Gods met de zijnen, hoe naauw ook anders in lot en leven verbonden. Het is niet de marteldood, als zoodanig, die de heerlijkheid met zich brengt, maar *het getuigenisse Jesu* in leven en sterven.

v. 22, 23. *Jesus zeide tot hem, indien ik wil dat hij blijve tot dat ik kome, wat gaat het u aan? Volgt gij mij. Dit woord dan ging uit onder de broederen, dat deze Discipel niet zoude sterven. En Jesus had tot hem niet gezegd, dat hij niet sterven zoude; maar, indien ik wil dat hij blijve, tot dat ik kome, wat gaat het u aan?* Een krachtig getuigenis voor het uitsluitend gezag van het geschreven Woord, in tegenoverstelling van alle mondelinge overlevering, die zelfs onder de broederen en tijdgenooten op misverstand kon berusten. — *Indien ik wil dat hij blijve*, zegt Jesus; wie kan dus *willen*, dan die ook God is? — *Tot dat ik kome;* schoon het een misverstand was te meenen, dat Johannes niet sterven zoude, zoo lag in dit woord des Heeren toch de aanduiding eener bijzondere betrekking van den leeftijd dezes Discipels tot 's Heeren komst. Hij zoude niet sterven, voor dat hij het oordeel had zien komen over Jerusalem, maar vooral ook Jesus heerlijkheid en toekomst en gerichten voor oogen gehad had op Patmos. De komst des Heeren, die in den eigenlijken zin niets minder, of anders dan zijne *persoonlijke wederverschijning* is, wordt ook, in oneigenlijken zin, op alle de groote voortgaande gebeurtenissen toegepast, die met deze komst in verband, of met dezelve als op ééne volglijn staan. Het groote eindpunt van alle de verwachtingen der kerk van Christus is dit: *Hij komt!* en Hij zelve besluit met dit woord alle zijne beloftenissen voor de eeuwigheid: *Ziet, ik kome haastelijk*. Openb. XXII.

v. 24, 25. *Deze is de Discipel, die van deze dingen getuigt, en deze dingen geschreven heeft, en wij weten, dat zijn getuigenis waarachtig is. En daar zijn nog vele andere dingen, die Jesus gedaan heeft, welke zoo ze elk bijzonder geschreven werden, ik achte dat ook de wereld zelve de geschrevene boeken niet zoude vatten. Amen.* Gelijk ook David zegt: *Hoe kostelijk zijn mij o God! uwe gedachten? hoe machtig vele zijn hare sommen. Zoude ik ze tellen? harer is meer als des zands* (Ps. CXXXIX).

(1) Joh. XV. v. 16. 1 Joh. IV. v. 19.

KERK, SCHOOL, EN HUIS.

Reeds eenmaal werd in deze bladen over het onderwijs en deszelfs afscheuring van het stellige Christendom gesproken. Veel valt hierover nog op te merken, daar de ondervinding van iederen dag het bedroevende dier afscheuring bevestigt, en de noodzakelijkheid bewijst om tot de verlatene bron terug te keeren. Het gebrek aan vastheid in alles is de groote kwaal onzer dagen, en van daar die gedurige weifelingen, die flaauwheid in de godsdienstige overtuigingen, die gedurige verandering in de staatkundiee begrippen, die onbestemdheid die ook in het praktische leven tot beroep en handel is doorgedrongen, en aan alles die zekerheid ontneemt die vroeger tot op eene zekere hoogte bestond. Wij weten dat de zegen van boven moet komen, ook in het werk der opvoeding, doch in den weg der middelen is opleiding der jeugd eene zaak van het hoogste gewicht, en nog zien wij met verwondering hoe veel in dezen door Grieken en Romeinen verrigt is, ten einde het door hun gewilde doel te bereiken. Ons is eene groote gave geschonken van oneindige waardij, het Evangelie, de kennis van Christus; en waarom zouden wij dan niet op Christelijke wijze zoo wel als zij op Heidensche wijze, onze kinderen opvoeden? Daarin echter belet ons het ongeloof; de waarheid Gods wordt vertreden, en uit alles wordt een zamenmengsel vervaardigd dat zoo men vermoedt, niemand ergeren kan, maar dat ook aan niemand voedsel kan geven. In een katholijk geschrift werd onlangs geklaagd over de gereformeerde strekking der gebruikt wordende kinderboekjes, en het gevaar dat daarin voor de katholijke jeugd gelegen is. Nu zoude een echt gereformeerde dit geenzins instemmen, en daar een neologische of deistische veel meer dan eene gereformeerde kleur vinden. Elke gezindte, naar mate zij weder tot het bewustzijn terug keert, wat haar oorsprong en welke de geest was vroeger in haar aanwezig, kan zich onmogelijk vereenigen met dat *juiste midden*, dat men in alle deze werkjes en in de geheele wijze der opvoeding heeft trachten te bewaren. In de kinderen ontstaat daardoor reeds eene weifeling, die hen hun geheele leven bijblijft, zij worden eigenlijk niet onderwezen, maar daar worden hen vele zaken voorgelegd, die door de wijze dier voordragt zelve geen indruk op hen kunnen maken. Eene zaak goed en stellig te weten, is toch meer dan alle die oppervlakkige kundigheden, die men denkt te bezitten en wier gemis men alleen ondervindt op het oogenblik dat men dezelve behoeft.

Aan onze vaders moge veel ondervinding en kundig-

heden in het werktuiglijke van het onderwijs ontbroken hebben, hetgeen ook grootendeels daaruit ontsproot dat men het volksonderwijs verwaarloosde, en eene overdrevene waarde aan de beoefening der ouden toekende; wat het beginsel betreft, hadden zij een goed inzigt, dat hen niet bedroog, en dat ook reeds het gevoelen van den ijverigen, en ook in het dagelijksch leven met rijke ondervinding begaafden Luther was, dat namelijk *kerk*, *school*, en *huis* een geheel moesten uitmaken, en elkander wederzijdsch de hand moesten bieden. Nu vragen wij wat het gevolg moet zijn, wanneer in de kerk geene bepaalde leer meer wordt verkondigd als slotsom van het woord Gods, maar ieder leeraar alle zijne veronderstellingen en invallen mededeelt, waardoor het gene dat door den eenen opgebouwd wordt, door den anderen omver wordt geworpen, en wanneer de school slechts eene stichting voor onderwijs, niet voor opvoeding is; wanneer daar wel eene bijbelsche geschiedenis wordt voorgedragen, en ook van den *verheven* en *menschlievenden* Jezus gesproken, maar wanneer de scholieren niet beschouwd en behandeld worden, als zondige en in zich zelve verlorene kinderen van Adam, die alleen door het geloof in Christus gered kunnen worden, maar als door eigen kracht volmaakbare wezens die den in hun gestorten kiem der volmaaktheid slechts behoeven te ontwikkelen. Komt hier nu eindelijk nog bij, dat het ouderlijk huis geene opleiding geeft, maar aldaar de spraakverwarring onzer eeuw heerscht, en boeken van allerlei aard en beginsel in de handen der kinderen gegeven worden, dan vraagt men welke vastheid van denkbeelden er in hunne ziel kan overig blijven. In dit stelsel van onderwijs toch komen zoo vele godsdiensten voor als er takken van wetenschap bestaan. De godsdienst van de kerk blijft tot de leerrede van den Zondag bepaalt, en daarvan hoort men verder niet gewagen. In het onderwijs der geschiedenis leert men van eene Voorzienigheid die, zoo als erkend schijnt te worden, alles bestuurt; doch die alleen dáár schijnt te zijn om ons dat geluk te verschaffen, waarop wij regtmatige aanspraak hebben! De geschiedenis kan dan alleen eene optelling van feiten wezen, zonder daarin eenig doel aanschouwelijk te maken, want uit hoofde van het aangenomen beginsel moet b. v. Luther geprezen worden, zonder dat de tegenstanders der hervorming veroordeeld mogen worden. In de natuurkunde wordt alleen van eenen volmaakten Schepper gesproken, zonder dat men aantoont, hoe door den val van den mensch het verderf ook in die eens volmaakte natuur is doorgedrongen, en de zonde de eerste oorzaak van alle verval is.

Eindelijk leert het kind in huis nog weder een geheele andere redeneerkunde kennen, waarbij de godsdienst wordt voorgesteld zoo als zij in de fatsoenlijke wereld wordt aangenomen; zoo als zij zich naar alle de drogredenen en ligtvaardigheid der eeuw plooit, en behoedzaam zorg draagt om geen enkel genot in den weg te staan.

Hoe liefelijk daarentegen is de overeenstemming, wanneer ook in het huis het geruisch der Psalmen gehoord wordt, wanneer de huisvader aldaar het woord der waarheid aan de zijnen mag voorlezen, en hij bij de toepassing van hetzelve, onder zijne kinderen reeds een fundament vindt gelegd door de getrouwe verkondiging van het Woord in de kerk, gevoed door de school, die toch niet aan eene koele wijsbegeerte, maar aan de levendige kerk van Christus haren oorsprong verschuldigd was.

Luther zeide in zijnen tijd dat een goed schoolmeester nuttiger voor een dorp was, dan een goed leeraar; doch deze waarheid is thans geheel zonder beduidenis, daar de onderwijzer een abstract persoon geworden is, die in het midden van alle gevoelens staat, zonder een derzelver bepaald te mogen voordragen, en wien het gebruik van Gods Woord op zijne school als eene overtreding zoude kunnen toegerekend worden.

Hoe dan zal deze zamenstemming tusschen *kerk*, *school* en *huis* weder hersteld worden? hoe wordt Christus weder als het middenpunt erkend van rigtingen, die thans zoo geheel uit elkander loopen? Bij de menschen is dit onmogelijk, maar alle dingen zijn mogelijk bij God. Behaagt het den Heere zijnen Geest te zenden, wordt de ziel tot het waarachtig gelove gebragt, dan verliest het huis zijne lichtvaardigheid, en, in hoeveel zwakheid dan ook, het staat daar als een tempel des Heeren. En de school, zal zij in het midden van de woelingen onzer tijden, waarbij toch de erkenning ten gronde ligt van het hooge gewigt der geestelijke dingen, op haar onverschillig standpunt van 1795 en zedert, kunnen blijven staan? Neen! de nieuwe vormen, waarin veel verbeterd is, moeten door het vroeger beginsel bezield en geheiligd worden. Mogten velen deze dingen behartigen en er het gewicht van inzien. De Heere geve zijn licht in de duisternis!

OPMERKING OVER DEN OORSPRONG DER GRIEKSCHE WIJSGEERTE.

„*De tijden der onwetendheid*"
PAULUS (in het midden van Athene.)

Het is bekend genoeg, en werd ook nog in een vorig Nummer door ons herinnerd; hoe de voornaamsten der oude wijsgeeren van Griekenland, de vroegste vooral, naar verscheiden Oostersche landen, Chaldea, Phenicië, Egypte, Perzië, eenigen hunner zelfs tot in Indië toe hunne reizen uitstrekten om aldaar met de wijzen van het Oosten te raadplegen over de hoogste waarheden van Godsdienst en wijsgeerte. In vroegeren tijd hebben onderscheiden christelijke geleerden zich bevlijtigd om aan te toonen, dat die wijsgeeren zoovele hunner begrippen, als het duidelijk kenmerk dragen van een afschijnsel, of meer of min verwijderde navolging van de waarheden der goddelijke Openbaring te zijn, aan onmiddelijke gemeenschap of omgang met het Israëlitische Volk, of met deszelfs Profeten en Wijzen, verschuldigd waren (1). En het is zeker waar, dat de Israëlitische godsdienstleer na de Babylonische ballingschap, en vooral na de overwinningen van Alexander den Groote, door het geheele Oosten en

(1) EUSEBIUS en eenige andere kerkvaders beweerden reeds toen dat alle kennis van goddelijke dingen onder de Grieken van de Hebreën zoude afkomstig zijn.

Westen zijn verfpreid geworden (1). Maar behalven dat dit eerst voor latere eeuwen geldig is, zoo blijkt, aan den anderen kant, dat die invloed, zoo zij al aanmerkelijk geweest is, zich tot de mindere volksklasse zal bepaald hebben, terwijl ook de leer des O. Verbonds *voor de Grieken* (*die wijsheid zochten*) *eene dwaasheid* was (2). De meening, dat de Griekfche wijsgeeren met Jezaias, Jeremias of Ezechiël, zouden omgegaan en eenige leerftukken van hen overgenomen hebben, laat zich, ook deswege, niet verdedigen, wijl deze heilige Godsmannen zich immers ten fterkfte zouden verzet hebben tegen de vermenging van het goddelijke met het menfchelijke, het heilige met het onheilige, het waarachtige met het vervalschte, dat al deze wijsgeerige ftelfels, hoe veel zij mogen fchijnen van de waarheden der goddelijke Openbaring ontleend te hebben, allen in ruimer of minder mate aankleeft. Want de dienst des HEEREN floot alle afgoderij uit, en de Profeten lieten zich voorwaar er niet mede in, om eenen Thales of Pythagoras, zonder dat dezen zich bekeerden tot den waarachtigen God, Israëls Verbondsgod, den God der goden, buiten wien alle goden ijdelheid zijn, eenige meer of min geestelijke begrippen van God of goddelijke dingen te geven, om daarmede, in het Vaderland teruggekeerd, als met eigene wijsheid te pronken. Neen voorwaar! anders was de roeping dier heilige mannen; geheel anders hun ijver voor den Heere, hun afkeer van alle heidenfche bijvoegfelen en inmengfelen van afgoderij in de kennis van de woorden Gods.

Doch het is geenszins noodig, dit reeds te recht verlatene gevoelen te omhelzen, om den middelijken oorfprong der Griekfche Philofophie uit de waarheden der goddelijke Openbaring, hoe vermengd of verbasterd dan ook, te verklaren. Immers waren de fporen dezer waarheden, als enkele lichtftralen eener zich verbergende Zon door geheel het Oosten, ook zonder eenig leeraarfchap der Israëlitifche wijzen, door overlevering, onderlinge mededeeling en ijverige navorfching van ouds af verfpreid (3). Van de Perzen bij voorbeeld zegt een diepdenkend en wel onderricht Gefchiedkenner onzer dagen het volgende:

»Zij ftonden in de heilige overlevering in godsdienstleer nader tot de Hebreën dan eenige andere natie, en zijn hun zeker in al hunne denkbeelden over God en goddelijke dingen onder alle overige volken nog het naauwfte verwant. Van den Koning des Hemels en Vader des eeuwigen lichts en de onbevlekte lichtwereld; van het eeuwige Woord, door hetwelk alle dingen gefchapen zijn; van de zeven groote Geesten (het getal drukt de volmaaktheid uit) die naast om den troon des lichts en der Almacht

(1) J. Leland, *De nuttigheid en noodzakelijkheid der Chr. openbaring.* Dl I. bl. 525—555, en de aldaar aangehaalde Schrijvers.

(2) 1 Cor. I. v. 23.

(3) Leland, Dl. I. bl. 82, 83 zegt met waarheid: »Het oosten was de fpringbron der kennisfe, waarvandaan dezelve aan de westerfche deelen van de wereld is medegedeeld geworden. Aldaar waren de waardigfte oude overblijffelen te vinden. Derwaarts reisden naderhand de Griekfche filozofen om wijsheid of de kennis van goddelijke en menfchelijke dingen te zoeken."

ftaan; van den glans der hemelfche legerfcharen die hem omringen; voorts van den oorfprong des kwaads en den vorst der duisternis, als den Overfte der afvallige en aan alle goed wederftrevige geesten, hadden zij grootendeels zeer overeenkomftige of altoos zeer na verwante denkbeelden met die der Hebreën. Dat bij dit alles vrij wat vreemdfoortigs gevoegd mag zijn geweest, of inderdaad was, hetgeen de toenmalige Hebreën, of ook wij zelve voor valsch zouden houden, ligt in den aard der zaak, maar neemt den grond dier onvernietigbare historifche overeenkomst niet weg (1)." Het ware dus inderdaad zoo bevreemdend niet, als fommigen wel hedendaags meenen, zoo men ook bij Plato fporen eener verwijderde kennis aan het drieëénig wezen der Godheid aantrof, gelijk een Dacier en anderen beweerd hebben. —

Even zoo heeft ook een beroemd geleerde in onze dagen bewezen, dat de zucht voor Allegoriën welke reeds vroeg in Griekenland heerschte, en later ook met zooveel ijver in de wijsgeerige fchool van Alexandrië gedreven werd, wel niet onmiddelijk kan afgeleid worden uit den hoogeren zin dien God van zoovele profetifche Godfpraken, fymbolifche gebruiken en typifche inftellingen, aan zijn volk gegeven, geopenbaard had; maar evenwel haren oorfprong heeft gehad in die algemeen verfpreide denkbeelden, aan geheel het oosten eigen, en van welke ook de zoo even aangehaalde plaats van Schlegel fpreekt (2).

Wij kunnen dus die zelfftandigheid der Griekfche Wijsgeerte, die onafhankelijkheid derzelve van de oorfpronkelijkelijke goddelijke openbaring in het Oosten, en van de aloude godsdienstbegrippen, overleveringen, en heilige denkbeelden, welke fommigen aannemen, en die zoo weinig overeenkomftig is, zoowel met den loop van de ontwikkeling der volken, als met de eigenlijke natuur der menfchelijke rede, gelijk wij die in een vorig Nommer hebben voorgefteld, geenszins toeftemmen, maar gelooven integendeel, (en ziedaar tevens de flotfom van het boven aangemerkte):

»Dat de mensch, zonder dat middelijk of onmiddelijk de Openbaring tot hem komt, voor Gods Wezen en alle goddelijke dingen van nature blind is, en dat deze waarheid zelfs door de Gefchiedenis van de verlichtfte en befchaafdfte natie der heidenfche oudheid geenszins wederfproken wordt, aangezien ook dáár elke fchemering van hemelfche waarheid aan middelijk opgevangene lichtftralen van de zon der Goddelijke wijsheid en openbaring, die over den wieg des menschdoms in het oosten fcheen, en zich federt voor alle volkeren, één uitgezonderd, wegens hun moedwilligen afval verborg, moet worden toegefchreven. *Want de Schrift heeft het al onder de zonde* (en dus ook dwaling) *begrepen, opdat de belofte uit den geloove Jefu Christi den geloovigen zoude gegeven worden* (3)."

(1) Fr. von Schlegel, *Philofophie der Gefchichte*, Th. I. S. 175.

(2) Olshaufen, *Ein Wort über tiefern Schriftfinn*, Königsb. 1823.

(3) Gal. III. 22.

JOHAN WILLEM FRISO (1).

O FRISO, voedfterling dier ftaats- en oorlogshelden
Waarop de Franfche trots ftuitte en terug moest treên;
Held voor dezelfde zaak en op dezelfde velden
Met HESSEN, OUWERKERK, en MARLB'ROUGH, en EUGEEN (2)!
Doorluchte Prinfentelg, wien op vergankbre goederen
Het erfrecht werd betwist, dat aan uw ftamnaam kleeft,
Maar nimmer op den roem dier twee verheven broederen,(3)
Wier naam, wier bloed, wier ziel, in u vereend herleeft!
Gij, wien het moordend lood bij 't hachlijk Oudenaarde (4),
Voor Rijsfel (5), bij het fchoon maar bloedig Malplaquet (6),
In 't nooit ontzien gevaar, vergeefsch ontzag en fpaarde!
De diepte des Moerdijks ftrekte u ten eerebed!
Moest dan ook gij zoo ras aan Neêrlande hoop ontvallen,
(Die hoop, met Nederland door heel Euroop gedeeld!)
Ook in dien vroegen dood, tot rouw der duizendtallen,
Uws Oudooms Lodewijks en tweeden Willems beeld?—
't Was in Gods wegen fteeds, dat Neêrland om Oranje
In tranen beurtlings fmolt van zielevreugd of fmert (7);
Dat Neêrland met dien ftam, die 't jok verbrak van Spanje,
Door fnoeren van gebed tot één verbonden werd!
Want dus, dus fteeg de beê, van eeuw tot eeuw, ten hoogen,
Van uit het hart des volks, en Neêrlands kerk, te zaam
»God des Verbonds! zie neêr met zegen ftralende oogen
»Op Nasfaus vorftenftam, ter eere van Uw naam!
»Geef dat het uit dat huis nooit aan een man ontbreke,
»Wien de ijver voor uw huis met meer dan moed beziel',
»Die in de kracht Uws woords vertrapte rechten wreke,
»Die aan de fpits des volks voor CHRISTUS nederkniel!"
Prins Johan Willem fterft. Maar God hoort Neêrland fmeeken;
En, Vorftelijke weeuw (8)! Uw fchoot voldraagt een zaad,
Dat, nog op dezen dag, ten hoop verwekkend teeken
Voor Neêrland, voor Euroop, voor JEZUS kerk, beftaat!

---

(1) Johan Willem Frifo, overgrootvader van onzen regeerenden Koning, was de zoon van Hendrik Cafimir II, Stadhouder van Friesland en Groningen, en Veldmaarfchalk der vereenigde Nederlanden, dien Vorst (A°. 1687) uit zijn anders alleen in dochters vruchtbaar huwelijk met eene Prinfes van Anhalt-Desfau geboren. Prins Frifo verloor zijnen vader op zijn negende jaar, en bleef onder het opzicht niet flechts eener voortreflijke moeder, maar ook van Koning Willem III van Engeland, die hem als zijnen zoon aannam, als zijnen opvolger in de Nederlanden befchouwde, en hem ook (A°. 1695) tot den eenigen en algeheelen erfgenaam van den titel en goederen van Oranje benoemde. Doch als Koning Willem in 1702 overleden was, werd de jeugdige Frifo in geen andere gewesten buiten die van Friesland, Groningen en Drenthe, alwaar hij zijnen vader onmiddelijk was opgevolgd, tot Stadhouder aangefteld; terwijl bovendien de Koning van Pruisfen hem de nalatenfchap van den tak van Oranje betwistte; een geding, dat eerst later tusfchen die kroon en Prins Willem den Vierde door fchikking werd afgedaan, maar intusfchen de aanleiding was tot die rampfpoedige overvaart, welke aan het leven van den beminlijken Vorst een einde maakte. De jonge Frifo, na te Franeker en Utrecht een tijd lang geftudeerd te hebben, deed onder opleiding van zijnen bloedverwant, den Heer van Ouwerkerk, zijn eerfte veldtocht als vrijwilliger, zijnde toen (A°. 1703) zestien jaren oud. Zedert, als Generaal in dienst van dezen Staat, hielp hij dien Veldmaarfchalk Dendermonde, Oostende, en andere plaatfen innemen (A°. 1706). Allerbijzonderst muntte hij uit in den veldflag bij Oudenaarden, het beleg van Rijsfel, den flag van Malplaquet, de inneming van Mons, enz. enz. In 1711 naar den Haag geroepen ter zake van het rechtsgeding met Pruisfen, begeeft hij zich, niet zonder weêrzin, uit het leger derwaarts, komt met zijn gevolg aan den Moerdijk, laat zich overzetten in zijne koets; doch een geweldige rukwind doet den fchouw omflaan, en den vier en twintigjarigen krijgsheld, in de diepte gevoerd, verzinken, onder den uitroep: *Heere! helpt ons, wij vergaan.* De algemeene droefheid over dit fterfgeval was onbefchrijflijk, ook buitenslands, van waar, onder anderen, Burgemeesteren en Predikanten van Genève hunne gevoelige deelneming openlijk betuigden. De lof van dezen in zielsen lichaamsgeftalte even edelen en bevalligen, in godsvrucht en heldenmoed, in openbare en huislijke deugden even voortreflijken Oranjefpruit, kan men overal waar flechts van hem melding wordt gemaakt, ontmoeten. Men zie, onder anderen, zijn *Leven* (uitgegeven te Amfterdam A°. 1716), Prof. VAN KAMPEN, *Vaderlandfche karakterkunde*, Dl. II, bl. 528 tot 535. Baron COLLOT D'ESCURY, *Hollands roem*, Dl. II. bl. 365 en volg. VAN EFFEN, *de Mifanthroop* door LE CLERCQ vertaald, Dl. II. bl. 24 en volg.

(2) De lof van den Hertog van Marlborough, Opperbevelhebber der Engelfche, en van Prins Eugenius, Generalisfimus der keizerlijke troepen is wereldkundig. Zij waren, nevens onzen HEINSIUS in het kabinet, de waardige opvolgers en voorfpoedige uitvoerders van Koning Willem's groote plannen tegenover Frankrijks alleenheerfchappij, en voerden gezamenlijk zedert A°. 1708 den krijg in de Nederlanden. Door HESSEN versta men den in dienzelfden oorlog tegen Frankrijk met roem overdekten Erfprins van Hesfen-Casfel (Fredrik), die, na OUWERKERK, Veldmaarfchalk in dienst onzer Nederlanden was, en later (A°. 1720) Koning van Zweden werd. Deze Heer van Ouwerkerk was Hendrik van Nasfau, zoon van Lodewijk, natuurlijken zoon van Prins Maurits; hij had, in zijne jeugd, bij St. Denis het leven van Prins Willem den III^den gered, dien hij zedert in Engeland, en in de meeste zijner veldtochten verzelde. Zedert ftond hij als Nederlandsch Veldmaarfchalk, onder de bevelen en in de hoogfte achting van Marlborough, en bedekte zich met roem bij onderfcheidene gewichtige gelegenheden, als bij Ramillies, Oudenaarden, enz. In 1708 eindigde hij zijn zeven en zestig jarig leven, en door edelmoedigheid zoowel als heldhaftigheid beroemden loopbaan, gedurende het beleg van Rijsfel. Coxe, Marlborough's levensbefchrijver, (merkt COLLOT D'ESCURY op t. a. p. bl. 368) *vermeldt met meer lof onzen landgenoot, dan Wagenaar, die flechts in zijnen kronijkftijl zegt, dat hij overleed.*

(3) Graaf Johan de Oude, van wien Prins Frifo in den manlijken lijn, en Willem de Eerfte, van wien hij door zijne grootmoeder, eene dochter van Fredrik Hendrik en gemalin van Graaf Willem Fredrik, afftamde.

(4) Bij Oudenaarden (A°. 1708) had hij door een meesterlijke manoeuvre, en ftraks door een ftouten marsch een aanzienlijk deel aan de overwinning der Bondgenooten.

(5) Bij het beleg van Rijsfel was hij in zijn kwartier zoo blootgefteld, dat zijn kamerdienaar *Du Cerceau*, terwijl hij bezig was den Prins te kleeden, door eenen kanonskogel naast hem weggenomen werd. De Prins zijn eigen gevaar niet achtende en alleen door het ongeval van eenen trouwen dienaar getroffen, wierp zich vol aandoening op het lijk; men moest hem van het gevaarlijke punt als wegrukken. De roemrijke uitflag der belegering beide van de ftad en van het kasteel werd algemeen voor het grootfte deel aan Frifo toegefchreven.

(6) *De kroon* (zegt VAN KAMPEN t. a. p.) *van 's Prinfen daden is die bloedige veldslag van Malplaquet* (die het bloed van 18000 dooden en gekwetsten kostte), *waarin voornamelijk Nederlandfche dapperheid het heir des trotfchen Lodewijks, onder zijnen toenmaals grootften Veldheer* VILLARS, *den waardigen opvolger van* TURENNE, CONDÉ, en LUXEMBURG *deed zwichten.* Men leze de hoogstbelangrijke bijzonderheden bij dezen en andere historiefchrijvers.

(7) Met de algemeene diepe droefheid, die de dood of de achteruitzetting der Nasfaus telkens bij onze natie te weeg brachten, ftaat in volmaakte evenredigheid de grenzelooze vreugde bij ieder tijdpunt daarentegen van vernieuwd herftel en verhooging, of geboorte eens manlijken erfgenaams, aan den Oranjeftam te beurt gevallen. Men herinnert zich de door VAN HAREN befchrevene nationale blijdfchap te Amfterdam bij de verheffing van Frifo's zoon, Prins Willem den Vierde, vele jaren na 's vaders dood, tot het Erfftadhouderfchap.

(8) Maria Louifa, geborene Prinfes van Hesfen-Casfel, zuster van den bovenvermelden Erfprins. eene vrouw, moeder, en weduwe, welker nagedachtenis lang in zegening bleef, om tedere Godsvrucht, en op dien wortel gegronde, door vele tegenfpoeden geoefende deugden; *geen uitwendige godsdienftigheid en onberispelijke wandel alleen, hoedanig de hedendaagfche* mode *gewoon is Godvruchtigheid te noemen* (gelijk in hare levensbefchrijving, te Leeuwarden bij de Chalmot A°. 1765 bl. 259, opgemerkt wordt) *maar het hartveranderend genadewerk van den Heiligen Geest.* Men vergelijke over haar *de Vaderlandfche Karakterkunde* van Prof. VAN KAMPEN, Dl. II. bladz. 562.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Overzicht.

Even als in het eerſte Deel werd wederom aàn de *Godsdienst* de eerſte plaats door ons ingeruimd. Ons beginſel bleef: » het hoogſte gezag toe te kennen aan Gods woord, uit en door zichzelve verklaard, en in alles, ook hetgeen de rechtzinnige kerkleer betreft, alléén op den voorgrond geſteld".

De waarheden des geloofs die wij in dit Deel op grond van dat Woord behandelden, worden in de volgende opſtellen gevonden:

Benevens deze geloofsſtukken werden ook in dit Deel meermalen de kerkelijke aangelegenheden onzes Vaderlands behandeld of aangeroerd. Bekend zijn uit de ſtukken zelve de velerlei aanleiding die ons daartoe den weg aanwees. In de Voorrede des derden Deels hopen wij nader op ons ſtandpunt ten deze terug te komen. De Opſtellen hiertoe betrekkelijk, zijn:

Staatkunde in den eigenlijken zin heeft in dit tweede Deel niet vele bladzijden vervuld. Onze *Nederlandſche Stemmen* waren van den aanvang af beſtemd om hoofdzakelijk de aangelegenheden van het Vaderland in aanmerking te nemen. Met uitlandſche Staatkunde hebben wij ons dus ſlechts in het voorbijgaan, en in zooverre bezig gehouden, als noodig was, om het ſtandpunt aan te wijzen, uit hetwelk wij dezelve ſteeds wenſchen te beſchouwen.

En wat Nederland aangaat, in eenen tijd van uitwendige ruſt, of wil men van ſtilſtand, wordt men meer bepaald tot het ſtellen van beginſelen, dan tot het getrouw bijhouden van de zaken van den dag. Men kan dit reeds uit de opgave der onderwerpen beſpeuren:

Onder de openbare volksaangelegenheden in ons Vaderland, rekenen wij ook vooral den toeſtand der zeden en hetgeen daarmede in verband ſtaat:

De *Geſchiedenis*, zoowel die der oude wereld, waarin de Voorzienigheid Gods zoo diep de ſporen van het menſchelijk bederf, zoowel als van verwachting en uitzicht op eenen Verloſſer heeft ingeprent, als de nieuwere, in welke vooral de historie van Christus kerk, en die van het Vaderland, onze aandacht trekt, heeft reeds in het eerſte Deel, heeft ook weder in dit tweede, eene ruime plaats beſlagen. Zij, getrouwe getuige der waarheid, is even daardoor geſchikt om het gebrek aan voldoende ervaring veelzins te gemoet te komen; en wij hebben deswege ook vooral zulke onderwerpen trachten te kiezen, die eene toepaſſelijke zijde voor de beſtaande voorvallen in Staat of Kerk ſchijnen te vertoonen. Een vluchtig overzicht van de behandelde onderwerpen zal dit weder genoegzaam aantoonen. Wij vangen wederom aan met de kerkelijke Geſchiedenis, als de eerſte in waardigheid, waarbij ook de beſchouwing van den tegenwoordigen kerkſtaat van andere landen in aanmerking komt:

De algemeene Geſchiedenis ging ook thans weder bij ons uit van de beſchouwing van die des Volks en der Kerk van God. In de nieuwe Historie hebben wij ons vooral bij die van het Vaderland bepaald. Tot het eene of andere behooren de volgende Stukken:

Reeds in ons eerſte Deel hebben wij tot de *Letterkunde* betrokken, deels hetgeen in ons blad meer algemeen verſcheiden voorwerpen van menſchelijke kennis en vernuft betreft, die wij in het belang der christelijke waarheid nuttig rekenden in dit blad te behandelen, deels hetgeen meer eigenlijk dien naam verdient. Wij voegen thans het een en ander zamen:

Hieronder willen wij ook eenige dichtſtukjes rangſchik-

ken, die wij van tijd tot tijd om der verſcheidenheid wille en om de aandacht te verlevendigen, in deze bladen hebben medegedeeld:

Wat eindelijk de verſchillende geſchriften betreft, van welke in deze bladen een beoordeelend verſlag gedaan werd, wij hebben de voornaamſte derzelve reeds onder het hoofd waartoe zij behooren vermeld, omdat ons doel eigenlijk veel minder is te *recenseren* (gelijk men dit woord doorgaans bezigt), dan wel eene gepaste gelegenheid te vinden, ten einde de hier of daar, wel of kwalijk voorgeſtelde zaken in het licht van — of in een ander licht dan — zulk een ſchrijver te plaatſen; enkele malen ſlechts, en als door den nood gedrongen, om tegen deze of gene gevaarlijke uitgekomen geſchriften te waarſchuwen. Wij willen al deze werken hier om de volledigheid te bevorderen, bij elkander voegen:

NEDERLANDSCHE GESCHRIFTEN.

BUITENLANDSCH GESCHRIFT.

Eindelijk hebben wij ook weder in dit Deel nu en dan in eene openſtaande plaats eenige *Gedachten* aangeſtipt, of ook wel *Spreuken* van verſtandige en diepdenkende Schrijvers opgenomen. Wij hebben hier weder zooveel mogelijk de aangelegenheden en behoeften des tijds in aanmerking genomen. Ook bedoelden wij nu en dan aan te toonen, hoe ook zulke ſchrijvers als voor het overige minst met ons in gevoelens overeenkomen, niet zelden in algemeene uitſpraken aan dezelfde waarheden hebben hulde gedaan, welke wij in deze bladen volſtandig voorſtaan. Dergelijke *Spreuken en Gedachten* komen voor op bl. 16, 28, 64, 84, 88, 100, 124, 136.

En hiermede mogen wij dit *Overzicht* ſluiten. Het was ons verlangen in hetzelve kort te zijn, zonder de aaneenſchakeling der ſtukken, die vele afzonderlijke vertoogen best tot één werk verbindt, geheel te verwaarloozen. De zegen des Heeren, dien wij zoo dikwijls bij de zamenſtelling ondervonden, ruste ook op dit Deel, en make het dienstbaar aan ons doel en onze biddende verwachting: *de bevordering van het koningrijk van* JEZUS CHRISTUS!

BERICHT.

Dit Overzicht, *bevattende de inhoudsopgave van het tweede Deel der* Nederlandſche Stemmen, *wordt gratis aan de Inteekenaren verzonden. De prijs blijft dezelfde bij het derde Deel.*

NEDERLANDSCHE STEMMEN.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook. PAULUS.

Derde Deel.

(MEI TOT OCTOBER CIϽIϽCCCXXXV.)

AMSTERDAM,
BIJ G. VAN PEURSEM.
1835.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 Cor. IV: 13.

INLEIDING.

Het is thands ruim een jaar geleden, dat sommige vrienden en broeders in het geloof, op het denkbeeld kwamen, om wekelijks over onderscheidene onderwerpen, betreffende de waarheid en het koninkrijk van hunnen Heer en Zaligmaker Jesus Christus, met bijzondere toepassing op de behoeften in ons Vaderland, eenige stemmen te doen hooren. Het mocht ons gelukken dezen arbeid een jaar lang voort te zetten; en zoude het dan niet de eerste aandrang onzer harten zijn bij de intrede van een nieuw tijdperk voor dezen onzen arbeid, onze dankzegging neder te leggen aan de voeten van Hem, die ons leven en krachten schonk, en aan wien, is er in deze bladen iets gezegd of verricht, dat waarlijk tot opbouwing of leering mocht geweest zijn, alleen en uitsluitend daarvan de eere toekomt? Tot Hem dan, op wien van den beginne, bij het ondernemen en in het licht geven van dit weekblad ons oog was, gaat bij de verdere voortzetting ons nederig gebed op, in de bewustheid onzer diepe afhanklijkheid en volstrekte ongenoegzaamheid in ons zelve, dat het Hem behagen moge, ons de krachten, den moed, de bestieringen genadig te verleenen, die wij zoo zeer gevoelen meer en meer te behoeven. In deze hoop, in dit opzien naar hulp van Boven, stellen wij ons, naar ons aangekondigd voornemen, wederom voor den tijd van zes maanden, aan het werk. Of het den Heere behagen zal ons dan weder verder tot hetzelve aan te moedigen en op te leiden, is ons onbekend. Onze uitzichten omtrent deze wekelijksche mededeeling van gedachten strekken zich althands voor het oogenblik niet verder uit dan het aangekondigde tijdperk; doch daartoe dan ook begeven wij ons met eene opgeruimde hoop, dat onze arbeid, hoe gering ook in zich zelven, niet vruchteloos zal zijn in den Heere, zoo dikwijls het ons gegeven mag worden te getuigen in eenvoudigheid en standvastigheid voor Zijne zaak en voor Zijne waarheid.

En nu achten wij ons voorts, in deze voorafspraak tot een derde Deel van ons Weekblad, verplicht, de vraag nogmaals, en van wat nader bij, in aanmerking te nemen: *Wat willen toch de Nederlandsche Stemmen?*

Reeds verklaarden wij het van den aanvang en bij meer dan ééne gelegenheid: onze bedoeling was en blijft eenvoudig de openbaarmaking van onze gemeenschaplijke, of ook wel persoonlijke gedachten over onderwerpen van algemeen godsdienstig, kerkelijk, en nationaal belang. Onze *gemeenschaplijke* gevoelens zijn uitgedrukt in de belijdenis, die wij in de voorrede van ons eerste Deel aflegden van onze Godsdienstige en staatkundige overtuigingen. Het *individueele* in onze gevoelens of uitdrukkingen betreft, zoo wij vertrouwen, alleen bijkomstigheden, en is althands niet van dien aart, dat het ons in de gemeenschaplijke uitgave van eene verzameling Opstellen, gelijk ons Weekblad uitmaakt, zoude kunnen belemmeren. Het hoofddoel nu dezer uitgave is in alle vakken, die wij aanroerden, de vaststelling van *beginselen*, de voorstelling en verdediging van *waarheden*, die beginselen en waarheden, afgeleid van-, en gegrondvest op den eenigen oorsprong, vastigheid, en toets van alle waarheid: het geopenbaarde en eeuwig onfeilbare woord van God, den Bijbel. Deze beginselen en grondwaarheden stelden wij intusschen niet bloot in het afgetrokkene voor, maar met toepassing, des noods zelfs op personen zoowel als zaken, doch zonder bitterheid, zoo wij hopen, en zonder aan ons tijdschrift eene polemieke, of zelfs eene onmiddelijk met de geschiedenis van den dag medegaande richting te willen geven.

Spraken wij ons gevoelen uit op het stuk van *scheiding* uit de bestaande Hervormde Kerk in ons Va-

derland, beantwoordden wij eenige door Catholijke schrijvers tegen ons gerichte aanvallen; het was naar eene ons kennelijk gewordene leiding, en niet naar eigen keus, of voornemen als uit ons zelven. Wij hadden over den toestand van diep verval in het godsdienstige en vooral ook kerkelijke binnen ons vaderland onze gedachten medegedeeld; wij hadden ook aangaande den *weg van herstel* onze hoop en overtuiging ontwikkeld. Daar openbaart zich kort hierna eene zoo gewichtige gebeurtenis als eene scheiding door twee Leeraren met hunne gemeenten van het bestaande kerkbestuur! Wij zagen hierin de aanleiding en eenigermate de verplichting, om bij die gelegenheid een beginsel, insgelijks op het woord van God gegrond, voor te dragen. Straks, pasten wij dat beginsel op het gebeurde nader toe. Afkeuring van die scheiding als zoodanig; vereeniging met de scheidenden in hunne belijdenis en verdediging der Gereformeerde kerkleer; ernstige herinnering dat de grondoorzaak van alle schuddingen binnen de kerk in deze laatste jaren in de verwaarloozing en verloochening der dierbaarste waarheden door hare eigene voorgangers en hoofden gelegen is, en in de werking, daartegenover, van een gewenschte aanvanklijke wederopwekking; te kennen geving, dat op de verregaande partijdigheid der kerkbesturen tegen den voorstand dier leer, welker handhaving haar eerste plicht was, de groote verantwoordlijkheid rust ten opzichte van de tegenwoordige moeilijkheden; verklaring van onzen afkeer, èn als Christenen èn als Nederlanders, van politieke verdrukkingen wegens godsdienstige of kerkelijke zaken; waarschuwing eindelijk tegen onberaden ijver of eigenwillige werkzaamheden zelfs in het voorstaan eener goede zaak; ziedaar het getuigenis hetwelk wij ter zake der plaats hebbende scheiding en hare gevolgen meenden te moeten afleggen.

Wat aangaat den strijd, waarin wij ons van tijd tot tijd met het Catholijke weekblad, dat onder een gelijken titel als het onze het licht ziet, gewikkeld zagen; wij voerden dien enkel verweerender wijze, en namen ook in dezen alleenlijk uit voorkomende gelegenheden aanleiding om over een of ander gewichtig punt ons gevoelen te zeggen. Zoo doen wij ook hier wederom met een woord in deze onze korte voorafspraak, als wij de uitdrukking van *Dordsche* gevoelens opnemen, waarmede *de Catholijke Stemmen* meer dan eens de in dit Blad geuite overtuigingen benaamd heeft. Verstaat men door *Dordsche gevoelens*, de overeenstemming met de leer onzer Gereformeerde kerken aangaande de onderscheidene grondwaarheden der Christelijke Godsdienst, die in onze Nederlandsche Belijdenis, Heidelbergschen Catechismus, en *Canones* van de Synode des jaars 1618 en 1619 zijn uitgedrukt en beleden; zoo zijn wij even in denzelfden zin *Dordsch*, als een iegelijk belijder der leer van de Heilige Drieëenheid zich *Niceesch* kan laten heeten. Doch wij benoemen ons liefst naar geene menschen, of menschelijke vergaderplaatsen, hoe eerbiedwaardig ook anders in de geschiedenis der Christelijke kerk, en door de handhaving harer waarheden beroemd. Moest daarentegen door die benaming van *Dordsch* verstaan worden een godsdienstig gevoelen, dat op het gezag van menschelijke schriften berust, een gevoelen dat geene ontwikkeling in de kennis der geopenbaarde waarheden, in den toestand en verwachting der Christelijke kerk aanneemt, maar een onbewegelijk stilstaan bij den stand van voor tweehonderd jaren, zoo is, dunkt ons, tot afweering van een dergelijken toenaam genoeg gezegd, in hetgeen zoo dikwijls reeds door ons te kennen gegeven werd, dat onze Godsdienst beide en Godgeleerdheid geen andere bron van waarheid erkent, dan dat geschreven Woord van God, welks inhoud, de eeuwen door, voor steeds nieuwe, steeds dieper, steeds volkomener doorzoeking en doorgronding vatbaar is uit zijnen aart; hoezeer dan ook, en juist daarom, die waarheden eeuwig onveranderlijk dezelfde zijn en blijven, welke uit de H. Schrift in de belijdenissen eener waarlijk Christelijke kerk zijn overgenomen en uitgedrukt.

Doch hatelijker is het, wanneer het meer gemelde Catholijke weekblad ons als een *Dordsch* of *Gereformeerd* gevoelen toeschrijft den wensch, om onder een hersteld kerk- en staatsverband als vóór het jaar van 1795 plaats had, eenmaal tegen de Roomsche en andere gezindheden menschelijke middelen van drukking of achteruitzetting te kunnen gebruiken, hoedanige allerminst met den aart en bedeeling van dezen tegenwoordigen tijd overeen zouden stemmen. Wij hebben, op dit stuk insgelijks, reeds genoegzaam verklaard geen achteruitgang of bloot herstel van het vroeger bestaande *in onzen tijd* te verlangen; bepaaldelijk niet *die* vereeniging van kerk en staat welke in het Staats-stadhouderlijk gemeenebest der Vereenigde Nederlanden plaats vond. Wij blijven, ja! de hoop steeds koesteren, de noodwendigheid onophoudelijk betoogen van een innige vereeniging tusschen de Gereformeerde Godsdienst en onze nationaliteit; van eenen krachtigen invloed des Christendoms, ja der Hervormingsleer en der grondwaarheden onzer Christelijke Hervormde kerken op onze natie, op onze Regeering, op ons Vorstelijk Stamhuis; doch gelijk wij ons dien invloed, die vereeniging als van geestelijken en daardoor zelve des te beslisschender aart voorstellen, zoo kan niemand meer afkeerig wezen dan wij van het denkbeeld eener politieke verdrukking van anders denkenden. Wij bezigen tegen het zij den Roomsch-Catholijken, het zij ieder anderen vorm der dwaling en des afvals, die wij wenschen te bestrijden, geen andere bedreiging, dan die van Gods woord; die van Zijne aangekondigde en niet ver af meer zijnde oordeelen over eene wereld, die dan eens door bijgeloof, dan eens door ongeloof, eindelijk zelfs door beiden vereenigd, tegen den HEERE en Zijnen Gezalfden in openbare wederspannigheid staat. Wij wenschen eenen iegelijk, tot wat gezindheid hij ook behoore, op JESUS CHRISTUS te wijzen, als op den eenigen Rotssteen, den eenigen Verlosser, den eenigen Naam, waarin voor onze zielen, waarin voor de kerk, waarin voor de natie behoudenis en uitkomst te vinden is.

Nogmaals herhalen wij het: het doel der *Nederlandsche Stemmen* is de verkondiging van waarheden en

beginselen op Gods woord, en op de wegen Zijner Opperregeering, in kerk- en wereldgeschiedenis kenbaar gemaakt, gegrond; het getuigenis dat op die waarheden, op die beginselen alle onze belangen, inrichtingen, uitzichten, Godsdienstige, kerkelijke, nationale, geplaatst moeten worden, zal het ons immer welgaan; in tegenoverstelling en met bestrijding van de beginselloosheid zelve onzer eeuw, van al wat niet van God door Christus uitgaat, en tot Hem en tot de eere Zijns Naams en Zijner waarheid wederkeert.

En nu! terwijl wij ons tot de voortzetting van onzen ondernomenen arbeid bereiden, blijve die vooral aan de gebeden van onze broederschap in CHRISTUS aanbevolen! Van alle aanmoediging die wij op prijs mogen stellen, kan ons, naast de bewustheid van Goddelijke ondersteuning en leiding bij onze zwakke pogingen, geene dierbaarder zijn, dan dat degenen, wien het heil van Kerk en Vaderland ter harte gaat, eenig belang in dezelve stellen; dan dat degenen, met wie wij in leven en sterven ons deel wenschen te hebben, dat is, *die Christus toebehooren*, ons en onze werkzaamheid aan Hem opdragen, in wien, van wien, en door wien alle waarheid, alle wasdom, alle zegen is!

OVER HET HOOG GEWICHT EN GEBRUIK DES OUDEN TESTAMENTS, INZONDERHEID VOOR CHRISTENVOLKEN.

In onze dagen wordt zeker de Bijbel hoog geroemd en tot algemeen gebruik aanbevolen. Nimmer heeft men zooveel pogingen aangewend gezien, om dat gebruik overal te doen toenemen door vermenigvuldiging en verspreiding. Doch gelijk onze leeftijd in alle betrekkingen de menschen individualizeert, zoo is het niet te ontkennen, dat men ook in het gebruik en de aanbeveling der Heilige Schrift meer op bijzondere personen, dan op familiën en volken het oog slaat. Hieruit vooral ook (benevens andere oorzaken) ontstaat de mindere achting die hedendaags veelal aan het Oude Verbond beneden het Nieuwe wordt gewijd. Het oude toch kent dat individualizeren van personen niet. Het bevat den weg Gods met een uitverkoren geslacht, een uitverkoren volk, een uitverkoren Staat. Van daar dat de leer van verkiezing, van afzondering, van bekeering, van herstel en wederoprichting er meestal in nationalen zin worden voorgesteld. Deze bedeeling beschouwt men thans als vernietigd, omdat de leer der zaligheid niet meer tot één volk bepaald is. Doch juist hieruit blijkt, dat zij niet afgeschaft, maar uitgebreid is tot al de volken tot wie het Evangelie gebracht, en van welke het volksgewijze aangenomen is. Hieruit blijkt, dat de invloed des Bijbels zich ook tot de volken moet uitstrekken; en inzonderheid die des Ouden Testaments, in 't welk doorgaans van de natiën wordt gesproken, waar het nieuwe meer bijzonder handelt van de Gemeente des Heeren, de gekochten door het bloed des Lams; en alle die leerstukken, welke het Oude Testament meerendeels *nationaal* behandelt, op enkele personen toepast (1). In vroeger, meer christelijke tijden kende men dit gebruik des Ouden Testaments bij uitnemendheid wel, en de Bijbel beheerschte en besliste de aangelegenheden der christennatiën onderling op eene wijze, van welke men zich hedendaags naauwelijks meer juiste denkbeelden vormt (2). Van daar ook het godebehagelijk karakter, hetgeen destijds over het algemeen aan de Staatszaken eigen was, en waarvan tegenwoordig de openbare aangelegenheden, waaruit men zorgelijk alle vermelding van— of gedachte aan God, zijne regering, zijn dienst tracht te weren, geheel vreemd zijn. Van daar destijds eene belangstelling in de historische boeken des Ouden Verbonds, bepaaldelijk in die van de Koningen en Chronieken, die thans geheel verflaauwd is, en zelfs de lezing dezer boeken zeldzaam heeft gemaakt.

Een voorbeeld hiervan hebben wij in het aloude Volkslied onzes Vaderlands. Werd de Prins van Oranje door den koning in wiens dienst hij zich had bevonden verdreven en vervolgd, aanstonds was hem het voorbeeld van Jesses zoon voor den geest, en men hoort hem klagen:

Als David moeste vluchten
Voor Saul den Tiran,
Zoo heb ik moeten zuchten
Met menig Edelman.

Van daar ook die menigvuldige vergelijkingen van Christenvolken, zeer bepaaldelijk van ons Nederland, met het Israël der oude bedeeling. Meent men dat zulke toepassingen soms gezocht waren; het beginsel om ze te maken was geenszins gezocht, maar gegeven; en hoe kan men meenen dat de invloed eens goddelijken boeks, zoo geheel geschikt om enkele personen voor tijd en eeuwigheid gelukkig te maken, niet gezegend ook op het lot van volken zou werken? De vrijverklaring der christenvolken van dezen invloed is gevolgd door die periode van nationaal ongeloof, waarop reeds dikwijls in deze bladen gewezen werd, en die het in ons geloof en onze beginselen ligt, tegen te werken en te bestrijden.

Dat ons dus ook de geschiedenis der Rijken van Israël en Juda veelbeduidend en gewichtig zij! Dat de beginselen en leerregelen die Salomo in zijn spreukboek voor koningen en onderdanen geeft, voor openbare en bijzondere huishoudingen, voor vrede en oorlog, in zoover de bedeeling der tijden niet is gewijzigd of veranderd, ons gewichtig zijn! Het oude Testament behelst voor vorsten en volken schatten van waarheid en wijsheid, die nog naauwelijks zijn ontgonnen. Gelukkig de volken, de huisgezinnen, die volgens die meer

---

(1) Men lette b. v. op de leer der volksverkiezing; die door Paulus Rom. IX. op de persoonlijke verkiezing der geloovigen wordt toegepast.

(2) Merkwaardig is in dit opzicht het werk van den Deenschen Cancelier Reinking, *Biblische Polizey* (Frankf. 1681), een werk, hetwelk tot eere van den toenmaligen tijd in vijf uitgaven verspreid is geworden. Bekend is ook Bossuets *Politique tirée des propres paroles de l'écriture sainte*, van hetwelk alleen jammer is, dat het te veel zich gevoelt van den toenmaligen hof- en regeringsgeest in Frankrijk. Ook is er de Catholieke oorsprong (anders is het gelegen met het werk van Reinking) niet in te miskennen.

dan aardſche, hooger dan tijdelijke wijsheidsregel, naar heiliger dan bloot ſtoffelijke berekeningen beſtuurd worden. Ook dáár zal het blijken, dat, wat ook wankele of valle, de wijze, die zijn huis op eene ſteenrots gebouwd heeft, wanneer de ſtormen waaien, de regenſtroomen neêrvallen, de aardſchuddingen gevoeld worden, te midden van woedende orkanen en woelende elementen zal ſtaande blijven: *Saevis tranquillus in undis!*

BILDERDIJK.

Het kan vreemd ſchijnen, dat, terwijl in andere landen, die op nationaliteit en gevoel voor waar- en ſchoonheid roemen, Dichters en Schrijvers van een veel omvattend en overwegend *genie* algemeen als zoodanig door hunne natie vereerd, of ten minſten gelezen worden, onze Bilderdijk nog ſteeds bij de zijne, naar evenredigheid zoo weinig bekend en gekend is. Wij willen hier de kleinere nevenoorzaken niet optellen, waardoor het, althands bij het leven van dezen grooten man, voor eenen Boekhandelaar meer eere dan winst gerekend werd, zijne ſchriften, zelfs de dichtbundels, uit te geven: de beperktheid van den grond, waarop onze taal geſproken of gelezen wordt; de Hollandſche karaktertrek, die vooral in het gebied der letterkunde aan het vreemde boven het nationale de voorkeur geeft; de veelheid zelve miſſchien der in prijs nog al hoog loopende boekdeelen; dit één en ander, en nog meer van dergelijken onderſchikten aart, mogen het hunne toegebracht hebben tot het voor den vreemdeling zeker allerzonderlingſte verſchijnſel, dat wij hier voor oogen hebben. De hoofdoorzaak ligt vrij wat dieper. Ook Bilderdijk zoude onder zijne landgenooten gelezen, geacht, en zelfs bewierookt worden, gelijk een Göthe in Duitschland, een Lord Byron of Walter Scott in Engeland, (eene eer voor het overige, die niemand minder dan hij zelve benijdbaar achtte, en die een Christelijkgezind hart niet dan ſtuiten en bedroeven kan); Bilderdijk zoude, zeggen wij, licht tot buitenſporigheid toe in zijn vaderland geëerd geweest zijn, ware het niet, dat zijne ſchriften, ja geheel zijn perſoon het getuigenis droegen tegen den geest des tijds, die ook onze natie zoo vermogend beheerscht. Niemand evenwel meene, dat een zoo krachtig, aanhoudend en verſcheidenaartig getuigenis, zonder uitwerking gebleven zij; of wel, dat de menigte van Bilderdijks ſchriften zoo in proza als poëzy, van dat getuigenis vervuld, reeds alle hare uitwerking gedaan hebbe. Niet te vergeefsch, wij mogen dit vertrouwen, heeft het de Goddelijke Voorzienigheid behaagd, dezen man in ons Vaderland te doen geboren worden, en meer dan vijftig jaren lang ſtaande te houden, onafhanklijk van de gunst het zij van grooten of geringen, het zij van de Regeering of van de natie, onder dagelijkſche rampen en ſmerten, onder het dagelijksch verwachten zijner laatſte ure. Niet te vergeefsch zal in zoo onderſcheidene takken en vakken van wetenſchap eene ſtem zich hebben doen hooren, meer dan vijftig jaren lang, te midden van al wat van rondsom en zelfs van binnen veranderde of inſtortte, zich zelve in het wezen der zaak ſteeds gelijk. Niet te vergeefsch zal voor het opkomende, het in bloei ſtaande geſlacht, in de gevolgen zijn het getuigenis van den man, die, bij al de kracht van zijn genie, zich ſteeds betoonde en zoo gaarne beleed een *zondaar* te zijn, *arm* en *zwak*; en die in zijn fel geſchokt leven ſlechts twee groote rustpunten in het binnenſte zijner ziel voor oogen had: het *geloof* in CHRISTUS, en in het bloed Zijnes kruiſes; de *hoop* op CHRISTUS, en Zijne wederkomst in heerlijkheid.

Langzaam moge, naar den aart onzer natie, de invloed voortgaan en kenbaar worden van Bilderdijks ſchriften, inzichten, getuigeniſſen, omtrent de gewichtigſte waarheden: Godsdienst, taal, recht, geſchiedenis, enz. betreffende. Te zekerder zal die invloed zich ontwikkelen, onder den Goddelijken zegen eener boven alles gewenschte Godsdienſtige en geestelijke opwekking onder ons volk; zonder dezen toch kan het ophebben met Bilderdijk en zijn *genie* even gevaarlijk zijn voor jeugdige harten en nationaal gevoel, dan ieder andere ingenomenheid met *menſchen*, waar niet gezien wordt op het éóne noodige, eenig waarachtige, eenig blijvende bij en in alle dingen. Doch in dien weg dan ook kan, dunkt ons, de tijd niet ver af meer zijn, dat de ſchatten opgedolven worden, die in Bilderdijks ſchriften overal verborgen liggen; de tijd, dat kleingeestige vooroordeelen tegen eenen bundel, als b. v. om iets te noemen de drie deelen der *Krekelzangen*, plaats maken voor de waardeering en het gebruik van het veelvuldig waar en heerlijk, vooral tot God en Zijne Genade opleidende, waarvan zij overvloeien. Het zal dan blijken, zelfs uit een bloot nationaal oogpunt geſproken, wat het in de uitkomſten verſchilt, zijn voedſel te zoeken in die altijd echt-Nederduitſche, altijd uit hooger dan het zij eene ſtoffelijke of eene ideale wereld, bezielde taal en poëzy van Bilderdijk; of in de lekkernijen en zwijmeldranken van die vreemde vernuften, waarmede men ook in ons vaderland zoo hoog oploopt, maar waarvan de boom zich aan zijne vruchten zoo kenlijk reeds meer en meer openbaart.

Wij geven hier dit denkbeeld ſlechts vluchtig aan, en als het ware, tot eene nadere beſtemming van het rubriek *Letterkunde*, in dit ons weekblad. Grondiger kan men het zelve te rug vinden in de *Wenken* van de Heer DE CLERCQ in den *Gedenkzuil voor Mr. W. Bilderdijk*, uitgegeven (A°. 1833) bij Westerman.

DE KANTTEEKENINGEN.

De kantteekeningen (der Staten-vertaling) zijn toch inderdaad voortreffelijk ten aanzien van zeer vele bijbelplaatſen. Woorden, die dikwerf aan geleerde uitleggers aanleiding hebben gegeven om er geheele verhandelingen over te ſchrijven, en die dan nog verkeerd van hen verklaard worden, hebben niet zelden de Kantteekenaars met weinig omſlags zoo opgehelderd en verduidelijkt, dat er niets meer over te zeggen valt.

YPEY, *Kerkgesch. der XVIIIde Eeuw.*

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

BLIK OP DE VIER EERSTE MAANDEN VAN 1835.

Bij den aanvang des jaars hebben wij onze landgenooten op de teekenen der tijden mogen opmerkzaam maken, de dreiging van alle zijden mogen toonen, en hen doen opmerken, hoe groot onze nationale onverschilligheid in het midden van gewigtige gebeurtenissen is. Wat zullen wij nu zeggen, nu de eerste maanden verloopen zijn? Zijn de gevaren verminderd? Is onze toestand helderder geworden? Wie durft dit beweeren?

De groote gebeurtenis dezer maanden was de langzame val van het Ministerie Peel en Wellington, waarvan men zich zooveel voorspeld had. Reeds bij den aanvang van hun beheer bleek het, welke geest der verblinding over de Engelsche oppositie uitgestort was, en hoe zwak de tegenstand was, die men haar konde bieden. Te vergeefs had de behoudende partij in Engeland en ieder die nog eenige waarde aan het behoud harer constitutie hechtte, het oog op de nieuwe Ministers gerigt, wier roeping het scheen, de zoogenaamde hervorming die er begonnen is, geleidelijk door te zetten. Het ging daarmede gelijk het in diergelijke omstandigheden elk bestuur gaat, dat toegeeft omdat het toegeven moet, en niet uit deszelfs innigste overtuiging. Wat men toegaf, werd aangenomen, doch zonder eenige erkentelijkheid, en weldra werd er meer verlangd dan toegegeven kon worden; en nu moest, na verschillende nederlagen door de vereenigde Whigs, Radicalen en de partij van O'Connell aangebragt, het Ministerie bezwijken. Aan edele drangredenen, aan schoonklinkende woorden van herstel van grieven en van onregtvaardigheden, heeft het ook bij deze gelegenheid niet ontbroken. De tijd zal leeren wat men wil. Men bedriege zich niet. Al prijken er andere namen aan het hoofd van het nieuwe bestuur, de magt van O'Connell, die thans met zijne Ieren de balans doet overslaan naar den kant dien hij wil, is ontzettend gerezen, en wanneer men ziet, welk een weg deze afgelegd heeft sedert den tijd toen hij voor weinige jaren als de Iersche *Agitator* of rustverstoorder, de spot der dagbladen was, dan kan men meer verwachten.

Dit toch was reeds in den aanvang van het kortstondige Ministerie Peel gebleken, dat, in de buitenlandsche betrekkingen, van hetzelve geen hulp te wachten was. Nederland bleef opgeofferd en verlaten; Spanje aan zijnen bloedigen burgerkrijg overgegeven. Wat wij van de nieuwe administratie te wachten hebben, willen wij niet vooruitloopen, doch dit is duidelijk, dat de steun, dien Nederland vroeger van Engeland als een protestantschen staat konde verwachten, telkens, wanneer de driften en de naijver van het oogenblik zwegen, thans geheel verdwenen is, daar toch de zegevierende oppositie niet kan rusten, voor dat zij in Engeland alle de sporen die de geschiedenis en de Hervorming in deszelfs constitutie hebben nagelaten, zal hebben uitgewischt.

Geheel Europa heeft op den afloop van deze Engelsche zaken het oog gerigt gehad, en Frankrijk is thans van den eersten schrik, dien de schijnbare terugkeer tot beginsels bij hare naburen, veroorzaakt had, terug gekomen. De geschiedenis van dit ongelukkige land, alwaar het lot van zooveel millioenen van eenige kleingeestige hofintrigues en personeel ambtbejag afhangt, toont dagelijks wat er van eenen staat wordt, alwaar geen hooger beginsel bestaat dan de magt van het oogenblik; alwaar het bestuur geen' weêrklank in de harten vindt, geen vertrouwen of liefde inboezemt. Waar God niet geëerd wordt, daar zal ook de raad der wijzen tot dwaasheid worden.

Wij herhalen het, wij staan op den rand van eenen afgrond; de Heere alleen kan ons bewaren. Waar bestaat er vriendschap voor ons, of deelneming in de on-

regtvaardigheden die ons aangedaan zijn? Vijf jaren, reeds bijna verloopen ſedert het uitbreken der omwenteling, hebben dit genoegzaam getoond. Onze last wordt groot, en wij zijn finantiëel aan België vastgeketend met eenen kluister, dien wij niet dragen, en niet losrukken kunnen. Onze landbouw levert den grond op tot de ernſtigſte klagten, en de gewigtigſte beraadſlagingen. Onze handel werd in ſommige opzigten gezegend, doch hangt van het behoud der rust in Europa af. In het midden van dit alles, welk eene ſtof van vreeze, zoo de Almagtige ons gewest, even als altoos dobberende op de wateren, niet door Zijne kracht bewaart! Onze eensgezindheid zelve is een geſchenk van Zijne hand, en werden wij maar een oogenblik aan ons zelve overgelaten, dan zoude het blijken welke bronnen van verdeeldheid overal ſchuilende zijn.

Wij zijn thans in eenen toeſtand, niet ongelijk aan dien van het twaalfjarige beſtand in de XVII[de] eeuw, toen de gevaren van buiten ophielden voor eenen tijd, en daardoor meer gezien werd op hetgeen van binnen voorviel. Echter welk een onderſcheid! Spanje was toen onze vijand, Frankrijk onze natuurlijke bondgenoot, Engeland, naauw aan ons verknocht door gezamenlijke overtuiging en gezamenlijk belang tegen Spanje. En nu! Frankrijk en Engeland zijn vereenigd in één belang: dat der omwenteling; en de houding zelve die God aan Nederland gegeven heeft, om tegen dien ſtroom der omwenteling in 1831 in de wapens te ſtaan, is hun een doorn in het oog. Van het rijk uit de omwenteling geboren, van onze vroegere landgenooten, kunnen wij wel niets goeds verwachten. Onze vijanden zijn nabij, onze vrienden ver af, en wat zullen zij ons baten, zoo de Heere niet met ons is?

Er beſtaat nog een teeken des tijds van een groot gewigt. In een vroeger nommer, Dl. II. Nr. 12, maakten wij daarop opmerkzaam: de godsdienſtige opwekking namelijk in deze eeuw. Men moge aan de hoven en onder de diplomaten, waar men gewoon is alleen op menſchelijke wijsheid en wereldſche beweegredenen te letten, deze zaak verachten; maar zij beſtaat, en zij heeft meer invloed dan men vermoedt. De zaak van de Godsdienst, de hoogſte, ja de eenige gewigtige vraag, die de mensch hier te beantwoorden heeft, ligt op den achtergrond van de meeste geſchillen van den dag. In Engeland toch zoekt de oppoſitie den ſtaat geheel en al van den vasten grond van het hervormde Christendom af te rukken, daar zij zelfs eene onderwerping in naam aan hetzelve niet dulden wil. In Frankrijk vereenigen zich nog ſteeds bij de koningsgezinde partij getrouwheid aan het Catholicismus en de hoop op Hendrik V. In Spanje zijn de geestelijkheid en de kloosterlingen de natuurlijke aanhangelingen van Don Carlos. In Pruisſen vertoont zich een wederſtand tegen eene van Gouvernementswege daargeſtelde unie tusſchen Lutherſchen en Gereformeerden; en het kan den Christen niet dan innig leed zijn, dat men daar gemeend heeft het geweld te moeten gebruiken in zaken van eenen zoo hoogst teederen en geestelijken aard.

En zoude nu Nederland, dat ſteeds in de Godsdienst den ſpil van alle gebeurtenisſen gezien heeft, die God over hetzelve heeft gebragt, ten deze onverſchillig kunnen blijven, en zich in hetzelve niet eene gisting vertoonen, uit den aard der zaak onvermijdelijk? Wij vermeenen te hebben aangetoond, gelijk het uit de gebeurtenisſen van den dag genoegzaam bewezen is, dat het diepe verval in de Gereformeerde kerk beſtaat, doch dat de hoop op herſtel niet mogt worden opgegeven, zoo lang er binnen dezelve nog vrijheid tot ſpreken en getuigen beſtaat.

Er is toch onder de geloovigen in Nederland ten deze maar ééne ſtem: het verlangen naar eene terugkeering tot de beginſelen der hervorming, de beginſelen van Gods woord, en naar eene zuivere Evangelie-prediking. Wij wenſchen te blijven, waar God ons geſteld heeft, wachtende op Zijne leiding. Anderen hebben gemeend zelve de hand aan het werk te moeten ſlaan, en zich te moeten afſcheiden van een beſtuur, dat zij beweeren met geene goede conſcientie te kunnen gehoorzamen. In deze overtuiging ligt geen misdaad tegen den ſtaat, die volgens de Grondwet, voor alle godsdienſten onverſchillig is. Wij konden het dus bijna niet gelooven, hetgeen van vele kanten verzekerd wordt, dat in de dorpen Genderen en Doeveren eene inkwartiering plaats zoude hebben, die voor velen onder de afgeſcheidenen ten hoogſten bezwarend zijn zoude, en die met het bovengenoemd verſchil omtrent kerkelijke zaken in naauw verband zoude ſtaan. Van waar deze maatregel uitgegaan zij is ons onbekend; doch wij vertrouwen op de regtvaardigheid van onzen geëerbiedigden Koning, dat hij niet zal toelaten dat onder zijn gebied iemand lijde om der conſcientie wille. Vrijheid van conſcientie toch is de hoekſteen, waarop de welvaart van dit land gebouwd is geworden, en waardoor de verdrukten van alle landſtreken herwaarts toegevloeid zijn. Verkondiging der waarheid is het eenige middel, dat de afgeſcheidenen in de kerken terug kan brengen, en alle dwang, in zich zelve verwerpelijk, is buiten dien nutteloos, en kan alleen het getal dergenen vermeerderen, die er zich eene eer in ſtellen zullen, in dien ſmaad te deelen (1).

OVER DE APOCRYPHE BOEKEN MET BETREKKING TOT DE GODDELIJKE SCHRIFTEN DES BIJBELS.

Het is bekend genoeg welk eene twist in den boezem der Engelſche en Franſche Bijbelgenootſchappen is gevoerd geworden over de vraag, of men met de Heilige Schrift ook de Apocryphe boeken moest uitdeelen. In beide deze landen is de vraag ten nadeele der Apocryphe boeken beſlist geworden; en men heeft in ons land dit voorbeeld gevolgd. In Duitschland echter heeft men hiertegen bedenkingen ingebracht, en in dat land worden nog altoos bijbels met Apocryphe boeken uitgedeeld. Het is ons doel, hierover met een enkel woord

(1) Het bovenſtaande werd geſchreven, voor dat deze omſtandigheid door het uitkomen van het jongſte geſchrift van Ds. Scholte bevestigd is geworden.

ons gevoelen te zeggen, omdat dit vraagstuk met het zeer gewichtige onderwerp van den Canon of het Register der goddelijke boeken des Bijbels ten naauwste zamenhangt.

In de Voorrede of *Waarschuwing aan den Lezer* van de Apocryphe boeken in onze gewone of Staten-Vertaling, vindt men de volgende opgave: »De kenteekenen van een kanoniek schrift des Ouden Testaments zijn deze:

1. Dat het geschreven zij van eenen Profeet (1), waarom de kanonieke Boeken des Ouden Testaments genoemd worden de *profetische schriften* (Rom. XVI. v. 26), en het *profetische* woord (2 Petr. I. v. 19); en dat het diensvolgens niet geschreven zij na de tijden van Malachias, die de laatste Profeet geweest is.

2. Dat het geschreven zij in de Hebreeuwsche taal; want de Schriften des O. Testaments zijn geschreven voor de Israëlitische kerk die de Hebreeuwsche taal alleen gebruikte (2).

3. Dat het van de Joodsche of Israëlitische kerk voor een kanoniek boek zij erkend en gehouden geweest; want den Joden zijn Gods woorden toebetrouwd (Psalm CXLVII. v. 19, en Rom. III. v. 2); en zij zijn belast, dezelve getrouw te bewaren (Deut. XXXI. v. 26). Zoodat de Heere Christus, hoewel Hij hen over de kwade uitlegging der H. S. dikwijls bestraft heeft, nogtans hen nooit heeft beschuldigd dat zij de H. S. vermengd of vervalscht zouden hebben, maar de menschen wijst tot die H. S. die zij toen hadden (Luc. XVI. v. 29. en Joann. V. v. 39).

4. Dat in hetzelve niets gevonden worde dan dat heilig en waarachtig zij, en niet dat strijdig zij tegen de waarheid of tegen de goddelijke leere in de kanonieke boeken begrepen."

Het zijn dus deze beide laatste kenteekenen vooral, uit welke, bij onderlinge overeenstemming, het kanoniek gezag der heilige Schriften des Ouden Verbonds moet worden beproefd. Want gelijk onder Israël den getrouwen in den lande het recht en de plicht van 's Heeren zijde was gegeven en opgelegd, om de redenen der Profeten aan die der vroegere Godsmannen te toetsen en te beproeven, en dat, offschoon geheel hun geloof op de godspraken der van den Heere gezonden heilige mannen rustte (Deut. XIII. v. 1—5), even zoo mogen en moeten wij, offschoon ook ons geloof rust op de woorden Gods in de heilige boeken der Schrift, desniettemin het gezag dezer boeken uit hunne onderlinge overeenstemming in de waarheden des geloofs, die Gods Geest aan het harte betuigt, met allen ijver en naarstigheid onderzoeken; en er is geen twijfel aan, of ook deze verplichting ligt opgesloten in het gebod: ONDERZOEKT DE SCHRIFTEN!

Ziedaar dus voldoende kenteekenen der kanonieke boeken des Ouden Testaments: het getuigenis der Joodsche kerk, aan welke de woorden Gods waren toebetrouwd, en het onderzoek des geloofs. En er is geen twijfel aan, of een der hooge bedoelingen der Goddelijke Voorzienigheid met de verspreiding der Joden onder alle Christenvolken is, om dat getuigenis door hun bewaren der heilige boeken nog steeds als levend en sprekend te blijven afleggen.

Even zoo is aan de Kerk des Nieuwen Verbonds de verzameling en bundel der Goddelijke Schriften des N. T. toevertrouwd geworden. En het is inderdaad eene kennelijke bestiering der Voorzienigheid Gods, dat noch aan het Concilie van Laodicea, noch aan dat van Trente, welke dwalingen zij overigens mogen aangenomen of goedgekeurd hebben, is toegelaten geworden, eenige vervalsching of vermenging in het Register der Schriften des N. T. in te voeren; gelijk dan ook geene der Gemeenten onzer gezegende Kerkhervorming daartegen geprotesteerd, neen, maar eenparig daaraan getuigenis gegeven hebben. Niettemin hebben dezelve (en dat met evenveel recht) ook omtrent de boeken van het Nieuw Verbond die vrijheid van onderzoek gehandhaafd, welke wij zoo even zagen dat de Heere zelf door de dienst van zijnen knecht Mozes aan zijn Volk omtrent de verkondiging der Profeten heeft aanbevolen en opgelegd; want ook hier geldt het woord van den Apostel: *De geesten der Profeten zijn den Profeten onderworpen* (1).

Doch gelijk de Joodsche kerk geen gezag of aanspraak hoegenaamd had tot vestiging van den Canon des Nieuwen, zoo had de Christelijke kerk geenszins de roeping tot verzekering of bekrachtiging van dien des Ouden Testaments; en het is bij mangel van het rechte inzicht hiervan, dat de schrijvers der boven aangetogen Voorrede, niet alleen ook met betrekking tot het laatste het getuigenis der kerkelijke schrijvers en der Conciliën inroepen, maar zelfs op gezag der vroeger Christelijke kerk de Apocryphe boeken des O. T., offschoon die wel zorgvuldig van de kanonieke onderscheidende, onder de veelbeteekenende benoeming van BIJBEL of *Heilige Schrift* bevatten.

Deze dwaling was allengs in de Christelijke kerk ingeslopen. Zij is haren oorsprong verschuldigd aan de Alexandrijnsche Vertaling of die der LXX Overzetters, waaraan men reeds zeer vroeg veel te veel gezag gehecht heeft, en wel op grond van het gevoelen dat de Heilige Schrijvers des Nieuwen Testaments die Overzetting in hunne aanhalingen zouden gevolgd zijn. Maar deze meening, hoe algemeen ook verspreid, is niet gegrond, gelijk nader door ons zou kunnen bewezen worden. De Apostelen hebben hunne aanhalingen doorgaans uit den Hebreeuwschen text des Ouden Testaments overgenomen, en zijn in de overbrenging daarvan even zoo wel als in de uitlegging en aanwending der woorden Gods door den H. Geest, den Geest der onfeilbaarheid, gedreven geweest, offschoon hunne overbrenging dikwijls niet letterlijk, maar toch altoos naar den zin en de meeninge diens Geestes was.

(1) Of (voegen wij er echter bij:) van eenig ander der *heilige mannen Gods, door den H. Geest gedreven zijnde:* 2 Petr. I. v. 20.

(2) Hiertegen kan men met grond inbrengen, dat er Chaldeeuwsche stukken in het O. T. voorkomen; want zoo het Chaldeeuwsch niet is uitgesloten, waarom zou het Grieksch dan volstrekt uitgesloten zijn geweest? Daar is evenwel eenig onderscheid.

(1) 1 Cor. XIV. v. 32. Alwaar men ook de kantteekening leze.

De Dordrechtsche Synode heeft dus eene zeer nuttige bepaling gemaakt, toen zij vastſtelde dat in de nieuwe door haar ontworpen Vertaling des Bijbels, de Apocryphe boeken niet gelijk in de Alexandrijnsche en Roomsche (*Vulgata*) onder de boeken des O. V. of zelfs als aanhangsel tot dezelve zouden geplaatst, maar geheel aan het einde des Bijbels opgenomen worden, even als de symbolische boeken onzer kerk, mede menschelijke schriften. »Want men mag geener menschen schriften, hoe heilig zij geweest zijn, gelijken bij de goddelijke Schriftuur, noch de gewoonte bij de waarheid Gods (want de waarheid is boven al); noch de groote menigte, noch de oudheid, noch de succesſie van tijden of Perſonen, noch de Conciliën, Decreten of Besluiten (1)." Waarom ook reeds in de boven aangehaalde Voorrede der Apocryphe boeken gezegd werd: »Het ware goed geweest, dat deze boeken gelijk ze bij de kanonieke Schriften zoo der Israëlitische als der eerste Christelijke kerke eertijds niet zijn gevoegd geweest, namaals ook bij den Bijbel niet waren gevoegd geworden; zoo zoude het zoo licht niet hebben kunnen geschieden, dat het meeste deel derzelve daarna van de Roomsche kerke voor kanonieke boeken ten onrecht aangezien en aangenomen zouden zijn geweest."

Wij stemmen dus van ganscher hart en overtuiging met onze Engelsche broeders in het genomene besluit zamen, en achten het om des gezags wille van den Canon der goddelijke Schriften des Bijbels wenschelijk, dat voortaan de Apocryphe boeken der Roomsche kerk niet meer met den Bijbel vereenigd worden.

Desniettegenstaande keuren wij evenwel het zeldzaam gebruik dat hedendaags van deze boeken wordt gemaakt, ten sterkste af. Onze Vaderen die meer dan eenige natie onder den hemel hart hadden voor Israël, dat aloude Volk der verkiezing, waren daarom zoowel met deze boeken als met den Joodschen Geschiedschrijver Jozefus zoo zeer ingenomen, dat men doorgaans, zelfs in de huizen waar anders het minste gelezen werd, zoowel bij boeren als burgers, benevens den Bijbel, eenen Cats en Jozefus in folio vond. Immers de eerste was hun dierbaar als Christenen, de tweede als Nederlanders, en de derde omdat hij voor het Volk Gods het Oude aan het Nieuwe Verbond vastschakelde. Dus doen ook in meer dan een opzicht de zoogenaamde Apocryphe boeken, vooral die der Macchabeeuwen, zoo belangrijk en rijk van inhoud, als treffende bijdrage tot de vervulling van Gods raad en voorzeggingen over dat Israël, tot hetwelk Petrus op den dag zelven der inwijding des Christendoms mocht zeggen: *Gij lieden zijt kinderen der Profeten en des verbonds, 'twelk God met onze Vaderen opgericht heeft, zeggende tot Abraham: En in uwen zade zullen alle geslachten der aarde gezegend worden;* en waaromtrent Paulus op de vraag: *ik zegge dan: heeft God zijn volk verstooten?* uitroept: *Dat zij verre; want de genadegiften en de roeping Gods zijn onberouwelijk!*

(1) *Nederl. Confesſie*, Art. 7.

DE PROFETIEN WEGENS EDOM.

Uwe schrikkelijkheid heeft u bedrogen, [en] de trotschheid uwes herten, gij die woont in de kloven der steenrotzen, die u houdt op de hoogte der heuvelen; al zoudt gij uw nest [zoo] hoog maken als de arend, zoo zal ik u van daar nederstorten, spreekt de Heere. Jes. XLIX. v. 16.

Veracht de Profetiën niet, is het woord des Apostels. Diepten liggen er in opgesloten, eeuw op eeuw heeft in deze mijnen gegraven, en terwijl de grootheid van het werk der menschen in het niet zinkt, overleeft het woord van God alle die wisselingen en schokken in de geschiedenis der wereld, en verkrijgt meer majesteit en meer vastheid na iederen strijd in de oogen der volkeren. — Was er ooit een tijd waarin de spotternij met het Woord op het hoogst werd gedreven, het was in de achttiende eeuw, toen de geest des ongeloofs heerschende was geworden in alle wetenschappen en geleerdheid, en men overal slechts bewijzen tegen de waarheid des Bijbels zocht. Liever verdiepte men zich toen in de eindelooze droomen der Hindous en Egyptenaren over hunne oudheid en afstamming; men vond meer overeenstemming met de fabels der Chinezen dan met de waarheden der Christenen. De Heere heeft in deze stelsels geblazen, en als kaf zijn dezelve daar henen gestoven. De Zodiak van Dendera die het bewijs zoude opleveren der beschaving van eenen tijd, van welks oudheid wij geen denkbeeld hadden, heeft moeten getuigen dat hij tot de eeuw der Romeinsche keizers behoorde; het letterschrift der Egyptenaren is, als het ware, herrezen om de waarheden der Schrift te getuigen; en de reizigers die de velden van Mesopotamie bezochten, hebben bij het zien der steenhoopen aan de oevers van den Eufraat op één gestapeld, moeten getuigen, dat het woord des Heeren tegen Babel vervuld was. Eene treffende bijzonderheid kan thans bij deze getuigenisſen gevoegd worden.

Onder de Profetiën des Ouden Verbonds van eenen geschiedkundigen aard, die de grootste moeilijkheden aan de Uitleggers gegeven hebben, behooren die over *Edom* (Idumea), hetwelk in de voorzegging als een heerlijk land wordt beschreven, met alle schatten der kunst versierd, terwijl ondertusschen de latere onderzoekers, wel de ligging van een zoodanig land in het Noorden van het steenachtig Arabië aan de zuidelijke grenzen van Palestina wisten aan te wijzen, doch verder deswege geene wetenschap bezaten, zoo dat zelfs een der geleerdste schriftverklaarders de Edomiten beschouwt, als geheel onder de Nabatheesche Arabieren verzwolgen zijnde. Daar men nu de gewoonte heeft, om in plaats van de verdere uitleggingen, die God ter zijner tijd geeft, af te wachten, ook datgene te willen verklaren waartoe ons nog de kennis ontbreekt, wist men zich uit dit alles niet beter te redden dan met de Profetie tegen de Edomiten als algemeene aankondigingen tegen de vijanden Gods te verklaren, even als of bij den Heere, die alles bepaalt, ook niet een bepaalde zin en bedoeling in alles gevonden wierd. Maar »de Heere is waarachtig, en alle

menschen leugenachtig." Mogten wij dit niet vergeten. Doch waarin wordt niet al het ongeloof onzes harten kenbaar?

Edom was Israëls broeder: aan dezelfde borsten had hij gezogen; maar het geslacht van Esau bleef tegen dat van Jacob gekeerd, gelijk ondervonden wierd toen de kinderen Israëls op hunnen togt naar Kanaän zijne grenzen bereikten. Doch de aanleiding tot het oordeel over Edom ligt in de klagten door Sion in den CXXXVII[sten] Psalm geuit: »*Heere, gedenkt aan de kinderen Edoms, aan den dag Jeruzalems, die daar zeiden, Ontblootze, ontblootze tot haar fondament toe.* Dit was de raad, door den nijd van Edom aan den heerscher van Babel gegeven, toen Jeruzalem voor zijne wapenen had moeten bezwijken, en deze schuld blijft rusten op dit volk, in de voortgaande profetiën, gelijk blijkt uit Ezech. XXV. v. 12. XXXV. v. 15. Jes. XXXIV. v. 8—15. Jer. XLIX. v. 15—18. Reeds in Gen. XXVII. v. 39, XXXVI. v. 6. wordt de vruchtbaarheid en rijkdom van het land geroemd, in Num. XX. v. 17 bevestigd, terwijl zelfs de roem van Idumea in de schriften der heidenen was overgegaan.

Dit land ondertusschen bestond niet meer in de rij der bekende gewesten. Geen reiziger had hetzelve bezocht, en Volney, de ongeloovige schrijver, die in zijn ongeloof zelve de waarheid der Schrift op elke bladzijde heeft moeten bevestigen, was de eerste die gewaagde van eene landstreek in Arabië, waar zich de bouwvallen van vele groote steden bevonden, in het midden van welke de Arabieren meermalen hunne kudden dreven, doch die zij echter schaars genaakten, uithoofde van de groote en gevaarlijke schorpioenen die zich aldaar ophielden. Burckhardt en Sectzer, latere reizigers, bezochten dit land niet zonder groote gevaren, en alleen als in het voorbijgaan, doch genoeg om de waarheid der profetiën ten volle te bevestigen. Had namelijk Ezechiël voorspeld, dat Edom *van Theman af*, zoude verwoest worden, zij verhaalden dat het geheele land eene woestijn was en dat *Maan* (van Theman afkomstig) de eenige stad was, die nog inwoners telde.

Grooter was nog de verwondering van den eersten dezer reizigers, toen hij eene geheele stad ontdekte in de rotsen uitgehouwen, en die bleek vroeger niet anders dan het bij de ouden bekende *Sela* (*petra* of *rots*), de hoofdstad van Edom te zijn. Deze stad ligt in eene naauwe rotsengte tusschen hemelhooge bergen, in welke allerlei woningen zijn uitgehold op verschillende hoogten, zoodat hier de profetie als voor oogen stond, die Edom dus aanspreekt: (Obadja III. v. 4.) *De trotsheid uwes herten heeft u bedrogen; hij die daar woont in de klooven der steenrotzen, in zijne hooge woninge; die in zijn herte zegt: wie zoude mij ter aarde nederstorten? Al verhieft gij u gelijk den arend, en al steldet gij uw nest tusschen de sterren: zoo zal ik u van daar nederstorten, spreekt de Heere.*

In 1818 werd deze plaats door een gezelschap Engelsche reizigers, waaronder de Kapiteins Irby en Mangles, bezocht, en nu steeg de verwondering nog hooger, toen de uitgestrektheid van alle deze bouwvallen en vertrekken nader werd opgenomen. Zij bezagen deze buitengewone plaats met hare graven, kolonnaden, pyramiden, grafsteenten, en een schouwburg met al deszelfs zitplaatsen voor 3000 personen uit de rots gehouwen, terwijl de grond bedekt was met hoopen van groote steenen, die gestrooid lagen voor de grondleggingen van eene geheele reeks gebouwen, gedeelten van ingestorte zuilen, en overblijfsels van geplaveide straten. Letterlijk wordt ook hier de profetie van Jesaias vervuld waarin gezegd wordt, dat *het land van geslachte tot geslachte woest zal zijn*, en *dat de Heere een richtsnoer der woestigheid* (of der verwarring) *over haar zal trekken, en een richtsnoer der ledigheid*, (de Engelsche vertaling heeft: *stones of Emptiness*). Niets ontbreekt er aan de schildering der profetie, tot de *uilen* en de *kraaien*, tot de *brandnetels* in de *paleizen*.

De voorafgaande bijzonderheden zijn ontleend uit een Engelsch werk van Dr. Keith, *over de waarheid van de Christelijke Godsdienst, als bewezen door de letterlijke vervulling der profetien*, hetwelk in 1854 reeds zijn twaalfde druk telde. Terwijl deze laatste druk gereed gemaakt werd, kwam den schrijver nog de reis in steenachtig Arabiën van twee fransche geleerden, de Heeren Leon de Laborde en Linant, ter hand, welke met voortreffelijke afteekeningen van de bouwvallen van Petra versierd is, waardoor aan deze bevestiging van het woord des Bijbels als het ware de laatste hand is gelegd.

Opmerkelijk is hierbij nog de volgende bijzonderheid. Uit de voornoemde platen blijkt, dat de aangehaalde gebouwen en gedenkteekenen, de vrucht zijn van den gedurigen arbeid van opvolgende eeuwen, zoo dat zelfs de laatste dier werken in den tijd van keizer Hadrianus schijnen te zijn vervaardigd. Oppervlakkig zoude dat een zwarigheid tegen de vervulling opleveren, daar men zoude kunnen in het midden brengen, dat men naar de bedoeling dezer profetie, de vervulling tot zoo laat niet kan verschuiven. Doch hoe gewigtig wordt ook deze bijzonderheid, en dat gedurig streven der Edomiten om hunne verwoeste plaatsen weder te herbouwen, en de vervulling der profetiën als het ware te ontduiken, wanneer men in Mal. I. v. 3, 4 het volgende leest: *Ezau heb ik gehaat: en ik heb zijne bergen gestelt (tot) eene verwoestinge, ende zijne erven voor de draken der woestijne. Offschoon Edom zeide, wij zijn verarmd, doch wij zullen de woeste plaatsen weder bouwen: alzoo zegt de Heere der heirscharen, Zullen zij bouwen, zoo zal ik afbreken, en men zal ze noemen: Lantpale der goddeloosheid, en een volk, op hetwelk de Heere vergramd is tot in eeuwigheid.*

Edom mogt derhalve zijne steenhoopen op nieuw opruimen, en nieuwe gebouwen oprigten, deze zijn weldra op de vorige puinen nedergestort, en het blijkt ook hier weder, dat het woord des Heeren bestaat in der eeuwigheid.

Welk eene getrouwheid Gods in zijne beloften en bedreigingen, welk eene teederheid en naauwkeurigheid in de vervulling, met opzigt zelfs tot schijnbaar onbeduidende bijzonderheden! Zoo was het met de profetiën

die den lijdenden Immanuël in de diepte zijner vrijwillige vernedering beschrijven, zoo met die, wier vervulling in de verstrooijing van Israël, in de voltrekking der oordeelen over de vijanden van het volk Gods reeds heeft plaats gehad. Zoo zal het ook zijn met die profetiën, die de toekomst des Heeren betreffen. Laat ons derhalve geene andere wijze van uitlegging invoeren, dan die welke de ondervinding bevestigd heeft; laat ons niet iets *algemeens* zoeken, daar waar de Heere *bijzondert*, op dat bij de uitkomst blijke, dat Hij het toekomende kent gelijk het heden. De morgensterre zal opgaan, en wij zullen verlicht worden op Zijnen tijd.

GERARDUS DE HAAS,

Geboren te Yzendoorn bij Thiel, 13 *September*, 1737.
Overleden te Amsterdam 9 *December* 1817.

Wanneer men de geschiedenis der vijftig laatste jaren wel beschouwt met betrekking tot den toestand en de aangelegenheden der Nederlandsche hervormde kerk, dan blijkt al klaarder en klaarder, dat geene omstandigheid uit haren aard meer onmiddelijk en beslissend werken kon, om in dezelve die Hollandsche halve-neologie te doen zegepralen, die thans in dit land zoo algemeen geworden is, dan de verdrijving van velen harer stevigste en rechtzinnigste Leeraren van hunne predikstoelen, door den dwanggeed aan de beginselen van vrijheid en gelijkheid, hun ten gevolge der omwenteling van 1795 opgelegd, maar door hen volstandig geweigerd. Beschouwt men de zaak *dus*, dan behoort voorzeker onder de gewichtigste bijzonderheden ter innerlijke kennis van de historie onzer kerk gedurende dat aantal jaren, die van het leven, de denk- en predikwijs, en lotgevallen dezer leeraars, van welke ook eenigen zich daarenboven als Godgeleerden onderscheiden hebben.

Wij wenschen dus, gelijk wij vroeger, als van één uit allen, eene schets van het leven en de werkzaamheid des Leidschen Leeraars Scholsman gaven, thans in eenige bladzijden aan een der Amsterdamsche Predikanten van dien tijd te gedenken, die door eene langdurige loopbaan een zeer wijd uitgestrekt tijdvak der kerk beleefd heeft, en zich tevens als Godgeleerd schrijver en als Prediker onderscheiden heeft door grooten ijver voor de zuiverheid der leer, en tevens door diepe inzichten in den rijken zin der profetische bijbelschriften; twee punten op welke in dit Blad (onze lezers zullen het zich lichtelijk herinneren) meermalen bijzonder gedrukt is, en welke door ons doorgaande zeer onbewimpeld op den voorgrond gesteld zijn. Het zal hieruit kunnen blijken, dat onze geloofs-overtuiging noch sints twee honderd jaar verouderd, noch volstrekt nieuw is; dat onze klachten over de destijds en sedert ingedrongen Neologie geenszins aanmatigend en ongegrond zijn; en dat onze verwachtingen uit het woord der profetie, offschoon sints dien tijd nader ontwikkeld, noch paradox of buitensporig, noch zoo geheel vreemd en buitengewoon zijn, als men, van het bovenvermelde onbewust, zou kunnen vermoeden. Hebben wij meermalen met vreugd onze samenstemming met de geestelijke opwekking in andere landen beleden, ook die met de betere tijden onzer zoo zeer vervallene Gereformeerde kerk, gedenken wij met genoegen en dankbaarheid.

Gerardus de Haas was de zoon van den Richter en Dijkgraaf, van dien naam, der Heerlijkheid Yzendoorn bij Thiel. Hij studeerde te Utrecht, alwaar onder zijne Leermeesters vooral de beroemde Hoogleeraren Wesseling en Bonnet te noemen zijn. Hier was het reeds, dat hij zich door grooten ijver voor kennis en geleerdheid en grondige studiën onderscheidde. Hij werd er in 1763, nadat hij een jaar te voren op voldoend examen voor de Classis van Buren (te Kuilenburg) tot de predikdienst was toegelaten, met grooten lof tot Doctor in de Theologie, eene waardigheid destijds vrij zeldzamer dan thans, bevorderd. Kort te voren, op zijn 25sten verjaardag, was hij door de Douairière van Westerholt (geboren Gravinne van Wartensleben) met de collatie als Predikant te Scherpenzeel begunstigd, alwaar hij door den waardigen Hinlopen van Utrecht bevestigd werd met de woorden van Paulus, 2 Cor. VI. v. 1. Voorts stond hij eenigen tijd te Amersfoort; daarna acht jaren lang te Middelburg, waar hij bijzonder geliefd was, en van waar hij acht jaren later, in 1781, te Amsterdam beroepen werd.

Intusschen genooten eenige uitlegkundige *Verhandelingen*, die hij oefeningshalve aan de Academie verdedigd had, de geenszins gewone eer eener algemeene verbreiding en bekendwording, door middel van eene Nederduitsche vertaling; en deze waren de eerstelingen eener geheele reeks van meestal uitlegkundige, maar des niet minder practikale geschriften, van welke wij er alleen drie bijzonderlijk willen vermelden, als meest kenschetsend voor 's mans geloofsovertuiging der waarheid. Meest alle zijn zij in de Hoofdstad, gedurende zijn leeraarsambt of woonverblijf aldaar, verschenen.

Het eerste is de *Verhandeling over den* XXXIIsten *Psalm, of practikaal vertoog aangaande de uitnemendheid van de leer der verzoening*, een werk, vooral uitgegeven ter gedachtenis aan de Gemeente te Middelburg, van den gezegenden tijd zijns dienstwerks in dezelve. »Ik vertrouw (zegt hij reeds in de *Opdracht*) dat deze bladeren van u in liefde zullen ontvangen worden. Ik wensche, dat gij het voorbeeld van de edele Bereërs volgen zult; dat is, dat gij dit mijn werk wel met alle toegenegenheid zult ontvangen, maar tevens onderzoeken, of de dingen die u alzoo worden voorgedragen, alzoo zijn. Alleen dat in uw onderzoek de gewijde onfeilbare orakelrol uw eenige toetssteen zij, en dat dit onderzoek geschiede in de vreeze van God, met die bede in uw harte: *Ontdek mijne oogen, dat ik aanschouwe de wonderen uwer wet!* Indien gij, dus doende, meent dat ik hier of daar gedwaald hebbe, ik wil mij door den minsten van u laten overtuigen, mits dat zulks met bescheidenheid geschiede, en met betooning van eene oprechte liefde tot de waarheid." Voor het overige werd in deze *Opdracht* nog wel te recht opgemerkt: »Hoe welgemaakt het menschelijk lichaam zij, welk een

kunststük van Gods hand, het wordt aanstonds een monster, zoodra men aan de voeten de plaats van het hoofd, en aan het hoofd de plaats van de voeten geeft. Op dezelfde wijs is het gelegen met het lichaam van onze godgeleerdheid; vooral in opzicht tot de leer der *verzoening*." Uit dat beginsel dan was dit leerstuk, dat éene noodige der heilsleere, in al zijne schriften de grond en het fundament van alles, hetgeen hij steeds meest verkondigde, beleed, bedacht, handhaafde en verdedigde.

Deze verdediging trad reeds meer op den voorgrond in het tweede voorname werk dat wij wenschen te vermelden, de *verklaring van het* V^de^ *tot het* VIII^ste^ *Hoofdstuk van den brief aan de Romeinen* (3 Deelen. Amst. 1789). In zijne *aanspraak en opdracht aan de gereformeerde gemeente te Amsterdam* zegt hij al aanstonds: »Hetgeen mij tot aanvaarding van deze taak bewoog, was in het gemeen het gewicht der waarheden die den inhoud uitmaken van dit gedeelte der H. Schrift; in het bijzonder de doorbreking van de verderfelijke gevoelens der zoogenaamde Leerhervormers (Neologen), volgens welke het denkbeeld van verzoening met God, door het borgtochtelijk lijden en sterven van Christus, uit de Christelijke leer geheel en al moet verbannen worden, en dezelve (zoo als zij zich uitdrukken) tot hare oorspronkelijke eenvoudigheid moet worden teruggebracht; dat is, zoo verklaard, dat alles in het wezen der zake uitkomt op de bloote leer van de natuurlijke godsdienst." De ijver van De Haas tegen deze neologische gevoelens, thans zoo algemeen onder ons doorgedrongen, was hooggaande, en het blijkt duidelijk uit vele zijner schriften, dat hij dezelve niet blootelijk als in Duitschland, maar ook in dit ons Vaderland; en niet enkel onder andere kerkgezindten, maar ook wel bepaaldelijk in onze eigene kerkgemeenschap als aanwezig erkende. Hooren wij wat hij daaromtrent in de Voorrede van een vijftien jaar later (in 1804) uitgekomen werk met ernstige waarschuwing vermaande: »Gij weet (schrijft hij daar) dat de leerstukken van den Christengodsdienst die in de zoogenaamde protestantsche, bijzonderlijk in de gereformeerde Kerkgenootschappen, als grond- en hoofdwaarheden zijn aangenomen en gemeenschappelijk beleden worden, sints eenen geruimen tijd bij toeneming bestreden worden, niet alleen door diegenen die *buiten* zijn, maar ook, hetgeen erger is, door zulken die *binnen* zijn. — — Het gevaar beschouwende, hetgeen den akker van onze Vaderlandsche gemeenten van deze zijde dreigt, hebben wij van tijd tot tijd het onze, naar onze mate en wijze trachten toe te brengen ter afwering daarvan. — — Ik weet wel, en kan op de gesteldheid onzer dagen lettende, gemakkelijk vooruitzien, wat mij deswege is voorbereid, dat ik namelijk rekening moet maken op een bijzonder aandeel aan het gemeene lot dier Schriftuitleggeren, die den tegenwoordigen tijdgeest niet volgen, en de toongeving van deszelfs hoofdbestuurders niet volgen willen. Dan, dit zij zoo. De ongunst dier lieden en derzelver verachting heb ik over voor de eer onzes grooten Verlossers, voor uwe versterking in de waarheid, en voor de ontlasting van mijn eigen gewisse, onder de beschouwing van het naderend tijdstip, waarin ik aan den grooten Herder der schapen rekenschap zal moeten geven van mijn gehouden gedrag, in opzicht tot de bewaking zijner kudde, die Hij gekocht heeft met zijn bloed." Dezelfde waarschuwingen werden door De Haas onder anderen in zijne vijftigjarige dienstpreek in 1813 (van welke uitvoerige uittreksels voor ons liggen) met klimmenden ernst herhaald en aangedrongen; en het is allertreffendst hierin reeds den strijd aangewezen te zien, die twee jaren na 's mans overlijden, sedert Schotsmans optreden voor de onveranderde Gereformeerde belijdenis, is ontbrand, en waarbij de opgevolgde smaad en hoon, hier door De Haas voorzien, ten duidelijkste op de onverdeelde heerschappij der onverdraagzaamste Neologie wijzen.

Het derde geschrift van De Haas waarop wij wilden wijzen, is zijne *Toekomende wereld* (Amst. 1798), in verband met de later uitgekomene voorstelling van de *Openbaring van Johannes, als een boek voor het verstand en hart* (3 deelen, Haarl. 1804—1807). Uit het laatstgenoemde werk vergenoegen wij ons eene belangrijke plaats over te nemen, die het juiste inzicht van den eerwaardigen Schrijver in den waren aard der profetie bewijst: »Onder de waarheden (zegt hij), die de kinderen der menschen zeer raken, doch waarvan de practikale erkentenis in het algemeen, onder dezelve grootelijks ontbreekt, behoort die, dat de during van deze tegenwoordige wereld, ofschoon dezelve lang kan genoemd worden in vergelijking van zoodanige tijden, die men onder de menschen gewoon is kort te noemen, inderdaad niet lang, maar kort is, en proefondervindelijk zal blijken zoodanig te zijn, na het verloop der eeuwen, bij de verschijning van 's Heilands jongsten dag. — — Het tegengestelde van dat (verkeerde) denkbeeld was in het verstand en in het hart van Jezus Apostelen, door middel van het onderwijs, hetgeen zij van hunnen Meester ontvangen hadden, en door de werking des H. Geestes hadden leeren verstaan. Door een gevolg daarvan beschouwden zij den tijd van Jezus laatste toekomst, als *nabij*. Den vertroostenden en heiligenden invloed van deze hunne godsdienstige gevoelens ondervindende, zochten zij diezelfde gevoelens hunnen mede-christenen in te boezemen. En het is dat beginsel, waaruit het zeggen van Johannes vloeit, hetgeen hij op zijne ontboezemde zaligspreking laat volgen."

De *Toekomende wereld* bevat de allezins belangrijke en uitvoerige ontwikkeling dezer gedachte: dat de aarde, even als de menschelijke natuur, het menschelijk vleesch, dat uit haar genomen werd, staat door het verderf vernield, maar ook uit dat verderf wedergeboren, vernieuwd, hersteld, te worden; en dat de bestemde plaats der gelukzaligheid voor de verrezene geloovigen in hunne verheerlijkte lichamen, diezelfde aarde, maar vernieuwd, verheerlijkt, zijn zal, uit welke dezelve genomen zijn, maar die met hen gevallen, en der ijdelheid onderworpen geworden was. Deze hoofdgedachte, waarbij tevens vooral de persoonlijke tegenwoordigheid van den verheerlijkten Godmensch op dat aardrijk dat eenmaal zijn zweet indronk, en met zijn bloed besproeid werd, op den voorgrond staat, bevat ook onze verwachting, ofschoon wij,

eenigzins verſchillend van onzen godgeleerde, veel van hetgeen hij tot deze allerlaatſte bedeeling, die der eindelooze eeuwigheid, brengt, betrekken reeds tot die duizendjarige Eeuw der heerlijkheid, welke allerwege voorzegd is, en op de tegenwoordige bedeeling (die niet hooger is te ſchatten dan als eene eeuw van voorbereiding en van den weduwlijken ſtaat van Christus gemeente) met de wederkomst des Heeren, ſtaat te volgen.

Zooveel volſtaat nopens de door De Haas in het laatſte tijdperk zijns levens te Amſterdam uitgegevene geſchriften. Boven werd reeds door ons vermeld, en het laat zich wel uit het tot hiertoe gezegde vermoeden, dat De Haas mede tot die vijftien eerwaardige Leeraars behoort, die in 1796 ten gevolge der Omwenteling des vorigen jaars, van hun ambt en dienst verlaten werden. Van De Haas was dit wel het eerſte en meeste te verwachten, daar gedurende al dezen tijd, en nog tot aan het laatſte van zijn leven, zijne gehechtheid aan den huize van Oranje boven die van de meesten uitſtekend was; eene gehechtheid, die hij zelfs in de jaren van het Napoleontiſche tijdvak niet verloochende, toen hij ten gevolge van veranderde omſtandigheden met zijne ambtgenooten ſedert 1804 was herſteld geworden. In de acht daartusſchen verloopen jaren had De Haas, zich geenszins van de betrekking op zijne gemeente ontſlagen achtende, onder haar blijven wonen, en met haar verkeeren; en, werd het hem niet vergund in het openbaar tot haar te ſpreken, hij deed dit, waar hij kon, aan de huizen, dikwijls tot grooten zegen. Zoo was deze tijd, in welken hij ook verſcheiden zijner werken uitgaf, voor den waardigen man geen rusttijd, veel min een tijd van werkeloosheid.

De gebeurtenisſen van 1813 en 1814 werden, dit laat zich denken, door De Haas met geestdrift begroet. Zelfs de leerſtoel gewaagde nu en dan van zijne verrukking en dankbaarheid. De teleurſtelling die na zulk een ſchoon herſtel van zaken, voor de ware beminnaars der wezenlijke en hoogſte belangen dezer kerk, reeds binnen weinig jaren bereid was, werd hem beſpaard. Zijne loopbaan, die zich tot een jaartal van 80 jaren had uitgeſtrekt, werd in den jare 1817 voleindigd, nadat hij nog kort te voren voor het garnizoen der hoofdſtad gepredikt had over de hooggewichtige woorden van den Profeet Ezechiël (Cap. XXXIII. v. 11): *Zegt tot hen: zoo waarachtig als ik leve, ſpreekt de Heere* HEERE, *zoo ik lust hebbe in den dood des godloozen. Maar daarin heb ik lust, dat de godlooze zich bekeere van zijnen weg, en leve. Bekeert u, bekeert u van uwe booze wegen; want waarom zoudt gij ſterven, o Huis Israëls?*

Eindigen wij deze ſchets, met de woorden, waarmede de eerwaardige man een zijner treffendſte werken beſluit, en die zonder twijfel ook de bede bevatten, welker hoofdinhoud hij bij zijn ſterven tot den Heere zal hebben opgezonden: »Vader der lichten! verzoende Oppermajesteit! Zie neder op Sions kostelijke kinderen in deze *dagen van diep verval!* Laten ze allen in nadruk van u geleerd worden; dan zal hun vrede groot zijn: zoo groot, als nu doorgaans derzelver onrust, derzelver woelingen, derzelver kwellingen, derzelver ſmerten naar ziel en lichaam zijn. Geef hun een wijd begrip des harten in opzichte tot uwe richterlijke ſchuldvergiffenis, in opzichte tot uwe vaderlijke ſchuldvergiffenis, in opzichte tot den ganſchen weg der verzoening. Dan zullen zij juichen: *Hoe kostelijk zijn mij, o God, uwe gedachten, hoe machtig vele zijn hare ſommen!* Laten ze dagelijks meer en meer vervuld worden met alle wijsheid en geestelijk verſtand, in opzichte tot de heerlijkheid van uwe verzoende volmaaktheden. Dan zullen zij gedurig zeggen: *God zij groot gemaakt!* tot dat zij zulks hier namaals op eene volmaakte wijze in alle eeuwigheid zeggen, in alle eeuwigheid zingen zullen. Amen!" —

SPREUKEN.

De H. Schrift is Gods woord, geſchreven, en door de letteren uitgebeeld, gelijk CHRISTUS het eeuwige Woord Gods is, bekleed met de menschheid. En gelijk CHRISTUS in de wereld gehouden en gehandeld is, zoo gaat het 't geſchrevene woord Gods ook: *Het is een worm en geen boek* tegen andere boeken gerekend. Want aan dit wordt zoodanige eere met ſtudeeren, lezen, overdenken, en gebruiken, niet zoo als aan andere menschlijke ſchriften aangedaan. Handelt men er op zijn zachtst meê, dan ligt het onder de bank. Anderen verſcheuren het, kruiſigen het, geesſelen het, en doen het alle martelingen aan, tot dat zij het op hunne ketterij, zin, en moedwil duiden en rukken, of op het laatſte gantsch verderven, dooden en begraven.

LUTHER.

Algemeen is nog onder de menſchen de dwaling, dat het wezen der godsdienst neêrkomt op het doen der werken; dat zedelijkheid het voorname gedeelte, ja de grond van alle godsdienst is. Maar die aldus van de godsdienst een bloote leer van zedekunde maken, begrijpen den innigen en wezenlijken aart van het christendom niet. Deszelfs wezen ligt daarin, dat, daar alle andere godsdienſten de zaligheid verbinden aan de daad van den mensch, de onze die zaligheid voorſtelt als een werk van God aan den mensch. — Zonder de verlosſing op den voorgrond, is prediking van deugd en zedelijkheid niet dan heidendom. — De Joden vroegen den Heiland eene leer *der werken*; maar Jeſus wees hen op *een werk Gods: het geloof in Hem* (Joh. VI. v. 29). — Het is eene dwaling, zich te verbeelden dat een christelijk leven beſtaat in de werken alleen, alsof een christelijke wandel buiten het geloof mogelijk was. Het is eene dwaling, te zeggen dat de prediking der verborgenheden geen ware hartverbetering te weeg brengt. Het is eene dwaling, die te willen te weeg brengen door de bloote voorſtelling der geboden; dat is den boom met de takken, niet met den wortel in de aarde planten. Hooren wij hoe God zelve den mensch tot goede werken opleidt: *Dewijl gij*, zegt de Schrift, *met Christus begraven zijt door den doop in Zijnen dood! dewijl Christus, ons Paſcha, voor ons geslacht is! dewijl Christus uit de dooden is opgewekt, en de dood geen macht meer over Hem heeft* (Rom. VI. 1 Cor. V). Zoo worden wij dan opgewekt en vermaand tot *goede werken*, door de voorſtelling van het Voorwerp *des geloofs!*

DESPAGNE.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

HET GEBED.

Onder de liefelijkste zoowel als heerlijkste namen en eigenschappen, die den allerhoogsten God in zijn Woord worden toegeschreven, behoort ongetwijfeld dat woord van den Psalm (LXV. v. 3): *Gij hoort het gebed!* Wat rijkdommen van waarheid, van troost, van heerlijkheid, in deze eenige hoedanigheid opgesloten liggen, ondernemen wij hier niet aan te tonen. Evenmin treden wij in de uiteenzetting van den aart, het kenmerk, den oorsprong van dat *gebed des geloofs*, aan hetwelk de zekere en eeuwig onfeilbare toezegging der verhooring allerwege in Gods woord verbonden wordt (1).

Eigenaartig is het gebed door sommigen genoemd *de ademhaling der geloovigen*; door anderen *het kanaal*, door hetwelk de dierbaarste zegeningen, ja de levenssappen zelve, den geestelijken mensch toevloeien uit de volheid van dat volzalig Hoofd der Gemeente, den Heere Jesus Christus; door anderen wederom is het gebed in betrekking tot het geloof vergeleken bij den *gloed* en de *vlam*. Wij wijzen ook hier op den onuitputlijken rijkdom der H. Schrift, wier verklaringen talloos zijn omtrent het gebed, dat zij ons onophoudelijk aanbeveelt als de uitstorting der verborgenste gedachten en behoeften onzer harten, de vertrouwelijke vertooning van het binnenste onzer zielen, voor het aangezicht van een' hart en nieren proevenden God, bij wien alleen de uitkomsten zijn; van wien alleen alle goede gaven en alle volmaakte giften zijn; die de dooden levendig maakt, en roept de dingen die niet zijn alsof zij waren; die machtig is meer dan overvloedig te doen boven al wat wij bidden of denken tot lof en eer van Zijnen grooten naam in de Gemeente van Jesus Christus (2). Van dáár aan een iegelijken, in wat nood, in wat strijd, in wat diepte van zonde, val, ellende, onmacht, in wat duisternis, onder wat aanvechting en verleiding ook, dat ééne voorschrift tot redding: *Bidt! zonder ophouden* (1), dat is, aanhoudend en volhardend (2); met *dankzegging* (3), *met waakzaamheid* (4); terwijl eindelijk, bij de ondervinding van ons gebrek, onze zwakheid, onze onbekwaamheid om aan die roepstem Gods gelijk het behoort te voldoen, deze Goddelijke verklaring daarneven staat: *De Geest komt onze zwakheden mede te hulp: want wij weten niet wat wij bidden zullen gelijk het behoort, maar de Geest zelve bidt voor ons met onuitsprekelijke zuchtingen. En die de harten doorzoekt weet welke de meening des Geestes zij, dewijl hij naar God voor de heiligen bidt.* Rom. VIII. v. 26 en 27.

Van alle de ontelbare beschouwingen, waartoe deze uitspraken van Gods woord aanleiding zouden kunnen geven, bepalen wij ons hier hoofdzakelijk bij eene enkele: wij willen hier, als het ware *een blik op de geschiedenis des gebeds* in de Heilige Schrift laten gaan. De Apostel Jacobus dringt zijne vermaning tot bidden door het voorbeeld van een groot Propheet aan, hem noemende *een mensch van gelijke bewegingen als wij* (5). Overzien wij, overeenkomstig dezen wenk, de rij der geloovigen, wier gedachtenis in de Schrift met betrekking tot hunne gebeds-werkzaamheid bewaard is, zoo vinden wij, bij dat overzicht, eene volmaakte overeenkomst en eene rijke verscheidenheid: de *overeenkomst* in dat geloof, zonder hetwelk (in hoedanige mate dan ook) geen gebed aangenaam voor God, of zelfs denkbaar is; de *verscheidenheid*, tevens, zoo veelvuldig als het getal en de

(1) Jac. V. v. 15. Marc. XI. v. 24 enz.
(2) Ps. LXVIII. v. 21. Jac. I. v. 17. Rom. IV. v. 17. Eph. III. v. 20 en 21.

(1) Rom. XII. v. 12. 1 Thess. V. v. 17.
(2) Verg. Luc. XI. v. 5—13.
(3) Phil. IV. v. 6.
(4) Col. IV. v. 2.
(5) Jac. V. v. 17.

onderscheidene karakters en gestalten der personen. Anders toch kenmerkt zich het gebed van Abraham, wederom anders dat van Isaac, anders dat van Jacob, anders dat van Moses, van David, van Salomo, van Josaphat, van Hizkia, van Elia, van Daniël, van Nehemia. Ook hier geldt het woord des Apostels: *daar is verscheidenheid der gaven, doch het is dezelfde Geest; daar is verscheidenheid der bedieningen, doch het is dezelfde Heere; daar is verscheidenheid der werkingen, doch het is dezelfde God, die alles in allen werkt.* 1 Cor. XII. v. 1—6.

Aanschouwt den Vader der geloovigen, Abraham. Gelijk zijn geloof is, zoo is ook zijn gebed: krachtig, verzekerd, vrijmoedig, nederig, en, mag men het zoo uitdrukken, *edelmoedig*. Zijne gebeden zijn voor het meest voorbiddingen (1); die voor het schuldige Sodom vooral met eene volharding, die alleenlijk geëvenaard wordt door de diepte des ootmoeds, waarmede zij geuit wordt. *Voorbidding* en *aanbidding* (2) zijn de kenteekenen van dat Abrahamsgeloof, hetwelk de beloften had voor eigen persoon en geslacht niet slechts, maar ook voor alle de, in hem gezegende, geslachten der aarde. Dat geloof was gegrond op den rots van het woord, tot hem gesproken: *Ik ben God de Almachtige, wandel voor mijn aangezicht en zijt oprecht. Mijn verbond is met u, om u te zijn tot eenen God, en uwen zade na u.* Gen. XVII.

Wederom anders kenmerkt zich het geloof van zijnen zoon Isaac, ook in de gebeds-oefeningen. In hem, die eenmaal op Moria gereed stond geofferd te worden, en daartoe reeds gebonden was (Gen. XXIII. v. 9), in hem, het zij als jongeling, man, of grijsaart, komt meer bijzonder uit dat *stille zijn tot God*, waardoor het gebed meer, als het ware, eene overdenking van God, een zielswandel met God is. Zoo zien wij hem *uitgaan in het veld om te bidden tegen het naken van dien avond*, waarop hem de God zijns vaders eene echtgenoote deed ontmoeten (3). Zoo zien wij hem *bidden, en den* HEERE *verbidden*, tot dat deze zijne huisvrouw ophield onvruchtbaar te zijn (4). Staat niet met dezen wandel, met den aart van dit gebed, in een bijzonder verband hetgeen wij verder van hem lezen: *De* HEERE *zegende Isaac, en die man werd groot, ja hij werd doorgaans grooter, tot dat hij zeer groot geworden was* (5)?

Jacob was van zijne geboorte aan een worstelaar. De belofte was hem van God toegedacht, doch hij had zich die geëigend niet zonder slinkschheid. De vrucht daarvan openbaart zich in geheel zijn leven, te gelijk met de onwankelbare verbondstrouw zijnes Gods. *Weinig en kwaad waren de dagen zijns levens* (6); en ook zijn gebed is eene *worsteling*, eene worsteling met God, hachelijk en ontzachelijk eenmaal gedurende eenen gantschen bangen nacht, maar heerlijk in de uitkomst. *Biddende* en *weenende* laat hij niet los, tot dat hij den zegen heeft ontfangen, en Israël wordt zijn naam, *omdat hij zich vorstelijk gedroeg met God en met de menschen, en overmocht.* (7).

(1) Gen. XVII. v. 18. XVIII. v. 20—33. XX. v. 17.
(2) Gen. XVII. v. 3, enz.
(3) Gen. XXIV. v. 63.
(4) Gen. XXV. v. 21.
(5) Gen. XXVI. v. 12 en 13.
(6) Gen. XLVII. v. 9
(7) Gen XXXII. v. 24-32. Hos. XII. v. 4 en 5.

Van op zijn krankleger zegent hij nog Joseph in den naam *van dien God zijner vaderen, den God die hem gevoed had van dat hij was tot op dien dag; den Engel* (Christus) *die hem verlost had van alle kwaad* (1), en op zijn doodbed, te midden der prophecyen aangaande het geslacht der twaalf stammen, betuigt hij biddend zijn geloof: *Op uwe zaligheid wacht ik, o Heere.* Gen. XLIX. v. 18.

De gebeden van Moses zijn die eens Middelaars (2). Tusschen den God Israëls en den verharden Pharao, tusschen dat Israël zelve en den telkens door hun getergden Verbonds-God treedt hij zonder ophouden in met vurige gebeden (3). Op de stem dier gebeden komt of wijkt de plaag, wordt de zee in tweëen gespleten, of keert zij weder *tot hare kracht*; de rotssteen geeft water; of, terwijl Israël tegen Amalek strijdt, behoudt en verliest het beurteling de overhand, naarmate Moses op den heuvel staande, zijne handen opheft of nederlaat (4). Slechts één gebed blijft onverhoord: dat gebed dat hem zelven betrof; hij wenschte mede het land der belofte te betreden, en Israël daarin te leiden; maar de Heere had gezegd, en dat woord bleef onveranderlijk: *Gij zult over deze Jordaan niet gaan* (5). Hij zag het land van ver, en ging een beter Canaän in.

Doch niet slechts in wonderen en teekenen openbaart zich in de Schrift de kracht des gebeds en des geloofs: zij ligt vaak in de eenvoudigste vraag der ziel tot God. Josua ziet op zijn gebed de hemellichten stilstaan, en Jabez (6) *roept den God Israëls aan, zeggende: Indien gij mij rijkelijk zegenen, en mijne landpale vermeerderen zult, en uwe hand met mij zal zijn, en het met het kwade alzoo maakt, dat het mij niet smerte! — En God liet komen dat hij begeerde.*

Hooger in rang en bestemming, maar niet minder eenvoudig dan Jabez is de man naar Gods herte, David, in zijn gebed. Zoo als hij het uitdrukt in den Psalm (XXV): HEERE, *maak mij uwe wegen bekend, leer mij uwe paden!* zoo betoont hij zich ook in de omstandigheden van zijn leven. Hij vraagt, en God antwoordt; zonder dat antwoordt onderneemt hij geenen strijd, geenen tocht, hetzij nog als balling, hetzij reeds als Koning (7). In de benaauwdheid *sterkt hij zich in den* HEERE *zijnen God* (8); en wie kent het gebed om vergeving niet, waarin hij zijne bloedschuld belijdende, tot *den God zijns heils* uitroept, om *zijne gerechtigheid vrolijk te mogen roemen* (Ps. LI. v. 16)?

Op Gibeon bidt Salomo (*als een jongeling, die niet weet uit te gaan noch in te gaan* (9)), om wijsheid. En God geeft wijsheid, en voegt er rijkdom en eere toe. Bij de inwijding des Tempels bidt dieszelfde Koning om verzoening, om genade, om redding, om wederbrenging voor geheel zijn volk Israël; en op dat gebed beroept zich nog in later tijd een koning (Josaphat) uit Salomons lenden (10),

(1) Gen. XLVIII. v. 15 en 16.
(2) Hand. VII. v. 38. Gal. III. v. 19.
(3) Exod. VIII. v. 30. enz. XXXII. v. 31, 32.
(4) Exod. XVII. v. 8—12.
(5) Deuter. XXXI. v. 2.
(6) 1 Chron. IV. v. 10.
(7) 1 Sam. XXIII.
(8) 1 Sam. XXX. v. 6.
(9) 1 Kon. III. v. 7.
(10) 1 Chron. VI en XX. v. 8, 9 en 12.

en hij wordt verhoord tegenover de ontelbare menigte van Ammon, van Moab, en uit Seir, als hij uitroept: *O onze God! in ons is geene kracht, maar onze oogen zijn op U!* In nog prangender nood gaat Hizkia op in het huis des Heeren, *en breidt de brieven* van den dreigenden Asſyrier *voor het aangezichte des Heeren* uit; en bidt vurig (1). In diezelfde nacht ſloeg de Engel des Heeren het leger der Asſyriers; en Hizkia en Jeruzalem zijn bevrijd.

Ontzachelijk is het gebed van Elia, hetzij de hemel op dat gebed wordt gesloten of geopend (2); geopend wordt om vuur, of om regen te doen nederdalen (3); hetzij de verhooring onmiddelijk kenbaar wordt, als op Carmel tegen over de Baälspriesteren, of niet dan na zevenmaal herhaalde aanroeping, als op dat zelfde Carmel, ſtraks daarna. 1 Chron. XVIII. v. 41—44.

Weder op eene gantsch andere wijze, maar altijd op dienzelfden onwrikbaren grond des geloofs in den Verbonds-God, is het gebed van Daniël voor Juda en Jeruzalem, te Babel. *Hij ſtelt zijn aangezicht tot God den Heere, om Hem te zoeken met den gebede en ſmeekingen, met vasten en asſche;* hij doet belijdenis van zijne en zijns volks overtreding, hij pleit op de barmhartigheden, op de getrouwheden Gods, en, *terwijl hij nog in den gebede ſpreekt*, ſtaat de Engel voor hem met deze boodſchap tot *den gewenschten man: In den beginne reeds is het woord uitgegaan, en ik ben gekomen om u dat te kennen te geven.* Dan. IX. v. 21—23.

Doch niet ſlechts het gebed dat op de knieën, met inſpanning van vasten, en in zak en asſche gedaan wordt, wordt verhoord. Ook de uitgaande zucht des harten is meer dan eens een krachtig gebed geweest tot God, en als zoodanig verhoord. Nehemia achter Arthaſasta's tafel in een hachelijk en beſlisſend oogenblik, *bidt tot God van den hemel* in het korte tijdpunt tusſchen de vraag des Konings: *Wat zoekt gij nu?* en het daarop betamend antwoord, waartoe hem nu die God zelve vrijmoedigheid en wijsheid geeft. Neh. II. v. 4 en volg. Doch hier wederom zoude de tijd ontbreken, om alles voor oogen te brengen, wat door de voorbeelden zelve in de Schrift des Ouden Testaments geopenbaard is van die aanbiddelijke eigenſchap Gods: *Hij hoort het gebed!*

Niet minder rijk is daarin de Schrift ook des Nieuwen Testaments. Allerwege wordt het met de daad zelve aangetoond, wat dat woord des Heeren Jeſus inheeft: *Bidt, en gij zult ontfangen! Zoekt, en gij zult vinden! Klopt, en u zal opengedaan worden!* Op het gebed tot Hem wordt de melaatſche gereinigd, wordt de blinde Bartimeus ziende gemaakt, wordt de geraakte knecht van den Hoofdman over honderd genezen (4). Op het aanhouden des gebeds van de Cananeeſche moeder wordt hare dochter van den boozen geest door één woord van Jeſus verlost (5). Op het gebed: *Heere, kom mijne ongeloovigheid te hulpe!* wordt het maanzieke kind genezen den vader wedergegeven (6). *Volhardende in het bidden en ſmeeken*, ontfingen de discipelen des Heeren na Zijne opneming ten hemel de belofte des Vaders, den Heiligen Geest (1). Van de gemeente werd voor den gevangenen Petrus *een gedurig gebed* gedaan, en op den wel aangenamen tijd klopt hij, uit de gevangenis door een Engel verlost, aan de deur van het huis, alwaar velen *te zamen vergaderd en biddende waren* (2) Het kenmerk dat de Heere zelve aan den discipel te Damaskus van de bekeering des vervolgers Saulus geeft, is dit eene woord: *want ziet! hij bidt* (3). Ja! gebed is de levensbeweging van het geloof, het kenteeken dat er eene gemeenſchap gegeven is tusſchen den onzienlijken God, en den armen zich zijne hulpeloosheid bewust gewordenen mensch. Gebeden gaan zelfs dáár nog op, waar alle armoede in den onnaſpeurlijken rijkdom der genade Gods in Jeſus Christus voor eeuwig verſlonden is. De triomfeerende kerk in den hemel zijner heerlijkheid omringt en dient *het Lam dat geſlacht is* met pſalmen en gebeden, (*citheren en gouden phiolen, zijnde vol reukwerks, welke zijn de gebeden der heiligen*). Openb. V v. 8.

Maar daar is nog eindeloos meer: Hij zelve die met den Vader als God en Koning regeert in alle eeuwigheid, het gebed verhoort, en de aanbidding ontfangt van al wat *in den hemel, op de aarde, en onder de aarde is* (4), Jezus Christus *leeft altijd*, ook als Hoogepriester, *om voor degenen die door hem tot God gaan te bidden* (5); nadat Hij eenmaal, op aarde zijnde, als het Hoofd, Goël, en Plaatsbekleeder van zijn volk, *gebeden* heeft *geofferd*, met tranen, op zijne knieën en met het aangezicht ter aarde; gansche nachten door in de eenzaamheid; of in de tegenwoordigheid van Johannes den Dooper en al het volk in de Jordaan; of op den berg Zijner verheerlijking in de tegenwoordigheid der drie discipelen (6). Zonder die gebeden, zonder die Voorſpraak, kon geen gebed van menſchen ooit aangenaam geweest zijn bij God, of verhoord worden. Zelfs onder de ſchaduwbedeelingen des Ouden Testaments, *voor dat nog het Woord was vleesch geworden*, gaf heel de Godsdienst dier vaderen te kennen, dat hun gebed niet door en uit zich zelve, maar op grond alleen eener verzoenende offerhande, toen nog aanſtaande en in het geloof verwacht, Gode welbehagelijk kon zijn.

Zoo is dan, gelijk het geloof, zoo ook de eerſte vrucht van dat geloof, het gebed, eene gemeenſchapsoefening met den Drieënigen God, met den Vader, den Zoon, en den Heiligen Geest! De Vader toch hoort en verhoort in den Zoon, en door den Zoon. *Zoo wat gij begeeren zult in mijnen naam*, zegt Jeſus, *dat zal* IK *doen, opdat de Vader in den Zoon verheerlijkt worde*, (Joh. XIV. v. 13, en 14); en het is *de Geest des Zoons, die, in onze harten uitgezonden, Abba Vader roept.* Gal. IV v. 6.

Die Geest kome en wone in onze harten; en ons ge-

(1) 2 Kon. XIX v. 14 en 15. (2) Jac. V. v. 17 en 18.
(3) 1 Kon. XVIII. v. 36—38. 2 Kon. I. v. 10 enz.
(4) Matth. VIII. v. 2, 3, 5—13. Marc. X. v. 46 en volg.
(5) Marc. VII. v. 25—29. (6) Marc. IX. v. 14—29.

(1) Hand. I. v. 14. II. v. 2 en volg.
(2) Hand. XII. (3) Hand. IX. v. 10.
(4) Openb. V. v. 13.
(5) Heb. VII. v. 24 en 25. Rom VIII. v. 34.
(6) Heb. V. v. 7. Marc. XIV. v. 35. Luc. VI. v. 12. III. v. 21. IX. v. 28, 29.

bed zal een *gebed des geloofs* zijn, dat of verhoord, of meer dan verhoord wordt! Doch waarde Lezer! in wat toestand gij u ook in deze wereld, in uw gemoed, op uwen weg bevinden mocht; dat woord staat geschreven: *Bidt!* en aan den biddende en nog onverhoorde: *Houdt aan! Ziedaar den weg*, zegt de Heere, *wandel in denzelven.* Zijn naam worde verheerlijkt: *Hij hoort het gebed!*

HET CATHOLICISMUS

IN STRIJD MET DE REVOLUTIE.

» Vreesselijk en toch heerlijk is de wereldcrisis die nu reeds meer dan veertig jaren heeft geduurd." Aan de ééne zijde gedurige aanvallen van den geest der omwenteling die, onder den schoonen naam van Verbetering, zich als een Engel des Lichts voordoet en alzoo zijne afkomst uit de diepte van den afgrond vermomt. Aan den anderen kant verdediging; dikwijls vreesachtig en met halve maatregels te voorschijn tredende; en niet zelden zich uitstrekkende zoowel tot hetgeen noodwendig vallen moet, omdat het op geen rotssteen gebouwd is, als tot datgene wat onmisbaar is voor elke Europesche Natie; ja te meermalen het laatste opgevende om het eerste te redden. Het is omdat men geen vaste beginselen heeft; omdat men in algemeene wereldburgerlijke gevoelens tusschen Catholicismus en gezuiverd protestansch Christendom wil doorvaren, of geen ander Protestantismus kent, dan datgene wat de R. Catholijken ons te laste leggen, als het éénig-consequente Protestantismus: eene liberale wijsgeerte!

Maar treffend is te midden van dat alles de strijd van het Catholicismus met de Revolutie. Het eerste heeft juist omdat het heerscht over de gewetens der menschen, over groote materiële krachten te beschikken; en echter het moet vallen, omdat het niet op de Rotssteen Christus, maar op eene successie van aanmatigende Bisschoppen gegrond is. In Frankrijk is het bezweken; in Italië bedreigd; in Spanje gewikkeld in de hevigste worsteling; in Zwitserland wordt het afgebroken; in Duitschland is het nabij de ontbinding. Zullen wij ons hierover verheugen? Vele Protestanten doen het: wij niet, wetende dat de overwinnaar voor welken het moet onderdoen, is de Overste dezer wereld; de Duivel, die al zijne krachten van Ongeloof en Omwentelingsvermogen aanvoert, om het bloot menschelijk gebouw van Rome en Trente te veroveren. Neen! wij verheugen ons niet als triomfeerende bij elken zuil van het oude gebouw dat onder de slagen der houweel van den Alverderver bezwijkt. Maar toch! wij bewonderen en aanbidden de majestueuze en geduchte oordeelen Gods, in zijn heilig woord zoo dikwijls over een onchristelijk gewordene kerk gedreigd, en wij kunnen even weinig de hand leenen aan de verdediging en instandhouding van het Bijgeloof, als aan de woeste aanvallen des Ongeloofs. De Christen moet zich van het een en ander rein bewaren. Indien de herstelling van den jongen Hertog van Bordeaux in zijn erfrecht inderdaad moet dienen om den heerschenden toestand der Roomsche kerk te doen herleven, dan kunnen wij wel zijn goed recht erkennen, maar geenzins wenschen om–, of de hand leenen tot zijn herstel. De Regeringen hebben, waar zij door bestaande Tractaten verbonden zijn, eene ruimere verplichting; maar buiten deze, zal eene in waarheid Christelijke Regering ook aan den Catholijken staat van zaken, waar die gevallen is, zoo min de krachten, haar van de genade Gods toebetrouwd, besteden, als aan den nieuwen atheïstischen staat der dingen. Ook zij kan berusten in hetgeen God heeft beschoren over ongeloof en bijgeloof beide, maar zal niet licht eene vriendelijke en beschermende hand reiken aan hetgeen, door verloochening der zuivere waarheid, de kiem des verderfs in zich heeft.

Ziedaar ook de reden van die volstrekte lijdelijkheid der eerste Christenen in den Romeinschen staat, waarover deze in lateren tijd zoo dikwijls zijn aangevallen, en niet altoos voldoende verdedigd. Zij wisten dat hunne en onze Heer noch Herodes, noch Pilatus had voorgestaan, offschoon zich onthoudende van allen opstand of onheilige zamenspanning met zulken die de Macht weerstonden. Zij wisten dat de Heer niets had gezegd of gedaan tot rechtstreeksche of zijdelingsche bescherming of instandhouding van het vervallen gebouw van den Israëlietischen kerk- en burgerstaat, dat de waarheid verloochend had. Doch naauwelijks ziet men in de geschiedenis des Christendoms een waarlijk Christelijke en op Gods woord gegronde staat verrijzen; of straks scharen zich de christenen aan de zijde van hen die deze instellingen dierbaar achten en verdedigen. Welgelukkig dus de staat, die ook thans nog den grondslag van het Christendom bewaart, en noch op ongeloof noch op bijgeloof gevestigd is. Zulk eenen staat van zaken alleen kan de Christen met alle macht die hem God heeft in handen gesteld, zoowel als met zijn vurig gebed ondersteunen. Wij achten het opgeven dezer beginselen ter beoordeeling van den hedendaagschen politieken staat van Europa noodwendig, omdat sommigen in onzen tijd uit vreeze voor den geest der omwenteling genegen zijn, zich in de armen eener Roomsche Staatkunde te werpen, en voor Rome en al wat het met Rome houdt, enkel omdat het op grond van verjaring wettelijk bestaat, met denzelfden ijver te strijden als voor datgene wat op het Evangelie gegrond is (1).

(1) Wij hebben hier het oog op sommige artikelen van het anders in *vele* opzichten zoo uitmuntende *Berliner politisches Wochenblatt.*

HET CHRISTENDOM.

Wat is Christendom? *Bekeerd te zijn*, antwoordt een Apostel, *tot God, om den levendigen en waarachtigen God te dienen, en Zijnen Zoon uit de hemelen te verwachten, denwelken Hij uit den dooden verwekt heeft*, (*namelijk*) *Jesus die ons verlost van den toekomenden toorn* (1 Thesf. v. 9 en 10).

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.

2 COR. IV: 13.

NEDERLANDSCHE LICHTZINNIGHEID.

Vreemd moge de zamenvoeging dezer woorden bij sommigen klinken; zij wordt maar al te zeer gerechtvaardigd door hetgeen in ons Vaderland, met vernieuwde loslating, na de dagen van 1830, 1831, 1832, allerwege voor onze oogen staat. Ja, ook in Nederland, niet minder dan in het overige Europa, voert eene wellicht voorbeeldelooze lichtzinnigheid haren verderfelijken scepter; in Nederland, op eene voor den Christen Vaderlander te aanstootelijker wijze, naarmate men eenige hoop mocht voeden, dat geduchte waarschuwingen, genadige reddingen en bewaringen, als die ons in het straks aangeduide tijdvak te beurt vielen, eenig nationaal gevoel van verootmoediging voor den God der vaderen mochten hebben te weeg gebracht. Wel verre van daar, (wij spreken hier van de natie, als zoodanig, niet van enkelen, ja velen wellicht, tot dat groot geheel behoorende,) schijnt men veeleer de herinnering dier jaren met alle nog tegenwoordige rampen en kwellingen, in eenen vloed van des te veelvuldiger, des te vervoerender dartelheden en ijdelheden te willen wegspoelen. En (hetgeen van ouds het kenmerk was der ons, beide als Christenen en Nederlanders, ondermijnende beginselen!) wij maken ons zelve in smaak, in zeden, in kleeding, in lectuur, in letterkunde en poëzij, meer Fransch, dat is, tegennederlandsch en tegenchristelijk dan ooit. Mochten de oogen opengaan van velen, die in eene *schuldige* argeloosheid zich zelve en zoo vele honderden en duizenden met zich op dien maalstroom laten medenemen! Mochten degenen die bij meer ernst of bedaardheid van zinnen, het verderf aanschouwen, ook bepaald worden bij de gewichtige plicht om daartegen te waarschuwen, en te getuigen; bij het eenige middel om dat te kunnen doen met vrucht en in waarheid: *de waarachtige Godsdienst!* De Godsdienst toch moet ons *alles* zijn, of zij is *niets;* is voor natiën zoo wel als personen en huisgezinnen de eenige weg van redding, van bewaring, of zij is een uitvinding van menschen, geen geschenk, en werk, en openbaring van God. De hoeveelste intusschen, (zoo stellig is van nature de verwijdering des menschdoms van God, de afkeerigheid van Zijne waarheid, van Zijnen wil!) de hoeveelste ziet in de teekenen van dezen onzen voorbeeldeloozen tijd eenen aandrang om de ijdelheden te verlaten, en zich te wenden tot den levendigen God? Te vergeefsch dreigen ons omwentelingen, instortingen van tronen en staten, stelsels allerwege van despotismus uit regeeringloosheid, van geweld uit oproer, van eigendunkelijkheid uit beginselloosheid geboren! Wij slapen aan den rand des afgronds; wij Nederlanders onder alle natiën van Europa, misschien meer dan eenige andere. Wat ook gebeure of nadere, wij zijn gerust en gelukkig, zoo slechts de schouwspelen (al meer en meer verfranscht en wandrochtelijk,) zich vermenigvuldigen en afwisselen; zoo men zich, in de hof- en hoofdsteden, beurteling in het talent van een Parijschen kunstenaar op het toneel, of in dat van eene bevallige Gravin in het koor eener Roomsche kapel mag verlustigen; zoo men zich maar mag *verstrooijen*, en onder die verstrooijing, bij al het uiterlijk geroep van nationaliteit, zijne Nederlandsche afkomst, eigenaartigheid, gewoonten, en aanklevingen, al meer en meer mag afschudden. Heeft men dan volstrekt geene oogen meer om het te zien, waarheen ons al dat nationaal zingenot en zingestreel leidt? Rechtstreeks, zoo getuigt het beide het gezond verstand en de ondervinding, tot hetgeen men zich vaak als het vreesselijkst voorstelt in de wereld: *dwang*, *bijgeloof* en *dweeperij! Dwang*, nademaal waar beginselen van Godsdienst, begrippen van plicht en recht, betamelijkheid en ingetogenheid, in één woord, zedelijke banden door de Godsdienst

gevormd, hare kracht verliezen, *de orde* zelve *der maatſchappij* haar ſtoffelijk zelfbehoud in willekeur en geweld gaat zoeken; en *noodzaak* al meer en meer wet wordt, *nuttigheid* beginſel. *Dweeperij en bijgeloof!* nademaal waar de waarachtige Godsdienst, dat is het geloof in Jeſus Christus, ontbreekt, de ontruste conſcientie, het bloot natuurlijk (en daarom juist bedorven) godsdienstgevoel, ja de verbeelding zelve zich eene godsdienst ſchept, afgodisch, zinnelijk, onheilig, ſchoon vaak onder de innemendſte vormen, als die aan de wereld zelve, aan welke zij behagen moeten, ontleend worden. Het gantſche oude Heidendom is aan deze werking zijn bestaan verſchuldigd; het Pausdom, wij weten het, is alles behalve van dit middel ter zijner uitbreiding afkeerig. Maar wij Nederlanders, Protestanten, en wat meer dan dat zegt, naar Christus genoemden, in Zijnen heiligen naam gedoopten! mogen wij door medegaan, toegeven, ſtilzwijgen, ons aan die verleidingen mede ſchuldig maken? Ontzachelijk is de taal eens Apostels: *Overſpelers en overſpeleresſen, weet gij niet, dat de vriendſchap der wereld eene vijandſchap Gods is? Zoo wie dan een vriend der wereld wil zijn, die wordt een vijand Gods geſteld.* Jac. IV. v. 4. Door ſtrenge middelen en zware wegen werd aan Nederland van ouds af deze *vriendſchap der wereld* of afgeleerd, of bezocht. En wie weet wat wederom op handen zij? De zee van ſtaatkundige driften en belangen die ons van rondsom bedreigt, is ſteeds daar; één ſtorm! en het is hoog water, door geene menſchelijke werken te keeren, maar te ontvluchten alleen bij Hem, van wien gezegd is (1): *Hij zal zijn als een verberginge tegen den wind, en een ſchuilplaats tegen den vloed.* CHRISTUS is die Rotsſteen! CHRISTUS, de Hoekſteen Zijner kerk, de Opperſte Wijsheid, door wien alleen de Koningen regeeren kunnen, de natiën gelukkig zijn! CHRISTUS, in wien alleen voor onze zielen behoudenis, voor onze verwachtingen zekerheid, voor onze zonden vergiffenis, voor onze zwakheid vastigheden zijn. Hij roept tot ons in Zijn woord, in de teekenen der tijden, in de ontdekking en ontwikkeling van zoo vele dingen voor onze oogen dag aan dag: *Hoort de tucht en wordt wijs, en verwerpt die niet!* De ſpotters mogen zeggen (ook dit is voorzegd!): *Waar is de belofte zijner toekomſte? van dien dag dat de vaders ontſlapen zijn, blijven alle dingen alzoo (gelijk) van het begin der ſchepping* (2); maar het geloof *acht de lankmoedigheid des Heeren voor zaligheid, verwachtende en haastende tot de toekomste van den dag Gods* (3). Want *ziet ik kome haastelijk*, zegt de Heere Jeſus, *en mijn loon is met mij.* Welgelukzalig zijn alle die op Hem betrouwen, die op Hem hopen, die Zijne verſchijninge liefhebben (4). Amen.

(1) Jeſ. XXXII. v. 2. (2) 2 Pet. III. v. 3, 4.
(3) 2 Pet. III. 12, 15.
(4) Pſ. II. 1 Tim. I. v. 1. 2 Tim. IV. v. 8.

DE LEER VAN VRIJE GENADE.

Dr. E. W. Krummacher, *Goldene Worte über die theure Lehre von der freien Gnade. Allen wahren Christen zur ernstlichen Beherzigung geſammelt und dargeboten* (1). Elberf. 1832.

Dit werkje is reeds voor omtrent drie jaar uitgekomen; maar het loont de moeite om er nog op terug te komen. De geest en ſtrekking van hetzelve is openbaar reeds uit de eerſte woorden der voorrede, die aldus aanvangt:

»Het geschrift dat hier wordt gegeven heeft eene ſtichtende, niet eene twistvoerende ſtrekking. Het bedoelt geen ſtelſel te vormen, te betoogen of te wederſpreken; maar integendeel om waarheidlievende Christenen even als in eene tempelzaal in te leiden, waar menige dierbare Vaderen der Kerk, waar veelvuldige der wakkerſte ſtrijders onzes Heeren Jezus Christus voor het aangezichte Gods van eene waarheid getuigenis geven, welke van ouds af der Gemeente des Heeren een allerwaardst en kostbaarst kleinood geweest is en ſteeds blijven zal tot aan het einde der dagen, ja tot in de diepte der eeuwigheid. De Uitgever is van gevoelen dat het twisten en ſtelſelvormen over het onderwerp van dit werkje geenszins het doel treft, wijl aan de eene zijde God zelf en Zijn woord geen volledig conſequent leerſtelſel geeft; en aan den anderen kant het menſchelijke verſtand zich maar al te lichtelijk van het rechte ootmoedige geloofs- en ervaringspad, in eenzijdige beſpiegelingen en ſpitsvondige nevenbepalingen verdoolt en verliest. Daarom beſtaat dit werkje uit getuigenisſen, niet uit ſtelſelmatige bewijsredenen." En verder, (S. VI, VII): »Wijl ook de tegenſtanders van de leer der vrije genade de H. Schrift als een wapenhuis tot beſtrijding derzelve gebruiken, zoo ſcheen het ons belangrijk, indrukmakend, en tijdig zulke Godsmannen over dit verheven onderwerp te laten getuigen, die, doordrongen van den diepſten eerbied voor dezelve hun ganſche leven in des Heeren dienst hebben opgeofferd, en in de ootmoedsſchoole van geestelijke ondervindingen de gewisſe overtuiging verkregen, en luid geopenbaard hebben, dat de genade Gods in Jezus Christus eene geheel vrije is. Ofschoon zij allen te zamen niet waardig zijn, Hem die met den Heiligen Geest en met vuur doopt de ſchoenriemen te ontbinden; en zij veelmeer tot aan het einde hunnes levens ter ſchool zaten aan de voeten van dien Eenige die onze Meester alleen is; zoo zijn toch deze mannen hetgeen Joannes was: Stemmen eenes roependen in de woestijne, die den Heere den weg bereiden, en zijne paden recht maken; en hun getuigenis is elken Christen van hooge waardij, die het werk der genade in deze mannen tot lof van God weet op prijs te ſtellen."

Op deze wijze dan worden hier getuigenisſen aangevoerd van Thomas a Kempis, de Reformateurs Zwin-

(1) Gulden woorden over de dierbare leer van vrije genade, verzameld voor, en aangeboden aan alle ware Christenen, door *Dr. E. W. Krummacher.*

glius, Luther, Melanchthon, en Calvijn; van Du Bosc en Saurin; van Marshall en Newton; van Franke, Lampe, Boos, Steinhofer, Rieger en Hofacker; en het geheel met een toepasfelijk gedicht van den godvruchtigen Bogatzky befloten. Het behoeft wel niet door ons herinnerd te worden, dat dit getal nog met eene wolke van getuigen, zeer bepaaldelijk uit ons Nederland, aan het welke deze gezegende leer zoo bijzonder als een pand door den Heere werd toevertrouwd, zou kunnen en mogen worden vermeerderd; en dat men de regelen der Dordfche Synode veilig er onder zou mogen opnemen, welke mede, niet flechts in fchriftuurlijkheid en zuiverheid, maar ook in ftichting en zalving eene uitftekende plaats onder deze *gulden woorden* zouden beflaan. Maar ook uit andere ftreken en gewesten zou men nog tallooze even zoo ftichtende als bevestigende getuigenisfen kunnen bijbrengen. Men vergunne ons, om ter proeve hiervan eenen brief mede te deelen van den in zoo vele opzichten uitftekenden John Whitefield, den Engelfchen Methodisten-prediker, gefchreven aan de gebroeders Wesley toen hij de leer der vrije genade tegen zijnen, op dat punt van hem verfchillenden Ambtgenoot, den oudften der twee broeders, verdedigd had (1): »Ach, mijne broeders, (fchrijft hij) mijn hart bloedt in mijn binnenfte. Liever wilde ik voor altoos op de baren der zee worden omgedreven, dan naar Engeland terug te keeren om mij tegen u te moeten ftellen. Ik bid u, noodzaakt mij niet tegen U te prediken: ik wilde liever fterven! Lieve, dierbare Vriend! wees niet verftoord; doe, om Christus wille, geen onbedachtzaamheid! Mijd den twist; zet u tot het lezen, en beftudeer het verbond der genade. Weg met uwe vleefchelijke redeneringen! Word als een klein kind; dan zult gij, in ftede van, gelijk gij in een vroeger gezangboek gedaan hebt, u zelven tot borg te ftellen dat de leer der algemeene verzoening waar is; in plaats van eene volmaking te fpreken waardoor alle zonde ophoudt, gelijk gij in de voorrede gedaan hebt, en de redding van den zondaar afhankelijk te maken van zijn' eigen vrijen wil, gelijk gij in deze predikatie doet, liever een loflied ter eere der onwederftaanlijk vrije ontferming zingen. Dan zult gij de geloovigen waarfchuwen van naar de volkomenheid met de krachten huns eigenen harten te ftaan, en eene leerrede laten drukken juist het tegendeel van deze, met den titel: *Waarlijk vrije genade!* Vrij, juist daarom, wijl zij niet allen vrij ftaat, en wijl de Heere ze terughouden en geven kan, aan wien en waar Hij wil. God weet het: niets dan de eenvoudige blik op de eere van Christus heeft mij tot dit weinige gedrongen. Ik bemin, ik eere u, om Zijnentwil, en wanneer ik voor den rechterftoel van Christus verfchijnen zal, zoo wil ik u voor menfchen en engelen dankzeggen, voor hetgeen gij in de kracht Gods aan mijne ziele gedaan hebt. Deswege ben ik verzekerd dat ik mijnen dierbaren Wesley van de verkiezing en eeuwige liefde Gods overtuigd zal zien. Dikwijls vervult die gedachte mij met vreugd, dat ik u aanschouwen zal, terwijl gij uwe kroon zult nederleggen aan de voeten van het Lam, en met een heilig fchaamrood bedekt worden, wegens de tegenfpraak, die gij tegen de vrijmacht der Goddelijke genade hebt gevoerd. Maar ik hope dat de Heer u die genade zal verleenen, nog eer gij van deze aarde zult fcheiden. o Hoe verlangt mijne ziele naar dien dag."

(1) Te vinden in het onlangs uitgekomene *Leben Georg Whitefields, nach dem Englifchen herausgegeben von Dr. A. Tholuck.* S. 74, 75.

Treffend is in alle de aangehaalde geloofshelden en fchrijvers de éénheid in het hoofdzakelijke, en te gelijk de verfcheidenheid van oogpunt. Allen ftaan vast in de leer der vrije genade, maar Luther betoogt haar vooral uit de ongerijmde leer van eenen vrijen wil; Calvijn uit de waarachtige leer der voorverordening; Melanchthon uit onze onmacht ten goede; Zwingli uit het gebrekkige onzer zoogenaamde goede werken. Schoone woorden vooral uit de fchriftverklaringen der eerfte hervormers zijn hier in overvloed voorhanden. Het zou ons te verre voeren voorbeelden van elk der aangetogene of hier als getuigen bijgebrachte Schrijvers mede te deelen. De keus zoude ook inderdaad moeilijk zijn. Wij kunnen flechts met volkomene inftemming fluiten met de woorden waarmede de voorrede eindigt, en die zoo kennelijk uit het hart zelve vloeien: »Zoo moge dan de Heer, die alle deze mannen uit loutere genade wonderbaar met Zijnen Geest uitrustte, en gedurende hunnen levensloop zoo oogenfchijnelijk op hun planten en natmaken het welgedijen fchonk, ook deze hunne krachtige getuigenisfen van Boven bedaauwen, opdat de harten der zijnen daardoor niet alleen gefundeerd, gefticht, verkwikt en verfterkt, maar ook in de diepte mogen worden geleid, om Hem alleen en aan zijne voeten de eere te brengen, welke geenen mensch, geenen Apostel, geenen Hervormer, geenen nog zoo geheiligden getuige der waarheid, maar Hem alleen en zijner vrije genade toekomt, van welke wij hier beneden flechts ftamelen kunnen, maar daarboven zullen lofzingen in alle eeuwigheid."

HET VIJFTIENJARIG BESTAAN VAN HET KONINGRIJK DER NEDERLANDEN.

(Naar aanleiding van het werk van den Baron De Keverberg, *Du royaume des Pays-Bas*).

Vóór de nationale invoering van het Christendom in het door Noordfche horden veroverde Europa berustte het recht des koninklijken gezags op dat der overwinning. De leer des kruifes, offchoon hier en daar met macht van wapenen ingevoerd of gehandhaafd, deed de vroeger enkel krijgszuchtige volken naar de olijftak des vredes grijpen: en het ftelfel van overheerfching werd (en dus ontftond het leenrecht) tot een op trouw en grondbezit gevestigd gezag aan *deze* zijde, afhankelijkheid aan *genen* kant gevormd. Sedert dien tijd vond men de koningen in het ftaatkundig ftelfel van die dagen in bijzondere betrekking tot de landen en gewesten, tot de rijken; minder als hoofden der volken. De Roomfche ftoel, telkens in macht klimmende, werd eindelijk een centraalgezag, dat de vorften, foms in het belang

der volken, vaak ook alleen in zijn eigen belang, van zich trachtte afhankelijk te maken. De Hervorming ontstond, en scheurde de helft van Europa van dat half geestelijk, half wereldlijk gezag af. Toen rees er een hevige worsteling, een strijd op leven en dood tusschen het catholieke en protestantsche Europa, een strijd die eigenlijk alleen tijdelijk en bij wijze van bestand werd bijgelegd door het ontstaan van het Europesche evenwicht, dat elken staat in het toen opgekomen statenstelsel, van wege de overige, deszelfs souvereiniteit en onafhankelijkheid waarborgde. Tijdelijk, zeggen wij, was dit stelsel; want wat is elke vrede anders dan een bestand, op eene aarde, waar in aller harten van nature haat tegen God en den naaste heerschend, en dus krijg en vijandschap inheemsch, en de vrede meest balling is? Doch dit stelsel, met al zijne onvolkomenheden, verzekerde drie eeuwen lang den rechtstoestand en de welvaart der meeste Staten van ons werelddeel; tot dat die toestand door ongeloof en beginselloosheid ondermijnd, eerst door de Anarchieke toen Despotieke overmacht van Frankrijk werd verbroken, en straks aan den dwingeland, wien men te recht den zoon der revolutie genoemd heeft, onderworpen.

Napoleon viel door een Godsgericht; maar de beginselen die hem ten zetel hadden verheven, verloren hunne heerschappij niet, eene heerschappij die spoedig zichtbaar werd in de handelingen van dat Congres, hetwelk na zijnen val Europa ordende naar deszelfs welbehagen. Wel had het Heilige Verbond in de godsdienstige erkentenis der eerste dankbaarheid, en gehoor gevende aan het persoonlijk gevoelen van Keizer Alexander, de heerschappij van christelijke beginselen uitgeroepen; maar die gezindheid, door de meeste bondgenooten weinig duurzaam gedeeld, bleek welhaast de verschijning eener vroeg opkomende, en dra weder afdrijvende morgenwolk te zijn geweest. Het Weener Congres werd bestuurd door den geest van het Liberalismus, dat is, van dat stelsel, hetwelk den invloed der godsdienst van de ordening en regering der Staten buitensloot. Geen wonder dat dan ook omtrent ons land aldaar eene vereeniging met Roomsche gewesten besloten werd, die door het weldra gevolgde Tractaat der 8 Artikelen bepaald werd in een geheele zamensmelting van het noorden en zuiden, en wel op grond eener algeheele gelijkheid van, dat is onverschilligheid omtrent alle stellige godsdiensten, te zullen bestaan. Straks vervlogen de schoone verwachtingen, en eensdeels goede beginselen die reeds in het Souverein Vorstendom der Vereenigde Nederlanden, offschoon niet in de aloude kracht en degelijkheid, begonnen gekweekt te worden, en onze Staat had geheel opgehouden Christelijk te zijn, terwijl de Regering genoodzaakt was, of zich genoodzaakt oordeelde, op het haar door de Traktaten (waartegen niets schijnt ingebracht te zijn geworden) aangewezen standpunt neutraal te blijven, volgens het beginsel der gelijkstelling van alle beginselen. Het Liberalismus van het Weener Congres was ook daardoor gebleken, dat men op een door Belgische geestelijken gedaan tweederlei verzoek, eerst om herstelling der oude provinciale inrichtingen, of andersins om de uitgestrektste overheerschende rechten in de zaak der godsdienst, de eerste vordering, die met eenige wijziging zoowel het noorden als het zuiden eene heerschende godsdienst had kunnen verzekeren of doen behouden, volstrekt afsloeg en ter zijde stelde, en daardoor de Nederlandsche Regering blootstelde, om, in den kamp om de laatste vordering, troon en scepter te verliezen.

Deze kamp werd twaalf jaren lang voorbereid; jaren, waarin deszelfs beginselen meest met de wapenen van het Liberalismus werden bestreden. Doch hier ook werd het duidelijk dat het bijgeloof zich niet door het ongeloof laat onderbrengen. Eerder grijpt het de hand aan van het laatste, om zich door dien gehaten bondgenoot weder te verheffen. Het Farizeïsme, dat grondtype des bijgeloofs reeds in de tijden van den Zaligmaker, vereenigde zich steeds met het reeds destijds in het Sadduceïsme heerschende ongeloof, om Hem, die de waarheid en het leven is, te vervolgen, ja ter dood te brengen. Door beider vereeniging ontstond ook de Belgische *Unie*, en het is kennelijk, dat al de grieven, destijds opgekomen, zich als het ware om de godsdienstige rangschikten. Ook was de Fariseeuwsche oppositie (die der geestelijken) inheemsch; de Sadduceeuwsche (die der Fransche liberalen, sints de Julijdagen in de dronkenschap der overwinning) uitheemsch en Fransch.

Door den Baron De Keverberg wordt in het bovenvermelde werk uitvoerig ontwikkeld en aangewezen, vooreerst: dat, wanneer men eenmaal het liberale beginsel, door den geest des tijds voortgebracht, en in de Tractaten van Weenen en Londen opgenomen, als het eenig ware en redelijke aanneemt, de gang en handelwijze der regering vijftien jaren lang zeer consequent, en op enkele uitzonderingen na, wel zamenhangend en geleidelijk voortgaande geweest is; en ten andere: dat de meeste grieven, die over de taal bij voorbeeld, vrij willekeurig waren, en eigenlijk slechts door dat wegens de godsdienst eenige beduidenis gekregen hebben. Men ziet dat dus door den Schrijver de waarheid, gegrondheid en rechtmatigdheid van den heerschenden geest der Eeuw stilzwijgend wordt ondersteld; en het kan dus geen verwondering baren dat men dien geest, die ook het Congres bezielde, en de stellig christelijke godsdienst in alles op den achtergrond stelde, offschoon zij uiterlijk geduld en verdragen scheen te worden, afkeurende en als eenen geest die zich Gode niet onderwerpt noch onderwerpen wil, verre verwerpende, tot zeer verschillende uitkomsten geraakt; dat men dan de afschaffing van alle heerschende godsdienst, als een nationalen afval van het Christendom beschouwt, geenszins vergoed door het aannemen eener zoo men wil algemeen geldige, maar daarom juist in het ware Christendom niet geldige zedekunde; dat men in die algeheele zamensmelting der twee landen, te Weenen gewild, de onderdrukking van beider nationaliteit, of ten minste zeker die van een van beiden (ongelukkig bij den uitslag die van het noorden) ziet; dat men de koestering en voedstering van den franschen liberalen geest in België ten wapen tegen

het ultramontanismus, als hoogst verderfelijk aanmerkt; en eindelijk, dat men in de toegeving der Ultramontaansche eischen ten behoeve der Roomsche Kerk, eindelijk bewilligd, (en bewilligd, nu niet blootelijk voor België, maar ten gevolge der steeds gehandhaafde zamensmelting van noorden en zuiden, ook voor Nederlands aloude vereenigde gewesten,) den oorsprong meent te bespeuren van de dagelijks in Oud-Nederland toenemende overmacht eener kerk, die door den vleeschelijken arm harer hierarchie geschraagd, slechts behoeft te eischen om gehoord, om aangehoord, om verhoord te worden, en die door een verstandig en scherpziend Schrijver (BROES) *de hedendaagsch in Nederland bevoorrechte kerk* genoemd werd.

Zoo is dan de beurtelingsche zegepraal, of ook wel tijdelijke vereeniging van ongeloof en bijgeloof de bron onzer jammeren. Welk beginsel zal men nu tegen dat der Farizeën en der Sadduceën overstellen? Zal het zijn het fanatisme der Esseën ten tijde van den Heere, later in de Wederdooperfche woelingen hernieuwd? Neen voorwaar! ook daarvoor behoede ons God. De rechte weg ligt hooger, oneindig hooger dan al deze afwijkingen. Hoede zich Nederland voor elken zuurdeessem, ook voor den schijn des kwaads! Maar waken en bidden wij vooral tegen de besmettingen des ongeloofs en bijgeloofs, die gereed staan in onze Eeuw overal, waar een van beiden eenigen tegenstand ontmoet, de krachten te vereenigen ter bestrijding van troonen en heiligdommen, van geloof en geweten, van godsvrucht en vrijheid, van Christus en de gemeente der uitverkorenen die Hij gekocht heeft met zijn dierbaar bloed!

HET HOOGDUITSCHE KERKLIED.

Petrus Dathenus bracht de Psalmen Israëls in Nederduitsch dicht, of juister, in Vlaamsch-Nederduitsch rijm over. Zijne berijming was in haast gemaakt; eerst werd van vele zijden het vervangen derzelve door die van Marnix gewenscht; daarna wachtte men op de nieuwe Statenvertaling om eene andere Psalmberijming in te voeren; deze bleef achter, en de haastige arbeid van den Vlaamschen prediker, vroeger op brandstapels en moordschavotten ontboezemd, bleef later de schat eener kerk, die door het gebrekkige der berijming heen wist te zien op de hartetaal van hem, die *liefelijk* was *in Psalmen Israëls;* en zijn en Nederlands God, die verklaard had te willen *wonen onder de lofzangen Israëls*, zag met genadig welgevallen neder op de Nederlandsche hervormde kerk, en beschermde, bewaarde, en zegende haar op eene geheel eenige wijze.

Doch de Heere heeft meer dan dezen éénen zegen. De Luthersch-Duitsche kerk was de oudste zuster der Geneefsch-hervormde; zij erkende niet Calvijn, maar den Wittenbergschen geloofsheld als haren Voorganger en Leeraar, en aan dezen had de vrijmachtige Beschikker over de natuurlijke zoo wel als geestelijke gaven der menschen een talent toevertrouwd, waarin geene kerk, geen geloovige eene uitstekende gift van den Vader der lichten kan of mag miskennen. De kerkliederen van Luther waren voor de verspreiding der Reformatieleer niet minder gewichtig dan zijne Overzetting des Bijbels; en het is geenszins ten onrechte dat de Jezuiet Conzenius in zijnen tijd klaagde, dat de liederen van Luther meer veroveringen voor de Hervorming hadden gemaakt dan de predikatiën van al hare Leeraars te zamen.

De Eeuw der Hervorming zag nog verscheiden Liederdichters zich voegen bij den Wittenbergschen Voorganger, onder welke Paul Gerhard, een uitmuntend gevoelvol en innig godvruchtig Zanger eenen eersten rang bekleedt. De Hertog van Saxen Weimar (een der Voorvaderen van den Nederlandschen Krijgsheld), Hermann Nicolaï, en andere uitmuntende mannen volgden hen op dit spoor. Sedert maakten de Gezangboeken, in welke deze uitmuntende liederen waren opgenomen, benevens Bijbel en Catechismus den geestelijken schat der anders vaak behoeftigste huisgezinnen in alle Protestantsche en Duitsche landen uit, en de zegen die op het lezen en zingen van dezen liederenschat geschonken is zal zich eerst volledig op dien grooten dag openbaren, wanneer alle verborgene dingen zullen aan het licht komen.

Het is waar, sedert het midden der voorgaande eeuw heeft men ook liederen in eenen geheel anderen geest in Duitschland beginnen in te voeren of aan de oude te kunstelen; doch de tegenwoordige jaren, in welke iedere kerk weder tot de bewustheid schijnt te komen van de waardij harer oorspronkelijke rijkdommen, getuigen ook menige vernieuwde en ververschte uitgave der aloude kerkliederen waaraan zich zoo dierbare herinneringen hechten. En men mag, trouwens in eenen anderen geest van Conzenius, voorspellen, dat deze hernieuwde lust en belangstelling wellicht meer afbreuk aan de Neologie zal doen, dan zelfs de pogingen van den hoogen katheder af door de geleerdste mannen gedaan ter handhaving en verdediging der aloude geloofswaarheden van de Vaderen en Leeraars der Hervorming.

Mag men in deze schoone vruchten der Reformatie niet de weerklank van de woorden des Apostels erkennen: *Het woord van Christus wone rijkelijk in u in alle wijsheid: leert en vermaant elkanderen met psalmen en lofzangen en geestelijke liedekens, zingende den Heere met aangenaamheid in uwe harten?* Het is zoo. En de gave Gods die zich ten deze zoo luisterrijk ontwikkelde, en die ook in het vaderland van Vollenhove, Lodestein en anderen hun gelijk, niet vreemd was, doet ons ten duidelijkste zien dat de Heere, waar Hij het vermanend en opwekkend woord spreekt, ook de gave schenkt die wij behoeven om daaraan te beantwoorden.

In Zwitserland zelve heerscht met betrekking tot het kerkgezang voor het tegenwoordige veel verscheidenheid. Het is bekend hoe deszelfs oudste Reformateur Zwingli een groote tegenstander van alle kerkelijk gezang was; Calvyn en Beza daarentegen het zingen der Psalmen grootelijks voorstonden. De eerste was geen dichter; maar vooral beroemd door zijne commentarie op de Psalmen; de laatste had dezelve met Clemens Marot berijmd. Doch offchoon de dichterlijke vermaardheid van

den laatstgenoemden zijne psalmrijmen bij velen ingang had doen vinden, men ergerde zich daar reeds vroeg aan het gebruiken der Psalmen van een zoo geest- en zedeloos mensch als deze Dichter was; en sedert zich in de laatste twintig jaren onder de nieuwlings tot verdediging der waarheid opgestane getuigen eenige liefelijke zangers begonnen op te doen, heeft deze ergernis tot geheele terzijdestelling der rijmpsalmen in verscheidene gemeenten doen besluiten. Men schijnt daar echter niet genoeg bedacht te hebben, dat de innig geestelijke liederen en lofzangen van de laatste soort, eene des noods verbeterde of hervormde psalmberijming toch niet behoefde uit te sluiten. Doch wij bepalen ons eigenlijk in dit opstel bij het *Hoogduitsche* kerklied.

Een werk hiertoe betrekkelijk werd voor twee jaren openbaar hetwelk voor de Luthersch-Duitsche kerk van hoog gewicht mag gerekend worden. Het is eene verzameling van de voornaamste en beste liederen in Duitschland sedert drie eeuwen verschenen, die door bijzonder lagen prijs en gemakkelijke inrichting uitnemend voor het huiselijk gebruik geschikt is. De eerste uitgave uit 12000 exemplaren bestaande werd binnen weinige maanden uitverkocht, en eene tweede vervaardigd, die mede verspreid werd, waardoor eene derde opgelegd is. Deze verzameling bevat (onder den Titel *Geistlicher Liederschatz*) eene verzameling van meer dan tweeduizend liederen, benevens eenige oude goede gebeden, en de levensbeschrijving van al de Liederendichters wier stukken hier zijn opgenomen. De invloed van dezen uitgebreiden bundel schijnt alleraanmerkelijkst te zijn. Sedert den tijd van deszelfs verschijning is de geestelijke opwekking overal grootelijks toegenomen en de gemeenschap der geloovigen bevorderd. Deze bijzonderheid moest bij hetgeen vroeger door ons wegens den godsdienstigen toestand van Duitschland gezegd is nog worden gevoegd; zij is voor een land als Duitschland, waar het gewijd gezang sints zoo lang inheemsch is van onberekenbaar belang; ook hierdoor dat op deze wijze de zang- en toonkunst niet voor de wereld, maar in de dienst van Hem worden geoefend die mond en stem en ooren gemaakt heeft; en waaromtrent Luther reeds de volgende aanmerking had: »Waarlijk het is mijne meening niet dat alle kunsten door het Evangelie vernietigd zouden moeten worden, gelijk eenige kerkelijke betweters voorgeven, maar ik wilde gaarne dat alle kunsten en inzonderheid de toonkunst werden besteed in de dienst van Hem die ze geschonken en geschapen heeft. Wenden wij ons tot den Heere en offeren wij Hem zijne gaven! zoo is geene derzelve verwerpelijk.”

DE ROMANTISCHE SCHOOL.

Gesprek op den Drachenfels, medegedeeld door J. Geel. Leiden, bij H. W. Hazenberg Junior, 1835.

Het bovenstaande geschrift door den hooggeleerden schrijver aan zijnen vriend en ambtgenoot den hoogleeraar Bake opgedragen, behelst eenige aanmerkingen en wenken over de Romantische dichtsoort, die ons aanleiding geven tot, en als leiddraad kunnen verstrekken bij onze beschouwing van de Romantische school. Bij de toenemende ingenomenheid vooral ook in ons Vaderland met de Romantische voortbrengselen, die meestal uit Frankrijk tot ons overkomen; bij de kennelijke zedeloosheid dier geschriften, welke door jong en oud, ook door vrouwen en meisjes gretig worden verslonden, zij een woord tot waarschuwing, en, zoo God het geeft, tot stuiting van den voorteetenden kanker gezegd; voor het minst verheffe zich onder zoo vele toejuichende, ook eene afkeurende stem tot getuigenis tegen den zwijmeldrank van vreemden bodem overgebragt, die niet alleen goede smaak en Christelijke beschaving uitdooft en te loor doet gaan, maar, zoo God het niet verhoedt, de laatste sporen van eene Christelijk-godsdienstige en daardoor waarlijk Nederlandsche, waarlijk nationale litteratuur moeten doen verdwijnen.

De hoogleeraar Geel uit een bloot letterkundig oogpunt ons onderwerp beschouwende, maakt dienaangaande opmerkingen, die zoo overeenkomstig zijn met de waarheid, als zij puntig en bevallig zijn voorgedragen, in een gesprek uitmuntende door eenen wezenlijk classisken vorm. In zoo verre kunnen wij dus ieder de lezing daarvan aanbevelen, maar ook den letterkundigen Christen mogen wij zulks doen, dewijl deze daaruit vrij wat gewigtiger gevolgtrekkingen nog, den aard en strekking der Romantische school betreffende, dan die Professer Geel van zijn standpunt daaruit afleidde, zal weten te trekken. Wij weten en het meerendeel onzer lezers verlangt voorzeker deswegens geene breede uitwijding, dat de nieuwere dichtsoort waarvan wij spreken, zich ontslagen schijnt te rekenen van alle regels en banden, en zulks zoo als de Heer Geel zoo juist te kennen geeft, niet alleen van de regels (de *duimstok*, zegt de Schrijver) van Aristoteles, maar daarenboven, van die van zuivere smaak, gezond verstand, en goede schrijfwijze. Als bekend mogen wij vooronderstellen, dat het edele van het ideaal weleer in de schoone kunsten bejaagd, in Romantische voortbrengselen verdwijnen moest voor eene hersenschimmige zoogenaamde *waarheid in beschrijving*, en dat wel in de beschrijving van zoodanige zaken als die in de natuur zelve als met eenen sluier worden bedekt gehouden, en aan het oog onttrokken. De spooren, de overblijfselen van het schoone op eenen aardbodem tot Gods eer geschapen, maar die om der menschen zonde door den vloek van God getroffen werd, schoon goed uit des Scheppers hand te voorschijn gekomen: dat geen, hetwelk nog Gods eere vertelt en Zijner handen werk verkondigt (Ps. XIX: v. 2), staat in naauw verband met het geen in de poëzij waarlijk schoon en welluidend is. Maar het afgrijselijke en wanstaltige, alles wat de zintuigen pijnlijk schokt en aandoet, evenzeer ten gevolge van de vervulling van Gods raad aanwezig, blijft in de natuur, van het geen lieflijk en welluidend is onder- en afgescheiden, terwijl de edele dichtkunst daarin tot op het laatst der voorgaande eeuw de natuur volgende, niet uitgesloten behoefde te worden,

maar integendeel geliefd kon zijn door den Christen. Anders is het thans met de nieuwerwetsche dichtsoort der Romantische school gesteld. Deze tracht het afgrijsselijke door den gloed van stijl en taal beminnelijk en welbehagelijk te maken, terwijl zij den leeslust door de uitvoerige naauwkeurigheid der beschrijving prikkelt.

In de plaats van het wanstaltige te doen strekken tot verhooging van hetgeen schoon en goed genaamd mag worden, gebruikt zij integendeel het laatste om de misvormde voorwerpen in al hunne naakte afgrijsselijkheid des te beter te doen uitkomen, en wel verre van het gevoel voor hetgeen schoon en edel is op te wekken, werkt zij op onze zwakke en zondige inborst door voorstellingen alleen geschikt om het haar mede aangeboren sympathetisch gevoel voor misdaad, onreinheid en wanstaltigheid op te wekken en uit te breiden. *Waar de oudheid ons Apollo schildert, stelt de nieuwere school ons den gebogchelden Thersites voor*, zegt Professor Geel, en hij had er bij kunnen voegen, dat, terwijl de classieke litteratuur zijne idealen in eene denkbeeldige godenwereld zoekt, tastende en grijpende naar een ongekend, maar toch door haar reeds vermoed wordende voorwerp van waarheid, schoonheid en deugd, de romantische school ons juist van daar terug zoekt te brengen in eene zoo zij zegt wezentlijke wereld, maar in zoodanig eene, waar zij alles wat waarachtig van God is miskennende, alleen het menschelijke, d. i. het zondige, en misdadige hare voorstelling waardig keurt. Onze nieuwspapieren zijn dagelijks vervuld met de aankondigingen dier geschriften, welke door de afgrijsselijkheid der voorstelling indrukwekkend zijn. Onze menigvuldige leesgezelschappen, bibliotheken en museums maken zich dadelijk meester van de oorspronkelijke of vertaalde geschriften van Victor Hugo, Balzac, Janin, enz. Waar de wezenlijkheid niet afgrijsselijk genoeg is, daar roept men eene het spoor bijstere zoogenaamd poëtische vinding te hulp, en zelfs de historische waarheid gaat geheel of gedeeltelijk in den historischen roman te niet. Beschrijft ons b. v. de Heer Jacob (offschoon deze wel nog de minst afgrijsselijke voortbrengselen in zijne zoogenaamde historische voorstellingen levert) den naauwgezetten Calvyn niet als een overspeler en huichelaar, geheel voorbij ziende datgene dat wij in den geloove als door den Heer der kerk in hem gewerkt beschouwen? Beeft niet ons hart terug bij de gedachte dat deze en veel verderflijker geschriften het jongere geslacht vormen zullen? Meer en meer verfranscht wordt zoodoende onze natie, ook dan wanneer ellendige vertalers ons die wanstaltige voorwerpen in een Hollandsch gewaad trachten te kleeden; want niet zoo zeer de taal als wel zeden en denkbeelden daardoor uitgedrukt zullen van invloed zijn op onze nationaliteit.

Maar, zegt men wellicht, de geschiedenis wordt daardoor meer en meer in een helder en waar daglicht gesteld! Hetzij zoo! maar welke geschiedenis? Is het die van de leidingen Gods met een zondig en bedorven menschengeslacht? of is het niet veeleer de misdaad zelve op de aanlokkelijkste wijze beschreven, met een vreesselijk noodlot, als beweegkracht van menschelijke daden en lotgevallen, met alles wat onzeker, donker en huiveringwekkend is daarnevens? Wat nut beoogt men door die voorstellingen? Leiden zij niet, zoo als wij nog onlangs in onze dagbladen door menig eenen zelfmoord zagen bevestigd, tot wanhoop en vertwijfeling? zoo als bij dien jongen Franschman, die zich door kooldamp verstikkende, zijn grafschrift naliet in de navolgende woorden: *Hier ligt iemand die in Victor Hugo gelooft.* Ja, in den eersten der romantische schrijvers te gelooven, dat is wanhoopen aan de laatste sporen van hetgeen goed, schoon en edel is, dat is moedwillig de oogen sluiten voor alles wat door Gods barmhartigheid ten gevolge van zijn genade-verbond op aarde gewrocht is, dat is aan een ijdel niet, aan eene stikdonkere toekomst zich overgeven, en zich eigenwillig en des wel bewust verliezen in al de onzekerheid van het ongeloof. Vreesselijk bedriegt men zich, wanneer men waant, dat alleen de vrijheid om van uiterlijke vormen en kunstregelen ontslagen te zijn, het kenmerk is der nieuwere dichtsoort en de grondoorzaak van den opgang dien zij maakt. Neen, zij grijpt het menschelijk hart ten koste van alles wat zelfs maatschappelijk goed en schoon mag genaamd worden van de zwakste zijde aan, en maakt dieper indruk op het gemoed als de classieke litteratuur, omdat zij niet wil ontzien noch eerbaarheid, noch wellevendheid, noch zelfs tederheid van het gevoel. Een merkwaardig voorbeeld van die verguizing van waarheids- en schoonheidsgevoel geeft ons de Heer Geel waar hij eenen zijner sprekers doet zeggen: »Het treurspel is eene lijkstatie: die ze volgen, zijn ver»diept in ernstige gedachten: de treurige pligt ligt zwaar »op hun hart. De goede oude kunst zal ze u voorstel»len met al hare stilte en plechtigheid: niet langs le»dige straten of waar het oog geene voorwerpen tegen »komt: neen, zij zal aan den lijkbaar te gemoet zenden, »wat met den statigen optocht strijdig is, maar *harmo»nisch strijdig*, zoo gij dit verstaat: een vorstelijk paleis, »maar het versterkt den indruk van de nietigheid des »levens: een spelend kind, dat in onnozelheid dartelt, »maar het verhoogt de gedachte aan 's menschen bestem»ming! Neen, zegt uwe romantische kunst, wij veroor»deelen dat wel niet; maar er geschiedt nog meer in de »wezentlijkheid.... en zij voert de lijkstatie waggelend »door het gedruisch der markt, langs een marionetten»spel, misschien tegen een uitgelaten gemaskerden op»tocht in. Dat is waarheid! roept zij: zóó is het le»ven! — ja zoo kan het zijn: maar uwe kunst behoeft »het niet aldus te schilderen en het hart op te rijten en »te verscheuren, steeds de eene aandoening met eene an»dere tegenstrijdige te doen worstelen, de verbeelding »te teisteren en te vermoeien, de deugd met ondeugd te »benevelen en de ondeugd met deugd te vergoêlijken en »aan de treurigheid ook dat zoete inmengsel van ver»tedering te ontroven, dat haar eigen is.”

Deze en diergelijke denkbeelden mogen wij onze lezers in dit werkje aanbevelen. Wat op het gebied der letterkunde waarachtig is, verdient de opmerkzaamheid en belangstelling van den Christen; en deze verheerlijke steeds den éénigen Bron van al wat goed en schoon mag

genaamd worden bij de beschouwing der gaven aan Zijne schepselen geschonken! Mogt dan ook meer en meer dat gebied gezuiverd worden van wansmaak niet alleen maar vooral van den verpestenden invloed, van ongeloof en twijfelarij! Mogten voorts de stukjes van den Hoogleeraar Geel, wiens pen met zoo veele juistheid en onderscheidinsgeest de kenmerken van de Romantische school wist te omschrijven en hare verbastering aan te toonen, meer en meer gezuiverd worden van uitdrukkingen waarin Gods naam ijdel gebruikt wordt, zoo als zulks op pagina 12 en 77 geschiedt! Mogt onze vaderlandsche letterkunde meer en meer de strekking hebben om Gods eer en waarheid te bevorderen op het voetspoor van eenen Cats en Bilderdijk, en het alzoo blijken meer en meer, dat echte dichtkunst en welsprekendheid niet alleen bestaanbaar zijn met bloot maatschappelijke braafheid en zeden, maar hunnen wezentlijken grond vinden in-, en onafscheidbaar zijn van het bezit dier eerste en eenig-noodige gave, den parel van groote waardij, de wedergeboorte in Hem, die het Licht der wereld is.

CALVYN,

OVER DE OFFERANDE VAN ISAAC.

Veel is er gesproken en geschreven over deze hoogste betooning van het geloof door den Vader der geloovigen. Doch niet altijd schijnt men, vooral tegenover de bestrijders van het woord en de spotters, recht in het oog gehouden te hebben, waarop het eigenlijk in dat verheven geschiedverhaal in het Boek van Genesis (Hoofdst. XXII) aankomt. Vrij algemeen stelt men zich voor, dat de uitnemendheid van Abrahams geloofsdaad hierin bestond, dat hij het gebod van God hooger achtte, dan de stem der natuur en des bloeds; dat hij zonder nadenken, of hoop van uitkomst, gereed stond zijnen zoon op te offeren, en met zijnen zoon te gelijk alle de in diens geboorte bevatte beloftenissen te verzaken, en van beiden voor eeuwig afstand te doen. Doch geheel anders verklaart ons de Apostel in den Brief aan de Hebreën (Hoofdst. XI, v. 17—19) hetgeen er op dat hoogstgewichtige tijdpunt zijns levens in Abrahams binnenste omging; niet blootelijk deze gedachte: *God gebiedt mij thands dien zoon om te brengen, dien hij mij voormaals schonk, en tot hier toe behield; ik moet nu alleenlijk het bevel ten uitvoer brengen;* neen! maar, bij en onder de overgegevenheid des harten om alleenlijk te volgen en niet te redeneeren maar te gehoorzamen, berustte Abrahams beslischt en onwankelbaar voornemen op deze twee overleggingen: de onveranderlijkheid der Goddelijke beloftenissen, en de Goddelijke Almacht om aan die beloftenissen gestand te doen, ook door de opwekking van eenen reeds ter dood gebrachten in het leven. (Men vergelijke Rom. IV, v. 16—25.) Klaar en krachtig, naar zijne gewoonte, drukt Calvyn het volledig denkbeeld der zaak uit, in zijn Commentarie op Gen. XXII. v. 2. »*Neemt nu uwen zoon, uwen eenigen.* Abraham »ontfangt bevel, om zijnen zoon te *slachten.* Had God »hem alleen den *dood* diens zoons aangezegd, hoe grie»vend ware dit woord niet reeds geweest! Alles toch »wat hij van zijnen God mocht hopen, was opgesloten in »deze eenige belofte: *in Isaac zal u het zaad genoemd »worden*, waaruit hij te recht opmaakte, dat aan het »leven en de bewaring van Isaac zijne eigene zaligheid »en die van alle geslachten der aarde verbonden lag. »Hij wist toch door dat woord, dat God buiten eenen »Middelaar aan menschen geene genade bewijst, en »schoon dat woord van Paulus nog niet beschreven was, »dat *alle de beloftenissen Gods in Christus Ja, en in Hem »Amen zijn;* het was evenwel reeds in Abrahams *hart* »geschreven. En hoe zoude hij die hoop gehad hebben, »anders dan uit Isaac? het kwam er nu op aan, vast »te houden, dat God alles behalve bedriegelijk gespro»ken had. Zoo wordt hem dan de dood zijns zoons »aangezegd niet slechts, maar dat hij hem met eigen »hand moest ter dood brengen; met eigen hand alzoo »het pand en de zekerheid zijner zaligheid wegwerpen, »verscheuren, verbranden, als of hem nu niets meer dan »dood en helle overig bleef te verwachten. Op hoeda»nige wijze dan nu begaf zich Abraham onder het »geleide des geloofs, tot zijnes zoons offering, daar hij »als tegen Gods eigen woord in strijd gebracht werd, »waarop toch alleen het geloof kan rusten? Op deze »vraag antwoordt de Apostel (Hebr. XI. v. 19), dat hij »daarom van het woord niet afgebracht werd, omdat »hij vertrouwde, dat God zelfs uit de levenlooze asche »den beloofden zegen zoude kunnen te voorschijn bren»gen. Geweldig dus werd Abrahams gemoed geschud en »geschokt, tusschen het Goddelijk bevel en de Goddelijke »belofte; maar vasthoudende dat God, met wien hij te »doen had, met zich zelven niet in tegenstrijdigheid zijn »kan, schoon hij ook bij zich zelven niet dadelijk den weg »verstaan kon, waardoor die tegenstrijdigheid zoude op»geheven worden; zoo verzoent hij evenwel *in hope* het »bevel met de belofte, en in de verzekerdste overtuiging »dat God getrouw is, laat hij aan Zijne Goddelijke Voor»zienigheid de uitkomst over, en als met geslotene »oogen volgt hij op den aangewezen weg. Deze eere toch »verdient van ons de Goddelijke waarheid, dat zij niet »alleen boven alle menschelijke wegen verheven, en daar van »onafbankelijk is, maar dat zij ook alle mogelijke be»letselen uit den weg ruimt. — Zoo dan, gelijk hij vroe»ger *tegen hope op hope* vertrouwd had, dat hij *uit* »*zijn verstorven lichaam een zaad zoude zien, zoo grijpt* »hij ook hier in den dood zelven zijns zoons de *leven*»*digmakende almacht Gods* aan, en, zich den zegen »voorstellende als uit de asschen zelve van zijn geofferd »kind, ontkomt hij uit de diepten der verzoeking, klemt »zich vast aan de belofte, behoudt het geloof, en ge»hoorzaamt. — Dit voorbeeld passe een iegelijk onzer »op zich zelven toe!"

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.

2 COR. IV: 13.

JESUS CHRISTUS, ONZE HOOP.

Heerlijke dingen brengt de gedachtenis van 's Heeren opneming ten hemel aan Zijne gemeente op aarde voor oogen. Onze Heidelbergsche Catechismus spreekt daarvan met deszelfs bekende klaar- en innigheid in *den achttienden Zondag*, waarvan vooral het laatste antwoord rijk is in dierbare waarheden. Op de vraag: *wat nut doet ons de hemelvaart van Christus?* belijdt de geloovige daar aldus: *Ten eerste, dat Hij in den hemel voor het aangezicht zijnes Vaders onze voorspraak is; ten tweede, dat wij ons vleesch in den hemel tot een zeker pand hebben, dat Hij (als het Hoofd) ons (zijne lidmaten) ook tot Hem zal nemen; ten derde, dat Hij ons zijnen Geest tot een tegenpand zendt, door welks kracht wij zoeken dat daar boven is, daar Christus is zittende ter rechterhand Gods, en niet dat op de aarde is.* Doch het is niet slechts aan deze nimmer genoeg te overdenken waarheden, dat wij hier, in de tusschendagen van de Hemelvaart- tot de Pinkster-gedachtenis, onzen lezer wenschen te herinneren. Met de heerlijkheid van beide de feesten, dat van Jesus koninklijke krooning en Zijnen hoogepriesterlijken ingang in het heilige der heiligen, en dat van de uitstorting van Zijne koninklijke gave, den Heiligen Geest, op den Pinksterdag, is op het tederst verbonden eene voor het geloof niet minder dierbare waarheid: Jesus Christus zal wederkomen! *Deze Jesus*, zeggen de Engelen tot de Hem nastarende discipelen (Hand. I. v. 11), *deze Jesus, die van u opgenomen is, zal* ALZOO *komen* (zichtbaar, heerlijk, en op de wolken des hemels), *gelijkerwijs gij hem naar den hemel hebt zien henen varen.* Ziedaar dan nu de verwachting der Kerk, haar van Gods wege uit den hemel door Zijne Engelen, zoo wel als door 's Heeren eigen mond van den beginne des woords tot aan het einde, toebetrouwd. De Geest zoude niet lang na de wederkeering des Heeren ten hemel gegeven worden, maar die Geest zoude komen als *Trooster*, dat is, in de afwezigheid des Genen die henenging, om van Hem te getuigen, om Zijne plaats te bekleeden, maar tevens ook om Zijne gemeente indachtig te maken, en te leeren zeggen: *Heere Jesus, ja kom* (1)! Daarom dan ook, nadat Jesus Zijne discipelen getroost had bij zijn henengaan met de belofte van den *Trooster*, den Geest; zoo voegt de boodschap uit den hemel daar nog toe die herhaalde belofte van een persoonlijk wederzien, een persoonlijke wederkomst, een persoonlijke regeering (het zal ons straks uit den zamenhang blijken!) van Hem, die alzoo door lijden inging in Zijne heerlijkheid, en nu henenging om een koninkrijk in bezit te nemen, beide over den hemel en over de aarde. In de kracht dezer dubbel heerlijke en zalige belofte, de komst van den Geest als Trooster, en de wederkomst van den Zoon als Koning in heerlijkheid, *keerden nu de Apostelen weder na Jeruzalem met groote blijdschap* (Luc. XXIV. v. 52). Zij zelve, voor hunne personen en als vertegenwoordigende de Kerk van Christus door hunne dienst en prediking gegrond, ontfingen den beloofden Geest, doch zonder immer (gelijk in later tijden maar al te zeer geschiedde) uit het oog te verliezen, dat het bij deze eerste vervulling voor de Kerk niet zoude blijven, maar dat de volle heerlijkheid voor haar (en dat ook op de aarde) in verband stond met die allervolzaligste van alle te voren voorzegde gebeurtenissen in Gods onfeilbaar woord: de wederkomst van Hem, die de honderden van jaren, voor Zijne lichamelijke afwezigheid bestemd, steeds noemde en door Zijne knechten liet noemen: *een kleinen tijd.* En wanneer dan nu de Apostel Paulus zijnen Timotheus toespreekt in den naam van *Jesus Christus, onze hope* (1 Tim. I. v. 1), leeren wij

(1) Openb. XXII. v. 17, 20.

hieruit niet twee voor het geloof even gewichtige als te vaak miskende waarheden? *ten eerste*, dat de hoop des Christens, die noodwendig in geen bloot schepsel, hoe verheven ook gedacht, kan eindigen, niets meer en niets minder omvat, dan den geheelen persoon van Jesus Christus God en mensch; zijn persoon zelve, zeggen wij, en niet blootelijk eenige door hem verworvene gave, of den hemel, of de zaligheid, of de heerlijkheid; neen, maar Hij zelve is Zijnes volks zaligheid en heerlijkheid; Hij is hunne HOOP! Doch ook *ten tweede*, dat Jesus Christus, als dat voorwerp aller heilverwachting aan de Gemeente steeds wordt voorgesteld *in Zijne laatste toekomst*. In dat verband is Hij eerst in den volsten nadruk *onze Hoop*. En dat Paulus in het hoofd des eersten Briefs aan zijnen Timotheus niets minder of anders dan dit voor oogen had, blijkt uit de vergelijking met plaatsen, als de volgende, zoo uit denzelven, als uit den gelijktijdig geschrevenen aan Titus (1); alwaar wij lezen: *Ik bevele u voor God, die alle ding levendig maakt, en voor Christus Jesus, die onder Pontius Pilatus de goede belijdenis betuigd heeft, dat gij dit gebod houdt, onbevlekt en onberispelijk tot op de verschijning onzes Heeren Jesus Christus, welke* TOT ZIJNER TIJD *vertoonen zal de zalige en alleen machtige Heere*, enz., en voorts het voorwerp onzer *verwachting* genoemd wordt *de zalige hoop en verschijning van onzen grooten God en Zaligmaker Jesus Christus.*

Doch de hemelvaarts-verkondiging stelt ons ook nog eene andere belofte voor, met die volzalige wederverschijning des Heeren Jesus op het naauwst in verband staande, en, als zij, in alle de prophecyën overal op den voorgrond gesteld, en als ingeweven; het is de *wederoprichting van het koninkrijk aan Israël*. Op de vraag der Apostelen wegens dat hoofdpunt der aloude toezeggingen (Hand. I. v. 6), antwoordt Jesus, als Hij van hen afscheid neemt, alles behalve volstrekt ontkennend, zoo als men zich te vaak verbeeld heeft. *Het komt u niet toe* (zegt Hij) DE TIJDEN EN GELEGENHEDEN *te weten, die de Vader in zijne eigene macht gesteld heeft*. De ontdekking dier *tijden en gelegenheden* was het dan, niet de gebeurtenis zelve, wat nog verborgen moest blijven voor de trapswijze ook op dit stuk op te leiden Gemeente van den eeuwig getrouwen God Israëls; maar de zaak zelve stond en staat vast, en het antwoord van Jesus in verband met geheel de Schrift, geeft aan de zuiverheid en zekerheid dier Apostolische, oud-Israëlitische, en daarom ook echt-Christelijke verwachting een verzegelend getuigenis. Men vergelijke steeds Rom. XI.

In dat licht beschouwd, hoe dubbel beteekenisvol worden ons die onderscheidene Psalmen Israëls, die in zamenstemming met zoovele andere prophecyën te gelijk van een *opvaren* van God, en van een *regeeren van* dien *God als Koning*, en van eene heerschappij te zamen over Israël en over alle de volken lofzingen! Zoo b. v. in den acht en zestigsten Psalm: *Gij zijt opgevaren in de hoogte, gij hebt de gevankenis gevankelijk gevoerd, gij hebt gaven genomen (om uit te deelen) onder de menschen, ja ook de wederhoorigen, om (bij u) te woonen, o* HEERE *God* (v. 19). En straks daarop (v. 27 en volg.): *Looft God in de Gemeenten: den Heere, gij die zijt uit den springader Israëls — om Uwes tempels wille te Jerusalem, zullen U de koningen geschenken toebrengen. — Prinselijke gezanten zullen komen uit Egypte; Moorenland zal zich haasten zijne handen tot God uit te strekken. Gij koninkrijken der aarde, zinget Gode, psalmzingt den Heere, Sela!* En geheel de zeven en veertigste Psalm: *Alle gij volken, klapt in de hand: juicht Gode met een stemme van vreugdengezang. Want de* HEERE *de Allerhoogste is vreeslijk, een groot Koning over de gantsche aarde. Hij brengt de volken onder ons, en de natiën onder onze voeten. Hij verkiest voor ons onze erfenis: de heerlijkheid Jacobs dien Hij heeft lief gehad, Sela. God vaart op met gejuich, de Heere met geklank der bazuin. Psalmzingt Gode, psalmzingt! Psalmzingt onzen Koning, psalmzingt. Want God is een Koning der gantsche aarde: psalmzingt met een onderwijzing. God regeert over de Heidenen: God zit op den troon Zijner heiligheid. De Edele der volken zijn verzameld (tot) het volk des Gods Abrahams, want de schilden der aarde zijn Godes: Hij is zeer verheven.* Wie is Hij, die God, die *opgevaren* is? die als Koning over de gantsche aarde wordt uitgeroepen? die over de Heidenen regeert, als over Israël? Is Hij het niet van wien gezegd is, dat Hij *geopenbaard is in het vleesch, gerechtvaardigd in den Geest, gezien van de Engelen, gepredikt onder de heidenen, geloofd in de wereld, opgenomen in heerlijkheid* (1 Tim. III. v. 16)? Is Hij het niet, de Zone des levendigen Gods, die met den Vader en met den Heiligen Geest God boven allen te prijzen in der eeuwigheid, eenmaal is nedergedaald in de nederste deelen der aarde, om het werk onzer verlossing te werken, om Zijn Koninkrijk te deelen met in zich zelve verlorene zondaren, om te kunnen genaamd worden voor tijd en eeuwigheid, voor deze en de toekomende wereld: JESUS CHRISTUS ONZE HOOP?

(1) 1 Tim. VI. v. 13—15. Tit. II. v. 13.

HET EVANGELIE, ALLEEN EENE WEZENLIJKHEID TEGENOVER ALLE MENSCHELIJKE STELSELS EN BESPIEGELINGEN.

Dat er in het midden van den strijd der verschillende gevoelens, zich een verlangen naar waarheid ontwikkelt, is niet te ontkennen; en dat het Evangelie *zelfs bij* zijne vijanden met meer eerbied behandeld en beoordeeld wordt, dan tegen het einde der vorige eeuw, is uit de letterkunde van den dag blijkbaar; doch het groote onderscheid tusschen hetzelve en alle andere stelsels of godsdiensten wordt te weinig in het oog gehouden. Het Evangelie namentlijk is de Waarheid; terwijl alle andere godsdiensten en leerstelsels slechts pogingen zijn om de kennis dier waarheid die den mensch zich herinnert eens bezeten te hebben, weder te herstellen. Het Evangelie is eene wezenlijkheid, eene voortgaande geschiedenis, waarbij aan redenering en verbeelding, die groote werk-

tuigen in onze menfchelijke ftelfels, geen plaats hoegenaamd ingeruimd wordt. *Het Woord is vleesch geworden;* ziedaar het groote feit dat het woord Gods ons mededeelt, en waaruit alles voortvloeit, van de moederbelofte af in het Paradijs tot aan de overgifte van het rijk aan den Vader door den Middelaar. Deze ontzettende waarheid met alle deszelfs gevolgen als een kind te doen aannemen, dit is alleen het werk des Heiligen Geestes; want de mensch kan uit zich zelven geene zaligheid aannemen dan die uit zijne kracht of verdienften opklimt: terwijl de Schrift alleen diegene verkondigt, die van God afdaalt. Dit was het ongeluk der achttiende eeuw, dat men in dezelve het Evangelie voor de regtbank eener bedorvene rede wilde verdedigen, en dien ten gevolge alles tot algemeenheden, tot afgetrokken begrippen gebragt heeft, terwijl daarentegen alles in hetzelve in bijzonderheden uitgedrukt wordt, en er toch ook niemand is die ons troosten kan, dan de Herder die alle zijne fchapen bij name kent. Het Evangelie is eene kracht Gods tot zaligheid. Zoo heeft hetzelve zich in het voorledene geopenbaard, en zoo zal het zich ook fteeds met meer of minder bewustheid moeten openbaren in de harten van alle degenen die tot God komen.

Alle de leerftukken: de val, de geregtigheid Gods, de menschwording, de verkiezing, worden ons niet door redeneringen maar door feiten geleerd, en dat is nu de groote vraag, of ook wij daarin begrepen zijn, of wij deel hebben aan deze huishouding van genade, of ook wij eene begeerte gevoelen tot dien Waarachtigen die geopenbaard is.

Vergeefs is het derhalve dat hier eene Kerk onze zaligheid voor hare rekening neemt, dat ginds weder eene algemeene genade gepredikt wordt, die niets vordert om zalig te maken dan het geloof aan dezelve; — wij moeten door het geloove in Christus (en dat is Gods gave), deel hebben aan den levendigmakenden Christus, gelijk wij uit onze natuur deel hebben aan den zondigenden Adam.

Terwijl dus de woelingen van alle zijden zich verheffen, en alle godsdienftigheid die flechts op vormen of uiterlijkheden gerust heeft gefchokt moet worden, zij het ons eerfte verlangen, om te onderzoeken of waarlijk de waarheid reeds eene behoefte voor ons hart geworden is, of wij buiten dezelve kunnen leven, of wij ons een geluk kunnen voorftellen buiten haar. Iemand zeide onlangs dat de menfchen zich van God willen *bedienen* en tevens de wereld willen *dienen*. Dit gezegde is waar. De godsdienftigheid is in ons vaderland zoo verre nog niet gezonken, dat men niet zoude erkennen godsdienst noodig te hebben, om ons te troosten bij verliezen of rampfpoeden in dit leven, en om ons den dood gemakkelijker te maken.

Het Evangelie echter is geen leerftelfel, geene wijsbegeerte, maar eene Openbaring Gods. Het ftelt ons niets minder voor dan gemeenfchap met den levendigen God door het geloove in Hem, die was, die is, en komen zal, in Hem die voor ons geftorven en opgewekt is. Wie is tot deze dingen bekwaam? Wie kan er iets van vatten, zoo het niet nederdaalt van Hem die alleen de bron van leven en waarheid is? Hoe duidelijk blijkt het derhalve dat alles van God moet beginnen, en er op onzen bedorven grond ook niet het minfte zuchtje ten goede kan ontkiemen!

In God derhalve rust het geheele lot Zijner kerk. De grootfte fchuddingen op de aarde, de grootfte verleidingen van alle zijden, kunnen derhalve geenen enkelen doen uitvallen uit de waarheid, van degenen die Zijne hand bewaart.

De waarheid die in Christus is, is dan ook geene befpiegeling, geen voorwerp van befchouwing, maar van verwachting. Naarmate de gefchiedenis van de wereld zich ontrolt, naar die mate vervult zich ook de raad Gods in Christus, en de nog onvervulde profetiën ftaan als zoo veel bakens aan den weg, niet, (gelijk Bilderdijk ergens zegt), op dat wij daardoor onze nieuwsgierigheid zouden voldoen, maar opdat wij den tijd zouden kennen waarin wij leven.

Is het Evangelie eene wezenlijkheid, zoo behoeven wij God door onze redeneringen niet te verdedigen, maar alleen te getuigen van Zijne waarheid. Zoo waren ook de Apostelen alleen de *getuigen* der opftanding, en ondertusfchen op hunne eenvoudige getuigenis is die Kerk gegrond, die zich federt achttien eeuwen fteeds meer en meer uitbreidt.

Ook thans derhalve, bij den ftrijd onder alle de volkeren, zij het oog op den Heere. Bij Hem is alles reeds beflist, alles reeds volbragt. Wij behoeven in niets bezorgd te zijn, want Hij zorgt. Wij rusten op geene redeneringen, die naderhand bij minder helderheid, bij eene meerdere zwakheid van het verftand, ons zouden kunnen ontvallen. Wij kennen Christus die geftorven is, die ook opgewekt is, die ter regterhand Gods zit, die ook voor ons bidt.

Mogt het ons dus gegeven worden een leven niet meer des verftands of der verbeelding, maar des geloofs te leiden! Hoe gegrond zoude onze rust zijn, hoe eenvoudig zoude ons alles worden, hoe gerust zouden wij ons lot, dat der Kerk, dat der wereld, in de hand des Heeren overgeven. Dit fchenke ons Zijne genade!

OVER HET PROTESTANTISMUS

IN DESZELFS INVLOED OP KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

Reeds vroeger merkten wij aan, hoe men vooral thans met de zoo dikwijls geuite meening te voorfchijn treedt, dat het Catholicismus alleen den bloei van kunften en wetenfchappen bevordert, en ook daarop een bewijs grondt van deszelfs waarheid en voortreffelijkheid boven het Protestantismus. Wij zouden hierop kunnen antwoorden, dat naar onze vroeger gemaakte onderfcheiding tusfchen waar en valsch, ftellig en negatief Protestantismus, de tegenwerping, tegen het eerfte gemaakt, (het andere verdedigen wij niet!) eigenlijk niets anders is dan eene befchuldiging van het Evangelie, waarop het zich grondt. Wij zouden op de allezins belangrijke tegenbedenkingen van kundige en fmaakvolle Schrijvers in het voordeel der Protestantfche kerken kunnen wij-

zen (1), welke althans voor eenige kunſten, en voor de wetenſchappen, beſliſſend ſchijnen te zijn. Maar wij nemen de tegenwerping van de catholieke zijde op gelijk zij gemaakt wordt, en geven voor een oogenblik hare gegrondheid (die wij anderzins niet aannemen) toe, om te onderzoeken tot welk beſluit zij met opzicht tot het werk en de vruchten der Hervorming leidt.

Wanneer wij dan dit vraagſtuk op bijbelſchen grond overbrengen, zoo komen wij als van zelf op de vergelijking van Israël, Gods volk, met Feniciërs en Grieken. Waarlijk, noch de pracht en veelvuldige heerlijkheid van Tyrus, dat in haren hoogmoed roemde: *Ik ben volmaakt in ſchoonheid*, en van hetwelke gezegd wordt: *Uwe bouwers hebben uwe ſchoonheid volkomen gemaakt* (2), noch de ſchittering dier Grieken, *die wijsheid zochten* (door de wetenſchappen), en bij wie de ſchoone, vooral beeldende kunſten, en bouwkunſtige ſmaak eene voorbeeldelooze hoogte bereikt hadden, en tot een éénigen bloei geſtegen waren; noch dit een, noch dat ander gaven Grieken of Tyriërs eenige de minſte aanſpraak op die ware en wezenlijke kenniſſe Gods, waarvan de Pſalmist roemt: *Hij maakte Jakob zijne woorden bekend, Israël zijne inzettingen en zijne rechten; alzoo heeft hij geenen volke gedaan, en zijne rechten die kennen ze niet* (3)!

Het was toch reeds hier, in hoevele beelden, in hoeveel uiterlijke heerlijkheid, als afbeelding der hemelſche heerlijke dingen, de ware dienst Gods in het beloofde land was gehuld; het was toch hier reeds kennelijk, dat de dienst Gods zelve, een dienst is in geest en waarheid; want niet dat uiterlijke, als op zich zelf ſtaande, maar de hooger waarheid werd er door het geloof van den Godgetrouwen Israëliet door heen gezien. In Griekenland daarentegen werd het ſchoone om zijns zelfs wille vereerd en aangebeden; en ziedaar de grond dier godsdienſtigheid van den natuurlijken mensch, aan welke ook de uiterlijkheden der Roomſche kerk zoo vele offers brengen. Kunst en kennis waren onder Israël daarentegen ondergeſchikt aan de heiligheid der wet van Hem, die uit den hemel ſprak: *Ik ben de Heere uw God die u uit den diensthuize heb uitgevoerd*, en ſtraks daarop: *Gij zult geene andere goden voor mijn aangezichte hebben*; en: *gij zult u geen geſneden beeld noch eenige gelijkeniſſe maken*. Het Catholicismus moge door haar ontrouw worden aan deze geboden, zoowel als door hare fabelachtige legenden, eene wijde ruimte, op het voetſpoor der heidenen, aan gevoel en verbeelding hebben geopend; den weelderigen bloei, dien dit aan eene of andere kunst moge hebben verſchaft, benijden echte Protestanten even min aan die kerk, als zij met Schiller in zijn berucht vers: *Die Götter Griechenlands* (4), met weemoedigen blik terug ſtaren naar de vergruisde afgodsbeelden en omgeworpen altaren des beſchaafden heidendoms.

Doch er is meer. Het mag zelfs niet ontkend worden dat het geloof (niet ſlechts het aannemen van historiſche feiten, maar dat hartveranderend geloof, hetgeen den geheelen mensch vernieuwt) uit zijnen aard de ſtrekking heeft om gevoel en verbeelding, niet gelijk de ſtoïcynſche trots uit te roeien, maar toch te beheerſchen, en krachtig in den toom te houden; en dus de kunſten niet ſlechts te heiligen, maar ook te beſnoeien, te beperken, te beletten dat zij als het ééne noodige vereerd en geroemd worden. Het gaat alle afgoderij, en dus ook die met de kunst en wetenſchap als zoodanig, op het krachtdadigſte tegen; het beſtrijdt de zelfzucht en ijdele roembegeerte in dezelve, en doet ze, als de kunst van Bezaleël en Aholiab, tot eenen geestelijken tabernakelbouw, of ook als Paulus tentenmaken tot zijn dagelijksch onderhoud ſtrekken. Heeft men tegen dezen invloed tegenwerpingen, men bedenke, dat die even zoowel het Christendom als de herſtelling van hetzelve in de Reformatie aangaan. Begeert men de Griekſche kunst en tempelpracht, den luister der Olympiſche ſpelen of de Tyriſche weelde, men ſchikke zich dan niet onder de Israëlitiſche ſcharen, alwaar men wel het koningshuis van Salomo en zijn tempelbouw, wel den glans van loofhut- en Paaschfeest, maar niet de wulpschheden van een Adonisfeest, immers niet dan tot bijzondere verwekking van den zwaren toorn Gods, zal aantreffen.

Dus is het dan ten deze ook met Catholicismus en Protestantismus geſteld. Verlangt men de kerkelijke choren der Roomsch-Catholieken, men verloochene dan het door geheel het Evangelie zoo klaar geleerde koninklijke Priesterſchap van *alle* geloovigen onder het Nieuw Verbond, hetwelk zich uitdrukt in het gezamenlijk aanſtemmen van den zang. Begeert men de pracht van den Romeinſchen zetel, men verwerpe dan de godsdienſtige vrijheid van ons geloof. De echte Hervorming heeft, gelijk het Christendom, den bloei der kunſten onderworpen aan een geestelijk beginſel des geloofs; dien der wetenſchappen aan de kennis van Jezus Christus. De Hervorming verwerpt even min als het Christendom wat hiermede beſtaanbaar is, als behoorende onder *al wat eerlijk, wat liefelijk is, wat wel luidt, alles waarin eenige lof of eenige deugd is*. Maar de Hervorming laat haren hemelſchen oorſprong niet beſtrijden, omdat de bloei van eenige kunſten, wellicht ook die van eene of andere wetenſchap, niet zoo weelderig is als onder de Roomſche kerk, die, min geſtreng, mits men zinnelijk genot door boetegelden en begiftigingen der kerk goedmake, die zinnelijkheid in den mensch begunstigt of vleit. De Hervormde kerk, zal zij haar beginſel geſtand doen, zoekt geen wereldſche rust of ſchoonheid, geen welbehagen in menſchenvonden, geen onverſtoorbare levensvreugd op de baren dezer wereldzee, en in dezen weduwlijken ſtaat der kerk, terwijl haar Heer en Hoofd afwezig is. Zij verwacht alleen heerlijkheid met Hem, wanneer Hij in heerlijkheid wederkomt. Intusſchen verblijdt zij zich in hetgeen Hij geeft; maar erkent dat *het goede deel te kiezen* beſtaat in het nederzitten aan zijne voeten, niet in het godsdienſtig aanſtaren van eenen luister, meer ontleend aan de pracht van het Rome des heidendoms, dan aan de heerlijkheid des Gods Jakobs en der heilige Stad!

(1) Men zie de fraaie en allezins lezenswaardige voorrede der *Esquisses poétiques* van den Heer A. L. C. Coquerel. Amst. 1829. p. 9—23.
(2) Ezech. XXVII. v. 3, 4. (3) Psalm CXLVII. v. 19, 20.
(4) *Griekenlands Goden.*

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

PINKSTERGEDACHTEN.

Het Pinksterfeest nadert. Het is het feest der verheerlijking van den Heiligen Geest. Van zelve leidt ons deze gedachte tot de verborgenheid van den driemaal heiligen, den drieëenigen Naam, in welken wij gedoopt werden; het fundament van geheel de geopenbaarde waarheid, zonder welks belijdenis en erkenning geen Christenkerk bestaan- of denkbaar is. Te vergeefsch verschuilt zich ook hier het ongeloof der eeuw achter eene schijnbare, haar anders zoo vreemde betuiging van onbevoegdheid, en vrees om zich in deze diepten te begeven. Als of niet juist daartoe de Allerhoogste zich door Zijn woord bekend gemaakt heeft, op dat wij, de ondoorgrondelijkheden eerbiedigende, met het geopenbaarde ons des te meer zouden bezig houden en werkzaam zijn, tot behoud onzer zielen en tot verheerlijking van zijnen aanbiddelijken Naam. Wij mogen, wij moeten in onze geloofsbeschouwingen, zoo ver en niet verder, maar ook niet minder ver gaan, dan dat Woord ons leert en wijst. *De verborgene dingen*, zegt een Propheet, *zijn voor den Heere onzen God, maar de geopenbaarde zijn voor ons en voor onze kinderen.* Tot deze geopenbaarde dingen behoort ook, en wel allereerst, het wezenlijk bestaan van een eenig God als Vader, Zoon, en Heilige Geest. Wat de Schrift daarvan op velerlei plaatsen en wijzen te kennen geeft, is een pand aan de kerk van Christus toebetrouwd, niet om ontoeganklijk, onaangeroerd, en buiten gebruik te blijven, maar om openbaar geleerd, gepredikt, en in toepassing gebracht te worden. Is deze ontzachelijke waarheid omhuld als in heilige donkerheid en verborgenheid; datzelve is het kenmerk van alle Goddelijke waarheid, ja de eigenschap van Gods eigen Wezen bovenal: *Hij woont in donkerheid* (1); *Hij is een verborgen God* (2)! maar van uit die *verborgenheid* maakt Hij zich toch bekend zoo als Hij is, en van uit het midden dier *donkerheid* straalt de eeuwige waarheid, die geene donkerheid maar licht is, en die nimmer te onbelemmerd, te onderscheiden, te duidelijk, aan ons geloof, aan onze geloofsbeschouwing, aan onze geloofsbetrachting kan worden voorgesteld.

Laat dan ook aan deze plaats, en bij de aanbreking van het blijde feest, onze overdenking heden zijn van de leer en belijdenis der Gemeente van den levenden en waarachtigen God, aangaande Zijne heilige Drieëenheid. Wij weten het, hoe droevig het met die belijdenis in onze diep vervallenen godsdienstigen toestand hier te lande gesteld is, dat die uitdrukking bij velen (zelfs bij zommigen die anders de waarheid daarmede bedoeld, toegedaan zijn) in onbruik geraakt is, en verwerpelijk geacht wordt. Wat ons betreft, het is zekerlijk ons om de zaak te doen, en niet om het woord; doch met het woord is maar al te zeer ook de zaak verworpen, verloochend, veronachtzaamd geworden. En wat het kerkelijke woord van Drieëenheid aangaat, wat is dat anders dan eene korte zamenvatting van de hoofdleer der Heilige Schrift aangaande het éene, eenvoudige, en ondeelbare Goddelijk Wezen, en de drieheid van Vader, Zoon, en Heilige Geest *in* dat Wezen gelijkelijk waarachtig en onderscheiden? Het is niet meer en niet minder op het onfeilbaar Bijbelwoord gegrond, en als zoodanig in de belijdenis der kerken onwraakbaar, als b. v. het woord *Voorzienigheid*, waarin toch wel niemand dergenen, die zeggen dat zij zich alleen aan den Bijbel houden, zwarigheid vindt. De Schrift namelijk, die geen ding in het afgetrokkene beschouwt, maar alles in een onoplosbaar onderling verband uit het leven en in het

(1) 1 Kon. VIII. v. 12. (2) Jes. XLV. v. 15.

leven voortbrengt, *leert* niet blootelijk, maar *toont* ons eenen God, die door alles wat Hij werkt of toelaat, zich als een alles voorziende en alles regeerende Eeuwige Wijsheid en Majesteit openbaart; en het woord *Voorzienigheid*, ſchoon met zoo vele letters in de H. Schrift niet geſpeld, drukt niet anders dan dat begrip uit, en is, als zoodanig, wettig in de kerk. Insgelijks en op denzelfden grond dan ook dat van *Drieëenheid*, zoo dra wij bekennen dat *de Vader God is*, *de Zoon God is*, *de Heilige Geest God is*, en evenwel geene drie Goden, neen maar een eenig God het voorwerp blijft van ons geloof, aanbidding en belijdenis; met andere woorden, dat deze *drie één zijn*. Alleenlijk, gelijk nimmer genoeg herinnerd kan worden, de Godgeleerdheid gebruikt kortheidshalve en als het ware ten wapenſpreuk tegen over de dwalingen, het *kunstwoord*; de Bijbel zelve behoeft dat niet, maar ſtelt dezelfde waarheid door het verband van woorden en zaken, door hare uitvoerige betooning in geest en kracht, zeker zoo veel te zalvender en nadrukkelijker, den geloovige voor oogen. Nogmaals: de kerk belijdt en leert, het woord Gods toont en heeft de waarheid (1). Doch genoeg over de uitdrukking; ſpreken wij thands meer bepaaldelijk van de uitgedrukte waarheid zelve.

God is één! maar zoude met die eenheid, (altijd en in allen gevalle reeds in zich zelve voor ons menſchen onbegrijpelijk,) ſtrijdig zijn eene meerderheid, eene drieheid in de wijze waarop die God, niet ſlechts zich openbaart, waar ook van eeuwigheid tot in eeuwigheid beſtaat? Zelfs het menſchelijk verſtand kan het zich eenigermate en tot zekere hoogte voorſtellen, dat er in de diepte der Goddelijke ondoorgrondelijkheden eene verborgenheid beſtaan kan en moet, die ons God doet kennen als van alle eeuwigheid, en voor dat nog eenig ſchepſel daarſtond, *één* en toch niet *eenzaam*, (*het Woord was bij God*, *en het Woord was God!*) *één*, zeggen wij, in de onmededeelbaarheid van Zijn wezen aan iets of iemand *buiten* zich, en tevens, op eene *drievuldige* wijze beſtaande, door eene Goddelijke levenswerkzaamheid en mededeeling van zich zelven, *in* zich. Van eeuwigheid was God *liefde*. Van eeuwigheid, voor dat er een ſchepſel beſtond, en onafhankelijk van het beſtaan eens ſchepſels, had en heeft Hij lief. — Wien? — Zich zelven! *de Vader heeft den Zoon lief*, de Zoon is *met den Vader één*, en dat wel, door en met den *Geest*, die van beide *uitgaat*, en die daardoor zelve eene derde zelfſtandigheid of Perſoon (2) in en binnen het Goddelijk wezen daarſtelt.

Doch wat hiervan ook zelfs de wèl geoefende Rede moge gisſen, inzien, of toeſtemmen, het is niet op haar onvolkomen en duister getuigenis, dat ons geloof zoude

(1) Men vergelijke in ons Eerſte Deel Nr. 25, het Opſtel *over het woord Gods en de geloofsbelijdenis der kerk*.

(2) Men heeft veel over het al of niet bijbelſche van deze woorden getwist. Door het woord *Perſoon* verſtaan wij met eene eenvoudige en voor ieder bevattelijke omſchrijving, al wat in eigenlijken, niet figuurlijken maar historiſchen zin van *zich zelven* kan ſpreken en zeggen: IK. Dit nu kan en doet de Vader, als *een ander* dan de Zoon, en even onwederſprekelijk de Heilige Geest als *een ander* dan de Vader en de Zoon (Hand. XIII. v. 2. Joh. XIV. v. 16). Zoo zijn dan de Vader, de Zoon, en de Heilige Geest onderſcheidene *perſonen*.

kunnen of mogen gegrond zijn. Wij geven de gedachten, het verſtand, en vooral het hart gevangen aan het gezag van God, de uitſpraak van Zijn woord. Het getuigenis van dat woord is klaar: één God! en toch in die éénheid (van wezen), eene meervoudigheid, eene drieheid (van perſonen), een beſtaan te gelijk als Vader en Zoon en Heilige Geest. *Laat* ONS *menſchen maken naar* ONZEN *beelde*, *naar* ONZE *gelijkenis*, zegt de alleen levendige en waarachtige Schepper van hemel en aarde (Gen. I v. 26), niet met eene zoogenaamde Oosterſche (inderdaad veel meer Westerſche!) ſpreekwijze, maar overeenkomſtig de hemelſche verborgenheid van Zijn eigen leven en natuur. *God* is één! maar in den hemel roepen Zijne engelen en gezaligden hem *Heilig*, *Heilig*, *Heilig* uit, en op de aarde zegent de Hoogepriester in Israël Zijn volk met een drievuldigen zegen van denzelfden driemaal heiligen Jehovah (HEERE (1)). En wat nu in dezen zegen nog, naar de bedeeling van die dagen, ſlechts met omtrekken afgeſchaduwd werd, dat vinden wij in de Nieuw-Testamentiſche verkondiging in alle volheid en uitgewikkeldheid weder, waar de gemeenten gezegend worden met *de genade van onzen Heere Jeſus Christus*, *en de liefde van God*, *en de gemeenſchap van den Heiligen Geest* (2); waar de gemeenten den heilgroet ontfangen in den naam *van Hem*, *die is en die was en die komen zal* (den Vader!) *en van de zeven geesten die voor den troon zijn* (den Heiligen Geest!) *en van Jeſus Christus* (den Zoon!) *wien de heerlijkheid is en de kracht in alle eeuwigheid* (3); waar eindelijk, om met ééne alles uitmakende uitſpraak van Gods woord te besluiten, het bevel gegeven wordt *om te doopen in* DEN NAAM (4) *des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes* (5).

Wij zullen ons verder niet begeven in de herinnering van dien ſtroom van getuigenisſen, welke de Heilige Schrift oplevert aangaande deze zalige verborgenheid, die ook waar zij niet met woorden uitgedrukt is, ſteeds de grondſlag is, die overal onderſteld wordt, het levensbeginſel dat geheel de leer der Waarheid dooradert en bezielt. Men lette ſlechts op de wijze, b. v. waarop alle díe werken, die alleen en uitſluitend van God gedaan worden, door de heilige Schrijvers, met allerlei verſcheidenheid, rijkdom en tederheid van uitdrukking toegeſchreven worden, in denzelfden hoogſten en alle ſchepſel uitſluitenden zin, aan God den Vader, aan Jeſus Christus, aan den Heiligen Geest. Overal ademt ons uit de Apostoliſche en Evangeliſche woorden dat getuigenis aangaande den Allerhoogſten God van hemel en aarde toe: *éénheid en drieheid*, *drieheid in de éénheid*. Men vergelijke, onder velen, Hand. XX. v. 28. Rom. I. v. 4. XIV. v. 18 en 19. XV. v. 16. 1 Cor. VI. v. 19 en 20. XII. v. 4—6. Gal. IV. v. 4—6. 1 Theſſ. I. v. 4—6. 1 Tim. III. v. 15 en 16. en IV. v. 1. Tit. III. v. 4—6. 1 Pet. I. v. 2. 1 Joh. V. v. 6—8. Jud. v. 20 en 21. Openb. V. v. 6. enz. enz.

(1) Num. VI. v. 23—27. (2) 2 Cor. XIII. 13.
(3) Openb. I. v. 4—6.
(4) In het enkelvoudig getal, εἰς τὸ ὄνομα.
(5) Matth. XXVIII. v. 20.

Wij wenſchen hier alleenlijk nog eenige opmerkingen te laten volgen omtrent de leer der Heilige Schrift aangaande de onderſcheidenheid, perſoonlijkheid, en altijd onverdeelde Godheid eerst van den Vader, dan van den Zoon of het Woord, en eindelijk (met eenig terugzicht op het naderende Feest) van den Heiligen Geest.

Dat de Vader *God* genaamd wordt en is, ſchijnt door niemand betwijfeld te worden. *Schijnt*, zeggen wij, want in der daad brengt de ontkentenis van de ware Godheid des Zoons ook die des Vaders mede. Dit is het wat Johannes ſchrijft: *Deze is de Antichrist, die den Vader en den Zoon loochent; een iegelijk die den Zoon loochent, heeft ook den Vader niet.* (1) Want God draagt den naam van *Vader* niet uit hoofde van eenige betrekking tot Zijne *ſchepſelen:* nergens vereenzelvigt de Heilige Schrift de denkbeelden van Vader en Schepper. God is ook niet de Vader zelfs van de genen die behouden worden, anders dan bij aanneming door en in Jeſus Christus, die de eenige waarachtige Zoon is, in welken geloovende *ons de macht gegeven is, kinderen Gods genaamd te worden* (Joh. I. v. 12). God is *de Vader* alleen *van onzen Heere Jeſus Christus* in dien eigenlijken en oorſpronklijken zin, die tusſchen Vader en Zoon ook bij den mensch eenheid en gelijkheid van wezen medebrengt. Daarom zegt dan ook niemand, wie hij zij, in de Schrift, God *zijnen Vader* te zijn (in het enkelvoudige getal) dan alleen de Heere Jeſus; de geloovigen roepen *door Zijnen Geest* (den Geest der *aanneminge* tot kinderen) *Abba Vader!* en het groote huisgezin aller geloovigen gemeenſchappelijk en gezamenlijk zegt: ONZE *Vader!* Van eeuwigheid dan en onafſcheidelijk van Zijn zelfbeſtaan, geheel onafhankelijk daarentegen van eenige betrekking tot het ſchepſel, is God in zich zelven *Vader*. Dit is de kracht dier zeer gewichtige uitdrukking bij Johannes: *Jeſus Christus, de Zoon des Vaders.* (2) En in de woorden van het doopbevel ware zekerlijk de benaming van *Vader* weinig met de heilige ontzachelijkheid der zaak in overeenſtemming, indien dezelve (naar de ſlaauwe opvatting der dwaalleer) ſlechts eene aanduiding van God uit eene Zijne betrekkingen tot ſchepſelen ware, en niet de uitdrukking van eene gantsch eigene en eeuwige beſtaanwijze in de Godheid zelve; terwijl het verder niet de naam of het wezen der Godheid is, maar juist deze perſoonlijke *beſtaanwijze*, die Hem (den Vader) onderſcheidt beide van den Zoon en van den Heiligen Geest. Dit perſoonlijke van God den Vader beſtaat dáárin, dat alle dingen gezegd worden *uit* Hem te zijn (door den Zoon); dat Hij, als die perſoon in de Godheid, die *noch* zich in het vleesch openbaarde gelijk de Zoon, *noch* door eenig zichtbaar teeken Zijne tegenwoordigheid aangeduid heeft gelijk de Geest, daarom ook meer bijzonder *God* genaamd wordt, niet bij *uitſluiting* van den Zoon of van den Geest, maar bij *inſluiting*, omdat de Zoon in den Vader, de Vader in den Zoon is, de Heilige Geest in beiden (3); dat Hij, eindelijk, van eeuwigheid den Zoon gegenereerde, de Geest blies of ademde, de Zoon daarentegen gegenereerd *wordt*, de H. Geest van den Vader en den Zoon van eeuwigheid *uitgaat*.

Doch wat is dit: eeuwige *generatie* of *geboorte* des Zoons? Zommigen, die anders de leer der H. Drieëenheid belijden, ontkennen of maken zwarigheid te erkennen de *eeuwige geboorte*. Dat was de dwaling van Roëll in vroegere dagen, door Vitringa en de beste Godgeleerden van dien tijd en later, uit de Schrift op het voldoendſte wederlegd. Wij treden hier in de uiteenzetting dezer waarheid en harer beſtrijding niet. Kort maar grondig en overtuigend is nog onlangs *de leer der Heilige Schrift aangaande de eeuwige geboorte des Zoons van den Vader* aangetoond in een geſchriftje, waartoe wij onzen lezer hier veilig verwijzen mogen (1). Alleenlijk over die grondwaarheid van geheel het Christendom, waarvan het een onzer dierbaarſte verlangens in deze Bladen is zonder ophouden belijdenis te doen: *de eeuwige en waarachtige Godheid van Jeſus Christus, als de Zoon des Vaders;* over die voor het geloof zoo onvergelijkelijk dierbare waarheid zij nog kortelijk het volgende herinnerd! God de Vader, daardoor zelve dat Hij beſtaat, en dus zonder eenig begin, maar van alle eeuwigheid, *drukt* zich *uit*, *ſpreekt* zich *uit*, *ſpiegelt* zich *af*, in alle de volkomenheid Zijner Godheid; en zie daar de generatie of voortbrenging van den Zoon, den *eeniggeboren Zoon in den ſchoot des Vaders*, het Woord dat *bij God* was en *God was*, het *afſchijnſel van 's Vaders heerlijkheid* (dat is Godheid), *het uitgedrukte beeld van Gods zelfſtandigheid.* Alle deze uitdrukkingen der Schrift geven, ter goeder trouw en in eenvoudigheid opgevat, toch wel niet anders te kennen dan een (ondoorgrondelijk ja, maar niet min ontwijfelbaar) beſtaan van den Zoon, als Zoon, *uit* en *bij* en *in* den Vader, voor dat er eenig ſchepſel nog beſtond, en dus geteeld in en binnen het Goddelijk Wezen zelve. Zeer juist zegt de ſtraks aangehaalde ſchrijver tegen de dwaling, heden zoo algemeen, die geene *geboorte* zonder *begin* denkbaar ſtelt: *wij hebben aangetoond dat het denkbeeld van geboorte in den Bijbel, in deszelfs volle algemeenheid, wel eenen oorſprong maar geen tijdelijken aanvang aanduidt. Er is voor God geen tijd en dus geen begin van beſtaan, maar de zelfſtandigheid des Vaders kan daarom wel het beginſel zijn van die des Zoons.* In geen minder nadruklijken zin dan deze volſtrekte eenswezenheid moet dan ook dat heerlijk woord van Jeſus bij Johannes (XIV. v. 9 en 10) verſtaan worden: *Die mij gezien heeft, die heeft den Vader gezien. Ik ben in den Vader, en de Vader is in mij.*

Gelijk de Zoon van den Vader is door *geboorte*, zoo is de Heilige Geest van den Vader, en van den Zoon (2),

---

(1) 1 Joh. II. v 22. (2) 2 Joh. v. 3.

(3) De Griekſche kerkvaders noemen dit ἐμπεριχώρησις of *in beſtaanheid*, daardoor te kennen gevende, dat, *dewijl God eenvoudig en enkel één is zonder eenige verſcheidenheid of zamenſtelling, Wezen en Perſoon, als ook Perſoon en Perſoon geen zamenſtelling maakt, en de drie Perſonen ſchoon onderſcheiden, evenwel niet verſcheiden zijn.*

(1) Het is uitgegeven A°. 1833 te Leiden bij L. Herdingh en Zoon.

(2) Wij treden hier niet in het verſchil met de Griekſche kerk, die den uitgang des Geestes *van* den Vader *door* den Zoon beſchrijft. Altijd toch is de Geest des Vaders en des Zoons *één* zelfde, de *Heilige Geest*.

door *uitgang* of *ademing* (1). Het behoort tot de voor onze eindige rede ondoorgrondelijke werkzaamheid van den levendigen God in zich zelven, dat Hij niet alleen in eenen ongeſchapen Zoon zich *uitdrukt*, maar dat Hij ook even zeer van alle de eeuwigheid Zijns beſtaans af, in alle de volheid Zijner Godheid *uitvloeit*, *zich uitſtort*, *zich zelven ademt*. De *Adem des Allerhoogſten* (2) is in de H. Schrift een en hetzelfde met *den Heiligen Geest* (3). En dat die *Goddelijke Adem* wezenlijk en waarachtig God, en geen bloote uitgeoefende kracht of vermogen, maar evenzeer als het Goddelijke *Woord* of de *Zoon*, een Perſoon in de Godheid is, blijkt overtuigend wederom *allereerst* uit de inzetting van den Doop. Wat zamenvoeging toch zoude dat zijn: *in den naam des Vaders en des Zoons*, twee (gelijk door niemand ontkend wordt onderſcheidene) *Perſonen*; en dan daar te boven, *in den naam* van eene bloote kracht of vermogen, door God uitgeoefend of van God ontfangen? Geen wonder dan ook, dat de beſtrijders van de aanbiddelijke verborgenheid der Goddelijke Perſoonlijkheid van den Heiligen Geest met geen ding meer verlegen zijn, dan met de bepaling van het geen zij zelve dan toch wel door deze benaming in de Schrift verſtaan.

Wij merkten het reeds op: al wat in eenen eigenlijken zin van zich zelven kan ſpreken, al wat in de eenvoudigheid van een historisch verhaal of van de gewone ſpraak kan zeggen: IK, is een Perſoon. En wat lezen wij nu, in de Schrift, van den H. Geest? Als Petrus tot de Heidenen gezonden wordt, *zoo zegt de Geest tot hem: Ziet drie mannen zoeken u; daarom ſtaat op, gaat af en reist met hun, niet twijfelende: want* IK *heb hen gezonden.* (Hand. X. v. 19 en 20): en als de Gemeente te Antiochië (Hand. XIII. v. 1—4) met de Leeraars en Propheten *den Heere dienden en vasteden*, ZEIDE *de Heilige Geest: zondert* MIJ *af beide Barnabas en Saulus tot het werk, daartoe* IK *ze geroepen hebbe.* Zoude er in deze en dergelijke uitdrukkingen eenige redelijkheid zijn, indien de H. Geest een bloote kracht of uitvloeiſel zonder een eigen en afzonderlijk perſoonlijk beſtaan was? En hoe zoude ook van eenig ander dan een zoodanigen Goddelijken *Perſoon* kunnen gezegd zijn, dat Hij een iegelijk in de Gemeenten de gaven *uitdeelt*, gelijk Hij WIL (1 Cor. XII. v. 11.)? Hoe zoude Jeſus van eene bloote kracht zonder perſoonlijkheid kunnen gezegd hebben (Joh. XIV. v. 26): *de Trooster, de Heilige Geest, welken den Vader zenden zal in mijnen Naam, die zal u alles leeren, en zal u indachtig maken alles wat ik u gezegd heb?*

Doch gelijk de Zoon van God door de aanneming eener menſchelijke natuur te gelijk en onverdeeld als God en als mensch in de H. Schrift verkondigd wordt, zoo dat Hij met geen anderen naam genoemd wordt, het zij Hij daden Zijner Godheid doet, of zich in lijden of werkzaamheid even waarachtig *mensch* betoont; zoo ook deelt de Heilige Geest Zijnen naam mede aan de van Hem afkomſtige en uitgeſtorte *gaven*. En van daar dat ook ongetwijfeld hier en daar in de Schrift heilige *gaven* verſtaan kunnen worden door dat zelfde woord, hetwelk in den eerſten, eigenlijken, en oorſpronkelijken zin den *Gever* zelven aanduidt. Doch zekerlijk is het niet blootelijk de gave, maar de gantſche Perſoon, die op geestelijke en verborgene, maar tevens wezenlijke en eigenlijke wijze gezegd wordt te *wonen* in de geloovigen (1), te *ſpreken* door hunnen mond (2), voor hun te *bidden* (3), enz.

Treffend intusſchen is de overeenkomst tusſchen de perſoonlijke beſtaanswijze van de H. Geest in en binnen het Goddelijk wezen, en Zijne werking naar buiten op en in het ſchepſel. Gelijk de H. Geest van den Vader *uitgaat* (eigenlijk *uitvloeit* (4)) door eene Goddelijke *zelfademing*; zoo zijn ook Zijne werkingen uitſtortend, uitvloeiend, uitſtroomend, uitademend. Daar van daan dat zij ook ſteeds in de Schrift onder de gelijkenis van vloeiſtoffen worden uitgedrukt, of beloofd; *ſtroomen des levendigen waters*, *wind* en *vuur*, *zalving* en *olie* (5). Zelfs kenmerkt zich veelal de perſoonlijke tegenwoordigheid van den Heiligen Geest door de verſchijning van dergelijke elementen, gelijk op den Pinkſterdag (Hand. II. v. 2 en 3) *door een geluid als van een geweldigen gedrevenen wind*, *verdeelde tongen als van vuur*, enz. waardoor aangeduid wordt alles wat louterend, zalvend, reinigend, lavend, verkwikkend is. Want in de huishouding der liefde en der genade van een Drieëenigen God, is het meer bepaaldelijk de *Vader*, aan wien de Schrift onze kinderlijke kastijding zoo wel als verzorging toeſchrijft; de *Zoon*, die het werk der verzoening volbracht hebbende, nu als die Eerstgeboren onder vele broeders ons tot de gemeenſchap roept beide van Zijn lijden en van Zijne heerlijkheid; terwijl *de Geest*, meer bijzonder *dat* werk Gods uitoefent, hetwelk in Zijn woord door *moederlijke* tederheid en koestering te kennen wordt gegeven (6).

En wat zullen wij dan nu met toepasſing op de Pinkſterdagen, van deze heilige verborgenheid zeggen? Hooren wij het getuigenis des Heilands van de liefde des Vaders, en van de gave des Heiligen Geestes (Luc. XI. v. 11—13)! *Wat vader onder u, dien de zoon om brood bidt zal hem een ſteen geven? of ook om eenen visch zal hem voor eenen visch een ſlang geven? Indien dan gij die boos zijt, weet uwe kinderen goede gaven te geven, hoe veel te meer zal de hemelſche Vader den Heiligen Geest geven den genen die Hem bidden?*

(1) De gewone uitdrukking is *blazing* (*ſpiratio*), die van *ademing* geeft beter, naar ons gevoel, de werkzaamheid van het *levendige Wezen* te kennen. Het Gr. woord πνέω, waarvan πνεῦμα, laat beide uitdrukkingen gelijkelijk toe. Eigenaartig zegt Anſelmus: *Toen Jeſus op de discipelen blies en zeide, Ontſangt den H. Geest! zoo is het als of Hij zeide: gelijk deze adem, door welken ik den Heiligen Geest ſchenke, van mijnen mond en binnenſte des lichaams uitgaat, zoo weet dat de H. Geest van mijn perſoon, dat is, van het binnenſte mijner Godheid uitgaat.*

(2) Job. IV. v. 9.

(3) De *Heilige* Geest is de Geest *van God*, want *Heilig* of *Goddelijk*, dat is *Gode-eigen*, is in de Schrift voor het meeste eensbeteekenend.

(1) Rom. VIII. v. 9 en 11. 1. Cor. VI. v. 19, 20, enz.

(2) Hand. I. v. 16. XXVIII. v. 25. Heb. III. v. 7. X. v. 15. enz.

(3) Rom. VIII. v. 26.

(4) Joh. XIV. v. 26 Gr. Ἐκπορεύεται, nergens Ἐξέρχεται.

(5) Joh. VII. v. 38 en 39. Tit. III. v. 5 en 6. Ezech. XXXVII. v. 9. Jeſ. LXI. v. 1. Jeſ. IV. v. 4. 1 Joh. II. v. 20 en 27.

(6) Jeſ XLIX. v. 15. Ruth II. v. 13. In verband met het opgemerkte ſtaat ook die zoo tedere vermaning Eph. IV. v. 30.

HET LICHT IN DE DUISTERNIS SCHIJNENDE.

Hem, wien door genade de oogen zijn opengegaan voor zijn eigen toestand van nature, en voor de ontfermingen Gods; hem vertoont zich de menschheid en de geheele aarde als in duisternis liggende, sedert het uur der eerste overtreding verzonken en verzwolgen in nacht en ellende, overal waar de heerlijkheid Gods niet straalt (1). En in deze éene waarheid zoo uitdrukkelijk door den Apostolischen Evangelist betuigd: *In het Woord was het leven en het leven was het licht der menschen, en het licht schijnt in de duisternisse, en de duisternis heeft hetzelve niet begrepen*, in deze waarheid ligt de gansche genadeleer opgesloten. Want gelijk in de duisternis op dit ons benedenrond geene voorbereidende werkzaamheid of vermogen ter verlichting is, even zoo is het met de menschelijke ziel, ja met geheel het menschdom, met betrekking tot het licht der genade gelegen. De aarde des nachts in donkere schaduwen gezonken, brengt zelve niets toe tot hare bestraling door de glansen des daags. Eigenmachtig stort de zon dien vloed van licht over ons uit, die de wereld verkwikt en verwarmt, en in dat licht is zij zoo onafhankelijk van alles buiten haar, dat de Heere juist hierin den morrenden Job zijne onwetendheid en zijn onvermogen leert kennen door de vraag: *Hebt gij van uwe dagen den morgenstond geboden? hebt gij den dageraad zijne plaatse gewezen, opdat hij de einden der aarde vatten zoude, en de godloozen uit haar uitgeschud zouden worden; dat zij veranderd zoude worden gelijk zegelleem, en zij gesteld worde als een kleed; en dat van de godloozen hun licht geweerd worde, en de hooge arm worde gebroken?*

Dus was het ook gesteld met den toestand der wereld bij de komste des Heeren in het vleesch; dus was het meerendeels gelegen met *de zijnen* (Israël) (2); dus is het in iedere ziel, in haren natuurlijken staat, door en sedert hare natuurlijke geboorte, gesteld. Duisternis is zij, en dichte nacht; en de stemme komt tot haar: *Ontwaakt gij die slaapt en staat op uit den dooden en Christus zal over u lichten;* ja, de stem der almacht die uit den grafkuil oproept geeft levenskracht om dien te verlaten, gelijk zij den gestorven Lazarus wekte ten leven, en (dus staat er) *de gestorvene kwam uit.* »Ziedaar de werking der genade" (gaarne zeggen wij dit den zoo treffend in onze taal vertolkten Racine na):

Ziedaar de werking der genade: oneindig zacht
En heilig is voor ons haar weldoende oppermacht.
Het schepsel volgt den wil des Scheppers: en het denken
Heeft Hij die 't leven gaf bij 't leven willen schenken.
Vergeefs betwist men Hem een hart dat Hem' behoort.
Hij brengt er zoo gedachte als neigingen in voort.
Hij wil, en in den mensch volbrengt Hij zijn behagen.
Hij geeft, om naderhand 't gegeven weêr te vragen.
Ja 't is Zijn Heil'ge Geest die 't al in ons verricht,
Bewerker van het goed, en Schepper van het licht.

Dus was het (dit nog geeft men gaarne toe) ten tijde van 's Heilands verschijning op aarde. Doch is het nog zoo? Nog zoo, in christelijke landen? In landen, waar het Evangelie gepredikt wordt? waar de opvoeding meerendeels godsdienstig is? Waar men in dagelijksche gelegenheden komt om de leer der zaligheid te hooren? En het antwoord zij even volmondig als algemeen: ja, gewis! Er is geen toestand ook der christenlanden, ook der christelijke kerk, te vinden, die niet desgelijks bij 's Heilands verschijning gevonden werd. Er was toen één volk, éene kerk, waar de leer der waarheid oorspronklijk aan was gegeven; er waren Timotheussen die van kinds af de heilige schriften hadden geweten, ja van ouder tot ouder en als van den moederschoot aan, zoowel als ruwe zondaars, die Johannes adderengebroedsels, en Christus steenen noemden; er waren Nathanaëls, Israëlieten zonder bedrog, zoowel als verbasterde Romeinen, en door den wellust ontaarde Grieken. En toch was Christus-alleen *het waarachtige Licht hetwelk verlicht een iegelijk mensch.* Onder welke der verscheiden destijds bestaande klassen van zinsgesteldheid men zich moge rekenen te behooren; daar waar de *zon der gerechtigheid*, onder wier vleugelen alleen genezing is, niet heerschappij voert, daar heeft nog het licht niet in de duisternis geschenen. Dat zich dan elke ziel in den toestand verplaatse waarin een of meerdere menschen in den tijd van 's Heeren menschwording zich bevonden, en zich vrage of zij door het opgaan van die zon, door de geboorte uit God, door den doop niet alleen met water, maar ook met den Heiligen Geest, uit den staat der natuurlijke duisternis tot dien van het licht der genade is overgegaan, gelijk zij die destijds tot den Heere Jezus Christus werden bekeerd, alzoo *een nieuw schepsel* werden! dat men niet langer de prediking: *bekeert u en geloofst, want het koningrijk der hemelen is nabij gekomen*, als op eenen afstand van achttien eeuwen van zich verwijdere! want de natuurlijke toestand van al wie onder den invloed van meerder of minder godsdienstige zeden geboren wordt, even als die der volken vóór Christus, hetzij met de belijdenis der geloofswaarheid begaafd als de Joden, hetzij in het godsdienstige geheel en al verwaarloosd als de heidenen, is en blijft een toestand van duisternis tot dat de Morgenster opga in onze harten, tot dat de Zon schijne in onze duisternis. Dan alleen vindt men in de schrift niet meer blootelijk hetgeen gesproken werd tot Joden, tot Romeinen, Efeziërs of Galaten, maar tot de XIX[de] Eeuw, tot Europa, tot Nederland, tot onze kerk, tot ieder onzer. Elke schriftverklaring dus die de aandacht uitsluitend bepaalt tot de omstandigheden en menschen van dien tijd, of slechts zeer verwijderde gevolgtrekkingen en toepassingen op ons maakt, verstompt de kracht van het woord. Elke prediking daarentegen, die ons als onder de stem en toespraak der Evangelisten en Apostelen verplaatst, leidt ons tot Christus, het Licht en het Leven voor alle in duisternis en doodschaduw gezetenen, dat is voor alle menschen, zooverre zij nog niet zijn geboren uit water en geest. De natuurlijke staat van alle menschen, in alle eeuwen en onder alle bedeelingen is volstrekt dezelfde — duisternis; en CHRISTUS is gisteren en heden en tot in eeuwigheid dezelfde — *het waarachtige Licht.*

(1) Rom. III. v. 9—19. (2) Joann. I. v. 5.

OVER DE ZEDELEER ALS BEGINSEL BESCHOUWD.

In vroegere tijden, bij voorbeeld in die gedurende en kort na de Kerkhervorming, werd veel over de waarheden des geloofs getwist. In onze eeuw van onverschilligheid beschouwt men dien twist meest enkel van deszelfs donkere zijde, als was de godsdienst destijds grootendeels eene zake des spitsvondigen verstands of meer die van nijd en wrevel geweest, dan van gemoed en gezindheden. Waar is het zeker, dat het geloof niet welig kiemt in eenen bodem, omgewroet door tweedracht en hartstochten; maar het is niet minder gewis, dat er toch geloof moet aanwezig zijn, zal de godsdienstigheid niet geheel bodemloos daar staan; en de erkentenis hiervan was het voorrecht dier tijden. In de onze meent men dat het geloof vrij onverschillig is, en dat het vooral op openbare en bijzondere zedelijkheid aankomt; en zoo vordert men vruchten zonder een boom die ze draagt; de warmte en den gloed der zon, zonder haar licht en hare stralen; den stroom zonder deszelfs bron, het leven zonder den geest. Men heeft den stam (het geloof) afgehouwen, maar begeert de takken (de zeden!) te behouden; en ziedaar het stelsel dat ook de Staatkunde, waaruit men een stellig geloof verbannen heeft, beheerscht. Het geloof, meent men, leidt tot eindelooze twistvoeringen; dat mag onverschillig gehouden, en zooveel mogelijk in het binnenste verborgen worden; eene algemeene zedeleer, eene openbare zedelijkheid, onafhankelijk van leerstukken of godsdienststelsels, moet de ziel en het levensbeginsel van Staten en Volken uitmaken. Zoo heeft immers de *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen*, welke men ons zeer ten kwade geduid heeft, uit dien hoofde sterk te hebben afgekeurd, dit beginsel, hetwelk geheel dat van den geest der eeuw is, uitsluitend op den voorgrond gesteld, en tot haar hoofddoel aangenomen. Zoo vindt men in de meest gelezen geschriften van den dag vrij ondubbelzinnig de stelling verdedigd, dat men uit den Bijbel eigenlijk niet veel anders behoeft, dan: *Hebt God lief boven alles en den naaste als u zelven!* even als stond dit voorschrift op zich zelve en zonder het naauwste verband tot den weg des geloofs, tot de kennis der leerstukken van ellende, van verlossing en dankbaarheid, in welke geheel het Christen-geloof bestaat.

Eene zedeleer zonder geloof, of onverschillig uit welk geloof, te onderstellen of als beginsel aan te nemen, is dus een werk van beginselloosheid; en daarbij het gezag van Christus als den Zedeleeraar dien men voorgeeft te willen volgen, in te roepen, is eene miskenning van het doel Zijner menschwording, eene verloochening van Zijne leer zelve, welke zegt: *die in den Zoon geloofst wordt niet veroordeeld, maar die niet geloofst is alreede veroordeeld, dewijl hij niet heeft geloofd in den name des eeniggeboren Zoons Gods.*

Doch er is meer. Dit beginsel (indien men het nog een beginsel noemen mag) ondermijnt het bestaan der Reformatie door het omver stooten van hare hoofdleer, daar hetzelve geluk en zaligheid door de werken, in plaats van behoudenis door het geloove onderstelt; en van daar ook dat hedendaags de meeste Regeringen de Roomsche kerk krachtdadig in de hand werken.

Meer en meer zal de voortgang der tijden leeren wat er zelfs van zeden en zedeleer wordt, wanneer men het geloof, waaruit alleen een Godebehagelijke wandel kan voortkomen, onverschillig acht. De gevolgen kunnen niet dan allerverderfelijkst zijn. In den beginne, toen de zeden, en derzelver zuiverder leere nog als naklank van het verflaauwende geloof bestond, waren deze gevolgen min voelbaar, doch het tijdpunt is daar, waarin met het geloof ook de zeden wegvallen, en wee dan het volk, waar de Heere uit dezen dood geen nieuw leven des geloofs opwekt! want onvermijdbaar is deszelfs uiterste ondergang.

Door en in welke vormen, vraagt men, moet dan het geloof weder tot deszelfs heerschappij geraken? In welke vormen den Staat, thans op die algemeene vrijheid en gelijkheid van gevoelens en meeningen gevestigd, weder aan deszelfs hoog gebied onderwerpen? Deze vraag te beantwoorden is niet alleen moeielijk, maar zou vermetel wezen. Door getuigenis en verkondiging moet eerst weder dat geloof zelf meer en meer ingang vinden, alvorens men den vorm van deszelfs invloed en bestuur over den staat der volken kan bepalen en regelen. Maar zooveel worde bij voorraad erkend en sta algemeen vast, dat de zedeleer, in zich zelve, en als beginsel beschouwd, nimmer dat bestuur, dien invloed tot heil van Staten en volken, zonder of buiten haren wortel, het geloof, hebben zal of kan.

Kan voorts deze herstelling des geloofs in deszelfs oorspronkelijke plaats en rechten, als beheerschende den wandel en handel des menschen, niet stand grijpen zonder wrijving en worsteling, men meene niet dat die wrijving en worsteling, beide teekenen van leven en beweging, den Staat, vroeger in de rust der algemeene niemand sterk aangrijpende zedeleer gedompeld, in zich zelve nadeelig of gevaarlijk zouden zijn; veel minder dat zij den vijand van buiten, Ongeloof of Bijgeloof, zouden in de hand werken. De dief die komt om ons de kostelijkste bezitting, het dierbaarste erfgoed te ontrooven, heeft veel liever dat de huisgenooten slapen, dan dat zij over de waarde dier schatten, over derzelver aard en gebruik levendig redetwisten. Het moge zoo zijn dat het aangenamer voor de eersten is om rustig neder te liggen; maar niemand noeme die rust, altoos verderfelijk, licht doodelijk, eene gewenschte rust. Door het gemis der dierbaarste schatten wordt zij veel te duur gekocht.

Nog eens. De algemeene of, wil men, de Christelijke zedeleer bestaat niet als beginsel, en kan als zoodanig niet werken. Zij is in hetgeen zij wezenlijks heeft eene *vrucht*, maar eene vrucht die haar levensap en kracht van uit de takken moet ontvangen; en deze moeten uitspruiten aan den stam; de vruchtdragende ranken van den wijnstok. De vruchten zijn de werken, de takken de geloovigen, de wijnstok is CHRISTUS. *Ik ben de ware wijnstok* (dus sprak Hij) *en mijn Vader is de Landman: alle ranke die in mij geen vrucht draagt die neemt Hij weg. Ge-*

lijkerwijs de rank geen vrucht kan dragen van haar zelve, zoo zij niet in den wijnstok blijft, alzoo ook gij niet, zoo gij in mij niet blijft. Ik ben de wijnstok, en gij de ranken. Die in mij blijft en ik in hem, die draagt veel vrucht, want zonder mij kunt gij niets doen.

Dit geldt ook omtrent volken: zonder Christus en het geloof in Hem kunnen zij niets doen dat goed is. Daarom legden onze Vaderen een bepaald en stellig schriftuurlijk geloof en belijdenis ten grondslag van den Nederlandschen Staat, en zonder dit kon dezelve niet bloeien. Erkennen wij dus en houden wij vast: zonder Christus geen Christendom! zonder geloof geene zeden, en zonder dit een en ander wordt de aarde een wingewest der helle!

PLECHTIG GEBED,

BIJ HET AANVANGEN DER ALGEMEENE SYNODE IN 1618 TE DORDRECHT GEHOUDEN DOOR DEN PRESIDENT BOGERMAN.

Het is ons belangrijk voorgekomen dit gebed, zeker voor den Nederlandschen Christen niet het minst gewichtige gedeelte van den grooten en zegenrijken arbeid aan het vervaardigen der Nederlandsche bijbelvertaling besteed, immers voor zoo ver het ons uit de mededeeling van Prof. Heringa in het *Kerkelijk Archief* bekend is, (een gebed zoo vol van zalving en kracht, en waarop de onvergelijkelijke genadebetooning op deze voortreffelijke vertolking, van Gods wege nu zoolang reeds geopenbaard, het kennelijk antwoord, het goddelijk AMEN bevatten,) alhier uit het Latijn, in het welk het genoemd *Archief* uitkomt, vertaald te plaatsen (1). Voorzeker verdient het de algemeenste bekendheid, bij onze misschien nog niet geheel van den weg en de leiding van dat oude Vaderland afgevallene natie. Het begint met eene ootmoedige dankzegging aan God voor de grondvesting, bewaring en herstelling der kerk, zoo in andere landen als bijzonder in Nederland. Hierop volgt eene belijdenis van schuld uit hoofde van ondankbaarheid, onopmerkzaamheid, ongehoorzaamheid, ontheiliging van des Heeren naam en dienst, tot ergernis in en buiten de gemeente; en eene erkentenis, zoo van Gods rechtvaardig toornen hierover, blijkbaar in de toelating van twisten, wanorden en beroeringen, die kerk en staat op den rand des verderfs hebben gebracht, als van zijne barmhartigheid en trouwe, betoond in de wonderbare redding des Vaderlands en der Vaderlandsche gemeenten, ten gevolge waarvan ook thans deze vergadering zamengekomen was. Terwijl dan hiervoor God gedankt wordt, betuigt men tevens hoe zeer men gevoelt het gewichtige en hachelijke van den aan te vangen arbeid, en de dringende behoefte aan Goddelijke hulp. »Geef Heere! (dus eindigt dit merkwaardige gebed) geef dat wij steeds met een gemoed, in uwe vreeze bedaard en kalm, tot deze onze bijeenkomsten vergaderen, en in die zelfde gezindheden ter nederzitten en opstaan. Vervul ons van de oprechtheid der duiven en de voorzichtigheid der slangen; leer ons die beide betrachten door uwen goeden Geest!

(1) Verg. ons Eerste Deel. No. 10. bl. 8. *De Staten-Vertaling.*

»En alzoo Gij deze doorluchtige en vermaarde vergadering gelijk eenen kandelaar op eene hooge en verhevene plaatse uwes huizes hebt gesteld, waarop aller gezicht, aller oog en aandacht gevestigd is, bewaar ons, o Heere, van alle ergernis, heilig ons vooral op dezen tijd om Uwes Naams wil, opdat gedurende deze geheele werkzaamheid, deze Synode en derzelver bijzondere leden, in heiligheid, gerechtigheid, heiligen en goeden wandel en werken uw volk voorlichten, opdat, terwijl wij arbeiden om het geloof en de leere te onderzoeken en te hervormen, wij dit met een ernstig en heilig verlangen, aan allen die billijk oordeelen, ten duidelijkste mogen blijken gedaan te hebben. Geef dat wij allen uit den wortel eens oprechten en reinen geloofs U, des Evangeliums, en onzer roeping waardige vruchten mogen voortbrengen, en ons onderling door een heilig voorbeeld stichten; niemand ergeren, niemand beleedigen, opdat hierdoor alleen reeds alle Uwe heiligen opgewekt en aangevuurd worden tot gedurig gebed voor ons, en, door hetzelve Uwe rijkste zegeningen over ons in te roepen, welke over Uwe kerk, en van daar als uit eene fontein over de geheele aarde mogen verspreid worden. Wil den Satan, dien wij niet kunnen of mogen twijfelen dat op alle wijzen zal trachten deze vergaderingen leed te doen, die aandachtig op alle zelfs de kleinste misstappen, de geringste aanleidingen zal letten, en loeren om door de onmerkbare opening binnen te sluipen, en zaden te werpen van verdeeldheid, van kwaadwilligheid, van tweedracht en twist, om eerst bij U aan te kunnen klagen, voorts aan de bespotting van booze en vijandige menschen bloot te geven, en aan de ergernis en klachten der zwakken voor te werpen, om alzoo onze handeling van eerwaardij en vruchtbaarheid te berooven; wil dien Booze, o almachtige en allerverhevenste God! bedwingen en kluisteren, en ons vrij bewaren van zijne kwade listen. Gedoog niet dat hij ons in zijne strikken belage en vange, of op eenigerlei wijze dit heilige werk belemmere, vertrage of store. Verleen ons, o Heer! dat die helsche wolf en vos te schande worde, bezwijke, vertreden, vernield worde, waar bij enkel zegenpralen op uwe kudde, en alzoo op U-zelf en Uwen Zoon hoopte te behalen!

»Verheug ons, o Heere! en versterk in ons het werk uwer handen! Geef ons hier een heilig zaaien, een voorspoedigen oogst, eene overvloedige inzameling na den arbeid. Wat zwak is, en der rookende vlaschwieke gelijk, kweek dat genadig op, versterk, en vermeerder dat. Breng de schapen die van uwe weiden afdwalen tot uwe kudde terug, o Herder Israëls! Verteeder, overtuig, verbeter, bekeer de verkeerden, de wederhoorigen, de hardnekkigen, en betoom of bedwing hen. Wat verscheurd is, hereenig dat in U en Uwen Zoon door Uwen Heiligen Geest! Wat beschadigd is, heel! wat verstorven is, verlevendig dat! Neem de verdeeldheden weg, en geef ons, uwen Volke, één hart en ééne ziele, tot een zalige voorsmaak van die zalige gemeenschap die U met de zalige Engelen voor Uwen troon zal verheerlijken in den hemel.

»Wil ons ook, o allergoedertierenste Vader! gedurende den ganschen tijd dezer Synode, allen van alle kwaad

bewaren, den vrede dezer plaatſe waar wij ons bevinden bevorderen, en ons allen en een iegelijk onder Uw geleide en de beſchutting Uwer heilige Engelen nemen, en zoodanige krachten des lichaams ſchenken, dat wij onverdroten elk zijnen last moge kunnen dragen en volvoeren.

»Geef ons eindelijk dat gelijk wij den aanvang dezer Synode van U en in U hebben mogen betrachten, alzoo ook de voortzetting en voleindiging in en met U moge worden gedaan, opdat het aan de zielen van al uwe geloovigen moge klaar worden, dat wij alles heiliglijk en naauwgezettelijk behandeld hebben, en alleen de verheerlijking Uws luistervollen Naams, de bewaring der onbeſmette Godsdienst en de gansch gewenschte vrede en rustige welſtand Uwer Kerke ons ter harte gegaan en onze zorge geweest is, opdat wij allen, na de gelukkige voleindiging van dezen arbeid met Uwe toeſtemming en zegening welvarend en behouden ten onzent wederkeeren mogen, een kalm en gemoedigd geweten het overige gedeelte onzes levens en in den dood zelfs bezitten, en eens in den ontzachelijken dag des oordeels als goede en getrouwe dienstknechten van U erkend en gekroond worden!”

HET BEGINSEL VAN DEN OPSTAND TEGEN SPANJE.

Het werd vóór twee Eeuwen reeds door onze vroomſte en zuiverſte Gereformeerden verdedigd en vastgehouden, dat de opſtand onzer vaderen tegen Spanje het gevolg is geweest van hunnen afval van Rome, en deze gegrond was op hunne verkleefdheid aan het zuiver Evangelie en de leer der rechtvaardiging door het geloof; en geenszins op de geſchondene privilegiën, vroeger aan deze landen verleend. Wel te recht zegt Trigland daaromtrent het volgende:

»Men ſach in het eerſte ſoo ſeer niet op die Hoogheden. 't Hert en was ſoo hooch niet; d' Armoede en d' Ellende, ontſtaen uit de Tyrannye van de vijanden, ſpecialijk om der Religie ghepleecht, ende bij gevolch uit haat van de vrijheden, maeckte het hart wel ſoo weeck, dat men meer dacht om de hoogheydt ende om de gunſte Godts, als om zijn eigen Hoogheden. Men dede in die kleine gelegentheydt, op Godts hulpe ende ſeghen vertrouwende, zijn best om die Tyrannye te verdrijven, zoo van de lichamen als van de conſciëntiën derghenen, die de ware Religie, oock onder het kruys ende die zware vervolginghen hadden aenghenomen.”

De waarheid van deze voorſtelling blijkt uit den geheelen loop der zaken destijds. Immers de Koning van Spanje had in denzelfden Grafelijken huldigingseed, in welken hij de privilegiën, vrijheden en gerechtigheden dezer landen bezworen had, ook en vooral, ja eerst en bovenal, de handhaving der »heilige kerk” (het Catholicismus) gezworen, en heeft eigenlijk meest om dat gedeelte van zijnen eed, hetwelk zoo wel met zijnen eigen bijgeloovigen godsdiensthaat overeen kwam, de voorrechten en vrijheden dezer Landen geſchonden. Van daar ook dat van wege den Koning nog vier jaar voor de afzwering verklaard werd (gelijk men bij Hooft leest): »Iets in te ruimen, dat teeghens 't Roomſche geloof ſtreed, des was zijn Majesteit van geenen zinne; nochte zoo veel als den minſten letter daar af te wijken: *gelijk dan yeder wist, hoe zij 't handthaaven van 't zelfſte, t' haarder huldinge, gezwooren had.*” — Het beginſel van den ſtrijd was dus het gezuiverd geloof, de eisch om in dat geloof verdragen te worden; de vrucht, dat het oude geloof, of liever bijgeloof, afgebroken, verbannen, en de Hervorming tot eene gevestigde en heerſchende kerk werd. 't Is dan ten onrechte dat men de invoering der Hervorming hier te lande als eene wederrechtelijke en geweldadige beſtorming der kerk van Rome ſchildert. Deze beſchuldiging vervalt bij den zegen dien God aan de wapenen van Nederland tegen het bloeddorſtige Spanje zoo kennelijk ſchonk, en welke na tachtig jaren de kroon opzette aan eenen ſtrijd, welks beginſel geweest was de prediking: *Uit genade zijt gij zalig geworden, door het geloof, en dat niet uit u! het is Gods gave; niet uit de werken, opdat niemand roeme!*

EEN PAUS OVER HET PAUSDOM.

Een Paus, neen, een Godzalige Bisſchop van Rome, omſtreeks het begin der zevende eeuw, beſchrijft met de volgende woorden de aanmatiging van al wie zich in de kerk van Christus op aarde den titel van *Algemeenen Bisſchop* mocht eigenen: »Als de Antichrist komen en »zich God noemen zal (2 Theſſ. II. v. 4), zoo moge deze »aanmatiging ijdel ſchijnen, zij is des niet minder ver»derflijk. Letten wij alleen op het woord, het zijn maar »twee lettergrepen; maar letten wij op het gewicht der »ongerechtigheid, het is het verderf zelve. Nu, ik zegge »met verzekerdheid, dat een iegelijk (*quisquis*), die zich »algemeenen Priester noemt of begeert te laten noemen, »in zijnen hoogmoed een voorlooper is van den Anti»christ, omdat hij in zijne trotschheid zich boven de »overigen verheft (1).” »En elders: Indien één de alge»meene Bisſchop genaamd wordt, zoo valt dan ook de »gantſche kerk, als die ééne valt. Verre zij deze dwaas»heid, verre zij zulk eene ijdelheid van mijne ooren! »Ik vertrouw op den Almachtige die gezegd heeft, en »hetgeen Hij belooft ook ten uitvoer zal brengen: *Een »iegelijk die zich zelven verhoogt, zal vernederd worden.* — »Verre zij van de harten der Christenen deze naam van »godslastering, met welken de eer van allen wordt weg»genomen, door den eenen die zich denzelven aanmatigt.” En op dat niemand meene, dat de vroome Bisſchop dit getuigenis alleen tegen den Conſtantinopelſchen Patriarch, die zich op dat tijdſtip dus dorst noemen, bedoelde, hij laat er terſtond op volgen, dat nimmer een Bisſchop van Rome (tot hier toe) had toegelaten, dat zulk een naam hem gegeven wierde. Cap. LXXVI. (Lib. IV. Ep. 32.) Men vergelijke de menigvuldige Brieven van dezen voortreffelijken man over dat zelfde onderwijs. Lib. IV. et VI.

(1) GREGORIUS I. Cap. CXCIV. (Lib. VI. Epist. 30).

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

DE NEGENTIENDE EEUW.

Gelijk de politieke en natuurlijke verdeeling der landen dikwijls niet volkomen overeen komt, zoo is het ook met de afscheiding der eeuwen. De Negentiende, die rekenkunstig met het jaar 1801 moest aanvangen, begint eigenlijk, wanneer men den heerschenden geest en staat van godsdienst en volken wel in aanmerking neemt, ongeveer vijftien jaar later. De eerste vijftien jaren dezer eeuw behooren klaarblijkelijk nog tot de achttiende, en zijn meer eene voortzetting van het in haar begonnen werk, dan de aanvang van iets nieuws. Napoleon de zoon der Revolutie, behoort nog tot de eeuw van verstoring en verwoesting die haar zag geboren worden; en offchoon zich thans de heerschappij van ongeloof en revolutionnaire theoriën niet minder dan voor vijftig jaren laat bespeuren, haar gezag is veel minder onverdeeld; en de strijd wordt niet meer zoo zeer gevoerd tusschen het oude allengs afgebrokene en de revolutie, maar veel meer tusschen het ongeloof dat zich in alles wil doen gelden en een beginsel van hooger licht en nieuwe kracht dat tegen hetzelve opstaat.

De val van Napoleon heeft eene terugwerking tegen den in zijnen persoon heerschenden tijdgeest opgewekt, die te gelijk staatkundig en godsdienstig was. Alleen in Engeland, dat gedurende Frankrijks algemeene heerschappij de banier der onafhankelijkheid hield omhoog geheven, heeft het wegvallen van den *dreigenden Tyran* wellicht juist de kracht der oude beginselen doen verflaauwen; doch met dit land, waarover onlangs nog in dit blad een breed verslag werd medegedeeld, behoeven wij ons thans niet uitvoeriger bezig te houden.

Voor eenigen tijd werd een uitvoerig artikel in een Nederlandsch blad (1) met deze woorden aangevangen: »De eeuw der staatkundige worstelingen loopt ten einde, die der godsdienstwoelingen begint;" zoo weinig als wij met het eerste gedeelte van deze uitspraak kunnen instemmen, zooveel waarheid bevat het tweede; en niet onjuist werd er lager bijgevoegd, dat de strijd, onder hoe verschillende vormen in de onderscheidene landen gevoerd, in den grond een strijd is tusschen Rationalismus en Mystico-piëtismus, gelijk het daar genoemd wordt, eigenlijk, gelijk wij de vrijheid zullen nemen het te noemen, tusschen het ongeloof en het geloof.

Inderdaad, reeds de verdeeling der drie laatste Eeuwen door den beroemden historieschrijver Heeren in een godsdienstig-staatkundig, een handeldrijvend-krijgszuchtig, en een omwentelingszuchtig tijdperk, toont het ten duidelijkste, dat de Godsdienst, die ten tijde der reformatie alles was, in de twee navolgende tijdvakken, eerst verwaarloosd en achtergesteld, toen aangevallen en bestreden werd door den heerschenden geest. Doch zóó is het met de waarheid gesteld, dat zij, in zich zelve krachtig, zich uit elke verdrukking krachtiger verheft, en zich zelve op haren vijand krachtigst wreekt. Zij moest dus na de eeuw van Voltaire en Robespierre of ondergaan of door vernieuwde verheffing ten zegepraal stijgen. Zij kan dit niet dan door worsteling en strijd; en ziedaar het karakter van den tijd die aangebroken is en verder schijnt aanstaande te zijn.

Zalig is hij (zegt de Heer) *die aan Mij niet zal geërgerd worden!* Deze uitspraak mag en moet heden ten dage wel ten ernstigste herdacht en behartigd worden, want het kan niet anders zijn, dan dat de ergernissen komen. De hervorming had de hare, en de geestelijke opwekking der XIX[de] Eeuw is er evenmin vrij van. Deze ergernissen, ook in ons Vaderland niet vreemd, worden dikwijls voorgeworpen aan hun die liever geloof dan rust, liever levensbeweging dan dood-

(1) De *Arnhemsche Courant.*

ſlaap begeeren. Van deze ergernisſen maakt het ongeloof gebruik om ook bij de Regering dezulken die de waarheid in haren voortgang ten zegepraal, als trouwe krijgsknechten wenſchen te dienen, verdacht te maken als oproermakers en ſtichters van wanorde, wien men, ter bevordering van rust en eendracht, niet ſpoedig genoeg den mond kan ſtoppen. Men ſluit gewillig het oog voor den geest der nieuwe opwekking, die niet een geest der wereld is, maar een geest van Boven; om enkel op de gebreken, op de ergernisſen, op de ſcheuringen of verdeeldheden en het ongeregelde dat men beſpeurt te wijzen; en aan deze opwekking valt alzoo meer en meer hetzelfde lot te beurt hetwelk die der reformatie wedervoer.

Waarlijk, het laat zich denken, hoe in onzen tijd, een tijd van zucht tot weelde, gemak en rust, een Leeraar die in het openbaar ſprak: *Meent niet dat ik gekomen ben om vrede te brengen op de aarde, ik ben niet gekomen om vrede te brengen op de aarde;* (en toch was hij de Vredevorst!) *ik ben niet gekomen om vrede te brengen, maar het zwaard. Want ik ben gekomen om den menſche tweedrachtig te maken tegen zijnen vader, en de dochter tegen hare moeder, en de ſchoondochter tegen hare ſchoonmoeder, en zij zullen des menſchen vijanden worden die zijne huisgenooten zijn;* zulk een Leeraar, even als voor achttien eeuwen, zou genoemd worden, iemand *die het volk afkeerig maakt;* en van hem gezegd: *Hij beroert het volk, leerende van het eene einde des lands tot het andere.* Het kan toch niet genoeg gezegd en herinnerd worden, dat het waarachtige Christendom, waar eene vleeſchelijke rust heerscht, rustverſtoorend is. En de tijd van *deze* onrust, van *deze* woeling, is ongeveer ſinds het vierdedeel eener eeuw, (in ons land wat later) ontſtaan; eene onrust en woeling, die hoe terugſtootend en bitter ook voor den natuurlijken mensch, onvermijdbaar is, zal het waarachtig Christendom niet ondergaan; want Hij die de WAARHEID zelve is heeft het voorſpeld, en geen enkel Zijner woorden zal ter aarde vallen.

Wij voor ons kunnen dus geenszins toeſtemmen, dat door de godsdienſtige bewegingen in en buiten het Vaderland het Ongeloof of de Roomſche kerk zouden worden in de hand gewerkt. Dit was het beweerde der Joodſche Overheden, als zij van den mond der waarheid zeiden: *Indien wij Hem alzoo laten geworden, zij zullen allen in Hem gelooven, en* DE ROMEINEN ZULLEN KOMEN *en wegnemen beide onze plaatſe en ons volk.* Wij deelen geenszins in deze Farizeeuwſche ſtaatkunde; want het was niet de aanneming dier ſchijnbare onrustleer, maar derzelver verwerping die de Joodſche Natie ten val bracht. De wijsheid der wereld is hier wederom dwaasheid bij God.

Wat dan, nog eens, in het algemeen de negentiende eeuw, de eeuw die wij ſinds den val van Napoleon zijn ingetreden betreft, ook wij gelooven, dat wederom in deze eeuw even als in die der Reformatie alle vraagſtukken zich meer en meer om den ſpil der Godsdienst zullen gaan wentelen; maar wij gelooven ook, dat de toekomst der Regeringen niet gelijk in het boven aangehaalde blad beweerd werd, in hare volſtrekte onzijdigheid tusſchen het zoogenoemde rationalisme en mystico-piëtisme ligt; maar daarin, of zij zich aan de zijde van Christus, wat ergernisſen ook, even als voor 18 eeuwen zich daarbij mogen openbaren; of aan die van het onchristendom zullen ſcharen: twee beginſelen, die, (en ziedaar het karakter der XIX^de^ eeuw!) openbaarder en duidelijker dan immer voorheen ſtaan van elkander afgeſcheiden en tegen elkander overgeſteld te worden. *Deze* (zoo heet het, in het Evangelie, van den Heere zelven:) *Deze wordt geſteld tot eenen val en opſtanding van velen in Israël!*

EENE NEDERLANDSCHE HERINNERING.

Redevoering ter gedachtenis van GIJSBERT KAREL *Graaf* VAN HOGENDORP, *door Mr.* F. A. VAN HALL, *Lid der Staten van Holland, en Advocaat te Amſterdam.* Amſt. bij de Erven H. Gartman. 1835.

Onder den titel van *Nederlandſche herinneringen* ſtelden wij, bij eene treffende gelegenheid (1), eenige gewichtige en beſlisſende oogenblikken uit de Vaderlandſche geſchiedrol onzen lezeren voor oogen, die als zoovele zielroerende getuigenisſen dáár ſtaan van de bewaring en bewaking van dat Vaderland door eenen genadigen en tot in geſlachten zich ontfermenden God. Onder zulke oogenblikken komt wel eene der uitnemendſte plaatſen toe aan die immer onvergetelijke maand November des jaars 1813. En wat Nederlander verbindt deze zoo aandoenlijke als verhevene herinnering niet aan de gedachtenis van *Gijsbert Karel van Hogendorp?* Eene hulde dan aan den overleden Staatsman en Vaderlander bewezen, kan niet anders dan wederklank vinden in Vaderlandſche gemoederen; en ook de Christen kan zich met eene zoodanige hulde, die niet op onedele behaagzucht aan Regeringen, partijen, of menigten, maar op openbare feiten gegrond is, van harte vereenigen. Hij toch vindt zijne plicht omtrent degenen, die van God in wereldlijke hoogheid en eere geſteld zijn, in die ééne uitſpraak van het woord der eeuwige Waarheid zaamgevat: *Geeft een iegelijk dat gij ſchuldig zijt, ſchatting dien de ſchatting, tol dien de tol, vreeze dien de vreeze, eere dien de eere toekomt.* Rom. XIII. v. 7.

Uit den aart harer zamenſtelling is de hier aangekondigde Redevoering niet wel voor het mededeelen van uittrekſelen van haren belangrijken inhoud vatbaar. De Redenaar (wij rekenen het tot zijnen allereerſten lof te ſtrekken) heeft zich op geen praal van woorden of hoog geſtemde declamatiën toegelegd, maar beſchrijft in weinige recht fikſche trekken de verrichtingen en gevoelens, en daardoor zelve het karakter van den man, aan wien niemand, zelfs bij het meeste verſchil van overtuigingen, de erkenning eener wezenlijke grootheid zal ontzeggen. Treffende bijzonderheden worden ons deels in de redevoering zelve, deels in de belangrijke aanteekeningen, van HOGENDORP's oud-Hollandsch geſlacht, eerſte vorming, vroegeren militairen en ſtraks ſtaatkundigen loopbaan, mitsgaders

(1) Men zie ons Dl. II. N°. 16.

van zijne werkzaamheden tot in hoogen ouderdom, voor oogen gebracht. Wij zullen hier in geene bijzonderheden treden wegens de onderscheidene ontwikkelingen, daarin zichtbaar, van 's Graven immer vastgehoudene beginselen omtrent staat- en staats-huishoudkunde, in toepassing op ons Vaderland, alwaar het voorstaan van vrijen onbelemmerden handel hem bij velen wel geene mindere erkentelijkheid zal verworven hebben, dan zijne onsterflijke handeling in 1813. Het is op deze laatste dat wij voor ons hier meer bepaaldelijk het oog gericht hebben. Treffend was ons, ook wederom bij het lezen dezer *Lof-*, of liever *Gedachtenis-rede*, de standvastige, jaren lang gekoesterde verwachting, en daarop gevolgde beslissende onderneming van eenen man, die, vroeger aan de staats-stadhouderlijke regeering van harte verknocht en aan dezelve de uitnemendste diensten bewezen hebbende, zedert het jaar 1795 ampt- maar nooit werkeloos, den moed had ten jare 1801 bij het toenmalig staatsbewind eene verklaring in te dienen, waarbij op grond niet slechts van personeele overtuiging, maar ook van den waarlijk nationalen wensch, *iedere constitutie werd afgekeurd, welke niet het huis van Oranje met de erfelijke waardigheid van Hoofd van den Staat bekleeden zoude.* Zedert, als vroeger, bleven de oogen van den zoo verstandigen als getrouwen Staatsman altijd gevestigd op eene toekomst, die eenmaal dit gronddenkbeeld, waar geheel zijn hart aan hing, verwezenlijken zou. Dat uitzicht bestemde alle zijne werkzaamheden gedurende de dagen van zijn ampteloos leven, tot onder de somberste en donkerste, maar ook de laatste daarvan, die der Fransche overheersching. Wat hij toen met eenen moed en vastigheid, de dagen waardig van den heiligen opstand tegen Spanje, bestond en ten uitvoer bracht, is wereldkundig, maar wordt hier met sommige minder algemeen bekende bijzonderheden krachtig en helder op nieuw aan den dag gebracht. Men zie onder anderen in de noot (14) hoe het behoud van Java voor onzen Nederlandschen Staat, mede een onmiddelijk vruchtgevolg geweest is van het moedig bestaan onzer natie onder VAN HOGENDORP en zijne medestanders; en vergelijke het onlangs mede in dit Blad aangekondigd werk van den Baron van Keverberg (1), waarin de gewichtige invloed dien de gebeurtenissen destijds in Holland voor de verdere bevrijding van Europa gehad hebben, op het duidelijkst wordt aangetoond (2). O! worde het nimmer in Nederland vergeten of voorbij gezien! Steeds was het, als de God der vaderen met ons was, Nederlands hooge roeping met betrekking tot de vrijheid van Europa, maar ook tot het behoud van heilige beginsels en bovenal de zaak van Christendom en Protestantismus: *Met God! onder de banier van Oranje, gered wordende te redden, ja, door te redden, gered te worden!*

Doch wij mogen ons in dergelijke beschouwingen aan deze plaats niet verdiepen. En het is hier evenmin ons doel den lof der lofrede of van haar voorwerp te schrijven. Veeleer ligt het ons op het hart, zonder eenige vermindering van beider erkende verdiensten, hier ook van

(1) Zie N°. IV, bl. 19. (2) T. I, p. 23—26.

onze zeer verschillende gemoedsovertuiging te doen blijken, bepaaldelijk, op de drie volgende punten.

»Ik zal mij hier niet verdiepen, (zegt de Schrijver »bl. 42 en 43) in dat vraagstuk der scholen, hetwelk over »het al of niet bestaan van een verdrag tusschen Vorst »en Volk loopt. Voor ons is een woord, eene belofte, »althands een eed, heilig. Ons Hollandsch, eenvoudig »verstand, daarin reeds door de Prinsen van Oranje »voorgelicht, en door de ondervinding onder Philips II »nader geleerd, zegt ons dat een vorst, die niet anders »vorst is geworden, dan onder voorwaarde van het aan»nemen eener grondwet, die grondwet moet naleven, wil »hij niet gerekend worden zijne waardigheid te hebben »nedergelegd. Wij hier te lande, en aan ons hoofd onze »geëerbiedigde Koning, denken ons het koningschap niet »zonder grondwet, geheel de grondwet." Het zij ons vergund omtrent deze verklaring, (of hoe zullen wij anders deze tusschenrede noemen?) te doen opmerken, dat de vraag over het *al* of *niet* bestaan van een grondverdrag tusschen vorst en volk geen schoolsch verschil is, hetwelk zijne gereede oplossing vindt in de heiligheid van woord, belofte, en eed. Zekerlijk! hopen zij deze nooit strafloos te schenden heiligheid niet te na te komen, die overtuigd zijn, dat, *historisch beschouwd*, nimmer een verdrag de Souvereiniteit heeft kunnen scheppen, maar blootelijk in sommige gevallen helpen verklaren, bepalen, en als het ware uitroepen; gelijk dan ook zeer bepaaldelijk in ons land, de Souvereiniteit zoo wezenlijk denkbaar is geweest onafhankelijk van eene grondwet, dat (om de woorden van Prof. VAN KAMPEN (1) te bezigen) WILLEM I *onbepaald Souverein was, tot dat hij eene staatsregeling zoude hebben ingevoerd, die een zijner vurigste wenschen was.* Doch vooral uit het eenig zekere standpunt des *Bijbels* heeft niet alleen zulk een Souvereiniteit daarstellend of scheppend verdrag nimmer plaats gehad, maar is het denkbeeld ook strijdig met die alles beslisschende uitspraak: *Daar is geen macht dan van God;* waarop dan ook geheel de plicht der maatschappelijke ondergeschiktheid berust: *Alle ziele zij den machten over haar gesteld onderworpen!* (2) Volgt hieruit dat de bezworene grondwet geene zedelijke verplichting van gehoudenheid aan vorst en volk oplegt? Het zij verre! doch wel, dat daar niet de grondwet de Souvereiniteit, maar omgekeerd de reeds bestaande Souvereiniteit de grondwet voortbrengt, de vastigheid van beiden gezocht moet worden niet in een denkbeeldige en gevaarvolle *fictie*, maar in een echt Bijbelsch begrip van het beginsel aller oppermacht en gehoorzaamheid, en in eene Godgetrouwe uitoefening van de macht zelve. Ook leert ons wederom de geschiedenis niet, dat Philips de II^de^ door een soort van grondwettig verdrag verbonden, zijn gezag gerekekend werd te hebben nedergelegd bij het schenden der privilegiën (3). Doch hoe dit zij, nog mag men ver-

(1) *Verkorte geschiedenis der Nederlanden*, Dl. II, bl. 507.
(2) Rom. XIII, v. 1.
(3) Men zie ons voorgaande Nummer, bl. 36.

trouwen, dat het Christelijk; het Protestantsch beginsel levendig genoeg is onder ons volk, om eene weigering van gehoorzaamheid aan eenen Philips of Jacobus den II^de^, die ons, al ware het ook onder de meest constitutioneele vormen, onder het juk van Rome zoude willen wederbrengen, wettiger te achten, dan b. v. eenen opstand als dien der Julijdagen, om de wezenlijke of vermeende schending van een door menschen dáárgesteld charter.

Doch nog wijder verschillen wij van den geleerden Redenaar, in de wijze waarop hij den Staat beschouwt met betrekking, of liever buiten betrekking tot de godsdienst. »De Staat als zoodanig (lezen wij bl. 31) mag »geene godsdienst hebben, maar de bijzondere personen »van regenten en onderdanen moeten in het heilige hun»nen eersten steun en troost zoeken." Derhalve een zedelijk persoon in Gods schepping, die geenen God erkennen, immers niet overeenkomstig Zijn geopenbaard woord dienen, gehoorzamen, eeren moet of *mag!* Des Schrijvers eigen hart komt tegen de gebezigde uitdrukking op, als hij onmiddelijk laat volgen, dat toch de bijzondere personen van regenten en onderdanen in de Godsdienst steun en troost moeten zoeken. Wel nu dan! die dit doen, die lezen dan ook, immers zoo zij Protestanten zijn, den Bijbel; en in dien Bijbel wordt hun eene verplichting opgelegd om den Heere God te kennen in alle hunne wegen, om te regeeren in Zijne vreeze, om Zijne kerk te beschermen en te voedsteren, om Jesus Christus te erkennen als den Overste der koningen der der aarde, een Koning der koningen, en een Heere der Heeren. En mogen zij dan nu, als leden van het groote lichaam van Staat, als regeerders of mede-regeerders over hetzelve, deze beginselen dan weder verzaken? Is zulk een afgetrokken begrip, indien het al wettig kon zijn, in de praktijk *mogelijk?* Neen! zoo wezenlijk aan eenen Staat, als zoodanig, goede of kwade trouw, eerlijkheid of oneerlijkheid, beginselen of beginselloosheid kan toegeschreven worden; zoo wezenlijk ook is de Staat, hetzij dat hij het voorbedacht wil of niet wil, weet of niet weet, met der daad en in de praktijk Godsdienstig of ongodsdienstig, Christen of onchristen, Protestant en Hervormd, of aan bij- of ongeloof onderworpen. Aan koningen als koningen, aan regenten als regenten is het gezegd (Psalm II, v. 10—12.): *Dient den* HEERE *met vreeze! Kust den Zoon, opdat Hij niet toorne!*

Ook met het besluit dezer anders zooveel schoons en goeds bevattende gedachtenisrede mogen wij ons niet vereenigen, èn om andere in ons oog min voegzame uitdrukkingen, èn bovenal om het zeggen, dat »de vrije »ziel zonder door de aanraking der wereld besmet te zijn, »tot haren hemelschen Vader terug keerde." Wij kennen als Gereformeerden, als Protestanten, als Christenen maar éénen grond van zaligheid: *het geloof in Jesus Christus, Gods Zoon, wiens bloed alleen reinigt van alle zonde. En indien wij onze zonden belijden, Hij is getrouw en rechtvaardig, dat Hij ons de zonden vergeve en ons reinige van alle ongerechtigheid. Indien wij zeggen, dat wij niet gezondigd hebben, zoo maken wij hem tot eenen leugenaar, en zijn woord is niet in ons.* 1 Joh. I. v. 8—10.

DE WEGEN GODS EN DIE DER MENSCHEN.

Eene eerste oorzaak van dwaling in de hoogste aangelegenheden van menschen en volken voor tijd en eeuwigheid ligt aangewezen in dat woord van God bij den Propheet (Jes. LV.): *Mijne wegen zijn niet als uwe wegen, mijne gedachten zoo veel hooger dan uwe gedachten, als de hemelen hooger zijn dan de aarde.* Men merkte het meer dan eens op in het stuk van Godsdienst en Openbaring. Wat zoekt aldaar de wijsheid, die uit den mensch is? Eene oplossing van vragen, die geene menschelijke rede hetzij binnen of buiten het gebied der Christenheid *kon* of *kan* bereiken. Wat daarentegen geeft de wijsheid van God in Zijn woord? de hoogste en alles (uitgenomen haar eigen wezen) aan het licht brengende waarheden, niet bij wege van *bespiegeling* aan de rede, maar als ontwijfelbare *feiten* aan het geloof betoond. — Eveneens bijna is het gesteld met de groote staatkundige en maatschappelijke vragen onzes tijds. Overal om ons heen zien wij de duizendvoudige ellenden, gebreken, ja, onbestaanbaarheden der menschelijke maatschappijen. En wat wil nu de liberale theorie? De misbruiken herstellen, de maatschappijen verbeteren, hervormen! met kinderachtige inbeelding, het kwade wegnemen, het goede het zij plotseling, het zij trapsgewijze in de plaats stellen! Deze zijn *wegen der menschen.* — *De wegen Gods* daarentegen wijzen eerst op eene hernieuwing van Boven, een werk van God en niet van schepselen; en voorts, in den provisioneelen staat, waarin zich in afwachting van dat groote Godswerk de maatschappijen bevinden: op geschiedenis en bestaande rechten, op beginselen uit God tegen over die der wereld, op schatting en beoordeeling der dingen naar den regel van Zijn woord, en niet van onze philosophie, en ingebeelde philanthropie! Van daar drie hoofdgevoelens onder de menschen in onzen hooggewichtigen tijd: *omver werpen* om der bespiegelingen wille, of *behouden* om der orde wille, of (en is dit niet het eenig wezenlijke en Christelijke?) *opmerken*, wat God heeft daargesteld in Zijn woord, in Zijne Voorzienigheid, in den aart zelven der dingen; om dan, overeenkomstig deze opmerking, voor- of tegen te staan, ten gevolge van eeuwige beginselen, en met dat gebed des harten in de toepassing: *Heere! maak mij Uwe wegen bekend, leid mij in Uwe waarheid!* Ps. XXV.

PIETISMUS.

Veelmalen gebruikt Paulus in de brieven aan Timotheus en Titus het woord *Godzaligheid* (Pietas). Het was een booze knaap, van wiens einde men geen goed verhaalt, die zich het eerst verstoutte van dat woord een smaadnaam te vormen. Weinig weet men wat al kwaad onder het volk met dien naam gedaan is. God zal het oordeelen.

BENGEL.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

WAT GETUIGT DE SCHRIFT, EN WAT LEERT DE NEOLOGIE AANGAANDE ADAM, ABRAHAM, MOZES, EN JEZUS CHRISTUS?

De Neologie in onze dagen, vooral de halve Neologie in ons vaderland, beroept zich doorgaans *hierop* tot hare verdediging, dat zij niet dan eenige afgetrokken leerbegrippen, meestal uit de scholastieke wijsgeerte eener vroegere eeuw ontleend of daarop steunende, heeft afgeschaft, eenige oude kerkelijke woorden in onbruik gebracht, en over het algemeen de godgeleerdheid meer bijbelsch, en daardoor meer vruchtbaar voor het gros der kerkleden heeft gemaakt; en het is (meent zij) alleen de steilheid en stijfhoofdigheid van eenige kerkelijke betweters of onkundige warhoofden, welke haar in dien eenvoudigen, heilzamen, natuurlijken, zuiver wetenschappelijken en daarom echt protestanschen voortgang belemmert.

Dit beweerde, zoo luid en sterk weêrsproken door de kwade vruchten eener van Christus en Zijne volheid, van den Heiligen Geest en Zijne almachtige werkingen afgevallen Godsdienstleer, is valsch, in den grond valsch, leugenachtig, onbestaanbaar, in volstrekten strijd met God en Zijn woord.

Het is waar, de Geest Gods stelt ons in Zijn woord geene wijsgeerige leerbegrippen, geene verstandsbespiegelingen, geene beredeneerde ontwikkeling van afgetrokken beginselen voor. De waarachtige Godsdienst, het Christendom, het Evangelie, is eene gebeurtenis, eene niet menschelijke maar goddelijke gebeurtenis; het niet menschelijke maar goddelijke getuigenis van die gebeurtenis (1). Geene stellingen, maar personen en daden zijn het die zij bevat. Maar het is juist de schuld, het is juist het vergrijp der Neologie, dat zij die personen en daden van hunne ware natuur, van hunne diepe beduidenis, van hunne hooge waarde beroofd en ontkleedt, en dus in den goddelijken Bijbel niet anders dan eene menschelijke omkleeding der afgetrokken begrippen van *God*, *de deugd*, *en de onsterfelijkheid* overlaat.

Zoo zijn er vier Personen in het Goddelijk woord, in wie men mag zeggen dat alle de hoofdwaarheden der openbaring als het ware verborgen zijn, en die ons als zoodanig door geheel de Schrift worden voorgesteld; vier personen die intusschen alle door de Neologie van hunne wezenlijke natuur en waardij, van hunne beduidenis en gewicht voor het waarachtig Christendom worden beroofd en ontdaan; en even daardoor de verborgenheden en waarheden des geloofs ondermijnd of verdonkerd; vier personen die van den Heere gesteld zijn als Hoofden en Vertegenwoordigers elk eener geheele bedeeling, eeuwen door, van het eerste en hoogste belang voor alle eeuwen, volken, kerken, geloovigen en gedoopten, ja voor geheel de wereld: ADAM, ABRAHAM, MOZES, en CHRISTUS.

ADAM, de eerste mensch, van God gemaakt tot eene levendige ziele, tot een hoofd en heer van alle de werken Zijner handen; welks beeld wij gedragen hebben; den eersten-, den hoofdzondaar, gevallen uit zijn stand, verdorven, verloren, veroordeeld; der verdoemenis ten prooi en onderworpen geworden; *uit* welken wij allen zijn, onreinen uit den onreinen, vleesch uit vleesch, onder het vonnis der gerechtigheid Gods; *in* welken wij allen gestorven zijn, beroofd van alle leven des geestes; dood in de zonden en de misdaden; reeds in dit sterfelijk leven naar den geest, hetgeen wij eens naar het lichaam worden zullen, wanneer onze ure slaat; want *door éénen mensch is de zonde in de wereld gekomen*, *en door de zonde de dood*, *en* de eeuwige, *de tweede dood*, door denzelfden. Rom. V. v. 12 en volg.

(1) 1 Joann. I, 1—3.

Maar wat is ADAM voor de (ook Nederlandsche) Neologie? Niets meer dan een half fabelachtige Bato, uit wien men niet zeker weet dat de Batavieren zijn voorgekomen, gelijk het even onzeker is of deze onze voorouderen geweest zijn; naar waarschijnlijkheid onze eerste Vader; doch van welken wij niets meer met zekerheid weten, dan dat de natuurlijke dood, de vergankelijkheid dezes aardschen levens in hem begonnen en van hem afkomstig is. Van daar die geheele onkennis of miskenning van den grondverdorven en geestelijk dooden staat des menschdoms van nature, die het eerste en hoofdgebrek, de gronddwaling en het grondverderf der ingedrongen Theologie is: *het heerschende Pelagianisme.*

ABRAHAM, de van den Heere, toen hij in de afgoderij verzonken, geestelijk dood en blind was, uitverkorene, geroepene en afgezonderde vader, voorganger, en voorbeeld der geloovigen; uit het land der afgoderij uitgeleid, in het land der beloftenis ingeleid; maar als vreemdeling aldaar omzwervende, omdat hij een beter vaderland verwachtte; door het geloof aangrijpende de beloftenis, reeds vroeger aan Eva geschied: *in uwen zade zullen alle geslachten der aarde gezegend worden;* en door dat geloove gerechtvaardigd, zonder de werken, dat is vóór en buiten eenig werk door hem gedaan; en toch straks daarop doende het werk der gehoorzaamheid, de besnijdenis; tevens door dat werk als zegel vergewist en verzekerd van de genade Gods; daarna als vrucht diens geloofs offerende zijnen zoon Izaak, en gerechtvaardigd (naar buiten en voor alle volgende geslachten) uit dat werk, het werk des levendigen geloofs; gelijk de heilige Apostel zegt: *die God te voren verordineerd heeft, deze heeft Hij ook geroepen; en die Hij geroepen heeft, deze heeft Hij ook gerechtvaardigd, en die Hij gerechtvaardigd heeft, deze heeft Hij ook verheerlijkt.*

Doch wat is Abraham voor de (Hollandsche) Neologie? Een zwervende Herdersvorst, de Stamvader van het veelzins door Jehova beweldadigde Israëlitische volk, die dikwijls schoone proeven gaf van zijn geloof aan eene Voorzienigheid, welke het goede beloont en het kwade straft. Het tweede gebrek en grondverderf der heerschende Theologie: *de verloochening van de leer der rechtvaardigheid uit het geloof.*

MOZES, de Middelaar des verbonds op Sinai door wien de Wet is gegeven; de Wet, niet gegeven als een juk of voormuur tegen de beloftenissen Gods; maar om der overtredingen wille daarbij gesteld, om den Israëliet te strekken als een tuchtmeester tot Christus, dat is, om hem met te meerder en te sterker drang tot de beloftenissen Abrahams te doen loopen en vluchten, opdat de zondaar, als Abraham de vader der geloovigen, uit den geloove zoude gerechtvaardigd worden. Christus is het einde dier Wet eenen iegelijken die gelooft, als hebbende vervuld haren eisch en voldragen haren vloek. Hij is de meerdere Mozes, Priester, Profeet, en koninklijk Wetgever der Zijnen; de ware CHRISTUS, door wien genade en waarheid geworden zijn.

Maar wat is Mozes voor de Neologie? De schrandere Stichter van den Mozaïschen kerk- en burgerstaat, mede roemwaardig door zijn onwankelbaar vertrouwen op Gods voorzienigheid; maar als Wetgever der Joden, juist daarom buiten betrekking tot andere, tot Christenvolken; als welke door de volkomener en reiner leer van Jezus, zijne voor een ruwer volk gegeven inzettingen, met erkentenis dezer meerdere voortreffelijkheid, gelukkig ontberen! Het derde hoofdgebrek der heerschende leer: *Onkennis aan de ware verhouding van Wet en genade, Recht en voldoening.*

Eindelijk JEZUS CHRISTUS de Heere, uit de menschelijke Vaderen geboren voor zooveel het vleesch aangaat, maar tevens Gods eeniggeboren Zoon, de waarachtige God en het eeuwige leven, God te prijzen in der eeuwigheid, geopenbaard in het vleesch, gerechtvaardigd in den Geest, gezien van de engelen, gepredikt onder de Heidenen, geloofd in de wereld, opgenomen in heerlijkheid; het Hoofd des ligchaams, namelijk der gemeente, de levendigmakende Heer uit den hemel, in wien al zijne uitverkorenen en geloovigen door den herscheppenden en wederbarenden Geest, den Geest Zijnes monds, die van den Vader uitgaat, tot één gebouw, tot éénen volkomen man vereenigd zijn, alzoo, dat ze niet meer velen, maar één enkel geheel zijn; levende steenen van éénen Tempel des Heiligen Geestes, zoodanig vereenzelvigd met hun Hoofd dat zij met Hem gestorven, begraven, opgestaan, ten hemel gevaren, en in heerlijkheid aan de rechterhand Gods geplaatst zijn, en dat noch dood, noch leven, noch engelen, noch overheden, noch machten, noch tegenwoordige noch toekomende dingen hen zullen kunnen scheiden van de liefde Gods in Christus Jesus.

Wie zou het immer hebben kunnen gelooven voor dat het geschied is, dat men binnen de Christelijke kerk willende blijven, zich vergrijpt aan den Koning en Heer, het Hoofd en den Hoeksteen, het Begin en het Einde, het Een en het Alles des Christendoms? En echter het is zoo, het is voor oogen, dat de Neologie van dit alles niet weten wil of het alles uit zijn verband rukt, verflaauwt en verzwakt, betwijfelt en twijfelachtig maakt, verdraait of verwerpt. Bij haar is Jezus een hoog Persoon, hooger in rang dan alle menschen, zelfs dan alle engelen; eerwaardig door zijne leer, door zijn voorbeeld, vooral door zijne dood, waarin een blijk voorkomt van Gods Vaderliefde omtrent een ongelukkig gevallen menschdom, en thans de hoogst vereerenswaardige Stichter eener godsdienst, die het geluk des menschdoms door Zijne wijze inrichting en bestiering van eeuw tot eeuw meer bevordert! Dit is *het Arianisme en Socinianisme onzer Neologische Godgeleerdheid.*

Ziedaar dan de hedendaagsche miskenning, niet van leerstukken eener scholastieke Theologie, maar van de hoofdwaarheden, van geheel den inhoud der Schrift. De ware en diepe schriftuurlijke beteekenis dezer Personen en zaken, noemt de heerschende geest onzer theologie *eene mystieke beschouwing van de bijbelsche geschiedenis;* en men wil deze beschouwing evenmin als de waarheden, die er gelijk stroomen levenden waters uit voortvloeien. En toch, zoo lazen de Apostelen het Oude Testament; en zonder deze verkondiging van den onnaspeur-

lijken rijkdom des Woords, word de lezing der bijbelsche geschiedenis niet veel anders dan die van het leesboek eener menschelijke historie dat geen indruk maakt, en zoo spoedig vergeten als geleerd is. De Bijbel is geen dor leesboek, voor het geheugen geschreven; alles is leven en waarheid in denzelven, ook voor de eeuw die wij beleven; ook voor ons geheele vaderland. Onze menschen zijn er even zeer in opgenomen als Joden en Grieken; en Joden en Grieken zijn er slechts in vermeld als voorbeelden voor ons, voor welke *nog* Abraham geloofd en gezegend wordt, Mozes den vloek der wet predikt, en het bloed vloeit van Jesus Christus, omdat wij allen in onzen natuurlijken staat, in welken wij geboren worden, nog het beeld van Adam dragen; en dus gevallen, veroordeeld en verloren zijn, zonder herstel buiten dat Lam dat geslacht is, en ons, Zijn volk, Gode gekocht heeft door Zijn bloed!

HET DERDE JUBELFEEST DER GENEEFSCHE HERVORMING IN 1835.

Als Hervormde Christenen staan wij nog tot op dezen dag, getuigende de groote dingen die God aan onze Vaderen gedaan heeft, verkondigende dat hij hen uitgeleid heeft uit de zielendwingelandij van Rome; dat hij hunne kracht geweest is op de moordschavotten, eene sterke schans in hunne belegeringen, een magtige Uithelper in hunne benaauwdheden, een Bron ook van tijdelijken zegen, opdat het blijken zoude, dat de godzaligheid de beloften bezit des tegenwoordigen en des toekomenden levens.

Drie honderd jaar zijn er verloopen, sints de Bijbel door Olivetan voor het eerst in het Fransch vertaald werd, en, van hand tot hand gaande, eene geregtigheid leerde kennen, overvloediger dan die der Pharizeën. Drie honderd jaren zullen er, in het begin van Augustus verstreken zijn, sedert Calvyn door de uitgave van zijne *Institutio*, zich als een der bevestigers der door Luther gegronde hervorming deed kennen, en bewijzen mogt dat hij geen kunstig verdichte fabelen was nagevolgd, maar dat Gods woord de bron was, waaruit die waarheden geput waren, die het leven en de kracht der Hervorming geweest zijn.

Was immer de herinnering aan de dagen der Hervorvorming gewigtig, zij is het nu, daar de pylers schudden, en de vijanden van buiten steeds de Hervormde kerk tot een doel hunner aanvallen stellen, maar tevens nog gevaarlijker vijanden van binnen, den grond waarop zij rust trachten te ondermijnen.

Te gelijk is er eene onzekerheid onder de volken, eene vrage na de paden van ouds; en overal waar de waarheid die uit God is in eenvoudigheid mag verkondigd worden, keert het Woord niet ledig weder terug.

Wie zal ons dan thans na driehonderd jaren de vastigheid ontrukken, die de Heere gegeven heeft, of het woord voor onmachtig verklaren, nadat de Heilige Geest zich van hetzelve bediende om zoo vele in de vreugde des geloofs in den eenigen Heiland Jezus Christus te doen ontslapen? Roomsch Catholyken! wij gunnen u uwe plegtigheden en kapelzangen, mits gij ons in het bezit laat van dat kleinood, waarvan de Hervorming de waarde weder heeft doen erkennen. Wij gevoelen ons ook geenszins opgewekt, om in een bepaalden strijd met u te treden omtrent de genoegzaamheid van het woord Gods. Wat zich daaromtrent zeggen laat, werd reeds dikwijls genoeg herhaald. Het beste bewijs voor ons dat spijze inderdaad tot voeding verstrekt, is de ondervinding dat men zelve daarvan gegeten heeft en gevoed is geworden. David had geen andere wapens dan vijf keisteentjes uit de beek, doch dezelve waren voor hem genoegzaam om dien Goliath te treffen, die zich op zijne spiets en wapenrusting beroemde. Ware dit woord Gods ontoereikend geweest, hoe zouden wij u moeten beklagen, ongelukkige Joden! die bij duizenden op den Pinksterdag naar de woorden van Petrus tot het heil uwer zielen geluisterd hebt; of gij, bedrogen Corinthers! die gemeend hebt, dat Paulus u de woorden der zaligheid bracht, want gij hebt immers niet geweten dat de Heer die u zijn woord schonk, u daarbij de uitlegging onthield, en dat er eene onfeilbare menschelijke inrigting bestond, die alleen de uitlegging vermogt te geven. Wij hebben reeds vroeger beleden waar wij onze eenheid zoeken, en niets treft ons minder dan dat kleed uwer eenheid dat uit zoo vele stukken te zamen gelapt is. Spreekt er ons dus niet van, Catholyken! voor dat hetzelve ten minste een beter aanzien verkregen heeft. Zoodra La Mennais niet meer de afgod van een gedeelte uwer kerkgemeenschap, en de afschuw van anderen zijn zal, zoodra Bautain niet meer door zijnen Bisschop veroordeeld en te gelijk door eene Catholyke Hoogeschool bekroond wordt; zoodra eindelijk in den strijd met uwe geleerden in Duitschland, ja zelfs in Italiën, niet meer ieder oogenblik de onfeilbaarheid van den Paus en andere daarmede verwante leerstukken in twijfel zullen getrokken worden, dan eerst moogt gij het beproeven, om ons uwe eenheid op te dringen.

Het is genoeg gebleken dat wij den strijd niet met u zoeken, maar gij moet onzen Bijbel onaangetast laten. Wij beroepen ons op uwe conscientien. Diegenen onder u, die Christus waarlijk lief gehad hebben, hebben ook Zijn woord niet veracht.

De Hervorming heeft echter nog gevaarlijker vijanden dan de Catholyke kerk. In de Gemeenten op den grond dier Hervorming gesticht is een dreigend verval binnengeslopen. Telkens wanneer er rust heerscht op deze aarde, waar wij tot gedurigen strijd en geloofsoefening geroepen zijn, is ook het verval nabij, en alleen eene hervorming die uit God is, kan de zielen weder uit hunnen doodelijken slaap opwekken. De kerk moet door den strijd geoefend worden. Zij moet zoowel de diepten des ongeloofs als de afwijkingen des bijgeloofs leeren kennen. Is het niet op vele plaatsen zoo ver gekomen, dat de voorstanders der waarheid, zoo als die in de belijdenissen der Hervormde kerken vervat is, voor nieuwigheidszoekers en dweepers worden uitgekreten? De waarheid blijft waarheid, en hangt niet van het getal harer volgers af. Het was eene kleine, eene door het bevel des Heeren zel-

van geheel onaanzienlijk geworden magt, waarmede Gideon de Midianiten floeg, en toen de menigte Baalsdienaars in Israël zoo talrijk was geworden, dat Elias klaagde dat hij alleen overgebleven was, had echter de Heer nog in datzelfde land Zijne kerk behouden.

Wij mogen het niet ontkennen, naar den mensch gefproken zijn de uitzichten duister, doch alles is licht in den Heere, die de Zijnen niet verlaten zal, en die Zijne waarheid nimmer onbefchermd heeft gelaten.

Treurig is het, wanneer wij dat Geneve beschouwen, dat eens zoo krachtig tegen over Rome ftond, en als een licht op den kandelaar gesteld was. Eene geestelijkheid, waarvan een groot gedeelte de echte beginselen der Hervorming verzaakt, bereidt zich om aldaar het feest der Hervorming te vieren, en ziet met wantrouwen neder op die kerk die de Heere nog in de stad overgelaten heeft, en op alle door wie Jezus Christus nog als de eeuwige God verheerlijkt wordt. Maar waar de mensch zich verheft, gevoelt hij ook de hand Gods die hem vernedert, want niet alleen de rondborstige en aan de leer der vaderen getrouwe Schotten, maar zelfs de geestelijken van het naburig Laufanne en Vevay hebben verklaard, het feest der Hervorming te Geneve niet te willen vieren, met de zoodanige die van de grondwaarheden des Christendoms afweken (1). Is er dus oorzaak van droefheid in den afval, er blijft desniettemin een getuigenis voor de waarheid Gods, en de ftem die Hij zelve in Geneve opwekte, weergalmt reeds in de oostelijke departementen van Frankrijk en doet een leven ontwaken in die bevolkingen, die tot nu toe niets anders kenden dan eene blinde onderwerping of een alles wegwerpend ongeloof.

Hoe zien wij in Engeland bij de hoofden der regering een plooijing naar den geest des tijds, eene opeenvolging van toegevende maatregelen, waardoor de ftaat en de conftitutie meer en meer aan de afbrekende factie en haren O'Connell prijs worden gegeven; doch tevens is hier de wederstand in alle ftanden der Natie krachtig: men fchroomt niet voor de waarheid uit te komen, en voor God en mensch te verklaren, dat men getrouw wenscht te blijven aan die beginsels, die op het woord gegrond zijn. Men ontveinst niet de lafheid der voorname toongevers, die wel hunne bijdragen tot het oprigten van nieuwe Roomsche kapellen willen leveren, doch wien de vrijmoedige uiting der Hervormde gevoelens mishaagt. Het ontbreekt dus niet aan ijver om de dwaling tegen te gaan en het pand te handhaven, dat aan de Hervormde kerk toebetrouwd is geworden (2).

Droevig zijn de berigten uit het westelijk Duitschland. Zoo wij wel onderrigt zijn, tracht in Pruisfen de Staat meer en meer zijnen invloed in de kerk door te zetten, zelfs in zoodanige plaatfen en gemeenten, alwaar hieromtrent tot nog toe eene zekere onafhankelijkheid had geheerscht. De Agenda of Liturgie der vereenigde of Evangelische kerk van Staatswege vastgefteld, wordt thans ook bij onze Gereformeerde geloofsbroeders in Elberfeld, wier Liturgifche fchriften met de onzen zoo geheel overeen kwamen, ten minften ten deele ingevoerd. Mogten de Christenen aldaar in die hagchelijke oogenblikken wijsheid van boven ontfangen!

En nu, Nederlanders! zult gij ook dit jubelfeest der Hervorming vieren? Aan feesten hebben wij zeker minder behoefte dan aan ware feestvreugde, aan Pinkstervreugde in het harte. Er is eene sluimering onder ons. Terwijl fommige onderwerpen algemeene belangftelling beginnen te verwekken, en ftrijd en tegenfchriften elkander opvolgen, heerscht omtrent vele gewigtiger punten nog eene volkomene onverfchilligheid. Het fchijnt ons nog niet te deeren, of onze wetenfchappen, onze opvoeding, op eene Christelijke of deïstifchen grond rusten. In de ftaatkundige betrekkingen fchijnt alles tot rust te keeren, en men meent dan ook de kerkelijke beroeringen als een voorbijgaand kwaad te mogen beschouwen. Wij herhalen het, deze beroeringen zijn het gevolg van eene door het volk diep gevoelde behoefte aan eene Godsdienst des harten, aan een Evangelie dat waarlijk eene kracht Gods ter zaligheid is, dat als waarheid in het binnenfte gekend wordt. In de hoogere ftanden heeft men door de vele verftrooijingen of door zich achter de zoogenaamde publieke opinie te verfchuilen, deze ftem trachten te verfmoren; als eens de dag der bezoeking daar is, zal zij zich niet minder luide doen hooren. Mogt het ons gegeven worden om thans te bedenken wat de aanleiding, wat de grond der Hervorming geweest is, en als een ftraal van dien Geest die de Hervorming geleid heeft, ons bezielt; als wij leeren erkennen, dat de waarheid die in Christus is, in alles ten grond moet liggen; als het ons gegeven wordt dit in beoefening te brengen, dan eerst zullen wij waardiglijk het Jubelfeest der Hervorming vieren.

DE SYNODE DER HERVORMDE KERK IN 1835.

Sedert de laatfte bewegingen in onze kerken is het geen wonder, dat derzelver leden met dubbele belangftelling maar tevens met angftige en zorgvolle verwachting te gemoet zien, welke houding door de aanftaande Synodale bijeenkomst ten opzichte van al het gebeurde zal worden aangenomen. Het verledene doet den getrouwen Hervormden dienaangaande weinig hoop koesteren, terwijl de daden der Synode federt 1816 hem met twijfeling en wantrouwen omtrent de toekomst moeten vervullen. In een onlangs uitgegeven geschrift, dat uit eenen warmen liefdevollen ijver gevloeid, de getrouwe Leeraren der Hervormde kerk hunne verpligting herinnert om der waarheid ook vooral in de Kerkelijke aangelegenheden getuigenis te geven, wordt het treurige verval der Nederlandfche Hervormde kerk en de ongetrouwe handelwijze der Synode uiteengezet, en ook de oprichting dier jaarlijkfche Synodale bijeenkomst zelve met de daaruit voortgevloeide kerkelijke reglementen als in den

(1) Zie de Archives van 23 Mei 1835.

(2) Zie in den Record van 18 Mei 1835, de krachtige aanspraken die in de jaarlijksche vergadering der British Reformation Society (Britsche Hervorming Maatschappij) zijn gehouden geworden.

oorſprong ſtrijdig met het algemeen, en bijzonder met het vroeger hier te lande beſtaan hebbende, kerkelijk regt gekenmerkt (1). Wij zullen bij die treurige waarheid niet langer dan noodig is ſtilſtaan. Na al hetgeen van zoo verſchillende zijden reeds gezegd werd zoude het noodeloos kunnen geacht worden de wonde in al hare gevaarlijke diepte nogmaals te peilen.

Wij willen ook het Nederlandsch Hervormd Kerkbeſtuur, wat wettige bezwaren en billijke klachten er ook beſtaan, zijne plaats als zoodanig niet betwisten, doch des te meer vinden wij juist daarom vrijheid om datgene te zeggen dat ons belang als Christenen, als Gereformeerden, als Nederlandſche Gereformeerden thands dringend vordert. Uit dit oogpunt de aanſtaande Synodale vergadering beſchouwende rust op ons zelfs eene verplichting om der waarheid ook ten haren opzichte getuigenis te geven. In de eerſte plaats zullen wij trachten zulks zonder vooringenomenheid tegen dezen of genen, en in het algemeen zonder eenige partijdigheid te doen. Immers wij hebben nimmer gewenscht het orgaan te zijn van eenige partij in kerk of ſtaat, om zoo (door Gods genadige leiding) des te vrijer en onafhankelijker de zaak van onzen Heer Jezus Christus te kunnen belijden, en diens waarheid te helpen verkondigen.

Wij mogen en moeten het U dan vragen, Hoog E. Heeren, die de Synode der Hervormde kerk uitmaakt! of de opzettelijke onverſchilligheid, waarmede de gereformeerde leer en belijdenis door U wordt behandeld niet aanleiding moest geven tot billijke klachten, en helaas! ook voorbarige pogingen tot herſtel? Wij vragen het U of het kenmerkende en onderſcheidende der gereformeerde leer en belijdenis, en zoo neen, welke ſtellige geloofsleer dan, den grondſlag uitmaakt, waarop in uw oog die kerk rusten moet? en of gij meent die waarheid te moeten handhaven en verdedigen, of veeleer te verwaarloozen, in vergetelheid te brengen, ja zelfs tegen te werken? Het baat niet langer de beantwoording dezer billijke vraag uit te ſtellen. Wantrouwen, onrust, en beweging in de kerk wordt door ſtilzwijgen verergerd en vermeerderd, niet geſtild of weggenomen. Opregte, openbare belijdenis van hunne gevoelens, ziedaar hetgeen de leden der kerk van hare voorgangers mogen verwachten, en zulks niet alleen wegens gegeven woord, maatſchappelijke eerlijkheid en goeden trouw, maar allereerst en wel voornamelijk wegens hunne roeping als voorgangers in Christelijke gemeenten. Immers wij willen ons niet bepalen binnen de enge grenzen, waarin de benaming van *kerkgenootſchap* die de Synode aan de Nederlandſche Hervormde kerk geeft, dezelve beperken zoude. Geen burgerlijk genootſchap door menſchen opgerigt, door menſchen in ſtand gehouden, door menſchelijke verbindtenisſen bekrachtigd, mag gelijk worden geſteld of zelfs tot voorbeeld of gelijkenis dienen, van eene afdeeling van dat Koningrijk van Jezus Christus, het welk niet *van* deze wereld is, maar toch *in* dezelve onafhankelijk van den menſchelijken wil door God zelven werd opgerigt, en van uit het Paradijs zijnen oorſprong neemt om te beſtaan in eeuwigheid. Die in dat koningrijk geboren zijn uitwendig door den doop, innerlijk door de wedergeboorte, dezen zijn de onderdanen daarvan, terwijl Christus waarachtig Koning over hen is. Zoo begrepen het onze Hervormers, zoo begrijpt het bepaaldelijk onze belijdenis, waar zij in Art. XXVII. ſpreekt van de algemeene Christelijke kerk, *als die geweest is van den beginne der wereld af en zijn zal tot den einde toe.* Dit rijk Gods wordt dan ook niet bepaald tot dit land of een ander, maar uitgeſtrekt tot de geheele wereld, en van daar dan ook het eigenaardige onzer Gereformeerde kerk, die ook in den vreemde hare gemeenten tellende (op de Dordſche Synode waren ook vreemde afgevaardigden tegenwoordig,) eigenlijk alleen wettig vertegenwoordigd wordt door de voorgangers van allen, ook de uitheemſche gemeenten. Maar dit ſtaat op den voorgrond, dat die voorgangers, die herders der gemeente dan ook, alle denkbeeld van eene menſchelijke maatſchappij uitgeſloten zijnde, niets anders zijn dan *huisverzorgers Gods, dienstknechten over hunne medediensiknechten geſteld om hun voedſel te geven ter rechter tijd, dienaars Christi, uitdeelers der verborgenheden Gods.* Als zoodanig wordt allereerst van hen gevorderd, dat zij *getrouw* bevonden worden, dat zij *vasthouden aan het getrouwe woord, dat naar de leere is, om alzoo machtig te zijn beide om te vermanen door de gezonde leer en om de tegenſprekers te wederleggen* (1). Maar nu eene vergadering van predikanten, van voorgangers, die de tucht en leiding, het bestuur en algeheel beheer over meerdere Christelijke gemeenten, door eene gemeenſchappelijke belijdenis vereenigd, op zich heeft genomen, die als zoodanig reglementen heeft vervaardigd, overtreders derzelve geſtraft, rondgaande brieven met vermaningen vervuld (men zie onder anderen de circulaire van 10 Julij 1834) heeft afgezonden, zulk eene vergadering zal zij niet verpligt en gehouden zijn, hare getrouwheid aan de leer, door openhartige belijdenis, door openlijke bekentenis te openbaren? Het zij zoo, dat indien aan de beſtaande Synode deze of gene hoofdpunten der gereformeerde geloofsleer thans ſtrijdig met Gods woord voorkomen, indien zij hier of daar dezelfde waarheden in een ander licht, of deze of gene meer op den voorgrond wenschte geplaatst te zien, na de verandering van tijden en omſtandigheden, dat dan niets haar beletten kan of mag, om ook in weerwil van handſchrift en onderteekening daarop terug te komen! Maar zij openbare, zij belijde *de gezonde leer*, dat gene toch wat *zij* als zoodanig beſchouwt! Het is niet langer genoeg, eene onbeſtemde mengeling van gevoelens, meer of minder van de Hervormde leer afwijkende, in bijbeluitleggingen, in aanteekeningen op Gods heilig woord, of in talentvolle en daardoor ligt verleidelijke leerredenen, te ontwikkelen. Wat beſchouwt zij als de gegronde leer? Ziedaar de vraag, wier beantwoording pligt is.

Of zou men willen beweeren dat het antwoord op die vraag reeds gegeven wierd doordien men nog niet

(1) Men zie het belangrijke jongste geschrift van den Heer A. Capadose: Ernstig en biddend woord enz. Amsterdam bij W. Messchert 1835.

(1) Tit. I v. 7 en volg. Matth. XXIV. v. 45. 1 Corinth. IV. v. 1.

openlijk en met zoo vele woorden de vroeger omhelsde belijdenis heeft ter zijde gesteld? Wij vertrouwen dat na de laatste mededeelingen, die wij aan de rondborstigheid van sommigen, die zelve zoo krachtig de bestaande afwijkingen in de hand werkten, dank weten, zulk een antwoord niet meer zal gegeven worden. Althans wij zouden na al het voorgevallene niet kunnen gelooven, ten zij de meerderheid der Synode zulks rondborstig en zonder dubbelzinnige voorbehouding verklaarde, dat onze Heidelbergsche Catechismus en Nederlandsche belijdenissen in hun oog nog de gezonde leer bevatten.

Moeijelijk en gewichtig is de taak, welke de leden der Synode te volbrengen hebben. Niemand verzware die dan door niets afdoende smaadredenen tegen hun opéén te hoopen, veel minder van hen te vergen die herstelling van den bestaanden afval en heeling van de breuke der kerk, welke de Heilige Geest alleen op Zijnen tijd geven wil. Maar dit zij de stem van den eenen medebroeder tot den anderen, dit zij de getuigenis der gemeenten aan hen, die hare voorgangers zijn, en haar in zekeren zin vertegenwoordigen, dat het hunne pligt is, eerlijk en rondborstig te spreken, en te ontdekken, welke de belijdenis zij onzer kerk! Immers wij zijn geene vergadering van bloot-onroomschen, wien alleen de ontkennende (negative) band van weêrzin en strijd tegen het Pausdom vereenigd houdt, maar Christenen, maar Gereformeerden, bij wie een stellig geloof tegenover ongeloof en bijgeloof door Gods genade is bewaard gebleven. De gehoudenheid om deswegen belijdenis te doen rust in dezen hagchelijken tijd allereerst op de leden der Synode. Offchoon geene eigenlijke vertegenwoordigers van alle de gemeenten, vermits zij slechts een klein getal zijn, zonder ruggespraak met die gemeenten stemmende en zelfs niet door of van wege dezen regtstreeks afgevaardigd, oefenen zij echter een gezag, waarvan een nuttig en pligtmatig, of hoogstverderfelijk en onchristelijk gebruik door hun kan worden gemaakt. Mochten zij dit gevoelende de pligtmatigheid van het doen eener geloofsbelijdenis, welke die dan ook zij, voor het aangezichte Gods en naar aanleiding van de Schriften onderzoeken, en in hun hoogst gewigtig werk de leidingen volgen van Hem, die alleen machtig is den afgebrokenen tempel weder op te bouwen.

Bij den hier geuiten wensch voegen wij ook nog dien, dat het aan de gemeenten moge bekend worden, wat op de Synode verhandeld wordt. In eenen tijd minder aanspraak makende op den lof en de voordeelen van openbaarheid (1618 en 1619), werd eene veel talrijker Synode *in het openbaar* gehouden, en men vreesde toen niet het aldaar verhandelde aan het oordeel van vriend en vijand, tijdgenoot en nakomeling bloot te stellen. Ook thans verberge men niets en erkenne, dat er geen lid is der kerke, hoe gering ook, of hij heeft belang bij de zaak des geloofs, bij de zaak des Heeren, en dienvolgens bij het al of niet bestaan eener Gereformeerde belijdenis, en bij de handelingen der Synodale Vergadering, die geopend staat te worden.

HET LEERSTELSEL VAN ZWINGLIUS.

Wanneer men den levensloop en werkkring van Zwinglius opmerkend nagaat, zoo is het niet moeijelijk te ontdekken dat deze Hervormer, ja, een gezegend werktuig in Gods hand was om in Zwitserland de macht des Pausdoms te breken, maar dat hij noch voor dat land, noch vooral voor de Hervorming in het algemeen, bestemd was zulk een Voorganger en Hoofd te zijn als Luther in Duitschland, of Calvijn voor de Geneefsche Reformatie in de westelijke streken van ons werelddeel. Dit blijkt niet minder duidelijk uit zijn leerstelsel; en het is dus, onzes bedunkens, der moeite wel waardig, vooral daar men het in de *Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde kerk* van Y. en D. zoo heeft voorgesteld, als of de Reformatie in onze Noordelijke gewesten doorgaans Zwingliaansch geweest ware, dit leerstelsel in deszelfs hoofdtrekken voor te stellen, waaruit tevens kan blijken, dat Zwinglius zeker niet in de kenmerkende leerstukken der Dordsche Synode aan de zijde der later dusgenoemde Arminianen stond, maar veeleer die leerstukken althans niet minder sterk dan onze Synode hield; en dus weinig anders met Erasmus gemeen had dan alleen het minder heldere en bepaalde inzicht van de volheid en diepte van eenige hoofdleeringen der Reformatie, beneden de twee helden en voorgangers der Hervorming: CALVIJN en LUTHER.

Zwingli's leer aangaande Gods wezen is meestal van eenen afgetrokkenen en bovennatuurkundigen aard (1). Daarin is het denkbeeld heerschende van het éénige en hoogste goed; en dit denkbeeld oefent een' merkbaren invloed op zijn geheele dogmatieke stelsel. Hier hebben wij dus vrijheid en recht, ja zelfs de roeping om een onderscheidend oordeel aan te wenden, en al wat niet overeenkomt met de christelijke leer, zoo als die in onze belijdenis gevonden wordt, onbewimpeld af te wijzen. Het aangewezen beginsel toch geeft aan de stellingen van onzen Hervormer eene pantheïstische richting, welke zich hier en daar in zijne uitlatingen duidelijk vertoont. Zoo zegt hij bij voorbeeld bij de verklaring van den naam JEHOVA: »Hij die is, en alleen is, en waardoor het wezen aller dingen bestaat (2).” En verder: »Daar alle dingen welke bestaan, goed zijn, zijn ook alle dingen welke bestaan God; dat is, zij bestaan daarom, wijl God bestaat en hun wezen is.” Zwingli beroept zich hierbij op Luc. XVIII, v. 19 en Rom. XI, v. 36. En voorts: »Wat de dingen zijn, dat zijn zij in God en door *God*, waaruit ten klaarste kan opgemaakt worden, dat God, gelijk hij in alle het zijn en bestaan is, zoo ook het leven en de beweging is van al wat leeft en zich beweegt. Dit toont reeds Paulus aan, Hand. XVII v. 25.” Zwingli leert wel de schepping der wereld door God, en eene schepping uit niet, wijl hij de uitsluitende oneindigheid Gods daarvan ten gronde legt, maar deswege juist neemt hij

(1) Vele bijzonderheden vooral van het eerste Art. van dit opstel zijn met eenige bekorting ontleend uit een stuk der *Evangelische Kirchen-Zeitung* voor 1828 over dit onderwerp.

(2) Over Exod. III, v. 4. Zie Zwingl. *de verâ et falsa relig.* init.

eigenlijk eene fijne *emanatie* (of uitvloeijing) van de Godheid aan; niet een hervoortbrengen enkel door eene daad van den Goddelijken *wil*, gelijk de Schrift leert. Want deze kent geen voortkomen uit het Goddelijk Wezen, dan alleen van den eeniggeboren Zone Gods. Daartegen beweert Zwingli: »wie zoude willen zeggen, dat aan schepselen van de Godheid een nieuw aanzijn kan geschonken zijn, verschillend van het wezen der Godheid, dien antwoorden wij, dat maar één Wezen van nature oneindig is, en alzoo genoemd wordt, wijl het dit in zijn innerlijk bestaan is, waaruit volgt dat er buiten dat oneindig Wezen, geen aanzijn bestaat (1)." Vindt men hierin niet dezelfde beweerden, die ook bij de nieuwere pantheïstische wijsgeeren van Duitschland aangetroffen worden? Vooral daar onze Hervormer iets verder zelfs zoo ver gaat van te zeggen: »God is zelfs in de hemelbollen, en deze hebben zoo gelijk zij uit Hem en in Hem zijn, aanzijn, kracht en werking, niet als hun eigene, maar als die der Godheid."

Hoe hinderlijk ons zulke uitdrukkingen ook in eenen Hervormer mogen voorkomen, zij behoeven en behooren geenszins te worden verzwegen, vooral in eenen tijd in welken men het grooter en zuiverder licht van eenen Calvijn schijnt te willen doen plaats maken voor de veel minder zuivere begrippen van zijnen voorganger, die voorzeker groote gaven had als zoodanig, maar wien toch des niet te min die volheid der kennis en des Evangelielichts allezins ontbrak, uit welke onze gezegende kerkhervorming is voortgekomen, en in welker glans zij vooral in ons Vaderland zoo helder en heerlijk zich heeft ontwikkeld. Intusschen erkennen wij gaarne met blijdschap, hoe zich toch verder het waarlijk christelijke beginsel in Zwingli openbaart, en hoe hij zich daarbij zorgvuldig verdedigt tegen alle verdenking van eene heidensche natuurvereering, die hem reeds vroeg wedervoer wegens zijne valschwijsgeerige voorstelling der leere van het Goddelijk wezen. »Deze eeuw (zegt hij) heeft niet slechts vele geleerden die na elkander als uit het Trojaansche paard voor den dag komen, maar nog veel meer menschen die zich als keurmeesters over alles opwerpen, en terwijl zij uit afkeerigheid van de waarheid het wederom herlevende woord der heilleere niet willen aannemen, evenwel een schijn van godvrucht aannemen om met valsche en aangedichte betichtingen de ooren der vromen te vervullen. Want wanneer wij streng vasthouden en leeren, dat wij al ons vertrouwen op God onzen Vader moeten stellen, zoo zijn velen terstond met de kwalijkgezinde verdenking daar, alsof onze leer daarhenen leidde dat wij Christus uitsluiten, en er de menschen toe brengen om als de Joden, slechts aan ééne persoon in de Godheid te gelooven, zoo als wij slechts één goddelijk wezen aannemen. Anderen zeggen, wanneer wij uit liefde alles van Christus afleiden, dat er vreeze is, dat wij onbedachtelijk Hem te veel toeschrijven. Beide partijen echter komen op zulk eene wijze uit, dat zij zich zelve veroordeelen, als schandelijk onwetend, of wetens godloos. Want of zij zijn zoo onbekend met God Vader, Zoon, en Geest, dat zij niet inzien, hoe hetgeen van het Wezen, de Godheid, Majesteit en Macht des Éénen gezegd wordt, van alle drie moet worden verstaan, met welke schandelijke onwetendheid zij de schaamtelooze stoutheid voegen om het niet begrepene verdacht te maken; of zij zijn willens en wetens zoo vijandig tegen de waarheid, dat zij uit verkeerden zin datgene bestrijden wat zij als regt en goed innerlijk erkennen. Wij leeren dat God dus moet worden verstaan en erkend, dat, wanneer men slechts den Vader, of den Zoon, of den Heiligen Geest noemt, men altoos nogtans Hem bedoelt, die alleen goed, rechtvaardig, heilig, rein is. Daartegen, wanneer wij den Zoon alles toeschrijven, schrijven wij het immers Dien toe, die hetzelfde wezen is met den Vader en den Heiligen Geest, wiens is het Rijk en de Macht, even zoowel als des Vaders en des H. Geests, want Hij is één met den Vader en den Geest, zonder dat wij daardoor het onderscheid der personen verwerpen."

Van de leer aangaande God en Zijn wezen, komt men nu bij Zwingli tot de leer van de natuur des menschen. Hier dringt de Wittenbergsche Hervormer zeker dieper in. Zwingli offschoon zich omtrent het wezen Gods in diepe bespiegelingen inlatende, blijft bij de behandeling van dat des menschen meest aan de oppervlakte, en bepaalt zich tot de voor aller oogen zich aanbiedende opmerking van de algemeenheid van 's menschen natuurlijk bederf.

Tot den innerlijken grond van hetzelve, waarop het volstrekt noodig is te wijzen, zal men de gerechtigheid Gods in het straffen vasthouden, den grond die in de deelachtigheid des nageslachts aan de zonde*daad*, en daardoor bewerkten staat van afval des stamvaders *in* wien zij gezondigd hebben, ligt, dringt hij niet door (1); offschoon hij zich krachtig uitlaat over de algemeenheid en diepte van het verderf zelve. »Van nature (zegt hij) is de mensch zelfzuchtig; te weten niet naar die natuur met welke hij van God voorzien en begaafd geworden is, maar naar die natuur door welke hij met het lot, hem van God geschonken ontevreden was, en uit zich zelven het goed en kwaad onderscheiden, ja Gode gelijk wilde worden." »Ziet (schrijft hij verder) hoe duidelijk wordt het, dat de mensch, zooverre hij mensch is, en zooverre hij naar zijn natuurlijken aanleg denkt en handelt, niets denkt en handelt dan wat vleeschelijk, Gode vijandig, en tegen den geest strijdig is." En voorts: »de mensch betrekt alles op zich zelven; denkt van zich zelven voordeeliger dan van alle anderen; en offschoon hij ziet, dat hij in vele dingen wordt overtroffen, zoo weet hij toch iets te vinden, waarin hij zich den eersten rang moge toekennen, om toch niet zonder roem te zijn." Van daar dan ook die zwarigheid der zelfskennis, en der kennis van den mensch in het algemeen, waarover Zwingli vele en treffende opmerkingen heeft. »Den mensch te kennen (zegt hij) is zoo moeielijk als om een inktvisch te vangen, want gelijk zich deze in zijn zwarte sap verbergt, om niet

(1) *De Provid.* Cap. 3.

(1) Men vergelijke hiermede ons opstel *over de Erfzonde*, Dl. II bl. 74—75.

gegrepen te kunnen worden, zoo verwekt de ander, zoodra hij merkt, dat het om hem te doen is, zoo plotſelijke en zoo dichte nevelen van huichelarij, dat geen Lynx, geen Argus daar door heen kan dringen. — Weinige menſchen komen tot dien trap van zelfsverachting, dat zij zich zelv' niets goeds toeſchrijven en de heimelijke gedachten hunner begeerlijkheid openhartig erkennen. Van daar is het, dat wij ons niet zoover laten brengen van toe te geven dat ons geheele gemoed boos is. Ja, wanneer wij dit hardnekkig ontkennen, zoo gaan wij in onze vermetelheid verder, en veranderen of liever verkeeren ook het woord Gods naar onze meening." — Dikwijls voert Zwingli de voorbeelden van zulk eene pelagiaanſche ſchriftverdraaijing, uit zijnen tijd, aan. »De meening van zulke ſchriftverdraaiers (ſchrijft hij) is eigenlijk deze, dat zij, na alvorens beweerd te hebben, dat eenigen van het algemeene verderf vrij zijn, namaals zelfs onder dezulken behooren gerekend te worden, al ware het alleen omdat men den roem en de reinheid van een goed hart zoo ijverig verdedigd heeft." Juist hieruit nu, trekt hij het bewijs voor des menſchen verdorvenheid: »want uitgemaakt is het, dat, zoolang wij ons zelven verdedigen, wij van het licht des Geestes verſtoken zijn. — — Van God den Heere dus, den Schepper des menſchen, moeten wij die kennis van den mensch ontleenen, even zoowel als de kenniſſe Gods; want de kenniſſe Gods is onze rede te hoog wegens hare zwakheid, en Zijne heerlijkheid; en die van den mensch is haar vreemd, wegens zijne vermetelheid en bekwaamheid in het verdraaijen en verdichten." — In de overtuiging dat deze waarheid de grondleer des Christendoms, en dat hare miskenning en verloochening zelve de vrucht van het verdorven hart is, zegt Zwinglius van de Godgeleerden der tegenpartij: »Ik bidde van hen, dat zij met ons, met de geloovigen, erkennen, dat de mensch in allen deele bedorven is, en alles denkt en doet uit liefde tot zich zelven." Daarom verwerpt Zwingli dan ook dien pelagiaanſchen vrijen wil, dat onding van onverſchilligheid, waardoor men zoowel goed als kwaad zou kunnen kiezen; even gelijk ook de Catholieken met hunne hoogberoemde Godgeleerden (het zijn de woorden van Zwingli) op de wijze der menſchelijke rede en harer gebrekkige wijsheid beweren. »Want (gaat hij voort) gelijk men uit zand, wegens deszelfs aard en losheid geen ſtrikken kan vlechten, even zoo is het onmogelijk dat Belial en de mensch er toe komen, gene, dat hij een Engel des lichts worde, daar hij de ſtichter des duisternis, des bedrogs en der zonde is; deze, dat hij de hand tot het goede uitſtrekke, wanneer niet zijne begeerlijkheid of zelfszucht dit, in de hoop op zinvoldoening, voor goed aanneme. Daar de mensch dus alles tot zich zelven betrekt, wanneer God hem aan zijn eigen wil overlaat, zoo ſchrijven de *Theologisten* hem verkeerd een gezond en onpartijdig oordeel toe." Uit deze overtuiging nu dat de mensch alles uit eigenliefde doet, en altijd zoo doen zal, wanneer hij niet bekeerd wordt, volgt dan zijne behoefte aan de verlosſing in den eigenlijkſten zin.

Het verband van dit algemeen verderf met de eerſte zonde, welke Zwingli wel geenszins zoo lichtvaardig beſchouwt als men hedendaags is begonnen te doen, maar integendeel als *dood der ziel* en *moeder des lichamelijken doods*, is, gelijk wij erkenden, bij hem niet volledig, als te veel berustende bij het natuurlijk gevolg. »Men kan (zegt hij) in geenerlei wijze aannemen, dat iemand die dood is eenen levenden kan voortbrengen. Zoo kan dan ook de geſtorvene Adam, geene kinderen voortbrengen die van den dood bevrijd zijn; want onveranderlijk ſtaat de regel vast: *Al wat van vleesch geboren is, dat is vleesch* (Joann. III. v. 6. (1))."

De ware godsdienst ontſtaat derhalve, volgens Zwingli, ſlechts daar, »waar de mensch niet meer meent dat hem veel ontbreekt, maar waar hij inziet dat hij niets bezit, waardoor hij Gode zou kunnen aangenaam zijn (2)." — En wat het ontſtaan van de godsdienst in het algemeen aangaat, hiervan zegt hij: »Wij zien hier (bij de geſchiedenis van den zondeval) ten klaarſte, dat de godsdienst haren oorſprong heeft genomen van het terugroepen van den mensch door God tot zich, daar de mensch anders afvallig zoude gebleven zijn. — — De vreeze Gods of godsdienst beſtaat dus hierin: God ſtelt den mensch aan zich zelven voor, zoodat hij, even als Adam, zijne ongehoorzaamheid, zijne hardnekkigheid en ellende leere kennen; dit brengt hem tot vertwijfeling aan zich zelven: maar tegelijk ſtelt hem God de grootte en den overvloed Zijner barmhartigheid voor, zoodat hij, die aan zich zelven vertwijfelde, thans ziet dat hij nog genade bij zijnen God en Schepper kan wachten, en wel eene zoo gewiſſe en onbepaalde, dat hij nu van Hem, op wiens genade hij bouwt, in geenerlei wijze meer kan geſcheiden worden (3).

(*Het ſlot in een volgend Nommer.*)

IN EENEN BIJBEL.

Bij 't openſlaan van 't Boek der boeken
Gedenk, o Christen! dag aan dag,
Dat wie dat Woord wil onderzoeken,
Geen eigen licht vertrouwen mag.
Geen menſchenwijsheid zou hier baten,
Geen vlijtige arbeid hier volſtaan,
Alle eigen wijsheid dient verlaten —
Een ander oog moet opengaan.
Voor dat ge U dan begeeft tot lezen,
Val, Christen! val uw God te voet!
En dat een heilig, heilzaam vreezen
Zich meester maak van uw gemoed.
Vraag, eer gij verder gaat, een zegen!
Vraag oogen, ooren, en een hart!
En — Jeſus zelve kome u tegen
In dit Zijn woord bij vreugd en ſmart!

---

(1) Zwingli *Opera*. Art. *de hom.* (2) Art. *de Relig.*
(3) Aldaar t. a. pl.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 Cor. IV: 13.

OVER EEN TWEEVOUDIG VERSCHIJNSEL VAN DIEP VERVAL IN DE GODGELEERDHEID HIER TE LANDE.

Deze benaming geven wij naar onze grondigste overtuiging aan de Godgeleerde *Dissertatie* in den loop des verleden jaars te Groningen in het openbaar verdedigd *over den godsdienstigen en zedelijken toestand der Joden sedert den Babylonischen ballingstaat tot op den tijd des Heeren Christus* aan de ééne zijde; en aan den anderen kant aan derzelver beoordeeling in den aanvang dezes jaars in de *Godgeleerde Bijdragen.* De Verhandeling zelve, geheel vervuld met de stoutste neologische beweerden, deels omtrent de echtheid van verscheidene schriften des Ouden Verbonds, deels omtrent de gewichtigste waarheden van dat gedeelte der Schriftuur, ja van geheel onze gezegende Godsdienst, toont den bedroevenden toestand onzer Academiën; en zij wordt kennelijk ook van die zijde beschouwd en vrij sterk afgekeurd in de genoemde *Bijdragen.* Het is dus geenszins ons doel om den jeugdigen Leeraar, die welligt veelmeer onder de door zijne voorgangers verleiden behoort, wederom bij name te noemen, of op nieuw van onzen kant eenen steen op hem te werpen. Maar overtuigd dat de waarheid, vooral in de laatste halve eeuw en bijzonder in ons Vaderland, veel meer geleden heeft door hare schijnvrienden en onder het schoonklinkende voorwendsel van verdediging tegen het Hoogduitsche Rationalisme, dan door de openbare aanvallen zelve, is het ons doel, om ons eenige oogenblikken bij genoemde Recensie zelve te bepalen, welke door welmeenenden wellicht als een verblijdend bewijs van den beteren geest der *Bijdragen* beschouwd wordt, en wier schrijver voorzeker niet onder de jeugdige verleid gewordenen behoort, immers zich als een theologant van rijperen leeftijd kennen doet. Dezulken toch zijn het die hedendaags de kerk besturen. Zij zijn het bij wie zoo velen tegen het geheel onbewimpelde ongeloof steun en schuts meenen te moeten zoeken.

Pyrrhus zeide van eene door hem op de Romeinen behaalde overwinning, waarbij zijn verlies evenwel ontzettend was geweest: *nog zulk een zegepraal, en wij zijn verloren!* Dit mag men wel op de verdediging des Bijbels en der geloofswaarheden, zoo als die door de meesten onzer Theologanten tegen buitenlandsch volslagen ongeloof gevoerd wordt, ten ruimste toepassen. Schriftuur en schriftwaarheid verliezen er zooveel bij, dat zij kracht nog leven meer overhouden; het standpunt der verdediging is verkeerd, en men beschermt dus hetgeen men nog meent van zijnen vroegeren leeftijd te bezitten, maar niet de eere Gods en de heerlijkheid van Zijn woord.

De genoemde Recensent dan keurt niet af den stouten aanval op een gedeelte van Gods woord, en wel van dat gedeelte dat uitdruklijk door den Heer en zijne Apostelen als heilige van God ingegevene schriften werd voorgesteld; maar hem bedroeft het dat deze bestrijding niet bedachtzamer geschied is, terwijl hij roemt op zijne *liberaliteit* en zijn wensch dat men het gezonde verstand (de rede!) met hetwelk men door God begiftigd is, *vrij en onafhankelijk* gebruike bij het onderzoek der H. Schrift. Ziedaar het beginsel van het Rationalismus aangenomen. De Christen verlangt een *geloovig* en *biddend* onderzoek van Gods woord, en weet dat zulk een onderzoek niet op de bestrijding, maar alleen op de verdediging van hetzelve, en de omhelzing der waarheid kan uitkomen. *Onderzoekt de Schriften*, zegt de Heer, *want gij meent in dezelve het eeuwige leven te hebben; en die zijn het die van mij getuigen.* De Neologie vindt in de Schriften het getuigenis van Jezus ook daarom niet, wijl zij niet erkent dat zij het woord des Heeren zijn, en derhalve

van het eeuwige leven getuigen, hetwelk eeniglijk is in zijnen Zone JEZUS CHRISTUS!

De Recenſent verdedigt de echtheid der Profetie van Daniël tegen den Schrijver der verhandeling, maar beroept zich daartoe alleen op eenige menſchelijke ſchriften en de meening van anderen, en ſchijnt het geheel beneden zich te achten, om het getuigenis des Heeren (Matth. XXIV. 15) omtrent de Mesſias-profetie Dan. IX. en de verſchijning van den Zone des menſchen op de wolken des hemels (Matth. XXVI. v. 64) aan te halen, en zich daarop als het grootſte goddelijke bewijs te gronden (1), daar toch de Heere Christus, zelf de Waarheid en het Leven, zich op geene valſche Profeten of onechte Schriften als op waarachtige en echte kon beroepen!

Het *geloof aan de onſterfelijkheid* wil de beoordeelaar wel niet met den jeugdigen ſchrijver uit het Oude Testament, vóór de wegvoering der Joden naar Babel geſchreven, verbannen hebben; doch hij beſchouwt het ook geenszins als van God in hetzelve geopenbaard, maar »als een algemeen menſchengeloof hetwelk ook onder de wildſte volken eenigermate is bewaard gebleven" (volgens Roſenmüller), en beweert volgens Lesſing: »dat de openbaring het opvoedingsmiddel des menſchelijken geſlachts is en overeenkomſtig de menſchelijke ontwikkeling trapsgewijze voortgaat; dat men alzoo ook in het O. T. ſlechts aanduidingen en wenken der leer van de onſterfelijkheid der ziel aantreft; welke door eenen beteren Leermeester in vervolg van tijd — onzen Heer JEZUS CHRISTUS — opgehelderd, en als eene practiſche Leer der onſterfelijkheid zouden worden ontwikkeld en in het licht geſteld, en (wordt er door den R. bijgevoegd) tot op den huidigen dag zien wij geene reden, om van dit denkbeeld terug te komen." — Wij zien hiertoe alle reden, daar Paulus zegt dat God *alle volken heeft laten wandelen in hunne wegen*, en *aan Israël*-alleen *zijne woorden heeft toebetrouwd;* zoodat althands de openbaring van ouds geen *opvoedingsmiddel des menſchelijken geſlachts* was. En dezelfde Apostel leert (Hebr. XI, v. 13) van de vaderen der oude bedeeling: *deze allen zijn in 't geloove geſtorven, de beloften niet verkregen hebbende, maar hebben dezelve van verre gezien en geloofd en omhelsd, en hebben beleden dat zij gasten en vreemdelingen op aarde waren.* Immers had reeds Job geroemd in de hope dat zijn Verlosſer zijn vleesch zou doen uit het ſtof opſtaan ten jongſten dage (2). Dit zijn dus meer dan *wenken* of *aanduidingen*, hier en daar in de ſchriften des O. T. verſpreid; het is het vaste en ſtandhoudende geloof van alle de oudvaderen aan een beter vaderland, na het graf. En wij weten niet waarom hierin het gezag van den Apostel der Heidenen voor eenen Lesſing zou moeten achterſtaan, gelijk in het gevoelen der *Godgeleerde Bijdragen* het geval ſchijnt te zijn.

Al verder wordt in de *beoordeeling* afgekeurd, dat de Schrijver der verhandeling de leer van het O. T. zoo voorſtelt, als ſcheen de mensch in hetzelve weinig anders boven de dieren verheven, dan in zijn gebied over de aarde; maar tegelijk verklaart de Recenſent zelf, evenwel vastelijk te gelooven »dat in de ſchepping van den mensch naar Gods beeld niet anders bedoeld wordt dan de gelijkenis naar God, welke zich zoude vertoonen in de heerſchappij over het geſchapene, door welke de mensch als Heer der ſchepping en als zigtbaar beeld der Godheid, onder het geſchapene zich zoude verheffen." Dus geene ſchepping des menſchen naar Gods beeld, *in ware rechtvaardigheid en heiligheid!* Geen val dus ook uit dien toeſtand, geene erfzonde, en alzoo geen verzoening of verlosſing door Christus, en toegerekende gerechtigheid in Hem! Gelijk dan ook trouwens deze leer ſtandvastig door de *Bijdragen* tegengeſproken en beſtreden wordt!

Op eene achter aan de beoordeelde verhandeling des jeugdigen ſchrijvers gevoegde *theſis*, volgens welke *de Openbaring Gods door Christus vooral zichtbaar is in den Perſoon en het leven van Christus zelven, zoodat Christus bedoeling niet was om een ſtelſel van godsdienstwaarheden te geven, maar veel meer, om door woord, door daden, door geheel zijn onderricht, al de menſchelijke vermogens te ontwikkelen en te volmaken* enz.; op deze *theſis* merkt de Recenſent aan, *geenszins te ontkennen*, dat *Christus bedoeld heeft door zijn levensgedrag, zijne redenen en geheel zijn onderwijs, de menſchelijke vermögens te ontwikkelen en te volmaken;* offchoon hij anders op de *theſis* zelve verſcheiden aanmerkingen maakt, onder anderen deze, dat men wel degelijk aan eene Godsdienstleer van Jezus zoude te denken hebben, enz. Men bedenke nu, dat juist datgene in de *theſis*, hetwelk de Schrijver der *Godgeleerde Bijdragen* verklaart *geenzins te ontkennen*, de geheele leer der natuurlijke verdorvenheid en de noodzakelijkheid der wedergeboorte ondermijnt; en men oordeele dan, wat waarde aan zulk eene Recenſie, met al haren ſchijn van afkeuring eener geheel Neologiſche inaugurele Disſertatie, te hechten is. Is het niet ongelijk gevaarlijker wanneer men verraad beſpeurt onder de troepen die voorgeven onze vastigheden te verdedigen, dan wanneer men bij den openbaren vijand het ſtellige doel om die vastigheden te ondermijnen ontdekt? Wij voor ons dus, hoe diep wij ons ook bedroeven over den jongen mensch die met zulk eene rationalistiſche verhandeling als de onderhavige de van ouds zoo doorluchtige en gezegende Hoogeſchool van Groningen verliet; terwijl wij bidden dat zijne oogen voor het heerlijk licht der genade mogen geopend worden; wij hebben een veel ſterker gevoel

---

(1) *Es giebt wenige Bücher des Alten Testaments deren göttliches Anſehen ſo ſehr durch das Zeugniss des N. T. und namentlich durch unſern Herrn ſelbst beſtätigt würde, wie das Buch Daniel*, zegt Prof. E. W. Hengſtenberg in zijne doorgeleerde Verhandeling *Ueber die Authentie des Daniel und die Integrität des Sacharjah* (Berl. 1831), te vinden in 's mans *Beiträge zur Einleitung ins Alte Testament* 1r. Band, alwaar bl. 258—289 het alles afdoende van dit getuigenis onzes Heeren nader wordt betoogd. Het geheele Deel is een meesterſtuk van geleerde en geloovige kritiek. Waarom wordt het door den Recenſent der *Bijdragen* niet aangehaald? Of zoude op den Recenſent ten opzichte van den voortreflijken arbeid des Hoogduitſchen Geleerden de vraag die hij zelve aan den Schrijver omtrent dien van Prof. Rooyaards doet (bl. 176) toepasſelijk zijn? zou hij dien, namelijk, wel kennen?

(2) Men zie de handhaving der hier bedoelde plaats in dien zin, in het werk van den WelEerw. J. J. Le Roy, *de Openbaring des Bijbels*. Deel I.

van verontwaardiging over de wijze waarop de *Godgeleerde Bijdragen*, het voornaamste en eigenlijk eenig wetenschappelijk-theologische Tijdschrift in ons Vaderland, den schijn aannemen van zich tegen een neologisch voortbrengsel van het Academisch onderwijs te verklaren, en onder dien schijn eene veel listiger en dus nog veel gevaarlijker Neologie verbreiden. Wanneer toch zal in ons vaderland weder de geloovige Godgeleerdheid van eenen Franciscus Junius, Voetius, Vitringa, Witsius, weder opkomen, om, als het licht des daags, de nevelen eener zich verstandig wanende, maar toch diep verduisterde eeuw door te breken en te verdrijven! De Heere, de God onzer vaderen verhaaste dien tijd om zijner uitverkorenen wil, wier gebed nog in Nederland niet verstomde!

EENE STEM UIT DENEMARKEN.

De geest der eeuw schept er steeds genoegen in om daadzaken te loochenen, en om overal waar zich behoefte aan Christelijke waarheid vertoont, dit aan de stelselzucht of waanwijsheid van sommigen toe te schrijven, in plaats van de stemmen die zich verheffen te beschouwen, als de uitdrukking naar buiten van het geen in zoo veele harten van binnen omgaat. Ons kan het daarentegen niet dan zeer treffend zijn, dat die zelfde begeerte naar eene verkondiging des Evangelies in eenvoudigheid en waarheid, zich in zoo vele landen doet gevoelen en overal gelijksoortige gebeurtenissen en betrekkingen doet ontstaan. Zoo mag ook Denemarken in dien strijd tusschen het licht en de duisternis zijne plaats bekleeden, en offschoon de strijd aldaar nog meer een kerkelijken vorm heeft, zoo is het desniettemin het levendige Christendom in de harten van vele heerschende, dat dien strijd heeft doen geboren worden.

De hervorming waardoor Denemarken Luthersch werd, is met minder schokken geschied dan in andere landen heeft plaats gehad, en gaf dus minder gelegenheid tot ontwikkeling van dat geloofsleven dat in de worstelingen, die de vestiging der hervorming in zoo vele landen vergezelden, geoefend werd. Ondertusschen heeft Denemarken zelfs in de donkerste dagen voor Christendom en hervorming, die namelijk welke de voorbereiding voor de Fransche omwenteling uitmaakten, steeds zijne zeven duizenden geteld, en Lavater telde ook nog vele Christelijke vrienden onder de aanzienlijke geslachten van Coppenhage. Ondertusschen is men daar ook begonnen het goud voor koper te verruilen, en de toongevers der menigte beproefden het daar ook om langzamerhand de krachtige waarheid door Luther verkondigd, en in alle de door hem ingevoerde formulieren en Liturgische schriften doorstralende, door het rationalismus en deszelfs zoutelooze spreekwijzen te vervangen, waartoe de hoofden der Academie van Coppenhage en een aantal leden der geestelijkheid krachtig medewerkten. Onder het volk was echter nog te veel liefde voor de waarheid overgebleven, dan dat dit klatergoud hunne oogen verblind zoude hebben, en velen gevoelden het grievende, dat de prediking dier waarheid hun onthouden werd door diegenen die alleen aangesteld waren om dezelve te verkondigen. Ook onder de geletterden verkreeg de waarheid eene stem in den ijverigen Grundtwig, die als het hoofd der nieuwe opwekking in Denemarken beschouwd kan worden, en die niet schroomt zijne rust en goeden naam onder de menschen aan de handhaving van het hem toevertrouwde pand prijs te geven. Ook Lindberg en anderen stonden hem hierin tevens bij, en was het daartegen vooral Professor Clausen die de nieuwe leer zocht in te voeren. Alles liep nu den gewonen gang. Het ontbrak niet aan eerbiedige verzoekschriften waarbij de zoo dierbare vrijheid des gewetens werd ingeroepen, waarbij verlangd werd dat de kerk ten minste die genen niet vervolgen zoude die de leer van hare eigene belijdenis en formulieren handhaafden; er hadden afzettingen, verbod van oefeningen enz. plaats, en de regering wier magt in Denemarken zoo uitgestrekt is, scheen zelve gene partij te kunnen kiezen. Ondertusschen ging het werk Gods vooruit; het behaagde den Heere de harten eeniger jonge leeraren te openen, en dezelve in vele opzichten, ook tot de verspreiding van het Evangelie onder de Heidenen, op te wekken. In Jutland zag men een van die mannen optreden, (Peter Frandsen was zijn naam,) die gelijk de in Noorwegen zoo veel opgang gemaakt hebbende landman Hauge uit den boezem des volks zelve opgetreden, de gaaf bezat om in hartelijke en krachtige volkstaal tot de harten zijner landgenooten te spreken.

Deze geheele strijd is uitvoerig beschreven in de Evangelische *Kirchenzeitung*, in die gedeelten die ten opschrift voeren: *Het Christendom en de Rationalisten in Denemarken*. De opwekking in dat land schijnt zich door gematigdheid en soberheid te onderscheiden, alle wettige middelen aan te vatten, om regt te verkrijgen, doch van den Heere alleen uitkomst te verwachten. Na veel strijd over oefeningen, waarin de oude leer verkondigd werd, en waarbij de toevloed allerbelangrijkst was, is op den 1sten Maart 1832 aan Grundtwig toegestaan, om in een der kerken van Coppenhage de namiddagsdienst te vervullen, hetgeen deze oefeningen vervangen zoude.

Een ijverig leeraar in het Noorden van Seeland antwoordde in het begin van dit jaar het volgende op eenige nummers van dit weekblad die hem gezonden waren: »De lezing der Ned. Stemmen is mij zeer belangrijk, »daar deze bladen juist dezelfde vragen behandelen, waarover bij ons zooveel gestreden wordt; ik reken daaronder de artikelen over de *scheiding*, de *geestelijke opwekking in de 19e eeuw*, en voornamelijk dat over »*het woord Gods en de geloofsbelijdenis der kerk*. Ziedaar ook de punten van verschil in Denemarken; van den »eenen kant wil men de scheiding, van de andere zijde »houdt men haar voor verderfelijk. Hier beweert men »dat er geene stichting in de staatskerk meer te vinden »is, maar dat men dezelve buiten haar in de zoogenaamde »konventikels moet zoeken, welke weder door anderen »beschouwd worden lichtelijk aanleiding tot dweeperij »te kunnen geven. Hier wil men het woord van God »als den eenigen rigtsnoer des geloofs aannemen, daar zich »meer bepaaldelijk aan de geloofsbelijdenis aansluiten.

»Het zijn dus dezelfde onderwerpen van verschil bij u »en bij ons. Dit ben ik ondertusschen met u eens dat »het binnen de kerk is dat wij de hervorming moeten af- »wachten, en dat daar alleen de wederstand kan gelukken."

DE PREDIKING VAN 'S HEEREN TOEKOMST.

Het zal misschien voor sommigen onzer lezers niet onbelangrijk zijn, uit eenen onlangs uitgegeven Bundel Leerredenen van den Wel. Eerw. MAC NEILE, Leeraar in de Engelsche Nationale Kerk te Liverpool, (1) een proef te ontfangen van de wijze waarop thands door velen de leer van Jesus wederkomst in heerlijkheid, op den predikstoel gebracht wordt. Wij kiezen daartoe de inleiding van de zesde dier Leerredenen, voerende ten opschrift: *de tweede komst des Heeren Jesus Christus, in verband beschouwd met des aardrijks tegenwoordige ellende, en aanstaande vernieuwing tot gelukzaligheid*, naar de woorden van Johannes Openbaring Hoofdst. XXI. v. 5.

»Wij zijn genaderd tot het slot van het jaargetijde, gedurende hetwelk onze Kerk de bijzonderste aandacht harer leden richt op de wederverschijning van onzen Heer »en Zaligmaker Jesus Christus. Ik spreke niets overdrevens, maar eenvoudig de waarheid, als ik beweere, dat »de Heilige Schrift geen onderwerp overvloediger behandelt of voorstelt, dan juist dit. En geen wonder! want »het is het eindoogmerk, het slot en de kroon van alles, »waar al het overige naar toeleidt en op uitkomt. Het is »de slotkoorzang, om het zoo te noemen, van geheel de »harmony der prophecyen. Het is de Oceaan, waar alle »de stroomen en rivieren der geopenbaarde waarheid in »uitloopen, en zich vereenigen. Zonde en ellende heerschende *tot dat Hij komt*, gerechtigheid en gelukzaligheid »*bij Zijne wederkomst.* Zuchten en worstelingen der ellende *tot dat Hij komt*; zangen des triumfs *bij Zijne wederkomst.* Enkele stralen van hoop te midden van dikke »en overheerschende duisternis, verwoesting, wanhoop, »*tot dat Hij komt*; maar *bij Zijne wederkomst*, eeuwigblijvend licht, en leven, en blijdschap en liefde. Ziedaar »de toonen, die onophoudelijk op de gewijde harp der »profeten zich afwisselen, en tot ons komen. Reeds zagen »wij het verband, volgens de Schrift, van dit verheven onderwerp met de herstelling der Joodsche natie, de wederopwekking der Christelijke Kerk, het oordeel en het »eeuwig verderf der vijanden en verachters van het Evangelie. Thands willen wij het verband beschouwen, dat er »is tusschen de komst des Heeren, en een staat van heerlijkheid over en voor geheel de aarde. — — Wij zijn omringd »van kwaden zonder tal. Wij gevoelen dit van binnen, wij »zien het en betreuren het van rondsomme. En toch wij »weten, dat een God, eindeloos in macht en goedheid, over »alles regeert. — Ja, God regeert als Souverein over alles. »Maar als Hij de wereld schiep, zoo vertrouwde hij de heerschappij der aarde aan den eersten mensch. Zoo lezen wij »het in Genesis: *En God zeide: Laat ons menschen maken* »*naar onzen beelde, naar onze gelijkenis, en dat zij heerschappij hebben over de visschen der zee, en over het gevogelte des hemels, en over het vee, en over de geheele* »*aarde, en over al het kruipende gedierte, dat op de aarde kruipt.* Dit beeld Gods bevatte alzoo nevens 's menschen »zedelijk bestaan, ook zijne waardigheid. Adam was volmaakt in gerechtigheid, hij was in waardigheid een Heerscher. — Beide verbeurde en verloor hij door de zonde. »Met éénen slag gelukte het Satan hem van beide te beroo»ven. De zonde verontreinigde Adams hart, en de koninklijke scepter viel uit zijne handen. Op hetzelfde »oogenblik werd hij misdadig, en slaaf; bedorven, en geen »Koning meer der aarde, maar balling. En zijn koninkrijk zelve moest deelen in zijn lot. De aarde, geschapen en versierd voor een rechtvaardigen heerscher, »moest distelen en doornen voortbrengen voor een gevallenen zondaar (Gen. III. v. 17—19). Doch ook het »dierenrijk verviel, en in plaats van de heerlijke harmony, waarin alles zich bevond onder Koning Adam, »terwijl hij nog rein daarstond, werden nu ook de dieren vervuld van Satanischen wrevel en haat tegen elkander, zoowel als tegen den gevallenen mensch. — »Zoo waren zondeval en verlies van heerlijkheid gelijktijdig; »verlies van heiligheid, en verlies van waardigheid. Wij »zuchten, bezwaard zijnde. Wij zijn boos, en zwak. »Maar ook geheel de zichtbare schepping, die ons omringt, wedergalmt het gerucht van onzen val, en de »geschiedrol van de wereld in haar tegenwoordigen staat »is van binnen en van buiten beschreven met zonde, »met smert, met rouw, met jammerklacht, en wee.

»Het was in het midden van zulk een toneel van ellende dat JESUS verscheen, de tweede Adam. Hij vernedert zich, in onze menschelijke natuur, onder alle »de aanvallen van den grooten vijand, onder de bezoldiging zelve der zonde, welke is de dood. Hij overwint, en bevrijdt op wettige wijze den gevangene. Hij »staat op uit het graf triumfeerend, en zit ter rechterhand Gods, bekleed met majesteit en macht als de »Godmensch, die den kop der slang verpletterde. Maar »nog is de volle openbaring van alle de gevolgen dier overwinning niet daar. — Eenzelfde geloof werkende in liefde »brengt de herstelling beide van vrijheid en macht te »weeg. Gerechtigheid en een koninkrijk blijven onafscheidelijk. Het beeld van God, in Christus hergeven, brengt »in het einde zoowel de oorspronkelijke waardigheid als »zuiverheid te weeg, ja veel meer dan die: *zij zullen Koningen en Priesters zijn.* Zij zullen bij de weder*verschijning* van hunnen Heere Zijne gelijkenis dragen, beide »naar lichaam en ziel, zijnde Zijne leden, Zijn gebeente »en Zijn vleesch; met Hem geleden hebbende in het ge»loof, zullen zij met Hem heerschen in heerlijkheid. »Zoo wordt de mensch als Koning hersteld; maar ook »zijn Koninkrijk, namelijk DEZE AARDE." Hetgeen dan verder in de Leerrede ontwikkeld wordt door de vergelijking vooral van Gen. I. v. 26 met Dan VII. v. 27. Zach. XIV. v. 27. Jes IX. v. 7. 2 Pet. III. v. 13. Openb. XXI. v. 5 en 6. enz.

(1) *Sermons on the Second Advent of the Lord Jesus Christ, preached in St. Jude's Church Liverpool* by the *Rev.* HUGH M' NEILE, *M. A.* London 1835.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geſchreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik geſproken, zoo gelooven wij ook, daarom ſpreken wij ook.
2 Cor. IV: 13.

DE PROTESTANTEN IN IERLAND.

Een ontzachelijke worſteling ontwikkelt zich meer en meer in Groot-Brittanje, eene worſteling waarop de oogen van geheel Europa gericht zijn, en van welker voortgang en uitſlag de gewichtigſte belangen ook van het vasteland afhangen. De aanval der Revolutie op de Britſche rijken is door de naauwe verbindtenis, of liever grondwettige éénheid van Kerk en Staat aldaar, noodwendig een aanval op het Protestantismus, hetwelk zedert deszelfs invoering en worſteling in dat land de baſis was van geheel het reusachtig ſtaatsgebouw (1). En nu! dat ſtaatsgebouw, door eene geweldige, ſchoon uit verſchillende elementen zamengeſtelde macht aangegrepen, davert en waggelt, gelijk alle de overige vastigheden van het vroegere Europeſche ſtatenſtelſel; wat hiervan, binnen niet zeer langen tijd meer wellicht, de uitkomst zal zijn, wordt met onderſcheidene verwachtingen van hoop en vrees te gemoet gezien, naar het onderſcheid van Godsdienſtige en ſtaatkundige gevoelens. Het *conſequente* liberalismus verlangt natuurlijk den triumf der Radicale partij in Engeland, de omſmelting van geheel den alouden Staat en historisch gevormde grondwet tot een nieuwerwetsch-geimproviſeerden, op de beginſelen van volks-ſouvereiniteit en cyffer-overmacht gegronden regeeringsvorm, (een ware Medeaas geneeswijze!) Het halve of gematigde liberalismus, het *juste milieu*, vriend van orde en rust, al zij het ook ten koste van Godsdienst en gevestigde rechten, droomt van eene gelukkige zamenſmelting van behoudende en hervormende beginſelen, op zich zelve wenſchelijk, maar onbeſtaanbaar daar waar de fundamenten zelve worden prijs gegeven. De Roomsch-Catholijke, op vele plaatſen elders met die beiden in ſtrijd, vereenigt zich gaarne ten opzichte van de drie koninkrijken (even als onlangs in België) met de richting der Omwenteling, die, zoo hij zich vleit, zijne kerk niet ſlechts gaat wreken, maar ook tot vroegere oppermacht herſtellen, overal waar zij zelve in voorgaande eeuwen moest wijken voor de Hervorming. Nergens uit den aart der zaak is deze vereeniging meer beſlischt en openbaar, dan in Ierland, dat land van woeling en ſchudding en jammeren zedert onheuchelijke dagen, en uit welks boezem op dit oogenblik een invloed uitgaat, van de hoogſte bedenklijkheid voor Groot-Brittanje, voor geheel Europa. De grieven van een volk, dat zich eeuwen lang door Engeland, vooral door het Protestantsch geworden Engeland verongelijkt en verdrukt acht, worden heden ten dage even ijverig door Catholijken en Liberalen ter hand genomen niet ſlechts, maar een man als O'Connell is gelijkelijk de held van beiden geworden, en de Godverloochenaar Cobbett een vurige voorſtander van Ierlands verdrukte Catholijken, zoo als eens in België De Potter de handen in één ſloeg met den Bisſchop van Luik. Wij willen over het al of niet geoorloofde, verſchoonlijke, natuurlijke dezer verbindtenis, bepaaldelijk in Engeland en Ierland, in geen twist treden. Het behoeft ook voorts wel geen betoog, dat bij dergelijke verbindtenisſen de kerk van Rome zich van het liberalismus meent te bedienen tot hare eigene ſteeds in het oog gehoudene einden, en insgelijks van wederzijde. Evenmin ondernemen wij hier een onderzoek over den aart, het gewicht, de oorzaken der Ierſche grieven, tot derzelver rechte waardeering, en ontdekking van mogelijke wegen tot herſtel.

Het zoude kunnen zijn dat wij op deze laatstvermelde

(1) *Auch hier* (zegt HEEREN in zijn *Handbuch der Geſchichte des Europäiſchen Staten-ſystems*, 1556—1618. § 14 van Engeland) *ward Religion die Baſis, aber Protestantismus. -- Religion ward hier aufs tiefſte in die Verfasſung verflochten, und die Ueberzeugung dass beide zugleich ſtehen und fallen mussten, wurzelte immer faster bei der Nation.*

hoogstbelangrijke ſtof in deze bladen nog wel eens terug kwamen. Op dit oogenblik ligt het in ons beſtek niet, eenige oploſsing, verklaring, of tegenredenen in het midden te brengen op het punt der zoo algemeen toegeſtemde klachten van het veelzins ongelukkige, maar ook met zoovele gruwelen bezoedelde Ierland. Wij willen thands alleenlijk de aandacht vestigen op een aanmerkelijk, vaak grootelijks miskend gedeelte der Ierſche bevolking : de Protestantſche namelijk, die zelfs bij vrienden van het Protestantismus en van de beſtaande orde van zaken in Engeland, meest voor de *verdrukkende* partij gehouden, zelve in meer dan één opzicht de *verdrukte* mag genaamd worden; zekerlijk de dagelijksch en ſelst bedreigde is, en, naar menschlijke berekening, in het uitzicht de *lijdende* ſtaat te worden. Hieromtrent zullen eenige ophelderingen, zoo wij vertrouwen uit goede en geloofwaardige bronnen afgeleid, misſchien niet onwelkom zijn.

Men weet dat in Ierland de Catholijke bevolking tot de Protestantſche ſtaat, volgen zommigen in de verhouding van meer dan *zes* tot nog geen *twee*, volgens anderen in die van *vijf* tot ongeveer *drie*. Die Protestantſche bevolking zelve is daarenboven voor verre het grootſte gedeelte eene Engelſche volkplanting in afkomst en oorſprong. En deze vreemdelingen en ketters, zoo beſchouwen hen de zonen van *Erin*, zijn in het bezit van het grootſte deel van den grond, waren tot nog onlangs in het uitſluitend bezit aller burgerlijke voorrechten, ja zelfs hunne godsdienstleeraars en kerken worden onderhouden uit de goederen, eenmaal het eigendom der Catholijken in Ierland, mitsgaders door tienden, op te brengen voor zijn aandeel door den pachter van oud Ierſche en Catholijke afkomst. Op deze en dergelijke wijze luidt de klacht; en wie zou die, zoo als zij zonder nadere toelichting of tegenſpraak dáár ligt, kunnen wraken? Wij hebben gezegd hierin voor het oogenblik niet te zullen treden. Tot een voorbeeld alleenlijk, hoe vele der ſchijnbaar billijkſte grieven bij dieper en wezenlijker onderzoek der zaken hare geldigheid voor een aanmerkelijk gedeelte, zoo al niet geheel verliezen, beroepen wij ons alleenlijk op het thans nagenoeg algemeen tot klaarheid gebrachte punt der *tienden*. Men is het thands onder onpartijdige onderzoekers der zaak vrij algemeen eens, dat de opbrengst der *tienden* door den Ierſchen Catholijken pachter ten behoeve der Landskerk geen dwang of onrecht, op zich zelve beſchouwd, daarſtelt. Die opbrengst toch maakt eigenlijk niet anders uit dan de voorwaarde van een vrijwillig aangegaan huurcontract, en is dus eene vrijwillig opgenomene, geenszins willekeurig opgelegde of gedwongene verplichting. Ontheft men den Ierſchen pachter van den last der *tienden*; wel nu! noch hij, noch de Catholijke kerk heeft bij dit nadeel der Protestantſche geestelijkheid eenig voordeel. Het land, dat de pachter in huur heeft, rijst alleenlijk zooveel meer in waarde, en hij betaalt aan den grondbezitter een in dezelfde evenredigheid hooger huur. Het is dus de (voor het aanmerkelijkst gedeelte Protestantſche) grondeigenaar, die bij de afſchaffing der tienden eigenlijk alleen komt te winnen; de Ierſche bevolking verliest er ook in een ander opzicht bij, daar de Protestantſche geestelijke voor het grootſte gedeelte zijn geld in Ierland zelve beſteedt, vele Ierſche grondeigenaars daarentegen in hun eigen land hetzij niet *willen*, of dikwijls ook niet *kunnen* verblijven (1).

Doch hoedanig ook de geſtalte van de overige Ierſche grieven en klachten moge zijn, (nogmaals zij het herhaald! wij wederſpreken die hier niet,) geheel onafhanklijk is daarvan het recht en de vooral niet min dan die der Catholijken hoogst moeilijke toeſtand der Ierſche Protestanten. Het ſpreekt van zelve, dat wij onder dezen hier voornamelijk (en in onze belangſtelling *eeniglijk*) dezulken rekenen, die niet hun bloot perſoonlijk ſtoflijk belang in dezen grooten kampſtrijd bedoelen, maar degenen, die, terwijl zij billijk voor zelfbehoud mogen waken en werkzaam zijn, tevens hart hebben voor hun ongelukkig land zelve, voor hunne landgenooten, en niet het minst, als van zelve ſpreekt, voor hunne Godsdienst. Dezulken (het mag wel in deze dagen van vooroordeel en oppervlakkigheid herinnerd worden!) dezulken, ſtaande met beſlischte en manlijke oprechtheid tegen over O'Connell en diens Catholijken liberalen aanhang, mitsgaders den meer verborgen aanleg van het tegen al wat Engelsch en Protestantsch is inderdaad ingenomen en opgeruiden Ier, dezulken als b. v. een Lord Roden en andere mannen van ſoortgelijk eerbiedwaardig karakter, ſtaan dáár, het zij in het Parlement, of hun op vaderlandſchen bodem, hetzij ſprekende of handelende, in het wezen der zaak als verdedigers van hunne bezittingen en rechten, van de Unie die Ierland met Groot-Brittanje tot één geheel zedert het begin dezer eeuw verbindt, van de Conſtitutie, Kerk, en Staat van het gantſche Rijk, van behoudende beginſelen voor geheel de Europeeſche maatſchappij, van hunne eigene en hunner vrouwen en kinderen dagelijks bedreigde levens, en van hetgeen hun dierbaarder dan dat leven zelve mag en behoort te zijn: de Godsdienst. Gaan wij dit opgenoemde in eenige bijzonderheden kortelijk na!

De Protestanten in Ierland hebben wettige rechten en bezittingen, die door een groot gedeelte hunner Catholijke landgenooten bedreigd worden, en die bij het wel gelukken van de veruitziende plannen van O'Connell en zijnen talrijken en machtigen aanhang, in de gevolgen zouden moeten verloren gaan. De Ierſche Catholijk toch beſchouwt het uitgeſtrekte grondbezit van de Protestanten als eene *uſurpatie*, eene vrucht van verovering, door herovering weder eenmaal voor Ierlands oorſpronklijke bewoners verkrijgbaar. De landen b. v., door de

(1) Men noemt dat laatſte zeer wezenlijke onheil voor Ierland: *abſenteeism*. — Wat de zaak der tienden betreft, de beruchte Engelſche Radicaal en medeſtander van O'Connell en zijne partij, Cobbett, heeft het in een over Ierland uitgegeven geſchrift met zoovele woorden zelve erkend: *I must ſay, tithes in themſelves are no hardſhip at all, as they are part of the expences of a farm. I will give you an inſtance of the truth of this asſertion. I pay L. 160. a-year for my farm and L. 55 to the Parſon. Now if I do not pay it to the Parſon, I ſhould to the Landlord, and he would have it, if the Parſon had not it. It is rather a benefit than otherwiſe. In fact, the Parſon's getting tithe out of the property of the ſquire, is only placing ſo many little gentlemen beſide ſo many big ones.*

wapenen van Cromwell, later door die van Koning Willem aan de overwonnen beſtrijders van Engeland en van het Protestantismus ontnomen, beſchouwen zij als naar recht nog aan de afſtammelingen der voormalige bezitters toebehoorende. Van die afſtamming wordt aanteekening en gedachtenis gehouden, en tegen den titel, waaruit het recht der latere bezitters onſpruit, op allerlei wijze geprotesteerd. Niets onzekerder dien ten gevolge bij den voortgaanden triumf der Catholyke en liberale Ieren, dan het thans reeds zoo hachelijke ſtaande recht van eigendom en veiligheid in Ierland. Want al ware het eens te vorderen of uitvoerlijk, dat de protestantſche grondeigenaars ten behoeve der afſtammelingen van de Ierſche der zeventiende eeuw afſtand deden van hunne bezittingen, zoo zoude juist daardoor, van wege de menigte in elkander gewikkelde rechtsvorderingen dezer grootelijks vermenigvuldige naneven, de verwarring ten top gevoerd worden, en de ſtrijd, daaruit te verwachten, ware niet dan door bloedige overmacht te beſliſſen. Doch waar zoude het in Ierland, in Engeland, in geheel Europa heen, indien aan eene vordering om herſtel van in de zestiende en zeventiende eeuw deels ter zake van opſtand verbeurde, deels ten gevolge van ſtaats- en kerkſchuddingen verloren gegane rechten, gehoor gegeven moest worden? Op dezen grond toch kon wel de Roomſche Kerk de te niet doening eiſchen van al wat kerkelijk en ſtaatkundig ten haren nadeele zedert 1517 in Europa plaats had. Zoo ſtaat dan de van dien kant bedreigde Ierſche Protestant niet ſlechts voor zijn bijzonder belang, maar voor dat van geheel het recht van eigendom in de Europeeſche maatſchappij. Hij ſtaat bovendien voor de zaak der Protestantſche Conſtitutie van Engeland, en geheel de orde van zaken in 1689 aldaar gevestigd, even zoo zeer als voor het behoud der Unie tusſchen de beide eilanden. Maar bovendien ſtaat de behoudende Protestantſche partij tegen over het Radicalismus en O'Connell, voor de zaak van Ierlands welvaart en voorſpoed, daar het bekend is, dat te midden der treurige verwildering en verwaarlozing van werkzaamheid en nijverheid in het veelzins nog half barbaarſche Ierland, de Protestantſche bevolking een middelpunt van licht daarſtelt, hetwelk aan de dweepende hartstochten der bewegingspartij overgelaten, weldra zoude ondergaan, en Ierland een nacht nalaten, ſtikdonkerder dan immer. Een merkwaardig en ontegenſprekelijk feit hiertoe betrekkelijk is, onder anderen: dat onder de vier groote afdeelingen, waarin Ierland topographisch verdeeld wordt, de meest Noordelijke, *Ulſter*, zich allerbijzonderst onderſcheidt door welvaart, beſchaving, en vooral een betrekkelijk veel minder aantal van misdaden, vooral doodſlagen; en deze afdeeling is voor het grootſte gedeelte Protestantsch, de voorname zetel en het middelpunt van Protestantſche Godsdienst, Protestantſche nijverheid, en in het geheel van het Protestantsch belang. Gewichtige bijzonderheden deswege vindt men in uitvoerige redevoeringen bij onderſcheidene openbare gelegenheden zoo in Engeland als in Ierland door Protestantſche voorſtanders uit laatst genoemd geweest gehouden, en medegedeeld in Engelſche en Ierſche tijdſchriften en dagbladen, bij name in *The Irish Protestant*, wekelijksch uitgegeven gedurende het jaar 1834, *te Belfast*. Men zie onder anderen aldaar Vol. I, Nr. XI, p. 170 en volg.

Doch het is niet ſlechts voor het behoud zijner bezittingen, voor de verzekering van zijn eigendom en recht, dat de Ierſche Protestant in deze hachelijke oogenblikken heeft te waken; zijn leven en dat zijner dierbaarſte panden is, te midden eener door zoo vele driften in beweging geſtelde bevolking, aan dagelijkſche gevaren blootgeſteld. Het is toch overbekend, hoe weinig een zekere talrijke claſſe onder het Ierſche volk er eene gewetenszaak van maakt, de handen in menſchenbloed te verwen; en hoe menig Protestantſche geestelijke of grondeigenaar, of zelfs gematigde Catholijk, ook weder in onze dagen deze wraak- en bloeddorst ondervinden moet (1). Het is een feit, dat de onpartijdige geſchiedenis niet verheelen kan, hoe zeer ook sommigen het hedendaagsch in de ſchaduw trachten te ſchuiven: de treurigſte tijden voor de Roomſche bevolking van Ierland zijn meest voorafgegaan geworden door zoodanige gruwelen en buitenſporigheden tegen de Protestantſche gepleegd, als welke de krachtigſte beteugeling zoo al niet geheel rechtvaardigen, althands grootelijks verſchoonen of verklaren kunnen. De Roomschgezinde over het geheel zwijgt liever in onze dagen van de zeeën bloeds eerst door Rome en hare Inquiſitiën vergoten, als hij zich begeeft tot eene beſchrijving van Protestantſche buitenſporigheden, het zij dan in zelfverdediging of in wederwraak, nimmer toch in evenredigheid met de gruwelen der tegenpartij gepleegd. Zoo ook allerbijzonderst in de geſchiedenis van Ierland. De verdrukkingen, der Roomſche bevolking aangedaan door de Regeering van den Puriteinſchen Cromwell, worden breed uitgemeten, gelijk die dan ook inderdaad ontzettend zijn geweest. Maar weinig wordt het in aanmerking genomen, dat die verdrukkingen voorafgegaan waren onder anderen door een bloedbad, aangericht tegen de Protestanten en Engelſchen in Ierland ten jare 1641, waarbij volgens eene gemiddelde berekening tusſchen de 12000 en 20000 menſchen omkwamen; en een aantal daarvan onder de uitgezochtſte martelingen (2). Even weinig bedenkt men,

(1) Men denke onder anderen aan den moord van *Dawſon* dezer dagen. Onderſcheidene oorzaken loopen te zamen tot voortbrenging van dezen verſchrikkelijken karaktertrek bij een gedeelte der Ierſche bevolking. Vooreerst, eene natuurlijke opgewondenheid en hevigheid van geſtel; maar vooral een zeker begrip van zich tegenover den Engelſchen en Protestantſchen medebewoner als in eenen wettigen ſtaat van oorlog te bevinden, en daarbij een uit de tijden der algeheele barbaarschheid overgebleven invloed van die aloude wetgeving, die ook in Ierland doodſlag niet met den dood, maar blootelijk met eene boete ſtrafte. De begrippen van den hedendaagſchen Ier over zijne zedert lang afgeſchafte, maar toch nog in de overlevering niet verloren gegane vroegſte wetten en gewoonten, *the Brehonlaw* en anderen, zijn van allervreemdſten aart. Men vergelijke HALLAM, *Conſtitutional History of England from Henry VII to the Death of George II.* Vol. IV. p. 186—191.

(2) HUME in zijne *Geſchiedenis van Engeland*, Chap. LV. § 3. *Bij the most moderate and probably the most reaſonable account they are made to amount to* 40000; *if this estimation itſelf be not, as is uſual in ſuch caſes, ſomewhat exaggerated;* welk laatſte verwijt dus wel niet zal gedaan worden aan de opgave van WARNER bij HALLAM, t. a. p. p. 250—252, die 12000 ſtelt, als het geheele getal der omgekomenen ge-

dat de komst van Koning Willem den III^de^ tot den Engelſchen troon de eenig mogelijke redding was voor het in Engeland door Jacobus den II^de^ fel bedreigde, in Frankrijk door Lodewijk den XIV^de^ ter uitroeijing toe vervolgde Protestantismus, en dat in Ierland de overwinning aan de Boyne de Proteſtanten verloste van een reeds in volle werking gebracht ſtelſel van verdelging, hetwelk, ongetwijfeld, de banden der Roomſche bevolking zedert op eene altijd bedroevende wijze verzwaarde. Eindelijk, waar de vraag is over de Unie die met het begin dezer eeuw Ierland met Engeland en Schotland onder een zelfde parlement bracht, mag het nimmer uit het oog verloren worden, dat deze veelzins ter ſpraak gebrachte Acte het gevolg was, niet ſlechts van eenen dreigenden ſtaat van zaken voor heel het beſtaan van Oud Engeland, maar van de verregaande woelingen en misdaden, op nieuw in 1798 in Ierland gepleegd door eene partij, nu met geene onttroonde Stuarts langer, maar met de razende Franſche omwenteling tegen Engeland en zijn Protestantsch Staatsbeginſel verbonden. Het is zeker, dat bij de ſpanning der gemoederen, die met vernieuwde hevigheid zedert de gelijkſtelling der Roomsch-Catholijken, en zedert de gebeurteniſſen van 1830 in Ierland plaats heeft, de Protestanten zich in een gedurig gevaar achten van eene vernieuwing der tooneelen van de beide ſtraks genoemde jaartallen uit de zeventiende en achttiende eeuw. Van daar dan ook, voor een gedeelte, dat zoo zeer (en vaak te recht) gelaakte verblijf van sommige groote grondeigenaars buiten hun vaderland; van daar, die onder een minderen ſtand van menſchen ſteeds toenemende verhuizingen van Ierſche Protestanten, die het onder de dreigende maſſas hunner Roomſche landgenooten niet langer houden kunnen, en een plaats van veiligheid gaan zoeken in andere werelddeelen. Ontzettend is de toeſtand van den Ierſchen landbewoner, (wij ſpreken hier ſteeds van die provinciën, waarin, als in *Connaught* vooral, het tegenbeeld van *Ulſter*, de Protestantſche bevolking het ſchaarst is!) gelijk die door een Protestanſchen Leeraar geſchilderd werd bij gelegenheid eener vergadering van Protestantſche *Conſervativen* te Liverpool, alwaar onder anderen twee Ierſche afgevaardigden gehoord werden, de Wel Eerw. Heeren Boyton en O'Sullivan. Het is de eerstgenoemde die ſpreekt, voerende het woord tot den Voorzitter der zamenkomst, Lord Kenyon: »Milord! het is moeilijk, aan een volk, »dat in eenen ſtaat van vrede leeſt, een denkbeeld te »geven van een land, zoo verre vervreemd van beſcha»ving, rust, orde, en wet, als Ierland in zijnen tegen»woordigen toeſtand. Men verbeelde zich een grondei»genaar in dit land, levende in het midden zijner goe»deren, die genoodzaakt is ieder avond voor dat hij »zich ter ruste begeeft, alle de hoeken, deuren, en vens»ters zijner woning in oogenſchouw te nemen, of de»zelve met alle middelen, die ſteen, kalk, en ijzer kunnen »opleveren, genoeg verzekerd zijn, vervolgens alle de »vertrekken één voor één, waar maar iemand zijner »huisgenooten of gasten eene ſlaapplaats heeft, na te »gaan, en te onderzoeken, of zij alle wel behoorlijk »van vuurwapenen voorzien zijn tegen het telkens te »vreezen oogenblik dat de geweldenaar of roover het »huis kome beſtormen! en men hebbe aan deze en der»gelijke proeven genoeg om zich een flaauw denkbeeld »voor te ſtellen van het geen thans in Ierland voorvalt!" Niet minder ontzettend is de plaats door denzelfden Spreker aangehaald (t. a. p. bl. 229) uit eene officieele depêche van Lord Wellesley, Lord Lieutenant van Ierland, in het begin van 1834: »De misdaden zijn zoo talrijk, en »vergezeld van zoo verzwarende omſtandigheden, dat ik »de bijzonderſte aandacht moet inroepen op de meer »gedetailleerde rapporten van den Inſpecteur-Generaal, »alwaar eene volledige opgave is te vinden van deze bar»baarſche mishandelingen, en hun ſtelſelmatigen oor»ſprong. Onwettige vereenigingen, geheime vergade»ringen, mishandelingen bij nacht, worden daar in hun»ne volle kracht aan den dag gebracht. Het is een »volledig ſtelſel van beſtier, met de ſnelſte, krachtigſte »en ſtrengſte macht in de uitvoering, bij eede verbon»den, uitgerust, en gewapend in bijna ieder diſtrict van »het land." Dat de druk en het lijden, uit zulk eenen ſtaat van zaken geboren, ook voor een aanmerkelijk gedeelte door het welgezinde deel onder de Catholijke bevolking gevoeld wordt, gaven wij reeds te kennen; doch het ligt wel in den aart der zaak, dat de zwaarte van den last en het gevaar ten deze hoofdzakelijk op de Ierſche Protestanten drukt.

(*Het ſlot in een volgend Nummer.*)

---

durende den gantſchen tijd van den Ierſchen opſtand in dat jaar. Doch, voegt er HALLAM bij, *It is to be obſerved that no distinct accounts could be preſerved in former depoſitions of ſo promiscuous a ſlaughter, and that the very exaggerations ſhow its tremendous nature.* — HUME, die insgelijks voor de Protestanten, als zoodanig, juist niet partijdige ſchrijver, zegt van dit bloedbad nog het volgende: *An univerſal maſſacre commenced of the English now defenſeleſs. — Without provocation, without oppoſition, the astonished English, living in profound peace and full ſecurity, were maſſacred by their nearest neighbours. — But death was the ſlightest punishment inflicted by thoſe rebels: all the tortures which wanton cruelty could deviſe, all the lingering pains of body, the anguish of mind, the agonies of despair, could not ſatiate revenge excited without injury, and cruelty derived from no cauſe.*

GIFVERSPREIDING.

Meermalen werd in deze bladen reeds een woord ter waarſchuwing geſproken tegen de beſmetting der Franſche goddeloosheid, die, terwijl wij ondertusſchen niet ophouden, onze natie, onze zedelijkheid, onze eensgezindheid, en wat niet al meer, te roemen, ſteeds door allerlei tolken der publieke opinie tot ons gebragt wordt, en dit in eene ſteeds toenemende uitbreiding. Er worden nu reeds ſtukken ten tooneele gevoerd en boeken vertaald, waarvan men, zeer weinige jaren geleden, nog gegruwd zouden hebben; doch thans wekt het voorbeeld van den eenen de navolging van den anderen op, en wij kunnen te gemoet zien dat eene ſchandelijke letterkunde, die nog kort geleden de afſchrik van alle bezadigde menſchen meer en meer verwekte, op onzen grond zal overgebragt worden, en bij ons des te nadee-

liger gevolgen kan voortbrengen, daar de Hollander over het algemeen met meer overleg en nadenken leest, waardoor dan de indrukken door eene zoodanige lectuur te weeg gebragt, niet zoo spoedig weder verdwijnen. Dubbel is het echter te betreuren, wanneer gelezene dagbladen die in zoo vele duizende handen komen, zich tot het overbrengen van zoodanige schandelijkheden laten gebruiken, en daardoor de taal der goddeloosheid en des ongeloofs tot alle standen en jaren wordt overgebragt. Wij bedoelen thans meer bepaaldelijk het stuk getiteld *De komeet van* 1835 *en het vergaan der wereld*, in het *Algemeen Handelsblad* van den 18 Junij opgenomen, waarin het denkbeeld van het vergaan dezer wereld, op de bespottelijkste en ligtzinnigste wijze wordt voorgedragen. Ook de menschen vóór den zondvloed waren etende, drinkende en ten huwelijk uitgevende, doch wij twijfelen of zij het in hunne spotternijen tot deze hoogte gebragt hebben. Wij willen de bewoordingen door den Vertaler gebruikt, niet herhalen, ten einde de ergernis niet te vermeerderen, doch wij vragen, of het op deze wijze is dat ons vaderland beschaafd moet worden. De zaak zelve is voorspeld, want *wij weten dat in 't laatste der dagen spotters zullen komen, die naar hare eigene begeerlijkheden zullen wandelen en zeggen: waar is de belofte zijner toekomste? want van dien dag dat de vaderen ontslapen zijn, blijven alle dingen alzoo* (gelijk) *van het begin der schepping* (2 Pet. III, v. 4). Wij weten echter tevens, dat *de Heere de belofte niet vertraagt, dat de dag des Heeren zal komen als een dief in den nacht*, en dat op denzelven *de hemelen door vuur ontstoken zullen vergaan, en de elementen brandende zullen versmelten.* Zijn de oordeelen die God over de aarde zendt, dan nog niet menigvuldig genoeg, om onze aandacht daarop te vestigen, dat de dag des Heeren nadert? Zagen wij niet de gevreesde cholera als een getuigenis zijner magt tot alle volkeren genaderd? hooren wij geene geruchten van pest en aardbeving? Zijn wij niet in het midden van het rumoer der volkeren, en is er niet overal eene verwachting der dingen die komen zullen? Men moge dan lagchen, spotten en vernuftig alle deze onderwerpen behandelen, het voornemen Gods wordt daardoor niet opgehouden, en verschrikkelijk zal het ons zijn, zoo wij medegewerkt hebben tot verspreiding van ligtzinnigheid en verachting van het woord Gods. Zalig hij alleen, die door het geloove de *nieuwe hemelen verwacht, en de nieuwe aarde waarop gerechtigheid woont.* Waarlijk, ons leven is als eene schaduw, en zullen wij dan die vlugtige oogenblikken bezigen om tegen den Heere te strijden, tegen Hem in wiens hand alle onze wegen zijn? De godvreezende zelf steke de hand in den boezem, en erkenne het, met hoe vele onheiligheid zijne gesprekken over deze heilige zaken besmet zijn, hoe weinig hij nog bedenkt, dat alles wat uit de aarde is, rijpt ten verderve, en hoe er maar één denkbeeld is dat ons troosten kan, dat namentlijk, van vastgehouden te worden door de genade van Hem, wiens beloften Ja en Amen zijn. Wie zal het dan wagen om te spotten met Gods oordeelen, vooral met dat eindoordeel, hetwelk Hij over de aarde zal brengen, en waartoe hij geene kometen behoeft, maar alleen dien wil, die eens sprak: daar zij licht, en er was licht? Is zulk een mensch sterker dan God? — Zoo niet, hij dale in het stof neder, en verstomme. De Heere beware ons en ons volk voor dit vergif, en dat het ons nimmer moge ontbreken aan een getuigenis, dat meer en meer gevorderd wordt door de stoutheid, waarmede zich het ongeloof in ons midden verheft.

HET LEERSTELSEL VAN ZWINGLIUS.

(Vervolg en slot van bl. 48.)

Aan de leer van 's menschen onvermogen ten goede sluit zich, ook bij Zwinglius, het Evangelie van de verlossing die in Christus is, aan. »De Theologanten (zegt hij) kenden over het algemeen noch de gerechtigheid Gods, noch de ongerechtigheid des menschen gelijk het behoorde. En Christus miskenden en verachteden zij tot zoo verre, dat zij Hem niet veel meer toeschreven dan de Joden zelve (1).”

Voorts leert hij, dat de verborgenheid der verlossing met ontzag, met groote vrees en vereering moet worden behandeld. Christus (zegt hij verder) is God en mensch: God van God; en te gelijk waarachtig en eigenlijk mensch. »Even als God door zijnen Zoon den mensch heeft geschapen, zoo besloot Hij denzelven, nu in de macht des doods gevallen, door Hem weder te herstellen, opdat beide schepping en herschepping van den Zoon oorspronkelijk zouden zijn. Zoo werd dan nu Christus uit eene maagd geboren, opdat hij vrij ware van de erfzonde, eene verdorvenheid, Gode mishagelijk, en in eene offerande ongeoorloofd (2).”

Van den verzoeningsdood des Heeren houdt Zwinglius de leer der Christelijke Kerk vast: zeker niet dat zinnelijke en onbijbelsche denkbeeld, hetgeen men der kerk dikwijls heeft opgedrongen: alsof God vier duizend jaar lang niet dan toorn tegen den mensch gekoesterd had, en toen op eens tot vergiffenis ware gedwongen geworden. Naar de rechtzinnige en volledige voorstelling der zake, komt Christus even zoowel voor in zijne eenheid met God den Vader, als in zijne verscheidenheid van Hem; zoodat het groote werk van de verzoening der wereld met God, en de verzoening Gods, zoowel als het van den Vader zelven uitgaat, ook buiten zijne rechterlijke betrekking eenen voldoenden grond heeft. God heeft Zijnen zoon uit liefde in de wereld gezonden, en daardoor het bewijs zijner barmhartigheid en alles overklimmende liefde gegeven, die de natuurlijke rede zoo zeer ergert, en de natuurlijke zelfzucht onbegrijpelijk moet blijven. Hierin toch ligt de liefde en het medelijden Gods, dat Hij de ellende niet deelnemings- en gevoelloos aanschouwt, of te gemoet komt met machtwoorden, die Hem niets kosten; maar vrijwillig en met vreugde zich opoffert en mede lijdt. Zoo verstaat nu ook Zwingli den dood van Christus, en noemt dien alzoo: »het zoenoffer van aller zonden, en den weg

(1) Art. *de Relig. Christ.*

(2) Art. *de Rel. Christ.*

des levens." Naar de meergemelde wijze van beſchouwing zegt hij van hem als een zoenoffer: »Christus heeft ons vrijgekocht van dezen vloek der Wet, daar hij zelf een vloek werd voor ons, dat is, toen hij voor ons werd aan het kruis gehecht. Nu zijn wij niet meer onder de wet, maar onder de genade; en zijn wij onder de genade, zoo kan de wet ons niet verdoemen, want wanneer de wet nog de macht heeft om te verdoemen, zoo zijn wij niet onder de genade. Christus is het dus, die den toorn der wet verbrak, dat is, die de gerechtigheid Gods, naar welke Hij met recht ons ten ſtrengſte behandeld had, te vrede ſtelde, en daar hij de martelingen des kruiſes voor ons droeg, zoo verzoende, dat Hij van dienstknechten niet alleen vrijen, maar zelfs kinderen maakte." Van de Wet zegt Zwingli: »zij is niets anders dan Gods eeuwige wil," en elders: »de goddelijke wetten die den inwendigen mensch aangaan, zijn eeuwig;" voorts: »wij zijn niet *zoo* bevrijd van de wet, dat wij niet behoeven te doen hetgeen de wet wil; maar dus zijn wij er van verlost: die lief heeft, doet gaarne alles, ook het zwaarſte. Daarom zond God een brandend vuur in onze harten, om ons van de eigenliefde tot de liefde Gods te ontvlammen. En wat de liefde aangaat: Het einde der wet is Christus (Rom. X. v. 2) en het einde der wet is liefde: derhalven moeten Christus en de liefde hetzelfde zijn. Trouwens, God is liefde (1)!" Daarom heet het elders: »Zij die geestelijk zijn, denken en handelen geestelijk, ofſchoon nog dikwijls in gebreken vervallende, zoodat ons leven naar buiten niet zoo volkomen is, als men zich den inwendigen mensch kan voorſtellen. Deswege moet men die burcht des geloofs vasthouden, om niet geheel in den zin des vleeſches te vervallen, en ook wanneer wij merken dat wij dikwijls door denzelven tegen den zin des geestes tot zondigen gebracht worden, moeten wij hem nogtans altoos weder in het overhand nemen beſtrijden, en de oogen op nieuw openen, ſchoon wij ook zevenmaal op éénen dag door de nevelen des vleeſches verblind zijn." Hierop geeft Zwingli eene zeer ſchoone beſchrijving van de voortdurende zondigheid van alle ware Christenen, en het hiermede gepaard gaande ſtreven en ſmeeken van hunnen geest naar en om de volkomenheid; hetgeen (zegt hij) ſlechts door diegenen gekend wordt, die in zulke engten reeds zijn bekneld geweest. »Daar ons vleesch beſtendig zijne doode werken voortbregt, beweent ook de nieuwe mensch aanhoudend dit ongeluk en deze ellende. Ach! genadige God! welk ſchepſel ben ik toch, welk een modderpoel, in het kwade onuitputbaar! Altijd en altijd zondig ik weder, en make er geen eind aan. Wanneer zult gij mij, ellendige, toch verloſſen uit het ſlijk waarin ik ſteke! Zoo ziet men te gelijk, hoezeer het Christelijke leven eene gedurige bekeering is. Of wat is deze verſlagenheid anders dan een ſterven? En toch, daar hier der ziele door den Geest Gods de hope niet te loor gaat, herleeft niet te gelijk die bewustheid, die kort te voren was nedergedrukt? —— De wedergeborene mensch is dus aanhoudend dood, gelijk uit zijne werken te beſpeuren is; maar ook te gelijk aanhoudend levende, gelijk uit de beangſtigingen des geestes blijkt. En zie nu, of diegenen deze leer wel kunnen bevatten, wier geloof niet omhoog gericht is tot God?"

Wat voorts Zwingli's leer omtrent den omvang of de uitgeſtrektheid van de verzoening en den dood van Christus aangaat, offchoon hij doorgaans de algemeenheid derzelve leert, zoo beperkt hij die wederom door de leer der verkiezing (1): en deze leer, waarin men voorgeeft dat hij de begrippen van Erasmus zoude zijn toegedaan geweest, ſtelt hij veeleer in den contraremonſtrantſchen zin voor; gelijk reeds enkel uit de titels der afdeelingen in het Hoofdſtuk *over de voorbeſchikking of verkiezing*, in de jongſte uitgave zijner werken, blijken kan (2). Uit de laatſte paragraaf van hetzelve nemen wij het volgende ter proeve over:

»De verkiezing blijft derhalve onveranderlijk, ook al mocht de uitverkorene in zoo groote vergrijpen vallen als de godloozen en verworpenen begaan. Het onderſcheid intusſchen daarbij beſtaande, is dit: dat zij den uitverkorenen eene oorzaak zijn tot weder opſtaan; den verworpenen daarentegen ter vertwijfeling; gelijk het voorbeeld van David, Paulus, Magdalena, de moordenaar aan het kruis, en anderen, bewijzen. Daarom mag niemand zeggen: »Welnu! zoo wil ik dan doen wat mij lust. Want, ben ik uitverkoren, zoo worde ik zalig, ik moge leven gelijk ik wil!" Die zoo ſpreekt, legt daardoor een getuigenis af, of dat hij geen uitverkorene is, of ten minſte dat hij het geloof en de kenniſſe Gods nog niet heeft. Want die God kent, weet, dat men zijn leven naar Godes wil moet inrichten; en wie het geloof heeft, die weet dat hij uitverkoren is. En de uitverkorenen die dit weten, die moeten ook inzien dat zij zich voor al datgene te wachten hebben, wat de wet Gods verbiedt."

Het is dus, gelijk duidelijk blijkt, geheel valsch, wanneer men beweert, dat Calvijn het eerst de leer der voorbeſtemming in de Gereformeerde Kerk gebracht heeft; Zwinglius ging integendeel op dit ſtuk nog eenigermate hooger of dieper dan de Geneefſche Hervormer zelve.

Het meest bekende gedeelte van Zwingli's leere is datgene, dat over de Sacramenten handelt. Dit naauwkeurig te ontwikkelen, zou een afzonderlijk opſtel vorderen. Het zal genoeg zijn aan te merken, dat, gelijk de Lutherſche leer van de eene zijde afwijkt door meer tot het Roomſche begrip toe te naderen, zoo die van Zwingli daarentegen de natuur en kracht van het bondzegel miskent, door hetzelve als eene bloote afbeelding voor te ſtellen; waardoor deszelfs betrekking op- en verband met het verbond Gods (gelijk God zegt van Abraham: *hij heeft het teeken der beſnijdenis ontvangen tot een* ZEGEL *der rechtvaardigheid des geloofs*) geheel verloren gaat. Wij gelooven, dat niemand beter dan Calvijn en zijne

(1) Artic. *de peccato.*

(1) Onder anderen in zijnen brief aan den Keizer, §. 3.

(2) *M. Huldreich Zwingli's sämmtliche Werke, im Auszüge*, *herausgegeben von Leonhard Usteri und Salomon Vögelin. Zur.* 1819. 2 Th. 8°. (S. 187-203).

volgers, de leer der verbondsteekenen en zegelen heeft voorgedragen, omdat de anders denkenden alle van de ware ſchriftuurlijke beteekenis van beſnijdenis en Paaschmaaltijd (welke naar ons inzien den grond der leer van de *Sacramenten* uitmaakt, gelijk die van de offeranden van de leer der verzoening) meerder of minder, ter rechter of ter ſlinker hand zijn afgeweken.

Wanneer wij dan nu het een en ander zamen nemen, zoo vertoont zich ons Zwingli als een krachtige getuige der waarheid, wiens werkzaamheid vooral voor Zwitſerland niet anders dan zeer gezegend kan beſchouwd worden, vooral daar hij zijne onvermoeide pogingen ook ten beste van het burgerlijk beſtier, de volkszeden en het ſchoolwezen beſteedde. Ook moge zijn invloed buitenslands niet zonder wezenlijke voordeelen tot in onze Nederlanſche gewesten doorgedrongen zijn; maar men ziet tevens, dat hij niet tegenover Calvijn kan geſteld worden, wiens leerſtelſel veeleer eene vollediger ontwikkeling en meer ſchriftuurlijke voorſtelling bevat van de leerſtukken, die door zijnen voorlooper ſlechts aangeduid waren. Doch van de klaarder en dieper overtuiging ſedert ook wel bepaaldelijk door onze Nederlandſche Gereformeerde Kerk gewonnen tot den eerſten aanvang van het Zwinglianisme te willen teruggaan, ware niets anders dan, na het opgaan van de zon, de eerſte ſtralen van den dageraad terugwenſchen, en dus juist het tegengeſtelde van den geest van voortgang en vordering, waarop in onze dagen zoo hoog geroemd wordt.

EEN WOORD OVER DEN VELDWINNENDEN SMAAK IN HET LETTERKUNDIGE.

Wij hebben in meer dan een opzicht reeds de uitſluitende heerſchappij die de Griekſche en Romeinſche letterkunde zich eenige eeuwen lang had verworven, betreurd en afgekeurd. Met dezelve hangt die harer kunstregelen naauw zamen. Doch gelijk men doorgaans van afdwaling aan dezen kant der waarheid tot eene verwijdering aan gene zijde derzelve overſlaat, zoo ſchijnt dit ook hier het geval te zijn geweest. Men moge zich over de inſluiting van gevoel en verbeelding in het keurslijf der Griekſche en Romeinſche kunstregelen beklagen, dit ſluit nog den wensch niet in naar eene fantastiſche verbeelding, die teugelloos door het gebied van het mogelijke en onmogelijke heromzweeft, en zich even min aan de voorſchriften der waarheid in godsdienst en zeden, als aan de regelen van waarheid in de kunst ſtoort. Deze ongeregelde vrijheid kan niet anders beſchouwd worden, dan als een gevolg dier bandeloosheid welke in alle vakken heerſchend is, en van eene Eeuw getuigt, die alle de vastigheden harer voorgangſters verloren heeft.

Wij wenſchen dus dat waarheid in menschkunde, Natuur en Geſchiedenis, en de rechte beſchouwing van deze alle, tot welke wij hopen nu en dan ook in dit blad eenige wenken te hebben gegeven, in het hart en gevoel zelve onzer landgenooten beginſelen mogen drukken, die zelfs bij de ter zijde ſtelling der oude kunstregelen, die fantastiſche afdolingen kunnen verhoeden, welke alle waarheid, ook de dichterlijke, verloochenen en omwerpen; en bij de ruimſte vrijheid voor de uitdrukking van het ware ſchoon door gevoel en verbeelding, altoos die perken doen eerbiedigen, buiten welke ook deze voortbrengſelen als verderfelijk moeten voorkomen, en geſchuwd worden.

Doch wij kunnen van dit punt niet ſpreken, zonder dieper in te dringen in den aard en oorſprong der afzwervingen, welke wij in deze regelen afkeurden; en alzoo de zaak tevens van eene zeer ernſtige zijde te beſchouwen. De mensch maakt zich altoos afgoden, en gelijk men elders afgoderij bedrijft met inlandſche Schrijvers die waarheid en zeden met voeten trappen, zoo kiest ons volk zich meestal vreemde goden. Bewees men vroeger eene onbetamelijke hulde aan Griekſche en Romeinſche Auteuren, thans is die vereering tot ons groot nadeel op eenen Göthe, een' Lord Byron, een' Victor Hugo overgegaan. De Romantiſche poëzy zelve, waarvan wij ſpraken, is bij ons van den vreemden ingevoerd.

Wij ſpraken reeds eenmaal van den verderfelijken invloed der franſche letterkunde op ons volk, wij betreuren der Engelſche en Hoogduitſche niet minder; vooral ſints men is begonnen den dichterlijken ſtijl en verzenbouw van Bilderdijk tot een voertuig der eerstgemelde te maken. Den invloed der twijfelzuchtig-deïstiſche begrippen, verſpreid in de Urania van eenen Tiedge, belet de ongezindheid onzes volks om diep in wijsgeerige beſpiegelingen te treden, waarſchijnlijk aan hetzelve, gretig aan te nemen. Wellicht is het echter, wijl ook dit werk, en wel door eene pen die den afgeſtorven Bilderdijk hoog roemde, in onze taal voor eenigen tijd werd overgebracht, niet onbelangrijk te rekenen, om de ſchildering van de werking, welke het dichtſtuk op eene talentvolle, ſedert tot Christus en het geloof in Hem bekeerde Duitſche vrouw had, uit hare eigen erkentenis te vernemen. »Het tweede boek (ſchrijft zij) waaraan ik voornamelijk de ondermijning van mijn overigens reeds zeer zwak geloof te wijten heb, is Tiedges Urania. Dat zal nu wel velen bevreemden, die wellicht juist in dit boek voedſel hebben gevonden voor hun »geloof aan God, de Deugd en de Onſterfelijkheid"; maar het is niettemin wezenlijke waarheid. Dat de Dichter bedoeld hebbe dat geloof vast te ſtellen, daaraan twijfel ik niet; maar bij volgt daarbij alleen het licht der natuur; en derzelver ongewiſſe, weifelende ſchemering was mij geenszins genoegzaam. De eerſte Zang: *De klachte des Twijfelaars* betiteld, had mij alles, wat ik tot dien tijd toe voor zeker had aangenomen, weder op losſe ſchroeven geſteld; en hoe gewichtiger mij dit vraagſtuk toeſcheen, des te meer begreep ik, dat de beteekenis van mijn geheele aanzijn van het antwoord moest afhangen, hetwelk ik op deze vraag zou vinden; des te gretiger was ik lettende op de volgende zangen, waarin de oplosſing vooral dezer twijfelingen werd beloofd. Ik las — doch vond mij ten droevigſte te loor geſteld. In ſtede der gehoopte zekerheid niets dan vermoedens, waarſchijnlijkheden, poëtiſche *declamatiën!* Dus geen andere waarborg (zuchtte ik), geen andere, in de hoogſte aangelegenheden van den menſch! — Welhaast kwam mij bij deze ſceptiſche overwegingen de waarſchijn-

lijkheid als bloote mogelijkheid voor: ik twijfelde aan alles, aan de onsterfelijkheid van mijnen geest, ja zelfs aan het bestaan van God (1)!" — Maar nog meer gevaarlijk voor ons volk is de invloed van de vermetele en soms dolzinnige, maar toch diepen indruk makende schilderingen van eenen Lord Byron gelegen. »Men vindt in dezelve (opdat wij de woorden van een Nederlandsch Dichter, die hem met de wapenen der dichtkunst zelve trachtte te bestrijden, gebruiken) overal den Noordschen Edelman, den zwaarmoedigen Engelschman, den gevoeligen Poëet, den hoogmoedigen en tevens lichtzinnigen Twijfelaar, wiens ongelukkige geestgesteldheid zich de kwade geest van onze ongodsdienstige Eeuw heeft weten ten nutte te maken, met al zijne tegenstrijdigheden terug. De poëzij is er, bij vele gewichtige gebreken, overvloeiende van verbeelding, warmte en verheffing, en andere dichterlijke hoedanigheden, die van eenheid evenwel en *consequentie*, of wat daarnaar zwemen mag, geheel uitgesloten;" maar — steunt op geen andere beginselen »dan de eentoonige steeds onder verschillende vormen voortgebrachte sofismen der ongodisterij."

NOG IETS OVER JOH. XXI. v. 15.

In de beschouwing van geheel het laatste Hoofddeel van het Evangelie des geliefden Discipels, waaraan eenige bladzijden bij het slot van ons Eerste Deel werden toegewijd, onderstelden wij zonder over dat punt bijzonder uit te weiden, dat de meening der eerste vraag van den Heere tot Petrus in het hier boven aangehaalde vers, geen andere kon zijn, dan die er ook de meeste uitleggers aan hechten: *Simon Jona's zoon hebt gij mij liever dan* DEZE? *dan*, namelijk, *deze uwe medediscipelen mij liefhebben?* Niet dat ons de verklaring van zommigen onbekend was, met welke zich ook de Hoogleeraar van der Palm vereenigt, die de woorden dus omschrijven: *hebt gij mij liever dan* (dat is, *boven*) *deze* DINGEN, te weten, *schip*, *net* en *visschen?* Doch het kwam en komt ons steeds voor, dat, om er het minste van te zeggen, eene dergelijke omschrijving zich door geestelijkheid of zelfs een bloot zuiver gevoel weinig aanbeveelt. Het *liefhebben* (ἀγαπᾷν) van eenige levenlooze voorwerpen, meer dan den Persoon des gezegenden Meesters, ware een zeer onschriftmatige uitdrukking.

Wel lezen wij in de Evangeliën dat Petrus en de overige geroepene visschers hunne netten *verlieten*, en den Heere *volgden*, maar waar wordt ooit gesproken van een *liefhebben* dier netten? Wel wordt er gewaarschuwd tegen een *liefhebben* van *vader en moeder* boven den roependen Heiland (Matth. X v. 37); doch wie gevoelt niet de voegzaamheid dier uitdrukking daar waar de tegenstelling is tusschen voorwerpen, die, in den eigenlijken zin, voor een meerder of minder *bemind worden* vatbaar zin? Maar *schip* en *netten! beroep en broodwinning!* men kan daaraan gehecht zijn, die verkiezen, daar zelfs zijn hart op zetten; doch een voorwerp van die beweging der ziel, die men *liefde* noemt, zijn zij toch wel in geen geval. En dat er van zoodanig eene *liefde* in den eigenlijken zin, en niet van een bloot verkiezen van de dienst van Jesus boven het vroegere beroep gesproken wordt, blijkt ten klaarste uit de eerste en tweede herhaling der vraag, die zonder eenige bijvoeging meer, alleenlijk in het *Hebt gij mij lief?* bestaat.

Hetgeen tegen de gewone opvatting in de *Bijdragen tot Godgeleerdheid* (Dl. IX. bl. 256 en volg.) wordt ingebracht, alsof het *moeilijk zou overeen te brengen zijn met de wijsheid en liefderijkheid des Meesters*, Petrus op zulk eene in het oog loopende wijze aan zijnen roemtaal in den nacht des verraads te herinneren, omdat hij daardoor voor zijne mede-Apostelen eerder vernederd, dan verhoogd zoude geworden zijn, en dezen hierin eene stof van zelfverheffing zouden hebben gevonden; kan den toets van eenigzins dieper nadenken niet doorstaan. Immers het wordt van wederzijde erkend, dat in allen gevalle het *verband tusschen het tegenwoordige gesprek en de verloochening van Petrus onmiskenbaar blijft.* Is dit zoo, dan was het (gewaande) uitwerksel van te diepe beschaming voor Petrus, van zelfverheffing voor de overige Discipelen, door die herinnering hetzij dan wat meer of minder sterk gekleurd, altijd gelijkelijk te vreezen. Doch het duidt wel eene verregaande miskenning aan van het oogenblik waarop de driemaal herhaalde vraag aan Petrus geschiedde, iets dergelijks te kunnen onderstellen bij dezulken, die daar ter plaatse alleen voor de grootheid hunner schuld (zij hadden immers *allen* den Heere in dien hachelijken nacht verlaten!) en de veel overvloediger liefde hunnes Heeren oogen en gevoel hadden. Even weinig klemt het spraakkundige bewijs, dat ter aangehaalder plaats in de *Bijdragen* uit de vergelijking van Joh. IV. v. 12, VIII. v. 52 en 58 afgeleid wordt, alsof ook hier het voornaamwoord *gij* in het Grieksch uitgedrukt had moeten worden (ἀγαπᾷς με ΣΥ πλεῖον τούτων), indien de tegenstelling was tusschen Petrus en zijne medediscipelen, en niet tusschen JESUS en het visschersberoep! In de aangehaalde plaatsen toch wordt, als uit de bloote lezing blijkt, een geheel andere nadruk door het Grieksche voornaamwoord (σὺ of ἐγὼ) bedoeld. (*Zijt* GIJ *meerder dan onze vader Jacob? — meerder dan Abraham?* en omgekeerd: *Eer Abraham was, ben* IK!) Spraakkundig beschouwd, is het veeleer zeker dat in den zin, dien Prof. *van der Palm* en de *Bijdragen* aan de plaats hechten, niet πλεῖον hier, maar μᾶλλον de eigenaartige uitdrukking voor de vergelijking geweest ware. Dit laatste toch komt algemeen voor, waar de vergelijking eene *uitsluiting van-* of *verkiezing boven*, bedoelt (zie b. v. Joh. XII. v. 43): het eerste (πλεῖον) wordt, zonder uitzondering, dáár gebruikt, waar, gelijk onze en de gewone opvatting hier ter plaats medebrengt, geene *uitsluiting*, maar blootelijk *uitnemendheid* bedoeld wordt. Vergelijk Luc. XXI. v. 3. enz.

(1) Zie *Betrachtungen aus der Heil. Schrift.* Vorr. S. X, XI.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

ZONDE EN ONGELOOF.

De Zoon des menschen, als hij komt, zal hij ook geloove vinden op aarde? — De tijden die wij beleven zijn gewichtig, en ondertusschen wij hebben genade noodig om dit gewicht te kunnen gevoelen. Juist in de zelfverblinding, waardoor men niet ziet hetgeen voor oogen is, ligt de afval, en deze zelfverblinding waardoor elk van ons beneveld blijft, indien geen hoogere kracht ons aan ons zelve ontdekt, is de ziekte der geheele Maatschappij, die echter hare krankheid niet in wil zien, en droomende van gedurigen voortgang en verlichting, het eindoordeel, waarvoor alles in de natuurlijke en zedelijke wereld rijpt, te gemoet gaat. Wanneer men in de dagbladen den strijd der partijen leest, ziet men elk hunner zich met welgevallen verheffen op het aantal der genen, die, volgens de statistieke opgaven, tot hunne meening behooren, en men spreekt van millioenen Catholijken en millioenen Protestanten; doch wanneer men dieper doordringt, dan mag men met regt vragen, niet alleen, hoe veel ware Christenen, maar hoe vele er zich onder die millioenen bevinden, die eenig denkbeeld hebben van de leer der Kerk waaronder zij gerangschikt worden. Een jong Duitscher in het zuiden van Frankrijk, op zijn handwerk reizende, en wiens brieven in een Christelijk weekblad zijn opgenomen, schrijft onder anderen het volgende: »Men zegt in de geheele »wereld dat Frankrijk Catholijk is, maar dit is eene on»waarheid, want alles schijnt hier te bewijzen, dat er »inderdaad geen godsdienst bestaat." Kan men dat nu van vele Protestantsche landen ook niet zeggen? en wanneer men eene verklaring leest van honderd vijftien leden der Protestantsche Kerk, bij gelegenheid van de onlusten onlangs te Cassel over het houden eener oefening door een geloovig predikant voorgevallen, en daarin opmerkt, hoe deze gemeenteleden volmondig de leer des Evangelies voor eene allerschadelijkste verklaren, »dewijl dezelve den ver»hevenen Schepper tot een willekeurig despoot, en den »mensch, dat evenbeeld Gods op aarde, tot een worm verne»dert," dan ziet men hoe ontzettend groot de onkunde en het verval in de onderscheidene gemeenten geworden is.

Wanneer men nu echter hierbij tevens let op hetgeen in de hierboven aangehaalde brieven over den toestand der zedelijkheid in Frankrijk en Zwitserland gemeld wordt, dan beeft men terug als voor eenen afgrond, en dan wordt men gewaar hoe zeer de uiterlijke schijn van beschaving en zeden, die thans overal gevonden wordt, dien afgrond nog als met bloemen overdekt. Neen waarlijk, men ondervrage dengenen, die dagelijks zich onder het gewoel der menschen bevindt, zonder dat zij iets van hem te hopen en te verwachten hebben, en men hoore wat de publieke geest in de fabriekzalen, in de wachtkamers, onder de werklieden is, en hoe de goddeloosheid en het ongeloof zich aldaar zonder eenige schaamte vertoonen. Waarlijk indien ons oor iets konde vernemen van die verschrikkelijke zamenstemming van oproerkreten en Godslasteringen, die dagelijks van deze aarde opstijgen; wij zouden verstommen voor de lankmoedigheid Gods, die alleen dit dragen kan, en wie kan zich dan eenig denkbeeld maken van de liefde van Hem, die uit zulke zondaars zich eene Kerk wilde verlossen door Zijn eigen bloed, om eeuwig met hun te zijn?

En het is in het midden van dit alles dat men droomt van verbetering, van toeneming in het goede, om dat sommige ondeugden een beschaafder vorm hebben aangenomen. Maar wat baat die verandering van vormen zoo het hart niet genezen is? en dit is onmogelijk in de kracht des menschen! Wie Christus aangenomen heeft, gevoelt nog het woelen derzelfde driften en begeerten die in zijn hart strijd voeren, en hem zelven zouden overmeesteren, wanneer het geloove zijn hart niet bewaart;

doch hij is overgezet in een ander rijk, hij weet in wien hij gelooft, en waar kracht en troost te vinden is.

Zonderling echter is het dat daar waar het eenige geneesmiddel wordt aangewezen, en het Evangelie niet meer eene koele beschouwing maar een leven der ziele wordt, de sterkste wederstand zich daartegen openbaart. De openbare schouwtooneelen nemen dagelijks toe in goddeloosheid; heidensche feesten worden gevierd; de tempels der ongebondenheid en der wellust vermeerderen; doch dit alles wekt geene bezorgdheid. Zoodra echter eenige personen zich vereenigen om God te dienen en te bidden, geraakt alles in opstand, de zamenleving loopt gevaar, en men ziet de ontzettendste gevolgen te gemoet. Het valt zeer gemakkelijk in het menschelijke, het verkeerde dat zich ook in deze zaken openbaart te erkennen, en door vergrootingen en versieringen den molshoop tot een berg te doen aangroeijen, doch desniettemin er is geen andere weg van redding voor onze personen, voor onze huisgezinnen, voor onze steden, voor ons land, dan de terugkeering tot Christus, dan de omhelzing van dat geloof in Hem, dat voor God geldt, dat alle geregtigheid door de werken uitsluit, en dat echter alleen werken der bekeeringe waardig voortbrengt.

Het ongeloof eet voort als een kanker, en de nog dieper verdorvenheid in sommige opzichten van de naburige volken is gereed om ons te overstroomen, door de zich steeds vermenigvuldigende vruchten eener ongeloovige drukpers. Hier sluit de overgegevenheid aan de vleeschelijke begeerten, daar de rust in een bedroevend zelfbehagen, den weg tot de waarheid. Geene vormen, geen schijn van godsdienstigheid kunnen hier uitkomst geven, maar alleen het Evangelie als eene kracht Gods ter zaligheid in het harte ondervonden en verkondigd. Mogt het nu maar elk waar belijder van Christus gegeven worden om zonder schroom te getuigen in zijne betrekking, stand, en beroep, en niet weg te zinken onder die vreeze der menschen die in onze harten vaak zoo veel magtiger is dan de vreeze Gods. Waar dit levendige getuigenis bestaat, daar zal het niet zonder vrucht blijven. Hoe moeten wij, die den Heere wenschen getrouw te zijn, ons niet over onze gelijkvormigheid schamen met de grondregelen die de wereld aanneemt en die wij veroordeelen! Nimmer was de gerustheid onder de menschen grooter dan bij het naderen der beslissende oordeelen Gods. Gerust was de oude wereld, gerust de weelderige vlakte van Sodom, gerust zelfs was Jerusalem, toen de heirlegers zich om haar vergaderden, en echter de zondvloed, de doode Zee, en de rookende puinen der voor een tijd vertreden stad zijn daar om te bewijzen, dat God getrouw is ook in Zijne bedreigingen. En wat nu in alle deze gebeurtenissen nog slechts voorafschaduwing was, zal ten volle zijne vervulling vinden in dien dag, van wiens nadering eene zoodanige, ja nog vermeerderende gerustheid als kenteeken wordt opgegeven. Mogten dan onze harten opgewekt worden om te roepen *Heere! vermeerder ons het geloove*, en wij in ons hart de vertroostende stem hooren: *Ik heb voor u gebeden dat uw geloove niet ophoude.*

IETS OVER HET LEERSTELLIG GELOOF VAN CATS.

Prof. Van Kampen geeft in zijne veelzins zeer belangrijke *Vaderlandsche Karakterkunde* een schets van het leven en de gezindheden van den vromen Cats, die, althans wat zijn leerstellig geloof en zijne betrekking tot de Vaderlandsche Kerk aangaat, zeer onjuist, en voor den anders ook daar veel geprezen man weinig eervol is (1). Deze voorstelling levert het droevig bewijs, hoe men, door eene partijdige vooringenomenheid bestuurd, belangrijke karaktertrekken miskennen, en wezenlijke feiten voorbijzien kan, zonder zelfs door uitgestrekte kunde en kennis ook van hetgeen tegen ons gevoelen strijdt, op het spoor te worden teruggebracht.

Van het leerstellig geloof van onzen Cats toch, zegt de Hoogleeraar ter gemelde plaats het volgende: »Over het algemeen was hartelijke godsvrucht een hoofdtrek in het karakter van Cats, die alle zijne daden, gelijk alle zijne geschriften verwarmde, en *schoon hij zich, als geen Godgeleerde van beroep zijnde, aan de vastgestelde leer der kerke hield*, was hij echter blijkbaar wars van de kerkgeschillen, die Nederland destijds beroerden." Wij willen juist niet beweren, dat Cats zich bijzonder zoude hebben toegelegd in zijnen omgang of zijne werken op de verbreiding en voortplanting van bepaaldelijk contraremonstrantsche inzichten; evenmin begeeren wij hem onder de vurige ijveraars voor rechtzinnigheid in de leer te rangschikken; maar was hij geen vriend van geschillen en redetwisten, hij was des niet minder een oprecht liefhebber der waarheid, en alzoo der zuivere leer, eene bijzonderheid waarvan al zijne godsdienstige gedichten getuigen. Weinig eervol, wij herhalen het, ware het voor hem geweest, indien hij te midden der vooral destijds algemeen opgewekte levendige belangstelling in de waarheden des geloofs, of uit onkunde, of om des gemaks wil, onder schijn van geen godgeleerde van beroep te zijn, als zijn persoonlijk geloof had aangenomen wat de kerk geloofde, op echt Roomsche wijze, en dat, enkel *omdat* de kerk het geloofde. Het schijnt ons onmogelijk toe, dat men dit in goeden ernst vaststelle van den man, die in al zijne geschriften eene zoo diepe kennis van Gods woord, en zulk een schat van gemoedelijk onderzochte waarheden, zoowel wat godsdienst als zeden aangaat ten toon spreidt; van den man, die in het moeijelijkste tijdsgewricht der kerkgeschillen, te Middelburg, eene stad destijds vermaard door ijver voor de zuivere leer, en waar de godvruchtige Leeraar Teellinck stond, eenen tijd lang Ouderling der Gereformeerde Kerk was:

»Ick wierd ook Ouderling ten dienste van de kerck,
En dat was even toen een gansch bekommerd werck.

Voorts zegt de Hoogleeraar van genoemde kerkgeschillen: »Hij spreekt daarvan nooit dan met weêrzin, en hij doet geene uitspraak ten behoeve van dezen of genen. Men zie slechts, waar hij in zijn twee en tachtig jarig leven van de *Dordsche Synode* spreekt:

(1) *Vaderl. Karakterk.* Dl. II. bl. 158, 159.

Wat daar is afgekeurt, en wat er is gepresen
Is overal bekent en ieder kan het lesen.
Ick wil dan op dit werck niet langer blijven staen;
Keer weder trage pen tot uw bescheyde baen."

Hier heeft de Hooggeleerde Schrijver voorzeker niet gedacht aan het *Lofgedicht* van Cats *op de gedenkwaardige Nationaale Synode gehouden te Dordrecht, Anno* 1618 en 1619, van 't welk wij, ten bewijze der hooge achting die de Dichter aan dezelve toedroeg, het volgende hier overnemen:

»'t Heeft u manhaftigh hert, *Nassausche helt!* verdroten
Ons Vaderlant te sien van alle kant beschooten
Met pijlen van de twist: ons lieve Vaderlant
Voor 't welk 't Nassausche bloet sich dickmaels heeft verpant;
Ghij gaet daerom gestaegh in uw ervaren sinnen
Beramen, hoe men mocht den wrevelmoet verwinnen:
Uw hart is staegh beducht, uw geest is ongerust,
Hoe dit ontsteken vuur mocht worden uytgebluſt,
Men vint ten lesten goet den Raet van alle Kercken,
In éénen Raet vervat, hierop te laten wercken;
Hiertoe wert door uw hulp, bequaemen tijt beraemt,
d' Uytschryving wort gedaen, de plaetse wert genaemt,
Daar Dordrecht leyt, omringt met vierderley rivieren,
Die om haer hooge vest met versche stroomen swieren,
Een eylant en een stat, daer is het open velt
Bij d'Overheyt voor elck tot t' samenkomst gestelt.
Hier hebben sich vooreerst in goet getal gevonden
Die onsen vryen Staet heeft in haar plaets gesonden,
Vol waerdigheit en glans, vol trouwe, vol bescheyt,
Opdat door hun bestier de sake wiert beleyt.
Terstont vloeyt herwaerts aen uyt veelderhande Landen
Een seeghenrijcke beeck van wonderbaer verstanden,
Vol van een hooge geest, vol goddelijcke kracht,
Vol helder licht bequaem te schijnen in de nacht;
Soo haest als ieder was aan dese plaets getreden,
Den aanvangh van het werk is vasten en gebeden (1);
Ten eynde Godes Geest, gesegen uyt de locht,
Op ieders hert en tong syn segen storten mocht.
Godts woort, Godts suyver woort, geen menschelijcke vonden
Is salf en heylzaam kruyt voor kerkelijcke wonden;
Daarop wort hier gebout, dat stelt men hier alleen
Tot eenen vasten gront en onbesweken steen.
Men heeft bij een gesien de bloem van alle landen,
Die niet en syn geboeyt met Pauselycke banden;
Het mergh en kloeck vernuft, de keest van diepe leer,
Des aertrijcks edel zout, des werelts licht en eer:
Hier brengt een ieder voort, al wat hij heeft van binnen,
De gaven van sijn geest, de schatten van sijn sinnen,
Den rijckdom van sijn hert, de vruchten van sijn mont,
En wat er oyt een mensch in 's menschen boesem vont;
Wanneer men op hun beurt hoort spreken al de Vaders,
Wat voor een wonderkracht ontsluyt des herten aders,
En dringt in ons gemoet! Gods lof zij hoogh vermelt,
Die in zijn waarde kerck al sulcke lichten stelt."

Zeker verschilt deze toon nog al van dien, welken men tegenwoordig in de meeste schriften over dien tijd aantreft. En toch — Cats was tijdgenoot; was zoo goed in staat als weinig anderen om de bijzonderheden der zake te kennen; en zijne gemoedelijkheid en goede trouw is van wederzijde boven alle bedenking verheven!

Wel mochten dan de Staten-Generaal in hun merkwaardigen brief, dien zij aan alle Koningen, Prinsen, enz. na het afloopen van de Dordsche Synode toezonden, met edele vrijmoedigheid schrijven: »Wij ons verlatende op de kracht desghenen die Hemselven hier eenen stoel gheplant, die overlange door oneyndige weldaden bewezen heeft, dat Hij alsoo niet allen volckeren gedaen heeft, soo haest wij de hellende Republycke in het sekere dochten ghestelt te hebben, hebben gheacht onse schuldige plicht te zijn *de saecke des levendigen Godts*, van wiens majesteyt alle auctoriteit is vloeyende, die op aerde te vinden is, met groote vrijmoedigheit ende ontallijke onkosten bij der handt te nemen (1).

(1) Zie het gebed waarmede de Synode geopend werd voor een aanmerkelijk gedeelte boven bl. 35, 36.

(1) *Groot Placaatboek*, Dl. I, bl. 131.

ALGEMEENE TAALKENNIS.

Akademische Voorlezingen over het nut en de belangrijkheid der grammatische vergelijking van het Grieksch, het Latijn en de Germaansche tongvallen met het Sanskrit, door H. A. HAMAKER. Leid. 1835.

De Apostel van Christus, wanneer hij in zijnen gewichtigen en zinrijken zendbrief aan de geloovigen uit de twaalf Stammen van Gods oude volk, de tong roemt, en van haar hoog gewicht en vreesselijk maar ook heerlijk vermogen en invloed gewaagt, mag geacht worden dit een en ander tevens van de taal te hebben gezegd (2). Beide zijn zoo naauw verbonden en als vereenzelvigd, dat zij in de meeste talen door één woord worden uitgedrukt, en zijne leering van de tong moet ons derhalven ook een gelijk belang doen nemen in de taal. Ook door haar is het, dat wij God en den Vader loven, of de menschen vervloeken, die naar de gelijkenisse Gods gemaakt zijn. En men mag zeggen dat de innige kennis der taal tevens die van den mensch is. SPREEK OPDAT IK U KENNE! heeft toch eenen diepen zin. BILDERDIJK vooral heeft in den laatsten tijd het inzicht van deze geestelijk zedelijke beginselen der taal op eene diepe en meesterlijke wijze beide in dicht en ondicht krachtdadig bevorderd; en het is uit dit oogpunt dat wij niet kunnen nalaten ook van de aan het hoofd dezes vermelde *Voorlezingen*, als eene allergewichtigste bijdrage tot vergelijkende taalkennis, in dit blad gewag te maken, en bij derzelver hoofdinhoud de aandacht onzer lezers te bepalen.

»De zaak waarover ik U M. H. (dus vangt de eerste voorlezing aan) in de lessen die ik heb aangekondigd wensch te onderhouden, boeit sedert een tiental jaren de aandacht van het Duitsche letterkundige publiek en is daar te lande het geliefkoosd onderwerp der bespiegelingen en navorschingen van vele geleerden van aanzien. Ook in Engeland en Frankrijk zijn er enkele, die er zich mede bezig houden, maar de manier van behandeling is daar, zoo het schijnt, meer oppervlakkig en zonder genoegzame systematische gestrengheid." De spreker geeft voorts grooten lof aan Bilderdijk, dien hij ook in zijn inleidenden brief aan Professor Geel, onder de ware bevorderaars der wetenschap eene eerste plaats toekent, en verklaart van hem, dat, zoo hij zich had kunnen bedienen van alle de hulpmiddelen die het tegenwoordige oogenblik aanbiedt, hij verder zou gezien heb-

(2) Jac. III. v. 2—12.

ben dan de meeste Duitsche geleerden die zich thans met dat vak van studie bezig houden. Wij mogen hierbij nog dit voegen, dat Bilderdijk niet maar in zijne laatste jaren dit onderwerp is begonnen te behartigen, maar dat de ontwarring van de onderscheidene taalverschillen, bepaaldelijk ook die van het Latijn en Grieksch onderling, en in verband met de Germaansche en, oostelijker, Aziatische taaltakken, hét bij hem heerschende denkbeeld geheel zijn leven door is geweest. En het was hem hierbij vooral te doen om ook uit de oorspronkelijke éénheid der talen, den gemeenen oorsprong des menschdoms zichtbaar en duidelijk te maken. — »Dat er inderdaad (zegt hij ergens) in de beide talen (het Grieksch en Latijn) slechts ééne Declinatie is, met verschil van dialektvormen, die men uit onwetendheid uitéén gesmeten heeft, is in het Latijn zeer licht te toonen, en in 't Grieksch, schoon daar meer verwikkeld, echter ook wel tot de vereischte klaarheid te brengen. En waarlijk, het wordt tijd, dat dat gantsche scherpzinnige en willekeurige kunstgebouw van het ijzeren rijglijf, waar men de talen dus verre in geklemd en verstikt heeft, eens weggeworpen, en de ware spraak- en denkwijze, die één is, erkend worde. En, is het Gods welbehagen, ik hoop eenmaal de éénheid aller talen (*formaliter et materialiter*) aan te toonen. Doch wat wil ik? Dat licht zal zonder mij doorbreken, en de tijd is nabij, dat alle menschlijke systemata in duigen storten, en een hooger licht alles doordringen zal (1)". De groote man is dus ook hierin zoowel als in zoo vele andere opzichten zijnen leeftijd vooruit geweest.

Deze opmerking van Bilderdijk spreidt dan ook licht over eene andere door den Heer H. gemaakte, dat namelijk de bekende of door analogie herstelde talen tweede formatiën zijn; doch geenszins kunnen wij ons met het straks daarop aangemerkte vereenigen, hetwelk waarschijnlijk voortvloeit uit het miskennen van de leer der H. Schrift omtrent 's menschen vroegsten toestand en verval, dat het zich hieruit wel niet geheel zou laten verklaren, maar toch eenigzins begrijpen, hoe overal zulk eene orde en regelmaat bestaat, die bij *de eerste ruwe pogingen om te spreken*, en nog lang daarna niet kan hebben plaats gehad (2)." Immers deze verklaring voldoet den Schrijver zelven zoo weinig, dat hij in de Aanteekeningen (bl. 243) weder de toevlucht moet nemen tot de onderstelling van een gemeenschappelijk overleg en afspraak der menschen bij de vorming der taal, waarvan hij op de volgende bladzijde echter op nieuw verklaart, dat men de mogelijkheid naauwelijks begrijpen kan. Wij voor ons zijn op grond van Gods woord overtuigd dat deze verwarring, dit Babel niet op te helderen is dan door een oorspronkelijk volmaakten toestand des menschen naar de gewijde geschiedenis aan te nemen, in welken God den mensch de eenvoudige en volkomene beginselen der taal heeft geleerd of geopenbaard, en welke eerst door het nog niet verdeelde menschengeslacht allengs ontwikkeld, daarna bij de spraakverwarring na den Babelschen torenbouw tot die tweede formatiën is vervormd, of wil men, ontaard, boven welke de algemeene taalkennis niet verder stijgen kan, dan tot de erkentenis van het vroeger aanzijn ééner verlorene moedertaal (1).

(1) *Aanteekeningen op Huygens korenbloemen.* Dl. V. bl. 8.
(2) Bladz. 78, 79.

Ons bestek laat niet toe dat wij den diep geleerden Schrijver in al zijne etymologische ontwikkelingen volgen. Tot kennis van den hoofdinhoud des werks diene alleen, dat in de eerste voorlezing de geschiedenis van den Indogermaanschen taalstam wordt voorgedragen; in de tweede gehandeld van het voornaamwoord en de daarmede in verband staande getal- en lidwoorden; in de derde gesproken van het naamwoord en deszelfs verbuigingen, en bij die gelegenheid van den comparativus en superlativus; in de vierde voorgesteld de leer van het werkwoord en de vervoeging; in de vijfde behandeld de gelijkmatige ontwikkeling van het Sanskrit met de westersche talen, naar de regelen der welluidendheid; in de zesde en zevende de woordafleiding in verband gebracht met de wortelvormen, en bepaaldelijk de grondwerkwoorden van beweging, en de daaruit afgeleide partikels en voorzetsels; in de achtste of laatste eindelijk voorgedragen de leer der einduitgangen (*suffixen*).

De wijze van woordvorsching, op grond eener langdurige en grondige taalstudie hier aangenomen, komt al zeer treffend met die van onzen Bilderdijk overeen, zelfs in gevoelens welke men wel eens als ongerijmd heeft voorgesteld; maar de manier van Hamaker onderscheidt zich daarin van die van B. dat hij zich onder de Oostersche talen, bijna met uitsluiting der Semitische, tot het Sanskrit bepaalt, terwijl B. ook voor onze Westersche talen veel werk van dezelve maakt. Is deze wijze van beschouwing gevestigd op gronden die wij niet doorzien, gaarne willen wij dezelve dan in hare waarde laten; rust zij daarentegen op de meening van sommigen dat het ééne menschenras in afkomst en oorsprong met het andere niets gemeen heeft, en alleen door latere toevallige aanraking, met hetzelve in betrekking komt, dan moeten wij deze leer met al wat er op gebouwd is als onhistorisch, en onbijbelsch verwerpen. In allen gevalle laat zich anders naauwelijks uit de Geschiedenis verklaren, dat er tusschen de onderscheidene Oostersche talen niet meer verwantschap zoude moeten bestaan.

Wij kunnen ons niet weêrhouden deze altijd voor sommigen meer of min dorre taalkundige beschouwing met de treffelijke verzen van Bilderdijk te besluiten:

Gelukkig Oost, des menschdoms bakermat,
Gij wieg van ons, wien van Araxes boorden
Door 't koperrijk en lichaamstijvend Noorden,
Door Hertsgebergt of steilen Donaurand,
Of amberrijk en stormig Baltisch strand,
Of woestenij van ondoordringbre bosschen,
(Het vaderland van Hengst en auerösen)
Naar 't westerdeel des aardrijks uitgestroomd,
Nog steeds van u in zoet gemijmer droomt;
Die uit uw borst en spraak en adem zogen,
In onze taal uw wijsheid eeren mogen,
En in wier hart de vonk zich niet verzaakt
Die vlammende in uw dichterboezem blaakt! — — —
Gelukkig hij die in uw schattrezoren
Doordringen mocht, en in uw binnenst boren! -
Hij zag den God die 't licht te voorschijn riep,
In werking, en — versmolt met die ons schiep!

(1) Zie dit nader ontwikkeld in een Opstel *over den oorsprong der talen*, te vinden in het *Taalkundig Magazijn* van den Heer Jager. Stuk 4.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

GELOOF, HOOP, LIEFDE.

De hedendaags algemeen gewordene leer vervalscht niet alleen het karakter en de veelomvattende beteekenis van die vier Hoofdpersonen der Schrift *Adam*, *Abraham*, *Mozes* en *Jezus Christus*, waaraan de geheele Bijbelleer hangt, gelijk in een vroeger Opstel in dit Blad werd aangewezen, maar ook die van de drie groote genadegaven Gods: *Geloof*, *Hoop* en *Liefde*, van welke Paulus in het heerlijke dertiende Hoofdstuk van zijn eersten Zendbrief aan de Corinthiërs schrijft: *En nu blijven deze drie: Geloof, Hoop, en Liefde; doch de meeste van deze is de Liefde.* Zij doet dit, nu eens door de eerste, *het geloof*, geheel weg te laten, dan door aan deze en de beide overige zulk een flaauwen, onschriftuurlijken, onbeduidenden zin te hechten, als dezelve geheel van heur geestelijk karakter berooft. Wij zullen trachten hier eenige wenken mede te deelen, die tot de kennis van de schriftmatige beteekenis van dit goddelijk drietal kunnen geleiden.

Vooreerst dan dient opgemerkt, dat volgens den onmiskenbaren eisch van verband en zamenhang, waarin zij tegenover de *buitengewone* gaven in de Corinthische gemeente gesteld worden, ook deze *gewone: Geloof, Hoop, Liefde*, gaven, geschenken van goddelijke genade zijn; gelijk de Apostel elders ook zegt: *uit genade zijt gij zalig geworden door het geloof; en dat niet uit u: het is Gods gave.* Gaven, waarom geijverd, die nagejaagd mogen en moeten worden, maar des niettemin een vrij geschenk zijn van Boven. Gaven van den Heiligen Geest, niet minder dan die der talen, op den eersten Pinksterdag uitgestort; *geestelijke* gaven, die de *natuurlijke* mensch ontbeert, zoo lang hij niet door den Heiligen Geest is wedergeboren; want *wat uit vleesch geboren wordt, is vleesch*, en *de natuurlijke mensch begrijpt niet de dingen die des Geestes Gods zijn.*

De Neologie daarentegen stelt *Geloof*, *Hoop*, *en Liefde* voor als deugden, door welke wij Gode welgevallig worden en de gunst van God verwerven; schoone eigenschappen, waartoe de kiem in onze steeds volmaakbare natuur aanwezig is, en die door Jezus leer en voorbeeld worden ontwikkeld en aangekweekt, met hulp en onder den bijstand der Godheid.

Wat vervolgens elk in het bijzonder betreft: eerst wordt *het Geloof* genoemd als het beginsel, de wortel en aanvang der overige. Op drieërlei wijze komt het gewoonlijk in de Schrift voor: eerst als het aannemen van het getuigenis Gods; zoo zegt de Apostel der Heidenen: *Dit is een getrouw woord en aller aanneming waardig, dat Jezus Christus in de wereld gekomen is, om zondaren zalig te maken.* En de Apostel der Liefde: *Indien wij het getuigenis der menschen aannemen, het getuigenisse Gods is meerder, want dit is het getuigenisse Gods, hetwelk Hij van zijnen Zone getuigd heeft.* Vervolgens wordt ons het geloof voorgesteld als werkzaam met den Zoon Gods zelven, als het komen tot den Heere, het zien op Hem, het aannemen van Hem, het eten van Zijn vleesch en drinken van Zijn bloed. *Jezus zeide tot de Joden: Voorwaar voorwaar zegge ik ulieden: ten zij dat Gij het vleesch des Zoons des menschen eet en zijn bloed drinkt, zoo hebt gij geen leven in u zelven.* Eindelijk is het geloof werkzaam omtrent de beloftenissen Gods, als welke allen in Christus *Ja* en *Amen* zijn; zoo zegt de Apostel van de Aartsvaderen: *deze allen zijn in het geloof gestorven, de beloften niet verkregen hebbende, maar hebben dezelve van verre gezien, en hebben beleden dat zij gasten en vreemdelingen op aarde waren.* Deze drieërlei wijze, waarop zich het geloof in de Schrift voordoet, is dáár, naarmate men hetzelve meer op zich zelve waarneemt, *of* in vereeniging en als in éénheid met de liefde, *of* met de hope.

Wij zagen dat die *Hoop*, welke waarlijk eene gave Gods en eene vrucht des Geestes is, tevens een uitvloeisel is des geloofs. *Het geloof is de vaste grond der dingen die men hoopt.* Veel verschilt hierdoor de geestelijke hoop van de natuurlijke. Deze bestaat veelal in weinig meer dan in een welmeenenden wensch; gene daarentegen heeft hare vastigheid in God, in Christus, die als gezegd werd, zelf onze Hoop is. Wij leven (zegt de Apostel) *verwachtende de zalige hoop en verschijning der heerlijkheid van onzen grooten God en Zaligmaker Jezus Christus. — De hope beschaamt niet omdat de liefde Gods uitgestort is in onze harten door den H. Geest.* Dit is dan de ware aard en natuur der Christelijke hope, dat zij, op den vasten grond des geloofs steunende, ten innigste met de geestelijke liefde vereenigd is.

De liefde, zegt de Apostel, *vergaat nimmermeer.* Niet die liefde, welke gelijk men doorgaans spreekt, voortkomt uit een goed hart; maar die *welke in onze harten is uitgestort door den Heiligen Geest*, de vrucht der wedergeboorte, want *een iegelijk die uit God geboren is* heeft zijnen broeder lief; *een iegelijk* toch *die Hem lief heeft die geboren heeft, heeft ook den gene lief die uit Hem geboren is*; eene liefde, welke even als in God, *die Liefde is*; zal zij de rechte zijn, moet gepaard gaan met een heiligen haat en afkeer van de zonde en de wereld. *Hebt de wereld niet lief noch hetgeen in de wereld is*, zegt de Apostel, *indien iemand de wereld lief heeft, de liefde des Vaders is niet in hem*; eene liefde eindelijk die voortvloeit uit het werk der verlossing: *hierin is de liefde, niet dat wij God lief gehad hebben, maar dat Hij ons lief heeft gehad, en zijnen Zoon gegeven heeft tot eene verzoening voor onze zonden.*

Ziedaar dus den waren aard van dat geestelijke geloof; die liefde, en hope; dat het eerste *in Christus* inlijft, de tweede eene *zekere* verwachting is; de derde een uitvloeisel der eeuwige verkiezende *liefde* en geopenbaarde genade *Gods*. Daaruit blijkt dat Geloof, Hoop, en Liefde, met alle de verborgenheden der Schrift zamenhangen, en uit dezelve voortvloeien, en zeer bijzonder uit die leer van *vrije genade*, welke in die alle een onverdienbaar genadegeschenk Gods leert erkennen, eene werkzaamheid omtrent den hoog-heerlijken Persoon van den Godmensch, Goël en Verzoener van zijn volk, een gewrocht van dien H. Geest, welken Hij beloofd heeft aan Zijne gemeenten als den Trooster, totdat Hij wederkomt.

De heerschende leer daarentegen kent alleen een algemeen *geloof aan God*, een *geloof aan het Christendom*, een *geloof aan de zalige onsterfelijkheid*. Christus is er uit weggenomen, immers als het middenpunt der openbaring Gods, als het ware brood des levens, ja als het eeuwige Leven zelve; Christus, als zijnde zelf onze Hoop, en de liefde als alleen gegrond op-, en voortvloeiende uit de nieuwe of tweede geboorte uit God, als een werk des Heiligen Geestes.

Offschoon wij dus ook buiten het Christendom, bij voorbeeld in de Grieksche Wijsgeerte, gewag vinden van geloof, van hoop, en van liefde, het blijkt uit de boven aangegevene schriftuurlijke beteekenis dezer woorden, dat dezelve in het Heidendom, van diegene welke de Apostel verkondigt, niet maar in trap en mate, in voorwerp en voortreffelijkheid, neen, maar in den grond zelven, ja in haren eigenlijken aard en natuur onderscheiden zijn. Immers de heidensche oudheid, het licht der genade ontberende, en zich niet bewust van dat grondverderf onzer natuur, waardoor dezelve, om iets Gode aangenaams te bezitten, geheel veranderd en vernieuwd moet worden door Goddelijke Almacht, bepaalt zich altoos alleen bij de veredeling en beschaving dier in den grond verdorvene natuur; offschoon zeker wegens hare onkunde min schuldig voor God dan die zoogenaamde Christenbelijders, welke door het licht des Evangelies bestraald, niet alles nieuw, en als genadegeschenk van Boven ontvangen willen; maar steeds zich houden bij de beschaving dier onherborene Natuur, *in welke* Paulus verklaarde te weten dat *geen goed woont*. (Rom. VII. v. 18.)

JOHAN GODESCHALK VAN SCHUURMAN

IN ZIJN STERVEN.

De zeldzame talenten en zonderlinge levensloop van *Anna Maria van Schuurman* (of *Schuermans*, gelijk anderen het schrijven), hebben haar naam meer bekend gemaakt, dan hare schriften dit zijn. Zij verdienen het evenwel niet minder, offschoon wij gaarne erkennen dat er het een en ander in voorkomt dat afkeuring verdient, en het uit dezelve niet onduidelijk blijkt, dat dezelfde zucht die sommigen der eerste Christenen bezielde, om martelaars voor de zaak van Christus te worden, zelfs wanneer de noodzakelijkheid hiervan zeer twijfelachtig was, ook haar niet vreemd geweest is, en haar bestuurd heeft bij vele stappen die zij in hare meer gevorderde jaren, vooral in gemeenschap met de Labadisten, deed. Wij willen echter ten bewijze van ons gunstig oordeel hier het verhaal van den dood haars broeders, door haar gegeven, overnemen, en hierdoor toonen, dat, offschoon wij geenszins hetgeen wezenlijke afkeuring verdient, verbergen, de blaam van bedorven mystiekerij op haar en de haren ten onrechte, en even ongepast als op vele geloovigen in onzen tijd wordt geworpen.

Mijn broeder (schrijft zij), J. G. Schuurman, stervende na mijne beide moeien, die mij in haren dood zoowel als in haar leven zeer vertroost hadden, heeft ons vele bewijzen van zijn liefde en ijver voor de eere Gods nagelaten, inzonderheid eenige jaren vóór zijnen dood. Toen ik, twee nachten vóór zijnen zaligen overgang, van de Doctoren verstaan had, dat hij wel binnen 24 uren deze wereld zoude kunnen verlaten, ging ik aanstonds bij hem, omdat ik hem dit gevoelen van den geneesheer niet verbergen konde, wetende dat het hem niet onaangenaam zijn zoude. Hij antwoordde mij zonder eenige ontsteltenis en zeer vriendelijk: Hoe! Zuster, zoudt gij mij dit niet te kennen geven? Ik dank er u wel hartelijk voor. Ik heb lang genoeg geleefd, en ik ben bereid als het God belieft, Hem te volgen; ja, ik ben er bereid toe.

Nadat de Heer Voetius en eenige andere Predikanten tot hem gekomen waren, sprak hij met zooveel christelijken moed en kracht, dat allen die tegenwoordig

waren, er zich over verwonderden. Een van hen liet zich niet afbrengen van de twee laatste nachten bij hem te blijven waken, zeggende, nog nooit iemand zoo nabij den dood met zulk een kracht van geest begaafd te hebben gezien, en dat hij, als Leeraar, in al den tijd van zijne dienst, nog nooit van iemand zooveel stichting ontvangen had; dit was geen sterven, voegde hij er bij, maar een genieten van God, en eene toebereiding voor het avondmaal der bruiloft des Lams. Nog andere vromen, die gemeenzaam met hem verkeerd hadden, lieten hun huis en hunne gewichtigste zaken staan, zonder bijna nacht of dag zijne kamer te verlaten, om hem te hooren. Als wij in groot getal voor zijn bedde aanwezig waren, om zijnen gelukkigen uitgang te zien, terwijl de Doctor van gevoelen was, dat hij den morgenstond niet meer zou bereiken, zeide hij tot mij: zullen wij Gode geenen lofzang zingen? en wees ons den CIII^den^ Psalm aan. Ik vroeg hem, of hij niet best vond dat men hem dien maar voorlas, wegens zijne zwakte? Neen, (zeide hij) laat ons dien zingen: een Christen moet ook stervende God nog loven. Hij ging ons zelfs voor met eene stem die de levendige bewegingen zijner siel, die geheel in den lof Gods verrukt was, uitdrukte. Ik moet erkennen nog nooit met zoeter en levendiger stem en met inniger gemoedsbeweging te hebben hooren zingen. Hij zong met ons den Psalm tot op de twee laatste verzen toe. Doch, hetgeen nog meer te verwonderen is: toen hem vier uren daarna zeker Predikant kwam zien, verzocht hij van hem en van ons allen hetzelfde. Op ons vertoog, dat zijne zwakheid dit niet scheen toe te laten, antwoordde hij ons wederom: dat een Christen sterven moest in het loven van den name Gods; en zoo zong hij den XXIII^sten^ Psalm met ons ten einde toe.

Twee uren daarna verzocht hij ons met hem den lofzang van Simeon te zingen, hetgeen wij deden. Hij zeide ons in zijne ziekte, dat het leven in deze wereld eene weldaad was, wanneer het in de dienst en ter eere Gods doorgebracht wordt; dat zijne begeerte wel geweest ware God in eene openbare bediening ter eere te leven, doch dat de wille Gods altijd de beste was, en Hij onze dienst geenszins noodig had; en dat wij indien Hij daarin tot ons zeide: ik hebbe geenen lust aan u, met David moesten antwoorden: Zie, hier ben ik, doe met mij gelijk als goed is in uwe oogen.

Ik kan al de schoone woorden, door welke hij zijne verloochening van zich zelven, zijne lijdzaamheid en zijne vurige liefde jegens zijnen Heiland uitdrukte, hier niet herhalen. Een daarvan, dat mij zeer schoon docht, en uit den grond zijns harten voortkwam, was: dat het hoogste einde van alle dingen, te weten de eere Gods, zich ééns zoo klaar aan zijn oog ontdekte, dat hij sedert dien tijd daarnaar altijd gehaakt en hetzelve met getrouwheid des harten, alhoewel met groote onvolkomenheid, betracht hadde. En waarlijk, de indruk daarvan was hem altijd zoo levendig bijgebleven, dat hij nooit dan met bijzonder gevoel daarvan sprak. — »o Welk eene goedheid Gods, (zeide hij dikwijls:) o onuitsprekelijke barmhartigheid, dat God van menschen wil gediend en verheerlijkt worden! Hij bezit in zich zelven eene oneindige en eeuwige heerlijkheid: Hij heeft ons noch eenig ander schepsel noodig, als zijnde algenoegzaam in zich zelven; en echter wil Hij van ons, die maar zondige en misdadige schepselen zijn, verheerlijkt worden! Hij konde ons allen veroordeelen, en zoo zich zelven en de uitbreiding van zijne Goddelijke gerechtigheid heerlijk maken. Maar neen! Hij heeft een gedeelte der menschen willen behouden, niet alleen om Zijne goedertierenheid over Zijne uitverkorenen groot te maken; maar ook, opdat zij Hem zouden verheerlijken in het vermelden van Zijnen lof en Zijne grootheid, en in zich zelven met dankzegging en liefde aan Zijne oneindige Majesteit op te dragen, zoodat zij hunne zaligheid vinden."

Een tweede uitdrukking welke op dit vorige betrekking heeft, was deze: toen een Predikant hem eenige uren vóór zijn' dood was komen zien, en hem nog grooter voorsmaak van de hemelsche zaligheid toewenschte, zeide hij: »Het is mij genoeg den Heere te mogen dienen. Hij is het waardig in zich zelven. Hem te verheerlijken met al wat men is, dat is de ware gelukzaligheid."

Een derde gezegde was dit: »dat hij den Heere Jezus *hartelijk* had lief gehad." Hij zeide dit op zulk eene hartelijke wijze, dat het zich niet laat uitdrukken. Niet lang voor zijn laatsten adem vroeg zeker Predikant of men God ook nog eens bidden zoude? »o Ja," zeide hij; »want men moet ook al biddende en aanbiddende sterven!— Toen zijne armen nu begonnen koud te worden, zeide hij, die te zamen voegende: »Ik omhelze mijnen Zaligmaker JEZUS CHRISTUS met de armen des geloofs!"

Ik zal hier niet spreken van die heilzame onderwijzingen en opwekkingen, welke hij aan de Predikanten en aan ons allen overeenkomstig ieders toestand gaf. In zijn uiterste verheugde hij zich nog zeer over de leere der Verkiezing, zeggende zeer verstaanbaar: »*Evenwel het vaste fundament Gods staat, hebbende dezen zegel: de Heere kent degenen die de zijnen zijn.*" Terwijl zijne handen en zijne borst reeds koud waren, uitte hij nog deze woorden: »*Ja koom, Heere Jesu!*" en ontsliep dus zachtelijk den 8sten September 1664, in het 59ste jaar zijnes ouderdoms.

Tot dusverre zijne zuster. Schoon hij haar eenigste broeder, dien zij als een' vader, en om zijne godzaligheid teeder beminde, droeg zij zich in dit gevoelig verlies zeer christelijk. »God gaf mij (zegt zij elders) inzicht in de zalige standsverwisseling van mijnen broeder, daar wij allen reizigers zijn en geheel dit leven slechts ééne reis is: Hij gaf mij met een heilig haasten mij uit te strekken naar datzelfde Vaderland, waar mijn broeder nu reeds was ingekomen."

ERNESTI EN MICHAËLIS.

Voor zeven jaren verscheen in Engeland een zeer belangrijk werkje over de waarschijnlijke oorzaken der opkomst van het Rationalismus in Duitschland (1), een

(1) *An historical inquiry into the probable causes of the rationalist*

werkje dat, zoo men meent, naar een oorſpronkelijk handſchrift van Prof. Tholuck te Halle vervaardigd werd. In deze zeven jaren is in het kerkelijk gebied in Duitschland wederom veel gewichtigs voorgevallen; vooral heeft daar ſedert dien tijd, gelijk wij reeds meermalen deden opmerken, veel goeds ſtand gevat, en is veel tot bevestiging der waarheid die naar de godzaligheid is algemeen verſpreid geworden door Hengſtenbergs *Evangeliſche Kirchen-Zeitung*. Belangrijk blijft evenwel de ſchildering in het gemelde werk van de opkomst van het Rationalismus, die langzamerhand, en ſoms zelfs door meer of minder welmeenende mannen krachtdadig werd bevorderd. Tot eene proeve willen wij de hoofdtrekken van het daar ter plaatſe over Michaëlis en Ernesti gezegde overnemen, als twee Godgeleerden, wier invloed ook op ons land en onze kerk alleraanmerkelijkst is geweest en nog blijft.

»Van ERNESTI moet men het met achting erkennen, dat hij niet alleen in het geheel de hoofdſtukken der christelijke leer getrouw vasthield, maar daarin ook toen zelfs volhardde, als dezelve gedurende de laatſte jaren zijnes levens reeds door andere Godgeleerden tot eene bloote *vernieuwde verkondiging der natuurlijke godsdienst* was verlaagd geworden. Doch bij hem waren de kwade vruchten eener enkel uitwendige beſchouwing reeds meer merkbaar dan bij een' zijner voorgangers. Zijne herſtelling der *grammaticale Schriftverklaring*, die hij tegenover de dogmatieke duiding overſtelde, was op zich zelve beſchouwd eene groote en heilzame verandering, in zoover daardoor het beginſel der Hervorming herleefde, naar hetwelk geen menſchelijk ſtelſel, maar alleen het loutere woord Gods in de Heilige Schrift het fondament en de regel des geloofs is. Doch reeds hierbij toonde hij zijn gebrek aan inzicht, daarin, dat hij zulke uitlegkundige regelen vastſtelde, als welke niet uit de Schrift zelve, maar uit ongewijde Schrijvers genomen waren. Ook ſtelde hij het historiſche beginſel te zeer op den achtergrond. Hij bedacht niet, dat elke godsdienst zich in hare openbaring eene eigene taal vormt, en dat men bij hare verkondiging reeds aanwezige woorden in een nieuwen zin moet gebruiken, die alleen door het geloof aan die openbaring in haar geheel, verſtaanbaar wordt. Zijne toepasſing van ſpraakkundige opmerkingen, verzameld bij het lezen van ongewijde ſchrijvers, op den Bijbel, deed denzelven tot een bloot menſchelijk geſchrift overgaan. Van nu aan werd het Griekſche woord *Logos*, dat bij de klasſieke auteuren *verſtand en rede* beteekent, gemisbruikt om te bewijzen dat Joannes daarmede niets anders bedoelde, dan de verſtandigheid der aan den mensch gebrachte openbaring en leere.

»Eerst bij Ernesti's discipelen vertoonde zich de verderfelijke werking dezer dwaling. De wedergeboorte beteekende nu niets meer bij hen dan de opneming in eene godsdienſtige maatſchappij; de werkingen van den Heiligen Geest werden nu gerekend enkel te beſtaan in de uiterlijke hulp ter verkrijging van lofwaardige eigenſchappen, en de éénheid des Zoons met den Vader, beteekende eenvoudig de eenſtemmigheid van wil en doel.

»Dergelijke valſche begrippen vertoonden zich ook in de wijze waarop Ernesti de aangenomene leer gewoon was te verdedigen. Zoo gaf hij toe bij de verdediging der ingeving van het Oude Testament, dat hetzelve tot de eigenlijke vernieuwing en verbetering van het hart in niets meer bevorderlijk is (1), en dus niet veel meer dan eene ſlechts tijdelijke waardij voor het Joodſche volk had gehad; waardoor natuurlijk tevens den wortel en den echten zin des Nieuwen Verbonds geweld aangedaan, of dezelve verloochend moeſten worden.

»De gehechtheid met welke MICHAËLIS het beſtaande leerſtelſel aanhing, en zijne achting voor de godsdienst in het algemeen, had hij waarſchijnlijk te danken aan die vroegere indrukken, welke hij in den omgang met de zoogenaamde Piëtisten ontvangen had, onder wie zijn voortreffelijke vader J. H. Michaëlis was opgevoed.

»Hij was naar zijne eigen erkentenis te lichtzinnig om hunne godvruchtige wijze in ſpreken en gevoelen aan te nemen, maar hij behield er echter eene uitwendige overtuiging der waarheid van het Christendom uit, en deed zijn best om de tegen hetzelve gemaakte bedenkingen door nieuw uitgevonden beſpiegelingen uit den weg te ruimen. Tot verwondering zijner jongere tijdgenooten hield hij tot zijnen dood toe vele gedeelten van het oude ſtelſel vast, welke zij reeds afgeſchaft of ter zijde geſteld hadden. Maar bij hem vooral zijn de verderfelijke gevolgen eener enkel uiterlijke aanneming des Christendoms zichtbaar. Het ontbrak hem geheel aan die overtuiging, welke alleen een volledig inzicht in het wezen des Christendoms en de onderlinge overeenſtemming van alle deszelfs deelen geven kan.

»Het ontbrak hem aan een hooger beginſel om te beoordeelen welke beweerden der nieuweren men kon en mocht aannemen. Daarom ging het hem gelijk zoo vele aan zichzelve ongelijke menſchen die eene tegenwerping wederſtaan, zonder het beginſel te loochenen waaruit zij voortkomt. Hij trachtte gedurig het ongeloof te beſtrijden door theoriën, die niets anders waren, dan eene navolging der menſchelijke ſtelſels die het voortbrachten; en verſterkte hetzelve, deels door al te veel toe te geven, deels door de onvoldoende wijze waarop, en nog meer door de willekeurigheid, met welke hij de waarheid verdedigde. Deze aanmerkingen hebben vooral betrekking tot zijn werk over *het Mozaïsch Recht*, en zijne aanteekeningen op het *Oude Testament*. Deze werken zijn vol verkeerde toepasſingen van enkel burgerlijke en geheel moderne beſchouwingen, vol van ongegronde beſpiegelingen en onwaardige opvattingen. Zijne bijbelverklaring levert vele bewijzen zijner lage denkbeelden over de Schrift. Van eenen man die, gelijk Michaëlis deed, zich in zijne ſchriften en openbare voorlezingen nu en dan zelfs walgelijke onreinheden te zeggen veroorloofde,

character lately predominant in the Theology of Germany, to which is prefixed a letter from Profesſor Sack upon the reverend H. J. Roſe's Discourſes on German Protestantism, translated from the German, by E. B. Puſey, M. A. Fellow of Oriel College, Oxford. Lond. 1828.

(1) In het IIde Deel zijner *Neueste Theologiſche Bibliothek.* S. 550.

was ook wel geene grondige godsdienstige kennis te verwachten. Zijn geloof, voor zoo ver hij het bezat, was een riet dat van elken wind bewogen werd.

»Bij elken nieuwen strijd word hetgeen hij in den vorigen gewonnen had weder op het spel gezet. Lessing heeft volkomen gelijk, als hij het gedrag van zulke Theologanten met eenen Veldheer vergelijkt, die zijne manschappen voor de grensvestingen verliest, en den Christen daarentegen met eenen moedigen veroveraar, die het land aanstonds in bezit neemt, zonder zich met de vestingen op te houden, die dan van zelf moeten vallen. Naar de opmerking van Lessing zal een Christen nooit tot geloof aan de Openbaring geraken, wanneer hij gelooft eerst elke dogmatieke of historische bijzonderheid te moeten uitvinden, voor dat hij den hoofdinhoud der Schrift aannemen kan; maar zulk een, die eerst bezit gekregen heeft van den heiligen hoofdinhoud des geloofs, dien moeten wel naderhand als van zelve alle historische bijzonderheden eigen worden. Hierin kwam hij overeen met den grooten Baco, die zulke onderzoekers of verdedigers vergelijkt bij iemand, die om eene groote zaal te verlichten, in alle hoeken kleine lichtjes stelt, in plaats van eene groote lichtkroon in het midden aan te steken.”

DE PROTESTANTEN IN IERLAND.

(Vervolg en slot van bl. 56.)

Wij zagen, hoe de Iersche Protestanten met recht mogen gezegd worden in de bres te staan voor het recht van eigendoms- en levensveiligheid, zoowel als voor het behoud der gevestigde orde van zaken in het Vereenigd Koninkrijk. Wij willen nu nog in het kort doen zien, in wat zin zij een wezenlijk gevaar lijden ook ten aanzien van het dierbaarste aller belangen, hunne Godsdienst, en wat verband wederom het behoud dier Godsdienst heeft met de innigste behoeften van Ierland zelve en van geheel den Britschen Staat.

Hoedanig eene gezindheid zoowel Catholijken als liberalen over het geheel jegens de gevestigde of nationale kerk van Engeland koesteren, is genoegzaam bekend en ligt in den aart der zaak. Het Catholicismus ziet natuurlijk uit naar een tijdstip van herovering van het verlorene ten tijde en ten gevolge der Hervorming; het liberalismus, schoon vooral in Engeland niet altijd afkeerig van Godsdienst, waarachtig en levendig Christendom, wil toch evenmin dáár als elders eene zoo naauwe vereeniging van Kerk en Staat; en eene nationale Godsdienst, eene Christelijke, eene Protestantsche natie is hun, staatkundig beschouwd, evenzeer tot ergernis als eene Catholijke of Pauselijke. Het *ongodsdienstig* liberalismus, dat in talrijkheid en invloed zeker in de laatste jaren niet weinig toegenomen is, verwerpt en verafschuwt het Christendom, het zij dan Catholijk of Protestantsch geheten, even hevig èn als heerschende of nationale Godsdienst, èn als positieve geopenbaarde Godsdienst op zich zelve; en dat in Engeland zooveel te meer, als aldaar de Godsdienst zoo met de natie als met het aloude regeeringsgebouw in het allerbijzonderste verband staat. Het laat zich lichtelijk denken van hoedanige gedachten en ontwerpen tegen het Engelsche, en bepaaldelijk om te beginnen, tegen het Iersche Protestantismus de partij zwanger gaat, wier Catholijk-liberale invloed de zaken in het Parlement op die hoogte gebracht heeft, waarop zij zich op dit oogenblik bevinden. En de verklaring van een edelaartig Lid in het Hoogerhuis uit Ierland (1), dat er een uitgebreid plan tot volstrekte uitroeijing van de Protestantsche Godsdienst in dat land bestaat, zij moge dan nog niet bewezen zijn, kan niemand althands als eene uit de lucht gegrepene aantijging voorkomen, die met de vroegere geschiedenis en met den tegenwoordigen toestand der partijen eenigzins bekend is. Wat zullen nu van hunne zijde de belijders en voorstanders der Protestantsche rechten en beginselen doen? Niet blootelijk in hun persoonlijk en politiek belang, maar in het belang van Godsdienst, waarheid, Bijbel, gewetensvrijheid, en al wat hun heilig en dierbaar zijn mag en moet, kunnen zij het toch wel niet lijdelijk aanzien, dat de ontwerpen hunner ergste thands zaamverbondene vijanden van stap tot stap tot de bereiking van gantsch niet dubbelzinnige wenschen naderen; en als zij nu die vijanden door het Engelsche Ministerie, door het volgens de beginselen der eeuw hervormd Parlement al meer en meer geruggesteund en bijgestaan zien; wat is billijker, dan dat zij tegen geheel deze zaamvereenigde macht de toevlucht zoeken, naast God en Zijne waarheid, in behoudende beginselen, dat is, in dat Protestantsche fundament zelve, waarop het Staatsgebouw van Engeland opgetrokken werd, en waarvan het tot op dit oogenblik, althands *rechtens*, nog niet werd losgemaakt? Uit dit beginsel werkzaam zijnde en toeziende, konden zij wel niet anders, dan met alle wettige middelen de zoogenaamde *emancipatie* der Catholijken tegengaan, als die zij, niettegenstaande alle de destijds gegevene verzekeringen, wel overtuigd waren, dat slechts eene eerste en beslissende stap tot al verder en verder gaande inbreuken op de bestaande orde van zaken zoude zijn. De gebeurtenissen hebben de gegrondheid dezer verwachting dan ook wel genoegzaam bewezen; en de eed, hoe sterk ook, die door de Catholijke leden van het Parlement ten gevolge en als voorwaarde van hunne toelating in dat Staats-lichaam afgelegd wordt, brengt, als voor oogen ligt, met der daad geene de minste verhindering te weeg in het doorzetten der zich opvolgende voorstellen en besluiten, gericht in de eerste plaats tegen Engelands en Ierlands gevestigde Kerk (2).

---

(1) In de vergadering van 19 Junij l. l.

(2) Deze eed luidt als volgt: *Ik zweer, dat ik met mijn uiterst vermogen zal handhaven de bestaande eigendoms-rechten, zoo als die door de Wet gevestigd zijn in dit koninkrijk; en ik ontken, verwerp, en zweer plechtig af alle voornemen om de bestaande (nationale) kerkinrichting (Church Establishment) zoo als die bij de Wet vastgesteld is, omver te werpen; ook zweere ik plechtig, dat ik nimmer zal uitoefenen eenig voorrecht dat ik bezit of mocht komen te bezitten, tot verstoring of verzwakking van de Protestantsche Godsdienst, of van de Protestantsche Regeering in het vereenigd koninkrijk; ja, ik belijd, betuig, en verklaar plechtig in de tegenwoordigheid van God, dat ik deze belofte, en elk gedeelte derzelve, aflegge in den eenvoudigen en gewonen*

Doch ijverende voor die Kerk en haar behoud en recht tegen de aanmatigingen en aanrandingen, aan welke zij dagelijksch meer en meer ſtaat prijs gegeven te worden, ijveren de Ierſche Proteſtanten (dat is, niet bloote on-roomſche, of ſtaatkundige, maar in Christus geloovige) tevens voor het wezenlijk zoo tijdelijk als eeuwig belang der Ieren zelve. Of zouden zij, zonder verloochening van hun eigen ziels- en hartengeloof, kunnen ontveinzen, dat de bewaring en bloei van het zuivere Evangelie in het midden eener niet ſlechts middeleeuwsch-, maar zelfs in vele opzichten heidensch-bijgeloovige bevolking, het groote lichtpunt hunner hoop uitmaakt voor de redding der duizenden, ja van de natie als natie zelve? Immers verwachten ook wij, overeenkomſtig Gods woord en het medegetuigenis der geſchiedenis, van dat Woord en zijne prediking, van Christus en Zijnen Heiligen Geest alleen, die *wedergeboorte* der natiën, welke de geest des tijds hetzij van de woedende omwenteling, of van eene ingebeelde zelfbeſchaving wacht. Zijne kerken verdedigende, verdedigt derhalve de Ierſche Proteſtant tevens de banier zijns geloofs, de banier der grondwet van geheel het vereenigd koninkrijk, en de banier der eenige hoop eener wezenlijke redding voor het Ierſche volk, dat, bij den val daarentegen van het Proteſtantismus, in den chaos zinkt van het gedrochtelijke mengſel van on- en bijgeloof, hetwelk thans niet ſlechts Ierland maar heel Engeland, ja geheel de wereld bedreigt. Daartegen mag dan ook de geloovige Proteſtant, zonder de rechten of het geweten van zijn Catholijken landgenoot dus doende te kwetſen, wel degelijk gebruik maken van de vastigheden die hem nog de Conſtitutie zelve van zijn land aanbiedt, en die hij deswege uit driedubbele verplichting, Godsdienstige, ſtaatkundige en vaderlandſche, gehouden is op alle wettige wijzen te handhaven en voet voor voet te verdedigen. Weinig mag het hem deeren, dat hij in dezen ſtrijd naar den mensch weinig uitzicht kan hebben op een gewenschten uitſlag tegen over den alles modeſleependen ſtroom. Zijn plicht te doen, en het overige aan God te laten verblijven, is ook in dezen het eenig veilige en zuivere pad. Moet dan eindelijk de zaak die hij wettig voorſtaat in het ſtaatkundige en uitwendige bezwijken, hij rust dan met een des te verzekerder geloof op die Godsbelofte, dat alle dingen, hoe ook ſchijnbaar tegenloopende, medewerken moeten ten goede van Zijne zaak, en volk, en waarheid. Zelfs eene anders zoo zeer gevreesde ontbinding der Unie die Ierland aan Engeland verbindt, ja de val zelve van geheel de gevestigde kerk als nationale inrichting, zal dan moeten medewerken tot het vervullen van dien Raad Gods, waarvan ook, door de ondoorzienlijkſte wegen, het laatſte einde niet kan zijn tot te loorſtelling van het geloof, hetwelk Jezus Christus, Zijnen Zoon, als den eenigen Rotsſteen en Middelaar, Zijn Woord als de eenige kenbron aller waarheid in de Godsdienst, en Zijnen Geest als den eenigen Opper-regeerder, Trooster en onfeilbaren Leidsman Zijner Gemeenten vereert en belijdt.

Opmerkelijk is het, dat ook hier wederom, als zoo vaak in de geſchiedenis der kerk, juist de nood der tijden met de opwekking en herleving der bedreigde Godsdienst te zamen gaat. Zeker is het, dat nimmer in vroegere dagen de Proteſtantſche geestelijken en leden in Ierland zich zoo veel hebben laten gelegen zijn aan het zielenbehoud hunner ongelukkige landgenooten, zoowel als aan hun eigen; aan de verkondiging van een gekruisten Christus, aan de handhaving van het zuivere Bijbelwoord tegen het ſtelſel van niet- of ſlechts gedeeltelijke lezing in de huisgezinnen en op de ſcholen (1). Krachtig meer dan ooit in onze dagen wedergalmt op de predikſtoelen in Ierland het woord der zaligheid: vergeving der zonden uit vrije genade, de gerechtigheid door het geloof, de verloſſing in het bloed van den eenigen Middelaar en Hoogepriester onzer belijdenis Jeſus Christus; de aankondiging tevens, hier en daar, Zijner perſoonlijke wederkomst in Goddelijke en Koninklijke heerlijkheid om te regeeren over levenden en dooden, en om de aarde te bedekken van de kennis Zijns Naams! Ook in kleiner en grooter zamenkomſten (*meetings*) naar de wijze des lands in het openbaar bij honderd- en duizendtallen gehouden, worden niet ſlechts de ſtaatkundige aangelegenheden van den dag, en de belangen der onderſcheidene claſſen van ingezetenen ter ſpraak gebracht, maar ook de grondwaarheden der Hervormde kerken tegen de Roomſche leerſtellingen verdedigd, zoo door getrouwe waarschuwingen als door noodige toelichtingen. Bijbel- en tractaat-verſpreiding, verbonden met mondelinge toeſpraak en vrijmoedige belijdenis en verkondiging in het midden des volks, hebben haren loop, niet zonder den vruchtbaarmakenden zegen van Boven (2), hoe zeer ook, als zich denken laat,

zin der woorden dezes eeds, zonder eenige uitvlucht, dubbelzinnigheid, of zinsbehoud hoegenaamd. Zoo waarlijk helpe mij God!

(1) Op de groote Proteſtantſche *Meeting* in het Ierſche Graafſchap Down (A°. 1834) liet zich de bekwame Presbyteriaanſche Hoogleeraar Dr. COOKE van Belfast aldus uit over dit onderwerp: *Het tegenwoordige (Whig) ministerie vond de Proteſtanten in Ierland in het volle en vrije bezit van den Bijbel op alle hunne ſcholen. Zij hadden dit kleinood geërfd uit de dagen der Hervormers, die het hemelſche erfdeel redden uit de tyrannij van Rome. Het was aan de 19de eeuw voorbehouden de uſurpatie der 15de te herſtellen. Het was voor de mannen* VAN DEN VOORTGANG DES MENSCHELIJKEN VERNUFTS *bewaard, het gebied der ingewikkelde gehoorzaamheid te herſtellen, en voor* DE VERSPREIDERS VAN ALLE NUTTIGE KENNIS, *het rijk der onwetendheid te bevorderen. In onderwerping aan de Roomſche Priesterſchap, mag* »*gedurende vier uren ieder dag Gods Bijbel op geen Proteſtantſche ſchool gelezen worden*", *en daar zijn Proteſtanten gevonden, die om de ellendige bijdrage van een paar ponden aan den ſchoolmeester, de vrijheid van het Woord van God hebben verzaakt. Wat zullen zij nog meer verzaken? — Een ſchoolkind is het niet verboden gedurende den ſchooltijd den Koran te lezen; maar in den Bijbel van God ſla hij zijne oogen niet! Hij mag, zoo veel ik weet,* ERIN GO BRAGH (een vaak tot oproer gebruikt Iersch lied, in de ſchoolboeken opgenomen) *zingen, maar een Pſalm van David te zingen, of op te zeggen, is overtreding. Nog meer!* (volgens de nieuwſte inrichting in het ſchoolwezen in Ierland) *de ſchoolmeester op zijn ſchool mag niet bidden! Zoo iets is zedert de dagen van Darius den Meder wel niet gezien. — Of er eene wet is, die de ſchoolmeesters verbiedt te vloeken weet ik niet; maar zeker beſtaat er eene, die hen verbiedt het gebed te doen.*

(2) Een opmerkelijk bewijs hiervan ligt in de onloochenbare toeneming van Proteſtantſche kerken in Ierland zedert de Unie in het begin dezer eeuw, niettegenſtaande de talrijke verhuizingen van Proteſtanten, waarvan wij vroeger ſpraken, en de toenemende macht der Catholijken. Volgens eene opgave van den WelEerw. Boyton op de groote Proteſtantſche Vergadering te Bristol (A°. 1834), bedroeg het getal der Kerken in Ierland ten jare 1800 *zes honderd zeven en tachtig*, ten jare 1829 *dertien hon-*

deze ijver zelve der Protestantſche voorgangers en belijders niet ſlechts de Catholijken, maar ook den onverſchilligen of bloot politieken liberaal eene ergernis geeft, verbonden ten alle tijde aan die van den beginne ſteeds *tegengeſprokene ſecte* (Hand. XXVIII. v. 22), welke den Zone Gods tot haren Meester, Koning, en eeuwig trouwen Beſchermheer heeft. Ook in Engeland op meer dan eene plaats werkt het gevaar, waarmede de Protestantſche kerk vooreerst in Ierland bedreigd wordt, eenen nieuwen ijver tot hare handhaving, tot waakzaamheid tegen den listigen vijand, tot gemeenschaps-oefening met de verdrukte of bedreigde broederen in Ierland; tot het houden insgelijks van groote en gewichtige zamenkomſten in den zin van *conſervatie*, zoo van de Kerk als van den Staat, gelijk beide vereenigd door Koning, Lords, en Gemeenten bezworen zijn. Hoedanig de uitſlag zijn zal van dien ſtrijd, die naar den aart der Engelſche natie en de grondvormen van haar volksbeſtaan ten voornaamſte met de levendige ſtem gevoerd wordt, is wel niet vooruit te zien. Het kan zijn, dat het Protestantſche, het Christelijke ſtaatsgebouw in Groot-Brittanje weldra inſtorten gaat onder de vereenigde ſlagen van de onderſcheidene partijen, die de ſtroom onzer eeuw van afval tegen zijne vastigheden opſtuwt. Doch wat ook ſtand houde of valle, het levensbeginsel des waarachtigen Protestantismus zal ook door de gedreigde inſtorting niet verloren gaan, maar dan nog (is het aldus de wille van den Heere der kerk, den God van hemel en aarde!) zijn getuigenis geven, zijne kracht openbaren al is het ook onder eenen gantsch vernieuwden vorm, eene gantsch nieuwe bedeeling. Want noch de waarheid, die in Christus is, noch de belijdenis dier waarheid, hetzij door enkelen, of door gemeenten, hangt niet af van de plaats, die de wereld haar toekent of weigert. Hetzij als ſtaats-godsdienst heerſchend, hetzij onder het kruis gepredikt en vervolgd, hetzij door de grooten der aarde beleden of vertreden, hetzij door de natiën aangevallen of gehuldigd, van het Christendom (dat is, de leere Gods en het koninkrijk van Jeſus Christus) is in den hoogſten nadruk waarachtig, hetgeen een zijner uitnemendſte belijders en verkondigers (PAULUS) van zich zelven kon getuigen: *Ik weet vernederd te worden, ik weet ook overvloed te hebben: allezins en in allen ben ik onderwezen, beide verzadigd te zijn en honger te lijden, beide overvloed te hebben, en gebrek te lijden. Ik vermag alle dingen door Christus die mij kracht geeft.* Phil. IV. v. 12 en 13.

Onder de middelen die zoowel in Engeland als in Ierland door de Protestanten ten behoeve hunner fel bedreigde zaak in Kerk en Staat te baat genomen worden, behoort ook de oprichting van onderſcheidene *Conſervative* (dat is, in den zin der Protestantſche Godsdienst en van Engelands oude conſtitutie, *behoudende*) genootſchappen. Men weet, dat deze wijze van werkzaamheid bij wege van genootſchappen en openbare bijeenkomſten, aan de Britſche natie bijzonder eigen is, en met haar grondwettig beſtaan in harmony ſtaat. Wij moeten derhalve dergelijke inrichtingen niet zoo zeer uit ons, zoo geheel van het Engelſche verſchillend *Nederlandsch* ſtandpunt beoordeelen, uit welk laatſte beſchouwd menige voor den Engelschman dagelijkſche, althands zeer geoorloofde handeling bij ons hoogst bedenkelijk, ja ergerlijk zoude kunnen zijn. Ook nemen wij hier geene verdediging op ons, maar alleen de onbevooroordeelde opgave, zoo wij vertrouwen, van een beſtaand feit, als wij ten ſlotte onzer beſchouwing van de Protestanten in Ierland, hier nog met een woord melding maken van eene zelfs in Engeland vaak meer belasterde, dan behoorlijk onderzochte Protestantſche vereeniging: die der *Oranjemannen*. Zeer oppervlakkig althands is de kennis die wij hier te lande uit de dagbladen omtrent dat genootſchap kunnen opdoen. Men ſtelt zich hetzelve veelal voor, als eene ſoort van woelgeestigen *club*, bezield met enkel partijzuchtige vijandſchap tegen de Catholijke Ieren; een hoop heethoofden, van weinig eerbiedwaardigheid overigens ten opzichte van hunnen rang, betrekkingen en hoedanigheden in de maatſchappij. Om dit verkeerde begrip eenigzins te herſtellen, zal het genoegzaam zijn hier in het kort een denkbeeld te geven van den aart, oorſprong, zamenſtelling, en bedoelingen van het dusgenaamde Oranje-genootſchap (*Orange-inſtitution*). Wij doen dit *eerst* met de woorden van eenen Ierſchen Leeraar (Rev. Mortimer O'Sullivan) op eene Vergadering van de Protestantſche *Conſervative Society* te Dublin (A°. 1834); *vervolgens* door eenige mededeeling uit de openbaar uitgegevene *Wetten en Reglementen* van het genootſchap zelve.

De Heer O'Sullivan dan verdedigde ter vermelde plaats en tijd de Oranje-Maatſchappij op deze wijze, vooral om de opgave van openbare feiten gewichtig: »Ik aarzel »niet te zeggen, dat er nimmer in Ierland een lichaam »was van een nog zoo kortſtondig beſtaan, en te gelijk »van zoo groote en onloochenbare verdienſten jegens het »vaderland, als het trouwe en vaak zoo zeer gelaakte en »verzaakte Oranje-genootſchap. Mag het iets ter beoor»deeling van zulk een gezelſchap afdoen, hoedanig de »toeſtand is van de oorden waar hetzelve den meesten »invloed oefent; hoedanig het perſoneel karakter is der »voornaamſte perſonen, die deszelfs zamenkomſten bij»wonen, en deszelfs zaken beſturen; hoedanig eindelijk »jegens hetzelve de gezindheid is van dezulken, welker »vijandſchap te hebben verdiend, tot een eere mag ge»rekend worden; dan is het, mag ik zeggen, eene verre»gaande ondankbaarheid van de zijde dergenen die hier »en in Engeland in hooge bedieningen zijn, zoo lichtelijk »gehoor te geven aan de laaghartigſte lasteringen tegen het »lichaam der Oranjemannen, en te vergeten dat zij het »waren aan wie men het onder God mag dank weten, dat »de opſtand van 1798 niet gelukt is, en dat Engeland destijds »onder de vereenigde krachten van buitenlandſchen oorlog »en binnenlandsch verraad niet is bezweken. De vijanden »van het Protestantismus zeggen, dat het Oranje-genoot»ſchap tot kwade gezindheden aanleiding geeft, oproer en »aanrandingen uitlokt; het Oranje-genootſchap ant-

derd en zeven, daaronder gerekend *negen en negentig*, die alleen vergroot werden. Zie *the Irish Protestant.* Vol. I. p. 218, 219.

»woordt, wijzende op de rust van Ulſter (het middelpunt
»van zijnen werkkring). — Doch ik wil in het verdedigen
»der Oranje-broederſchap mij alleen bepalen bij de be-
»wijzen, die de tegenpartij zelve aan de hand geeft. De
»Oranje-mannen beweeren, dat zij door hunne vereeni-
»ging bewerkt hebben de verijdeling van maatregelen
»genomen tot verderf der Proteſtantſche zaak; dat zij
»krachtdadig hebben medegewerkt tot het ontzenuwen
»eener zamenzweering, hebbende ten hoofddoel de ſchei-
»ding tusſchen Ierland en Groot-Brittanje. Zij worden
»*beſchuldigd*, van te hebben gelegenheid gegeven door
»*hunne* vereeniging tot het ontſtaan juist van die andere
»vereenigingen, waartegen zij verklaren zich te hebben
»verbonden; en dat zij, dus doende, vermeerderd hebben
»hun eigen gevaar en de moeilijkheden van het land,
»door als het ware de Roomſchen te noodzaken zich
»van hunne zijde tegen de Oranjemannen aan één te
»ſluiten. — Welk van deze beide beweerden naar waar-
»heid zij, blijkt middagklaar uit de dagteekening der
»oprichting van het Oranjegenootſchap. Beide Mr. O'Con-
»nell en de Roomsch Catholijke historieſchrijver Mr. Plow-
»den, komen hierin met elkander en met de echte be-
»ſcheiden van het genootſchap zelve overeen. De Oranje-
»maatſchappij werd opgericht ten jare 1795 en de eerſte
»*loge* (of zamenkomst) volgens den Heer Plowden werd
»gehouden te Diamond in het Graafſchap Armagh, op
»den 21[sten] September. Nu is het, volgens het getuige-
»nis van den Heer Emmett in zijne *Proeve over de Ge-
»ſchiedenis van Ierland* uitgemaakt, dat de 10[de] Mei
»van dat zelfde jaar een gedenkwaardige dag was, die
»namelijk der vorming van een algemeen ſtelſel van af-
»vaardiging, bij wege van *committees*, van het reeds geheel
»georganiſeerde genootſchap der *Vereenigde Ieren* (1),
»een genootſchap van Catholijke Ieren, den Protestanten
»niet weinig vijandig en dreigend gevaarlijk. Zoo had dan
»ruim vier maanden reeds voor dat de eerſte Oranje-loge
»zamenkwam, het ſtelſel der *Vereenigde Ieren* zich wijd
»en zijd uitgebreid, en zelfs (volgens Mr. Emmett) afge-
»vaardigden naar Frankrijk gezonden. En insgelijks waren
»ook de Defenders (een ander Iersch-Catholijk verbond)
»in wezen, lang vóór de vorming der Oranje-maat-
»ſchappij in het Noorden, zijnde, als de onpartijdige
»geſchiedenis getuigt, tot een lichaam vereenigd gewor-
»den in 1784, in 1792 het voorwerp van een parle-
»mentair onderzoek, en voor 1798 reeds door hunne
»geweldenarijen berucht (2)".

De Wetten en Reglementen van de Oranje-Maatſchappij in Ierland, onlangs openlijk uitgegeven (3), geven ons insgelijks een klaarder denkbeeld van haren aart en bedoelingen, dan men over het geheel hier te lande heeft. Op eene lijst van *dignitarisſen*, zoo wereldlijke als geestelijke, die deze Maatschappij aan haar hoofd heeft, en onder welke men de Graven van Enniskillen, Roden, Rathdowne, de Lords Mandeville, Powerscourt, Farnham, den Colonel Perceval, M. P., de Wel-Eerw. Graham, Holt Waring, Martin, Beresford, Saurin, enz. opgeteekend vindt, volgt de verklaring, die een iegelijk der leden bij zijne aanneming moet afleggen, en onmiddelijk daarop deze bepaling:

»De Ierſche Oranje-Maatſchappij werd opgericht door
»menſchen, die met hunne uiterſte kracht verlangen te
»onderſteunen en te verdedigen Zijne Majesteit Koning
»Willem den IV[de], de Proteſtantſche Godsdienst, de
»wetten van het land, de Proteſtantſche opvolging tot
»den troon in Z. Ms. doorluchtig geſlacht, mitsgaders
»de handhaving van hunne perſoonlijke veiligheid, die
»hunner eigendommen, en de openbare rust. Tot deze
»einden houden zich de leden verplicht, in alle omſtan-
»digheden, daartoe opgeroepen zijnde, gereed te ſtaan tot
»bijſtand der burgerlijke en militaire overheden in de
»rechtvaardige en wettige waarneming hunner bedienin-
»gen. Ook vergaderen zij te zamen ter eere van Koning
»Willem den III[de], Prins van Oranje, wiens naam zij ten
»eeuwigen dage wenſchen te dragen, als voorſtanders van
»zijne glorierijke nagedachtenis, en van de ware Gods-
»dienst, wettig vastgeſteld in dit vereenigd Koninkrijk.
»Deze Vereeniging is uitſluitend eene Proteſtantſche;
»*evenwel verſoeiende den geest van onverdraagzaam-
»heid, ontfangt zij in hare broederſchap geene personen,
»die niet wel bekend zijn een afkeer te hebben van ie-
»mands vervolging, beleediging, of verwijt ter zake zij-
»ner Godsdienſtige gevoelens*. Haar beginſel, is het hel-
»pen en bijſtaan van getrouwe onderdanen van elke
»godsdienſtige overtuiging tegen alle gewelddadigheid en
»verdrukking." In denzelfden zin zijn voorts de reglementen zelve, mitsgaders de Christelijke gebeden, waarmede de Vergaderingen geopend en geſloten worden, opgeſteld.

Zonder eenigzins deze Maatſchappij ten voorbeeld te willen ſtellen buiten Ierland, of zelfs binnen dat land in alles te willen of te kunnen prijzen, wenschten wij door de medegedeelde bijzonderheden een onpartijdige kennis van hetgeen aldaar omgaat te bevorderen; en daardoor tevens den zoo hachelijken als belangwekkenden toeſtand onzer Ierſche geloofsgenooten voor oogen te ſtellen aan landgenooten, die met dat Ierland en zijn Protestantismus historisch en godsdienſtig ten naauwſte verbonden werden in dagen beide voor hun en voor ons van onvergankelijke gedachtenis.

(1) *United Irishmen.*
(2) Zie *the Irish Protestant.* Vol. I. p. 17 en volg. en elders.
(3) *Laws and Ordinances of the Orange Inſtitution of Ireland*, Dublin, 1834.

DRUKFEILEN.

In ons Nr. 10 zijn eenige te zeer zinstorende drukfeilen overgebleven, dan dat zij de uitdrukkelijke aanwijzing en herſtelling zouden kunnen ontbeeren. Men leze derhalve

Bladz.	53.	Kol.	1.	reg.	9.	*en worteling*	in	plaats	van	*en worſteling.*
»	54.	»	2.	»	23.	*den tegen al enz.*	»	»	»	*het tegen al enz.*
»	54.	»	2.	»	27.	*of op hun*	»	»	»	*of hun op*
»	55.	»	1.	»	10.	*hachelijk*	»	»	»	*hachelijke*
»	55.	»	2.	»	17.	*moest*	»	»	»	*moet*
»	60.	»	1.	»	25.	*Tweede*	»	»	»	*Eerſte*

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

HET GETUIGENIS VAN DOOP EN AVONDMAAL TEGEN DE NEOLOGIE.

De Neologie geeft voor, alleen tegen het stelselmatige voordragen der leerstukken te zijn ingenomen, maar de uitspraken der Heilige Schrift ten volle te willen doen gelden.

Men overtuige haar dan, dat zij niet alleen het eerste maar ook het laatste verwerpt. Wij hebben dit in een paar artikelen trachten te doen, omtrent de hoofdpunten der geschiedenis van Gods volk, en de drie heerlijke Geestes-gaven: Geloof, Hoop en Liefde. Hetzelfde geldt omtrent die twee heilige en beteekenisvolle inzettingen des Heeren, Doop en Avondmaal, als welke in zich bevatten de kern en den ganschen inhoud der heilsleere. Laat ons in het kort zien, en als met den vinger aanwijzen, hoe de hedendaags algemeen gewordene leer tegen Doop en Avondmaal, in derzelver ware schriftuurlijke beteekenis, zoodanig strijdt, dat een van beide, of die leer, of deze heilige teekenen en zegelen, moeten vervallen of verloochend worden. Men moge *symbolische* boeken en *schriften* verwerpen, deze *symbolische zaken* en inzettingen kan zelfs de macht der hel niet afschaffen of vernietigen; en de leer onzer heerschende Theologanten, zij moge de eerste terugzetten of verdonkeren, zal de laatste nimmermeer van hare kracht en beduidenis vermogen te berooven.

De Neologie leert, dat God uit kracht der schepping de liefhebbende Vader aller menschen is, die niet vertoornd is door de zonde; geen Wreker, gelijk de slaafsche Jood zich weleer uit schrik en vreeze voorstelde; geen Rechter, die de ongerechtigheden straft tot in het derde en vierde lid dergenen die Hem haten; maar een Vader aller menschen, die aan deze allen, als aan Zijne lieve kinderen de leer en het voorbeeld van Jezus als een opvoedingsmiddel schenkt, om hen door dezelve op te kweken voor eindeloos geluk.

De Doop leert, dat de menschen van nature geen kinderen Gods zijn, naardien zij in het huisgezin, en rijk, en verbond Gods moeten worden opgenomen. *Want wat uit vleesch geboren is, dat is vleesch, en die in den vleesche zijn kunnen God niet behagen;* en zoo iemand *den Geest van Christus niet heeft, die komt hem niet toe;* die zijn *kinderen der ongehoorzaamheid,* hoe zouden zij te gelijk kinderen Gods kunnen zijn? *Een iegelijk die de rechtvaardigheid niet doet die is niet uit God,* en dus Zijn kind niet. Deze aanneming tot kinderen dan, leert dat God niet de Vader aller menschen is, naardien een Vader niet zijn kind, maar eenen vreemde door *aanneming* in de rechten des kindschaps opneemt.

De Neologie leert dat wij geen verband bepalen kunnen tusschen den dood van Jezus en de vergeving der zonden, en dat zoo er tusschen die beide al eenige betrekking besta, ons eindig verstand niet kan doorzien, waarin dezelve gelegen is.

De Doop getuigt, dat het verband tusschen den dood des Heeren en de verzoening en vergiffenis der misdaden, bestaat in de geestelijke vereeniging van den van nature dooden mensch met den levendigmakenden Christus, en de daarop rustende toegerekende gerechtigheid in Zijn bloed: *wij zijn* (zegt de Apostel) *met Hem begraven door den doop in den dood, opdat, gelijk Christus is opgewekt tot heerlijkheid des Vaders, alzoo ook wij in nieuwigheid des levens wandelen zouden.*

De Neologie leert, dat de mensch zich zelven moet verbeteren, en voegt er soms nog bij: met de hulp van Gods genade; maar de Doop getuigt, dat het alleen de Geest is die den onreinen zondaar heiligt, gelijk het water reinigt van de onzuiverheid des ligchaams, en dat het God is, die ons met den Heiligen Geest doopt

en niet wij zelve; *want wij zijn Zijn maakſel, geſchapen in Christus Jezus tot goede werken welke God voorbereid heeft, opdat wij in dezelve zouden wandelen.*

Niet minder is het Avondmaal in deszelfs waren en diepen zin in lijnrechten ſtrijd met de leerſtellingen der Neologie. Van daar dat zij het enkel als een gedachtenis-maal wil beſchouwd hebben. Het Avondmaal is *ook* een gedachtenis-maal; maar het is meer dan dat. Het is eene afbeelding en klare zichtbare voorſtelling van de wijze waarop het geloof met het gezegend ligchaam en bloed des Heeren werkzaam is door den Heiligen Geest. *Die mijn vleesch eet en mijn bloed drinkt, die blijft in mij en ik in hem,* zegt de Heere, van het waarachtig geloof in Hem. Dan dit ſchriftuurlijk begrip van hetzelve dat de Heer na zooveel mondelinge voordracht eindelijk in den nacht des verraads zichtbaar, tastbaar, ſmaakbaar gaf en ſchonk aan Zijne gemeente door alle volgende eeuwen; waarvan de Apostelen zeiden: *hetgene wij gehoord hebben, hetgene wij gezien hebben met onze oogen, hetgene wij aanſchouwd hebben en onze handen getast hebben, dat verkondigen wij u;* dit ſchriftuurlijk denkbeeld, neen meer dan denkbeeld, deze waarneming en erkentenis der hoogſte wezenlijkheid, is geheel onbeſtaanbaar met hetgeen het geloof wordt bij de voorſtelling die de Neologie van den offerdood des Heeren geeft. De nieuwe leer toch vordert alleen het geloof aan de liefde des Vaders die den Zoon overgaf in den dood, ter bevestiging der overtuiging dat die Vader de zonden door zijne vergevings-gezindheid vergeten en vergeven zal. Het geloof daarentegen dat de Schrift vordert, is zulk een geloof, waardoor men Christus in al Zijne volheid en heerlijkheid, als den Godmensch ontvangt, en door Hem gevoed en verzadigd en vervuld wordt. Wil men nu deze woorden in hare hooge en heerlijke, maar verborgene en ondoorgrondelijke wezenlijkheid opvatten, en niet in een zinnebeeldigen zin, als eene zuiver allegoriſche voorſtelling van een zeer flaauw en algemeen denkbeeld, gelijk de Neologie eischt, dan wordt men beſchuldigd van mystiekerij, of het hangen aan duistere en verwarde begrippen.

Het is inderdaad alsof Doop en Avondmaal bepaaldelijk voor onzen tijd gegeven waren, om die oppervlakkige en tevens afgetrokken kracht- en geestelooze uitleggingen van de *woorden* der Schrift, door wezenlijkheden, door niet denkbeeldige, maar zicht- en tastbare *zaken* omver te werpen. In de eeuw der Hervorming zag men wel in, wat hoog belang daarom Doop en Avondmaal bezitten, en vandaar dat men er zoo lang en zoo veel (offchoon dikwijls, helaas, niet in den geest der broederlijke liefde onder geloovigen) over heeft getwist en geſtreden. Over het verſchil van gevoelen, destijds ook onder broeders beſtaande, ſpreken wij thans niet. De hoofdſtrijd was eigenlijk gericht tegen de verbasteringen en bijvoegſelen der Roomſche Kerke, en omdat men het ongelukkig niet kon eens worden omtrent het ſtandpunt, waaruit dezen ſtrijd te voeren, en men toch gevoelde dat hij op *dat* terrein moest geſtreden worden, daarom werd men verdeeld. Doch hetgeen wij wilden aanwijzen is: dat dit onderwerp, waarop men toen zoo krachtig ſtond tegen het bijgeloof van Rome, evenveel kracht verleent tegen het ongeloof der eeuw; en (o aanbiddelijke wijsheid en heerlijkheid Gods!) dat de inſtellingen van Christus zich ook daarin betoonen als gaven van Hem die dezelfde is, gisteren, heden, en in eeuwigheid, dat ook zij, *en* gisteren, *en* heden, *en* tot aan het einde der wereld, hare kracht en haar heerlijk vermogen geſtand doen tot verdelging en verbrijzeling van alle ongeloof en dwaling; *tot nederwerping der ſterkten, dewijl zij de overleggingen ter nederwerpen* en alle *hoogte die zich verheft tegen de kenniſſe Gods,* en alle *gedachten gevangen leiden tot de gehoorzaamheid* van *Christus.*

Nog eens: in Doop en Nachtmaal ligt het geheele Christendom; want (gelijk het uitmuntend door de Heidelbergſche *Onderwijzing* word uitgedrukt) beide *zijn daar henen gericht en daartoe verordend dat ze ons geloof op de offerande van Jezus Christus aan het kruis, als op den eenigen grond onzer zaligheid wijzen;* en *niemand kan een ander fondament leggen, dan hetgene gelegd is hetwelk is* JEZUS CHRISTUS.

VOLKS-GESCHIEDENIS.

In het Eerſte Deel der *Nederlandſche Stemmen* werd een opſtel geplaatst *over het doel der Wereldgeſchiedenis,* waarin op de groote leeringen werd gewezen die de geſchiedenis in het licht der goddelijke openbaring en christelijke leer beſchouwd, in het algemeen ons geeft; en vooral op die waarheid (onlangs door een uitmuntend Historiekenner (1) *de grootſte van de leeringen der geſchiedenis* genoemd) dat *de Heer regeert* en *dat elke macht tegen de kerk van Christus verbrijzeld wordt.* Maar de geſchiedenis ook der afzonderlijke christelijke volken heeft, wanneer zij door eenen christelijken veder wordt beſchreven, hare hoogbelangrijke beſchouwing, vooral ook gelegen in het beoordeelen van bijzondere perſonen, zaken, handelingen, geheel in den geest der Heilige Schriftuur. Stof tot droefheid niet alleen, maar ook tot ſchaamte is het, dat de historie der meeste christenvolken, onder die volken zelve nog zoo ſchaars zulk eene behandeling heeft gevonden.

Wij herinneren ons bij het maken van deze aanmerking de aankondiging eener *Geſchiedenis van Engeland* (2), die voor eenige jaren onder ons oog kwam, en welke, terwijl ons niet bekend is of dit historiſche werk inderdaad is tot ſtand gekomen, misſchien wel des te meer de aandacht van onzen lezer verdient; daar ook wij nog eene historie van ons vaderland in dien geest misſen, en men uit deze aankondiging die hier te lande zeer weinig bekend ſchijnt te zijn geworden, kan zien, op welke wijze en in welken geest wij verſtaan dat eene dusdanig bewerkte geſchiedenis zoude moeten vervat zijn. Niet ſlechts aan het bekend maken van hetgeen geheel

(1) Mr. G. Groen van Prinſterer, *Archives ou correspondance inédite de la maiſon d'Orange Naſſau.* Vol. I. Préf. p. IX.

(2) *A History of England, on christian principles.*

nieuw is, maar ook van hetgeen of weinig verspreid was of niet genoeg opgemerkt werd, offchoon reeds eenigen tijd geleden, wenschen onze *Stemmen* bij voorkeur dienstbaar te zijn. Immers, het wordt niet tot lof der *mannen van Athene* gezegd, *dat zij hunnen tijd tot niets anders besteedden, dan om wat nieuws te zeggen en te hooren.*

»De natuurlijke weetgierigheid des menschen, opzichtelijk hetgeen vóór hem gebeurd is, vindt de beste bevrediging in de Heilige Schrift. Deze is het die ons leert, dat de mensch, onschuldig geschapen, maar tot ongehoorzaamheid en afval vervoerd werd, en dat uit deze éene bron, alle zonde en ellende is voortgekomen, onder welke het schepsel zucht en in nood was, tot dat Christus kwam om uit die verdoemenis zijn volk vrij te maken, dat niet naar den vleesche zoude wandelen, maar naar den geest, en kinderen en erfgenamen Gods, en Christus medeerfgenamen worden. Op deze groote gebeurtenis en op het licht dat daarvan uitgaat, moest alle beoefening der geschiedenis en vooral der vaderlandsche terugwijzen, opdat wij de goddelijke genadebewijzen, die onze dankerkentenis moeten opwekken, en wat ter eere Gods, voor ons vaderland, en vooral de kerk waartoe wij behooren geleidt, recht leeren kennen, en ons alzoo laten opwekken tot gebed en tot heilzame werkzaamheid. De zamenstellers onzer Liturgie leeren ons bidden: *o Heere maak u op, help en verlos ons!* maar ook tevens daarbij voegen: *o Heere wij hebben met onze ooren gehoord, en onze vaderen hebben ons verteld de groote daden die gij in hunne dagen en de dagen hunner vaderen gedaan hebt.* Kunnen wij inderdaad wel verwachten, dat wij zoo ernstig, vurig en vertrouwend zullen bidden, wanneer die groote daden ons onbekend zijn, die daartoe een zoo machtigen drang opleveren?

»Doch, offchoon enkelen, gelijk de Samaritaansche melaatsche, van den ondankbaren hoop zich onderscheiden, en Gode van harte de eere gegeven hebben voor de wonderbare zegeningen, welke Hij over ons vaderland heeft uitgestort, zoo hebben toch de Engelsche historieschrijvers hunne landgenooten in de vroegere gebeurtenissen de genade Gods niet leeren erkennen. Eenigen derzelven zijn, helaas! als vijanden des Christendoms bekend, en bijna allen onderscheiden zich, alleen door bij enkele gelegenheden over hetzelve met zekere achting te spreken, van heidensche geschiedschrijvers. Zij erkennen Gods aanwezen met hunnen mond, maar spreken van de gebeurtenissen alsof Hij daaraan geen deel had, en als ging de loop der wereldregering zonder Hem voort, zoolang Hij den loop der natuur niet door eenig wonder afbreekt. Hoe geheel verschillend sprak Hij die den Vader kende, en den geheelen loop der natuur voorstelde, als voortkomende uit deszelfs wil en welbehagen, als Hij zeide: *Hij laat Zijne zonne opgaan over boozen en goeden, en Hij regent over rechtvaardigen en goddeloozen.*

»Achten en beminnen de wereldschgezinde geschiedschrijvers de zedelijkheid, zoo keeren zij toch altoos de twee groote geboden: liefde Gods en des naasten, om, en stellen vaderlandsliefde en welwillendheid jegens de menschen hooger dan gehoorzaamheid jegens God en ijver voor Zijne dienst. Doch gewoonlijk nemen zij het ook met de zedelijkheid zoo naauw niet; maar verstandige staatkunst en gelukkige eerzucht, bijzonder ten koste van vreemde natiën, gelden hun meer dan eerlijkheid en trouw. En ootmoed, zelfverloochening, of wel die godzaligheid, welke de verzoekingen der wereld ontvlucht, om zich in de stilte voor te bereiden tot het verschijnen voor Gods troon, worden door hen niet dan met medelijden of minachting vermeld. De gewone historieschrijvers *achten de hoovaardigen gelukkig*, en bewonderen *degenen die goddeloosheid doen, wanneer zij den Heere verzoeken, en ontkomen* (1). Bij den Lezer laat dit den indruk na als of het Christendom iets bloot beschouwelijks ware, welks verwaarloozing geenszins hoog te berispen valt, wanneer men zich slechts door bedachtzaamheid laat geleiden, en niet in groote wandaden vervalt. Zulke strikken leggen diegenen voor hunne lezers, welke *het kwade goed en het goede kwaad noemen, die van het licht duisternis en van de duisternis licht maken.* Hiervoor te bewaren of te waarschuwen is het doel dezer geschiedenis van Engeland.

»De Heilige Schrift toont ons steeds de wereld als van God geschapen en Hem toebehoorende. Uit dit oogpunt zal de schrijver de personen en gebeurtenissen beschouwen, en wanneer hij dezelve beoordeelt, doen uitkomen hoe de heilige Schrijvers hen zouden beoordeeld hebben, en dit oordeel volgen.

»Smertelijk zal daarbij den lezer de menigte van goddeloozen en zondaars in al de tijdperken dezer Geschiedenis aandoen; maar des te meer zal hij de genade en vaderlijke barmhartigheid Gods bewonderen, die zich zeer bijzonder over Engeland heeft uitgestort, en juist in die tijden het rijkelijkst, in welke geen nationale trots die zegeningen aan eigen verdiensten kan toeschrijven.

»Onze voorvaderen dienden de afgoden met afschuwelijke en bloedige offers. De Heer ontfermde zich over hen, zond hun het licht des Evangelies, en leerde hen om Hem en zijnen Zoon met een heilige dienst te vereeren. Op nieuw verzonken zij in dergelijke gruwelen, in al de dwaasheden, in de geheele duisternis des Pausdoms. Maar God gedacht wederom aan hun in genade, Hij zond hun getrouwe getuigen Zijns woords, die hetzelve onder hen predikten, en maakte het deel onzer erfenisse nog eens ter woonstede van heiligheid en waarheid.

»Daarenboven heeft Hij ons met de kostelijkste tijdelijke gaven begiftigd. Volkeren die de veel hoogere waardij onzer geestelijke zegeningen niet bevatten, benijden ons de staatsregeling die Hij ons geschonken heeft; en de macht die Hij aan ons eiland verleend heeft, strekt zich uit over alle de deelen der wereld.

»God zelf geve het den lezer, dat hij Hem, als den grooten Weldoener leere kennen, voor wien niets groot of klein is, en die even zoo gewillig is, om den geringsten dergenen die op hem vertrouwen zalig te maken, als Koningrijken te stichten, en die te versieren met heerlijkheid en eere!"

(1) Mal. III. v. 15.

Veel van hetgeen hier over de Geſchiedenis van Engeland gezegd wordt, is ook op de onze toepasſelijk; en wij kunnen deze en dergelijke gevoelens niet genoeg zoeken algemeen te maken en in te prenten, in eenen tijd dat de loffelijke ijver, ſints eenige jaren in het beoefenen der Historie des Vaderlands ontwaakt, meer en meer toeneemt; maar helaas! over het algemeen nog geenszins dat karakter van erkenning der groote daden Gods, en aanhankelijkheid aan de gezegende waarheden en leeringen der openbaring heeft aangenomen. Het worde dan ernſtig bedacht, dat met hoevele talenten en bekwaamheid of geleerdheid ook onderzocht, de geſchiedenis voor den Christen hare eigenaardige waardij toch ſchier enkel ontleent uit den geest in welken zij wordt voorgeſteld, en het er op aankomt of derzelver ſchrijver de eere der menſchen zoekt, of de heerlijkheid Gods!

DE LAATSTE WOORDEN VAN PRINS WILLEM DEN EERSTE.

Eenparig zijn onze geſchiedſchrijvers in de vermelding van die immer onvergetelijke woorden, waarmede de Vader des Vaderlands te gelijk zijne eigene ziel en het volk van Nederland aan de genade van zijnen God ſtervend aanbeval. Schoon met eenig gering verſchil van lezing, zijn die woorden, door den Heer van Malderé bij het nedervallen uit 's Prinſen mond vernomen, in dezen zin voor de nakomelingſchap bewaard gebleven: *Mijn God, mijn God, ontferm u over mijne ziel, en over dit arme volk* (1).

»Dit verhaal (zegt de ſchrijver van het Leven van Willem den Iste, Dl. III. bl. 687 en volg.) is getrokken uit »de eenparige getuigenis van onze ſchrijvers. Niettemin »zij het ons geoorloofd, om de waarheid van de historie »niet te kort te doen, te zeggen dat die woorden aan »eenige bedenking onderworpen zijn of de Prins die wel »heeft geſproken of *kunnen* ſpreken. De tijding (toch) »dat hij *aanſtonds ſteendood was gevallen*, wordt door »Strada en Bentivoglio bevestigd; ook zegt de laatſte wel »uitdruklijk, dat *hij terſtond werd nedergeveld, zonder »dat hij in zijn ſterven eenig woord kon ſpreken.* — Het »baart bedenking of iemand wiens hart door twee of »drie kogels doorboord wordt, de macht of het beſeffen »heeft, om in zulk een ſchielijk overval, en op dat »uiterſte, zulke woorden te kunnen ſpreken.

Het komt hier dus voornamelijk op aan te weten in welk deel en op wat plaats des lichaams de Prins gekwetst is geworden, om daaruit te beoordeelen zoo wel de opgave der beide genoemde ſchrijvers van de ſpaanſche zijde, als de al of niet mogelijkheid van het uitſpreken der bewuste in aller mond en hart bewaarde woorden.

De aangehaalde ſchrijver van 's Prinſen *Leven* merkt aan dat niemand onzer ſchrijvers de juiste plaats der wonde gemeld heeft. VAN WYN in de Bijvoegſels op WAGENAARS Zevende Deel, bl. 551, r. 7. (bl. 115 en 116) haalt een brief van GASPAR VAN VOSBERGEN een der Zeeuwſche afgevaardigden in Holland aan, op den dag zelven van den beklagelijken moord geſchreven, en meldende dat de Prins getroffen was *boven de heup door den buik*; (Wagenaar had geſchreven: *dwars door 't lijf of in het hart, want dat bijzonder is, dat vindt men bij niemand onzer ſchrijveren naauwkeurig gemeld*).

De Reſolutiën van Holland en der algemeene Staten noemen in het geheel de plaats der kwetſing niet, dus beſluit van WIJN zijne aanteekening, doch, als wij nu zien zullen, niet volkomen juist. In de Reſolutiën namelijk der Staten-Generaal is wel degelijk de wond, en de plaats waar zij aangebracht werd, omſtandig aangeteekend, doch niet in die van den dag zelven der volvoerde gruweldaad (den *tienden* Julij), welke zoo door WAGENAAR als door VAN WIJN bij BOR (*Auth. ſtukken* Dl. II, bl. 58) blijken nagezien te zijn. In een onder den ſchrijver van dit artikel berustend afſchrift van *Extracten uit de Registers der Reſolutiën van de Heeren Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden*, vindt men op de dagteekening van den *elfden* Julij de volgende alles afdoende verklaring:

»Meester Pieter Forestus, en Meester Cornelis Boſeamius, Doctoren in de medicijnen ter ſtede van Delft, »geviſiteerd hebbende het ligchaam van Zijne Excellentie, hebben verklaard, dat de ſchoot is ingegaan aan de »ſlinkerzijde drie vingeren beneffens den tepel van de »borst, omtrent een groot ſtroo breed nederwaarder dan »de tepel ſtaat, deur de 5de ribbe, en is voorts gepasſeerd deur de longe, daarna deur de dunſte membranique partye van het middelrif, of diaphragma, en van »daar deur de krop van de mage, en alzoo deur de 7de »en 8ste ribbe met kwetſinge derſelve uitgekomen over »de ſlinkerzijde van 't hert aan de Spina Dorſi of Pater Noster van 't ruggebeen met twee gaeten, met interſtitie van een half ſtroo breed, wezende de een »grooter dan de andere."

Het blijkt dus ten klaarſten 1°. dat van deze aanteekening van den *Elfden* Julij geen kennis is gedragen door onze ſchrijvers, ook door WAGENAAR en VAN WIJN niet, die alleen (bij BOR) die van den *Tienden* voor oogen hadden; 2°. dat het verhaal van *onmiddelijk* gevolgden dood bij de Spaansch-gezinde ſchrijvers vervallen moet; daar 3°. de Prins naar den aart der ontfangene wonde, gelijk door deskundigen niet betwijfeld wordt, de woorden zeer zeker heeft kunnen uitſpreken, die hem door een allezins geloofwaardig getuigenis zijn toegeſchreven; een getuigenis dat ook nog nader bevestigd wordt door de insgelijks algemeen bekende bijzonderheid (zie het meermalen aangehaalde *Leven van Willem den* Iste t. a. p. bl. 68); dat de Gravin van Swartzenburg, 's Prinſen zuster, toeſchoot en hem aanſprak vragende of hij zijne ziel niet ſtelde in de handen van Jeſus Christus, waarop de Prins JA geantwoord hebbende, vervolgens niet meer ſprak, maar in zijn kamer en te bed gebracht zijnde, kort daarop den geest gaf.

(1) In de Reſolutie van Holland van den 10den Julij zijn zij dus geboekt: *mon Dieu, mon Dieu, aye pitié de moi, et de ton pauvre peuple!* in die der Staten-Generaal van den zelfden dag: *mon Dieu, aye pitié de mon âme, aye pitié de ce pauvre peuple;* en op gelijk beteekenende wijze meermalen elders.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

ERFZONDE EN WEDERGEBOORTE.

Wij trachtten het in dit Blad meer dan eenmaal te doen opmerken, de waarheden der Heilige Schrift, de waarheden des heiligen algemeenen Christelijken geloofs, terwijl zij over alles dat in en om ons is het helderst licht verspreiden, zijn en blijven, in zich zelve beschouwd, verborgenheden. Niet om ons het wezen zelve der dingen, het onbegrijpelijke Gods en onzes zelven begrijpelijk te maken, is ons het woord der Openbaring gegeven, maar juist integendeel om de onderscheidene verschijnselen van de geestelijke en zedelijke zoo wel als zichtbare wereld tot één wel zamenhangend geheel te brengen, waarvan evenwel de duistere zijde des te ondoordringbaarder wordt, naarmate de lichtzijde voor het geloof klaarder en overtuigender is. Daarom dan ook zijn de waarheden, van God en Zijn Woord geopenbaard, voorwerpen van geloofs-, en niet van verstandsbevatting, gelijk ook het Evangelie zelve niet slechts *een reuk des levens ten leven*, maar ook *eén reuk des doods ten dood* moet zijn; het is *bedekt in de genen die verloren gaan*, het is in *de genen die gelooven*, *een licht hetwelk God gezegd heeft dat in de duisternisse schijnen zoude* (1).

Het is dat Evangelie van Oud- en Nieuw-Testament, dat is, de van God ingegeven Schrift, die ons van God en Zijn driemaal heilig bestaan, van den mensch en zijne oorspronkelijke heerlijkheid, begane zonde, verdiende ellende, en eenig wezenlijk herstel tot zaligheid en heiligheid, leert. Doch die leer, terwijl zij aan den eenen kant den sleutel oplevert voor de diepste geheimen van het menschlijk hart, en voor geheel de geschiedenis van menschheid, wereld en toekomst, laat te gelijk aan den anderen kant duisterheden over, waaraan de wijsheid der wereld zich ergert, offchoon de verwerping dier leer de duisterheden niet wegvallen doet, maar veelmeer honderdvoudig verzwaart. Het worde dan bij ieder vernieuwde beschouwing van dè geopenbaarde waarheden steeds herdacht! de vraag is niet, *wat zegt of vat er onze bekrompene, onze verdorvene rede van?* maar *wat staat er geschreven?* en hoedanig is de uitkomst, de zamenhang, het geheel der onderscheidene uitspraken van Gods eenig en eeuwig onfeilbaar Woord omtrent ieder onderwerp, tot welks onderzoek en geloofskennis wij geroepen zijn.

Twee vragen stellen wij ons aan deze plaatse voor: 1°. Is onze echt-Gereformeerde, Protestantsche, aloud-Catholijke leer der *erfzonde* eene leer van God of een stelsel van menschen? met andere woorden: *Wat leert de Heilige Schrift van die zonde, waarin wij belijden geboren en ontfangen te zijn, van de grond-oorzaak van aller menschen zondeschuld, en hare straf, den dood?* en in verband hiermede, 2°. *Wat leert de Schrift van de Wedergeboorte, als den eenigen van God verordineerden weg van herstel?*

De algemeene, algeheele, allervolstrektste schuldigheid en zondestaat, en daaruit voortspruitende sterfelijkheid en verdoemelijkheid van geheel het menschdom, van een iegelijk mensch, gelijk hij van nature thands bestaat, is eene leer zoo eenstemmig en duidelijk in de Schriften, van Genesis af tot Openbaring, herhaaldelijk verkondigd en overal ondersteld, als zij, niettegenstaande hare veelsoortige blijkbaarheid, door 's menschen hoogmoed en natuurlijke blindheid wordt tegengesproken, ontzenuwd, of verdraaid. De beschrijving die b. v. de Apostel Paulus in den Brief aan de Romeinen (Hoofdst. I, II, III.) van den mensch geeft, zoo als hij voor het aangezichte Gods in zich zelven en van nature bestaat, is door geene uitvluchten van bloot tijdelijke of plaatselijke toe-

(1) 2 Cor. IV. v. 4, 6.

pasſelijkheid weg te redeneeren. Van Joden en Heidenen, dat is, van *alle menſchen* (een derde ſoort toch kent de Schrift niet onder de menſchen, gerekend volgens hunne afſtamming en godsdienst) wordt het, ten grondſlag van geheel de leere des heils in Christus, op de nadrukkelijkſte wijze tot in de bijzonderheden verklaard en uitgeroepen: *De toorn Gods wordt geopenbaard van den hemel over alle goddeloosheid en ongerechtigheid der menſchen* (Rom. I. v. 18); ongerechtigheid der Heidenen: *als die de heerlijkheid des onveranderlijken Gods veranderd hebben in de gelijkenis eens beelds van een verderflijk mensch* enz. (v. 23), *de waarheid Gods veranderd hebben in de leugen*, (v. 25), *vervuld zijnde met alle ongerechtigheid* enz. (v. 29—32); ongerechtigheid der Joden: *als die zelve de dingen doen, die zij in andere veroordeelen, en den rijkdom van Gods goedertierenheid en verdraagzaamheid en lankmoedigheid verachten* enz. (II. v. 1 en volg.); waaruit dan eindelijk deze ſlotſom wordt opgemaakt: *Wij hebben te voren beſchuldigd beide Joden en Grieken dat zij alle onder de zonde zijn, gelijk geſchreven is, Daar is niemand rechtvaardig, ook niet één.*

Wat zullen wij tegen zulke allerſtelligſte uitſpraken inbrengen? Dat zij alleen te verſtaan zijn van de Joden van Davids leeftijd? van de menſchen van Paulus eeuw? Kan iemand het wel in ernst beweeren, dat zoodanig de meening des Geestes geweest zoude zijn bij de herhaalde beſchrijving eener ellende, tot welker wegneming geen plaatſelijk of tijdelijk, maar een *eeuwig Evangelium* verkondigd werd? Kan iemand in oprechtheid beweeren, dat de mensch als mensch, dat de menschheid hetzij in haar geheel, of individueel beſchouwd, anders geworden is zedert de uitſpraken, die wij hier voor oogen hebben? dat thands niet meer *het bedenken des vleeſches vijandſchap is tegen God!* dat thands niet meer de mensch *van nature* (φύσει) *een kind des toorns is*, dood in de zonden, tot dat God, die rijk is in barmhartigheid, hem levendig make en door genade behoude (Eph. II. v. 3—5)? Of is de uitſpraak, gelijk sommigen ſchijnen te willen, althands niet meer toepasſelijk op die genen, die onder het Evangelie leven, al is het ook dat zij zonder en buiten en tegen dat Evangelie leven? Of zijn er uitzonderingen? Zijn er onder onherborene Heidenen, Joden, genaamde Christenen, dezulken voorhanden, die uit hoofde hunner deugden en vrijheid van openbaar kenlijke uitſpattingen, gezegd kunnen worden, dat zij voor God *niet* verdoemelijk zijn? *Wij weten*, zegt de Apostel, *dat de Wet*, van welker oordeel de beſlisſing van alle vraag over wezenlijke voor God geldende gerechtigheid afhangt, *wij weten* dat *de Wet geestelijk is*, en deze geestelijke wet (dus niet bloot Joodſche ceremonie-wet, maar eeuwig geldende Goddelijke zedewet) oordeelt niet ſlechts het uitwendig, burgerlijk, maatſchappelijk, voor menſchen openbaar gedrag, handel en wandel, maar de binnenſte gedachten. Naar die wet is de *begeerlijkheid* zelve alreeds zonde (Rom. VII. v. 7. Matth. V. v. 28); *Van een iegelijk ijdel woord eischt zij rekenſchap.*

Laat ons dan de Schrift niet verdraaien! Hetgene zij van Jood en Heiden in hunnen natuurlijken ſtaat verklaart, dat verklaart zij van alle menſchen, hoofd voor hoofd: *Geen vleesch wordt gerechtvaardigd uit de werken der wet voor God. Want door de wet is de kennis der zonde* (Rom. III. v. 20). *Wij weten*, zegt Johannes, *dat de geheele wereld* (ὁ κόσμος ὅλος) *ligt in het booze.* 1 Joh. V. v. 19.

En van waar deze algemeene zondigheid en verdoemelijkheid der wereld, dat is, der ganſche menschheid zonder onderſcheid of uitzondering, zoo ver zij buiten Christus is? Is het een gevolg blootelijk van een iegelijks perſoonlijke keus van het kwade boven het goede, van de zinnelijkheid boven het hemelſche? Dit te ſtellen, is het gewrocht voor de oorzaak nemen; de ware oorzaak ligt dieper. De Schrift leidt 's menſchen toeſtand van zonde en zondeſchuld af van zijne *geboorte*. *In ongerechtigheid ben ik geboren, in zonde ontfangen*, roept David in den boet-pſalm uit, niet om de gruwelijke zonde perſoonlijk door hem bedreven, te bedekken (dat zij verre!), maar om die in haren eerſten en wezenlijkſten grond en bron en oorſprong bij God aan te klagen, te belijden, ter zuivering als met ysop, ter reiniging als door uitbranding voor Hem neder te werpen. *Wat uit vleesch is, is vleesch*, zegt de Heere Jeſus ter zelfder tijd, als Hij verklaart, dat *niemand het koninkrijk Gods zal zien, ten zij dat hij wedergeboren zij uit water en geest.* Joh. III. v. 3 en 5.

En dit verderf, die ongerechtigheid, deze ſchuld allen menſchen van nature uit kracht van geboorte en ontfangenis aanklevende en eigen, noemt nu de belijdenis onzer Christelijke Kerken *erfzonde*. Niet dat de mensch (het zij verre!) zondig, of anders dan heilig en rechtvaardig uit de handen zijns Formeerders kwam. Maar tusſchen 's menſchen ſchepping en het over hem uitgeſproken doodvonnis heeft eene ontzettende gebeurtenis plaats gehad. Hij was ongehoorzaam, en overtrad, en viel alzoo af. *Door éénen mensch* (zegt de Apostel Rom. V. v. 12) *is de zonde in de wereld ingekomen en door de zonde de dood: en alzoo is de dood tot alle menſchen doorgegaan, in welken allen gezondigd hebben* (1). Zoo was dan de dood den mensch naar zijne ſchepping niet eigen, maar hij is INGEKOMEN door de zonde (hij is *de bezoldiging der zonde*, Hoofdſt. VI. v. 23), en die zonde, *door éénen mensch. Door de misdaad van éénen zijn vele geſtorven*, (Hoofdſt. V. v. 15); *door de misdaad van éénen heeft de dood geheerscht door dien éénen*

(1) Gaarne worde het erkend, dat de Griekſche uitdrukking ἐφ' ᾧ beter door *omdat* dan *in welken* wordt overgebracht, (men zie Calvyn op deze plaats); doch ook dit niet tot eenige vermindering, maar veeleer verſterking van de bewijskracht der geheele plaats. Immers de Apostel redeneert op deze wijze: *de dood is alzoo* (dat is., door de zonde van éénen mensch) *tot alle menſchen* DOORGEGAAN (διῆλθεν), OMDAT *alle gezondigd hebben*. Hoe nu hebben zij *alle* gezondigd? niet alleen in eigen perſoon, maar gelijk uit v. 15, 17, 19 blijkt *door dien éénen, Adam, in welken zij alle ook ſterven.* Waar geene zonde voorafging, daar is, volgens de Schrift, geen dood. Nu, de dood komt over *alle* menſchen, over kinderen zelfs, die nog in eigen perſoon niet konden zonde bedrijven. Zij hebben dus alle gezondigd in hem, in welken zij *alle* ſterven.

(v. 17); *door de ongehoorzaamheid van dien éénen mensch zijn vele tot zondaars geſteld geworden* (v. 19).

Lezen wij nu bij het licht dezer Apostoliſche, dat is, van God zelven afkomſtige verklaring het even onfeilbaar woord des historieverhaals in Geneſis; wat vinden wij? De ſchepping van den mensch naar den beelde Gods en naar Zijne gelijkenis; den dood hem niet oorſpronkelijk eigen of toegedacht, maar bedreigd in het geval der gebodsovertreding; de zonde begaan; het vonnis des doods over den mensch uitgeſproken; en ſtraks — dood en doodſlag onder Adams kinderen, en Seth (Gen. V. v. 3) door Adam gewonnen naar *zijne* (Adams, en niet meer Gods) *gelijkenis*, in tegenoverſtelling van Adams oorſpronkelijk beſtaan naar die van God.

Doch juist deze tegenoverſtelling ontkennen ons sommigen, die de leere der eerſte- en erfelijk overgeplante zonde loochenen (1). Adam, dus zegt men van die zijde, was naar Gods beeld geſchapen, Adams kinderen naar het zijne geboren, dus ook zij naar het beeld van God. Om nu niet te ſpreken van het zeer wezenlijke onderſcheid dat de zamenvoeging met *geſchapen* of *geboren* worden in deze uitdrukking te weeg brengt; wat leert ons de zamenhang van het verhaal? Even te voren (Gen. IV.) had Caïn zich betoond te zijn uit hem, die door Jeſus Christus genoemd wordt *een menſchenmoorder van den beginne*. Was dat het beeld van God, of dat van den gevallenen Adam? Straks daarop (Gen. V.) wedergalmt door alle de aartsvaderlijke geſlachten tot op den zondvloed dat ontzettende woord: *en hij ſtierf!* Zij ſtierven; want zij hadden gezondigd. Was dat het beeld en de gelijkenis van God? of was het van den mensch, zoo als God hem naar Zijn beeld geschapen had, dat *de* HEERE *zag de boosheid zich vermenigvuldigen op de aarde, en dat het gedichtsel zijns herten ten allen dage boos was, en dat het Hem berouwde en aan Zijn herte ſmertte, dat Hij den mensch gemaakt had* (Gen. V. v. 5 en 6)? Dat de mensch nog na den val gezegd wordt: *naar Gods beeld gemaakt te zijn, Gods geſlachte* te zijn (Gen. IX. v. 6. Hand. XVII. v. 9. Jac. II. v. 9), is *ten eerſte*, alleen de vermelding en herinnering van een historisch feit, dat den mensch dat beeld daarom juist niet toekent in zijnen tegenwoordigen ſtaat; doch ook *ten tweede*, beſtemde 's menſchen oorſpronkelijke ſchepping niet ſlechts zijn zedelijk, maar ook zijn natuurlijk beſtaan; de mensch derhalve bleef ook na den val als mensch een wezen niet van andere afkomst en aanleg als of Engel of dier, als zoodanig ook door Christus herſtelbaar, en *in dien zin* nog onderſcheidene voorrechten, of liever (gelijk het onze Nederlandſche Belijdenis Art. XIV uitdrukt) *eenige kleine overblijfſelen* behoudende. Doch neemt dit alles iets weg van het kenmerkende des onderſcheids tusſchen de ſchepping Adams naar Gods beeld, en de geboorte van Adams geſlachten naar het zijne (1)? Neemt dit alles iets weg van die waarheid, dat de mensch door de eerſte en oorſpronkelijke zonde, het beeld Gods, voor zoo verre dat bij zijne ſchepping *in heiligheid en gerechtigheid* beſtond, verloor, en geestelijk dood werd, om alleen door en in Christus weder te kunnen levendig gemaakt worden?

Vraagt iemand van hoedanigen aart het verband is tusſchen de zonde en de ſchuld van Adam, en die van alle de uit hem geborene, in Hem gerekende menschheid? De Schrift verklaart ons dat verband door die overal aanwezige, overal onderſtelde éénheid der geſlachten met hunnen wortel en ſtamvader, waaraan ook de natuur zelve, het menſchelijk zelfgevoel, de grondwetten der menſchelijke maatſchappij, de wetenſchap van rechts-, van ziels-, en lichaamskunde getuigenis geven, mitsgaders de opmerking van de Goddelijke regering in de geſchiedenis aller volkeren en geſlachten der aarde. De gantſche menschheid toch is ſlechts één geſlacht, één machtig vermenigvuldigd en uitgebreid huisgezin, ja niet anders dan de uitbreiding van het eerſte menſchelijk *individu*. De boom met alle zijne takken en vruchten is niet dan de ontwikkeling van ééne kern. Het geſlacht wordt met den ſtamvader eenzelvig gerekend. Oorſprong en afſtamming kenmerken zich in eenheid en erflijkheid van rechten, van lichaamlijke, van zedelijke, van allerlei hoedanigheden. *Uit éénen bloede ſchiep God het gantſche menſchelijk geſlacht*; dat geſlacht werd in zijnen wortel alreede door de zonde bedorven, eene zonde, waaraan het zints zoo wezenlijk deel heeft, als aan het beſtaan zelve van hem, uit wien het ſproot (2). Men neme (indien het mogelijk zij!) de erfzonde uit het getuigenis der heilige Schriften weg! Zij blijft, eenmaal genoemd geworden, zich den onderzoeker in ziels- en lichaamsen rechts- en geſchiedkunde overal voorſtellen als de eenige ſleutel, die van de anders onverklaarbaarſte verſchijnſelen rede geeft. De Schrift alleen intusſchen leert

(1) De *Godgeleerde Bijdragen*, b. v., die in de beſtrijding van dergelijke hoofdartikelen der Gereformeerde, der Christelijke Godsdienst, veelal zich toeleggen op het wegredeneeren van deze en gene afzonderlijke bewijsplaatſen, die men van de zijde der rechtzinnigen pleegt aan te voeren. Een vrij bedriegelijke wijze van geſchil voeren, waar niet eerst *uit het geheel* van Gods Woord de al of niet gegrondheid der leer, waarover de vraag is, bewezen is. Immers wij nemen wel niet op ons de verdediging van elke en een iegelijke aanhaling of aanwending van ſchriftuurplaatſen door de rechtgevoelenden oudtijds of nog heden ten dage tot ſtaving der waarheden voor afdoende gehouden. Wat lijdt er de waarheid bij, indien men al eens deze of gene bewijsplaats voor eene beter gegronde uitlegging opgeeft? De grondwaarheden ſteunen niet alleen op deze of gene afzonderlijke texten (ſchoon ook op dezen), maar op het getuigenis van geheel het Woord der Goddelijke Openbaring in zijnen zamenhang en onderlinge onderſteuning. Om niet te zeggen, dat de nieuwerwetſche Godgeleerdheid ten meeste veel te vroeg triumf roept over het kwalijk toepasſen van sommige ſchriftuurplaatſen, bij de ouden tot ſtaving der waarheden gebruikelijk. De ontwikkeling der *nieuwſte* Godgeleerdheid in Duitschland en elders in deze dagen, waarop wij meermalen reeds in dit Blad wezen, maakte *Baco's* bekend zeggen ook op de ſchriftuitlegging toepasselijk: *Een weinig voortgang in dat vak verwijdert van de rechtzinnigheid; een meerder en wezenlijker voortgang brengt tot dezelve terug.*

(1) Men kan hier vergelijken het aangemerkte op Hand. XVII. v. 9. in Mr. I. DA COSTA's *Voorlezingen over de Handelingen der Apostelen*, D. III, bl. 65 en 56.

(2) *Zoodanig als de mensch geweest is na den val*, zegt het Artikel der Dordrechtſche Leerregelen over de Erfzonde (Hoofdſt. 3 en 4. Art. II.) *zoodanige kinderen, heeft hij ook voortgebracht; namelijk hij verdorven zijnde, verdorvene; alzoo dat de verdorvenheid na Gods rechtvaardig oordeel van Adam op alle zijne nakomelingen (uitgenomen alleen Christus) gekomen is, niet door navolging gelijk eertijds de Pelagianen gedreven hebben, maar door voortplanting der verdorvene natuur.*

ons hare ware geſchiedenis en oorſprong kennen; en beſchouwt haar voorts niet bloot wetenſchappelijk, maar praktikaal in verband met de leere Gods, van wet en genade, toorn en verzoening, gerechtigheid en vergeving; en bepaaldelijk met die der *wedergeboorte*.

Tegenover toch de geboorte van alle menſchen als zondaren uit zondaren, als kinderen Adams, in hem gevallen, en met hem, als met hun gemeen Hoofd en Vader, eene zelfde zonde en ſchuld des afvals van God deelachtig, ſtaat in de Schrift eene wedergeboorte (1), eene geboorte uit water en Geest, eene geboorte uit God (2). *Het waarachtige licht* (Jeſus Christus) *is gekomen in de wereld*, zegt Johannes (3), *en de wereld is door Hem gemaakt, en de wereld heeft Hem niet gekend. Hij is gekomen tot het Zijne, en de Zijnen hebben Hem niet aangenomen. Maar zoovele Hem aangenomen hebben, die heeft Hij macht gegeven kinderen Gods te worden, namelijk die in Zijnen name gelooven, welke niet uit den bloede, noch uit den wille des vleeſches, noch uit den wille des mans, maar uit God geboren zijn.* Door geen ſchepſel, veelmin in zich zelve, weder geheel of ten deele herſtelbaar, kan de mensch niet behouden worden voor de eeuwigheid, dan door die geheele vernieuwing, die de Schrift eene *nieuwe ſchepping*, een *leven uit den dood*, noemt. Die vernieuwing geſchiedt door de overplanting van den zondigen mensch uit den wortel Adams op Dien, die zich noemt *den Wortel en het geſlachte Davids*, Jeſus Christus, de Zone Gods. Die vernieuwing wordt eene *geboorte uit God* genaamd, om dat het God de Vader is, die naar Zijnen wille uit onverganklijken zade door Zijn levend en eeuwigblijvend woord *wederbaart* (4); door de kracht dier wederbaring eerst worden wij kinderen Gods, omdat wij door haar in den Zoon ingeplant en ingelijfd worden, en *den Geest des Zoons* ontfangen, *die in onze harten roept: Abba, Vader.* Rom. VIII. v. 15. Gal. IV. v. 4.

Door *wedergeboorte* verſtaan wij dan niet zoo zeer met zommige Godgeleerden dien voortgang en ontwikkeling van het reeds ontfangen geestelijke leven (5), welke de Schrift eerder als de vrucht en het kenmerk der wedergeboorte voorſtelt; maar veeleer, even als in de natuur onze *geboorte*, is de *wedergeboorte* in het geestelijke de overgang zelve tot een nieuw geestelijk beſtaan. *Wedergeboorte* is geen ſtaat van voorbereiding maar een oogenbliklijke bewerking van geheel den inwendigen mensch; tusſchen *wedergeboren* en *onwedergeboren* is geen middenſtaat. Doch niet ieder wedergeborene is zich dat oogenblik zoo ſtellig bewust als b. v. een Paulus of de ſtokbewaarder te Philippi. Meest blijkt het aanwezen der wedergeboorte voor dengenen zelven die haar deelachtig werd uit hare werkingen; en van deze is de eerſte en beſlisſendſte voorzeker dat *geloof*, door hetwelk *wij gerechtvaardigd worden om niet*, *uit genade*, *door de verlosſing die in Christus Jeſus is.* Doch op dit onderwerp hopen wij in het vervolg nog wel eens terug te komen. Thands moeten wij nog alleenlijk opmerken dat de uitſpraken der Heilige Schrift omtrent die *nieuwe ſchepping* of *tweede geboorte* des menſchen ten duidelijkſte doen blijken, hetgeen wij meer dan eens in deze bladen betoogden, dat God niet uit kracht onzer eerſte ſchepping ons een *Vader* genoemd wordt.

Met den naam, van *Vader* toch hoezeer ook hier en daar van het Goddelijk Wezen in den zin van *Eerſte oorzaak*, *Bron*, en *Gever* voorkomende (1), roepen evenwel geen bloote menſchen in de Schrift tot God, anders dan uit kracht eener Verbondsbetrekking, uit kracht eener nieuwe geboorte en der gemeenſchap met Christus. Maar ook aldus is het eigenlijk geen ander dan de Zoon van eeuwigheid, die tot en van den Vader zeggen kan: MIJN VADER! In onderſcheiding van dien *Eeniggeborenen*, van dien *eigenen* Zoon Gods, Jeſus Christus, maar te gelijk door en in Hem als Middelaar en Hoofd Zijner verloste en verkregene Gemeente, roepen de geloovigen alle te zamen, als in één lichaam, één huisgezin vereenigd: *Vader!* ONZE *Vader!* en zijn zij kinderen door den Geest *der aanneminge tot kinderen*, welke benaming, als wij vroeger reeds opmerkten, het denkbeeld eener *natuurlijke* betrekking der menſchen tot God als Zijne *kinderen* uitſluit. Hij *neemt* ons in Christus tot kinderen *aan*; Hij maakt ons in Hem door eene nieuwe geboorte een *nieuw ſchepſel*, opdat wij door de *grootſte en dierbaarſte beloften der Goddelijke nature deelachtig worden* (2 Pet. I. v. 4).

Zoo ſtelt dan de H. Schrift deze beide: de geboorte van nature als zondaars, en de wedergeboorte tot gerechtigheid, heiligheid, en heerlijkheid, tegen elkander over als een zijn *in Adam*, en een zijn in *Christus*. In Adam toch, aller menſchen Stamvader en Hoofd van nature, in welken wij allen begrepen waren (gelijk Levi in de lendenen Abrahams, Heb. VII. v. 9 en 10) ontfingen wij alle het menſchelijk beſtaan; zondigden, en ſtierven weg. In

(1) *Παλιγγενεσία, ἀναγέννησις.* Tit. III. v. 5. 1 Pet. I. v. 3.
(2) Joh. III. v. 5. I. v. 13.
(3) Joh. I. v. 10—14.
(4) 1 Pet. I. v. 23. Jac. I. v. 18.
(5) Bij velen onzer Hervormers, bij name Calvyn, ook in onze Nederlandſche geloofsbelijdenis, wordt het woord *wedergeboorte*, in dien ruimer zin gebezigd. Dit heeft wel eens tot misvatting aanleiding gegeven, als of op die wijze de *wedergeboorte* eerder de ontwikkeling van het reeds beſtaande, dan de *wording* van iets geheel nieuws in den mensch ware. Doch dat dit de meening dier Godzalige ſchrijvers niet geweest is, blijkt genoeg uit den zamenhang van geheel hunne Godsdienst en Godgeleerdheid. Het verſchil beſtaat *hier* alleen in de keuze van het woord. Om datgene aan te duiden, wat de Schrift door *wedergeboorte* verſtaat, gebruiken zij (b. v. Calvyn in zijne *Inſtitutio*) even ſchriftmatig het woord *roeping* (Rom. VIII. v. 30. 1 Pet. II. v. 9.). Men vergelijke voorts BRAKELS *Redelijke Godsdienst*, Hoofdſt. XXXI. (*over de Wedergeboorte*) en het altijd voortreflijke werk van WITSIUS, *Oeconomia foederum Dei.* Lib. III. Cap. VI. *de regeneratione*, alwaar hij onder anderen ook dit zegt: *Si ad primum vitae principium attendamus, dubitandum non est quin regeneratio fiat in momento. Tranſitus enim a morte ad vitam moras non patitur. Eo momento, quo quis incipit vivere, regignitur.*

(1) Zoo b. v. *Vader der lichten*, *der geesten*, *der barmhertigheden*, (Jac. I. v. 17. Hebr. XII. v. 9. 2 Cor. I. v. 3). Doch dit neemt niet weg van die hoog dierbare waarheid, dat God evenmin Zijn naam en beſtaan als *Vader* heeft uit kracht van eene betrekking tot ſchepſelen, als de *Zoon* Zijn Zoonſchap uit kracht eerst Zijner geboorte naar den vleeſche uit menſchen. Eene geheel andere kracht ligt er in die *abſolute* uitdrukkingen zelve: DE *Vader*, DE *Zoon*, DE *Zoon* DES *Vaders*; enz.

Christus is op nieuw het leven. *De eerste mensch Adam is geworden tot eene levendige ziel: de laatste Adam tot een levendigmakenden geest. De eerste mensch is uit de aarde, aardsch: de tweede mensch is de Heere uit den hemel.* Welgelukzalig zijn zij, *die, gelijkerwijs zij het beeld des aardschen gedragen hebben, alzoo ook het beeld des hemelschen zullen dragen.* (1 Cor. XV. v. 45—49.) Amen.

GESCHIEDENIS VAN HET VADERLAND.

Mr. J. C. DE JONGE, *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen.* Eerste Deel. 's Gravenh. en Amst. 1833. Tweede Deel, eerste Stuk. Ald. 1835.

Voor twee jaren verscheen van dit belangrijk werk het eerste Deel, terwijl de *Nederlandsche Stemmen* nog niet bestonden. Thans, nu hetzelve met het eerste Stuk van een tweede Deel wordt voortgezet, achten wij het allezins met het doel van dit Blad overeenkomstig, van hetzelve eenigzins in het breede melding te maken; vooral ook, omdat het eene menigte van dwalingen en valsche voorstellingen onzer geschiedenis omverrewerpt, en niet weinig bijdraagt ter bevestiging der beginselen, welke wij in onze *Stemmen* omtrent dit voor den Nederlander zoo gewichtige vak van studie steeds op den voorgrond hebben geplaatst. Immers de nog altoos voor de tegenstadhouderlijke partij eenzijdig voorgedragen Geschiedenis scheen te leeren, dat de Stadhouders, wat grooten ijver zij ook voor de belangen der landmacht, als op welke hun eigen vermogen en grootheid berustte, hebben aangewend, doorgaans de zeemacht geringschatten en verwaarloosden, en dat onze staat dus nimmer onder hun bestier tot dien trap van roem en luister door het zeewezen had kunnen opklimmen, welken dezelve in een stadhouderloos tijdvak bereikte. Deze voorstelling wordt door het onderhavige werk geheel onhoudbaar. »Het was toch (gelijk de Schrijver reeds in de *Opdracht aan Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden*, als *Admiraal* en *Kolonel Generaal* getuigt:) het was onder de leiding van den Eersten WILLEM dat het zeewezen de Nederlandsche vrijheid grondvestte, en hetzelve ontving van dien Vader des Vaderlands de roemvolle Nederlandsche vlag. Door den waardigen telg van dien Vorst, den kloeken JUSTINUS VAN NASSAU werd het meermalen zegevierend aangevoerd. Aan MAURITS had het de verordeningen te danken, naar welke het gedurende bijkans twee Eeuwen bestuurd werd. FREDERIK HENDRIK wendde alles aan wat in zijn vermogen was tot bevordering der magt en tot verhooging van den luister van het zeewezen, en hetzelve is aan zijne scherpzinnigheid, belangeloosheid en Vaderlandsliefde verpligt de verheffing van mannen, wier namen eervol in de Geschiedenis staan opgeteekend. De naam van JOAN MAURITS DEN AMERIKAAN doet aan meer dan eene zegepraal herdenken, en de vierdaagsche overwinning, op de kusten van Brazilië bevochten, getuigt van zijne onvermoeide pogingen voor het welzijn en den roem van het aan hem onderworpene zeewezen. Aan Prins Willem III wordt door velen de eer ontzegd, de beschermer van het Nederlandsche zeewezen te zijn geweest; doch de Geschiedenis zal leeren, dat het zeewezen in geen tijdperk meer inwendige krachten heeft bezeten, en dat nimmer zooveel voor den aanbouw en de versterking van 's Lands vloten is gedaan dan onder het Stadhouderschap van dien vermaarden Vorst. Het was onder Prinses ANNA, dat het sinds jaren vervallen Zeewezen begon te herleven, en met den Vijfden WILLEM vangt een nieuw tijdperk aan, hetwelk vele verbeteringen voortbragt, en dat onder gunstiger omstandigheden den roem van vroegere dagen had kunnen doen herrijzen."

Wij willen ons hier minder opzettelijk bij het eerste Deel bepalen, daar wij mogen onderstellen, dat dit, aan velen onzer Lezers niet onbekend zal zijn gebleven. Men weet dat de eerste geregelde inrichting van het zeewezen aan de vereeniging der Nederlanden onder den scepter van Keizer Karel V is dank te weten. Het is er mede gesteld als met de formering der Staten-Generaal. De eerste oorsprong klimt reeds hooger op, maar de Goddelijke Voorzienigheid ordende het eerste, zoowel als dezen, later, zoodat zij met de vrijwording van onzen Staat zoo al niet voltooid, toch aanwezig waren. Wel mag men hare zorg bij die eener teedere moeder vergelijken, die alles ter tijd en stonde dat haar kind zal geboren worden, zoo schikt en regelt, dat het geheel gereed en in volle order is om het nieuwe lid des huisgezins overeenkomstig alle zijne behoeften te ontvangen en te verplegen. Althans wij zouden deze voorstelling voor eenen Staat als den onze, uit het geloof en de prediking van Gods eeuwig Evangelie geboren, verre verkiezen boven die van den geschiedschrijver HEEREN, die zegt, dat Nederland, als eene Pallas, straks na hare geboorte uit het hoofd van den Vader der goden, aanstonds zitting nam in der goden raad. Men spreekt hedendaags van wedergeboorte der volkeren; veel meer dan van die onontbeerlijke wedergeboorte van bijzondere personen, zonder welke de Schrift leert, dat niemand het koningrijk der hemelen kan ingaan; maar indien ergens, zoo was hier eene wedergeboorte des volks bespeurbaar, eene wedergeboorte niet door ongeregelde vrijheidszucht, maar door de prediking van het zuiver Evangelie; eene vernieuwing door het woord Gods!

Doch wij keeren terug tot het werk van den Heer DE JONGE. Ook de oorsprong der Nederlandsche vlag, vroeger in een afzonderlijke verhandeling van den Schrijver op eene keurige en allezins bondige wijze als afkomstig van den Stichter, onder God, van onzen Staat, betoogd, ontvangt hier weder nadere toelichting. Wij zien er (Dl. I. bl. 240) uit een Plakkaat van de Staten-Generaal ten jare 1623 en 1625, dat onze vloot *de gewoonlijcke Baniere ofte vlagge van den Heere Prinse van Orangien, als Admirael-Generael van de Gheunieerde Nederlanden* voerde. En met het vervangen van die Prinsen- door de zoogenoemde Staten-vlag dagteekent het droevig verval van onze zeemacht en ons zeewezen in den aanvang van het stadhonderlooze tijdperk; se-

dert 1651, een verval, dat (gelijk in het begin van het tweede Deel uitmuntend wordt aangewezen) aan het hoofdeloos verblijven van den Nederlandſchen Staat vooral is toe te ſchrijven. »Het Stadhouderſchap, en met hetzelve de waardigheden van Kapitein- en Admiraal-Generaal, bleven na het overlijden van den tweeden WILLEM onvervuld, en eene groote Staatsvergadering, zamengeſteld uit Afgevaardigden van al de Nederlandſche Gewesten, werd te zamen geroepen, om over de regeling van het beſtuur van den Staat te raadplegen. Het ſtelſel der provincie Holland zegevierde in deze vergadering te eenenmale, en bij gevolg daarvan werd aan de magt der bijzondere gewesten ten koste van het gezag der Staten-Generaal eene uitgeſtrektheid gegeven, welke zij tot hiertoe nog niet bezeten hadden. Gelijk over zoo vele andere gewigtige punten, werd omtrent het hoofdbeleid van het zeewezen, dat ſedert de oprigting van het Gemeenebest, ja zelfs veel vroeger aan de waardigheid van Stadhouder en Admiraal-Generaal was verbonden geweest, in deze groote vergadering niets ſtelligs beſlist, zoodat het beſtuur van het zeewezen bij de gewigtige wijzigingen, welke aan de ſtaatkundige geſteldheid des Vaderlands in dezen tijd gegeven werden, ſchijnbaar geene verandering onderging. In wezenlijkheid ondervond het echter den invloed van deze ſtaatkundige omwenteling. Want hetzelve werd daardoor verſtoken van de beſcherming en het toezigt van den Stadhouder in zijne hoedanigheid van Admiraal-Generaal, en de vijf Admiraliteits-Collegiën werden van nu af, door het gemis van hunnen opper-gebieder als leden van een ligchaam, aan hetwelk het hoofd ontbrak (Deel II. bl. 11, 12).”

»De aanſtelling der Opperhoofden van ’s Lands vloot, welke tot hiertoe door den Admiraal-Generaal met overleg der Algemeene Staten gedaan was, werd van nu af door de Provinciën aangemerkt als een regt dat aan dezelve uitſluitend toekwam, zonder dat de Algemeene Staten zich hiermede mogten bemoeijen. Alleen hunne eigene inzigten volgende, alleen raadplegende hun eigen belang, handelden de Staten der Gewesten in deze gewigtige zaak op eene eigendunkelijke wijs: benoemden tot die verhevene waardigheden de zoodanigen, welke zij daartoe geſchikt achtten, of die door aanzien of ſtaatkundige denkwijs daartoe aanbevelingswaardig ſchenen; ſchroomden niet vlootvoogden aan te ſtellen, welke nimmer de zee hadden bevaren (1), en vermeerderden het getal derzelve niet altijd naar mate der behoeften van het zeewezen, maar uit louter provincialistiſche beweegredenen. Welke gevolgen uit zulk eene handelwijs voortſproten zal de geſchiedenis leeren. (bl. 13, 14)”

Deze gevolgen worden dan ook keurig en naauwkeurig aangewezen, bij gelegenheid, en in den loop van den eerſten Engelſchen oorlog, welks beſchrijving (benevens die der krijgsbedrijven op de kusten van Portugal, in de Middellandſche Zee, en in het Noorden) den hoofdinhoud van het onderhavige deel uitmaakt. »Zoo ergens (lezen wij wederom, bl. 158, ter gelegenheid van de beoordeeling der klachten van Tromp over den verachterden ſtaat van het zeewezen, vooral in vergelijking met dat der Engelſchen;) zoo ergens, werd hier het gemis van eenen Kapitein-Generaal gevoeld, wiens betrekking van Stadhouder, gelijk de ondervinding van vroegere dagen geleerd had, hem in ſtaat ſtelde om door zijnen invloed gunſtig op de gewesten te werken. Die geſteldheid van zaken was voor het zeewezen gedurende dezen oorlog hoogst nadeelig. Zij verhinderde de Admiraliteiten de belangen van het zeewezen te bevorderen met dien ijver, welken zij daarbij wenschten te betoonen; zij noodzaakte dezelven meermalen, de uitrustingen traag voort te zetten of wel geheel te ſtaken, en belette haar voor de magazijnen de vereischte behoeften in te koopen. Aan het gemis van de noodige geldmiddelen was het toe te ſchrijven, dat de Admiraliteit van Amſterdam zich gedurende dezen oorlog gedwongen zag, al de arbeidslieden op hare werf af te danken, en de betaling der ſoldyën der geleverde houtwaren en van andere behoeften te ſchorſen; en dat de Admiraliteit van Rotterdam zich buiten ſtaat bevond aan hare ſcheeps-bevelhebbers en matrozen gedurende dertien maanden betaling te doen. Aan die omſtandigheid eindelijk was ook grootendeels toe te ſchrijven de te kleine bemanning van ſchepen en de karige wijs, waarop de vloot met kruid, ſcherp en andere benoodigdheden werd voorzien, en door welke zij nu tweemalen in het uiterſte gevaar gebragt was.”

Voegt men hierbij hetgeen de Heer BOSSCHA in de onlangs uitgekomen eerſte aflevering des tweeden Deels van *Neêrlands heldendaden te land*, van dezen ſtadhouderloozen tijd aanmerkt, (bl. 9, 10) »Er was niemand die zich aan de belangen der Landmagt bijzonder liet gelegen zijn; niemand, die door pligtverband of eergevoel geroepen werd, haar aanzien te verhoogen; niemand die de ondervindingen van zoo vele jaren oorlogs, de ervaringen, ook door buitenlandſche legerhoofden in den dertigjarigen oorlog opgedaan door den invloed van zijn gezag tot betere inrigting van het Nederlandſche krijgswezen kon aanwenden; en het beſluit, ten aanzien der Militie op de groote Vergadering van 1651 genomen, was meer geſchikt om ’s Lands krijgsmagt, in zoovele ongelijke afdeelingen geplaatst als er ſtemmende Provinciën waren, in hare beperkte kringen te doen rondkruipen, dan haar voor algemeen gebruik tot een krachtvol geheel op te voeren;” voegt men (zeggen wij) dit een en ander bij één, dan gevoelt men, wat er mag gehouden worden van een tijdperk, in hetwelk aristocratiſche heerschzucht en partijdige familieregering, met terugzetting van al wat zich vroeger omtrent het Vaderland had verdienſtelijk gemaakt, de handen in één ſloegen tot het nemen van maatregelen, die het Vaderland tot op een handbreed van deszelfs algeheelen ondergang hebben gebracht, den band der Unie verbroken, en de zoo noodige en wenſchelijke eendracht ter prooi gegeven aan hun ongeregelde willekeur.

(1) Dit gezegde ziet op de aanſtelling van den Heer van Obdam, »wiens onervarenheid in zeezaken voor het Vaderland meer dan eenmaal nadeelig was, en ten laatste aan hetzelve eene zware ramp berokkende. (bl. 201.)”

Wij kunnen in al de bijzonderheden der in dit Deel vermelde krijgsbedrijven ter zee niet treden; doch wij mogen niet nalaten aan te wijzen, wat heerlijke blijken ook hier voorhanden zijn van *die almachtige en alomtegenwoordige kracht Gods, door welke Hij hemel en aarde mitsgaders alle schepselen gelijk als met zijne hand nog onderhoudt en regeert;* van eene allerbijzonderst voor ons Nederland wakende en dat dierbaar Vaderland allerkennelijkst beschermende Voorzienigheid. Vooral vinden wij hiervan een bewijs in den vermaarden driedaagschen zeeslag van Portland, op het einde van den derden dag, »wanneer na omtrent een uur" gelijk Tromp aan de Staten-Generaal schreef, »de viand t' onser groote geluck »is afgeweecken; want wij, in een half uyre langer te »vechten, alle het scherp souden hebben verschoten, dat »wij noch overich hadden, en apparent moeten in han»den van den viand vallen, oock vervolgens onse vloote »totaliter hebben syn geslaegen." (bl. 94). Wel mocht dan onze Geschiedschrijver eenige bladzijden verder (bl. 101), met eenen ouden schrijver, dezen slag noemen »een won»derwerk des Heeren, die den moed, de harten en han»den der Nederlanders gesterkt heeft." Hoe gaarne hadden wij gezien, dat onze hedendaagsche Geleerde, ook bij andere gelegenheden, zelfs zonder zoo bepaald door eenen ouden schrijver tot die uitdrukking gebracht te worden, de hooge, heerlijke en aanbiddelijke hand van den God onzer Vaderen had aangewezen en geëerd! Doch wij moeten tot ons leedwezen erkennen, dat deze *Geschiedenis* daarin bij die van *Nederlands heldendaden te land*, met welke zij in keurige en treffende behandeling anders vele punten van overeenkomst heeft, merkelijk achter staat. Het komt ons overigens voor, dat deze twee werken onder de belangrijkste, meest beduidende, en beste voortbrengselen, die de studie der vaderlandsche Geschiedenis in de laatste jaren heeft opgeleverd, een allereersten rang bekleeden.

GEMATIGDHEID EN VOOROORDEEL.

Gematigdheid in het voorstellen van gevoelens, of zelfs in het bloote verhaal van gebeurtenissen, is eene eigenschap waarin althands de dagbladen, over het geheel genomen, de eer onzer eeuw weinig ophouden. Onder dezulken intusschen, die door zekere bezadigdheid van uitdrukking het uiterlijk van onpartijdigheid tamelijk wel weten te bewaren, behooren zeker onze aloude Hollandsche, hoe ook vaak gemoderniseerde Couranten, en onder dezen wederom zeer bepaaldelijk de bekende door velerlei nuttigheid zich onderscheidende *Oprechte Haarlemsche*. Offschoon hare toegedaanheid aan de heerschende vrij- en blijzinnige richting onzer eeuw voor niemand twijfelachtig kan zijn, maakt evenwel over het geheel dat gevoelen zich aldaar tegenover deszelfs bestrijders of overdrijvers niet dan met zekere bedaard- en deftigheid in de keus der uitdrukkingen openbaar. En zoo worden hetzij ultramontaansche, hetzij revolutionaire, het zij tusschen die beide inliggende gevoelens, waar het te pas komt, zelden op rechtstreeks beleedigende wijze, al is het dan ook zoms niet zonder scherpheid, gewraakt. De eenige gevoelens, die volstrekt buiten deze wet der Nederlandsche bescheidenheid schijnen geplaatst te worden, zijn degenen, die men onder de benaming van *pietistisch*, *methodistisch*, en wat des meer zij, begrijpt, schoon het vaak de leer van Luther en Calvyn, de belijdenis onzer Hervormde Kerken, de waarheden van Gods eeuwigblijvend Woord zijn, die men onder dien naam als *dweepachtig* veroordeelt. Voor hetgeen hiertoe behoort, of daar slechts naar gelijkt, heeft onze verdraagzame eeuw geene verdraagzaamheid, hebben onze bezadigde nieuwsbladen geene onpartijdigheid over. Ten voorbeelde dezer opmerking worde in dit blad niet ongepast geacht de aanhaling van het volgende artikel uit de Haarlemsche Courant van Donderdag den 23sten Julij: »Uit Darm»stadt meldt men dat aan de grenzen een vreemdeling »zijnde een Engelschman gearresteerd is, die in gezel»schap van twee vrouwen, in een fraai rijtuig het »Groot-Hertogdom doorreizende, zich vermaakt had met »het verspreiden van vlugschriften, die hij bij het pas»seeren van eene stad of een dorp in menigte op straat »wierp. Men heeft echter bevonden, dat die geschrif»ten van geen staatkundigen, maar van een zoogenaam»den pietistischen aart waren, en daarop den dweeper »zijn reis laten voortzetten." Niet licht zal men deze het zij overgenomene het zij oorspronkelijke voorstelling van een zeer eenvoudig voorval aan een niet zoo zeer scherpe als veeleer grove partijdigheid onschuldig achten. Een (naar alle waarschijnlijkheid Godvreezende) Engelschman, die naar de ijverige, schoon dan ook bij ons op het vaste land vreemd voorkomende manier, van zijnen landaart, geene gelegenheid, hoe vluchtig ook, wil laten voorbij gaan, zonder zijne medezondaren aan het woord des Allerhoogsten te herinneren, doorreist een land, dat eene dergelijke herinnering niet weinig schijnt te behoeven, en gebruikt daartoe een allezins onschuldig, dikwerf niet ongezegend gebleken middel, om onder zijne natuurgenooten eene kennis te verspreiden, boven alle andere voor tijd en eeuwigheid noodig. Immers dit is het, wat in de taal van den Redacteur van het artikel door *zoogenaamde piëtistische vlugschriften* mag ondersteld worden bedoeld te zijn; terwijl voorts de welmeenende reiziger op eene weinig edele wijze wordt voorgesteld als zich *in gezelschap van twee vrouwen* (echtgenoote en dochter of zuster misschien!) met het uitstrooijen dier schriftjes VERMAKENDE! Het zij ons geoorloofd op te merken, dat *dweepers* zich dan toch eigenlijk van zulk werk gewoonlijk geen plaisiertochtje maken. Hoe het zij, in allen gevalle kan aan het plaatsen van zoodanig een artikel, als het aangehaalde, wel geen andere bedoeling, dan voor het minst die eener lichtzinnige spotternij toegeschreven worden. Wij hoopten, dat in ons Vaderland deze dingen nog onder de algemeen geëerbiedigde behoorden! Wilde men politieke dagbladen tot het aanprijzen of gispen van Godsdienstige gevoelens bezigen, dan geeft naar onze overtuiging, menig Nederlander, die zijne voorvaderlijke Christelijke nationaliteit ten gevalle van allerlei vreemde lichtzinnigheid en onreinheid verloochent, vrij wat meer stof

tot verachting, dan de handelwijze van dezen Brit, die al zij het dan ook op wat ongewone wijze, zijne Godsdienst, ook buiten den omtrek van huisgezin en vaderland, in alle gevallen niet verloochent. Wij althans achten de genen gelukkig die naar vermogen en gelegenheid, in de hoogstgewichtige zaak van Godsdienst en eeuwigheid *aan alle wateren* trachten *te zaaijen*, hunnen God en Heiland *tijdig en ontijdig* te belijden en te verkondigen, en wat er ook een ijdele en in het booze liggende wereld van zegge, *de versmaadheid van Christus meerderen rijkdom achten, dan alle* HARE *schatten, en liever kwalijk gehandeld wenschen te worden met het volk Gods, dan voor eenen tijd de genieting der zonde te hebben!*

HET UITZICHT DER KERK.

(Naar het Engelsch.)

»Wanneer de Kerk dat voorwerp voor oogen zal hebben, naar hetwelke zich haar levendig verlangen en vlijtige opmerking uitstrekken moet, dan zal het blijken hoe zich juist in dat voorwerp als in een middelpunt vereenigen alle de lijnen van de prophetische openbaringen. Éene groote gebeurtenis toch is er van welke, van den beginne der tijden af, *heerlijke dingen gezegd zijn*; en deze is *de toekomst des Heeren*. De Heilige Geest, wiens ampt het is *de toekomende dingen te verkondigen* (Joh. XVI. v. 13.), zal eens in den schoot der kerk die zaden van prophecy doen rijpen, die nu als verstikt zijn onder de zwaarte van een bloot verstandelijk Christendom. De leeraren der Gemeenten zullen dan weder bekrachtigd worden met het vermogen om te wijzen op *de heerlijkheid der laatste dagen*, en die aan te toonen in alle de voor- en zinnebeelden en prophecyen van den voortijd. Zij zullen dan de kerk wakker maken om te gedenken de dingen die te voren voorzegd zijn door onzes Heeren en Zaligmakers Apostelen en Propheten, en acht te geven op dat *prophetische woord dat zeer vast is, als op een licht schijnende in een duistere plaats, tot dat de dag aanlichte, en de morgenster opga in onze herten* (2 Pet. I. v. 19). Men zie de zeven Brieven van Jesus Christus aan de gemeenten van Klein Azië! zijn zij niet alle gegrond op de groote gebeurtenissen, die verwacht moeten worden op de aarde? Daar is geen enkele belofte in die Brieven, die haar middelpunt niet heeft op die aarde. De wederkomst van onzen Heere, waarvan de Apostelen een zoo onophoudelijk gebruik maken in hunne schriften, is steeds eene komst tot deze aarde, een gebeurtenis voor deze aarde, de grootste gebeurtenis in de geschiedenis onzer aarde, en het begin van al hare gelukzaligheid.

»Ja, het is dat groote geloofspunt van 's Heeren heerlijke wederkomst, als de gezegendste gebeurtenis in onze wereldgeschiedenis, dat eerst het prophetisch ampt van Christus, en het prophetisch karakter van Zijn woord zal brengen uit die vergetelheid en veronachtzaming, waartoe het gekomen is door de dwaling, dat die toekomst niet behoort tot de volle ontwikkeling van de verlossing met betrekking ook tot eene aarde, wier vernietiging toch zeker geen gebeurtenis kon zijn behoorende tot de blijde hoop der heiligen.

»Laat ons tot des te klaarder bewijs van het hooge gewicht van deze geloofs-verwachting, nog verder doen opmerken, dat de drie groote ampten in welke de hoog heerlijke Persoon van den Verlosser in de Schrift verkondigd is, als onze groote Propheet, eenige Hoogepriester, en eeuwige Koning, juist overeenstemmen met de drie onderscheidene werkingen der verlossing op en in de geloovigen; de eerste nanelijk tot vernieuwing van zijn verstand, de tweede tot bevrijding van zijn geweten, de derde tot herstelling van zijn macht en heerschappij beide naar ziel en lichaam over al het schepsel.

»Tot de eerste behoort noodwendig het herstel van die kennis, die in den mensch naar Gods beeld zoo wel de toekomst als het voorleden ten voorwerp heeft. Het ampt van den Heere Christus als Propheet sluit in zich dat geheele woord van God, hetwelk de Heilige Geest maakt in ons binnenste tot in kennis en wijsheid en waarheid. Van dat heilige woord nu is 's menschen natuurlijk verstand afkeerig, met wat voorzichtigheid en zelfs toegefelijkheid voor zijn fijnsten smaak, dat woord hem ook voorgesteld worde. 's Menschen hoogen zelfheid doet hem datgene alleen als uitnemend hoog achten, waarin hij zelf meent een meester te zijn; en dus zoekt zich zijn verstand, met verwerping van het eenig wezenlijke en eeuwig waarachtige voedsel, uit hetgeen hem hier en daar een gevallene natuur in en buiten zijn eigen bestaan oplevert. Van daar dat juist het redevermogen, in zijn toestand van verval, de vruchtbaarste moeder van allerlei ongeloof werd; het stelt zich zelven in plaats van Christus als Leeraar en Propheet aan.

»Hoe nu! als ik zegge, dat Christus in de kerk niet meer als *Propheet* geëerbiedigd wordt, beweer ik dan, dat Zijn Woord niet meer dan immer verspreid, geprezen gelezen wordt? Neen! en toch Christus wordt als Propheet niet geëerbiedigd; zoolang het prophetisch karakter van Zijn Woord niet wordt onderscheiden en gekend. Van de eerste belofte aan in het Paradijs tot op het laatste gezicht op Patmos, is alles dat gezegd, dat gedaan, dat vertoond wordt, één éénige regelmatige opvolging en ontwikkeling van prophetische geschiedenis, telkens het vroeger voorzegde vervullende, en iets dat nog vervuld worden moet, voorhoudende. Het is het bewijs dezer waarheid in alle hare verscheidenheid en rijkdom, waarin de ware prediking of profeteering bestaat: dat Christus in ieder zinnebeeld, in ieder persoon, in ieder inzetting van Gods Kerk ten grond ligt; dat het getuigenis van Hem de geest der prophecy is; en dat het des Heiligen Geestes ampt is, alle dingen *uit het zijne te nemen*, om die te toonen, ook in de toekomst, aan onze ziel en aan ons verstand."

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

DE KERK VAN CHRISTUS EN DE CHRISTENKERKEN.

In het eerste Deel der *Nederlandsche Stemmen*, (Nr. 4) werd de volgende beschrijving van de *Kerk van Christus* en de (bijzondere) *Christenkerken* gegeven: »Volgens de Heilige Schrift is de Kerk, *of* in den ruimsten zin des woords de vergadering van alle menschen uit alle tijden en uit alle plaatsen, die door het ware geloof in den beloofden, naderhand in den gekomenen Christus zalig worden, en mitsdien een lichaam, waarvan Christus het Hoofd, een gebouw, waarvan Christus het Fondament is; *of wel* in engeren zin, eene vergadering (meer of min uitgebreid, meer of min zichtbaar, meer of min vermengd of zuiver behouden) van belijders van datzelfde geloof, vereerders en verkondigers van dienzelfden naam."

I. Wat de *algemeene Kerk* des Heeren betreft, zeer juist en waar wordt hare eigenlijke natuur in onze *Nederlandsche Geloofsbelijdenis* omschreven met deze woorden: »Wij gelooven en belijden eene éénige catholijke of algemeene Kerk, welke is eene heilige vergadering der ware Christgeloovigen, alle hunne zaligheid verwachtende in Jezus Christus, gewasschen zijnde door Zijn bloed, geheiligd en verzegeld door den Heiligen Geest. Deze Kerk is geweest van den beginne der wereld af en zal zijn tot den einde toe, als daar uit blijkt, dat Christus een eeuwig Koning is, welke zonder onderdanen niet zijn kan. En deze heilige Kerk wordt van God bewaard of staande gehouden tegen het woeden der geheele wereld, hoewel zij somwijlen een' tijd lang zeer klein en als tot niet schijnt gekomen te zijn in de oogen der menschen, gelijk zich de Heere gedurende den gevaarlijken tijd onder Achab zeven duizend menschen behouden heeft, die hun knieën voor Baal niet gebogen hadden. Ook mede is deze heilige Kerk niet gelegen, gebonden of bepaald aan eene zekere plaatse of zekere personen, maar zij is verspreid en verstrooid door de geheele wereld; nogtans zamengevoegd en vereenigd zijnde met hart en wille in éénen zelven geest, door de kracht des geloofs."

Immers als deelgenooten van dat geloof aan een koningrijk Gods in den hemel, een beter vaderland, hun door de barmhartigheid Gods geschonken, verworven door den Hoogepriester der toekomende goederen, vermeldt de Apostel de geloovigen van alle tijden, van den rechtvaardigen Abel af (1) tot op den jongsten dag, *eene groote schare die niemand tellen kan, uit alle natiën en geslachten en volken en talen* (2); *welke de Vader aan den Zoon uit de wereld gegeven heeft opdat hij hun het eeuwige leven zoude geven* (3); dit is de menigte dergenen *welke God naar zijn voornemen geroepen heeft; die Hij te voren gekend heeft, die Hij ook verordineerd heeft den beelde Zijns Zoons gelijkvormig te zijn; die Hij gerechtvaardigd en ook verheerlijkt heeft*, en *welke door niets kunnen worden gescheiden van de liefde van Christus* (4). Dit is *de gemeente Gods, welke Hij verkregen heeft door zijn eigen bloed* (5); *het uitverkoren geslachte, het verkregen volk* (6), *het eigen volk van onzen grooten God en Zaligmaker, Jezus Christus, hetwelk Hij verlost heeft van alle ongerechtigheid* (7); *het volk dat Hij zalig gemaakt heeft van hunne zonden* (8); *de gemeente welke Jezus lief gehad heeft, voor welke Hij zich overgegeven heeft, opdat Hij ze heiligen zoude, haar gereinigd hebbende met het bad des waters door het woord, opdat Hij ze zich zelven zoude heerlijk voorstellen, eene gemeente, welke noch vlek noch rimpel heeft, of iets dergelijks, heilig en onberispelijk* (9).

(1) Hebr. XI. v. 2, 4, 39.
(2) Openb. VII. v. 9.
(3) Joann. XVII. v. 2, 6.
(4) Rom. VIII. v. 28, 29, 30, 35.
(5) Hand. XX. v. 28.
(6) 1 Petr. II. v. 9.
(7) Tit. II. v. 13, 14.
(8) Matth. I. v. 21.
(9) Eph. V. v. 25—27.

II. Onder de Mozaïſche bedeeling was deze Kerk of Gemeente des Heeren doorgaans binnen den omvang des Israëlitiſchen volks en Staats bevat; en echter *niet die allen waren Israël die uit Israël zijn* (1); er was een *Israël naar den geest*, en een *Israël* enkel *naar den vleeſche;* een Israël, beſneden van harte, en een Israël enkel beſneden van voorhuid; en gene, *de uitverkorenen, hebben het verkregen* (zij, *het overblijfſel naar de verkiezing der genade* (2)) *en de anderen zijn verhard geworden* (3).

Israël was de *éénige* ſtam van den goeden olijfboom, waarop de *vele* wilde takken der heidenen ingeënt werden; Israël was de *éénе* gouden kandelaar (4), maar aan den Apostel des Heeren op Patmos werden *zeven* gouden kandelaren vertoond (5); Israël was één volk, maar aan denzelfden Apostel werd de Christenheid als vertegenwoordigd in de zeven gemeenten van Klein-Azië voorgeſteld. Zoo zijn er dan in de Christenheid, onder de bedeeling des Geestes, die vele en velerlei gaven ſchenkt en uitſtort in groote verſcheidenheid (6), ook vele en verſcheidene kerken, offchoon het *één en dezelfde Geest is;* vele en verſcheiden kerkgemeenſchappen, offchoon er maar *één Heer, één geloove, één doop* is. En hierin onderſcheidt zich het Protestantſche geloof van het Roomſche, dat dit laatste de volkomene ook uiterlijke éénheid reeds nu wil deelachtig zijn; het eerſte daarentegen die heerlijkheid eerst bij de wederkomſte des Heeren verwacht, wanneer God *in de bedeeling van de volheid der tijden wederom alles tot een zal vergaderen in Christus, beide dat in den hemel en dat op de aarde is* (7); wanneer *het zal worden éénе kudde onder éénen Herder* (8). Wij verwachten dit (zeggen wij) in de *hope; want wij zijn in hope zalig geworden; de hope nu die gezien wordt is geen hope; want hetgene iemand ziet, waarom zal hij het ook hopen? Maar indien wij hopen hetgene wij niet zien, zoo verwachten wij het met lijdzaamheid* (9).

Zoo zijn er dan onderſcheidene kerken, gemeenten, of kerkgemeenſchappen (10), meer of minder vermengd of zuiver behouden; doch die alle daarin overeen moeten komen, dat zij Christus als Hoofd erkennen (gelijk de Heer uitdrukkelijk als Heer en Hoofd ook der afzonderlijke gemeenten, die der Corinthers, der Theſſalonikers, enz. wordt voorgeſteld), en Zijnen Geest deelachtig zijnde, in Hem gelooven, tot Hem gedoopt zijn, naar den regel: *één Heer, één geloove, één doop, één en dezelfde Geest.*

Deze verſcheidene kerken of gemeenten nu, in de plaats getreden der éénheid van de Kerk onder het Oude Testament, deelen in zoo verre in haren aard en natuur, dat ook zij, benevens derzelver echte, geloovige leden, welke *geroepenen, heiligen, beminden, uitverkorenen in Jezus Christus* genoemd worden, een aantal leden *kunnen* tellen, die wel uiterlijk tot haar lichaam gerekend worden, maar echter niet in waarheid tot hetzelve behooren. Ook hier geldt het: *die zijn niet allen Israël, die uit Israël zijn.* Zij deelen in de voorrechten der kerk, maar tot verzwaring hunner verantwoording, zoo lang zij de roepſtem der genade niet volgen. Te recht zegt Calvijn: »Het kan zijn dat wij diegenen, welke wij de gemeenſchap der godzaligen niet waardig zouden keuren, evenwel als geloovigen en broeders moeten behandelen, wegens de zamenſtemming der geheele kerk in het dragen en dulden derzulken in haar lichaam. Deze keuren wij niet door ons oordeel als echte leden der kerk, maar wij laten hun de plaats welke zij onder het volk van God hebben, totdat zij aanleiding geven dat hun die op eene wettige wijze ontnomen worde. Maar van de meerderheid houden wij dit vast, dat zij den naam eener kerk verdient, indien zij de dienst des Woords heeft en de bedeeling der Sacramenten in eere houdt, als welke voorzeker hun vrucht niet zullen misſen (1).”

In ons opſchrift derhalve: *de Kerk van Christus en de Christenkerken*, hebben wij erkend, gelijk wij nu breeder ontwikkelden, dat die Kerk, *of* geestelijk en algemeen is, en dus voortvloeit uit de verkiezing Gods en de krachtdadige werking des Geestes; *of* uiterlijk en plaatſelijk, en dus de vrucht is der uiterlijke prediking van het Woord, en erkentenis der gepredikte waarheid; en in dezen laatſten zin is er niet éénе, maar zijn er meerdere kerken, totdat de groote Herder allen tot éénе kudde zal verzamelen.

Wij ſtemmen dus daarin niet overeen met eenigen der vroegere Leeraars onzer kerk, dat dezen doorgaans ſlechts éénе uiterlijke kerkgemeenſchap ook nog in deze eeuwen (tusſchen de verwerping van Israël en de wederkomſte des Heeren,) aannemen, en daarvoor (bij, of ook zonder volſtrekte uitſluiting) de Gereformeerde kerk verklaren; maar offchoon wij onder de vele kerken, die bij voorbeeld in het kerkelijk zeer verdeelde Britſche Rijk, of in de Noord-Amerikaanſche Staten gevonden worden, vele getrouwe gemeenſchappen erkennen (men noemt ze in het laatstgenoemde land *orthodox denominations*, met uitſluiting b. v. der *Unitariſſen*); evenwel houden wij de Gereformeerde kerk voor diegene welke in hare echte belijdenis en inrichting het zuiverſte is, en die, behalve in de groote hoofdwaarheid, ook in hare kenſchetſende leerſtukken met Gods Woord overeenkomt.

Zoo waarachtig als het gevoelen onzer uitmuntendſte Hervormers is, »dat eene ware kerk niet beſtaat in de gemeenſchap van uitwendige en menſchelijke inrichtingen, maar voornamelijk in de gemeenſchap des geloofs en van den Heiligen Geest in de harten harer leden,” zoo zeker vloeit daaruit voort (in rechtſtreekſchen ſtrijd tegen het hedendaags veldwinnend gevoelen), dat dit

(1) Rom. IX. v. 6.
(2) Rom. XI. v. 5.
(3) Rom. XI. v. 7.
(4) Zach. IV. v. 2.
(5) Openb. I. v. 20.
(6) 1 Cor. XII. v. 4—7.
(7) Eph. I. v. 10.
(8) Joan. X. v. 16.
(9) Rom. VIII. v. 24, 25.
(10) Wij onthouden ons liefst van den naam *kerkgenootſchap* omdat men aan dit woord van *genootſchap* doorgaans den zin eener menſchelijke vereeniging hecht, die door hare organiſatie, wetten, reglementen en beſtuur met de gewone burgerlijke genootſchappen van godsdienſtig doel, b. v. het Bijbel- en Zendeling-genootſchap, in recht en inrichting overeenkomt. Wij ontkennen dit laatſte zeer bijzonder van de Christelijke kerkgemeenſchappen, in welke men door den doop wordt opgenomen, en die Christus tot Hoofd, en Zijn woord tot wet hebben.

(1) *Inſtitutio Relig. Christ.* Lib. IV. c. 1. § 9.

wezen der kerk ligt in hare erkentenis dat Christus het Hoofd is, en in hare belijdenis, en niet in haar kerkelijke wetgeving; dat de eerste tot het *wezen* der kerk behooren, het laatste slechts haar *kleed*, soms haar zeer hinderlijk keurslijf is, en dus dat eene kerk die Christus niet meer levendig belijdt en verkondigt, geene kerk meer is.

Dit zoude ons tot het vraagpunt der *belijdenissen* of symbolische schriften brengen; doch daar wij ons vroeger reeds over dat punt meer dan eens in het breede hebben uitgelaten, zoo kan de behandeling daarvan hier gemist worden. Wij moeten hier alleen wijzen op de verkeerde begrippen die men vooral in den laatsten tijd aan de geloofsbelijdenissen der bijzondere kerkleden is begonnen te hechten. Het denkbeeld wint veld, dat men door zijnen doop lid der algemeene Christelijke *Kerk*, door zijne belijdenis daarentegen van het Hervormd, of Luthersch of eenig ander *kerkgenootschap* wordt; en men is ten gevolge hiervan mede aangevangen, ook in de uiterlijke eerdienst eene groote plechtigheid aan het openlijk doen van belijdenis te hechten. Dit is eene geheel nieuwerwetsche beschouwing. Die algemeene Christelijke kerk waarvan men een lid zoude worden door den doop, bestaat niet in uiterlijk gelaat; het is de algemeene Kerk aller geloovigen, in welke men alleen *door water en Geest*, door den doop *en* de wedergeboorte, deel ontvangt. Onze doop daarentegen is een wel christelijke, maar te gelijk gereformeerd-christelijke; daarom is h ij *gereformeerd*, d. i. gezuiverd van de verbasteringen en bijmengselen der Roomsche kerk. Het is derhalve reeds door dien doop, dat men lid wordt der gereformeerd-christelijke kerkgemeenschap; maar de belijdenis (welke vroeger alleen voor den kerkenraad, of een Predikant en Ouderling geschiedde) is alleen eene verklaring *voor twee of drie getuigen* gedaan, vóór dat men aan den avondmaalstafel wordt toegelaten, gelijk aan die welke de Moorman deed op de uitnoodiging van Philippus: *indien gij van gantscher harte gelooft, zoo is het u geoorloofd gedoopt te worden.* Zóó werden doop en belijdenis door onze vaderen beschouwd; het formulier des doops is er een bewijs van. Doch de nieuwe beschouwing van het hervormde *kerkgenootschap*, aan hetwelk men, tot gevorderde jaren gekomen, naar willekeur, door het doen van belijdenis deelneemt, of er zich van onthoudt, heeft deze denkbeelden veranderd en verward.

Ons is dus, gelijk wij in een vorig Nommer (bl. 45) reeds verklaarden, de Nederlandsche Gereformeerde kerkgemeenschap geen burgerlijk genootschap, door menschen opgericht, door menschen in stand gehouden, door menschelijke verbindtenissen bekrachtigd; maar een gedeelte der algemeene Gereformeerde kerk, en deze wederom eene afdeeling van dat Koningrijk van Jezus Christus, hetwelk niet *van* deze wereld is, maar toch *in* dezelve, onafhankelijk van den menschelijken wil door God zelven werd opgericht, en van uit het Paradijs zijnen oorsprong neemt, om te bestaan in eeuwigheid.

TRANEN.

Wij brachten onlangs eenige opmerkingen in het midden omtrent *het Gebed* (1). Met deze oefening van het geloof in God en Zijnen Christus, staat in het naauwste verband in de Heilige Schrift *het storten van tranen.* De Schrift toch stelt ons het gebed als eene uiting der binnenste en innigste zielsbehoeften voor, zich kenmerkende als eene vrucht des geloofs door die volharding en inspanning, welke de zamenvoeging van *bidden en smeeken* (2) te kennen geeft bij den Apostel, Phil. IV. v. 6. Van deze geheiligde zielswerkzaamheid zijn tranen vaak meer dan de woorden, zoms zelfs zonder woorden, de levendigste uitdrukking voor het aangezicht van God. Het is zoet, het is goed aan de voeten des Heeren te weenen. Een leeftijd van verslapping en verstomping aller hoogere, vooral Godsdienstige aandoeningen moge op zulke *tranen* nederzien! de krachtigste helden zelfs der heidensche oudheid, der middeneeuwsche jaarboeken schaamden zich het schreijen niet. En hoeveel hartroerender zijn niet nog heden voor een niet geheel verloren gegaan gevoel de tranen van eenen Joseph bij het toespreken zijner broeders in Egypte! van eenen David, bij het rouwklagen over Absalom, zijnen zoon!

Doch het is niet bij tranen, alleen uit menschlijke betrekking geweend, dat wij hier de aandacht wenschten te bepalen. Uit den altijd onuitputlijken rijkdom der Schriften wilden wij meer bepaaldelijk herinneren aan hetgeen men, in overeenstemming en verband met het *gebed* uit denzelfden bron, tranen *des geloofs* zoude mogen noemen.

Was ons dan bij vroegere gelegenheid de geheimzinnige worsteling van den Aartsvader Jacob, en de daarop gevolgde verlossing, een krachtig voorbeeld van den aart en de uitkomst des gebeds, zij mag het ons ook hier zijn met betrekking tot de *tranen*, waarmede dat gebed verzeld ging. Als de Propheet van Jacobs *vorstelijk gedrag met God* gewag maakt, verklaart hij dat onmiddelijk daarop door *smeeken en weening* (3). Zoo was het ook met *tranen* dat Hanna te Silo den HEERE aanriep (4). In de bitterheid der droefheid harer ziele wegens den smaad harer onvruchtbaarheid, *bad zij en weende zeer, beloofde eene gelofte, en bleef biddende.* En de God Israëls antwoordde haar door den mond van den man zelven, die den ijver van haar gebed zoo grootelijks miskend had; en binnen den bestemden tijd mocht zij te Silo wederkeeren met deze juichstemme: *Ik bad om dit kind* (het jongsken Samuel), *en de* HEERE *heeft mij mijne bede gegeven, die ik van Hem gebeden heb: daarom heb ik hem ook den Heere overgegeven, alle de dagen die hij wezen zal, hij is van den* HEERE *gebeden.*

Wien zijn de tranen van dien man naar Gods harte onbekend, van welke hij spreekt in de liefelijke Psalmen Israëls? tranen, waar vaak *zijne legerstede van doornat* werd (5), tranen, die hij dikwijls *tot spijze had, dag*

(1) Nr. 3 van dit Deel.
(2) Τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει.
(3) Hos. XII. v. 4 en 5.
(4) 1 Sam. I.
(5) Ps. VI. v. 7.

en nacht (1), tranen van welke hij mocht zeggen, dat *God ze weglegde in zijne flesſche* (2); tranen van welke geſchreven ſtaat: *die met tranen zaaien, zullen met gejuich maaien* (3), en, *Zalig zijt gij die nu weent, want gij zult verblijd worden* (4). Waren het niet tranen als deze, met welke boetvaardige zondareſſen de voeten des *Heiligen* en *Rechtvaardigen* nat maakten, en weder afdroogden met hare hairen, en op welke dat woord der zaligſpreking volgde: *uwe zonden zijn u vergeven* (5)? O! hoe krachtig is het getuigenis dier tranen, waarmede de vader van het maanzieke kind voor den Heere Jeſus beide zijn geloof en zijne ongeloovigheid belijdt (Marc. IX. v. 24), en waarop hij den jongen als uit de macht van hel en dood terug ontfangt! Hoe vruchtbaar was dat *bitter weenen*, waarmede Petrus, door het oog des Meesters in het harte geraakt, de Hoogepriesterlijke zaal verliet! Hoe beteekenisvol en aandoenlijk dat getuigenis van Paulus (Hand. XX. v. 19), *hoe hij den gantſchen tijd in Aſië den Heere gediend had met alle ootmoedigheid en vele* TRANEN, *en verzoekingen, die hem overgekomen waren!* Hoe lieſelijk die afſcheidstranen en gebeden tusſchen den Apostel en de door hem geſtichte of vertrooste gemeenten van Jeſus Christus (6)! Hoe roerend dat woord van denzelfden dienstknecht des Heeren aan zijnen Timotheus in het gezicht des op handen zijnden marteldoods: *Ik ben zonder ophouden uwer gedachtig in mijne gebeden nacht en dag, zeer begeerig zijnde om u te zien, als ik gedenk aan uwe* TRANEN, *opdat ik met blijdſchap mag vervuld worden* (7)! Zelfs in de gezichten op Patmos vinden wij midden onder de beſchrijving der hemelſche heerlijkheden de *tranen* der geloovigen. Als Johannes in den Geest hoort, hoe er *niemand waardig gevonden was het gezegelde boek* der toekomst *te openen*, WEENDE HIJ ZEER; en een der Ouderlingen van de triumfeerende Gemeente daarboven zeide tot hem: *Weent niet! ziet, de Leeuw die uit de ſtam Juda is, de Wortel Davids, heeft overwonnen, om het boek te openen, en zijne zeven zegelen op te breken* (8).

Ja, *zalig zijn zij die weenen, want zij zullen verblijd worden!* Doch een iegelijk onderzoeke, gelijk zijne gebeden, alzoo ook zijne tranen! niet aan ieder noch ten allen tijde is het voorrecht gegund zijn hart in tranen gemaklijk uit te ſtorten, ofſchoon ook van binnen dat harte weent, en roept, en zucht tot den Heere; maar ook omgekeerd niet alle tranen zijn tranen des geloofs, der liefde, der boetvaardigheid. De God aller genade geve ons, medezondaars en Christenen! tranen te ſtorten, niet der weekheid, noch der vleeſchelijke aandoening, die ook de wereldſche lust begeert en opwekt, maar tranen *dier droefheid naar God, die de onberouwelijke bekeering werkt*, zoo bij aanvang als bij vernieuwing! Vooral ook zie een iegelijk toe, dat hij *zijne* tranen niet ſtelle in de plaats of nevens *het bloed van Jeſus Christus, den Zone Gods, hetwelk reinigt van alle zonde.* Geene tranen van boete, of van hoedanigen aart zij mogen zijn, konden onze ſchuld afwasſchen. Alleen de *tranen en gebeden* van Jeſus Christus zijn nevens Zijn dierbaar bloed *een offer* der verzoening: Christus is het, *die in de dagen zijnes vleeſches gebeden en ſmeekingen tot dengenen, die hem uit den dood konde verlosſen met ſterke roeping en tranen* GEOFFERD *hebbende, en verhoord zijnde uit de vreeze, hoewel Hij de Zoon was, gehoorzaamheid geleerd heeft uit hetgene Hij heeft geleden: en geheiligd zijnde is Hij allen die Hem gehoorzaam zijn een oorzaak der eeuwige zaligheid geworden* (1). Christus is het, die over Lazarus *weende*, en hem opwekte uit de dooden (2). Christus is die Verlosſer, die over Jeruſalems zonde ſchreide, en eenmaal uit *Sion wederkomende de godloosheden van Jacob zal afwenden* (3). Christus heeft *geweend*, en God zal *alle tranen van de oogen*, die naar Hem uitzien, *afwisſchen.* Amen.

(1) Pſ. XLII. v. 4.
(2) Pſ. LVI. v. 9.
(3) Pſ. CXXVI. v. 5 en 6.
(4) Luc. VI. v. 21.
(5) Luc. VII. v. 37—50.
(6) Hand. XX. v. 36 en 37. XXI. v. 13 en 14.
(7) 2 Tim. I. v. 3 en 4.
(8) Openb. V. v. 4, 5.

(1) Heb. V. v. 7—9.
(2) Joh. XI. v. 35, 43.
(3) Luc. XIX. v. 41. Rom. XI. v. 26.

BIJBELVERTALING.

In onze ten meeste zoo naauwkeurige Staten-overzetting is evenwel niet altoos evenzeer de tederheid der oorſpronkelijke uitdrukking, en het fijne onderſcheid tusſchen *gelijkſoortige*, maar daarom juist nog niet *gelijkbeteekenende* woorden in de Heilige Schrift in acht genomen. Zoo vinden wij, onder anderen, twee in de bedoeling der Heilige Schrijvers en naar den aart der taal hemelsbreed verſchillende uitdrukkingen, den dood aanduidende, door hetzelfde Nederduitſche woord overgebracht. Van den ſtervenden Heiland namelijk wordt (Matth. XXVII. v. 50. Marc. XV. v. 37. Luc. XXIII. v. 46. Joh. XIX. v. 20) gezegd dat Hij *den geest gaf* (ἐξέπνευσε, ἀφῆκε τὸ πνεῦμα, παρέδωκε τὸ πνεῦμα). Kwalijk wordt nu niet alleen in onze, maar ook in de Engelſche en andere overzettingen dezelfde uitdrukking gebruikt voor het zoo geheel onderſcheidene ἐξέψυξε, dat Hand. V. v. 5 en 10 van Ananias en Sapphira, Hand. XII. v. 23 van Herodes gezegd is. Dit ἐξέψυξε toch ſtaat in onmiskenbaar verband met het denkbeeld van dat bloot dierlijk leven, dat aan de goddeloozen eigen is, en dat zij ſtervend als het ware *uitblazen*, in tegenoverſtelling van den geloovige, die zijnen *geest* den Heere Jeſus *in handen ſtelt*, *ontſlaapt* (Hand. VII. v. 59 en 60), *henengaat* (Luc. II. v. 29). De drievuldige onderſcheiding van *ziel* (ψυχὴ) *geest* (πνεῦμα) en *lichaam* der geloovigen is uit 1 Theſſ. V. v. 23, openbaar. In allen gevalle behoorde het onderſcheid tusſchen ἐκπνεύειν en ἐκψύχειν ook in de overzettingen behouden te zijn geworden.

In het vorige Nummer moest op bladz. 79. col. 2. reg. 6 het woordje *niet*, op bladz. 84, col 2 reg. 22 het woordje *in* weggelaten zijn. Men leze ook bl. 80 col. 2. reg 1. van ond. *wij* in plaats van *weg*.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.

2 COR. IV: 13.

DE RECHTVAARDIGING DOOR HET GELOOF.

De zaligheid is eene vrije gave Gods; zij is van den beginne tot het einde een werk Gods aan den mensch; een werk van *geloove tot geloove* van de zijde des menschen beschouwd, van *genade voor genade* aan die van God. Uit *genade*, zegt Paulus, *zijt gij zalig geworden door het geloof, en dat niet uit u, het is Gods gave. Niet uit de werken, opdat niemand roeme* (1). *En* (zegt hij wederom elders) *indien het door genade is, zoo is het niet meer uit de werken: anderzins is* (2) *de genade geen genade meer: En indien het is uit de werken, zoo is het geen genade meer: anderzins is het werk geen werk meer.* Wel is *de dood de* BEZOLDIGING *der zonde*, maar *de* GENADEGIFTE *Gods is het eeuwige leven door Christus Jesus onzen Heere* (3). Door Christus Jesus, den Heere! derhalve geene gave die onmiddelijk, dat is, zonder eenen tusschenkomenden Middelaar, verleend wordt, maar eene gave, die zoo vrij, zoo ongehouden, zoo volkomen zij ook is ten opzichte van den zondaar die haar ontfangt, evenwel om behoudens en overeenkomstig alle Gods deugden en heerlijkheden mogelijk te zijn, eene groote door Hem zelven daargestelde en volbrachte voorwaarde onderstelt: de wegneming namelijk dier zondeschuld, die, naar *het recht Gods*, de zaligheid van den schuldige, zoolang de schuld bestaat, onmogelijk maakt. Aan dat recht *voldeed* die Middelaar Gods en der menschen Jesus Christus, die *geene zonden gekend heeft en zonde gemaakt werd voor ons, opdat wij zouden worden rechtvaardigheid Gods in Hem* (4). God geeft zijnen eigenen Zoon, die Zoon zich zelven over, uit eeuwige liefde voor zondaars, voor verlorenen; en een iegelijk die in dien Zoon gelooft, een iegelijk die den Zoon *aanschouwt* (Joh. III. v. 14), een iegelijk die den Zoon HEEFT, die heeft het eeuwige leven. De Zoon IS zelf dat *eeuwige leven* (1), geopenbaard om *de zonden van velen weg te nemen.* De zaligheid bestaat in de gemeenschap *met* HEM, en dien ten gevolge met Zijn koninkrijk en heerlijkheid; het *gevonden worden* in HEM, en dien ten gevolge overal waar HIJ is.

(1) Eph. II. v. 8, 9.
(2) Eigenlijk: *wordt*, Gr. *γίνεται*.
(3) Rom. VI. v. 23.
(4) 2 Cor. V. v. 21.

De leer der *rechtvaardiging door het geloof* in Christus is derhalve eenvoudig deze: om voor Gods aangezicht te kunnen bestaan, om de zaligheid te kunnen beërven, moeten wij *gerechtvaardigd*, dat is *vrijgesproken* zijn van *de zonde* (2). Deze vrijspraak is onmogelijk, tenzij aan het recht van Gods wet voldaan zij, hetzij door, of voor, dengenen die gezondigd heeft. Christus heeft in de plaats van de zondaren voldaan; in de plaats der Zijnen door eene *volmaakte gehoorzaamheid* aan den eisch, en door het *lijden des doods* aan den vloek der wet van God voldaan. Die IN HEM gelooft, dien wordt dat *geloof tot gerechtigheid gerekend*, niet alsof God door een genadige *schatting* het geloof (als daad of werk) des menschen aannam in de plaats eener volkomene wetvervulling (3); maar omdat *het geloof* het middel, en als

(1) 1. Joh. I. v. 2.
(2) *Rechtvaardiging, vergeving van zonde, toerekening van gerechtigheid*, beteekenen in de Schrift ééne zelfde daad van God, die uit kracht van Christus plaatsbekleedend *lijden en gehoorzaamheid* allen die *door het geloof* tot Hem de toevlucht nemen, van alle schuld en straf vrijspreekt, d. i. *rechtvaardig maakt* en *rechtvaardig verklaart:* Rom. IV. v. 4—8, VI. v. 7. Hand. XIII. v. 38 en 39. Van welke laatste plaats Calvyn (*Instit. Relig. Christ.* Lib. III. Cap. 12. § 22) opmerkt: »De »Apostel verbindt hier de *vergeving der zonden* zoodanig met *de gerech»tigheid*, dat hij beide doet blijken *één en hetzelfde* te zijn." Doch men versta de *vergeving der zonden* dan ook niet anders dan als een daad Gods, niet van *barmhertigheid* alleen, maar ook, door Christus, van *gerechtigheid*.
(3) Gelijk de voorstelling van Arminius op het stuk der rechtvaardiging medebracht. — Wat *het geloof* is en doet in de *rechtvaardiging*,

het ware de hand is, waardoor de zondaar Christus en Zijne volbrachte verzoening aangrijpt en omhelst, en alzoo aan eene *eeuwige gerechtigheid* deel krijgt. En dit is het, dat geſchreven ſtaat: *Zij hebben alle gezondigd, en derven de heerlijkheid Gods, en worden* OM NIET *gerechtvaardigd uit zijne genade, door de verloſſing die in Christus Jeſus is, welken God voorgeſteld heeft (tot) eene verzoening, door het geloof, in Zijnen bloede, tot eene betooning van Zijne rechtvaardigheid, door de vergeving der zonden, die te voren geſchied zijn onder de verdraagzaamheid Gods, tot eene betooninge van Zijne rechtvaardigheid in dezen tegenwoordigen tijd; opdat Hij rechtvaardig zij, en rechtvaardigende dengenen die uit den geloove Jeſu is;* waarop dan ſtraks die hooggewichtige, alles beſliſſende uitſpraak volgt: *Wij beſluiten dan, dat de mensch door het geloof gerechtvaardigd wordt* ZONDER *de werken der wet.* Rom. III. v. 23—28.

Uit genade! zonder de werken! om niet! zoodanig luidt van den beginne tot het laatſte (1) het woord der zaligheid Gods in het Evangelie.

Vraagt iemand: waar is dan nu de plaats dier *goede werken*, dier *liefde*, dier *heiligmaking*, overal in de Schriften zoo krachtig aanbevolen, door allerlei lieflijke vermaningen, waarſchuwingen, heerlijke beloften der vergelding aangedrongen? Wij antwoorden met de woorden van den Heidelbergſchen Catechismus: »Het is on»mogelijk, dat wie Christus door een waarachtig geloof »ingeplant is, niet zoude voortbrengen vruchten der »dankbaarheid:" en met onze Nederlandſche Geloofsbelijdenis (art. XXIV): *Het is er zooverre van daan dat deze leer de menſchen zoude doen verkouden in een vroom en heilig leven, dat zij daarentegen zonder dezelve nimmer iets zullen doen dan uit liefde tot zich zelfen uit vreeze van verdoemd te worden. Zoo is het dan onmogelijk dat dit heilig geloof ledig zij in den mensch; aangezien wij niet ſpreken van een ijdel geloof, maar van zulk een, 't welk de Schrift noemt een geloof dat door de liefde werkt; 't welk den mensch beweegt om zich te oefenen in de werken die God in zijn woord geboden heeft: welke werken, als zij voortkomen uit den goeden wortel des geloofs, goed en bij God aangenaam zijn, vermits zij alle door Zijne genade geheiligd zijn; ondertusſchen komen zij niet in rekening om ons te rechtvaardigen. Want het is door het geloof in Christus, dat wij gerechtvaardigd worden, ook eer wij goede werken doen; anderzins zouden zij niet meer goed kunnen zijn, dan eene vrucht des booms goed kan zijn, voor dat de boom goed is.*

Dit zelfde getuigt, naar hare Goddelijke volkomenheid, nog veel klaarder en overvloediger de Heilige Schrift. *Niet* UIT *de werken zijn wij zalig geworden, op dat niemand roeme: maar wij zijn Gods maakſel, geſchapen in Christus Jeſus* TOT *goede werken, welke God voorbereid heeft opdat wij in dezelve zouden wandelen* (Eph. II. v. 9, 10). *Gij zijt duur gekocht: zoo verheerlijkt* DAN *God in uw lichaam en in uwen geest, welke Gods zijn* (1 Cor. VI. v. 20). DEWIJLE *wij deze beloften hebben, laat ons ons zelven reinigen van alle beſmettingen des vleeſches en des geestes* (2 Cor. VII. v. 1). En deze zelfde orde is bij de plaatſing der Apostoliſche vermaningen zichtbaar in alle de Zendbrieven van Paulus, die ten ſlotte der leere eener gantsch volmaakte en volbrachte verloſſing als zoovele opwekkingen daar ſtaan, niet om eenigermate onze gerechtigheid nog te verwerven of te helpen verwerven, daar te ſtellen of te volmaken; maar als *de vrucht* eener reeds geſchonkene verloſſing, eener reeds toegerekende gerechtigheid. Zoo b. v. in den Zendbrief aan de Coloſſenſen, Hoofdſt. III. v. 1 en volg. *Indien gij dan met Christus opgewekt zijt, zoo zoekt de dingen die boven zijn, daar Christus is zittende aan de rechterhand Gods. Bedenkt de dingen die boven zijn, niet die op de aarde zijn, Want gij zijt geſtorven, en uw leven is met Christus verborgen in God. Wanneer dan Christus zal geopenbaard zijn, die ons leven is, zoo zult gij ook met hem geopenbaard worden in heerlijkheid. Doodt* DAN *uwe leden die op de aarde zijn* enz. Tot dezen ſtrijd intusſchen, die de verloſſing *om niet* als voorafgaande onderſtelt, die de gerechtigheid van God niet te weeg brengt (want dit is het werk van Christus geweest *voor* ons en *buiten* ons), tot dien ſtrijd der roeping van een iegelijk verloste, *om te wandelen waardiglijk Gode, die ons roept tot Zijn koninkrijk en heerlijkheid* (1 Theſſ. II, v. 12), tot dezen ſtrijd wordt hij door den Heere in Zijn woord op velerlei wijzen en door velerlei drangredenen opgewekt, ook door die van *loon* en *vergelding*. (Matth. XXV. v. 31. en volg. Marc. IX. v. 41. 2 Cor. VIII en IX. Ps. CXII. enz.)

Van daar, dat de krachtigste, meest herhaalde drang tot die afzondering van de zonde en ongelijkvormigheid aan de wereld die *den heiligen betaamt*, genomen wordt uit de verwachting van de wederkomst des Heeren: *Zalig is de dienstknecht welken zijn Heere komende zal vinden alzoo doende* (Matth. XXIV. v. 46), en, *Ziet, ik kome haastelijk, en mijn loon is met mij!* en in de Brieven aan de Gemeenten van Klein Asië: *Die overwint zal alles beërven. Ziet! ik kome haastelijk!* (Openb. II, III, XXI).

Zoo zijn het dan beide, waarheden van Gods eeuwig blijvend, eenig onfeilbaar woord: *gerechtigheid door het geloof zonder de werken:* en, die eenige, die eeuwige gerechtigheid, door en in Christus, verkondigd zijnde, *opwekking tot de werken, tot de liefde, tot die heiligmaking, zonder welke niemand God zal zien.* In éénen adem leert het de Apostel aan zijnen oprechten zoon in den geloove (Titus III. v. 5—8.): HIJ *heeft ons zalig gemaakt niet uit de werken der rechtvaardigheid, die wij gedaan hadden, maar na zijne barmhartigheid door het bad der wedergeboorte, en de vernieuwing des Heiligen Geestes, denwelken Hij over ons rijkelijk heeft uitgegoten door Jeſus Christus onzen Zaligmaker, op dat*

wordt ons duidelijk door de vergelijking met hetgeen aan hetzelve wordt toegeſchreven bij Jeſus wondergenezingen. Hetgeen geneest, is niet *eigenlijk* het geloof, maar het voorwerp des geloofs, de Heere zelve; en toch wordt door den Heere de genezing aan het geloof (te weten middelijk, en *als* middel) toegeſchreven, b. v. Luc. VIII. v. 48, enz.

(1) Openb. XXII. v. 7.

wij gerechtvaardigd zijnde DOOR ZIJNE GENADE, *erfgenamen zouden worden na de hoop des eeuwigen levens;* en onmiddelijk daarop: *Dit is een getrouw woord, en deze dingen wil ik dat gij ernstelijk bevestigt, op dat de gene die aan God gelooven, zorge dragen om goede werken voor te staan: deze dingen zijn het die goed en nuttig zijn den menschen.*

Doch ook dit zelfde is *genade*; ook dit eene vrucht der gemeenschap met Hem, *die ons van God geworden is wijsheid, rechtvaardigheid, heiligmaking en verlossing* (1 Cor. I. v. 39). *Door Christus, die hem kracht geeft vermag* de Apostel *alle dingen* (Phil. IV. v. 13). *Ik ben de Wijnstok,* zegt Jesus tot Zijne discipelen, *en gij de ranken; die in mij blijft, en ik in hem, die draagt veel vrucht: want zonder mij kunt gij niets doen.*

Ja, de zaligheid is van den beginne tot het einde een werk van Goddelijke genade, van Goddelijke kracht, een werk van Hem, die *het Begin en het Einde, de Eerste en de Laatste*, der Zijnen ALLES *en in allen* is. Waar wij dan ook nog staan of reeds toe komen mochten; wat wij ook ontfingen of nog gevoelen te missen; in dien éénen naam is alles bevat: CHRISTUS. Aan Zijne voeten werpen wij ons neder om *genade*, om *genade voor genade*. In Hem is gerechtigheid en sterkte. HEM, het Lam dat geslacht is, HEM, den Heere onze gerechtigheid, HEM, de Hope der heerlijkheid, zij de lof, de aanbidding, de heerlijkheid in alle eeuwigheid!

Het is de openbare en wel ontwikkelde leer dat de mensch niet *gerechtvaardigd* wordt voor God door eenig werk, hetzij vóór of na zijne bekeering geschied, maar alleen door *het geloove Jesu Christi,* die het Roomsche Babylon in het hart, en niet bloot in hare uitwendigheden aantastende, de Hervorming, zedert eeuwen verlangd, beproefd, te gemoet gezien, in de kracht des Heeren daarstelde. Lang vóór zijnen strijd tegen Tetzel en den afschuwlijken aflaatskraam had Luther uit Gods woord en door Zijnen Geest voor zich zelven allereerst geleerd wat het was: Zijne gerechtigheid te hebben in Jesus Christus en in Jesus Christus alleen (1)! Nimmer te voren heeft de kerk op aarde zedert de dagen der Apostelen zulk een diep inzicht gehad in die hoogdierbare grondwaarheid, dan zedert de Hervorming. Want dus behaagde het God, de Gemeenten niet op alle stukken der waarheid het volle licht des Woords op eens te ontdekken, maar trapsgewijze, bij wege van ontwikkeling, waartoe allermeest de dwalingen zelve en misbruiken, en Gode vijandige of wederstrevige wegen der menschen moeten dienstbaar zijn. Die machtige en het Evangelie des Evangelies daarstellende waarheid der *gerechtigheid des geloofs*, ofschoon gelijk alle andere waarheden altijd in den boezem der kerk en in het hart der geloovigen aanwezig geweest, werd, naar deze bedeeling der Goddelijke wijsheid, eerst toen in hare volle helderheid en heerlijkheid in de diep verbasterde kerk voor den dag gebracht, toen die kerk onder de zwaarte der grofste werkheiligheid en eigengerechtigheid als onredbaar verzonken scheen, en alle menschelijke pogingen om haar van de meer uitwendige gruwelen te genezen, waren gebleken ijdel te zijn. Evenwel heeft het ook in de vroegere eeuwen tusschen den leeftijd der Apostelen en dien der Hervormers niet aan enkelen ontbroken, die deze eeniggeldende *geloofs*-gerechtigheid niet slechts in hun hart en in hunne praktijk, maar ook in hun verstand en in hunne Godgeleerdheid uit Gods Woord hadden leeren opnemen. Onder dezen herinneren wij hier zeer voornamelijk aan dien vermaarden Abt van Clairvaux Bernardus, de *laatste der kerkvaderen* genoemd; wiens leeftijd (de twaalfde eeuw) tot de tijden der hoogste zoo wel Christelijke als Antichristelijke ontwikkeling van het Pausdom behoort; een man nevens en onder alle de bijgeloovigheden van zijn tijd en kerk, te gelijk boven velen van vroeger en later leeftijd, diep ingeleid in de dierbaarste en innigste waarheden van het eenig-zaligmakende geloof. Zijn leven, dat zoowel in de wereldlijke als in de kerkelijke geschiedenis van groote beduidenis is, en zich evenzeer door krachtigen invloed naar buiten, als door inwendige Godsvrucht en tederheid van hart en wandel onderscheidt, is eenige jaren geleden door den geleerden Prof. Neander van Berlijn naar de hem eigene manier bearbeid; doch wie Bernardus wil kennen gelijk hij was in het klooster en in het midden van koningen en krijgslieden, als Evangelieprediker en als verdediger van de Christenheid en alle hare belangen, moet zijne schriften lezen.

Deze voortreffijke man, evenzeer bij Godvruchtige Catholijken als bij onze Hervormers, bij name Calvyn (met wie hij in Fransche afkomst, vlugheid van geest, en andere eigenaartigheden vele overeenkomst heeft) ten allen tijde hoog geacht en geëerd; deze kerkvader, zeggen wij, voedde omtrent de leer van die eenige toevlucht en vastigheid des armen zondaars om bij te leven en te sterven: *de gerechtigheid* namelijk *niet uit de werken maar uit genade door het geloof,* eene overtuiging, waarvan wij hier door eenige weinige aanhalingen ons niet kunnen wederhouden eenige proeven mede te deelen, tot toelichting eener dierbare, te vaak miskende waarheid: hoe God ook in de donkerste tijden van de Roomsche kerk onder datzelfde Pausdom zijne getuigen had, die zoo zij al in uitwendige dingen aan de zijde van Rome staan, in hetgeen waar het meest en wezenlijkst op aankomt, de zaak der kerkhervorming ten krachtigste helpen bevestigen, voor zooverre die zaak, daar waar God spreekt in Zijn woord, dergelijke bevestiging door het getuigenis van menschen mochte kunnen noodig hebben.

Omtrent de leer, waarover dit artikel handelt, uit zich dan Bernardus onder anderen op de volgende wijze: »Om die zachtmoedigheid die van U ruchtbaar »is, daarom zullen wij U *naloopen*, Heere Jesus! ver»nemende dat Gij den armen niet verwerpt, dat Gij »den zondaar niet verstoot. Neen! Gij hebt niet ver»foeid den moordenaar, als hij belijdenis deed, noch de

---

(1) Zijn bekend: *Disce Christum et hunc crucifixum, disce ei cantare: tu, Domine Jesu, es justitia mea, ego autem sum preccatum tuum* (overeenkomstig 2 Cor. V. v. 21) schreef hij uit eigen bevinding naar Gods woord reeds in 1516 aan een kloosterling van zijne orde.

»zondaresse, daar zij weende, noch de Cananeesche als »zij aanhield, noch de gegrepene in overspel, als zij »sprakeloos voor U stond, noch den tollenaar als hij »tot U bad, of Gij hem voorbij gingt, noch den dis- »cipel die U verloochende, noch den vervolger uwer ge- »meente, noch degenen zelve die U kruisigden. — Liefe- »lijk is de reuk uwer *wijsheid:* indien iemand wijsheid »ontbreekt, hij begeere ze van U; Gij geeft mildelijk »en verwijt niet. — En aangaande den reuk uwer *gerech- »tigheid*, die is zoodanig dat Gij niet slechts rechtvaar- »dig zijt, maar de *rechtvaardigheid* zelve genaamd wordt, »*rechtvaardigheid, die rechtvaardig maakt.* — Zoo ie- »mand van wege zijne zonden verslagen hongert en dorst »naar de gerechtigheid, die geloove in U, die *den god- »delooze rechtvaardigt*, en gerechtvaardigd door het ge- »loof ALLEEN (SOLAM *justificatus per fidem*) zal hij vrede »hebben met God. — *Heiligheid* ademt niet slechts uw »wandel, maar reeds uwe ontfangenis. Gij hebt geene »zonde gedaan, noch gekend, noch geërfd. Wie dan »gerechtvaardigd van de zonde, naar heiligmakinge ver- »langt te staan en te streven, zonder welke niemand »God zal zien, die hoore uwe roepstem: *Weest hei- »lig, want Ik ben heilig.* — Aangaande de *verlossing* ein- »delijk (de geheele plaats ziet op 1 Cor. I. v. 30): Gij »hebt gezegd: *Als ik van de aarde verhoogd zal zijn, »zal ik ze alle tot mij trekken* (1).”

En elders: »Het zij mij genoeg, voor *alle gerechtig- »heid* Hem jegens mij *genadig* te hebben, tegen Wien »alleen ik gezondigd heb. Wat Hij voornam mij niet »toe te rekenen, dat zal zijn als *niet begaan.* Niet te »zondigen, zij Gods gerechtigheid! de gerechtigheid des »menschen, is dat God hem genade verleene. Ik zag dit, »en verstond de waarheid van dat Woord: *Een iegelijk »die uit God geboren is, zondigt niet; want zijn zaad »blijft in hem* (2).”

En elders: »Waar is rust, waar is zekerheid dan in »de wonden van mijnen Heiland? Daar woon ik zoo vei- »lig, als Hij machtig is om te redden. De wereld dreige, »het lichaam drukke, de duivel loere! ik zal niet val- »len; want ik ben gegrondvest op de Rots. Ik hebbe »zwaar gezondigd, mijn gemoed is ontroerd, maar niet »vertwijfelend; want ik gedenk aan uwe wonden, o »Heer! Gij zijt om onze overtredingen verwond (3)!”

En, onder de honderden van plaatsen die hier nog zouden kunnen aangehaald worden, sluiten wij met deze: »Heere! zal ik mijne gerechtigheden roemen? »*Ik zal uwe gerechtigheid vermelden, uwe alleen.* Die »gerechtigheid is mijne, want Gij zijt mij gemaakt *ge- »rechtigheid* van Gode (4).”

STAATS- EN KERKNOOD IN GROOT-BRITTANJE.

In ons vroeger opstel *over den godsdienstigen toestand van Engeland* (5), werd die toestand door ons historisch en in het algemeen geschetst; thans willen wij na hetgeen in dit land sedert dien tijd is voorgevallen, een, offschoon eenigzins verkort, artikel mededeelen van een christelijk Weekblad, aldaar in den geest der geloovige voorstanders van de Engelsche Nationale Kerk geschreven, opdat uit hetzelve onzen lezers moge blijken, hoe het aldaar hand over hand toenemende gevaar voor Staat en Kerk door onze naburige mede-christenen wordt beschouwd.

»De politieke uitzichten voor dit land nemen dagelijks een ernstiger voorkomen aan, en voeren vraagstukken met zich, welke ieder nadenkend mensch met vreeze en schrik moeten vervullen.

»Men had kunnen denken dat de macht van het Pausselijk Rome in Engeland zoo verre was verbroken, of liever verpletterd, dat het nimmer weder zou in staat zijn geweest, zijn hoofd binnen deszelfs grenzen te verheffen. In Schotland scheen de naam zelve van het Pausdom uitgeroeid te zijn, en de gevoelens der groote volksmenigte werden bij elke herinnering aan de dwingelandij van Rome zoo levendig, dat slechts voor weinige jaren niemand zijne toegedaanheid aan het Pausdom aldaar kon openbaren, zonder op dezelfde wijze als een Jood of ongeloovige beschouwd te worden. In Ierland daarentegen werden de vonken des Pausdoms zorgvuldig in de asch aangekweekt en levendig gehouden. De Protestanten waren daarbij jammerlijk nalatig in het verlichten hunner arme verblinde R. C. landgenooten. Steunende op eene door de strafwet daargestelde veiligheid, waren de landeigenaars slechts begeerig om den aanzienlijksten huurprijs dien zij konden machtig worden af te vorderen, zonder te vragen naar de gevoelens hunner landbouwers; en daar de Roomschen daar in allen opzichte gewetenloos waren, meer dan de Protestanten, konden zij ook hooger huurpenningen aanbieden dan deze, die daardoor van hunne pachthoeve of hun land werden verdreven, mogelijk om aan gene zijde van de golven der Atlantische Zee een onderhoud te zoeken, hetwelk hun in het eigen Vaderland werd geweigerd. Even zoo was ook de Protestantsche geestelijkheid gedurende het grootste gedeelte der vorige eeuw grootendeels schandelijk nalatig in het volbrengen harer verplichtingen. Over het algemeen waren zij (het is maar al te waar) voor politieke diensten bezoldigd, welke of door hen zelve of door hunne betrekkingen werden verricht, terwijl de Roomsche gemeenten geheel aan de zorgen hunner Priesters waren overgelaten, welker verboden werkzaamheid den grooteren lof van oprechtheid en belangeloosheid scheen te moeten verwerven.

»Onder den zamenloop dezer omstandigheden was het, dat de Protestanten in Ierland koud en onverschillig werden, terwijl het Catholicismus er met reuzenschreden voorwaarts ging. Door Gods goedertierenheid werd zoowel de Episcopale als de Presbyteriaansche Kerk in dat gewest van hare sluimering opgewekt op het laatst der vorige eeuw, juist toen de Roomsche Kerk de eerste zonnestralen van den luister van het wetgevings-recht begon te genieten, niet alleen door de afschaffing der strafwet, maar ook door de begiftiging dier onmaat-

(1) In Cantica Serm. XXII.
(2) Ibid. XXIII.
(3) Ibid. XXIII.
(4) Ibid. LXI.
(5) Deel II. bl. 122—132.

ſchappelijke antichristelijke kweekſchool, het koninklijk Collegie van Maynooth. Sedert dien tijd ontſtond er eene blijkbare opwekking in de Protestantſche kerk van Ierland. Het aantal van trage en ongeſchikte individuën onder de geestelijkheid nam meer en meer af, en hunne plaats werd vervuld door mannen, die voor het grootſte deel God vreezen en zich geheel aan de verplichtingen hunner heilige roeping toewijden. Onder de Presbyterianen in het Noorden van Ierland ontſtond er eene dergelijke opwekking. De Arianen en Socinianen werden uit hunne gemeenſchap verdreven, en maken thans een afzonderlijk genootſchap uit onder de benaming van *de Remonſtrantſche Synode*, welke, gelijk te wachten was, het plan van onbijbelſche opvoeding in dat gewest begunſtigt, en tot andere ontwerpen medewerkt, tot welke de Roomſchen en de Liberalen elkander de hand bieden. Maar nergens zijn wellicht tot heden toe de gezindheden en gedragingen der geestelijkheid van alle afdeelingen der Protestantſche Christenheid meer toereikend geweest voor het gevaar van den worſtelſtrijd, dan thans in Ierland. Hierin zeker vindt men het pand eener goede uitkomst, op hetwelk wij te midden van den tweeſpalt der gevoelens met dankzegging tot God en vermeerdering van goeden moed mogen ſtaren.

»Doch terwijl wij in geenen deele de groote worſteling die aanſtaande is met een vertſaagd hart wenſchen te gemoet te gaan, zoo is het echter niet mogelijk zich te verbergen dat wij tot eene criſis genaderd zijn, niet minder ontzettend dan die welke deze landen in de dagen van Koningin Elizabeth bij de nadering der onverwinnelijke vloot over het hoofd hing. Wij zien in elk district van Engeland Roomſche kapellen verrijzen; Roomſche collegiën ſteken hun ſchrikbarende torens in de nabijheid onzer bevolktſte en meest bezochte ſteden omhoog; kloosters, abtdyen en monniken-geſtichten vertoonen zich thans niet alleen in Engeland, maar zelfs in Schotland, waar voor weinig tijds nog een crucifix niet van buiten boven den ingang eener Roomſche kapel geduld werd. En om dit alles te voltooien, wij zijn getuigen dat zes en een half millioen inwoners van Ierland eene meer volledige, werkzame, laaghartige onderwerping aan den Roomſchen ſtoel kond doen, dan ergens elders in Europa gevonden wordt. Met recht heeft men aangemerkt, dat er geen plekje op den aardbodem beſtaat, waar de kerk van Rome zulk eene trotſche en volhardende onverdraagzaamheid aan den dag legt, als onder degenen, die naar den naam dien zij voeren, nog Ierſche onderdanen van Z. M. Willem IV zijn.

»Wat, mogen wij wel vragen, mag de uitkomst van dit alles zijn? Is het mogelijk zich hierbij te laten in ſlaap wiegen, en zich diets te maken dat er geen gevaar beſtaat? Moeten wij de geſchiedenis als een ouden Almanak beſchouwen, en de oordeelen in de Schrift over het Bijgeloof en de bijgeloovige Kerk uitgeſproken heeft, wegredeneren? Indien wij in deze eeuw van twijfelarij de verklaringen van Gods Woord geen geloof meer ſchenken, en ſpotten met de waarſchuwingen onzer Voorouderen, zullen dan niet de gruweldaden thans in Ierland gepleegd ons wakker maken, en de vervolgingen en verdrukkingen doen te gemoet zien, waarvan de tijd der Lolharden of de later voorgevallen gruwzaamheden der bloeddorſtige Koningin Maria getuigen? Zal de onlangs voorgevallen ontſluiering der geheimen van Maynooth, en de leerſtellingen der Congregatiën, in den boezem onzer liberale Staatslieden geen wantrouwen opwekken? Lord Melbourne erkent dat het Catholicismus onverdraagzaam is; en echter, hij, de liberale hoofdperſoon van een liberaal genoemd Parlement, neemt maatregelen om eene afvallige en vervolgzieke Kerk te onderſteunen, en tevens de laatſte ſporen van 800 Protestantſche gemeenten in Ierland uit te roeien"!

Aldus is het, dat ook in Engeland Farizeïsme en Sadduceïsme; bijgeloof en ongeloof; de drijvers van Romes dwanggezag en die van vrijheid en gelijkheid, de handen in één ſlaan om de Evangelieleer, de eeuwige waarheid die in Christus is, en met dezelve alle echte vrijheid en beginſelen van onverbasterd ſtaatsrecht om ver te werpen. In Engeland wordt meer dan ergens die ſtrijd, de ſtrijd van licht en duisternis, geſtreden; Engeland is het terrein, waar op dit oogenblik de Geest der Eeuw zijnen triomf te gemoet gaat of zijne nederlaag wacht. Wel mogen dan de blikken ook van den Nederlandſchen Christen op dat Engeland gevestigd zijn, dat eenmaal zoo ſchoone vruchten des Christendoms en der Hervorming heeft voortgebracht, en waar ook nog het volk van God, en zij die het wel met het Vaderland en het Protestantismus meenen, zulk een' moedigen en krachtigen wederſtand bieden aan die Reuzenmacht, die reeds zoovele landen onder het juk heeft gebracht, en in de overige zulk eene tegenwerking waarschijnlijk niet zou ontmoeten, als in het grootsche en machtige, het werkzame en levenvolle, het geduchte en ontzachelijke Groot-Brittanje.

GESCHIEDENIS VAN HET VADERLAND.

*Archives ou Correspondence inédite de la maiſon d'*ORANGE NASSAU. *Recueil publié avec autoriſation de S. M. le Roi par Mr.* GROEN VAN PRINSTERER, *Première Série.* Tom. I, II, Leid. 1834, 1835.

Toen wij onlangs aanmerkten dat de loffelijke ijver, ſints eenige jaren ontwaakt in het beoefenen der Historie des Vaderlands, over het algemeen dat karakter van erkenning der groote daden Gods en aanhankelijkheid aan de gezegende waarheden en leeringen der Openbaring nog niet heeft aangenomen, hetwelk aan de Geſchiedenis eener christelijke natie voegt, wilden wij geenszins daarmede te kennen geven, dat ons op deze algemeene aanmerking geene gelukkige en verblijdende uitzonderingen waren voorgekomen. Immers het voorbeeld, dat de Auteur van het aan 't hoofd dezes vermelde werk ons oplevert, is er eene, welke tegen veel en velerlei voortbrengſelen van een' tegengeſtelden aard in innerlijke waardij kan opwegen. Wanneer wij het oog ſlaan op het geen die begaafde Schrijver reeds heeft

geleverd om de grondige studie onzer Geschiedenis te bevorderen, en den geest en de beginselen aan te wijzen, waarin derzelver onderzoek moet worden in het werk gesteld, dan levert ons deze beschouwing eene reeks van geschriften op, die wel minder door uitvoerigheid en breede bewerking, maar allezins door innerlijke gehalte, rijkdom van inhoud, juistheid van behandeling, en hooge voortreffelijkheid van stijl, hetzij dezelve in de fransche of in onze eigene taal zijn geschreven, zich veelzins onderscheiden. Eerst biedt zich hier de schoone *Redevoering* ons aan, in 1829 te Brussel openbaar gemaakt, *Over de redenen om de Geschiedenis der Natie bekend te maken*, gevolgd van een *Précis* (kort begrip), in hetwelk de voorname denkbeelden dier Rede beknopter maar op eene niet min keurige en bevallige wijs in het Fransch werden voorgedragen. Drie jaar te voren, op den 1sten Dec. 1826 was deze Redevoering reeds in den Haag gehouden, en op het eind derzelfde maand nam Z. M. het bekende besluit, »dat er middelen zouden daargesteld en aangewend worden, om de bronnen der Nederlandsche Geschiedenis, voor zooverre die tot nog toe onbekend of nog niet volledig bewerkt mogten zijn, te doen opsporen, nader te onderzoeken, en zooveel noodig in het licht te geven;" een besluit, waarbij tevens »alle Vaderlandsche geschied- en letterkundigen werden uitgenoodigd, om eene uitgewerkte schets eener ontworpen algemeene Nederlandsche geschiedenis, en tevens eene opgave der middelen te leveren, welke meest gepast zouden worden geoordeeld, om zoodanig plan te verwezenlijken." Het behoeft onze herinnering niet, dat onder de vier stukken ter beantwoording aan deze uitnoodiging in het openbaar verschenen (de Verhandeling van den Heer De Jonge is niet onder het oog van het publiek gekomen :) die van onzen Schrijver naar het gevoelen van degenen, die best bevoegd zijn om dezelven wel te beoordeelen, eenen eersten rang bekleedde. In de omtrent denzelfden tijd uitgegevene *Nederlandsche Gedachten* vindt men verscheiden allerbelangrijkste opstellen, die offchoon meestal van politieken inhoud, eene grondige kennis van onze Historie verraden, en welke velen aan dezelfde pen toeschreven; die ook naderhand in een later uitgekomen werk (de *Beschouwingen over staats- en volkenregt* (1)) de juistheid dezer meening niet ontkende. Dit later werk zelve behelst beschouwingen over de Geschiedenis in derzelver verband met de Openbaring, die van uitnemend veel gewicht zijn, ook om in het oog te worden gehouden bij de behandeling van de historie onzer voorvaderen.

Toen de Heer Groen van Prinsterer vóór twee jaar door den Koning met het opzicht over Zijner Majesteits huis-archief werd belast, was er dus reden om van zijne werkzaamheid schoone vruchten te gemoet te zien. De twee uitgekomene Deelen der boven vermelde *Archives* zijn eerstelingen van dezen arbeid, die wel bijzonder wegens den belangrijken inhoud van beide, vooral om den hoogbelangrijken van het laatste Deel, op onze eenigzins breede vermelding aanspraak hebben. Zij bevatten brieven, meestal in het oorspronkelijke oude Fransch of Hoogduitsch uitgegeven, hier en daar voorzien met een bijgevoegde memorie of vertoog, en begeleid van historische aanteekeningen, in welke doorgaans de eigen woorden der Geschiedschrijvers, onvertaald, worden opgenomen. Zoo wenschelijk nu deze wijze van bewerking is om de naauwkeurigheid te bevorderen, zoo zeer heeft zij toch het nadeel, van het werk voor ongeleerde lezers minder bruikbaar te maken. Het was dan dubbel noodig, gelijk in het eerste maar vooral in het tweede Deel geschiedt, den Lezer eenigzins uitvoerig in eene inleidende Voorrede met den inhoud en zamenhang der stukken voorloopig bekend te maken. Laat ons uit dezelve ook hier het een en ander overnemen.

»Het Huis van Oranje Nassau (zegt de Schrijver in de *Opdragt* aan Z. M. den Koning) mag zijne Archiven onbevreesd openen; het wijst daardoor den hoogen rang aan welke het sedert zoo lang heeft bekleed." — »Dit Geslacht was door vermaagschapping met meest al de Europische Vorstenhuizen; door zijn gezag over eene Republiek die den grootsten invloed oefende op geheel het Statenstelsel van dit werelddeel, steeds in talrijke betrekkingen tot vreemde landen geplaatst. Vele vorstelijke geslachten kunnen in deze verzameling belangrijke bijzonderheden omtrent hunne voorouderen aantreffen. Zij zal in menig opzicht de geschiedenis van meer dan eenen Staat ophelderen, en de beoordeeling van verscheiden personen en zaken geheel anders dan vroeger wijzigen. Zoo ook zal het gemakkelijker worden om eenen weg op te sporen in dien doolhof van veelvoudige verwikkelingen, van welke de bekwame hand onzer Stadhouders den leiddraad vasthield. Eindelijk, dit geslacht heeft de naauwste betrekkingen tot de zaak van het Evangelie, den oorsprong, de ontwikkeling en handhaving der Reformatie. Zijne historie toont, waarin de ware kracht van een' Christenheld en een christelijk volk gelegen is, en levert overal proeven van die waarheid, tevens de gewichtigste les der Geschiedenis, dat God regeert, en dat elke macht tegen de Kerk van Christus moet verbroken worden (1)." Gelijk in de Voorrede des eersten Deels wordt beloofd, zoo ontvangt hier inderdaad de Geschiedenis der vereenigde Nederlanden, zoo naauw aan die van het Oranjehuis verknocht, vele belangrijke ophelderingen. Doch niet alleen dit: de geheele Eeuw der Hervorming, eene Eeuw, zoo dikwijls gedurende het tijdperk des ongeloofs van hare edelste kroon: geloof, moed en godsdienstijver, beroofd, om in stede daarvan onder de banier eener listige en de godsdienst tot eigen bedoelingen misbruikende staatkunde geplaatst te worden; deze Eeuw van groote en sterksprekende karakters en edele gevoelens, wordt door oorspronkelijke brieven, meestal onder den indruk van het oogenblik geschreven, en echte stukken daartoe behoorende, in hare waarde hersteld.» Hier is veel gewag van godsdienst en godsdienstige gevoelens (dus lezen wij in de Voorrede des tweeden Deels), het moge dan ook aan diegenen mishagen, welke in onze

(1) *Voorrede* bl. VI.

(1) Tom. I. *Préf.* P. VIII, IX.

Nederlandsche Omwenteling, dat luisterrijke vrucht gevolg van het christelijke Protestantismus, niet anders zouden willen zien dan eene terugwerking der stedelijke vrijheden; hier is veel gewag van godsdienst en zeer weinig van vrijheden. Eene eeuw in welke het belang der vormen van bestuur het hoogste van alle tijdelijke of eeuwige belangen is geworden, wilde zich ook het verledene onderwerpen en gelijk maken. Met miskenning van den rijkdom der verscheidenheid in de Geschiedenis wilde zij alle tijden tot hare laagte vernederen; tot de laagte eener eeuw, waarin onverschilligheid voor de godsdienst en ongebreidelde zucht voor materiële belangen overheerschende zijn. Eene onwaardige poging inderdaad! Men stelt in onzen tijd veel prijs op de naauwkeurigheid zelfs der kleinste bijzonderheden; met reden! want in de geschiedenis mag niets onbeduidend worden genoemd, en kan men niet te naauwkeurig, niet te waarheidlievend zijn. Doch zoo het nuttig en onderhoudend is, de juiste voorstelling van hetgeen plaats en gelegenheid vorderen in acht te nemen, veelmeer is het gewichtig en noodzakelijk de waarheid der gevoelens, der zeden, der geloofsbegrippen, der leerstellingen en der beginselen die de volkeren in beweging gebracht en de gesteltenis der staten veranderd hebben, niet te kwetsen. Op het stuk van bedriegelijke éénheid, is die der uiterlijke vormen te verkiezen boven die van het wezen der zaken; en geene eentoonigheid is zoo jammerlijk als die, welke het edelste en verhevenste gelijk stelt met het laagste en verachtelijkste ter wereld. De zestiende eeuw, bewogen door de kracht des geloofs, laat zich niet aan zulk eene maat verbinden als men uit begeerte om aan zijn eigen begrippen eene volstrekte algemeenheid te geven, wel voor die van alle anderen zou willen bezigen, vooral ook uit afkeerigheid om in het historische den invloed van christelijke beginselen te erkennen. Het is toch niet te ontkennen, dat er opzichtelijk dit onderwerp vele vooroordeelen heerschende zijn, en niet min wenschelijk is het, dezelve te zien verdrijven. Het kwam ons voor, dat brieven, grootendeels geheel openhartig geschreven, en alzoo, om dus te spreken, de stem der dooden uit hunne grafplaats vernemen doende, wel het meest geschikt zijn om die schoone eeuw in hare waarde te herstellen, en haar de wezenlijke beteekenis, de eigene kleur, en de verdiende plaats terug te geven, die haar in den loop der wereld-historie toekomen."

De verzameling begint met brieven van Willem den I[ste] van den tijd zijns eersten huwelijks af tot op het einde van 1565. Het tweede Deel is geheel gevuld met stukken van het jaar 1566, dat gewichtige jaar, zoo rijk in veelsoortige gebeurtenissen: het verbond der edelen, de openbare prediking, de beeldstorm, het verval van het verbond. De karakters die vooral in het tweede Deel het meeste licht ontvangen, zijn die van Egmond, Brederode, en eenige anderen der vaderlandsche Edelen; van verscheidenen der Duitsche (meest Luthersche) Vorsten; vooral van meerdere leden van het Oranjehuis zelve. Zoo wordt hier onder anderen een roerende en aandoenlijke brief der Gravin Juliana van Stolberg, doorluchtige moeder van den Vader des Vaderlands gevonden, dien de Uitgever, om deszelfs waardij, ook gedeeltelijk in de Voorrede overneemt. »De heilige drieëenige God (zegt de edele Gravin in denzelven) wille u beschutten en beschermen, dat Gij niets raadpleegt noch onderneemt tegen Gods Woord en uwer ziele zaligheid, maar datgene alleen, wat het Land en zijne ingezetenen ten goede moog strekken, en dat Gij uw menschelijk inzicht en goed gevoelen niet laat vervoeren, maar liever met allen ijver uwen Hemelschen Vader om zijnen Heiligen Geest bidt dat die uw hart verlichte, opdat Gij zijn goddelijk Woord, zooveel in U is bevordert, en daar niet tegen handelt; en altijd het eeuwige boven het tijdelijke verkiest. Want zulke dingen kunnen niet worden uitgewerkt zonder den Heiligen Geest: daarom is het bidden zoo zeer van nooden, wijl de booze geest daarbij niet rusten zal. Ik bidde U dan, mijn hartelijk geliefde zoon! leef toch in de vreeze Gods; dat U de aartsvijand niet onverhoeds ten val brenge. Ach, hoe bezwaard is mijn gemoed! Wat groote zorg voor U drukt mij op het hart! Wat ik met bidden doen kan, zal niet achter blijven, zooveel mijn ijver vermag. De barmhertige God doe alles tot een goed en zalig einde zaamwerken, en verlate diegenen niet, die het wel en christelijk meenen. Hij beware U voor alle kwaad."

Maar treffend vooral is de schildering die daar ter plaatse van de ontwikkeling van 's Prinsen gezindheden, vooral van den voortgang zijner godsdienstige gevoelens, gegeven wordt. »Waarschijnlijk was zijn wederstand (tegen 's Konings verdrukkende maatregelen) aanvankelijk meest verwekt geworden door mededoogen met de ongelukkige vervolgden, wien men niets dan hun geloof kon te laste leggen; door de overweging, dat dit geloof in den grond hetzelfde was met dat zijner bloedverwanten en vrienden in Duitschland; door de vrees, dat de Spanjaarden, 's Konings vooroordeelen zich ten nutte makende, in de beschuldiging van ketterij het middel zouden vinden om de Nederlanden aan hun invloed en heerschappij te onderwerpen. Langen tijd was hij geheel verdiept geweest in de bedrijven der krijgslegers, de enkel staatkundige beraadslagingen en veelvuldige vermaken van het Hof; doch naar mate de godsdienst-geschillen ook in de Nederlanden het middenpunt der algemeene aandacht en belangstelling begonnen uit te maken, nam hij zorgvuldig kennis van de hoofdpunten des verschils. Het zou ongerijmd zijn te onderstellen, dat hij in 1566 de gewichtige vraagstukken nog niet kende, die aller gemoederen bezig hielden en de gansche Christenheid in beweging brachten. Zijn geloof ging gepaard met verdraagzaamheid; voorzeker! »Ik ben geen Calvinist (schreef hij aan den Landgraaf van Hessen; ofschoon hij, later, zich gevoegd heeft bij degenen die het met de gevoelens van Calvyn hielden;) maar het schijnt mij geenzins billijk noch Christenen waardig te zijn, dat wegens het verschil tusschen de leer van Calvyn en die der Augsburgsche Confessie dit land met troepen bedekt, van bloed overstroomd worde. Doch, hoezeer ook verdraagzaam jegens de Catholieken, wier rechten hij steeds eerbiedigde, hij bezat een stellig geloof, en

hield zich geenszins ſchuil achter eene jammerlijke en ongeoorloofde onzijdigheid. Hij gevoelde het hooge gewicht van de rechtvaardiging door het geloof; hij wist dat alleen de zaligheid door Christus verworven, den mensch waarlijk behoudt; hij zag het onderſcheid tusſchen het door bijgeloovige overleveringen en menſchen-inzettingen overladene Pausdom, en de goddelijk-eenvoudige leer der Heilige Schrift. Daarom moest dan ook zijne tegenkanting met opzicht tot de ontwerpen van Filips II meer en meer van eenen godsdienſtigen aard worden, en even hierdoor hem aan het gevaar blootſtellen om den hoogen en luisterrijken ſtaat, waarin hij zich bevond, voor het verlies zijner goederen en de ellenden der ballingſchap te verwisſelen."

Onder de belangrijke bijvoegſelen en historiſche Vertoogen waarvan de Schrijver hier en daar deze beide deelen voorzien heeft, willen wij nog als bijzonder merkwaardig noemen, dat over de *Mémoires* die men tot nog toe meende dat de Prins van Oranje zoude hebben nagelaten (T. I. p. XV—XX); over het ſchrijven des Prinſen aan den Paus den 16[den] November 1561 (p. 71—75); over de verſchillen tusſchen de Lutherſchen en Calvinisten (p. 216—241); en dat over het karakter des Konings van Spanje en zijne maatregelen tegen de Hervormden hier te lande (p. 289—292).

In het tweede Deel, ruimer van omvang dan het eerſte, zijn ook zoowel de voor onze Geſchiedenis belangrijke brieven, als de toelichtingen en bijgevoegde aanteekeningen nog veelvuldiger dan in hetzelve. Het zou het beſtek van deze aankondiging ver overſchrijden, indien wij hier wilden nagaan en opgeven, hoe vele historiſche punten uit de medegedeelde brieven en opheldeeringen al kunnen gerekend worden een nieuw licht te hebben ontvangen.

De Schrijver ziet zich dan ook dikwijls in ſtaat geſteld om verſcheiden onzer geſchiedſchrijvers op een of ander punt te recht te wijzen en te verbeteren. Het mag eenigzins verwonderen, dat hij daartoe het werk van Bilderdijk over onze Historie, thans door Prof. Tydeman wordende uitgegeven, bij voorkeur ſchijnt te hebben verkozen. Immers er is weinig reden van vrees, dat ons volk het gezag van Bilderdijk blindelings volgen of al te veel gehoor zal geven. En het moge waar zijn, dat deze velen der Proteſtanſche Vorſten en Grooten te ſtreng beoordeeld hebbe, of zich hier en daar al te antirepublikeinsch vertoone; het is, dunkt ons, niet onduidelijk bemerkbaar, dat dit geſchied is om eene tegengeſtelde partijdigheid, die vroeger heerſchende was, te herſtellen. De aanmerkingen van den Heer Groen over het karakter van Koning Filips (T. I. p. 290—292) hebben zelve eene dergelijke ſtrekking.

Wij mogen onze beſchouwing van dit belangrijke werk beſluiten, met hetgeen in de Voorrede des II[den] Deels van deszelfs echte ſtukken wordt gezegd, en waaraan het geheele werk beantwoordt: »Men vindt hier het bijna onafgebroken verhaal van de gewichtige gebeurtenisſen van 1566, briefsgewijze medegedeeld; een verhaal van ooggetuigen, van diegenen, welke de voornaamſte handelende perſonen op dit tooneel waren; de inleiding, om zoo te ſpreken, tot onze roemvolle en geheiligde Omwenteling. Zij ſchrijven op het oogenblik zelve der gebeurtenisſen; het zijn verſche indrukken die hunne pen beſturen. Ziedaar dus eene geſchiedenis, vol van leven; eene geſchiedenis, die meer dan éénige andere den Lezer in het midden van het voorledene overbrengt."

DE LESSEN VAN JULIJ 1830—1835.

Vijf jaren geleden wedergalmden de dagbladen, ook in ons land, van den *heerlijken* triumf, behaald door hetgeen men de zaak der *conſtitutioneele vrijheid* noemde, op eene Macht, die, om ſtaande te blijven, de buitenſporigheden der drukpers door eenen buitengewonen maatregel meende te moeten bedwingen. Over den zege door het beginſel der *Omwenteling* op dat der *Wettigheid* bevochten, viert, op koste van beide, *Beginſelloosheid* tot viermaal toe feest. Het vijfde wordt van hooger hand in rouw-plechtigheden veranderd. Het *juiste midden* erkent dat er eene Voorzienigheid beſtaat, en vraagt verpletterende wetten tegen de vrije drukpers der Omwenteling.

Was dan Fieschi's *helſche aanſlag* van hooger hand? Even weinig en evenzeer als de omwenteling van 1830. Hetgeen helsch is, is uit de hel, en al wat zonde is, is uit den mensch. Maar God regeert! en in die regeering wordt het kwaad met kwaad, de zonde door de zonde geſtraft. De omwenteling en Orleans voerden Gods oordeelen uit over de Bourbons; de omwenteling bedreigt Orleans, en het despotismus de omwenteling. Want deze beide zijn (gelijk een Schrijver over de *teekenen dezer tijden* doet opmerken) kinderen eener zelfde moeder, heerschzucht namelijk, onafhanklijk van God en Zijne Wet; werkende of in het volk, of in de Overheid.

Waar zult gij dan ſchuilen, o gij Vorſten en volken! in dezen hachelijken tijd? Bij de omwenteling, die alles omver werpt? Bij het despotismus, dat alles aan banden legt? Bij het juiste midden, dat alles gebruikt en niets erkent?

Hoort het woord des Heeren! gij heel Europa, en gij bijzonder, o tot hiertoe zoo genadig geſpaarde Nederland en Oranje! *Waarom woeden de Heidenen, en bedenken de volken ijdelheid? De Koningen der aarde ſtellen zich op, en de Vorſten beraadſlagen te zamen tegen den* HEERE, *en tegen zijnen Gezalfden, zeggende: Laat ons hunne banden verſcheuren, en hunne touwen van ons werpen. De Heere zal ze beſpotten!* — maar gij, *dient den* HEERE *met vreeze, en kust den* ZOON, *opdat hij niet toorne, en gij op den weg vergaat, wanneer zijn toorn maar een weinig zoude ontbranden! Welgelukzalig zijn alle die op Hem betrouwen!* (Pſ. II).

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.

2 COR. IV: 13.

WENKEN OVER DEN TEGENWOORDIGEN STAND VAN ZAKEN.

Hoewel ons Blad niet aan de weifelende staatkunde van den dag gewijd is, zoo hebben wij echter gemeend nu en dan stil te moeten staan bij de gebeurtenissen die wij om ons heen elkander zagen opvolgen, en die in een onmiddelijk verband stonden met den godsdienstigen toestand der wereld, met de vervulling der oordeelen Gods. Ontzagwekkend is de voortgang dier oordeelen, en wij bevinden ons thans weder in een dier oogenblikken, waarin na eenen schijnbaren stilstand, op nieuw de geest des kwaads overal schijnt los te barsten, en waarin de trapsgewijze ontwikkeling van het beginsel hetwelk voor vijf jaren op de puinen van den Franschen koningstroon gehuldigd werd, zich op eens weder met de meeste duidelijkheid voor onzen blik vertoont.

Dit is het eigenaardige van onzen tijd, dat in het midden der opvolging van gruwelen en bloedtooneelen, er gedurige tusschenpozen plaats hebben, waarin de omwenteling tot rust schijnt gekomen te zijn. Een aantal drogredenaars maken alsdan daarvan gebruik om de gemoederen in slaap te sussen; men droomt weder van den tijd der algemeene welvaart en verbroedering die aanstaande is, en die de Liberalen van de eene, de Catholijke schrijvers van de andere zijde, met zekerheid beloven, indien men zich slechts aan hunne leiding wil overgeven. In het midden van deze beloften hoort men op eens weder eenen nieuwen donderslag ratelen, en bij het bliksemlicht bespeurt men de gapende afgronden die van allen kant dreigen.

Nimmer scheen alles rustiger dan in Julij 1830, toen het overwinnende Fransche leger van Algiers zijn krijgsroem hoorde verkondigen; en echter! binnen drie dagen had het geslacht dat zooveel koningen aan Frankrijk gaf, opgehouden te regeren. Men overtuigde weldra de Mogendheden van Europa, dat dit geslacht slechts zijne straf ontvangen had, en alleen de dynastie veranderd was; doch naauwelijks was deze betuiging geloofd, of de oproerkreten weergalmden te Brussel en te Brunswijk, te Dresden en te Warschau, en geheel Europa scheen nog slechts weinige weken te behoeven om geheel in vlam te staan. Ook nu weder volgde eene nieuwe kalmte; aan regt en waarheid werd niet gedacht, maar alleen daaraan, hoe men de uiterlijke rust zoude behouden, terwijl men desniettemin het beginsel dat niet dan onrust verwekken kon, bleef huldigen. Aan dit droombeeld werd het Koningrijk der Nederlanden opgeofferd.

Tot in de laatst verloopene maanden hield deze bedriegelijke rust stand, en de stuiptrekkingen der Carlistische partij in Navarra en Biscaye scheen dezelve niet te zullen verstoren. Dat de bijl aan den voet der Engelsche Constitutie lag, en iedere nieuwe worsteling de gevaren voor de behoudende partij, door hare zwakheid meer aan het licht te brengen, deed toenemen, dit trachtte men zich zelven te ontveinzen. Op den vinger Gods werd niet gezien, hoezeer Hij bleef toonen dat Hij God is, en de gevreesde Cholera als een getuigenis tegen dit geslacht, niet ophield talrijke offers in het zuiden van Frankrijk te vellen, terwijl een nog geduchter geessel in Egypte geheele bevolkingen wegrukte, als of dit Oosten, steeds het tooneel der wonderen Gods, tot nieuwe openbaringen Zijner almagt toebereid moet worden.

In het midden dier rust van heiligschennende vreugde, van dat mengsel van godsdienstige vertooningen en wereldsche vermakelijkheden, waarin onze eeuw het zoo ver heeft gebragt, ontploft het helsche werktuig dat naar alle menschelijke berekeningen den Koning der Franschen met zijn geslacht had moeten treffen, en echter door de beschikkingen Gods dit niet gedaan heeft, niettegen-

ſtaande zoo talrijke ſlachtoffers aan zijne zijde den dood gevonden hebben. Ontzettend was dat oogenblik. Een volk dat voor weinige jaren zoo kitteloorig was, dat het den naam der Voorzienigheid in de aanſpraak des troons met moeite kon dulden, erkende den vinger Gods, en riep uit: Dit is de hand der Voorzienigheid! Voor eenige oogenblikken was Louis Philippe voor hetzelve de man dier Voorzienigheid, de door God geſpaarde, die even als de held van den 18[den] Brumaire tot groote dingen bewaard ſcheen. Er zijn omſtandigheden waarin geheel een volk door éénen geest ſchijnt bezield te worden, en waarin hetzelve voor hetgeen goed en waar is, eene vroeger niet gekende vatbaarheid ſchijnt te hebben. Zoo was het op dien ſtond; de ſtem der partijen ſmolt in één om aller verontwaardiging te kennen te geven; naar de kerken ſtroomde de menigte, en onverwacht maar welkom was aldaar het bezoek van den Vorst, die openlijk wenschte te erkennen dat hij aan God zijne redding verſchuldigd was. Weldra echter verklaart het Beſtuur zich nader. Men zoekt deze gebeurtenis dienstbaar te maken om zich op gehate vijanden te wreken, om de onbeſchaamdheid der dagbladen te beteugelen; en nu rijst er een kreet van tegenſtand op, de begoocheling verdwijnt, en iedere partij keert naar haar legerkamp terug; men verwijt het zich, een oogenblik aangedaan te zijn geweest, en de verbittering ſtijgt hooger dan voorheen. — Wat loffelijk, wat noodzakelijk is in zich zelve, de beteugeling namelijk eener drukpers die niet ſpaart wat heilig is, wordt hatelijk wanneer het uitvloeit van eene Regeering, die zonder de losbandigheid dier drukpers niet beſtaan zoude. De lasteringen en beſpottingen van den Julij-troon ſchenen onder de beſtaande vrijheid den hoogſten top bereikt te hebben, en de vernuftige toeſpelingen uitgeput te zijn. De dwang die men thans in wil voeren zal weder den trek naar 't verbodene opwekken, den geest ſcherpen, en aan den wederſtand den roem verbinden van eenen moed, die in Frankrijk, onder welken vorm dan ook, altijd gehuldigd wordt.

Zien wij op de overige gebeurtenisſen in ons werelddeel, hoe lezen wij niet in één enkel nommer van een dagblad meerder bijzonderheden dan de geſchiedenis van de vorige eeuwen in vele jaren kon opleveren! Hoe toont ons alles niet de verſnelling van den ſtroom, de zamenſtemming van alle de gebeurtenisſen tot een geheel, waarvan de ontwikkeling alle menſchelijk doorzigt beſchaamt. Engeland ziet de omwenteling ſchrede bij ſchrede naderen, en de ſpanning tegen het hoogerhuis, het eenige ligchaam dat nog de oude Conſtitutie durft verdedigen, ſteeds toenemen. De Protestanten, als onrustſtokers aangeklaagd wegens verbindtenisſen tot zelfbehoud, zien zich niet alleen door den hoon de Ministeriële dagbladen vervolgd als zij de oppermagt van O'Connell durven tegenſtaan, maar aan hen wordt de ſchuld gegeven van eenen oploop die 80,000 menſchen in Dublin op de been brengt en waarbij zij aan de barbaarschheid hunner met opzet gewapende vijanden zijn prijs gegeven.

De Propaganda dreigt in het Noorden, en de geest des oproers, overal de plaatſelijke omſtandigheden of onbeduidende redenen van ontevredenheid te baat nemende, vertoont zich zoowel op de Jungfernſtieg te Hamburg als onder de linden in Berlijn, opdat men langzamerhand zich aan het denkbeeld van onrust en oploop zoude gewennen, en het volk zich in dergelijke tooneelen zouden oefenen. En welk bloed verwt de ſtraten van Saragosſa en Barcelona? Terwijl in het Noorden het Catholicismus door alle die middelen welke de geest des tijds medebrengt, zijne magt zoekt uit te breiden, en niet zonder invloed blijft onder bevolkingen, alwaar een conventioneel Christendom de prediking van den levenden Christus vervangen heeft, ſtijgt de brand op in de kloosters van Catalonie en geeft in dat Spanje alwaar de vlam der autodafés zoo vele jaren ongeſtoord oprees, het teeken eener vernietiging van 800 dier geſtichten. Alles is in de hand Gods; wie zal omverwerpen waar Hij behoudt? wie behouden waar Hij loslaat?

En nu ons Vaderland! Getrouw en rustig is het nog in het midden van alle deze woelingen; maar zoo het niet de langmoedigheid Gods is die ons ter bekeering leidt, waartoe zal deze rust dienen? Heeft de Heer ons niet als met eenen blik doen zien, welke zaden van onrust hier gelijk overal verſpreid liggen, indien Zijn krachtige arm die niet tegenhoudt? en zullen wij ons dan beroemen op onze orde en rust, als vruchten op den akker onzer beſchaving gegroeid? Feesten worden nog ſteeds door nieuwe feesten vervangen, en men behoeft waarlijk niet overdreven godsdienſtig te zijn om een afkeer te voeden van vele zaken die men met gerustheid meent zich te kunnen veroorloven. Reeds meermalen zijn wij daaromtrent in bijzonderheden getreden, doch wij vermogen echter niet den bedroevenden indruk te verzwijgen, dien de lezing van het uittrekſel der redevoering bij de opening der Vergadering van het *Nut van het Algemeen* dezer dagen gehouden, zoo als hetzelve in het Handelsblad van 12 Augustus is opgenomen, bij ons gemaakt heeft. Deze Maatſchappij wordt daarbij tot eene christelijke inrigting verheven, op gronden die wij ten ſtelligſte moeten tegenſpreken. Wij verwijzen onze lezers naar Gods woord, en vragen hen af, of het Christendom, dat daar op den voorgrond geſteld wordt, dat gene is, waarop wij onze hope ter zaligheid mogen vestigen? Wij toch, met de Kerk waartoe wij ons verheugen te behooren, kennen geen *Stichter des Christendoms*, maar *God geopenbaard in het vleesch*, geene *onverſchilligheid tusſchen Genève en Rome*, maar de keuze tusſchen waarheid en logen (hoewel beide den naam des Christendoms dragende,) welke door onze vaderen op de moordſchavotten der Inquiſitie met hun bloed verzegeld is, en waarvoor zij tachtig jaar geſtreden hebben. Het is de overtuiging van zonde en ellende en het toevlugt nemen tot den Heiland, en geenszins eene *edele fierheid*, die wij bij onze kinderen wenſchen op te wekken! En wien grieft het niet, zoo de liefde tot den Heere bij hem is opgewekt geworden, om die heilwaarheden waarin zich zijne ziel verlustigt, als *fijne onderſcheidingen* en *duistere leerſtukken* ter zijde te zien ſtellen?

Wij willen den Redenaar niet aanſprakelijk houden voor een uittrekſel, misſchien buiten zijne voorkennis

geplaatst; doch wij bedoelen het ftuk zoo als het zich in het voornoemd dagblad bevindt, zoo als het den geest van velen uitdrukt, en in duizende handen komende, overal zijn verderfelijken invloed verfpreidt. *Land! Land! hoort des Heeren woord.* Zie de volken om u heen, zie u zelven gezegend boven zoo vele andere natiën, en even diep onwaardig als zij. Er is meer waarheid op uwen grond verkondigd, er zijn meer gebeden voor u opgeheven, dan voor die volkeren, op wier afval en gruwelen gij uit de hoogte nederziet. Zal u dit alles vergeefs gefchied zijn? Ken u zelven, zoek den Heere, terwijl Hij te vinden is. De oordeelen Gods breiden zich uit over Europa. De boom der omwenteling brengt zijne vruchten voort, en geene uiterlijke dwangmiddelen kunnen zijnen weligen bloei verfmoren. Bij God alleen is redding en uitkomst. Laat ons erkennen hoe wij telkens afdwalen, hoe wij ook als volk afgoden dienen boven den levendigen God. Laat ons genade zoeken en geen regt. Deze ftem moge zwak zijn; zoo de Heere onze kracht is, dan zal het niet aan harten ontbreken, waarin dezelve een weerklank vindt.

HET NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERKBESTUUR EN DE AFGESCHEIDENE GEMEENTEN.

Toen wij bij eene vroegere gelegenheid ons tegen de fcheiding verklaarden, gaven wij daarbij tevens openlijk en onbewimpeld ons gevoelen te kennen, dat de Nederlandfche Hervormde Kerk in openbare leer, beftuur en tucht van hare oorfpronkelijke belijdenis en beftemming was afgeweken (1). Onze afkeuring van de ftappen der gefcheidenen als zoodanig, was dan ook onafhankelijk en vreemd van eenige goedkeuring der Synodale handelingen; en wel verre dat wij ons tot verdedigers derzelve opwierpen, zagen wij door dezelve in tegendeel altoos de beftaande afwijkingen, hetzij dan uitdrukkelijk of ftilzwijgend, befchermd en geftijfd, en ook de fcheiding zelve, waartegen wij meenden te moeten getuigen, aangeftookt, en in zeker opzicht gerechtvaardigd. Er was dan ook geen band van geestelijke eenheid waardoor wij ons aan de Synode gehecht gevoelden, maar wel de overtuiging dat het lichaam, tot hetwelk die Synode behoort, in weerwil van het onmiskenbare verval, nog was en bleef de Gereformeerde Kerk. Het is zoo, dat voormeld beftuur veeleer naar dat van een ftaatkundig lichaam, dan naar dat van eene christelijke Kerk gelijkt. Het is zoo, dat de jongfte handelingen der Synode meer en meer die befchuldiging bevestigen, dewijl haar ftilzwijgen, en zelfs uitgedrukte weigering om op de aanvragen van verfcheidene Leeraars over het voortdurend beftaan eener verbindende geloofsbelijdenis in onze kerk te antwoorden, meer en meer bewijst, dat zij haar beftaan en dat van de kerk als geheel en al onafhankelijk befchouwt van de waarheden, uit Gods woord in de Belijdenisfen vervat (2). Zoo gaat men federt 1816 voort, het vaste fondament te verlaten, en op een zandgrond te bouwen, onderfteuning zoekende alleen bij en in menfchelijke verordeningen door het Staatsgezag gehandhaafd! Zoo kon men dan ook alleen op eene uitwendige bloot kerkelijke gemeenfchap hopen, en heeft men van onze zijde flechts eene zoodanige vereeniging te verwachten. Zoo gaf men zelf, bij gebrek aan het ware punt van eenheid (een gemeenfchappelijk geloof) velerlei aanleiding tot kerkelijke beroering, beweging en affcheiding. Men zaaide wind en maait nu ftormen.

Men bedriege zich ook niet omtrent de fcheiding zelve. Ook zij behoort tot de teekenen van leven te midden eener algemeene verfterving. Ook zij draagt veelzins de blijken, dat zij in verband ftaat met die waarlijk geestelijke opwekking, die door geheel Europa, en ook in ons Vaderland, zich als het *zuurdeesfem des Koningrijks* verbreidt. Ook zij getuigt tegen den heerfchenden afval; en, offchoon wij het fcheiden uit de Kerk volgens onze beginfelen op vroeger geftelde gronden afkeuren, en zelve het blijven waar wij geplaatst zijn als plichtmatig aanmerken, befchouwen wij daarom niet minder alle de zoodanigen onder de fcheidenden, die het om de zaak van onzen Heere Jezus Christus te doen is, als broeders in Hem. Onze vereeniging met dezen is zulk eene, als altoos beftaan zal tusfchen belijders derzelfde waarheid; het is eene geestelijke vereeniging, die alleen gevonden wordt waar het middenpunt CHRISTUS is, en die alleen daar, ook in *kerkelijke* betrekking mogelijk is, waar openbare belijdenis der waarheid, rekenfchap des geloofs, vaste beginfelen, aanwezig zijn, terwijl zij noodwendig ontbreekt, waar onverfchilligheid heerscht, beginfelloosheid, ftilzwijgende verloochening der waarheid.

De zaken aldus befchouwende, meenen wij een woord tot onze Overheid, zoowel als tot de afgefcheidene broederen, en voorts tot die geloovigen welke met ons op de hun aangewezene plaats bleven, te moeten fpreken.

In de eerfte plaats wenfchen wij onze Regering ernftig gebeden te hebben, 's Lands ftrafwetten even zoo min als het bezwarende van veiligheids-maatregelen, waar die overbodig zijn, tegen de zamenkomften van de genen die zich gewetenshalve aan de kerkbefturen onttrokken, te doen aanwenden. Reeds werden bij vonnis eener rechtbank eenige uit den boezem der fcheiding benoemde Ouderlingen en Diakenen als hoofden van eene onwettige vereeniging befchouwd, en als zoodanig tot eene geldboete verwezen; hoewel vrijfpraken van andere rechtbanken daar tegen over ftaan, blijft echter de intentie tot-, en de dadelijke uitoefening van ftraf in fommige gewesten beftaan (1). Dit, gevoegd bij het ruwe

(1) Deel II. bl. 13. Deel III. bl. 2, enz.

(2) Men zie het onlangs uitgekomene *Adres aan de algemeene Synode der Nederl. Herv. Kerk van* 1835, *aangeboden door eenige Predikanten uit de Provincie Groningen benevens het daarop ontvangen antwoord dier hooge Kerkvergadering.* Gron. 1835.

(1) De bijeenkomften der gefcheidenen, niet alleen in het open veld, maar ook in bijzondere huizen, hetzij tot eenvoudige huisfelijke godsdienftige oefeningen, of tot viering van doop en avondmaal, bevestiging van Ouderlingen en Diakenen, en bepaalde prediking ingericht, werden in den laatften tijd meermalen voor de rechtbanken als verboden bij Art. 291 van het ftrafwetboek, vervolgd, en tegen de voorgangers dier bijeenkomften en diegenen die hunne huizen daartoe hadden geleend, werden geldelijke ftraffen gerequireerd. Na verfchillende condemnatiën tot geldboeten, meestal tegen zeer armoedige menfchen door de rechtbanken van

gedrag van sommige militairen van minderen rang, waar zij bij de hun hatelijke *Nieuwlichters*(!) worden ingequartierd, stelt eene soort van vervolging of gewetensdwang daar, die in openbaren strijd is, niet alleen met die hoog opgevijzelde, maar weinig toegepaste beginselen van hedendaagsche verlichting en verdraagzaamheid, waarvan men zoo veel spreekt; maar zelfs met de inzichten van een door de ervaring voorgelicht verstand. — In een Land, waar onzedelijkheid, spel, verstrooijingen, nieuwerwetsche verlichting en beschaving, hare gezette bijeenkomsten hebben, kunnen zamenkomsten van belijders der gereformeerde leer niet voor de rechtbanken vervolgd worden, zonder met tweederlei maat te meten. Volgens het gevoelen van vele, en daaronder van algemeen geachte Kerkelijken en Rechtsgeleerden, waarborgt onze grondwet vrijheid van godsdienstige begrippen en godsdienstoefeningen volstrekt en onbepaald, zoolang de veiligheid van den Staat geen gevaar loopt (1). Zelfs wanneer men aan de afgescheidenen *bescherming* weigert, dewijl men hen niet wil beschouwen als behoorende tot eene tijdens het uitvaardigen der grondwet bestaande gezindheid, late men hen voor het minst alle die *vrijheid*, welke de rust van den Staat niet bedreigt. Reeds alleen uit een oogpunt van Staatkunde en openbaar belang de zaak beschouwende, moet men erkennen, dat harde beteugeling en geweldige dwang niet dan betreurenswaardige gevolgen kunnen hebben.

Wat de afgescheidenen zelve betreft, wij zien in de door hen gedane stappen, waarvan de gevolgen in de hand des Almachtigen voorzeker heilzaam zijn en ten goede medewerken kunnen, ook zelfs geen dadelijk kwaad voor het lichaam der Hervormde kerk. Het herstel daar binnen wordt zeker bevorderd door alles wat belangstelling, ijver en onderzoek van wederzijde opwekt; door den tegenstand zelven, waar die openbaar maakt wat verborgen was, en onze laauwheid verdwijnen doet. IJdel is dan ook de vrees van vele aan uitwendige rust en levenlooze onbeweeglijkheid gehechte Protestanten; ijdel vooral het triomfgeschreeuw van sommige onze kerk vijandige Roomsche schrijvers, dat deze schuddingen en beroeringen den aanstaanden val der Protestantsche kerken en den valschen grond waarop zij gebouwd zijn, zouden bewijzen. Waar leven is, daar is beweging, en onze Heer heeft *vrede* gegeven, maar *niet gelijkerwijze de wereld dien geeft*. De waarachtige éénheid is in Christus Jezus! Hij is de éénige Rotssteen! Geene bloot werktuigelijke, schijnbare rust, hetzij die bij eenen Opperherder en moederkerk, of bij een Staatsbestuur of daaraan onderworpene Synode haren steun zoekt, is in staat tot bekeering van verlorene zondaren en tot uitbreiding van Gods koningrijk op aarde. Men vergete ook niet dat aan de formele afscheiding reeds voorlang eene meer bedekte scheiding voorafging: van de zoodanigen namelijk, die èn doop, èn avondmaal, èn kerkgang in den tegenwoordigen toestand der kerk bij het meerderdeel der leeraren als ongeoorloofd beschouwende, die op vele plaatsen geheel en al meenden te moeten achterlaten. Wij laten in het midden, of voor dezen eene omstandigheid, die hen weder kan brengen tot eene gemeenschappelijk openbare godsdienstoefening en wat daar verder toe behoort, al of niet nuttig mag geacht worden; maar in elk geval is het zeker minder gevaarlijk, dat men zich openlijk, dan op de zoo even gemelde wijze bedektelijk en als ter sluik, aan de kerkelijke gemeenschap onttrekt.

Groningen en Appingadam deswegens uitgesproken, is men aldaar, zoo het schijnt, tot een tegenovergesteld systema overgegaan, en er zijn vrijspraken gevolgd. Maar nog onlangs werden acht ingezetenen van Vuren en Poederoijen met den Predikant H. P. Scholte, die hen op de eerste plaats tot Ouderlingen en Diakenen bevestigd had, bij vonnis der Rechtbank van Thiel (Prov. Gelderland) veroordeeld, ieder tot *f* 60,— boeten.

(1) Men zie onder anderen G. K. van Hogendorp, *Bijdr. tot de huish. van Staat*, Deel VIII. bl. 351—355. Prof. H. J. Royaards, *Hedendaagsch Kerkregt*, Deel I. bl. 227, en Mr. C. M. van der Kemp, in de *Bijdr. tot Regtsgel. en Wetgev.* Deel IX. bl. 46 (vergeleken met de bijgevoegde aanmerkingen van de Redactie.)

En echter, er is eene bloot zedelijke, maar daarom juist te meer geestelijke scheiding, die van de beide door ons aangewezene even verre verwijderd is, en waarvan, zoo als wij reeds vroeger aantoonden, Gods woord ons de grenzen en kenmerken leert. Het is de scheiding van hen, die even als de zevenduizend in Israël, hunne knieën voor Baäl niet gebogen hebben, en niet de uitwendige gemeenschap met eene, schoon vervallene, nogtans eenmaal op het waarachtige fondament gestichte kerk, maar de gelijkvormigheid aan de ongeloovigen in die kerk, waar zij zich ook openbaren, schuwen. Deze blijven, tot zij worden uitgedreven, wetende dat zulk eene uitdrijving hun als het teeken ter afscheiding is aangewezen, terwijl eigenwillige uitgang daarentegen nergens als Gode welbehagelijk in Gods woord wordt voorgesteld. Zij weten dat God vrijmachtig is om op zijnen tijd den uitgang aan de Zijnen te gebieden, maar zij weten ook en blijven overtuigd, dat daartoe een bepaalde wenk of bestelling Gods, zonder menschelijke ontwerpen of vooraf beraamde plannen, noodzakelijk is. In de plaats gehad hebbende afscheiding misten wij die bepaalde leidingen, dien wenk van boven, en bespeurden daarentegen velerlei menschelijke voornemens en bedrijvigheid. Tot nu toe vermag men de zuivere leer nog zuiver te prediken; en met vertrouwen kunnen wij het beweren, dat er bij ons ook nog een overblijfsel der verkiezing is, onbesmet van den afval, en dat de kern uitmaakt van het uitwendig lichaam der kerk, dat wel altoos, immers tot de wederkomst van den grooten Herder der schapen, aan velerlei gebreken zal onderhevig blijven. De kerkelijke Geschiedenis, onder anderen die der Engelsche Dissenters, leert dat afscheidingen, offschoon somtijds ten goede leidende, veelal voor de afgescheidenen zelve tot een gevaarlijken strik werden, en dat de Geest Gods, onafhankelijk in Zijne werkingen, doorgaans *buiten* de bestaande kerk dat herstel niet geeft na plaats hebbende afwijkingen, hetwelk Hij zoo dikwijls *binnen* dezelve genadig werkte.

Zoo denkende, verklaren wij ons nog uitdrukkelijk tegen de scheiding, en roepen den gescheidenen toe: *Ziet toe waar gij staat, en wat gij verder doet!* Tot de overigen zeggen wij: *Laat ons blijven, en wachten op den Heere!* »Niet door kracht of door geweld, maar door mijnen Geest zal het geschieden" zegt de Heer der Heerscharen. Hij is de getrouwe, die het ook doen zal!

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

DE BRIEF VAN JACOBUS.

Eene schijnstrijdigheid tusschen de voorstelling van de leer der *rechtvaardiging* in dezen Algemeenen Zendbrief, en die van Paulus in de Brieven aan de Romeinen enz., deed, gevoegd bij nog eenige andere zwarigheden, het gezag en de echtheid van den *Brief van Jacobus* door sommigen betwijfelen. Men weet hoe bij name Luther over denzelven gedacht en zich uitgelaten heeft (1). In onze Hervormde Kerken wordt de Brief als echt en Apostolisch erkend, niet slechts in het artikel, den Canon betreffende, van de *geloofsbelijdenis*, maar ook door onze gewichtigste Godgeleerden, van den beginne. Het verwerpen of gering achten van dit heerlijk kleinood in de verzameling der Heilige Schriften mag des te meer leed doen, daar de bestrijders der gezegende leer van des zondaars *rechtvaardiging om niet* veelal daarin eene erkentenis zien, dat deze leer met de uitspraken van dien Brief niet overeen te brengen is. En toch, de schijnstrijdigheid van Paulus (en niet alleen Paulus, maar ook Petrus, en Johannes, en geheel de Schrift) met Jacobus is op meer dan ééne wijze reeds van vroege tijden aan opgelost geworden; onder anderen door dien vermaarden Groningschen voorlooper van Luther en geheel de Kerkhervorming, WESSEL GANSFORT. Wij zullen evenwel in dit opstel ons niet vergenoegen de woorden dier schrijvers aan te halen, maar liever bij de Bron zelve blijvende, uit de vergelijking der woorden van de *Schrift* de volkomene eenstemmigheid van den Algemeenen Zendbrief van Jacobus, bij name met Paulus (Gal. II. v. 1—9), trachten aan te toonen; om dan vervolgens nog eenige opmerkingen in het midden te brengen tot verdere bevestiging van deszelfs Apostolisch, en mitsdien onwedersprekelijk gezag.

Bij de verklaring van de woorden eens Schrijvers, zoo kernachtig en beknopt van stijl en voordracht, als die van den Zendbrief, komt het er vooral op aan *wel te lezen*, dat is, op ieder woord, en op alle te zamen in hun onderling verband en vergelijking met andere, naauwkeurig te letten. Wat staat er dan *geschreven* in die veelzins belangrijke plaats, welke sommigen met de leer der *rechtvaardiging door het geloof zonder de werken der wet* (Rom. III. v. 28) in wederspraak meenen te zijn? Hooren wij de uitspraak, gelijk die letterlijk luidt, Hoofdst. II. — Vs. 14. *Wat nuttigheid is het, mijne broeders, indien iemand* ZEGT, *dat hij het geloove heeft, en heeft de werken niet: kan* DAT GELOOF *hem zalig maken?* v. 15. *Indien er nu een broeder of zuster naakt zoude zijn, en gebrek zoude hebben van dagelijks voedsel:* v. 16. *En iemand van u tot hun zoude* ZEGGEN, *Gaat henen in vrede, wordt warm, en wordt verzadigd: en gijlieden zoudet haar* NIET GEVEN *de nooddruftigheden des lichaams, wat* NUTTIGHEID *is dat?* v. 17. *Alzoo ook het geloove, indien het de werken niet heeft, is bij hemzelven dood* (νέκρα ἐςι καθ' ἑαυτὴν). v. 18. *Maar zal iemand zeggen: Gij hebt het geloof, en ik heb de werken:* TOON *mij uw geloof* UIT *uwe werken, en ik zal u* UIT *mijne werken mijn geloof* TOONEN. v. 19. *Gij gelooft dat God een eenig (God) is: gij doet wel: de duivelen gelooven het ook, en zij sidderen.* v. 20. *Maar wilt gij weten,* O IJDEL MENSCH! *dat het geloof zonder*

(1) Te recht werd in de *Theologische Studien und Kritiken* van Dr. Ullmann voor dit jaar bl. 503, opgemerkt, dat de Hervorming uitgegaan is van twee beginselen: de *gerechtigheid des geloofs*, en het *eenig onfeilbaar gezag der Canonyke Schriften*. Luther, vooral door het eerste dier twee beginselen bezield, heeft niet altijd even zeer het tweede in den loop zijner denkbeelden ongeschonden bewaard. Des te meer, voegen wij er bij, komt het er in onzen tijd op aan, de leerstellige waarheden vast te houden, maar steeds meer en meer op *Bijbelsch* grondgebied. Men vergelijke ons Opstel over het *Woord van God en de Geloofsbelijdenis der kerk*, Dl. I, Nr. 25.

de werken dood is? v. 21. *Abraham onze vader is hij niet uit de werken gerechtvaardigd, als hij Isaac zijnen zoon geofferd heeft op den altaar?* v. 22. *Ziet gij wel dat het geloof medegewrocht heeft met zijne werken, en het geloof volmaakt is geweest uit de werken?* v. 23. *En de Schrift is* VERVULD *geworden, die daar zegt, En Abraham geloofde God, en het is hem tot rechtvaardigheid gerekend: en hij is een vriend Gods genaamd geweest.* v. 24. *Ziet gij dan nu dat een mensch uit de werken gerechtvaardigd wordt, en niet alleenlijk uit het geloof?* v. 25. *En desgelijks ook Rachab de hoere, is zij niet* UIT *de werken gerechtvaardigd geweest, als zij de gezondene heeft ontfangen, en door eenen anderen weg uitgelaten?* v. 26. *Want gelijk het lichaam zonder geest dood is, alzoo is ook het geloof zonder de werken dood.*

Ons dunkt, dat reeds de eerste en algemeene indruk van het geheel dezer verzen het denkbeeld doet geboren worden, dat hier betoogd wordt de noodzakelijkheid van een *waar*, een als zoodanig zich *kenmerkend* geloof, in tegenoverstelling en met uitsluiting van een *ijdel*, een *dood*, een *zoo genaamd* geloof; en geenszins de ongenoegzaamheid van zulk een *waar*, en *levendig*, en daarom *werkend* geloof, tot de volle rechtvaardiging des zondaars voor God. Niet de *ongenoegzaamheid* van het *waar* geloof, maar de *onwaarachtigheid* van een *dood* (bloot *mond*-) *geloof* wordt hier geleerd. En dat zelfde is, gelijk ieder toch wel gaarne zal erkennen, de leer ook van Paulus. Of heeft ook deze Apostel niet gewaarschuwd tegen een geloof, dat, hoe krachtig ook anders, *daar het de liefde niet heeft*, geen *zaligmakend*, derhalve ook zeker geen *rechtvaardigend* geloof is? Men zie geheel het dertiende Hoofdstuk van den Eersten Zendbrief aan de Corinthiërs! Of als hij in dien heerlijken Zendbrief aan de Galatiërs *het geloof* tegen over *de werken*, en *de genade* tegen over *de Wet* verkondigt, verklaart hij niet *in Christus Jesus* alles krachteloos buiten *het geloof door de liefde werkende* (1)? Nu, het geloof dat Jacobus hier als *ijdel* ten toon stelt, is toch wel niet IN CHRISTUS JESUS, noch DOOR DE LIEFDE WERKENDE! *Wat nuttigheid is het* (v. 14) *indien iemand* ZEGT, *dat hij het geloof heeft?* niet, *indien iemand het geloof* HEEFT, maar (en hieruit verklaren zich alle de volgende uitspraken) *indien iemand* ZEGT, *dat hij het geloof heeft*, en dit zegt zonder bewijs, ja met blijken van het tegendeel, daar hij *de werken niet heeft*. Wat *werken?* niet de *werken der wet*, als onder de Wet en om de rechtvaardiging te verdienen of te verwerven gedaan, maar de *werken*, dat is de vrucht, *des geloofs*.

Een geloof, dat deze werken niet heeft, dat geene vruchten voortbrengt, dat *kan niet zalig maken*, dewijl het geene wezenlijkheid heeft, evenmin wezenlijkheid, als de barmhertigheid desgenen die tot zijnen broeder zoude zeggen: *Gaat henen en wordt warm*, zonder iets aan hem met der daad en in waarheid te doen (v. 15 en 16); maar *zulk een geloof is bij zich zelven dood* (v. 17), is naar buiten werkeloos, van binnen levenloos. Want waar leven is, daar is werking, wel niet altijd en voor een iegelijk, of voor den geloovige zelven even zichtbaar en onderscheidbaar; maar voor God, die de harten en de nieren proeft, *voor den Vader die in het verborgen ziet*, en het *op zijnen tijd* ook openbaar maakt.

Te vergeefs nu zoude iemand *geloof* en *werken* in hunne betrekking als *oorzaak* en *uitwerksel* willen scheiden. Even ijdel is het voorgeven (de tegenwerping v. 18) desgenen die in zijne eigen gerechtigheid aan anderen het geloof overlaat, en voor zich zelven in de werken roemt, als de inbeelding van hem die aan een bloot bespiegelend geloof meent genoeg te hebben. Tot den eersten wordt gezegd: *toon mij* UW GELOOF *uit uwe werken*, tegen den anderen geldt hetgene volgt: *ik zal u uit mijne werken* MIJN *geloof toonen.*

Van zoodanig een bloot bespiegelend, niet levendig, niet werkend (*de werken hebbend*) geloof geeft voorts vs. 19 een voorbeeld. Te vergeefs is eene bloote erkenning van de eerste aller waarheden, den Israëliet uit Deut. VI. v. 4 gemeenzaam! *Dat God een eenig God is*, moet ongetwijfeld geloofd worden, maar de duivelen *gelooven* het *ook* (een klaar bewijs, dat hier overal een in het wezen zelve geheel onderscheiden geloof bedoeld wordt, dan dat, waarin Paulus de gansche *gerechtigheid* des zondaars leert begrepen te zijn!) en *zij sidderen.*

Doch hetgeen nu (v. 20—25) volgt, schijnt oppervlakkig minder gemakkelijk met de leer van Paulus overeengebracht te kunnen worden. En toch reeds v. 20 wijst ons eenen sleutel aan voor het verstand des geheels. De Schrijver wendt zijne rede hier niet (gelijk in v. 14 en elders) aan *zijne broeders*, maar hij spreekt *tot u*, O IJDEL *mensch!* tot hem, die zich op een geloof van louter woorden en bespiegeling gerust durft stellen! Den zulken tast hij nu aan in de uiterste verschansingen zijner *schijnschriftuurlijkheid*. Wilt gij uit die zelfde Schrift (die de *gerechtigheid des geloofs* leert, *zonder de werken der wet*) bewezen zien, dat dit geloof evenwel zonder de werken niet bestaat (*zonder de werken dood is*), hoezeer het *zonder* (onafhanklijk van) de werken rechtvaardigt? Merk op het voorbeeld van Abraham.

v. 21. En nu, wel verre van het tegen te spreken, zoo onderstelt het de redeneering hier ter plaats als van wederzijde *erkend*, dat Abraham gerechtvaardigd is op de wijze, die Paulus leert, Rom. III. v. 28. Rom. IV. v. 3, 5, enz. Maar het is de verkeerde, de vleeschelijke, de onbehoorlijke opvatting van die waarheid, welke hij tegengaat, en dat (naar eene in de Schrift zeer vaak voorkomende schijnstrijdigheid) door eene zoodanige aanwijzing van den aart des geloofs, als welke de echtheid van hetzelve niet anders leert onderkennen dan *uit de werken.* In dien zin is *Abraham onze vader uit de werken gerechtvaardigd*, als hij, lang te voren (Gen. XV. v. 6) reeds van God gerechtvaardigd zijnde *door het geloof*, deze rechtvaardiging nu op het allerschitterendst deed blijken *door de offerande van zijnen zoon Isaac op den altaar* (Gen. XXII.

(1) Gal. V. v. 6.

v. 12). En dit zelfde leert ook Paulus (Heb. XI. v. 17): *Door het geloof heeft Abraham als hij verzocht werd, Iſaac geofferd.* Dat geloof, door hetwelk hij voor God gerechtvaardigd *was*, gaf van deszelfs aanwezen *blijk* door de offerande van zijnen zoon. *Uit de werken* werd hij in dien zin gerechtvaardigd, *rechtvaardig verklaard*, niet als oorzaak of middel, maar als kenmerk en vrucht. Het geloof, dat *alléén* voor God rechtvaardigt, maakt zich openbaar door daden naar buiten, en betoont alzoo dat het *leeft*.

En als hij dan nu (v. 22) leert, dat *het geloof medegewrocht heeft* MET *zijne werken, en het geloof volmaakt is geweest* UIT *de werken*, zoo zegt hij niet, gelijk men ſoms gemeend heeft, dat *het geloof en de werken* te zamen genomen Abraham gerechtvaardigd hebben; dat zij verre! maar hij leert, dat er eene gemeenſchap en gelijktijdigheid van werking beſtaat tusſchen het *geloof* en het *werk*, een iegelijk naar zijnen aart en overeenkomſtig zijne beſtemming, het één als de wortel, en het ander als de vrucht. In het ééne opzicht wordt de mensch, werd Abraham, gerechtvaardigd DOOR het geloof, in een ander opzicht wordt hij het UIT de werken, naar mate dat de vraag is over den *grond*, of over het *bewijs* der zaak. En *het geloof is volmaakt geweest* (ἐτελειώθη) *uit de* werken, niet als of Abrahams geloof vóór het tijdſtip der offerande *onvolmaakt* geweest ware (dat ongerijmd is, en tegen het uitdruklijke getuigenis der Schrift, Gen. XV. v. 6, ſtrijden zoude) maar daarin, dat het zijne *volmaaktheid* (d. i. waarheid en wezenlijkheid) heeft doen blijken door werken, die alleen *in het geloove* konden worden verricht.

Zoo dat dan voorts (v. 24) de leer der *geloofs*gerechtigheid niet wordt tegengeſproken, maar veeleer op nieuw op den voorgrond geſteld; en verder aangetoond, dat die uitſpraak der Schrift: *Abraham geloofde God, en het is hem tot rechtvaardigheid gerekend*, hare VERVULLING, (openbare bewaarheiding) gehad heeft in zijne werken; even waarlijk als b. v. de Schriften, die van den Christus getuigen, *vervuld* werden, niet zóó, dat hare vervulling Jeſus van Nafareth tot den Christus *maakte*, maar *deed blijken* dat hij de Christus *was*. Met de ſlotuitſpraak van datzelfde vers ſtemt weder overeen die van Paulus, Rom. V. v. 1.

Doch ook in v. 24 ſpreekt hij Paulus niet tegen, hoe zeer het naar den blooten klank der woorden dus mocht ſchijnen, als hij zegt: *Ziet gij dan nu dat een mensch gerechtvaardigd wordt uit de werken, en niet alleenlijk uit het geloof?* Ziet gij dat een mensch ook uit de werken *rechtvaardig verklaard* wordt, en niet *alleenlijk* (blootelijk (1)) *uit het geloof*, gelijk het door den *ijdelen mensch* van v. 20 wordt opgevat?

Ook uit v. 25 laat zich meer dan één gewichtig gevolg afleiden. Indien *Rachab de hoere gerechtvaardigd is uit de werken, omdat zij* (*door het geloof*, Heb. XI. v. 31) *de gezondene heeft ontfangen, en door eenen anderen weg uitgelaten*, zoo blijkt juist uit deze hare volkomene gelijkſtelling met den *Vader der geloovigen*, dat beider rechtvaardiging voor God beſtond in het *geloof*, in *dat* geloof, hetwelk, ſchoon door eene zoo wijd verſchillende ſoort van werkzaamheid naar buiten bij Abraham en bij Rachab gekenmerkt, bij beiden één en hetzelfde wezen, één en denzelfden grond, één en hetzelfde voorwerp had. Want was het uit de werken, als grond en oorzaak, of zelfs als *medewerkende* oorzaak, dat èn Abraham èn Rachab de rechtvaardigheid voor God deelachtig zijn geworden, dan zoude er ook in deze hunne gerechtigheid een onderſcheid moeten aanwezig zijn, overeenkomſtig het onderſcheid hunner meer of min heerlijke geloofs*daden*. Maar neen! die daden, die werken, ja zelfs de bloote toereiking van een beker koud water *in den naam van Christus*, dat is *in het geloof* (1), ſtaan ten opzichte van de *gerechtigheid voor God* volkomen gelijk; omdat zij gelijkelijk doen blijken *van*-, getuigenis geven *aan* dat geloof, hetwelk alléén gerekend wordt tot eene volmaakte gerechtigheid. Doch daar is nog een andere leering in deze nevens elkander plaatſing van den grooten Aartsvader en de Canaänitiſche Heidinne op te merken; dat namelijk wel geen vrome verdichter die zoude gewaagd hebben in eenen Zendbrief aan de *verſtrooide twaalf ſtammen Israëls*, terwijl zij daarentegen in den brief eens Apostels eene vrijmoedige verkondiging is van die hooge waarheid, welke ook Paulus bij de voorſtelling van de leer der rechtvaardiging zoo krachtig doet uitkomen (Rom. III. v. 29): *Is God een God der Joden alleen? En is hij het niet ook der Heidenen? Ja ook der Heidenen. Nademaal hij een eenig God is, die de beſnijdenis rechtvaardigen zal uit het geloof en de voorhuid door het geloof.*

Het is dus openbaar, dat er geen ſtrijd is tusſchen de leer van Paulus en den Zendbrief van Jacobus ten aanzien van de *rechtvaardiging*. Geen van beiden ſchrijft eenige kracht van zaligheid, van rechtvaardiging, van Godebehagelijkheid toe aan een *werkeloos*, aan een *dood*, aan een *zoogenaamd* geloof. Beiden leeren dat het *levendig*, het *ware* geloof zich openbaart in de vruchten, in de werken. Paulus meer bijzonder handhaaft tegen eene onmogelijk gewordene gerechtigheid *door de werken der wet*, de gerechtigheid *zonder werken door het geloof*; Jacobus handhaaft tegen eene bloote *inbeelding* van geloof, het getuigenis der *werken*; nademaal (v. 26) *gelijk het lichaam zonder geest dood is, alzoo ook het geloof*

(1) Men merke het wel op: de Apostel zegt niet dat de mensch niet gerechtvaardigd wordt uit het *geloof-alléén* (ἐκ πίστεως μόνης); maar dat hij niet *alleenlijk* (μόνον) uit het geloof gerechtvaardigd wordt, d. i. dat er ook een zeker opzicht beſtaat, waarin hij uit de werken wordt gerechtvaardigd. Te recht wordt GROTIUS om het verzuim van dit onderſcheid door COCCEJUS (in Comment. ad h. l.) beſtraft: *Monet Grotius τὸ μόνον poni pro μόνης. Nos relinquimus τὸ μόνον, et non referimus id ad nomen πίστιν, sed ad verbum δικαιοῦσθαι. Jacobus enim perspicue dicit, esse duplicem peccatoris δικαίωσιν; unam eamque primam ἐκ πιστεως, alteram ἐξ ἔργων, et illam non esse sine hâc, hoc est, δικαίωσιν non tantum esse in Deo reputante fidem ad justitiam, sed etiam fieri per declarationem, et tamquam per pronuntiationem sententiae judicis, sive per manifestationem, et huic inservire bona opera, ut testimonia verae fidei, et ut testimonia justificationis.*

(1) Marc. IX. v. 41.

zonder werken (zonder dat leven, dat uit de werken kenbaar wordt) geen levendig geloof is, maar *dood.*

(*Het slot in een volgend Nummer.*)

LA MARTINE, DE FRANSCHE DICHTER, IN HET OOSTEN.

Een vermaard Schriftuitlegger der vorige eeuw zegt, dat, wanneer men vermoedt dat er iets bijzonders in de wereld zal gebeuren, men vooral op Rome en Jeruzalem het oog moet gevestigd houden. En inderdaad beide namen zijn niet alleen gewigtig in de geschiedenis, maar er is een gevoel in ons, dat ons, op grond der Profetie, verzekert, dat beider lotgevallen nog niet afgeloopen zijn. Zoo weten wij van Jeruzalem dat het *van de heidenen vertreden zal worden*, *tot dat de tijden der heidenen vervuld zullen zijn;* en voor ons, die nog in die *tijden der heidenen* leven, blijft alle tijding van daar gewigtig, en de belangstelling is geenszins uitgedoofd, al geeft zij zich ook niet meer te kennen door den ijver, die in de tijden der kruistogten, zoo vele duizenden gewapend naar die gewesten deed optrekken. Deze deelneming in de lotgevallen van het Oosten, nog levendig in de tijden der hervorming, toen de heirlegers van Soliman de Christenheid steeds schenen te bedreigen, verflaauwde, gelijk de zucht voor alles wat goed en edel is in de XVIII^de^ eeuw, doch verlevendigde zich weder in de XIX^de^. De staatsonderneming van Buonaparte, zijn togt naar Syrië, zijn veldslag op den berg Thabor, deden een aantal herinneringen herleven. Later werd de aandacht der geleerden weder meer bepaaldelijk op de geschiedenis der kruistogten in de middeleeuwen gerigt, en de werken van Michaud en Wilken verspreidden een nieuw licht over dezelve, terwijl Heeren met scherpzinnigheid hunne gewigtige gevolgen voor Europa ontwikkelde. In Engeland werden bijna jaarlijks nieuwe reizen naar Palestina uitgegeven, en telkens met graagte gelezen. Zelfs in het zoo diep vervallen Frankrijk deed het reisverhaal van Chateaubriand, die zich als pelgrim naar den Jordaan belangrijk trachtte voor te stellen, een oogenblik een gevoel ontwaken, dat door eenen zoo diepen afval van de christelijke waarheid bijna verdoofd was.

Het moest derhalve de algemeene belangstelling opwekken, toen men vernam, dat de fransche Dichter La Martine ook eene reize in het Oosten in de laatst verloopen jaren 1832 en 1833 gedaan had, en het verhaal daarvan in het licht zoude verschijnen onder den naam van *Souvenirs de l'orient* (Herinneringen aan het Oosten). Immers La Martine was een naam die, in het midden van de fransche dichters en prozaschrijvers van onzen tijd, zich luisterrijk onderscheidt door de zuiverheid van zijnen smaak en de aandoenlijkheid van zijn hart. Welk lezer van fransche poëzij herinnerde zich niet zijne krachtige getuigenissen ter eere van God en de onsterfelijkheid, zijne navolging uit de Profeten, zijne welsprekende hymne aan Lord Byron, waarin hij hem bezweert, om op den weg der waarheid terug te keeren. Daarbij sprak La Martine steeds met den meesten eerbied van Christus, en daar de roomschgezinde partij, die zich er thans op toelegt, om alle voortreffelijkheid in de kunsten, als op den grond harer kerk ontkiemd te doen voorkomen, zich op La Martine als een waardig bewijs dezer harer stelling beroept, vermeenden wij te mogen verwachten, dat wij die groote waarheid der Godheid van Christus, wier erkenning nog den algeheelen afval der Roomsche Kerk verhoedt, en zonder welke het Evangelie slechts een willekeurig stelsel wordt, in het voornoemde werk niet alleen niet zouden missen, maar dat ook de beschouwingen der staatkunde en geschiedenis, in dat werk voorkomende, daarmede in verband zouden worden gebragt.

Het is echter met een zeer gemengd gevoel dat wij de lezing van dit werk geeindigd hebben. Wij doorliepen eene rei van tafereelen en schilderingen, wier groote levendigheid en beeldrijkheid ons wel eens vermoeide, doch tevens hier en daar eenig denkbeeld gaf van de belangrijke streken die door den reiziger doorkruist werden. Zoo herinneren wij ons de steeds afwisselende en verrukkende landschappen van den Libanon, de gewigtige bijzonderheden over de omstreken van Jeruzalem, de treffende beschrijving van de in hunne uitgestrektheid en schoonheid nog zoo weinig bekende, reusachtige overblijfsels van Baalbek, het gewoel en de geheel Mahomedaansche eigenaardigheid van Damascus, en de wegslepende schildering van de oevers van den Bosphorus, een der weinige punten, die, volgens den Schrijver, zijne verwachting en verbeelding geheel overtroffen hebben.

Ook als man van gevoel, blijft de dichter belangrijk voor ons hart. Wanneer hij ons de herinnering zijner jeugd mededeelt, hoe het onderwijs eener vrome moeder hem het eerst met den inhoud des Bijbels bekend maakte; hoe van dien tijd af de begeerte in hem opgewekt werd om de oorden te bezoeken waar deze wonderen geschied waren. Wij ontdekken gaarne de menigvuldige blijken van menschelijke deelneming en hartelijkheid, die hij in den loop zijner verzen geeft; wij zien gaarne de uitdrukking zijner dankbaarheid voor de gastvrijheid van het Oosten, die hij in ruime mate geniet; eindelijk treft ons zijne diepe droefheid bij het verlies zijner zoo teerbeminde Julia, zijner eenige dochter, een bekoorlijk en lieftallig meisje, dat hem en zijne echtgenoote op den togt vergezelde.

En echter, niettegenstaande al het verlokkende van de behandelde onderwerpen, en onze deelneming in den persoon van den Schrijver, hebben wij het boek dikwijls met ontevredenheid en droefheid ter zijde gelegd, en aan den rijken jongeling gedacht, dien de Heere beminde, en die echter van Hem henen ging, omdat hij vele goederen had. Zoo is La Martine rijk aan gevoel, poëzij, verbeeldingskracht, studie, herinnering, menschlievendheid, maar hij is nog niet rijk in die kennis, die van God alleen gegeven wordt, waardoor Christus het middenpunt van ons geheele bestaan en van onze verwachtingen voor de toekomst wordt. Het is eene droevige gewaarwording, wanneer men van

den man, die gedurig uit een christelijk standpunt spreekt, die de waarheid van den Bijbel schijnt aan te nemen, die met eene bijzondere ontroering gewaagt van hetgeen hij bij het bezoek der gewijde plaatsen heeft ondervonden, eindelijk erkennen moet, dat hij eenen Christus voor de algemeene beschaving, voor de geschiedenis der volkeren, voor zijne verbeelding en zijne wijsbegeerte, maar nog geenen Christus voor zijn hart heeft leeren kennen. Hij heeft de pelgrims van het Oosten naar de heilige stad zien stroomen; hij heeft rozenkransen en reliquiën te Bethlehem gekocht; hij heeft die plaatsen bezocht, die de overlevering aanwijst als door onzen Heer betreden; ja, in het heilige graf zelve heeft hij het gebed tot God opgezonden. En echter, hij heeft er den Heere niet gevonden, want de gewigtige woorden van zonde en verzoening, van geloof en bekeering, zijn hem, voor zoo verre onze kortzigtigheid zulks uit zijne eigene uitdrukkingen kon opmaken, nog niet duidelijk geworden. Deze treurige opmerking is ons een nieuw bewijs, hoe gemakkelijk wij in de netten des ongeloofs verward worden, wanneer de genade des Heeren onze hand niet gegrepen heeft, en hoe dit ongeloof den verleidelijksten, ja zelfs een christelijken vorm kan aannemen. Zeker, La Martine gelooft dat hij binnen de palen der christelijke kerk staat, en ziet misschien met medelijden op de minder verlichte Protestanten neder; en echter, hij staat op het gebied der Neologie, zonder self bewustheid daarvan te hebben. Gelijk wij allen in ons natuurlijk verstand, wil hij het plan Gods regtvaardigen, en in plaats van zich te verliezen in de onbegrijpelijkheid van dien God, en het anker der hoop dat verkondigd is geworden aan te grijpen, rust hij in zijne eigene systema's, en wenscht aan alle de Mahomedanen en Heidenen, bij wie hij natuurlijke goedwilligheid ontdekt heeft, den hemel toe te kennen. Nu worden hem alle godsdiensten slechts omhulsels van ééne godsdienst, het Deïsmus of de zoogenaamde natuurlijke godsdienst, en de eenige waarheden die voortaan noodig zijn te weten, zijn, het bestaan van God, eene onsterfelijkheid, en eene bedeeling van belooning en straf. Wat hierboven gaat is mythe, te gemoet koming aan de jeugd der menschheid, en moet langzamerhand wegvallen. Zoo wordt dan ook het Christendom, zoo gewigtig in de geschiedenis der menschheid, voor hem slechts een trap van toenadering tot dat heerlijk doel, waartoe de volkeren zich spoeden, tot den tijd van algeheele verlichting en verbroedering. Eéns op deze glibberige baan getreden, zien wij den Schrijver meer en meer afwijken, en de kinderlijke vroomheid, die nog in het eerste deel en in de voorrede doorstraalt, maakt langzamerhand plaats voor een redenerend godsdienstig liberalismus, hetwelk eindelijk zoo verre gaat, dat hij aan de Mahomedaansche godsdienst den verregaandsten lof toezwaait, en in de moskee het ideaal der Godsvereering vindt. Ook dit vloeit uit het vroeger opgemerkte voort; want de Mahomedaansche godsdienst is uitnemend voor de behoeften van den natuurlijken mensch geschikt, en indien wij bij derzelver beschouwing den naam van Mahomed, den tulband en sabel zijner volgelingen, en de oude Oostersche en Arabische overleveringen die daarin zijn opgenomen, ter zijde konden stellen, dan zouden deze begrippen al zeer weinig van die van velen, die zich beschaafde Christenen noemen, verschillen. Zekerlijk stellen de regtzinnige Mahomedanen, onder den naam van Issa, den Heere Jezus hooger dan zulks door de Unitarissen of Socinianen van het Westen geschiedt.

Opmerkelijk is het, dat zelfs de bezoeking die God aan onzen reiziger zendt, het verlies eener, dit kan men zonder overdrijving zeggen, aangebedene dochter, hem ten deze niet tot erkenning brengt, maar hem veeleer zich aan eene bijna heidensche droefheid doet overgeven. Christus blijft wel geenszins buiten deze droefheid; doch die is voor hem de groote Lijder, het voorbeeld des lijdens; geenszins de Lijder in zijne plaatse en om zijne schuld.

Wie gevoelt geene behoefte om in den middellijken weg de oorzaken dezer afdwaling na te sporen bij eenen man van zoo uitgebreide begaafdheden en kennis, en bij wien het hart, zoo als men in de wereld zoude zeggen, op de regte plaats zit?

De eerste en voorname reden ligt naar ons oordeel daarin, dat hij het uiterlijke en niet het innerlijke der zaken beschouwt, dat hij geen kennis heeft aan zijn eigen hart, en dat die groote waarheid: dat de geheele wereld verdoemelijk voor God is, hem nog niet geopenbaard is geworden. Een oogenblik scheen hij deze waarheid in te zien, toen hij namelijk tegenover Lady Stanhope stond, de romaneske vrouw, die al de beschaving van Europa vaarwel heeft gezegd, om in een klooster op den Libanon de achting te genieten dier Arabische stammen die haar eens als koningin van Palmyra huldigden, en zich daar te verlustigen in verwachtingen die afschaduwingen zijn van die komst des Heeren, waarnaar het geheele schepsel zucht, maar die echter bij haar nog meer een Ismaëlitisch uitzigt dan de waarachtige hope schijnen te zijn. Aan deze toch antwoordde hij, toen zij hem van hare astrologische kennis sprak, dat hij dat licht niet behoefde om zich zelven te kennen als enkel bederf, zwakheid en ellende. Deze bekentenis was krachtig, doch wij vonden dezelve in het boek niet weder herhaald. Zij kon dus geenen grond opleveren tot de beschouwing van hetgeen hem omringde. Met eene karavaan omstuwd, als een rijke Frank door Ibrahim aanbevolen, overal met welwillendheid ontvangen, was hij minder in de gelegenheid de donkere zijde van Mahomedaansche natiën te leeren kennen, en wanneer men hem de Mahomedaansche godsdienst als eene godsdienst van liefde hoort voorstellen, moet men bekennen dat de Ottomannen, sints de schildering die men van hen tijdens den Griekschen opstand ophing, nog al in de opinie gewonnen hebben.

Eene tweede bron van dwaling komt ons voor in de gedurige verwarring van het Christendom met het catholicismus gelegen te zijn. Zeker, het bijgeloovige en kleingeestige, hetgeen het Christendom dat nog in het heilige land overbleef, geheel verduisterd en doordrongen heeft, moest aan iemand van zijne kennis en smaak weêrzin

inboezemen. Hetzelve ondertusſchen niet willende opgeven, heeft hij overal naar eenen dieperen zin gezocht, en echter, hoe flaauw is deze diepere zin! Had hij legenden en menſchenwerk van het woord Gods mogen onderſcheiden, een ander licht zoude voor hem opgegaan zijn.

Eindelijk lag er nog een derde gevaar in dat ongelukkig denkbeeld, waarvan zoovele Franſchen uitgaan, dat namelijk Parijs de ſtad is die in alle vakken van kennis het licht doet opgaan en den toon moet geven, zoo dat wat daar geen weêrklank vindt, niet goed kan zijn. De Bijbel kan dus alleen die plaats beſlaan, die men nog in Frankrijk goedvindt hem toe te kennen, en uit dit vooroordeel zijn ook vele verkeerde oordeelvellingen die wij hier ontmoeten voortgeſproten.

Na deze uiteenzetting van het algemeene beginſel des Schrijvers, mogen de volgende aanhalingen tot bewijs verſtrekken van hetgeen wij hier hebben aangemerkt.

Het Christendom wordt op de volgende wijze beſchreven (Deel I. bl. 58): »Naarmate de godsdiensten geeste»lijker worden, verdwijnen de tempels; het Christendom »zelve, dat aan de gothiſche bouwkunst het aanzijn gaf, »om dezelve met zijnen adem te bezielen, ziet zijne trot»ſche hoofdkerken langzamerhand tot bouwvallen in één »ſtorten. De duizende beelden van zijne halve goden »dalen van hunne verheven ſtandplaatſen af; zelve ver»andert het niet minder; zijne tempels worden naakter »en eenvoudiger, naar mate de bijgeloovigheden van de »duistere eeuwen in het niet verzinken, en deze godsdienst »met meer helderheid de groote gedachte uitdrukt, die »het op aarde verbreidde: het denkbeeld namelijk van »eenen eenigen God, bewezen door de rede, en aange»beden door de deugd."

Bij het graf van den Heere wordt (Deel II. bl. 230) geſproken van die wijsheid, die »eeuwen na het ontſtaan »van eene nieuwe godsdienst, den diamant van hetgeen »hem omgaf reinigt, en zeggen kan: ziet hier de waar»heid, ziet daar de dwaling! Dit is de reden waarom alle »godsdiensten twee naturen hebben, waarvan de zamen»voeging ons verwondert: eene natuur, geſchikt voor »het volk: wonderen, legenden, ſchandelijke bijgeloo»vigheden, onzuiver mengſel waarmede de eeuwen van »donkerheid en duisternis het denkbeeld dat uit den He»mel is bezoedelen; en voorts eene verſtandige en wijsgee»rige natuur, die ſchitterende en onwrikbaar, met hare »hand de roest der menſchelijke denkbeelden uitwischt, »en die bij het eeuwig en onverderfelijk licht der rede »beſchouwd wordende, het beeld van die rede zuiver en »geheel weder terug kaatst, en alle zaken en alle kennis »beſtraalt met den glans van waarheid en liefde; door »dezen heen ſtarende, aanſchouwt men en bemint men »het alleen beſtaande wezen, God."

Later lezen wij het volgende omtrent de leer van Mahomed (Deel III. bl. 21): »Dezelve is eene zeer wijsgeerige »eerdienst, die den mensch maar twee groote pligten op»legt, het gebed en de liefde; deze twee groote denk»beelden zijn inderdaad de treffendſte waarheden van ie»dere godsdienst; het Mahomedanismus ziet daaruit zij»ne verdraagzaamheid voortvloeijen, die andere eerdien»ſten op eene zoo wreede wijze uit hunne leerſtelſels heb»ben verbannen. In deze betrekking is hetzelve meer »gevorderd op den weg der volmaking dan vele gods»diensten, die hetzelve aangetast en miskend hebben."

Bij gelegenheid van de hervorming in het Mahomedanismus, door de zoogenoemde Wechàbiten, volgers van Abul Wahiab te weeg gebragt, die, naar den Schrijver, de godsdienst van het Oosten tot een practicaal en redelijk deïsmus terugbragt, vindt men deze woorden, (Deel III. bl. 102): »Er was daartoe weinig noodig, want Mahomed »heeft zich niet voor een God uitgegeven, maar voor een »man door den Geest Gods vervuld, die niets verkondigd »heeft dan de eenheid van God en liefde omtrent de »menſchen. Abul Wahiab zelve beroemde zich, niet »dat hij een profeet was, maar een mensch door de re»de alleen verlicht. Iedere eeuw heft een gedeelte op »van den ſluijer die het groote beeld van den God der »goden bedekt, en Hem achter alle die beeldſpraak, die »allengskens wegvalt, doet ontdekken zoo als Hij is, de »alleen eeuwige, die zich openbaart in de natuur, en zijne »godſpraken in het geweten doet hooren."

Met deze redeneringen ſtaan dan ook de verwachtingen der toekomst in verband, die wij, Deel III. bl. 104, vinden, waar het Westen als een land van goud en ijzer, van gerucht en beweging, vergeleken wordt met het Oosten, een land van diepe beſpiegeling, van geestelijke beſchouwingen en van gebed. »Maar het Westen gaat »met reuzenſchreden vooruit, en wanneer de godsdienst »en de rede, die de Middeneeuwen in hare duisternis »van elkander hebben geſcheiden, zich in de waarheid, »het licht en de liefde omhelsd zullen hebben, dan zal de »godsdienstige geest en de goddelijke adem aldaar de ziel »der wereld worden, en zijne wonderen van deugd, be»ſchaving en genie doen voortſpruiten."

En ziedaar nu een dier mannen, die in de Catholijke circulaire, waarvan wij (Deel II. N°. 24) gewaagden, als een der bewijzen van den gunſtigen invloed van die godsdienst op de kunſten wordt voorgeſteld. Men kan geene grootere gelijkheid vinden, dan tusſchen deze beſchouwing en de wijze waarop de Catholijken gewoon zijn, het protestantismus voor te ſtellen; want wij mogen dit toch wel deïsmus en rationalismus heeten. Dat de grond der verblinding, die deze regels deed ſchrijven, in de miskenning van den val en het daaruit voortgekomene verderf van den mensch is gelegen, blijkt, dunkt ons, duidelijk. Zoo wij niet zien en erkennen dat wij in Adam gevallen zijn, hoe zal de wederoprigting in Christus ons duidelijk worden?

Wij zouden echter onbillijk zijn, wanneer wij onze uittrekſels tot het bovenſtaande bepaalden, en niet tevens erkenden, hoe veel heerlijks in dit zelfde werk gevonden wordt, dáár, waar de dichter, de man van genie, en niet de, met al zijn royalismus, toch in de liberale franſche ſchool gevormde wijsgeer ſpreekt. De dichterlijke mensch heeft behoefte tot gelooven en aanbidden, en kan in deze beſpiegelingen en ontkenningen geen voedſel vinden. Het gevoel der dichters heeft ſteeds meer mogen

erkennen, dan uit hunne redeneringen voortvloeide, en wanneer deze dichter aan den voet van de zuilen van Baalbek ſtaat, wanneer hij op de bouwvallen van Tyrus (Deel II. bl. 6) vijf reusachtige arenden ziet nederſtrijken, en daardoor het beeld, hetgeen de Profeet Ezechiël van de verwoesting dier trotſche stad geeft, tot in de minſte trekken vervuld ziet, zoo ontwaakt er een ander gevoel, dan de koude ſlotſom der liberale verwachting, en er is een wederklank der eeuwige waarheid in de ziel, die uit doet roepen: DE HEERE IS GOD! Van dien aard is dan ook het gevoel van La Martine als hij Nazareth nadert (Deel II. bl. 29.), en wij houden het er voor, dat op dat oogenblik de wonderen onzer Openbaring hem iets anders geweest zijn dan ſymboliſche beelden, waaruit eene waarheid eerst opgedolven moet worden. »God alleen weet, zegt hij, wat er toen in mijn »hart omging, maar door eene plotſelinge en bijna onwil»lekeurige beweging vond ik mij zelven op eens van mijn »paard afgeſprongen, en nedergeknield in het ſtof, op »een dier blaauwe en zandige rotſen, over welke het pad »leidde, waar langs wij als in eenen afgrond nederdaal»den. Ik bleef daar eenige oogenblikken in eene ſprake»looze beſpiegeling, waarbij alle mijne denkbeelden als »twijfelaar en Christen zoodanig in mijn hoofd door elk»ander liepen, dat ik geene van dezelve onderſcheiden »konde. Deze woorden ontvloeiden alleen mijne lippen: »*En het Woord is vleesch geworden, en heeft onder ons »gewoond.* Ik ſprak dezelve uit met het diepe, verhevene »en dankbare gevoel dat zij verwekken moeten, en »waartoe deze plaats zulk eene natuurlijke aanleiding »geeft, dat ik getroffen was, des avonds in het heiligdom »der Latijnſche kerk aangekomen zijnde, dezelve in gou»den letters te vinden op de marmeren tafels van het on»deraardsch altaar, in het huis van Maria en Jozef."

Deze overwinning der waarheid wordt toch ſtraks nog weder door ongeloof aangetast, want terwijl de reiziger eenige regels later zegt, dat hij meermalen in den nacht opſtond, om zijne ziel en ſtem tot God te verheffen, zegt hij reeds weder: »dat God op deze plaats dengenen gekozen had, »die zijn woord aan de wereld moest brengen." Zoo blijft dan hier ook het mengſel van licht en duisternis heerſchen.

Wij zijn uitvoeriger geweest over dit werk, en hebben gemeend ſterker te moeten waarſchuwen tegen de dwalingen die hetzelve bevat, juist omdat het zich zoo voordeelig onderſcheidt van de vele franſche werken die thans uitgegeven worden, en omdat wij overtuigd zijn, dat het daarom door velen in ons land gelezen zal worden. Deze waarſchuwingen doen echter de belangſtelling geenszins afnemen voor den man, die, in het midden van een afgevallen geſlacht en eene bedorvene letterkunde, zangen heeft doen hooren die velen tot troost en opwekking zijn geweest, dien God door veel lijden beproeft, en die op vele plaatſen zijner werken en ook van dit boek gedrongen wordt om te getuigen, dat het Evangelie hem dierbaarder is dan uit zijne redeneringen zoude op te maken zijn. Mogt de Heere hem geheel arm in zich zelven doen worden, opdat hij den onnaſpoorlijken rijkdom van Christus leere kennen!

Op het Oosten en deszelfs tegenwoordig zoo gewigtigen toeſtand, in verband met de ontwikkeling der Profetiën, hopen wij nog nader terug te komen.

NOODZAKELIJKE GEVOLGTREKKING.

Gij zult geen tweederlei weegſteenen in uwen zak hebben.
Deut. XXV. v. 13.

Onlangs werd in een afzonderlijk werk de vraag over het *Quia* en *Quatenus* (*omdat* en *in zoo verre*, bij de onderteekening der formulieren) in den zin der neologiſche partij onzer kerk behandeld. Wij hebben ons gevoelen met betrekking tot het geldend gezag der ſymboliſche ſchriften en den aard van dat gezag genoegzaam verklaard. Maar het is zonderling, dat verdedigers der *voorwaardelijke* onderteekening niet begrijpen, of mogelijk wel niet willen begrijpen, dat al hunne redenen met dubbele kracht ſlaan op de onderteekening der kerkelijke wetten en reglementen. Moeten die *in zoover* zij met Gods woord overeenkomen, of *omdat* zij daarmede overeenſtemmen, of *in allen gevalle* onderteekend worden? Wij voor ons hebben meer dan eens verklaard, dat bij ons de verbindende kracht der ſymboliſche ſchriften bovenal in hunne meermaals door ons aangewezen en betoogde ſchriftuurlijkheid beſtaat, en niet zoo zeer in de burgerlijke verplichting der onderteekening. Het ſchriftuurlijke daarentegen, of zelfs het niet anti-ſchriftuurlijke van vele kerkelijke wetten en reglementen zal men moeite hebben van den anderen kant even voldoende aan te wijzen. Men verklare zich dan nu gerustelijk omtrent het *quia* of *quatenus;* maar *consequent!* want tweederlei weegſteenen, tweederlei epha, zijn den Heere een gruwel. Men verklare zich: moeten de kerkelijke wetten der Synode onzer Kerk, meer gezag hebben, dan de belijdenis, op brandſtapels en moordſchavotten geſtaafd? en op wat grond dan? Moeten beide voorwaardelijk of onvoorwaardelijk gehouden worden? De vraag omtrent de belijdenisſen is afgehandeld; die over de reglementen biedt zich aan.

Wij willen ter nadere aandrang dezer vragen eene plaats uit de Voorrede van den tweeden druk der *Gedachten* van den Hoogl. Hofſtede de Groot, woordelijk overnemen: »Het verſchil (zegt de Profesſor daar) loopt over beginſelen: Het eene beginſel is, dat de Leeraren Dienaars der gemeente zijn, welke zich aan hare denkwijze moeten onderwerpen; het andere, dat zij gezanten zijn van Christus, en Dezes bevel moeten opvolgen: het eene, dat de Christelijke Kerk eene Goddelijke is, *waar goddelijk regt in moet gelden*, het andere, dat zij eene menſchelijke inrichting is, waar menſchelijk gezag in moet heerſchen." Men ziet dus klaar dat de Prof. volgens zijne eigene beginſelen (die wij, wat den aard der kerke betreft, gelijk wij in N°. 15 verklaarden, inderdaad deelen, met verwerping van diegene, welke in tegenſtelling daarvan door Prof. Kist in zijne door Teylers genootſchap bekroonde Verhandeling *over de Christelijke kerk op aarde*, beweerd zijn) het ongeldige der kerkelijke wetten, waar zij met het »*goddelijke recht*" des Bijbels niet overeenkomen, volmondig erkent.

Wij voor ons hebben ons over dit dilemma niet te

verontrusten. Naar de beginſelen die de *Nederlandſche Stemmen* ſteeds hebben voorgedragen, is deze vraag vrij van die belemmerende zwarigheid, welke zij voor de Synode en de heerſchende partij onzer kerk heeft. Wij gronden de verplichting en gehoudenheid aan de ſymboliſche ſchriften op hare wel bewezene en ſteeds bewijsbare ſchriftuurlijkheid; wij verlangen tevens, dat men de kerkelijke reglementen zoo lang eerbiedige, tot men bewijze, dat zij met Gods woord ſtrijdig zijn. Geen kerkelijk beſtuur mag dit betoog, waar het aangeboden wordt, afwijzen; anders valt men in het oordeel der papistiſche kerk, die »*haar en hare ordinantien meer macht en authoriteit toeſchrijft dan den woorde Gods, en zich het juk Christi niet wil onderwerpen.*" Immers ook in het oude formulier van onderteekening der ſymboliſche ſchriften werd volle vrijheid gegeven, om alle bezwaren, die men op grond des Bijbels tegen dezelve had, voor de kerkelijke vergaderingen vrijmoedig te ontwikkelen en bondig te betoogen!

Nog eens: er moet eene keuze gedaan. Stilzwijgen bevordert volſtrekte verwarring en ongeregelde willekeur in de kerk.

Nadat wij dit ſtuk reeds geſteld hadden, komt ons het 14de Nr. der *Archives du Christianisme* dezes jaars in handen. Uit hetzelve blijkt, dat de vraag door de eerwaarde Voorgangeren der Theologiſche School te Genève, de Heeren Gauſſen, Galland en Merle d'Aubigné, op dezelfde wijze als hierboven is geſteld geworden. »Overwegende (dit zijn hunne woorden) dat naar de wetten der kerk van Genève, welke door de Staatsregeling van 1814 zijn bevestigd geworden, het kerkbeſtuur boven al gehouden is om onder de Leeraren derzelve de zuiverheid der leere, en zeer bijzonder die der Godheid van onzen Heer en Zaligmaker Jezus Christus te handhaven; zoo hebben wij de eer U te vragen: of het kerkbeſtuur die wetten beſchouwt als moetende nog heden in de Geneeſſche kerk kracht hebben? En is dit alzoo, dan haasten wij ons te verklaren, dat niemand meer gezind is dan wij om ons te ſchikken naar de bepalingen door allen erkend en op allen toegepast, en dat wij verheugd en eerbiedig alle onze dienstverrichtingen onder het weldadig opzicht des kerkelijken beſtuurs willen ſtellen."

KERKELIJKE HISTORIE.

Geſchiedenis der Kerk van Christus, door JOSEPH MILNER, M. A.; *in leven Leeraar bij de Episcopalen te Hull. Uit het Engelsch vertaald door* M. J. CHEVALLIER, Eerſte Deel. Amſt. en Rott. 1835.

De Kerkgeſchiedenis van den godvruchtigen Engelſchen Godgeleerde Milner is een uitmuntend Boek, vooral voor diegenen, wien het niet zoo zeer te doen is om eene breedvoerige en wetenſchappelijke behandeling dier Historie, als wel om eene onderhoudende, ſtichtende en ſterkende voorſtelling derzelve. Er zijn, het is zoo, werken over die geſchiedenis, welke op ſommige ſtukken eene meerdere uitvoerigheid en volledigheid bezitten; er zijn (en hieronder vooral de Duitſche), die door omvang van kritisch onderzoek en rijkdom van behandelde onderwerpen boven het werk van Milner uitmunten; maar deze zijn deels omſlachtiger, deels ook niet uitgaande van het ſtand- en oogpunt, noch in den geest der Geneeſſche Hervorming, maar in dien der Lutherſche Kerk geſchreven: en geen is er ons bekend, dat meer geſchikt is tot ware opbouwing in ons allerheiligst geloove, en tot nuttige lectuur, zelfs van minkundige geloovigen, dan ditzelfde werk. »Men heeft, wel is waar" (om met den Vertaler te ſpreken) »men heeft tegen dit werk de bedenking ingebracht, dat hetzelve in de ontwikkeling der bijzonderheden veel te wenſchen overig laat, niet vrij is van onnaauwkeurigheden, en daarenboven eenen partijdigen geest met opzicht tot den Episcopaalſchen kerkelijken regeringsvorm verraadt. Ofſchoon wij nu deze bedenkingen niet willen oplosſen, daar dezelve voor een gedeelte althans niet geheel ongegrond zijn, meenen wij echter te moeten aanmerken, dat Milner bij het ſchrijven dezer kerkelijke geſchiedenis voornamelijk ten doel had algemeen nuttig te zijn, welk doel hij ongetwijfeld zoude gemist hebben, bijaldien hij in al die bijzonderheden getreden ware, welke zulk een ruim veld als dat der kerkelijke Geſchiedenis, ter overziening aanbiedt. Voorts wat de tweede bedenking aangaat, dat Milner niet altijd even juist is geweest in zijne beſchouwing zoowel der feiten als van perſonen; ofſchoon wij ons niet zouden durven vermeten, hier eene beſlisſende uitſpraak te doen, moeten wij echter ter zijner verdediging getuigen, dat wij bij eene vergelijking dezer Geſchiedenis met het uitnemend, zeker meer geſchiedkundige Werk van den diepdenkenden en geleerden Neander, meer overeenkomst, zoowel in de mededeeling als waardering der feiten, hebben gevonden, dan men wellicht meenen zou. Zijne gehechtheid eindelijk aan den Episcopaalſchen regeringsvorm, welke (wij ontveinzen het niet) overal in zijn werk doorſtraalt, deed hem toch nimmer het werk Gods, waar het zich dan ook openbaarde, voorbijzien. In tegendeel het was juist zijn doel, om in alle eeuwen, en onder de meest verſchillende vormen, de ware kinderen Gods op te ſporen, onaangezien hunne verkleefdheid aan bijzondere gevoelens, welke niet de grondwaarheden van het Christendom te na kwamen".

De Vertaler heeft zich van zijnen arbeid uitmuntend gekweten. Hij vraagt in de Voorrede verſchooning voor de onnaauwkeurigheden die hij mocht begaan hebben. Het is mogelijk dat er zulke hier of daar zijn ingeſlopen, maar nergens is ons in dit geheele Deel eene plaats voorgekomen, die blijken geeft, dat hetzelve in eene andere taal is opgeſteld. Het is zeer te wenſchen, dat het geheele Werk door dezelfde pen worde overgebracht. Mocht het in deze Vertaling niet, gelijk in het oorſpronkelijke, reeds met den tijd der Reformatie worden beſloten!

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

DE BRIEF VAN JACOBUS.

(Vervolg en slot van bl. 104.)

Zoo is er dan tusschen Paulus en den Algemeenen Zendbrief geene strijdigheid; *geloof* beteekent bij Jacobus in de bedoelde uitspraken (Hoofdst. II.) een *dood* geloof; *rechtvaardiging* niet alleen de vrijspraak, maar ook de openbaarmaking dier vrijspraak. Doch daar is niet alleen geene strijdigheid, maar de schijnstrijdigheid zelve bevestigt de echtheid en het Apostolisch gezag van den later geschrevenen Zendbrief van Jacobus. Zulk eene wezenlijke overeenkomst toch, als wij deden opmerken, in de zaak zelve, bij zulk een verschil, ja oogenschijnlijke tegenspraak in de wijze van voorstelling of uitdrukking, ware onverklaarbaar bij de onderstelling van een ondergeschoven, hoe ook welmeenend verdicht opstel onder eenen Apostolischen naam. Wie anders dan een Apostel, dan een man, evenzeer als Paulus zich een Goddelijk gezag en Goddelijke leiding bewust, zoude *zoo* krachtdadig de verkeerde opvatting eener algemeen bekende Pauliaansche stelling hebben durven tegengaan, dat hij deze stelling zelve naar den klank en schijn der letter rechtstreeks tegenspreke? Doch neen! daar is hier evenmin tegenspraak als er tegenspraak is, b. v. bij Salomo, wanneer hij in twee elkander opvolgende spreuken twee schijnbaar volstrekt strijdige lessen geeft (1); evenmin als er tegenspraak is, waar Jesus in het Evangelie van Johannes (VII. v. 16) getuigt: *Mijne leer is* NIET *mijne, maar desgenen die mij gezonden heeft*, en (XII. v. 44) *die in mij gelooft, gelooft in mij* NIET, *maar in dengenen die mij gezonden heeft.* De voorbeelden zijn zoo talloos als eenvoudig voor het eenvoudig oog.

(1) SPREUKEN XXVI. v. 4. *Antwoord den zot naar zijne dwaasheid* NIET, enz. en v. 5. ANTWOORD *den zot naar zijne dwaasheid.* De oplossing, als voor oogen ligt, brengt de zamenhang en het *contrast* zelve der woorden met zich.

Doch daar is nog meer. Geheel de brief van Jacobus is vol van de blijken, hoe ook hij in het *geloof* het leven stelt van geheel het Christendom, van geheel den Christen. Ook deze Brief is een doorgaande ontwikkeling van die dierbare grondwaarheid (Rom. I. v. 17): *de rechtvaardige zal uit den geloove leven.* Met het *geloof* begint de Brief, en met het *geloof* eindigt hij (Hoofdst. I. v. 3 en V. v. 15), en heel de rijkdom van *Gods uitverkorenen, van die armen dezer wereld, die erfgenamen zijn des koninkrijks Zijner belofte*, is het GELOOF (Hoofdst. II. v. 5); terwijl voorts èn bij Paulus èn bij Jacobus *de kroon des levens* wordt voorgehouden aan de genen, die God, die Jesus Christus, die Zijne verschijninge *liefhebben, lankmoedig verwachten.* Jac. I. v. 12. II. v. 5. V. v. 7 en 8. 2 Tim. IV. v. 8. enz. hoe anders dit alles dan door het *geloof?*

Tegen degenen voorts, die den Zendbrief van Jacobus daarom *verwerpen* (of ook wel daarom *prijzen*), dewijl in denzelven minder op de leer dan op den wandel, minder op het geloof dan op de werken (zoo zij meenen) gedrukt wordt, merken wij nog op, dat zich niet alleen op het laatstgemelde stuk, maar ook op geheel het eerstgenoemde hier de volkomenste harmony met de overige Schriften, bij name ook die van Paulus, ontdekt, zoodra men den bijzonderen aart van het doel en de zamenstelling dezes Algemeenen Zendbriefs wel vat. Deze Brief toch is buiten tegenspraak meer praktikaal dan stelselmatig; het is een soort van kleine spreuken-verzameling op Salomonische wijze (1). Het is eene reeks van uitspra-

(1) Vele zijn de harmonyen tusschen den Brief van den *armen* Jerusalem-

ken van de *Opperste Wijsheid* afkomstig, dragende eene groote gelijkenis met die volheerlijke bergrede, door den Heere en Heiland mondeling zelven uitgesproken, Matth. V. VI. VII. Doch èn in die Goddelijke Bergrede, èn in de Spreuken van Salomo, èn in den Brief van Jacobus wordt het fundament aller leering en vermaning, te weten de leer zelve der *waarheden*, niet alleen overal als erkend ondersteld, maar ook, hoe kort en kernachtig ook, voor den opmerkzamen uitdruklijk genoeg herinnerd en verkondigd. Zoo b. v. heeft men zich verwonderd, dat de naam van *Jesus Christus* in den gantschen Zendbrief zoo zelden (slechts tweemalen) genoemd is. Doch hoe krachtig is niet daarentegen het getuigenis van Jesus waarachtige Godheid in geheel het *zamenweefsel* van den Brief aanwezig, daar de naam van *Heer* (Κύριος) zoo volstrekt gemeenschappelijk hier telkens van den Vader en van den Zoon, zoo geheel en volstrekt gelijkbeteekenende met dien van *God*, wordt gebruikt. Men vergelijke Hoofdst, I. v. 5, 7, 12. IV. v. 7, 8, 10. V. v. 4, 7, 8, 9, 10, 15. Niet minder krachtig, juist door de ongelijkbare soberheid en kortheid der uitdrukkingen, wordt in den Zendbrief de leer van *wedergeboorte* uit *vrije en onberouwelijke genade naar den wille des Vaders* verkondigd (Hoofdst. I. v. 17, 18); het koninkrijk en de toekomst des Zoons (II. v. 1. V. v. 7, 8); de genade van den Heiligen Geest (IV. v. 5, 6); de kracht des geloofs (V. v. 15); de lijdzaamheid der hope (V. v. 12); de koninklijke wet der liefde (II. v. 8. te vergelijken met Rom. XIII. v. 8, 10); het bestaan des duivels (IV. v. 7) enz.

Aangaande *de Wet*, die sommigen kwalijk gemeend hebben dat door Jacobus wederom werd voorgesteld als eene *wet der werken*, die de zaligheid toezegt aan hare volmaakte vervulling, en den vloek dreigt op hare geringste overtreding; hij leert ook op dit punt geheel overeenstemmende met Paulus, die uitdruklijk verklaart, dat *de wet door het geloof niet te niete gedaan wordt*, maar integendeel *bevestigd:* Rom. III. v. 31. Doch de *wet der vrijheid* (I. v. 25), de *koninklijke wet* (II. v. 8), is bij Jacobus geenszins *de wet der werken*, het gebod: DOET *dat en gij zult leven* (Rom. X. v. 5); maar *de last van Christus, die licht is; het juk van Christus dat zacht is; de geboden van Christus, die niet zwaar zijn* (Matth. XI. v. 30. 1 Joh. V. v. 3); die geboden, van welke reeds David uitriep (Ps. CXIX. v. 32): *Ik zal den weg uwer geboden loopen, als gij mijn herte verwijd zult hebben!* Paulus noemt ze *de wet van Christus*, Gal. VI. v. 2.

Die geboden dan, waarin de *volmaaktheid* van den geloovige, van den wedergeboren zondaar, wordt voorgesteld, niet als hetgene hij *alreeds verkregen* heeft, maar als hetgene waarnaar hij *geloovende* streven moet (Phil. III. v. 12); die geboden worden, ja, bij Jacobus op eene hem bijzondere wijze ernstig en indrukwekkend aangedrongen, doch nimmer anders dan als tot *zondaren*, die alleen door *ontferming* kunnen behouden worden. Ook in dit opzicht verkondigt hij geen ander Evangelie, dan hetgeen waarlijk een *blijde boodschap* is voor zondaren, voor ellendigen, voor in zich zelve onmachtigen. Niet als tot degenen die geene zonden zouden hebben, of als zelf de zonden ontwassen spreekt hij toch wel duidelijk, Hoofdst. III. v. 2: *Wij struikelen allen in velen*, en straks (V. v. 16): *Belijdt malkanderen de misdaden.* Want ook hij is een Apostel Desgenen. die van zich zelven verklaard heeft: *De Zoon des menschen is gekomen om te zoeken en zalig te maken, dat verloren was.* Luc. XIX. v. 10.

Over den persoon des gewijden schrijvers van den Zendbrief, over zijn Apostelschap en betrekking ook als *broeder naar den vleesche* van zijnen Heer en Zaligmaker, en dus afkomeling van David; over de oorzaken, die gelegenheid gegeven hebben dezen Zendbrief door sommigen van ouds onder de *tegengesprokene* (ἀντιλεγόμενα) te doen rangschikken, duldt ons bestek hier niet uit te weiden. Eenige wenken mogen hier volstaan. De eenzelvigheid van den persoon des schrijvers van den Algemeenen Zendbrief aan de *twaalf stammen, die in de verstrooijing zijn*, met dien van den Brief (Hand. XV. v. 23 en volg.) aan *de broeders uit de heidenen* vond BENGEL (op Hand. XV. v. 23) te recht reeds door de bijzondere wijze van groeten in den aanhef van beiden aangeduid: *zaligheid* (Χαίρειν). Jacobus, *de zoon van Zebedeüs*, was reeds lang voor dat een van beide Zendbrieven geschreven kunnen zijn, ter dood gebracht (Hand. XII). Jacobus, de straks gedachte Ouderling der Gemeente van Jerusalem, en als zoodanig Voorzitter, woord- en penvoerder op de aldaar gehoudene Synode (Hand. XV), is dezelfde die op de lijst der Apostelen *Jacobus Alpheüs zoon* heet (Matth. X. v. 3. Marc. III. v. 18. Luc. VI. v. 15. Hand. I. v. 13.) en elders (Marc. XVI. v. 1. XV. v. 47, enz.) als een zoon van Maria, Clopa's huisvrouw, en moeder ook van *Joses* gedacht, en door Paulus (Gal. I. v. 19) de *broeder des Heeren* genoemd wordt. Tegen de vele innerlijke bewijzen van Apostolische afkomst dezes Briefs kan de zwarigheid niet opwegen, dat slechts *weinigen der ouden*, volgens Eusebius, hem hebben aangehaald, daar toch volgens denzelfden schrijver *de meeste kerken* zijn gezag erkend hebben, en hij ook in de aloude Syrische overzetting gevonden wordt.

OVER HANDHAVING OF ONTHEILIGING VAN DEN DAG DES HEEREN.

In ons tweede Deel (Nr. 4) werd onder den titel *De Sabbath en de dag des Heeren* een opstel geplaatst, in hetwelk wij getracht hebben te bewijzen, dat de viering van den eersten dag der weke niet is van bloot menschelijke instelling, gelijk thans het veldwinnend gevoelen is geworden; maar integendeel is gegrond op de verhouding van geheel de Christenbedeeling tot de Opstanding des

schen Opziener en Apostel, met de Spreuken van den *rijken* Jerusalemschen Koning, zijn voorvader. Vergelijk JAC. I. v. 5, met SPREUK. II. v. 3–6. JAC. IV. v. 13—15 met SPREUK. XXVII. v. 1, 2, en voorts geheel den toon en stijl van beiden.

Heeren, even gelijk de ſabbathsrust uit de betrekking der ganſche oude huishouding tot de heiligheid des zevenden daags voortvloeide; eene viering, die nog daarenboven en tot bevestiging van dezen grond, in de H. S. des Nieuwen Verbonds nader geleerd en voorgeſteld is, gelijk daar ter plaatſe mede werd aangewezen. Het is het veronachtzamen van de handhaving der heiligheid van dezen eerſten dag der weke, dat ook zelfs voor de burgerlijke maatſchappij de nadeeligſte, ja verderfelijkſte gevolgen heeft. Niet alleen worden door gebrek aan eenen rustdag na zesdaagſchen arbeid even zoowel als door gemis van nachtrust en ziels- en lichaamskrachten uitgeput en vóór den tijd verzwakt; maar de ordening Gods is naauwelijks geſchonden of de aard der dingen zelfs vordert herſtel, en zoo komen, voor den verwaarloosden en verworpen heiligen dag, eene menigte van ongoddelijke en onheilige feesten te voorſchijn, die naderhand veel meer tijds nog van eenen wettigen en godebehagelijken arbeid rooven, dan immer de naauwgezetst betrachte dag des Heeren hadde kunnen doen. De ervaring onzer tijden, waarin zich dergelijke feesten, geſticht op de verwerping van dien heiligen dag, zoo buiten alle verhouding vermeerdert; feesten die niet door goddelijk gezag beheerscht en met eerbiedig ontzag gevierd worden, en even daarom tot de ſchroomelijkſte wanorden zullen leiden; de dagelijkſche ervaring dezer tijden is dáár om het te bewijzen. Men bedenke toch ernstig, dat de bandelooze volkswoelingen, voor welke men met recht zoo beducht is, vooral ook uit deze bron ontſtaan, en dat, waar de Overheid de van God zelf ingeſtelde ordening der weekdagen niet handhaaft, zij ook niet kan verwachten dat de ordening der ſtanden in de maatſchappij door menſchen ontzien of door God gehandhaafd zal worden.

Wij voor ons zijn overtuigd, dat de handhaving der heiligheid van den dag des Heeren oneindig meer tot het weren van dronkenschap en allen daaruit voorkomenden boozen handel zoude bijdragen, dan alle matigheids-genootſchappen of maatſchappijen, elders opgericht, en waarvan ook het voorbeeld in ons Land wordt nagevolgd. Wij willen geenzins ontkennen dat het doel dezer vereenigingen in meer dan een opzicht zeer loffelijk is; doch gelijk zij vooreerst aantoonen het gebrek aan zorg en toezicht eener christelijke Overheid, hetgeen door dergelijke menſchelijke vereenigingen moet worden aangevuld of vergoed, zoo zijn zij van de andere zijde ontbloot van dat grondbeginſel, waarop alle eerbiediging van de geboden der tweede tafel van Gods wet moet berusten: de eerbiediging namelijk van de geboden, die de dienst, den naam en dag des Heeren vorderen; ontbloot van dat gewijde beginſel, dat het de Overheid is die in Gods ſtede en als zijne Dienaresſe zijne heiligheid handhaaft, het kwaad wreekt, de ondeugd breidelt, de goeden loont. Is het, inderdaad, is het een beginſel, dat met Gods woord overeenkomt, wanneer der Overheid alle hare verplichtingen jegens God en de daartoe vereischte rechten als zoodanig ontzegd, en deze door willekeurig opgerichte vereenigingen ter hand genomen worden? Meent men daardoor alle dwanggezag en tyrannie te ſnuiken? Meent men dat alleen de Overheid tyrannie kan oefenen, menſchelijke vereenigingen en genootſchappen niet?

Ziedaar dan ons gevoelen omtrent dergelijke vereenigingen, als onlangs onder den naam van *matigheids-genootſchap* ook te Utrecht werd gevestigd (1). Wij meenen dat zulk een *beloonen der goeden*, zulk een *ſtraffen der boozen*, volgens de leer der Schrift aan de christelijke Overheid toekomt, toebehoort, op haar als verplichting rust (2). Doch is de Overheid daartoe ongewillig of onbekwaam; is zij daartoe, naar den eisch althans van een heerſchend geworden Staatsrecht (als in America), buiten ſtaat en vermogen; en zijn alzoo hare rechten met betrekking hiertoe haar ontvallen, en op bijzondere corporatien, vereenigingen, genootſchappen of maatſchappijen overgegaan, of worden zij door dergelijke zich tot dat einde formerende gemeenſchappen en verbindtenisſen opgenomen, dan zijn deze maatſchappijen daardoor in dezelfde verplichting als voorheen de nog niet ontzenuwde Overheid was, van namelijk eerst het koningrijk Gods en zijne gerechtigheid te zoeken; eerst zich toe te leggen op de herſtelling der eerbiediging van Gods hoogheerlijken naam en heiligen dag; en op grond daarvan op de verbreiding van *rechtvaardigheid en matigheid:* zóó alleen kan men zulk een genootſchap een christelijk genootſchap noemen, gegrond op het eeuwig Evangelie der behoudenis, en niet onafhankelijk van God en zijne dienst. *Want de zaligmakende genade Gods is verſchenen alle menſchen en ZIJ onderwijst ons dat wij de godloosheid en wereldſche begeerlijkheden verzakende, matiglijk en rechtvaardelijk en Godzaliglijk leven zouden in deze tegenwoordige wereld.*

Doch wij keeren terug tot het eigenlijk onderwerp van dit Opſtel. Het hoog belang voor geheel de maatſchappij, ook met opzicht tot hare uiterlijke aangelegenheden, in de handhaving der heiliging van den dag des Heeren, is grooter en aanmerkelijker dan men zich algemeen verbeeldt. Wij hoorden meermalen dezulken, die door veeljarige ondervinding en opmerking in ſtaat geſteld en bevoegd waren om over dit ſtuk met volkomene juistheid te oordeelen, de aanmerking maken, dat gewoonlijk op den dag des Heeren de meeste en zwaarſte misdrijven plaats grijpen, en daaraan zijn toe te ſchrijven dat die dag veronachtzaamd en in ſtrijd met zijne heiligheid op ongeoorloofde plaats en wijze beſteed wordt (3); en de jaarboeken der ſtrafrechtspleging leveren meer dan één voorbeeld op (gelijk voor weinige jaren nog te Londen in het openbaar plaats had) van eenen ter dood veroordeelden, die, reeds op het ſchavot geleid, bekende, dat het beginſel en de eerſte aanvang van al zijne gruwelen geweest was eene bezondiging tegen den dag des Heeren begaan. Mocht men dit ernſtig bedenken!

---

(1) Zie Prof. Heringa, *Bericht van eene vereeniging ter bevordering der matigheid in het gebruik van ſterke dranken.* Utr. 1835.

(2) Zie Rom. XII. 3.

(3) De vreesſelijke moord op den 2den dezer maand weder in den laten avond van den eerſten dag der weke gepleegd, is daarvan op nieuw een ſchrikverwekkend bewijs. Men zie daaromtrent de Leidſche Courant van den 4den Augustus.

Mocht men de noodzakelijkheid gevoelen van op deze wijze de vreesfelijke misdaden, die zich in onzen tijd zoo zeer vermenigvuldigen, eerder nog te voorkomen, dan te ftraffen! Mocht het den Heere behagen, ons alzoo, gelijk onze Vaderen, *een gerust en ftil leven te doen leiden vol van eerbaarheid en ware godzaligheid!*

In het bovenvermelde Opftel over *den Sabbath en den dag des Heeren*, namen wij ook de wet omtrent de heiliging van den Zondag in 1815 vervaardigd op. Terwijl wij dit onderwerp op nieuw behandelen, kunnen wij niet nalaten, na de daar ter plaats aangevoerde Landswet, hier eene ftedelijke kennisgeving op nieuw te plaatfen, in ons van ouds zoo gezegend Amfterdam op den 5den Januarij 1814 gedaan, fints welken tijd men dezen ftedelijken maatregel, helaas! niet minder veronachtzaamd en verlaten heeft, dan door geheel het vaderland heen de wet van 1815.

KENNISGEVING.

Onder de deugden, onzen Landaard eigen, mag te recht gefteld worden eerbied voor de openbare godsdienstoefeningen: van daar bij onze voorvaders en weleer ook binnen deze ftad, die plechtige ftilte en eerbiedige rust op 's Heeren ftraten en vooral in den omtrek der kerkgebouwen, welke de gemoederen van allen op zon- en feestdagen op eenen godsdienftigen toon ftemden. Ook deze geest, voortvloeiende uit den zachten aard onzer landen ftadgenooten, beftond niet meer en kon niet meer beftaan in dien tijd, waarin de Hooge Overheid zelve, hetzij door het handhaven van afleidende vermaken, hetzij door den gang der Adminiftratiën ook op dezen tijd te doen voortduren, het voorbeeld gaf van rusteloosheid en gebrek aan onderfcheiding der aan godsdienftige oefeningen gewijde dagen; thans mogen wij ons verblijden dat ook deze voormalige en met den Hollandfchen aard overeenftemmende onderfcheiding weder kan, ja moet worden in acht genomen.

Deze bedenking gaf aanleiding tot de Kennisgeving van het Provifioneel Beftuur dezer ftad van den 30sten November l.l. en zij is de Vaderlijke zorg van Z. K. H. geenszins ontglipt, wier ftellige wil is, dat de voorvaderlijke inftellingen hieromtrent worden gehandhaafd. Ingevolge van H. Ds. begeerte heeft de Heer Commisfaris-Generaal der Binnenlandfche zaken de noodige aanfchrijving gedaan, ten einde, naar plaatfelijke omftandigheden en behoeften, de godsdienftige viering van den dag des Heeren alomme worde verzekerd, en de ftoornis voorgekomen.

Het is daarom dat Burgermeesteren dezer ftad, wetende in dezen volkomen genoegen te geven aan den wensch van hunne zoo zeer tot godsdienftige ftemming genegene Stadgenooten, nogmaals ter kennis der goede burgerij dezer ftede brengen, dat voortaan op de zon-, feesten bededagen, even als voorheen alle neringen, handteringen en tapperijen, alsmede alle openbare vermakelijkheden, uitgave van Dagbladen, Nieuwspapieren, of wat van dien aard zijn moge, zullen moeten ftilftaan, en bovenal, dat gedurende de godsdienstoefeningen, hetzij op voormelde zon-, bede- en feestdagen, hetzij gedurende de thans ingeftelde bid-uren, behalven het hierboven bepaalde, alle gedruisch in of om de Kerken, als ftrijdig met den eerbied, dien men aan de dienst des Allerhoogften verfchuldigd is, wel uitdrukkelijk wordt verboden, met last aan elk en een iegelijk zich hiernaar ftiptelijk te gedragen.

Commisfarisfen en Dienaren der Politie worden gelast hieraan de hand te houden en tegen de nalatigen de noodige maatregelen te nemen: zijnde ieder voor het Kanton, waarin zijn Commisfariaat gelegen is, ten dezen opzichte verantwoordelijk.

En zal deze op eerstkomende zon- of feestdagen door de Leeraren der onderfcheidene kerkgenootfchappen aan de gemeente bij iedere godsdienstoefening worden voorgelezen.

Gedaan te Amfterdam den 5den Jan. 1814.
(was get.) P. A. VAN BOETSELAER.
Ter ordonnantie van Heeren Burgermeesteren dezer Stad:
(get.) H. VAN SLINGELANDT.

Wel mag men de laatfte dagen van 1813, het jaar 1814, en de eerfte maanden van 1815, de dageraad noemen van een dag, welks hemel ftraks met zwarte wolken bedekt werd, die zich meer en meer opeenpakten en in onheilbrengende onweders zijn losgeborften. Wat fchoone hoop vatte niet menig oprecht Beminnaar des Vaderlands, wien het tevens en vooral om de eere Gods te doen was, van Nederlands verlosfing op; en hoe treurig, helaas! werd, beide door Overheden en onderdanen, afgeweken van dien eenig heilzamen weg van Gods geboden! Mocht althans de erkentenis weder algemeen worden, eer het voor altoos zal te laat zijn, »dat handhaving van den dag des Heeren een land verhoogt, maar dat deszelfs ontheiliging de fchandvlek is der christennatiën."

SPREUKEN.

De wareld te regeeren was altijd wat de Duivel, na 't vruchteloos in den hemel beproefd te hebben, aan Christus betwist heeft; en dit zal, dit kan hij niet nalaten, tot hij onherftelbaar in den duisteren poel wordt geworpen.

BILDERDIJK.

Niemand heeft uit zich zelven iets anders dan logen en zonde.

AUGUSTINUS.

Het geloof is geen werk der rede, en kan daarom ook voor geen aanval derzelve onderdoen, wijl gelooven zoo weinig door bewijzen gefchiedt als *zien* en *fmaken*.

HAMANN.

Liegen is de moedertaal van ons natuurlijk verftand en vernuft.

Dezelfde.

Die God, ons aller Heer, niet voor zijn Heer en kent,
Heeft heerfchers binnen hem en heeren fonder ent.

CATS.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

BIJBELSCH ONDERZOEK DER LEER VAN GODS VADERSCHAP OVER MENSCHEN ALS ZIJNE KINDEREN BESCHOUWD.

Meer dan eens werd door ons bij vroegere gelegenheden verklaard, dat wij de leer van Gods vaderschap over alle menschen, het zij uit kracht van schepping of in het algemeen uit kracht hunner natuurlijke geboorte, het zij uit kracht zijner algemeene weldadigheid, door welke Hij *zijne zonne doet opgaan over boozen en goeden, en regent over rechtvaardigen en goddeloozen*; eene leer, die eerst sedert de tweede helft der voorgaande Eeuw de kerk is ingedrongen en thans zeer algemeen geworden is, als onschriftuurlijk en onwaarachtig moesten afwijzen en verwerpen (1). Het wordt tijd, dat wij deze algemeene verklaring in het bijzonder rechtvaardigen, daar het bovengemeld gevoelen niet alleen onder eigenlijke Neologen, maar ook onder welgezinden, en zelfs bij vele geloovigen heeft ingang gevonden, en hetzelve den schijn heeft, van Hem, dien de Schrift ons als LIEFDE doet kennen, meer te verheerlijken, zijne eindelooze barmhartigheid hooger te verheffen, en den verloren zondaar een' vrijmoediger toegang te verschaffen *tot den troon der genade, opdat hij barmhartigheid moge verkrijgen en genade vinden, om geholpen te worden ter bekwamer tijd* (2).

Evenwel, dit is niet meer dan *schijn*. De gadelooze, de oneindige en onbegrijpelijke ontferming Gods is niet gelegen in dit algemeene vaderschap over alle menschen, maar blijkt vooral in twee dingen die de Neologie beide verduistert en miskent: vooreerst daarin, dat God, niet een schepsel, een werk zijner handen, hoe verheven en heerlijk dan ook, maar zijn eigen, zijn eeniggeboren, zijn geliefden Zoon, die van eeuwigheid in zijnen schoot was, één met Hem in majesteit, mogendheid en heerlijkheid, ja in alle de aan geen schepsel mededeelbare eigenschappen zijner Godheid; en dien Hij lief heeft, gelijk Hij geen schepsel kan liefhebben, uit liefde overgaf in de diepste ellende die door menschen- of engelen-verstand denkbaar is, om verloren zondaren te redden: ALZOO *lief heeft God de wereld gehad, dat Hij zijnen eeniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk, die in Hem gelooft, niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe* (1). Ten tweede, *daarin is de liefde Gods* gelegen, *niet dat wij God lief gehad hebben*, of iets, wat het ook zijn mag, hebben gedaan, dat door werk of waarde ons in de liefde Gods zoude kunnen herstellen, zelfs geen goede zucht of begeerte, *maar dat Hij ons lief heeft gehad*. Want *wij hebben Hem lief, omdat Hij ons eerst lief gehad heeft* (2). Nog eens: de liefde Gods wordt niet verduisterd of miskend door het verwerpen der leere van Gods algemeen vaderschap, maar door het loochenen der Godheid van Christus en der leer van Gods vrije genade; en het is dus niet eene vroegere eeuw, die het laatstgenoemde aannam, maar de geest der onze welke het niet aanneemt, die de oneindige liefde Gods verduistert en onteert.

I.

Van Gods eeuwigen Zoon zegt de Vader: *Heden* (dus ook reeds in die eeuwigheid, die geen *gisteren* of *morgen* kent,) *heden heb ik U gegenereerd* (3), en Hij, de eeuwige en zelfstandige Wijsheid des Vaders, antwoordt als bij weêrklank op dat goddelijk woord: *Ik was geboren als de afgronden nog niet waren, als nog geene fonteinen waren zwaar van water. Aleer de bergen ingevest waren, vóór de heuvelen was ik geboren* (4). Maar van

(1) Deel II. bl. 14. Dl. III. bl. 73 en 80.
(2) Hebr. IV. v. 16.

(1) Joann. III. v. 16.
(2) 1 Joann. VI. v. 10, 19.
(3) Psalm. II. v. 7.
(4) Spr. VIII. v. 24, 25.

den mensch zegt de Schrift: *God ſchiep den mensch naar zijn beeld, naar den beelde Gods ſchiep Hij hem* (1). En ſtraks daarop: *de Heere God hadde den mensch geformeerd uit het ſtof der aarde, en in zijne neusgaten geblazen den adem des levens; alzoo werd de mensch tot eene levendige ziele* (2). Zoo is dan alleen Christus van nature de Zoon Gods; maar God is *de Schepper, de Formeerder* van den mensch; de mensch is zijn *ſchepſel, naar zijn beeld en gelijkenis geſchapen.* Dit onderſcheid gaat de geheele Schrift door. Zoo ſpreekt God tot Noach: *Wie des menſchen bloed vergiet, zijn bloed zal van de menſchen vergoten worden; want de mensch is naar Gods beeld gemaakt* (niet: de mensch is een kind van God) (3). *Wee dien* (zegt de Heere) *die met zijnen Formeerder twist, gelijk een potſcherf met aarden potſcherven. Zal ook het leem tot zijnen Formeerder zeggen: Wat maakt Gij, of zal het werk zeggen: Hij heeft geene handen?* (4) En Paulus zegt met opzicht tot deze plaats: *Zal het* MAAKSEL *tot zijnen* MAKER *zeggen: waarom hebt gij mij alzoo gemaakt* (5)? En elders: *Niet de kinderen des vleeſches, die zijn kinderen Gods, maar de kinderen der beloftenisſe* (6).

De kinderen der beloftenisſe! Reeds vóór den zondvloed werden deze als *kinderen Gods* kennelijk onderſcheiden van de *kinderen der menſchen* (7); ofſchoon ook zij het welhaast bedorven, en het den Heere deden berouwen, dat Hij ze *gemaakt* had (8). Men behoeft niet aan te nemen, dat al deze *kinderen Gods* het geloove hadden van den rechtvaardigen Abel; maar ook degenen die zulk een geloof niet bezaten, werden onder dezen gerekend, even als later het Israël naar den vleeſche onder het geestelijk Israël begrepen werd.

Zoo was het dan ook met het nageſlacht van Abraham, Izaak en Jakob. Ook zij werden van alle andere volken en menſchen onderſcheiden, daarin, dat God ſlechts de Schepper, de Maker, de Formeerder van deze laatſten was; maar van Israël zeide Jehova: *Mijn eerstgeborene is Israël; en ik heb tot u* (tot Farao) *gezegd: laat mijnen zoon trekken, dat hij mij diene; maar gij hebt geweigerd hem te laten trekken: zie, ik zal uwen zoon, uwen eerstgeborene dooden* (9). En later zegt God tot Israël: *Gij zijt kinderen des Heeren uwes Gods* (10); en als zij ongehoorzaam waren: *Brengt den ſtaf Aarons weder, tot een teeken voor de wederſpannige kinderen* (11). En later in het lied van Mozes: *Zult gij dit den Heere vergelden, gij dwaas en onwijs volk? Is Hij niet uw Vader, die u verkregen, die u gemaakt en u bevestigd heeft* (12)? En Jezaïas roept over Israël in des Heeren naam: *Hoor gij hemel, en neem ter oore gij aarde! want de Heere ſpreekt: Ik hebbe kinderen groot gemaakt en verhoogd, maar zij hebben tegen mij overtreden. Een osſe kent zijnen bezitter, en een ezel de kribbe zijner Heere, maar Israël heeft geene kennisſe; mijn volk verſtaat niet* (1). Het moet hier vooral opgemerkt worden, dat de uitdrukkingen: *kinderen des* HEEREN en *volk des* HEEREN in de Schriften des O. V. werkelijk hetzelfde beteekenen, en dat dus, gelijk niet alle menſchen *het volk Gods*, alzoo ook niet alle menſchen zijne *kinderen* waren. Zoo zegt dan ook het volk bij denzelfden Profeet tot den Heere: *Gij zijt toch onze Vader; want Abraham weet van ons niet, en Israël kent ons niet. Gij o Heere! zijt onze Vader, onze Verlosſer van ouds af is uw naam* (2)! Gelijk ook een ander Profeet tot Gods volk ſpreekt: *Hebben wij niet allen éénen Vader, heeft niet één God ons geſchapen? waarom handelen wij dan trouwloozlijk, de één tegen den anderen, ontheiligende het verbond onzer Vaderen* (3)?

Wij zeiden het reeds boven, het Israël naar den vleeſche wordt onder het Israël dat naar den geest is mede begrepen; doch altoos moet men hier toch de onderſcheiding van den Apostel in het oog houden: *die is niet een Jode die het in 't openbaar is, noch die is niet de beſnijdenisſe die het in het openbaar in 't vleesch is; maar die is een Jode, die het in 't verborgen is, en de beſnijdenis des herten is in den geest, niet in de letter* (4).

Het blijkt dus uit al het voorzegde, dat ook reeds in de dagen des Ouden Verbonds een duidelijk en doorgaand onderſcheid plaats vond tusſchen het denkbeeld van God als den Schepper, Maker en Formeerder der menſchen, en dien zelfden God als den Vader van de geloovigen, van zijn volk, zijn geſlachte, zijne kinderen; en dat men in geheel het Oude Testament voor het algemeene vaderſchap van God uit kracht van ſchepping of beweldadiging, geen enkel bewijs kan ontleenen (5).

Dit een en ander wordt ons in het Nieuwe Testament nog veel klaarder en beſtemder geleerd. Vooreerst moet men opmerken, dat in hetzelve, evenmin als in het O. V. de uitdrukking *Vader der menſchen* van God gevonden wordt. In tegendeel is deze uitdrukking uitſluitend van toepasſing op Adam, den eerſten mensch, terwijl God zelf hun MAKER heet. *Uit éénen bloede* (zegt Paulus op den Areopagus) *heeft God het ganſche geſlachte der menſchen* GEMAAKT (6); terwijl daarentegen van de geloovigen gezegd wordt: *zoovelen Hem* (Christus) *aangenomen hebben, die heeft Hij macht gegeven kinderen Godt te* WORDEN (7), *welke niet uit den bloede, noch uit den wille des vleeſches, noch uit den*

(1) Gen. I. v. 27. (2) Gen. II. v. 7.
(3) Gen. IX. v. 6. (4) Jez. XLV. v. 9.
(5) Rom. IX. v. 8. (6) Rom. IX. v. 20.
(7) Gen. VI. v. 2. (8) Gen. VI. 7.
(9) Exod. IV. v. 22, 23. Verg. Hoz. XI. v. 1. De Apostel Paulus leert Rom. IX. v. 4 met zoovele woorden, dat Israël *Gods zoon* was door *kindsaanneming* (υἱοθεσία, *Adoptio.*)
(10) Deut. XIV. v. 1. (11) Num. XVII. v. 10.
(12) Deut. XXXII. v. 6.

(1) Jez. I. v. 2, 3. (2) Jez. LXIII. v. 16.
(3) Mal. II. v. 10. verg. met Hoofdſtuk I. v. 6. Het is echter uit den inhoud en het verband van geheel dit Hoofdſtuk, en zelfs uit de laatſte woorden van ditzelfde vers waarſchijnlijker, dat de vraag: *hebben wij niet allen éénen Vader?* op *Abraham* of *Israël* ziet. Men leze hierover vooral de kantteekening der Staten-vertaling t. d. pl.
(4) Rom. II. v. 28, 29.
(5) Immers het bewijs dat men wel eens uit Job. XXXIV. v. 36 meende te kunnen trekken, is ſpraakkundig onjuist. Zie Schultens op deze plaats. En de uitdrukking Hoofdſt. XXXVIII. v. 7 van hetzelfde boek, heeft althans op *menſchen* geene betrekking.
(6) Hand. XVII. v. 26. (7) Joann. I. v. 12, 13.

wille des mans, maar uit God geboren zijn. Deze plaats bevat een tweeledig bewijs voor ons gevoelen: vooreerst worden door de woorden: *zoovelen Hem aangenomen hebben*, uitdrukkelijk uitgeſloten *diegenen*, welke Hem *niet* hebben aangenomen; ten andere is het openbaar, dat men niet *is* van afkomst, hetgeen men (langs een bepaalden weg) nog *worden* moet. Ook diegenen, die in zijnen naam geloofden, waren dus niet van nature kinderen Gods.

In hetzelfde Evangelie, Hoofdſt. VI, tot de ongeloovige Joden ſprekende, ſtelt de Heere (v. 49) kennelijk UWE *vaders* tegenover het eenige verzen vroeger (v. 32) voorkomende: MIJN Vader; en erkent Cap. VIII. v. 33 wel dat zij Abrahams zaad waren; maar ontkent ſtraks daarop met ronde woorden v. 42—48, dat God hun Vader was, en verklaart hen daarentegen voor kinderen des Duivels, zeggende: *Indien God uw Vader was, zoo zoudt gij mij liefhebben* (even zoo als Joannes in zijn eerſten Zendbrief zegt: *Hierin zijn de kinderen Gods en de kinderen des Duivels openbaar: een iegelijk die lief heeft is uit God geboren en kent God; die niet lief heeft, die heeft God niet gekend* (1)): *Die uit God is hoort de woorden Gods, daarom hoort gijlieden niet, omdat gij uit God niet zijt.*

Reeds vroeger had Jezus, en wel bepaaldelijk in de Bergrede, gezegd, dat zijne discipelen alleen *dan* kinderen van den hemelſchen Vader zouden zijn, indien zij goed voor kwaad vergolden, en alzoo werken der liefde voortbrachten (2), en daardoor nader bepaald de wijze waarop hij vroeger tot zijne hoorders als Israëlieten geſproken had zoo als de Profeten plachten, gelijk wij boven gezien hebben. Paulus volgt dit na, en leert even zoo dat *degenen, die in den vleeſche zijn, Gode niet kunnen behagen, en dat, zoo iemand den Geest van Christus niet heeft, zulk een Hem niet toekomt* (3), en voegt er ſtraks daarop bij: *zoovelen als er door den Geest geleid worden die zijn kinderen Gods, want gij hebt niet ontvangen den geest der dienstbaarheid wederom tot vreeze (de dienstknecht blijft niet eeuwiglijk in het huis; de zoon blijft er eeuwig* (4)); *maar gij hebt ontvangen den geest der aanneming tot kinderen, door welken wij roepen: Abba, Vader! Dezelve geest getuigt met onzen geest, dat wij kinderen Gods zijn* (5). Eenige Capittelen verder worden de reeds gebezigde woorden van den Apostel gevonden: dat *niet de kinderen des vleeſches* (d. i. op de natuurlijke wijze alleen geborene,) *kinderen Gods zijn, maar de kinderen der belofteniſſe voor het zaad gerekend worden* (6).

(1) 1 Joann. III. v. 10. IV. v. 7, 8. Het is zonder eenig bewijs, dat de Schrijver van het werkje: *Bijbelsch onderzoek nopens het Vaderſchap van God omtrent menſchen als zijne kinderen beſchouwd, en bijzonder aangaande het kindſchap der ware geloovenden* (Amſt. 1833), bl. 30, beweert, dat onze Heer meende: *God is uw Vader wel, maar gij gedraagt u niet als zijne kinderen.*

(2) Matth. V. v. 45. (3) Rom. VIII. v. 8, 9.

(4) Joann. VIII. v. 35.

(5) Rom. 8. v. 14—16. De boven aangehaalde Schrijver lascht hier weder op eene allezins willekeurige wijze het woord *wedergekeerde* (kinderen) in, (bl. 78). Wanneer men zóó de Schrift aanvult, dan is het openbaar dat men een vooraf aangenomen ſtelſel in den Bijbel inbrengt, in plaats van er een uit de Schrift af te leiden.

(6) Rom. IX. v. 8.

In den eerſten Brief aan de Corinthiërs wordt dezelfde tegenſtelling tusſchen Christus, den eeuwigen, natuurlijken Zone Gods, en den eerſten mensch, het werk van Gods handen, naar zijne gelijkenisſe gemaakt, gevonden, welke wij boven in het O. V. hebben aangewezen: *De eerſte mensch is uit de aarde aardsch; de tweede mensch is de Heere uit den hemel. Hoedanig de aardſche is, zoodanige zijn ook de aardſche, en hoedanig de hemelſche is, zoodanige zijn ook de hemelſche; en gelijk wij het beeld des aardſchen gedragen hebben, alzoo zullen wij ook het beeld des hemelſchen dragen* (1). Ziedaar het kindſchap uit Adam en het kindſchap uit God tegen elkander overgeſteld! Zoo ook in den tweeden Brief: *Scheidt u af, zegt de Heere, en raakt niet aan hetgene onrein is, en ik zal ulieden aannemen, en ik zal u tot een Vader zijn, en gij zult mij tot zonen en dochteren zijn, zegt de Heere, de Almachtige* (2). Dus zonder die afſcheiding en aanneming tot kinderen, was volgens de Apostelen aan geen goddelijk vaderſchap of kindſchap uit Hem te denken.

In den brief aan de Galatiërs zegt de Apostel: *Gij zijt alle kinderen Gods* DOOR HET GELOOVE IN CHRISTUS JEZUS (3), en dus niet van nature. *Zoo dan* (vervolgt hij) *gij zijt* NIET MEER *een dienstknecht, maar een zone; en* OVERMITS GIJ KINDEREN ZIJT, *zoo heeft God den Geest zijns Zoons uitgezonden in uwe harten, die roept: Abba Vader* (4)!

In den Brief aan de Epheziërs wordt gezegd, *dat de God en Vader onzes Heeren Jeſu Christi ons verordineerd heeft tot aanneming tot kinderen door Jezus Christus in Hemzelven* (5), hetwelk al wederom het kindſchap der menſchen buiten Christus uitſluit.

Jacobus zegt tot de geloovigen: *Naar zijnen wille heeft God ons gebaard door het woord der waarheid, opdat wij zouden zijn als eerſtelingen zijner ſchepſelen* (6); maar van de menſchen in 't algemeen zegt hij, (niet dat zij kinderen van God zijn, maar) dat zij *naar de gelijkenisſe Gods* GEMAAKT *zijn* (7).

Jezus had gezegd in de Bergrede: *zalig zijn de vreedzamen, want zij zullen kinderen Gods genaamd worden* (8) (immers ſluit dit de haatdragende en vijandige harten, zoolang zij daarin aanhouden, uit!): Joannes zegt in zijn eerſten brief: *Ziet hoe groote liefde ons de Vader gegeven heeft, namelijk dat wij kinderen Gods genaamd zouden worden: Geliefden, nu zijn wij kinderen Gods* (9)! Het was dus eene liefdegifte Gods; niet eene eigenſchap van nature!

Eindelijk, overal waar DE *Vader* zonder bijvoeging (*absoluté*) voorkomt, is het zeker dat God als de eeuwige Vader van onzen Heere Jezus Christus, zijnen eeniggeboren Zoon, genoemd wordt; en geenszins eene aangevangene, en dus niet noodzakelijke, in Gods wezen niet gegronde, niet volſtrekte betrekking tot ſchepſelen

(1) 1 Cor. XV. v. 47—49. (2) 2 Cor. VI. v. 17, 18.

(3) Gal. III. v. 26. (4) Gal. IV. v. 6, 7.

(5) Eph. I. v. 3, 5. (6) Jac. I. v. 18.

(7) Joann. III. v. 9. (8) Matth. V. v. 5.

(9) 1 Joann. III. v. 1, 2.

kan bedoeld worden. Deze aanmerking moet bij de vergelijking van verscheiden der hier aangehaalde plaatsen worden in het oog gehouden.

II.

Wij moeten thans nog eenige bedenkingen die men uit het N. T. tegen onze leer nopens *het Vaderschap van God alleen over de uit Hem wedergeborene geloovigen* inbrengt, trachten op te lossen en toe te lichten.

1. Men merkt aan: dat in het geslachtregister van Jezus (Luc. III. v. 38), Adam *een zoon Gods* genoemd wordt, waaruit dan zoude blijken, dat God uit kracht van schepping *van nature* 's menschen Vader is. Doch men moet, vooreerst, het onderscheid tusschen dit geslachtregister en dat bij Mattheus in het oog houden. Er staat hier niet *God gewon Adam*, *Adam gewon Seth*, enz.; maar men vindt hier alleen den *genitivus*, die, schoon ook eens het woord *zoon* genoemd is, telkens slechts eene trap der geslachtslinie aanduidt. Dit blijkt vooral, ten tweede, uit die bijzonderheid, dat in deze geslachtregisters, gelijk door de uitleggers t. a. pl. bekend is, soms van een kleinzoon over de moeder op den grootvader, van een schoonzoon op den schoonvader, van een stiefzoon op den stiefvader werd overgesprongen, zoodat uit zulk eene zamenschakeling op de geslachtlijst niet altijd een *eigenlijk en natuurlijk* vaderschap en zoonschap kan opgemaakt worden; immers, indien dit het geval ware, konden ook onmogelijk de twee verschillende geslachtlijsten bij Mattheus en bij Lucas in dien zin geldig zijn, dat de ééne op het voorgeslacht van Jozef, de andere op dat van Maria sloege.

2. Men haalt de gelijkenis van den verloren Zoon aan, en zegt: »het blijkt uit deze gelijkenis, dat de mensch van nature een zoon Gods is, zoowel de eigengerechtige Farizeër als de verdoolde tollenaar; en dat zulk een afgedwaalde alleen heeft weder te keeren tot Hem die reeds vroeger en nog steeds zijn Vader *is*, om in al de rechten des kindschaps te worden hersteld." — Deze redenering bewijst te veel; wilde men de zaak zooverre overbrengen, men zou er uit kunnen betoogen, dat er voor den wederkeerenden zondaar geen offer der verzoening, geen Middelaar, geen geloof in dien Middelaar noodig ware; daar deze verloren Zoon wederom aangenomen wordt, blootelijk op zijne betuiging van berouw. Het punt van vergelijking bestaat blijkbaar niet in de vroegere betrekking van den Vader tot den afgedwaalde, noch in de wijze en den grondslag der verzoening, maar in de boetvaardige gesteltenis van den eenen, in de hardheid en eigengerechtigheid van den anderen broeder, als slaande op de gesteltenis en gezindheid der toegesproken tollenaars en Farizeën. — Overigens is het waar, dat al wilde men verder gaan, zoowel de tollenaars en zondaars, als de eigenrechtige Farizeërs, tot het uit Abraham geboren volk van God behoorden, en dus in dien zin even zoowel kinderen van God waren als het vervallen Israël ten tijde van Jezaias (uit kracht der verbondsbetrekking), zonder dat daaruit echter in het allerminste zoude volgen, dat alle menschen kinderen Gods *van nature* zouden zijn.

3. Men bedient zich van de redevoering van Paulus op den Areopagus; in welke ook de volgende woorden des Apostels voorkomen: *Want in Hem* (den Heere) *leven wij, en bewegen ons, en zijn wij, gelijk ook eenigen van uwe Poëten gezegd hebben:* WANT WIJ ZIJN OOK ZIJN GESLACHTE. *Wij dan zijnde Gods geslachte, moeten niet meenen dat de Godheid goud, of zilver, of steen gelijk zij, welke door menschenkonste en bedenkinge gesneden zijn* (1). Doch ook hier wordt God niet de algemeene Vader der menschen, noch alle menschen zijne kinderen genoemd. De uitdrukkingswijze der heidensche dichters Aratus en Cleanthes is niet geheel die der Schrift. Mozes en Jacobus toch zeggen voor hetzelfde denkbeeld, dat *de menschen naar het beeld en de gelijkenisse Gods gemaakt zijn* (Gen. VIII. v. 4 en Jac. II. v. 8); maar in de erkentenis van den goddelijken oorsprong des menschdoms, lag toch voor Paulus een eigenaardige grond om de ongerijmdheid der beeldendienst aan te toonen. »Het kan zijn (om met Calvyn t. d. pl. te spreken:) dat Aratus gefabeld hebbe, dat een deeltje der Godheid in 's menschen ziel is ingeschapen, even als ook de Manicheërs beweerd hebben dat de zielen uit de Godheid in den mensch worden overgestort; maar dit houdt Paulus niet terug om er de waarachtige stelling, hoe dan ook door menschelijke verdichtselen verbasterd, uit te trekken, dat de menschen daarom een *geslacht Gods* zijn, wijl zij door de voortreffelijkheid hunner natuur iets goddelijks in zich vertoonen. Dat is het, wat de Schrift leert, dat wij *naar het beeld en de gelijkenisse Gods geschapen zijn* (2)". Zoodat uit deze plaats wel de oorspronkelijke aanleg onzer natuur als verwant aan de goddelijke, omdat wij in onzen eersten stamvader naar het beeld Gods geschapen zijn, blijken kan, maar geenszins het algemeene kindschap aller menschen van God den Vader. Want men moet deze verzen niet buiten verband met het voorafgaande 26ste beschouwen, waarin de Apostel leert dat God de *Maker* der menschen is, en dat allen uit éénen *menschelijken Vader* (uit éénen bloede) zijn voortgekomen. Zoodat deze plaats veeleer het vroeger door ons omtrent dit stuk gestelde bevestigt.

4. Eindelijk beroept men zich nog op de plaats uit den Brief aan de Hebreën, Cap. XII. v. 9, waar de Apostel zegt: *Voorders wij hebben de Vaders onzes vleesches wel tot kastijders gehad, en wij ontzagen ze, zullen wij dan niet veelmeer den Vader der geesten onderworpen zijn en leven?* Doch wanneer wij deze plaats met andere vergelijken, bij voorbeeld, met de woorden des Heeren in het gesprek met Nicodemus; *Hetgene uit het vleesch geboren is, dat is vleesch, en hetgene uit*

---

(1) Hand. XVII. 28, 2

(2) *Quod attinet ad sensum verborum, fieri potest, quod finxerit Aratus, particulam Divinitatis inesse hominum mentibus, qualiter fabricati sunt Manichaei animas ex Deo traduces.— — Sed hoc commentum Paulo obstare non debuit, quo minus verum axioma retineret, quamvis corruptum esset hominum fabulis, homines esse genus Dei quia naturae praestantia divinum aliquid referant; hoc est quod scriptura docet, nos ad imaginem Dei ac similitudinem creatos esse.*

CALVINUS *ad Acta.* Cap. XVII. v. 28.

den geest geboren is, *dat is geest*, dan is het openbaar dat, gelijk bij het vermelden van *de vaders onzes vleesches* op de natuurlijke geboorte, alzoo bij de uitdrukking *de Vader der geesten* op de geestelijke geboorte gedoeld wordt (1). Zoo toont ons dan deze plaats geenszins een voorbeeld dat God de Vader der menschen wegens hunne natuurlijke geboorte genoemd wordt; maar veeleer wordt Hij in dezelve uitdrukkelijk overgesteld tegen alle aardsche vaders, die zulks van nature zijn.

Wij meenen het dus, ook na het beschouwen dezer tegenwerpingen en steunsels voor eene tegengestelde leer te mogen herhalen, dat God alleen Vader is van, en door Jesus Christus, *door welken ons de grootste en dierbare beloften geschonken zijn*, *opdat wij door dezelve der goddelijke nature deelachtig zouden worden*, *nadat wij ontvloden zijn het verderf dat in de wereld is* (2).

III.

Wij hebben tot nu toe alleen uit de Schrift gezien wat dezelve van Gods vaderschap over menschen leert, en de tegenwerpingen, uit dezelve gemaakt, beantwoord. Thans staat ons nog aan te wijzen, dat de leer onzer Kerk evenzeer tegen die van het algemeene vaderschap Gods inloopt, als wij dit van de plaatsen der Schrift gezien hebben.

De Heidelbergsche Catechismus antwoordt op de 33ste vrage: *Waarom is Hij* (Christus) *Gods eeniggeboren Zoon genaamd*, *zoo wij toch ook Gods kinderen zijn? Daarom dat Christus alleen de eeuwige natuurlijke Zone Gods is; maar wij zijn om zijnentwil uit genade tot kinderen Gods aangenomen.* Men ziet, de Heidelbergsche Godgeleerden willen er niets van weten, dat wij van nature (dat is reeds als menschen) kinderen Gods zouden zijn. Zij kennen dit alleen en geheel aan Jezus Christus, en *in Hem* bij kindsaanneming aan de geloovigen toe. Hetzelfde blijkt nog duidelijker uit het antwoord op de 120ste vraag: *Waarom heeft ons Christus bevolen God alzoo aan te spreken*: ONZE VADER? *Opdat Hij van stonden aan in het begin onzes gebeds in ons de kinderlijke vreeze en toevoorzicht tot God verwekte*, *welke de grond onzes gebeds zijn*, *namelijk dat God onze Vader door Christus geworden is*, *en dat Hij ons veel weiniger afslaan zal*, *hetgene dat wij hem met rechten geloove bidden*, *dan onze Vaders ons aardsche dingen ontzeggen.* Ook hier, ziet men, is schijn noch schaduw van een algemeen vaderschap Gods buiten Christus, over alle menschen, zelfs in den ruimer of flaauwer zin. De Catechismus kent niet anders dan het Zoonschap van Christus, en het kindschap der geloovigen uit genade, bij aanneming, in en door Hem.

Even zoo wordt in het formulier van den Doop gezegd, dat »wanneer wij in den naam des Vaders gedoopt worden, God de Vader ons betuigt en verzegelt, dat Hij met ons een eeuwig verbond der genade *opricht*, ons tot zijne kinderen en erfgenamen *aanneemt*, en *daarom* ons van alle goed verzorgen en alle kwaad van ons weeren of ons ten beste keeren zal." Wederom geen woord van een natuurlijk, maar alleen van een geschonken en verleend kindschap, en dat wel door de oprichting van een verbond der genade.

Men ziet derhalve hoe weinig onze Hervormers en de vrome Leeraars onzer oorspronkelijke kerk zouden hebben zamengestemd met den Schrijver van *Eenige leerstukken voorgedragen naar het oud en oorspronkelijk begrip der Hervormde Kerk*, wanneer deze op bl. 77 en 78 van zijn boven meermaals aangehaalde werkje zegt: »Kort en goed: wij beschouwen geheel het menschelijk geslacht als een groot huisgezin van kinderen des hemelschen Vaders; maar alle kinderen die tot dat huisgezin behooren, zijn elk op zijnen weg afgeweken; doch God roept hen als zijne kinderen tot zich terug, en zij die in waarheid terugkeeren, treffen in Hem hunnen *Vader* aan." Dit verschil schijnt de genoemde schrijver zelve te gevoelen, wanneer hij bl. 21 zegt: »de bijbelgeleerde Trommius zegt op het woord *Vader: God*, *de Vader der geloovigen.* Maar dit was naar de denkwijze van den tijd diens braven mans: want al de plaatsen die hij aanhaalt, zeggen niets meer dan dat God de Vader der menschen is."

Wij mogen echter wel ter verdere schetsing van den voortgang der gemelde leer het volgende van hem overnemen: »Men had er reeds voor jaren bij verschillende Protestantsche afdeelingen der christelijke kerk, buiten het dus genoemd *Hervormde kerkgenootschap*, in ons Vaderland als het ware (hoe zullen wij het anders noemen?) eene tijd- en modegewoonte van gemaakt, om van God als van *den algemeenen Vader der menschen* te spreken, en de menschen als *kinderen van dien algemeenen Vader* te teekenen. Sedert omtrent dertig jaren (wij schrijven in 1833), hebben vooral vele jongere Leeraars in de Nederlandsche Hervormde Kerk (wij hopen niet uit mode of volgzucht) vrij algemeen dezelfde wijze van voordracht beginnen te volgen. Velen spreken nu, in genoemde kerk, van den kansel tot hunne hoorders van God als van onzen hemelschen Vader in Christus, noemen hen kinderen van dien Vader, en vermanen, leiden en besturen hen als de zoodanigen."

Wij van onzen kant herhalen nog eens het vroeger door ons gezegde: »Met den naam van Vader, hoezeer ook hier en daar van het goddelijk Wezen in den zin van Eerste oorzaak, Bron en Gever voorkomende, roepen evenwel geene bloote menschen in de Schrift tot God, anders dan uit kracht eener verbondsbetrekking, uit kracht eener nieuwe geboorte en der gemeenschap met Christus. Maar ook aldus is het eigenlijk geen ander dan de Zoon van eeuwigheid, die tot en van den Vader zeggen kan: MIJN VADER (1). In onderscheiding

---

(1) Dus vertaalt ook Luther: *Wir haben unsere leibliche Väter zu Züchtigern gehabt*, *und sie gescheut*, *sollten wir denn nicht vielmehr unterthan seyn dem geistlichen Väter, dass wir leben?*

(2) 2 Petr. I. v. 4.

(1) De gegrondheid dezer aanmerking wordt niet omvergeworpen door de plaats Jer. III. v. 19. *Gij zult tot mij roepen* MIJN VADER, *en gij zult van achter mij niet afkeeren.* Immers het aldaar gezegde is gesproken tot het huis Israëls, als in één persoon voorgesteld; maar juist door deze veelheid, onder dien éénen persoon begrepen, krijgt het aldaar de beteekenis van ONZE *Vader.* Verg. Exod. IV. v. 22.

van dien *Eeniggeboren*, van dien *eigenen* Zoon Gods, Jesus Christus, maar te gelijk door en in Hem als Middelaar en Hoofd zijner verloste en verkregene gemeente, roepen de geloovigen alle te zamen, als in één ligchaam, één huisgezin vereenigd: *Vader!* ONZE *Vader!* en zijn zij kinderen door den *Geest der aanneming tot kinderen*."

HET OOSTEN.

De oudste profetie wegens het toekomstig lot der volkeren, die ons (Gen. IX. v. 25—27) bewaard is geworden, zegt, *dat Japhet in de tenten Sems zal wonen.* Zoowel in het geestelijke als in het uitwendige is dit woord van den Patriarch Noach vervuld geworden, en deze vervulling ontwikkelt zich dagelijks meer en meer. Wij wenschen bij dezen alleen eenen vlugtigen blik te werpen op dat Oosten, steeds zoo belangrijk in de geschiedenis des menschdoms, en aan te wijzen, hoe hetzelve zich thans vertoont als een grond, reeds overal door den kouter omgewroet, en gereed om het zaad te ontvangen, als geheel voorbereid tot groote en gewigtige gebeurtenissen.

De eerste inval der Japhetische stammen op het gebied van Sem, vindt men in dien zoo vroeg bezongenen Trojaanschen oorlog; later in de vestiging der Grieksche volkplantingen aan de kusten van Klein-Azië: deze waren het toch die aanleiding gaven tot den worstelstrijd tusschen Perzië en het heldhaftige Griekenland, een strijd die eerst met de overwinningen van Alexander eindigde. In de vroegste eeuwen echter bleef Azië het voorname werelddeel; daar waren de twee eerste wereld-monarchiën gevestigd (1), die echter steeds meer wederstand vonden, naarmate zij het westen naderden. Onder Alexander den Groote, stichter van het derde rijk, veranderde de geheele toestand der wereld, en nu werd het Westen heerschende tot in Indië. Opmerkelijk is het, hoe deze zelfde gebeurtenis waardoor de hierboven aangehaalde Profetie letterlijk begon vervuld te worden, tevens de geestelijke vervulling van dezelve toebereidde, daar juist die verspreiding van Grieksche taal en letterkunde, die het gevolg van de veroveringen van Alexander was, den weg opende tot de geestelijke inwoning van Japhet in de tenten Sems; tot de voortplanting van dat Evangelie, hetwelk in die taal, die door God daartoe voorbereid was geworden, het eerst in Europa verkondigd werd.

De pogingen door de opvolgers van Alexander aangewend om aan het Oosten zijne oude overmagt weder te hergeven, mislukten. Het rijk van de Antiochussen bezweek weldra onder de magt van dat vierde dier, *dat grouwelyk en zeer sterk was, en at, en verbrijzelde met zijne voeten* (Dan. VII. v. 7), van dat oppermagtig Rome, dat zijne magt overal uitstrekte, en aan de wereld eene nieuwe gedaante gaf; dat de godspraken over Jerusalem vervulde, en geroepen was om haar in het stof te doen nederbukken, terwijl daarentegen Cyrus en Alexander, de stichters der tweede en derde monarchiën, bestemd waren tot de bescherming van het volk van God; een nieuw bewijs dat hetgeen wij wereldlijke geschiedenis noemen, geheel om de kerk van God is. Deze toch is als het kleine roer dat de groote schepen beweegt. Immers was er geene onder die wereldmonarchiën wier geweldige heerschers hunne heerschzuchtige voornemens met onwrikbare vastheid ten uitvoer bragten, of zij volvoerde in hare onwetendheid de bedoelingen Gods met zijn volk.

Naarmate de val van het heidensch Rome naderde, verkreeg het Oosten weder eene meerdere zelfstandigheid. Het hart van Azië, alwaar de Parthische monarchie ontstaan was, bleef steeds voor de Romeinen een gesloten land, en in de uitgestrekte steppen van dat werelddeel werden de volkeren toebereid, die aan het Romeinsche rijk den doodslag toebrengen, en de Europesche bevolking als het ware vernieuwen moesten. De stroom der volken vloeide onophoudelijk van het Oosten naar het Westen, en het scheen later alsof de stammen van Sem en Cham de nakomelingen van Japhet geheel uit hunne woonplaatsen verdringen zouden, toen namelijk door den afval van het Oosten (de vestiging van het Mahomedanismus) dat Oosten voortaan voor christelijken invloed niet alleen gesloten scheen te zijn, maar zelfs de zonen van Ismaël, na de geheele noordkust van Africa te hebben onderworpen, naar Spanje overstaken, tot aan de Loire doordrongen, en alleen door den dapperen arm van Karel Martel in de geheele onderwerping van Europa gestuit werden. Deze veroveringen waren echter slechts eene voorbijgaande vlaag, en van dat oogenblik ontwikkelt zich weder een voortgaand overwigt der Japhetische stammen, dat nog slechts eenmaal bij den inval der Turken in Europa tijdelijk gestoord werd. Tot dezen worstelstrijd behooren in de eerste plaats de kruistogten, die voor het herlevend Europa der middeneeuwen gelijk stonden met den Trojaanschen oorlog voor het jeugdig Griekenland. Aan eene onderwerping van het Oosten was echter toen niet te denken, en het onzeker en telkens zoo hevig bestreden bezit van Palestina door de kruisridders was slechts tijdelijk het gevolg van die ondernemingen, waardoor de krachten der magtigste rijken uitgeput werden. Welk een onderscheid tusschen deze ontzettende heirbenden en het kleine leger waarmede Alexander den Granicus overtrok, of de niet talrijke keurbenden, waarmede Scipio Antiochus over den Taurus dreef! Zoo geeft God de overwinning aan wien Hij wil, en op de wijze die Hij voorbereid heeft. Hetgeen onmogelijk was voor de heirscharen van Philippus Augustus of Frederik Barbarossa en voor de vloten van Lodewijk den IX^{de}, de duurzame vestiging namelijk der Europesche magt in Azië; datzelfde was het gevolg van den gelukkigen zeetogt, waardoor Gama met weinige, uit het oogpunt onzer tegenwoordige vorderingen zoo onaanzienlijke vaartuigen den uithoek van Africa omzeilde, en den grondsteen leide der heerschappij van den stam Japhets in Azië; juist in hetzelfde rijk, alwaar de magt van dien veroveraar, die reeds zulk een groot gedeelte der wereld had onderworpen, gestuit was geworden.

Tegen het einde der Middeneeuwen was het Oosten

(1) *Zie over de Leer der vier Monarchiën*, ons Eerste Deel, Nr. 17. p. 24.

voor de Europeanen het land der wonderen. De reizen van den Venetiaanschen reiziger Marco Polo werden ijverig gelezen, en hadden de verbeelding van velen ten hoogste gespannen. Het is aan de zucht om dit Oosten te bereiken, dat wij den onvermoeiden ijver van Columbus en de ontdekking van een geheel werelddeel te danken hebben. Nog later, in den tijd van Lodewijk den XIV[de], vestigden de Chardins, de Taverniers en de De Bruyns nog steeds de aandacht op de pracht van Ispahan en Delhi en den glans van den Schach van Perzië of van den grooten Mogol. Zelfs de tijd der Fransche omwenteling, die alle banden, welke het heden aan het verleden vasthechten, trachtte te verscheuren, kon zich van dien indruk van belangstelling in het Oosten niet losmaken, en de onderneming van Bonaparte kan als een kruistogt des Ongeloofs naar die gewesten beschouwd worden, die nog steeds zoo vele herinneringen en zoo vele raadsels opleveren.

Het schijnt echter ook, als of van dien tijd af in het voor onbeweeglijk gehouden Oosten een nieuwe tijd aangebroken is, en als of het eigenaardige, hetwelk hetzelve onderscheidde, voor eene nieuwe orde van zaken plaats moet maken. Het doel van dit opstel is daarop opmerkzaam te maken, en aan te stippen, hoe die rijken, wier leven nog verlengd is, aan den rand des afgronds wankelen, en hoe de uitbreiding van Europesche magt en invloed zoodanig is, dat weldra (het ontoegankelijke China en Japan voor als nog daarvan uitgezonderd) in het geheele uitgestrekte Azië geen zwaard zal getrokken worden, zonder dat daartoe het teeken in Europa gegeven zij.

Wij rigten het eerst onzen blik op dat Ottomanische rijk, dat den overgang tusschen Europa en het Oosten uitmaakt en als den sleutel van Azië beschouwd kan worden. Sedert bijna vier eeuwen hebben de Turken in Europa hun legerkamp opgeslagen, en een schoon gedeelte van hetzelve in bezit gehad, zonder daarom door het aannemen der zeden van het nieuwere werelddeel, Europeanen te zijn geworden. Thans schijnt de tijd eener zoodanige ineénsmelting te naderen, doch zoo wij ons niet bedriegen, tevens als een gewis voorteeken van den val van dat rijk, en dien ten gevolge van den laatsten muur die Europa van Azië scheidt. Reeds bestaat er sedert Diebitsch geen Balkan meer; weldra bij de verdere versnelling van den val van Mahmoud, zullen er ook geene Dardanellen meer zijn. Niet oneigenlijk wordt dit rijk de Ottomannische Porte genaamd. Het was de poort, door welke, als eene wedervergelding voor de kruistogten, in de XVI[de] eeuw de Turksche krijgsmagt tot onder de muren van Weenen voortrukte, en door wier dreigenden val de betrekking tusschen Europa en Azië vermoedelijk eene geheele verandering zal ondergaan.

Wanneer de Voorzienigheid den val van een rijk voorbereidt, schijnt de magt die hetzelve bezat, zelfs zonder aanval van buiten, langzaam weg te zinken. De geheimzinnige sluijer die over den oorsprong dier magt verspreid lag, wordt opgeligt; men ziet van nabij de raderen die alles in beweging bragten; en de betoovering houdt op. Zoo is het ook met het Ottomannische rijk. Offschoon de tijd der Mahomeds en Solimans voorbij was, bestond dit rijk nog door de overlevering van deszelfs vroegere grootheid, en de verbeelding der volkeren was nog vervuld van den indruk der Spahis en Janitsaren en hunnen rijken en schitterenden wapendosch, waarbij zich de verhalen van de pracht van Constantinopel en de verborgen schatten van het Sorail voegden! Thans liggen alle deze verborgen wonderen open voor den nieuwsgierigen blik. De magt der Janitsaren is in eene ontzettende slagting door het geschut hunner eigene wapenbroeders voor altoos verbroken. Rusland heeft niet alleen uit Adrianopel Constantinopel kunnen bedreigen, maar wat het Turksche rijk nog dieper vernedert, deze hoofdstad uit het kamp van Vourla behouden. Griekenland is afgevallen. Het kanon van Navarino heeft de vernietiging der Turksche vloot verkondigd. De listige Egyptenaar heeft al de Aziatische gewesten een oogenblik in zijne magt gezien. De Eufraat wordt reeds door vreemde volkeren bevaren. De beheerscher zelve boezemt geen vertrouwen meer in. Het zwaard van Mahomed ontviel zijne heup, om voor altoos in den Bosphorus te verzinken. Hij drinkt wijn met de Franken en verlustigt zich in hunne maaltijden. Hij heeft den oosterschen tulband zijner krijgslieden afgeschaft, en hun den Europeschen krijgsrok opgedrongen. Het is alsof men ten tweeden male in de geschiedenis Rome aanschouwt, hetwelk ook, naarmate haar val naderde, de zeden en wapenen overnam dier barbaarsche volken, welke het overblijfsel harer vroegere grootheid bedreigden.

Terwijl het Turksche rijk, in drie werelddeelen gevestigd, aldus zijnen ondergang met rasse schreden nadert, ligt het overige Azië meer dan ooit open voor het heerschzugtig Europa. Dat werelddeel is in alle rigtingen doorkruist geworden, zoo wel door degenen die aldaar hunne dorst naar wetenschap verzadigden of de belangen van den handel voorstonden, als door hen die er het kruis van Christus wenschten te prediken. Hetgeen in den loop der eeuwen geheel vergaan scheen te zijn, verrees als het ware op nieuw voor het oog der reizigers. De teruggevondene overblijfsels van Babel en van Petra bevestigden op de treffendste wijze de profetiën der heilige Schrift. Arabië, nader onderzocht, leverde nieuwe bewijzen op voor de waarheden, in het woord omtrent Ismaël, of Jonadab den zone Rechabs, verkondigd.

Te gelijk met alle deze onderzoekingen en nasporingen, zag men de politieke magt der Aziatische staten meer en meer afnemen. Reeds beschouwden wij het Ottomanische rijk in dien staat van verval, waardoor hetzelve de prooi van den eersten gelukkigen veroveraar moet worden, en zich dus aan den oever des afgronds gebragt zag door de overwinnende wapenen van Ibrahim. Syrië erkent eenen nieuwen monarch, en hetgeen vooral opmerking verdient, is, dat ook het heilige land onder zijn gebied gebragt is; een gebied, dat door de geheel overdrevene uitbreiding die aan de Egyptische krijgsmagt gegeven is, voor geenen langen duur vatbaar

schijnt te zijn; hetgeen belangstellend doet vragen wat dan het lot zal zijn van dat land, dat toch maar tot eenen zekeren tijd door de heidenen zal vertreden worden, doch waarop tot op heden de goddelijke oordeelen blijven rusten. Men herinnere zich dat jaar 1834, toen Jeruzalem te gelijk door aardbevingen geschud, en door de Arabieren uitgeplunderd werd, en men zal zich verwonderen, hoe dit land nog aan eene geheele verwoesting ontkomen is. En echter gelijk Joseph Wolf, die geheel Azië doortrok, getuigde, de verwachting der alom verspreide Joden blijft nog overal op het herstel van land en staat gerigt, en is zelfs in den laatsten tijd levendiger geworden.

Perzië, ook nog in de tijden der nieuwe geschiedenis een magtig rijk, is niet meer de *gehoornde ram die naar het westen en het zuiden stiet* (Dan. VIII); maar veeleer een rijk welks leven verlengd wordt, maar dat voortaan niet meer aan zijne naburen eenige bezorgdheid kan inboezemen. Door inwendige verdeeldheden wordt het reeds sedert lang verteerd. De Russen in het Noorden, de Afghans in het Oosten, hebben vele van deszelfs bloeijendste provinciën veroverd. Het prachtige Ispahan is door zijne heerschers verlaten, en de nieuwe hoofdstad Teharan heeft nog geenzins dezelfde vermaardheid verkregen. De Europesche Diplomatie heeft den grootsten invloed in dit rijk, en de afgezanten van Engeland en Rusland oefenen reeds eene magt uit, die weinig onafhankelijkheid bij den wankelenden troon veronderstelt.

Rusland en Engeland! Deze beide magten schijnen thans Azië als het ware onder elkander te verdeelen, en reeds ontmoeten beider Agenten zich in het land, tusschen den Indus en de Tartarijsche steppen gelegen. Uit eene geringe colonisatie zag Engeland eene magt verrijzen, die thans, door middel van dertig duizend Europeanen, het geheele schiereiland aan deze zijde van den Ganges met eene bevolking van honderd millioenen, in onderwerping houdt. Alle de inlandsche Vorsten, zoowel de oude stam der Mongolen, als het nieuw opgekomen geslacht van Hyder-Ali zijn bezweken; en langzaam, maar met vaste schreden, heeft zich deze reuzenmagt uitgebreid, en zich in de laatste tijden zelfs in het andere schiereiland vertoond en aldaar het hof van Ava eerbied voor de Europesche wapenen ingeboezemd. Van den anderen kant gehoorzaamt het uitgestrekte Noorden, het onmetelijk Siberië, aan Rusland, dat tevens in Armenië een belangrijk gebied vestigt, zijnen handel uitbreidt, en alleen door den Chineschen muur zijnen voortgang gestuit ziet.

Dit rijk van China blijft nog gelijk het was, onveranderd, ontoegankelijk voor Europa. En echter, de zaden van verdeeldheid en verderf zijn er uitgestrooid. De belangrijke reizen van Gutzlaff hebben ons doen kennen, dat aldaar eene meerdere behoefte onder het volk bestaat, om betrekkingen met vreemdelingen aan te knoopen, dan men gewoonlijk vermoedde. Er zijn havens bezocht geworden die de Europesche vlaggen nog niet gezien hadden. Bijbels en traktaten zijn overal met de meeste gretigheid ontvangen. Wie weet derhalve, welke oorzaken zamen kunnen werken tot gewigtige veranderingen in dat ontzettend rijk, dat nog alleen aan het westelijk einde van Azië, als een zelfstandig gebied, den invloed van Europa tot nu toe geweerd heeft.

Onbegrijpelijkheid Gods! hoe ontmoeten wij u in de raadsels der geschiedenis, in de lotgevallen van dat werelddeel! Het Evangelie dat in Azië zelve het eerst verkondigd werd, was er bijna vergeten, en slechts eenige druppels van het water des levens bevochtigden dien harden korst van bijgeloof en heidendom die nog zoovele millioenen omsluit. Zelfs de pogingen om de goede tijding aan die volkeren te brengen, schijnen als stofjes aan de weegschaal, als hefboomen, in geene verhouding met de zwaarte die zij in beweging moeten brengen. In het midden van dit alles volgen de geslachten elkander in hunne droevige blindheid op. En echter alles heeft bij God zijnen bepaalden tijd, de zaaitijd gaat den oogst vooraf, en wie weet wat er reeds voorbereid wordt op die uitgestrekte heidenwereld, onder welke het huis Israëls geschud is, als zaad in eene zeve (Amos IX. v. 9). Reeds is de dweepzucht der volgers van den Profeet aanmerkelijk afgenomen, de houtmijt der Bengaalsche vrouwen uitgedoofd, en hier en ginds wordt het oor voor de stemme der waarheid geopend, die uit den mond der dienaars van Christus gehoord wordt.

Wij zien derhalve, dat terwijl in het gebied van Japhet, alles uitbreiding en ontwikkeling kenschetst, in de tenten Sems niet dan verval en instorting van vroegere grootheid gevonden wordt. Alles duidt aan, dat van de lotgevallen van Europa die der geheele wereld zullen afhangen, en dat het rijk van het vierde dier, van dat Rome, dat nog in de daaruit afkomstige rijken blijft voortbestaan, het tooneel is, waarop, volgens de openbaringen aan Joannes geschied, de oordeelen Gods zullen ten einde gebracht worden. Wij hopen, zoo God krachten en inzichten geeft, nog nader in deze gewigtige tijden op het verband dat tusschen dezelve en de profetiën bestaat terug te komen, wenschende slechts dezelve te mogen beschouwen in hun onderling verband, en geenzins, naar de leiding van eenen voorbijgaanden indruk, op de eene of andere gebeurtenis van den tijd toe te passen. Het was ditmaal onze bedoeling, om op den toestand van Azië opmerkzaam te maken, om het verdwijnen der vroegere eigenaardigheid, den zoo snel toenemenden invloed der Europesche magt aldaar, te doen aanschouwen, en in alles op eene voorbereiding te wijzen die onmiskenbaar is. De tijden en gelegenheden zijn in de hand Gods, maar zijn plan zal volbragt worden; en heil ons, zoo Hij ons op de teekenen der tijden opmerkzaam maakt. Mogen onze harten getrokken worden om daarop te letten, en naar de openbaring te verlangen van de heerlijkheid van den Zoon des menschen, die weder zal komen op de wolken, en wiens teeken verschijnen zal voor het oog van alle geslachten der aarde.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.

2 COR. IV: 13.

VERWACHTINGEN.

Verwachten is eigen aan den mensch wie hij zij, en waar ook geplaatst. Ieder mensch, ieder gevoelen, iedere Kerk of godsdienst, iedere Staat of staatspartij, koestert, het zij dan met meerdere of mindere bestemdheid en inspanning, eene verwachting voor de toekomst, eene verwachting voor eigen persoon of voor het lichaam waartoe men behoort, of eindelijk voor de menschheid en de wereld in haar geheel; eene verwachting onder vormen en gedaanten, onderscheiden naar een iegelijks persoonlijke overtuiging, of verbeelding, of belang. En toch! de wijzigingen mogen veelvuldig, de afwijkingen en dolingen oneindig zijn, daar bestaat toch ook in dezen waarheid, en maar ééne waarheid. Daar *is* eene wettige, eene wezenlijke, eene waarachtige verwachting te midden der duizend duizenden van menschlijke stelsels en inbeeldingen. Zien wij iets van hetgeen hieromtrent de tijd, dien wij beleven, oplevert, en door het Woord van God wordt beslist.

Steeds waren de verwachtingen der menschen, de verwachtingen van volken en staten (dit getuigt de geschiedenis der wereld overvloedig) het meest gespannen bij de nadering van zoodanige tijden, die ook werkelijk van God tot iets beslissends voor de wereld en hare toekomst bestemd waren. Wie denkt hier niet aan het voorgevoel bij de heidenen zoo wel als bij Israël opgemerkt omtrent het tijdstip der verschijning van Gods eeniggeboren Zoon in het vleesch? Iets dergelijks had ook bij de nadering der kerkhervorming in Europa plaats. En wat tijden waren meer overvloeiende in allerlei verscheidenheid van staatkundige, zedelijke of onzedelijke, godsdienstige en ongodsdienstige, christelijke en antichristelijke verwachtingen, dan de onze? Hier, verdiept zich de omwentelingsgezinde Radicaal (de zich zelven gelijk blijvende Liberaal) in allerlei uitzichten op de omverwerping vooreerst van al het maatschappelijk bestaande. Dáár, voegt een ander hieraan toe het plan eener nieuwe bewerktuiging der maatschappijen, naar dezelfde beginselen van menschen-wijsheid en volks-oppermacht. Elders, belooft zich de onbepaalde alleenheersching een eindelijken en gemaklijken triumf over volken en maatschappijen, van de woelingen en gruwelen der omwenteling afgemat en uitgeput. Aan eene dergelijke verwachting sluiten zich alle die stelsels der Gouvernementen aan, welke door bloot stoflijke kracht, orde, rust, of zelfs wettigheid zoeken te handhaven; stelsels, nergens voorzeker aanstootelijker dan ter plaatse waar de bestaande regeering zelve aan die omwenteling haar aanzijn dankt. Wederom anders gewijzigd is het uitzicht en de verwachting der Roomsche hierarchie, die in de uitsporigheden en omverrewerpingen (bij tijd en wijle door haar goedgekeurd en ondersteund!) juist den weg meent te zien tot eene terugwerking ten haren voordeele, en vernietiging niet slechts van de revolutie, maar ook van de reformatie. Dus b. v. roept een veel gelezen Fransch Dagblad van die kleur (1) over ieder voordeel triumf, dat O'Connell en zijn aanhang over de behoudende Kerk- en Staatspartij in Engeland behaalt, als eene voorbereiding tot den wederkeer en triumf van dat Catholicismus, hetwelk toch, om de algemeene godsdienst der wereld in deze tijden te worden, zijne laatste overblijfselen van Christendom en waarheid zal moeten uitschudden; maar dus doende dan ook zijn *volledig* antichristelijk karakter openbaren. Doch ook onze Protestantsch-liberale Theophilanthropie heeft hare droomen, hare uitzichten, aan die van Rome en van het despotismus nader wellicht dan men wel oppervlakkig zoude vermoeden. Eene algemeene

(1) De *Gazette de France.*

verbroedering der menſchen en der volken door middel van ſteeds weelderiger beſchaving, ſteeds algemeener kenniſsen en verlichting, ſteeds ruimer en loſser begrippen van wet en plicht, zedelijkheid en betamelijkheid; en ten ſlotte van dien ſteeds toenemenden en op allerlei wijzen aangezweepten voortgang, eindelijk ook eene algemeene Godsdienst, ledig van waarheid en geloof, van Christus en de kennis en eere van Zijn perſoon, maar rijk daarentegen in allerlei uitwendigheden, in menschverheerlijkende feesten, kerkelijk en nationaal, in ſierlijkheden van welſprekendheid, bouw en ſchilderkunst, betooverenden zang en muzijk; geſtevigd voorts door eene wel georganiſeerde inrichting van binnen, en de gunst en ſteun der wereld en hare Grooten van buiten. Zulk een beſtaan der Godsdienst en der maatſchappij noemden wij een *droom* van het verbasterd Protestantismus onzer eeuw; doch wij hernamen ons, en noemden het *een uitzicht;* een uitzicht, dat wellicht ook voor eenen tijd verwezenlijkt zal worden, om juist dan zich te kenmerken als dat oogenblik waartegen de Heilige Schrift getuigt met deze dreiging: *Wanneer zij zullen zeggen, het is vrede en zonder gevaar, dan zal een haastig verderf haar overkomen.* 1 Theſſ. V. v. 3.

Diezelfde Schrift van God, die alleen is het, welke tegen over alle verwachtingen hetzij van menſchelijke en maatſchappelijke volmaking, of van eindelooze voortduring der wereld in hare tegenwoordige gedaante, ééne waarachtige, ééne alles oploſsende, ééne alles vervullende verwachting voorhoudt. Hooren wij den *God die niet liegen kan* in Zijn woord! *Ziet, ik kom haastelijk*, zegt de Heere Jeſus. *Hij zal komen, om verheerlijkt te worden in zijne heiligen, en wonderbaar te worden in allen die gelooven. — Hij zal komen, Hij zal als koning heerſchen in alle eeuwigheid, de koninkrijken der wereld zullen worden onzes Heeren, en zijnes Christi. — Hij zal komen, en alle ooge zal hem zien, ook degenen die Hem doorstoken hebben. — De volheid der Heidenen zal ingaan, gansch Israël zal zalig worden. — Wanneer de afval zal gekomen zijn, wanneer geopenbaard zal zijn de mensch der zonde, de zoon des verderfs, die zich tegenſtelt en verheft boven al dat God genaamd of als God geëerd wordt, alzoo dat hij in den tempel Gods als een God zal zitten, hem zelven vertoonende dat hij God is; dan zal de Heere hem verdoen door den Geest zijnes monds en te niet maken door de verſchijninge zijner toekomste. — De Satan, de Overſte dezer wereld, zal gebonden worden, en hij zal de volkeren niet meer verleiden. En die met Christus geleden hebben, zullen met Hem als koningen heerſchen, duizend jaren. — Zoo zal de aarde bedekt worden met de kenniſse des Heeren; en de* HEERE *zal Koning zijn over de gantſche aarde. Te dien dage zal de* HEERE *één zijn, en Zijn naam één* (1).

Deze verwachtingen, waarvan het middelpunt (als van geheel de Schrift en van alle waarheid tot zaligheid) JESUS CHRISTUS is, mogen ja, ten opzichte van onderlinge zamenhang en opvolging nog veel duisters hebben; in zich zelve zijn zij klaar en beſtemd, rustende op eenen vasten en onwrikbaren grond: het getuigeniſse Gods, en niet de inbeelding der menſchen. Waar deze verwachtingen leven en waarheid in het binnenſte zullen mogen worden, daar zal ook eene groote ſterkte zijn tegen alle weifelingen, tegen alle de woelingen en afſchuwelijkheden onzer eeuw. Dáár zal zijn tegenover hare ſtrekking van *oproerigheid*, een beginſel van ondergeſchiktheid aan de beſtaande machten als van God, maar te gelijk tegen hare ſtrekking van *willekeurig bedwang* een uitzien naar de oprichting van Gods wege van een eeuwig, een heilig koninkrijk, bij het inſtorten van alle die machten, die aan Jeſus Christus geene eere en gehoorzaamheid toebrengen, als aan den Koning aller koningen, en aller heeren Heer. Dáár zal zijn een werkzaam zijn en bidden in de lijdzaamheid der hope op de verſchijning van Hem, wien heel het ſchepſel met zuchtinge verbeidt. Dáár zal zijn een waken en wacht houden in de kracht des Heeren tegen de vooraf verkondigde verleidingen van zoo velerlei aart. Dáár zal zijn te midden van de donkerſte tijden een roem des geloofs: *wij zullen niet vreezen, al veranderde de aarde van plaats, al werden de bergen verzet in het hart van de zee* (Pſ. XLVI. v. 3). En wie is tot deze dingen bekwaam? De Heere heeft gezegd: *Zalig is hij die leest en zijn zij die hooren de woorden der prophecy, en die bewaren hetgeen in dezelve geſchreven is. Want de tijd is nabij.* Zal hij niet degenen die Hem bidden ook den Heiligen Geest ſchenken, opdat zij de kracht van dat woord mogen ondervinden, en uitroepen in waarheid: *Heere Jeſus, ja kom!*

(1) Openb. XXII. v. 20. 2 Theſſ. I. v. 10. Openb. XI. v. 15, I. v. 7 Rom. XI. v. 25. 2 Theſſ. II. v. 3—8. Openb. XX. v. 1—4. Jeſ. XI. v. 9. Zach. XIV. v. 9.

DE SCHEIDING VAN NEDERLAND EN BELGIE.

Deze zake is van Mij geſchied.
2 Chron. XI. v. 4.

Het is in deze maand juist vijf jaren geleden, dat de afſcheiding van Nederland en Belgie met der daad tot ſtand kwam, en alzoo tien gewesten van de kroon des Konings werden afgeſcheurd. Over dit onderwerp hebben de *Nederlandſche Stemmen* tot nog toe geen bepaald gevoelen ontwikkeld. Het komt ons voor, dat op dezen tijd de gepaste gelegenheid voorhanden is.

De woorden, aan het hoofd van dit opſtel geplaatst, zijn die van den man Gods Semaja, toen van de twaalf ſtammen Israëls tien hunnen wettigen Koning Rehabeam waren afgevallen, en deze zich bereidde om hen met een leger van honderd-tachtig-duizend man te heroveren. Geenszins als of het geheele Israël niet van afkomst en oorſprong, van taal- en geſlachts-gemeenſchap, één volk ware; geenszins als of God zelf alle de ſtammen niet onder Saul en David vereenigd hadde; geenszins alsof de opſtand van den Heere *geboden* ware (hij was *voorzegd* door den Siloniter Ahia!), of eenigermate een geheiligd karakter droege. Neen; maar Koning en Volk hadden niet aan de beſchikkingen Gods beantwoord; niet

God geëerd boven alles; niet in de waarheid gewandeld; de welvaart en vrede onder de gelukkige regering van Salomo hadden het volk doen afhoereren van den Heere (men vindt het ook van de Regering van Salomo aangeteekend: *Het volk offerde en rookte op de hoogte;*) en de fcheiding, hoe ftreng ook af te keuren, hoe zeer ook door menfchelijken moedwil veroorzaakt, hoe zeer ook ftrijdig tegen de fpreuk, zoo weinig jaren vroeger door den mond van Salomo uitgefproken: *Mijn zoon, vrees den Heere en den Koning, en vermeng u niet met hen, die naar verandering ftaan* (1); de fcheiding kwam in den weg van God als een oordeel van Zijnentwege tot ftand. Er is meer dan één punt van vergelijking tusfchen die fcheiding en de Belgifche, en in het woord van den Profeet tot Koning Rehabeam ligt een veelbeduidende wenk voor het Nederlandfche volk opgefloten.

Wij begeeren de fcheiding geenszins op die gronden, op welke het in deze gewesten heerfchende gevoelen die verlangt. Niet op grond van een verfchil in afkomst en oorfprong, hetwelk, immers voor de groote meerderheid der Belgen, beide door taal en gefchiedenis weêrfproken wordt. Niet op grond van een verfchil in zeden, hetgeen bij de dagelijks toenemende verdarteling, verbastering, en verfranfching ook in Nederland, van dag tot dag, helaas! vermindert. Niet op grond van eene meerdere voortreffelijkheid onzer landgenooten boven de Belgen, die inderdaad niet zoo groot is als de verhoovaardiging onzes volks zoo luide uitbazuint, en die, zoo ver zij wezenlijk is, alleen aan de bewarende Voorzienigheid van den God onzer Vaderen is dank te weten. Eindelijk, niet op grond van een dadelijk of vermeend handelsbelang, dat altoos voor de hoogere en ware belangen eens volks, zoo verre men geene bloote materialistifche Staatkunde volgen wil, behoort onder te doen, en het gehoorzamen aan een hooger beginfel als van zelve zal vergezellen. Het is op geheel andere gronden, wij herhalen het, dat ook wij de fcheiding voorftaan. De vereeniging, wel verre van beide landen terug te leiden tot dat zuivere Evangelie, in het eene en in het andere door trouwe getuigen Gods verkondigd, en twee Eeuwen lang, in naam van beide door het Noorden bewaard, nadat het 't zelve grootendeels van het Zuiden, destijds in geloof en zuiverheid der leere zoowel als in voorrang van tijd en in aantal van belijders boven het eerfte uitmuntende, had ontvangen; de vereeniging bleek, in ftede daarvan, te geleiden tot een algemeen en ontkennend Proteftantismus, even verderfelijk voor de Gereformeerde als voor de Roomfche kerk. Straks viel de bundel pijlen uit één; en niet ongelijk aan de ftaatkunde van Willem I, ftichter van onzen ftaat, nadat het Gendfche verbond gebleken was onhoudbaar te zijn, werd het de onze, om voor een naauweren band der Noordelijke gewesten, aan de vroegere Utrechtfche verbindtenis niet ongelijk, zorge te dragen (2). Deze verplichting beftaat, en duurt voort, en wordt aangedrongen, zoo dikwijls wij denken aan de verderfelijke gevolgen, die ftraks na de vereeniging met de tien zuidelijke ftammen plaats grepen. Alle invloed toch van Openbaring en Christendom op het Staatsbeftuur ging te loor. Het houden van biddagen werd afgefchaft. De vroeger tot heiliging van den dag des Heeren uitgevaardigde wet geraakte in onbruik. Verordeningen, bepalingen, wetten, een Concordaat, alle door de Roomfche gewesten gevorderd, begonnen het geheele land te drukken. De Gereformeerde kerk werd teruggezet en tot een ministeriëel departement verlaagd. Overdreven gehechtheid aan de dus gevormde Conftitutie verbande de godsdienst in het Noorden nog meer uit alle openbare aangelegenheden, dan de grondwet zelve medebracht. Men zocht eenen fteun voor het Proteftantismus, tegen de macht der R. C. kerk, in eene verbroedering, die met het wegvallen der fcheidsmuren ook de kracht der onderfcheiden afdeelingen ondermijnde, en allen gelijkelijk aan de fchrandere ftaatkunde eener listige Hiërarchie, en de verovering des machtigen Bijgeloofs overgaf (1). Ziedaar de ware oorzaak van het toenemen der Roomfche kerk, die het dwaas zoude zijn aan de godsdienftige bewegingen in den boezem der onze toe te fchrijven. Ziedaar de reden, die ons voor de duurzame fcheiding van zulk een vereenigd lichaam, als het koningrijk der Nederlanden was, doet ijveren. Geenszins als of wij eene vereeniging, gegrond op gemeenfchap van gevoelen en geestelijk-zedelijke verbroedering boven zulk eene fcheiding niet zouden hebben verkozen. Geenszins als of wij het onmogelijk zouden achten, dat die immer ware tot ftand gekomen. Geenszins als of wij ook thans reeds de hoop geheel zouden opgeven, zulk eene verbindtenis immer meer te zien geboren worden. Neen; gedachtig aan het voorbeeld des Israëlitifchen volks, van hetwelk wij dit opftel aanvingen, herdenken wij ook met gevoelige harten aan de woorden van den Profeet: *De nijd Ephraïms zal weg wijken, en de tegenpartijders van Juda zullen uitgeroeid worden; Ephraïm zal Juda niet benijden en Juda zal Ephraïm niet benaauwen* (2); herdenken wij aan het voorbeeld der twee houten, Ephraïm en Juda voorftellende, die tot één werden in 's Profeten hand (3). Maar de noodzakelijke voorwaarde tot zulk eene verbindtenis is ons de wellicht nog ver afzijnde vereeniging van geest en gevoelen in Waarheid en Recht tegen den geest des ongeloofs, die de geest der Eeuw is, en, zonder zulk eene vereeniging, die verbindtenis zeker voor een van beide, waarfchijnlijk voor beide, zou verderfelijk maken.

Deze vergelijking is meer dan eene fpeling. Zij berust op de punten van wezenlijke overeenkomst die de fcheiding tien eeuwen vóór Christus geboorte, met die van achttien eeuwen na dat tijdftip aanbiedt. Wij breiden de vergelijking niet verder uit dan de overeenkomst

(1) Spr. XXIV. v. 21.
(2) Dit werd destijds zoo juist als keurig aangewezen door den Heer W. Broes, in deszelfs belangrijk werkje: *Willem de Eerfte, in betrekking tot de fcheuring der XVII Nederlandfche Gewesten.* Amft. 1831.

(1) Verg. boven, bl. 19—21, het ftuk over *het vijftien-jarig beftaan van het Koningrijk der Nederlanden.*
(2) Jez. XI. v. 13.
(3) Ezech. XXXVII. v. 17.

zich openbaart; maar op die punten ook is zij ons afdoende. De geschiedenis toont ons in de vroegere lotgevallen van beide volkeren (van Nederland en België) eene beurtelingsche toenadering en afstooting, naar mate der heerschende beginselen. Die van het Huis van Oranje waren steeds om slechts in zooverre te verbinden, als waarheid en recht, als vooral een hooger beginsel dan enkel aardsch en tijdelijk belang, dit toelieten (1). Deze leiddraad moet ook de onze zijn. Scheiding, zoolang er een genoegzame, geestelijk-zedelijke grond van scheiding bestaat. Verbinding, zonder opoffering van één eenigen plicht aan God. Maar nimmer weder eene vereeniging, die door het ongeloof te bevorderen den wederstand des bijgeloofs opwekt, en door dat opwekken beider heerschappij over Waarheid en Recht zou voorbereiden, bevorderen, en zoo God het niet verhoedde, ook in ons land tot stand brengen!

EEN GETUIGENIS UIT PARIJS.

F. MONOD, *fils*, *Sermon prêché à Paris dans le temple de l'Oratoire le* 9 *Août* 1835, *à l'occasion de l'attentat du* 28 *Juillet*. Par. 1835.

Wij spraken reeds een en andermaal van het gebeurde op den 28sten Julij: ten derdemaal hoore men eene stem uit Parijs zelve over die schrikgebeurtenis. Men is ten onzent te zeer geneigd ook de gruwelen der Fransche natie als een middel tot zelfsverheffing te bezigen, en, niet ongelijk aan den hoovaardigen Farizeër, zich voor God op meerdere deugd en ingetogenheid (eigenlijk slechts minder loslating door zijne hand) te beroemen. Men lette ook op de woorden der Evangelie-verkondiging, die daar dikwijls zuiverder en krachtiger dan meestal van onze leerstoelen gehoord wordt, en tot bekeering ernstig en dringend roept; eene bekeering, niet alleen dringende behoefte voor den lichtzinnigen Parijzenaar, maar niet minder ook voor den tot nog toe niet zoo uitspattenden Hollander. *Daar is geen onderscheid; allen hebben gezondigd en derven de heerlijkheid Gods. Dat alle mond gestopt worde; de gansche wereld is voor God verdoemelijk* (2)!

De leerrede gaat over den moord der Galileërs, die te Jeruzalem waren komen offeren, op last van Pilatus, en het omkomen dergenen op wie de toren van Siloam was gevallen. »Geroepen (zegt de Schrijver in een kort voorbericht) om den leerstoel te beklimmen, twaalf dagen na den aanslag van den 28 Julij, en vier dagen na het bewijzen der lijkplichten aan de menigvuldige slachtoffers van dat ontzettend misdrijf, gevoelde ik gebruik te moeten maken van de getroffenheid der gemoederen, van den indruk op aller harten gemaakt, om de aandacht mijner hoorders te vestigen op eenige leeringen, waartoe dit ontzettend voorval aanleiding geeft. Het zijn algemeene leeringen, want zulk eene gebeurtenis moet zich de staatkunde niet alleen ten nutte maken; de Christen moet het zoeken dienstbaar te maken aan de bevordering van Gods rijk, aan hetwelk alle dingen moeten dienstbaar zijn. De godsdienstige en zedelijke toestand, die het gevolg is van den staat der maatschappij in Frankrijk, is verschrikkelijk; de Christenen zelve onder ons zijn tot nu toe te ver gebleven beneden hunne heilige verplichting om door allerlei middelen en alle mogelijke opofferingen werkzaam te zijn tot verspreiding der kennisse des Evangelies in hun Vaderland, die toch het eenige geneesmiddel is van de kwaal die ons verteert. Deze overwegingen, zoowel als de opwekking van eenige broederen in den geloove, bewogen mij deze leerrede openbaar te maken. — — Moge eene enkele onbekeerde ziel oplettend gemaakt worden, opdat zij zich bekeere; moge een enkel Christen zich beschaamd in zijn binnenste, en genoopt gevoelen, om in Frankrijk de zaden van wedergeboorte en geestelijk leven uit te strooien, zoo zal mijn doel bereikt zijn, en ik zal den Heere dankzeggen."

»Indien gij u niet bekeert, (ziedaar eene der toespraken dezer leerrede ter proeve!) gij zult allen vergaan: zoo luidt de verklaring, gesproken door den mond van Hem, dien de Schrift DE WAARHEID noemt. De Heere veroorlooft — Hij doet meer — Hij beveelt ons zijne medearbeiders te zijn, om tot boete, tot bekeering en zaligheid de onsterfelijke zielen op te roepen die verloren zouden gaan, en alzoo tevens mede te werken tot de rust en den waarachtigen voorspoed onzes Vaderlands! O mijne broeders! wat moet er meer gezegd worden? Welke uitbreiding zou niet den indruk dezer eenvoudige woorden verflaauwen! Ik spreke voor zulken, die naar den Bijbel gelooven dat er voor den mensch na dit leven eene eeuwigheid van gelukzaligheid of eene eeuwigheid van ellende aanstaande is, dat er in geen anderen naam behoudenis is dan in Jezus Christus, en dat er noch vrede, noch reine zeden, noch welvaart, noch wezenlijke vorderingen te maken zijn dan door het Evangelie."

(1) Zie de *Bijdrage tot beantwoording der vraag: Welke behoort de onderlinge betrekking van Holland en België te zijn?* in de *Nederlandsche Gedachten*, Dl. III. bl. 133—159.

(2) Rom. I. v. 19, 22.

Bericht.

De Redactie der *Nederlandsche Stemmen*, verlangende zooveel in haar is derzelver algemeener verkrijgbaarheid te bevorderen, heeft gemeend dat hiertoe eene geringe verandering in de wijze der uitgave zoude kunnen dienstbaar zijn. De *Nederlandsche Stemmen* zullen dien ten gevolge voortaan niet meer *wekelijks* in het licht komen, maar in den vorm van *maandschrift* met elken eersten dag der maand (te rekenen van 1 November aanstaande) aan de inteekenaren gezonden worden. Hierdoor zal de Redactie in de gelegenheid zijn, om voor een minderen prijs een gelijk getal bladzijden ter pers te brengen. De hoeveelheid van inhoud, mitsgaders het formaat, blijven alzoo onveranderd; maar de inteekeningsprijs voor den tijd van *een jaar* wordt thands (in plaats van *tien*) op *acht* gulden bepaald. De bestaande inteekeningen, die op den 7den October niet zullen zijn ingetrokken, worden gerekend voortgezet te zijn.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.

2 COR. IV: 13.

HET LIED DER SCHEPPING EN DER VERLOSSING.
(Openb. IV en V.)

Het Boek der Openbaring van den Apostel Johannes is even als geheel die Goddelijke Schriftverzameling, welke door hetzelve op zoo hoog plechtige en ontzachelijke wijze gesloten wordt, het voorwerp van velerlei miskenning, tegenspraak, en verschil van meeningen en uitleggingen ten allen tijde geweest. Reeds in de vroege eeuwen der Kerk, offschoon door de gewichtigste getuigen als een prophetisch schrift van den Discipel, *dien Jesus liefhadde*, geëerbiedigd, werd het misschien juist om zijne alles te boven gaande verhevenheid en heerlijkheid bij sommigen verdacht van onechtheid, of althands niet van Apostolische afkomst geacht. En toch, offschoon op de lijst der Bijbelboeken bij Eusebius niet volkomen onder de *algemeen erkende* (ὁμολογούμενα) gerangschikt, steunt het gezag en de echtheid van de *Apocalypse* op zekerlijk geene zwakker gronden, zoo van uitwendigen als inwendigen aart, dan eenig ander des Ouden of des Nieuwen Verbonds (1). Vooral straalt bij eenigzins aandachtig en zoowel geestelijk als wetenschappelijk onderzoek de eenzelvigheid van den heiligen schrijver van het Vierde der Evangeliën, en het Boek der Openbaringen op de schitterendste wijze in het oog. Het is dezelfde toch, die als jongeling in den schoot des Meesters aan de Paasch-maaltijd aanzittende, de vertrouwlijkste mededeeling vroeg en ontfing; die ook op Patmos in zijnen hoogen ouderdom zich eene deure geopend zag in den hemel, en uit den mond en door den Engel van dienzelfden zijnen Meester en Heere in de heerlijkheid, de toekomende dingen voor kerk en wereld verstaan mocht en *schrijven*. Het is dezelfde die, in zijn *Evangelie*, Jesus niet alleen bij wege van *vergelijking*, maar bij wege van *benaming*, HET LAM noemt; die Hem ook, in de *Openbaring*, onder dienzelfden naam ziet heerschende en aangebeden in den hemel, triumfeerende op de aarde, met verschrikkinge gehuldigd tot onder de aarde (1). Het is dezelfde, die in den aanhef van zijn *Evangelie* het WOORD verkondigt als in den beginne BIJ GOD, en GOD; die Hem ook, in de *Openbaringen* voorstelt, zoo als hij Hem in de vergezichten Zijner toekomst aanschouwt, als *den Getrouwen en Waarachtigen, die oordeelt en krijg voert in gerechtigheid, — en Hij had eenen naam geschreven, dien niemand wist dan Hij zelve — en Zijn naam wordt genaamd:* HET WOORD GODS (2). Het is dezelfde die, in zijn *Evangelie*, Jesus op de bruiloft te Cana *Zijne heerlijkheid openbarende* verkondigt; die ons toeroept in het Boek der Openbaring: *Zalig zijn zij die geroepen zijn tot het Avondmaal van de bruiloft des Lams* (3). Het is dezelfde, in wiens *Evangelie* Jesus op den grooten dag van het Loofhuttenfeest staat en uitroept: *Zoo iemand dorst, die kome tot mij en drinke!* die ons ook in de *Openbaring* diezelfde woorden der eeuwige vertroostingen in den naam van Jesus herhaaldelijk doet vernemen: *En de Geest en de Bruid zeggen, komt. En die dorst heeft kome: en die wil neme het water des levens om niet* (4). Het is dezelfde, wiens *Evangelie* en *Zendbrieven* van die hoogdierbare waarheid wedergalmen: *Hij heeft ons lief gehad, het eerste lief gehad, tot den*

(1) In eene geleerde Recensie van Dr. Lücke's arbeid over de Openbaring van Johannes (*Evang. Kirchenzeitung.* 1834 N. 88 en volg.) wordt te recht aangaande de uitwendige bewijzen voor de echtheid aangemerkt, dat *bij een streng onderzoek der oudste getuigenissen van de kerk, de uitkomst moet zijn, dat de Apocalypsis een dier Boeken is, die (ook) van de zijde der kerkelijke overlevering beschouwd, het meest bewezen zijn het werk eens Apostels te zijn.* S. 715.

(1) Hoofdst. V. v. 13 en 14. Joh. I. v. 29, 36.
(2) Openb. XIX. v. 11—13. Joh. I. v. 1.
(3) Joh. II. Openb. XIX. v. 9.
(4) Joh. VII. v. 37. Openb. XXII. v. 7.

einde toe lief gehad; die ons ook in de gezichten der *Openbaring*, en reeds in de groete des aanvangs die zelfde ſtemme doet hooren: *Hem, die ons heeft lief gehad, en ons van onze zonden gewasſchen heeft in zijn bloed, Hem zij de heerlijkheid en de kracht in alle eeuwigheid.* (1). Het is dezelfde, die ons aan het kruis de profecy van Zacharia vervuld toont: *Zij zullen zien in welken zij geſtoken hebben;* die ons bij den aanvang der *Openbaring* op dezelfde vervulling wijst: *Ziet hij komt met de wolken, en alle ooge zal hem zien, ook degene die hem doorſtoken hebben, en alle geſlachten der aarde zullen over hem rouw bedrijven: ja, Amen* (2).

Doch waar zouden wij eindigen, zoo wij (hetgeen buitendien het beſtek dezer plaats niet toelaat) allen den rijkdom van overeenkomſten en harmonyen, ten bewijze van de eenzelvige afkomst van Johannes Evangelie en Brieven met het Boek der *Openbaring* wilden aanwijzen? Men gevoelt het (zouden wij bijna durven zeggen) reeds bij den klank alleen der woorden, en de eigenaartige zamenvoeging der zinnen, dat in dit Boek der hoogstverhevene Profecy de *Heilige Geest* ſpreekt, door den mond van eenen Apostel, door den mond van Apostel Johannes. Of ontwaren wij niet het gezag der Goddelijke ingeving in dat woord van den aanhef des Boeks: *Zalig is hij die leest, en zijn zij die hooren de woorden dezer prophecy, en die bewaren hetgene in dezelve geſchreven is: want de tijd is nabij* (3)? en in die woorden van het ſlot: *Ik betuige aan een iegelijk die de woorden der prophecy dezes boeks hoort, indien iemand tot deze dingen toedoet, God zal over hem toedoen de plagen die in dit Boek geſchreven zijn. En indien iemand afdoet van de woorden des Boeks dezer prophecy, God zal zijn deel afdoen uit het Boek des levens, en uit de heilige ſtad, en uit hetgene in dit Boek geſchreven is* (4)? Erkennen wij niet het getuigenis van God, en geenszins de aanmatiging van eenen menſchelijken geest, in dien zevenmaal herhaalden uitroep aan de kerken van klein-Aſië: *Die ooren heeft die hoore, wat de Geest tot de gemeenten zegt* (5)? Is het niet een dier *zonen des donders*, dus door den Heere zelven genoemd (6), dien wij hooren in de te boek ſtelling dier *ſtemmen*, dier *bazuinen*, dier *donderſlagen*, waarin aan den afval zijn oordeel, aan de Gemeente van God haar triumf verkondigd wordt? Moest het niet juist deze langst- en laatstlevende van alle de Apostelen zijn, die in zulk een ſchrift, vol van de heerlijkſte zamenvoeging van *Oud* en *Nieuw* (7), alle de ſtralen der aloude Israëlitiſche prophecyën te zamenbrengt en vereenigt tot één eenig middel- en brandpunt: de voleinding namelijk dezer bedeeling in de wederkomst van Jeſus Christus, de vestiging van Zijn koninkrijk op de aarde, en de opening Zijner oordeelen over de wereld? Wie, dan een man Gods, gedreven door den Heiligen Geest, kon den afval en val van het antichristelijke Rome met zoo onmiskenbare trekken eeuwen te voren hebben voorzegd en beſchreven (1)? Doch wij herhalen het, ons doel is hier niet in de beſchouwing der eindelooze harmonyen te treden, welke de Apostoliſche echtheid en de Goddelijkheid van dat *Schrift der ſchriften*, onafhanklijk van alle bewijzen van buiten af, onwederſprekelijk voor oogen brengen. Wij wilden hier alleen eene proeve geven van den diepzinnigen en volheerlijken inhoud van het Apocalyptiſche woord, zoodra het beſchouwd wordt bij het licht van dat nooit genoeg aan te prijzen beginſel van verklaring: *de Schrift door de Schrift; en een iegelijk der heilige Schrijvers uit zijne bijzondere gave, roeping, en eigenaartigheid.* Wij kiezen daartoe een dier prachtvolle Inleidingen, waar de prophetiſche dingen zelve in de *Openbaring* telkens door aangekondigd worden, of, wil men, in nedergelegd en als beſloten zijn, gelijk kostelijke juweelen in een kostbaar bewerkte juweelenkist. Het zal toch bij den eenigzins opmerkzamen lezer van (geheel) het Bijbelwoord niet onopgemerkt gebleven zijn, dat het eerſte Hoofddeel van dit Boek een *voorbereidend* gezicht bevat van den inhoud der twee volgende Hoofddeelen: de Brieven aan de zeven Gemeenten van Azië; insgelijks dat de gezichten en hemelſche vertooningen te boek geſteld in Hoofdſt. IV en V. VIII. v. 1—5. X. v. 1—11. XV: enz. voorbereidende ontdekkingen zijn, dienende ter inleiding telkens en opening van de openbaring dier groote toekomſtigheden over kerk en wereld, aan den Apostel-Propheet in den geest getoond, en tot mededeeling aan de Gemeenten vertrouwd.

Wij bepalen ons hier, tot het voorgemelde doel, bij dat tweeledig hemelgezicht, hetwelk gevonden wordt in het vierde en vijfde Hoofddeel des hoogheerlijken Boeks, en hetwelk wij naar deszelfs tweevoudig onderſcheiden ſlotzang door den titel van: *Lied der ſchepping en der verlosſing* niet oneigenaartig meenden te kenmerken.

Trachten wij dan *in de eerſte plaats* iets te verſtaan van dat hemelsch gezicht (Hoofdſt. IV. geheel), waarin de God des hemels zich in zijne heerlijkheid laat aanſchouwen en aanbidden als *de Schepper* van alle dingen; om dan *in de tweede plaats* in de verdere uitbreiding van dat zelfde aan Johannes vertoonde gezicht, de verborgenheden der *Verlosſing* gade te ſlaan in het lied, dat ter eere van *God en het Lam* aangeheven door Engelen en gezaligden in den hemel, verzeld wordt van de zamenſtemming van heel de ſchepping ook *op* en *onder* de aarde (Hoofdſt. V.).

Hoofdst. IV. v. 1, 2. *Na dezen* (2) *zag ik, en ziet een deur was geopend in den hemel: en de eerſte ſtem die ik gehoord had als eener bazuine met mij ſpreken-*

(1) Joh. XIII. v. 1. 1 Joh. IV. v. 10. Openb. I. v. 5.
(2) Joh. XIX. v. 37. Openb. I. v. 7.
(3) Openb. I. v. 3.
(4) XXII. v. 18 en 19.
(5) II. v. 7, 11, 17, 29. III. 6, 13, 22.
(6) Marc. III. v. 17.
(7) Verg. 1. Joh. II. v. 7 en 8.

(1) Hoofdſt. XIII. XVII. enz.
(2) Ook deze woordekens: *na dezen* (μετὰ ταῦτα) zijn een dier veelvuldige beide het Evangelie en de Openbaring van Johannes bijzonder kenmerkende uitdrukkingen. Zie Joh. III. v. 22. V. v. 1. VI. v. 1. VII. v. 1. XIII. v. 7. XXI. v. 1. Openb. I. v. 19. VII. v. 1 en 9. XV. v. 5. XVIII. v. 1. XIX. v. 1, en vergelijk de aanmerking in het Opſtel over de *Achttien eerſte verzen van Johannes Evangelie*, in ons Eerſte Deel, Nº. 18. bl. 1 col. 2.

de, zeide: komt hier op, en ik zal u toonen hetgene na dezen geschieden moet. En terstond werd ik in den geest. Wij bevalen het reeds met een woord ter opmerking aan, hetgeen iedere bijzonderheid in dit volheerlijke Boek nader bevestigen en ophelderen kan: de Apostel Johannes, of liever de Heilige Geest door zijne dienst en mond, vormt zich hier uit de onderscheidene elementen der prophecyën van het Oude Testament als het ware eene nieuwe prophetische taal; een nieuw vergezicht, waarin uit Jesaia, Ezechiël, Daniël, Zacharia, David, Salomo, enz. opgenomen en tot een nieuw geheel vereenigd worden alle de trekken, bijzonderheden, gezichten, die onder die vroegere bedeeling, van den Messias, Goël, en Koning, hun getoond en in hunne schriften te boek gesteld werden. Weinig overeenkomstig de heerlijkheid dezer Goddelijke zamensmelting der aloude prophecyen, is de benaming van *bloemlezing*, die men wel eens gebruikt heeft om het Boek der Openbaring te kenmerken. Hier is toch waarlijk wel geene menschelijke zamenvoeging van Prophetische plaatsen, veelmin dichterlijke schoonheden, maar het is eene versmelting als van de kostbaarste delfstoffen der Israëlitische uitverkiezing tot een geheel nieuw, en toch in alle zijne elementen volkomen herkenbaar metaal; het is eene tot den hoogsten top van eenheid en ontwikkeling gebrachte harmony van de onderscheidene stemmen, die van den beginne der eeuwen uitgegaan zijn om de *laatste dingen* (de toekomst, het koninkrijk en het oordeel van den Godmensch) aan de Gemeenten te verkondigen. Met zulk een schrift betaamde het den Geest van God en Jesus Christus, de Verzameling der heilige oorkonden te sluiten en te verzegelen! Hetgeen wij in dit voor ons liggend *eerste vers* lezen, brengt ons allereerst te rug tot den Propheet Ezechiël, (zie van dien gewijden Schrijver Hoofdst. I. v. 1.): *Het geschiedde, dat de hemelen werden geopend, en ik gezichten Gods zag.* Op gelijke wijze wijst ons b. v. het: *Ik Johannes* (Hoofdst. I. v. 9) op het: *Ik Daniël*, van laatstgemelden Propheet (1); straks vinden wij het woord in den geest van Ezechiël nog kenlijker te rug (in v. 2); en verder (in v. 8) dat van Jesaia (VI. v. 1 en volg.), enz.

De *stem* voorts als eener *bazuine*, die Johannes hier op nieuw hoort, is de stem van Jesus Christus zelven, gelijk blijkt uit Hoofdst. I. v. 10. De *bazuin* is overal in de Schrift des Ouden Testaments en ook in dit prophetische Boek des Nieuwen, de aanduiding eener heldere, krachtige, ziel en hart en merg doordringende verkondiging; een stemgeluid, gepaard met *kracht uit de hoogte*, eene stemme van God den Allerhoogsten door middel, ja van menschen vaak, die als het bazuin-instrument in Zijne hand zijn, maar de adem en de levendige blazing is van Hem.

v. 2, 3. *En ziet, daar was een troon gezet in den Hemel, en daar zat een op den troon* (2). *En die daar op zat, was in het aanzien den steen Jaspis en Sardius gelijk, en een regenboog was rondom den troon in het aanzien den steen Smaragdus gelijk.* Bij Ezechiël, zoo vele eeuwen vroeger, is het (Hoofdst. I. v. 26 en volg.) met een alles behalve onbeduidend onderscheid in bijzonderheden, maar met niet min treffende eenheid tevens in den geest: *Ik zag de gelijkenis eenes troons als de gedaante eenes saffiersteens: en op de gelijkenisse des troons was de gelijkenis als de gedaante eenes menschen, daar boven op zijnde. En ik zag als de verwe van Hasmal, als de gedaante van vuur rondom daar binnen, van de gedaante zijner lendenen en opwaarts: gelijk de gedaante van den Boog, als die in de wolken is ten dage des plasregens; alzoo was de gedaante van den glans rondom: dit was de gedaante van de gelijkenis der heerlijkheid des* HEEREN.

En waar van daan nu, en met wat bedoeling die *regenboog*, die ook (Hoofdst. X.) *boven het hoofd van den sterken Engel* (CHRISTUS) gezien wordt? — Geheel de zamenstelling des Nieuwen Verbonds getuigt van de onverbrekelijkste eenheid met het Oude, tot hetwelk ons allerbijzonderst dat Profetische slotschrift van Apostel Johannes te rug leidt, als tot den aanvang van eenen steeds in zich zelven zich weder vernieuwenden en vervolledigenden kring. Dus b. v. verbindt *de boom des levens* het slot dier Openbaring met de eerste tooneelen der menschheid in het Paradijs bij Moses. Dus wijst ons hier ter plaatse de *regenboog rondom den troon* op den zondvloed, op den toorn en het gerichte Gods over de eerste wereld, op de verzoening, de genade, de belofte, en het verbond met Noach, en met geheel de kerk in dien Aartsvader. Gelijk de regenboog in zijne zevenkleurige schakeering het ééne en eenvoudige licht der zon te rug kaatst, zoo openbaart zich de éénе en ondeelbare heerlijkheid en natuur van God in de onderscheidene ontdekkingen Zijner goedheid, waarheid, gerechtigheid, liefde. In Jesus Christus, en dien gekruisigd, en door lijden verheerlijkt, ligt de volle waarheid van het zichtbare zinnebeeld. God zittende op eenen troon, *omringd van den regenboog*, is een in Christus verzoende God en Vader, een Verbonds-God, een God van heil en alle genade, niet door krenking van eene eenige Zijner deugden of vorderingen Zijner heiligheid, maar door zamensmelting van die allen in de verzoening, te weeg gebracht door het lijden en de gehoorzaamheid des ZOONS.

v. 4. *En rondom den troon waren vier en twintig troonen, en op de troonen zag ik de vier en twintig Ouderlingen zittende, bekleed met witte kleederen: en zij hadden gouden kroonen op hunne hoofden.* De triumfeerende Kerk in den Hemel, die aldaar geheel de Gemeente van alle plaatsen en tijden, maar in het bijzonder die der *laatste dagen* vertegenwoordigt, wordt in deze gezichten op velerlei wijzen afgebeeld en voorgesteld. Dan eens, als eene schaar van *twaalf maal twaalf duizend*, naar het getal en naar de namen van Israëls stammen, *verzegeld met den zegel des levendigen Gods*, en staande voor den troon des Lams in hunne lange witte kleederen, met palmtakken in hunne handen, als

(1) Dan. VIII. v. 15 en 27. IX. v. 2. X. v. 2. XII. v. 5.
(2) Gr. Καὶ ἐπὶ τὸν θρόνον καθήμενος.

verlosten en overwinnaars uit eene groote verdrukking, (Hoofdst. VII); dan eens als een schitterend uitgerust heirleger, *volgende het Lam waar het ook gaat* (Hoofdstuk XIV. en XIX.); dan eens (gelijk Hoofdst. XX. v. 4. en aan deze plaatse) als eene vergadering van Koningen en Priesters, bijzitters en medeheerschers met Jesus Christus in Zijn koninkrijk en in Zijne oordeelen. Vier en twintig Ouderlingen ziet de Apostel hier in den Geest, zittende op troonen, met gouden kroonen gekroond en bekleed met witte kleederen. Door de *witte kleederen* wordt aangeduid de *rechtvaardigmaking der heiligen*, de volkomene vergeving, afwassching, reiniging van alle hunne zonden *door het bloed des Lams* (1); door de kroonen, de koninklijke heerlijkheid waartoe de verlosten door dat dierbaar bloed des Zoons Gods geroepen zijn. In het voorbeeldende des Ouden Testaments was daarom Israël een *priesterlijk koninkrijk* van God geheten (2); in de wezenlijkheid der vervulling maken allen die, èn uit Israël èn uit alle de geslachten der aarde, aan Jesus Christus toebehooren, een volk van *Koningen en Priesters* uit, Priesters om door dien grooten *Hoogepriester der eeuwige goederen*, CHRISTUS, God in eeuwigheid te dienen, te aanbidden, te verheerlijken; *Koningen*, om met CHRISTUS, den Koning der koningen, te regeeren op die aarde, die Hem en den Zijnen ten erf gegeven werd (3). Ziet hier dan den rijkdom der Goddelijke goedertierenheid en majesteit, de alles te boven gaande volheid der verdiensten van den éénigen Verlosser en Heere, Jesus Christus! Uit het stof der aarde werd in den beginne de mensch geformeerd naar den beelde en gelijkenisse Gods. Dat menschdom viel. En van uit verlorene zondaren, van uit in eeuwigheid in zich zelve hulpelooze ellendelingen, formeert zich God in Christus een volk, aan hetwelk niet slechts vergeving der zonden, de zaligheid, en het leven, maar ook *een koninkrijk* is toegezegd. *Ik verordineer u het koninkrijk*, zeide de Heiland tot Zijne discipelen, in den nacht des verraads (4), *gelijk mijn Vader mij dat verordineerd heeft.* Dit koninkrijk is het, wat hier aan Johannes in hemelsche gezichten van verre vertoond wordt; dit is het wat in de volheid der tijden hemel en aarde in alle deszelfs waar- en wezenlijkheid zal zien, zichtbaar geopenbaard en werkelijk *gekomen*. Het getal der hemelsche *Ouderlingen* aan deze plaats, leiden sommigen (5) af van dat der vier en twintig Priester-ordeningen, door David ingesteld (2 Chron. XXIV). Wij moeten op hetzelve nog straks te rug komen. In allen gevalle vergelijke men met dit Johanneïsche gezicht, dat van Exod. XXIV. en Dan. VII.

v. 5. *En van den troon gingen uit bliksemen, en donderslagen, en stemmen; en zeven vurige lampen waren brandende voor den troon, welke zijn de zeven geesten Gods.* Overal bij de Propheten, en niet het minst in de Psalmen, (mede een voornaam element der Oud-Testamentische zoowel als Apocalyptische profecyën,) wordt de verschijning, de komst, de troon des Heeren, voorgesteld in het midden van bliksemen en donderslagen, hagelsteenen, vurige kolen (bij Daniël VII. v. 10 een *vurige riviere*), om aan te duiden, dat er geene heerlijkheid en verlossing is voor de geloovigen, dan gepaard met oordeelen over de goddeloozen, en hunne heerschappij. Onafscheidelijk vinden wij deze beide verbonden door geheel de Schrift henen, allerbijzonderst wederom in het Boek der *Openbaring*. Men vergelijke 2 Thess. I. v. 5—12. — *De zeven vurige lampen brandende voor den troon* zijn een zinnebeeld ontleend van de *zeven gouden luchters op den kandelaar* in het Heilige des Tabernakels, en aanduidende, volgens des Apostels eigene verklaring, de *zeven geesten Gods*. Doch wat wordt nu door dat *zevental* verstaan, zoowel hier ter plaatse als straks Hoofdst. V. v. 6? Keeren wij terug tot de Apostolische groete (in den aanvang des Boeks I. v. 4 en 5) in den naam des Drieëenigen Gods; en het zal blijken, dat door de *zeven geesten* te recht verstaan wordt de Geest van God en van Jesus Christus Zijnen Zoon, de *Heilige Geest*; het getal van *zeven* overal in de Schrift (van dat God de schepping in *zeven* dagen daarstelde en voltooide) eene aanduiding zijnde van volledigheid, veelvuldigheid in éénheid, volmaaktheid waar niets bij- of af kan. De Goddelijke personen openbaren zich in de Schrift, een iegelijk naar het bijzonder onderscheidende hunner persoonlijkheid: de Vader, *dien niemand ooit gezien heeft noch zien kan* (1), nimmer anders dan in eene wolke der donkerheid, of wel in de zichtbare heerlijkheid van den *Engel des Verbonds*, den ZOON; de Zoon, in Zijne aangenomene menschheid, of vroeger, in de gelijkenis daarvan (2); de Heilige Geest, door de teekenen van vuur, licht, regen, wind, nederdaling als *eener duive*, tot aanduiding van zuiverheid, heiligheid, koesterende tederheid, Goddelijke verlichting. Men vergelijke hier nog Jes. XI. v. 2. 1 Cor. XII. v. 1—11.

(*Het slot in een volgend Nummer.*)

SPANJE.

De oogen van geheel Europa zijn thans op dat schiereiland gevestigd, wiens geschiedenis, als met bloed geschreven, op dit oogenblik de meest tegenstrijdige tooneelen oplevert. Twee volkeren schijnen aldaar in een kampstrijd op leven en dood begrepen te zijn, waarvan het eene de voorvaderlijke godsdienst en inzettingen met de wapenen in de vuist tracht te handhaven, terwijl het andere, door een geest van revolutionaire verdelging bestuurd, de vlam uit de kloosters doet oprijzen, de eerwaardige overblijfsels der oudheid niet spaart; maar toch in het midden van deze uitbarstingen van woede die eigenheden blijft vertoonen, waaruit blijkt, dat Spanje minder dan elk ander Europeesch rijk een geheel heeft uitgemaakt, maar het onderscheidende van Cataloniërs

(1) Openb. XIX. v. 8.
(2) Exod. XIX. v. 6.
(3) Openb. V. v. 10. Matth. V. v. 5. Ps. XXXVII. v. 29.
(4) Luc. XXII. v. 29.
(5) Vid. VITRINGA in Apocal. ad. h. l.

(1) Joh I. v. 18. 1 Tim. VI. v. 16.
(2) Richt. XIII. en elders.

en Arragonezen, van Biscayers en Andalusiërs tot op onzen tijd is blijven bestaan.

Het is zeker met een gevoel van weemoed dat wij dezen verschrikkelijken toestand gadeslaan, waarbij twee tegen elkander hevig verbitterde partijen gelijkelijk den val van de wankelende regering bereiden. Na al het bloed dat sints de laatste jaren op de gebergten van Navarra en Biscaye gestort is geworden, schijnt nog de uitslag even onzeker, en door alle deze plaatselijke opstanden en omwentelingen is slechts de verwarring nog vermeerderd. Don Carlos blijft daarom even verwijderd van Barcelona of Saragossa; en de weg naar Biscaye is daardoor voor de liberalen niet geopend geworden.

De worstelstrijd tegen Napoleon, waartoe het Spaansche volk geroepen werd toen nog geheel Europa onder zijne dwinglandij gebukt ging, heeft te dier tijd voor deze heldhaftige natie eene levendige belangstelling opgewekt, waarbij de herinnering van hetgeen wij als Nederlanders vroeger van de Spanjaarden geleden hadden geheel uitgewischt werd. Men stelde zich derhalve veel van de toekomst van dit volk voor; doch het bleek naderhand, dat het niet, gelijk in onzen worstelstrijd met ditzelfde toen zoo-magtige rijk, de wedergeboorte van een volk geweest was, maar dat het voornamelijk de vrucht was van dat meer bepaalde Patriotismus, met den hoogmoed van den natuurlijken mensch naauw verwant, dat geen ander volk boven zich dulden wil, en zijne altaren en haardsteden met alle die wapens, wier gebruik slechts mogelijk is, handhaaft. De wederstand aan de Fransche overheersching geboden, was dus van denzelfden aard als die, welke op dienzelfden grond voor Hannibals oogen de houtmijt van Saguntum deed oprijzen, of de magt der keurbenden van Scipio op de muren van Numantia zoo lang deden afstuiten. Er was niets in dezen strijd dat aan denzelven eene christelijke kleur gaf. Geene der omtrent dit land gevoedde verwachtingen verwezenlijkte zich. De pogingen om het republikanismus onder den naam van constitutie te doen zegevieren, werden zoo gemakkelijk in den veldtogt der Franschen van 1823 verijdeld, dat de geheele veerkracht der natie verloren scheen. En nu op eens, terwijl de lang gerekte strijd in het Noorden aller oogen op zich gevestigd houdt, breekt tegen die Godsdienst, welke zoo naauw met het lot der geheele natie zamengevlochten scheen, een storm los, des te geweldiger, naarmate zij langer bedwongen werd. En dit geschiedt niet alleen in de zeesteden, waar zulks aan den invloed van de voorbeelden der vreemde volkeren toegeschreven zou kunnen worden; maar zoowel te Valladolid en Saragossa als te Barcelona en Murcia worden de kloosters met meer of min gewelddadigheid ten gevolge van eene overal zich verheffende volksstem vernietigd.

Hetgeen in andere landen niet dan na langdurige voorbereidingen werd tot stand gebragt, hetgeen aan Jozef II nog als eene overijling werd toegerekend, geschiedde hier, waar de invloed dier geestelijke gestichten zooveel grooter scheen, als met eene algemeene overeenstemming in den tijd van weinige dagen. Men moge hier met sommige dagbladen zeggen, dat Spanje altoos een wreed volk geweest is; met anderen doen opmerken, dat men het alleen op de monniken geladen had en de wereldlijke geestelijkheid geëerbiedigd heeft, dit alles lost de zaak niet op. Wij kennen Spanje te weinig om hier met zekerheid of uit ondervinding te spreken; doch zoo wij het voorledene met het tegenwoordige in verband brengen, zoo kan alleen een diep gevoede haat tegen de Godsdienst, zoo als zij daar te lande gevestigd was, deze uitbarsting van volkswoede, die, hoewel veelligt voornamelijk door ééne klasse des volks bedreven, door de anderen stilzwijgende geduld werd, te weeg brengen; en hoewel de monniken misschien meer bepaaldelijk de volkshaat op zich geladen hadden, is ondertusschen het vernielen van altaren, en het verbranden van kloosters, moeijelijk met eerbied voor de Roomsch-Catholijke Godsdienst overeen te brengen.

Ondertusschen is dit nu het land, hetwelk alle de vereischten vereenigt die de Roomsche schrijvers als zoo wenschelijk voorstellen, en waarin zij geheel Europa zouden willen doen deelen. Hier hebben de vlammen der Inquisitie de opkomende Hervorming geheel kunnen versmoren, doch tevens ook hetgeen beminnelijk en ridderlijk in Spanje was, voor altoos zoo het schijnt doen verdwijnen. Geen land scheen zooveel te beloven als Spanje. Zijne geschiedenis in de middeneeuwen is hoogst belangrijk. In den heldenmoedigen kamp met de Mooren, onderscheidt zich de riddergeest bij dat volk, wiens zangen nog den roem van hunnen onvergetelijken Cid verheffen, op de luisterrijkste wijze. Overal heerscht leven en ontwikkeling; doch nadat alle de krachten der regering zich slechts tot één doel, de vernietiging der ketterij, vereenigd hadden; nadat eene helsche Inquisitie de geheele natie als met een net had omgeven, de gewone zamenleving onveilig maakte, vrienden en huisgenooten bezoldigde om hunne dierbaarste betrekkingen te verspieden en aan te klagen, was het geheele volk in eene doffe neêrslagtigheid vervallen, en Spanje scheen uit de rei der volkeren uitgewischt. Het is dan ook niet te verwonderen, dat in veler hart de trek tot het verbodene, die zoo magtig is in den mensch, levendig is geworden; dat een geheime wrevel, lang in den boezem des volks gevoed, nu eindelijk uitbarst, en dat de ongelukkige monniken thans niet alleen voor hunne eigene zonden ter verantwoording geroepen worden, maar den haat moeten dragen, door drie eeuwen eener bloedige priester-heerschappij verwekt. Wij erkennen dat ook vele Catholieken van dezen gruwel der Inquisitie eenen afschrik gehad hebben, even als zoovelen hunner in ons land zich nimmer met de bloedplakaten van Karel V en Philips II hebben kunnen vereenigen; doch op het oogenblik dat de Roomsche kerk in de Protestantsche landen datgene zoekt te heroveren, wat zij dagelijks in de oud-Roomsche verliest; nu Engeland en America de steunsels moeten worden van eenen zetel aan welken Frankrijk en Spanje ontvallen, is het pligt om gedurig de stem te verheffen, op dat de lessen der geschiedenis niet verloren mogen gaan, of naar het ideaal van den partijgeest verwrongen worden.

De Eerw. Blanco White, thans geestelijke van de Engelſche kerk, heeft in zijne brieven over Spanje voor ongeveer dertien jaar onder den naam van Doblado uitgegeven, den toeſtand beſchreven van zoodanige jonge priesteren, bij wie, in het midden des bijgeloofs dat hen omringde, de zucht naar waarheid levendig was geworden, en die dikwijls door de dwinglandij die op hen drukte verbijsterd, zich in de armen van de verkondigers des ongeloofs wierpen. Hetgeen nu bij de geestelijkheid gebeurde, zal ook zijne wederklank onder het overig gedeelte der natie gevonden hebben.

Weinige geſchiedenisſen zijn aandoenlijker dan die van de hervorming in Spanje. Het behoort tot de onbegrijpelijkheid der raadsbeſluiten Gods, dat het zaad der waarheid in een land alwaar het zulke rijke vruchten ſcheen te zullen dragen, verſtikt is geworden door de ſcherpe doornen van bloeddorst en gewetensdwang. Zonderling volk, hetwelk heeft moeten ſtrekken om Joden, Mooren en Americanen dan eens te vuur en te zwaard te vervolgen, dan weder als het ware in zich op te nemen en met de beginſelen des Christendoms bekend te maken, terwijl echter de wezenlijke kennis des Evangelies zoo aan de verwinnaars als aan de verwonnenen voor het meest ſchijnt ontbroken te hebben. Het was in 1481, na de verovering van Grenada, dat het ontzettend Geregtshof werd gevestigd, hetwelk onder den ſluijer des geheims zijne regtsplegingen voltrok, onder het gekerm der gemartelden, en zonder dat de beſchuldigde, noch met zijne beſchuldigers, noch met de zaak waarvan hij beſchuldigd werd, bekend gemaakt was.

De ſchrik dien zulk eene inrigting verwekte, kon echter de verſpreiding van Luthers ſchriften, die te Antwerpen in het Spaansch vertaald werden, niet tegenhouden. De hervorming bezat weldra hare openlijke en geheime aanhangers tot onder de vertrouwden van Karel V. Het woord Gods wierd gelezen, en weldra hadden zich in het midden der vervolging zelve te Sevilla en Valladolid gemeenten gevormd, onder welke dat Woord in zuiverheid verkondigd werd. De geleerde Mac Crie, een der ſieraden van de Schotſche kerk, onlangs overleden, heeft zoowel de geſchiedenis der hervorming in Spanje als die in Italië behandeld, en de *Evangeliſche Kirchen-zeitung* gaf in haren vorigen jaargang een uittrekſel van het eerſte dier werken, dat hoogst belangrijk is, en in zijn geheel verdient gelezen te worden. Wij zien daar, van den eenen kant den heldhaftigſten moed zoo in mannen als vrouwen; de bekentenis van den hoekſteen des Christelijken geloofs: de geregtigheid door het geloove in Christus; de ſtandvastigheid onder alle de martelingen, tot onder de afmatting der vervolging, en eindelijk in het aangezigt van den verſchrikkelijkſten dood. Van den anderen kant werd er niets geſpaard van hetgeen de boosheid der menſchen heeft kunnen verzinnen, om eenen geloofsmoed te doen zwichten, die zelfs de beulen nu en dan tot eene tijdelijke erkenning dwong, dat hier eene hoogere kracht werkzaam was. Het jaar 1559 zag de vlam der Autodafés van Valladolid en Sevilla. Het gelukte de Inquiſitie door den ſchrik dien zij verſpreidde, de opkomende zaden der hervorming in hunne geboorte te verſtikken, doch te gelijk het geestelijke leven des Spaanſchen volks. Spanje, vroeger zoo rijk, niet alleen in begaafde dichters en geſchiedſchrijvers, maar ook in godgeleerden, zag nu onder de regeringen van den derden en vierden Philips, die zich geheel door heerschzuchtige ſtaatsdienaars lieten beſtieren, zijne magt afnemen, zijnen vroegeren bloei verkwijnen, terwijl het overblijfſel van den vroegeren christelijken en ridderlijken geest alleen nog in eenige lierzangen en in de mystieke tooneelſtukken van Calderon het alomvorſchend oog der Inquiſitie ontduiken kon. Na den ſuccesſie-oorlog en de vestiging van den ſtam der Bourbons, zag men de nationaliteit nog meer verdwijnen, en de letterkunde weldra tot eenen ſlaauwen weêrklank der franſche vernederd. De Inquiſitie was in deze eeuw tot eenen ſtaat van onbeduidendheid gedaald; want het geſlacht dergenen, die de waarheid boven den doodſlaap verkozen, was uitgeſtorven. Uit deze magteloosheid verrees Spanje op eens, toen Napoleon het waagde over deszelfs troon te beſchikken. In dien ſtrijd vereenigde zich alles wat de nationale geestdrift kon opwekken, en de gloed die bij velen lang geſmeuld had, brak in eene felle vlam uit. Hier was het de regtmatige zucht tot verdediging van den vaderlandſchen grond, dáár de liberale theorie, die de conſtitutie der Cortes geboren deed worden. Geen dezer beginſels ging verloren, en de gedurig afwisſelende ſtelſels onder de regering van Ferdinand gaven aanleiding tot voortgaande verbittering en geweldige wederwraak. Dezelfde partijen van aanhankelijkheid aan den alouden koningstroon, of aan de omwenteling, die reeds in den ſtrijd der onafhankelijkheid beſtonden, vinden wij thans nog in het kamp van Don Carlos en op de marktplaatſen van Barcelona en Saragosſa weder, terwijl de Christinos onzer dagen even als de Joſefinos van het vroegere tijdperk de partij aanduiden van diegenen, die vruchteloos trachten vormen of perſonen op te dringen aan eene natie, die meer nog dan alle de anderen achter de Pyreneën hare zelfſtandigheid, zelfs in de dagen harer diepſte vernedering, bewaarde.

Zoo ligt nu Spanje voor ons oog, tusſchen zijne onverzoenlijke partijſchappen verdeeld, in het midden zijner bloedtooneelen; en wien kan het ontgaan dat dit land veelligt beſtemd is om in de gisting, welke door geheel Europa heerscht, nogmaals eene gewigtige plaats te bekleeden? Toen Europa onder de dwingelandij van den Keizer der Franſchen zuchtte, was Spanje het eerſte volk dat het zwaard tegen hem ophief, en werd daar de tegenſtand het eerst zigtbaar, die weldra over geheel Europa zich uitſtrekte, en den zoo hoog verhevenen troon deed inſtorten. Thans is Spanje weder het eerſte land alwaar zich de omwentelings-geest in al deszelfs naaktheid en afſchuwelijkheid vertoont, zelfs niet eens met dat vernis van heldenmoed overdekt, hetgeen de Julij-omwenteling in Frankrijk nog door zoovelen heeft doen bewonderen. Eene enkele vonk is genoegzaam om aan deze zijde der Pyreneën onder de carlistiſche en liberale bevolkingen den geest des opſtands aan te blazen, die bij velen meer onderdrukt dan uitgedoofd is.

Er is eene regtvaardigheid ook over de volken; en tegen dat bloed, dat Spanje thands zoo rijkelijk ziet ſtroomen, roept eene ſtemme des bloeds uit de geſchiedenis. Hier roept het bloed der Joden, ſints zoovele eeuwen gastvrij in Spanje opgenomen, en daarna op eens uitgeworpen, vervolgd, en naar de Autodafés geſleept, toen de trotſche Torquemada aan Ferdinand en Iſabella, die met de Joden in onderhandeling ſtonden, het Crucifix vertoonde, en vroeg of zij voor de tweede maal den Heere verkoopen wilden. Ginds roept het bloed der Nederlanders, gevloeid onder de handen van Alva, terwijl *alle* door den laatdunkenden Philips des doods ſchuldig geoordeeld werden. Eindelijk roept het bloed der Americanen, alwaar geheele volkeren uitgeroeid werden, om de gouddorst der Spaanſche gelukzoekers te bevredigen.

Wij weten echter, dat ook in het midden der oordeelen God zijne barmhartigheid verheerlijkt, en dat deze zelfde gebeurteniſſen, die het harte met ſchrik vervullen, veellicht ook in Spanje voor velen den weg kunnen zijn om tot de kennis dier waarheid te geraken, waarvan dit land geheel uitgeſloten ſcheen, en die zoo vele jaren aldaar met vuur en zwaard vervolgd werd. Terwijl nu dit vuur en dat zwaard tot diezelfde kloosters terugkeert, van waar zoo veel onmenſchelijkheid en bijgeloof is uitgegaan, zal thans veelligt blijken, dat in die zelfde kloosters te gelijk een zaad geſtrooid was, dat tot eenen beteren wasdom moest rijpen.

Of was het niet in een klooster, dat de Augustijner monnik Luther aan zijne zaligheid door eigen werk leerde wanhopen, en dat zelfs Karel de V^de, de vervolger der hervorming, het licht van de groote waarheid der gerechtigheid door het geloove zag ſchemeren? Dat dit meer dan eene bloote veronderſtelling is, volgt uit het berigt, voor weinigen tijd door een zendeling der Broedergemeente, die het Zuiden van Frankrijk bereisde, gegeven, dat hij namelijk aldaar een uitvoerig geſprek hield met een Spaansch geestelijke, die voor de eerſte maal aan het avondmaal der Proteſtanten deel nam, en van eene buitengewone opwekking, vooral onder de geestelijken, verhaalde. Hij, en nog verſcheidene met hem, hadden moeten vluchten, omdat zij te openlijk voor hunne gevoelens waren uitgekomen; doch, zeide hij, dit is niets! de Heere heeft er nog meerdere en waardiger en bekwamer dan wij zijn achtergelaten, die nacht en dag ijverig bezig zijn het Evangelie van Gods genade te verkondigen.

Heere, uw Koningrijk kome! Wij weten dat hetzelve komen zal in vervolging en benaauwdheid der tijden, in ſtrijd en worſteling. Neen, Hij die zich een volk vergadert uit alle tongen en natiën, heeft zich ook nog onder dit volk eenen lof toebereid, en veelligt als de uiterlijke muren en ſchanſen vallen van die godsdienst, die aldaar het waarachtige Christendom heeft tegengeſtaan, zullen wij eene gemeente zien verſchijnen, in de ſtilte bereid, en gegrond op het woord van God. Moge dezelve ook onaanzienlijk, veracht door de wereld zijn, zij kan miſſchien het zout worden van een rijk, zoo lang in bijgeloof en in het ongeloof, dat daarmede onafſcheidelijk gepaard gaat, verzonken. Sints den vrede van Munſter, die zijne onafhankelijkheid bevestigde, heeft de Nederlander geen wrok meer tegen Spanje, integendeel, wij hebben ſedert dien tijd meestal in dezelfde ſlagorde geſtaan, het zij tegen de aanmatigingen van Lodewijk den XIV^de, het zij tegen de dwinglandij van Napoleon. Onze wenſchen zijn voor dit volk, door hetwelk wij eenen tijd verdrukt zijn geworden, doch hetwelk niet zoo als Frankrijk in ieder tijdperk onzer geſchiedenis de zaden des verderfs en der verleiding door zijne ligtzinnigheid onder ons verſpreid heeft, ten einde ons van de beginſelen, waarmede ons nationaal geluk in verband ſtaat, af te trekken. Het voorbeeld van Spanje leere ons, dat geene ſchijnbare rust, al heeft dezelve eeuwen geduurd, de uitbarſtingen der volksdriften kan verhoeden, zoodra de brandſtof, die zich telkens opeenhoopt, ſlechts gelegenheid tot ontploffing vindt. Een volk daarentegen vergaat niet, zoo lang de kamp tusſchen waarheid en logen onder hetzelve levendig gehouden wordt. Slechts die ſlaap is gevaarlijk, welke zoo velen onder den ſchoon klinkenden naam van *rust* aanbevelen. De tijden zijn gewigtig. Waar wij den blik keeren, treden ons de belangrijkſte lesſen voor de oogen. De Heere geve ons te waken, opdat dit alles voor ons niet vergeefsch zij.

SCHRIFTVERKLARING.

D. JOH. ALBERTI BENGELII *Gnomon Novi Testamenti, in quo ex nativâ verborum vi simplicitas, profunditas, concinnitas, salubritas sensuum coelestium indicatur.* Editio tertia, per filium superstitem M. ERNESTUM BENGELIUM quondam curata, denuo recusa, adjuvante D. JOH. CHRIST. FRED. STEUDEL, Tom. I. Tubingae, sumtibus LUDOV. FRID. FUES. 1835. (Te Amſterdam verkrijgbaar bij J. MÜLLER en Comp.) Prijs *f* 7,20.

De voortreflijke Godgeleerde BENGEL, die in de eerſte helft der vorige eeuw in Wurtemberg bloeide, ſchijnt bij velen hier te lande alleen als de Autheur van eenige Apocalyptiſche berekeningen bekend te zijn, het zij uit de ſchriften van *Jung Stilling* miſſchien, of door het bloote gerucht van zijne werkzaamheid in dit vak. Ofſchoon ook deze bemoeijingen van den zaligen man niet dan tot lof zijner nagedachtenis kunnen ſtrekken, zoo verdient hij evenwel in ons Nederland eene vrij wat meerdere en dieper gaande algemeene bekendheid, dan, zoo veel wij kunnen nagaan, tot nog toe het geval ſchijnt te zijn.

JOHANNES ALBERT BENGEL was een dier zeldzame mannen, die, gelijk het de geleerde Uitgever van zijn hier aangekondigd hoofdwerk te recht uitdrukt, *geheel zijn christelijk leven in zijne verklaring van de Heilige Schrift met de meeste beſtemdheid van kleur, en de meeste ſcherpheid van oordeel heeft ingebracht.* Als Evangelisch voorganger was hij eene *eere Christi*, een licht in zijn vaderland en bij de nakomelingſchap; als Schriftuitlegger en *Criticus*, een Geleerde van meer dan gewonen ſtempel, van den Geest zelven der waar-

heid met bijzondere gaven en zalving toegerust. Wij hopen hem in deze onderſcheidene opzichten nog wel eenmaal nader in dit Tijdſchrift bij onzen Nederlandſchen lezer bekend te maken. Deze regelen hebben alleenlijk ten doel de vernieuwde uitgave van een boek aan te kondigen, waarvan de grootſte lof mag geacht worden, dat het aan zijnen veel beteekenenden en toch eenvoudigen titel volkomen beantwoordt. BENGELS manier van ſchriftverklaren heeft inderdaad iets zoo oorſpronkelijks, innigs, levendigs, geest- en hart-doordringends, dat men die niet beter kan uitdrukken, dan door de woorden, die hij zelve ter aanduiding van zijn doel gebezigd heeft. Zijn *Gnomon* (*Wegwijzer*) *des Nieuwen Testaments* bevat in nadruk eene doorgaande aanwijzing van den *eenvoudigen*, *diepen*, *kernvollen*, *gezonden zin der Goddelijke uitſpraken*, waartoe den Godzaligen Schrijver niet minder zijn hoogst beknopte, puntige, onderhoudende voordracht, als de rijke voorraad zijner bijbelſche en theologiſche wetenſchap te ſtade kwam.

De hooggeleerde D^r. STEUDEL van Tubingen heeft zoo wel der Kerk van Christus als der Godgeleerde wetenſchap een groote dienst bewezen met het bezorgen van deze nieuwe uitgave van een werk, dat zedert de jongſte herleving van eene waarlijk *Christelijke* Godgeleerdheid in Duitschland, door velen begeerd, te zeldzaam verkrijgbaar was, en in den boekhandel voorlang uitverkocht. *Het is met de zaak* (der Theologie in Duitschland) *thans zóó gelegen*, merkt de geleerde Uitgever in zijn voorbericht aan, *dat de ſchriften van die Uitleggers, welke het vroeger ter harte namen alle de ſchatten des Goddelijken Woords getrouwelijk voor den dag te brengen, maar welke een leeſtijd, van zulk een dieper onderzoek afkeerig, een tijd lang had ter zijde geſteld, thans weder met grooten ijver gezocht worden. Dit was het wat onlangs tot de nieuwe uitgave van Calvyns Commentarien aanleiding gaf.* Dit zelfde bewoog dan ook den Tubingſchen Godgeleerde tot de onderneming, die wij door de verſchijning van dit *Eerſte Deel* ter helfte voltooid zien. Het behelst namelijk de Aanteekeningen op de *vier Evangeliën* en de *Handelingen der Apostelen*. Het *Tweede Deel* zal de overige Boeken bevatten. De uitgave (in groot 8°. formaat) geeft, met eene duidelijke en aangenaam lezende letter, (op eene kleine ſtraks te melden uitzondering na,) *geheel* den inhoud van den *derden druk* des werks (in 4°), die ten jare 1773 door den waardigen zoon van den voortreflijken man bezorgd werd, en verrijkt met eigene toelichtingen hier en daar, vooral met plaatſen, uit andere gewichtige ſchriften zijns vaders overgenomen. Deze toevoegſels zijn ook door D^r. STEUDEL opgenomen, bepaaldelijk mede het ingelaschte uit Bengels *Hoogduitſche Overzetting van het N. T. met kleine praktikale aanmerkingen*; insgelijks de *Inleiding*, mitsgaders *het Korte Levensbericht* door Bengel den zoon (*Vita b. Auctoris*), in de gemelde 4° uitgave voorhanden. Het weggelatene in de jongſte uitgave betreft alleen sommige tegenwerpingen, die hedendaagsch geene zoo bepaalde beantwoording vereisſchen, als bij den leeftijd van de beide BENGELS het geval was.

Moge de verſchijning van dit hoogst belangrijke werk ook in ons Nederland tot nut en zegen zijn! Het wordt voor onze Nederlandſche Godgeleerdheid hoogelijk tijd, eens van harte weder te keeren tot die te lang verwaarloosde beginſels zoo wel als hulpmiddelen, die geenszins met eene *wezenlijke* vordering in het wetenſchappelijke onbeſtaanbaar zijn, maar dezelve veeleer zullen helpen te weeg brengen, al ware het ſlechts door de ontdekking en beſchaming van dat veelvuldige bedrog of zelfbedrog, dat ons *vordering* doet noemen, hetgeen niet anders is dan *afwijking; verlichting*, hetgeen ons van het eenig waarachtige Licht vervreemdt.

HET ZOEKEN NAAR JEZUS.

Jezus, Heilzon, die uw ſtralen
  In der zonden doodsnacht ſchiet!
In Herodes koningszalen
  Zocht ik U, maar 'k vond U niet:
'k Vond er aardſche pracht en luister,
  Oogenweelde en wereldlust,
Maar mijn hart bleef leêg en duister,
  En mijn boezem ongerust.

In de School der Schriftgeleerden
  Ging ik, zocht ik mijnen Heer;
Maar bij wijzen noch verkeerden
  Vindt de Wijsheid Gods geene eer.
Ach, zij ſpraken als de blinden
  Van hetgeen een ander ziet;
Maar mijn Heer en Heiland vinden
  Kon ik in hun midden niet.

Outervlam en luchter ſchenen
  Me uit het Heiligdom in 't oog;
Maar ik hijgde ſlechts naar Éénen:
  Naar den *Opgang van Omhoog* (1).
Dierenoffer, tempelkandlaar,
  Priesterglans noch outerpracht,
Straalden hier den moeden wandlaar
  't Heillicht in zijns boezems nacht.

Eenzaam, zoekend, ging ik verder
  Naar 't geringe Bethlehem,
Als een ſchaapken zonder herder,
  Wachtend op des Herders ſtem.
Toen, toen ſcheen mij uit den hoogen
  Hel en helder, ſchoon van verr',
't Lieflijk vredelicht in de oogen
  Van mijns Heilands morgenſter.

Zoekt ſlechts, o, zoo zult gij vinden,
  Harten die naar Jezus ſtreeft!
Laat geen aarde een boezem binden
  Dien God zelf ontſloten heeft.
Volgt zijn roeping zonder beiden,
  Kindren van Jeruzalem!
Licht van Boven zal u leiden
  Naar de ſtal van Bethlehem!

Naar het H. D. van C. J. P. Spitta.

(1) Luc. I: 78.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geſchreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik geſproken, zoo gelooven wij ook, daarom ſpreken wij ook.
2 Cor. IV: 13.

MENNO SIMONS,

Geb. te Witmarſum, in 1496; Overleden te Oldesloo, in 1561.

Eene veelzins lofwaardige belangſtelling ook in die leerſtukken welke de hoofdwaarheid des geloofs niet uitmaken; eene belangſtelling, die getuigt van een wezenlijk inzicht in den onderlingen band die al de ſtukken der gezonde leer vereenigt, doch welke aan onzen tijd niet alleen vreemd is, maar zelfs meestal bij de hedendaagſche onverſchilligheid onbegrijpelijk moet voorkomen; verbrak in de eeuw der Hervorming de eenheid dergenen die van het Babel der Roomſche Kerk uitgingen. De twisten en verdeeldheden, uit die oneensgezindheid geboren, mag en moet men betreuren, maar niet gelijk de geest der eeuw ze betreurt, die overal de waarheid en hare handhaving aan liefde en vrede ten offer brengt, en daardoor ſlechts eenen ſchijnvrede ſticht, die op een' zandgrond gebouwd, en niet beſtand is tegen den aanval van ſtormwinden en waterſtroomen. Hetgeen men waarlijk mag beklagen, is, dat men die gave der onderſcheiding destijds niet altoos bezat, welke den dwalende die toch in Christus is, en die met waarachtige zelfverſoeijing den eenigen Heiland en Zaligmaker Jezus Christus en zijne éénig-algenoegzame gerechtigheid omhelzende, waarlijk van den dood is overgegaan tot het leven, verre verſchillend beſchouwt en behandelt van hem, die, ja gemeenſchappelijk tegen een gezag en kerk, als die van Rome, met den waarlijk geloovigen Protestant mocht overſtaan, maar nogtans van de kracht der waarheid blijkbaar niets aan zijn hart had ondervonden, gelijk de twee Socinusſen, een Servet, of Clement Marot; genen vooral in de door hen gedrevene leer, deze meest in zijn onrein en onheilig leven. Zoo had Luther nooit den Zwitſerſchen, noch deze den Wittenbergſchen Hervormer moeten behandelen; zoo hadden de Lutherſchen de Gereformeerden en deze de geloovige Doopsgezinden niet moeten beſtrijden. Doch het ſchijnt, dat ook van dien kant eene ſchudding en aanvechting, als die van de zijde des ongeloofs in onze dagen, noodig was, om degenen die verbonden zijn door het geloof in Christus, meer op hunne onderlinge eenheid in Hem, dan op de punten van verſchil tusſchen hen te doen ſtaren.

Menno Simons, wiens naam wij aan het hoofd dezes vermeldden, verdient allezins door ons gedacht te worden, omdat de geſchiedenis zijns levens en zijner bekeering ons een' waren geloovige leert kennen; omdat hij velen tot de kennisſe van Jezus Christus gebracht, en van menigvuldige dwalingen en zonden teruggeleid heeft; en eindelijk, niet het minſte, omdat hij de éénige man in de Nederlanden was, die in den tijd der Reformatie als Hervormer optrad, en een Christelijk genootſchap oprichtte, hetwelk onder de Protestantſche kerkgemeenſchappen, offſchoon niet altijd in den geest des ſtichters, zich tot nu toe heeft ſtaande gehouden. Hij was geboren te Witmarſum in Friesland, trad ongeveer 26 jaren oud in den geestelijken ſtand, en werd Priester te Pinningum, twee uren van Franeker, waar twee jongelingen van gelijke jaren met hem de dienst verrichtten. Offſchoon zich meestal weinig met geestelijke dingen bezig houdende, begonnen hem bij het lezen des N. T. echter nu en dan bedenkingen tegen de Roomſche leer aangaande het Avondmaal en den Doop op te komen, die door het lezen van een en ander werkje van Luther nog verſterkt werden. Men begon al spoedig te merken dat hij de Schrift onderzocht, en hij werd deswege (hoewel met onrecht) een Evangelisch Prediker genoemd: »Een ieder zocht en begeerde mij (ſchrijft hij van dezen tijd), want de wereld hadde mij lief en ik de wereld;

en nog moest het heeten, dat ik Gods woord predikte en een fijn man ware!"

Kort daarna kwam hij tot overtuiging van de ongegrondheid der Transſubſtantiatie en van den Kinderdoop, naardien hem de voordracht van den laatſten bij de voornaamſte Hervormers van die dagen niet voldeed (1). Ongeveer ten zelfden tijde werd hij te Witmarſum, de plaats zijner geboorte, tot Priester gekoren, en begaf zich derwaarts, vooral beſtierd door het verlangen om een grooten naam te verwerven. »Ik hebbe daar (het zijn wederom zijne eigene woorden) veel zonder geest en liefde, van des Heeren woord geſproken, gelijk alle huichelaars doen, en daarmede jongeren die naar mij geleken gemaakt, dat is, ijdele pralers, lichtvaardige klappers, en die het éne noodige, gelijk als ik zelf, helaas! weinig achtten. En hoezeer ik wel veel uit de Schrift leerde kennen, zoo heb ik echter die kennis door mijne jongelingslusten in een onrein vleeſchelijk leven zonder alle vrucht verleerd, en niets gezocht dan gewin, gemak, menſchengunst, heerlijkheid, naam en eere, gelijk gemeenlijk allen doen die op een gelijk ſchip varen."

Menno's reeds vrij uitgebreide naam en daarbij gevoerd onheilig leven, ſterkte onboetvaardige zondaars in hun ijdelen weg. Toen velen zich al meer en meer op hem beriepen, van welke hij zelf eenigen van Roomſche dwalingen had afgebracht, inzonderheid de ſteeds toenemende ſecte der Wederdoopers, die voorgaven dat hij hun voorvechter was, en zich overal begonnen geweldadig tegen de Overheid aan te kanten, bracht hem dit tot zeer ernſtig nadenken. »Datzelve aldus betrachtende (zeide hij zelf in latere jaren), heeft mij aan mijne ziele alzoo geknaagd, dat ik het niet langer lijden konde. Dus dacht ik bij mij zelven: Ik ellendig menſche! wat doe ik? Zoo ik bij dezen wandel blijve, en mij naar mijns Heeren woord en mijne ontvangene kennis der waarheid niet ſchikke, en de huichelarij der Geleerden, hun onboetvaardig vleeſchelijk leven, hun verkeerden Doop, Nachtmaal en valſche Godsdienst, met des Heeren woord, naar mijne geringe gave niet beſtraffe, den rechten grond der waarheid uit vleeſchelijke vreeze niet ontdekke, en die onnoozele dwalende ſchapen, die zoo gaarne recht zouden handelen, wanneer zij maar recht waren onderwezen, niet tot de rechte weide van Christus, zooveel in mij is, geleide, och, hoe zal dat vergoten bloed in het gerichte des Almachtigen en grooten Gods tegen mij getuigen, en over mijne arme ellendige ziele voor mijnen God het recht uitſpreken! — Mijn harte beefde binnen in mij: ik bad mijnen God met zuchten en tranen, dat Hij mij, bedroefden zondaar, de gave Zijner genade wilde ſchenken, een rein hart in mij ſcheppen, mijn onreinen wandel en ijdel zondig leven om de verdienſte des rooden bloeds des Heeren genadig wilde vergeven, en mij met wijsheid, met den geest der vrijmoedigheid en met een mannelijk gemoed wilde begiftigen, opdat ik zijn hoogen, aanbiddelijken Naam en heilig woord recht prediken, en zijne waarheid tot zijne eere aan den dag mochte brengen."

»Van dien tijd af begon ik in des Heeren naam openlijk van den predikſtoel de noodzakelijkheid van boete en bekeering te verkondigen, het volk op den ſmallen weg te wijzen, alle zonden en godloosheden, daarbenevens alle afgoderij en valſche godsdienst met kracht uit de Schrift te beſtraffen, en de rechte godsdienst, en Doop en Nachtmaal naar den zin en grond van Christus, openbaar voor te dragen, zooveel ik op dien tijd van mijnen God daartoe genade ontvangen had."

»Ziet, Lezers (dus vervolgt hij), aldus heeft mij die genadige Heere door de milde gunst zijner groote ontferming, aan mij ellendigen zondaar bewezen, eerst mijn hart ontrust, toen een nieuw gemoed gegeven, in zijne vreeze vernederd, ten deele mij zelven leeren kennen, van den weg des doods afgewend, en op den engen weg des levens, in de gemeenſchap zijner heiligen, barmhartig geroepen. Hem zij prijs in eeuwigheid: Amen (1)."

Aldus van de Roomſche Kerk zich afſcheidende omſtreeks het jaar 1536, was Menno eenen tijd lang in het onzekere of hij zich bij de Wederdoopers voegen, dan een afzonderlijk kerkgenootſchap oprichten zoude. Intusſchen vertoonde zich in Groningerland een afgezant van de Munſterſche Wederdoopers, genaamd Ubbo Philips. Van dezen liet hij zich te Groningen andermaal doopen, en op begeerte van ſommigen die hem ten Leeraar begeerden, de handen opleggen, en uitzenden om te prediken. Doch toen deze Philips later zijne zending herriep, en Menno en anderen die hij in het Leeraarsambt bevestigd had, waarſchuwde, dat hij in de dwaling verkeerd had, verklarende zich daartoe verplicht te vinden om zijne ziele jegens hen voor God te bevrijden, begon zich Menno op eene onmiddelijke zending van Gods wege te beroepen. *Voorwaar* (ſprak hij) *in deze zaak kan ik door Uw woord, hemelſche Vader! niet bedrogen worden. Ik heb het geloofd, en ontvangen door den Heiligen Geest, als een zeker woord der waarheid.* Wil men weten, hoe hij met betrekking tot zijne zending zulk eene onwankelbare gewisheid was deelachtig geworden, wij vinden de oplosſing daarvan in het meermaals aangehaalde van zijnen *Uitgang uit het Pausdom:* »Mijn harte was zeer bezwaard en gedrukt geweest: bekommernisſe en bangheid was het allenthalven. Want ter eener zijde zag ik mijne geringe gave, mijne groote ongeleerdheid, mijne zwakke natuur, de bloôheid mijns vleeſches, de overmatige groote boosheid, moedwil, verkeerdheid en tyrannie dezer wereld, de ſecten, de ſpitsvinnigheid der geesten, en het jammerlijk zware kruis dat mij, zoo ik aanving, niet weinig drukken; zoude ter andere zijde, den erbarmelijk grooten honger, het gebrek en den nood der godvruchtige vromen en kinderen Gods: want ik zag duidelijk, dat zij dwaalden gelijk onnoozele en verdwaalde ſchapen, die geenen Herder hebben. Ten laatſte

(1) In het tweede gedeelte van dit ſtuk hopen wij van 's mans leer te ſpreken, en bij die gelegenheid ook zijne dwalingen, waaronder de verwerping van den kinderdoop behoort, op te geven en aan te wijzen.

(1) Zie dit geheele verhaal van Menno zelven in zijne *Klare beantwoording over een Schrift tegen Gellium Faber*, bl. 256—258.

heb ik na veel bidden mij ter beſchikking der kleine gemeente geſteld, onder voorwaarde dat zij en ik den Heere eenen tijd lang vurig bidden zouden, dat, bijaldien het zijn welbehaaglijke en heilige wil ware dat ik Hem ten prijze de dienst mocht kunnen uitoefenen, zijne Vaderlijke goedertierenheid mij alsdan zulk een hart en gemoed gunnen wilde, dat ik met Paulus betuigen mocht: *Wee mij zoo ik niet het Evangelium predike!* Zoo niet, dat Hij alsdan de zaken dus beſchikte dat het achterbleve. Want Christus zegt: *Zoo twee onder u eens worden over eene zake, waarom zij bidden op aarde, dat zal hun geſchieden van mijnen Vader die in den hemel is. Want zoo waar twee of drie vergaderd zijn in mijnen naam, daar ben ik in hun midden.* Toen nu de voorgemelde Broeders van hunne bede niet aflieten, en mij mijne eigen conſcientie ook ten deele (hoewel in vele zwakheid) benaauwde, dewijl ik den grooten honger en nood zag, waarin zij zich bevonden, zoo heb ik mij met lichaam en ziel den Heere overgegeven, en in zijne genadehand bevolen, en hebbe te zijner tijd naar luid zijns heiligen Woords begonnen te leeren en te doopen, op des Heeren akker met mijne geringe gave te arbeiden, aan zijne heilige ſtad en tempel te bouwen, en de vervallen ſteenen weder aan hunne plaatſe te voegen. Alzoo ben ik, ellendige, groote zondaar, van den Heere verlicht, tot een' nieuwen zin bekeerd, uit Babel gevloden, in Jeruzalem getogen, en ten laatſte, ſchoon onwaardig, tot deze zware dienst gekomen."

Zeker was het gevaar groot, dat hij met zijn openbaar optreden liep. Kort na hetzelve werd een huisman, die hem bij Harlingen geherbergd had, met den dood geſtraft. In den jare 1543 werd er een Plakkaat door geheel West-Friesland afgelezen (1), dat alle misdadigers en doodſlagers kwijtſchelding hunner misdaad, 's Keizers genade, vrijheid des Lands, en daartoe nog honderd gulden premie zouden ontvangen, indien zij hem levend of dood overleverden. Hij zou zich echter aan de meestdreigende gevaren niet hebben onttrokken, bijaldien het hem had mogen gelukken dat de ganſche Reformatie der Nederlanden, in ſtede van deels uitlandſche Hervormers, Luther, Melanchton, Zwinglius, Calvyn te volgen, zijne leere en regel hadden aangenomen. Doch het mislukken zijner pogingen daarheen, gevoegd bij de mindere naauwgezetheid van ſommige Luthersch-Hervormden hier te lande, maakte hem allengs meer uitſluitend en onverdraagzaam (2). De ſcherpe geest der Anabaptisten, bij welke hij zich doorgaans voegde wegens zijnen afkeer van den kinderdoop, begon hem meer en meer te bezielen, en deed hem alle overige Protestanten als beſmet met den zuurdeesſem des Pausdoms beſchouwen (3). Sints 1555 ſneed hij alle gemeenſchap met hen af, doorreisde benevens Friesland, Gelderland, Holland en Braband, ook Westphalen en de kusten der Oostzee tot aan de Belt en Lyfland toe, en verzamelde overal eene van de overige Protestanten afgezonderde ſecte. Eindelijk zette hij zich neder in het Holſteinſche, waar hij zelfs van den regerenden Hertog, die vroeger in Nederlandſche dienst was geweest en de Doopsgezinden van eene gunſtige zijde had leeren kennen, vergunning verkreeg om eene drukkerij op te richten, die tot ſtand kwam te Oldesloo, alwaar ook Menno zich nederzette en verbleef tot zijnen dood in 1561, ofſchoon van tijd tot tijd her- en derwaarts zich op reis begevende, om zijne aanhangers te bezoeken, en raad en onderricht te geven. Men zegt dat hij op zijn doodbed gevoelde en erkende, dat hij zich te veel door den invloed van hevige Wederdoopers had laten beſtieren, en met ſtervende lippen den omſtanderen deze laatſte les gaf: *Wordt geene dienstknechten van menſchen gelijk ik geweest ben!*

(*Het ſlot in een volgend Nummer.*)

VRIJHEID EN LIBERALISMUS.

De vrijmoedige en ijverige oppoſitie door vele welgezinden, toen het Liberalismus ook in ons Vaderland nog ſchier algemeen heerſchende was, gevoerd, heeft hen wel eens in verdenking gebracht, dat zij ook de ware Vrijheid weinig achting toedroegen. Wij ontkennen niet, dat daartoe nu of dan aanleiding mag gegeven zijn door het toeſchrijven van iets dat tot natuurlijke, wezenlijke, echt-Hollandsche vrijheid behoorde, aan het Liberalismus, gelijk omgekeerd algemeen veel, zeer veel, dat niets dan Liberalismus was, onder den ſchoonen naam van Vrijheid werd geroemd; maar in den grond was de tegenſtelling van Godsdienst en Liberalismus (dezelfde die tusſchen ware Vrijheid en Liberalismus beſtaat) waarachtig en juist. Er is, inderdaad, een wezenlijk grondverſchil tusſchen Vrijheid en Liberalismus; en daarom is het, dat wij, ook dan wanneer de geest der eeuw zich vroeger of later door onbeperkt en ongeregeld dwanggezag mocht doen gelden, gelijk zij langen tijd deed door ongeregelde en onbeperkte vrijheid en algemeene gelijkheidszucht, ondanks den tegenſtand dien ook deze hare verſchijning van den Christen vordert, evenmin van het Liberalismus beginſelen of redeneringen willen borgen, als vroeger immer door welgezinden in ons Vaderland zulk eene gemeenſchap als geoorloofd erkend werd.

In een vroeger Opſtel (*over de ware Volksvrijheid* (1)) werd door ons betoogd, dat het niet die hedendaags voorgewende *milddadigheid* is (*liberaliteit*, ofſchoon ook deze zelve eene deugd zij, door onze Vaderen ſteeds betracht), zoo weinig als de met den ſpraakkunſtigen uitgang die eene *partijleus* aanduidt, gevormde benaming *Liberalisme*; maar *gerechtigheid*, die de vrijheid eens Lands verhoogt. Immers die *milddadigheid zonder gerechtigheid* in de Staatkunde, is in den grond hetzelfde als de leer

(1) Zoo ook ten jare 1549 door Gravin Anna in Oost-Friesland: Matthaei *Veteris Aevi Analecta*, Vol. IV. p. 794.

(2) Men gaf den Lutherſchen na, dat zij den Bijbel in de ééne en de bierkan in de andere hand droegen. Zie Brandt, *Hist. der Ref.* III[de] Boek. Verg. met Menno, *Van het rechte Christen-geloove*, bl. 78.

(3) »Wat kan het baten dat zij den Paus uitſtooten, als zij zelve in »zijne plaatſe treden? Het is wel waar, dat vele takken van den boom »des Antichristi afgehouwen zijn, maar de wortel met den ſtamme ſtaat »nog." *Tegen Gellium Faber*, bl. 245.

(1) D[l]. II, bl. 32.

van Gods *barmhartigheid* zonder erkentenis zijner *rechtvaardigheid* in het godsdienſtige. Eene verderfelijke dwaling, die in beide vakken de gronden zoowel der historiſche en ſtellige rechts- en ſtaatsleer, als der ſtellige en geopenbaarde godsdienstleer moet ondermijnen of omverwerpen, en zoowel voor duurzame vrijheid als voor rechtmatig gezag allergevaarlijkst zijn. Wanneer men zijne vrijheid alleen aan eens anders *milddadigheid*, niet aan zijn eigen recht verſchuldigd is, ſtaat zij immers geheel op losſe ſchroeven!

Het Liberalismus dat alleen *den ſchijn* der vrijheid draagt, en dien ſoms met den grootſten willekeur (ver verwijderd van de ware gerechtigheid, zoowel als van wezenlijke vrijheid) verbindt, ſtaat ongeveer op denzelfden voet tegen de vrijheid over, als de Staats-gezinde partij in de tijden van de Republiek der Vereenigde Nederlanden; eene partij, die ſteeds de leuze der *vrijheid* om welke het allen te doen was, in hare banier voerde, en onder dien ſchijn doorgaans den willekeur van haar en de haren bedekte. »En hieruit moeten (om de woorden van den hooggeleerden Kluit te bezigen (1)) alle de volksbewegingen, oproeren en burgerlijke oneenigheden worden afgeleid die ons Land bezuurd heeft, en wel bijzonder in de latere dagen over de Stadhouderlijke waardigheid, naar de goede of kwade denkbeelden, welke men of opvattede of inboezemde van dien of dien Stadhouder, dat hij de vrijheid poogde te bewaren of dat hij inbreuk op dezelve wilde doen. Indien men toch den ingezetenen door publieke geſchriften, die bij ons den toon geven, kan overreden en overtuigen, dat tot bewaring en bevestiging van 's Lands vrijheid, zoo van burgeren als van Regenten, de Stadhouderlijke waardigheid nuttig en noodzakelijk was, gelijk men daarvan in vorige tijden ten volle was overtuigd tot aan den dood van Willem II, alsdan is het volk niet in te teugelen; dan roept alles *vivat Oranje!* Men heeft daarvan de aanmerkelijkſte bewijzen gehad in de herſtelling van Willem III in zijner Voorvaderen waardigheden in 1672; in de aanſtelling van Willem IV in 1747; beide gevallen, toen ons land door den Franſchen Koning met den ondergang gedreigd werd; en nog later in de aanvaarding dier waardigheden, door den tegenwoordigen Stadhouder Willem V, waaromtrent 's Lands jaarboeken getuigen, met welke liefde, vreugde, welmeenendheid en zegeningen dit alles bij rijken en armen gepaard ginge.

»Men wist over het algemeen niet anders, en de volksſtem bazuinde dit uit, en bevestigde het vroegere denkbeeld, dat ter bewaring van 's lands vrijheden, van der burgeren voorrechten en hun voortdurend geluk, de Stadhouderlijke waardigheid het geſchikſte middel was. Ongelukkig is het, dat ſedert dien tijd de tegenſtrevende partij de penvoerders op zijne zijde getrokken heeft, en nog heeft; hetwelk echter in den aard der zaken een noodwendig gevolg is van de *Posſesſio*". En verder (bladz. 299):

(1) *Iets over den laatſten Engelſchen oorlog.* Amſt. 1794 bl. 292.

»Maar keeren wij het blad om, en beſchouwen wij het denkbeeld van *vrij te zijn zonder Stadhouder.* Wanneer men in Stadhouderlooze tijden over Neêrlands vrijheid ſchreef, was het even alsof de vrijheid in den burgerſtaat alleen daarin beſtond, dat men regeerde zonder Stadhouder, terwijl intusſchen de burgers en gemeenten dikwijls zuchtten onder eenige grooten, die de klem van het bewind alleen in handen hadden, terwijl inderdaad de Republiek, (volgens eene aanmerking van Slingeland, die beiderlei regeringsvorm bijna eene halve eeuw werkzaam had bijgewoond en ondervonden, de zwaarſte posten en bedieningen waargenomen en doorkropen, en derhalven het voor- en nadeel van alles grondig kende) daarom niet gelukkiger noch aan minder gebreken vast was. Maar wanneer ook de Republiek al een Stadhouder heeft, en men dan eenmaal door ſchriften, couranten en andere middelen, de gemeenten en zelfs de beste aanzienlijkſte burgers kan wijs maken of in den waan brengen, dat die waardigheid nadeelig en voor 's Lands vrijheid gevaarlijk is, of dat zulk een vorſtelijk Perſonaadje op 's Lands vrijheden en 's burgers rechten inbreuk doet: alsdan is er ook geen houden aan het hollen van de Natie; en kan men het domme gemeen, hetwelk altijd en overal het grootſte getal uitmaakt, op zijne zijde gewinnen, dan kan men ze zelfs in de wapenen, societeiten of clubs doen vormen, gewapende volksvergaderingen aanleggen, om eenige rijken of heerschzuchtigen behulpzaam te zijn die op den val of vernedering der Stadhouders toeleggen: en dit alles in den ſchijn, dat op die wijze 's volks rechten bewaard of herſteld, grondwettig herſteld wierden; en dit heet dan vrijheid."

De uitkomst heeft geleerd, dat de ſchrandere en doorzichtige Kluit juist gezien had. Zijne beſchrijving van deze beiderlei vrijheid leidt ons tevens tot het onderſcheid van ware Vrijheid en Liberalisme. Het Liberalisme loopt altoos uit op de heerſchappij der numerieke meerderheid, die hetzij in grondvergaderingen (treuriger gedachtenis), hetzij in repreſentatieve of andere conſtitutionele vergaderingen, ofſchoon zelden het bedaardſte en verſtandigſte gedeelte uitmakende, de minderheid in eene politieke ſlavernij doet verkeeren, en de wezenlijke rechten dergenen die tot deze minderheid behooren, niet zelden in het grootſte gevaar brengt.

Het is dus vrijheid die wij bedoelen, zoowel in Staatkunde als geſchiedenis, vooral in die van het Vaderland: ook wanneer wij het Liberalismus in *gene* beſtrijden; ook wanneer wij ons tegen de zoogenaamde vrije Staatsregeling in *deze* verklaren; maar vrijheid die den Landzaat waarlijk te ſtade komt; vrijheid die op werkelijke rechten gegrond is; vrijheid die op denzelfden bodem ſteunt als het recht van Overheid en Landzaten; vrijheid in woord en daad; vrijheid van godsdienst en geloof; vrijheid van handel en wandel, doch binnen den kring van recht en rede.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

HET LIED DER SCHEPPING EN DER VERLOSSING.

(Vervolg van bladz. 128.)

v. 6. *En voor den troon was een glazen zee, kristal gelijk.* De *glazen zee* aan deze plaats en Hoofdst. XV. v. 2, stemt weder overeen met een gezicht van den Propheet Ezechiël (I. v. 22); en vooral met dat van Moses (Exod. XXIV. v. 10): *En zij zagen den God Israëls, en onder zijne voeten als een werk van saphirsteenen, en als de gestaltenis des hemels in zijne klaarheid.* Die glazen zee, die grond van saphirsteen of van kristal, duidt aan de eeuwige en onverstoorbare *vrede* in het koninkrijk van God. Niets woelender en woedender in de schepping dan de zee in hare onstuimigheid. Daarom is zij ook overal in de Schrift, vooral in dit heilige Boek, een zinnebeeld der *wereld* (1), en is zij als zoodanig in het nieuwe Jerusalem niet meer (2). Niets rustiger en kalmer, dan eene *stille* zee; daarom is dan ook hier eene effene, eene *kristallen* zee het beeld dier vrede Gods en bij God, welke de uitkomst zal zijn van den ontzettendsten strijd, de ruste die *overblijft voor het volk van God* (3), na den tijd der woelingen, des lijdens en des kamps, gelijk die in dit Boek aan geheel de kerk, als één lichaam beschouwd, tot in de bijzonderheden verkondigd wordt.

v. 6, 7, 8. *En in het midden des troons, en rondom den troon vier Dieren, zijnde vol oogen van voren en van achteren. En het eerste Dier was eenen leeuw gelijk, en het tweede Dier een kalf gelijk, en het derde Dier had het aangezicht als een mensch, en het vierde Dier was een vliegenden arend gelijk. En de vier Dieren hadden elk een voor hemzelven zes vleugelen rondom, en waren van binnen vol oogen: en hebben geen ruste dag en nacht, zeggende: Heilig, heilig, heilig is de Heere God de Almachtige, Die was en Die is en Die komen zal.* De overeenkomst van dit gezicht en loflied der vier Dieren met de prophecyen van Jesaia en Ezechiël behoeft naauwelijks aanwijzing (1). Doch de onderlinge vergelijking doet ook het onderscheid bemerken, vooral daarin bestaande, dat bij Jesaia de *Seraphim* het *driemaal heilig* uitroepen, terwijl aan deze plaats de vier Dieren blijken geene Engelen of Aarts-Engelen te zijn, maar even als de vier en twintig Ouderlingen de *Kerk* te vertegenwoordigen. Zij zijn immers, even als deze laatsten, *gekochten door het bloed des Lams* (V. v. 8 en 9), en worden (V. v. 11) uitdruklijk van de schare der Engelen onderscheiden, op de wijze die wij daar ter plaats nader hopen te doen opmerken. Doch waarin bestaat dan nu het onderscheid tusschen het viertal der Dieren, en het vier en twintigtal der gekroonde Ouderlingen? Niets waarschijnlijker, dan dat de eerste meer bepaaldelijk van eenige uitnemende leden der triumpheerende kerk, Voorgangers, zeer bijzonder begaafde en begenadigde dienstknechten Gods en Jesu Christi te verstaan zijn; de Ouderlingen daarentegen meer in het algemeen het *lichaam* der kerk vertegenwoordigen (2). Dit blijkt *ten eerste* uit de bijzondere eigenschappen, die hier aan de *Dieren* onder verschillende zinnebeelden worden toegekend; *ten tweede*, uit hunne meerdere nabijheid tot den troon Gods, en in het geheel klaarblijkelijken voorrang, boven de Ouderlingen (3); *ten derde*, uit de minderheid zelve van hun getal. Doch daar is nog meer: te zamen met de Ouderlingen vertegenwoordigen de *Dieren* het *koninklijk* en het *priesterlijk* ampt der verlosten door het bloed van Christus (V. v. 10); wellicht nu is het laatstgemelde meer

(1) Openb. XIII. v. 1. XXI. v. 1. Dan. VII. v. 2.
(2) XXI. v. 1.
(3) Heb. IV. v. 9. σαββατισμός.

(1) Jes. VI. v. 1-3. Ezech. I. v. 5 en volg.
(2) Verg. VITRINGA, ad h. l.
(3) IV. v. 6, 9, 10. V. v. 11.

bepaaldelijk, als eene bij den troon van God zooveel nader geplaatste heerlijkheid, door het *Viertal* uitgedrukt; het koninklijk ampt daarentegen meer bijzonder door de *Ouderlingen*. Daar intusſchen de beide waardigheden in dit hemelſche gezicht zoo allernaauwst verbonden zijn, zoo kan zeer wel, behoudens het gemaakte onderſcheid, het *vier en twintigtal* dezer gekroonde hemelingen in verband ſtaan met het vier en twintigtal der priesterlijke ordeningen in Israël (2 Chron. XXIV). In allen gevalle is de verhouding opmerkelijk tusſchen de beide getallen, 4 : 24 = 1 : 6. Zoo bedroeg ook in oud-Israël het getal der (70) Ouderlingen (Num. XI v. 25) bijna zesmaal dat der (12) Stamhoofden; insgelijks dat der (70) Discipelen (Luc. X. v. 1.) even zoo veel malen dat der *Twaalve*. — De meerdere of mindere trappen van heerlijkheid en zaligheid in de met Christus triumfeerende kerk behoeft hier wel, als zijnde onbetwijfelbare Kerk- en Bijbelleer, geen bewijs. De herinnering aan 1 Cor. XV. v. 41, ware in allen gevalle voldoende.

Wat voorts de zinnebeelden aangaat, die de eigenſchappen der door de vier Dieren aangeduide dienaren Gods nader kenmerken: deze eigenſchappen zijn of aan alle vier gemeen, of wederom bij een iegelijk naar zijne bijzondere gave en roeping onderſcheiden. Aan alle vier wordt toegeſchreven de *waakzaamheid*, te kennen gegeven door de oogen die *van voren en van achteren* hunne (zinnebeeldige) lichamen (v. 6) en vleugelen (v. 8) bedekken; voorts de vlugge *bereidvaardigheid* om de bevelen hunnes Gods en Heilands te doen, door die *vleugelen* zelve; en de diepe *ootmoed* in Gods tegenwoordigheid, die hen deze vleugelen doet gebruiken, om hunne aangezichten te bedekken (Jes VI.); eindelijk de onophoudelijke lofprijzing en aanbidding: *zij hebben geen ruste dag en nacht, zeggende, Heilig, heilig, heilig*, enz. Een iegelijk der vier Dieren heeft voorts wederom zijn bijzonder zinnebeeld, kenmerkende de onderſcheidene gaven der voortreffelijkſte dienaren van Jesus Christus en zijn Evangelie, Apostelen, Propheten, Evangelisten, Getuigen, Hervormers en wie verder tot die meer uitnemenden onder het volk *van Koningen en Priesters* in het hemelſche Jeruſalem gerekend worden. De gelijkenis van den *leeuw* duidt geloofshelden aan, hoedanige de kerk van Israël oudtijds had in haren Elia, die der Apostoliſche dagen in eenen Paulus of Petrus, die der geroepene Heidenen in eenen Athanaſius, de kerkhervorming in haren Luther. Het *kalf* (of de *os*) ziet op de zulken, die met buitengewone *arbeidzaamheid* begaafd en tot zegen geſteld werden in en voor de Gemeenten; men vergelijke 1 Cor. XI. v. 9, 1 Tim. V. v. 18. Het *menſchen-aangezichte* is een zinnebeeld van liefderijke menſchelijkheid, zachtmoedigheid, zelfverloochening, ten behoeve van den naaste, waardoor wederom andere gezegende inſtrumenten Gods onderſcheiden worden in de veelvuldige bedeelingen der Evangelie-prediking (1). De *vliegende arend* duidt aan die kennis der diepten en hoogten in het koninkrijk Gods, welke zoo bijzonder het deel was van Apostel Johannes zelven. De lof eindelijk, dien de vier Dieren zonder ophouden aanheffen, wordt uitgedrukt door drie uit het wezen zelve der aloude Israëlitiſche Godsdienst ontleende benamingen en eigenſchappen Gods: *ten eerſte*, het *driemaal Heilig*, waardoor het prophetiſche woord reeds in zich bevatte en afſchetste de verborgenheid van de eenige en onverdeelde Godheid des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes. *Ten tweede*, de aloude verbondsnaam: de *Heere God*, Jehova, Israëls Heere en. Israëls God, de *Almachtige* (ὁ παντοκράτωρ, door welk woord sommige der Griekſche overzetters van het O. T. en de Apostelen Paulus en Johannes in het Nieuwe het Hebreeuwſche *Sabaoth* overbrengen); *ten derde: Hij, die was, en die is, en die komen zal*, bij Moſes (Exod. III. v. 14): IK BEN DIE IK BEN. Zoo ſtellen ons dan ook deze hemelſche lofgalmen de éénheid in wezen voor oogen van de beide bedeelingen, die der belofte, en die der vervulling. De lof wordt in dit Prophetisch-Apostoliſche boek uitgeſproken met woorden van Israëls Pſalmisten en Propheten. Het is *het gezang van Moſes en het gezang des Lams*, dat bij den afloop der eeuwen gezongen wordt voor den troon des Almachtigen Gods (1). Welk eene beſchaming voor die genen onder den naar Jeſus Christus genoemde Gemeenten, die de Pſalmen Israëls voor geene Christenkerken meer geſchikt achten, als of Jeſus Christus en zijn Koninkrijk in die Pſalmen niet was!

v. 9, 10, 11. *En wanneer de Dieren heerlijkheid en eere en dankzegging gaven Hem die op den troon zat, die in alle eeuwigheid leeft: Zoo vielen de vier en twintig Ouderlingen voor Hem die op den troon zat, en aanbaden hem die leeft in alle eeuwigheid, en wierpen hare kroonen voor den troon, zeggende: Gij Heere! zijt waardig te ontfangen de heerlijkheid, en de eer, en de kracht, want gij hebt alle dingen geſchapen, en door uwen wille zijn zij, en zijn zij geſchapen.* Zelfs in de hemelſche heerlijkheid zijn de gaven, de bedeelingen, de werkzaamheden der gezaligden onderſcheiden. Terwijl de vier Dieren, op hunne plaats blijvende, zonder ophouden loven, verzellen hen de *Ouderlingen* in die aanbidding met het nedervallen op hunne aangezichten, en met het werpen hunner kroonen voor den troon van Hem, *uit wien, door wien*, en *tot wien* alle dingen zijn. Tevens loven zij Hem ook met hunne ſtemmen; de vier Dieren verkondigen de heerlijkheid van zijn Naam en Wezen, de vier en twintig Ouderlingen *het werk zijner handen*. Uit hunnen mond hoort Johannes in den Geest het kort maar alles bevattend loflied der Schepping, dat het gezicht en de verheerlijking van God als Verlosser, *van God en het Lam* (Hoofdſt. V.), moet voorafgaan. Overal in de Schriften vereenigt de Heilige Geest deze beide aan God alleen en onverdeeld en onmiddelijk toe te ſchrijven daden: ſchepping, en herſchepping door verlosſing. Alleen Hij, die ſcheppen kon, waar niets was,

(1) 2 Tim. II. v. 24, 25; *Een dienstknecht des Heeren moet niet twisten, maar* VRIENDELIJK *zijn tegen allen, bekwaam om te leeren, en die de booze kan verdragen; met zachtmoedigheid onderwijzende degene die tegenſtaan*, enz.

(1) Openb. XV. v. 3.

die kan verlossen, waar alles zonde werd. Zoo klimt ook David in de Psalmen (onder velen denke men aan den negentienden!) van het werk der schepping (v. 1—7) tot dat der bekeering (v. 8—15) op; en de Apostelen in hunne gebeden (Hand. IV. 24): *Heere, gij zijt de God die gemaakt hebt den hemel, en de aarde, en de zee, en alle dingen die in dezelve zijn;* en in hunne prediking (Hand. XIV. v. 15): *Bekeert u tot den levendigen God, die gemaakt heeft den hemel, en de aarde, en de zee, en al hetgene in dezelve is.* Men vergelijke Jer. X. v. 10—12. Heb. I. v. 10, Jes. XL. v. 25 en volg. Krachtig is hier, tot uitsluiting van alle onwaardige, dat is, niet volstrekte denkbeelden van *schepping uit niet*, de herhaling: *door Uwen wille* ZIJN ZIJ (ἦσαν, *waren zij, bestonden zij*) *en werden zij geschapen* (καὶ ἐκτίσθησαν); in zamenstemming wederom met den Psalm (XXXIII. v. 9.): *Hij spreekt en het is er; Hij gebiedt en het staat er.* Ook de schepping als schepping, wordt niet verstaan of in waarheid erkend, dan door *het geloof. Door het geloof* (zegt het woord Heb. XI. v. 3.) *verstaan wij dat de wereld door het woord Gods is toebereid, alzoo dat de dingen die men ziet, niet geworden zijn uit dingen die gezien worden.*

HOOFDST. V. In onmiddelijk verband met het *eerste* gezicht, dat van den *Zittenden op den hemeltroon*, en het lied dat Hem aanbiddend als aan den *Schepper van alle dingen* wordt toegezongen, verneemt de Apostel-Propheet in den Geest een *tweede* gezicht, dat uit het voorgaande als het ware zich ontwikkelt, en voortkomt; een *tweede* lied, dat nu, even als het gezicht zelve, de verborgenheid der verlossing *in het bloed des Lams* ten voorwerp heeft, en alle de gevolgen van dat ontzachelijke en volzalige Godswerk bevat.

v. 1. *En ik zag in de rechterhand desgenen die op den troon zat, een boek, geschreven van binnen en van buiten, verzegeld met zeven zegelen.* Het is thands Jesus Christus, die met en nevens God den Vader in de veertien verzen van dit Hoofddeel het voorwerp van het Prophetisch gezicht, en van de hemelsche verheerlijking meer bepaaldelijk wordt. Hij is dit in zijn drievoudig Christus-ampt, van Propheet, Hoogepriester, en Koning. Als *Propheet*, is Hij het alleen die het Boek der toekomst opent, dat verzegeld is met een voor alle schepsel onoplosbaar zegel. Als *Hoogepriester* kocht Hij die schare uit alle talen en geslachten met Zijn bloed, aan welke Hij Zijne koninklijke heerlijkheid mededeelt, naar luid van het loflied v. 9 en 10. In de hand van den God des hemels, die op den troon zit, door Christus bloed alleen toeganklijk geworden, ziet Johannes hier het Boek der raadsbesluiten Gods over zijne kerk, en over geheel de wereld in verband met die kerk en hare toekomst. Het is het boek der Prophecyen van oordeelen en heerlijkheden, die zich naar de orde bij Hem bepaald in den loop der eeuwen moeten vervullen, om te weeg te brengen die groote en lang verwachte ontknooping, welke beschreven wordt Hoofdst. VI. v. 17 en VII. XI. v. 16—19. XVII, XVIII, XIX, XX. Het is *beschreven van binnen en van buiten*, om aan te duiden, dat de daarin aangekondigde gebeurtenissen de gantsche ruimte van hemel en aarde, van kerk en wereld, van in- en uitwendige dingen moeten vervullen, althands aangaan. Het is *verzegeld met zeven zegelen*, die (Hoofdst. VI—VIII) achter elkander geopend worden; met andere, met aardsche woorden: het bevat gebeurtenissen, die elkander in een zevenvoudig onderscheiden tijdvak van steeds toenemende nadering tot het groote en beslissende *Einde* moeten opvolgen. Heel de ordening der prophetische tijden is op dat veelbeduidende scheppingsgetal van *zeven* gegrond, hetwelk door geheel dit Boek der Openbaring henen, (zoowel als in de Levitische schaduw-plechtigheden, en in het algemeen in de Mosaïsche bedeeling,) zoo kennelijk heerschend is.

v. 2, 3. *En ik zag eenen sterken Engel, uitroepende met eene groote stemme: Wie is waardig het boek te openen en zijne zegelen op te breken? En niemand in den hemel, noch op de aarde, noch onder de aarde konde het boek openen, noch hetzelve inzien.* Door deze verhevene vertooning, aan den Apostel in den Geest geschied, moest aan hem en door hem aan geheel de Gemeente te kennen gegeven worden, dat alle gaven, prophecyen, openbaringen, dat geheel hare toekomst en die der wereld, mitsgaders de kennis dier toekomst en harer vervulling, in Jesus Christus, *het Lam dat geslacht is, den Leeuw die overwonnen heeft,* haren grond, oorsprong, en bestaan hebben. *Hij is vóór alle dingen, en alle dingen bestaan te zamen door Hem. En hij is het hoofd des lichaams* (namelijk) *der Gemeente* (1). Hij, die *den discipelen het verstand opende*, opdat zij de prophecyen zijnes lijdens konden verstaan (2), Hij is het alleen, die van God den Vader de Openbaring kon ontfangen (I. v. 1) en mededeelen, die in deze Schrift vervat is. Hij is het alleen, van wien in nadruk gezegd kan worden, dat Hij in den *raad* Gods heeft gestaan, en dien ten uitvoer brengt, Hij, die zelve den naam draagt van *Wonderlijk*, RAAD, en *sterke God* (3). Daarom daagt in dit prophetisch zinnebeeld, aan den Apostel voor oogen gebracht, een *sterke Engel* Gods al wat *in hemel, op aarde, en onder de aarde is*, dat is, alle levendige schepsel, *met eene groote stemme* uit, of iemand bekwaam ware uit de hand van den God der heerlijkheid het boek der toekomst te ontfangen, te openen, te ontzegelen, in te zien, te verklaren. En het antwoord is: *Niemand!* geen schepsel! maar HET LAM alleen *dat geslacht is*, het Woord van God, dat vleesch werd en stierf, wederopstond en leeft in alle eeuwigheid, wederkomen zal en regeeren, gelijk in den hemel alzoo ook op de aarde.

v. 4. *En ik weende zeer, dat niemand waardig gevonden was om dat boek te openen, en te lezen, noch hetzelve in te zien.* De Apostel, opgetrokken in den geest, midden onder de hemelsche heerlijkheden, *weent;* en straks daarop ziet hij *den Leeuw die overwonnen heeft, het Lam dat geslacht is.* Aan weenenden open-

(1) Colosf. I v. 17, 18. (2) Luc. XXIV. v. 26, 27, 45.
(3) Jes. IX. v. 5.

baart zich Jesus ook nog uit den hemel zijner heerlijkheid, gelijk eenmaal bij het graf dat Hij even te voren verlaten had, in den morgenstond van den dag zijner opstanding, en in den avond van dienzelfden dag, in het midden der treurende Discipelen (1). Ook in dat *weenen* vertegenwoordigt Johannes de kerk op aarde, die het betaamt met sterke begeerte en ingespannene bewegingen des harten de verborgenheden van hares Heeren toekomst en koninkrijk uit te vorschen.

v. 5. *En een van de Ouderlingen zeide tot mij: Ween niet! ziet, de Leeuw die uit de stamme Juda is, de wortel Davids heeft overwonnen om het boek te openen, en zijne zeven zegelen op te breken.* Het is een der Gekroonden in den hemel, die aan den Apostel van de aarde het woord der vertroosting brengt, hem wijzende op den grooten Overwinnaar en Koning, Jesus Christus. Hiermede wordt te kennen gegeven de naauwe en tedere betrekking van de triumpheerende kerk daarboven tot de strijdende hier beneden. Ééne gemeente is het toch te zamen, uitziende en haastende naar ééne en dezelfde groote prophecy-vervulling: de toekomst en het koninkrijk van Christus in de volle ontwikkeling en heerlijkheid ook op deze aarde.

Op die koninklijke heerlijkheid wijzen ons alle de hier gebezigde benamingen en geheimnisvolle aanduidingen, altijd uit de prophecy-galmen des Ouden Testaments afgeleid. *De Leeuw uit de stamme Juda* brengt ons van zelve terug tot den uitroep van den propheteerenden Aartsvader op zijn sterfbed (2): *Juda, gij zijt het! U zullen uwe broederen loven. Uwe hand zal zijn op den nek uwer vijanden. Voor U zullen zich uwes vaders zonen nederbuigen. Juda is een leeuwenwelp! Gij zijt van den roof opgeklommen, mijn zoon! Hij kromt zich, hij legt zich neder als een leeuw, als een oude leeuw: wie zal hem doen opstaan? De scepter zal van Juda niet wijken, noch de wetgever van tusschen zijne voeten, tot dat Silo komt, en denzelven zullen de volkeren gehoorzaam zijn.* Op diezelfde afkomst van Jesus Christus naar den vleesche, uit Juda en Jesse, ziet de tweede titel, die hier volgt: *de wortel Davids;* waardoor verstaan kan worden *de spruite* UIT *David*, de beloofde Messias UIT den afgehouwen tronk van Jesse (Davids vader) beloofd en geboren, de benaming van *wortel* (Jes. XI. v. 10) voor die van deszelfs *uitspruitsel* genomen zijnde; of ook wel (in allen gevalle uit Jes. XI. v. 1) met eenen, aan dit Boek vooral eigenen, nadruk en dieperen zin, de *wortel* VAN *David*, dat is die David en geheel diens geslacht door zijne menschwording uit hetzelve in zich opneemt, en door zijne almachtige Godskracht draagt (3); zoo als b. v. (Rom. XI. v. 18) *de wortel* gezegd wordt *de takken te dragen.* In dezen laatsten zin is de plaats gelijkbeduidend met de kracht dier vraag van Jesus in de Evangeliën: *Indien dan David den Christus noemt zijnen Heer, hoe is Hij zijn zoon* (1)? En zoo zoude dan ook (Openb. XXII. v. 16) dezelfde nog meer ontwikkelde uitdrukking: *Ik ben de* WORTEL *en het* GESLACHTE *Davids*, in de taal der Evangeliën beteekenen: *Ik ben Davids Heer*, naar de Godlijke natuur, *en Davids zoon*, naar de menschlijke. Hoe dit zij, de titel ziet in allen gevalle op het koningschap van den Messias, Davids zoon, *over het huis Jacobs*, en over geheel de aarde, tot derzelver uiterste einden (2). Geheel deze Apocalyptische prophecy roept het koningschap van Jesus uit, en dat uit kracht eener zalving van eeuwigheid (Ps. II. v. 6, 7), en eener door Hem zelven als Middelaar en Heiland voor de zijnen *volbrachte* overwinning, aan welke, wie gelooft, door dat geloof deel ontfangt. Want ook van de geloovigen wordt gezegd, dat zij zullen *overwinnen.* Doch op wat wijze, en in welke kracht? *Zij hebben overwonnen*, roepen de hemelen uit, DOOR HET BLOED DES LAMS, *en door het woord van hun getuigenis* (3).

v. 6. *En ik zag, en ziet, in het midden van den troon, en van de vier Dieren, en in het midden van de Ouderlingen, een Lam, staande als geslacht, hebbende zeven hoornen, en zeven oogen; dewelke zijn de zeven Geesten Gods, die uitgezonden zijn in alle landen.* Aan Johannes wordt *de Leeuw* verkondigd; en hij ziet *een Lam! een Lam, staande als geslacht!* Ontzachelijke verborgenheid, en Godverheerlijkende waarheid! Zoodanig een is CHRISTUS: een *Leeuw* in de kracht zijner eeuwige mogendheden; een *Lam* in de zwakheid zijner aangenomene menschheid, uit een verloren menschengeslacht, uit het uitverkoren zaad van Abraham (4)! een *Lam*, geslacht voor onze zonden; een *Leeuw* overwinnaar door zijne opstanding uit de dooden tot onze rechtvaardigmaking! Zoo huwen zich in Gods woord onophoudelijk de hoogten en de diepten zijner Waarheid; gerechtigheid en ontferming! zoo vereenigen zich in den eeuwig gezegenden Persoon van Jesus Christus namen en eigenschappen, niet over één te brengen dan door het geloof in die zalige grondwaarheid van Gods woord: CHRISTUS, de Vernederde tot in de diepten van den smaad des kruises en den vloek der verlatinge Gods, de Verhoogde aan de rechterhand der Majesteit om te regeeren in aller eeuwen eeuwigheid! het verzoenende Offer en de Hoogepriester-Koning naar de ordeninge Melchisedeks! de waarachtige God, en een waarachtig mensch! ja, de Leeuw uit den stam van Juda, die overwonnen heeft, en het Lam, dat in het midden van den troon staat, *als geslacht!*

Het Grieksche woord, dat in onze vertaling door: *het Lam* wordt uitgedrukt, is eigenlijk met eenen verkleinenden vorm (in de *Openbaring*, niet in het *Evangelie* van Johannes) *het Lammeke* (τὸ ἀρνίον); ook dit niet zonder beteekenis, om *vooreerst* de naauwe betrekking tusschen het voorbeeldende Paaschlam, die aan deze benaming ten grond ligt, te klaarder aan te duiden (5); *ten*

(1) Joh. XX. v. 15. Marc. XVI. v. 10.
(2) Gen. XLIX. v. —10.
(3) Zie vooral VITRINGA in Apoc. ad. h. l. et XXII. Dezelfde ad Jes. XI. v. 1. en 10.

(1) Matth. XXII. v. 42—45.
(2) Jes. IX. v. 6. Luc. II. v. 32, 33.
(3) Openb. XII. v. 11. (4) Hebr. II. v. 16.
(5) Exod. XII. v. 5 en 46. verg. Joh. XIX. v. 36.

tweede door de verkleinende uitdrukking zelve de grootheid van het voorwerp en Zijne vrijwillige zelfvernedering des te meer te doen uitkomen. De *zeven hoornen* en de *zeven oogen*, die aan dat *Lammeke* in het prophetisch-zinnebeeldig gezicht toegeschreven worden, beteekenen *Almacht* en *Alwetenschap*; het *oog* in deze hemelsche beeldentaal wetenschap, de *hoorn* kracht en macht beteekenende (1); het getal van *zeven*, als wij reeds zagen, de *volmaaktheid* van beide. Met deze verklaring van de *zeven oogen* strijdt geenszins die van het Apostolische woord zelve, dat zij namelijk de *zeven Geesten Gods*, dat is, den Heiligen Geest, beteekenen; want de Alwetenschap en Alregeering van Jesus Christus wordt in de Gemeenten en over de geheele wereld (*in alle landen*) uitgevoerd door den Heiligen Geest, die, daar Hij de Geest is zoo wel des Zoons als des Vaders, hier ook in het hemelsch gezicht aan Johannes in de allernaauwste vereeniging met het Lam, ja te zamen met het Lam in ééne zelfde onafscheidelijke voorstelling begrepen wordt. Men vergelijke hier voorts Zach. IV. v. 10. en vooral Openb. III. v. 1, alwaar Christus van zich zelven getuigt, als *Die de zeven Geesten* HEEFT, kennelijk derhalve geen geschapene geesten, (hoedanige in dit Boek niet *geesten* maar *Engelen* genoemd worden), maar, als gezegd is, *den Heiligen Geest*, die zoo wel de Geest van Jesus Christus den Godmensch is, als des onzienlijken Vaders.

v. 7. *En het kwam, en heeft het boek genomen uit de rechterhand desgenen die op den troon zat.* Dat hier Christus onder het beeld van een *geslacht Lam* tot *de Godsgelijkenisse* op den troon nadert, en uit Diens rechterhand het verzegelde boek ontfangt, is allezins overeenstemmend met den geheimnisvollen maar in alle zijne deelen volmaakt te zamen hangenden inhoud van dit gezicht, waarin juist die Goddelijk-kunstige mengeling van *letterlijke* en *zinnebeeldige* voorstellingen en uitdrukkingen het karakter uitdrukt van geheel het prophetisch Boek; en tevens zoodanig ingericht is, dat zij bij het stoutste gebruik van een zoo wondervolle symbolentaal nergens in het minst, het zij de heiligheid der voorwerpen, het zij de tederheid der zaken, voor een geestelijk geoefend oor te na komt. Een klaar en krachtig bewijs wederom, onder de velen, van den Goddelijken oorsprong en ingeving van dit Boek. Wat Christen zoude zich zulke voorstellingen van God en Goddelijke dingen hebben durven voorstellen, veelmin op schrift brengen? Wat geest eens menschen zoude het vermocht hebben, de hoogste verborgenheden in zoodanige beelden en woorden te belichamen, als in welke de minste oneigenheid of wanklank de onechtheid of ongoddelijkheid van het gansche werk onmiddelijk aan het licht moest brengen, en op onwedersprekelijke wijze verraden? Met toepassing op dit vers merke men op, dat het zinnebeeldige van de voorstelling zich kenmerkt door het toeschrijven van eene beweging aan *het Lam*, welke noodwendig onderstelt eene menschelijke hand, waarmede Hij het Boek aanvaardende, zich betoont te zijn die Godmensch-Koning, Hoogepriester, en Propheet, die ook aan den Propheet Daniël (VII. v. 13) in de gezichten getoond werd als *de Zone des menschen, naderende tot den Ouden van dagen.* Het is in de hoedanigheid van Propheet, dat Hij (Hoofdst. VI.) het Boek der toekomst van Zijne Kerk en geheel deze aarde ontzegelt; het is in die van Koning-hoogepriester, Heer en God, dat hem door Engelen en gezaligden het loflied wordt toegezongen, dat wij hebben in v. 9—12.

v. 8—14. Ontzachelijk en boven alle uitdrukking van menschen verheven is de losbersting van drievuldige lof en aanbidding, die hier, bij het ontfangen des verzegelden Boeks, van uit de hemelsche Gemeente (de Dieren en de Ouderlingen), de ontallijke Engelenlegioenen, en eindelijk geheel de schepping oprijst: het nedervallen der gekroonden, het opstijgen des reukwerks uit de gouden schalen der vier Dieren (v. 8), het loflied der verlosten onmiddelijk *tot* het Lam gericht (v. 9, en 10.); de wedergalm van dien lof door de Engelen, als op eenen afstand, niet *tot*, maar *van* het Lam aangeheven (v. 11 en 12); de hulde van al het geschapene in hemel en aarde, onder de aarde en in de zee, aan *God en het Lam* toegebracht (v. 13.); het *Amen* der vier Dieren, en de sprakelooze nederstorting en aanbidding der vier en twintig Ouderlingen voor dien God, Vader en Zoon en Heiligen Geest, *die in alle eeuwigheid leeft.* Dat alles is in dit Boek der Gezichten van Apostel Johannes op Patmos niet slechts eene voorstelling en voorsmaak der hemelsche heerlijkheid en der eeuwige gelukzaligheid, maar ook een prophetisch vergezicht van hetgeen in zijne volle ontwikkeling eerst dáár zal zijn bij de vervulling van alles dat God heeft laten verkondigen door zijne heilige propheten van den beginne, wanneer de Zone Gods zal geopenbaard worden in zijne heerlijkheid op en over heel deze aarde, en alle de koninkrijken der wereld de *Zijne* zullen wezen. Hoofdst. XI. v. 15, Zach. XIV. v. 9, Hand. III. v. 21. Trachten wij nu nog eenige bijzonderheden uit deze Goddelijk verhevene lofharmonyen nader te vatten!

(*Het slot in een volgend Nummer.*)

(1) In de Psalmen, bij Daniël en elders veel malen.

HET DERDE JUBELFEEST DER HERVORMING TE GENEVE.

Wij hebben (in ons III[de] Deel, N°. 8) reeds gewag gemaakt van hetgeen voorloopig omtrent deze viering had plaats gehad: hoe er door de leeraars der kerk van Genève rondgaande brieven aan binnen- en buitenlandsche gemeenten gezonden waren, om dezelve tot de bijwoning van dit feest uit te noodigen, en hoe sommigen dier gemeenten zich aan die bijwoning hebben gemeend te moeten onttrekken, uit hoofde der afwijking van de hoofdwaarheden der Hervorming, waaraan zich de kerk van Genève schuldig maakt. Dit feest heeft thans plaats gehad. De Nieuwspapieren hebben reeds op hunne wijze en naar aanleiding der Zwitsersche Journalen die de publieke opinie huldigen, kennis van den afloop dier

plegtigheid gegeven. Zij hebben er geen bezwaar in gezien, dat het Christelijk Duitschland hier, zoo het heette, vertegenwoordigd wierd door Röhr, Ammon, en Bretſchneider; zij hebben de zoogenoemde eenheid geroemd die hier geheerscht heeft, en zij hebben al den blaam wegens het beſtaande verſchil van gevoelens doen afdalen op de zoodanigen, die de waarheid, zoo als zij in Christus is, getrouw zijn gebleven: wij bedoelen hier de ſtichters en voorſtanders der Evangeliſche Maatſchappij van Genève. Wij verlangen kortelijk door de uiteenzetting van de toedragt der zaken, zoo als zij, volgens het berigt van wel onderrigte ooggetuigen in de *Archives du Christianisme*, plaats heeft gehad, de waarheid te herſtellen, en den Nederlandſchen Christenen de gelegenheid te verſchaffen, om het aldaar gebeurde met meer juistheid te beoordeelen.

Op den 22sten en 25sten Augustus is de Hervorming als ſtaatkundige gebeurtenis gevierd. Men heeft aan de kinderen *medailles* uitgedeeld, eene geſchiedenis der hervorming van Genève ten geſchenke gegeven, en landfeesten voor hen gehouden. Vervolgens hebben er verlichtingen, afſchieten van geweren, afſteken van vuurwerken plaats gehad, waartoe men op eene zeer ongepaste wijze den dag des Heeren gekozen had, terwijl bij het vorige Jubelfeest in 1735, toen het feest nog meer als godsdienſtig dan als vaderlandsch beſchouwd werd, door de Regering bepaald was, dat er geen geſchut zoude losgebrand worden.

Wat nu de godsdienſtige viering betreft, zoo zijn er verſchillende leerredenen gehouden, waaronder ook eene door een regtzinnig predikant, den Heer Diodati, die den gekruisten Christus verkondigd heeft, en daardoor bewezen, dat het zout uit die zoo zeer vervallene kerk nog niet geheel is weggenomen. Ook waren er medailles uitgedeeld, waarop de open Bijbel op een altaar wordt voorgeſteld met dit opſchrift: *De Bijbel aan het geloof en de rede teruggeſchonken*, en wat lager: *het boek des levens is geopend geworden.* Aan de keerzijde zag men de afbeeldingen van Calvyn, Viret, Beza en Farel.

In de kapel, door de Evangeliſche Maatſchappij die aan de leerſtellingen der vroegere kerk van Genève getrouw blijft, opgerigt, is het woord Gods gedurende die dagen met kracht verkondigd geworden, onder anderen door den Heer Bost, het hoofd eener afgeſcheidene gemeente te Genève; door den Heer Hofman, den moedigen zendeling in het midden der Catholieke bevolking van Frankrijk, en door verſcheidene anderen die de waarheid lief hebben. Op den 25sten Augustus zijn de jaarlijkſche verſlagen over de Theologiſche School, en over de verſchillende inrigtingen die daarmede in verband ſtaan, voorgedragen. Afgevaardigden van Christelijke gemeenten uit verſchillende gedeelten van Europa en America hebben deze vereenigingen bijgewoond, en blijken gegeven, dat zij bezield waren met die broederlijke liefde, die geene ſcheiding van landen en volkeren kent, maar overal naar dat volk zoekt, dat de Heere zich door zijn bloed gekocht heeft. Onder dezelve bevond zich de Heer Grand-Pierre, verkondiger der Evangeliſche waarheid in het midden der groote Parijſche wereld. Hij zeide onder anderen: »Ik heb de heerlijkheid der ſchepping Gods »in de Alpen verlaten, om in uw midden de wonde- »ren zijner genade te aanſchouwen. Ik behoor ook, »mijne Heeren, onder degenen die eenige vooroordee- »len met opzigt tot deze Evangeliſche Maatſchappij ge- »koesterd hebben. Ik heb eerst gedacht dat men zich »te veel gehaast had, maar nu heb ik alles gezien en »gehoord, en ik heb u begrepen. Hetgeen gij gedaan »hebt, mijne Heeren, dat hebt gij moeten doen.”

De aarts-diaken Packenham, een achtbaar lid der Engelſche Kerk, heeft onder anderen eene levendige toeſpraak gedaan. In eene zinſpeling op de wapenen van Genève (den arend en den ſleutel) zeide hij het volgende: »Het »wapen van dezen ſtaat is het zinnebeeld der toekomst. »De arend die door de lucht ſnelt, ſtelt die kracht »voor, die de waarheid en het eeuwig Evangelie aan »ieder volk, iedere taal, iedere natie brengt, tot dat zij »de aarde vervuld zullen hebben. En wat den ſleutel »betreft, Hij die, volgens de Schrift, den ſleutel in zij- »ne hand houdt, zal zich daarvan bedienen om alle »dwalingen, die thans de wereld en de kerk bezoedelen, »in den afgrond te werpen, en daarna de poorten der »helle te ſluiten.” Onder de belangrijke bijzonderheden die deze feestviering onderſcheiden hebben, behooren ook de onderlinge Geſprekken (Conférences,) waarbij meest alle de afgevaardigden, wier getal ongeveer twee honderd beliep, tegenwoordig zijn geweest. Een en veertig perſonen hebben aldaar uit naam hunner lastgevers geſproken. Er heeft in zóó verre zamenſtemming geheerscht, dat degenen, wier gevoelens met die van de heerſchende partij te Genève overeenſtemden, aan haar allen lof hebben toegezwaaid, terwijl ondertusſchen niemand tot op den grond der zaken doordrong, of zich met datgene bezig hield, waarop het eigenlijk alleen aankwam. Zelfs ging een zekere Heer Duvernoy, een Predikant, zoover, dat hij niet alleen geene hoogere waarheden dan die van de zoogenaamde natuurlijke Godsdienst erkennen wilde, maar zelfs lasteringen uitte tegen die mannen, van welke de Heere zich bediend heeft, om de godsdienstige opwekking in onzen tijd te weeg te brengen. Hoewel deze aanſpraak velen verontwaardigde, werd daarop echter niet geantwoord. Zoowel in deze als in de tweede bijeenkomst werd evenwel nu en dan eene ſtem voor de waarheid gehoord, zoo als van den Profesſor Pottavel uit Neufchatel, ter gunſte van Israël en der Leeraars die door de Kerk van Genève afgezet waren, als ook die van den Heer Bauty uit het naburig Waadland, die op de vraag door een zijner ambtgenooten gedaan: *Hoe zullen wij het leven aan onze kranke gemeenten wedergeven?* met veel duidelijkheid en zalving aan de leer van het kruis eere heeft gegeven, en verklaard, dat alleen ſedert dat hij de groote leerſtukken van het Evangelie predikt, hij de zielen uit den doodſlaap ziet ontwaken. De Predikanten van Genève hebben daarna hoog opgegeven van de vrijheid, die onder hen heerschte, eene vrijheid echter, die door het bij hun beſtaande Reglement van 3 Mei 1817, door hetwelke de

verkondiging der dierbaarſte waarheden verboden wordt, al zeer zonderling beperkt is (1).

Op de derde bijeenkomst eindelijk, de gewigtigſte van allen, heeft de reeds genoemde predikant Bauty voorgeſteld, dat, ten einde dat jubelfeest christelijk te vieren, er eene verzoening plaats mocht hebben tusſchen de predikanten van Genève en de door hen, ten gevolge van de oprigting der Theologiſche School, afgezette leeraars Galland, Gausſen en Merle; en dat men deze Heeren, ſtaande de vergadering, zoude laten verzoeken om in dezelve zitting te nemen. Groot was de indruk dien dit voorſtel op de vergadering maakte, en velen toonden zich in meerdere of mindere mate genegen om hetzelve te onderſteunen; doch het gelukte de heeren Predikanten van Genève, om door lange uiteenzettingen en ontwikkelingen deze eerſte geestdrift ſpoedig te doen bedaren, en aan de vergadering voor te dragen, dat zij zich met geene menſchen konden vereenigen, die alleen de gevoelens in de geloofsbelijdenis van Calvyn vervat, voor waarheid hielden; hierdoor werden de beraadſlagingen nu zoo lang gerekt, dat eindelijk degenen die eerst voorſtanders van het voorſtel geweest waren, daar het doel toch niet bereikt kon worden, hetzelve introkken, waardoor zich de eerwaardige Heeren uit hunne verlegenheid gered zagen, wel overtuigd dat het, in weerwil van al den roem van eenſtemmigheid en verdraagzaamheid die omtrent deze vergaderingen uitgegaan was, niet raadzaam zijn zoude eene vierde zamenkomst te beleggen. Ondertusſchen waren er in dezelfde bijeenkomst gewigtige getuigenisſen voor de Evangeliſche waarheid gehoord. De hierboven genoemde Predikant Grand-Pierre, beſtuurder van het Zendelings-inſtituut te Parijs, antwoordde onder anderen aan de Geneefſche Leeraars, die veel van hunne achting voor den Bijbel, en van de klove die er tusſchen hen en de afgezette Leeraars beſtond, geſproken hadden, dat deze klove inderdaad beſtaat uit hoofde van het geheel verſchillend grondbeginſel waarvan beide partijen uitgaan; dat de leden der Evangeliſche Maatſchappij niet alleen het goddelijk gezag des Bijbels erkennen, maar tevens in dat woord van God *Christus en dien gekruist* vinden, terwijl deze alleen levenwekkende waarheden door de Predikanten van Genève onder de koornmate verborgen worden, hetgeen niet anders dan het verderf der kerken en van onſterfelijke zielen ten gevolge kan hebben. Hij herinnerde met helderheid en kracht, dat de Hervormers, met zooveel geleerdheid en ijver, maar ook vooral met den Geest des gebeds begaafd, zich niet te vreden hadden geſteld met den Bijbel als een Goddelijk boek te erkennen, maar dat zij daarin eenen duidelijken en verſtaanbaren zin gevonden hadden; dat zij in denzelven die waarheden ontdekt hadden, die het voorwerp van hun geloof, de troost hunner ziel, het doelwit van hun leven, de ſteun hunner hope geworden waren, en dat deze waarheden naar zijn gevoelen allen opgeſloten lagen in den zoendood van den Zone Gods. Hij kon dus geenszins begrijpen, hoe men in deze vergadering de nagedachtenis der hervormers huldigde, en tevens eenen uitbundigen lof toezwaaide aan die mannen, wier gevoelens zoo zeer van de hunne verſchillen. Dit toch was zeker: of de leerſtukken door de hervormers verkondigd zijn waar, en dan moet men dezelve aannemen, aankleven en verbreiden; of zij hebben in den Bijbel gevonden hetgeen dezelve niet bevat, en in dat geval behoort men, om zich zelven gelijk te blijven, hunne gevoelens ten ſterkſte af te keuren, daar zij toch diezelfde waarheden verkondigen, die in onze dagen voorgeſtaan worden door mannen die men van overdrijving en mysticismus beſchuldigt, en die men, ware het mogelijk, uit alle kerken en van alle predikſtoelen zoude weren.

Niet minder krachtig was de aanſpraak van den Heer John Hartley, Leeraar van de Anglicaanſche Kerk te Genève, die, na eene krachtige belijdenis van de hoofdwaarheden des Evangelies, zijne diepe droefheid te kennen gaf over de vijandſchap tegen deze waarheden, die zich in de kerk van Genève openbaart. Zijne toeſpraak, die hij met een aandoenlijk gebed voor Genève, hare Leeraars en de geheele Kerk van Christus beſloot, verwekte een zoodanig gemor in de vergadering, dat zijne ſtem daardoor dikwijls verdoofd werd, en degenen aan wie het beleid der vergadering opgedragen was, moeite hadden om de rustverſtoorders tot zwijgen te brengen.

Dus heeft het den Heere behaagd, dat ook nog op deze vergaderingen zelve een krachtig getuigenis ter eere der waarheid gehoord werd, en ſchoon hetzelve dan ook voor het oogenblik meer verbittering dan overtuiging ten gevolge moge gehad hebben, zoo is eene getrouwe belijdenis ſteeds tot zegen, al moge het ook zoo zijn dat zij miskenning en verachting ondervindt. Gaarne zouden wij onder de ſtemmen ter eere der waarheid ook die gehoord hebben van dat Nederland, welks geſchiedenis met die der hervorming, en wel der Geneefſche hervorming, in zulk een naauw verband ſtaat; doch de weg werd daartoe niet geopend. De Synode onzer Gereformeerde kerken ſchijnt, op de uitnoodiging, aan hetzelve gedaan, om deze feestviering bij te wonen, niet geantwoord te hebben; het tegendeel althans is nergens door ons kerkbeſtuur te kennen gegeven.

Één is het geheel van de ſtrijdende Kerk op aarde, hoe verdeeld ook door talen en grensſcheidingen. Mogt het ons gegeven worden gemeenſchap te oefenen met die broeders, die door zoovelen hunner landgenooten miskend worden om hunne getrouwheid aan de waarheden, door den Heiligen Geest geleerd, en die het leven hunner zielen zijn geworden. Mogten hunne pogingen om in het aan ongeloof en bijgeloof ten prooi gegeven Frankrijk de baniere des kruiſes weder op te rigten, gezegend zijn, en de jongelingen, in hunne Theologiſche School gevormd, blijken geven, dat zij niet een Evangelie van menſchen ontvangen hebben, maar in het waarachtige Evangelie van Christus onderwezen zijn geworden.

---

(1) Dit Reglement verbiedt op den predikſtoel te brengen het gevoelen van den ſpreker: 1°. over de wijze waarop *de Goddelijke natuur vereenigd is met den perſoon van Jeſus Christus*. 2°. Over de erfzonde. 3°. Over de wijze der werking van de genade. 4°. Over de Predestinatie.

Bij gelegenheid van hetzelfde Reformatiefeest te Genève, waarmede wij ons hier eenige oogenblikken bezig hielden, ſprak de Weleerw. Gausſen zijne medeburgers aan in de Voorrede van een door hem uitgegeven *Sermon* (1), onder anderen op de volgende wijze:

»De kerken van Bazel, Waadland, Engeland, Amerika, »Schotland, Holland, zullen u het ſmertelijke getuigenis »doen vernemen, dat er inderdaad op dit oogenblik te »Genève omtrent de hoogstgewichtige geloofspunten ramp-»zalige dwalingen heerſchen. Gij behoeft dit getuige-»nis niet op hunne bloote verzekering te gelooven; maar »hoort en onderzoekt! Doch ook uwe Hervormers, ook »die duizenden van getuigen en martelaren, die in hunne »dagen de gevangenisſen vervulden, voor de zaak van »Christus hun leven lieten, of als ballingen uitgedre-»ven werden, die zouden u geen ander antwoord op »de vraag: *of gij u op den weg des eeuwigen levens be-»vindt*, hebben doen verſtaan. Neen! zouden zij u zeg-»gen, gij zijt niet op den weg des levens; neen! gij »kunt Christus niet toebehooren, gij kunt het leven niet »hebben, zoolang gij uw natuurlijk bederf ontkent, zoo-»zoolang Jeſus Christus u niet is de waarachtige God, »zoolang gij door het ongeloof aan de verzoenende kracht »Zijnes bloeds die nieuwe geboorte die uit den Heiligen »Geest is, tegenſpreekt! — Gij behoeft intusſchen ook »uwe Hervormers op *hun* woord niet te gelooven. Gij »zijt aan geenerlei gezag van eenen mensch, van eene »geestelijkheid, van eene kerk, van eenen hervormer, »gebonden. — Doch dit bidden wij u, blijft in allen ge-»valle in uwe levenlooze onverſchilligheid, in uwen ſchuld-»vollen twijfel niet ſtaan. Waarheid en zielsbehoud »ſtaan noodwendig aan de eene of aan de andere zijde »der vraag. Gelooft geene menſchen, geene vergade-»ring van menschen, geen Athanaſius, geen Arius, »geen Augustinus, geen Pelagius; niet de leeraars van »onze bidkapel, ook niet de Geneefſche kerkleer-»aars; maar vergeet niet, dat aan eene der beide zij-»den toch de dwaling moet zijn, die zielen verderft, »in de vervreemding van God laat blijven, en aan den »toekomenden toorn prijs geeft; of wel de waarheid die »behoudt, die heiligt, die nimmermeer vergaat. — — »Ik bidde u dan bij alles wat u dierbaar en heilig is, »laat alle menſchelijke overleggingen varen, en volgt »die edele Bereërs na, die, zoodra zij den Apostel ge-»hoord hadden, zich tot de Schriften wendden, en da-»gelijks onderzochten of deze dingen alzoo waren. Wel-»aan dan! de knieën gebogen, het oog ten hemel opge-»heven, de eene hand op den Bijbel, en de andere op »uwe cônſcientie! roept aldus den Heiligen en Waar-»achtigen Rechter aan, dat Hij, die zelve de Waarheid »is, het u zegge, of die Hervormers, die martelaren en »vluchtelingen, dan wel of zij die eene tegenoverge-»ſtelde leer verkondigen, de waarheid hebben? Roept »tot Hem: *Groote God! zoude waarlijk de mensch ver-»dorven zijn? heeft hij eene inwendige, bovennatuur-»lijke verandering noodig? Behoudt Gij Uwe uitverko-»renen door het geloof? Is de* ZOON *waarlijk* GOD, *de »Heilige Geest zelf* GOD? *Moet ik waarlijk dien Geest »deelachtig worden om de vrede te verkrijgen, die mij »ontbreekt, en dien ik zoeke?* Gaat met deze vragen tot »Hem, die *de wijsheid* beloofd heeft dengenen, die »Hem bidden!"

o! Hoe vele duizenden zijn er niet ook in ons Vaderland, op wie deze opwekking volkomen past! Mochten wij door de genade van God ons die ten nutte maken, zoo velen wij door deze en dergelijke getuigenisſen vermaand worden, om toch eene keuze, eene beſlisſende keuze te doen voor tijd en eeuwigheid; eene keuze tusſchen God en de wereld, eene keuze tusſchen waarheid en onverſchilligheid of logen, eene keuze tusſchen de wijsheid die van de aarde en de wijsheid, die van Boven is, en daarom *allereerst zuiver.* Mochten velen ook van uit vreemde landen, in wat taal, in wat vorm het ook zij, die ſtemme hooren, en ter harte nemen: voor Jeſus Christus knielen als voor dien grooten God en Zaligmaker, die Hij is uit kracht van Zijn nooitbegonnen Zoonſchap; Hem aannemen door het geloof, gelijk Hij, uit kracht van eeuwige ontfermingen, den Zijnen geworden is, door ééne volkomene, en ondeelbare, en onherroepelijke gave, *wijsheid, gerechtigheid, heiligmaking, en verlosſing.* Amen!

---

(1) *Le Retour de l'Arche et le réveil du peuple aux jours de Samuël.* Paris, chez RISLER.

SPREUKEN.

Het oogmerk van de Christelijke Godsdienst is 's menſchen meningen, leven en karakter te veranderen. Maar hoe? Door de hooge voortreflijkheid van hare geboden? Door het gewicht van hare vermaningen, of de belofte van hare vergeldingen? Neen, door de menſchen te overtuigen van hunne ſchuld en ellende, van hunne blindheid en onmacht; door hun de noodzakelijkheid van vergeving, bovennatuurlijke verlichting en hulp in te prenten, en hun met de daad deze zegeningen te beloven en mede te deelen.

THOMAS ADAM, *Gedachten over Godsdienst en Godsdienstige zaken,* volgens de Overzetting, nu uitgekomen te Amſterdam bij W. MESSCHERT. (Eerſte Stukje).

Ziet onbeſchroomd op de Schrift en bijzonder op de zaligſprekingen, Matth. V. v. 3—11. Laat er u niet door afſchrikken. Het is een onfeilbaar geneesmiddel voor eene kranke ziel, maar dan moet het niet vervalscht worden, zoo als vaak gebeurt, door de inmengſels der menſchelijke rede.

Dezelfde.

God is mijn doel, Christus mijn weg, de Geest mijn leidsman.

Dezelfde.

De duivel zal toelaten, ja, ware het mogelijk, hij zou ons helpen, dat wij van alle zonden vrij werden, op ééne na, wanneer hij verzekerd was, dat wij die ééne zonden vasthouden.

Dezelfde.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.

2 COR. IV: 13.

MENNO SIMONS.

(Vervolg en slot van bl. 135.)

II.

Overeenkomstig de aanmerking met welke wij dit opstel aanvingen, zullen wij in de voorstelling der leer en gevoelens van den Frieschen Leeraar meer letten op de zamenstemming van dezen met den Wittenbergschen en den Geneefschen Hervormer, dan op de punten van onderling verschil (offchoon wij ook van deze laatste niet willen zwijgen): meer letten op het werk Gods in den merkwaardigen geloofsgetuige, dan op het werk des vleesches, dat zich, als de worm die aan Jonas wonderboom knaagde, zelfs aan het Gode welgevalligste werk zijner dienstknechten hecht, en waar de Booze gebruik van weet te maken om het te belasteren, of de *ongeleerde en onvaste menschen* zich tot hun eigen verderf en schade aan ergeren (1). Even als bij de voorstelling der leer van Zwinglius (Dl. III. bl. 46—59), zullen wij ons voornamelijk bepalen, bij 's mans gevoelens 1°. *Over God en Zijn wezen;* 2°. *Over den mensch en zijn natuurlijken staat;* 3°. *Over de Verlossing die in Jezus Christus is en derzelver gevolgen.*

1°. »Broeders (zegt hij in zijne *Vermanende Belijding van den drieëenigen, eeuwigen en waren God, Vader, Zoon en Heiligen Geest*, A°. 1597), daar is lang genoeg getwist, lang genoeg over malkanderen geklaagd en verzucht. Ik meene, het is wel tijd allen vredestoorders eenmaal den rugge te bieden, en den schriftmatigen vrede en éénigheid van ganscher harte te zoeken en na te jagen. Maar buiten Christus begeer ik geenen vrede. — — Van harte begeer ik dat het (tegenwoordige geschrift) toch alzoo gelezen en ter harte genomen moge worden dat de Almachtige eeuwige Vader met zijn gezegenden Zone Jezus Christus en met den Heiligen Geest, onaangeschonden moge blijven in hun waarachtig goddelijk wezen, en de wankelende, bekommerde, weemoedige conscientiën, redding, troost en sterkte vinden mogen. De lieve Vader gunne daartoe zijne genade! Amen."

En verder: »Dezen eenigen, alléénen, eeuwigen, almachtigen, onbevindelijken, onzichtbaren, onuitsprekelijken en onbeschrijfelijken God gelooven en erkennen wij, met de Schrift, te zijn de onbegrijpelijke Vader, met zijnen eeuwigen onbegrijpelijken Zoon, en met zijnen eeuwigen onbegrijpelijken Heiligen Geest. Den Vader gelooven en belijden wij een waren Vader te zijn, den Zoon een waarachtigen Zoon, en den Heiligen Geest een' waarachtigen Geest; en dat niet vleeschelijk en begrijpelijk, maar geestelijk en onbegrijpelijk". Voorts wat lager: »En hoewel zij drie zijn, zoo zijn zij evenwel in der Godheid wille, kracht en werkingen één, en kunnen even zoo weinig van malkander gescheiden worden, als zonne, glans en warmte; want het ééne is niet zonder het andere. Doch alle zijn op onbegrijpelijke wijs uit den onbegrijpelijken Vader, gelijk de glans en warmte uit de zon. Het een moet bij het ander staan, of de gansche Godheid wordt verloochend; want al wat de Vader werkt, en van den beginne gewrocht heeft, dat werkt Hij alles door zijnen Zone, in de kracht zijns Heiligen en eeuwigen Geestes. De Zoon werkt niet zonder den Vader, noch zonder den Heiligen Geest; de Heilige Geest niet zonder den Vader en den Zone. Aldus moet het een bij het ander blijven, of het wordt eene onvolkomene Godheid. Want verloochenen wij de Godheid van Christus, of het ware wezen des Heiligen Geestes, zoo vervalschen (*conterfeiten*) en malen wij ons zelven eenen God af, die daar is zon-

(1) 2 Petr. IV. v. 18.

der wijsheid, zonder kracht, zonder licht, zonder leven, zonder waarheid, zonder Woord en zonder Geest. Mijne Broeders, verſtaat toch alles goddelijk en geestelijk, en niet menſchelijk en vleeſchelijk, zoo zult gij u in dezen diepen en verſchrikkelijken afgrond met die heldere, klare en eenvoudige aanwijzing der Propheten, Evangelisten en Apostelen wel laten genoegen. Een iegelijk zie voor zich zelven toe met vreeze en beven, dat hij zijne hand in dat verteerende vuur niet ſteke!" — En elders in dezelfde Belijdenis: »Lieve, waarde Broeders, verſtaat mij recht! Ik zegge (dat de Zoon de) *eeuwige* Wijsheid, *eeuwige* Kracht, enz. (des Vaders is). Want gelijk wij gelooven en belijden, dat de Vader van eeuwigheid geweest is en eeuwig blijven zal, ja de Eerſte en de Laatſte is, alzoo mogen wij immers ook gelooven en met der harte belijden, dat zijne wijsheid, zijne kracht, zijn licht, zijne waarheid, zijn leven, zijn woord, Christus Jezus, eeuwig met Hem, in Hem en bij Hem geweest is, ja, de Alpha en de Omega. Of wij moeten toeſtaan, dat dit gebaarde, onbegrijpelijke, waarachtige goddelijke wezen (dat de Vaderen een Perſoon genoemd hebben) Christus Jezus, door welken de eeuwige Vader het alles gemaakt heeft, als het ſchepſel, een begin gehad heeft: hetwelk immers alle ware Christenen voor een verſchrikkelijke lastering, vloek en gruwel erkennen en aanzien! De genadige, lieve Vader wille alle zijne lieve kinderen in de rechte en ware belijdenisſe zijns lieven Zoons Jezus Christus eeuwig behoeden en bewaren!"

2°. Wat des menſchen toeſtand van nature betreft, zoo leert Menno even als de Sakſiſche en Zwitſerſche Hervormers, den volſlagen zondenval van Adam, en de gemeenſchap des ganſchen menschdoms aan denzelven. »De Schrift ſpreekt (zegt hij) naar mijn verſtand van velerlei aard der zonden. De eerſte ſoort is de verdorven zondige natuur, namelijk de lust of het begeeren onzes vleeſches tegen de wet Gods en tegen de oorſpronkelijke gerechtigheid; (eene natuur), van den verdorven en zondigen Adam op alle zijne kinderen en nakomelingen met de geboorte overgeërfd, en welke niet ten onrechte *de erfzonde* genoemd wordt (1)." — En elders: »Gelijk Adam en Eva van de helſche ſlange zijn gebeten, vergiftigd, van zondigen aard zijn geworden, en den eeuwigen dood zouden hebben moeten ſterven, zoo God hen niet wederom in Christus genadig hadde aangenomen, zoo worden ook wij allen die uit hunnen zade voortkomen, met een zondigen aard uit hen geboren, vergiftigd van de ſlange, geneigd tot het kwade, en alzoo uit eigen aangeboren nature kinderen der helle, des Duivels, en des eeuwigen doods, en kunnen daarvan niet verlost worden (wij ſpreken van degenen, die tot gebruik der rede en in het werk der zonde gekomen zijn), ten zij dat wij Jezus Christus, het eenig en eeuwig middel der genade, door een waarachtig en ongeveinsd geloof aannemen, en alzoo met de oogen onzer conſcientiën op deze koperen ſlange zien, die ons ellendige en vergiftigde zondaren van God onzen hemelſchen Vader opgericht is; want zonder Hem en buiten Hem is er geene gezondheid onzer zielen, geene verzoening noch vrede, maar enkel ongenade, toorn en dood te verwachten voor eeuwig, gelijk voorzegd is (1)."

3°. Van den weg der Verloſſing, die in Christus Jezus is, en het geloof in Hem, leert Menno ook gelijkvormig met de Schrift. »Alle en een elk (zegt hij) die van harte gelooft dat God is, die gelooft ook dat zijn woord waarachtig is, dat het loon der zonden is de dood, dat alles naakt en bloot ligt voor zijne oogen, en niets voor Hem verborgen is, en dat wij van al onze gedachten, woorden en werken voor zijn gerichte rekenſchap zullen moeten geven. Dit dan aldus geloovende, zoo begint men zich voor zulk een' alwetenden rechtvaardigen Rechter te ontzetten, ja uit het diepſte der ziel te verſchrikken en te beven. — — Zulken worden klein in hun eigen oogen, want het harte wordt vernederd; zij zuchten en weenen, bidden en kermen, kloppen en roepen voor den troon der genade, tot dat zij verhoord, met het woord zijns vredes, met de belofte zijner genade, en met de olie zijns H. Geestes gezalfd, opgericht en vertroost zijn. — — Alle die (alzoo) gelooven dat God is, die gelooven ook dat Hij genadig en barmhartig is, dat Hij ons zijnen eigenen Zoon gezonden en geſchonken heeft, die ons den rechten weg heeft geleerd, de wet voor ons vervuld, des Vaders toorn verzoend, ons met zijn dierbaar bloed en bitteren dood verlost, Hel, Duivel, zonde en dood overwonnen, genade, gunst, barmhartigheid en het eeuwige leven verworven heeft (2)".

Menno is dus, ook met opzicht tot de verloſſing door het bloed en de verdienſten van onzen Heer Jezus Christus, met de overige Hervormers, en zeer bepaaldelijk met Zwinglius, wiens gevoelens wij vroeger mededeelden, allezins overeenſtemmend. Maar wat nu het werk der genade in de ziel betreft, daaromtrent is zijne voorſtelling eenigzins verſchillend van de hunne gewijzigd, ofſchoon dan ook in den grond geheel dezelfde (3). Luther en Calvyn dringen vooreerst en vooral aan op de rechtvaardiging door het geloof alleen, en bij hen vangt dus het werk der genade in de ziel aan van Gods krachtdadige roeping (*vocatio efficax*) door Geest en Woord tot dat geloof in den eenigen Heiland en Zaligmaker Jezus Christus, naar het woord van Paulus: ***Die God te voren verordineerd heeft, deze heeft Hij ook geroepen, en die Hij geroepen heeft, deze heeft Hij ook gerechtvaardigd, en die Hij gerechtvaardigd heeft, deze heeft Hij ook***

(1) Menno Simons *weemoedige ende Christelijke ontſchuldiging ende verantwoordinge.* Bl. 507, van de Amſterdamſche uitgaaf zijner werken van het jaar 1681.

(1) *Een grondelicke en klare bekentenisſe der armen*, bl. 461. Verg. hiermede de *Confesſie* van Guido de Brès, Art. 15, en ons Dl. II. bl. 31.

(2) *Van het rechte Christen-geloove*, bl. 82, 83. Verg. de *Confesſie* van G. de Brès, Art. 20. In zijne *grondelicke en klare bekentenisſe van de rechtveerdigmakinge* is Menno niet zoo klaar en grondig op dit punt als Luther en Calvyn.

(3) Dat ook onze vaderen te dien tijde gevoelden, dat Menno's leer omtrent de wedergeboorte van die der overige Hervormers in den grond niet verſchilde, blijkt daaruit, dat zij hem op dat ſtuk noch wederlegd noch tegengeſproken hebben. Zie Guy de Brès, *La racine, ſource et fondement des Anabaptistes ou rebaptisez de nostre temps* (1595).

verheerlijkt (1). De wedergeboorte (*regeneratio*) daarentegen, is bij hen, met name bij Calvyn, en ook in onze Nederlandsche geloofsbelijdenis, meer de voortgang en de ontwikkeling van het reeds ontvangen geestelijk leven (2). Menno daarentegen dringt, als Joannes de Dooper, altoos eerst en meest op de bekeering aan, welke bij hem niet verschilt van Calvyns geloof op het woord der krachtdadige roeping, noch van Luthers boete (*poenitentia*), welke de Wittenbergsche Hervormer tegen over de eigenwillige boetedoeningen der R. C. Kerk stelt. Dit genadewerk Gods aan de ziele noemt nu Menno de wedergeboorte, naar het woord van Jacobus: *Naar zijnen wille heeft God ons wedergebaard door het woord der waarheid, opdat wij zouden zijn als eerstelingen zijner schepselen* (3). Breed en uitvoerig wordt dit door Menno uit één gezet in zijn Tractaat, genaamd: *Een schoone en grondelyke leeringe uyt des Heeren woord, allen menschen die haer nae Christus naem laten noemen, neerstelijk vermanende tot de hemelsche geboorte ende nieuwe creature, sonder welcke niemant die tot syn verstant gekomen is, een waerachtig Christen en is, noch zijn en kan* (A°. 1556):

»De eerste geboorte des menschen (zegt hij in dit geschrift:) is uit den eersten en aardschen Adam, en daarom is ook hare natuur aardsch en Adamsch, dat is vleeschelijk gezind, ongeloovig, ongehoorzaam, in goddelijke zaken blind, doof en onverstandig, wier einde (zoo zij niet door het Woord vernieuwd wordt) is de eeuwige dood en verdoemenis. Wilt gij nu van uwen aangeboren boozen aard en natuur gebeterd, en alzoo van den eeuwigen dood en verdoemenisse vrij worden, opdat gij met alle waarachtige Christenen ontvangt wat hun beloofd is, zoo moet gij van nieuws geboren worden, want de wedergeborenen zijn onder de genade, hebben de belofte, als gezegd is, en voeren daarom een nieuw boetvaardig leven; want zij zijn in Christus nieuw geworden, en hebben een nieuw hart en nieuwen geest ontvangen. Te voren waren zij aardschgezind, nu geestelijk; te voren ongerechtig, nu gerechtig; te voren kwaad, nu goed, en leven nu niet langer naar het oude verdorven wezen van den eersten en aardschen Adam, maar naar het nieuwe oprechte wezen van den nieuwen en hemelschen Adam, Jezus Christus; gelijk Paulus zegt: Ik leve nu niet langer, maar Christus leeft in mij. — En elders in zijn Tractaat *Over de geestelijke verrijzenisse* vermaant Menno zijne Lezers dus: »Zoo velen er nu in het beproeven van zich zelve bevinden, dat zij naar hunne eerste geboorte in den vleesche, en in hunnen zin, verstand, geest en gemoed niet veranderd, vernieuwd, herboren en herschapen zijn, maar overal nog vleeschelijk, aardsch, wereldsch, en duivelsch gezind zijn, en uit hun aangeboren aard en wezen geneigd en overgegeven tot alle kwaad, dat die zich verootmoedigen voor hunnen God met Jeremia, zeggende: *laat ons onze wegen onderzoeken en doorzoeken, en ons tot den Heere bekeeren; laat ons onze harten opheffen, mitsgaders de handen tot God in den hemel, zeggende: wij hebben overtreden, en wij zijn wederspannig geweest, en hebben u tot gramschap verwekt. Laat onze oogen voortbrengen tranen en onze oogleden overloopen van water.* En met David: *komt laat ons nedervallen en aanbidden onzen God!* Laat hen schreien voor den Heere die hen gemaakt heeft, Hem biddende dat Hij zich toch wille verwaardigen om zijner handen werk te herstellen, te vernieuwen en te herscheppen wat Hij geschapen heeft, Hem met diepen ootmoed biddende om zijnen Geest, die de Werkmeester is van alle dezen, en zeggen: Heere, zend uit uwen Geest, en wij zullen herschapen worden, en vernieuw het gelaat onzes aardrijks! Laat hen volhardend blijven in het bidden en in het verlangen tot hunnen God, totdat zij van Boven met de kracht des Geestes aangedaan, herschapen en vernieuwd worden in hunnen geest en gemoed, om alsdan als met verwondering over zich zelve te zeggen: *Dit is eene verandering van de regterhand Gods des Allerhoogsten!*"

Offschoon Menno dus een treffelijk man was, hij was evenmin als Luther zonder gebreken. Doch het is opmerkelijk, en getuigt van hunne zelfskennis en oprechtheid, dat zij beide nog vóór hunnen dood hunne afwijking erkend hebben. Luther klaagde kort voor zijn sterven aan Melanchton: *Lieve Philippus, wij hebben den Sacramentsstrijd te sterk gedreven!* Zoo erkende ook Menno, gelijk wij boven gezien hebben, dat hij zich te veel aan de Wederdoopersche Leeraars had aangesloten. Van daar ook 's mans dwalingen, van welke de voornaamste plaats inneemt zijne ontkentenis dat Christus, offschoon uit Maria geboren, de menschelijke natuur uit zijne moeder, en door haar uit de vaderen heeft aangenomen (1), eene Manicheïsche dwaling, van zeer vroeg aan verscheiden van de Roomsche kerk vóór den tijd der Reformatie afgescheidene secten, en bovenal ook aan de Wederdoopers eigen, wier eigenlijke oorsprong veel hooger dan de leeftijd van Menno opklimt. Aan zijne zucht om deze bedorvene secte, waarmede hij de verwerping van den kinderdoop gemeen had, en met welke hij het alleen om deze zamenstemming bleef houden, te hervormen, mag men ook zijn verbod om magistraatsrecht te oefenen en het zwaard te dragen, toe-

(1) Rom. VIII. v. 30. (2) *Nederl. Confessie*, Art. 24.

(3) Jac. I. v. 18. Menno had veel op met den Brief van Jacobus: »De Lutherschen drijven 't zoo hard en hoog, of er gansch geen werken »noodig waren, ja dat het geloove ook van zulken aard en nature is, »dat het geen werken benevens zich toelaten of lijden kan. En daarom »moet Jacobus hoogwichtige en ernstachtige Brief, omdat hij een licht»veerdig ijdel geloove bestraft, als strooiachtig aangezien en geacht wor»den. O stoute zotheid! Is de leere strooiachtig, zoo moet ook de uit»verkoren Apostel, deze getrouwe Dienaar en getuige Christi die ze be»schreven en geleerd heeft, een strooiachtig man geweest zijn, dat is »klaarder als de schoone dag. Want de leere betuigt, hoedanig de man »is." *Van het rechte Christen-geloove*, bl. 78. Menno ziet hier op eene uitdrukking van Luther, die den brief *straminea epistola* genoemd had, hetgeen hij echter naderhand verzacht heeft.

(1) Hoe duidelijk zeggen de geslachtregisters van Mattheus en Lucas, dat de Christus uit Abraham en David is gesproten naar den vleesche; en Paulus, dat Hij is *uit de* Israëlitische *vaderen, zooveel het vleesch aangaat*, en te gelijk *God bovenal te prijzen in der eeuwigheid, Amen* (Rom. IX. v. 5).

ſchrijven, met welk volſtrekt verbod hij op ééns het misdadig misbruik, dat zij van dit een en ander gemaakt hadden, afſneed. Niemand kon toch meer tegen de buitenſporigheden dier Secte (die hij ſlechts niet door de burgerlijke Overheid wilde verdrukt hebben) getuigen, dan hij gedaan heeft, ſchrijvende een geheel boek tegen het partijhoofd der Munſterſchen, Jan van Leiden, dien hij verklaart voor eenen antichrist, en vergelijkt met Theudas en Judas den Galileër (Hand. V. v. 37).

Het is dan wel zoo, dat Menno Simons op het waarachtige fondament JEZUS CHRISTUS ook hooi, ſtroo en ſtoppelen hier en daar gebouwd heeft; doch wanneer wij zijn leven, zijne loopbaan, zijne prediking en ſchriften nagaan, zoo kunnen wij niet anders dan hem het getuigenis geven dat hij de waarheid ſchreef, wanneer hij in zijn vertoog: *De oorſake, waarom dat ick, Menno Simons, niet af en late te leeren en te ſchrijven*, op het einde verklaart: »Aldus jage en arbeide ik met mijne kleine gave die mij van God geſchonken is, naar geen andere dingen (des God mij een getuige is (1),) dan dat de klare Morgenſterre Christus Jezus, eeuwig gezegend, het eeuwig ſchijnende licht, moge opgaan in de harten aller menſchen, en hen moge verlichten in allerlei goddelijke waarheid, kennis, geestelijk verſtand, en wijsheid tot het eeuwige leven. Amen.”

DE HEILIGE EED DES HEEREN.

(Fragment van een uitvoeriger Vertoog.)

De volſtrekte algemeenheid van den eed bij God, onder alle volken en in alle tijden voor zoover het beſtaan en de regeering eener Godheid erkend werd (2), doen ons reeds vooraf onderſtellen, dat dezelve van Goddelijken oorſprong, en deze de algemeene volksverſpreiding voorafgegaan zij. Alleen toch de inzettingen Gods dragen dat kenteeken van onverdelgbaarheid en eeuwigdurendheid, hetwelk de mensch, hoe veel hij anders vermag, nooit aan zijne inſtellingen weet te geven. En inderdaad, de Schrift, die de oorſprongen aller dingen bevat, leert ons ook, dat de eerſte eed van God zelf is gezworen geworden, bij *het verbond met Noach en zijnen zade na hem, en met alle levendige ziele* (3), toen de Heere *zwoer, dat de wateren Noachs niet meer over de aarde zouden gaan* (4). Die eed werd herhaald aan Abraham, als de Heere hem de belofte dede, en dewijle Hij bij niemand die meerder was te zweren hadde, bij zich zelven zwoer, zeggende, *Waarlijk, zegenende zal ik u zegenen, en vermenigvuldigende zal ik u vermenigvuldigen* (5). Deze eed werd vernieuwd aan zoovelen als God in zijn verbond opnam; daarom wordt de vastigheid van

(1) Het blijkt uit deze en dergelijke uitdrukkingen, in Menno's werken dikmaals voorkomende, dat hij zijn verbod van eedsweering vooral van het zweren *bij allen tijdelijken handel* verſtond. Verg. zijn *Zendbrief aan Micron*, bl. 606.

(2) Grotius *de J. B. ac P.* Lib. II. c. 13, § 1.

(3) Gen. IX. v. 9.

(4) Jez. LIV. v. 9.

(5) Heb. VI. v. 13.

Gods verbond door den Profeet telkens bij de vastigheid en onwrikbaarheid van dien eerſten eed aan Noach gedaan vergeleken, en daardoor bevestigd (1). En nog aan het einde der goddelijke Openbaring in Joannes profetisch boek, zweert een heilige Engel in den naam van God aan de ſchaar aller geſlachten, talen en volken, dat welhaast het einde aller dingen, en daarna geen tijd meer zijn zal (Openb. X. v. 1—6).

Vandaar dan dat de Vader der geloovigen, den verbondseed des Heeren navolgende, tweederlei eedzwering gebezigd heeft; de ééne jegens diegenen welke met hem de beloften van zijn zegenend zaad niet deelachtig waren, met opheffing zijner hand tot den allerhoogſten God die hemel en aarde gemaakt heeft (2), de andere deed hij zweren door hem, die in de beloften zijns huizes deelde, door Eliezer, (en later Jacob door zijne zonen:) bij Dien, *die nog was in de lendenen des Vaders*, den *Man-Jehova*, dien reeds Eva uit haren ſchoot verwacht had (3), *offchoon de Heer hem nog niet dede uitſpruiten*; alles bewijzen, dat de eedzwering niet tot die ſchaduwen der Wet behoorde, welke de Heer door zijne komst in het vleesch kwam te niete doen, om plaats te maken voor eene betere bedeeling, die des Nieuwen Verbonds.

Wanneer dus Jacobus in zijnen brief zegt: *Vóór alle dingen mijne broeders, zweert niet, noch bij den hemel, noch bij de aarde*, NOCH EENIGEN ANDEREN EED; *maar uw ja zij ja, en het neen neen, opdat gij in geen oordeel valt* (4), zoo is het openbaar, dat de Apostel geenszins door deze algemeene uitſpraak den eed bedoelt, dien de geloovige des N. T. in navolging van Christus doet (5), even min als dien, welken de Vader der geloovigen in het O. V. heeft gedaan in navolging van Jehova's eedzwering, aan hem geſchied; maar in tegendeel dat zelfde zweren, hetgeen Salomo reeds duizend jaar vroeger tegenover de behoedzaamheid van zulk een, *die den eed vreest*, geſteld had (6). Immers die dit gebod anders opvatten, toonen weinig met den aard der goddelijke geboden bekend te wezen, die op dezelfde wijze het maken van beelden, den Sabbaths-arbeid, den doodſlag, en de begeerlijkheid verbieden, zonder dat daardoor het maken van zulke beeldtenisſen als de Cherubim in den tempel; het goeddoen op den Sabbath; de doodſtraf, of het oorlogvoeren, en het begeeren eener dochter ten huwelijk of eens eigendoms ter inkoop, kan gerekend worden bedoeld te zijn. En toch ſtaat er zeer onbepaald: *Gij zult u geen geſneden beeld* NOCH EENIGE GELIJKENIS *maken: — dan zult gij* GEEN WERK *doen: — gij zult* NIET DOODSLAAN: — *gij zult niet begeeren uws naasten huis, noch zijn wijf*, — NOCH IETS DAT UWES NAASTEN IS.

(1) Jez. LIV. v. 9.

(2) Gen. XIV. v. 22.

(3) Zie Gen. IV. v. 1, en aldaar de kantteekening der Staten-vertaling.

(4) Jac. V. v. 12, verg. met Matth. V. v. 34.

(5) Matth. XXVI. v. 64. verg. met Jez. XLV. v. 23.

(6) Pred. IX. v. 2. De ſpreukdichter keurt even algemeen de borgtocht af, die niemand toch voor volſtrekt ongeoorloofd houdt, Spr. VI. v. 1—5, en XI. v. 15.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

HET LIED DER SCHEPPING EN DER VERLOSSING.
(Vervolg en slot van bladz. 141.)

Vs. 8. *En als het dat boek genomen had, vielen de vier Dieren en de vier en twintig Ouderlingen voor het Lam neder, hebbende elk citheren, en gouden phiolen zijnde vol reukwerks, welke zijn de gebeden der heiligen.* Wij deden het reeds opmerken: zelfs in den hemel zijn de bedieningen en werkzaamheden der heiligen onderscheiden en verdeeld. Als dan hier ter plaats zoowel de nedervalling voor het Lam, als (v. 9) het gezang des lieds, zoowel de citheren als de gouden phiolen, gemeenschappelijk aan de *Dieren* en aan de *Ouderlingen* worden toegeschreven, zoo mag men veilig deze onderscheidene attributen en verrichtingen op zoodanige wijze tusschen de beide afdeelingen der in den hemel juichende Gemeente verdeelen, dat wel het gezang eenparig door *allen* aangeheven zal zijn, doch de citheren als zinnebeelden van het prophetisch ampt in de handen der *Ouderlingen*, de gouden phiolen, als tot het priesterlijke ampt behoorende, in die der *Dieren* zullen zijn gezien. Het aanbiddend nedervallen wordt zoowel in Hoofdst. IV. v. 10, als straks in v. 14 van dit Hoofddeel, uitsluitend van de *Ouderlingen* gemeld. De gouden phiolen met reukwerk beteekenen *de gebeden der heiligen*, die niet ophouden voor den troon van God en het Lam op te klimmen, zoowel van uit den boezem des hemelschen als des aardschen kerklichaams. Ook dit denk- en zinnebeeld is uit het Oude Testament afkomstig en bekend. Door de aansteking van een wierook, dat welriekend opstijgt naar den hemel, werd op het eigenaartigst gekenmerkt het *opklimmen* voor God van een *vurig* geloofsgebed (Hand. X. v. 4), Hem aangenaam door den grooten Hoogepriester en Voorspraak aan Zijne rechterhand. *Mijn gebed*, roept ergens David uit, *worde gesteld als reukwerk voor uw aangezicht, de opheffing mijner handen als het avondoffer!*

Doch het is de nedervalling voor—, de volstrekte aanbidding van *het Lam*, die de ziel en het middelpunt van geheel deze hemelsche feestplechtigheid uitmaakt, en waarbij wij eenige oogenblikken moeten stilstaan. *Aanbidding* is een daad van Godsvereering, eene hulde die in hare wezenlijke vol- en uitgestrektheid aan geen schepsel, hoe hoog ook verheven, maar alleen aan God mag toegebracht worden. Wèl kent het Oosten, en zelfs ons Westen, eene soort van bloot burgerlijke *te voet valling* voor Koningen, of Godsgezanten; doch het is eene zulke niet, die hier aan Christus wordt toegebracht, terwijl buitendien in het Nieuwe Testament alle dergelijke eerbetooning zoo aan Engelen als aan menschen aangeboden, met heiligen afschrik wordt afgewezen (1). De aanbidding daarentegen die door menschen en Engelen aan Jesus Christus wordt toegebracht (2), en door Hem aangenomen en goedgekeurd, de kniebuiging van alle schepsel in Zijnen naam (3), sluit in zich en verkondigt luide Zijne waarachtige Godheid, met die des Vaders volstrekt eenzelvig. Men lette op twee bijzonderheden daaromtrent, die alles afdoen. De *eerste* is, dat Christus aangebeden wordt niet slechts als een bloot vertegenwoordiger der Godheid op *aarde*, maar ook in den *hemel*, alwaar toch wel geene andere aanbidding dan die van God zelven denkbaar is. De *tweede* is, dat zelfs op aarde de aanbidding van Jesus verzeld gaat van zoodanige woorden en werkzaamheden, als die alleen omtrent de Godheid kunnen geuit of geoefend worden, als daar zijn *gebed* en *geloof* (4); gelijk hier ter plaatse (in

(1) Openb. XIX. v. 10. XXII. v. 8. Hand. X. v. 25, 26. XIV. v. 14.
(2) Hebr. I. v. 6. Joh. IX. v. 38. (3) Phil. II. v. 10.
(4) Matth. VIII. v. 2. XV. v. 25. Joh. XI. v. 36–38, enz.

de voorſtelling der hemelſche tooneelen) dezelfde zevenvoudige lof der Engelen gehoord wordt van *het Lam* (v. 12), welke elders diezelfde Engelen toebrengen aan *hunnen God* (Hoofdſt. VII. v. 12). Zoo is dan het *Lam op den troon* geen ander dan die *God, geopenbaard in het vleesch,* — *die gezien is van de Engelen,* — *opgenomen in heerlijkheid* (1).

Niet genoeg kan het der opmerking en overdenking aanbevolen worden, hoe de Apostel-Propheet in deze gezichten, en door geheel het Boek der *Openbaring* heen, alle de heerlijkheden van zijnen God en Heiland in verband brengt en ſchaart om en met dien eenen naam der allerzaligſte verborgenheid: *het Lam, dat geſlacht is.* Hierbij behoort ook nog eene andere bijzonderheid, aan Johannes niet ſlechts in de *Openbaring* maar ook in zijn *Evangelie* eigen; het is namelijk het gedurig terugzicht in deze Boeken op de hooge Israëlitiſche feesten, waarvan de diepzinnige beduidenis hier ſteeds in het helderſte licht wordt geſteld (2). Allerbijzonderst zal men dit bevinden van het *Paaschfeest*, hetwelk, om zoo te zeggen, het middelpunt uitmaakt van geheel de Johanneïſche, zoowel historiſche en tijdrekenkundige, als prophetiſche beſchouwing en beſchrijving. Deze opmerking naar eisch te ſtaven of uit te werken, zoude ons hier te ver leiden. Het kan evenwel zijn nut hebben, al is het ſlechts een wenk te hebben gegeven omtrent dat *feestelijke*, aan de ſchriften en geheel het ſtandpunt van Johannes eigen; eene opmerking, die niet ſlechts voor uitvoerige aantooning, maar ook voor vruchtbare gevolgtrekkingen vatbaar ſchijnt.

v. 9. *En zij zongen een nieuw lied, zeggende: Gij zijt waardig dat boek te nemen, en zijne zegelen te openen: want Gij zijt geſlacht, en hebt ons Gode gekocht met uwen bloede, uit allen geſlachte, en tale, en volke, en natie.* Het *nieuwe lied* is uit de Pſalmen bekend (3). Het is het lofgezang, waartoe het volk des HEEREN wordt opgewekt bij iedere nieuwe redding, bij iedere nieuwe verheerlijking van Gods namen, daden, en beloften. In den hoogſten en volſten nadruk is dan die lofzang een *nieuw lied*, waarbij de verloſſing, die *niet door goud noch door zilver*, zelfs niet door *een ſterke hand* en *eenen uitgeſtrekten arm*, maar door het *dierbaar bloed van Christus, het onbeſtraffelijke en onbevlekte Lam*, gewrocht werd, het voorwerp is des volzaligen hemelgejuichs (4). *Nieuwheid, vernieuwing* is bovendien het gronddenkbeeld van het Godswerk der verloſſing. Een *nieuw* ſchepſel, eene *nieuwe* ſchepping, *nieuwe* hemelen en eene *nieuwe* aarde, een *nieuw* hart en een *nieuwe* geest, ja *alle dingen nieuw* (5); ziedaar het groote doeleinde van die ontzachelijke gebeurtenis, die de ſtof van lof en aanbidding uitmaakt in de gewesten des Lichts tot in der eeuwen eeuwigheid. — *Gij zijt geſlacht en hebt* ONS *gekocht met uwen bloede*, roepen geene Engelen, maar eenmaal volſtrekt verlorene, thands voor eeuwig behoudene en tot zaligheid en heiligheid herſchapene Adamszonen uit. *Geſlacht te zijn* (1), gelijk de offerlammeren en offerdieren der Oud-Testamentiſche ſchaduwbedeeling, niet door of voor eigen zonde, maar als dragende eene *opgeladene* ſchuld; menſchen *gekocht te hebben met eigen bloed* om die te maken *Koningen* en *Priesters* Gods; hoe kan dat, zonder de kenlijkſte ſchriftverdraaijing, iets anders, naar de eenvoudigheid des Goddelijken woords, beteekenen, dan hetgeen er de rechtzinnige kerkbelijdenis ook door verſtaan mag: *vergeving door bloedvergieting; verzoening* (of *wegneming van toorn*) *door ſchuldvoldoening; verloſſing door plaatsbekleeding?*

En welke zijn nu die verlosten? Eene *ſchare, die niemand tellen kan* (Hoofdſt. VII. v. 9), *uit allen geſlachte, en tale, en volke, en natie;* derhalve niet allen *hoofd voor hoofd*, maar eene *uitverkorene* menigte; gelijk ook Paulus de Gemeente kenteekent, als van God *uitverkoren in Christus, vóór de grondlegging der wereld,* — *te voren verordineerd tot de aanneminge tot kinderen door Jeſus Christus in hemzelven, naar het welbehagen zijns willens,* — *naar het voornemen desgenen die alle dingen werkt naar den raad zijns willens* (2). Dat deze woorden met het *gekocht zijn door bloed* (en niet blootelijk met het voornaamwoord *ons*) in verband ſtaan, zoo dat de zin is: *Gij hebt ons gekocht* VAN UIT *de menigte der volken* enz., blijkt reeds genoeg uit de vergelijking met Hoofdſt. XIV. v. 3 en 4: *de gekochten van de aarde* (3), *de gekochten uit de menſchen* (4).

v. 10. *En gij hebt ons onzen God gemaakt tot Koningen en Priesters, en wij zullen als Koningen heerſchen op de aarde.* Men vergelijke ſtraks (Hoofdſt XX. v. 4) dat groote en beſliſſende ſlotgezicht van de toekomst van Christus, en het rijk Zijner heiligen met en onder Hem: *En ik zag troonen, en zij zaten op dezelve, en het oordeel* (het rijk, de regering) *werd hun gegeven, en zij leefden en heerschten als Koningen met Christus de duizend jaren;* en bij Daniël (VII. v. 9, 10, 13, 14, 27): *Dit zag ik, tot dat er troonen gezet werden, en de Oude van dagen zich zettede: wiens kleed was wit als de ſneeuw, en het hair zijns hoofds als zuivere wolle* (5); *zijn troon was vuurvonken, deszelven raderen een brandend vuur. Een vurige rivier vloeide en ging van voor Hem uit, duizendmaal duizenden dienden Hem, en tien duizendmaal tien duizenden ſtonden voor Hem: het gerichte zette zich, en de boeken werden geopend. Verder zag ik in de nachtgezichten: en ziet daar kwam één met de wolken des hemels, als eenes menſchen zoon, en Hij kwam tot den Ouden van dagen, en zij deden Hem voor denzelven*

(1) 1 Tim. III. v. 16.
(2) Joh. II. v. 23. IV. v. 45. V. v. 1. VI. v. 4. VII. v. 2, 8, 10, 14, 37. X. v. 22. XI. v. 56. XII. v. 12 en 20. XIII. v. 1. XVIII. v. 28. XIX. v. 14, 31, 42. Openb. I. v. 10. IV, V en VII, enz.
(3) Pſ. XXXIII. v. 3. *Zingt Hem een nieuw lied.* Pſ. XCVIII. *Zingt den* HEERE *een nieuw lied, want Hij heeft wonderen gedaan.* enz.
(4) 1 Pet. I. v. 18 en 19.
(5) Openb. XXI. v. 5.

(1) *Ἐσφάγης, ἐσφαγμένον.*
(2) Eph. I. v. 4 en volg.
(3) *Ἀπὸ τῆς γῆς.*
(4) *Ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων.*
(5) Verg. Openb. I. v. 14.

naderen. En Hem werd gegeven heerschappij en ëere en het koninkrijk, dat Hem alle volken, natiën, en tongen eeren zouden: Zijne heerschappij is eene eeuwige heerschappij, die niet vergaan zal, en Zijn koninkrijk zal niet verdorven worden. — Het rijk en de heerschappij en de grootheid der koninkrijken onder den ganschen hemel zal gegeven worden den volke der heiligen der hooge plaatsen, welke Rijk een eeuwig Rijk zijn zal, en alle heerschappijen zullen Hem eeren, en gehoorzamen. — Wij merkten reeds op, dat de lofzangen in dit hoogheerlijk gezicht des Apostels zich drievuldig opvolgen. Het lied der *verlosten*, onmiddelijk TOT het Lam gericht, wordt vervangen door de lofzegging der Engelen VAN het Lam, en dit dan wederom door die van het gantsche schepsel, insgelijks in de *derde persoon* uitgedrukt. Zien wij van het loflied der Engelen.

v. 11, 12. *En ik zag, en ik hoorde een stemme veler Engelen rondom den troon, en de Dieren, en de Ouderlingen, en haar getal was tien duizend maal tien duizenden, en duizendmaal duizenden, zeggende met eene groote stem: Het Lam dat geslacht is, is waardig te ontfangen de kracht, en rijkdom, en wijsheid, en sterkte, en eere, en heerlijkheid en dankzegging.* Wij vergeleken reeds de toebrenging van even dezelfde eer- en glorie-namen aan den Vader, door dezelfde Engelen rondom den troon, Hoofdst. VII. v. 12. Het verdient ook opmerking, in dit tot in de bijzonderheden diepzinnig en veel beteekenend Boek, dat de Engelen niet als *zingende* (gelijk de Dieren en de hen op hunne citheren begeleidende Ouderlingen) maar alleenlijk als *zeggende*, dat is, uitroepende, uitgalmende, voorgesteld worden. Doch zij worden ook daardoor als aan die koninklijke en priesterlijke Godsgemeente *ondergeschikte* wezens gekenmerkt, dat zij *rondom den troon, de Dieren, en de Ouderlingen* STAAN, terwijl de Ouderlingen als *koningen* op hunnen troonen ZITTEN. Ziedaar de kracht des bloeds van Christus! Engelen, die niet gezondigd hebben, *staan* rondom den troon van God en het Lam, en rondom de Dieren en de Ouderlingen, als *gedienstige geesten, die uitgezonden worden tot dienst der genen, die de zaligheid beërven* (1); maar menschen, naar het beeld Gods geschapen, straks gevallen en veroordeeld, maar door het bloed des Zoons Gods Gode gekocht, en voor eeuwig meer dan hersteld, *zitten* met Hem, als koningen. Waarlijk, *Hij neemt de Engelen niet aan, maar hij neemt het zaad Abrahams aan* (2). Één met Christus geworden, als de leden des lichaams met hun Hoofd, door het geloof en door de gemeenschap des Heiligen Geestes, *zijn wij*, zegt de Apostel (3) *met Hem gestorven, met Hem levendig gemaakt, met Hem uit den dooden opgewekt, met Hem medegezet in den hemel* (Gr. *ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, in de hoogste plaatsen*). Hoe zouden alle dingen niet *onze* zijn, indien wij Christi zijn, want Christus is Gods (4)? Van daar de roem des Apostels en aller ware geloovigen met hem: *Ik ben verzekerd dat noch dood, noch leven, noch Engelen, noch Overheden, noch Machten, noch tegenwoordige, noch toekomende dingen, noch hoogte, noch diepte, noch eenig ander schepsel ons zal kunnen scheiden van de liefde Gods, welke is in Christus Jesus onzen Heere* (Rom. VIII. v. 38 en 39).

(1) Hebr. I. v. 14.
(2) Hebr. II. v. 16.
(3) Eph. II. v. 4—6.
(4) 1 Cor. III. v. 23 en 24.

v. 13. *En alle schepsel dat in den hemel is en op de aarde, en onder de aarde, en die in de zee zijn, en alles wat in dezelve is, hoorde ik zeggen: Hem die op den troon zit en den Lamme zij de dankzegging, en de eer, en de heerlijkheid, en de kracht in alle eeuwigheid.* Hetgeen Paulus van den voor een tijd vernederden, nu eeuwig verhoogden Godmensch zegt, dat *in den naam van Jesus zich buigen moet alle knie dergenen die in den hemel, op de aarde, en onder de aarde zijn;* dat zelfde wordt in het Apocalyptische gezicht aan Johannes als door eene *sprekende* schepping in zijne volle vervulling vertoond. Door deze kniebuiging en lofzegging toch van *alle* schepselen, wordt zoo wel de gedwongene onderwerping van Gods vijanden, als de gewillige en blijdschapvolle lofzang Zijner dienaren en verlosten uitgedrukt, alle te zamen één vol accoord uitmakende van eere en heerlijkheid en aanbidding, toekomende in onverdeelde eenigheid aan God en aan het Lam. Treffend voorts is door geheel dit Boek der Openbaring, die gedurige zamenvoeging van *God en het Lam*, uitdrukkende tevens de *gelijkheid* des Zoons met den Vader in het wezen der Godheid (1), en Zijne ondergeschiktheid in de bediening als Middelaar. In laatstgemelde betrekking geldt het gene geschreven staat 1 Cor. XV. v. 24, 27; in eerstgenoemde, die allervolstrekste gemeenschap van namen en titels, aan God en het Lam, het zij ter zelfder tijd, het zij bij afwisseling hier gegeven. Zoo wordt b. v. die aan God alleen toekomende titel: *de Eerste en de Laatste*, gelijkelijk door God den Vader (Hoofdst. I. v. 8.) en door den Zoon (Hoofdst. I. v. 17) gedragen; zoo, die van *Heere der Heeren en Koning der Koningen* van den Vader gebezigd (1. Tim. VI. v. 15. en 16), van het Lam uitgeroepen, Openb. XVII. v. 14, XIX. v. 16. Wij vergelijken nog Openb. VI. v. 16. *Van het aangezichte des genen die op den troon zit, en van den* TOORN *des Lams*, nevens Ps. II. v. 11 en 12: *Dient den* HEERE *met vreeze; kust* DEN ZOON, *opdat Hij niet toorne;* en eindelijk Openb. XXII. v. 3: *de troon Gods en des Lams;* en XXI. v. 22: De *Heere, de Almachtige God is haar Tempel,* EN *het Lam*, dat is, in onverdeelde gemeenschap MET *het Lam;* gelijk ook de plaats Joh. XVII. v. 3: te recht verklaard wordt. Uit deze éénheid tevens en ondergeschiktheid van den Zoon vloeit ook voort de Apostolische heilgroet: *Genade zij u en vrede van God onzen Vader en van den Heere Jesus Christus.*

v. 14. En als nu de lof der hemelen heel de schepping dus doorgalmd en doordrongen heeft, zoo keert de hoog verheven lofbeurt tot de Dieren en de Ouderlingen weder, doch nu — zelfs de hemelen, in de over-

(1) Joh. X. v. 30.

ſtelping van lof, verrukking, en aanbidding, zwijgen. *En de vier Dieren zeiden: Amen. En de vier en twintig Ouderlingen vielen neder, en aanbaden den genen die leeft in alle eeuwigheid.*

GIJSBERT VOETIUS.

Het is niet zoo zeer om eene uitvoerige of volledige levensbeſchrijving van den achtingswaardigen, beroemden en godzaligen Nederlandſchen Godgeleerde, wiens naam aan het hoofd van dit ſtuk vermeld werd te geven, maar veeleer om hem uit een tot nu toe niet genoeg (naar ons inzien) in aanmerking genomen oogpunt te beſchouwen, dat wij hier ter plaatſe van hem gewag maken. Hij beleefde een tijdvak (het ſtadhouderlooze van de tweede helft der XVII[de] Eeuw), dat vroeger (Deel II. bl. 82) door ons werd beſchreven als dat eener aanmerkelijke afneming en verſterving van geloof en godvrucht in de gemeenten en vooral ook onder vele Leeraars onzer kerk.

Brakel, Voetius leerling en tijdgenoot,(om ons ſlechts bij een bekend werk te bepalen) zegt er het volgende van: »Met het voorzeide geef ik getuigeniſſe tegen de verdorvenheid der kerken, het bedroeft mij tot in het binnenſte van mijne ziele. Ik hebbe tegen dezelve voor dezen getuigeniſſe gegeven, en ik verheffe nog door dezen mijne ſtemme als eene bazuine, en roepe uit de keele, en houde niet in, verkondigende den volke des Heeren hunne overtredingen, en den huize Jacobs hunne zonden. Och dat het ter harte namen allen die dit lezen of hooren lezen! Och dat men zich bekeerde, dat men zich verwonderde over de lankmoedigheid Gods, in zijne kerk nog in dit Land te laten in een vredig bezit van alles, en dat men den Heere rechtvaardigde indien Hij ons ſtrafte, en eens mochte ten gronde doen gaan! Met droefheid en ſchaamte kenne ik mij zelven ſchuldig en gebrekkelijk: de Heere vergeve genadelijk, en make mij getrouwer en heiliger in mijn perſoon en dienst!" En welk was het vroeger tegen de kerk door Brakel gegeven getuigenis? Men vindt het uitvoerig en breed in 's mans groote werk *De Redelijke Godsdienst*, Dl. I. bl. 615, 616, waaruit wij hetzelve, als genoeg bekend, niet behoeven over te nemen.

In dezen tijd was Voetius als Hoogleeraar te Utrecht een der voornaamſte ſteunſels der kerk. Hij ſtaat in de geſchiedenis onzer Nederlandſche Hervormde kerk meestal vermeld als een geſtreng handhaver der ſtrikte rechtzinnigheid, en verdediger der gereformeerde leer tegen Roomschgezinden beide en Remonſtranten; en wij zijn voorzeker wel allerminst geneigd om hem dezen lof eenigermate te betwisten (1), doch wenſchen hem eigenlijk hier minder als ſtreng rechtzinnig Leeraar te doen kennen, dan als een godvruchtige ſteun der kerk, die vooral ook het diep verval van geloof en geestelijke gezindheid in onze kerk destijds trachtte te herſtellen, en het geloofsleven weder op te wekken.

Voetius werd twaalf jaren vóór het einde der XVI[de] Eeuw te Heusden geboren. In den aanvang der volgende begon hij zich te Leiden op de wetenſchappen, vooral op de godgeleerdheid toe te leggen, en werd in 1611 gelukkig tot de predikdienst bevorderd. Reeds op zijne eerſte ſtandplaats, te Vlijmen, in den omtrek zijner geboorteſtad, was hij met buitengewonen zegen werkzaam, vooral in betrekking tot de vele Roomſche ingezetenen in die ſtreek, welke door zijnen ijver en zijne prediking de Roomſche kerk voor de hervorming, en gelijk men met grond mag vertrouwen, de leer der eerſte voor de waarheden der laatſte oprechtelijk verwisſelden. Sedert, de zuivere leer onzer kerk van harte toegedaan, was hij tegenwoordig in de Zuid-Hollandſche, Haagſche en Delftſche kerkelijke vergaderingen, en toonde hier reeds vroeg de wenſchelijkheid en noodzakelijkheid eener Nationale Synode te hebben ingezien. Hij werd dan ook naar die van Dordrecht in 1618 en 1619 afgevaardigd, waar hij zes maanden doorbracht, en de zaak der zuivere leer onzer kerke met geen' geringen ijver behartigde. Gedurende het beleg van 's Hertogenbosch in 1629 was hij in het leger der Staten onder Willem van Naſſau veldprediker, en deed na de verovering der ſtad aanmerkelijke dienſten ter vestiging der Hervormde kerk in dezelve. Vijf jaren later werd hij tot Hoogleeraar in de Theologie te Utrecht beroepen, een' post, dien hij tot het einde zijns levens met niet minder ijver en trouw dan roem en hoogachting waarnam.

Wij willen hier van den ſtrijd over de viering van den Sabbath als den dag des Heeren, in welken ook Voetius, gelijk bekend is, zich diep gewikkeld vond, niet ſpreken, daar dat onderwerp vroeger in dit Blad, in een uitvoerig Artikel (Dl. II. N°. 4) in het breede werd ontwikkeld; maar het is zijne werkzaamheid met opzicht tot het wezenlijk verval der kerken destijds, waarvan wij eenigzins nader moeten gewagen.

Reeds uit 's mans *Politica Eccleſiastica*, waarin het punt der *hervorming eener vervallene*, en *hereeniging eener geſcheurde kerk* met bijzondere en kennelijke belangſtelling behandeld, en voorts al wat tot den geestelijken bloei der gemeenten behoort, op het zorgvuldigst uitéèngezet en aangedrongen is, blijkt voldingend, welke zorg en werkzaamheden zijne ziel vervulden en bezig hielden. Ook de huisſelijke godsdienst wordt in dit werk ten ſterkſte aanbevolen. De plichten van Leeraars en kerkelijke opzieners, alsmede de kerkelijke tucht worden er breed in aangedrongen. De zoogenoemde oefeningen of onderlinge bijeenkomſten der godvruchtigen vindt men er ijverig in voorgeſtaan en verdedigd, niettegenſtaande den blaam en de tegenwerking, welke zij in dien tijd eener al te vaak drukkende dwingelandij van ſtedelijke Magiſtraten en andere Regenten moesten ervaren. Immers hoe wezenlijk het gevaar van mis-

---

(1) Een treffend blijk hiervan vindt men in zijne voor twee jaar wederom (te Amſterdam bij J. H. den Ouden) herdrukte verhandeling: *De uitnemendheid van de leer der Gereformeerde Kerk tot bevordering van troost en heiligheid, in tegenoverſtelling van de troostelooze en krachtelooze leer der Remonſtranten aangewezen.*

bruik derzelve ook ware, Voetius vreesde het verval en de verkwijning des geloofs in het binnenste der kerk nog veel meer. Hij had in deze verdediging tot medestanders, Brakel en Koelman. Eindelijk weten wij, ook uit de geschriften van A. M. Schuurmans, dat Voetius met deze begaafde vrouw en andere godvreezende vrienden en vriendinnen, reeds lang vóór De Labadies aankomst in deze landen, door onderling overleg en gebed, naar eene *reforme* der meest vervallen kerken en gemeenten had uitgezien; en vooral daarom met haar en anderen de overkomst van dezen vermaarden man zoo zeer wenschte, wijl hij van deszelfs ijver de doorwerkendste pogingen tot herlevendiging des Christendoms en der kerkelijke orde en tucht vooruitzag. »De verbindtenis des geestes en des harten (zegt een Schrijver van dien tijd) was toen zeer levendig tusschen De Labadie, Voetius, Lodesteyn en hunne vrienden, welker bezoeken veelvuldig waren om te spreken over den tegenwoordigen staat der kerk, de noodzakelijkheid van hare reformatie, de moeiten daaraan verbonden, en de onmogelijkheid die er scheen te zijn om den wereldzin er weder uit te drijven, welke zoo zeer de sterkste was, dat hij dezelve als overheerschte. De Labadie verklaarde daarop, dat zij zich wel mochten verzekerd houden, dat hij die uit zijne kerk te Middelburg, onder den goddelijken zegen, zoude verwijderen, en alles doen wat hij konde om ook de andere Fransche kerken van denzelven te zuiveren, of dat hij zelve van daar uitgedreven zoude worden, en dat hij God danken zoude, zoo zij (Voetius vooral), van hunnen kant hetzelfde wilden doen. Hierop verzochten en baden allen van God op dit voornemen zijnen krachtdadigen zegen." De gevolgen hiervan hebben wij vroeger in het leven van De Labadie gezien.

Voetius was de langst levende godgeleerde, die de Synode van Dordrecht had bijgewoond. Hij beleefde nog den bangen angst en nood des Vaderlands bij den inval des Franschen Monarchs in 1672, toen het klimmende gevaar, en de herhaalde maandelijksche en schier dagelijksche biddagen en bedestonden, onder den krachtdadigen zegen des Heeren grootendeels uitwerkten, hetgeen zijne welgemeende pogingen tot herstel niet volkomen hadden kunnen tot stand brengen. Gedurende het grootste gedeelte der zeventiende en een aanmerkelijk deel der achttiende Eeuw gingen van zijne School eene menigte rechtgevoelende en voor een groot deel ook godvruchtige Leeraars uit, die hij steeds tegen de menschelijke begrippen der wijsgeerte van dien tijd, het Cartesianisme, dat thans reeds lang voor andere stelsels heeft plaats gemaakt, placht te waarschuwen, en die onder de stevigste verbreiders der Gereformeerde leer eene plaats hebben. Zijn ouderdom zag meerdere voortreffelijke mannen, een' Vitringa, Witsius en anderen bloeien. Hij overleed in den ouderdom van 89 jaren, in het volle bezit zijner verstandelijke vermogens, en ging in de ruste van dien Heer in, in wiens dienst hij twee derden eener Eeuw had gearbeid. Godsvrucht en zeldzame werkzaamheid vereenigden zich bij hem in eene hooge mate, en onze Vaderlandsche kerk heeft hem, onder den Heer, een groot deel van haar vroegeren welstand te danken.

SOCRATISCHE WIJSGEERTE.

PH. W. VAN HEUSDE, *De Socratische school, of Wijsgeerte voor de negentiende Eeuw.* II^de^ Deel. Utr. 1835.

De rijkbegaafde, van den Geest der wijsheid en der kennis vervulde Apostel der Heidenen, toen hij op den Areopagus te midden van den Atheenschen raad die waarheid verkondigde welke uit God is, die waarheid, welke de wereld niet heeft, noch kent, beriep zich niet op de *idéen* van het ware, het schoone en goede, welke de Grieksche Wijsgeerte, in hare meeste volkomenheid geleerd, (die van eenen Socrates en Plato,) aanbiedt; niet op hetgeen deze of gene Wijsgeeren door redeneering hadden uitgevonden of gemeend te vinden, maar op de getuigenis der overlevering nopens eenen God wiens kennisse was te loor gegaan; op de verklaring van eenen Dichter omtrent den goddelijken oorsprong des menschdoms; en hij predikt niet veredeling of beschaving door wijsgeerige begrippen, maar verkondigt *aan alle menschen alomme, dat zij zich bekeeren* (1). Offschoon de wijze mannen die hem hoorden, voor een gedeelte spotteden, en sommigen zeiden: *wij zullen u weder hiervan hooren*, betoonende hierdoor dat hun *Christus de gekruiste eene dwaasheid* was (2), wij achten die dwaasheid eene diepe wijsheid, eene leering voor de discipelen des Heeren van alle Eeuwen. Ook wij erkennen de stralen van eene voor de heidenwereld door wolken van bijgeloof en afgoderij meer en meer verborgene waarheidszon, waar wij die waarlijk in de oudheid aantreffen: in alle de herinneringen en erkentenissen van een' reeds onbekend gewordenen God; in de zielsverrukking van eenen door die stralen bezielden dichtergloed; maar wij kunnen deze stralen niet aanschouwen in het zelfontstoken lamplicht van menschelijke redenering. Wij weten het, anderen denken anders daarover. »Ook de rede, zegt men, is een geschenk van God." Het is zóo; maar een geschenk aan onzen eersten stamvader, en sints lang verduisterd en verward, door den afval van Hem, die *'s menschen eenige Licht* is (3); eene eigenschap zelfs, die, onafhankelijk van geopenbaarde waarheden geworden, altoos blijken moet van God vervreemd te zijn. Op deze gronden en naar dit gevoelen meenden wij bij de uitgave van het eerste Deel van het hierboven vermelde werk te moeten waarschuwen tegen de aanwending der Grieksche, der Socratische Philosophie, tot de vorming der gevoelens en gezindheden die de Christelijke jongelingschap moeten worden ingeboezemd, en wij kunnen na de lezing van dit tweede Deel van deze aanmerking niets terug nemen. Inderdaad, met al de hoogachting die wij den Schrijver toedragen, met de hulde die wij aan zijn vernuft, aan

(1) Hand. XVII. v. 30. (2) 1 Cor. I. v. 23.
(3) Joann. I. v. 4.

zijne ſchranderheid en kunde, aan zijne welgemeende bedoelingen vooral, gaarne toebrengen, wij zijn in onze overtuiging nog verſterkt geworden, dat de Wijsgeerte die hier voor de negentiende Eeuw wordt aangeprezen, wel verre van eene opleiding te zijn tot het waarachtig Christendom, of het rechte ſtandpunt aan te geven, waaruit men hetzelve beſchouwen moet, integendeel een' anderen grondſlag legt, dan dat fundament, buiten hetwelk niemand een ander kan leggen, behoudens de rechte waardering der waarheid die uit God is.

Na hetgeen in het eerſte Deel over de kunſten en wetenſchappen, vooral in derzelver beginſel, den kunst- en waarheidszin, geleerd is, wordt hier van 's menſchen begeervermogen om naar het goede, het rechtvaardige, het heilige en goddelijke te ſtaan, gehandeld; voorts van de beſtemming, de doeleinden en het verband der hoogere wetenſchappen, het onderling verband aller kunſten en wetenſchappen, ook in toepasſing op de beſtemming der hoogeſcholen; en eindelijk over de practiſche Wijsgeerte, inzonderheid in haar verband met de geſchiedenis.

Onze beſchouwing des eerſten Deels brengt ons als van zelve hoofdzakelijk, zoo niet uitſluitend, op de verhouding die dit ſtelſel tot de geopenbaarde waarheden en dus tot het waarachtig Christendom heeft. Wij zagen het reeds: kunst en wetenſchap gaan hier van den mensch uit; keeren tot den mensch terug; ſtaan buiten betrekking tot van God geopenbaarde waarheden: ſtreven, ja, naar wijsgeerige idealen; maar niet in het licht van dat *Licht der wereld*, die *Zon der nieuwe ſchepping*, die *Zon der gerechtigheid*, tot welke het voorgeſlacht opzag, wanneer het der Utrechtſche Hoogeſchool de keurſpreuk toevoegde: *Sol Justitiae*, *illustra nos!*

Doch zien wij van welke beſchouwing van den mensch de Socratiſche ſchool uitgaat. Het is de éénige die eene heidenſche Wijsgeerte, onkundig van 's menſchen diepen afval van God, hebben kan: het is eene pelagiaanſche beſchouwing van de natuur des menſchen; eene beſchouwing die tweederlei beginſel in den mensch onderſtelt: eene liefde voor het goede, ſchoone, edele, en eene begeerte naar het lage, leelijke, zinnelijke; terwijl de mensch door de kracht der rede aan het eerſte den zegepraal moet verzekeren. »Verbeelden wij ons (zoo heet het ook hier, bl. 32) een tweeſpan paarden, waarvan het eene *ſchoon en goed*, het andere leelijk en kwaad is, het eene naar den teugel luistert, het andere woest en wild en wederſpannig is, en den voerman met den wagen, zoo het niet wel beſtuurd en door het goede paard teruggehouden wordt, het onderſte boven zou doen keeren: daar hebben wij de aanſchouwelijke voorſtelling dier beide beginſelen in ons, hoedanig die zijn, en tevens hoe zij door onze rede beſtuurd moeten worden. Gelijk het eene ons ten verderve zoekt te brengen, zoo voert het andere, de verkregene meening van het beste, die zucht naar het goede, met oordeel gepaard, ons derwaarts heen, waar wij weder als te voren, bij het aanſchouwen van de velden der waarheid gelukzalig kunnen zijn." Vergelijken wij deze voorſtelling des heidenſchen wijsgeers van 's menſchen ſtaat van nature met die van den Apostel der Heidenen, bij voorbeeld in het tweede Hoofddeel van zijnen brief aan de Efeziërs (beſchaafde en verlichte Grieken), dan zien wij voorwaar, dat de Socratiſche leer niet in *trap* en *mate*, maar in *aard* en *natuur* van de geopenbaarde waarheid verſcheiden is, en dat de »hoogere mysteriën van onzen godsdienst" oneindig meer dan eene ontwikkeling der »kleinere van Griekenland" zijn.

Het is zoo, de Hoogleeraar verklaart »dat de leere des Evangelies oneindig meer dan die der Wijsgeerte, voor onze zedelijke behoefte, voor onzen troost in leven en in ſterven, alsmede voor onze zedelijke volmaking berekend is (1). »Een middel te bedenken (zegt hij, bl. 217) om den zondigen mensch met God te verzoenen, dat kwam in het hoofd der eerſte wijsgeeren niet op, ik laat ſtaan dat men zulks in de oude fabelen zou vinden. Dit intusſchen — is het niet zoo, mijne lieve vrienden? — kan alleen ons datgene verſchaffen, wat wij als zedelijke wezens het meest behoeven. En ziet, daar treedt tusſchen God en het menschdom, de Zoon des menſchen, Hij, die tevens Gods Zoon is, in het midden, om onze Voorſpraak en Middelaar bij zijnen Vader te zijn." — Maar dit, wij kunnen het niet verbergen, is even weinig het ſchriftuurlijke denkbeeld van onze verzoening met God, als het voorgeſtelde denkbeeld van Plato omtrent 's menſchen toeſtand van nature met de voorſtelling der goddelijke openbaring overeenkomt. Neen, niet blootelijk in zulk middelaarſchap en zulke voorſpraak beſtaat die aangebrachte verzoening (dit toch was ook de roeping van een' Mozes, een' David en Daniël); maar de Schrift leert ons den Godmensch kennen als DEN HEERE ONZE GERECHTIGHEID; het goddelijk offer der verzoening, dat om onze overtredingen is verwond, om onze ongerechtigheden verbrijzeld; op wien de ſtraffe was, die ons den vrede aanbrengt; op wien de Heere ons aller ongerechtigheid deed aanloopen; die onze krankheden op zich genomen en onze ſmarten gedragen heeft. *Want dien die geen zonde gekend heeft, heeft Hij zonde voor ons gemaakt, opdat wij zouden worden rechtvaardigheid Gods in Hem.*

Eindelijk, dat *gelooven*, dat *beminnen*, en *hopen*, hetwelk de Socratiſche Wijsgeerte ons kan leeren, hoe in den grond verſcheiden is het van dat geloof, die liefde en die hope, welke wij uit de Schrift als vruchten des Geestes leeren kennen, en welke uit een nieuw en geestelijk beginſel in den wedergeborenen mensch moeten voortkomen, zullen zij Gode welbehagelijk zijn. Het *gelooven* dat ons hier geleerd wordt ſluit het *weten* uit; de liefde is eene natuurlijke zucht tot gewesten van geluk en genot; de hoop een verlangen naar dezelve. Is dus ook hier de Christelijke liefde, geloof en hoop, niet van deze heidenſche in aard en wezen onderſcheiden, en dus iets geheel anders (2)? Wij lezen bij voorbeeld

(1) Dl. II. bl. 216.
(2) Men verg. hieromtrent ons Opſtel over *Geloof*, *Hoop*, *en Liefde*; Dl. III. bl. 65, 66.

bl. 209: »Wijsgeerte beſtond geheel in zoeken, onderzoeken, opſporen, bijzonder van hetgeen tot het ſchoone en goede, tot het regtvaardige, het heilige en goddelijke betrekking heeft, en ſloot daarom *weten* uit, hetgeen zij alleen der godheid toeſchreef. — — — — Gij ziet hierin opleiding, zekere Socratiſche opleiding om zoo te ſpreken, tot het geloovan dat onzen godsdienst zoo eigen is. Maar zoo ziet gij tevens, wat dat eigenaardige, dat uitſluitend eigene van onzen godsdienst, dat *gelooven* is." *Wij* zien hier, in ſtede van iets gelijkſoortigs of overeenkomſtigs, in onze godsdienst vlak het *tegengeſtelde* van dat *niet weten*. Het is bij deze integendeel een *zeker weten*; dat niet alleen, gelijk eenige regels later gezegd wordt, met onderzoeken gepaard gaat, maar uit zoeken en vragen en kloppen bij God voortkomt. »*Ik hebbe u niet geſchreven*, zegt de Apostel, *omdat gij de waarheid* NIET WEET, *maar omdat gij die* WEET *en omdat geen leugen uit de waarheid is* (1 Joann. II. v. 21). En elders: *Wij hebben niet ontvangen den geest der wereld, maar den geest die uit God is, opdat wij zouden* WETEN *de dingen die ons van God geſchonken zijn* (1 Cor. II. v. 12). — Daarentegen wijst onze Schrijver aanhoudend op het *overeenkomſtige*, geenszins op het volſtrekt *tegengeſtelde* van Socratiſche wijsgeerte en Christendom.

Het is dus niet alleen, gelijk de Hoogleeraar toeſtemt, waarachtig, dat de Socratiſche Wijsgeerte niets leert van die *verborgenheid der godzaligheid*, welke *groot*, en ter zaligheid allezins noodzakelijk is: *God geopenbaard in het vleesch, geregtvaardigd in den geest, gezien van de Engelen, gepredikt onder de heidenen, geloofd in de wereld, opgenomen in heerlijkheid* (1); niets van die verkondiging van Paulus op den Areopagus, *dat God eenen dag geſteld heeft waarop Hij den aardbodem rechtvaardig zal oordeelen door eenen man dien Hij daartoe geordineerd heeft, verzekering daarvan doende aan allen, dewijle Hij hem uit den dooden opgewekt heeft* (2); niets met één woord, van *al datgene zonder hetwelk* een uitſtekend kenner der Platoniſche Philoſophie te recht aanmerkt, dat *al het overige valsch en wat het hoofddoel der wijsbegeerte betreft, nutteloos blijft* (3). Dit is het, zeggen wij, niet alléén, maar ook bij hetgeen er wezenlijke overeenkomst in ſchijnt te zijn, leert zij iets anders in de plaats van het bijbelſche; iets dat ſlechts een levenlooze ſchim is; dat er niet toe opleidt, maar iets verſchillends van in de plaats geeft, en dus misleidt.

Liever hadden wij dus gezien dat de Hoogleeraar in zijnen Socratiſchen toon zijne hoorders, tot welke de rede in dit werk bij aanhoudendheid gericht wordt, op deze of diergelijke wijze had toegeſproken. »Ziet het, in de Socratiſche wijsgeerte, waar gij u als een niet christelijk voetſpoor voor te wachten hebt! De Griekſche Wijzen leiden alles uit den verdorven mensch af, de heilige mannen Gods, alles van den alvolmaakten God, en zijn volmaakt Beeld, het afſchijnſel zijner heerlijkheid, Jezus Christus! De Griekſche Wijzen leeren u ſtreven naar een filozofisch ideaal van het ſchoone of goede: de heilige Schrijvers verkondigen u de nieuwe geboorte uit God, waarbij gij het goddelijk leven van den Heiligen Geest ontvangt. Socrates ſpreekt u van zijn Genius, waarvan wij niets beſtemds weten; de Schrift leert u alles van de genade verwachten; en doet u kennen de dingen die ons van God geſchonken zijn. Het ééne is dus eene leer uit de menſchen, van welke de Schrift zegt: *dat zij duisternis zijn*; het andere is de leer van God, van wien de Bijbel zegt: *dat Hij een licht* en *dat gansch geene duisternis in Hem is*."

Maar zal men zeggen: was dan niet de oude wijsgeerte ontſtaan, en ontwikkelde zij zich niet onder het beſtuur en ten gevolge van het kennelijk beſtel der aanbiddelijke Voorzienigheid? Heeft de hooggeleerde Schrijver niet gelijk, wanneer hij, bl. 203, het volgende zegt: »Zij was geſchikt, diezelfde oude wijsgeerte, om het menschdom tot de nog zoo veel verhevener leer van onzen godsdienst voor te bereiden. Daarom noemde haar de verlichtſte der oude kerkvaders de προπαιδεία (voorſchool) tot dezelve. En dat zij dit in waarheid, volgens de verordeningen der Voorzienigheid geweest is, laat zich uit de geſchiedenis bewijzen. Ten tijde van Diocletianus had het lezen der Schriften van Cicero zoo vermogenden invloed om menſchen tot het Christendom over te brengen, dat, volgens het getuigenis van Arnobius, ſommigen die Schriften op gezag van den Raad verbrand wilden hebben, *omdat*, voegt hij er bij, *door dezelve de Christelijke godsdienst bewezen, en het gezag der oudheid verminderd werd*." Is deze voorſtelling niet geſchiedkundig waar? — Wij ontkennen geenszins, dat die voorbereiding, vóór dat de waarheid zelve geſchonken werd, heilzaam kon werken, door het opwekken der menſchen uit hunne vleeſchelijke rust, door het aanſporen tot onderzoek, door het verwekken van een verlangen en zucht naar waarheid; doch daaruit volgt niet dat zij zelve die waarheid, zelfs niet tot op zekere hoogte bezit of geeft. Even zoo was het met de Romeinſche en Griekſche Wijsgeerte, ja met geheel de klasſieke litteratuur, ten tijde der Hervorming; even zoo met Erasmus, beider bevorderaar, en in vele opzichten een voorlooper der Hervormers; en echter heeft hij zelf, hebben ook de Heidenſche Schrijvers, die hij weder in eere bracht, eerder de ſtrekking van de hoofdleere der Hervorming: *rechtvaardiging uit genade*, tegen te werken dan te bevorderen.

Wij ſtaan echter aan de zijde van den Auteur, waar hij optreedt tegen de materialistiſche School, die der Franſchen, of de Benthamſche (in Engeland), die *nut voor recht* ſtelt. Krachtig wederſpreekt en beſtrijdt hij dezelve. Waar zulk eene ſtrekking heerscht, gaarne erkennen wij dit, heeft elke ſpiritualistiſche voorſtelling eene ſtrekking tot het betere. In dit opzicht, mitsgaders in vele belangrijke bijzonderheden ten aanzien van kunst, wetenſchap, en ſmaak, in het vak van letteren, bevat het

(1) 1 Tim. III. v. 15. (2) Hand. XVII. v. 31.
(3) Mr. G. Groen van Prinſterer, *Beſchouwingen over Staats- en Volkerenregt*. Dl. I. bl. 79.

werk ongetwijfeld allerleerrijkſte opmerkingen en wenken. Doch met dit al wordt ons hierdoor de Socratiſche School niet geſchikter voor een Christenland, voor Christenen, die eene andere, eene hoogere waarheid behoeven, welke niet alleen moet ſtrekken om het gebouw van menſchelijke wijsheid eenigzins, ja veel hooger op te trekken dan men door bloot-menſchelijke krachten vermocht, maar zelfs zoowel de grondſlagen van het geſticht, als deszelfs hoogſte tin en geveltop moet uitmaken. En zullen wij zelve nu ons gevoelen omtrent de verhouding des werks tot onze Eeuw zeggen? Het komt ons dan voor, dat, welken eerbied men ook voor den verdienſtelijken Auteur moge voeden, het werk geen' grooten invloed op de openbare meening uitoefenen zal. De inhoud is, dunkt ons, van dien aard, dat hij aan de tegenwoordige behoeften niet zou kunnen voldoen. Dezelve behoort tot eene Periode, die allengskens verdwijnt. De klasſieke Wijsgeerte heeft in de zestiende Eeuw hare dienſten bewezen; zij kan die der negentiende niet worden.

SLOTWOORD.

Wij hebben dan aldus van week tot week eenige ſtemmen over Godsdienst en waarheid mogen doen uitgaan, gedurende een drietal reekſen, thands ten einde gebracht. Op het punt van ditzelfde Blad onder eenen eenigzins gewijzigden vorm (als *maandſchrift*) in het licht te geven, ſpreken wij onzen lezeren gaarne een enkel woord niet zoo zeer van afſcheid toe, als van korte herinnering aan het doel en den aart van dezen onder opzien tot onzen God op nieuw ondernomen arbeid. Hoedanig de beginſelen zijn, aan welke wij denzelven pogen dienstbaar te maken, heeft thands, zoo wij vertrouwen, duidelijk en overvloedig genoeg kunnen blijken. Het geopenbaarde Woord, de dienst, de eere van God in Christus, als fundament van alle waarheid niet ſlechts tot onze eeuwige behoudenis, maar tot beſtiering en beoordeeling van alle dingen ook in deze tegenwoordige wereld; ziedaar het eerſte en wezenlijkſte grondbeginſel, van waar onze beſchouwingen tot hiertoe uitgingen, en, zoo wij biddend hopen, ſteeds uitgaan zullen. Van de ſtraks aangeduide hoogere wezenlijkheden alleen, wachten wij heil voor Kerk en Staat, licht voor wetenſchap en kennis, kracht en wijsheid voor de moeilijke tijden, die wij naar Gods woord en de kenteekenen der gebeurtenisſen voor onze oogen, als *nabij* mogen beſchouwen.

Voor het meest waren het de beginſelen, als zoodanig en in zich zelve beſchouwd, meer dan in de toepasſing op elke voorkomende aangelegenheid van den dag, met welker ontwikkeling wij ons bezig hielden. Deze toepasſing bleef evenwel niet uitgeſloten. Op een zeer teder punt van onze Godsdienſtige, kerkelijke, burgerlijke belangen meenden wij zeer bijzonder die toepasſing ſchuldig te zijn. Wij bedoelen de aangevangene en ſteeds voortgaande *ſcheiding* op het grondgebied onzer aloude Gereformeerde Gemeenten, van welke wij onbewimpeld ons gevoelen zeiden. Wij namen daarbij in acht de in onze oogen ſteeds zoo onmisbare onderſcheiding tusſchen: *het recht der ſcheidenden*, als Nederlandſche ingezetenen; *hunne en onze billijke klachten* tegen het verval in leer en beſtier in de beſtaande kerk; en eindelijk *hunne en onze gehoudenheid*, om op alle *wettige* wijze, en nooit anders dan als discipelen van Jeſus Christus, voor Zijnen naam en zaak te ijveren en te ſtaan.

Met de *Catholyke Stemmen* gingen wij geen opzettelijken twistſtrijd aan; maar tegen hunne gedurige, duizendmaal van ouds herhaalde en beantwoorde aanvallen, meest tegen de buitenwerken der Hervorming gericht, vergenoegden wij ons de ſtellige *waarheden* van Gods Woord in het licht te ſtellen, hopende daaruit, onder Zijnen zegen, zelfs voor de tegenpartij misſchien nog wel eenige nuttigheid. Dat dit Catholyke Dagblad, naar den aanmatigenden aart van de Roomſche kerk in kleine zoo wel als groote dingen, begonnen is met zelfs den titel van ons Blad als zijn eigendom te beſchouwen, trokken wij ons niet bijzonder aan, dan alleen in zekeren zin tot bevestiging van deszelfs beteekenis. Voor het overige, de waarheid zoekende niet in een berekend *juiste midden* tusſchen tegenovergeſtelde uiterſten, maar op dat één̈ig rechte en koninklijke pad, hetwelk de dwalingen ter rechter en ter linkerzijde laat liggen, en als doorheenſnijdt, wenſchen wij op dien weg, zelve geleid te worden en anderen te wijzen door de kracht van dien eenig onfeilbaren Leidsman, den Heiligen Geest. Onderſteunt ons, Christelijke Lezers! in dat voornemen, niet ſlechts door uwe belangſtelling in deze bladen, maar ook door uwe gebeden tot den God aller genade. Zoo zij het!

LOFZANG.

(Openb. I. v. 7.)

Nu vall' alles te voet voor het Lam dat geſlacht werd,
In wiens bloed voor de Zijnen de losprijs gebracht werd!
Aller Koningen, Eng'len, en werelden Heer
Zij de ſterkte, de rijkdom, de dankzegging, de eer!

Hij die dood was en leeft, ziet! Hij komt met de wolken!
Roept Hem uit, alle heemlen! verwacht Hem, gij volken!
En ook gij zult Hem zien, die Hem eenmaal doorſtaakt,
Israël! ziet, Hij komt, en — uw hart wordt geraakt!

Lof, aanbidding, en eer zij aan 't Lam dat geſlacht is,
Aan d' onzienlijken Vader, wiens heilraad volbracht is,
Aan den Geest, van den aanvang ſteeds Schepper geweest!
Hallelujah den VADER, het WOORD, en den GEEST!

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Overzicht.

In het voorafgaande Slotwoord bepaalden wij genoegzaam de beginselen en gevoelens, die ook weder in het derde Deel der *Nederlandsche Stemmen* hunne toepassing of ontwikkeling vonden. Ons blijft alleen nog over, om, even als bij de vorige Deelen, met geregelde schikking der onderwerpen, een beknopt *Overzicht* te geven van hetgene, behoorende onder de vierderlei hoofden welke de Titel bevat, eene plaats in dit Deel heeft gevonden. Even als vroeger werd wederom de eerste plaats ingeruimd aan de godsdienst. Hetgeen wij over de Schrift of de geloofsstukken in dezelve vervat, hebben opgenomen, is het volgende:

De opstellen, meer of minder tot de aangelegenheden onzer Kerk betrekking hebbende, waartoe ons de loop der zaken gedurende dit half jaar aanleiding gaf, zijn de volgende:

Onder het hoofd *Staatkunde* hebben wij van het begin af velerlei beschouwingen begrepen. Ook thans weder willen wij hieronder rangschikken zoowel die stukken, die den uitwendigen en innerlijken, godsdienstigen en zedelij-

ken toeſtand, als het algemeen belang der volken als zoodanig, in het bijzonder wederom, hetgeen ons Vaderland in dien zin meer bepaaldelijk betreft, en gerekend wordt tot de volksaangelegenheden te behooren. Tot het eerstvermelde zijn deze ſtukken betrekkelijk:

Op de meer bijzondere belangen en aangelegenheden zoowel als den inwendigen toeſtand onzes volks en Vaderlands, en de zoogenoemde zaken van den dag, zien de volgende opſtellen:

Aan de *Geſchiedenis* werd, overeenkomſtig ons oorſpronkelijk ontwerp, zoowel bij het tweede als in het eerſte Deel van dit blad, eene ruime plaats toegeſtaan. Verre verwijderd van de lichtzinnigheid van een liberalen ſpreker in het Engelſche Parlement, die de Historie der vorige dagen ſlechts als een ouden almanak aanmerkt, trachtten wij de zaken zoowel der Kerk als der wereld, en in het bijzonder die van ons Vaderland, in het licht der Geſchiedenis te beſchouwen; onze redeneringen ſteeds op historiſchen bodem te gronden. Van daar ook nu weder tweederlei onderwerpen:

I. De Geſchiedenis der Kerk; waartoe de volgende ſtukken behooren:

II. De Oude en Nieuwe Geſchiedenis hebben wij vooral beſchouwd in verband met die van het volk van God en van ons Vaderland. Ook hebben wij zoowel in dit als in de vorige deelen ſoms als met den vinger op de vervulling der Profetiën gewezen, waarin voor het geloof eene heerlijke bevestiging ligt, eene telkens vernieuwde toeleiding tot dien God, die niet liegen kan, en die ons het profetiſche woord heeft gegeven om ons voor te lichten tot op het aanbreken van het morgenrood des jongſten daags. Wij tellen hierbij de volgende artikelen op:

Wat de Historie des Vaderlands aangaat, die wij immer met groote belangſtelling aanroerden, men zal daarover hier weder eenige beſchouwingen aantreffen, als:

Onder het opſchrift van *Letterkunde* werden in de twee vorige deelen van ons blad veelal literariſche Mengelingen in proza en poëzij medegedeeld. Wij zullen hetgeen in het derde van dien aard gevonden wordt dan ook niet van één ſcheiden, maar liever als zoodanig hier naar de orde der plaatſing onder één voegen:

Ook in dit Deel zal men hier en daar *Spreuken* aantreffen, minder echter dan in de beide vorige, omdat de uitvoerigheid der Artikelen zelve hiertoe mindere ruimte overliet. Men vergunne ons echter den Lezer op de volgende drie opmerkzaam te maken:

Eindelijk is het wellicht niet ongepast, ook hier wederom zoo als vroeger, de volledige opgave zamen te stellen der in- en uitlandsche Boeken en Geschriften, welke wij hebben aangekondigd, beschouwd, of beoordeeld, offchoon wij het doel wel niet hadden noch hebben, om geregeld Recensiën van uitkomende geschriften te leveren. Boekbeschouwing was ons steeds enkel eene gelegenheid of bijzondere aanleiding om onze gedachten over een bepaald onderwerp mede te deelen; somtijds gaven wij wel toe aan de zucht om een belangrijk werk meer algemeen bekend te maken, maar over het algemeen was de aard van dit Weekblad niet geschikt voor deze kritiek. De volgende Werken zijn hier op te noemen:

NEDERLANDSCHE BOEKEN.

BUITENLANDSCHE GESCHRIFTEN.

Ten slotte achten wij het noodig hier te herhalen, dat het met voordacht is, dat wij in dit Blad geene volstrekte eenparigheid of algeheele gelijkheid van spelling en schrijfwijze, zoo min als van stijl en uitdrukking, hebben ingevoerd. Indachtig aan ons voornemen om meer dan eenerlei stem te doen hooren, waar van overeenstemming en verscheidenheid tevens het kenmerk zouden zijn, hebben wij de taal- en spelregeling, vóór omtrent het derde gedeelte eener Eeuw ingevoerd, noch uitgesloten, noch doen heerschen.

Wat de aanhalingen uit onze voortreffelijke Staten-Vertaling en overige kerkschriften aangaat, wij hebben die niet in de eigen spelling en woordvorming van vóór tweehonderd jaren opgenomen. Wij merken toch deze voor ons hart dierbare geschriften geenszins aan als antiquarische overblijfselen, die men soms eens beschouwt om den geest en trant van de oudheid te leeren kennen, maar veeleer als panden, aan de Natie en Kerk toebetrouwd, die met haar voortleven, op haar invloeien, en wederzijds door haar in hare tegenwoordige schrijfwijze worden uitgedrukt. Ongaarne verliest men in de aanhalingen het taaleigen van dien tijd; maar zich in het bezigen der bijbelvertaling naar al de bijzonderheden der eerste uitgave te richten, is nimmer in ons Land of elders de gewoonte geweest. — In de schrijfwijze der aanhalingen uit andere oude Nederlandsche Schrijvers is mede steeds op het doel gezien, of eene plaats als een overblijfsel der oudheid, dan wel als eene uitspraak voor onze tijden moest worden aangemerkt.

Wij treden in deze bijzonderheden, omdat er, wanneer het beginſelen geldt, eigenlijk geene kleinigheden zijn, en het ſteeds wenſchelijk is, niets zonder reden, naar blooten willekeur, te doen.

Mochten deze hier voleindigde drie Deelen van ons Werk niet geheel vruchteloos zijn gebleven! Mocht er een zegen des Heeren op rusten tot bevestiging en verbreiding van die waarheid, welke voor natiën en bijzondere perſonen de éénig heilzame is!